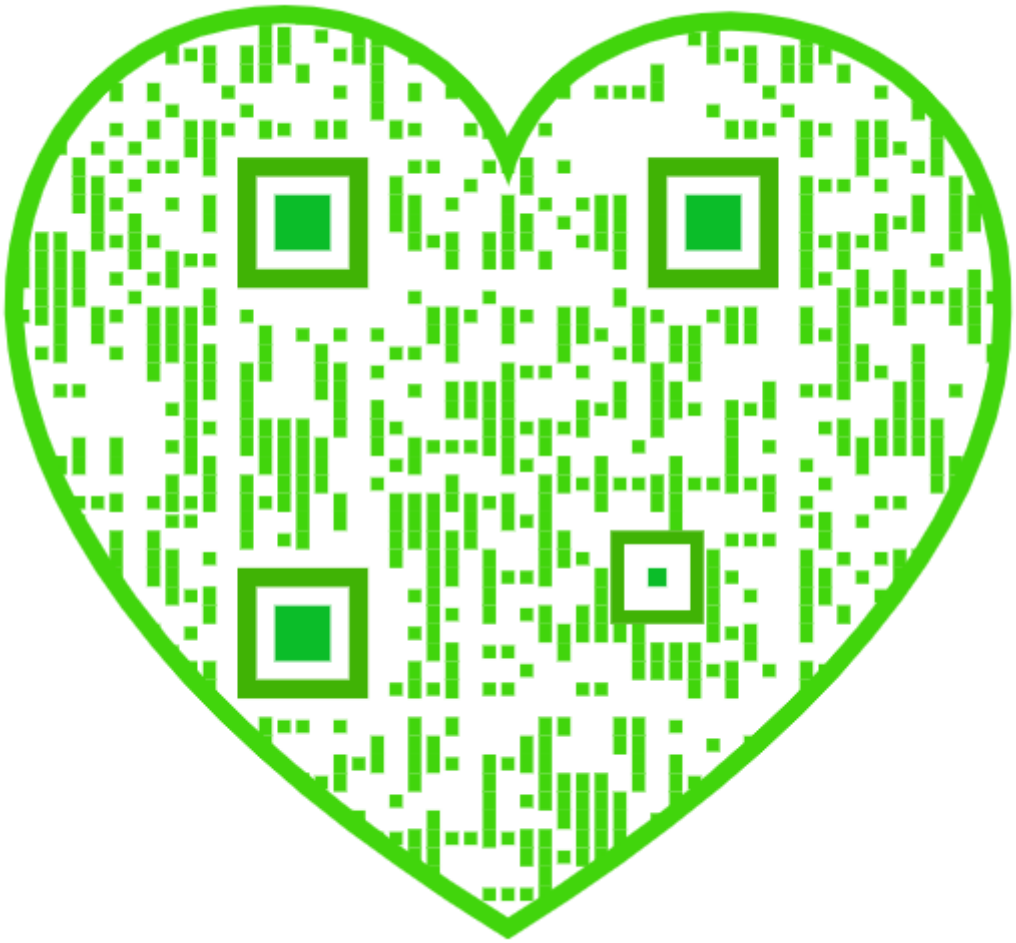

VONDEL.

NEGENDE DEEL.

PETRUS SCRIVERIUS.

DE WERKEN

VAN

VONDEL

IN VERBAND GEBRACHT MET

ZIJN LEVEN,

EN VOORZIEN VAN

VERKLARING EN AANTEEKENINGEN

DOOR

Mr. J. VAN LENNEP.

MET PLATEN EN AFBEELDINGEN.

NEGENDE DEEL.

GEDRUKT EN UITGEGEVEN BY
GEBROEDERS BINGER, TE AMSTERDAM.

1864.

INHOUD

VAN

HET NEGENDE DEEL.

Vondels Leven, blz. 143, 144, 146, 148, 219, 221, 224, 226, 229, 231, 235, 238, 240, 242, 243, 244, 321, 335, 386, 607, 610, 615, 619, 623, 624 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 635, 639, 640, 650, 653.

Kritisch Overzicht van Koning David in Ballingſchap. . . . . blz. 72

Kritisch Overzicht van Koning David Herſtelt. . . . . „ 139

Kritisch Overzicht van Samſon. . . . . „ 213

Kritisch Overzicht van Adonias. . . . . „ 314

Kritisch Overzicht der Beſpiegelingen. . . . . „ 602

Kritisch Overzicht der Bataviſche Gebroeders. . . . . „ 721

Nalezing en Aanteekeningen.

WERKEN VAN VONDEL.

Koning David in Ballingſchap, Treurſpel. . . . . blz. 1

Den Heere Andries de Graeff. . . . . „ 3

Inhoudt. . . . . „ 7

Het Eerſte Bedrijf. . . . . blz. 11
Het Tweede Bedrijf. . . . . „ 18
Het Derde Bedrijf. . . . . „ 30
Het Vierde Bedrijf. . . . . „ 43
Het Vijfde Bedrijf. . . . . „ 57

Koning David Herſtelt, Treurſpel. . . . . „ 77

Den Heere Cornelis van Vlooswijck. . . . . „ 79
Inhoudt. . . . . „ 83
Het Eerſte Bedrijf. . . . . „ 85
Het Tweede Bedrijf. . . . . „ 91
Het Derde Bedrijf. . . . . „ 101
Het Vierde Bedrijf. . . . . „ 121
Het Vijfde Bedrijf. . . . . „ 129

I. v. Vondel tegen de valſche druckmunt. . . . . „ 143

Samſon of Heilige Wraeck, Treurſpel. . . . . „ 149

Den Heere Cornelis van Outshoren. . . . . „ 151
Inhoudt. . . . . „ 155
Het Eerſte Bedrijf. . . . . „ 159
Het Tweede Bedrijf. . . . . „ 165
Het Derde Bedrijf. . . . . „ 179
Het Vierde Bedrijf. . . . . „ 192
Het Vijfde Bedrijf. . . . . „ 205
Samſons Graffchrift. . . . . „ 212

Op Flaccus Maro. . . . . „ 219

Aen de Zeeraeden t' Enckhuizen. . . . . „ 220

Op het Roode Paert t' Enckhuizen. . . . . „ 221

Op 's Lants nieuw Raethuis. . . . . „ 222

Op het geſtrenge krijghsgerecht van T. M. Torquatus. . . . . „ 225

Op het uitdeelen der prijzen van Koning Eneas. . . . . „ 226

Op het jaergetijde van Anna van Hoorn. . . . . „ 227

Lijckklaght over Zacharias de Metz. . . . . blz. 230
Op de afbeeldinge van Izabella Benzi. . . . . „ 232
Op Izabella Benzi. . . . . „ 234
Op het klockmuzijck t' Amſterdam. . . . . „ 235
Tooneelkrans voor Nikolaes van Vlooswijck. . . . . „ 239
Nootweer tegens Turkyen. . . . . „ 241
Op een ſchildery. . . . . „ 243
Adonias of Rampzalige Kroonzucht, Treurſpel. . . . . „ 247
Den Heere Jacob de Graeff. . . . . „ 249
Inhoudt. . . . . „ 253
Het Eerſte Bedrijf. . . . . „ 255
Het Tweede Bedrijf. . . . . „ 264
Het Derde Bedrijf. . . . . „ 279
Het Vierde Bedrijf. . . . . „ 292
Het Vijfde Bedrijf. . . . . „ 309
Beſpiegelingen van Godt en Godtsdienſt. . . . . „ 387
Het Eerſte Boeck. — Van Godt. . . . . „ 389
Het Tweede Boeck. — Van Godts eigenſchappen. . . . . „ 431
Het Derde Boeck. — Van Godts Wercken. . . . . „ 469
Het Vierde Boeck. — Van Godtsdienſt. . . . . „ 511
Het Vijfde Boeck. — Van Godtsdienſt in 't byzonder. . . . . „ 545
Aen den Heilgeerigen Lezer. . . . . „ 608
Ter Bruiloft van Peter de Graeff en Jacoba Bicker. . . . . „ 612
Aen den Heer Pieter de Graeff. . . . . „ 617
Aen Mevrou Jacoba Bicker. . . . . „ 618
Ter Bruiloft van Robert Honiwood en Margarite van Vlooswijck. „ 620
Opvaert van Margarite van Vlooswijck. . . . . „ 625
Op Kraenevelt. . . . . „ 628
Op mijne afbeeldinge, door Filips Koning. . . . . „ 629
Op Genua. . . . . „ 630

Op Poictiers. . . . . blz. 631
Op Avignon. . . . . „ ibid.
Op Tours. . . . . „ 632
Op Narbonne. . . . . „ 633
Van Narbonne. . . . . „ 634
Van de Rhofne en Arrar. . . . . „ 635
Op Bordeaux. . . . . „ 636
Op Narbonne. . . . . „ ibid.
Op Thoulouſe. . . . . „ 637
Op Arles. . . . . „ ibid.
Op de Waterwel te Niſmes. . . . . „ 638
Op Blaye. . . . . „ ibid.
Op Roelandt. . . . . „ 639
Op Marſeille. . . . . „ 640
Op den Pont du Gard. . . . . „ ibid.
Op Mans. . . . . „ 641
Graffchrift voor Willem den Veroveraer . . . . . „ ibid.
Graffchrift voor Machtelt. . . . . „ 642
Op d' Abdye van St. Illidius. . . . . „ 643
Op de fchildery van Johanna d' Arc. . . . . „ 644
Onder 't uurwerck van 't palais te Parijs. . . . . „ ibid.
Op het zinnebeelt van Lodewijk den XII. . . . . „ 645
Ter Gedachtenis van Hendrick den III. . . . . „ ibid.
Op het omſtorten der naelde te Blois. . . . . „ 646
Op het Wapenhuis te Parijs. . . . . „ ibid.
Byfchrift voor 't koningklijcke Vogelhuis te Fontainebleau. . . „ 647
Op de zalffles te Marmouſtier. . . . . „ ibid.
Voor de Kapel van S. Martha te Taraſcon. . . . . „ ibid.
Op de Geraemtens eeniger Lichaemen te Toulouſe. . . . . „ 648

Ander. . . . . blz. 648
Op d' Afbeeldingen eeniger Koningen van Vranckrijck. . . . „ 649
Op d' Afbeelding van Petrarcha, ſtaende by Laura. . . . . „ ibid.
Ter blijde maeltijt van Maximiliaen Hendrick. . . . . „ 650
Bataviſche Gebroeders, Treurſpel. . . . . „ 655
Den Heere Simon van Hooren. . . . . „ 657
Inhoudt . . . . . „ 659
Het Eerſte Bedrijf. . . . . „ 661
Het Tweede Bedrijf. . . . . „ 678
Het Derde Bedrijf. . . . . „ 686
Het Vierde Bedrijf. . . . . „ 705
Het Vijfde Bedrijf. . . . . „ 715

WERKEN VAN ANDEREN.

Teſtament van Vondel, opgeſteld door den Notaris Johannes Volck Oli. . . . . „ 144
Voorrede van het Tweede Deel van Vondels Poezye (3e druk, te Schiedam.) . . . . . „ 146
Vaerzen van Oudaen op Vondels Klockmuzijck. . . . . „ 238
Byſchrift onder een portret van Vondel. . . . . „ 244
Tooneel-ſchilds-verplettering. . . . . „ 321
Jacob Koemans Schouwſpels-Beſchouwing. . . . . „ 336
Geeraerd Brandt aen Peter de Graeff. . . . . „ 616
Aen de Mejuffrouwen Tromp, door Jan Vos. . . . . „ 624
Op Margaretha van Vlooswijck, door denzelfden. . . . . „ 627

PLAATSING DER PLATEN.

Het Portret van Pieter Schrijver . . . . . Over den Tytel.

David in Ballingſchap. — Het Eerſte Bedrijf . . . . . „ blz. 14

„ „ „ „ Tweede „ . . . . . „ „ 20

„ „ „ „ Derde „ . . . . . „ „ 30

„ „ „ „ Vierde „ . . . . . „ „ 50

„ „ „ „ Vijfde „ . . . . . „ „ 62

David Herſtelt. — Het Eerſte Bedrijf . . . . . „ „ 86

„ „ „ Tweede „ . . . . . „ „ 94

„ „ „ Derde „ . . . . . „ „ 116

„ „ „ Vierde „ . . . . . „ „ 126

„ „ „ Vijfde „ . . . . . „ „ 134

Samſon. . . . . „ „ 208

Adonias. — Het Eerſte Bedrijf . . . . . „ „ 258

„ „ Tweede „ . . . . . „ „ 276

„ „ Derde „ . . . . . „ „ 280

„ „ Vierde „ . . . . . „ „ 306

„ „ Vijfde „ . . . . . „ „ 312

Bataviſche Gebroeders. . . . . „ „ 708

KONING DAVID

IN

BALLINGSCHAP.

TREURSPEL.

1660.

DEN

EDELEN EN GESTRENGEN HEERE,

Andries de Graef,

OUDEN RAET EN REKENMEESTER DER GRAEFLIJCKHEIT
VAN HOLLANT EN WESTVRIESLANT &c.

BURGERMEESTER VAN AMSTERDAM.

ONDER Sint Lukas kunſtgebroederſchap, [1]) de ſchilders, is een gemein ſpreeckwoort (eene waerheit, al over twee duizent jaeren, by den grooten treurſpeldichter Euripides [2]) geſterckt,) gangbaere munt: Kleene beelden kleene, groote beelden groote misſlagen: het welck niet ongerijmt op het beloop van het tooneel der weerelt ſlaet, daer eenerhande gebreken

ANDRIES DE GRAEF: zie over hem Deel VII, blz. 716, 717.

1) *St. Lukas kunſtgebroederſchap:* zie hierover Deel VI, blz. 377.

2) *Euripides:* ik weet niet, of hier een byzondere plaats uit Euripides bedoeld wordt, dan wel of V. wil zeggen, dat Euripides in 't algemeen veel met ſpreekwoorden op heeft. Zeker is 't, dat de werken van dien treurſpeldichter er van overvloeien.

van kleenen of grooten nadruck [1]) zijn, naer de kleenheit of grootheit der perſonaedjen, die daer heure rol ſpeelen: en de ridder en droſt Hooft zeide niet buiten reden, dat d' allerſchoonſte dingen by inbeeldinge beſtaen. Deze beide grontſtellingen kan men lichtelijck met voorbeelden verlichten. De grootmaghtighſte aertsengel Lucifer, Godts ſtedehouder, beſpiegelde hoe heerlijck het zoude zijn, indien hy het leen van zijne kroone niet langer by Godt, zijnen ſchepper, hoefde te verheffen, berockende hierom eenen burgerkrijgh in den hemel, en, van eenen ſchoonen aertsengel in eenen gruwzaemen draeck misſchapen, ſleepte eenen ſtaert van het derde deel der ſtarren met zich ter eeuwige duiſterniſſe. Een goude kroon op het hooft te willen draegen, als Abſolon, of de korte welluſt van een ſchoon vrouwenbeelt te genieten, als David, wat ſtaenze zoone en vader dier! Heilige en weereltſche bladen zijn dicht bezaeit met diergelijcke voorbeelden, daer dickwijl een heele weerelt, en duizenden onnozelen meer om te lijden hebben dan de menſchelijcke natuur maghtigh is uit te harden: en de heilige Geeſt toont ons, als in eenen klaeren ſpiegel, wat het gezicht van eene badende Berſabe vermagh op den grootdaedigen koning David, eenen profeet, yveraer voor de

1) *Nadruck:* niet volkomen hetzelfde als „nafleep"; en hier beter nog de eigentlijke meening uitdrukkende. Hetgeen de ſchrijver later zegt toont, dat hy wel degelijk den *druk* bedoelt, die het onvermijdelijk gevolg is eener gepleegde daad.

wet, en man naer Godts hart; en hoe het reuckeloos verydelen der zinnen eeuwen van jammeren en oorlogen na zich ſleept, die, uit Davids huis geſproten, alle zijne afkomſte, en nazaten, uitgezondert Salomons geluckigen tijt, verduren, en profeet Nathans dreigement, uit Godts mont, beveſtigen: gelijck dat ſchrickelijcke vonnis met deze woorden gevelt lagh: *Het zwaert zal in der eeuwigheit van uwen huize niet afla-ten. ick zal een ongeluck uit uwen huize tegens u verwecken, uwe vrouwen voor uwe oogen weghrucken, uwen naeſten geven, en hy zalze by klaeren zonneſchijn beſlaepen.* Hier koos ick koning Davids ballingſchap, en haer jammerlijck gevolgh, als een leerzaem voorbeelt, dat rijcke ſtof en levendige verwen tot eene ſpreeckende tooneelſchildery beſtelt: want men ziet in dien ſchichtigen ommezwaey van ſtaet allerhande hartstoghten zich openbaeren, en t' zamen worſtelen in lijdende en verblijdende [1]) perſonaedjen, naer datze hier nadeel of voordeel uit trecken. Een oude getuigenis zeght van Euripides Feniſſe, by den heer gezant Huigh de Groot, onſterfelijcker gedachteniſſe, geluckigh en heerlijck vertaelt, dat het een treurſpel is, gepropt van hartstoghten, rijck van perſonaedjen, en vol uitneemende ſpreucken. Hoe na of verre ick, in de ſchaduwen van zulck eenen aelouden voorganger,

1) *Verblijdende* voor *zich verblijdende*, even als wy elders herhaaldelijk *verheugen* voor *zich verheugen* hebben aangetroffen.

volge, daer van zou de heer Burgermeeſter konnen oordeelen, indien hy zich gewaerdighde by gelegenheit eens zijne oogen op de tekeninge en ſchickinge van dit treurtafereel te ſlaen, terwijl ick wenſche te blijven,

Weledele en Grootachtbaere heer,

Uwe weled. en grootachtb. ootmoedige dienaer

J. V. VONDEL.

INHOUDT.

TOEN David, zoon van Jeſſe, en koning van Juda en Iſraël, zich door overſpel met Berſeba [1]), en door moort met Urias bloet beſmet hadde, dreighde hem profeet Nathan, uit Godts mont, met eenen langdurigen naſleep van ſtraffen en plaegen, hier op te volgen, ſchoon de misdaet, door ſchult-bekentenisſe en boetvaerdigheit, gezoent was. Hierop volghden eerſt het overlijden der vrucht, Ammons zuſterſchennis, Abſolons broederſlaght, en endelijck, na zijne gelede ballingſchap en verzoeninge, des zoons wederſpannigh opzet, om naer vaders leven en kroon te ſtaen. De zoon verzagh zich van eenen ſtoet lijffſchutten [2]), wagens, en paerden: ging, als rechter, in het poortgerecht zitten, en, overſchoon en bevalligh, onderhiel de gemeinte minzaem, en geſpraeckzaem, en onderkroop allengs het hart van alle ſtammen. Toen Abſolon nu den tijt rijp zagh, om het ſchelmſtuck in 't werck te ſtellen, nam hy, glimpelijck en ſchijnheiligh, oorlof van den vader, om naer Hebron, der Hebreen gebedeplaets, te reizen, en zich t' ontſlaen van den bant der offerbelofte, waer door hy, gedurende de ballingſchap, zijn geweten aen Godt verbonden hadde. Ondertuſſchen was het [ongetwijfelt met Achitofels raet] beſteecken, dat alle ſtammen, van Dan tot Berſeba, zich daer zouden gereet houden, op den naem [3]) van 's princen bedevaert en offer te helpen bekleeden. Hy komt dan te Hebron, daer Achitofel, 's konings geheimraet, en de ſtamheeren, op het kerckhof der aertsvaderen, met den prince in vloeckverwantſchap treden, Abſolon, met geklanck van bazuinen en volle ſtaetlic, voor koning afkundigen, hem zalven, en kroonen, en voort gewapender hant naer Jeruſalem, den rijxſtoel, optrecken. David beſluit, op deze onverwachte maere, de ſtadt te verlaeten, en tien beddegenooten den burgh te beveelen. Hy treckt ſchreiende, het hooft met eenen rouſluier beſchaduwt, en baervoets [4]), met aertspriesteren, Levyten, de bondtkiſte, en alle zijnen aenhang, ter ſtede uit, over de Cederbeeck, naer den Olijfbergh, en, daer geene openbaeringe noch goddelijck antwoort uit den ge-

1) *Berſeba:* gewoonlijk wort de naam *Baethſeba, Bathſabee* of *Berſabee* geſchreven, en de ſpelling welke V. hier volgt is te minder verkieslijk, omdat de naam op die wijze volkomen gelijkluidend is met dien der ſtad, waarvan later geſproken wordt. Misſchien hebben wy aan een drukfout voor *Berſabe* te denken, hoedanig de naam dan ook op de lijst der perſonaadjen luidt.

2) *Lijffſchutten: ſchut* en „wacht" zijn woorden van gelijke beteekenis: zoo ook *lijffſchut* en *lijfwacht.*

3) *Op den naem:* „onder voorwendſel."

4) *Baervoets:* zie over *baer,* voor *bar,* Deel I, blz. 677.

nadetroon verneemende, gebiet d' aertsprieſters met hunne zoonen, en de Levyten, en het heilighdom, weder ſtedewaert te keeren, ofze hem, in dien droeven ſchijn, noch moghten dienen, en voor gevaer waerſchuwen. Ondertuſſchen ruckt de zoon, door zuſter Thamars tuſſchenſpraeck niet vermorwt, zonder ſlagh of ſtoot, Jeruſalem in, beraet zich met Achitofel, die [om der weifelenden aenhang te verzekeren van des zoons onverzoenbaerheit met den vader,] den nieuwen koning, nu zijnen heer, raet Davids beddegenooten in het openbaer te beſlaepen, en den balling terſtont in zijn zogh te volgen. [1]) Chuſaï, Davids geheimraet, en vrient, ten hove wederkeerende, ſtoot Achitofels raetſlagh van terſtont den koning te vervolgen glimpelijck om, en wint uitſtel. Simeï, Sauls bloetvrient, komt oock in de ſtadt, en verhaelt, om gunſt by den wederſpanneling te winnen, hoe hy den balling, arm en nootdruſtigh, van Siba ter noot met luttel voorraet voorzien, te Bahurim vloeckte, en met ſteenen ſmeet. Abſolon vaert voort, om 's konings beddegenooten te misbruicken. Achitofel, ziende zijnen raetſlagh door Chuſaï omgeſtooten, en wanhoopende aen Abſolons behoudenis, beſluit uit mistrooſtigheit zich in Gilo, zijne ſtadt, om het leven te helpen, waerop d' aertsprieſters, wien het toekomende geopenbaert wort, Abſolons aenſtaende nederlaegh voorſpellen, en hoe hy, na het verlies des veltſlaghs, onder het vlughten, in 't boſch van Efraim, by zijn haer en locken aen eenen boom hangende, den dootſteeck in zijn harte zou gevoelen.

Het inhoudt van dit treurſpel is geſchept uit het tweede boeck der koningen, [2]) en Joſefus zevende boeck van de geſchiedeniſſen der Joden.

Het tooneel is te Jeruſalem, voor Davids burgh. Het treurſpel begint te midnacht [3]) en endight met den avont. De Levyten bekleeden den rey.

1) *In zijn zogh te volgen* voor „op den voet te volgeu."
2) *Het tweede boeck der koningen:* volgends de Vulgata namelijk; volgends den Staten-Bybel het tweede boek SAMUEL.
3) *Midnacht:* zie Deel VII, blz. 771; doch wy zien dit woord hier ook in proza gebezigd.

DE TREURSPEELERS.

ABSOLON. De Prins.

THAMAR. De Princes.

DAVID. De Koning.

REY VAN LEVYTEN.

URIAS GEEST.

DAVIDS BEDTGENOOTEN.

JOAB. De Veltheer.

BODE.

TWEEDE BODE.

AERTSPRIESTERS.

BERSABE. De Koningin.

ACHITOFEL. Hofraet.

CHUSAI. Hofraet.

SIMEI. Sauls bloetvrient.

HET EERSTE BEDRYF.

ABSOLON. THAMAR. DAVID.

ABSOLON.

MIJN ſchiltknaep, ga terſtont in 't hof: roep zuſter Thamer.
Zy zit en wachtme, alree gekleet in hare kamer.
Zegh datze hier verſchijn', gelijck ick had belaſt.
De broeder Abſolon verwacht heer vader vaſt
Voor 't hofpoortael. hy rijſt, om met de koor-levyten,
Ten zang gewijt, zich in zijn nachtgebeên te quyten,
Voor Arons heilighdom. de tijt eiſcht datze ſpoê.

THAMAR.

Zijt ghy 't, heer broeder; dus vroegh op naer vader toe?
De ſtarren ſtaen in keer. de nacht ſnijt recht in 't midden
Zijn loopbaen. ſpoet ghy mê ter Godtshutte om te bidden?
Dat is godtvruchtigheit. zoo volght men vader na,
Die zevenmael, eer 't licht verrijze en onder ga,
Gewoon is in 't gebedt den Opperſten te ſmeecken.

ABSOLON.

Vrou zuſter, 'k hadde met heer vader iet te ſpreecken:
Gelijck ghy hooren zult. hier dringt de tijt op aen,
En mijn gelegentheit. het ſchijnen van de maen
Begunſtight my. 'k verzoeck dit onder uw geleide.
Ghy weet maer al te wel den onluſt, tuſſchen beide
Gerezen: en hoewel die hofſtorm raeckte in ruſt,
De koning, weêr verzoent, my minzaem heeft gekuſt,
Noch ſchroom ick hem by nacht te treden onder de oogen.
Verwerf my eerſt verlof, dat hy me uit mededoogen
Genadigh ſpreecken hoore, en toeſta mijn verzoeck.
'k Zal midlerwijl te rugh hier ergens in een' hoeck
Wegh ſchuilen, en hem niet genaecken al te vaerdigh,
Al kende hy ons zijn genade en aenſchijn waerdigh.

THAMAR.

Heer broeder, 'k hebbe uw' zin en meening wel verſtaen.
Vertreck een kleine wijl: daer komt heer vader aen.
Levyten treên vooruit. de hofſtoet volght in orden,
Met 's konings lijfſtaffiers. al is hy grijs geworden,
En zeſtigh jaeren out: het aenſchijn ziet verblijt:
Het voorhooft zet geen kreuck. Godt recke zijnen tijt.
Hy heft zijne oogen en het hart met vreught naer boven,
Gereet den Hooghſten met gezang en harp te loven.
Godt ſtercke vader in zijn' yver voor de wet.

DAVID.

Godt zegene mijn kint. wat jaeght u uit uw bedt?
Mijn hofwacht heeft noch eerſt den berghaen hooren kraeien.
Zoeckt ghy de Godtheit oock met nachtgezang te paeien,
Zoo volghme in Moſes hut godtvruchtigh na, en paer

9-14, enz. *Heer broeder: vrou zuſter: heer vader:* misſchien zal menige lezer denken, dat V. zich hier van deze deftige titulaturen bedient, om dat hy ze voegzamer acht in 't hooge treurſpel; doch wy vinden ze ook herhaaldelijk by onze ſchrijvers, ook in 't blijſpel, terug. Zoo lezen wy by LANGENDIJK, o. a. in zijn *Wederzijds Huwelijks-Bedrog*, dat ruim zestig jaren na Vondels *David* in 't licht kwam, Eerſte Bedrijf, dertiende tooneel:

Vrou moeder', *en mafeur, 'k neem de eer van u te groeten,*

en Vijfde Bedrijf, elfde tooneel:

Heer broeder, *ik moet nu my ſchikken naar uw raad.*

Ja 't heugt my, dat toen ik een kind, en over 't geheel de meer formaliſtiſche wijze van elkander toe te ſpreken nog niet geheel verdwenen was, om plaats te maken voor een uiterſte in tegenovergeſtelden zin, uitdrukkingen als waarvan hier ſprake is nog door enkele lieden gebezigd werden, maar dan ook bepaaldelijk jegens dezulken, aan wie zy eerbied begrepen verſchuldigd te zijn.

Uw lieffelijcke keel met 's konings harp en ſnaer.

THAMAR.

Ick koom, heer vader, uit den naem van mijnen broeder.

DAVID.

Uw komſte is aengenaem. Godts engel zy de hoeder
Van Abſolon, mijn' zoon. wat is uw boodtſchap toch?

THAMAR.

Hy wenſcht den koning [moght hem d' eer gebeuren] noch
Te ſpreecken: want hem zijn gelegentheden jaegen.
Hy ſchroomt heer vader 's nachts te moeien, iet te vraegen,
Eer ick hem gunſt verwerve, uit zuſterlijcken plicht.

DAVID.

De zon verheught ons min dan Abſolons gezicht.
Wat ſchroomt hy? laet hem vry terſtont te voorſchijn komen.
Hy hoeft ons aenſchijn, oock by midnacht, niet te ſchroomen,
Maer ſpreecke ons aen, gelijck voorheene, vranck en vry.

THAMAR.

Ick ga hem haelen uit des konings galery.
Waer zijtghe, broeder? koom te voorſchijn.

ABSOLON.

Thamar zuſter,
Wat antwoort kreeghtghe?

THAMAR.

Zet uw hart nu vry geruſter.
Uw vader wacht u, ga, ſpreeck hem vrymoedigh aen:
De wegh is nu gebaent.

ABSOLON.

Zoo durf ick heenegaen?

THAMAR.

Vrymoedigh als by daegh. ghy hoeft geenſins te zwichten.

ABSOLON.

Ter goeder ure. ick voel mijn hart alree verlichten.
De koning moedight my, en treedt zelf herrewaert.

DAVID.

Wel Abſolon, mijn zoon, heeft iemant u bezwaert,
Dat ghy ons aenſchijn zoeckt by nacht? zegh op: laet hooren.
Wy zijn de zelve, en noch uw vader, als te vooren,
En ghy mijn waertſte zoon. tre nader: ſchroom niet meer.
Tre nader, zoon, ontfang mijn' zegen. groey in eer,
En in gezontheit. deel in 't koningklijck vermogen,
Gelijck een erfgenaem, ter hoogheit opgetogen,
Tot ſtaet en heerſchappy. ô hoofttack van mijn kroon!
Rijs op. ſpreeck vader aen, gelijck ghy zijt gewoon.

45 *Zijn gelegentheden* voor „zijn aangelegenheden, zijn zaken."

ABSOLON.

Genadighſte, 'k verſchijn om een geringe bede,
Een kinderlijck verzoeck, magh 't zijn: doch eer ick trede
Ter zaecke, ſta het vry uw koninglijck gedult
Te recken, door 't verhael van mijn voorlede ſchult,
En droeve ballingſchap, met recht hier uit geſproten,
En 't zoenen van die ſmet, waerop ick heb genoten
Den grooten zegen van uw aenſchijn weêr te zien,
Daer mijn verzoeck uit vloeit. 'k heb met geboge knien
Den hemel dier belooft, toen rou my overlade,
Zoo my gebeurde, ontlaſt van vaders ongenade,
Jeruſalem en u te zien met volle vreught,
'k Zou Gode danckbaer zijn, voor die genote deught,
En weldaet, en, voor 't volck en alle Godts gemeente,
Te Hebron offren, by 't aertsvaderlijck gebeente.
Dat zoude u Syrie en ganſch Geſſur, Grootvaêrs ſtadt,
Daer ick, 's rijx balling, lang in droeffeniſſe zat,
Getuigen: en hoe kan zich 't vrolijck hart onthouden
Van ſchreien, aengezien mijn ſchult is quijtgeſchouden,
De nederſlagh verzoent? dees bevaert, Godt belooft
Met eenen hoogen eedt, blijft maelen in mijn hooft,
Verdaghvaert my mijn ſchult, naer Moſes eiſch, te boeten.
Uw dienaer worpt zich met dees hoop voor 's konings voeten,
En bidt om oorelof, dat hy zijn ziel ontlaſt'
Van zulck een godtsſchult. hier ſtaet mijn geweten vaſt.
Och vader, heb ick my beſmet met Ammons wonden,
En 't broederlijcke bloet: hoe kon ick mijn geſchonden,
Mijn ſchoone zuſter zien, een bloem getreên in 't ſtof?
Dat ging uw kroon te na, en d' eer van 's konings hof.
De treck tot zuſter, die uit eene zelve moeder
Met my ſproot, eiſchte wraeck, die zagh noch bloet noch broeder,
Noch iemant aen. zoo wort een edel hart vervoert
Van gramſchap, als het bloet ontſtelt is, en geroert.
Wat viel 't me lang, na dat langdurigh ommezwerven,
Uw hof en aenſchijn noch twee jaeren hier te derven!
Ghy hebt u evenwel noch over my ontfermt,
De ſtraf getoomt, en uw' weerſpannigen beſchermt.
U is alree bekent hoe by my was beſloten
Te noôn op 't offerfeeſt zoo veele altaergenoten,
Als mijne godevaert uit omgelege ſteên
Begunſtighden. het volck quam op dien roep by een,
Noch vroeger dan men docht. dit perſt my dus te ſpoeden,
En hunnen yver, die zoo groot is, aen te voeden,
Eer zy verſtroien. door dien toeval, niet verwacht,

107 *Godevaert* voor „tocht naar Gods Huis," of: „naar eene Godgewijde plaatſe."

Boekdruk van Gebroeders Binger

DAVID IN BALLINGSCHAP — Het Eerste Bedrijf. — vs. 69 volgg.

Dient mijne reis geſpoet, ontijdigh, en by nacht.
Magh ick dees godtſchult nu in Hebron Godt betaelen,
Uw kroon zal op mijn hooft met volle zegen ſtraelen.

DAVID.

Wat haelt ghy Thamar op, en Ammon? zwijgh hier af.
Gena beſtulp uw ſchult, gelijck de zerck zijn graf.
Brengt uw belofte dit door zooveel toeſtels mede;
Treck op, mijn zoon: treck op naer Hebron: keer met vrede.
'k Had dees godtvruchtigheit en tijding dezen nacht
Van mijnen Abſolon, dien ſchoonen, niet verwacht.
Hy licht alle andren voor, in Godt zijn woort te houden.
Wy hebben hem te ſpa zijn miſdrijf quijt geſchouden.
Wat draeght de zoon ontzagh aen vaders majeſteit!
Met welck een nedrigh harte en onderdanigheit
Bejegende hy ons, in 't bloeien van zijn jaeren!
Wat heeft mijn troon een ſteun aen zulcke ryxpylaeren
Van zoonen! een geluck, dat weinigen gebeurt.
De hemel heeft voor hem zijn gaven uitgekeurt,
Naerdien de ſchoonheit en godtvruchtigheit te gader
Met grooter gunſt zich in hem paeren. volgh uw' vader,
Mijn dochter Thamar. volgh my na, terwyl de rey
Van Aron ons met zang naer Moſes hut geley'.
Levyten, heft nu aen met uitgeleze klancken
En vrolijckheit den naem des Opperſten te dancken,
Om 't onderling verdragh van vader en van kint,
Ons waerder dan de kroon, en 't waertſte dat men vint.
Wanneer de zang beſtemt het geen men heeft verkoren,
Dan klinckt die galm en wijs veel ſchooner in onze ooren.

REY VAN LEVYTEN. DAVID.

REY VAN LEVYTEN.

I. ZANG.

Zingt ter eere van de kroon,
Nu de zoon
Treckt op vaders welbehaegen,
Nu gehoorzaeme Abſolon
Met de zon
Godt zijn offers op zal draegen.
Wie Godt zijn belofte hout,
En betrout
Op den trooſt der oude vadren,
Toont dat hy zijn' oirſprong nam
Uit den ſtam,
Daer de ſtammen om vergadren.

118 *Keer met vrede:* hier verlaat Abſalon, gelijk uit de volgende regels blijkt, het tooneel.

I. TEGENZANG.

Hebron is het kerreckhof,
Dat de ſtof
En 't gebeent der oudren heiligh
In zijn' ſtillen ſchoot bewaert,
Daer elck vaert
Om te bidden ſtil en veiligh.
Om der vadren overſchot
Hoort 'er Gòdt
Naer d' aendachtige gebeden.
's Volx brantoffer, hem gewijt
Op zijn' tijt,
Eert zijn' naem uit alle ſteden.

II ZANG.

Hebron, vryburgh der Hebreen,
Zagh voorheen
David hier de kroon opzetten,
Daer hy zeven jaeren trots
Van die rots
Zijn benijders zagh verpletten.
Abſolon, die ſchoone, zagh
Hier den dagh
Opgaen uit des hemels poorte.
Billijck dat zijn hart geweckt,
Nu noch treckt
Naer de ſtadt van zijn geboorte.

II. TEGENZANG.

Billijck dat hy op die ſtê,
Om den vrê
En zijn vaders zoen verworven,
Godt wil eeren, nu hy lang,
Droef en bang,
Als rijxballing heeft gezworven.
Wie zijn woort verwaerelooſt,
En zich trooſt
Dat Godts naem by Jakobs troepen
Los en ydel blijft onteert,
Wort verleert
Hem lichtvaerdigh aen te roepen.

III. ZANG.

Tuſſchen bloet en bloetverwant
Is een bant
Van natuur, niet licht te breecken.
Van een' boom ſcheurt nimmer tack
Zonder krack,
Zonder zucht, en jammerteken.
Tuſſchen vader, en zijn kint,
Dat hy mint,
Is de taeiſte bant van maegen:
Daer natuur, geraeckt in ſtrijt,
Maghtigh lijt
Watze kan en niet kan draegen.

132 *De ſtof:* offchoon V. 't woord *ſtof*, in de beteekenis van *pulvis*, doorgaands onz. gebruikt, wijkt hy, en menig ander ſchrijver van zijn tijd, ſomwijlen van die gewoonte af. De regel, waarby 't vr. uitſluitend aan ſtof in den zin van *materies* werd toegekend, is van lateren tijd. Zie BILDERDIJK, *Geſl. in v.*

III. TEGENZANG.

Als Godts zegen dan 't gedeeld'
Heilzaem heelt,
En vereenight het geſcheiden,
Spaert een danckbaer hart geen ſtof
Om Godts lof
Door danckoffers uit te breiden.
Abſolon treckt, heet van gloet,
Op dien voet,
Daer de ſtammen ſterck vergaeren.
O godtvruchte en vreedzaeme aert,
Gode waert
Meer dan wieroock, en altaeren!

DAVID.

Beleef ick dees gezegende uur!
Gewis een verſche dootquetſuur
Bequam noit balſem aengenamer
Dan my dees wijs. mijn dochter Thamer,
Hoe luidt dit anders dan het plagh!
'k Verlang na 'et opgaen van den dagh
Te hooren hoe ontelbre zielen,
Als byen in een' bykorf, krielen
Te Hebron, daer geheele ſteên
Mijn zoons danckoffers bly bekleên.
Trê met ons in, om tijt te winnen.
Nu ſtralen goude cherubinnen,
En Godt, uit zijn' genadetroon,
Ons klaerder toe, op dezen toon.
De Godtheit ſchijnt mijn hart te wecken.
Ick wil hier op mijn ſnaeren trecken
Zoo hoogh als oit, tot 's hemels prijs.
Dees blijſchap eiſcht een nieuwe wijs.

222 *Cherubinnen:* elders *Cherubimmen, Cherubijnen,* enz. Zie Deel II, blz. 24.

HET TWEEDE BEDRYF.

URIAS GEEST.

Ick helt Urias, lang by geeſten afgezondert
Van 's levens licht, quam uit den voorburgh opgedondert
By nacht te Sion, in dit oude hof, en vondt
De bedtgenooten, die, van Davids min gewont,
In haeren eerſten ſlaep geruſt gevallen lagen.
Zy ſchrickten, toenze my by maenlicht waeren zagen
Voor haere ledekant, en mijn doorſchote borſt
Vol wonden, root van bloet geverft, en vuil bemorſt.
De haeren rezen, en de teêre leden trilden.
'k Verweckte een krijghsgerucht van ſchilden tegens ſchilden,
Geklickklack van metael en harnas tegens een,
Bazuin- en yzerklanck, als of 'er wert geſtreên;
Een voorſpoock van den ſtrijt en 't oproer, reede op handen.
Zy zagen d' oogen in mijn hooft, als koolen, branden,

En hoorden een geſchrey van wapen, wapen, wraeck,
Door alle kamers heen. haere oogen, van den vaeck
Verwonnen, zien geſpoock, en twijfelen. haere ooren,
Beſtemmen naulijx het gerammel, datze hooren,
En d' yſſelijcke ſtem: maer de uitkomſt van dien droom
Wil haeſt uitwijzen dat mijn geeſt geen' ydlen ſchroom
Den bedden aenjaeght van mijn' heer, die ongebonden
Zijn' trouſtens dienaers bedt zoo ſchendigh heeft geſchonden,
Mijne overſchoone onteert, die, zwanger van een vrucht,
Verlegen zat om raet. de ſchender, om 't gerucht
Van overſpel, by tijts, met eenen glimp te ſmooren,
Ontboodtme t' huis, of my de zwangre moght bekooren:
Maer 'k weigerde eerelijck, als een rechtſchapen helt,
't Gemack van 't bedt, naerdien de veltheer lagh op 't velt,
Met al de ſtammen, en de bontkiſte in hun tenten.
Wat raet? zijn eer in laſt, beſluit de dreigementen
Van ſchande en laſter af te keeren op mijn' hals,
Verzendtme met een' brief, moordaedigh, overvalſch,
Naer 't leger. Joab volght daer 's meeſters laſt hem perſte,
En joeghme in Ammons zwaert te Rabba voor de veſte.
Zoo klampte David, [och wie yſt niet, die dit hoort!]
Op overſpel, verraet, en godtvergeeten moort,
En laeu van 't bloet des mans, die Juda wou beſchermen,
Omhelſt de zwangre vrou, als koningin, in d' armen.
Een yvraer voor de wet, van 's hemels geeſt verlicht,
Die voor de bontkiſt danſt, de harp huwt aen zijn dicht,
Een koningklijck profeet, beſaemt door profeteeren,
Ziet Godt noch menſchen aen in moorden, en ſchoffeeren:
Maer Nathan, die hem rechte uit zijnen eigen mont,
Dorſt ſpellen wat dit hof hierna te vrezen ſtont;
Hoe 't zwaert geſleepen wiert, om eeuwigh, zonder kennis,
Te weiden. hier op ſterft de vrucht. de zuſterſchennis
Staeckt nau haer weeklaght, en de broedermoort het bloên,
Of Abſolon, in ſchijn van offren om zijn' zoen,
Leght op zijn luimen, om nu Nathans dreigementen
Te ſtercken, en 't verloop, de hooftſom, met de renten,
Al teffens t' eiſchen, en, als een weêrſpannigh zoon,
Den vader onvoorſiens te vliegen in zijn kroon.
De wraeck des hemels loopt door Davids zaelen ſpoocken,
Rinckinken. 'k zie eer lang Urias leedt gewroken.
De wraeck zet hof en ſtadt, en ſtraeten overendt.

263,264 *Zoo klampte David... Op overſpel, verraet* enz. Krachtiger, cierlijker, en juiſter tevens kon hetgeen Urias bedoelt niet worden uitgedrukt. Het verraad toch en de moord, waartoe David zijn toevlucht nemen moest, waren de natuurlijke ſchakels in de keten zijner misdaden, en konden dus gezegd worden door hem op dien eerſten ſchakel, het overſpel te zijn vastgeklampt.

273 *Stercken* voor „beveſtigen," als meermalen.

De zoon ontziet niet dat hy zijne handen ſchent
Aen vaders heilighdom, en hof, en bedtgenooten.
Godts wraeck verſtoot hem, die Urias heeft verſtooten,
Verſteecken van zijn trou, zy volght oock in zijn ſchim,
Den zoon tot aen den eick in 't boſch van Efraim:
Daer zal hy ſneven, die eerſt groeide in vaders ſchade:
En niets ontzagh, als hy zijn' moedtwil ſlechts verzade.
Maer tijt is 't dat ick daele, en naer mijn kercker ſpoê:
De zon rijt op, en hijght my met haer paerden toe.

DAVIDS BEDTGENOOTEN. THAMAR.

BEDTGENOOTEN.

De nacht, tot 's menſchen ruſt geſchaepen,
Ontzeght den menſchen ſtilte en ruſt.
De nacht, die moeite en zorgen ſuſt,
En wieght in ſlaep, verbiet te ſlaepen.
Wat ſpokeryen zijn ons niet
In naere ſchaduwe verſcheenen!
Wie waerde door de kamers heenen,
En dreighde Sion met verdriet?
Of kan een droom het oogh bedriegen
Met ſchijn, en harſſenſchildery,
Die in 't verſchiet, of van naby,
De waerheit naerbootſeert met liegen?
Of deckt de grijns van 't nachtgezicht
De troni van aenſtaende waerheit,
Het hof te vrezen? 'k wenſchte klaerheit
Te ſcheppen uit een wijs bericht.
Maer Thamar komt hier aengetreden
Uit Arons hutte, en heilighdom.
Zy ziet heel vrolijck naer ons om,
En ſchijnt getrooſt in haer gebeden.
Men gaze groeten, en met een
Ontvouwen hoe de harten ſchromen
Voor zwarigheên, en droeve droomen.
Laet 's konings dochter dit ontleên.

THAMAR.

Geluck bejegene u, mevrouwen,
Van daegh, al rijſt het hemelſch licht
Met een benevelt aengezicht.
Geen nevel ſteurt een vaſt betrouwen.

292 De hier gebezigde uitdrukking klinkt wel wat mythologisch, in den mond van Urias, vooral nu hy een geest was, en weten moest dat de zon geen paarden had. — Zy is echter zoo fraai en dichterlijk, dat zy de kritiek geheel ontwapent.

304 *Naerbootſeert:* men lette op dezen hier weder gebruikten vorm.

Boekdruk van Gebroeders Binger.

DAVID IN BALLINGSCHAP. — Her. Tweede Bedrijf, Bl. 20. — vs 293. volgg.

Hoe ſlaetghe d' oogen zoo bedruckt
Naer d' aerde? wat 's u voorgekomen?
Hebt ghy ons blijſchap niet vernomen?
Mijn wenſch, Godt lof, is my geluckt.

BEDTGENOOTEN.

Wat wenſch is dit, ô bloem der hoven?

THAMAR.

Mijn trouwe broeder Abſolon
Wijdt Gode een offer met de zon,
Nu hy zijn rampen is te boven.

BEDTGENOOTEN.

Waer offert uw heer broeder dan?

THAMAR.

Te Hebron, daer de ſtammeheeren
Ten offer met hem bancketteeren,
En zijn godtvruchtigh raetgeſpan.

BEDTGENOOTEN.

Wanneer is Abſolon vertogen?

THAMAR.

Te midnacht, zonder groot geluit.
De vroomſten zondt hy eerſt vooruit,
Van yver brandende en bewogen.

BEDTGENOOTEN.

En gaf uw vader zijne ſtem
Tot deze bedevaert alreede?

THAMAR.

De vader ſtemde 't op zijn bede.
Zoo trock hy uit Jeruzalem.
Waer heeft mevrou zoo lang geſteecken?
Al 't rijck, van Berſeba tot Dan
Hier toe genoodt, gewaeght hier van,
Jordaen, en zee, langs alle ſtreecken.

BEDTGENOOTEN.

Godt geve dat dit feeſt beſla
Tot heil der krone en onderdaenen,
Tot heil van 't hof, dus lang in traenen.
De hemel ſchutte Jakobs ſchâ.

THAMAR.

En waerom zuchtghe dus zwaermoedigh?

BEDTGENOOTEN.

Om 't nachtgezicht, dat ons vervaert.

332 *Raetgeſpan* voor „zy, die den *Raad* ſpannen." Zoo ook in zijn *Edipus*, vs. 170.
333 *Vertogen* voor „heengetogen, vertrokken."
341 *Waer heeft mevrou zoo lang geſteecken?* Thamar ſpreekt hier tot het gezelſchap Bedgenooten en had dus moeten zeggen: „waar hebben de *dames* zoo lang gezeten?" doch zy richt de vraag hier meer bepaald tot degene die 't woord voert.

THAMAR.

't Is ydelheit, die 't hart bezwaert.
Noit heerſchte Juda zoo voorſpoedigh.

BEDTGENOOTEN.

Wy droomden in een berreghwoudt
Een' jongen leeu, en maght van dieren
Te zien, die vrolijck, onder 't vieren,
Hem kroonden met een kroon van gout.
De jonge leeu gemoedight, brulde,
En gaf een' vreeſſelijcken ſchreeu,
Dat zelf zijn vader, d' oude leeu,
Vernam wat boſchgalm 't wout vervulde.
Uit ſchrick verliet de grijze 't neſt.
De jonge leeu, om velt te winnen,
Schiet toe, en grijpt de berghleeuwinnen,
Daer hy zijn' dollen gloet mê leſcht.
Dat is 't niet al. toen ſcheenen troepen
Te worſtelen, en hantgemeen,
Zich ſpits te kanten tegens een,
En wapen, wraeck, en moort te roepen.
De grijze leeu in 't berghboſch maelt
Den leeu van Juda af naer 't leven.
De jonge leeu, tot ſtaet verheven,
Schijnt Abſolon, van gout beſtraelt.
De berghleeuwinnen, aengegrepen,
Geſchent van dien gekroonden leeu,
Verbeelden dat hy met geſchreeu
Zijn klaeuwen heeft op ons geſleepen.
Dees harnasklanck, dit krijghsgeluit
Beelt af hoe tuſſchen zoon en vader
Een tweedraght broeit: en weet ghy 't nader,
Ontvou ons wat dit ſpoock beduit.

THAMAR.

Mijn broeder wou ter ſluick niet reizen,
Maer met des konings oorelof,
En viel hem hier te voet voor 't hof.
Hy wou zijn godtvaert niet ontveizen.
Weêrſpannige aert beſchiet zijn wit
Ter ſluick, en door bedeckte laegen,
Om uit het doncker op te daegen,
Eer zijn party te paerde zit.
Om zich den wegh ten zoen te baenen

384 *Godtsvaert:* 't zelfde als *Godevaert.* Zie hierboven, vs. 107.
Ontveizen voor *ontveinzen,* om 't rijm. Zoo hebben wy elders menigvuldiger *deizen* voor *deinzen, peizen* voor *peinzen,* aangetroffen, in al welke woorden men de *n* als *liquida* liet wegſmelten, en 't in Vlaanderen nog doet.

Nam broeder affcheit, zoo verneêrt,
Dat zich de vader zijnes deert
En niet onthouden kan van traenen.
De vader gaf op dit verzoeck
Hem openhartigh zijnen zegen.
Nu raeſkalt, droomt, en ſpoockt hier tegen:
Hy reiſde, ontlaſt van vaders vloeck.
Gedurende zijn ballingſchappen
Vervolght, voorvlughtig, weſt en ooſt
Heb ick het treurigh hart getrooſt.
Hem luſt die zantwegh niet te ſtappen.
De koning zette een nieuwe wijs
Op dees verzoening, en geleenight,
Als was, heeft zijne harp vereenight
Met lofgezang, Godts naem ten prijs.
Al 't heilighdom kan u getuigen
Hoe vader met een' blijden zin
Den hemel danckte. laet de ſpin
Vry gal uit zulck een leli zuigen.
Of dunckt u dat ick broeder draegh',
Uit gunſte en trouwe, my gebleecken,
Toen hy mijn ongelijck dorſt wreecken,
En Ammon wis nam uit zijn laegh;
Ghy mooght vry Joab ondervraegen
Indienghe voor den koning ſchroomt.
Hy heeft den vader ingetoomt,
Den zoon, als op zijn' hals, gedraegen,
Hy komt u eſſen in 't gemoet,
Om in de hutte Godt te loven.

JOAB. DAVIDS BEDTGENOOTEN.

JOAB.

O ſchoonheên, zonder ga, des konings liefde waerdigh,
Ghy yvert met den dagh, alree getoit en vaerdigh
Ter hutte, om, 's Hooghſten naem ten prijs, uw vroegh gebedt
Te ſtorten voor het koor. dat 's recht. de zuivre wet,
Van 's hemels hant in ſteen op Sinai gehouwen,
Ontfangt haere eer in 't hart der yverende vrouwen.
Wy volgen gaerne: het believe u voor te treên.

390 *Verneêrt* voor „nederig, deemoedig."

409 *Draegh: dragen* heeft hier, even als in vs. 416, de beteekenis van „voorſpreken, voortrekken, party trekken voor." — 't Wordt echter ook eenvoudig genomen voor „gunst of genegenheid toedragen." Zie *Uitl. Woordenb.* op HOOFT in v. *Draaghen.*

412 *Ammon wis nam uit zijn laegh:* d. i.: „uit zijn hinderlaag Ammon op een zekergaande wijze (*ſekuur*) wist te overrompelen."

BEDTGENOOTEN.

Heer Joab, eenigh ſpoock, dat ons te nacht verſcheen,
Verſteurt de ruſt op 't hof. wy duchten en vermoeden
Of eenigh misverſtant, het zy hoe 't wil, moght broeden
Ten hove, tuſſchen zoon en vader.

JOAB.

Spruit de reên
Van dit vermoeden ſlechts uit droom en nachtſpoock?

BEDTGENOOTEN.

Neen,
Ons is niet luttel ſtofs van achterdocht gegeven.

JOAB.

Zijn koningsvrouwen dan in 't hof dus onbedreven,
Dat zy niet weten hoe de zoon en vader ſtaen
In volle vrientſchap? zijt geruſt: hier ſchort niet aen.

BEDTGENOOTEN.

Princeſſe Thamar melde in 't lang en breede heden
Met welck een affcheit hy naer Hebron is gereden.

JOAB.

Laet vaeren dan geſpoock, en droom, en kinderklucht.
Doch ſchuilt 'er anders iet, het welck u houdt beducht,
Verhaelt het ront en klaer: al viel 'er iet te zeggen
Dat ſchijn heeft; 'k zal 't met pit van reden wederleggen.

BEDTGENOOTEN.

Wat aengaet dezen zoen der broêrſlaght, kentghe een' man,
Die zijn gedachten loos en kloeck ontveinzen kan,
Dat 's Abſolon, de ſchalckſte en liſtighſte in 't ontveinzen
Van zijn' verborgen haet, en wraeckzucht en gepeinzen.
Had Ammon, ſchender van de koningklijcke maeght,
Dit konnen riecken, noit had David hem beklaeght,
Die, op het veltbancket, van moortgeweer doorregen,
Geſmoort lagh in zijn bloet. dits 's klaer. dit ſpringt u tegen,
Zoo ghy den zoen betrout. onthou van Abſolon,
Dat hy twee jaeren lang de wraeck ontveinzen kon,
En ſmooren in zijn hart.

JOAB.

Ghy ſterckt uw vrees met reden.

BEDTGENOOTEN.

Nu luiſter. oordeel voort uit alle omſtandigheden,
Van 's jonglings kroonzucht, ons ontdeckt door zijn beleit.

JOAB.

Dat waer een dootſchult van gequeſte majeſteit.

BEDTGENOOTEN.

De majeſteit is blint van al te groot een liefde.
De broeder, die den broêr met zijnen moortpriem griefde,
Ontziet den vader niet te ſteecken naer het hart.

JOAB.

De zufterfchennis kon de broeder zonder fmert
Niet lijden.

BEDTGENOOTEN.

Recht, nu denck hoe fmert hem om te zwerven,
Zijn vaders aengezicht vijf jaeren lang te derven.
Stiet hy den vader weêr, als balling uit het rijck;
Stont vaders reek'ning met den zoon dan niet gelijck?

JOAB.

De zoen ftaet hem te dier. de lucht van 't hof te fcheppen
Koſte arbeit. noit dorft ick een woort ten hove reppen,
En bezighde endtlijck ftil de weeu van Thekoa,
Verworf by trappen hem den toegang ter gena,
Dat hy herftelt twee jaer, gelijck in duifterniſſen,
Moſt wandelen, en 't licht van 's konings aenfchijn miſſen.
Indien hier oorlogh fchool, wat lagh hem aen dien zoen.

BEDTGENOOTEN.

Om onder fchijn van pais een oorlogh uit te broên.

JOAB.

Zou d' erfgenaem des rijx zich tegens 't rijck gaen kanten?

BEDTGENOOTEN.

De blinde vader laet den zoon met lijftrouwanten,
Een' ftoet gewapenden, beſtuwt in 't openbaer,
De hoftrap optreên, recht of hy al konmg waer.
Dit baert hem aenzien en ontzagh by d' onderdaenen.
Dit 's magtigh hem den wegh naer vaders troon te baenen.

JOAB.

De vader eert zich zelf, in d' eere van den zoon.

BEDTGENOOTEN.

Zegh: hy onteert zich, zet zijne afkomſte op den troon.

JOAB.

De koning magh met recht den eerſtgeboren eeren.

BEDTGENOOTEN.

En d' outſte vreeſt al of de jongſte moght regeeren.

JOAB.

Terwijl de vader leeft hout hy hen beide in dwang.

BEDTGENOOTEN.

De vader ſuft, en leeft den zoon alree te lang.
Hem dunckt de vader is in 't goet des zoons gezeten.
Dit weet de koning, of gewis hy wil 't niet weeten.

JOAB.

Wat 's dit?

BEDTGENOOTEN.

In welck gevaer hy zich en 't ganſche rijck

472 *De blinde vader* voor „de verblinde vader."

Durf ſtellen. let hier op. ghy hoeft geen klaerder blijck
Dat Abſolon de kroon zich eigen door geboorte
Toerekent, en belaeght. hy zet zich in de poorte,
En 't poortgerecht, heel vroegh, als rechter van elx pleit,
Onthaelt en kuſt het volck, ontmoet elck met beſcheit,
Als of de koning 't recht al willens wou verzuimen.
Zoo wint hy 't hart des volx, en leght op zijne luimen.
Al 't ſtamhuis bidt hem aen. de dageraet des mans,
Zijn jeught, en ſchoonheit geeft hem gunſt en eenen glans
By alle joffers, die hem gunſtigh zien naer d' oogen,
Ten waſdom van zijne eere, en aenzien, en vermogen,
Dat ſtijght allengs in top van 't opperſte gezagh.
Waeckt ghy niet op: hy zal u wecken met den ſlagh,
En 't ſlaghzwaert op den hals. men mompelt onder kloecken
Dat hy Achitofel by wijlen ging bezoecken,
Te Gilo, zijne ſtadt.

JOAB.

Die vos is hem te loos.

BEDTGENOOTEN.

Niet ſchalck en loos alleen, maer teffens loos en boos.
Wy kennen zijnen aert.

JOAB.

Hy heeft het hof begeven,
Om op zijn vaders erf geruſt en ſtil te leven.

BEDTGENOOTEN.

Het draeght dien naem by 't hof, doch blijft by ons verdacht.

JOAB.

Het achterdencken kent geen paelen, ſlaet met maght
Al voort. men kan op los vermoên niet zekers bouwen.
Het gelt den koning eerſt.

BEDTGENOOTEN.

En echter 's konings vrouwen.

JOAB.

Hebt ghy uwe achterdocht den koning niet ontdeckt?

BEDTGENOOTEN.

Hoe durven wy? zy weckt een' leeu, die David weckt.

JOAB.

Een leeu verſteurt zich niet, geweckt van zijn leeuwinne.

BEDTGENOOTEN.

Wy koeſtren ſlechts zijn min, als voeſters van zijn minne;
En reppen van geen' ſtaet uit angſt voor ongena.

JOAB.

Ontziet ghy 't, zoo gaet heene, ontdeckt het Berſeba.

463 *Al 't ſtamhuis* voor „al de ſtammen, het geheele geſlacht van Israël."
508 *Echter* voor „naderhand."

BEDTGENOOTEN.

En zoo zy ons ontdeckt, dan ſtaen wy ruim noch ſlimmer.
Zy ſpant de kroon in 't hart, en haet al 't joffretimmer,
De bedtgenooten, en haer aenhang. d' uchtentzon,
Gelijck ghy weet, behaeght hem min dan Abſolon:
Wanneer die met zijn haer in zijn gezicht komt praelen,
Zoo ſchoon als Godt hem ſchiep, zou vaders gramſchap daelen,
En ſtellen allen ſchijn van nadocht aen een zy:
Dan lagen al des zoons beſchuldigers in ly.

JOAB.

De koning ſtelde ons tot een wachter van zijn benden.

BEDTGENOOTEN.

En zoo de zoon het roer des ſtaets eens quam te wenden?

JOAB.

De zes paer ſtammen zijn in 's konings eedt getreên.

BEDTGENOOTEN.

En zooze eens weifelen, en raecken op de been?

JOAB.

Daer hoeft meer tijt toe. dat gerucht zou verre klincken.

BEDTGENOOTEN.

Geloof de hulck van 't rijck is heimelijck aen 't zincken.

JOAB.

Hoe ſlaept de ſtuurman dan, dat hy 't gevaer niet merckt?

BEDTGENOOTEN.

Wie zal ons zeggen hoe Godts oordeel hier in werckt?

JOAB.

De wacht van 't leger ſtaet den koning eerſt bevolen.

BEDTGENOOTEN.

Wat is het leger, zoo de legerhoofden doolen?

JOAB.

Wat zoecktghe dan by ons in dit gedroomt gevaer?

BEDTGENOOTEN.

Weck uwen meeſter op: ghy zijt 's rijx amptenaer,
En veltheer over 't heir, of hy uw raet wou volgen.

JOAB.

Dat 's zorgelijck. hy is oploopende en verbolgen.

BEDTGENOOTEN.

Ghy zoeckt zijn veiligheit, behoudenis, en ruſt.

JOAB.

Hy heeft op mijn verzoeck zijn' zoon noch eerſt gekuſt.
Hoe durf ick, zonder gront, nu Abſolon betijgen?

519 *Met zijn haer in zijn gezicht:* liever zoû ik hier lezen: *met zijn haer* voor *zijn* (d. i.: „Davids") *gezicht.* Zoo als er nu ſtaat, luidt het, alsof Abſolons hair hem zelven in 't gezicht hing, wat juist niet *zoo ſchoon* zoû ſtaan.

521 *Nadocht:* als meermalen, voor „achterdocht."

En wert de zoon dit wijs?

BEDTGENOOTEN.

De vader zal het zwijgen.

JOAB.

Dat 's hachelijck: en zoo de zoon, in 't hof gedaeght,
Verſchijnt, en eiſcht voor recht te zien wie hem beklaeght,
Waer berght zich Joab dan? die Ammons hooft niet ſpaerde,
Dat koningklijcke bloet zou my met blancken zwaerde
Vervolgen, langer dan mijn ziel in 't lichaem leeft.
'k Zie hier geene uitkomſt, zoo ons Godt geene uitkomſt geeft.
Wy hoopen dat hy met den avont weêr zal keeren
Van Hebron, en de vrede in Juda triomfeeren.
'k Wil evenwel uw vrees verbergen. onderſtut
Het rijck met uw gebeên, en gaenwe in Arons hut.

REY VAN LEVYTEN.

I. ZANG.

De koning droegh zijn nachtgetijden
Den hemel op, die hem
En ganſch Jeruſalem
Ten hooghſte wou verblijden,
Door 't liefelijck verdraegen
Met zijnen liefſten zoon,
Als harp en keel op eenen toon.
Die pais reckt 's vaders dagen,
Als olie, in een goude lamp,
De vlam noch aenvoedt, en den damp
Der duiſterniſſe drijft uit d' oogen.
Wat was de koning opgetogen!

I. TEGENZANG.

De kroon en ſcepter lagen achter.
Hy ſcheen een ziel met Godt,
Zijn heil, en hooghſte lot.
Hy wenſchte, als tempelwachter,
Het heilighdom te hoeden,
In 't midden van Godts ſchaer
Met blijden zang en harpeſnaer
Zijne aendacht aen te voeden.
Hy triomfeerde met zijn maet,
Die, hoogh in top, al hooger gaet,
Van geene pennen 't achterhaelen.
Men kan den yver niet bepaelen.

II. ZANG.

Maer midlerwijl [wat moght dit wezen?]
Daer 't oor dien galm inzwelght
Verſchijnt iet, dat zich belght:
Want onder uitgelezen
Muzijck wil iet ontbreecken
Aen zoete eenſtemmigheit,

En wert de zoon dit wijs? voor „en werd de zoon dit gewaar." *Wijs worden* wordt thands als activ. zelden meer gebruikt, maar doorgaans met het voorz. *uit*.

Dic graetige ooren ſtreelt en vleit,
Miſſchien om af te ſteecken,
Iet haetlijx, ſtrijdigh tegens gunſt,
Te laeten hooren, daer de kunſt
Wat alſſems mengt met honighklancken.
Geen oor kan zich dien ſmaeck miſdancken.

II. TEGENZANG.

Zoo ging 't. de harpenaer en zinger,
Die met zijn aengezicht,
En voorhooft eerſt een licht
Van vreught gaf, zijnen vinger
En keel volghde, in 't ſchakeeren
Van klancken, ſcheen een wijl
Te ſlaeuwen in dien ſtijl,
En zijne vreught t' ontbeeren,
Als of hem d' eerſte moedt ontviel.
De klaere ſpiegel van de ziel,
Zijn aenſchijn, ſcheen bezwalckt van waeſſem.
Wat is ons blijſchap kort van aeſſem!

III. ZANG

Zou David, 't licht van Godts profeeten,
Beſpieglen in den geeſt
Iet, daer zijn hart voor vreeſt,
Dat Arons zoons niet weeten?
Zou hy van ver' zien komen
Een onweêr, dat miſſchien
Geen weereltwijzen zien?
Hanthaver van de vroomen,
Beſchut den koning, die uw hut
Ter harte neemt, het volck beſchut
Voor inheemſche oorelogen.
Een oogh bewaeckt alle oogen.

III TEGENZANG.

Geen koningen is ruſt beſchoren,
Ten minſte een korte wijl.
Dit was en blijft de ſtijl
Der weerelt. vorſten zijn gekoren
Tot wachters over onderzaten.
Zy zitten ſteil en hoogh,
En ſlaen hun waeckende oogh
Door alle huizen, alle ſtraeten.
Zy zien en kennen 't onderſcheit
Van ieders aert. hun wijs beleit
Hoeft onorde in haer ploy te ſchicken,
's Volx ruſt is 't wit, daer wijze op micken.

De hofbazuin, die tegens 't zuiden kraeit,
Spelt onweêr, dat van Hebron herwaert waeit.

586 *Geen oor kan zich dien ſmaeck miſdancken:* zoo zegt Lucifer, vs. 1600:
'k Miſdanck *me dan dit leen, zoo 't immers leen moet heeten.*
Jammer, dat wy het woord in 't dagelijksch gebruik niet hebben behouden. Men zoû dan nimmer in 't geval behoeven te komen om, zoo als nu, wanneer iemand zegt: „ik dank u," niet te weten, of hy bedoelt, het hem aangebodene in dank aan te nemen, of het af te wijzen.

HET DERDE BEDRYF.

JOAB. DAVID. BODE.

JOAB.

De torenwachter ziet een' poſtmuil herwaert jaegen.
'k Wenſch dat uw majeſteit de tijding magh behaegen.
Het ſchijnt hy wort dus vroegh geſtuurt van Abſolon.

DAVID.

Zoo is hy afgereên voor 't opgaen van de zon.

JOAB.

Wat of hem herwaert jaeght?

DAVID.

Men heeft niet quaets te ſchromen.
Van Abſolon kan niet dan blijde tijding komen.
Hy weet hoe vaders hert naer tijdingen verlangt,
Het hart, dat over hem, gelijck een zegen, hangt,
Zijn aenſchijn noode derft. wat nieus kan hy ontdecken?
De kortheit van den tijt, die tuſſchen zijn vertrecken
Van 't hof en nu verliep, gehengt naeu dat 'er iet
Byzonders voorviel, 't geen tot vreught ſtreckt, of verdriet.

Boekdruk van Gebroeders Binger.

DAVID IN BALLINGSCHAP — Het Derde Bedrijf, Blz 30. — vs 625. volgg.

JOAB.

Eene uur berockent wel meer werx met bijſtre zinnen
Dan duizent handen in een jaer zien af te ſpinnen.
Hoewel ick niet betrou dat ons van dezen kant
Iet kan bejegenen, dat niet 't gezegent lant
Tot heil en nut gedye, en allen wetgenooten.
Daer komt de bode zelf al hijgende aengeſtooten.
Hy ziet verbaeſt naer 't hof, en onzen koning om.
De koning ſpreecke hem. hy ſtaet verbaeſt en ſtom.

DAVID.

Wel bode, van wat kant komt ghy verbaeſt geronnen?
Zit af: ſchep aêm: genaeck dat wy u hooren konnen.

BODE.

Ten hove is zulck een poſt, als ick, onaengenaem,
Doch ſchoon ick ſtille zweegh, noch zou d' ontruſte faem
Niet ruſten haer bazuin uit tin en trans te blazen,
Van Dan tot Berſeba de weerelt te verbazen.

DAVID.

Is Abſolon in noot, of in zijn vyants klem?

BODE.

Prins Abſolon dreight u, en ganſch Jeruſalem.

DAVID.

Hy is met onzen wil te nacht hier uitgereden.

BODE.

Hy ſpant de kroon in 't hart van 't rijck en alle ſteden.

DAVID.

Spreeck klaerder, ſchoon die klanck niet ſchoon in d' ooren luit.

BODE.

Zijn bevaert quam te nacht op vloeckverwantſchap uit.

DAVID.

Onmogelijck. wie heeft dat laſterſtuck beſteecken?

BODE.

Zoo groot een ſchelmſtuck kon niet laeten uit te breecken.

DAVID.

Wat zekerheit kunt ghy betoonen van dit ſtuck?

BODE.

Ick hoorde en zagh 't verraet. Godt keere uw ongeluck:
Mijn vroom geweten, aen de kroon en uw vertrouden
Verbonden, liet niet toe dit ſtil by my te houden.
Zoo koom ick met dien vloeck der vloecken opgedaeght.

DAVID.

Verhael ons dan oprecht al wat ghy hoorde en zaeght,
En pas vooral dit naeckt, gelijck het leght, t' ontkleeden.

BODE.

Te nacht quam 's konings zoon te Hebron aengereden,
Met eenen naſleep van tweehondert, zonder ergh.

De maght van Iſraël en Juda om den bergh,
Had zich in tenten langs de dalen neêrgeſlagen,
En wachte op 't offerfeeſt, de Godtheit op te draegen,
Met volle ſtaetſien, en prieſterlijcke pracht.
Der vadren kerckhof wert terſtont met 's princen wacht
Heel ſcherp en nau bezet, rondom de doornehagen.
De weelige eicken, die met ſchaduwen de laegen
Bedeckten, ruiſchten niet, daer 't licht door boſch-loof ſcheen.
De prins, Achitofel, de raet quam hier by een.
In 't ronde om Hebron loeide een menighte offerdieren;
Een voorſpel van dit feeſt, met d' uchtentzon te vieren,
Uit danckbaerheit, zoo 't hiet, dat Abſolon 't gezicht
Van 's konings aenſchijn moght gebeuren, en den plicht
Van zijne Godts beloſte, en hoogen eedt bezegelen:
Gelijck 't Hebreeuſch geſlacht gewoon is zich te regelen
Naer Moſes wetboeck. hier ging 't ſamenrotten aen.
Ick kroop behendigh, by het ſchijnen van de maen,
Ter zijde door de haegh, daer niemant op vermoede.

JOAB.

Dat Godt den koning en het koningrijck behoede.

BODE.

Prins Abſolon hief aen: ghy zoons van Abraham,
Hanthavers van Godts recht, en Jeſſes braven ſtam,
Ick koom, van Godt gedaeght, tot voorſtant van u allen
Mijn' dienſt opoffren, eer de ſtaet geraeckt te vallen.
De vader ſuft alree, gezwackt van ouderdom.
'k Heb 't poortgerecht geſtut. mijn' hals, als een kolom,
Heeft, onder 't laſtigh pack des rijx, geheele dagen
Gezweet. ick trooſte 't volck, dat my zijn' noot quam klaegen.
De vleiers, die het hof om winſt naer d' oogen zien,
En 't onrecht ſtercken, dorſt mijn yver 't hof verbiên.
'k Heb weduwen geredt, de wezen en verdruckten
Geholpen op de been; griffoenen, die haer pluckten,
De nagels vry gekort: en zou men u den noot
Afmaelen, ſchoon de ſtaet zeilt met een' ruimen ſchoot,
Een etmael kon zoo veel gevaeren niet begrijpen.
De hulck van 't ganſche rijck dreight ſtorm op ſtorm te gijpen.
Wat hoop van beternis, daer 't hooft in deught bezwijckt,
En zelf zijn naeſte bloet, den zoon, verongelijckt?
Wy hebben jaeren lang bezuurt in bittre elenden,
De ſtraf van Ammon, en dat gruwzaem zuſterſchenden,
Ten leſte in ſchijn verzoent, na dien geleden hoon.
Wat heil verwacht ghy? want een overſpeelſters zoon
Wort dertel opgevoedt, om over lant en lieden,

679 *Hiet* voor „heette."

Na vaders doot gezalft, tyrannigh te gebieden.
Waer heeft de koning oit de dapperheit beloont?
Vraeght dat Urias, die zich ſtreng en eerlijck toont,
Op d' aerde ſlaept, en, na zijn vroome wapendaeden,
Met eenen moortbrief aen den veltheer wort verraden.
'k Ga Sauls huis voorby, eer lanckheit u vermoeit.
Hoe bloedigh heeft hy dien geſlachtboom uitgeroeit,
En dreight den wortel uit te rucken, wegh te houwen;
Hoewel hy d' eer genoot van Michols hant te trouwen!
Naerdien het ſtamhuis dan van hem geen heil verwacht,
Is 't nodigh zijnen ſtoel, op 's volx gemeene klaght,
Met eenen naezaet van zijn naeſte bloet te kleeden.
Dit 's mijn belofte aen Godt, waertoe ghy wort gebeden.

JOAB.

Genadighſte, vergeef het Joab, wiens verzoeck
Den zoon met u verzoende, eene oirzaeck van dien vloeck.
Hoe droegh Achitofel zich onder dees godtloosheit?

BODE.

Hy ſtack zijn zegel aen die godtvergeete boosheit,
Verhief d' oproerigheit, en zetteze in haer kracht,
Broght voort hoe hy den zoon zoo menighmael by nacht
Te Gilo had geberght, toen, van het hof verſchoven,
Om zijn gerechte wraeck, hem elck ontzagh te hoven,
De wijde weerelt den verſchovling viel te kleen.
Hy haelde Urias op; wat Saul had geleên,
Veel jaeren na de doot, in zijn nakomelingen,
Die, treurigh, en gehaet, al quijnende vergingen.
Hoe d' overſpeelſter, als een ſtiefmoêr, Davids zoon,
Den eerſtgeboren, wil verſteecken van de kroon,
En wettigheit des rijx, en over d' oude heeren,
In haeren Salomon, na Davids doot regeeren.
Hy hoorde een ieders zin. de ſtemmen gingen om.
Men vraeghde hooft voor hooft. zoo ſteigerde, zoo klom
Weerſpannigheit in top, uit eenen mont beſloten.

JOAB.

Vervloeckte Achitofel, verwate vloeckgenooten!
Wat volghde op dit beſluit? hoe liep dit kluwen af?

BODE.

Zy mompelden een wijl. toen ſloegenze om het graf
Van vader Abraham een' ring, en voort aen 't bidden
Dat d' opperſte hun recht wou zegenen. in 't midden
Stont Abſolon, die zwoer zijn trou aen 't volck en 't rijck
Den ſtammeheeren toe, die zwoeren algelijck,
En gaven hem de hant, met een' den blancken degen.
Toen ſloop ick heimlijck deur, tot ſtervens toe verlegen,
En koom den kouing dit ontvouwen met gevaer.

Dat Godt het rijck behoede, en Godts gezalfden ſpaer'.

DAVID.

Belieft het Gode dat zijn knecht dien kelck zal proeven,
Ick ſta gelaeten, wil my niet te vroegh bedroeven.
Hy kan dit keeren, hen veranderen van zin.
Ghy bode, ga ten hove, en ſpreeck de koningin.
Heer Joab, laet de wacht de ſtadt en 't hof bezetten.
Voltreck de ronde, ſteeck bazuinen, en trompetten.
Och Abſolon, hoe ſnel verandertghe uwen zoen,
Dien kus en klanck van pais in eene krijghsklaroen!
Lijf-ſchutten, haeſt u, voort: de bloetvlagh uit den toren:
De ſtanders op de poort. op op, men blaes den horen.
Mijn Krethen, Plethen, al de burgers in 't geweer.
De vlam ſlaet uit het hof: hier geldt geen veinzen meer.
Men hindre dat hier niet de weiſlaers 't zamenrotten.

JOAB.

Ons ſtaet dien hoogen boom van kroon en tack te knotten.
Zent ſlux beſpieders uit naer Hebron. luiſter ſcherp
Wat nadruck volgen wil op zulk een ruw ontwerp.

THAMAR. DAVIDS BEDTGENOOTEN.

THAMAR.

Wat klanck is dit? wat wil ons weder overkomen?

BEDTGENOOTEN.

Hoe fraey heeft Abſolon zijn affcheit nu genomen?

THAMAR.

Wat gaet mijn broeder aen, dat hy dien haet verweckt!

BEDTGENOOTEN.

Gewis ghy wiſt hier van: hy had het u ontdeckt.

THAMAR.

Betrou ons dat niet toe. wilt dat onze eer niet vergen.

BEDTGENOOTEN.

Hy had zijn zuſter lief, hoe kon hy 't haer verbergen?

THAMAR.

Zoo waerlijck als Godt leeft: dat hy ons ſla en ſtraff'.

BEDTGENOOTEN.

Nu haelt hy Ammons moort en ſnoder uit het graf.

THAMAR.

'k Beken de vadermoort gaet boven broederſlaghten.

BEDTGENOOTEN.

Wie kon zich voor den wrock des dubblen huichlaers wachten?

761 *De bloetvlagh:* min of meer anakronistisch. *Vlaggen* werden in die dagen nog niet gebezigd.
763 *Mijn Krethen, Plethen:* de Krethen en Plethen waren een foort van keurbenden, even als, in lateren tijd, de Janitſchers en Spahis.
764 *Hier gelt geen veinzen meer:* d. i.: „wy behoeven 't ons niet te ontveinzen."
768 *Nadruck:* zie de aant. blz. 4, hiervoren.

THAMAR.

Och Abſolon, is dit uw Hebrons Godevaert?

BEDTGENOOTEN.

Dat is zijn Godtsbelofte, en onderdaenige aert.

THAMAR.

Nu wort de wet met glimp by 't Heidendom gelaſtert.

BEDTGENOOTEN.

Zoo gaet het telckens, als godtvruchtigh zaet verbaſtert.

THAMAR.

Hy volght noch vaders les, noch vaders voorbeelt na.

BEDTGENOOTEN.

Wy zagen 't onweêr in den droom, maer och te ſpa.

THAMAR.

Men zal door middelaers miſſchien zijn hart verzachten.

BEDTGENOOTEN.

Wy hoopen op 't miſſchien dien ſtorm niet af te wachten.

THAMAR.

Dat onweêr is noch wijt.

BEDTGENOOTEN.

Het buldert voor de poort.

THAMAR.

Te Hebron. hy hoeft tijt. men ſlaet zoo ras niet voort.

BEDTGENOOTEN.

Gelijck een loopend vier, geſtoockt van medeſtemmers.

THAMAR.

Waer vint men die?

BEDTGENOOTEN.

Dat vraegh vry ons Jeruſalemmers.

THAMAR.

Die zien naer David om, en niet naer Abſolon.

BEDTGENOOTEN.

Men eert d' opgaende, en niet eene ondergaende zon.

THAMAR.

Zou 't volck zoo reuckeloos den ouden heer vergeeten?

BEDTGENOOTEN.

Dat hangt aen een, gelijck de ſchakels van een keten.

THAMAR.

En zoo de keten breeckt?

BEDTGENOOTEN.

Dan is de maght gedeelt.

THAMAR.

Hoe wenſchelijk waer dit!

786 De Bedgenooten willen zeggen: „is uwe hoop daarin gelegen, dat men Abſolons hart verzachten zal, wy van onzen kant hopen, dat misſchien de koning goed zal vinden met ons van hier te trekken." De wijze van uitdrukking, wellicht gebruikelijk in Vondels tijd, komt ons nu echter vrij wonderlijk voor.

BEDTGENOOTEN.

Hoe wort dees ſcheur geheelt?

THAMAR.

Met balſſem van gena.

BEDTGENOOTEN.

Die heelt geen miſvertrouwen.

THAMAR.

Mijn vader is geſtreng in elck zijn woort te houwen.

BEDTGENOOTEN.

En oock niet min geſtreng in 't ſtraffen, zonder maet.

THAMAR.

Waer bleeck dat?

BEDTGENOOTEN.

Vraeghtghe waer? wie eens naer Rabba gaet
Kan 't hooren, en alom in Ammons dootſche ſteden,
Die, wreet gerabraeckt, met hunne afgezaeghde leden,
In yſre tacken, en het gloeiend tichelvier
Verbrant, beklaeghden dat zy, d' ooreloghsbanier
Opſteeckende, zoo trots zich tegens Juda kantten.

THAMAR.

Dat was het niet, maer eer 't mishandlen der gezanten,
Die tegens 't billijck recht der volcken, en de wet,
De wijde weerelt door natuurlijck ingezet,
Met hun geſcheurde kleên, en half geſchore baerden,
Van kinderofferaers, en gruwelijck veraerden,
Te rugge quamen by den koning, die hen zont.
Hy woegh de ſtraf en 't quaet, tot dat het effen ſtont.

BEDTGENOOTEN.

Is 't minder quaet een zoon naer vaders hart te ſteecken?

THAMAR.

Een vaders hart verſchoont, verkleent zijn zoons gebreken.

BEDTGENOOTEN.

De vader heeft noch flus de broederſlaght verſchoont,
En wort dus averechts bejegent, en geloont,
Met eenen nieuwen ſlagh in zulck een verſche wonde.

THAMAR.

'k Verſchoon het niet, dit is een laſterlijcke zonde,
Een rechte burgerkrijgh berockent tegens Godt.

BEDTGENOOTEN.

De maegen ſteecken hier elckandre naer den ſtrot.
Dit zwaert moort blindeling, de broeder zijnen broeder,
De vader zijnen zoon. de dochter kent geen moeder.
Hier worſtelen in 't bloet de burgers tegens een.

812 De konſtruktie van dezen regel is geheel Latijnsch. In zuiver Neerduitsch zal men zeggen: „Is 't minder kwaad dat een zoon zijn vader naar 't hart ſteekt?"

De huizen ſtaen gedeelt, de ſteden tegens ſteên.
De bontgenoot ontziet verbont noch bontgenooten.
't Omleggend Heidendom komt hier op aengeſtooten.
Het mengt zich in 't krackeel met een gemeine ſtem,
En wil het heilighdom en Godts Jeruſalem
Tot in den gront met zwaert en fackelen verdelgen.
Zoo David zich niet belght, de hemel zal 't zich belgen.

THAMAR.

Ick hoor een' kreet opgaen van 't hof en hofgezin,
En ga de trap op naer de droeve koningin.

BEDTGENOOTEN.

Hier komt de veltheer aen, beſtuwt met krijghskornellen.
Wy zullen, aen een zy, hem eerſt zien orden ſtellen
Op wacht, en toght, en al. de krijghsraet is belaên,
De burgery verbaeſt. hoe wil dit ſpel vergaen?

JOAB. DAVIDS BEDTGENOOTEN.

JOAB.

Wachtmeeſters, krijghskornels, waeckt ruſtigh met elckanderen.
Men zal van uur tot uur de leus of 't woort veranderen,
De ketens ſpannen, eer het oproer t' zamenrott'.
Men ſla de ronde ga, verzekre, op 't hoogh gebodt,
Op halsſtraf, Davids burgh, verzie de poort en veſten
Met dubble ſchildwacht. laet terſtont, van vier geweſten,
De torens mannen. dat de lichte ruitery,
Den wegh naer Hebron op geſpreit, de zuiderzy
In 't velt beſpiede. laet de pelgrims ondervraegen
Naer tijding van dien oort, en ofze nergens laegen
Vernaemen. laet geen' menſch paſſeeren, eer de wacht
Zijn naem opteken', hem geley, daer hy te nacht
Vernachten zal. verdeelt u voort in alle ſtraeten.
D' Almaghtige beſchaeme al die den koning haeten.

BEDTGENOOTEN.

O veltheer, hoe vervalt de kroon, en Davids rijck!

JOAB.

Schept moedt: Jeruſalem is u een wiffe wijck.

BEDTGENOOTEN.

Beſchimp nu nachtgezicht, en ſpoockery, en droomen.

830 *Zoo David zich niet belght:* hier zoû, volgends Vondels vast aangenomen ſchrijfwijze, die ook in de tweede helft van dit vaers gevolgd is, moeten ſtaan: *'t zich niet belght;* dat *'t* kan echter weggelaten zijn ter wille der welluidendheid, of ook om dat V. hier *zich belgen* eenvoudig opvat in den zin van „gramſtorig worden," en in de andere helft van 't vaers in dien van: „zich de zaak krachtig aantrekken."

835 *De krijghsraet is belaên* voor „is in verlegenheid."

847 *Laet geen' menſch paſſeeren:* hoe fiksch hier de taal van Joab ook zij, en hoe juist en gepast de bevelen, welke hy uitdeelt, de uitdrukking, hier gebezigd, doet meer denken aan een kolonel der burgerwacht in 1660, dan aan een perſonaadje uit een treurſpel.

JOAB.

Het koningklijck gezagh wil haeft het oproer toomen.

BEDTGENOOTEN.

Een hollend paert acht toom, noch ſporen, nochte roê.

JOAB.

Een hollend paert loopt eerſt zich zellef doot en moê.

BEDTGENOOTEN.

Het ſmackt den heer in 't zant, dat hals en lenden kraecken.

JOAB.

Zoo fel niet, of de heer kan weêr te paerde raecken.
Hy voerde 't Saul en zijne afkomſte uit in 't endt.

BEDTGENOOTEN.

In zijne jeught: nu wort hy 't harnas ongewent.

JOAB.

Dat bleeck hoe hy zich liet van Ammons wrevel trotſen.

BEDTGENOOTEN.

Dees jonge manſchap zit in 't harnas vaſt, als rotſen.

JOAB.

Noch vaſter dan de reus, de groote Filiſteen?

BEDTGENOOTEN.

Dat was een lijfgevecht.

JOAB.

Noch viel de reus te kleen.

BEDTGENOOTEN.

Het zwaert van Abſolon is rede al opgeheven.

JOAB.

Gereet voor ons, om hem den wiſſen ſlagh te geven.

BEDTGENOOTEN.

Wy ſpelden 't onweêr vroegh uit alle omſtandigheên.

JOAB.

Hy ging vermomt, en wiſt zijn opzet fraey te kleên.

BEDTGENOOTEN.

Hy ging zoo niet vermomt, of vrouwen konden 't mercken.

JOAB.

Eer 't rijp was kon men dit met geen getuigen ſtercken.

BEDTGENOOTEN.

De tekens tuighden 't, had men oogen om te zien.

JOAB.

Het ſtont den vader toe hem 't klimmen te verbiên.

BEDTGENOOTEN.

De zoon heeft in het endt de grijns eens afgetrocken.

JOAB.

Dat 's beter dan geveinſt, en heimelijck te wrocken.

854 *Wil* voor „zal," als meermalen.
856 *Hy voerde 't Saul en zijne afkomſte uit:* d. i.: „hy hield het nog langer uit dan Saul en de zijnen."
863 *Filiſteen:* ongewone vorm, om 't rijm gebruikt, voor *Filiſtijn.*
872 *Het ſtont den vader toe:* wy zouden nu zeggen: „het ſtond aan den vader."

BEDTGENOOTEN.

Hoe draegen wy ons beſt in burgerlijck geſchil?

JOAB.

Betrout u Gode en ons, en houdt u kloeck en ſtil.

BEDTGENOOTEN.

Hoe houdt de koning zich, te blint den zoon genegen?

JOAB.

Geduldigh, min voor zich dan om den zoon verlegen.

BEDTGENOOTEN.

Hoe ſterck en krachtigh zijn de banden van natuur!
Wil hy hem keeren?

JOAB.

Ja, maer zonder dootquetſuur.
Hem deert des jongelings. hy wijt de ſnoode daeden
Den valſchen bloetraên, die den jongeling verraeden,
Met kracht verrucken uit de heirbaen van de deught.
Hy kent d' oploopentheit en 't hitzigh bloet der jeught,
Van ſchalcken lichtelijck door treken te misbruicken,
Roofvogels, vet gemeſt, gewoon het oogh te luicken,
Tot ſchade van 't gemeene, en ongelijck te voên,
Alleen uit eige baet. het averechts vermoên,
Weêrſpannigheit, gewelt, de wulpſcheit, zich vergeeten,
Scherp uitzien, elx gebreck ten breetſten uit te meeten,
Onmaetige overdaet, pluimſtrijcken, en bedrogh
Is d' eerſleep, die hem volght, en voort al wat 'er noch
Aen vaſt is. kon een prins, met zulck een ſtoet behangen,
Zich oit intoomen van verkeerde en ſlimme gangen?

BEDTGENOOTEN.

Ghy zeght gelijck het is. wy mompelden by wijl,
Maer kropten 't lijdzaem in. 't verandren van den ſtijl
Der princen kan men eer beklagen dan verhoeden.
Als Godt wil ſtraffen dan ontbreecken hem geen roeden.
Hy treckt den zegen van verkeerden dickwijl in,
En laetze vallen in een' averechtſen zin.
De hooghſte wijſheit, ſterck en lieflijck in 't beleiden,
Kan boven ons begrijp de ſtoffen toebereiden,
Tot datze in 't ende 't wit, waerop zy mickt, beſchiet.

JOAB.

Zoo zet uw hart geruſt. wat my belangt, 'k zal niet

875 *In burgerlijck geſchil:* waarſchijnlijk is hier by den druk een letter uitgevallen en moet er ſtaan: *in 't burgerlijck geſchil.* Het is toch de vraag niet, hoe de Bedgenooten zich in 't algemeen, maar hoe zy zich bepaald in *dit* geſchil hebben te gedragen.

882 *Verraeden:* in den zin van: „ſlechten raad gaven." Even zoo zegt men *verleiden* voor „den verkeerden weg op leiden."

889,890 *Zich vergeeten, Scherp uitzien:* hier zoû de zuiverheid der taal vorderen *zich te vergeten, ſcherp uit te zien,* even als er te recht op volgt *uit te meten.* Maar V. oordeelde, dat hy in dat plaatſen of weglaten van *te* dezelfde vrijheid mocht gebruiken als hy in dezen zelfden *eerſleep* van verkeerde hebbelijkheden neemt met het artikel, dat hy voor *wulpſcheit* behoudt, maar voor de andere ſubſtantiva weglaat.

Verzuimen voor de ſtadt en 't lant en u te waecken.
Wy zullen haeſt met Godt dien hoeck te boven raecken,
En gaen nu voort om hoogh eens uitzien van de tin.
Mevrouwen, treet in 't hof en ſterckt de koningin.

THAMAR. DAVID. JOAB.

THAMAR.

Heer vader, ick heb hoop mijn' broeder om te zetten,
Hem ſnel t' ontmoeten, zulck een jammer te beletten.
Vergunme dat ick met een ruiterbende treck',
Uw vaderlijck gemoedt hem levendigh ontdeck',
Hy zal zijn opzet, al te bloedigh en verwaten,
Op zuſters bede, haer ter liefde, vaeren laeten.
D' aertsvader Jakob, wien 't aen omzicht niet ontbrack,
Smoorde Eſaus bittren wrock, en ſchoof dit ongemack
Voorzichtigh van zijn' hals, een vriendelijck bejegenen
Vermurwt een ſteenen hart. de hemel zal het zegenen.

DAVID.

Mijn dochter, ick betrou uw vredelievende aert
Zou niet eens ſchroomen op het punt van broeders zwaert
Met uwe bloote borſt te paerde heen te rennen:
Maer die Achitofel, en zijn doortraptheit kennen,
Geloven niet dat dit verdragh te vinden ſtaet.
Achitofel ſtaet blanck, ſtraffchuldigh aen verraet,
Ontvonckt het ſmeulend vier, en keert zich aen geen kermen,
Noch krijten, als hy zich magh by die koolen warmen.

THAMAR.

Een minnelijck verzoeck ten minſte kan niet ſchaên.

DAVID.

Raet hem Achitofel uw' voorſlagh af te ſlaen,
Zich met beloften noch verdragh te laeten paeien?

THAMAR.

Zoo blijft het pleit in ſtaet.

DAVID.

Dan zal hy luider kraeien,
Indien de vader ſchijnt te zwichten voor den zoon,
Die wint met zulck een' klanck terſtont de halve kroon.

THAMAR.

Belieft het u, laet ons hierop den veltheer hooren.

DAVID.

Trouwanten, haelt hem, dat hy afſtijgh van den toren.
De tijt lijt geen vertreck. men hoort van overal

914 *Vaeren laeten:* Hoogduitſche woordſchikking. In gew. Neêrd. zegt men: *laten varen.*
915 *Omzicht* voor „onzichtigheid", of wel voor „doorzicht."
935 *Vertreck* voor „uitſtel."

Gerucht van oproer, en dit oorelogħsgeſchal
Slaet voort van ſtadt tot ſtadt. de bergen en de daelen
Geraecken op de been. verbaeſtheit vlieght de paelen
Des rijx met kracht voorby. alle aengegrenſde ſteên
Van 't Heidendom zien uit, en ſteecken 't hooft by een.
Zy rekenen den dagh nu eens te zien geboren
Om over ons Jordaen Godts ſtoel en Godt te ſtooren:
Maer toeft, als Godt ontwaeckt zal in- en uitlantſch ſpoock
Voor 't licht van zijn gezicht verdwijnen, als een roock.

THAMAR.

Daer komt de veltheer af. 't gelieve u hem te vraegen.

DAVID.

Mijn dochter, uw princes, getrooſt zich zelf te waegen
Om haeren broeder om te zetten, en zijn' haet
Te bluſſchen, Godt ten dienſt. wy neemen 't in beraet.
Zoo ghy 't geraeden vint, en nut, ick ſtem het mede.

JOAB.

Bemiddeltze 's lants ruſt, en is 'er hoop van vrede,
Men zal haer eeren van den rijxſtroom aen d' Eufraet,
Zy ſchooner keeren dan de ſchoone dageraet
Ons aenſtraelt met den dagh. laet voortgaen, zonder beiden.
De koning zeegne haer. ick zalze voort geleiden
Ter burghpoorte uit, en met een bende ruitery
Beſtuwen.

DAVID.

Godt verleen dat uwe reis gedy'
Tot ruſt van 't heiligh rijck. mijn dochter, treck in vrede.
Levyten treet ons voor, en offer uwe bede
Den Godt van Abraham, of Thamars vredetoght
Den vader en den zoon noch eens verzoenen moght.

REY VAN LEVYTEN.

1. ZANG.

Princes, die, haeckende naer vrede,
Om vader en den zoon
Op een' gelijcken toon
Te trecken, heentreckt uit de ſtede,
Hoe lieflijck is uw tredt!
Waer ghy de voeten zet,
Daer waſſen lelien en geuren,
Een regenboogh van ſchoone kleuren,
En hartverquickend kruit.

953 *Laet voortgaen:* het weglaten van het voornw., offchoon ſtrijdig met den eisch der ſyntaxis, is hier niet ongepast en doet zelfs een goede uitwerking. 't Is hier de driftige Veldheer, die ſpreekt en in zijn haast ſpaarzaam is met zijn woorden. Bovendien, ook op byna gelijke wijze zeggen wy in 't dagelijksch geſprek: *laat gaan! laat maar loopen,* voor: „laat de zaak haar gang gaan, haar loop nemen."

965 *Hoe lieflijck is uw tredt:* t. w.: „als verkondigſter van den vrede," toeſpeling op *Rom.* X: 15.

Men kieze al 't edelſte uit,
En vlechte een' krans om u te kranſſen.
Keer zoo, datze al rondom u danſſen.

I. TEGENZANG.

Dat 's billijck. eer en prijs is waerdigh
Die 't vaderlijck palais
Herſtellen wil in pais.
Ay ziet, hoe ſpoetze zoo wilvaerdigh,
Of zy dees jammerbron
Noch tijdigh ſtoppen kon,
Daer endtloos onheil uit zou vloeien,
Waerby alle onbeſneden groeien,
Als hart ſtaet tegens hart,
Geweer en vuiſt verwart,
Verblint, en heet op moort en ſchennis.
Het burgeroorlogh draeght geen kennis.

II. ZANG.

De burgerkrijgh der twalef ſtammen,
Om 't gruwelijck miſdrijf
Aen een Levitiſch wijf,
Broght Gibea in lichte vlammen,
Stont haer en 't wraeckgeſpan
Op hondertduizent man,
Holp Benjamins geſlacht in d' aſſchen.
Toen moght zich in zijn tranen waſſchen
Een deerlijck overſchot,
Getreden, en beſpot.
Dat quetſte zelfs die 't velt behielen.
Wat velde een burgerzwaert al zielen!

II. TEGENZANG.

Almaghtige, zie uit den hoogen.
Verhoe toch Joſefs ſcha.
Van Dan tot Berſeba
Spant al de ſtrijtbre jeught haer bogen.
Veel duizent vloeckgemeen,
Geharnaſt tegens een',
In aentoght met gevelde ſpeere
Hem dreigen, die. uw' naem ter eere,
Zoo veele ſteden won,
Alle afgoôn dempte en ſchon.
Verdadigh toch uw volx behoeder.
De zuſter ſtille haeren broeder.

985-988 Zie *Richteren* XIX.
996 *Een burgerzwaert:* als zinnebeeld van „den burger oorlog."

HET VIERDE BEDRYF.

DAVID. TWEEDE BODE. JOAB.

DAVID.

Men zwaeit de veltbanier op 's burghpoorts hooge kruin,
En blaeft van Hebron met de heldere bazuin
Te wapen, dat het klinckt door Davids ftadt en ftraeten.
De wacht heeft door 't klincket den poftbode ingelaten.
Trouwanten, rept u. haelt hem daetlijck hier voor 't hof.
Daer komt hy, 't aenzicht zwart begruift van zweet en ftof,
En hijgende en vermoeit, kan naulijx adem fcheppen.

BODE.

Godt fpaer' den koning. op, men moet de handen reppen.
Te wapen, heeren, op te wapen: het is tijt.
De vyant voor de poort. men wapen' zich ten ftrijt.
Te wapen: op, de prins treckt aen met zijn ftandaerden.

Hy is in aentoght, draeft vaſt herwaert met de paerden,
Bezet de heirbaen. fluit de draeiboom. ſpoet u. voort.
Ick zie den prins van daegh te Sion voor de poort.

DAVID.

De rijxprinces is flus naer Hebron toe getogen.

BODE.

Gelijck een blixemſtrael my ſnel voorby gevlogen,
Ten halven wege, met een' ridderlijcken troep.

DAVID.

Laet hooren wat 'er wanckt. zegh op: hoe gaet de roep.

BODE.

Zoo ras als Abſolon den ſtammen had gezworen,
Op 't graf van Abraham, nam Arons zoon een' horen,
En zalfde 't ſchoone hooft in 't midden van al 't volck,
Dat hem omſchaduwde, gelijck een dicke wolck.
Hy kroonde 't blonde haer met levendige ſtraelen
Van gout en diamant. daer had ghy hem zien praelen,
Gelijck een morgenzon, met eenen zwier van gunſt,
Dat elck in twijfel trock of hier natuur, of kunſt
De kroon ſpande in een' man, van boven tot beneden
Volſchapen, zonder ſmet doorgaens aen al zijn leden.
Leef lang, leef lang, ô prins, ô koning Abſolon.
Leef lang, doorluchtſte telgh. uw naem verdoof de zon
In glans en heerlijckheit. dat was 't gedurigh roepen,
't Gejuich van duizenden, gedeelt in twaelef troepen.
Hier op verhief zich voort een ſchel bazuingeſchal,
Beantwoort met een' galm van heuvel en van dal,
Die aen de ſterren klonck. het offer wort ontſteecken.
Men deckte tafels. geen triomf, noch vreughdeteken
Ontbrack 'er. d' offerſpijs werdt ruſtigh opgediſcht.
Men ſtrooide in 't hondert gout en zilver. ieder viſcht
En grabbelt 'er. de wijn ſpringt levendigh uit bronnen.
Geheele kudden, noch gebrade runders konnen
De menighten verzaên. men hoorde een zelve ſtem
In duizenden. men ſloot hier op Jeruſalem
Te winnen, en den zoon in vaders troon te zetten,
Eer veltheer Joab ſchrap den degen quam te wetten.
Men ſtelde daetelijck het voetvolck in 't vierkant,
Gewapent, eensgezint, om voort gelijckerhant
Te rucken naer de ſtadt. de koning met zijn paerden
Voert zelf den voortoght aen, op brullende ſtandaerden

1033 *Gunſt* is hier „gratie, bevalligheid."
1036 *Doorgaens aen al zijn leden:* d. i.: „wanneer men al zijn leden overzag, naſchouwde."
1050 *Men ſloot* voor „men beſloot."
1056-1057 *Op brullende ſtandaerden Van dieren:* dichterlijk, voor „op ſtandaarden van brullende dieren." De *ſtandaarden*, hier beſloeld, zijn die van de onderſcheidene ſtammen, die alle onderſteld worden, als wapen of blazoen, het dier te voeren, waarby Jakob op zijn ſterfbed elk zijner zonen vergeleek. Zie *Geneſis* XLIX, en voorts vs. 1067 en 1071, 1072.

Van dieren. Kanaän, zoo heerlijck als 't oit was,
Zagh noit een braver jeught in 't gouden harrenas.
Al gout is 't dat 'er blinckt. de weelige livreien,
De wapenrocken, elck om 't prachtighſte, geleien
Den nieuwen koning, die, in 't herte van dees pracht,
Op eenen zwarten muil trots uitſteeckt, als by nacht
De heldre morgenſtar de ſtarren komt te dooven,
En al wat adem ſchept een' ſchooner dagh beloven.
Recht voor hem heenen praelt de groote leeusbanier
Van Juda, en 's rijx leeu ſtraelt moedigh vlam en vier
Ten grimmige oogen uit. hy dreight zijn ſcherpe klaeuwen
In uwe kroon te ſlaen, nu Davids helden flaeuwen.
De ſtammen volgen hem, doch langzaem, na te voet,
Elck onderſcheiden door zijn wapen, en vol moedt
Om ongeſtuit, recht toe, uw' burgh en Salems wallen
En poorten teffens, als een ſpringvloet, t' overvallen.

DAVID.

Waer reedt Achitofel?

BODE.

Recht achter 's konings zoon.
De ſtammevaders, als hanthavers van zijn kroon,
Omringden hem, gekleet in purpre ſtaetſirocken,
Op hun ſtrijtwagens, al van muilen voortgetrocken.
Dat gaf prins Abſolon, de jonge Majeſteit,
Een' wonderbaren glans en glimp van wettigheit.
Dus wort hy aengebeên met juichen, buigen, knielen,
Zoo verr' men uitzagh, daer alle oogen op hem vielen.
De rotsgalm rolde al voort, zoo wijt die rollen kon:
Godt ſpaer' den koning, 's rijx beſchermer, Abſolon.
Genadighſte, waeck op: ſchut Joſefs ſchande en ſchade.
Of breng de ſleutels, op genade en ongenade,
Den erfgenaem des rijx, den jongen koning toe.
Is 't Godts gehengenis, zoo kus by tijts Godts roê.
Al 't heir ſpuwt vier en vlam, om Davids eer te minderen,
Haelt Saul uit het graf, het dempen van zijn kinderen,
Eiſcht wraeck om 't overſpel, beſpat met bloet en moort.
Het is al laſteringe en ſchennis wat men hoort.

DAVID.

Ga daetelijck in 't hof. verhael de koninginnen
Al wat ghy hoorde, en zaeght. 't is tijt om tijt te winnen.

JOAB.

Zoo is 't, genadighſte. dees ſtorm eiſcht kort beraet.
De Krethen, Plethen ſchrap. de knods raeckt licht op ſtraet.
Het graeu, de burgers zelf ontzien zich niet te mompelen,
De burghpoort, en den burgh, en hofwacht t' overrompelen.
Wy mogen op geen' eedt van weifelaeren ſtaen.

DAVID.

Of nootweer bieden, of in ballingſchap te gaen,
Te vlughten, eer de prins de ſtadt koome overvallen.

JOAB.

Het leſt waer raetzaemſt: doch verlaeten wy de wallen,
Zoo zet hy zich op ſtoel, tenzy het Thamar keer'.

DAVID.

Die hoop is uit: hier gelt geen tuſſenſpreecken meer:
De kans is al gewaeght. het oproer moet 'er onder,
Of over. deze ſtadt ſchijnt nu een lichaem, zonder
Het eêlſte deel, het hooft, dat noch wat ſpartlen wil.
Elck ziet naer 't zuiden uit. 't ontvonckte vier ſmeult ſtil,
Zoeckt naer ontvonckbre ſtof, en komt het die te vatten,
De vlam zal uitſlaen, en de daecken over ſpatten:
Dan brengt men ydel hulp en water by der hant.
De baet- en ſtaetzucht, wraeck, en haet, en miſverſtant,
En ongebondenheit hun hoofden 't zaemenſteecken:
Als naer een dootquetſuur een toevloet van gebreken
Des lichaems 't zamenrot, tot ergernis van 't quaet.
Zoo is 't, helaes, geſtelt met onzen krancken ſtaet.
Maer laet ons raet met Gode en 's rijx aertsprieſtren leven,
Eer wy beſluiten, en ons op de vlught begeven.
Staffiers, vlieght heene: roept d' aertsprieſters hier voor 't hof.
Laet dreigen al wat wil: 't gedy Godts naem ten lof.
Ick zworf voor Saul lang in droeve ballingſchappen.

JOAB.

Toen was de koning jong: nu vallen hem de ſtappen,
In zijnen ouderdom, te zuur: een hardt gelagh.
Hoe trapt een wrevligh zoon, in uwen ouden dagh,
Den vader, in wiens hart hy plagh de kroon te ſpannen!
Wat baert een lantverdriet al wolven, en tyrannen!

AERTSPRIESTERS. DAVID. JOAB.

AERTSPRIESTERS.

Lang leef de koning. Godt bewaere Jeſſes ſpruit.
De ſtorm van oproer raeſt.

DAVID.

Het ziet 'er bijſter uit.

AERTSPRIESTERS.

Wat ſluit men?

DAVID.

Onder Godts en Arons vollen zegen,

1115 *Laet ons raet met Gode... leven:* zoo in *Gysbr. v. Aemſt.* vs. 1602:
Mijn moeder leerde my, dat ick geen raet *zou* leven
Met vyanden.
1117 *Wat ſluit men?* voor „wat *beſluit* men?" Even zoo vs. 1134 *ſloten* voor *beſloten.*

Te vlughten uit de ſtadt. 't gelieve u te overweegen
Of 't niet geraeden zy dit hollend weêr den toom
Te vieren, liever dan ſtijfzinnigh, tegen ſtroom
En wint, de hulck des rijx in zulck een ſtorm te waegen.
Wy ſloten nodigh Godt en u om raet te vraegen.

AERTSPRIESTERS.

Genadighſte, wy ſtaen gelaeten onder Godt,
En 's konings wijſheit, en gereet op 't hoogh gebodt
Te volgen wat tot heil des volx wort goet gevonden.
's Volx welſtant is de wet, waer aen ghy ſtaet gebonden:
Maer 't is bedenckens waert of dit gevordert wort
Met voor te vlughten, eer de hooghſte noot u port.
Ghy hebt in uwen dienſt de Krethen, en de Plethen,
De nederſtadt in dwang, door 't ſpannen van de keten.
Uw helden, om hun deught en dapperheit ontzien,
Staen tegens duizenden, getrooſt hun 't hooft te biên.
Wy ſchuilen noch, beſchut van torenrijcke muren,
En graften, een gewelt, dat ſtormen kan verduren,
En voor 't rammeien van den ſtormram ſuft noch zwicht.
Hoe zou dat ſchreeuwen, zoo een oorloghsman te licht
Zijn burgh en hooftſtadt gaef ten rove aen wulpſche troepen!
Zy ſteecken u naer 't oogh met bulderen en roepen,
Doch min met hart en moedt. dit lichte kaf wil haeſt
Verſtroien, zoo de wint, uw aêm, hier onder blaeſt.
De vroomen, op wier trou een vorſt zich magh verlaeten,
Staen vaſt, en pal, een man zoo goed als tien ſoldaeten.
Men zifte weifelaers en trouweloozen uit:
Want los Godts heilighdom, de bontkiſt, tot een buit
Te ſchencken; liever ons gewijde en heilige orden,
In 't blancke harrenas, het zwaert op zy te gorden,
De Godtskiſt met triomfe en juichende geſchal
Rondom gevoert, ten ſchimp des oproers, op de wal.

DAVID.

Dat u de hemel loon', voor uwe oprechte trouwe,
Gebleecken t' onswaert, in het nijpen van dien rouwe.
Eerwaerdighſten, betrout wy weegen d' eer van Godt
En u veel zwaerder dan geluck van aertſch genot,
Den ſcepter en de kroon, ons toegekeurt van boven.

AERTSPRIESTERS.

Is hier geen middel om dien rijxgloet uit te dooven,
Door tuſſenſpreecken, en belofte, en kloeck beleit?

1137 *Gevordert* voor „bevorderd, verholpen."
1138 *Voor te vlughten* voor „weg te vluchten." Van dat *voorvluchten* is het nog gebruikelijke *voorvluchtig*.
1140 *De nederſtadt* voor „de benedenſtad."
1146 *Hoe zou dat ſchreeuwen* voor „wat zoû men daar over roepen." In gelijken zin noemen wy nog *een ſchreeuwend geval*, een zoodanig „dat ſtof tot geſchreeuw of gepraat geeft."
1161 *Betrout* voor „vertrouwt er op, houdt er u verzekerd van."

DAVID.

Dees rijxkoorts heeft zich reede in 't hart des rijx geſpreit.
Wy zien geen middelen dien brant zoo dra te koelen.
Het krancke lichaem van den ſtaet, benaut aen 't woelen,
En flaeu van krachten, geeft den ſtaetarts noch te raên
Of 't maghtigh zy dien ſtoot en aenval uit te ſtaen.
Wy hebben niettemin, of Godt ons trooſt gewaerdight,
Ons dochter Thamar, op haer aenſtaen, afgevaerdight,
En wachten tijding, zoo miſſchien die eedle ziel
Door licht betrouwen niet in broeders ongunſt viel.

AERTSPRIESTERS.

De broeder was dus lang haer wonder wel gewogen.

DAVID.

Noch heeft hy haer vermomt vertreckende bedrogen,
Doch eerſt zich zelven, door zijn bloetraên aengeſtoockt,
Daer nu het ganſche lant te jammerlijck af roockt.

AERTSPRIESTERS.

Waer recht in zwang, dit ſtont dien bloetraet eerſt te boeten.

DAVID.

Een eigen huisgenoot treet zijnen heer met voeten,
Achitofel, bewuſt van 't hofgeheimenis,
Die lang gemeenzaem met den koning ging ten diſch;
Een wonde in onze borſt: maer gaende ſlimme gangen,
Wat wonder waert 't, zoo hy in zijnen ſtrick bleef hangen,
De ſteen, om hoogh geſmackt, quaem vallen op zijn hooft!

AERTSPRIESTERS.

Ruimt ghy Jeruſalem, als balling, dat verdooft
Den glans der majeſteit, dus lang by alle volcken
Aenbiddelijck, zoo wijt de hemel hangt met wolcken
Betrocken: en wat hoop van Sion weêr te zien?

DAVID.

Verdooft het min mijn' glans, den vader op de knien
Zien leggen voor den zoon, hem ſmeecken om genade;
En hachelijck of my het ſmeecken quaem te ſtade.
D' aenſtoockers van dit quaet, te gruwelijck verwoet,
By zich veroordeelt, geen geruſtheit zien te moet,
Zoo lang de voorzaet leeft, en leght op zijne luimen,
Om 't achterhaelen, die hem 't erfdeel leerden ruimen,
Waerover hy, gezalft van Godt, den troon bezat.

JOAB.

Indien ghy 't vlieden ſtemt, ten minſte laet de ſtadt

1172 *Op haer aenſtaen* voor „op haar aandrang, om dat zy er zoo op ſtond."
1175 *Gewogen* voor „genegen," als nog in 't H. D.
1192 *En hachelijck* voor „en 't zoû nog zeer hachelijk ſtaan, nog zeer onzeker zijn."
1193-1197 Verſta: „de booswichten, die dit kwaad hebben aangeſtookt, te wel van hun ſchuld bewust, zullen niet gerust zijn zoo lang de afgezette koning leeft en nog uitziet naar de kans om hen te ſtraffen, die hem dwongen de heerſchappy te ontruimen, waartoe hy van Godswege gezalfd was."

Verzien met eenen glans en koningklijcken luiſter
Van bedtgenooten: recht gelijck de zon, by duiſter
Beneên de kim gedaelt, noch ganſch niet onder gaet,
Ten zyze een wijl een ſtreeck van glanſſen na zich laet,
Getuigen dat het licht te water, na 'et verdwijnen
In 't weſten, weder uit den ooſten zal verſchijnen.

AERTSPRIESTERS.

De veltheer vat het recht: dat 's raetzaem en gegront.

DAVID.

Ick had dien voorſlagh op de tong, en in den mont,
En vind geraden tien van mijne bedtgenooten
Te laeten in het hof. nu echter eens geſloten
Of niet het heilighdom, en prieſterlijck geſlacht,
En wat Godts hutte dient zal volgen. men verwacht
D' aertsprieſterlijcke ſtem. wy ſtellen 't aen uw oordeel.

AERTSPRIESTERS.

Al wat uw majeſteit, Godts majeſteit tot voordeel,
Geraden vint en nut, beſtemt d' aertsprieſter mê.

DAVID.

Zoo rept u daetelijck, en houdt u 't ſamen ree:
Want ons gelegentheit van uur tot uur wort ſlimmer.
Levyt en bontkiſt voor, dan 't hof en joffrentimmer.
Laet Kreeth, en Pleeth, en al het regement van Geth
Den hindertoght bekleên, dat niemant ons belett',
Van 't zuiden opkoome, in den ſtaert ſla met den degen.

AERTSPRIESTERS.

Wy reppen ons: wy gaen. Godt geve u zijnen zegen.

DAVID.

Heer Joab, ruck al uw gewapenden by een.

JOAB.

Genadighſte, terſtont. maer langs wat heirbaen heen
Getrocken, veiligh voor den ſnellen ſcepterrover.

DAVID.

De Beeckpoort uit, de brugh der beecke Cedron over,
Naer ſtadts Olijfbergh, op Bahurim ooſtwaert aen.
De wegh valt reisbaer, om het rijzen van de maen.

JOAB.

Daer komt de koningin, beſtuwt van bedtgenooten,
Bedroefde tronien, met traenen overgoten.

1199 *Verzien:* wij ſchrijven thands liever *voorzien*, te meer, om dat *verzien* ook de beteekenis heeft van „verkeerd gezien."
1213 *Hindertoght:* d. i.: „de achterhoede."
1226 *De wegh valt reisbaer: reisbaar* is hier genomen in den zin van: „geſchikt om bereisd te worden." Elders zagen wy 't gebezigd voor „die 't reizen gewoon is." Zie Deel II, blz. 44; III, blz. 598.

BERSABE. DAVID. BEDTGENOOTEN.

BERSABE.

Genadighfte, wat raet met onzen Salomon,
Dit kint, uw' erfgenaem, gevloeckt van Abfolon?
Waer bergen wy uw fpruit? wat fchaduw zal haer decken?

DAVID.

Schep moedt, mijn koningin: wy ftaen op ons vertrecken.
Dit kint en ghy zult mê. bewaert, behoedt ons Godt:
Wy trecken algelijck een zelve deel, een lot.
Ghy hoeft de zorgh voor 't kint den vader niet te vergen.
Vergeet de kroonen en de fcepters niet te bergen,
Het heilighdom des rijx: vooral vergeet dit niet,
En voort al wat ons nu niet in de zinnen fchiet.
Vertreck, en houdt u reedt met al de koninginnen.

BEDTGENOOTEN.

Helaes, wat gaet ons aen? wat raeden? wat beginnen?

DAVID.

Het is befloten dat ghy 't hof bewaeren zult.

BEDTGENOOTEN.

Vertrecktghe zonder ons? zoo boeten wy de fchult
Van anderen alleen. wat ramp wil ons gemoeten!
De vyant zal zijn luft baldaedigh met ons boeten.
Geene onfchult, noch befcheit houdt woeften by den toom
Van reden. och nu zien wy d' uitkomft van den droom,
En 't yffelijck geſpoock. de leeu, die 't velt zal winnen,
Mifhandelt brullende d' onfchuldige leeuwinnen.

DAVID.

Laet vaeren ydelheit van droom en fpoockery.
Het loop' zoo hoogh als 't wil, men houdt de vrouwen vry.
Hier valt geen wederftant: de ftadt en 't hof ftaen open.

BEDTGENOOTEN.

Waer bergen wy onze eer. nu zullen wy 't bekoopen:
Want d' overwinner fchat zijne eer te kort geſchiet.
O koning, voer ons mê. behoê ons voor verdriet.

1231 *Wat fchaduw zal haer decken: haer* is hier taalkundig volkomen goed, als ſlaande op 't voorafgaande *fpruit;* doch aangezien dit woord, voor „kind" genomen, de fekfe niet aanduidt, zoû de duidelijkheid hier *hem* doen verkiezen; waaruit het blijken mocht, dat het een knaapjen, en geen meisjen geldt.

1233 *Bewaert, behoedt ons Godt:* indien met deze woorden een aanroeping tot God gemeend is, zoû V. hebben moeten fchrijven: *bewaer, behoe ons God.* Ten zij men dus aanneme dat hier de *t* achter beide werkwoorden aan een drukfout is toe te fchrijven, meen ik het er voor te moeten houden, dat het dubbelpunt in een komma veranderd moet worden en de uitdrukking, in verband met hetgeen volgt, moet verſtaan worden als ſtond er: „indien ons God bewaart en behoedt, dan trekken wy," enz.

1245 *Befcheit:* in den zin van „verſtandige taal, overreding." Even zoo in den „Gysbreght," Deel III, blz. 356:

Maer Diedrick ſtijf van kop, die nimmer luyſtren wil
Na reden, nocht befcheyd.

1253 *Schat zijne eer te kort gefchiet* voor „rekent, dat aan zijn eer is te kort gedaan."

Boekdruk van Gebroeders Binger.

DAVID IN BALLINGSCHAP. — Het Vierde Bedrijf, — vs. 1229 volgg.

DAVID.

De Sanhedrin zal zelf 't aentreckend heir gemoeten,
En offeren beleeft de ſleutels aen de voeten
Des triomfeerders, die den vader overmagh,
En, jammerlijck miſleit in zijnen ouden dagh,
Ten rijcke uitſchupt. verhaelt hem vaders leſte klaghten,
En droeven uitgang, of 't zijn hart noch moght verzachten.
Men ſtilt een' leeu door zoet en minzaem ondergaen.
Wat hooren wy? hier komt ons dochter Thamar aen.

THAMAR. DAVID. BEDTGENOOTEN.

THAMAR.

Ter goeder ure vinde ick u, heer vader, weder.

DAVID.

Ghy zette uw broeders wrock en blinde gramſchap neder?
Hy luiſterde naer u?

THAMAR.

Gelijck een dove rots
Naer 't ruiſſchen van de zee, hy bleef verſtockt, en trots.

DAVID.

Zoo hoopen wy vergeefs of ghy dit quaet moght heelen.

THAMAR.

Ick had met mijnen troep omtrent twee derdedeelen
Naer Hebron afgeleght, toen hy ons tegen quam,
En ſtont op ons bazuin. 'k viel hem te voet, hy nam
De zuſter minnelijck, naer zijn gewoonte, in d' armen,
En hief haer uit het ſtof, met hartelijck ontfarmen.
Ick hielt op zijn genade ootmoedigh by hem aen,
Met een bedruckte ſtemme, op elcke wang een traen,
En badt, waer 't mogelijck, dien heirtoght noch te ſtaecken,
Ten minſte vader niet te quetſen, door 't genaecken
Met zulck een vyantſchap, noch reuckeloos zijn bloet,
Verkout van ouderdom, t' ontſtellen, maer 't gemoedt
Des vaders, om den zoon tot ſtervens toe verlegen,
Te trooſten. ick beloof hem al wat vaders zegen
Vermagh, oock zelf de kroon, met een gemeene ſtem
En tegenjuichen van geheel Jeruſalem,
By vaders leven, te verzekren, toe te wijden,
Om naemaels hierom met zijn' broeder niet te ſtrijden.

1265,1266 *Gelijck een dove rots Naer 't ruiſchen van de zee:* zoo in *Jeptha*, vs. 1183:

Gelijck een rots in zee
Naer 't barnen en 't gewelt der baren luiſtert.

1274 *Op elcke wang een traen:* zeer mogelijk; maar zoo de voorſtelling van Thamar met die twee tranen op de wangen in den mond van een toeſchouwer gepast en ſchilderachtig geweest ware, uit haar mond klinkt zy onnatuurlijk en theatraal.

Hy eifcht mijn' laft te zien. ick nam dien laft op my,
Dit uit te voeren met verlof van vaders zy.
'k Verzekerde hy zou by uitftel meer verwerven,
En badt hem zich noch al zijne afkomft niet t' onterven
Door wapens, en gewelt. hy fcheen ten leſte een wijl
Te luiſtren naer dien toon, en lieffelijcken ſtijl:
Maer uw Achitofel ſloegh al dien handel gade,
Verſteurde het geſpreck, en keerde 't al ten quade.
Ten leſte zwoer hy, borſt met dreigementen uit,
Indien Jeruſalem verhardt den intoght ſtuit,
Haer poorten en den muur ter aerde toe te ſlechten.
Zoo luidt zijn affcheit. kies te vlieden, of te vechten.
Geen middel is 'er om zijn gramſchap t' ondergaen.
Hy ruckt al brullende en verbolgen herwaert aen.

BEDTGENOOTEN.

Zoo brult de jonge leeu, en dreight de hofleeuwinnen.
Wat raet? wat gaet ons aen? wat zullen wy beginnen?
Tien bedtgenooten, elck als een verlaete weeu,
Geſchonden, geſchoffeert, verſlonden van den leeu.

THAMAR.

Zal mijn heer vader dan Jeruſalem verlaeten?

DAVID.

Wy trecken heen, gevolght van allebey de ſtaeten,
Het prieſterdom, en 't hof, waer d' Opperſte ons geley.

THAMAR.

Och, wat ontmoete my een lant- en ſtadtgeſchrey!
Behaeghde 't vader dat uw dochter mê moght trecken.

DAVID.

Uw blijven zal miſſchien tot vaders voordeel ſtrecken.
'k Beveel dees ſchreienden in uwe hoede. keer
Al wat ghy keeren kunt. 'k beveel, beſchut haere eer,
Gelijck uw moeders. wiſch de tranen van uw kaecken.
De ſlagh, die my raeckt, zal een iegelijck niet raecken.

THAMAR.

Helaes, verlaet ghy ons, in dezen droeven ſchijn?

BEDTGENOOTEN.

Och, geeftghe duiven, die toch zwack en weerloos zijn,
In 's havix klaeuwen?

DAVID.

Dit 's beſloten by ons allen.

BEDTGENOOTEN.

Moſt dan dit heiloos lot ons juiſt ten deele vallen?

1297 *T' ondergaen* voor „neder te zetten, tot bedaren te brengen," als meermalen.
1304 *Allebey de:* de oude uitgave had *alle beyde;* wat gewis aan een drukfout was te wijten.
1313 *Schijn* voor „toeſtand," als meermalen.

DAVID.

Ghy zijt geluckiger dan wy, en zet geen' ſtap
Den drempel over; wy gaen heene in ballingſchap,
Onzeker waer men zal ter neder ſlaen in 't ende.

THAMAR.

Mevrouwen, weeſt getrooſt. wat jammer, wat elende
U overkomt, dat komt my over. broeder zal
Zich draegen als 't betaemt, zijn zuſter te geval.

DAVID.

Welaen dan, weeſt getrooſt, en wilt op Godt betrouwen,
Die ons met blijſchap wil vergaderen. mevrouwen,
Mijn dochter, dat ick u voor 't leſte eens kuſſ'. 't is tijt
Te ſcheiden voor een wijl. waertoe al dit gekrijt?
Dit ſchreien baet niet. nu mijn dochter, trooſt dees droeven,
U zelve mê. ſchep moedt. de hemel wil beproeven
Wat ons gedult vermagh.

THAMAR.

Och vader, gaet ghy heen?

BEDTGENOOTEN.

Hy gaet in ballingſchap, verlaet ons hier alleen.

THAMAR.

Naerdien het Godt belieft, laet u een hart inſpreecken.
Wat my belangt: betrout u zal geen hulp ontbreecken.
'k Heb broeder menighmael getrooſt, en neêrgezet,
In zijne ballingſchap naer mijne maght geredt.
Wat leedt hy niet, vervolght, gelaſtert, en beſproken,
Schoon hy rechtvaerdigh zich aen Ammon had gewroken!
Noch loof ick niet dat hy zijn lijden eeuwigh kaeut,
Uit wraeck zijn vaderlant en vaders hart benaeut,
Daer hy de kroon in ſpant. Godt ſtraff' den raet, die wrockend
Den jongling ſtijft in 't quaet, zoo groot een quaet berockent,
Den vader en den zoon geſcheiden hout, en lacht
In zulck een lantbederf. de koning moet te nacht,
Verſteecken in een hol, en onderaertſche kuilen,
Zich met zijn koninginne en erfgenaem verſchuilen:
Wy mogen veiligh in het hof te ruſte gaen.

BEDTGENOOTEN.

Godt geef dat dit, gelijck ghy voorſpelt, magh beſlaen.

THAMAR.

Men ſpoet de reis met kracht: zy hoeven tijt te winnen:
Laet ons terwijl in 't hof vergaêren onze zinnen,
Verſtroit door al 't gewoel. vertreckenwe aen een zy.
Nu ebt hier 't heil van 't hof: verwachtenwe 't gety.

1346 *Gelijck ghy voorſpelt*: de klemtoon valt hier op de eerſte lettergreep van *voorſpelt*, waardoor het de 1e. perſ. tegenw. tijd van *vóórſpellen*, („letter voor letter vóór zeggen of dikteeren") zoû wezen, en niet die van *voorſpellen* („de toekomst melden").

DAVID.

Jordaen, die boven ſtont, beneden
Den doortoght ſchonckt, door Godts gena,
Aen 't heilrijck heir van Joſua,
Een wonder voor den onbeſneden:
Waerna de ſtammen, rijck van buit,
De dertigh rijcken deelden uit:
Nu hoeftghe uw water op te trecken,
Te ſtoppen uwe glaze kruick,
Op dat de koning, ſtil, ter ſluick,
Uw kil doorwaede, en zich magh decken
In een woeſtijne voor zijn kint,
Van hem zoo vaderlijck bemint.
Och, Abſolon, geen vrouweliefde,
In tonder van het jonge bloet
Gevat, ontſteeckt met zulck een' gloet,
Als ghy het hart van vader griefde.
Wat hadghe my, nu afgeſlooft,
Met uwen bloeſſem niet belooft!
'k Heb Jonathan, in 't velt verſlaegen,
Mijn' halsvrient, die mijn leven ſtut,
Voor vaders blinden wrock beſchut,
Zoo niet betreurt: leght ghy my laegen?
Doorſtietghe my, ghy zoudt, ô ſmert!
Uw hart doorſtooten in mijn hart.
O hof, 'k getrooſt my u te miſſen.
D' Alziende kent hier d' oirzaeck af.
Hy kan, na d' uitgeſtaene ſtraf,
De traenen van mijn aenzicht wiſſen.
't Verſchiltme luttel of ick leef,
Als Godt het Abſolon vergeef.
'k Laet d' uitkomſt van mijn leedt den Opperſten bevolen.
Hy heeft den pael geſtelt, hoe lang my ſtaet te doolen.
Hier komen Levys zoons gepaert ter hutte uittreên,
De Godtskiſt volghtze, met d' aertsprieſtren. gaenwe heen,
Dat my de koningin, met onzen jongen zoone
En 't vrouwentimmer, volg'. de toeverlaet der kroone,

1351 *Jordaen, die boven ſtont:* verſta: „Jordaan, die, door uw van boven komend water op te houden, zoo dat het niet verder afvloeide."

1364 *Tonder:* dit woord wordt meermalen door onzen dichter gebezigd, 't zij overdrachtelijk, 't zij by gelijkenis, wanneer gedoeld wordt op de kracht van een ontbrandende drift. Zoo b. v. *Adonias*, vs. 1352:

Geen vonck vat zoo in tonder
Als deze drift in 't hart des Staets, noch muitgezint.

En *Herſchepp.*, B. I, vs. 531:

*D' een koelt en d' ander queekt het vier in minne*tonder.

Zie wijders HUYDEC., *Pr.* I, 129.

1383 *Gepaert:* d. i.: „twee aan twee."

Helt Joab volge ons, en al 't hof, en left de wacht
Des burghs, gefloten met de trou van d' oorloghsmaght.

REY VAN LEVYTEN.

ZANG.

Wat was 't een heerlijck praelen,
Toen ganfch Jerufalem,
Een hart, een ziel, een ftem,
Helt David in quaem haelen!
Die op het punt van 't flaghzwaert,
Den Filiftijn ontrooft,
Hun toonde 't reuzenhooft,
Dat flus al 't heir verdaghvaert.
Men zagh den helt geleien,
Daer hy met eere tradt
Ter poorte in van de ftadt,
Op bommen, en fchalmeien.
Men hoorde joffrekeelen,
Geftelt op Jeffes lof,
Hem voortreên op het hof,
En dezen lofzang fpeelen:
Wie ftaet nu niet verwondert?
Om Geth het hooft te bién
Sloegh koning Saul tien-,
Helt David honderthondert.

TEGENZANG.

Nu treckt 's rijx heilant heenen,
Die dertigh jaeren prat
Den ftoel des rijx bezat,
Baervoets, met blote beenen,
Het hooft met rou behangen,
Van jaeren overlaft.
De traenen rollen vaft,
En bigglen langs de wangen.
Nu moet hy nootdruft prachen,
In ballingfchap verfmaet,
Gevloeckt, vervolght, gehaet,
Den vyant hooren lachen.
Al 's helts doorluchte daeden
Vergeet men. is 't niet fnoot?
Zijn hof- en difchgenoot
Durf zijnen heer verraden.
Al 't ftamhuis, vol gefchater,
Beftormt des vaders troon,
Verflingert op den zoon,
En valt hem toe, als water.

1409-1414 Navolging van HOMERUS, *Iliad.* XXIV, vs. 160. ἕξεν δ' ἐς Πριάμοιο cael.

1412 *Baervoets, met blote beenen:* zoo 't als teeken van rouw is, dat David in dien toeftand heentrekt, heb ik er vrede meê, al durf ik niet bepaald beflisfen, dat de rouw by de Oosterfche volkeren op die wijze werd te kennen gegeven; maar in elk ander geval acht ik de voorftelling overdreven. Immers, dat de koning, na eenigen tijd gezworven te hebben door onbewoonde plaatfen, gebrek aan fchoenen en ondergoed gekregen kon hebben, laat zich hooren; maar by 't verlaten van zijn paleis behoefde hy zich nog niet in zoo berooiden toeftand bevonden te hebben. De bybeltext zegt alleen: „op zijn voeten."

SLOTZANG.

De koning leerde ons niet te bouwen
Op menſchen reuckeloos,
Lichtvaerdigh, los, en broos,
Maer met een onverwrickt betrouwen
Op Godt alleen te ſtaen.
De weerelt, als de maen,
Is wiſſelbaer, dan heel volſcheenen,
Dan half, dan minder, dan verdweenen.
Wat 's nu 't gekroonde hooft?
De glans is uitgedooft.

HET VIJFDE BEDRYF.

ABSOLON. ACHITOFEL.

ABSOLON.

Zoo wort Jerufalem gewonnen zonder ſlagh.

ACHITOFEL.

En niet door laegen, maer by ſchoonen lichten dagh.

ABSOLON.

Deze avontzon van 't hof gaet ſnel in 't ooſten onder.

ACHITOFEL.

En tegens haer natuur. wie zagh oit grooter wonder!

ABSOLON.

Het is geraên dat zy de reedtſte haven kies'.

ACHITOFEL.

Nu haer in 't zogh gevolght. ons dient geen tijtverlies.

ABSOLON.

Hy is gewapent, en gevaerlijck aen te rannen.

ACHITOFEL.

Wat 's Davids lijfwacht? ſlechts een hantvol bloode mannen.

ABSOLON.

Acht Davids helden niet zoo bloode, en zonder moedt.

ACHITOFEL.

Die zinckt, en geeft u 't velt ten beſte, indien ghy ſpoet.

ABSOLON.

Men waegh' geen voortoght. laet ons 't gros van 't leger wachten.

ACHITOFEL.

Men gunze tijt noch ruſt: men laetze niet vernachten.

ABSOLON.

Men ſtell' dit wijſlijck uit, en volghze niet te dra.

ACHITOFEL.

Een rijpe krijghskans wint by uitſtel niet dan ſcha.

ABSOLON.

Met noot en wanhoope is het zorgelijck te vechten.

ACHITOFEL.

En zonder vechten is 't oneffen niet te ſlechten.

ABSOLON.

Wy zijn d' oneffenheit te boven in dit rijck.

ACHITOFEL.

Zoo David aenwaſt, ſtaet zijn maght met u gelijck.

ABSOLON.

Daer hoeft noch tijt toe, om in krachten aen te groeien.

ACHITOFEL.

Zie toe, uw telgh is teêr, en effen aen het bloeien.

ABSOLON.

De ſtammen ſtutten ons. wy zitten op den troon.

ACHITOFEL.

Zoo vaſt niet, of de kans des vyants ſtaet noch ſchoon.

ABSOLON.

Wie kans ziet ruimt zoo licht geen' rijxſtoel, en zijn veſte.

ACHITOFEL.

Men gaet te rugge, en waeght een grooter ſprong ten leſte.

ABSOLON.

Hy ſpringe zoo hy kan. wy wonnen dit vooruit.

ACHITOFEL.

Men ſchutt' zijn' loop, of wacht u voor den wederſtuit.

ABSOLON.

Zoo ſtuit het op dien burgh, die koninclijcke muren.

ACHITOFEL.

Een leger om een ſtadt kan ſtadt en burgh verduren.

1457 Verſta: „bedenk, dat uw gezach nog niet volkomen gegrondvest is."

1464 *Wederſtuit:* 't zuiver N. D. woord voor 't geen men thands gewoon is, met een bastertwoord, *reaktie* te noemen.

ABSOLON.

Verduurt de hongersnoot zoo groot een leger niet.

ACHITOFEL.

Wie ſpijſt de ſtadt, die zich rontom beſloten ziet?

ABSOLON.

Men hoeft veel duizenden om zoo een ſtadt te ſluiten.

ACHITOFEL.

Hy kan een leger voên op roven, en op ruiten.

ABSOLON.

Een rover houdt geen' ſtandt, en wort van elck gehaet.

ACHITOFEL.

Uw vader onderhiel op lantroof zich in ſtaet.

ABSOLON.

Al vlughtende, en liet zich gelijck een haes verjaegen.

ACHITOFEL.

Zoo weet een kleine muis een' grooten leeu te plaegen.

ABSOLON.

Ghy zijt te driftigh: denck de nacht is voor de poort.

ACHITOFEL.

Met mindre moeite wort aenwaſſend quaet geſmoort.

ABSOLON.

Men wachte ons voetvolck in: het komt vaſt aengetogen.

ACHITOFEL.

Eer dit genaeckt is ons de vogel al ontvlogen.

ABSOLON.

'k Bedanckme zijne vlught. hy liet ons 't warme neſt.

ACHITOFEL.

Om elders uit te broên een ſchrickelijcke peſt.

ABSOLON.

En waer toch? in een hol, en duiſtre moortſpeloncken?

ACHITOFEL.

Die broeden tigers uit. my dunckt ick hoorze roncken.

ABSOLON.

Miſgunze niet te nacht te ruſten met gemack.

ACHITOFEL.

Lang ruſten geeft uw kans, die ſchoon ſtaet, eenen krack.

ABSOLON.

t' Zal eer dry daegen hun noch vroegh genoegh opdaegen.

1470 *Op roven, en op ruiten:* zie over deze uitdrukking Deel II, blz. 239.

1479 *'k Bedanckme:* de juiste tegenhanger van 't ons meermalen voorgekomen *ik misdank me.* Wy zouden thands hetgeen Abſolon hier zegt, uitdrukken met: „ik ben hem dank verſchuldigd," of „ik ben hem verplicht voor zijn vlucht."

1485 *'t Zal:* dat *'t* hangt hier eenigzins in de lucht. Men zoû kunnen vragen: „*wat* zal David en den zijnen *opdagen?*" Vermoedelijk moet echter dit laatſte woord hier in denzelfden zin genomen worden als wy thands *opbreken* zeggen. 't Kan ook zijn, dat wy voor *'t* moeten lezen *'k*, en dan wil Abſolon zeggen: „ik zal hem op 't lijf komen."

Eer dry daegen: verſta: „eer drie dagen om zijn, binnen drie dagen."

ACHITOFEL.

Zoo ſpant ghy 't paert niet voor, maer achter uwen wagen.

ABSOLON.

Zoo holt mijn wagen niet te ſnel met lijfsgevaer.

ACHITOFEL.

Wint vader tijt, zoo raeckt hy daetlijck weder klaer.

ABSOLON.

Wy zullen rijper op dien voorſlagh ons beraden.
Wat raet ghy meer?

ACHITOFEL.

Noch ſta ick om een zaeck belaeden.

ABSOLON.

Laet hooren wat u dunckt.

ACHITOFEL.

Een ſchrickelijck getal
Hangt noch in twijfel aen wat kant het hellen zal,
Waer hoop van winſte, waer meer vrees is voor verliezen.
De weereltwijſheit raet de beſte kans te kiezen.
Wie d' eene zijde kieſt, ſtaet d' andere in het licht.
Dat weiflen houdt de ſchael des ſtaets in wederwight.
Hier grenſt het bloet te na. al twiſten zoon en vader,
Zy ſmilten licht in een, verzoenen zich te gader:
Dan ſtaet hun aenhang blanck: dies is 't geraên in 't kort
Iet aen te rechten, dat ghy onverzoenbaer wort
By vader, die u mint, ten minſte in ſchijn voor d' oogen.
Zoo ſtaet uw zetel vaſt, door aenwas van vermogen.
Indien ghy zulck een daet groothartigh durft beſtaen,
Al 't weiflend volck zal, als een weeghſchael, overſlaen.

ABSOLON.

Wat voor een daet hebt ghy by uwen raet beſloten?

ACHITOFEL.

Beſlaep in 't openbaer uw vaders bedtgenooten,
Op 't hooge dack van 't hof. ſchuif op de tentgordijn,
Dat vry de morgenzon den bruidegom beſchijn'.
Hy liet zijn vrouwen tot een blijck van heerſchappye.
Verdoof dien naglans. ſterck zoo Nathans profecye,
Daer hy dien ſchuldigen aen moort en overſpel
Rechtvaerdigh mede dreighde, uit kracht van Godts bevel.
En of men 't laſtren wil, gelijck verbode ſpijze
Te ſmaecken met de tong: dit 's d' Aſiaenſche wijze.
Wie 's voorzaets vrouwen in zijne armen neemen derf,
Die ſpant de kroon in 't rijck, gewettight tot dit erf.
Al 't volck zal roepen· noit zal Davids hart dien laſter
Quijt ſchelden zulck een' zoon. de vader zat noit vaſter.

1499 *Dan ſtaet hun aenhang blanck:* dit zal vermoedelijk moeten beteekenen: „dan zullen zy, die party gekozen hebben voor den een, of den anderen, 't ontgelden."

ABSOLON.

Zoo ſtelt men 't volck geruſt. dat 's onverzoenbre ſtof.
Laet tenten ſpannen, op het gulden dack van 't hof,
En koninglijck bancket opdiſſchen. zegh mevrouwen,
't Gelieve haer te nacht den koning t' onderhouwen,
Gelijck de voorzaet, met een hart van min doorſtraelt,
In haeren ſchoot, vol weelde en welluſt, wert onthaelt.
Men wellekome ons hier, en zonder lang beraeden.
Daer keeren Levys zoons, met heilighdom geladen.
D' aertspriesters volgen. hoe waeit ons die wint in 't zeil!

AERTSPRIESTERS. ABSOLON.

AERTSPRIESTERS.

Geluck zy Abſolon. wy wenſchen ſpoet en heil
Den nieuwen koning, met de nieuwe heerſchapye.
Dat die den ſtammen tot geluck en heil gedye.

ABSOLON.

Eerwaertſte vaders, hoe? en keert ghy wederom?
Verſtaeckt ghy vader van Godts trooſt, het heilighdom?

AERTSPRIESTERS.

Ghy zoons van Levi, draeght de Godtskiſt in de hutte.
De tegenwoordigheit des Opperſten beſchutte
De ſpruit van Jeſſe, en 't rijck, en hanthaef 's hemels zaeck.
De pais bezitte 't hof. had Thamars tuſſchenſpraeck
't Geſchil gemiddelt, och wy klaegen 't Godt met zuchten,
De vader hoefde voor den zoone niet te vlughten.
Men had de bondtkiſt op 's olijfsberghs kruin gezet.
Wy vraeghden Godt om raedt, ons aenſchijn in 't gebedt
Gekeert ten ooſten, om te zien wat glans, wat klaerheit
Uit Arons borſtgeſteent, waerrinne Licht en Waerheit
Met kunſt geſneden ſtaen, zich openbaren zou:
Maer niets verſcheen ons, dies uw vader liever wou
Dat wy en 't heilighdom weêr ſtêwaert zouden keeren,
En vreedtzaem daer den zoon, des vaders nazaet, eeren.
Nu d' Opperſte gehengt dat d' een den andren wijck',
Verheugen wy ons noch: naerdien de kroon van 't rijck
Niet afdwaelt van het bloet, maer van den outſtgeboren
Bemaghtight wort, gelijck een lot hem toebeſchoren.
Wy zijn beraden ons te houden aen de kroon,
T' aenbidden dien wy zien gewettight op den troon.
Wy eerden vader, toen hy 't roer hiel van Godts ſtaeten:
Nu dees de hulck des rijx, de hooftſtadt, heeft verlaeten,

1528 *Spoet:* hier voor „geluk," even als 't Fr. *heur.*
1534 *De hulck des rijx:* even als de Staat zelf by een *ſchip*, zoo wordt hier, zeer gepast en dichterlijk, de hoofdſtad by een *hulk* vergeleken.

Ontſlaet ons zijn vertreck van ouzen hoogen eedt.
Wy eeren die den ſtoel in vaders ſtê bekleet,
Betrouwen dat de zoon, niet minder dan de vader,
Den godtsdienſt eeren zal.

ABSOLON.

Nu Arons zoons, treet nader.
Treet nader Abjathar, en Sadock. neemt ons hant
Tot een verzekeringe en heiligh onderpant
Van ons genade, die het wetboeck zal hanthaven,
Niet min dan vader. helpt ons door uwe offergaven
By Godt verzoenen in uwe aendacht, en 't gebedt.
Volhart, gelijck ghy plaght, in yver voor de wet.
Wy willen tienden noch uw hantveſt niet verminderen.
Beſneên noch onbeſneên zal uwen dienſt behinderen.
De godtsdienſt ga, gelijck voorheene, in vollen zwang.
t' Ontvouwen van de wet, het offer, koorgezang,
De hooghtijt drymael 's jaers, de vreught der nieuwe maenen,
De godtsdraght, het gejuich van volck en onderdaenen,
Op klinckende bazuin, ſchalmey, en harp, en fluit,
Verdure mijn gebiet, alle eeuwen in en uit.
Gaat heene, en onderſtut mijn ſtoel met uw gebeden.
Ter goeder ure komt hier Chuſai aengetreden.

CHUSAÏ. ABSOLON. ACHITOFEL.

CHUSAÏ.

Geluck den koning, van zijn vaders raet en vrient.

ABSOLON.

Zijt ghy dat, Chuſaï?

CHUSAÏ.

'k Heb vader trou gedient,
Terwijl 't geluck hem diende, en nu hy, out van jaeren,
Onmaghtigh wort, en u den rijxſtoel laet bewaeren,
Nam ick mijn affcheit. hy ontſloeghme van dien eedt.
Nu komen wy u t' huis, tot 's konings dienſt gereet.
Belieft het u, ghy mooghtme, als vader eer, gebruicken,
Ter eere van uw kroon. men ziet uw jeught opluicken,
Gelijck een ſchoone bloem, wanneer de nacht verdwijnt,
De zon de hoven met een' verſchen glans beſchijnt.

ABSOLON.

Ghy komt hier juiſt te pas, tot onzen dienſt genegen.
Men roepe Achitofel. het luſt ons t' overweegen
Uw beide raeden, waer men 't eerſte heil in ſtell'.
Laet hooren, Chuſaï, ghy mede, Achitofel,
Zoo lang, als hofraên, in heer vaders dienſt gehouden.
Wy luiſteren naer u, als naer ons ſtaetvertrouden.

Boekdruk van Gebroeders Binger

DAVID IN BALLINGSCHAP. — Het Vijfde Bedrijf, Blz. 63. — vs 1603. volgg.

ACHITOFEL.

Men vraeght ons of men tijt den vyant geven zal,
Of beſt hem ſnel vervolge, op bergh, in heide, en dal.
Wat my belangt, ick wenſch dat wy hem op de hielen,
Met twalefduizent man, al helden, overvielen,
En liever dezen nacht, daer hy ontharrenaſt,
Vermoeit, zich legert, en half ſlaepend wert verraſt.
Al 't volck geraeckt aen 't vliên, zou zijne ſtem verheffen,
Ick zelf den koning, bloot van hulp en lijfwacht, treffen.
Dan bleef het overſchot een lichaem zonder hooft.
Zoo broght men 't in uw' eedt, aen uwe kroon verlooft.

ABSOLON.

Die rede ſchijnt bekleet met ſchijn van rijpe reden.
Behaeghtze Chuſaï, hy helpze mê bekleeden.

CHUSAÏ.

Ick ſtemme in dezen raet niet met Achitofel.
De jonge koning kent den ouden al te wel,
Een' krijghsman in den aert, ten oorelogh geſchapen,
Gelijck zijn helden, al geklocken in hun wapen,
Elck vreeſlijck, als een beer, die 't neſt geplondert vint,
Met huilen 't wilde woudt doorgalmt, van toorne ontzint.
Uw vader duickt miſſchien in holen en ſpeloncken.
Vernam hy onraet, ſtrax zou hem de moedt ontvoncken.
Al kromp het leeuwen hart des ſtoutſten, als een haes:
Uw vader noch zijn moedt bezwijckt voor geen geraes.
Maer wilt uw vyanden met eere en lof beſchaemen,
Ruck al uw maght van Dan tot Berſeba te zamen,
Ontelbaer, als het zant, aen 't gulle ſtrant van 't meir.
Voer zelf den middeltoght, in 't midden van uw heir.
Ghy zult hen, als de dau de beemden, overdecken.
Niet een van 's vyants maght zal 't mogen navertrecken:
En vlught hy in een ſtadt: men brijzelze tot niet,
Dat niet een ſteen van huis en muren overſchiet'.

ABSOLON.

Laet bey dees raeden by den krijghsraet overweegen.
Wanneer een rijpe raet zich paert met 's krijghsmans degen
Dan ſtaet te hoopen dat de zege na den ſlagh
Zoo ſchoon opdaegen zal, als d' allerſchoonſte dagh.

SIMEÏ. ABSOLON.

SIMEÏ.

Godt zegene Abſolon, het hooft der heerſchappye,

1591 *Men vraeght ons:* dit ſlaat terug op het verhandelde vs. 1444—1489.
1602 *Hy helpze mê bekleeden* voor „hy ſterk ze mede met goede gronden."
1618 *Navertrecken* voor „navertellen." *Vertrek, vertoog* en *verhaal* zijn ſynoniem. Zie wijders over *vertrekken* in dezen zin: Deel VIII, blz. 433.

Uitvoerder van Godts wraecke, en Nathans profecye.

ABSOLON.

Godt zeegne Simeï, voor zulck een' avontgroet.
O Benjaminner, eer van koning Sauls bloet,
En zoon van Gera, zaeght ghy vader niet ontſluipen?

SIMEÏ.

'k Zagh van een' heuvel hoe Godts vyant aen quam druipen
Naer ons Bahurim, met zijn' ſtaert, en luttel moedts.
Het hooft hing overdeckt. hy ſchreide, ging baervoets.
Ick vloeckte hem, en al dien aenhang, ſmeet van boven
Uw' vyant en zijn' ſtoet met ſteenen, datze ſtoven,
En riep van verre den rijxballing toe in 't dal:
Heruit, ghy bloethont, ſchalck, ghy zoon van Belial.
Nu druipt u Sauls bloet op 't hooft. ô godtverbannen,
Die zoo verwaten Godts gezalfden aen dorſt rannen,
Den ſtaf ontweldigen, hem vliegen in zijn kroon.
Godt zet nu Abſolon met recht op uwen troon,
En ghy voorvlughtigh berght, ter nauwer noot, het leven.

ABSOLON.

Hoe liep dit vloecken af?

SIMEÏ.

Abiſaï, gedreven
Van gramſchap, vraeghde of oock zijn' heer te lijden ſtont
Dit grouzaem laſteren en baſſen van een' hont.
Hy vloogh ten bergh op, om het laſterſtuck te wreecken.
De balling keerde 't, hiet het ſlaghzwaert op te ſteecken,
En ſprack: hou ſtil, verdraegh van Simeï dien ſmaet.
'k Verdraegh dat zelf mijn zoon naer vaders leven ſtaet.
De Hooghſte, om ons gedult door tegenſpoet te recken,
Staet hem dit vloecken toe. het kan ten zegen ſtrecken,
Als hy ons, na die wolck des drux, zijn aenſchijn toont,
En in Jeruſalem met zijn genade kroont.

ABSOLON.

Hoe ging het voort?

SIMEÏ.

Hy ruckte voort voorby mijn oogen,
En quam, begruift van ſtof, Bahurim ingetogen,
Nootdruftigh, en vermoeit, in zulck een' droeven ſchijn,
Dat zoo hem Seba niet op wegh, met weite, en wijn,
Rozijn, en vijgen had bezorght, zy moghten ſticken.
Toen ſloegenze zich neêr, en moſten 't hart verquicken.

ABSOLON.

Neem uw verblijf te nacht by ons. trê binnen 't hof.
't Gaet wel: de vyanden verſtuiven, als het ſtof

1646 *Hiet* voor „heette, gebood."

Voor eenen dwarrelwint. zoo wort de kroon geſloten
Op 't hooft van Abſolon. mijn vaders bedtgenooten
En Thamar komen hier, bedruckt, en root beſchreit.

THAMAR. BEDTGENOOTEN. ABSOLON.

THAMAR.

Geluck, heer broeder.

BEDTGENOOTEN.

Godt verleene uw majeſteit
Zijn' zegen, om den volcke een' wegh tot ruſt te baenen.

ABSOLON.

Wat wilt ghy d' avontzon verdrincken in uw traenen,
Doorluchte ſchoonheên? haelt men zoo den koning in?
Ghy zijt elck dubbel waert, gelijck een koningin,
Den zegenaer des rijx in uwen ſchoot t' ontfangen.
Juicht al de ſtadt ons toe met blijſchap en verlangen:
Vooral verwachtten wy van u dees welkomſt niet.
Wy komen elck tot heil, en niemant tot verdriet,
Het vrouwentimmer minſt. kunt ghy 't ons toebetrouwen,
De zon van Abſolon geeft eerſt de ſchoone vrouwen
Haer deught, en warmte, en glans ten beſte, niemant eer.
Doch wie verſchoont u niet? een vrouwenhart is teêr
In ſchichtigh overſlaen, en langzaem in 't gewennen.
Dat zal wel vallen, komt ghy maer den zoon te kennen,
Gelijck den vader. zy verlieſt niet aen haer vreught,
Die traegen ouderdom aen eene wackre jeught
Verwiſſelt. helpt ons dan ten hove triomfeeren.
Wy zullen in een tent te zamen bancketteeren.

BEDTGENOOTEN.

Genadighſte, wat 's dit? uw raet Achitofel
Heeft ons genoot, uit kracht van 't koningklijck bevel,
Om op het hooge dack den koning t' onderhouwen,
Laet tenten ſpannen, laet tien ledekanten bouwen,
Tapijten hangen, ſtelt bancket en tafel toe.
De koning belg' zich niet, maer neeme het in 't goê,
Datwe opſpraeck ſchuwen, en onze eerbaerheit bewaeren,
Ten dienſt van vader, ſchoon hem in zijne oude jaeren
Dees droeve ballingſchap, dit ongeluckig lot,
Schijnt toegevallen, by gehengenis van Godt.
Op dat betrouwen zijn wy hier in 't hof gebleven.
Verſchoon onnozelen, weerlozen, wien het leven
Onwaerder is dan eer, het edelſte juweel

1678 *Dat zal wel vallen* voor „dat zal wel gaan, dat zal wel losloopen," als men nu zoû zeggen.
1695 *Dan eer:* hier zou ſtrikt genomen moeten ſtaan *dan de eer;* doch V. is meer gewoon het lidwoord weg te laten, waar maat, vaersbouw of welluidenheid dit van hem ſchijnen te vorderen.

Van koningsvrouwen. laet dit ergerlijck tooneel
Niet opgaen in 't gezicht van alle de gemeente,
Dat vader ſinerten zoude in 't mergeloos gebeente,
En voedtſel geven tot eene onverzoenbaerheit;
Daer anders kroongeſchil kan werden bygeleit,
Den zoon, gewettight van den vader, 't rijck regeeren.
Wy willen midlerwijl u gaerne, als koning, eeren.

ABSOLON.

Noit koning was gewoon van minderen een wet
T' ontfangen, en noch minſt aen tafel, en in 't bedt.
Wie op den troon zit, voeght het wetten voor te ſchrijven.
Genoeght aen onzen wil. was 't vaders wil te blijven,
Wy hadden hem den burgh van harte toegeſtaen,
Behoudens dat het rijck den erfzoon onderdaen
De kroon en ſcepter quam hooghtijdigh op te draegen,
Om vaders ſchouders en zijn halspack t' onderſchraegen,
In zijnen ouden dagh, naerdien zoo zwaer een laſt
Een' jongen beter dan een' afgeleefden paſt.
Nu vader evenwel beliefde heen te reizen,
Oock, zonder onze komſt te wachten, dees palaizen
Te ruimen, u in 't hof te laeten, is het reên
Dat ghy u onderworpt. dit 's recht: dus rekent geen
Bezit van have en goet en ziel en lichaem eigen:
Ghy moet u dezen nacht naer ons believen neigen.

BEDTGENOOTEN.

Princes, beſchut onze eer, uw vaders eer met een.
Och, dit 's de jonge leeu, die in den droom verſcheen.
Wy zullen dit verblijf in eeuwigheit betreuren.

THAMAR.

Heer broeder, magh my noch gena by u gebeuren,
Zoo gun uw zuſter, uw ſlavin, noch eens gehoor.
Uw trou te mywaert is gebleken na en voor.
Ghy weet hoe Ammon veinſde, en om 't bezoeck van Thamer
Op 't kranckbedt ſcheen beluſt, haer troonde in zijne kamer,
En overweldighde en ſchoffeerde, en in dien ſtaet
Ter kamer uitſtiet, met afgrijſſelijcken haet,
Waerover uwe wraeck, hoe langer hoe ontruſter,
Den ſchender laegen leght, uit liefde tot uw zuſter,
Tot dat men endelijck hem grijpt en achterhaelt,
En zulck een laſterſtuck rechtvaerdigh zet betaelt;
Oock zonder u t' ontzien vijf jaeren lang te zwerven,
En vaders aengezicht in ballingſchap te derven.
Hoe ick om zulck een trou verbonden blijf aen u,

1706 *Genoeght* voor „voldoet."
1709 *Hooghtijdigh* voor „plechtig, feestelijk."

Dat tuight mijn hart, en zal het eeuwigh tuigen. nu
Verzoeck, nu ſmeeck ick noch: hebt ghyme uit mededoogen
Gewroken, afgewiſcht mijne uitgekretene oogen,
Wy zogen eene borſt: een moeder heeft met ſmert
Ons beide, eer zy gelagh, gedraegen onder 't hart.
Ghy hoort hoe Ammon om zijn bloetſchant wort gelaſtert.
Zie voor u datghe niet van Godt en eer verbaſtert,
Als eertijts Cham vervloeckt, uw vaders zegen derft,
Als Ruben, u van 't recht der eerſtgeboorte onterft.
De wet dreight gruwelijck die vaders ſchaemte ontblooten.
Ontwy geen vaders bedt, noch konings bedtgenooten.
Beſmet door bloetſchant niet den intrê van uw hof
En rijck uit wrevelheit. beſtel geen laſterſtof.
Jeruſalem ontbreeckt geen bloem van ſchoone maeghden,
Zoo ſchoon opluickende, als oit konings oogh behaeghden,
En geene uit duizenden, bekoorlijck als de zon,
Ontwaerdight zich de min van koning Abſolon,
In 't opgaen van zijn jeught, zoo ſchoon, dat joffrenoogen
Hem zonder minnegloet niet eens beſpieglen mogen.
Magh zuſter dit op u verwerven, maghze u raên,
Dees weldaet zal haer diep in 't hart geſchreven ſtaen,
By d' andre deughden van uw trou voorheen genoten.
O ſpruit van Jeſſe, die de ſchoonſte van uw loten,
Uw dochter Thamar noemde uit liefde naer mijn' naem,
Verſchoon dees ſchreienden, onſchuldigen. beſchaem
Geenſins uw zuſter, in den opgang van haer dagen,
Gelijck een morgenroos, getreên, en neêrgeſlagen.

ABSOLON.

Ghy zijt ons zuſter, lief en waert, gelijck voorheen.
Ghy weet wat Abſolon al ſmaets heeft doorgeſtreên
By vader, om uw' rou te trooſten, u te redden;
Dies wacht u ons gedult te tergen. ziet de bedden
Daer boven al geſpreit, de tenten, met den leeu
Van Juda geborduurt, ons nooden. dit geſchreeu,
Dit huilen vordert niet. geen kermen kan dit keeren.
't Gelieve haer te nacht met ons te bancketteeren.
Dit is niet reuckeloos beſloten, maer met raet.
Het dient tot aenwas, en ten ſteun van 's konings ſtaet.
Dat blijft den mannen, niet de vrouwen, aenbevolen.
't Is d' Ooſterlingſche wijs. komt Abſolon te doolen,
Zoo doolt ganſch Aſien, dat draeght de kroon op dien
Zy 's voorzaets bedtgenoote op 't hof omhelzen zien,
Een blijck van wettigheit, en overoude zeden.

1740 *Eer zy gelagh:* d. i.: „eer zy baarde;" vergelijk *Leeuwendalers*, vs. 2011:
Naerdien men noit bevroedde
Waer Vredegunt belandde of van een kint gelagh.

THAMAR.

't Beſneden ſtamhuis volght geen wet van onbeſneden,
Maer Moſes wet, zoo ſchuw van alle afgodery,
En haer gedichtſlen, en misbruicken. komen wy
Ons naer het Heidendom en 's Brachmans wet te regelen,
Zoo hoeft men 't wetboeck met geen offerbloet te zegelen.

ABSOLON.

Staetkundigheit let niet zoo ſcherp op wet, of boeck.
Oock kent de noot geen wet: of vader was niet kloeck
Toen hy het toonbroot at, door hongersnoot verlegen,
Uit 's prieſters eige hant, al ſtreet de wet hier tegen.
De ſchoonvaêr Saul dorſt den ſchoonzoon ſcheiden van
Zijn dochter Michol, ſchonckze aen eenen andren man,
Hoewel natuur verbiedt het huwelijck te breecken.

THAMAR.

Van koning Saul kan men luttel ſtichting ſpreecken.

ABSOLON.

Noch was 't een koning, Godts gezalfde, een groot profeet.

THAMAR.

Van Godt verſtooten, en verbannen: en ghy weet
Waer wederſpannigheit hem toe vervoerde in 't leſte,
Als hy verwaten, tot den appel van 't geveſte,
In zijnen degen viel, miſtrooſtigh en verwoet
De ziel ter wonde uitgoot, in eenen plas van bloet.

ABSOLON.

Magh voorbeelt gelden, zoo verlichtme, en trê wat nader.

THAMAR.

Op welck een wijze?

ABSOLON.

Ontvou hoe ſchoon een voorbeelt vader
Den zoon gaf, en noch ſcherp tien jaeren eerſt geleên;
Toen Berſabe hem in haer badt veel ſchooner ſcheen
Dan een albaſte beelt, de luſt het hart bekoorde.
Dat hy die ſchoone ſchon, dien helt, haer' man, vermoorde,
De rijcke herder ſtout den armen 't eenigh lam
Uit zijnen ſchoot ruckte, om de geile opgaende vlam
Te bluſſchen. zegh ons nu, of zwijgh van vrouweſchennis.
Dat hy nu voor Godts kiſte eens danſſe, en van de kennis
Der wet op zijne harp ons zinge een heiligh dicht.

THAMAR.

Gelijck u vaders val ontſtichten quam, zoo ſticht
Zijn boete u wederom. wie kan die ſnet verſchoonen!

1781 *'s Brachmans wet:* hoezeer niet waarſchijnlijk, 't is echter mogelijk, dat er onder de vrouwen uit Davids harem geweest zijn, die uit Hindoſtan herkomſtig of met de gebruiken van dat land bekend waren; maar met Thamar zal dit het geval wel niet geweest zijn, en, liever dan de wetten der Brachmanen, had zy hier de gewoonte, by Asſyriſche en Chaldeeuwſche vorſten in gebruik, moeten aanhalen.

1790 *Kan men luttel ſtichting ſpreecken* voor „kan men luttel zeggen, dat tot les of voorbeeld ſtrekken mag." Wy zouden thands ſchrijven: „met luttel ſtichting," of „weinig ſtichtelijks."

ABSOLON.

Dat voorbeelt wettight ons hem weder dus te kroonen.
Hy liet ons deze tien, tien tacken tot een kroon.
De bruilofstafel noot tien bruiden, alle ſchoon
En evenwaerdigh in te haelen, en te minnen.
Schept moedt, wy kroonen u te nacht tot koninginnen.

BEDTGENOOTEN.

Och, Thamar, bergh ons toch voor ſchipbreuck van onze eer.

THAMAR.

Ick vergh de majeſteit des konings nu niet meer,
En kan uw jammer niet aenſchouwen met mijne oogen.
Godt trooſte u: ick vertreck.

BEDTGENOOTEN.

Is dit uw mededoogen?
Dat hadghe vader in zijn affcheit niet belooft.
Naerdien wy, weerloos dan van alle hulp berooft,
Niet maghtigh zijn gewelt te ſchutten, af te keeren,
Zoo laet ons toe dat wy ter aerde ons noch verneêren,
U ſmeecken voor het leſt,
Van angſt en noot gepreſt.
Is niets den koning aengenaemer
Dan 't licht van 's levens dageraet,
Opluickende in uw dochter Thamer,
Daer alle ſchoonheit doof by ſtaet:
Zaeght ghy haer noode in ſchenders kluiven,
En kermen in een' arentsklaeu,
Verſchoon dan bloode en ſimple duiven,
Alree van wederſtreven flaeu.
Zoo groeie uwe erfgenaeme in weelden,
En ſchoonheit, en bevalligheit,
Om eens wat luſt zich kan verbeelden,
In een verliefde majeſteit,
Te queecken, zoonen voort te planten,
Daer Abſolon in wort gekent.
Verſchoon toch vaders bedtverwanten,
Die, eenmael laſterlijck geſchent,
Niets ſtaet te wachten dan verſtooten
Van vader, om dien hoon en ſmaet,
Te treuren, eeuwigh opgeſloten,
Indien hem Godt herſtelde in ſtaet.

1843 *Indien hem Godt herſtelde in ſtaet:* de oude uitgave heeft: *Ghy hem herſtelde in ſtaet,* wat een onvolkomen vaersregel, en bovendien geen zin oplevert. Men heeft gepoogd, dit te verbeteren, met te ſchrijven: Och, of *ghy hem herſtelde in ſtaet,* wat mede niet duidelijk noch in verband is met het vorige. Ook blijkt uit de komma achter vs. 1842, dat vs. 1843 met hetgeen voorafgaat moet ſamenhangen. En dewijl nu David de bedgenooten niet verſtooten kon, althands niet laten opſluiten, zonder eerst zijn gezach te hebben herwonnen, heb ik my de ſtoutheid veroorloofd, den regel zoodanig aan te vullen als hy hier gedrukt voorkomt. De zin der periode is nu: „indien God David herſtelde, dan zouden wy door hem verſtooten worden," enz.

Och, of de koning zich beraede!
Wy ſtellen ons tot uw genade.

ABSOLON.

Men blaeſt de hofbazuin. nu volght de majeſteit.
De dacktent noot ons. u wort geen genade ontzeit.

AERTSPRIESTERS. ACHITOFEL.

AERTSPRIESTERS.

Geheimraet van het hof, wat drift verruckt uw zinnen?

ACHITOFEL.

Vervloeckte Achitofel,
Wat wiltghe nu beginnen?
Meineedige rebel,
Wat hebtghe u onderwonden?
Door uwen valſchen raet
Is 't koningsbedt geſchonden.
Wat trooſt, wat toeverlaet
Verwachtghe? plaegen, plaegen.
't Heb koning Davids ſtadt,
Den rijxſtoel, daer hy zat,
Verraên door loze laegen,
Den zoon in top gevoert,
Het vaderlant beroert,
Dit burgervier ontſteecken.
Men ziet de vlam uitbreecken.
Zy ſlaet van dack in dack.
Mijn aenzien krijght een' krack.
Mijn raetſlagh is verloren.
De krijghsraet heeft geene ooren.
Wat Chuſaï beſluit,
Dat draeft terſtont vooruit.
Ick riedt den zoon den vader aen te rannen,
Met puick van ſtrijtbre mannen,
Eer hy, van vluchten nu vermoeit,
Zijn kracht herwint, en weder groeit.
De hofraet roept: het is te vroegh.
Men ruck' by een de ganſche maght,
En ſla hem dan met volle kracht.
Dus wint de vyant tijdts genoegh,
Bereit te nacht zich eene baen,
En, vlughtende over ons Jordaen,
Wint ruiteren en knechten.
Men zet zich ſchrap te vechten.

1867 *Heeft geene ooren*: t. w. „naar my," of „naar mijn raadſlag."
1880 *Ruiteren*: de oude uitgave had *ruiters*, wat blijkbaar een fout was, als tegen de maat.

Daer wint hy weder 't out gezagh
Alleen met eenen ſlagh.
En Abſolon aen 't vlieden,
Onmaghtigh weêr te bieden,
Verſtuift, gelijck een roock.
Waer ben ick? wat geſpoock
Verſchricktme? 'k wil naer Gilo trecken
Mijn vaders erfſtadt maghme decken,
Of ick verkieze op 't ſlot
Den korſten wegh, bevrijt voor ſpot.

AERTSPRIESTERS.

Hy ga den kortſten wegh, een ſtrop om hals en ſtrot,
Gelijck het billijck paſt een' bloetraet, rijxverraeder,
Een' ſtoockebrant, die zoon durf kanten tegens vader,
De rijxkroon tegens 't rijck. geheel Jeruſalem
Verwachte eerlang den poſt, en eene blijde ſtem,
Hoe 't wederſpannigh hooft, geſlagen na dit wrocken,
In 't boſch van Efraim, by zijne blonde locken,
Bleef hangen onder 't vliên, en, gaepende van dorſt,
Den dootſteeck voelde in 't harte, en zijn verwate borſt.
Zoo koom' de koning in de ſtadt te triomfeeren.
Zoo treff' Godts vloeck den zoon, die d' ouders durf onteeren.

1884 *Aen:* de oude uitgave had *van*, zeker mede een zetfout.

KRITISCH OVERZICHT

VAN

DAVID IN BALLINGSCHAP.

Offchoon Vondel de ftof voor zijne treurfpelen meermalen aan den Bybel ontleend en zich daarby altijd met de uiterfte naauwgezetheid aan het gefchiedverhaal heeft gehouden, is er echter onder al de ftukken van dien aart niet een, dat ik zoo bepaald met den naam van „hiftorieftuk" zoû betytelen, als de „David in Ballingfchap." In de overige werd des dichters keuze bepaald door het tragifche van 't onderwerp; zoo verlokte hem tot het fchrijven van den „Jozef in Dothan" het treffende van de gruweldaad, waartoe broedernijd kon vervoeren: zoo tot de „Gebroeders" dat van het rampzalig lot van Sauls zonen: tot den „Jephta" dat van het deerniswaardig uiteinde van Ifis, enz. Hier daar-en-tegen geldt het een eenvoudige troonsoverweldiging, zonder fchokken of bloedftorting gepleegd, en waarby niets plaats heeft, dat eenige fterke gemoedsbeweging by den lezer of toefchouwer veroorzaken kan Zelfs de omftandigheid, dat het hier de zoon is, die zijn eigen vader naar de kroon fteekt, mist haar uitwerking, om dat de vader het geval zoo kalm opneemt, en er eigentlijk in de orde van zaken geene verandering voorvalt, buiten het optreden van een jongen vorst voor den ouden. Ja men zoû kunnen beweeren dat, dewijl er niemand in 't ftuk fterft — immers Achitofel zegt wel aan 't flot, dat hy zich zal gaan van kant maken; doch hy heeft het nog niet gedaan — het op den naam van treurfpel geen aanfpraak zoû kunnen maken. Dit laatfte zoû ik echter niet zoo in 't algemeen willen toegeven: de naam van treurfpel hangt niet af van het fterven van eene of meer perfonaadjen, maar van het tragifche der voorgeftelde gebeurtenisfen of gemoedsbewegingen; en aan zijn „Adam in Ballingfchap," hoezeer er niemand in fterft, heeft Vondel met het grootfte recht den naam

van *aller treurſpelen treurſpel* geſchonken, om dat de ſchildering van den val van 't eerſte menſchenpaar uit den ſtaat der onſchuld, en van den vloek, hierdoor op al hun nakroost gevallen, vrij wat meer geſchikt is om harten te roeren en te ſchokken, dan die van eenig ſterfgeval, hoe aandoenlijk ook. Het is met den „David in Ballingſchap" geſteld als met den „Jozef in Egypte," in beide ſtukken triomfeert de misdaad en moet men zich troosten met de voorſpelling, dat het zoo niet blijven zal; maar beide ſtukken zijn dan ook vervaardigd met het oog op een ander, dat er ten vervolge aan ſtrekt, en waarin de goede zaak weder zal boven drijven. Even als Vondel in zijn trilogie over Jozef de geſchiedenis van dezen, zoo heeft hy in de beide ſtukken, die Davids naam dragen, den opſtand en den val van Abſolon willen behandelen, en de „David in Ballingſchap" is alzoo te beſchouwen minder gelijk een op zich zelf ſtaand drama, dan als een inleiding op den „David herſtelt." 't Is een dichterlijke, aanſchouwelijk voorgeſtelde en dramatisch behandelde parafrazis van het Bybelverhaal, en als zoodanig moet zy dan ook beoordeeld worden. Een vraag, of aan de eiſchen der tragiſche Muze voldaan zij, komt hierby derhalve minder te pas. Heb ik my ten opzichte van den „Jeptha" een geſtrenge kritiek veroorloofd, het is geweest om dat de dichter dat ſtuk, en mijns inziens geheel ten onrechte, als een *pièce modèle* had voorgeſteld; hier echter is dit niet door hem gedaan, hy heeft alleen zijn treurſpel willen doen ſtrekken tot een *leerzaam voorbeeld* van de gevolgen, welke de zonde na zich ſleept, en ik wil het dan ook niet anders beſchouwen, dan uit dit en het hierboven aangegeven oogpunt.

En, zie ik de zaak van dezen kant, dan kan mijn uitſpraak niet anders dan een loffſpraak zijn. Vondel, hoezeer het verhaal, zoo als het in de Schrift voorkomt, op den voet volgende, zonder een enkele byzonderheid achterwege te laten, weet het op te tooien met hoogstbevallige en gelukkige verzieringen. Als zoodanig noem ik in de voornaamſte plaats de invoering van Thamar, die, niet alleen, als by haren vader en haren broeder evenzeer bemind, meer dan iemand de rol kon vervullen eener middelaresſe tusſchen hen beiden, doch wier aanwezigheid in 't ſtuk tot een levende herinnering verſtrekt van den oorſprong der vroegere verwijdering tusſchen David en Abſolon, namelijk, den hoon, haar door Ammon aangedaan, en de wraak, daarover door Abſolon genomen. Zy is de vredeboodſchapſter, gelijk zy zoo fraai wordt aangeduid, vs. 963—972, die geene andere gedachten ademt dan van verzoening en vergiffenis, en zoo weinig in ſtaat is een hard woord te uiten, dat zy zelfs van zwakheid zou kunnen beſchuldigd worden, waar zy, na vruchteloos gepoogd te hebben aan Davids Bedgenooten by haar broeder tot voorſpraak te ſtrekken, zich liever verwijdert, dan aan de majeſteit der kroon door een te ſterke uitdrukking te mishagen.

Een ingevoerde perſonaadje van geheel anderen aart is de geest van Urias, die in haren droom den ſchrik by de Bedgenooten verſpreiden komt. Men zoude al licht geneigd wezen, zijn verſchijning te berispen, daar de droom toch verteld wordt, en hy zelf alzoo best uit het ſtuk gemist kon worden. 't Is waar, dat hy tot de handeling niets af- of toedoet, en zelfs heeft zijn verſchijning voor „Davids burgh," alleen om aan het puhliek te vertellen wie hy is en wat hy gedaan heeft, wel iets vreemds; doch, behalve dat V. zich op de voorbeelden van de oude Treurſpeldichters beroepen kon, zoo was die

opkomst van Urias niet onnoodig, om aan den toeſchouwer te herinneren, dat hetgeen nu aan David overkomen zal een ſtraf is voor de zonde, welke hy vroeger heeft begaan.

En wat nu die Bedgenooten betreft, wier gemoed door de verſchijning van den Geest met angst wordt vervuld, allerbevalligst is de wijze, waarop Vondel haar met hare angſten, met hare bekoorlijkheden, met hare trouwe gehechtheid aan den Koning, met hare ſchuchtere vrees voor den jeugdigen overweldiger, heeft geſchilderd. 't Is waar, geen dichter van onzen tijd zoû het wagen, den echt Oosterſchen *coup d'état*, welken Abſolon op Achitofels raad ten uitvoer wil leggen, in een tooneelſtuk te doen verhandelen en er zelfs een epizode van te maken, die aanleiding geeft tot zoo veel over- en weder-ſprekens; doch men vergete niet, vooreerst dat wy niet in de eeuw van Vondel leven, ten anderen, dat hy eenvoudig het verhaal des Bybels overnam, en niet inzag, dat hetgeen de vader des huisgezins met veel ſtichting aan zijn kinderen voorlas, ſtof tot ergernis zoû kunnen geven, wanneer het met de kleuren der poëzy was opgetooid. Hy kon niet voorzien, dat de ſmaak, twee eeuwen later, kieſcher, of, laat ik liever zeggen, preutſcher ooren zoû krijgen.

Ook de overige karakters van het ſtuk heeft Vondel met fikſche trekken en naar waarheid geſchilderd, en het geſtadig optreden van nieuwe perſonaadjen, wat af te keuren ware in een treurſpel en er licht de eenheid van verbreken zoû, zet aan dit historisch drama een levendigheid by, die eenigzins het gemis van intrigue en van barnende hartstochten vergoedt. Het ſtuk herinnert ons daardoor, meer dan eenig ander van Vondel, die, waarin Shakſpere tafereelen uit de Geſchiedenis van Engeland behandelt.

En nu ten ſlotte, wat de inkleeding betreft, de ſchaarsheid der aanteekeningen, die nog wel, op een paar uitzonderingen na, alleen tot toelichting dienen, ſtrekte reeds ten bewijze, dat ik daarin geene ſtof tot kritiek heb gevonden. En in de daad, vaerzen, beelden, verhalen, ſamenſpraken, overleggingen, alles is hier even ſchoon en boeiend. Wat kan er b. v. meer liefelijk en muzykaal zijn, dan de reizang der Levyten aan 't ſlot van 't Eerſte Bedrijf, en vooral die ſchoone en zoo vaak aangehaalde ſtrofe:

Tuſſchen bloet- en bloetverwant
Is een bant, enz.

Echt klasſiek is de dialoog tusſchen Joab en de Bedgenooten in het Tweede Bedrijf en meeſterlijk de wijze waarop Vondel deze laatſten, vs. 506—513, een tafereel doet ophangen van de tijdsomſtandigheden, Davids karakter, dat van Abſolon, en de wederkeerige betrekking der vorſtelijke perſonen: alles is kunſtig bygebracht om den lezer een blik te vergunnen in den toeſtand van plaats en tijd, en hem op die wijze tot het drama voor te bereiden. — Hoogst dichterlijk is, in de Rei achter dit Bedrijf, de beeldſpraak, waarin de voor oprecht gehouden eensgezindheid tusſchen vader en zoon vergeleken wordt by die tusſchen de harp en keel (als wy thands zeggen zouden, „de ſtem en ſnaren") van den koninklijken zanger, zelven, en, by wijze van climax, met de harmonie tusſchen dezen en God. Daarop wordt, ſteeds in dezelfde beeldſpraak, op de gevreesde disharmonie, de tweedracht tusſchen vader en zoon gewezen, en David voorgeſteld als te midden zijner heilige zangdrift geſtoord door een onbeſtemd gevoel van angſt voor hetgeen hem

van zijn zoon te wachten ſtaat; door een profetisch voorgevoel, dat hem vermeeſtert. Na een korte bede voor den koning beſluiten de Levyten met een wijsgeerig-politieke beſpiegeling, uit welke zy worden opgeſchrikt door de krijgsbazuin. Niet alleen om de ſchikking van de ſtof, maar tevens om den kunstrijken vorm mag deze rei tot een voorbeeld dienen: men lette o. a. op den nadruk, die op elke ſtrofe door den kernachtigen, op zich zelf ſtaanden ſlotregel gelegd wordt. Niet minder als voorbeeld, en wel van verhalende poëzy is het verſlag, dat de Bode v. 687—722, 726—741 van het voorgevallene te Hebron geef; vooral lette men daarin op de kunſtige toeſpraak van Abſolon, en de wijze, waarop hy, om de wufte menigte op te ruien, zijn eigen verdienſten opvijzelt en die zijns vaders verdacht maakt en verkleint. Gelukkig is de greep des dichters, om David, op 't vernemen van het gebeurde, niet aan 't jammeren te doen ſlaan, maar zich gelaten onder Gods beſcherming ſtellen en door het geven van korte en krachtige bevelen tot verdediging voorbereiden.

Menschkundig is het daarop volgende geſprek tusſchen Thamar en de Bedgenooten. Naar 't leven zijn die bekommerde vrouwen voorgeſteld, die te midden van de verwarring en ſpijt harer angst niet kunnen nalaten te redetwisten. In het tooneel, dat daarna tusſchen Joab en de Bedgenooten voorvalt, lette men op het beeld van het hollend paard over en weêr in vs. 855—858 te pas gebracht.

In weinige, maar kernachtige trekken ſchildert ons — in het Derde Bedrijf — de Postbode het feest der opſtandelingen te Hebron. Niets is geſpaard om den indruk daarvan te verhoogen, en met keurigen takt zijn al de middelen te pas gebracht, door welke de verleider het volk op zijn zijde weet te lokken. Vol levendigheid is vervolgens het tooneel, waarin Joab zijn bevelen uitdeelt, en overſchoon de beſchrijving van Abſolons optocht naar Jeruzalem.

In vs. 1090 volgg. ſchetst ons de dichter den ouden koning van zijn zwakke zijde, en ſtelt hem weifelend en ten einde raad voor, de Aartspriesters daar-en-tegen flink en vastberaden. En toch, die houding van David wordt gemotiveerd door zijn liefde en te gelijk door zijn vrees voor zijn zoon, en door zijn berusting in de beſchikking Gods, die Nathans profecy aan hem vervult. Die ware oorzaak van 's konings moedeloosheid ſtraalt nog beter door in de fraaie plaats, vs. 1350 volgg., waarin hy zich doet kennen als meer nog beducht voor de ſtraffe Gods, die op 's jongelings hoofd zal komen, dan voor de rampen, die hy zelf zal hebben te verduren.

Kunſtig wordt daarna de geleidelijke onderwerping der verſchillende ſtanden aan den overweldiger geſchetst, en hoogst ſtaatkundig is de wijze, waarop Abſolon, al naar gelang der perſonen, die hy voor zich heeft, hun betuigingen van gehoorzaamheid beäntwoordt. Men lette b. v. op den fijn diplomatiſchen trek in zijn groete aan Simeï, vs. 1626 volgg., waarin hy dezen als bloedverwant van Saul toeſpreekt en blijkbaar door heuschheid jegens hem zich de gunst van de party diens voormaligen konings zoekt te verwerven. Maar tegen wien hy ook ſpreke, altijd zijn het de zalvende woorden eens nieuwen konings, die, zijn gezach nog niet gevestigd wetende, gaarne wil doen gelooven dat hy niemands recht en aanſpraken verkorten wil, doch in tegendeel aan hen, die daarin door zijn voorganger verkort zijn geworden, gerechtigheid zal doen wedervaren.

't Is hier inderdaad merkwaardig, hoe Vondel het eenvoudige oude geſchiedverhaal heeft weten uit te werken tot een tafereel, waaruit een ſtaatsman, indien hy 't niet beneden zich achtte by een dichter ter ſchole te gaan, menige praktiſche les mocht putten. Een ſtaaltjen van Machiavelliſtiſche politiek levert ons het advies, vs. 1490 volgg. door Achitofel gegeven en waarin diens raad, hoe ſchandelijk en gruwzaam ook, op de meest logiſche wijze wordt gemotiveerd.

Maar hoe aandoenlijk ook de ſmeekingen van Thamar en de Bedgenooten tot den jongen Monarch mogen zijn, en hoe fraai de verbijſtering van zinnen by den verbitterden Achitofel worde uitgedrukt door de korte jamben, waarin zijn klacht geſchreven is, toch is het ſlot van het ſtuk, al vormt het den overgang tot den „David Herſtelt," te ſtomp en mist zijn uitwerking. Zelfs laat die houding der Aartsprieſters, die, na den nieuwen vorſt in vs. 1532 volgg. hun hulde bewezen en van hun trouw verzekerd te hebben, zich verheugen in de ſtraf, die zijn raadsman treft en in 't eerlang verkeeren van de kans, een onaangenamen indruk achter. Maar Vondels beginſel was nu eenmaal zoo, en wy hebben er meer op gewezen, handelingen waren, niet uit zich zelve goed of ſlecht, maar werden dat naarmate zy door God, of door Gods tolken werden goed- of afgekeurd, en de Prieſter kon niet dwalen.

Vertoond zal het ſtuk wel nimmer worden, en het is er ook niet meer geſchikt toe; maar ik heb het nooit by de hand genomen, dan met een hernieuwd genot, door de talrijke ſchoonheden, welke het bevat, en die my de vraag, in hoe verre het aan de eiſchen der kunst voldoet, doorgaands geheel vergeten deden. Ik vertrouw dan ook, dat al wie eenigen ſmaak, eenig gevoel voor poëzy bezit, hetzelfde zal ondervinden, en, zonder er zich aan te ſtoren, welke ſoort van dichtwerk hy voor zich heeft, zich verlustigen in de menigvuldige ſchoonheden, welke het als poëetiſch voortbrengſel aanbiedt.

KONING DAVID

HERSTELT.

TREURSPEL.

1660.

DEN

WELEDELEN EN GESTRENGEN HEERE

Cornelis van Vlooswijck,

HEERE VAN VLOOSWIJCK, DIEMERBROECK,
EN PAEPEKOOP,

BURGERMEESTER EN RAET VAN AMSTERDAM.

ONDER de natuurlijcke hartstoghten is der ouderen kinderliefde, Στοργή by de Griecken geheeten, overkrachtigh, en niet alleen den redelijcken, maer oock ſtommen dieren eigen. Het luſte Plutarchus, den doorzichtigen [1]) zedekenner, en uitneemenden zedevormer, beknopt deze ſtof te handelen, die een wijtloopende berecht vereiſcht, en met rijcke voorbeelden kan bekleet worden. Dees beminner der wijsheit ontvout hoe natuur den ouderen inboezemde hunne afkomſt zorghvuldigh op te queecken, en te beſchutten, zonder hoop van eenige vergeldinge uit haer te verwachten. Hy wijſt in zijne ſtotrede ons aen hoe deze kinderliefde elck zoo diep

1) *Doorzichtigen:* wy zouden dit woord in dezen zin tegenwoordig niet bezigen, uit vrees van dubbelzinnig te worden. *Doorzichtig* is echter even wettig als *voorzichtig, omzichtig*, enz.

ingeprint is, dat men het voor een heiloos voorſpoock hielt, zoo dickwijl eenigh dier zijn eige jongen verſlont. Euripides, in zijne Elektre, neemt waer hoe Klytemneſtre, in ſtervens laſt, haere bloote borſten buiten den ſluier toont, om de dochter, door het herdencken datze die gezogen heeft, van den moedermoort af te ſchricken: en gelijck aen veel liefs veel leedts vaſt is, zoo lijdt natuur nergens gevoelijcker dan in het harte der ouderen, om de kinders in lijden; het welck van den voorzichtigen hofraet Chuſaï mede door den | aert der ſtomme dieren wert uitgedruckt met zijne gelijckeniſſe van de beerinne, die, van haere jongen berooft, het woudt met huilen overendt zet. By Ovidius verandert Niobe van droefheit in eene ſteenrotſe, om de nederlaegh [1]) van haere zoonen en dochteren. In Euripides Feniſſe neemt Jokaſte de moeder zich uit wanhope het leven, en ſtort neder op de lijcken van beide haere zoonen, in het lijfgevecht omgekomen. Lukretius gedenckt hoe d' offerprieſters het zwaert, waer mede Ifigenie zal geoffert worden, voor Agamemnons oogen verbergen. De ſchouburgen vloeien van traenen, daer Ulyſſes koninginne Hekuba Polyxena, en Andromache Aſtyanax ontweldight, [2]) om het hun onnozel bloet te ſtorten. Het wort Junius Brutus tot eene doorluchtige heldendaet toegeſchreven, dat hy beide zijne zoonen, aen verraet ſchuldigh, ter ſtraffe vordert, om het recht en den ſtaet van Rome geſtreng te hanthaven. In de heilige bladen ontbreecken ons geene voorbeelden, die dit ſtercken. Men hoort 'er Jakobs hartewee om Joſef, die, zoo de broeders glimpelijck uitſtroien, van een wilt gedierte verſcheurt is. Jochebed zoeckt uit noot Moſes in een riete kiſt op het water te bergen.

1) *Nederlaegh:* dit woord, 't welk heden ten dage zelden gebezigd wordt dan als ſynoniem met: „onderſpit," in zinnen als b. v.: „de bondgenooten leden een geduchte *nederlaag*, de verkiezing van A. is een *nederlaag* voor de behoudende party," beteekende vroeger, vooral in juridieken ſtijl: „verlies van het leven, door toedoen van anderen," of ook, ſomwijlen: „manſlag." In den eerſten zin komt het hier voor; in den anderen zelde men b. v. „die man is gevangen gezet, om dat hy zich aan een *nederlaag* heeft ſchuldig gemaakt."

2) *Ontweldight:* het is onmogelijk, indien men het niet weet, uit dezen zin op te maken, of Ulysſes Hekuba en Andromache aan Polyxena en Aſtyanax ontweldigt, dan wel, gelijk het geval is, omgekeerd. Het voorz. *aan* ware hier niet te onpas geweest om de verwarring weg te nemen.

Men ziet Riſpe, Sauls bedruckte weduwe, onder het gerecht de lijcken van haere zoonen nacht en dagh bewaecken, om roofvogels en hongerige ondieren van de lichaemen af te keeren. In Salomons oordeel wil de rechte de valſche moeder liever haere vrucht ten eigendomme toeſtaen, dan die met den zwaerde laeten deelen. Maer de liefde van den aertsvader Abraham, dus lang overgeſlagen, wort hier door betuight, dat hy, in het opofferen van zijnen eenigen en ter doot gehoorzaemen zoone, zich zelven en natuur, uit liefde tot Godt, overwon, waerom 's helts geloof en ſtandvaſtigheit met zulck eene heerelijcke belofte gekroont wert, en hy Godt den vader afbeelde, van wien Godt de zoon zelf uitroept: *Zoo lief had God de weerelt, dat hy zijnen eenigen geboren zoon gaf.* In dezen tooneelhandel draeft de onuitbluſchbaere liefde van koning David tot Abſolon, onder zoo veele en verſcheide hartstoghten van d' andere perſonaedjen, doorgaens vooruit, onaengezien hy den vader naer de kroon en het hart ſtack, en zijnen opluickenden Salomon, namaels 's vaders grooten nazaet, niet dan onheil van dien verwaten broeder te verwachten ſtont. Koning Davids weeklaghte en lijckgeſchrey om Abſolons rampzalige doot, aldus in de heilige bladen uitgedruckt: *och, mijn zoon Abſolon, och Abſolon, mijn zoon, moght ick voor u ſterven! och Abſolon, mijn zoon, och mijn zoon Abſolon!* ſchijnt bykans zijne triomfbazuin te verdoven: en de zon der koningklijcke herſtellinge komt ten lange leſte uit dezen duiſteren nacht en nevel van den vaderlijcken rouwe met ſchooner ſtraelen te voorſchijn: doch de reden ontſchuldight den afgeworſtelden en neêrgeſlagen vader, aengezien hy al te gevoelijck, oock met gevaer van zijne kroone, beſeft den verdoemden ſtaet, waerin de zoon, die hem zoo na aen het hart lagh, eeuwigh van Godt verſtooten blijft; hoewel de bedroefde man, door Joabs raet, en uit hooghdringenden noot, zijnen onverzetbaeren rou met maght intoomt. Hier valt in zijnen uitgang het treurſpel op het allerkrachtighſte, en gaet alle treurſpelen in droefheit te boven. Ick

wert ontſteecken deze treurſtof, uit haeren aert zoo hartroerende en leerzaem, t' ontvouwen, en noch te vieriger, aengezien koning Davids herſtellinge, als het anderde deel, [1]) vaſt is aen zijne ballingſchap, onlangs geſpeelt, [2]) op datze tegens elckandere te klaerder affteecken, en d' onbeſtandigheit van het beloop der weerelt voor der aenſchouweren oogen ſtellende, hun levendigh inboezemen dat er heden niets zoo vreemt voorvalt, of het is al van outs gebeurt: want onder het omwentelen van het radt van avonture komen de zelve zaecken, in andere tijden, plaetſen, en perſonaedjen, t' elckenmaele weder boven. Ick hoope de weledele heer Vlooswijck, die, als een burgervader, over de burgerye, den ſtaet en de ſtadt ten beſte waeckt, zal my toelaeten dit treurſpel in het licht te brengen, onder de ſchaduwe van zijnen naeme, en heerlijck wapen, dat, in alle deelen voltrocken, dit werck eenen luiſter byzet; terwijl ick wenſche altijt te blijven,

Weledele en geſtrenge heer, [3])

Uwe weledele geſtrenge dienſtwillige

J. v. VONDEL.

1) *Het anderde deel:* „het *anderde* deel" is: *altera pars*, „het *andere* deel" zoû *alia pars* zijn.

2) *Onlangs geſpeelt:* een nieuw bewijs voor hetgeen ik zeide, in het Kritisch Overzicht van gezegd ſtuk, dat de lieden, in de dagen toen het vervaardigd werd, minder preutsch waren dan heden. Niet alleen toch had V. er geen bezwaar in gevonden, een ſtof, die ons nu aanſtoot geven zoû, te behandelen, maar de deftige Regenten der Godshuizen vonden er geen bezwaar in, het ſtuk ten tooneele te voeren.

3) *Weledele en geſtrenge heer:* ik durf niet beſlisſen, of het toeval is, dan wel opzet, dat Burgemeeſter De Graef in de Opdracht van het voorgaande treurſpel den tytel van *Grootachtbaar*, Van Vlooswijck hier ſlechts dien van *Geſtreng* bekomt. Misſchien is de reden te zoeken in de betrekking by de Graaflijkheid, welke de eerstgemelde bovendien bekleed had.

INHOUDT.

TOEN koning David buiten Jeruſalem, voor zijnen weêrſpannigen zoone Abſolon, in ballingſchap vlughte, wert hy op wegh door Jonathan en Achimaäs, der Aertspriesteren zoonen, gewaerſchuwt van Achitofels raetſlagh, om hem terſtont te volgen, en overrompelen, dat door Chuſaï, Davids ouden hofraet en begunſteling, omgeſtooten was. Hy ruckte, op deze waerſchuwinge, al den nacht voort, trock 's morgens over de Jordaen, en geraeckte endelijck veiligh te Manaïm, eene ſtadt in Galaäd, aen den vliet Jabock, daer Iſbozeth, Sauls zoon, eertijds zeven jaeren over Juda en Efraim regeerde. Hier wert hy met voorraet en allerhande nootdruft voorzien van zijne begunſtelingen, Machir en Barſillaï, en in het byzonder van Sobi, prince der Ammoniten. Ten leſte quam Abſolon met eene groote macht over het water racken, en den vader op den bodem van Galaäd ten veltſlagh uitdagen. David ſtelde kornels en hopmans over zijn leger, onder Joab, den veltheer. De koning, gereet met hun op te trecken, wert van hun en het volck tegengehouden. Hy geboodt Joab en alle overſte Abſolon te verſchoonen, en genadigh te handelen. De veltſlagh ging aen omtrent het boſch van Efraim, daer Joab d' overhant behielt, en zijn vyant twintigh duizent mannen verloor. Abſolon vlughte op zijn muilpaert boſchwaert in, en de haerlocken ſlingerden om eenen eick, daer de muil onder hem doorging, hy levendigh hangen bleef. Joab, hier van verkuntſchapt, wenſchte dat de bode hem doorſtooten hadde, die het uit ontzagh voor den koning weigerde, dies reedt de veltheer zelf derwaert, en ſtiet den hangenden drie ſchichten in het harte, en Joabs ſchiltknaepen ſloegen hem voort doot. Toen liet de veltheer den aftoght blazen, Abſolon in eenen grooten kuil begraven, en met eenen hoop ſteenen overſtulpen. De vader, van des zoons nederlage [1]) verwittight, borſt uit in onmatigen rouwe, maer wert verzet door Joab, die hem riedt ergernis en gevaer te ſchuwen, zich vrolijck voor zijn volck te toonen, en trooſte den bedroefde met zijne zeeghaftige herſtellinge in Jeruſalem, by het overſchot van Abſolons leger alree belooft, en door het wijs beleit der aertspriesteren by alle ſtammen te bekrachtigen.

Het ſpel begint voor den dageraet, en eindight in den avont. Het tooneel is te Manaïm voor de poorte, in het leger. De hovelingen bekleeden den rey.

1) *Van des zoons nederlage* voor „van den manſlag aan zijn zoon begaan." Zie over de beteekenis van nederlang de noot op blz. 80 hiervoren.

DE TREURSPEELERS.

JOAB. Koning Davids veltheer.

SOBI. De prins der Ammoniten.

REY VAN HOVELINGEN.

DE VEERWACHT aen de Jordaen.

DAVID. De koning van Iſraël.

ABISAÏ. Joabs broeder.

AMASA. Abſolons veltoverſte.

BERSEBA. De koningin.

JONATHAN. Abjathars zoon.

ACHIMAÄS. Sadox zoon.

CHUSI. De leſte bode.

HET EERSTE BEDRYF.

JOAB. SOBI.

JOAB.

PRINS Sobi, recht te pas, van Godt den albeweeger
Uit Rabba hier geſtiert, met voorraet voor het leger,
Verkuntſchapt ons zijn komſt. wachtmeeſter, ga terſtont,
Onthael hem naer zijn' ſtaet. dees heide en dorre gront
Eiſcht toevoer voor het volck, dat, moede en mat van trecken,
Dry etmael, zonder ruſt, niet lang den diſch kan decken
Met koſt, van Machir, en Berſillai onverwacht
Ons hier te Manaïm miltdaedigh toegebracht.

Een leger hoeft te veel om dagelijx te teeren,
En wat de maege ontbreeckt, zou 't hart aen moedt ontbeeren.
Een hart, dat vechten wil, eiſcht nooddruft. een ſoldaet,
Die wel gedoſt is, en gevoedert, eer hy ſlaet,
Verſtreckt een dubbel man. de zenuw wort geſteven,
Het zwaert met grooter moedt den vyant toegedreven.
Daer komt prins Sobi, ruim tien jaeren na den dagh,
Dat ick te Rabba hem 't gebiedt opdraegen zagh,
Toen ons het lang belegh zoo zegenrijck geluckte,
En David Hannons hooft die goude kroon ontruckte.
Hy is noch danckbaer aen den koningklijcken helt,
Zijn' leenheer, die hem heeft in broeders erf herſtelt,
En Ammons oudt gezagh. laet hier geen licht ontbreecken.
Trouwanten, ſpoet u: paſt meer fackels aen te ſteecken.
Zijt welkom, brave prins. hoe komtghe hier zoo ſpa?

SOBI.

Doorluchtſte veltheer van den koning, wiens gena
Ons eeuwigh houdt verplicht, ick koom uw legerhutten
Met luttel voorraets van 't geberght' noch onderſtutten.
Ontfang tapijt, matras, en vaten, beckens mê,
Meel, honigh, tarwe, gerſt, en zuivel, vrucht, en vee,
Geringe tekens van een danckbaer hart, met eenen
Ons lijfwacht u ten dienſt. gebie: wy trecken heenen,
Waer koning David luſt te trecken, om den zoon,
Die zijnen vader ſtout naer 't hart ſteeckt en de kroon,
Te helpen ſtuiten, en dat ongelijck te ſlechten.

JOAB.

Getrouwe prins, men kent in hooge noot d' oprechten,
En vrienden. louter gout blinckt heerlijck op den toets.
De koning, balling uit zijn hooftſtadt, met meer moedts
Dan maght voorzien, laet zich uwe aenkomſt wel gevallen.
Hy ruſt een kleene wijl: wy waecken voor de wallen
Van Manaïm. men wacht op 't rijzen van den dagh.

SOBI.

Het luſtme midlerwijl, indien 't u beuren magh,
Te hooren hoe het ſtont met uwe twaelef ſtaeten;
Waerom Jeruſalem zoo plotſling wiert verlaeten,
De ſtoel van Jeſſes rijck het oproer ingeruimt.

JOAB.

De zeeman, die den ſtorm opſteecken ziet, verzuimt
Geen zeil te ſtrijcken, eer hem 't onweêr koom' verraſſen.
Het was geen ſlaepens tijt, maer tijt op 't roer te paſſen.
De reetſte haven in te loopen diende ons beſt.

23 *Hoe komtghe hier zoo ſpa:* dit is geen verwijt, maar een beleefde vraag, voor „wat brengt u hier nog zoo laat in de nacht?"
40 *Indien 't u beuren magh* voor „indien 't u gelegen komt."

Boekdruk van Gebroeders Binger.

DAVID HERSTELT. — Het Eerste Bedrijf, Blz. 86. — vs. 24. volgg.

Dit oproer ſpreide zich door 't lant, gelijck een peſt,
Sloegh voort van ſtadt tot ſtadt. de twalef ſtammen ſpanden
Eenſtemmigh t' zamen om den vader aen te randen,
Ter liefde van den zoon: en eermen 't onweêr hoort
Van verre komen, ſtormt het vreeſlijck op de poort
Te Sion, daer het krielt van weifelende tongen.
Wy vonden binnen en van buiten ons beſprongen,
Verkozen ooſtwaert op de brullende woeſtijn:
Daer ons 's aertſprieſters zoons, in dien verbaeſden ſchijn,
Ontdeckten hoeze ſtil, in eenen put geſcholen,
't Gevaer ontſlipten, en, gelijck hun was bevolen,
Vermaenden d' overzy der ſtroomende Jordaen
Te kiezen in der nacht, by 't ſchijnen van de maen,
Eer wreede Achitofel met twalefduizent mannen,
Gelijck hy voorſloegh, ons naerzettende aen quam rannen.

SOBI.

Uw heil beſtont in 't vliên met volle ren en toom.
Maer nu, hoe ging het voort?

JOAB.

De koning koos den ſtroom,
Op dees waerſchuwing voor den ſtouten ſcepterrover,
En raeckte, toen de zon eerſt opquam, 't water over,
Langs wadde, en zantplaet, met zijn vaertuigh, balck, en ton.
Noch ſchroomden wy 't gevaer, hoewel men d' ooſtzy won,
En ſpoedden langs den ſtroom, dry dragen, en dry nachten,
Van Jericho tot hier, daer wy den vyant wachten
Alle oogenblicken, met dees kleene maght voorzien.

SOBI.

Waer ick u dienen kan, ghy mooghtme vry gebiên.
Het loop' zoo hoogh als 't wil, mijn vorſtendom ſtaet open.

JOAB.

Wy ſlaen 't niet af, mijn heer: want hier valt min te hoopen,
En meer te vreezen voor den koningklijcken ſtam.

SOBI.

Hoe droegh de zoon zich, toen hy binnen Sion quam?

JOAB.

De zon quam 's morgens niet zoo dra het hof beſchijnen,
Of haer gemoete een kreet uit d' opene gordijnen,
Een kreet van al de ſtadt, die, vol verbaeſtheit, zagh

50-62 Wy vinden hier de beide vormen *randen* en *rannen* op korten afſtand van elkander, ja, in eene en dezelfde rede, gebezigd.

56 *'s Aertſprieſters zoons:* namel. Jonathan en Ahîmaäs. Zie II *Samuel* XVII: 17 en het „Inhoudt" voor dit ſtuk.

65 *Op dees waerſchuwing: waarſchuwing* is een „dactylus" en behoort in geen jambisch vaers te huis; liever hadde ik hier gelezen:

Aldus gewaarſchuwd *voor den ſtouten ſcepterroover.*

67 *Vaertuigh, balck, en ton:* t. w.: hy had van *balken* en *tonnen* een noodbrug geſlagen.

Hoe die verwaten zoon op 't gulden hofdack lagh
In d' armen, en den ſchoot van vaders bedtgenooten.
Het heiligh hemelſch licht, gedootverft, en verſchooten
Van zulck een' gruwelſtuck, ſcheen drywerf achter uit
Te vaeren, toen al 't hof met een bazuingeluit
De burgers opweckte, om het laſterſtuck t' aenſchouwen.
Dit gaf den weiflaer, die noch twijfelde, een betrouwen,
Dat d' onverzoenbaerheit nu eeuwigh tuſſchen zoon
En vader ſtant greep, hy geruft de nieuwe kroon
Aenhangen moght. op dit gerucht en lantgeſchater
Viel wat noch tegenſtont hem toe, gelijck het water
Door een geborſte fluis. wat wachtenwe anders, als
De twalef ſtammen met den dagh op onzen hals?

SOBI.

Hoe ſtinckt die ſchelmſche zoon nu zijnen vader tegen!

JOAB.

De blinde vader is noch min met zich verlegen
Dan met dien bozen ſchelm. zoo ghy den koning ſpreeckt,
Rep van geen' Abſolon, die hem naer 't harte ſteeckt,
En nazet in zijn zogh. zoo wy de zege derven,
Wat David aenhangt zal met David moeten ſterven.
Wie anders rekent is verbijſtert, en, te ſpa
Tot kennis komende, zal 't leeren met zijn ſcha.
Hier is meer moedt dan hoop in 't leger. loopt de zegen
In 't vechten hant voor hant het recht des konings tegen,
'k Getrooſtme in 't harrenas te ſterven, als een helt:
En koome ick Abſolon bejegenen in 't velt,
Dit zwaert, in Davids dienſt gebruickt een ry van jaeren,
Zal dien veraerden en weêrſpannigen niet ſpaeren;
De vader duide 't, en verſta het zoo hy wil.
Men ſchimpt met geene kroon: dit is een bloetgeſchil.
De broederſlaghter heeft zijn bloet niet quijtgeſchouden,
De zuſterſchennis dien geweldenaer vergouden,
In vaders weêrwil, en dit recht zelf toegeſtaen.
Wy volgen 't ſpoor, waer op hy ons is voorgegaen,
En nu met grooter recht: want daer de zoon den vader
Verongelijckt, en, als een ſchalck en aertsverraeder,
Den ſtaet verkracht, dat is een ſchult, die hooger klaeght
Dan 't overweldigen en ſchenden van een maeght.

83 *Hy:* t. w. *de weiflaar.*

93 „Wat heeft de zoon zich nu *ſtinkende gemaakt* by zijn vader." „Zich ſtinkend by iemand maken" is een zeer gewone bybelſche uitdrukking. Wy zeggen thands: „in ſlechten reuk by iemand zijn."

94 *Met zich verlegen* voor „om zich zelven bekommerd."

106 *Veraerden:* hier voor „ontaarden."

109-111 Lees: „Abſolon heeft, door zijn eigen broeder om hals te brengen, in weêrwil van den eerbied, aan zijn vader verſchuldigd, en door zelf het recht in handen te nemen om de ſchennis zijner zuster op den ſchuldige te wreken, getoond, dat hy, waar 't ſtraffen gold, de banden des bloeds niet ontzag."

Hy rechte, op dat noch nijt noch tijt zijn' naem uitwiſſe,
Een marmereerbeelt op, ter erfgedachteniſſe,
In 't koninckliike dal, omtrent Jeruſalem·
Maer 'k zweer het anderwerf, en zal 't oock houden, hem,
[Kan dees gevloeckte het ontworſtlen noch ontvechten,]
Eene erfgedachtenis, een' ſteenhoop op te rechten,
Ter eere van zijn lijck, dat ieder overal
Aen zijn baldadigheit wel eeuwigh dencken zal.

SOBI.

Verdaeght u Abſolon, de koning zal in 't ſtrijden
Vooruittreên, om den zoon al vechtende te mijden,
Te vangen ongewont, en levendigh, indien
Het mooghlijck zy.

JOAB.

Geenſins, men zal hier in voorzien.
Den zoon te ſparen waer het rijck en 't leger waegen.
Dit is geen ſpiegelſtrijt. hier volgen op de ſlaegen
Quetſuren, dooden, waer men toehout, ſteeckt, en ſchiet.
Verſchoont de vader hem, de zoon verſchoont hem niet,
Maer paſt den vader door den helm in 't hooft te treffen.
Hier ſneuvelt een van beide, eer ſtaet geen rekninge effen.
Men hoope op geen verdragh: want ſchoon de vader ſterft,
Noch blijft de vyantſchap, die op den nazaet erft.
Staetzuchtige Abſolon zal Salomon niet wijcken,
Al zou hy anderwerf de rijcken tegens rijcken,
De leeuwen tegens een ophitſen in een perck.
Ghy voorraetmeeſters, voort, valt daetelijck aen 't werck,
En deelt dien voorraet uit aen alle legerſteden.
Belieft het u, mijn heer, laet ons naer binnen treden
Ter poorte in, daer miſſchien de koning, opgeweckt
Uit zijne ruſte, vraeght waerom mijn komſt vertreckt.

REY VAN HOVELINGEN.

ZANG.

De hemel zorght voor zijn getrouwe vrienden
In hunnen noot.
Godt ſpijſdeze al die hem van harte dienden,
Uit zijnen ſchoot.
Hy weet in noot zelfs onbeſneên te wecken.
Wie had gedacht,
Dat Sobi noch dus ſpa zou herwaert trecken
By duiſter nacht,

126 *Te mijden:* dat zoû niet het middel wezen om hem *te vangen;* maar men leze hier: „hem niet in perſoon te bevechten," als blijkt uit vs. 132.

137 *Zal Salomon niet wijcken:* d. i.: „zal voor Salomon niet onder doen." Zoo in den Gysbreght, Deel III, blz. 395.

Polaenen.....
En niemand weeck in moed nocht billijckheyd van oordeel!

144 *Vertreckt* voor „uitblijft, vertraagd wordt."

Om voorraet en nootdruftigheit te ſchaffen
Voor 't oorloghs volck!
De hemel ſtraft, en zalft noch onder 't ſtraffen.
Eer zoude een wolck
Zich openen, en hemelſch manne regenen
In 's hongers mont,
Dan d' Opperſte zijn dienaers niet zou zegenen
Naer 't out verbont.

TEGENZANG.

De vaders, die in heiden, en woeſtijnen,
Op 't woeſte velt,
By duizenden van elck verlaeten ſchijnen,
En voor 't gewelt
Van Faro vliên, om, vry van ſlavernyen,
En zonder ſmet,
Den hemel zijn ſlaghtoffers toe te wyen
Naer Moſes wet,
Bevonden hoe de hemelſche genade
Hen onderhiel,
Toen Godt al 't heir zoo lang met man verzade,
Dat nederviel,
Gelijck de dau, daer zy op blijde wijzen
En rijcken lof
Uit danckbaerheit en yver, opwaert rijzen
Naer 't hemelſch hof.

TOEZANG.

Een edel hart ſchept altijt vreught
In weldoen, en een oude deught
Wort dickwijl noch in acht genomen.
Prins Sobi, in zijn erf herſtelt,
En 's vaders groot gebiet, vergelt
Dees weldaet noch, ten trooſt der vroomen.
De helt vergeet zijn eigen nut,
Op dat hy 's konings leger ſtut,
Dat hulp behoeft, in dit geweſte
Ter noot gevlught, en onvoorzien
Van nootdruft door het haeſtigh vliên.
Een danckbre geeft zijn hart ten beſte.

178 *Een oude deught* voor „een dienst, voorheen bewezen."

HET TWEEDE BEDRYF.

VEERWACHT. JOAB.

VEERWACHT.

Op mannen, op, 't is tijt den veltheer op te wecken:
De vyant, boven 't veer, is reede aen 't overtrecken.
Roept Joab op: 't is tijt. de noot eifcht kort beraet.
De vyant dient geftuit, eer hy een fchipbrugh flaet,
Of zijne ruitery geraeckt aen 't overzwemmen.
Men kan met min gevaers hem voor den lantftroom temmen
En ftuiten, eer hy, met den voet op 't vafte lant,
Zijn regementen en flaghorden in 't vierkant
En fchrap zet, en u hier in 't leger koom' beftoocken.

JOAB.

Wel, veerwacht, komt ghy, eer het ooften is ontloocken,
Ons ftooren op de wacht? wat tijding van het veer?

VEERWACHT.

De vyant dondert op.

JOAB.

Zoo kunnen wy, om d'eer
Van 't velt, in 't harrenas een kans te zamen waegen,
En beter voor de vuiſt, dan uit bedeckte laegen.
Laat hooren hoe ghy hem gewaer wiert op de wacht.

VEERWACHT.

'k Lagh tegens d'aerde met mijn oor te middenacht,
En luiſterde eene poos, by 't ſchijnen van de ſtarre.
Ten leſte beefde d'aerde, en een gerucht van verre
Quam zachter in het eerſte, allengs wat luider by,
Getrap van voetvolck en een draf van ruitery.
Toen ſcheenen ſtanderden, rondaſſen, beuckelaeren,
Helmet, en harnas zich voor d'oogen t'openbaeren,
Te blickren, flickeren, langs d'oevers van den ſtroom,
Tot dat het brieſchend paert ons opweckte uit dien droom.
'k Verliet de weſtzy, daer ick waeckte op mijn getijde,
En zwom op dit gerucht terſtont aen d'overzijde,
Om veiligh te beſpiên wat hier op volgen zou,
En my te quijten van mijne opgeleide trou.
Zy trocken boven 't veer. de wagens volghden achter,
En ſtiller, om geen lucht te geven aen den wachter
Van 't veer. men hoorde 't paert te wedt gaen in den vliet,
En ruiſſchen langs den kant, door lies, en bies, en riet,
Eerſt weinigh in getal, daer na geheele troepen.
Wy riepen: houdt, waerheen? zy tegens ons aen 't roepen:
Wy zoecken d'overzy. waer neſtelt d'oude haes,
Die, bloode, en zonder hart, om luttel jaghtgeraes,
Den hoogen bergh verliet, en, over ſtroom gezwommen,
Den jaeger vlught, die ſtout zijn leger heeft beklommen?
De bracken zullen hem naerſpooren, en zijn lucht
Opſnufflen, daer hy voor de hazewinden vlught.
Ick koom met deze maer naer 't leger toe gevlogen.
Mijn heer, waeck op, en zie den vyant onder d' oogen.
Men moet hem ſtuiten, eer hy d' ooſtzy wint van 't veer,
Of wachten voor dees ſtadt, op 't ſpits van uw geweer.

DAVID. JOAB.

DAVID.

Hoe ſtaet het, Joab? brengt dees bode ons nieuwe maeren?

205 *De ſtarre* hier „de avondſter."
212 *Ons opweckte uit dien droom:* verſta: „my begrijpen deed, dat de vyand reeds zeer naby, en het alzoo geen tijd meer was om hier langer als een droomer te blijven liggen."
220 Men lette hier op de fraaie klanknabootſing.
230 *Zijn leger heeft beklommen:* geeſtige woordſpeling op het gebeurde met Davids bedgenooten.

JOAB.

De vyant, boven 't veer alreede aen 't overvaeren,
Wil ons beſtormen. zet nu alle krachten by.

DAVID.

Abiſai, treck op met al de ruitery.
Verbie den vyant voet te neemen, en te landen.
Een man zoo goet als tien, rept ghy by tijts uw handen.
Laet hem uw tanden zien. laet hondert, van een duin
Of hooghte, elck ruſtigh met een heldre krijghsbazuin
Hem wellekomen. dat geluit zal ſchricklijck ſchreeuwen,
Verdoven 't brullen van zijn woeſte en wulpſche leeuwen.
Zy weeten niet hoe ſterck ons maght is aengegroeit:
Gelijck een waterſtroom, die, hoe hy laeger vloeit,
Hoe breeder heene bruiſcht, door gunſt der mindre vlieten,
Die in zijn' boezem elck hun waterkruick uitgieten.
Treck heen, Godt zegene u, dat ghy het oproer ſtuit.
Beletghe d' overvaert, dat wint een ſlagh vooruit.

JOAB.

En of de vyant hem te ſterck quaem overvallen?

DAVID.

Hy heeft een' rugh en wijck aen deze legerwallen,
En veſt van Manaïm. ruck heene: haeſt u: voort.
Wachtmeeſter, herwaert: kom ontfang al ſtil het woort.
Verzuim geen ronden. pas de ſchiltwacht uit te zetten.
Nu wet de hooge noot de kracht der oorloghswetten.
Kornellen, hopliên, elck bewaer' zijn regement,
En ſtandert. vint ghy een' verdacht, en niet bekent,
Men ſchupp' hem 't leger uit men moet beſpieders mijden.
Verraeders ſchupten ons. 'k getrooſt my eer te ſtrijden
Met tien getrouwen, op wier woort men vaſt magh ſtaen,
Dan met een vaendel volx in 't vlacke velt te ſlaen
Op 't ongewis, hoewel zy 's konings ſtandert zwoeren.
D' Alziende kent dit hart. een burgerkrijgh te voeren
Valt laſtigh voor een ziel, die bloetvergieten haet.
Wie had het oit gedacht dat zich de ganſche ſtaet
Zou kanten tegens ons, voor wien de Filiſteenen,
Syriers, en Jebuzeen, en Moabs heir verdweenen,
Weghſmolten, als de ſneeu voor 't ſteecken van de zon.
'k Verlichte 't laſtigh juck der ſtammen, waer ik kon,
Heb al de rijxgrens van haer vyanden geveilight,
Den roof der afgoôn Gode en godtsdienſt toegeheilight:
Nu rot d' ondanckbaerheit van ouderdom en jeught
Te hoop, miſbruickt mijn bloet, vergeet alle eer en deught,
Voorheen genoten, en vervolghtme in ballingſchappen,

160 *Slaen:* even als *ſlag* voor „veldſlag," zoo wordt *ſlaen* voor „ſlag leveren" gebezigd.

Om my, van kroon berooft, uit haet op 't hart te trappen.
Doch 'k wil het eer mijn ſchult, en Godt, die my beproeft,
Toeſchrijven, als mijn' zoon. och Abſolon, bedroeft
Ghy 't vaderlijcke hart? nu treuren mijn gezangen.
De harp, in rou, blijft ſtom, en aen de muuren hangen,
Tot dat het d' Opperſte, der vroomen toeverlaet,
Belieft my wederom in mijnen eerſten ſtaet
Te ſtellen, zijnen naem en dienſt alleen ter eere.

JOAB.

Het is geen wijze dat een krijghshelt triomfeere
Voor 't ſtrijden, en de noot verdaghvaert ons ten ſtrijt.
Dit klaegen vordert niet. men ſchick' zich naer den tijt.
Met jammerklaegen is dit ſtuck niet uit te rechten.
De blancke degen moet het ongelijck beſlechten.

DAVID.

Stont my te ſtrijden naer den jaerelijxen ſtijl,
Of tegens den Eufraet, of d' oevers van den Nijl
Of Arabier, of Parth, het zoume niet verdrieten
In mijnen ouden dagh het harnas aen te ſchieten:
Maer tegens Abſolon, mijn bloet, in 't perck te treên,
Dus grijs en afgeleeft, dat 's duizent doôn op een
Geſtapelt. moght hy voor den veltſlagh noch bedaeren,
En 't zwaert neêrleggen: 'k hechte een ry van blijde jaeren
Aen mijnen ouderdom: nu mat de vrees my af.

JOAB.

Ghy jammert, en hy bout triomfen op uw graf.

DAVID.

Achitofel draeght ſchult, die zit ons op de hielen,
En ſtijft den zoon, die licht voor vader neêr zou knielen,
Hem ſmeecken om genade. een wulpſche oploopentheit
Verruckt het heete bloet, te jammerlijck miſleit.
Godt ſchenn' den ſchender, die dit brout, en, eeuwigh wrockent,
Den jongling en al 't rijck zoo helſch heeft opgerockent.
Stont dit te middelen, ick zont gezanten uit.

JOAB.

Indien de ruitery het overvaeren ſtuit
Wort tijt gewonnen, en het volck, uit alle ſtreecken
Aen 't overloopen, zal het hooft des oproers breecken,
Uw maght, aen 't groeien, met groot aenzien en ontzagh
Den wederſpannigen zien ſmeecken om verdragh.
Het evel, nu niet rijp, eiſcht tijt. het bloet moet koelen,
De krancke dan met vrucht de naſmert eerſt gevoelen.

DAVID.

Wie ziet het ende van dit burgerlijck geſchil?

287 *Naer den jaerelijxen ſtijl* voor „zoo als ik dat jaar op jaar," of „zoo vele jaren gedaan heb."

Boekdruk van Gebroeders Binger.

DAVID HERSTELT. — Het Tweede Bedrijf, Blz. 93. — vs 234. volgg.

JOAB.

Men ſtuite het begin. hy woel': wy leggen ſtil.
De veltvliet Jabock houdt hier Galaäd geſcheiden.
De noortzy levert gras, de zuitzy boſch en heiden,
Ontzeght den vyant voêr, indien hy over ruckt;
En hachlijck of hem dit naer zijnen wenſch geluckt.

DAVID.

Kan onze ruitery den rijxſtroom niet bewaeren,
Wat zouze Jabock, ſmal van kil? ghy hebt ervaeren
Hoe Ammon, als uw paert in Jabock ging te wedt,
Met al zijn heirkracht u den doortoght niet belet,
En Rabba t'ydel trotſte op hemelhooge muren.

JOAB.

Het heir der ſtammen kan den honger niet verduren.

DAVID.

Men kan het ſpijzen van den oever der Jordaen.

JOAB.

En zoo wy ſlagh op ſlagh 't geley des toevoers ſlaen?

DAVID.

Dan ſtont ons dagelijx een kans in 't velt te waegen.

JOAB.

Zy zouden Manaïm van achter vreeſlijck plaegen.

DAVID.

Zoo moſtenze eerſt hun maght verdeelen met gevaer.

JOAB.

Ick zagh geen ſchooner kans, en greepze voor by 't haer,
Eer zy, van achter kael, ons wars den neck toekeerde.

DAVID.

Hoewel ick out ben, en niet zonder krijghsſcha leerde,
Noit zagh mijn oordeel min door 's oorloghs nevel heen.
De zoon leert vader noch met ſchade een' toght bekleên,
Die jongen beter voeght dan oude en afgeleefden.
Toen leeu, en beer, en reus, en heiren voor my beefden,
Verdubbelde mijn moedt, in 't nijpen van den noot:
Nu klopt het hart, uit ſchrick voor zijn vervolgers doot.

JOAB.

Laet ſchricken al die u vervolgen tegens reden.

DAVID.

Mijn misdaet tegens Godt holp deze wapens ſmeden.

JOAB.

Behaeght het Gode, 't kan verkeeren op een' ſprong.

318 *Wat zouze Jabock:* de oude uitgave heeft *zoude*, wat den geheelen zin verſtoorde en ſtellig een ſchrijf- of drukfout was.

318-321 Zie II *Samuel* XI: 1; XII: 26.

328 *Greepze:* namel. de *kans*, hier als ſynoniem met „de fortuin" voorgeſteld.

DAVID.

Verkeerde 't buiten laſt van Abſolon, te jong
Om ver genoegh te zien in 't binnenſt van mijn harte.

JOAB.

Uw hart ſmilt wegh van rou: hy groeit in vaders ſmarte!

DAVID.

Uit loutre onwetenheit. hy draeght de minſte ſchult.
Den vader ſchort het aen inſchicken, en gedult.

JOAB.

Dat weet, dat merckt de zoon, en draeft hier op veel ſtouter.

DAVID.

Verſtont de jongling zich, hy ſtreet voor Gode en 't outer,
Gelijck de ſtammen mijn ſtandaerden trou alom
Hanthaefden tegens 't blint afgodiſch Heidendom,
En noit weêrkeerden dan met wapenroof, gekregen
In veltſlagh, of in ſteên, gewonnen met den degen.

JOAB.

Ick ga beſpieden of de ſchiltwacht waeckt, of ſlaept.
Een leger ſluit niet, zoo 't onachtzaem ergens gaept.

DAVID. REY.

DAVID.

De ſtammen, haeſtigh aengetogen,
Zoo heet als jaegers op hun jaght,
Verdrijven my den vaeck uit d' oogen,
Verbiên den koning ſpa by nacht
Te ruſten in zijne oude dagen;
En onruſt breeckt my, die veroudt,
Terwijl de zwacke leên vertraegen,
Het bloet, in d' aderen verkoudt,
Geen geeſten levert, als voorheenen.
Zoo loopt de draet des levens af.
Zoo ga ick op verſtramde beenen,
En ſta met eenen voet in 't graf,
Gereet en veegh om neêr te ſtorten.

REY.

Het leven is noch kort genoegh,
Al komt men 't niet ontijdigh korten
Door onruſt. ſterven komt te vroegh
Voor eenen vader, aen wiens leven
Al 't heil van huis en kinders hangt,

351 *Zoo 't onachtzaem ergens gaept:* d. i.: „indien er hier of daar een onbewaakte plaats is, waar de vyand door kan binnen dringen."

352-472 Voor hen, die met de Pſalmen Davids bekend zijn, zal 't noodloos zijn, aan te wijzen, hoe V. daarvan in deze Reien party getrokken heeft.

Gelijck aen u, ten troon verheven,
Van wien al 't rijck zijn eer ontfangt,
Dat dwazen niet bevroeden kunnen.
Godt ſtrafze die u ruſt miſgunnen.

DAVID.

Men telt veel lichter het getal
Van mijne grijze en witte haeren,
Dan die uit haet van overal
Tot mijn bederf by een vergaêren.
Veel duizenden, het ganſche rijck,
Verwoet en fel met ſcherp en netten
Een hart omringen algelijck.
Zy roepen: laet ons hem bezetten.
Hoe kan ick hun gewelt ontvliên?
Wat uitkomſte is hier toch voorhanden?
Een eenigh hart het hooft te biên
Zoo veel verwoede leeuwentanden?
De horen huilt. de hondejaght
Verſpreit zich door woeſtijn en haegen.
Waer ick my wende, dagh en nacht
Voorvlughtigh, bang voor loze laegen,
Beſpieders leggen op hun luim,
En loeren om my aen te vatten,
Of in ſpeloncken, of op 't ruim,
Daer zy van alſins t' zamenſpatten,
En t' zamenſpannen in 't gemeen,
Veel duizent teffens tegens een.

REY.

Sta vaſt, een ongeſchockt betrouwen
Is als een diamanten ſchilt,
Daer 't broſte glas zijn kracht op ſpilt.
Zoo quaemtghe menighmael behouwen
Uit doots gevaer, gezont, en gaef,
En ſtapte op leeuwenhooft, en draecken,
Die vier en vlam ter keele uitbraecken.
Betrou op Godt, en hou u braef.
Wie op getal ziet, wort elendigh
Verlaeten van de hooghſte maght,
Die als in wezen, ook in kracht
Een zelve blijft, en is onendigh.
't Is telbaer wat hier t' zamenrot.
Ontelbaerheit beſtaet in Godt.

DAVID.

O ſchulden, die zoo luide ſchreiden,
Ghy terght Godts ſtreng gerecht tot wraeck.
Ghy houdtme wijdt van Godt geſcheiden.

De Godtheit, die in my haer zaeck
Voorheen hanthaefde, heeft geene ooren
Om mijn gekerm en droef geklagh
Van haeren hoogen bergh te hooren:
Dus blijft de glans van 't hoogh gezagh
Der kroone in 's oproers miſt verduiſtert.
Wat baeten traenen en gekerm,
Nu d' Alderhooghſte ſtom niet luiſtert
Naer mijn gebeên, en zijnen arm
Niet uitſtreckt in verlegenheden.
Het is verloren dat men zucht.
Geen dau van trooſt verquickt beneden.
Mijn hart van boven uit de lucht,
Die blijft geſloten. geene ſtraelen
Verlichten d' aertſche duiſterheit
Van wederſpoet, waerin wy dwaelen,
Daer ons geen hant noch wijzer leit.
Hoe raeckt die zwaere bloetſchult effen!
Godt wet hun zwaert, om my te treffen.

REY.

Betrou op Godts barmhartigheit,
Die al zijn wercken gaet te boven,
En geen boetvaerdigen ontzeit
De hant te bieden. wacht van boven
Ontzet, in 't barnen van den ſtrijt.
Hy zal u hulp uit Sion zenden,
Verſtroien 't heir van haet en nijt,
Alle eedtverwanten en hun benden.
Dan zult ghy, op den troon herſtelt,
Met harp en lofzang triomfeeren,
En wat den kam opſtack in 't velt
Zich aen uw voeten zien verneêren,
En eeren, en aenbidden dien
Zy nu vervolgen, en vervloecken.
Jeruſalem, aen 't ommezien,
Begint uw aengezicht te zoecken
Al heimelijck, en ziet den dagh
Van uw herſtelling ree geboren.
't Herſtellen hangt aen eenen ſlagh.
Een ſlagh verloren, al verloren
Wat u weêrſpannigh wiert ontrooft.
Zoo blinck' de kroon op Davids hooft.

DAVID.

Ick kan de rijxkroon niet herneemen

447 *Aen 't ommezien:* hier niet alleen in den gewonen zin van „zich met de oogen naar iemand omwenden," maar ook vooral in dien van „omzwenken," overdrachtelijk, „van party veranderen."

Als met verlies van Abſolon.
Dan zagh men al mijn vreught bezweemen,
En uitgebluſt, quaem ick de zon
Des ſchoonen jongelings te derven,
Dat aenſchijn, daer mijne eer uit ſtraelt.
'k Getrooſtme met die zon te ſterven,
Zoo zy in zulck een' afgront daelt,
Haer glans in bloet en 's vaders traenen
Verdrinckt. ghy krijghſlien, duwt uw zwaert
In vaders hart. ô oorloghsvaenen
Van David, zoudtghe, zoo veraert
Van uwen koning, my doorſteecken
In mijnen zoone, 't lieffte pant?
Verſchoont zijn jeught, en haer gebreken.
Verdelght men hem in dezen ſtant,
Zoo ſterft mijn hart aen duizent wonden.
Hier ſtaet natuur te vaſt gebonden.

REY VAN HOVELINGEN.

ZANG.

Terwijl de zon, beneên de kim
Gezoncken, ooſtwaert rijdt van 't noorden,
Melt David hier te Manaïm,
Vol hartewee, met droeve woorden
En klaghten, zijn' benauden ſtaet:
Nu neemt hy, moght hem ruſt gebeuren,
Den ſlaep een luttel tijts te baet;
Liet oproer na zijn ruſt te ſteuren.
't Wêerſpannigh hooft, verkeert van wil,
Noit moe van wrijten en van wrocken,
Staet, als een onruſt, nimmer ſtil,
Wort van de kroonzucht omgetrocken,
Als uurwerckraden van gewight,
Of van eene opgeſpanne veder.
De kroonzucht volght al watze dicht.
De zinnen loopen heene en weder.
De dagh zal melden wat de nacht
Tot 's konings afbreuck heeft bedacht.

TEGENZANG.

Den koning was noit ruſt gegunt,
Na zijne trotze reuzezege.
De ſchoonvaêr Saul dreef hem 't punt
Naer 't hart. hy ſtont hem in den wege,
Zijn leven langk. na Sauls tijt
Wert Iſbozeth ten troon verheven,

487 *Dicht:* „verzint."
491 *Na zijne trotze reuzezege:* „de overwinning op Goliath behaald," maar een *reuzezege* is eer „de zege *van* een reus," dan: „de zege *op* een reus."

Te Manaïm noch ingewijt
Door Abners hulp, en zat hier zeven
Geheele jaeren in zijn kracht,
Van Efraïm, en Benjaminner,
Den ſtam van 't vaderlijck geſlacht
In Galaäd, als overwinner,
Gedient, geviert, en aengebeen,
Tot dat hy deerlijck wiert doorſteecken.
Helt David tegens Filiſteen
En 't Heidendom op alle ſtreecken,
Het buldrende onweêr uit moſt ſtaen.
Dees lijdt nu van den onderdaen.

SLOTZANG.

Hoe lieflijck dreef hy, jongk in weelde,
Zijn vader Jeſſes kudde in 't groen,
Daer buiten laſt, en ergh vermoên,
De herder zong en vrolijck ſpeelde
Op zijne fluit, en nederzat
In ſchaduwe van eickelover!
Hoe ruſtrijck broght hy 't leven over!
Nu vreeſt hy 't ruiſſchen van elck bladt,
Of Abſolon quaem opgeſtoven.
Men vint geen ruſt in koningshoven.

511 *Buiten laſt, en ergh vermoên:* d. i.: „zonder dat iemand er aan dacht, hem last aan te doen of kwaad vermoeden tegen hem te koesteren."

515 *Ruſtrijck* voor „in rust." De toevoeging van het woord *rijk* is, waar die niet eufonisch klonk, later in onbruik geraakt en heeft voor die van 't woord *rol*, of ook wel voor een anderen vorm van uitdrukking plaats gemaakt. Zoo b. v. zegt men niet meer *eerrijk*, maar *eerrol* of *met eere*.

HET DERDE BEDRYF.

ABISAÏ. JOAB. DAVID. REY.

ABISAÏ.

Waer is de veltheer? waer de koning? roeptze: voort.

JOAB.

Wat brengt Abiſaï?

ABISAÏ.

De vyant voor de poort.

DAVID.

Wat quade maeren kraeit de dagh dus vroegh hier buiten?
Koſt ghy den heirtoght in den overtoght niet ſtuiten?

ABISAÏ.

Zy ruckten over, eer wy quaemen aen den ſtroom.

520 *De vyant voor de poort:* naar de ſtrenge regels der taal zoû hier *den vyant* moeten ſtaan; en toch zoû 't glad verkeerd zijn: want Abiſaï wil niet zeggen, dat hy den vyand voor de poort brengt, maar dat hy de tijding brengt, dat de vyand voor de poort is.

JOAB.

Het ſchijnt onmogelijk.

DAVID.

Zoo ſnel? dit ſchijnt een droom.

JOAB.

De kil is veel te diep. geen ruiter kan haer gronden.

ABISAÏ.

De lantbeſpieder had al ſtil een wadt gevonden,
Waer door een man tot aen den navel waeden moght.

JOAB.

Noch valt de ſtroom te ſterck, die lijdt geen' overtoght.
De voeten raecken vlot, en houden geene ſtede
In 't glibberige klay: dan ſleept de ſtroom hen mede.
Hy drijft voor ſtroom af, wie zoo ſtout een ſtuck beſtaet.

DAVID.

En waer gebleven met een' lansknecht, een' ſoldaet,
In 't volle krijghsgeweer en harnas, overladen
Met boogh, en beuckelaer. kan dees een kil doorwaeden
In zulck een' ſterken ſtroom, die weghruckt wat hem keert?

ABISAÏ.

'k Beken de koning is in oorloge uitgeleert:
Maar 't miſte een' meeſter wel, geleert op alle ſtreecken.
De jonge heeft dees kans den ouden afgekeecken:
En ſlaet men twijfel aen de waerheit, 'k zal het klaer
Met reden toonen: doch het blijckt al t' openbaer.

JOAB.

Het zou my luſten dit bewijs van u te hooren.

ABISAÏ.

Een vliegend veltheer laet geen tijt noch kans verloren,
Maer vaert al voort en voort, neemt elcken ſlaghboegh waer,
Schroomt ongelegenheit, noch rampen, noch gevaer,
Ziet tijt noch ontijt aen, noch ſtroomen, noch moeraſſen,
Noch weêr, noch onweêr, ſtelt zijn voordeel in 't verraſſen
Des vyants, als die minſt op zijne komſt vermoedt.
Zoo quam hy 's midnachts in den rijxſtroom, heet van gloet,
Met zijne ruiterye aenplompen, dicht geſloten.
De ruiters hielden ſtant op 't wadt. de ſtroom geſchoten
Met kromme wielinge op en door de ruiters heen,
Stont in zijn' vaert geſchut, en ebde naer beneên,

515 *Keert* voor „keeren wil."
528 *De jonge:* t. w.: „de jonge koning, Abſolon."
547 *Op vijne komſt vermoedt:* wy zeggen thands *op iets vermoeden hebben*, en *iets vermoeden.*
550-555 Deze wijze om een rivier over te trekken is niet door Vondel uitgevonden; maar werd in den jare 1571 in 't werk geſteld door Prins Willem I, toen hy over de Maas trok en Alva evenzeer verraste als hier David onderſteld wordt verrast te zijn geweest. Dat hier opzettelijk den oproerling Abſolon een feit wordt toegedicht, door den Prins bedreven, zal niemand verwonderen, die den Lucifer heeft gelezen en leeren verſtaan.

Terwijl het water voor de ruiterpaerden zwichte,
En langkzaem zackende 's volx doortoght vry verlichte
Zoo rucktenze over, en geraeckten al op 't lant.
Zy zetten zich terſtont aen d' overzy vierkant.
De ruiters volghden, als een vlught gezwinde veugelen,
En deckten 't voetvolck van weêrzijde, als met twee vleugelen,
Gereet te vliegen, op het woort van Abſolon.
Dit zagen wy te ſpa, voor 't opgaen van de zon,
En vonden ongeraên een' ſlagh alleen te waegen.
De koning laet het zich gevallen en behaegen.

DAVID.

Hoe ging de roep door 't lant? hoe ſterck is dit geſpan?

ABISAÏ.

Met ſchat de ganſche maght op veertigh duizent man.

JOAB.

Voerde Abſolon hen aen?

ABISAÏ.

Beſpieders, die hem kenden,
Verkuntſchapten dat hy, voor al de ruiterbenden,
Alleen op zijnen muil den vliet eerſt overzwom,
En, dravende over 't velt, een' ſteilen bergh beklom,
Om 't lant t' ontdecken, en verraet, en loze laegen.
Nu woelen d' oevers, en de ſchipbrugh wort geſlaegen
Op hout en vaertuigh, hem van boven toegebraght.
Geraeckt de ſchipbrugh klaer, zoo kan 't die groote maght
Niet licht van achter aen nootdruftigheit ontbreecken.
De borſtweer voor de brugh wert daetlijck afgeſteecken.
Het leger, afgemat van trecken, ruſt in 't velt.
Het havent zich, en ſterckt het lijf, om met gewelt,
En verſchen moedt van daegh u noch op 't lijf te vallen.

JOAB.

Men ſlaet zoo los niet voort. hy kan dees legerwallen
Niet overrompelen. wy hebben ſteun en rugh
Van achter aen de ſtadt.

DAVID.

En eene legerbrugh
Te bouwen, eiſcht meer tijt, eer zy den zeilſenwagen,
En voorraet, pack en paert op haeren rugh kan draegen.

ABISAÏ.

Een vlot van cederen en balcken, of 't Godt gaf,
Door 't Galileeſche meer gevoert van Liban af,
Quam, juiſt daerze yveren om door den ſtroom te ſtreven,
Van zelf, en onvermoedt, hem in den mont gedreven.
Nu bezight hy dees ſtof, en ſpoedt zijne overvaert.

576 *Het havent zich* voor „het knapt zich op," in welken zin wy *havenen* meer hebben ontmoet, en als wy nog ſpreken van *ongehavend*.

JOAB.

Wie eene brugh bout, zie dat hy de brugh bewaert:
Want valtze in 's vyants maght, wat ſtaet hem dan te hoopen?

ABISAÏ.

Verlieſt hy 't velt, zijn volck paſt flux de brugh te ſloopen,
Te laeten drijven voor den ſtroom af naer beneên.

JOAB.

Dan was 't geklonckeu, als in Jepthas tijt. niet een
Van Efraim ontquam 't: want al die overbleven
Geraeckten, na den ſlagh, aen 't veer om lijf en leven.

ABISAÏ.

De kans van Jeptha ſtont op verre niet zoo ſlim
Als d' onze: want hy had den ſtam van Efraïm
Alleen ten vyant, om het ongelijck te ſlechten:
Wy moeten tegens al de ſtammen teffens vechten.
Ruimt Abſolon het velt aen dezen waterkant,
Dat traegh te hoopen is: hy heeft al 't Joodſche lant
Tot eene vaſte borgh, voor onverwachte rampen:
En houdt een verſche maght gewapent om te kampen.

JOAB.

Hier ſtrijt geen rechter, maer een koning voor zijn rijck.

ABISAÏ.

Twee koningen ſtaen hier in 't harrenas gelijck.

JOAB.

Maer ongelijck in recht.

ABISAÏ.

Het recht hangt aen den degen.

JOAB.

Dat ſtaet in ſlagh op ſlagh, als in een ſchael, te weegen.

ABISAÏ.

De maght ſtaet ongelijck, de kans niet even ſchoon.

JOAB.

De wettigheit geeft kans.

ABISAÏ.

Het gout bewaert geen kroon,
Maer ſtael en yzer moet de wettigheit bewaren,
En d' eer van 't kroonegout.

DAVID.

Wat brengt de Rey voor maeren?

REY.

De prins zent Amaſa, zijn' veltheer, om gehoor.

DAVID.

Hoe kan men 't weigeren? wat raet? wat ſlaet ghy voor?

JOAB.

De neef komt hier zijn ooms gelegentheit beſpieden.

613 *De neef:* Amaſa was de zoon van eene van Davids zusters en Joabs tante van moederszijde.

DAVID.

Hy was noit twiſtgezint.

ABISAÏ.

Het jonge bloet aen 't zieden
Bemint den vrede niet, neen zeker: 't leeft op hoop
Of u een vleiers tong bedroogh en onderkroop.

JOAB.

Hy zoeckt den boezem van den vader t' ondertaſten.

DAVID.

Men kan uit achterdocht den vroomſten wel belaſten.

JOAB.

Wat ſchijn van vromicheit is by neef Abſolon,
By een' bloetſchendigen, die vaders bedde ſchon,
Een onverzoenbaer ſtuck? wat ſchijn gaf dit van vrede?

DAVID.

Ghy zelf verworft hem door beleit en uwe bede
Zijn zoen, eer hy in dit rampzaligh oorlogh tradt.

JOAB.

'k Verzoende hem, 't is waer, maer luttel docht ick dat
Hy reuckloos toeleide om den vader uit te ſtooten,
In ſchijn van heiligheit, met zijne altaergenooten
Hem op te komen dus onzacht, en onvermoedt.
Indien de koning zich ten tweedemael niet hoedt
Voor dien bedorven zoon, het wil hem eeuwigh rouwen.
Wie eenmael ſchipbreuck lijdt, leert nimmer zich betrouwen
Op d' ongenâ der zee, die op haer luimen leit,
Den zeeman eerſt verraſt, wanneerze ſtreelt en vleit.
Heer koning, luiſter naer geen vleiery, en ſmeecken.

DAVID.

't Is hooffch en heuſcheit een' gezant te hooren ſpreecken.

JOAB.

Naer tijts gelegentheit, nu lijdt de tijt dit niet.

DAVID.

Met eere kan 't geſchiên.

JOAB.

Dit 's weder 't zelve liet.
Hy zoeckt u met dien zang noch eens in ſlaep te wiegen,
En hangt geheel aen een van liegen en bedriegen.
Die huichlaer ſpoede zoo by nacht zijn godevaert:
Nu zoekt de vleier u te komen onder 't zwaert.
Die naer uw kroon ſtack, zoeckt u noch in 't hart te treffen,
Om op uw lijck en graf zijn' ſtoel in top te heffen.

618 *Belaſten* voor „bezwaren, betichten."

639 *Spoede zoo..... zijn godevaert:* d. i.: „wist op die wijze zijn zoogenaamde bedevaart (zie *David in Ball.*, vs. 107) er by u door te krijgen."

640 *U te komen onder 't zwaert:* d. i.: „u zoo dicht te naderen, dat gy onder 't bereik van zijn zwaard komt."

Achitofel heeft Godt noch deught in zijnen zin.
Al ging men by verdragh de ſchoonſte voorwaerde in:
Een trouweloze keert zich aen verdragh noch eeden.

DAVID.

Het is en blijft mijn zoon, al ſtont hy in geen reden.

JOAB.

Een zoon naer 't lichaem, en alleen ſlechts met den naem.
Wat baet de naem van zoon, als zich de vader ſchaem,
En eeuwigh ſchamen moet dat hy dien zoon oit teelde?
Zoo dees zijn' vader eerde, en naer 't gemoedt afbeelde,
Gelijck men d' ouders kent aen 't uiterlijcke krooſt,
Hoe zou de jonge prins den ouden tot een' trooſt
En ſtock des ouderdoms verſtrecken, zijne jaeren
Ontlaſten, daer hy nu des vaders grijze haeren
Ten grave heenvoert, hoopt door looſheit, hem te ſterck,
Na 'et neemen van zijn kroon, het hooft met eenen zerck
Noch t' overſtulpen, en met zwaeiende banieren
Dan jaerlijx op het graf dat zegefeeſt te vieren.

DAVID.

Wy kunnen, in geſpreck getreên, ons noch beraên.

JOAB.

In geener wijze zult ghy hem ter ſpraecke ſtaen.

DAVID.

Al ſpreeckt men onderling, noch hoeft men niet te ſluiten.

JOAB.

Magh raeden gelden, hou die valſche vleiers buiten.

DAVID.

Men kan hem blindeling geleiden voor dees poort.

JOAB.

Gezanten zijn maer ſpiên. al wat men ziet en hoort
Ontdeckenze, ofte zien door gaven, en door wencken
Getrouwe harten in te luiden, en te krencken.

DAVID.

Men kan op halsſtraf elck den ommegang verbiên.

JOAB.

Het veilighſte is hem niet te hooren noch te zien.

DAVID.

Door onderling geſpreck wert dickwijl pais getroffen.

JOAB.

Door onderling geſpreck quam vorſt by vorſt te ploffen,
Te wentelen van al de hooge trappen af.

651 Verſta: „gelijk men aan het uiterlijke voorkomen der kinderen beſpeurt wie hunne ouders zijn." Zie wijders over *kroost* Deel II, blz. 287.
660 *Ter ſpraecke ſtaen:* 't zelfde als „te woord ſtaan."
661 *Niet te ſluiten* voor „geen beſluit te nemen."

DAVID.

Of ick u uit mijn' naem bevel te handlen gaf,
En hielme buiten ſcheuts: wat kon die handel ſchaden?
Wy kunnen, na 'et geſpreck, ons onderling beraeden.

JOAB.

Behaeght den koning dit, hy koome voor den dagh.

DAVID.

Trouwanten, haelt hem. ick vertrecke in ſtadt, en zagh
Niet lievers dan mijn' zoon t' ontfangen in genade.
Het kon geſchiên dat hy in 't uiterſt zich beraede.

JOAB.

De vader is verblint van liefde tot den zoon.
Wy ſtellen ons in laſt, ter liefde van de kroon.
Geraeckt de zoon op ſtoel, waer blijven Davids helden,
En Joab, die hun ziel voor 't rijck te pande ſtelden?
Dees booſwicht maeckt het my en zijn' heer vader moê.
Al zienwe, als valcken, en met hondert oogen toe;
Achitofels beleit is maghtigh hondert valcken
In 't net te ſleepen, en met woorden te verſchalcken.

AMASA. JOAB.

AMASA.

Geluck neef Joab, ſtijl en rechte hant des rijx.

JOAB.

Neef Amaſa, wenſchte ick u weder deſgelijx,
Dat wenſchen zou voorwaer mijn' heer verongelijcken.
Het wenſchen ſluit niet, zoo de daeden anders blijcken.
U zegen wenſchen waer mijn' meeſter ramp gegunt,
Dat voeght zijn' dienaer niet. maer nu, wat is het punt,
Daer uwe komſte op draeit? beſpietghe dit geweſte,
Het koningsleger, dat zich neêrſloegh voor dees veſte,
En wiltghe u dienen van onze ongelegenheit?

AMASA.

Ick koom, den zoon ten dienſt, zijn vaders majeſteit
Verſpreecken, of men men noch by tijts verdragh kon raemen.
Bloetvrienden kunnen licht zich onderling te zamen
Vereenigen. het bloet dwaelt niet zoo wijt van bloet,
Of zoo het eene heuſch het andre weêr gemoet',
D' oneffenheit wort wel ge-effent, en gevonden.
De balſſem van verdragh heelt dootelijcke wonden.

JOAB.

Achitofel heeft u dees heuſcheit vroegh geleert,

695 Men verſta dezen regel niet in dien zin als of Joab erkende, dat hy zich met zijn leger in *ongelegenheid* bevond; een erkentenis, die een fijn diplomaat als Joab nimmer zoû hebben afgelegd; maar men leze als ſtond er: „om, als gy vondt, dat wy hier of daar kwetsbaar waren, als dan daarvan gebruik te maken."

Wanneer de zoon, uw heer, zijn vaders bedt ſchoffeert:
Dan wort d' oneffenheit ge-effent, en gevonden.
Die balſſem van gedragh heelt dootelijcke wonden.

AMASA.

Het ſtont te wenſchen dat verdragh dien ſtanck begroef.

JOAB.

Hy wou de koningſchap inwijden met dees proef,
En eeuwigh zijnen haet door zulck een daet bezegelen.
Een wethanthaver, die onmaetigheit zal regelen
Door 't voorbeelt van zijn hof, ſpat na zijn raetbeſluit,
Hoe Thamar ſmeeckt en bidt, tot zulck een helſcheit uit,
Om d' onverzoenbaerheit door 't laſterſtuck te ſtijven.
Maer toef: de hemel magh 't een tijt lang ſchuldigh blijven,
Hy ſchelt het nimmer quijt. dat ſchelmſtuck ſchreit om wraeck.

AMASA.

Wy komen niet des zoons, noch oock des vaders zaeck,
Urias brief en moort, bekent by alle vroomen,
Verdaedigen. men kan zoo niet ter ſpraecke komen,
Noch ruſt bemiddelen. men vint van wederzy
Gebreken. ſlaenwe deze ontijdigheit voorby,
En laet ons toonen dat wy beide pais beminnen.
Zoo kan men zonder bloet den grootſten veltſlagh winnen.
Behaeght het u, ick legh hier op den degen neêr.
De koning Abſolon gunt zijn' heer vader d' eer
De kroon van vaders hant alleen te leen te houden.

JOAB.

Met dat beding wort hem geen dootſchult quijt geſchouden.
De koning David quam niet ſlaepende aen de kroon,
Noch namze met gewelt. hy eerde Sauls troon,
Schoon Samuël hem had gezalft by Sauls leven;
Schoon hy voor Saul vlughte, in ballingſchap gedreven,
Tot dat de ſchoonvaêr in zijn' eigen degen viel,
En alle ſtammen, uit een' mont, als eene ziel,
Godt kennende, op dien laſt en 't hemelſche believen,
Den recht gewettighden op 's voorzaets troon verhieven
Te Hebron, zonder dat hy toeleide op verraên,
De ſchoonvaêr in zijn kroon wou vliegen, ofte ſtaen
Naer ſchoonvaêrs leven, toen het viel in zijne handen.
Laet Abſolon, en al, die met hem t' zamenſpanden,
Dit vry herkaeuwen. was zijn ſtuck verdaedighbaer,
Noit zetten wy ons lijf en ſtaet in dit gevaer,
Ten dienſt des konings: maer 's helts vroomheit, die grootdadigh,
De ſtammen dier verplichte, en 't lot, dat zoo genadigh
Hem toeviel uit Godts ſchoot, verbinden my de kroon

707 *Dien ſtanck:* vergelijk het gezegde van Sobi, vs. 93, (blz. 88) hierboven en het daarop aangeteekende.

Van Juda, in 't gezicht van dien verwaten zoon,
Te vryen, op den hals: dat zal zich openbaeren
In 't vlacke velt, zoo dra de leeuweſtanders vaeren
Elckandere in den ſchilt, met hunn' bebloeden klaeu.
Hy verge 't Joab niet. zijn hartwonde is noch raeu,
Ontfangen, toen hy, na den zoen door hem verworven,
En trouwe voorſpraeck, al te godtloos en bedorven,
Ten ſmaet des voorſpraecx, die zijne eer ten hoof bewaert,
Den vader opquam, na zijn ſchelmſche bedevaert.

AMASA.

Men heelt geen wonden met ophaelen van gebreken,
Maer eer met zwijgen. dorſt ghy Abner 't hart affteecken,
Die Sauls aenhang holp aen David overſlaen,
Een moort, die uwen heer op traenen quam te ſtaen,
Toen hy u vloeckte, en holp den helt met rou ter aerde,
Niet zonder Abners hulp te kroonen naer zijn waerde;
Wat wilt ghy 's konings zoon met zooveel ſmaets belaên?

JOAB.

Hy durf aen Aſaël, mijn broêr, zijn hant eerſt ſlaen,
Die vreedtzaem hem genaeckt.

AMASA.

Laet alle twiſtſtof vaeren.
Dit oorloghsonweêr zal door geen verwijt bedaeren.

JOAB.

Wat eiſchtghe dan?

AMASA.

Dat ick den koning ſpreken magh.

JOAB.

Waerom?

AMASA.

Om middelen te raemen tot verdragh.

JOAB.

Men moet met wapenen dit kroongeſchil beſlechten.

AMASA.

Wie alle oneffenheit met wapenen wil rechten,
Vint werck. men wint meer velts door tuſſchenſpreecken dan
Door wapens.

JOAB.

Zoo vertreck met uw vervloeckt geſpan.

746 *Op den hals:* dit behoort by *verblinden*, vs. 743, en de beide woorden ſlaan wederom terug op hetgeen vs. 739 en 740 voorkomt. Joab wil zeggen: „als de zaak van Abſolon te verdedigen ware, dan zoû ik mijn lijf er niet aan wagen om David te helpen; maar zoo als de zaken ſtaan, ben ik wel verplicht om, des noods met gevaar van mijn hals, het recht der kroon te verdedigen." Zie voorts over *op mijn hals* in den zin van „met gevaar van mijn leven" het *Uitl. Woordenb.* op HOOFT in v. *hals*. „Op den hals gevangen zitten," of eenvoudig „op den hals zitten," plach nog kort geleden een zeer gewone ſpreekwijze te zijn om „ter dood veroordeeld" aan te duiden.

Legh af de wapens. laet den zoon den vader eeren:
Of luſt hem oorelogh, hy magh de wapens keeren
Naer 't Heidendom, ten dienſt van Gode en 't vaderlant.
Dat 's eerlijcker dan in het hart des rijx dien brant
Te ſtichten, en zich zelf t' onterven van de kroonen.

AMASA.

De kroon vervreemt niet, als zy erft op Davids zoonen,
En wie verdientze met meer recht als Abſolon?

JOAB.

De ſchender, die het bedt van zijnen vader ſchon?
Waer blijckt de zoonſchap, als het bloet zoo ſnoot verbaſtert
Van Godt, en vaders aert? hoe wort Godts naem gelaſtert?
Wat zegen wacht een zoon in dien verdoemden ſtaet?

AMASA.

Indien deze oorloghsſchael rampzaligh overſlaet,
Godt geve oock op wat zy, wat kan hier toch uit ſpruiten
Dan jammer, dat men noch verhoeden kan, en ſtuiten?
De vader of de zoon moet vallen in het zwaert,
Of alle bey. men ziet de ſtammen, eens van aert,
Gebroeders van een bloet, een wet, den degen ſlijpen,
Om blindeling en fel elckandere aen te grijpen,
En op het hart te treên met onuitbluſchbren haet,
Ten zy men wiſſelijck met voorbedachten raet
Den zoon in 't harrenas vereenigh' met den vader.
Men komt in 't handelen allengs den vrede nader.

JOAB.

Had ghy te Hebron, eer men 't gruwelſtuck beſloot,
De vloeckverwantſchap ſterckte, en dronck op 's konings doot,
Dees ſpraeck gebruickt, by die 't verraet bezweeren dorſten,
Het waer dus bloedigh niet tot oorlogh uitgeborſten.
Nu ſtaenwe in 't harnas blanck, en tegens een gekant.
Nu gelt'er geen verdragh. het moſt van uwer hant
Eerſt draven, en de zoon voor vader zich verneêren.

AMASA.

Ten minſte laetme niet naer 't leger wederkeeren,
Eer ick den koning ſpreeck'.

JOAB.

De koning ſlaet het af.
Hy kent dien zoon niet, gaet met eenen voet in 't graf,
Gereet, als 't Godt belieft, alle oogenblick te ſtorten.
Zijn tijt is kort: men kan hem niet veel levens korten.
De jongling verwe vry zijn zwaert in vaders bloet,
En proncke met deze eer. vertreck op ſtaenden voet.
De tijt verloopt: wy ſtaen getrooſt dit af te wachten.

781 *Noch:* hier „nog, alsnog."

AMASA.

Men kan de harten met geen ondergaen verzachten.
'k Vertrecke, als 't wezen moet. men hou my buiten ſchult.

JOAB.

Ick zweer dat ghy noch van mijn handen ſterven zult.

DAVID. JOAB.

DAVID.

Hoe ſtaet het? is 'er hoop en middel van verdraegen?

JOAB.

Geen ander middel, als een kans in 't velt te waegen.

DAVID.

Zoo waege ick zorgelijck het leven van mijn' zoon.

JOAB.

Beleen hem liever by uw leven met de kroon.

DAVID.

Men hoeft een', die zich zelf beleent, geen kroon te geven.

JOAB.

Hy draeght alree de kroon, en dingt u naer het leven.

DAVID.

Zoo 't Godt behaeghde, ick ſcholt hem ook mijn leven quijt.

JOAB.

Ick ga het leger ſtrax bereiden tot den ſtrijt.

DAVID.

Hoe zijtghe nu zoo reedt? ghy woudt hem ſlus verduren.

JOAB.

'k Verneem hy wil recht toe aenzetten op dees muren.

DAVID.

Dees poorten ſtaen voor hem geſloten dagh en nacht.

JOAB.

Het volck loopt over. men verwaerlooſt ronde en wacht.

DAVID.

Men moet onorde ſlux geſtreng met orde rechten.

JOAB.

Alle uitſtel ſpringt te rugh. de tijt gebiet te vechten.

DAVID.

Gevecht is hachelijck: zijn maght valt ons te zwaer.

JOAB.

Men zett' vry een op al.

DAVID.

Van weêrzijde is gevaer.

JOAB.

Wy moeten voor 't gevaer der vyanden niet ſchroomen.

DAVID.

Hier worſtlen vader, zoon, gebroeders, neven, oomen.

JOAB.

Zoo ging 't by Sauls tijt, en felft na Sauls doot.

DAVID.

Ick ftreet voor 't recht der kroone uit laft, uit hoogen noot.

JOAB.

De noot en 't hooghfte recht ons nu in 't velt beroepen.

DAVID.

Wat is dees kleene maght in 't velt by zoo veel troepen?

JOAB.

Ghy plaght op Godt te zien, en achte geen getal.

DAVID.

Geraeckt mijn Abfolon godtsjammerlijck ten val?

JOAB.

Hy valt dan by zijn fchult, en magh 't zich zelven wijten.

DAVID.

Zaeght ghy d'oploopentheit by geen verdragh te ftijten?

JOAB.

Neen, Amafa quam om verdragh niet ommezien.

DAVID.

Wat was zijn ooghmerck dan?

JOAB.

Doorfnuffelen, befpiên,
Den vader, kranck van liefde, eens loos den pols te voelen,
Hoe 't hart klopte, om daer na zijn' moedt aen hem te koelen,
Met grooter voordeel u te grijpen voor dees ftadt:
Zijn leger midlerwijl, noch nat, en afgemat,
Te baeckren in de zon, te koefteren, te queecken:
De brugh te bouwen, dan de veltbazuin te fteecken:
De zeiftenwagens, en den voorraet langs de brugh
Te voeren herwaert, en in uw gezicht den rugh
En boôm des lantfchaps van ganfch Galaäd te drucken.
Wy dienen fchrap te ftaen, eer hy koom' herwaert rucken.
Men noemt den eerften ftagh met recht een' koningsftagh.
Wy willen, vroegh in 't velt, het voeren van de vlagh
Geen' vyant gunnen, maer hem in zijn neft beftoocken.
Dat geeft een kans vooruit. zoo wort zijn moedt gebroken,
Eer hy ons met zijn maght koom' vallen op den hals.

DAVID.

Ghy noemtze vyanden?

JOAB.

Wat zijn deze anders, als
Gezwore vyanden? hoe kanmenze anders noemen?

DAVID.

Zegh wetgenooten, en miftleiden.

831 *Godtsjammerlijck:* een woord, nog menigwerf in den gemeenzamen konverzatietoon gehoord, doch uit de poëzy fints lang verbannen.

JOAB.

Dit verbloemen
Is ſchadelijck, en dat met recht zich zelven ſchaem.
Men noemt een' wolf een' wolf, by zijnen rechten naem.
Geen edelmoedige aert vervolghde oit die hem teelde.
Zijn hooghmoet terght uw zwaert uit wrevelheit en weelde.
My rout den dagh dat ick zijn' zoen by u verworf,
Toen hy mijn korenlant, dien ſchoonen oogſt, bedorf,
My perſte, met gevaer van 's konings ongenade,
Den zoen te vorderen ten hove: al wertze ſpade
By u verworven, zy quam entlijck noch te vroegh,
Naer dien hy federt ſtout aen dit verwildren ſloegh,
Uw troonen ondermijnde, en met zijn vloeckgenooten,
Na 'et ſtroopen van de kroone, u 't hart oock af wil ſtooten,
Met zijnen dollen dolck: dus pas op uw geweer.
Het veinzen heeft lang uit.

DAVID.

Ley hy den degen neêr.

JOAB.

'k Heb Amaſa noch ſtrax die voorwaerde aengeboden.

DAVID.

Moet ick, half levende, hem zoecken onder dooden,
Zoo my de ſlagh geluckt, och och, wat valt dit bang!

JOAB.

En danſt hy om uw lijck, op 's krijghsvolck zegezang?

DAVID.

Belieft het Gode, 'k zou dien zang noch liever hooren.

JOAB.

Dit 's razerny. men blaes', men ſteecke ſlux den horen,
En monſtere al het volck, en breng' het op de been.

DAVID.

Wat wort mijn hart benaut? waer zal de vader heen,
Met dien miſleiden zoon?

JOAB.

Ick hoor hem herwaert draven,
Die u zou weigeren te Sion te begraeven,
Maer azen met uw vleeſch de vogels op het velt.
Verreucktlooſtghe u zelf ſlaphartigh? denckt het gelt
Al 't koningklijck geſlaght. waer zal de moeder vlughten
Met haeren Salomon?

Toen hy mijn korenlant, dien ſchoonen oogſt, bedorf: zie 2 Sam. XIV: 30. Maar dat quaſi in brand ſteken van eenige ſchoven was geen zaak, die Joab zich erg behoefde aan te trekken: immers voor wie het verhaal aandachtig naleest, zal 't duidelijk zijn, dat het ſtroopen van Abſolons knechten op Joabs grond niet anders was dan een beſtoken middel, ten einde aan dezen laatſte een ſchoonſchijnende gelegenheid te verſchaffen, om den Prins te gaan ſpreken, 't welk hy anders, uit aanmerking van den voet, waarop Abſolon toen ten hove ſtond, niet met ſchik had kunnen doen.

DAVID.

Wat ſtaet my niet te duchten
In dees verbijſtering. hier valt het raetſlot zwaer.

JOAB.

Het is geen draelens tijt. wy moeten, op gevaer
Van 't oorloghslot, door bloet van vyanden, ons maegen,
Heenſtreven, niet vergeefs op zy den degen draegen,
Wanneer de noot gebiet te vechten voor de kroon,
Voor Godt, en d' eer van 't rijck.

DAVID.

Wie zal ick beſt mijn' zoon
Betrouwen in den ſtrijt op 't ſpits der ſpeer t' ontmoeten?
Hy magh, in mijn gezicht, aen 't outer van dees voeten,
Noch roepen om genade, uit ootmoedt, en ontzich.
De vader kan hem beſt verſchoonen, levendigh
Gevangen neemen op zijn knien, en 't zwaert opſteecken.
Betrout men 't Joab toe, zijn moedt is hert in 't wreecken.
Staffiers, brengt herrewaert mijn wapens, en geweer.
Ick ſta toghtvaerdigh.

JOAB.

Ruſt. wy lijden nimmermeer,
Dat ghy uw leven waeght, al waer 't om duizent zoonen,
Om duizent Abſolons. wy kunnen hem verſchoonen,
Zoo hy gena verzoeckt.

DAVID.

Staffiers, brengt wapens, dra,
Mijn harnas, helm, en zwaert.

JOAB.

Hier komt uw Berſeba,
Met haren Salomon, bedruckt, en root bekreeten.

BERSEBA. DAVID. JOAB.

BERSEBA.

Ghy brult, gelijck een leeu, geborſten van zijn keten.
Genadighſte, wat 's dit? mijn lief, wat gaet u aen?

DAVID.

Het vaderlijcke hart is met den zoon belaên.
Natuur vervoertme, om voor den heirtoght heen te ſtreven,
In 't barnen van den ſtrijt, of ick dien ſchoonen 't leven
Kon bergen, eer hy ſneefde, in zijn' verworpen ſtaet.

BERSEBA.

Is 't billijck datghe my, en deze vrucht verlaet,

901 *Ontzich* voor *ontzach*.

U zelven inbrockt, om dien bozen aert te bergen?
Ghy moſt uw koningin, uw lieffte, dat niet vergen,
Zoo ghy haer liefde draeght, uit een oprecht gemoedt.
Hoe dickwijl zwoertghe my, in uwen minnegloet,
Uit uwen aertſchen troon ten hemel opgetogen,
Als ghy u ſpiegelde in dit diamant der oogen,
Dat ick u waerder was dan d' eer van uwe kroon,
En Salomon alleen zou erven vaders troon!
Wat hebtghe al vrientſchap by mijn' ommegang genoten!
En zoudtghe nu uw vrucht, en my zoo licht verſtooten,
Verſteecken van uw' trooſt, om eenen, die veraert,
Na 'et ſchaecken van uw kroon, zijn broederſlaghtigh zwaert
U op de keel zet, en, indienwe 't velt verloren,
Dit lief onmondigh kint, en my, uw lief, zou ſmooren,
Verdrincken in uw bloet, dat warrem ſchuimt, en roockt,
En daer de dootſche geeſt om 't lijck noch waert, en ſpoockt?
Wie ſchrickt, wie yſt niet, die dit prent in zijn gedachten!
Laet u dan raeden hier den uitgang af te wachten.
Betrou den heirtoght aen neef Joab, die beproeft,
Getrou in 's konings dienſt, geen onderwijs behoeft,
Hoe hy zich draegen moet, om uwen zoon te ſpaeren,
En d' eer van uwe kroon te vryen en bewaeren.

DAVID.

De veltheer Joab is oploopende van moedt.

BERSEBA.

En niet afkeerigh van het koningklijcke bloet.
Hy heeft uw gramſchap en verbolgentheit geleenight,
En met beleit den zoon en vader korts vereenight.
Betrou den jongeling aen uwen vollen neef.

DAVID.

Men kon den jongeling omzetten, eer hy bleef.

BERSEBA.

Indien hy luiſtren wil, hem wort geen vree geweigert.

DAVID.

My dunckt ick zie alree hoe hy te paerde ſteigert,
Zich midden in het heir voor al het volck vertoont.

BERSEBA.

Ghy hebt hem al te ruim den toom geviert, verſchoont.
Veel nutter waer hy kort en ingetoomt gehouden.
Dien dertlen is te vroegh zijn dootſchult quijt geſchouden.

DAVID.

Hy zworf om Ammons ſchult, die droegh de grootſte ſchult.

909 *U zelven inbrockt:* krachtig uitgedrukt, voor „u zelven geheel te kort doet, opoffert."
Dien bozen aert voor „dien bozen ſchelm."
914 *Dit diamant der oogen:* fraai gezegd, ſchijnbaar min voegzaam in den mond van de bezitſter zelve dier oogen; doch zy haalt vermoedelijk een vroegere loffpraak van David op.

BERSEBA.

Wie ſchent zijn vaders bedde, en oeffent zijn gedult,
Door zulck een laſterſtuck?

DAVID.

Ick kon het hem vergeven.

BERSEBA.

Dat eiſcht hy niet. ghy zijt bekommert voor zijn leven,
Terwijl uw leven drijft in 't uiterſte gevaer
Van ſchipbreucke, in een zee van oproer, bang en naer.

DAVID.

God ſtrafze, en ſlaze, die zoo fel hier onder blazen.
Achitofel miſbruickt lichtvaerdigen, en dwazen:
Die blinde leitsman drijft de benden herwaert aen.

JOAB.

Heer koning, 't is geen tijt van ſuffen, maer van ſlaen.
Wy moeten voor de vuiſt hem daegen voor den degen.

DAVID.

Indienghe zonder my te velde gaet, mijn zegen
Kan u niet volgen, tot bederf van Abſolon.

JOAB.

Gezegent ofte niet: wy moeten flux dees bron
Van oproer met het vleeſch en bloet des vyants ſtoppen.

DAVID.

Helaes, dit raeckt mijn hart. het hart begint te kloppen.
Aertsvader Abraham wert niet zoo zwaer bezocht,
In 't offren van zijn' zoon. laet my den achtertoght
Bevolen. Joab magh den middeltoght bewaeren,
Abiſai vooraen toezetten op de ſchaeren,
En 't ſpits des vloeckverwants. zoo moght mijn raet de ziel
Van Abſolon, zoo hem de moedt uit noot ontviel,
Verſchoonen. laet het toe dat zich de koning wapen'.
Men bluſcht geen kinderliefde, een treck ons ingeſchapen.

BERSEBA.

Getrouwe helt, waerheen? wie ſcheurt u van mijn trou,
My dier gezworen, toen, gedompelt in den rou,
Ick om Urias treurde, en zulck een' ſmaet moſt draegen?
Verlaetghe Salomon, zoo hoogh op uwe dagen
Gewonnen? moet, och arme, een moeder met dit kint,
[Het ſchreit zijn' vader aen], ontgelden dat ghy mint
Die Godt in u beſtrijt?

JOAB.

Het ſtaet ons niet te lijden,
Dat ghy uw koningin en erfgenaem in 't ſtrijden,
Uw rijck, en al dit volck, dat aen uw leven hangt,

973-991 Zie 2 Samuel XVIII: 3.

Bockdruk van Gebroeders Binger

DAVID HERSTELT. — Het Derde Bedrijf. Blz 114. 115. — vs 903. volgg.

Zult hangen ['t zy de zoon u nederleght, of vangt,]
Al teffens aen een' flagh, de fchipbreuck van uw leven
Waer 't algemeen bederf: en komen wy te fneven,
Of half, of altemael, oock d'allerlefte man,
Dat acht de vyant niet. het heiloos vloeckgefpan
Is flechts op David uit, indienze hem vernielen:
Een koningshooft weeght meer dan tienwerf duizent zielen.
De koning, na 'et verlies van eenen zwaeren flagh,
[De Hooghfte keer' het,] kan met koningklijck gezagh
Die neêrlaegh wederom herftellen. hou dan vrede.
Blijf met uw koningin geruft in deze ftede,
Die ftrecke een vryburgh en gewiffe toeverlaet
Voor 't vlughtende overfchot, zoo Abfolon ons flaet:
En houdtghe u buiten fcheuts: de vyant zal vermoeden
Dat ghy, gefterckt met noch een leger, u kunt hoeden,
En redden in gevaer voor aenftoot. laet u raên.
Het is hoogh tijt.

DAVID.

'k Beken de noot gebiedt te flaen,
Te toonen dat ons moedt noch dapperheit ontbreecken.
Laet voort de krijghsbazuin door al het leger fteecken.
Wy zullen, op de poort gezeten, met ons oogh
Het krijghsvolck in 't gelidt zien trecken, van om hoogh,
En monftren regement en vaendels, krijghskornellen,
En hopmans, en de maght en al de hoofden tellen.
Wat hooren wy? daer komt het oproer voor den dagh,
Om ons in 't vlacke velt te perffen tot den flagh.
Zy zullen in 't gezicht van deze veften kraeien,
En treckende voorby ten zuiden ommezwaeien,
Naer 't bofch van Efraim. 't gaet wel. zy trecken voor.
Ghy zult hun in den ftaert naerzetten op het fpoor.
Bewaer den middeltoght, als veltheer. roep uw' broeder.

JOAB.

Koom hier, Abifaï.

DAVID.

Hanthaver van 's rijx hoeder,
Ghy toonde voor Syriers, en Idumeen al wat
In overfte en foldaet vereifcht wort en gefchat,
Beleit, en oorloghsmoedt: ghy zult u heden quijten,
En in den voortoght fors het fcherpe fpits afbijten.
Koom hier, helt Ithai, voorzien van reuzekracht,
Getrou in lief en leedt: 'k beveel u d' achterwacht:
En ghy kornellen, en ghy hopmans, waert te kroonen,
'k Beveel u, hooft voor hooft, wilt Abfolon verfchoonen,

1011 *Ithai:* zie over de dappere feiten van dezen held Davids 2 Samuel XXXIII: 29 en 1 Chron. XI: 31.

Den ſchoonen Abſolon, mijn kint, my lief en waert.
Gedenckt, helaes, gedenckt al wat hem wedervaert,
Dat komt den vader zelf, en Godts gezalfden over.
'k Heb hem niet voortgeteelt, gevoedt, om, als een rover,
En wederſpannigh zoon te ſterven met dien ſmaet.
De jonge bloem miſleit, verdient hierom elx haet,
Noch vaders vloeck niet. magh mijn liefde uw hart bewegen,
Zoo geeft ons elck uw hant. de vaderlijcke zegen
Zal u en Abſolon geleiden op uw woort.
Prins Sobi, volghme me met uw' hofſtoet op de poort.
Mevrou, klim met my op de poort, daer ick u leide.
De kleene Salomon ga midden tuſſchen beide.
Prins Abſolon treckt in ſlaghorden herwaert aen.
Elck neem' zijn hoefflagh waer, en kenn' zijn ſtandertvaen.

BERSEBA.

Heer koning, laet ons hier te gader
Neêrzitten. zet nu Salomon
Recht voor de moeder, en den vader,
Of hy te beter uitzien kon.
Prins Sobi, zet u aen mijn zijde.
Hier ziet men over 't vlacke velt.

DAVID.

Och, zaegh ick dat mijn hart verblijde.
Daer komt het opgeruit gewelt,
Een zwarte ſtofwolck aengeſtoven
Naer Manaïm van 's lants Jordaen.
Nu ſta de zoon of vader boven.
Zy kunnen bey niet boven ſtaen.

BERSEBA.

Zy draven ſnel, en komen dichter
En dichter naer dees legerwal.
De donckre ſtofwolck wort nu lichter,
En heldert op. men hoort geſchal
Van krijghsbazuinen, en klaroenen.
O Godt, beſcherm ons voor hun maght.

DAVID.

Ick zie geen middel van verzoenen.
Ghy helden zet u in uw kracht.
Zy willen Davids heir verbluffen,
Uitdaegen met een' ſtouten moedt,
Op dat het uitkoom' zonder ſuffen,
En eenmael zette voet by voet.
Men kanze reede al onderſcheien.

1028 *Zijn hoefflagh* voor „zijn post." Zie over dit woord het aangeteekende Deel VI, blz. 280 en 424.

BERSEBA.

Wat riddertroep ſtoot daer vooruit
Met goude en zilvre livereien,
Verhit op koningklijcken buit?
Wie ſteeckt daer uit met zijn cieraedje,
En open helm? wie magh dat zijn?
Hy voert een roode krijghspluimaedje.

DAVID.

Dat 's Abſolon, of een in ſchijn
Hem ganſch gelijck van zwier en wezen.
Hy ſchiet een' worpſchicht in de lucht,
Berijt een muilpaert, uitgelezen
Van leeſt, dat ſchijnt uit oorloghszucht
Van ver te brieſchen al verbolgen.
Zoo draeft de prins den drommel voor.
De ſtoute regementen volgen
Met hunne vleuglen 's prinſſen ſpoor.
Het gaet gelijck ick docht. zy draeien
Ter rechte hant om, zuidwaert aen
Naer 't boſch van Efraïm. zy zwaeien,
En toonen David d' oorloghsbaen,
Met hun hoovaerdige bravade.
Nu Joab, val hun in den ſtaert:
Doch maetigh ſtrengheit met genade.
Zie toe dat ghy den jongling ſpaert.
Treck ruſtigh heene op 't oorloghsteken.
Wy gaen om laegh met Gode ſpreecken
In onze aendachtige gebeên.
Hoe wort een vaders hart beſtreên!

REY VAN HOVELINGEN.

ZANG.

Men bidde 't hooft der heerſchappye
In 't eeuwigh licht,
Dat Joab trou de kroon bevrye
En zijnen plicht
Naer 's konings wil en wenſch bewaere,
Op dat den zoon
In 't ſlaen geen onheil wedervaere.
't Is kunſt den toon
En maet des oorloghs zoo te volgen,
Dat 's krijghsmans moedt
Niet uitſpatte, al te heet verbolgen,
Maer 's konings bloet

1058 *Open helm:* V. ſtelt zich de krijgsoverſten uit Davids tijd voor als middeleeuwſche Ridders, die helmen met open of geſloten vizieren droegen.
1066 *Den drommel* voor „den krijgsdrom."
1073 *Bravade:* bastertwoord, voor „ydele zelfsverheffing."

Verſchoone, eer 't zwaert van rouwe treffe
Den ouden man,
En zich een hofgeſchrey verheffe.
Een doode kan
De wraeck toch geen genoegen geven.
Al 's konings luſt
En leven hangt aen 's jonglings leven.
Wort dit gebluſt,
De vader zal zijn doot beſterven,
En 't ganſche rijck
In rou den grooten heilant derven,
Der ſtammen wijck.

TEGENZANG.

Wat raet? wie ſtilt de krijghsgemoeden?
Een die verblint
En wulpſch zich zelf niet wil behoeden,
Maer ſtrijtgezint
Zijn' moedt in 't bloedigh velt betoonen,
Op 't punt van 't zwaert,
Hoe kan de veltheer hem verſchoonen?
Hy wort bewaert,
Wie zich bewaert, en zoeckt te bergen.
Het krijghsgeval
Rolt wonderlijck, en lijdt geen tergen.
Een oorloghsbal
Voelt ſtuit en weêrſtuit onder 't ſtreven
In zijne vlught,
Wanneer dees eens is opgegeven,
En door de lucht
Zijn' vaert heeft uit der hant genomen.
Zoo wil 't hier gaen.
Men magh wel voor den avont ſchroomen.
Nu ſtaet de baen
Voor Abſolon en Joab open.
Dees bange dagh
Beknelt ons tuſſchen vrees en hoopen,
Een hardt gelagh.

TOEZANG.

Verſchijn, ô Godt, met trooſt in 't midden,
En ſchey dit bloetkrackeel,
Terwijlwe met den koning bidden.
Verkeer dit treurtooneel
In blijſchap, en in blijde ſpelen,
Op datwe 's konings harpeſnaer
Met zang en zoet geluit van keelen
Navolgen mogen, en geen baer
Van zoone en vader droef geleiden.
Vertrooſt ons, die uw' trooſt verbeiden.

HET VIERDE BEDRYF.

JONATHAN. DAVID. REY.

JONATHAN.

De Godt der vaderen bewaere u by de kroon.

DAVID.

Getrouwe Jonathan, mijn halsvrient, waerde zoon
Van Abjathar, koom hier. hoe loopen 's lants geruchten?

JONATHAN.

'k Heb leſt verkuntſchapt, toen uw majeſteit, aen 't vlughten,
Zich moſt verſteecken in woeſtijne, en eenzaem velt,
Hoe onze Achitofel uw' zoon riedt met gewelt
U t' overrompelen, geen ruſt noch tijt te gonnen;
Waer op de majeſteit zoo ſnel is voortgeronnen,

1146 *De majeſteit:* duidelijker ware hier *uw majesteit*, als vs. 1142.

Dat hy den bodem won van 't lantſchap Galaäd,
En, over 's lants Jordaen, van deze ſtercke ſtadt
Zich zelf verzekerde, om een' aenſtoot af te wachten,
Daer Jabock, door dees brugh neêrbruiſſchende, de grachten
Zoo rijck bewatert. nu ontbiet heer vader my
Hoe d'aertsverrader ſloegh in eene razerny,
Uit ſpijt dat Chuſaï dien kloecken raetſlagh ſtoorde,
Toen Abſolon miſleit naer zijn' verleider hoorde,
En uitſtelde u terſtont te volgen in uw zogh.

DAVID.

Wie andere bedrieght, is waerdigh door bedrogh
Te ſneuvelen. 't gaet wel. zoo wordenze gevangen
In hunnen eigen ſtrick. wy luiſtren met verlangen.

JONATHAN.

De booſwicht zagh de kans verloopen om voor dagh
Den koning by den hals te grijpen zonder ſlagh.
De zoon hadde, op zijn' raet, het vaders bedt geſchonden,
Hem uit Jeruzalem geſtooten, onderwonden
Zich op den koningsſtoel te zetten, aengebeên
Van al de burgerye en ſtammen in 't gemeen:
Nu was u tijts genoegh gegeven onder 't vlieden,
Om uit een' vryburgh trots het oproer 't hooft te bieden,
Door aenwas van uw heir, waer voor het nieu gebou
Des wederſpannelings ten eerſte ſpatten zou,
Zoo licht en los, gelijck de ſtof, uit ſteên en dorpen
Te hoop gerot, by nacht ter ſluick was opgeworpen.
Hy zagh dien handel aen, den ouden heer op ſtoel
Zeeghaftigh ingehaelt, den jongen in een' poel
Geſmoort, of op de vlught door boſſchen, braemen, klippen,
En wilderniſſen bang 's vervolgers wraeck ontſlippen.
Toen riet de wanhoop hem te vliên naar Giloos ſlot,
Te kiezen 't kortſte padt, om zich van ſchande en ſpot
En ongeval t' ontſlaen. dit was zijn jongſte rede,
Waerop hy 's andren daeghs ter ſluick reedt uit de ſtede.
Hy quam in 's vaders ſtadt aenſtuiven met der haeſt,
Vergaderde zijn bloet en maeghſchap, zagh verbaeſt,
Verbijſtert, en begon, in 't midden van zijn maegen
Weemoedigh dus zijn hart in 't uiterſte uit te klaegen,

1147 *Hy:* Hooft zoû hier geſchreven hebben *zy*, en in den ambtſtijl is men tot heden ook aan den regel, door hem gevolgd, getrouw gebleven, en ſchrijft men nog b. v.: „*Uw Edgeſtr.* wordt verzocht, my *Hare* zienswijze mede te deelen." — In gewonen ſtijl houdt men zich echter aan 't geſlacht van de perſoon waarover geſproken wordt, liever dan aan 't geſlacht van 't woord. Zoo zegt men b. v.: „*het meisjen* is braaf: daarvan heeft *zy* doorſlaande bewijzen gegeven: — *het knaapjen* loopt nog niet; maar als *hy* een maand verder is, zal 't wel lukken: — *Z. M.* is heden per extra-ſpoortrein aangekomen: de autoriteiten hebben *Hoogstdenzelven* aan 't ſtation opgewacht." In 't H. D. wordt, als in 't Italiaansch, het geſlacht van 't woord, dat de hoedanigheid te kennen geeft, in het lid- en het voornw. behouden.

1151 *Ontbiet* voor „bericht, verkundſchapt."

Het aengezicht gezet uit wanhoop naer de doot.

DAVID.

Laet hooren wat hy klaeghde, in 't nijpen van dien noot,
Zich voelende van Gode en hoope en trooſt verſtooten.

JONATHAN.

Bloetvrienden, magen, en getrouwe huisgenooten,
Ghy zaeght ons menighmael voorheene uit Davids hof
De ſlotbrugh voor dees ſtadt oprijden, rijck van lof,
Door raet en daet behaelt, waer wy den rijxſtaet ſteven,
Den koning eerden, naer den plicht ons voorgeſchreven.
Wy gingen aen zijn zijde in 's rijx geheimenis
Te raede, en laegen met zijn majeſteit ten diſch,
Genooten eene ſpijs en dranck, gezien by heeren,
En koningen, en al die Godts gezalfden eeren.
Het hof, en al het volck, elck zagh ons naer den mont,
Als een orakel, daer de ſtaet van 't rijck op ſtont:
Maer aertſch geluck is noit een' menſch zoo trou gebleven,
Dat het zijn voeſterkint bleef koeſtren al zijn leven,
Of 't weifelde endtlijck, zagh het wars aen met den neck,
Verkeerde alle eer in ſchande, en rijckdom in gebreck,
En armoe, zommigen onnozel, en onſchuldigh,
Een deel by hunne ſchult. 'k beken rechtuit, eenvuldigh,
En openhartigh, dat ick door mijn boos beleit
Verviel in dootſchult van gequetſte majeſteit.
'k Heb ſchendigh, tegens recht en reên, verblint en wrockend,
Dit oproer in het rijck gebrouwen, en berockent,
De leeuweſtanderden van Juda tegens een
Gevoert, en ſtam by ſtam geholpen op de been,
Het koningsbedde ontwijdt. 'k zie Abſolon geſlaegen,
Den vader wederom de rijxkroon opgedraegen,
Van ganſch Jeruſalem al juichende ingehaelt,
En met den glans der kroone omſcheenen en beſtraelt.
Wat ſtaet Achitofel ter weerelt meer te hoopen?
Het vonnis leght gevelt. ick moſt het hof verloopen:
En overtuight in 't hart van mijn geſticht verraet,
Bekenne ſchuldigh aen dit onverzoenbre quaet.
Mijn krachten ſmilten: 'k vaere alle oogenblick ten grave.
Beſtelme in vaders graf, eer my een kraey, of rave,
Of menſch verſlindend dier verniele, daer 't gerecht
Zoo groot een ongelijck rechtvaerdighlijck beſlecht.
Dus neemt hy afſcheit van zijn maeghſchap, en bekenden,
En weet het ſlotgezin met glimp van kant te zenden,
Dat vint hem, binnen in het achterſte vertreck,
Aen eenen ſtrop geworght, ophangen by den neck,
Met armen uitgeſtreckt, het aenzicht overgoten
Van blaeuwe lootverf, bey zijne oogen ongeſloten,

Den mont bemorſt van quijl. z' ontſtricken hem te ſpa.
Zy ſchreeuwen uit het ſlot. de ſlotgalm baeut hen na.
De ſtadt, aen 't hollen op dien kreet, ſmilt wegh in traenen.
Godt ſpaer' den koning lang, tot heil der onderdaenen.

DAVID.

Godt is rechtvaerdigh in 't beleit van zijne wraeck.
Hy hanthaeft Davids rijck, en zijn gerechte zaeck,
En luiſtert uit zijn' troon naer mijn gedurigh ſmeecken.
Nu zal 't den ſtammen aen beleit in 't velt ontbreecken.
Dit wint een' halven ſlagh, en mindert het gevaer.
Men zende flux een poſt naer Joab met dees maer.
Het poſtpaert kan hem voor den ſtrijt noch achterhaelen.
Ick zie de zegezon doorbreecken met haer ſtraelen,
Den ſlagh gewonnen, door het groeien van den moedt
Op deze tijding. wou de hemel ſlechts mijn bloet,
Den lieven Abſolon, beſchutten, en verſchoonen:
Hoe zou mijn harpzang Godt, mijn vaſte toevlught, kroonen!
De weeghſchael van den ſtaet zal heden overſlaen.
Godt geve dat de ſtrijt geluckigh magh vergaen.
Men laet' de hofbazuin op deze tijding ſteecken.
Wy gaen de koningin in haere kamer ſpreecken,
Daer zy, bekommert om 't onzeker krijghsgeval,
Verlangt te hooren hoe de ſlagh uitvallen zal.

REY.

Dees tijding zal mevrou, tot ſtervens toe verlegen
Met haeren Salomon, verlichten. al de zegen
Van 't rijck en 's konings ſtaet hangt, heden dezen dagh,
Aen Godt, den Opperſten, en d' uitkomſt van den ſlagh:
Wort die verloren, al dit rijxgewelt van buiten
Op luttel overſchots voor deze wal te ſtuiten,
Wil laſtigh vallen, maer hier komt prins Sobi gaen,
De nootvrient van mijn' heer. wil 't averechts beſlaen,
Dees nabuur zal zijn deel in 's konings nederlaegen,
Om 's lants naburigheit, niet luttel moeten draegen:
Naerdien zijn danckbaer hart en overtrouwe ziel
Den leenheer in dien noot bezorghde, en niet ontviel,
Gelijck 't een' leenman paſt, gebonden aen zijn eeden.

SOBI, BERSEBA.

SOBI.

Hoe kraeit de hoftrompet! gewis wy wachtten heden
Dees tijding niet, zoo wort de rijxplaegh eerſt geplaeght.

1255 *Hier komt prins Sobi gaen:* men zoû al licht denken, dat *gaen* hier een drukfout is voor *aen:* de uitdrukking, zoo als zy in den text ſtaat, is echter niet ongewoon.

De jaeger ſtaet niet ſtil, die eenen andren jaeght.
De vos geraeckte in 't net, die andren docht te vangen.
Achitofel heeft zijn verdiende ſtraf ontfangen.
Al komtze traegh, zy komt gewis, en op haer tijt.
De vaderſlaghtige is de klem des heirtoghts quijt.
Hier komt de koningin. zy zal nu weêr bedaeren,
In haer verlegenheit. geluck met deze maeren,
Doorluchtſte koningin. Achitofel is doot,
Uw grootſte vyant. nu ſtaet Abſolon ontbloot
Van dien geheimſten raet, en aen den hals verlegen.
Nu draeit dit krijghspleit ſlechts op 't punt van Davids degen.
Wat 's 't overigh gewelt? een raedeloze maght.
Nu raecktghe wederom in uwe volle kracht.

BERSEBA.

Mijn grootſte vyant is in 't leven.
Dat 's Abſolon, met recht geducht,
De grootſte vyant van dees vrucht,
My tot een' trooſt van Godt gegeven.
Hoewel Achitofel verging,
De leſte ſtrijt is niet geſtreden.
De koning oorlooght met gebeden,
Bevreeſt voor dien weêrſpanneling.
Hy bidt voor zijnen uitverkoren,
Die heiligh en onheiligh tart,
Hem 't punt des degens zet op 't hart.
Helaes, waer blijft dees jongſtgeboren?
Indien de ſlagh verloren wort,
Wat raet voor my, en dezen kleenen?
Waer 't lijf geborgen? och, waarheenen
Voor 's vyants haet, bits uitgeſtort?
Hy heeft dit kint den doot gezworen,
En kent het voor zijn' broeder niet.
Wie zaegh het endt van ons verdriet,
Indien de veltſlagh wiert verloren!
Dit oproer ſproot uit 's vaders ſchult.
De toom is hem te ruim gegeven,
Die wreet naer deze ſtadt komt ſtreven,
En, als een tiger, briefcht en brult.
Ick zagh van verr' het onweêr komen
Opdonderen, en zat belaên.
Wat raet? wie dorſt den vader raên
Den zoon voorzichtigh in te toomen?
Nu voelt hy dien gedreighden ſlagh,

1505 *Dien gedreighden ſlagh:* d. i. „de ſlag, die hem dreigt," of „waarmede hy gedreigd wordt." Tegenwoordig is de wanſpraak ingeſlopen om *gedreigd* met *bedreigd* te verwiſſelen, en voor: een „*gedreigde* ſtraf of boete," een „*bedreigde* ſtraf of boete" te ſchrijven.

Dus out, en hoogh op zijne dagen.
Men hoort hem, blint van liefde, klaegen,
En deerlijck kermen, nacht en dagh:
Och, moght men Abfolon behouden,
Dien fchoonen, zonder wederga:
Ick nam hem weder in gena,
Omhelft, gekuft, en quijt gefchouden!
De dolle heirbijl dreight den ftam
En telgh al teffens af te houwen.
Waer zal de ftiefmoêr zich betrouwen?
Waer berghtze dit onnozel lam?

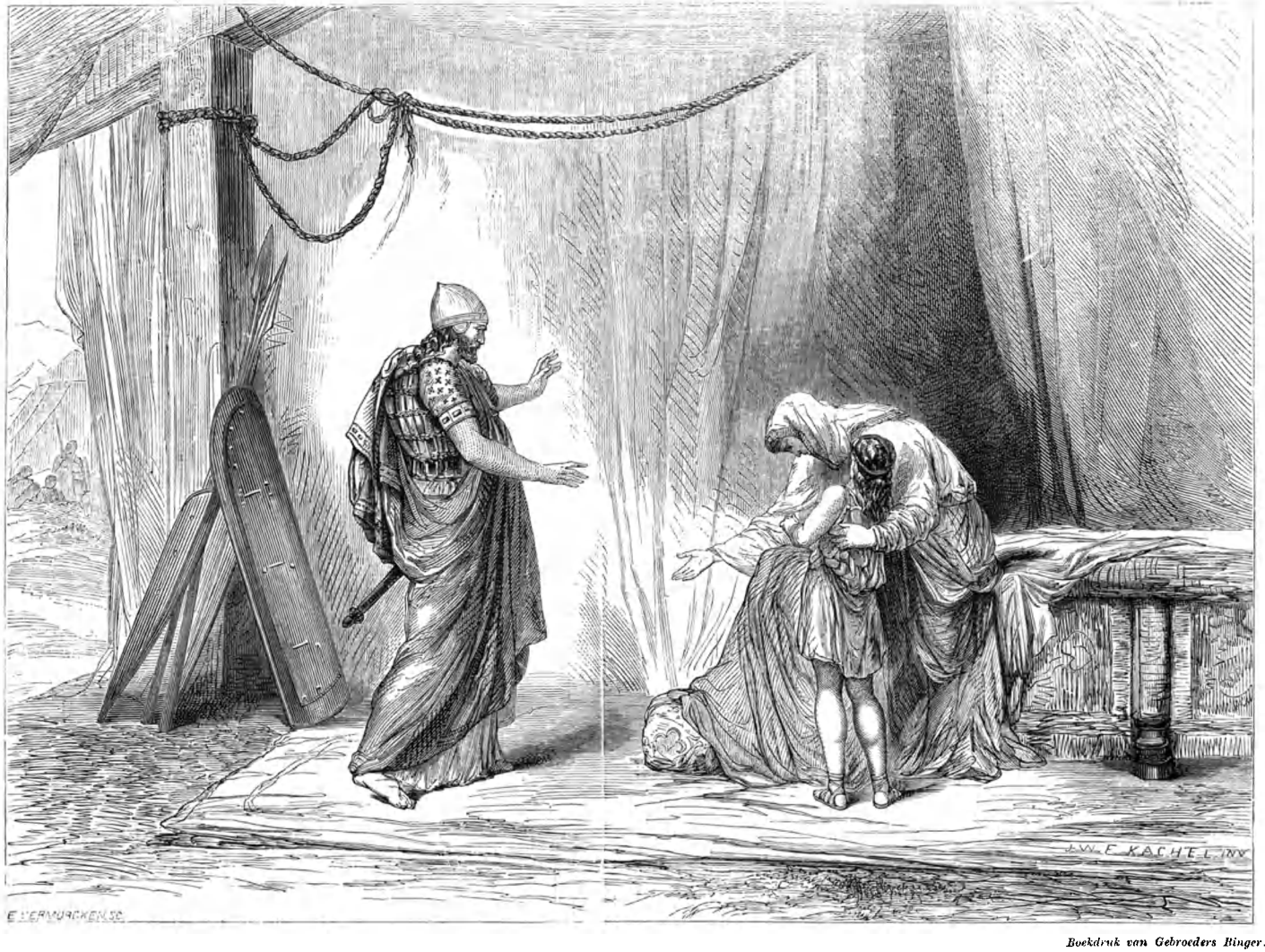
SOBI.

Mevrou, fchep moedt. gewelt van muren,
Daer Jabock drymael ommeftroomt,
En dees bezetting vreeft noch fchroomt
Geen' ftorm. zy kan een heir verduren.
Men kan voor eenen overval
Den oever van den vliet befchanffen,
En gadeflaen alle oorloghskanffen,
Tot datwe aengroeien in getal.
En quaem de krijghskans aen 't verloopen,
Door onverwachte wederfpoedt,
(Dat nimmermeer gebeuren moet,)
Ganfch Ammons rijck ftaet voor u open.
Beveel my uwen Salomon:
Ick blijve in noot zijn trouwe hoeder,
En wil u eeren, als mijn moeder,
In 't aengezicht van Abfolon.
Mijn lieve dochter, in haer bloeien,
Schiet op, gelijck een lentefpruit.
Behaeghtze uw' zoon tot eene bruit:
Laetze onderling in liefde groeien.

BERSEBA.

'k Beken ghy draeght in dezen ftaet
U tegens my, gelijck een vader.
Ick wil 't gedencken, en neem 't nader,
Met 's konings gunfte, in mijn beraet.
Laet uw gewenfchte dochter blozen,
Opluicken, als de dageraet:
Indien de heirtoght wel beflaet:
Wy fcheiden niet: de tijt geeft rozen.
De nagebuurfchap zou my licht,
Geraeckt dees huistwift eens in ftilten,

1345-1348 Berfeba wil zeggen: „wy zouden — als deze twist tusfchen vader en zoon geeindigd is — al licht, van geburen, bloedverwanten kunnen worden, door 't huwlijk van mijn zoon met uw dochter."

Boekdruk van Gebroeders Binger.

DAVID HERSTELT. — Her. Vierde Bedrijf, Blz 126 — vs 1317. volgg.

In bloetverwantſchap ſtaen te ſmilten.
Door 's huwlijxbant aen een verplicht.
Dat huwlijck zoude uw vorſtendommen
En Davids rijcken tegens laſt
Beveſtigen. wy ſtonden vaſt,
Gelijck een boogh, op twee kolommen.
Maer och, het is geen bruiloftstijt.
Wie ſpelt ons hoe de kans zal rollen?
Het ganſche rijck, te blint aen 't hollen,
Hangt aen den terling van dien ſtrijt.
Men hoort d' aenſchennende trompetten.
De dolle ſtiefzoon ſtaet te bloot.
Hy paſt op leven noch op doot,
Getrooſt zich een op al te zetten.
Nu vechten zeven tegens een.
Een hant, die zeven af moet keeren,
Ziet luttel kans te triomfeeren.
De maght van David ſchijnt te kleen.
Het recht begunſtight onze zye:
Maer d' overhant volght, daer men vecht,
Niet altijt het beſtreden recht.
Zy weifelt wel, en kieſt partye.

SOBI.

Mevrou, bezwaer u niet te vroegh.
Men zal noch kans noch tijt verzuimen.
Als veltheer Joab 't velt moet ruimen,
Dan berght mijn hof u tijts genoegh.
Mijn grens leght ſlaghree met haer troepen.
Ghy hoeftze ſlechts te hulp te roepen.

REY VAN HOVELINGEN.

ZANG.

De hemel helpe ons hof aen pais.
Wie zal den ſtaet ten leſte redden?
De twiſten, uit verſcheide bedden
Geſproten in een erfpalais,
Zijn laſtigh overeen te brengen,
Daer elck zijn hooghſte wit beſchiet,
Op eigen nut en voordeel ziet.
In teêre ſtof van ſtaeten mengen
Zich afgunſt, laſter, achterdocht,
Haet, miſverſtanden, en miſduien,
Die worſtlen onderling, als buien.

1358 *De dolle ſtiefzoon:* verſta: „*mijn* dolle ſtiefzoon."
1361 Davids legermacht bedroeg niet meer dan vierduizend man; die van Abſolon werd op zeven maal zoo veel geſchat.
1366 *Overhant* voor „overwinning," als meermalen.
1382 *Stof van ſtaeten* voor „ſtaatszaken."

Waer heeft dees rijxkoorts ons gebroght?
Wie middelt tuſſchen zoon en vader
Den twiſt, die, onbemiddelbaer,
Niet aenziet lijf-noch ſtaetgevaer?
Hoe nier de bloetverwantſchap nader
Aen een grenſt, zoo veel feller ſpreit
De lantſmet zich in alle ſteden.
Nu quijnen 't hooft, en al de leden.
Zy ſcheit niet eer de doot haer ſcheit.
De zoon of vader moet 'er kleven.
Het gelt hun beide, of een' het leven.

TEGENZANG.

De zoonzucht van den vader zou
Den zoon voor zijnen rijxſtaf ſtellen,
Eer hy hem zaegh ter aerde vellen.
Wat is een vaders hart getrou!
Wat baeten al die ſchoone gaven
Des lichaems, daer elx oogh op viel,
Zoo lang, och Abſolon, uw ziel
Wanſchapen blijft, ontaert van braven!
Och, jonge prins, waert ghy zoo ſchoon
Van ziele, was uw hart beſneden,
En zoo volkomen, als uw leden,
Hoe eerde uw deught uw vaders kroon!
Nu ſteeckt uw hooghmoedt, zoo verwaten,
En wederſpannige aert, zoo ſtijf,
Te lelijck af op 't ſchoone lijf.
Wat magh u 's lichaems ſchoonheit baeten?
Het ga zoo 't wil: de ſpil loopt af.
Ghy of uw vader ſtort in 't graf.

1387 *Zoonzucht* voor „zucht tot den zoon," een woord, volkomen wettig van ſamenſtelling, al klinkt het eenigzins vreemd.

HET VIJFDE BEDRYF.

REY. DAVID. ACHIMAäS.

REY.

Een goede of quade maer ſtaet nu in haer geboorte.
De zon helt naer de kim. de wacht ziet van de poorte
Twee poſten, elck om 't ſnelſt', vaſt rennen herwaert aen.

DAVID.

Dit voorſpoock tuight wat goedts: en dat wy boven ſtaen:
Want was de veltheer met de gantſche maght geſlagen,
't Verſtroide heir zou ſterck by troepen ſtewaert jaegen,
Om 't lijf te bergen. elck voor ander ſpoet zich ras,
Dan d' een dan d' ander voor; de leſte Achimaäs,
Den zoon van Sadock, heel gelijck aen zijn gebaeren.
Hoe of mijn Abſolon in 't vechten is gevaeren?
Kornels, en overſten, en hopmans hoorden al,
Een ieder hooft voor hooft, hoe ſtreng ick hen beval

Het leven van mijn' zoon, verſchoonbaer om zijn jaeren,
En jammerlijck miſleit, waer 't mogelijck, te ſpaeren:
Maer 't loopt gevaer dat een onkundige onbedocht,
Of een welwetende hem heeft om hals gebroght,
Van onverzoenbre wraeck bereden, en bezeten.
Daer wort, als uit den aêm, van verre ons toegekreten.

REY.

Hier komt Achimaäs, noch blijde, en wel gemoedt.

ACHIMAäS.

Geluck, heer koning.

DAVID.

Is uw tijding quaet of goet?

ACHIMAäS.

Gewaerdighme dat ick u op mijn knien magh eeren.
Gelooft zy d' Opperſte: 't gaet wel: wy triomfeeren.
Gelooft zy d' Opperſte: de vyant is beknelt,
Die Godts gezalfde durf beſpringen met gewelt.
De vyant is verſtroit, verſlagen. zing nu zangen.

DAVID.

Hoe ging het Abſolon, mijn zoon? is hy gevangen,
Gegrepen by den hals, noch levende, en gezont?
Hoe ging 't hem? is hy doot, of levende, of gewont?
Helpme uit den droom. nu ſpreeck.

ACHIMAäS.

Vergunme tijt te ſpreecken:
Heer koning, ick ben af, het hart bykans bezweken.
Ick liep het al voorby, begruiſt van zweet en ſtof,
Om d' eerſte tijding u te brengen hier in 't hof.
De veltheer Joab heeft my daetlijck afgevaerdight.
Ick zal 't verhaelen, zoo de koning zich gewaerdight
Te hooren uit mijn' mont al wat men hoorde, en zagh:
En met een woort gezeght: heer Joab won den ſlagh·
Maer 't koſte zweet en bloet, zoo heeft zich 't heir gequeten.

DAVID.

Hoe ging 't met Abſolon? melt dat: dat moſt ick weeten.
De zege dient ons ſlechts tot droefheit en verdriet,
Zoo 't Abſolon beſterft. leeft Abſolon, of niet?

ACHIMAäS.

Genadighſte, ghy zult vernemen uit ons woorden
De waerheit van al 't geen wy zagen, 't geen wy hoorden.
Vergeef het toch wat aen ons kennis noch ontbreeckt,
Tot dat uw majeſteit den naeſten bode ſpreeckt.
Eer ick mijn' laſt voltreck' genaeckt hy deze ſtede,

1429 *Een onkundige:* „iemand, die hem niet kende."
1430 *Een welwetende:* „iemand, die zeer wel wist wien hy voor had."
1432 Verſta: „daar roept iemand ons toe, die uit zijn adem is."

En brengt u al 't verſlagh van 's vyants neêrlaegh mede.

DAVID.

Ontvou ons dan recht uit al wat ghy hoorde en zaeght.
De hemel geve dat de tijding ons behaeght.
Leeft Abſolon of niet? laet hooren een van beide.
Staffiers, gaet heene: haelt de koningin. zij ſchreide,
Toen ick naer buiten tradt. zy twijfelt, en verlangt,
Dewijl dit oorloghspleit in punt van 't wijzen hangt,
Of 't vonnis reede al met den degen is geſtreecken.
Daer komt de koningin: nu ſpreeck: ick hoor u ſpreecken.

ACHIMAäS.

Uw veltheer volghde 't heir der ſtammen in zijn ſchim,
Tot datze weſtwaert by het boſch van Efraim
By een geraeckten. elck ſtont blanck in zijn ſlaghorden.
Men ruſte daetlijck toe, om hantgemeen te worden;
Eene ongelijcke maght, maer een gelijcke moedt
Van wederzijde in 't heir, te paerde, en oock te voet.
Zy ſtonden van weêrzy geſpitſt in dry vierkanten,
De ruitervleugels op de zy, als eicken planten,
En boomen in een boſch, aen ryen net geſchaert,
Geſchoren als een lijn, voorzien van ſchilt en zwaert.
Zy blickren in de zon, een ieder in zijn wapen,
Als waer het harrenas hun aen het lijf geſchapen,
Het zwaert hun in de vuiſt geklooncken van de ſmits.
De heiren ſtaen 'er blanck in hunnen vollen krits.
Abiſaï bewaert den voortoght. Joab, onder
Den middeltoght, munt uit, gelijck een oorloghswonder.
Helt Ithai draeght zorgh den middeltoght op 't ſpoor
Te volgen. Abſolon ſtelt Amaſa recht voor
In 't ſpits. hy zelf bewaert in 't midden zijne ſchaeren;
Laet Joas, trots genoegh, den achtertoght bewaeren.
De leeu van Juda brult in 't midden van weêrzy,
En wet de klaeuwen, tot bederf van zijn party.
Zoo heerlijck ſtaet een velt gekroont met korenaeren
En korenbloemen, eer de wint daer in komt vaeren.
Elck munt om 't prachtighſte met zijn lievreien uit.
Elck vlamt op overhant, en eer, en oorloghsbuit.
Prins Abſolon, zoo ſchoon, gelijck hy is geſchapen,
Rijt door den heirtoght heen. de ſchiltknaep draeght zijn wapen.
Kornels en hopmans ſlaen in 't ende een' ring om hem.
Hy ſpreecktze een hart in 't lijf. elck luiſtert naer zijn ſtem.
Ghy bondtgenooten, van den hemel begenadight,
Die, trots in 't harrenas, de wettigheit verdaedight

1469 *In zijn ſchim:* d. i.: „in zijn ſchaduw, op den voet."
1477 *Een boſch:* de oude uitgave had *uw boſch*, wat kennelijk een ſchrijf- of drukfout was.

Van Davids erfgenaem, geboren tot de kroon,
Wat eer gebeurt u niet, tot een' verdienden loon,
Dat ghy met uwen hals mijn recht quaemt onderſtutten
En tegens al 't gewelt der nijdigen beſchutten.
Nu wil het tijt zijn dat ghy Joabs hoogmoedt ſlaet,
Die op een hantvol volx zich reuckeloos verlaet,
U trotſt, u in den mont, en in zijn doot komt loopen.
Hier valt geen tegenſtant. men hoeft hem ſlechts te ſtroopen,
In twaelef ſtucken door te houwen met een drift,
En elcken ſtam een ſtuck te ſchencken tot een gift.
Dat eenigh hooft alleen getroffen en geſlaegen,
Zal ſchrick al 't overſchot voor wint door 't ſtof verjaegen,
Om zijnen heer de maer te brengen van den ſtrijt.
Zoo ſchelt de ſuffer ons de ſchult der kroone quijt.

DAVID.

Hoe ging 't aen Joabs zijde? ick weet wel hy bekleede
Mijn recht, en moedighde het volck met eene rede.

ACHIMAäS.

O Davids helden, die getrou, voor 't wettigh recht
Der kroone, tegens zoo vervloeckt een' vyant vecht
Van Godt en menſchen, en die met zijn vloeckgenooten
Den vader, die hem mint, ten troon heeft uitgeſtooten,
Betoont uw trou nu aen den ſtandert, dien ghy zwoert.
Verſchoont de rijxpeſt niet. het oorlogh, dat ghy voert,
Is goddelijck. Godts wet verſtoot hem in haer toren,
Die Godt noch ouders eert, uit wien hy is geboren.
Grijpt moedt: Godt zal uw recht hanthaven, en zijn wet.

DAVID.

Hoe klopt mijn hart uit ſchrick. de wraeck van Joab let
Alree niet op den laſt, in 't ſcheiden hem gegeven.
Die ſtrengheit loopt te hoogh. zoo ſpaert men niemants leven.

ACHIMAäS.

Op deze rede klonck het heeſch bazuingeſchal
Uit bey de heiren op. een ongelijck getal
Vloogh op elckandere aen. dat brullen, brieſchen, ſchreeuwen
Van bitter tegens een gekante ſtandertleeuwen
Verdoofde elx ooren in het velt, zoo dra men trof:
Alle oogen werden blint van 't omgewroete ſtof.

1509 Wy leeren uit het Boek der Richteren, hoe een Leviet zijn geſchonden en gedoode vrouw in twaalf ſtukken hakte en er een van ſtuurde aan ieder van de twaalf ſtammen om ze tot *wraak* aan te ſporen; even zoo ware het overeenkomſtig de ruwe zeden van die dagen, dat Abſolon de lichaamsdeelen van zijn hoofdvyand rondzond by wijze van krijgstrofee; doch als *gift* zoû hy ze zeker alleen om 't rijm gezonden hebben.

1514 *Met eene rede:* er ſtaat in de oude uitgave *met eene mede*, wat wel een goeden zin oplevert, doch al te tautologiſch klinkt: immers *met* en *mede* is 't zelfde: ik meen te mogen giſſen, dat V. geen *mede* maar *rede* geſchreven heeft, wat niet alleen een beteren zin geeft, maar ook daarom de voorkeur ſchijnt te verdienen, om dat Achimaäs zonder inleiding terſtond Joabs *rede* begint op te zeggen; welk woord *rede* dan ook weêr later, vs. 1529, terug komt.

Toen openbaerden zich alle ingekropte wrocken.
Men zagh uw heir in laſt, en drymael ſchricklijck ſchocken,
Gereet te ſpatten, als helt Joab, vol ontzagh,
Zich met den blooten arm, in 't barnen van den ſlagh,
Quam waegen op het ſpits. hy zwaeide zijnen degen
Den hemel toe, verdaeghde uw kroonrecht, en Godts zegen,
Een' wederſpannigh en verbaſtert heir ontzeght:
O Godt, beſcherm uw zaeck, en hanthaef 's konings recht.
Het weêrlichte op dien roep, als wou het Godt verdrieten.
De dooden groeiden aen op houwen, ſteecken, ſchieten.
De zeilſenwagen van den vyant, die noch paert,
Noch menſch, noch geen ſlaghorde in zijnen toren ſpaert,
Geraeckt aen 't hollen, went zich naer zijne eigen helden.
De vrienden moeten 't eer dan vyanden ontgelden.
Dat moedight d' onzen. men bejegende Abſolon,
Die ſchrap ſtont, als een leeu in 't vechtperck. qualijck kon
Het oogh om 't ſtuiven vrient van vyant onderſcheiden.
Ten leſte ſpatte 't heir der ſtammen op de heiden
Naer 't Efraimſche boſch. zoo quam ick herwaert aen,
Door laſt van Joab, reede om in den ſtaert te ſlaen.
Maer hier komt Chuſi, die den uitſlagh zal verhaelen.

CHUSI. DAVID. BERSEBA.

CHUSI.

Zoo moet de kroon van zege op 't hooft van David ſtraelen.
De hemel hanthaeft u. die zich des onrechts belght
Heeft twintigh duizenden, al vyanden, verdelght.

DAVID.

Hoe gaet het Abſolon?

CHUSI.

Zoo ga het allen ſtaeten,
En vyanden der kroone, en al die David haeten.

DAVID.

Och Abſolon, mijn zoon, hoe vreeſde ick voor dien toght!
Och Abſolon, och of ick voor u ſterven moght!
Och Abſolon, mijn zoon, de waertſte van mijne erven,
Gaf Godt, och Abſolon, dat ick voor u moght ſterven!
Natuur, hoe pijntghe ons hart! gewelt, gewelt, gewelt.
'k Beklaegh u voor Godts troon. och Abſolon, dit gelt
Uw vader 't leven. och, ter goeder tijt geboren,
Ter quader tijt in 't velt verſlagen, al verloren!

1536 *Schricklijck ſchocken:* even als men ſomtijds met opzet een *disfonant* in een muziekſtuk aanbrengt om iets ſcherps en onaangenaams aan te duiden, zoo heeft V. hier ook twee harde en wanluidende woorden gekozen om het gehots der legers op elkander uit te drukken.

1554 *Om in den ſtaert te ſlaen:* „om het vluchtend leger te achtervolgen."

O koningsbloem, te vroegh van uwen ſteel gemaeit,
Getroffen van een buy, die door mijn bloemhof waeit!
Och had ick ſchrap geſtaen, toen 't heir u ſpits quam bieden,
Mijn bloote borſt geboôn de wraeckzucht, heet aen 't zieden.
Ick duwde, ô zoon, den dolck u in die ſchoone borſt.
Uw vader draeght de ſchult. mijn handen zien bemorſt
Van 't kinderlijcke bloet, dat koningsbloet, mijn leven.
De geeſt van Abſolon komt dootſch my tegenſtreven.
Waer berge ick mijnen rou?

BERSEBA.

Geley hem naer de zael
Ter poorte in, dat hy ruſte, en zijnen adem haël',
Dees rou geeft ergernis, en zal het volck bezwaeren.
Nu Chuſi, ſpreeck recht uit. hoe is het voort gevaeren?

CHUSI

Toen Abſolon, bykans verlaeten van zijn volck,
Niet langer ſtaen kon voor helt Joabs blooten dolck,
En vreeſde 't uiterſte van doots gevaer te tergen,
Begaf hy zich blootshoofts ter vlught om 't lijf te bergen.
De ſnelheit van den muil quam hem te baet, die los
Ter zijde heeneſloegh in ſchaduw van het boſch,
Maer tot zijn ongeluck: want 's prinſſen locken reicken
En ſlingren krullende om een tackeboſch van eicken,
Daer blijft hy hangen, en het muilpaert ſchiet alleen,
Gelijck een blixem, door zijn meeſters beenen heen,
Die tuſſchen aerde en lucht noch zweeft. de muil blijft rennen.
Een lansknecht zagh 't, en gaf het Joab flux te kennen,
Die ſprack: hadt ghy hem toch gevelt met ſchicht of priem,
'k Had u een ſchat betaelt, of koningklijcken riem.
De lansknecht ſprack: al ſchonckt ghy my noch hondertwerven
Zoo veel, dat koningsbloet zou van mijn hant niet ſterven:
Want ieder hoorde hoe de vader, u voor al,
Abiſaï met een, en Ithaï beval
Dien lieven jongeling te ſpaeren by het leven.
Had ick op mijn gevaer dat ſchendigh ſtuck bedreven,
De koning, wien geen zaeck, hoe kleen, verholen blijft,
Waer tegens my door u in 't ſtraffen zelf geſtijft.
Ick zal, ſprack Joab toen, naer u noch niemant wachten.
Hy vlieght ten boſſche in, drijft den hangenden dry ſchachten,
Dry ſcherpe ſpitſen in den boezem, ſtoot op ſtoot.
Zijn tien ſchiltknaepen ſlaen den jongeling voort doot.
De veltheer Joab, om te ſtuiten het verbazen

1582 *Voor Joabs blooten dolck: dolk* wordt hier figuurlijk gebezigd voor „legerſpits, overmacht;" — doch de keuze van 't woord is niet gelukkig; immers voor hem, die niet weet of begrijpt, dat de ſpreker zich van een beeldſpraak bedient, is het als of Abſolon bepaaldelijk door den *blooten dolk* van Joab bedreigd was geworden.

Boekdruk van Gebroeders Bruyer

DAVID HERSTELT. — Het Vijfde Bedrijf, Blz. 133. — vs. 1561

Der vlughtelingen, laet terſtont den aftoght blazen,
Op dat men 't volck verſchoon', en d' onruſt brenge in ruſt:
Naerdien het vreeſlijck vier des oproers leght gebluſt
In 't bloet van Abſolon, geworpen in den muile
En opgeſpalckten balgh van eenen diepen kuile,
Met ſteenen opgehoopt, op dat hy hierme bromm',
In ſtede van zijn beelt en marmere kolom.
Het volck alom verſtroit, verſteecken van die ſtutte,
Vlught haeſtigh, elck zijns weeghs, in ſchaduw van zijn hutte.
Daer komt heer Joab op den ſpaden avont aen,
Beſtuwt met overſten, en 's prinſſen ſtandertvaen,
Een' hoop gevangenen. ghy hoort tot zegeteken
De paerden brieſchen, en de veltbazuinen ſteecken.

JOAB. BERSEBA.

JOAB.

Geluck, ô koningin. de doot van Abſolon
Is 't leven van de kroone, en uwen Salomon.
Godt ſpaere David lang. Godt ſpaere 's konings leven.

BERSEBA.

Hoe rekent men 't getal, in dezen ſlagh gebleven?

JOAB.

Wel twintighduizenden.

BERSEBA.

Och, had men 't volck geſpaert!

JOAB.

Het woudt verſlont meer volck dan 't uitgetrocken zwaert.
Men keerde, in 't vlughten, zich aan poelen, noch moeraſſen,
Om 't lijf te bergen, daer de paerden, harrenaſſen,
En menſchen ſmoorden. wy, begaen met hun verlies,
Geboden ernſtigh dat men flux den aftoght blies.

BERSEBA.

Hoe heeft men 's konings laſt in Abſolon vergeeten!

JOAB.

Die waer geberght, had hy den helm niet afgeſmeten,
Om 't lijf te bergen, en te vlughten, vry van laſt.
Zoo ſlingerde zijn haer om eicke tacken vaſt.
Een afgront moſt het bloet van dien verwaten ſlorpen.
Al 't heir heeft, hooft voor hooft, een' ſteen op 't lijck geworpen,
Een graffpits opgerecht van ſteenen, zonder tal;
Waer by men eeuwigh hem hier na gedencken zal.
De wet vervloecktze, die aen 't hout ter ſtraffe hangen:

JOAB. BERSEBA. De oude uitgave had hier verkeerdelijk den naam van DAVID bygevoegd, die eerst in 't volgende tooneel weder optreedt.

1639 Zie *Galaten* III: 13. *Daer is geſchreven: Vervloeckt is een yegelijck, die aen het hout hanght.*

Zoo moſt hy aen een' boom verdiende ſtraf ontfangen,
Bezeeglen dezen vloeck. een ongehoorzaem aert,
Den vader trappende, was geen genade waert.
De bloetſchoffeerder van tien vaders bedtgenooten,
Van tien ſchiltknaepen wert doorſteecken, en doorſtooten.
De kroonzucht, wreetheit, en de geilheit troffen 't hart
Elck met een ſchichtpunt, daer hy hing in 't boſch verwart.

BERSEBA.

Wat raet? de vader is te trooſten, noch te ſpreecken,
Bedroeft het volck, en kan zijn droefheit niet verſteecken,
Een ergernis van 't hof, en deze ganſche ſtadt,
Na 's rijx behoudenis, dus avrechts opgevat.

JOAB.

Mevrou, 't is noodigh dien verkeerden rou te toomen.
Ick bidde u hael hem. laet hem flux te voorſchijn koomen.
'k Zal 's konings rou den toom eerſt vieren, en verdraegh
Dat dees bedroefde man een poos zijn hart uitklaegh,
Door ſchreien zich ontlaſte, en eenen vloet van traenen,
Dan kan men hem met vrucht aen zijnen plicht vermaenen.

DAVID. JOAB. BERSEBA. REY.

DAVID.

Heer Joab, och gemoete ick u in dezen ſchijn,
Berooft van mijnen zoon? ô hartewee! ô pijn!
Is dat uw' konings laſt en hoogh bevel uitvoeren?
Zijn dit deze overſten, die mijnen ſtandert zwoeren?
En gelt een konings woort, het koningklijck gezagh
Zoo luttel by het heir? helaes, de zon, de dagh
Gaet met mijn' Abſolon en zijnen vader onder.
Waer bergh, waer bergh ick my van rouwe? ô vader, zonder,
O vader, zonder zoon, die glori van mijn rijck!
Waer leghtghe ô Abſolon? waer leght dat ſchoone lijck?
Waer anders dan in 't hart des vaders, na zijn ſterven?
Daer leght mijn Abſolon, ghy zult geene uitvaert derven,
Mijn zoon, mijn lieffte vrucht. uw vaders hart is 't graf,
Daer ghy begraven leght. helaes, ick had dees ſtraf,
Dien doot by Godt verdient, een doot van duizent dooden.
Breng wegh dees leeusbanier, hem tegens mijn geboden
Ontweldight. dit's geen zege, ô neen, eene oorloghsplaegh,
Dit is geen rijxtriomf, maer eene nederlaegh.
Daer leght mijn rijck, mijn ſtaf, en kroon, en troon in d' affche.
Wegh purperengewaet, en pracht, en prael. ick waſſche
Mijn aenzicht nacht en dagh in traenen, in geklagh.
Wat brengtghe my een' hoop gevangens uit den ſlagh!

1643 *Bloetſchoffeerder:* „die bloedſchande bedrijft."

Broght ghy mijn' Abſolon noch levendigh gevangen,
Ick hadde u met triomfe en ſnaereſpel ontfangen,
Met blijſchap ingehaelt. ô bloedige overhant!
Breng wegh mijn harp. men hang' haer eeuwigh aen den want.
Och, Abſolon, mijn zoon, moet ick u eeuwigh derven?
Och, Abſolon, gaef Godt dat ick voor u moght ſterven!

JOAB.

Is dit uw' Joab met triomfen ingehaelt,
Nu zulck een zon van zege uw aengezicht beſtraelt?
Is dit uwe overſten en helden blijde ontmoeten?
Zy ſmilten man voor man, vergeeten u te groeten,
Verſtroien elck hun 's weeghs. zy hebben u geredt.
Zy hebben heden u de kroon op 't hooft gezet,
Hun leven opgezet om u in ſtaet te houden:
En wort deze oorloghsdeught dus avrechts hun vergouden?
Die vaderſlaghter en verwaten, zoo veraert,
En ſnoot, had heden zelf uw leven niet geſpaert,
Noch uwen Salomon, noch geene koninginnen.
Of meentghe met dien rou het hart des volx te winnen?
En hebtghe aen eenen ſtam, die u ſlechts overſchoot
Van twalef ſtammen, noch te veel in uwen noot?
Zoo vaer vry voort: vaer voort met jammeren en treuren,
De haeren uit het hooft, het kleet van 't lijf te ſcheuren:
Zoo blijck' het klaer dat ghy een' booswicht hooger acht
Dan 's volx behoudenis, en Abrahams geſlacht;
Dat ghy uw vrienden haet, hen hanthaeft, die u haeten:
Maer 'k zweere u, vaertghe voort, 'k zie morgen u verlaeten
Van al uw' aanhang, niet een' halsvrient meer ten hoof,
Uw kroon, en ſcepter, en uw koningkrijck ten roof
Voor alle uw vyanden; en hoor een' ſtorm verheffen
Veel ſchrickelijcker dan uw hooft oit quam te treffen,
Van uwe jongkheit aen, tot heden dezen dagh.
Waeck op dan: ſtrijck, en bergh uw kroon, en rijxgezagh.

DAVID.

Och Joab, wanneer kon het vaders hart oit liegen?
Natuur ontlaſt zich, die kan veinzen, noch bedriegen.
Dit 's aengeboren. dit 's eene ingeſchapenheit.
Natuur, Godts dochter, heeft dien bloetbant vaſt geleit.

BERSEBA.

Aertsvader Abraham had wel natuur verwonnen.

DAVID.

Wat vaders vint men, die dat voetſpoor houden konnen?

JOAB.

Schep moedt, heer koning, toon u vrolijck, als 't behoort,

1713 *Ingeſchapenheit:* een gelukkig gekozen en kernachtig woord, dat wel verdiende het burgerrecht in onze taal te behouden.

Aen 't ganſche heir, en zet u morgen in de poort.
Verwelkoom en onthael de hoofden en de helden,
Die lijf en leven voor uw kroon te pande ſtelden.
Ick won alree het hart van al wat zich verbondt,
En tegens u van daegh noch blanck in 't harnas ſtont.
Zy traden in uw' eedt, gereet hun ſchult te boeten,
En leiden hun geweer gewilligh voor mijn voeten.
'k Heb dit d' aertsprieſters voort verkuntſchapt door een' poſt.
Men roept al: Davids arm heeft ons met Godt verloſt
Van Heiden, Idumeen, en 't juck der Filiſteenen,
Vloot zelf voor Abſolon, door boſch en heiden heenen,
Te blint by ons gezalft en op den troon gezet:
't Is billijck dat men dien hanthaver van Godts wet
Herſtelle in 't out gezagh, hem en zijn' zaet beſchooren.
Schep moedt: ghy ziet den dagh van uw triomf herboren,
Van alle ſtammen en geheel Jeruſalem
U voeren op den troon met een gemeine ſtem.

BERSEBA.

Nu ga te ruſte: want de tijt u noot te ſlaepen.
De nacht verquick den geeſt, en is tot ruſt geſchapen.

JOAB.

Ick ga terwijl het volck vernoegen hier omtrent,
Verzekren van den prijs, die ghy hun waerdigh kent.

DAVID.

Hy ga vry heene. ick zweere en zal het niet vergeeten
Met zijn verdiende maet hem weder in te meeten.
Hy heeft mijn' Abſolon met opzet niet geſpaert,
En toonde aen Abner zelf in vre zijn' ſnooden aert.
'k Wil Amaſe in zijn plaets eer lang ten veltheer zetten.
Mijn nazaet magh na my op zijn verdienſten letten.

REY.

Men offre Gode, nu de vader, van den zoon
Verdreven, wederom, herſtelt op zijnen troon,
Zal heerſchen, aengebeên van volck en onderdaenen.
De vreught wort beſt geſmaeckt na ballingſchap en tranen.

1722 *Blanck in 't harnas*, voor „in 't blanke" of „blinkende harnas," is een vorm, by V. zeer geliefd.
1746 Zie 2 *Samuel* XIX: 9.

KRITISCH OVERZICHT

VAN

DAVID HERSTELT.

Brandt verhaalt in zijn Leven van Vondel, blz. 67, dat onze dichter „den *Herſtelden David* by gelegenheit van de wonderbaare herſtellinge des konings van Groot Britanje, Karel den tweeden, in dicht gebraght had." — Welken grond hy voor dit beweeren had, behalve de omſtandigheid, dat het ſtuk juist in 't licht verſcheen kort na dat gemelde gebeurtenis had plaats gehad, wordt niet vermeld; — er beſtaat anders geen overeenkomst tusſchen die gebeurtenis en de hier verhandelde bybelſtof, dan dat beiden over een herſtelling op den troon loopen. Karel Stuarts herſtel was geen gevolg van een veldſlag, zijn mededinger werd niet doodgeſtoken, en geen enkele byzonderheid vond daarby plaats, die eenige gelijkenis aanbiedt met iets dat met opzicht tot Davids herſtel plaats had. Wil men eenige overeenkomst vinden tusſchen Joab en Monk, dan vergete men niet, dat Monk een overlooper, Joab daar-en-tegen voortdurend zijn koning getrouw was.

Neemt men intusſchen hetgeen Brandt getuigt als waarheid aan, dan moet er noodzakelijk uit volgen, dat Vondel zijn „David Herſtelt" voor zijn „David in Ballingſchap" gemaakt heeft, of althands, dat hy dit laatſte alleen om het eerſte geſchreven heeft. Immers beide ſtukken ſtaan in zoo naauw verband, dat de „David Herſtelt" als 't ware het tweede Bedrijf uitmaakt van het ander ſtuk, en niet wel als geheel op zich zelf ſtaande beſchouwd kan worden. Moge men nu op de beide deelen van het aldus verkregen geheel ook toepaſſen wat by Boileau ſtaat:

Chaque acte dans ſon genre est une pièce entière,

toch blijft het een waarheid, dat het ſlot van den „David in Ballingſchap," in weêrwil van de prieſterlijke voorſpelling, ons onvoldaan laat, en een ontknooping mist, welke in den „David Herſtelt" wordt gegeven; terwijl tot recht verſtand van dit laatſte ſtuk wederkeerig het eerſte ſchier onmisbaar is. En te dezer gelegenheid zij my vergund, een opmerking van algemeenen aart in 't midden te brengen. Zy is deze, dat, terwijl Vondel,

Boileau, en misschien ook de aelonde treurspeldichters, wier voorbeeld zy aanprezen, groote kreten van verontwaardiging zouden hebben aangeheven by 't zien van tooneelstukken, waarin, zoo als in die van de Engelsche en Spaansche schrijvers uit vroegeren en, op hun spoor, ook van de Hoogduitsche en Fransche schrijvers uit onzen tijd, soms maanden, ja zelfs jaren verloopen tusschen het eene Bedrijf en het andere, zy geen bezwaar vonden tegen het schrijven van twee of drie treurspelen, waarvan het eene een vervolg strekte op het andere, maar waarvan alzoo niet een als een geheel op zich zelf staand werk kon beschouwd worden. En nu vraag ik, waarom men meer tegen de regelen der kunst zondigt door de behandeling der gebeurtenis, welke men tot onderwerp gekozen heeft, in bedrijven, dan door die in geheele dramaas te verdeelen? Uit de samen genomen dramaas even goed als uit de samen genomen bedrijven is toch de eenheid van tijd verdwenen.

Wat nu den „David Herstelt" betreft, oppervlakkig beschouwd, zoû hy, meer dan de „David in Ballingschap", den naam van treurspel schijnen te verdienen. Immers er wordt bloed in gestort, niet alleen van Absolon, maar nog van een twintig duizend man bovendien. Doch ik moet hier herhalen wat ik zeide in mijn Overzicht van 't vorige stuk, de aanspraak op den naam van treurspel zit niet in het gestorte bloed, maar in het tragische der situatie; en wanneer ik de beide stukken uit dat oogpunt beschouw, bevat de „David Herstelt" nog minder wat de gemoederen roert en schokt, dan zijn voorganger. 't Is waar, de zielsgesteldheid van David, genoodzaakt zijn kroon, zijn lijf, al wat hem dierbaar is, te verdedigen, en te velde te trekken tegen een ontaarden zoon, dien hy toch niet kan nalaten, innig lief te hebben, leverde schijnbaar wel stof op tot dramatische behandeling; maar ongelukkig heeft Vondel daarby vergeten, dat David niet alleen vader was, die zijn zoon wilde sparen, maar ook koning, die voor zijn volk moest strijden: hy heeft hem ons byna uitsluitend in die eerste hoedanigheid voorgesteld, en daarby zelfs de zwakheid van karakter, welke hy te schilderen had, overdreven. De strijd, die in Davids binnenste woedt, had meer in dat binnenste moeten gesmoord zijn gebleven, zich, vóór den slag, alleen openbaren door een kort, doch streng en stellig gebod aan Joab en zijn medebevelhebbers, om Absolon te sparen, en eerst na het vernemen van 's jongelings dood in jammerklachten uitbarsten. Doch Vondels David jammert en weeklaagt van 't begin tot aan het slot, wat niet weinig eentoonigheid over het stuk verspreidt: de man mist doorgaands als koning en als held alle waardigheid, en zijn oud wijfs-getreur benevens zijn voortdurende besluiteloosheid beletten, dat men in hem dat belang stelle, het welk hy, by een betere opvatting, van ons zoû hebben afgevorderd.

In de voorstelling der overige karakters is Vondel gelukkiger geweest, en allen die ons hier voorkomen, Bersheba, Joab, Sobi, enz. zijn wel de typen, die ons het gewijd geschiedverhaal doet kennen. Maar ongelukkig worden ons door de staatzuchtige, enkel om haar zoon bezorgde Bersheba geenszins de Thamar en de Bedgenooten van het vorige stuk vergoed, en, zoo er ook hier wederom een groote verscheidenheid van persónaadjen gevonden wordt, de meesten komen om lange verhalen te doen, waarvan de inhoud niet altijd even belangrijk, en somtijds vrij onwaarschijnlijk is. Zoo neemt het verslag van Achitofels jammerlijk uiteinde wat veel plaats, daar de man niet in 't stuk optreedt, en de invloed, welken zijn overlijden op de gebeurtenissen uitoefent, voor de toeschouwers niet zoo duidelijk is voorgesteld, dat zy er het noodige gewicht aan hechten. Hoe voorts Jonathan des zelfmoordenaars *dying speech*, welke hy niet dan uit de tweede of derde hand heeft kunnen te weten komen — 't is niet waarschijnlijk, dat die gedrukt was — en hoe Achimaäs de toespraak van Absolon, welke hy mede zelf niet kon gehoord hebben, zoo letterlijk kunnen overbrengen, is niet gemakkelijk te verklaren.

In weêrwil van deze gebreken, welke een ander misſchien niet zoo gewichtig zal achten, heeft de „David Herſtelt," als dichtſtuk beſchouwd, groote en onwederſprekelijke verdienſten. De inleiding is ook hier wederom voortreffelijk, en allergelukkigst het denkbeeld, prins Sobi te doen optreden, die natuurlijk, als vreemdeling, nieuwsgierig moest wezen naar de omſtandigheden, die Davids vlucht uit Jeruzalem hadden veroorzaakt, en aan wien Joab daarvan verſlag doet, met een alzoo den lezer of toeſchouwer onderrichtende van wat hy noodig heeft te weten. Niet alleen vinden wy in deze ſamenſpraak behartigingswaarde ſtrategiſche lesſen — vs. 9—14 —; maar ook wordt daarin op oordeelkundige wijze reeds dadelijk Joabs voornemen kenbaar gemaakt om Abſolon, zoo hy hem vangt, niet te ſparen; — waardoor het begin aan het ſlot van 't ſtuk wordt vastgeknoopt. De berichten van den veerwachter en van Abiſaï, hun verhalen van 's vyands krijgsbewegingen, de bevelen, dien overeenkomſtig gegeven, dat alles is vol leven en werking en kontraſteert zeer gelukkig met de rouwpſalmen, die er tuſſchen in geweven zijn. Keurig en treffend is de beeldſpraak die vs. 223—228 voorkomt, en kunſtig is in de ſamenſpraak tuſſchen David en Joab, de wijze, waarop de dichter, door de tegenwerpingen van den veldheer, Davids liefde voor zijn zoon te ſterker doet uitkomen. Dit tooneel verdient ook daarom als een der ſchoonſte uit het ſtuk te worden aangemerkt, omdat het het eenige is, waarin David niet alleen als vader, maar ook als wakker en beleidvol veldoverſte ſpreekt — vs. 236—274. — Flink van behandeling is mede het onderhoud tuſſchen Joab en Amaſa en met diplomatiſchen takt weet Davids ſluwe veldheer elk voorſtel tot bemiddeling af te doen ſtuiten door het oprakelen van alle oude veten; terwijl hy, niet minder listig in het navolgende tooneel, door een valſche voorſtelling van het oogmerk van Amaſaas zending, den koning om den tuin weet te leiden en tot den krijg aan te porren. — Met dat al verdient het eenige opmerking, dat V. hier, tegen zijn gewoonte, is durven afwijken van het Bybelverhaal, waar nergends eenige ſprake is van een 't zij geveinsde, 't zij oprechte poging tot toenadering van Abſolons zijde: ja de gemelde tooneelen laten een eenigzins pijnlijken indruk na by lezer of toeſchouwer, om dat deze de gedachte niet van zich weren kan, dat, zonder Joabs dubbelhartigheid, de verzoening tuſſchen vader en zoon tot ſtand had kunnen komen. Maar om dat Joab, volgends den Bybel, later ſlecht loon voor zijn dienst ontfing, en door David met een zwarte kool geteekend, door Salomo ter dood gedoemd werd, meende V. vrijheid te hebben, hem nog bozer te maken dan het geſchiedverhaal hem ſchildert.

Het verhaal van Achimaäs in het vijfde Bedrijf, is, wanneer men de kleine onwaarſchijnlijkheid voorby ziet, op welke ik zoo even gewezen heb, allervoortreffelijkst. Vondel is hier, behalve by het Bybelverhaal, ook by Euripides te rade gegaan. In de Fenisſen van dezen — later ook door Vondel, onder den tytel van „Euripides Fenici aenſche of Gebroeders van Thebe" vertaald — verkeert Jokaste ongeveer in een gelijke omſtandigheid als hier David. Zy is bekommerd over het lot van hare zonen, waarvan de een de ſtad belegert, de andere die verweert. Een bode komt haar den uitſlag van den ſtrijd vertellen, en nu heeft de eerſte vraag, die zy hem doet, geen betrekking tot de ſtad, maar tot hare kinderen. Zie vs. 1072 ſqq.

ὦ φίλτατ' ἦ που caet.

Op gelijke wijze luidt ook Davids eerſte vraag aan Achimaäs, vs. 1426:

Hoe ging het Abſolon? enz.

Jokaste haast zich, den bode, zoodra hy eenige woorden geſproken heeft, in de rede te vallen en naar Polynices te vragen. Zie vs. 1083.

ἔν' εἶπὲ caet.

Even zoo gedoogt David naauwlijks, dat Achimaäs, die op een wijze, welke 's dichters

kunst eer aan doet, alle toefpeling op het lot van Abfolon zoekt te vermijden, met zijn verhaal voortga, en valt hem, vs. 1428, nogmaals met dezelfde vraag in de rede. In de Fenisfen zwijgt de bode na het verhaal van den flag te hebben gegeven en, als Jokaste hem ondervraagt naar hetgeen verder voorviel, luidt zijn antwoord ontwijkend. Zie vs. 1209:

ἔα τὰ λοιπά caet.

„Vraag niet naar het overige," enz. Met grootere kunst weet Achimaäs, door zijn verhaal met zwierige uitweidingen te verlengen, de vermelding van Abfolons dood te ontwijken, en zijn reden te rekken tot aan de komst van Chufi, wien hy gaarne de mededeeling van de treurige tijding overlaat.

Wat eindelijk den ftijl en de verfifikatie betreft, zy zijn overal den grooten dichter waardig, en uit dat oogpunt befchouwd, was wederom de taak van den kritikus hoogst gemakkelijk te noemen.

In ditzelfde jaar gaf Vondel zijn toeſtemming aan Jacob Leſcalje, boekverkooper op den Middeldam by de Vischmarkt, mede als dichter bekend en ons reeds als zoodanig voorgekomen, [1]) om ſommige gedichten van hem op te nemen in een bundel, verzameld door T. van Domſelaer en uitgegeven by gemelden boekverkooper, onder den tytel van: „Hollantſche Parnas of Verſcheyde Gedichten." Vondel deed dit echter niet dan met een kort bericht, ſtrekkende om het Publiek te waarſchuwen tegen den ſpekulatiegeest van ſommigen, die misbruik maakten van zijn naam, door gedichten uit te venten, welke hy nooit vervaardigd had. Dit bericht, voor den bundel van Lescalje geſteld, luidde als volgt:

1) Zie Deel VII, blz. 750. 's Mans naam wordt, ook op de tytels der by hem uitgegeven werken, onderſcheidelijk *Lescalje*, *Lescaille* en *Lescailje* geſpeld.

J. V. VONDEL

TEGENS

DE VALSCHE DRUCKMUNT,

GANGBAER OP ZIJNEN NAEM,

GESTELT VOOR DEN HOLLANTSCHEN PARNAS.

Ick kon Jakob Lescaille niet weigeren eenige van mijne dichten by te zetten, om onder dit werck te zaeien. De gewinzucht zommiger boeckverkooperen, meenende uit mijnen naem winſt te trecken, ontzien niet op een byzonder bladt, of in boecken, in Hollant en elders, op mijnen naem te drucken dichten by anderen gedicht, en inzonderheit in Zuidthollant, daer men op den tytel van Vondels poëzye, druckt en herdruckt, en vermeert vele dichten, daer ik zoo weinigh kennis en ſchult aen hebbe, als het kint dat noch te baeren ſtaet. men vergult

dit noch glimpelijck met eene voorrede dat het mijn eigen werck is, maer my te zijner tijt ſta te bezorgen dat het in een beter ordre geſtelt werde. Tegens deze ongeſchicktheit, en moetwillige boosheit ſchieten my geene wapens dan mijn gedult over. De lezers, wien het luſt een anders dicht op mijnen naem te lezen, mogen zich ondertuſſchen hiermede ketelen, my ſtaet het te gedoogen. 't Amſterdam 1660, den 20 in Grasmaent.

Wy hebben vroeger [1]) gezien, hoe Vondel het hem overgeblevene had vastgemaakt op zijn dochter. Hy begreep aan deze handeling nog meerderen klem te moeten byzetten, door zijn testament te maken, hetwelk ik hier laat volgen, woordelijk afgeſchreven naar het oorſpronkelijke, dat op de Minuten-Kamer van Heeren Notarisſen hier ter ſtede bewaard wordt.

„In den naem des Heeren. Amen" etc.

„Hy teſtateur, Jooſt van den Vondel, heeft gewild, dat zyn dochter Anna van den Vondel, by forme van prelegaet, off anders op de beſte maniere, vooruyt ſal genieten alle den inboedel ende huysraet, mitsgaders al ſyn gedruckte ende geſchreven, gebonden ende ongebonden boecken ende geſchriften, niets daervan uytgeſonderd. Inſtitueerende verder ſynen ſoon Jooſt van den Vondel de Jonge [2]) of by deszelfs voor overlijden, desſelfs kinderen by repreſentatie in de dubbele legitime portie, hem ofte heur, naer ſcherpheyd van rechten, uyt ſyn naegelaten goederen competeerende, mits dat hun off ſyne kinderen in voldoeninge van dien aengerekend ende afgecort ſal werden al 't gunt by den voorſ. ſyn ſoon aen hem teſtateur ſchuldich is, ende hy vooraff aen denſelven verſtreckt off betaelt heeft. Ende in al ſyn teſtateurs vorder nae te laten goederen, actien ende credieten, geene gereſerveerd, wat hy eenichſins met den doot ſal comen te ontruymen, heeft hy tot univerſeel erffgenaeme geinſtitueerd, ſulx hy doet mits deſen, ſyn dochter Anna van den Vondel, ſtellende voorts tot executeuren van deſen ſynen teſtamente ende tot voocht van de voorſ. ſyn ſoons kinderen ende adminiſtrateuren van derſelver goederen (in cas van ſyn voorſ. ſoons overlijden) d'eerſamen Pieter Bleſe."

Het testament is gedagteekend 6 Augustus 1660 en opgeſteld door den Notaris Johannes Volck Oli, in tegenwoordigheid der getuigen Johannes Oli en Willem van Poelenburgh. Het is door den Notaris, de Getuigen en den Testateur eigenhandig geteekend.

Het moge eenige verwondering baren, dat wy hier, na het vermelden van *executeuren* en *adminiſtrateuren* in het meervoud, maar eene

1) Zie Deel VII, blz. 634.
2) Men had toen nog geen zeker bericht van zijn overlijden.

perſoon benoemd vinden, doch dat was misſchien notaris-ſtijl van die dagen: en, zoo ik kritiſche aanteekeningen geef betreffende den ſtijl en de taal der geſchriften, in dit werk opgenomen, zoo zal men my vergunnen, hier, waar 't een testament geldt, een uitzondering te maken. Wien het verder bevreemden moge, dat Vondel, tot uitvoerder van zijn uiterſten wil, noch Joan de Wolff noch een zijner verdere aanverwanten neemt, maar iemand, die tot heden in 't verhaal van 's mans leven geen rol hoegenaamd heeft geſpeeld, dien moet ik verwijzen naar hetgeen ik vroeger [1]) heb aangemerkt aangaande de vertrouwelijkheid, die tusſchen onzen dichter en den nog jeugdigen Pieter Bleſen beſtond. Waarſchijnlijk had deze zich belast met het bezorgen van des grijzaarts financieele aangelegenheden en was daardoor meer dan iemand geſchikt de betrekking te vervullen, hem by de uiterſte wilsbeſchikking opgedragen.

Dat het bericht, door Vondel tegen de Valſche Druckmunt uitgegeven, (zie blz. 143) niet onnoodig of ontijdig was, vond nog voor het einde van het jaar 1660 bevestiging door het verſchijnen — doch waarſchijnlijk deze reis niet door de zorg des eerſten uitgevers — van een derde druk van het zoogenaamde „Tweede Deel van Vondels Poëzy," waarvan in 1647 de eerſte en tweede druk uitgekomen waren te Schiedam; [2]) de tytel luidde:

J. v. VONDELS

P O Ë Z IJ;

ZIJNDE

VERSCHEIDE

G E D I C H T E N.

Uyt Tweedr Druk:

BIJ EEN VERGADERT, ENDE IN DEZEN DERDEN DRUK
OP NIEUW OVERZIEN, EN VEEL VERMEERDERT.

TOT SCHIEDAM:
In de OUDE DRUKKERIJE, Anno 1660.

Deze bundel bevatte niet alleen al wat in den eerſten druk was opgenomen, maar meest alles, wat federt van Vondels hand in 't licht gekomen en niet in de uitgave van Gysbert Sybes [3]) geplaatst was.

1) Zie Deel VII, blz. 679.
2) Zie Deel V, blz. 549.
3) Zie Deel VI, blz. 112; Deel VII, blz. 704.

De Voorrede, by deze uitgave geplaatst, en die geheel verſchilt van die, welke by den eerſten en tweeden druk uitkwam, laat ik hier volgen.

DE

DRUKKER

AAN

DEN LEZER.

Y geven U hier een Tweede Deel van Vondels Poëzij: „Dat 's genoeg; want om te zeggen, wie Vondel en „welk de kracht van zijn ziel-beroerende Poëzij is, dat „waar boven d' onbereikelijkheid, een noodloos werk „begoſt, dewijl zijne hoogdravende Zang-heldin, gereeds „zich zelven, op alle voorval van ſtof en ſtaat en Godsdienſt, bij alle „Rijmkundige en Rijm-lievende, zoodanig heeft doen kennen, dat zij „eenpariglijk belijden hem de gewijde laurier, wegens volkomenheid „van taal, zinuiting van gedachten, rijkdom van vonden en geeſt, on-„bedwongenheid van ſtijl en ſtof, onnavolgelijke zwier en trek van „kunſt, en dat het voornaamſte is een alzins zich zelfs gelijk zijnde „zedigheid en deftigheid van woorden en neigingen, voor all' anderen „toe te komen; weſhalven ook deszelfs naam voor eenig werk ge-„noeg is om 't zelve bij elk aangenaam en ontfankelijk te doen wor-„den: Om evenwel tot aanmerking van dit tegenwoordige werk een „woord te zeggen, dient, dat zich de Lezer lichtelijck zal verwonderen, „in 't begin van het zelve, eenige, en miſſchien al met weinige, ge-„dichten te zien, die in het eerſte Deel der Poëzij, zoo als het bij „Vondel zelf is uitgegeven, gevonden worden; de rede is, om dat in „'t merendeel der zelve zoo hier en daar, eenige geen geringe ver-„andering bij den Autheur is gemaakt: als bij voorbeeld: in het „Treurdicht van Hendrik de Vierde, Koning van Vrankrijk en Navarre, „zoo als het den Autheur jongſt bij 't gemelde werk heeft ingevlijd, „worden bevonden uitgelaten te zijn deze geheele aan een volgende „zeſtien vaarzen, beginnende:

„*Hoe lange zuldi noch den hoogſten Rechter tergen*
„*Gij Babilonſche hoer &c.*

„Welke de Heer van Brandwijk t' eeniger tijd tegen Vondel heeft „doen dienen; waar mede door verloop van tijd het werk van gemelde „Heer van Brandwijk, voor qualijk toegepaſt, of t' onrecht aangete- „gen, zouw kunnen genomen worden: diergelijke verandering, hoe- „wel van minder belang, is in veel en verſcheide dingen meer geſchied: „want hoe wel ik garen toe ſta dat een eigenaar over zijns zelfs werk „dit recht behoud, zoo blijft het evenwel in 't believen der Lezers, „en rijmlievende, na dat zoodanig werk door gemeen-making eenmaal „heeft begoſt des gemeenen rechts te zijn, te verkiezen welke Vaar- „zen zij zich willen laten benemen, ofte welke niet; voornamentlijk „wanneer de verandering, niet ofte weinig om verbetering van konſt „maar uit ander inzicht is bijgekomen: dit heeft mij dan doen beſlui- „ten, in deze mijnen druk volkomentlijk te volgen, dat Werk 't gene „voor dezen al onder de naam van Tweede Deel van Vondels Poëzij „was in het licht gegeven; want hoewel ik wel geloove datter eenige „dingen in zijn, waar in geen verandering zal geſpeurt worden, om „dat ik echter mijn zelven naulijx dorſt aanmatigen wel uit te kun- „nen vinden, waar in de verandering waar te nemen ſtond ofte waar „in niet: mede, om dat ik wiſt met hoe groote luſt en begeerte deze „voorgaande druk was aangenomen en als noch begeert wierd, heb „ikze, zegge ik, zonder verandering willen volgen; alleen ter begeerte „van anderen de jacht van Kupido, om dat het geoordeeld wierd de „plaats en des Mans naam (vermits lang verloop van tijd) onwaar- „dig te zijn, daar uitlatende: worden hier in noch eenige dingen „gevonden, die d' Autheur voor de zijnen niet zouw willen aannemen, „immers dat hij 'er deel aan heeft, en benevens anderen (gelijk in „de ſtekelachtigheid dier tijden meer plagt te geſchieden) ſtijl of ſtoffe „toe geleent of bijgebracht hebbe zal hij lichtelijk niet willen ontken- „nen, dewijl hij hier van zelf dit bedenken in de mond geeft, gelijk „hij bij dat voorval, op de zelve wijs ook van Hekubas Treurſpel „ſpreekt. De vordere verzameling is niet de orde en eiſch van ſtoffen „en tijd in waargenomen, maar (onder verwachting datze den Au- „theur t' eeniger tijd na zijn zelfs welgevallen believe te ſchikken) „om de lust der Liefhebbers te voldoen, en voor verder verwijdering „te bewaren, een-voudelijk bij een geſchikt: gebruik onzen arbeid ten „beſte. En vaart wel.

Heb ik op blz. 126 van het laatstvorige Deel vermeld, dat onze hoogbejaarde dichter in 1660, met en benevens de berijmde vertaling van den Virgilius, nog drie treurſpelen het licht deed zien, thands kan ik het getal zijner op dit jaar te brengen werken nog met den *Samſon* vermeerderen, waarvan my, en gelukkig nog in tijds, een uitgave in handen is gekomen, welke de onzekerheid, waarin my de twijfelachtige tijdsopgave van Brandt te dien aanzien had gelaten, te eenenmale wegneemt.

SAMSON

OF

HEILIGE WRAECK.

TREURSPEL.

1660.

DEN

WELEDELEN EN GESTRENGEN HEERE

Cornelis van Outshoren, [1]

RIDDER, HEERE VAN OUTSHOREN EN GNEPHOECK, [2]

BURGERMEESTER EN RAET VAN AMSTERDAM

HOEWEL Godt niet dan louter Godt en wezen is, nochtans beſpiegelen de Godtgeleerden dit eenigh wezen in verſcheide eigenſchappen, hem toege-eigent. Onder deze eigenſchappen blijcken zijne wijſheit, goetheit, en mogenheit, die zich in Samſon levendigh openbaeren: want hy is van Godts wijſheit geſchickt

1) *Cornelis van Outshoren:* deze was de zoon van Vondels voormaligen beſchermer, Dirck de Vlaming van Outshoorn, over wien geſproken is Deel III, blz. 38, 39. In 1645 Schepen geworden, bekleedde hy de waardigheid van Schout van 1649 tot 1655, en die van Burgemeester in de jaren 1656, 1660, 1662, 1668, 1672, 1676, 1677, 1679 en 1680. Hy was het, die, ten gevolge van een verſchil, met den leeraar van Alfen ontſtaan, in welk dorp vroeger die van Oudshoorn te kerk gingen, in deze laatſte plaats een nieuw kerkgebouw ſtichtte, op 't model der Oosterkerk te Amſterdam, en waarin nog de wapens van zijn geſlacht zijn te zien.

2) *Gnephoeck:* een ambachtsheerlijkheid in Rijnland, naby Oudshoorn gelegen, en vroeger daarmede tot eene en dezelfde heerlijkheid vereenigd.

om eenen grooten verloſſer door zijn geboorte, leven en ſterven uit te beelden. Godts goetheit blijckt in hem, als hy door dien ſtercken zijne uitgekoornen van het veertighjaerige juck der Heidenſche ſlavernye verloſt, en hen twintigh jaeren onder zijn rechterſchap en wethouderye beſchermt: maer Godts mogenheit ontdeckt zich allermeeſt in de ſterckheit van dezen helt, beſtaende in zijne haerlocken. Het haer is niet anders dan een uitworpſel, [1]) om het hooft te decken, en tot cieraet te dienen, gelijck het loof de boomen verciert, en het ooft beſchut. maer wat is 'er onſtercker dan het haer? [2]) evenwel wert Godts kracht te meer in deze onſterckheit geopenbaert, toen het hem beliefde dit tot een heilzaem eindt te gebruicken: en wanneer de menſchen Godts gaven miſbruicken en verwaerloozen, dan ontruckt d' Allerhooghſte hun zijne genade, en laetze onderdrucken, om hen te leeren hoe los zy buiten Godt en zijne invloeiende kracht ſtaen. In de doot van Samſon blijckt zijne wraeckzucht, zich wreeckende, door eene heilige aendrift van Godts geeſt, aen de Filiſtijnen, Godts erfvyanden en afgodiſten, over het uitſteecken van zijne oogen. Hy overwint de vyanden door zijn doot, tot een voorbeelt van den beloofden verloſſer, en wetgever der menſchen, die door het voorſchrift van de wet der liefde, in het eenige woort BEMIN begrepen, [3]) alle voorgaende wetgevers

1) *Uitworpſel:* hier in den zin van „uitſpruitſel, uitgroeiſel, uitwas," wat inderdaad de letterlijke vertaling is van 't Lat. *excrementum*. Zie KIL. *in v.*

2) *Wat is 'er onſtercker dan het haer?* Zeker is *een* hair op zich zelf onſterk; doch *het* hair pleegt aangemerkt te worden als het kenmerk van mannelijke kracht.

3) *De wet der liefde, in het eenige woord* BEMIN *begrepen:* hier ſpreekt Vondel niet als dogmatizeerend theoloog, maar uit de volheid van zijn oprecht en hartelijk gemoed.

en wijſheit der wijzen overtreft, en de wraeckgierigheit met wortel met al uit de harten zijner leerlingen ruckende, deze nieuwe en volkome wet plant, waer tegens alle die op zijnen naem ydel roemen zich ten hooghſte bevlecken, zoo menighmael zy hun leedt en ongelijck met gedachten, woorden of wercken wreecken, en niet liever door weldaedigheit hunne haeters overtuigen, om te toonen dat zy van den geeſt der liefde gedreven worden, naer het onbevleckte voorbeelt, hun in dien hemelſchen wetgever voorgeſtelt. De helt Samſon, van den Allerhooghſten met zulck eene onverwinbaere kracht en ſterckheit gewapent, wert endelijck ontwapent door de loosheit en bekoorlijckheit van zijne boelſchap, [1]) om de reuckeloze jongkheit te waerſchuwen zich van de bekoorlijcke ſtreecken der lichtvaerdige ſchoonheden te hoeden, waer door zoo veele dappere mannen ten val geraeckten. Ick oordeelde niet ondienſtigh Samſon in zijne verſmaetheit ten tooneele te voeren, om wulpſche zinnen in te tomen van alle ongeregeltheit, en hen te leeren de natuurgaven Gode, den oirſprongk van alle goet, ter eere te gebruicken. Om dezen grootdaedigen helt in zijne vernederinge heerlijcker te voorſchijn te brengen, ontleene ick den glans van uwen Ridderlijcken naem en ſtam, wiens overouden luiſter nu al omtrent dryhondert en vijftigh jaren gebloncken heeft, in den heere Willem van

1) *Boelſchap:* een goed Neêrduitsch woord (voor 't eenvoudig *boel*, even als *heerſchap* voor *heer*) en waar voor men thands by voorkeur 't bastertwoord *maîtres* gebruikt, of den onzuiveren vorm *boeleerſter*.

Outshoren, [1]) en zijnen broeder Jakob, tot de hoogheit en eer des biſdoms van Uitrecht verheven; een ſtam die ſedert eene lange ry van brave mannen uitleverde, waeronder uwe voorouders, grootvader en vader met lof geſtelt worden, naerdien zy het vaderlant en deze ſtadt door getrouwe dienſten aen hunne nakomelingen eeuwigh verbonden: dat my te hooger verplicht altijt te blijven,

Weledele en geſtrenge heer,

Uwe weled. en geſtr. dienſtwillige

J. V. VONDEL.

1) *Willem van Outshoren:* van de daden van Willem van Outshoorn weet ik weinig anders te verhalen, dan dat hy het rechtsgebied van Amſterdam vergrooten liet en daartoe voor de ſtad een privilegie verwierf van Graaf Willem III, in d°. 9 December 1342; een daad, welke hem natuurlijk aanſpraak moest geven op de erkentenis van Vondel. Jakob van Outshoorn, zijn broeder, die Deken van Utrecht was, werd aldaar tot Biſchop verkozen in den jare 1322, na 't overlijden van Frederik van Zirik. Hy ſtierf echter nog in 't zelfde jaar, niet zonder vermoeden op vergiftiging. De ſchrijver der *Batavia Sacra* prijst hem als een man „van uitſtekende vroomigheit, geleerdheit en godsdienſtigheit." Zie ald. Deel II, blz. 322.

INHOUDT.

MANOË, uit den ſtamme van Dan, en zijne huisvrou woonden te Saraä, [1]) lange kinderloos. Godts engel verſcheen haer eerſt in 't byzonder, daer na hun beide, en ſpelde dat hun een zoon te teelen ſtont, die, van moeders lichaem aen Gode toegeheilight, wijn nochte ſtercken dranck zoude drincken, geene onreine ſpijs proeven, nochte zijn haer laeten ſcheeren, en de twalef ſtammen beginnen te verloſſen uit de veertighjarige ſlavernye der Filiſtijnen: na welcke openbaringe de hemelſche gezant in de vlamme des altaers ten hemel voer. Hierna baerde de huisvrou den beloofden zoon, noemde hem Samſon, dat de zon betekent. [2]) Hy, van Godts Geeſt gezalft en gedreven, zette zich neder tuſſchen Saraä, en Eſthol. Eerſt verſcheurde hy te Thamnata eenen jongen brullenden leeu, en vont in het wederkeeren eenen byenzwarm in het leeuwenaes. Hy troude door Godts ingeven eene Filiſtijnſche vrou, en gaf op de bruiloft dit dubbelzinnige raetſel uit:

Een eeter ſpijſt. het ſtercke jong
Schaft zoetigheit voor mont en tong. [3])

Samſons bruit, van de bruiloftsgaſten [die by gebreck van het raetſel te raden den prijs, daer op gezet, verliezen zouden,] ſchrickelijck gedreight, perſte den bruidegom met veele traenen den zin des raetſels uit, en melde het den gaſten, die hier mede dertigh hemden en vierkleeders [4]) wonnen, hun van Samſon gelevert, toen hy by Aſkalon dertigh mannen verſloegh, en ſtroopte. De helt ving dryhondert voſſen, koppeldeze ſtaert aen ſtaert, met vierwerck daer in gevlochten, dreefze in het korenlant der vyanden, en verbrande hun koren, wijnbergen, en olijf-boomen. Hy brack den Filiſtijnen, by menighten, armen en beenen. Toen de ſtam van Juda, om der Filiſtijnen gramſchap te ſtillen, hem gebonden in hunne handen leverde, ruckte hy ſtricken en banden in ſtucken, ſloegh dui-

1) *Saraä:* in den Staten-Bybel *Zora* genaamd.

2) *Dat de zon betekent:* dit is niet volkomen juist. De Hebr. naam beteekent: „die naar de zon gelijkt." Zie *Hebr. Nederd. Woordb.* van LEMANS en MULDER, blz. 695.

3) De berijming dezer bekende plaats van *Richteren* XIV: 14, is niet byzonder gelukkig geſlaagd, en met het *jong* er by, zoû niemand geloof hebben geſlagen aan de oplosſing uit den mond van Samſons vrouw vernomen.

4) *Vierkleeders* voor „kleederen, waar men feest meê *viert*, feestkleêren," De Staten-Bybel heeft *wisſelkleederen.*

zent mannen met een ezels kinnebacken, waeruit, op zijn gebedt in noot geſtort, eene levendige bron ſprong, [1]) die zijnen dorſt leſchte. Te Gaza, van zijne vyanden bezet en beſloten, rees hy by nidnacht uit den bedde, ruckte ſtadts poorte, met beide de poſten, uit haere krammen en pannen, en droeghze op zijnen hals te Hebron op den bergh. Endelijck verliefde hy by Soreck op de ſchoone Dalila, die, lichtvaerdigh en geltgierigh, van den vyant omgekocht, hem verſcheide reizen liſtigh ondertaſte waer zijne kracht in beſtont. Drymael gebonden ruckte de helt zijne banden los, en ſtelde haer en de vyanden te leur: doch ten vierden maele, door het vleien en ſchreien van zijne boelſchap afgemat, openbaerde hy heur hoe Godts kracht in zijne haerlocken ſchool Zy, nu haer ooghmerck bereickende, liet hem, in haeren ſchoot ſlaepende, de zeven locken affcheeren, waer op de Filiſtijnen, haer eerſt den beloofden prijs toetellende, den maghtelozen overvielen, d' oogen uitſtaecken, en, met twee ketenen gebonden, naer Gaze voerden, daer hy in gevanckeniſſe moſt maelen, tot dat, zijn haer weder aen 't waſſen, de Filiſtijnſche vorſten op Dagons feeſt vergaderden, over hem triomfeerden, en, onder d' offermaeltijt vrolijck, den gevangen dwongen voor hun te ſpeelen. De helt tijt en gelegenheit waernemende beval den tuchtknaep, [2]) die hem leide, te brengen by de twee hooftpylaren, waerop het ganſche gebou van Dagons kerck ſteunde. Toen vatte hy beide de pylaeren in zijne armen, riep Godt om ſterckheit aen, op dat hy zich over zijne blintheit aen den vyant moght wreecken, en boogh de pylaeren met volle kracht te zaemen, waer op het ganſche kerckgebou inſtorte op de vorſten, en eenige duizenden van mannen en vrouwen, zulx dat Samſon in zijne doot meer vyanden met zich vernielde, dan hy oit in zijn ganſche leven verſlagen hadde. Op dit gerucht quamen zijne broeders en vaders bloetvrienden, alreede op wegh naer Gaze, in de ſtadt zijne uitvaert bekleeden, om het lijck in het vaderlijcke graf, tuſſchen Saraä en Eſthol, te begraven, na het twintighſte jaer van zijne lantvooghdye en rechterſchap.

Het treurſpel is getrocken uit het boeck der Rechteren, en Joſefus vijfde boeck der Joodtſche geſchiedeniſſen. Het tooneel is te Gaze, op Dagons kerckhof, by het hof. Het ſpel begint voor den opgangk, en endight met den ondergangk der zonne. De Jodinnen bekleeden den rey.

1) *Waeruit.... een levendige bron ſprong:* zoo luidt het in de vertaling der *Vulgata* en in die van Luther. Volgends de Staten-overzetters ſprong het water uit de ſteenrots, en had de zaak alzoo op een zeer natuurlijke wijze plaats, waarby geen dubbel mirakel noodig was.

2) *Tuchtknaep:* „knecht of bediende in een *tucht-* of gevangenhuis," of ook welligt eenvoudig „tuchtiger, beulsknecht." Zie vs. 22, 23, 126, 127 van het treurſpel. In het Bybelverhaal wordt eenvoudig van een *jonge*, of leidsman geſproken.

DE TREURSPEELDERS.

DAGON. De vorſt des afgronts, en allergrootſte afgodt der Filiſtijnen.

DE TUCHTKNAEP VAN SAMSON.

SAMSON. De lantvooght, en rechter van Iſraël.

DE REY VAN JODINNEN.

DE VORST VAN GAZE.

DE VORSTIN VAN GAZE.

DE AERTS-PRIESTER DER FILISTIJNEN.

DE WAERZEGGERIN VAN AKKARON.

DE KOORAELEN.

DE BODE.

SAMSONS BLOETVRIENDEN.

FADAËL. Samſons geboortengel.

HET EERSTE BEDRYF.

DAGON.

Ick, die den yſren ſtaf, van roeſt half opgegeten,
Beneden zwaeie, en, in den helſchen raet gezeten,
Voorſtelle, en ſluite wat ten dienſt van 't zwarte rijck
Wort goet gekent, koom hier te Gaza, d'oude wijck
Der geeſten, wien het luſte in ope lucht te zwieren
Met vleermuisvleughlen, en dit feeſt te helpen vieren,
Den grooten ommegangk te volgen met mijn' ſtoet,
Die naer den zwavel ſtinckt, en morſſigh, vuil van roet,

1-12 Dagon wordt hier geſchilderd als een echt-leelijke, vuile en vieze duivel of heintjen-pik, hoedanige men zich dien in Vondels dagen voorſtelde; — voorwaar geen zoodanige die zich in een engel des lichts vermomt.

Met kromme krauwels kemt mijn pruick, en ruige locken,
Al giftige adders, boos en afgerecht op wrocken,
Gelijckze 't gloeiend neſt, den diepen zwavelpoel,
Ontruckt zijn, my tot pracht; het zy ick uit den ſtoel
Beneden ſpreecke, of hier in 't heiligh kerckbeelt waere,
Daer Dagons prieſterdom, eerbiedigh ten altaere
Getreên, ter eere van mijn godtheit ſtieren ſlaght,
Spijsoffers inwijt, en den grootvorſt van den nacht
Met juichen en triomf verwelkomt, en gezangen,
En offerſpeelen, daer wy ſpoocken naer verlangen.
Wat wil 't een vreught zijn, als voor onze majeſteit
D'aertsvyant Samſon in triomf wort omgeleit,
Zoo blint gelijck hy is, aen eene dubble keten
Geſloten, en op ſtraet getout, en dicht geſmeten
Met eene bolpees van den tuchtknaep, die hem ſtiert,
De ſchakels van den toom, de keten, ruimer viert,
Of aenhaelt, dat hy rijſt, of neêrſtort van vermoeien,
En 't zweet by druppels langs het aenzicht drupt. hier groeien
Ons dienaers by, terwijl die lantplaegh zucht, en ſteent,
De voorhuitloze Jood, de vloeck van mijn gemeent'.
Wat heeftze twintigh jaer, en langer al geleden
Van dezen rechter, daer alom de Joodſche ſteden
Om vierden, toen hy haer verlichte van ons juck,
Een juck wel veertigh jaer bezuurt met ſmerte en druck.
Zoo veel vermoght de kracht, hem heiloos aengeboren,
Die met de locken nu zoo gladt is afgeſchoren.
De leeuwentemmer, kort getemt van eene vrou,
Leght mack, gelijck een lam, geſloten in zijn kou,
Beſtoven van het meel, kan naulijx adem haelen,
Eet brocken, als een hont. hy grimbeckt onder 't maelen,
En knarſſetant van ſpijt. wat plaeghde hy ons vroegh,
Die ſtout voor Askalon wel dertigh mannen ſloegh,
Hun kleeders ſtroopte, en ging met al dien vrybuit ſtrijcken.
Noch ſlimmer ging 't toen hy, tot afbreuck van vijf rijcken,
Dryhondert voſſen ving, hen knoopte ſtaert aen ſtaert,
Met vierwerck, hars, en vlas, en zwavel. hier op vaert
De vlam in 't koren, waer zy voor zijn geeſſel ſtreven.
De hongerige vlam, in 't voorſlaen noch gedreven
Van eenen ſtercken wint, zet al het korenlant,
Veel mijlen wijt en breet, in eene zee van brant,
Zoo veele duizenden van Dagons onderdaenen,

12.13 *Licht geſmeten Met eene bolpees: ſmijten* wordt hier gebezigd in de beteekenis van „ſlaan," welke daaraan vroeger werd toegekend; thands bezigt men het meer in den zin van: „werpen," doch altijd met het denkbeeld van: „treffen."

16 *By druppels langs het aenzicht drupt:* Dagon drukt zich hier vrij pleonastisch uit.

21 *Vijf rijcken:* eigentlijk „vijf ſteden," doch die onafhankelijke foevereinen hadden..

Vijf hooftſteên, langs de zee, en al 't gebiet in traenen.
De wijnbergh miſt zijn druif, d'olijfboom zijne vrucht,
De korenbloem haer eer. de zeekuſt kermt, en zucht,
Van Gaza tot aen Geth, daer onze tempelheeren
Spijsoffers, inkomſte, en kerckſchattingen ontbeeren.
Toen een Thamnijt dees plaegh verſtack van zijne vrou,
Bezuurde 't ganſche lant dien ſmaet met zulck een' rou:
En ſchoon de Filiſteen dit ſtraften, en den vader
Met zijne dochter in een zelve vier te gader
Verbrandden, noch floegh hy uit wraeckluſt echter voort,
En brackze hals en been. de Filiſtijns, geſtoort
Met reden, quamen fel de Joôn beoorelogen,
Die zich onſchuldighden, en zelfs, tot recht bewogen,
Den rechter leverden in zijn dootvyants maght:
Toen brack hy koorde en bant, als vlas, door zijne kracht,
Sloegh duizent helden met een ezels kinnebacken.
Ten leſte kwam hy hier in Gaza nederzacken.
Men floot de poorten toe. de booswicht, loos en valſch,
Rijſt 's nachts, en neemt ſtadts poort op zijnen ſtercken hals,
Stapt recht naer Hebron toe, als met een lichte veder,
En leght ſtepoort en poſt op bergh en ſteenrots neder.
Men bondt hem reis op reis vergeefs met tou en ſnoer,
Tot dat zijn boelſchap loos de zeven locken ſchoer,
Het broeineſt van zijn kracht. wy, meeſter door haer treken,
Verzuimen niet hem bey d' ooghappels uit te ſteecken,
Te tuchtigen. nu zit hy hier te Gaze vaſt,
Jeruſalem ten ſchimp. de maght van Dagon waſt,
En groeit geweldigh aen. wy gaen de Joden ſtooren,
Brantſchatten, om de ſcha te boeten van ons koren.
Het hof van Dagon is met reden voor den geeſt
Van onze erfvyanden, het Jodendom, bevreeſt,
Dat met de Godtsdraght en zijn kiſtſpel, heet op wreecken,
Ons godtheit noch eens dreight met kracht den hals te breecken,
Te bonzen van 't altaer, waerom ick, ſchalck en ſtil,
Als in ſlaghorde, my hier tegens kanten wil.
Ghy allen zult van daegh, vermomt, verniſt met glimpen,
En ſchijn van heiligheit, het Jodendom beſchimpen
In Samſon, die zoo lang mijn heirkracht onder hiel,
Het voorhuitloos gebroet, dat in ons erfdeel viel,
Zoo veel geweldenaers, die goôn en menſchen plaegen,
En onder ſchijn van recht en godtsdienſt, moorden, jaegen,
Beeltſtormen, branden, en ſchoffeeren, zullen zien

55 *Een Thamnijt:* d. i.: „een Filiſtijn uit Timnath of Timnit." Zie *Richteren* XIV: 1, 2; XV: 6.
57,60 *Filiſteen, Filiſtijns:* opmerking verdienen de twee verſchillende meervouden, hier zoo kort op elkaâr gebezigd, en zonder noodzaak van rym of maat.
61 *De Godtsdraght en zijn kiſtſpel:* verſta: „het ronddragen der kist (of ark) waar Gods Heiligheid boven zweefde."

Dat Dagons maght, en kracht den ſterckſten kan gebiên,
Die 't hooft der vreeſelijcke en hooghgewaffe reuzen
Durf met een kaeckebeen, zijn knodts, te mortel kneuzen.
Een ieder vaer' daer hy zijn perſonaedje ſpeelt:
Wy gaen ons zetten in 't helheiligh outerbeelt.

TUCHTKNAEP. SAMSON.

TUCHTKNAEP.

Verblinde Jood, ga voort. nu is 't geen tijt van treuren,
Het is genade, die u heden zal gebeuren,
Dat ghy wat adems ſchept. de vorſten, alle ſteên
Vergaderen op 's lants triomffeeſt hier by een.
Ghy zult nu blindeling den ommegang bekleeden,
En voor ons heilighdom geketent heenetreden,
Beſtoven van het meel. verdraegh het met gedult.
Al ſchimpt het volck: genoegh dat ghy niet maelen zult,
Dewijl het vierdagh is. komt iemant u belachen,
En wiltghe danſſen, 't zal u vry ſtaen gelt te prachen,
Of vleeſch, of tarwekorſt. verneemtghe wat geſchals,
Gerucht van menſchen, klinck de bel om uwen hals.
Uit mededoogen kunt ghy noch een gaef genieten,
Tot nootdruft in dien ſtant, vol onluſt en verdrieten.
De tuchtvooght heeft u dit om 't hooghtijt toegeſtaen.

SAMSON.

Nu ſchep ick lucht. is 't nacht? of ſchijnt de halve maen?

TUCHTKNAEP.

De zon ſchijnt nit de kim in velden en landouwen,
Voor menſchen, waerdiger het hemelſch licht t' aenſchouwen
Dan Samſon, die zich zelf' verſtack van 's levens trooſt.

SAMSON.

Waer ſtappe ick by den taſt, ten zuiden, of in 't ooſt?

TUCHTKNAEP.

Op Dagons kerckhof, by het princenhof, daer d' eicken

95 *Een ieder vaer':* d. i.: „een ieder begeve zich daar ter plaatſe."

96 *Helheiligh:* „aan de *hel* geheiligd," dus het tegendeel van *heilig*. V. fpeelt hier, als naar gewoonte, met de gelijkheid van voorletter en klank. Voorts kan men uit dezen regel zien, hoe hy zich ſchijnt te hebben voorgeſteld, dat werkelijk de oude afgodsbeelden door de godheden, aan welke zy waren toegewijd, ook werden bewoond of bezield.

97 *Verblinde Jood* voor „zeblinde." Het hedendaagsch ſpraakgebruik bezigt *verblind* alleen wanneer 't zedelijke blindheid geldt.

108 *De bel om uwen hals:* hieruit blijkt, dat Samſon niet alleen wordt voorgeſteld als gedwongen om, gelijk een paard of ezel, in den molen te loopen, maar zelfs, om, even als een molenaarsezel, met een bel aan den hals te loopen. Intuſſchen kan de bel ook gediend hebben om anderen te waarſchuwen. Ik heb zelf te Londen nog onlangs een blindeman langs de ſtraat zien gaan, zonder geleider, maar met een bel, om de voorbygangers opmerkzaam te maken, dat zy hem niet tegen 't lijf liepen. Zie voorts vs. 123.

112 De vraag van Samſon is niet zeer natuurlijk. Al miſte hy 't gezicht, hy miſte daarom 't gevoel niet, en dat had hem, in de open lucht zijnde, kunnen doen voelen, dat de zon ſtak en het alzoo dag moest wezen.

117 *Op Dagons kerckhof:* men denke niet aan een „begraafplaats," maar eenvoudig aan een open hof, voor of by de kerk, in tegenſtelling van het *princenhof*, daarnevens.

Den gront beſchaduwen, en met hunne armen reicken
Tot boven aen de lucht. nu volghme by den taſt.
Ick ſluite u met den ring van uw halsketen vaſt
Aen dezen hollen eick, een hol om in te ſchuilen,
Wanneerghe, moe beſchimpt, beluſt wort uit te pruilen.
Ghy mooght hier uit en in, en prachen met de ſchel;
Terwijl ick in het hof uw tuchtvooghts ſtreng bevel
Uitvoere, zoo 't behoort. ghy moet u zedigh draegen,
Of deze bolpees zou u met de huit vol ſlagen
Begroeten: want de ſtraf hout bozen aert in tucht.
Miſbruick de gunſt niet van den tuchtvooght. zoo ghy vlught,
En niet ontvlught, gelijck 't onmooghlijck is t' ontſluipen,
Dat zou u ſchrickelijck en fel in d' oogen druipen.
Men zou, na'et geeſſen met een taeie bondel roên,
Uw taeck en arbeit noch verzwaeren, en u voên
Met haverkorſten, of gemaelen bry van ſchorſſen.
Ghy zoudt na'et maelen noch het branthout moeten torffen,
En kloven, tot een boet van uw moedtwilligheit.
Ick ga ten hove, daer de tuchtvooght my verbeit.
Ghy tuchtwacht, hou u hier om 't kerckhof. ſla hem gade.
De wacht is u betrout, op 's vorſten ongenade.
Het yzer wort door gout en liſt by wijl gekrenckt.
Een arm gevangen vorſt bedenckt dat niemant denckt.

REY VAN JODINNEN.

ZANG.

Wy dienen ons wat in te toomen,
Beſchroomt aen eene zijde heen
In ſchaduw van dees kerckhofboomen
Te duicken. vrouwen van Hebreen
Zijn al te kenbaer by Gazanen.
Wat 's dit een heerelijcke kerck!
Hoe krielt de ſtadt van onderdaenen,
En burgeryen! wat een werck
Is 't hof, ten hemel opgetogen.
Wat galeryen zienwe hier!
De marmerpijlers draegen boogen
Ten trots gewelft. wat ſtaet het dier
Zoo groot een kerck in top te bouwen
Tot aen de ſtarren. reuzekracht
Heeft uit de rots arduin gehouwen,
Dit uitgevoert met volle pracht.
Och, kende Godt hen voor zijn vrienden!
Och, ofze Belzebub niet dienden,

123 *Prachen met de ſchel:* „bedelen by hen, die door het geluid der ſchel worden opmerkzaam gemaakt." Zie vs. 106 en 108.

132 *Gemalen bry van ſchorſſen:* een ſpijs, waarmede men zich nog in Zweden voedt, en welke aan Vondel, toen hy zich in 1628 te Gothenburg bevond — zie Deel II, blz. 689 — wellicht was voorgezet — doch hem, aan de Hollandſche keuken gewend, zeker niet byzonder zal gemaakt hebben.

Noch Dagons beelt, noch Aſtaroth,
Maer 't eenigh wezen, Jakobs Godt!

TEGENZANG.

Dat lot is ons ten deel gevallen,
En niet den blinden Filiſteen.
Wat baeten hoven, ſtercke wallen,
Geweer, en wapens? Godt alleen,
By ons bekent, is erfbeſchermer
Van zijn verkoornen. geen geſticht,
Hoe hoogh gebout, noch gout, noch marmer
Behaegen hem, die zijn gezicht
Van afgoôn keert, en hunne klancken,
En kerckgezangen. wieroockvat,
En geur van afgoôn acht hy ſtancken.
Spijsofferhanden, pracht en ſchat
Van afgodiſten, ongetrouwen
Mishaegen hem. wat zal men niet
Al gruwelen van daegh aenſchouwen!
Hoe zullen wy, tot ons verdriet,
De prieſterdommen en lantsheeren
Zien over Samſon triomfeeren,
In Dagons ketenen beknelt!
Helaes, waer toe verviel Godts helt!

HET TWEEDE BEDRYF.

REY. SAMSON.

REY.

Wat ſchel magh 't wezen, die wy ginder hoorden klincken?
Wie ſchijnt van verre ons uit dien hollen boom te wincken,
Te roepen? gaenwe eens al te zamen derwaert heen.
Wat menſch zit in dien eick dus eenzaem, en alleen?
Het ſchijnt hy bidt ons om een aelmoes, ganſch verlegen
Van bittere armoede.

SAMSON.

Och, ontferm u toch. Godt zegen
Godt hoede u allen: wie ghy zijt, of niet mooght zijn,
Vertrooſt en helpme toch, in dezen droeven ſchijn,
Een' armen blinden man, op zijnen hals gevangen,
Geboeit, geketent, met een ruwe py behangen,

Verſuft, en afgeſlaeft van arbeit, van het ſtof
En zweet en bozen ſtanck bekrozen. dit 's het hof
Van Samſon, onlangs noch een lantvooght, vorſt, en rechter
Van duizent duizenden, van zoo veel lants, en echter,
Te jammerlijck, helaes, vervallen van zijn' ſtaet.

REY.

Godt hoede ons allen. wat verſchijnt ons? och, wat raet?
Och, och, hoe kunnen wy dit ſchicken? dit verduwen?

SAMSON.

Ay ſtaet. ghy hoeft u niet te ſchaemen, my te ſchuwen
Miſſchien uw lantsman: want het ſchijnt aen uwe reên,
Dat ghy u rekent uit den ſtamme der Hebreen,
En mogelijck uit Dan geſproten. treet wat nader.
Zoo ick aen 't ruiſſchen hoor ſpringt hier omtrent eene ader,
Een levendige bron. heeft iemant kroes of ſchael,
Zoo bid ick laef mijn hart, op dat het adem hael'.
'k Heb veele maenden lang, geſloten aen dees keten,
In 't molentuchthuis hier mijn tijt bedroeft geſleten,
Zoo blint, gelijckghe ziet, geſlagen, en begraeut.

REY.

Nu drinck eens. vat de ſchael.

SAMSON.

Wat was mijn hart benaeut,
Verſmacht van grooten dorſt! in duizent ongevallen
En pijnen is de dorſt het bitterſte van allen.
Toen door Godts kracht een bron uit ezelstanden ſprongk,
En ick, verhit van ſlaen, het hart verkoelde, en dronck,
Bequam die wonderbron my dus in mijne ſinerte.
De hemel zegene u, voor uw medoogend harte.

REY.

Prins Samſon, vroome prins, wat is het ons een pijn
U hier te vinden, in dien jammerlijcken ſchijn!
Wy zijn Jodinnen, hier vergaert van weſt en ooſten,
En komen op dit feeſt u zoecken, u vertrooſten,
Naer tijts gelegenheit, maer niet naer onzen wenſch.
Geen onbeſchaemder dier dan een ondanckbaer menſch:
Dat weeten wy, u dienſt, en hulp, en eere ſchuldigh.
Verdaediger des volx, och draegh uw ſmert geduldigh,
Tot dat het Godt voorzie. ô hartewee! ô ſmert!
Al weigert u de zon haer licht: Godt kan uw hart
Verlichten met een' glans inwendigh, die de ſtraelen
Van duizent zonnen dooft. wie kan de maght bepaelen
Des Alleropperſten? die u zoo wonderbaer

102 *Bekrozen* voor „bevuild."
107 *Hoe kunnen wy dit ſchicken?* dit ſchijnt hier te beteekenen: „hoe konden wy zoo iets met ſchik toezien."
123 *Tot dat het Godt voorzie:* of: „er in voorzie," als men nu zoû zeggen.

Begaefde met een kracht, verborgen in uw haer,
Is maghtigh, als het hem belieft, in u te wercken,
Oock zonder haerlock u te wapenen, te ſtercken,
Te rucken uit den klaeu des tigers, die u druckt.
Verhael ons toch, hoe komt ghy dus verongeluckt,
Verlaeten van uw kracht? wy hoorden 't ſlechts in 't hondert.
Al 't lant heeft van uw' val gewaeght. dat heeft gedondert
Van Dan tot Berſeba. wat oude, kunne, en ſtaet
Zat niet in rouwe om u, en uw bederf, en ſmaet.

SAMSON.

Och, waer ick ſchuw geweeſt van Filiſtijnſche vrouwen,
Bedrieghlijck in den aert. my magh de dagh wel rouwen,
Dat ick by Soreck leſt verliefde op Dalila,
Lichtvaerdigh, liefdeloos, en gierigh. op gena
En ongenade van een boelſchap los te drijven,
Is op een ſtille zee, in noot van eens te blijven,
Zich reuckloos waegen. zy, die op beloften zagh.
Door 's vyants gelt bekoort, hiel aen my nacht en dagh
Te vergen het geheim van mijne kracht te melden,
In 't heetſte van den gloet der minne; een zielſtorm, zelden
Van mannen wederſtaen. had toen, helaes, mijn geeſt
Zoo ſterck van krachten en gewelt als 't lijf geweeſt,
'k Had dicht gebleven, my gehoedt dit klaer te zeggen.
Noch wiſt ick 't drywerf haer met eenen ſchijn t' ontleggen,
Van groene baſten; van de zeven zeelen, noit
Gebezight; van mijn haer gevlochten, en getoit,
De zeven locken in een ſnoer, en vaſt geſlagen,
Genagelt aen den muur. Gods vyant, uit zijn laegen
Geſprongen, ſchoot drywerf in zijne kracht te kort.
Toen klampteze my dus aen boort, als uitgeſtort:
  Meineedige aert, hoe zoude ick u een hart toedraegen,
Die my uw hart ontveinſt, en nimmer op mijn vraegen
Waerachtigh antwoort geeft? zijt ghy aen Godt verlooft,
Van moeders lichaem; ſchoer noit ſcheermes 't ruige hooft,
En locken; ſpaentghe uw luſt van wijn en dronckenſchappen;
Zijt ghy beſneên, en volghtghe uw grootvaêrs op hun ſtappen,
En uwe ſtrenge wet, die 't jonge kint beſnijt;
Ontzietghe onreine ſpijs te proeven: 'k ſchel 't u quijt:
Ick vorder niet dat ghy veraert van Moſes zeden.
Volhardt by die gewoonte, en offer uw gebeden

232 *Verongeluckt* voor „tot volſlagen ongeluk gebracht." *Ver* heeft in dit woord, even als in *vergaan, verderven, vernielen,* enz. de kracht van: „geheel, ten eenemale."
240 *'k Had dicht gebleven* voor „ik had gezwegen." Zoo bezigen wy nog uitdrukkingen als: „hy is zoo *dicht* als een pot, hy houdt zich *geſloten,*" wanneer er ſprake is van 't bewaren van een geheim.
250 *T' ontleggen* voor „te verheelen;" 't is het tegenovergeſtelde van: „uit te leggen."
250-254 Zie *Richteren* XIV: 5—14.
254 *Gods vyant:* niet „de duivel," maar „de Filiſtijnen."

Aen uwe godtheit, die, alleen in uwe hut
Beſloten, op een kiſt haer prieſterdom beſchut:
Maer toonme waer uw wet leert liegen, en bedriegen,
Een ſchoonheit, die u mint en eert, in ſlaep te wiegen
Met woorden, zonder kracht, en nadruck. is dat trou
Bewijzen aen uw bruit, en d'allerſchoonſte vrou
Van Paleſtijne, zelf geweigert aen de grooten?
Wat hebtghe al weelde, wat al vrientſchap korts genooten
By mijnen ommegangk! hoe pluckte ghy met vreught
De bloem van mijnen tijt, de rozen van mijn jeught,
En levens dageraet! hoe offerde ick mijn leden,
Dit zuiver marmerbeelt, van boven tot beneden,
Dit lichaem [waerdiger geheilight aen het bedt
Der groote koningen van Askalon, of Geth,
Azothus, Akkaron, of Gaze,] aen uw behaegen.
Elck roept: zy heeft een' Jode, ons lantplaegh aengeſlagen,
Haer jeught verydeltuit aen eenen Joodſchen hont.
Hoe ſchoon ſtaet nu mijn zaeck! ô weiſlaer, zonder gront,
En dubbelhartigh, zal men dus de lieffſte onthaelen,
Een rijck beloven, al beloven, noit betaelen?
Ghy die 's lants rechter zijt, 's volx ongelijck beſlecht,
Ga nu ter vierſchaere in u zelven. is dit recht?
Verongelijcktghe dus uw allerlieffſte, uw trouwe?
Hoe zoudtghe een vreemde dan bejegenen, een vrouwe
Wiens ſchoonheit by de mijne een ſchaduwe is, en ſchim?
Waer vontghe oit mijns gelijcke in Dan, of Efraim?
Ben ick het waerdigh dat de keurighſte om my hengel,
Zoo houme in waerde. durft ghy roemen dat een engel
Uw oudren ſpelde van een' godtgewijden zoon,
Die hun te teelen ſtont; zoo laet uw mont de kroon
Van heiligheit, u vroegh tot een cieraet gegeven,
Niet ſchenden. wortghe van een hoogen geeſt gedreven,
Tot voorſtant van uw volck, legh af dien valſchen ſchijn.
Laet rechter Samſons woort gelijck een zegel zijn.

REY.

Die vleiſter zou een hart, zoo hardt als ſteen, beweegen.

SAMSON.

Noch ſtont ick nacht en dagh die ſtormen moedigh tegen,
En weeck noch zwichte noit. toen borſtze in tranen uit,
Gelijck een krokodil, en ſloegh een loos geluit.
Zy zaghme 's morgens vroegh van gloênde minne blaecken,
Verzwoerme haer gena: de traenen op de kaecken:

269 volgg. Hier is V., naar dichterenrecht, by Virgilius ter markt gegaan. Vergel. Didoos verwijtingen aan Eneas.
280,281 *Afkalon—Gaze:* de vijf ſteden der Filiſtijnen.
283 *Verydeltuit* voor „verſlingerd, verfpeeld."

Dat gaf het blozen van de wang een' eedler gloet,
Gelijck de lenteroos, verdroncken in een' vloet,
Ons aengloeit met een kracht, geen bloemen ingeſchapen.
Het ſchreien van een vrouwe, een ſchoone, is 't reedtſte wapen,
Wanneerze wanhoopt van het ooghmerck, daerze op mickt.
Zy dreight zich zelve met een korte doot, verſchrickt
Mijn hart, om haer in laſt. zy houdt niet op van kermen.
Ga heene, wreedaert, val een liever bruit in d'armen,
Naerdien mijn welluſt niet zoo veel op u vermagh,
Dat ghy uwe ooren naer mijn zuchten en beklagh
Eens neigen zoudt, uw hart my ruſtigh openbaeren.
Gezwore vyant van ons goden, en altaeren,
En kercken, repme niet. voortaen zal geen Hebreeu
Dit poezeligh albaſt, dit blaeu dooradert ſneeu,
Dees bloemen op mijn wang, dees bloetroos, verſch ontloocken
Voor Filiſtijnſchen dau, meer reppen ongewroken,
Indien ick 't niet befterf. keer elders uw gezicht.
Ghy zijt niet waerdigh dat dit diamantenlicht
Der oogen u beſchijn'. vergeefs hebt ghy de voncken
Van my, niet meer uw lief, zoo gulzigh ingedroncken,
U telckens veinzende van mijne min verruckt,
Als ghy de rozen op mijn wangen kreuckt, en druckt,
Mijn borſt en lippen kuſte, en ick u wederkuſte,
U ſtreelde, nippelde, en uw dolle vlammen bluſchte.
Dat hebtghe wegh, ghy zijt des waerdigh, ofte niet.
Vertreck uit mijn gezicht, ô joffereverdriet.

REY.

Och, hadghe, noch was 't tijt, u van haer minne onttrocken!

SAMSON.

Mijn hart was blint van liefde, en dat gedurigh nocken
Bedroefde my ter doot. haer jammerklaght in top
Vermurwde 't hart, als was. zoo wint de waterdrop
Op eenen harden ſteen. ick laetme in 't endt beweegen,
Ontvouwe hoe mijn kracht, door 's Allerhooghſten zegen,
In 't noit geſchoren haer beſtaet. zy zweert vooral
By Dagon, dat de mont dit niemant melden zal:
En echter regent'er in haeren ſchoot een regen
Van 's vyants zilvre munt, die ſcherper dan een degen
Door 's boelſchaps boezem dringt, en 't gierigh hart bekoort.
De wraeckzucht, by der hant, verlaet zich op haer woort.
Toen gundeze ons volop van welluſt, lietme roncken
In haer' verzaden ſchoot, naer lijf en ziel verdroncken
Van minne. midlerwijl [dat Godt de ſchenſter ſtraff',]

310 *Nippelde:* frequentat. van *nippen* of *nibben*, dat van *neb* komt. 't Woord heeft de beteekenis van: „trekkebekken."

Scheert my het ſcheermes ſtil de zeven locken af.
'k Ontwaeck, maer och te ſpa. de vyant, heet van toren,
Berſt in, ontziet zich niet mijne oogen uit te booren.
Hy ketent my, en ſleeptme in Gaza, daer ick krimp,
Gedoemt ten arbeit in het tuchthuis, elck ten ſchimp.

REY.

O prins van Israël, hanthaver van de vroomen,
Hoe is uw ſtaet verkeert! waer zijtghe toe gekomen!
Wat eiſchtghe in dezen ſchijn van ons? wy ſtaen hier ree
U noch te dienen. och, ontdeck uw hartewee.

SAMSON.

De tuchtknaep keert terſtont. hy zal geen tijt verzuimen.
Mijn locken groeien weêr. ick legge op mijne luimen
Om my te wreecken aen dit Heidenſche geſlacht,
En vroeger dan men waent. de Geeſt wees my te nacht
Een middel, om mijn ziel te ſlaecken van dees banden.
Getrooſt u. ſchreit niet meer: mijn affcheit is voorhanden.
Een triomfante doot, daer 't aerdtrijck van gewaeght,
Hangt Samſon over 't hooft. hy zal niet lang geplaeght,
Beſchimpt van alle kunne en oude, koren maelen.
Zy zullen met den hals dien arbeit dier betaelen.
Dit bidde ick, dat men my na mijnen ſterrefdagh
Eene uitvaert gunn', begrave in 't vaderlijcke graf.
Belooftme, elck met uw hant, dit heiligh uit te wercken.

REY.

Bedroefde prins, helaes, de hemel wil u ſtercken.
Wy hoopen immers niet, noch durven het vermoên,
Dat ghy u zelven zoudt met uwe hant verdoen.

SAMSON.

Ick zweer mijn handen aen dit lichaem niet te ſchenden,
Maer wil, gelijck Godts helt, mijn leven heerlijck enden,
Dat teffens aerde en zee hier van gewaegen zal.
Verſchrickt niet, hoort ghy hoe de vyant quam ten val.

REY.

Indienghe heerlijck ſterft, ten ſpiegel van de braven,
Wy zullen uw gebeent by Manoë begraven,
En vaders affchen noch verheugen met uw lijck;
Is 't anders in ons maght. ontfang, tot eene blijck
En zegel van ons trou, de hant van al de vrouwen.
De hemel ſtrafze, wie ontbreeckt haer woort te houwen.
Ontfang, ô prins des lants, dees zilverlingen toch,
Om u te dienen in uwe armoede, och, och, och.

365 *Een triomfante doot:* d. i.: „een dood, met zegepraal gepaard."
370 *Affchen:* een heidenſche uitdrukking, en, ſtrikt genomen, ongepast in den mond der Jodinnen; doch men moet hier *aſchen* nemen als figuurlijk gezegd voor „ſtof," of „gebeente."

SAMSON.

Behoudt die gaef voor u, 'k verwachte blijder uren.
Al ben ick arm, wil 't Godt, het zal niet lange duren.

REY.

Gebie ons vry: wy ſtaen tot uwen dienſt alleen.

SAMSON.

Draeght zorge, waer ghy komt, en gaet, dat geen Hebreen
Zich heden in de kerck van Dagon vinden laeten.
Zy zullen u miſſchien gemoeten langs de ſtraeten,
Of merckten, op de maer van dit afgodiſch feeſt,
Geſchickt tot een triomf, om, trots en bly van geeſt,
Gevangen Samſon uit te lachen met hun reyen,
En in den ommegangk, hun godtsdraght, om te leien.

REY.

Uw lantslien zijn beluſt noch eens den prins te zien,
In dezen droeven ſchijn.

SAMSON.

Zeer wel. dat kan geſchiên
Door eene trali, uit een venſter, of van daecken.
Het voeght den ſtammen niet, die zuiver offer blaecken,
En branden, Godt ten prijs, zich in afgodendom
Te mengen, daer men danſt op hun geloey, en bom,
Voor Dagons zwart altaer, en, onder 't bancketteeren,
Hem geile ſpelen wijdt. ghy moet dien laſter keeren.
Gebiet uit onzen naem, wy yvren voor de wet,
Dat niemant zijnen voet op Dagons drempel zett',
Of Godt zich openbaerde, als eertijts, door een wonder,
En klonck 't gevloeckt gebou de kruin in met den donder.
Ick zegh het nu niet al wat mijn geboortegeeſt
En wachter my te nacht voorſpelde van dit feeſt.

TUCHTKNAEP. REY.

TUCHTKNAEP.

Jodinnen, hebt ghy hier zoo vroegh den prins gevonden?

REY.

Een' prins om zijnen hals met ketenen gebonden,
Van zijn gezicht berooft, gedoemt ten arrebeit,
In 't molentuchthuis. och, wat 's dit een onbeſcheit,
Een' overwonnen helt te ketenen, te treden,
Te laten maelen! ghy volght billijckheit noch reden.

388 *'k Verwachte:* is hier 't praeſens voor *'k verwacht.*

400 *Op hun geloey, en bom:* er gaat geen woord vooraf, waar dit *hun* op ſlaan kan; doch het ontbreken daarvan kan verholpen worden door het gebaarde, dat door den ſpreker gemaakt wordt. Hy ſpreekt natuurlijk van het gezang en het ſpelen der Filiſtijnen.

407 *Geboortegeeſt:* geloofde Samſon aan een „geleigeest," naar de leer van de Perſen? — Doch hier wordt de „engel" bedoeld, die zijn geboorte aan zijn ouders voorſpeld had.

TUCHTKNAEP.

Wy ſlachten Samſon, die met kaeckebeenen ſloegh,
De voſſen, ſtaert aen ſtaert geknoopt, in 't koren joegh;
Zoo ſchoone landen, als de zon oit moght beſchijnen,
Miſſchepte in wilderniſſe, en heiden, en woeſtijnen.
Uw vaders zoncken zelfs hun broeder in den put,
Verkochten hem voor ſlaef, beroofden van zijn' ſtut
Den ouden vader, die zoo lang te deerlijck treurde,
Door 't overdencken dat een ondier hem verſcheurde.

REY.

Het diende Joſef tot eene opkomſt, na een wijl
Gekoren tot een' vorſt en rijxvooght aen den Nijl.

TUCHTKNAEP.

Dat 's waer, het diende hem tot eer, zoo hoogh gezeten,
Maer dit behoefde hy zijn broêrs geen' danck te weeten.

REY.

In welck een jammer heeft de boelſchap hem gebroght,
In zijnen diepen ſlaep verraeden, en verkocht!
Hy is niet voor de vuiſt getemt, en overwonnen.

TUCHTKNAEP.

Zoo vaerenze met recht, die zich niet ſpaenen konnen
Van ſchoone boelen, valſch en trouweloos van aert.
Nu wort het tijt te gaen, eer 't volck op ſtraet vergaêrt.
Ghy kunt zijn droefheit niet verminderen met ſchreien.
Het hof belaſt hem noch in hechtenis te leien,
Tot nader overlegh. ick bondt op 's meeſters laſt
Den blinden aen dien boom met zijne keten vaſt:
Nu worde ick wederom met hem naer huis gezonden.
Zoo ſtaet mijn wacht aen hem, hy aen mijn wacht gebonden.
Wat is de hofdienſt oock een jammerlijck bedwangk!
Daer hapert altijt iet. dan valt het ſnoer te langk,
En dan te kort: zoo draeit de weerhaen van de zinnen.
Ick broght hem daetlijck uit, nu drijft men ons naer binnen.

REY.

Wy bidden u, verſchoon den armen blinden man.

TUCHTKNAEP.

Wat eiſchtghe dit van my? daer komt de vorſt, die kan,
Behaeght het hem, dit juck verlichten, of bezwaeren.
Ick volgh mijn' laſt· my wort bevolen voort te vaeren.
Gaet heene, ſpreeckt den vorſt: miſſchien wat ghy verwerft.

REY.

O prins, Godt ſtercke uw hart, eer ghy van droefheit ſterft.

418 *Miſſchepte* voor *misſchiep:* de zonde van 't eene imperf. voor 't andere te gebruiken, wordt dikwerf begaan.

438 Omtrent op gelijke wijze drukt de Biechtvader zich uit in de *Maria Stuart*, Deel V, blz. 440, vs. 29: *Zoo houdt de vrees de wacht, de wacht Mevrou gerangen.*

DE VORST. REY.

VORST.

De groote toevloet der rondomgelege volcken
In deze hooftſtadt zagh de zon, met droeve wolcken
Behangen, opgaen uit den ooſten, dies men vreeſt
Of eenigh onweêr en ſtortregen Dagons feeſt
Moght ſtooren op zijn ſchoonſte, en bluſſen d'outervieren,
T' ontſteecken met triomf voor hondert witte ſtieren,
Zijn godtheit toegewijt, tot eene danckbre pracht,
Dewijl de lantplaegh van ganſch Paleſtijne ons maght
In ketenen gevoelt: doch 't weder kan verkeeren,
De lucht opklaeren. wie komt hier het hooghtijt eeren?
Dit ſchijnen altemael Jodinnen, niet te bly.
Zy zien verſuft, en bloo. het hooft hangt op een zy.
De moedt is haer vergaen, ontzoncken. 't is geen wonder.
Wy kreegen endelijck den grooten vyant onder
De klaeuwen. hoe of heur die maer in d'ooren klinckt,
En nu de ketenklanck, daer hy vergaet, verſtinckt
In zijn gevangkenis! zy komen herwaert treden.

REY.

Genadighſte, gedoogh dat wy u met gebeden
Genaecken, en vergeef ons dees vrymoedigheit.

VORST.

Hebreeuſche joffers, wat is d'oirzaeck dat ghy ſchreit?
Verkorte u iemant? hier is 't hof, dat elck verdaedight,
En hanthaeft by zijn recht, weldoenders begenadight,
De boozen ſtraft. dit hof ziet geen perſoonen aen.

REY.

Genadighſte, dat's recht. zoo kan een rijck beſtaen.
Maer evenwel waerdeert een vorſt gelede ſchade
Zoo dier niet, of hy mengt geſtrengheit en genade
In eenen, die naer recht verdient de hooghſte ſtraf.
Wy quamen op den roep van dit triomffeeſt af
Naer Gaze, met die hoop, of wy de ſtrenge maghten
Van Paleſtijne noch met onze jammerklaghten
Beweegen moghten acht te neemen op den ſtaet
Van onzen prins, te droef vervallen in dien haet,
Helaes, by hoogh en laegh, en geenſins zonder reden.
De ſchade, alom geleên by Filiſtijnſche ſteden,
Is onvergoebaer, quetſt vijf hooftſteên in haer. ziel.
Maer 't ongenadigh lot, dat hem ten deele viel,
Het licht t' ontbeeren, in een' nacht van duiſterniſſen,

454 *T' ontſleecken* voor „die men voornemens is te ontſteken."
464 *Verſtinckt* voor „wegſtinkt, verrot." Zie vs. 912.

Wat is dit anders dan het halve leven miſſen?
Hy leedt een halve doot, toen hem, van kracht berooft,
De vyant boorde bey zijne oogen uit het hooft,
Geketent door 't gejuich der ſtraeten heenevoerde,
Dat zelfs de harten der beleedighden beroerde
Tot mededoogen. meng ten minſte [al is het ſpa
Nu wy u ſmeecken,] noch een' druppel van gena
Met uw rechtvaerdigheit. laet uwe wraeck bedaeren,
Zoo volght u d' eer dat ghy uw vyant noch kunt ſpaeren.

VORST.

Gelijck uw hooftſtam, die den leeu voert in zijn vaen,
Zoo dra niet overtreckt de kil van ons Jordaen,
En Adonibezeck den koning 't velt leert ruimen,
Of hout hem, in de vlught gegreepen, flux de duimen
Van hant en voeten af. toen moſt hy, als een hont,
De kruimen, van den diſch gevallen, met den mont
Van d' aerde zamelen, op handen en op voeten
Gekropen, in het ſtof zich wentelen, en wroeten,
En, naer Jeruſalem vervoert met veel geſchals,
In banden ſterven, en het boeten met den hals.

REY.

Zoo hy geen zeventigh erfkoningen moordadigh
Miſhandelde op die wijs, men had dus ongenadigh
Hem zijne tiranny niet weêr betaelt gezet.
Men ſtreeck het vonnis naer zijne ingeſtelde wet.

VORST.

Zoo kan dan Samſon met geen reden zich beklaegen.
Wie andren plaegen wil verdient de zelve plaegen.

REY.

Is Samſon losbaer, ſtel hem op een hoogen prijs.

VORST.

Men koopt hier 't recht niet om, dat ſtrijt met onze wijs.
Men geeft geen vyant maght en vryheit zich te wreecken.

REY.

De prins zit blint, van licht en zijn gezicht verſteecken.
Een blinde is maghteloos, en droomt van geene wraeck.

VORST.

Hy ſlijte dus den tijt, den bozen tot een baeck.

REY.

Het miſſen van 't gezicht dient andren tot een voorbeelt.

VORST.

Men heeft hem eeuwigh ter gevangkenis veroordeelt.

Uw hooftſtam, die den leeu voert in zijn wapen: „Juda."
Adonibezeck: zie *Richteren* I: 5 volgg.

REY.

En beter eeuwigh dan voor een gezette tijt.
Een zelve maght verwijſt: een zelve ſchelt hem quijt.

VORST.

Een vonnis krencken, noch niet lang geleên geſtreecken?

REY.

Het vonnis blijve: geef hem lucht om uit te breecken.

VORST.

Uitbreecken? hoe kan dit, behoudens recht, geſchiên?

REY.

Men kan ontveinzende, wel door de vingers zien.

VORST.

De menſchen zijn te loos, en lozen zouden 't mercken:
En waer toe dient het, als om boze in 't quaet te ſtercken,
Den ouden gangk te gaen, geburen tot verdriet.

REY.

Zoo Samſon dit bequam geluſt het niemant niet.

VORST.

Ghy zult den nadruck eerſt gevoelen van ons kuſten.
Wy laeten 't by de ſtraf van Samſon niet beruſten.
Het is beſloten dat men 't ganſche Jodenlant
Zal overtrecken, en tot aen den waterkant
Der ſtroomende Jordaen brantſchatten alle ſtammen,
Of zetten voor de vuiſt al 't lant in bloet en vlammen.
Wy willen boven dat hereiſchen achterſtel
Van ſchattingen, ons hof door Samſons trots bevel
En ſterckheit, twintigh jaer, te wreveligh onthouwen.

REY.

Zoo wreet bejegenen Godts erfdeel, en getrouwen?

VORST.

Wat erfdeel?

REY.

Kanaän is lang van Abraham,
Achthondert jaer geleên, bezeten, dit 's de ſtam
Van Godt gezegent, in Egypten aengewaffen.

VORST.

Ghy onbeſchaemden wilt met roemen elck verbaffen.
Ghy putte Egypten uit, beroofde 't van zijn' ſchat.
Een acker lants was 't al, dat een Chaldeeu bezat
Te Mamre, daer hy vreemt van 't zuiden quam getogen.

519 *En beter eeuwigh dan voor een gezette tijt:* ik heb geaarzeld, of ik dezen regel, aan den *Rey* in den mond gelegd, ook tot den *Vorst* moest terugbrengen. Het kwam my toch ongerijmd voor, dat de Joodſche vrouwen een eeuwige gevangenis beter voor Samſon zouden keuren dan een tijdelijke; doch in verband met hetgeen vs. 522 ſtaat, kwam het my voor, dat alles blijven kon als het was, en dat de woorden van den Rei konden worden uitgelegd: „op een eeuwig vonnis kan men nog terugkomen; maar iemand, die voor een bepaald getal jaren veroordeeld is, moet zijn tijd uitzitten."

535,536 *Achterſtel Van ſchattingen:* „achterſtallige belasting," zegt men nu.

542 *Verbaffen:* d. i.: „wegblaffen, overbluffen."

REY.

Aertsvader Abraham heeft dappere oorelogen
Met koningen gevoert, zijn' broeder Loth ontzet,
De neef van Abraham Egyptenlant geredt,
Gefpijft uit zijnen fchoot. zy dancken 't vreemdelingen,
Dat ze al van hongersnoot niet ftorven, en vergingen.
De Godt der vadren fchonck ons 't vruchtbre Kanaän.

VORST.

Hy fchonck het u? aen wien? een heiloos moortgefpan,
Erfvyanden van Goôn, en kercken, en altaeren,
Beeltftormers, die noch koor noch heilighdommen fpaeren.
Ghy quaemt van buiten in, verhongert, en verwoet,
En ftiet gewettighden, erfvorften uit hun goet,
En overout bezit, en, van dien geeft bezeten,
Voert nieuwe wetten in, en pijnight het geweeten.
Men loop' niet wijdt: uw prins, voor wien ghy fpreeckt en pleit,
Heeft gruwzaemer dan oit al 't lant in d' afch geleit.

REY.

Vergeef het naer uw maght. ons paft geen tegenfpreecken.
Wy quaemen hier, om flechts te bidden, en te fmeecken.

VORST.

Dit fmeecken is vergeefs: vergeefs gena geverght.
Zoo wort geen ftraf verzacht, maer 't vonnis eer geterght.
Men kan naer billijckheit niet tweemael vonnis ftrijcken.

REY.

Ten minfte laet een ftrael van uw genade blijcken,
In deze ftrengheit, en behou uw recht geheel.

VORST.

Kan 't voegelijck gefchiên, betoont ons in wat deel.

REY.

Dees ongeluckige, verkloeckt, verrafcht, gegrepen,
Berooft van 't hemelfch licht, met ketenen genepen,
Gedoemt ten arbeit, op 's aenklaegers ftraffen eifch,
Gevoelt in luttel tijts, de krachten, en het vleifch
Zoo weghgefmolten, dat hy wanckelt op zijn beenen,
Allengs aen 't quijnen flaet, den tijt verflijt met fteenen,
En zuchten. dus geperft door 't nijpen van de noot,
Verwacht dees onlangs ftercke een onverwachte doot.
Dat 's d' eenige uitkomfte, en zijn uiterfte verlangen.
Moght hy tot zijnen trooft de blyde maer ontfangen,
Dat hem vergunt wort, na deze uitgeftaene ftraf,
Te ruften in den fchoot van 't vaderlijcke graf,
D' elendige zou dit de hooghfte weldaet achten.
Dat 's buiten lantgevaer 's gevangens fmert verzachten.
Het toeftaen van een graf en uitvaert is het al
Waer op hy hoopt. helaes, verwerven wy 't, het zal

U tot onſterfelijcke eer, en eenen naem gedyen
By alle ſtaeten, zelfs die uwe kroon benyen.
Genadighſte, och vergun dat vrouwen, luttel kloeck,
En bloode, en ſchaemroot, in haer mondeling verzoeck,
Zoo veel genade hier ten hove in u gemoeten.
Wy worpen met dees hoope, aen 't outer van uw voeten,
Ons met eerbiedigheit in 't ſtof ter aerde neêr.
De titel van genade ontſta u nimmermeer.

VORST.

Hebreeuſche joffers, rijſt: ſchept moet: hout op van treuren.
Wiſcht af uw traenen. wat ghy bidt zal u gebeuren.
Ick zweer by Dagon, by mijn hooft, en 't hoogh altaer,
Zoo Samſon ſterft, men zal de vorſtelijcke baer,
De rosbaer van het hof zijn lichaem niet ontzeggen.
Vervoert het. laet het lijck in vaders grafſtê leggen.
Is ergens ſtercker Godt, waer by men zweeren magh,
Hy rucke 't kerckgewelf van Dagon dezen dagh,
In 't midden van de vreught, op 't hooft der Filiſtijnen,
Begrave en overſtulpe al die te feeſt verſchijnen:
En kunt ghy 't vinden by uw vaderlijcke wet,
Vergaſt te middagh ons op Dagons kerckbancket.

REY VAN JODINNEN.

ZANG.

Beſtaen hier alle dingen
In 't groot heelal by treck
En tegenheit, en houdt Godts maght
Het al in zijn beſteck
Door eenigheit, en tegendringen,
Als een gewelf met kracht
Gebonden hangt te gader;
Wat wonder is 't, dat bloet naer bloet
Getrocken wort met zulck een' gloet,
Als eigen aen eene ader!
Na 'et overlijden zoeckt het kint
De moeder, vrolijck als 't haer vint.
De zoon zoeckt ruſt by vader.

I. TEGENZANG.

Zoo ſchijnt het hier gelegen
Met Samſon in zijn ſmert,
In zulck een jammerlijcken ſtaet
Treckt noch zijn treurigh hart
Naer vaders aſch, als naer een' zegen,
En trooſt, in zoo veel ſmaet:
Als of hy dan wou klaegen
Het onheil, dat hem wedervoer;

606,607 *Treck En tegenheit:* d. i.: „de attraktieve en repulſieve, of middelpunt-zoekende en ſchuwende kracht," die de hemellichamen in voortdurende beweging houdt.
615 *Na'et overlijden:* „der moeder" namel.

Hoe 't ſcheermes al de kracht affchoer;
D'erfvyant uit zijn laegen
Den weerelozen overviel,
En pijnighde een bedroefde ziel.
Wat baert de min al plaegen!

II. ZANG.

D'aertsvaders, door die reden
Bewogen in 't gemoedt,
Zoo meenige eeu geleên,
Gaen op dien zelven voet
Begraven elck zijn overleden
Te Hebron al by een,
Op eene zelve ſtede,
Hier toe gewijt van Abraham.
Daer raeckt de telgh by haeren ſtam.
't Gebeent van Joſef mede
Wort derwaert, naer der ſtammen ſtijl,
Gevoert van Memfis, en den Nijl.
Zoo ruſtenze alle in vrede.

II. TEGENZANG.

De vorſt heeft hoogh gezworen
By Dagon met een' eedt.
Beſt datwe naer den kercker gaen
En in zijn harteleet
Den droeven prins, by Godt verkoren,
Dit melden, om het hart t'ontſlaen
Van zijn bekommeringen
Voor graf, en uitvaert, of hy ſnel
Ons quaem t'ontvallen door gequel
En druck, die hem omringen,
Daer d'arme blinde in duiſternis
Van menſchentrooſt verſteecken is.
Hy zal van blyſchap ſpringen.

626 *Affchoer* voor *affchoor*, als *woeg* voor *woog*. Zie ook vs. 1463.

HET DERDE BEDRYF.

VORSTIN. VORST.

VORSTIN.

De triomfeerende vijf hoven, hier by een,
En elck op 't prachtighſte, vergaêrt uit alle ſteên,
Om 't heiligh offerfeeſt, waer op ghy hun liet nooden,
Te vieren, tot eene eer der Filiſtijnſe Goden,
Begeeren ernſtigh dat gevange Samſon ſpeel',
Het Godtsbancket verheuge, en op een kercktooneel
Zijn kunſt vertoone, voor 's lants vorſten, en vorſtinnen.
Zoo kuntghe Dagons gunſt, en 't hart der heeren winnen.
Al 't joffrentimmer dringt eendraghtigh hier op aen
Van allen kanten. kan de vorſt dit zoo verſtaen,
Hy toone heden wat we op zijn gena vermogen.

VORST.

Tooneelſpel heeft voorheene ons meer dan eens bedrogen
Met ſchijn van waerheit, en niet ongeluckigh: want

Zoo wort de deught met vreught den vorſten ingeplant,
Al 't weereltlijck beloop naer 't leven afgeſchildert,
Door ſpreeckende ſchildry. men ziet een hof verwildert,
Verwart, en overendt, geverft met prinſſen moort.
Daer wort van ſchennifſe en wraeckgierigheit gehoort.
Men ruckt gekroonden, en gezalfden, van hun ſtoelen.
Hartſtoghten, onderlinge aen 't barrenen, aen 't woelen,
Ontvouwen zich, gelijck de verwen, met de naelt
Of ſchietſpoel net geleght, en daer geen meeſter dwaelt
Van wel te ſchicken, zijn tapijtwerck geeſtigh tekent,
Dat wie 't beſpiegelt dit een overeenkomſt rekent
Van hemelſch ooghmuzijck. hier geeft de bloem van ſpreuck
En hemelval een' geur, een' liefelijcken reuck,
Die meer dan wieroockgeur, den Goden opgedraegen,
Met gouden wierroockvat, en ſchaelen, hun behaegen.
Tooneelſpel ſticht een' ſtaet, verſchoont geen laſtervleck,
En ſmet in heiligh, noch onheiligh. elx gebreck
Wort, zonder iemants naem te quetſen, aengewezen.
Tooneelſpel wort alleen van domme kracht miſprezen,
Die recht noch reden volght. tooneelſpel leent een' ſchat
Van wijſheit by de naelt van Memfis, Zonneſtadt,
De hooge rijxſchool der befaemde Egyptenaeren,
Die op de wolcken treên, en koſt noch arbeit ſpaeren,
Om vrou natuur, van lidt tot lidt, geheel t' ontleên.
Zoo zamelden zy al wat kenbaer is by een,
Een ſchat van wijſheit, opgeſtapelt van veele eeuwen.
Het ſnaterbecken van alle aexteren en ſpreeuwen
Verbluft geen ſpeeltooneel. is eenigh vorſt beluſt
Op ſpel; wie meer dan wy? dit 's n, mevrou, bewuſt.

VORSTIN.

Zoo ſtemt de vorſt met ons, en hun, die dit begeeren?

VORST.

Betrou ons toe, de kunſt zou heden triomfeeren,
Indien men vroeger op dien voorſlagh had gelet.
Nu ſchiet ons tijt te kort. het kerckelijck bancket
Wort reede al toegeſtelt.

VORSTIN.

Wiltghe ons die blyſchap gunnen,
Dan wil het blijcken wat wy noch uitwercken kunnen.
De rol van Samſon zal afloopen, als een draet.

VORST.

Hier valt een zwaericheit. het prieſterdom verſtaet
Niet licht tot nieuwicheit, en ſteunt op oude zeden.

Sticht een' ſtaet: d. i.: „geeft ſtichtelijke onderwijzing aan een ſtaat."
Het prieſterdom: dat van Dagon, waarmede, als ik naauwlijks behoef te zeggen, V. hier de Gereformeerde Predikanten bedoelt.

VORSTIN.

In alle hoven wort tooneelſpel wel geleden.

VORST.

Tooneelſpel in een kercke, en van een' blinden Jood?

VORSTIN.

Of Dagoniſt, of Jode, is dit geſchil zoo groot,
Wie ſpeelt, of waer men ſpeelt?

VORST.

Men magh geen kerck ontwijden.
Geloof, het prieſterdom van Dagon zal 't niet lijden,
En minſt van een Hebreeu, die door zijn nieuwe wet
Den ouden godtsdienſt van den Filiſtijn beſmet.
Doch luſt den vorſten ſpel, dit hof ſtaet voor hun open.

VORSTIN.

Van d'offermaeltijt uit de kerck in 't hof te loopen,
Zou luttel voegen: maer al zittende aen den diſch
Der Goden by den wijn, terwijl men vrolijck is,
De kelcken ommegaen, te zien op een ſtellaedje,
Den onlangs ſtercken, hoe hy zijne perſonaedje,
Het feeſt ter eere, ſpeelt, dat waer de tafelvreught
Verdubbelen. indien godtvruchtigheit een deught,
Oock d'allerhooghſte deught, geſchat wort, kan men laecken
Altaergenooten, die van grooten yver blaecken
Om Godt te dancken, dus t' onthaelen op een' dagh,
Tot blyſchap ingeſtelt: naerdien men, zonder ſlagh,
En ſtortinge van bloet, geraeckte aen eenen zegen,
In twintigh jaeren noit met wapenen gekregen.

VORST.

Ick love uw ooghmerck, maer de wijs is ongeraên.

VORSTIN.

Verſtaet de vorſt dit, al de weerelt zal 't verſtaen.

VORST.

De menſchen zijn gedeelt in aert en zinlijckheden.

VORSTIN.

Hoe kan een reedlijck dier zich kanten tegens reden?

VORST.

Wat 's reden by het volck?

VORSTIN.

Dat redenmatigh is.

730 *Verſtaen:* dit heeft in dezen regel de beteekenis van: „goeddunken, goedkeuren." Vgl. mede vs. 770 en 847.

731-762 Men merke hier de vernuftig cafuïstische uiteenzetting op der vereeniging van Kerk en Staat.

733 *Redenmatigh:* is dit een germanisme? — Neen, evenmin als *evenmatig, regelmatig, dichtmatig* en andere dergelijke, die van *evenmaat, regelmaat, dichtmaat*, enz. gevormd zijn. Er wordt hier in de drie volgende vaerzen gesproken van *redenmaat* of *maat van reden*, en dit wettigt de vorming van 't adjectivum. Maar (voor my althands) onuitstaanbare germanismen zijn woorden als *planmatig, doelmatig, tooneelmatig* en dergelijke, waar geen sprake hoegenaamd is van het *plan*, het *doel*, het *tooneel*, te *meten*, en de laatste helft van 't woord niet anders is dan een achterlap zonder beteekenis.

VORST.

Nu ſtel de maet van reên eens zeker, en gewis.

VORSTIN.

Dat by de wijzen magh de maet van reden heeten.

VORST.

Der wijzen reden zelf valt ongelijck in 't meeten.

VORSTIN.

Hoe kan dit zijn?

VORST.

Dees ſchiet te verre, en die te kort.

VORSTIN.

Is reden niet den menſch natuurlijck ingeſtort?

VORST.

Z' is elck naturelijck, doch ongelijck, gegeven.

VORSTIN.

Hoe waer 't dan mogelijck op eenen voet te leven?

VORST.

Dat is onmogelijck. dit houdt het volck gedeelt,
Het volck, dat, hooft voor hooft, in 't oordeel wijt verſcheelt.

VORSTIN.

Om dan gelijck te gaen, wert maght vereiſcht in 't ſtieren
Van menſchen.

VORST.

Een geſlacht van heele en halve dieren.
Deze ongelijckheit heeft de maghten ingezet.
De weereltwijſheit ſmede uit noot een wijze wet,
Om al wat afdwaelt van de middenlijn te toomen.
Noch konze tot haer wit en ooghmerck geenſins komen,
Door hoop van loon, en vrees voor ſtraffe van het quaet:
Daer wert noch iet vereiſcht, dat vry wat verder gaet:
Want weereltſche overheit kon ſlechts de leên regeeren,
Zoo wijt haer maght reickt, maer de harten niet grondeeren:
Dies quam de vreeze voor de goôn, [een hooger maght,
Die elx gedachten kent, en, als een zwaert, met kracht
Door 's menſchen boezem dringt, ontruſt het vals geweeten,
Het vroome ruſt beſtelt, en uit en in kan meeten
Wat elck verdient,] ten ſteun der overheên, den ſtaet,
Door 't innevoeren van den Godtsdienſt, noch te baet.
Zoo dienen dan, om 't volck geſchickt en recht te leiden,
Het outerboeck en 't zwaert in geener wijs geſcheiden.
De tweederhande maght is noodigh, en 't gemeen
Leeft zaligh, ſtemmen deze eenſtemmigh overeen,
Als ſnaeren op een luit. men ſchuw' dan valſche klancken
Van toonen, op dit feeſt: wy zullen 't ons bedancken.

764 *Wy zullen 't ons bedancken:* d. i.: „wy zullen reden hebben er ons geluk mede te wenſchen."

Het hooft van Dagons kerck, wien d' eer van 't godendom
Bevolen blijft en uit zijn' hoogen ſtoel alom,
Van Gaze tot aen Dor, de wacht houdt over tempels,
Bewaert de hantveſt van 't gebiên. men magh Godts drempels,
Niet bezigen, ten zy de kerckſtoel wort gekent.
Kan hy 't verſtaen: 't is tijt dat ghy een' bode zent,
En eerſt verneemt, of hem uw voorſlagh zou behaegen.
Wy vraegen 't niet, zoo wort het ons niet afgeſlagen,
En gaen ten hove, daer een drang van heeren beit.

VORSTIN.

Hofmeeſter, 'k wenſchte dat 's aertspriesters heiligheit
Zich zelf gewaerdighde ons verzoeck terſtont te hooren.
Ga heene. 'k zou hem noode in bezigheden ſtooren.
De plechtigheden van den godtsdienſt geven hem
Gedurigh werck. hy hoeft zijn wettigheit en ſtem
Alom te leenen, tot een blijck en heiligh zegel.
Zoo dwaelt geen amptenaer van zijn gewoonte en regel.
Daer komt d' aertspriester juiſt ter kercke uit naer ons toe.

AERTSPRIESTER. VORSTIN.

AERTSPRIESTER.

Genadighſte vorſtin, dat Dagon u behoe.

VORSTIN.

Eerwaertſte vader, die, ter eere van de Goden,
Gedurigh waeckt, en met den toom van uw geboden
Zoo veele volcken ſtiert, langs 't Paleſtijnſche ſtrant;
De Goden leverden dien vyant in ons hant,
Door kracht van uw gebeên. nu wenſchten al de heeren
Dat Samſon onder dit zeeghaftigh bancketteeren,
Die vyant, onlangs noch onoverwinbaer ſterck,
Op een triomſtooneel, moght ſpeelen in de kerck,
Ten prijs van Dagon, en tot blyſchap van hun allen.
Gevalt die voorſlagh u, wy laeten 't ons gevallen.

AERTSPRIESTER.

Tooneelſpel was van outs verdienſtigh by de Goôn.
Zoo wort hun naem ge-eert, een hooger draf en toon
Gezet op ſtoffen, die, met weetenſchap te ſchicken,
Toehoorders wonderlijck verrucken, en verquicken:

En uit zijn' hoogen ſtoel: hier had de zuiverheid der taal vereischt: *En* die *uit*, enz.

volgg. In deze regels laat V. door een priester het recht bepleiten om gewijde ſtoffen ten tooneele te voeren. Vergel. het Krit. Overz.

Een hooger draf: de oude uitgave heeft hier: *een hoogen draf*, wat tegen de taal ſtrijdt, dewijl *draf* in den len. nv. ſtaat. Al wilde men hier aan een *nomin. emphaticus* denken, waarvan de voorbeelden by V. wel zeer zeldzaam zijn, maar toch niet geheel ontbreken, zoo meen ik dat bovendien *hooger* hier meer met zijn gewonen ſtijl en met het geheele verband overeenkomt, en vermoed alzoo, dat de *r* in 't h. f. voor een *n* is aangezien.

Want als de perſonaedje in 't ende binnen ſtapt,
Dan hoort men hoe al 't volck in zijne handen klapt,
Den Goden toejuicht, lacht, en met een luit geſchater
De ſchouburgh uitberſt, dat het, over wal en water
En merckt en hoftin, klinckt, en weêrgalmt langs de kuſt.
Zijn nu de vorſten en vorſtinnen met een' luſt
Van ſpeelen aengedaen; men volge wijze en wetten.
Laet Samſon inkleên. laet den ſchouburgh open zetten.
Wy zegenen het ſpel, Godt Dagons naem ten lof.

VORSTIN.

De vorſt van Gaze biet tot Samſons ſpel zijn hof
Te leenen: maer men wenſcht dit in de kerck t' aenſchouwen.

AERTSPRIESTER.

Daer ſtaet geen ſpeeltooneel.

VORSTIN.

Wy zullen 't daetlijck bouwen.
Het hof heeft bouwers en gereetſchap by der hant.
De bouheer van het hof ontbreeckt geen ſnel verſtant,
Om zonder kerckgerucht, het houtwerck, als gewaſſen
Tot een tooneel, terſtont met kunſt in een te paſſen.
De kerckkapel, die zoo veel heilighdoms bewaert,
En, tot der Goden dienſt, gewaet noch ſpeeltuigh ſpaert,
Maer gaeren uitreickt, zal, tot een godtvruchtigh teicken,
Niet weigren Samſon op uw' laſt de hant te reicken.

AERTSPRIESTER.

Is blinde Samſon dus op ſpeelen afgerecht?

VORSTIN.

Wat ſpeelde Samſon niet! hy worſtelt, ſchermt, en vecht,
En plagh den harnasdans te danſſen, eer 't vermogen
Hem door de ſchoone wert al vleiende uitgetogen.
De godtshut van de Joôn ſtont ſtom, zoo menighmael
Hy voor de godtskiſt diende, als zanger, en koorael,
Met eene harpe of fluite alle ooren wiſt te ſtreelen.
Wy zullen in de kercke een ſpel van zinnen ſpeelen,
Hoe Welluſt Sterckheit leght al ſlaepende aen een' bant
Van rozen, en den helt ontwapent, met haer hant
Ten toon voert, macker dan een lam, hem, blint van minne,
Leert luiſtren naer den mont der vleiende boelinne,
Die in zijn blintheit zich godtvruchtigh aen hem wreeckt,

Inkleên: WEILAND haalt dezen vaersregel aan om te bewijzen, dat *inkleeden* de beteekenis zoû hebben van „een plechtig gewaad aantrekken." Dit kan intusſchen hier de bedoeling niet zijn; althands naar mijn begrip kan hier, waar er ſprake is van een *perſonaadje* — als in vs. 797 — die op een *ſpeeltooneel* — zie vs. 808 — verſchijnen moet om een *„ſpel van zinnen"* te ſpelen, met *inkleên* niets anders verſtaan worden dan: „het gewaad aantrekken, dat by zijn rol past" — zie ook vs. 873 — „zich *koſtumeeren.*"

Een ſpel van zinnen: echte herinnering uit de dagen van de kamer „Uit levender Jonst." — Maar dat V. van Samſon een rederijker wil maken, is wel wat heel ſterk.

Ten dienſt van haeren Godt.

AERTSPRIESTER.

Hoe gaet dit toe?

VORSTIN.

Zy ſteeckt
Het gouden wierroockvat, eer 't wierroock wort geroken,
Hem in de hant, en zwaeit, en helpt den blinden ſnoocken,
Voor Dagons outerbeelt. zoo geeft hy Dagon d'eer.
Dat zal op 't ſchateren des volx het Doode Meer,
De ſtroomende Jordaen verbaeſt te rugge vaeren,
En Silo, dootſch van ſchrick en boofheit, al de haeren
Te berge zetten, als de vorſt van 't Jootſche lant
De godtskift ſchantvleckt met deze onafwiſchbre ſchant.
De blinde midlerwijl zal, onder al de deelen
Van 't ſtichtigh zinnefpel, met danſſen, zingen, ſpeelen,
Uw prieſters, hant aen hant, omvoeren op dien toon.
Wat Godtheit heet, zal uit de wolcken, haeren troon,
Van boven neêrzien, en, gelijck uit ſchouburghſtoelen,
Met duizenden om laegh 't genoegen zelf gevoelen.
De godtsdienſt des Hebreeus, wien 't noit aen roem gebrack,
Krijght dus door Samſons ſpel een' vreeſſelijcken krack.

AERTSPRIESTER.

Wy wenſchten dat het alle ons prieſters eerſt verſtonden.
De naugezetten ſtaen, als aen een ſtroo, gebonden.

VORSTIN.

Men zal 't afkundigen, eer iemant zich ontſtell';
Eer Samſon wort gehaelt uit uwe kerckkapel,
Om, vorſtelijck gekleet, te treên ter kerckſtellaedje.

AERTSPRIESTER.

Dat 's wel, maer noem my nu oock d'andre perſonaedje.

VORSTIN.

Noëma heetze, in wie de Welluſt haere rol
Zal ſpelen.

AERTSPRIESTER.

Is zy loos?

VORSTIN.

Een die den rijxten pol
Van Paleſtijne zoo betooverde, en beroofde
Van zinnen, onder 't ſpel, dat hy zijn trou beloofde
Aen die lichtvaerdige bekoorſter, zonder trou.

AERTSPRIESTER.

Dat 's een naer Samſons lijf, indien hy ſpeelen zou:
Want naer uw voorſtel ſchijnt de kunſt hem aengeboren.

831 Deze vaersregel is wel wat zeer *rokerig*.
835 *Te rugge vaeren* voor „te rug doen varen"? — of moet men wellicht in vs. 834 voor *dat* lezen, *dan?*
844 Verſta: „de naauwgezetten ergeren zich aan 't minſte wisjewasje."

VORSTIN.

Hy wert 's lants rechter voor zijn twintigh jaer gekoren:
Want toen de ſterckheit noch by zijne wijsheit quam,
Gaf dit hem zulck een' glans.

AERTSPRIESTER.

En eene vleiſter nam
Dien helt de wijſheit, en de kracht, toen min hem griefde?

VORSTIN.

Zoo een in dwaeling valt, uit kracht van vrouwenliefde,
Dat is verſchoonbaer, en in princen allermeeſt.

AERTSPRIESTER.

Hoewel ick ſchuw ben van Hebreen, noch wort mijn geeſt
Door uwe rede ontvonckt. wy ſtemmen uw begeeren,
Naerdien ghy met dit ſpel Godt Dagon wilt vereeren.

VORSTIN.

Ghy zult de vorſten en dees vorſtelijcke poort
Verplichten door dit ſpel.

AERTSPRIESTER.

Wy ſtemmen 't. vaer vry voort.
Kerckmeeſter, rep u, laet den blinden hier verſchijnen.
Beſtel het kercktooneel te bouwen. leen gordijnen,
Tapijten, ſpeeltuigh en gewaet in Godts kapel,
En al wat dienen kan tot dit godtvruchtigh ſpel.

VORSTIN.

Ons zal verlangen hoe dit Samſon wil behaegen.
Men dient hem door belofte, en allerhande laegen
Een hart te ſteecken in den boezem, op dat hy
Gewilliger den hove en ons te wille zy.
Zijn laſt verlichten dient om hem in ſlaep te wiegen.
Daer komt hy. kon men ſlechts dien Jood met hoop bedriegen.

SAMSON. TUCHTKNAEP. VORSTIN.

SAMSON.

Waerheene leit men my?

TUCHTKNAEP.

Ghy ſtaet voor 's lants vorſtin.

SAMSON.

Zegh liever voor mijn grootſte en wreetſte vyandin.

864,865 Zoo iets moge een man denken en zeggen, een vrouw denkt het niet, en zegt het nog veel minder. Al moge Ridder Sox aan Koningin Bertha vertellen:

MEESTRES TE ZIJN *is ſteeds der vrouwen zin,*

en al ſtemmen Bertha en hare Damesvergadering de waarheid van dit gezegde toe, de ondervinding leert echter, dat een vrouw den man, zoodra zy hem beheerscht, ook niet langer acht, en het buigen, zelfs voor hare min, niet als *verſchoonbaar* beſchouwt.

877 *Een hart te ſteecken in den boezem:* de uitdrukking, hier door V. gebezigd, levert een nieuw bewijs op, dat men, in gelijke beteekenis zeggen moet: „een hart onder den riem," en niet, omgekeerd: „een riem onder 't hart ſteken."

TUCHTKNAEP.

Wie overheert is, leer' by tijts het juck verdraegen.

SAMSON.

Och, bitter leeren, uitgehongert, blaeu geſlaegen,
Van maelen afgemat, berooft van 't hemelſch licht,
Ontbloot van hulp en trooſt.

TUCHTKNAEP.

Zoo moet het gaen. zoo ſticht
Een Jood geen' korenbrant met opgevange voſſen.

VORSTIN.

Schep moedt, gevangen vorſt. ghy kunt u zelf verloſſen,
Of uwen zwaeren laſt verlichten. laet u raen.
Men wint genade en gunſt met aen de hant te gaen.

SAMSON.

Geen menſch, geen vorſt kan my mijne oogen wedergeven.
Ick mis mijne oogen, och, dat 's meer dan 't halve leven.
De dagh ging onder eens voor eeuwigh. ick verwacht
Den opgang nimmermeer. het is hier eeuwigh nacht:
Noch mogen in der nacht alle andre dieren ſlaepen,
En ruſten: Samſon ziet geen ruſt voor hem geſchaepen.

VORSTIN.

Ghy ziet zoo deerlijck, dat my zelve uw droefheit deert.

SAMSON.

Bezie dit krancke lijf. hoe is mijn vleeſch verteert!
De beenen wanckelen, en waggelen alreede.
'k Verandere in een ſchim. tot noch heeft mijne bede
Den tuchtvooght noit verzacht. hy valt ons even ſtraf,
Hoewel de kracht bezwijckt. men roept: uw werck moet af.
Het hof hoeft meel. voort voort te molen: voort te molen.
Het hof beſchuldight my. de wacht ſtaet my bevolen.
Men rijdt een' ezel zoo den hals af. is 'er dan
Geen mededogen ? och, de kunſt van menſchen kan
Een' harden diamant vermurwen, en verzachten:
Al zweet ick bloet voor zweet, geen traenen, geene klaghten
Vermurwen 's vyants hart: dat is en blijft verſtockt.
Verzaet u 't meel niet, dat ick maele: hacktme, en brockt
Dit mager lichaem, vel en beenders, in uw potten:
Aen 't vleeſch is geen belang: het ſtinckt, en moet verrotten.
Verrot het in uw mage, en ſmaeckt het uwen mont,
't Gedye u tot een ſpijs. taſt aen: taſt aen: zoo kont
Ghy roemen overal hoe Samſon, doot van ſlaven,
En opgegeten, in uw maege leght begraven,
Min vreeſſelijcker dan of tiger, of griffoen
My opvrat voor een aes. 't is toch om my te doen:

Met aen de hant te gaen: „met toe te geven, met zich te ſchikken naar 't geen men verlangt."

Om Samſon juicht dit feeſt. ghy mooght hem vry beſchimpen:
Zijn levens ſpil loopt af: het lijf begint te krimpen:
De geeſt is 't lijf te groot, en zoeckt een ruimer lucht.
Een ſnixke, dan niet meer. een zucht, de leſte zucht.

VORSTIN.

Bedaer wat, brave helt: bedaer wat. al dit quellen,
Dit jammeren kan u maer quetſen, en ontſtellen.
Wy wenſchten, [woudt ghy 't van uw vyandin verſtaen,
Zoo heet ghy ons,] u noch in uw verdriet te raên,
Verloſſen wy u niet, ten minſte uw' laſt te minderen:
En, och, of ghy 't beproefde: een proef kan u niet hinderen.

SAMSON.

Is noch mevrou beluſt, dus ſchots, op Dagons dagh,
Te ſchimpen met een' ſlaef, een' dien zy overmagh,
Een' armen blinden man, op zijnen hals gevangen,
En meer dan op den hals. mijn zuchten, mijn verlangen,
Mijn roepen, nacht en dagh, is om een korte doot,
Voor duizent doôn. ô Godt, ghy ziet, en kent mijn' noodt.

VORSTIN.

Zoo ghy 't betrouwen kunt: wy komen u ten beſte.

SAMSON.

Zoo ghy 't geloven kunt, het loopt met my op 't leſte.

VORSTIN.

Neen, neen, men ſterft zoo niet: al is uw ſtaet belaſt,
Een al te taeie bant houdt ziel en lichaem vaſt.
De draet van 's levens webbe is al te ſterck geſponnen.
Men ziet zieltoogenden, en watze al lijden konnen,
Eer 't web wort afgeknipt. ſchoon 't leven entlijck ſtuit,
Dees vaert' er lichter, die bezwaerelijcker uit.

SAMSON.

Wat middel zietghe tot verlichting van ons quaele?
Durſt Samſon hoopen, heet dat hy niet langer maele.
Betoon datghe eenen vorſt van ſlaven onderſcheit.

VORSTIN.

Daer is mijn hant.

SAMSON.

O hant, wat hebtghe lang gebeit!

VORSTIN.

Ghy zult na dezen dagh niet meer den molen trecken.

SAMSON.

Wat is 'er nu, dat my genade kan verwecken,
Verwerven by den vorſt?

VORSTIN.

Dit pleghtigh offerfeeſt

929 *Schots* voor „verkeerd, dwaas." KILIAEN vertaalt *ſchotsch* met *ineptus, incompoſitus*. Wy bezigen 't nog in de uitdrukking: *ſchots en ſcheef*.

Vereiſcht wat zonderlings. wy weten hoe uw geeſt
Begaeft is met de kunſt van worſtelen, en ſpringen,
En ſchermen. Samſon weet van danſſen, ſpeelen, zingen,
Oock van tooneelſpel: want de wijſheit van den Nijl
Had Moſes opgequeeckt, die zijn Hebreen dien ſtijl
Hiet volgen. kunt ghy nu uw hoogheit eens verneêren,
En met een ſtichtigh ſpel van zinnen triomfeeren,
In Dagons kerck, wanneer de vorſten zijn vergaert;
Wy zien het juck verlicht, dat uwen hals bezwaert.

SAMSON.

Kan ick met ſpel en zang den vryen ſtaet herwinnen,
Wy willen, op die hoop, een heiligh ſpel beginnen,
Dat Gaze en al het lant wel eeuwigh heugen zal.

VORSTIN.

Ghy kunt in Dagons kerck veel duizent in getal
Verheugen op het feeſt.

SAMSON.

Zoo zy 't gehengen konnen.

VORSTIN.

Wy hebben laſtigh zelf 's aertspriefters hart gewonnen.
Hy heeft het toegeſtemt. men zocht een, die op 't feeſt
Moght ſpeelen tegens u: Noëma, rijck van geeſt,
En wonderlijck begaeft.

SAMSON.

Laet haer de ſtof verzieren,
Een ſpel van zinnen, dat den wulpſchen aert leert ſtieren,
Zal teffens ſtichten, en verquicken; en ick rijck,
Met zingen, danſſen, en een hemelſche muzijck,
Het ſpeelgerecht, als met een edel ſap, begieten,
Dat dit d' aenſchouwers na dien dagh niet zal verdrieten.
Hoewel ick luttel danx by Silo kan begaen,
'k Zoecke uitkomſte in mijn ramp. wat reên zou dit ontraên?

VORSTIN.

Ga ruſtigh heene. laet u heerlijck innekleeden.
Alleen getrooſt u in den ommegangk te treden
Voor 't heilighdom. dan wacht in onze kerckkapel.
Men zal u nooden, om het ſtichtelijcke ſpel
Te ſpeelen naer den eiſch, als ghy geraên zult vinden.

SAMSON.

Het rechte middel om my van dees boey t' ontbinden.

VORSTIN.

Geley den lantsvorſt ter kapelle. hou u reedt.

953 *Hiet* voor *heette.*
954 *Laſtigh:* d. i.: „door ons aanhouden."
961 *Den lantsvorſt*: zoo noemt de Vorſtin Samſon thands en begint hem zijn rol reeds te laten ſpelen, gelijk later de Tuchtknaap, vs. 1115 en volgende:

Verklee hem naer zijn' ſtaet: verander mede uw kleet.
Hoe ſnel veranderde de Jood, zoo ras hy hoorde
Van zijne ontlaſtinge, en de vryheit hem bekoorde.
Dees heerlijcke ommegang, en kercktriomf, en faem
Van Samſons wierroock, en tooneelſpel zal den naem
Der Filiſtijnſche Goôn tot aen de lucht verheffen,
D' aenpalende Hebreen vernederen, en treffen,
Dat hun gezantſchap, hier te Gaze in ons palais,
Met kracht aenhouden zal om ruſt, en vaſten pais.

REY VAN JODINNEN.

I. ZANG.

Wort 's lichaems blintheit onvermogen
En arremoe gerekent, wat
Is 't miſſen der inwendige oogen
Een grooter armoe: zoo men ſchat
De ziel en 't lichaem naer heur waerde.
Het lichaem is ſlechts aſch en aerde,
De ziel al geeſt, en niet dan geeſt,
Het lichaem in der tijdt bederflijck;
De ziel leeft eeuwigh, en onſterflijck.
Zy ſchoeit op eene hooger leeſt,
En zoeckt den oirſpronck aller vroomen,
Dat 's Godt, van wienze is afgekomen.

I. TEGENZANG.

Gevangen Samſon, nu aen 't quijnen,
Voelt blint deze armoede in den druck;
Noch armer ſtaen de Filiſtijnen,
In 't midden van hun ſtaetgeluck.
Zy miſſen hun gezicht inwendigh,
Gevoelen niet dat zy t' elendigh
Verſteecken zijn van 't hooghſte goet,
Dat 's Godt te kennen, en aenſchouwen,
Hem aen te hangen met betrouwen,
Ontvonckt van 's hemels Geeſt, en gloet.
Den reênloze is 't gezicht gegeven:
De reden leert ons hooger zweven.

II. ZANG.

Zoo d' onbeſnede Dagoniſten
Hun blintheit kenden, zouden zy,
Miſleit door 's afgronts loze liſten,
Den afgodt op zijn jaergety
Met offerhande en omgang eeren,
Op d' offermaeltijt bancketteeren,
Verzaecken Godt, der dingen bron,
Waer uit zy lijf en ziel ontfangen?
Nu houdt hen Dagons nacht gevangen:
Dat 's meer te miſſen dan de zon,
Het eenigh en onendigh wezen.
O licht der Godtheit, noit volprezen!

1016 *Zouden zy:* let op het vraagteeken, achter vs. 1022.

II. TEGENZANG.

Geluckiger ſtaen wy Hebreeuwen,
  Wien Godt die glanſſen openbaert,
Eerſt vader Abram voor veele eeuwen,
  Daer na aen Moſes zich verklaert,
In zijne wetten, en beveelen.
Een eenigh wezen, Godt, te deelen,
  Is af te gaen van 't eenigh een,
Een gruwelijcke afgoderye.
O Godt, bewaer, in ſlavernye,
  Helt Samſon, nu beſchimpt, getreên
Van Dagons razende offerknaepen.
Ghy zijt alleen zijn ſterckte en wapen.

HET VIERDE BEDRYF.

TUCHTKNAEP, SAMSON.

TUCHTKNAEP.

De Joodtſche rechter, by 't Gazaenſch gerecht verwezen,
Gedoemt ten ſchimp, en ſmaet, begint alree te vrezen,
Nu hy voor 't heilighdom, in Dagons ommegang,
Zal worden omgeleit, door aller volcken drang
En toevloet: nu hy moet, getreên ter kerckſtellaedje,
Bekleên op 't offerſeeſt zijn eige perſonaedje,
De Sterckheit, in den ſtrick der Welluſt, van haer kracht,
En ſcherp gezicht berooft, in eenen langen nacht
Geketent, als een ſlaef, van arrebeit gebroken,
Om vryheit prachen, en voor Dagons outer ſmoocken.
Dat leght hem op de leên. nu ziedt het bloet, van ſpijt,

1044 *Zijn eige perſonaedje:* d. i.: „de rol dien hy zelf vroeger ſpeelde."

En wraeck, doch al vergeefs. de locken is hy quijt,
Het broeineſt van zijn kracht, en kan zich naulijx reppen.
Ga hael hem. ziet hy komt, en zoeckt wat luchts te ſcheppen,
En ſchijnt te twijflen aen den vrydom, hem belooft.
Hy ſchuimbeckt, knarſtant, brult. d'ooghwinckels in zijn hooft
Broên wraeck. en gruwelen. de wraeck begint t' ontſteecken.
Hy ſchudt het hooft. hy trapt, en ſtampt, en kan niet ſpreecken.
De leeuwentemmer, een lantſtroopende Hebreeu,
Gelijckt zich zelven niet, durf nu geen' jongen leeu
Aenranden, ſcheuren, van den muil en bey zijne ooren,
Tot achter aen den ſtaert; geen lant noch lieden ſtooren
Met voſſekoppelen, en zetten 't korenlant,
Zoo wijt men af kan zien, in eenen lichten brant;
Daer arme bouliên, van den ooghſt, hun hoop, verſteecken,
Ten hemel ſchreien, dat een ſteenen hart moet breecken;
Hy, koel op eenen bergh gezeten, dit belacht,
En groeit in 's volx verdriet. ô ſtoockebrant! maer zacht:
Beſt zwijge ick, eer hy 't hoor': beſt luiſtre ick aen een zijde
Waer hem de wraeck vervoert. hy klaeght, maer al t' ontijde.

SAMSON.

Zie eenmael neêr, ô groote Godt
Van Abraham. zie eenmael neder.
Herſtel mijn eerſte ſterckheit weder.
Wat lijdt uw naem al ſchimp en ſpot,
By deze blinde Filiſtijnen,
Afgodendienaers, die uw wet
Ontheiligen met Dagons ſmet!
Dat ſmert my meer dan alle pijnen.
'k Heb mijne blintheit, mijn verdriet
Verwonnen. wiltghe, ſla my ſtijver.
Nu blaeckt mijn hart alleen van yver.
Het hart zoekt Godt, en anders niet.
Uwe eer, ô vader in den hoogen,
Was 't eenigh ooghmerck van den ſtam,
Den onverwinbren Abraham.
Uwe eer ga boven bey mijne oogen.
Zy voeren vry mijne oogen om,
Geregen aen de zeven locken.
Zy ſlaen dit lichaem blaeu met ſtocken,
Voor Dagons beelt op pijp, en bom:
Zy mogen ſchimpen, en braveeren
Met Samſon, armen blindeman,
Zoo lang hy zich niet weeren kan:
Laet Paleſtijne triomfeeren:

1054 *Ooghwinckels* voor „ooghoeken," of wel de „oogholten." Vergel. vs. 1178.

Als, midden onder 't zegefeeſt
Der Heidenen, noch wort bevonden
Dat d' almaght geenſins ſtaet gebonden
Aen 't haer, een vuilnis, lang gevreeſt.
Mijn engel Fadaël quam heden
My noch vertrooſten, daer ick zat,
En op de knien om ſterckheit badt.
Toen ſteef een nieuwe kracht mijn leden.
Godts Geeſt, die my, van kintsbeen af,
Tot hooge daeden heeft gedreven,
Gebietme ruſtigh door te ſtreven.
Bereitme een heerlijck vorſtengraf:
Een lijckgraf, daer geen Memfis naelden,
Zoo hoogh geſteigert door de lucht,
Zoo wijt en zijt alom berucht,
Noch voor noch na my, prijs by haelden.
Als Godt my ſterckt zal kaeckebeen,
De reuzeneêrlaegh, korenvelden
In aſch, noch Gazaes poort niet gelden,
Noch wat Godts vyant ſchricklijck ſcheen.

TUCHTKNAEP.

Doorluchte prins, ick hoor uw jammerklaegen.
'k Heb my, door laſt van ons vorſtin, gedraegen,
Beneffens u, gelijck uw hooge ſtaet
Vereiſcht. men heeft u 't vorſtelijck gewaet,
Den ſtaetſirock eerbiedigh aengetogen,
Uw hooft, op dat ghy praelt voor ieders oogen,
Beſchaduwt met een' rijcken tullebant,
Daer een pluimaedje, aen eenen diamant
Gehecht, om zwaeit. waer toe u zelven langer
Geterght, en dus, gelijck van wraeckzucht zwanger,
Dien vloeck gebaert, dit ſchandelijck verwijt?
Ghy zijt, 't is waer, 'k beklaegh 't, uwe oogen quijt.
Geen heer, geen vorſt, geen koning in dit leven
Is maghtigh u uwe oogen weêr te geven,
Als Dagon, daer dees hooftſtadt in gelooft,
By zweert en teert. ay lantvooght, ſchudt uw hooft
Van belghzucht niet: ick ſpreeck naer onze zede,
En lantgebruick. de godtsdienſt brengt dit mede
In ons gebiet: en kont ghy 't zoo verſtaen,
Om naer 't gebruick aen 's prieſters hant te gaen;

1111 *Niet gelden:* vul aan: „by hetgeen ik thands voornemens ben te verrichten."
1115 *Beneffens u:* hier in den zin van „ten uwen opzichte, jegends u." Even zoo wordt ook *apud* in 't Lat. wel gebruikt.
1118-1121 Men ziet, dat V. hier zijn Samſon kleedt naar de wijze, waarop de ſchilders van zijn tijd gewoon waren de Oosterſche vorsten af te beelden.

Ghy zout eene eer inleggen by Gazanen,
En aengebeên van volck en onderdaenen,
Den rechterſtoel des Filiſtijns bekleên,
Met grooter eer dan oit in Jakobs ſteên.

SAMSON.

Laet Samſon zich braveeren van een' jongen!
Dat leedt hy van geen' jongen leeu, die, dol
Van hongersnoodt, al brullende uit zijn hol,
Met open muil hem quam op 't lijf geſprongen.
Wat vraege ick na een knodts, of kaeckebeen!
De ſtrantreus moet zich met geweer beſchermen:
Helt Samſon hoeft geen wapens. bey deze armen
Zijn ſtercker dan metael, en ſtael, en ſteen.
Dit 's noch de man: dit zijn de zelve klaeuwen,
Van reuzelant, en zeeſtrant, en geberght,
Noit, zonder wraeck te voelen, aengeterght.
Geen tuchtknaep zal, wil 't Godt, my lang begraeuwen.
Mijn kracht, die, nu geknackt, het koren maelt,
Indienze noch haer kracht eens magh herhaelen,
Zal harſſenpan, gebeente, en ſchenckels maelen.
Zoo zet ze rijck haer achterſtel betaelt.
Dees voeten ſtaen noch vaſter dan pylaeren
In Dagons kerck, van donderſlagh geſchockt.
Mijn wraeck, wat ruſtghe? al lang genoegh gewrockt.
Berſt uit: berſt uit. 't is tijt u 't openbaeren.
Hoe ziedt mijn bloet, op een gepackt, verrot!
De zwarte gal loopt in alle aders over.
Hereiſch, hereiſch uwe oogen van dien rover.
Verdraegh, verdraegh niet langer ſchimp, en ſpot.
Gelijck een gloet, aen 't broên, en lang beſloten,
Ten leſte berſt uit eene zwangre wolck,
Vertſaeghtheit baert, en ſchrick in 't dootſche volck,
Van donderkloot en blixemſtrael beſchoten:
Dan zwicht het al wat met een trotſe kruin
De godtheit dreighde, en terghde met zijn' horen:
De donderſlagh, en blixem zien geen' toren
Noch tranſſen aen, noch kerck, noch rots, noch duin:
Zoo zal mijn wraeck, getrotſt, getrapt, in 't ende,
Al ſchijntze nu te ſlaepen in een graf,
Verrijzen, tot der Dagoniſten ſtraf,
Dat lant en ſtrant Gode aenſchreie uit d' elende.
Mijn haer, gewoon te zwaeien om den neck,
Gelijck een kroon van gout om 't hooft te krullen,
Kan ick niet meer opſchudden, onder 't brullen.
Noch houdt mijn kracht zich binnen haer beſteck.
Dan ſteecke ick eerſt mijn duimen in dees holen

Van d'oogen, uit haer winckelen geboort,
En weck de wraeck voor 't aengaen van dien moort.
Wat wraeck? Godts wraeck, my van Godts Geeſt bevolen.
Dan roepe ick Godt, mijn' Godt, om ſterckheit aen:
Mijn Godt, mijn Godt, zie neêr van 's hemels boogen.
Wat eiſchtghe? ick eiſch den Filiſtijn mijne oogen:
Dan kraeckt het, of de weerelt wou vergaen.
Al 't aerdtrijck beeft en davert, als getroffen
Van zulck een' krack, gevolght van zulck een ſlagh.
Maer maghtelooze en blinde man, wat magh,
Die niets vermagh, op zijne ſterckheit ſtoffen!

TUCHTKNAEP.

Ick wenſchte dat ghy Dagon glori gaeft,
Een godtheit, die zoo ſterck veel hooger draeft.

SAMSON.

Zwijgh jongen, zwijgh. hou op van Godt te laſteren.
Wy willen niet veraerden, noch verbaſteren
Van Moſes ſtijl, al raeſt ghy noch zoo fel.
Geleime naer uw afgodts kerckkapel.
Wy zullen, vroegh verlooft, Godts maght betuigen,
Wanneer de kerck van Dagon ſpat aen duigen.

TUCHTKNAEP.

Spat Dagons kerck aen duigen dezen dagh,
Gewis uw hooft zal draeien van dien ſlagh.

AERTSPRIESTER. KOORWAERZEGGERIN.

AERTSPRIESTER.

De koorwaerzeggerin van Akkaron, gedraegen
Op haere rosbaer, daer de ſtraeten van gewaegen,
Geeft groot bedencken dat den Dagoniſten ſtof
Van opſpraeck wort bereit. laet Dagons kerreckhof
Bezetten. voort ſtaffiers. 'k heb hondert offerſtieren
Al ingewijt. men ſlaght, ontſteeckt alle outervieren.
Geen prieſters ruſten. elck bewaert zijn ampt, en beurt.
Zoo deze ontzaghbre non den grooten omgangk ſteurt,
Wat raet? wat gaet ons aen? dit raeckt ons in 't gebeente,
Verdort van ouderdom. de wacht voor dees gemeente,
En alle zeeſteên ſtaet onze opzicht toebetrout.
Dat hier het Jodendom geen oproer onder brout,
Om alle altaeren door een rottery te ſpliſſen.
Help Dagon, wat zoudt ghy al eer en offer miſſen!
Hoe zou de nieuwe rot aenwinnen, en dit ſtrant,
Met Moſes boeck in d'eene, en 't zwaert in d' andre hant,

1211 *Rottery*: „ſamenrotting." Zie *Uitl. Woordenb.* op HOOFT *in v.*

Afloopen regelrecht, en tegens recht, en reden.
Daer komt de grijze non ten kerckhove opgetreden.
Twee joffers ſchorten haer eerbiedigh van weêrzy.
Hooghwaertſte vrou, verſchijnt ghy meede op 't jaergety?
Zijt welkom met uw' ſleep gewijde en zuivre nonnen.

KOOR.

Wy komen in der yl van Akkaron geronnen.
Eerwaertſte vader, 'k zou u zoecken in de kerck,
En vinden wy u hier? dat Godt uw' yver ſterck'.

AERTSPRIESTER.

Wat yver, moeder, drijft u herwaert aen, en heden
Op dit gezegent feeſt? gewis dit ſteunt op reden.

KOORWAERZEGGERIN.

Wel degelijck. geloof wy zouden niet zoo licht
U komen ſteuren, in het midden van uw plicht,
En pleghtigheden, die Godt Dagons eer bewaeren.
O heilighdom, ô kerck, ô kooren, ô altaeren,
O offeryveraers, ô zielen, zonder tal,
Op deze Godtstriomf vergaert van overal,
Wat donckre wolcken zien wy boven Gaza hangen!

AERTSPRIESTER.

Laet hooren wat ghy ziet. wy luiſtren met verlangen.

KOORWAERZEGGERIN.

De vorſt van Akkaron reedt nau met zijn vorſtin
Te wagen herwaert aen, beſtuwt van hofgezin
En adel, of men ging het offer toebereiden,
Met wenſchen en gebeên hun godevaert geleiden:
Maer al wat in den dienſt der goden ons gemoet
Loopt op quaet voorſpoock uit. d' altaervlam, root als bloet,
Ontzeght te rijzen. 't vee heeft mangel. d' ingewanden
Zien blaeu, vol ſprengklen bloets. het ongel wil niet branden.
De lever is verrot. alle offervinders ſtaen
Verbaeſt, zien merck by merck met ſchreiende oogen aen.
De kerck is vol geſpoocx. men hoort geſchrey van vrouwen,
En mans, en kinderen, inſtorten van gebouwen.
De kerckpylaeren ſtaen en ſchudden. 's avonts ſpa
Wort eene ſtem gehoort. de kerckgalm baeut het na,
En antwoort zevenmael uit heilighdom, en kooren.
Hy ſcheen te roepen: och, nu gaet het al verloren.

1219 Dat zich by de volkeren van Feniciën en Palestina vrouwen aan de dienst der afgoden wijdden, is bekend; maar het waren, over 't geheel, volmaakt het tegenovergeſtelde van *zuivere nonnen*. Moge intusſchen deze voorſtelling der Oosterſche profetes als een Germaanſche Velleede, naar wier orakeltaal zelfs de priesters anders gewoon zijn te luisteren, niet volkomen in harmonie zijn met de toeſtanden en zeden dier tijden en landen, zy doet een te ſchoone uitwerking in het ſtuk, dan dat wy haar zouden willen misſen.

1220 *Geronnen* voor „geloopen."

1236 *Godevaert* voor „bedevaart, optocht." Zie Deel IX, blz. 14.

De kerckwacht tuight het zelf, de kopre kerckdeur kraeckt,
En ſlaet een ſchor geluit, van niemants hant geraeckt.
De dierewichlaers zien een veltſlang den vrybuiter
Aenranden op den wegh, zoo ras het paert den ruiter
Bezwijckt, daer zy den hiel gevat houdt met den tant.
De ſtarrekijckers, zoo verheven van verſtant,
Zien 's hemels Reus om hoogh een leger overrompelen.
Al 't prieſterdom verbaeſt, nu dees geruchten mompelen
En morren, drijven ons ten heilighdomme om raet.
Ick ſchiete op hun gebeên 't gewijde koorgewaet
Godtvruchtigh aen, bekrans het hooft, als Godts gewijde
Met lauwer, deck het met ſneeuwitte ſluierzijde,
Valle in de koorkapel op 't aenzicht drymael neêr,
En roepe ons godtheit aen. ô Godt, indienwe d' eer
Van offren en gebeên u naer den eiſch opdraegen,
En ghy uw antwoort niet onwaerdight die u vraegen,
Gewaerdigh heden ons, in een' verlegen ſtaet,
T' ontvouwen op wat ramp dit heiloos voorſpoock ſlaet,
Wat naeckende ongeval zoo veele tekens ſpellen.
Och, hanthaef uw kapel, alleen uit veel kapellen
Behantveſt voor den tijt te melden van wat vrucht
De tijt in arbeit gaet. op dat gebedt verzucht
En ſteent het koor; gelijck een zwanger, die verlegen
In baerens noot zit. ick verwacht, en legh verſlegen
Op 't aenzicht, luiſtere wat op 't zuchten volgen zal.
Ten leſte berſt dees ſtem ten koore uit met geſchal,
Dat alle prieſters in de kerck het hooren meugen:
Het Joodtſche treurſpel zal ganſch Paleſtijne heugen.
Wy roepen: Godt bewaer' den vorſt en zijn vorſtin.
Zoo roept de ganſche kerck verbaeſt van hart en zin.
De prieſters drijven ons naer Gaze, en onderwegen
Loopt ons een lantgeſchrey van alle kanten tegen,
Dat Samſon in de kerck van Dagon ſpeelen zal.

AERTSPRIESTER.

Is dit uw zwaericheit? dit ſpelt geen ongeval.

KOORWAERZEGGERIN.

Waer hier geen zwaericheit voor 't ganſche lant geſchapen,
Geloof het Akkaronſche orakel liet ons ſlaepen.

1251 *Den vrybuiter* voor „een voorbygaanden roover."

1252,1253 *Den ruiter Bezwijckt* voor „onder den ruiter bezwijkt." Zie over *bezwijken*, met den dativus, Deel III, blz. 417 en elders.

1264 Verſta: „en gy hen die u vragen, een antwoord waardig keurt." *Onwaardigen* ſtaat over tegen *gewaardigen* — zie vs. 1265 — Dit laatſte en vooral *verwaardigen* zijn nog in gebruik gebleven.

1268-1270 *Alleen uit veel kapellen Behantveſt* enz.: verſta: „die alleen, onder vele kapellen, het voorrecht heeft, een plaats te zijn, uit welke orakelen, die de toekomst voorſpellen, gegeven worden."

1275 en 1291 *Meugen* voor *mogen:* een dialektvorm, tegenwoordig in deftigen ſtijl niet gebruikelijk meer, doch in losſer dichttrant niet onbevallig.

AERTSPRIESTER.

Wy eeren heiligh Godts orakels, en Godts tolck.

KOORWAERZEGGERIN.

Wanneer ze u dienen, zijt ghe een wachter over 't volck.

AERTSPRIESTER.

Indien ghy 't ons betrout, men ſloft hier niet te waecken.

KOORWAERZEGGERIN.

Betoon het dan dat Godts waerſchuwingen u raecken.

AERTSPRIESTER.

Hoe waerſchuwt Godt, dat wy elckandre recht verſtaen?

KOORWAERZEGGERIN.

Hy waerſchuwt dat dit ſpel u qualijck zal vergaen.

AERTSPRIESTER.

Verhael 't orakel, dat wy 't klaerder kennen meugen.

KOORWAERZEGGERIN.

Het Joodtſche treurſpel zal gantſch Paleſtijne heugen.

AERTSPRIESTER.

Wat 's dit gezeght? hy dreight ons met geen ongeval.

KOORWAERZEGGERIN.

Hy ſpelt dat ons dit ſpel tot ramp gedyen zal.

AERTSPRIESTER.

Hy ſpelt dat ons dit ſpel tot blyſchap zal gedyen.

KOORWAERZEGGERIN.

Zijt ghy Godts tolck alleen, zoo valt 'er niet te ſtryen.

AERTSPRIESTER.

Wy meeten reuckloos ons uw wettigheit niet aen.

KOORWAERZEGGERIN.

Zoo luiſter naer Godts mont, daer mooghtghe vaſt op ſtaen.

AERTSPRIESTER.

Een dubbelzinnigheit geeft vryen keur in 't kiezen.

KOORWAERZEGGERIN.

En keur baert hoop en angſt van winnen of verliezen.
Het veilighſte is dat ghy de koornon dit betrout,
Gedreven van een' geeſt, die haer Godts zin ontvout.

AERTSPRIESTER.

Belieft het u, laet ons met reên ter zaecke komen.

KOORWAERZEGGERIN.

Welaen. wy hoeven voor de reden niet te ſchroomen.

AERTSPRIESTER.

Wat miſdaet ſteeckt ons in eene onverzoenbre ſchult?

KOORWAERZEGGERIN.

Dat ghy door 't Joodtſche ſpel een kerck ontwijden zult.

AERTSPRIESTER.

De kerck ontwijden? neen, dit ſpel zal Dagon eeren.

KOORWAERZEGGERIN.

Dit Joodtſche treurſpel zal Godts kerck en Godt ſchoffeeren.

AERTSPRIESTER.

De vorſten drijven 't zelfs, tot zinrijck ſpel gezint.

KOORWAERZEGGERIN.

De weereltwijzen zijn in 't heiligh ſteeckeblint.

AERTSPRIESTER.

Getrou aen Aſtaroth, en zuivre Dagoniſten.

KOORWAERZEGGERIN.

Verzaeckt ghy onzen Godt, en rockent tempeltwiſten?

AERTSPRIESTER.

Wy zonden menighmael naer Akkaron om raet.

KOORWAERZEGGERIN.

Nu antwoort u Godts mont, en d' antwoort wort verſmaet.

AERTSPRIESTER.

Men moet wel dagelijx verkeeren met de Joden.

KOORWAERZEGGERIN.

In 't heilige wort hun gemeenſchap ons verboden.

AERTSPRIESTER.

Om een tooneelſpel, drijft ghy dit zoo ſtip, en ſtraf.

KOORWAERZEGGERIN.

Zy roeien kercken uit. zy houwen 't kerckwoudt af.
Zy branden beelden, en de Goôn, die 't lant beſchermen.
En durven juichende zich by de koolen wermen.

AERTSPRIESTER.

Indien hun rechter voor Godt Dagons outer ſpeelt,
En 't gouden wierroockvat hem toezwaeit, en zijn beelt,
Het zal in 't heilighdom voor Siloos Godtskiſt ſchreeuwen,
En overtuigen al de nijdige Hebreeuwen.

KOORWAERZEGGERIN.

Ghy zoeckt uw drift een verf te geven, en een' glans.
Vaer echter voort. men zal uit geenen torentrans
Al 't onheil overzien, uit zulck een ſpel te ſpruiten.

AERTSPRIESTER.

Wat raet? wat zullen wy vaſt ſtellen? wat beſluiten?
Dit ſpel is toegeſtemt met onzen vryen wil.
Men heeft ons raet gevraeght: en nu een kerckgeſchil
Verwecken? d' ongena der vorſten en vorſtinnen
Ons haelen op den hals? geen tijt kan dit herwinnen.
't Aertspriesterlijck gezagh te krencken om een woort,
Dat twijfelachtigh luidt?

KOORWAERZEGGERIN.

Ghy hebt gelijck: vaer voort,
Behaeght het u: vaer voort: wy hebben ons gequeten.
Wat zijtghe met den geeſt van 't Jodendom bezeten!
Die groote ſtoockebrant zal op een kercktooneel

1312 *Rockent* voor „bereidt, zet op;" doch hier, waar een vraag gedaan wordt, had *gy* herhaald moeten worden.

Beſchimpen in zijn hart den godtsdiſch. een bordeel
Behaeghde hem doorgaens veel meer dan Dagons tempels.
Hy zette noit een' voet op ons gewijde drempels:
En trouwen 't is een aert van dit beſneên geſlacht,
Dat, onbeſneên van geeſt, noch Godt noch godtsdienſt acht,
Dan dien een vondeling van Faro heeft gevonden,
Alle oude wetten door zijn nieuwe wet geſchonden,
De vorſten uit hun erf met vier en zwaert gezet.
Waer Samſon omgebroght, toen hy in 't geile bedt,
En in den gloênden ſchoot van zijn boelinne ontſlaepen,
Geſmoort lagh in dien droom; het ſtont hier niet geſchapen
Al 't Filiſtijnſch gebiet te geven eenen krack,
Die eeuwigh heugen zal.

AERTSPRIESTER.

Een blindeman, zoo mack
Gelijck een jarigh lam? ô hoorde ghy zijn ſchinckelen,
Zijn mergeloos gebeent, van maelen dor, eens rinckelen,
En rammelen, ghy zoudt niet reppen, zonder gront,
Dat ons een lantbederf van hem te wachten ſtont.

KOORWAERZEGGERIN.

Van hem, of anders, wil men onzen Godt betrouwen.
De dubbelzinnigheit ſtaet ons met recht te ontvouwen,
Het ganſche prieſterdom te luiſtren hoe het luidt.

AERTSPRIESTER.

Zijt ghy onfaelbaer in uw oordeel en beſluit?

KOORWAERZEGGERIN.

Wilt ghy d' orakels nu affchaffen, of bedillen?

AERTSPRIESTER.

In geenerhande wijs. wie kan dit onweêr ſtillen?
Mevrou gaf al te ſpa zich herwaert aen op wegh.
Wanneer men tijdigh ſpreeckt, met raet en overlegh
Van een vergaderinge uit alle prieſterdommen,
Dan kan men tegenſpraeck door kerckgezagh verſtommen,
En rijp beſluiten wat men volgen moet, of niet.

KOORWAERZEGGERIN.

Wy quaemen op zijn tijt, gelijck Godts inſpraeck riedt.
Laet ghy u door zoo veel voorſpoocken niet beweegen,
Alle elementen, Goôn en menſchen ſtaen u tegen.

AERTSPRIESTER.

Dees lantſtriomf moet voort, al hoorde men gewagh
Van voorſpoock.

KOORWAERZEGGERIN.

Staeck het ſpel.

1343 *Een vondeling van Faro heeft gevonden:* de *vondeling* is „Mozes," ſchimpwijze hier door de wichlares dus genoemd. Fraai is hier bovendien de uitdrukking van minachting in de woordſpeling *vondeling-gevonden.*

AERTSPRIESTER.

Dat krenckt het hooftgezagh,
Te hoogh ons toebetrout. om ſtem, geſpoock, noch maeren,
Om offervinders, noch om vogelwichelaeren,
Om ſtarrekijckers, noch om hantbekijckers droom,
En drift is 't niet geraên den kerckelijcken toom
Te laten glijden. 'k zou my anders voor u buigen.

KOORWAERZEGGERIN.

Wy zullen t' Akkaron voor al de kerck betuigen
Hoe wy ons queten om dit dreigende ongeval
Te ſchutten, daer men reed zoo verre een lantgeſchal,
Een lantgedruiſch van hoort. ô droeve aenſtaende tijden!
Gelt Godts orakel niet, en durft men dat beſtrijden,
Zoo heeft die Godtsdienſt uit: zoo hoeft de kerck geen tolck:
Zoo zit ons Godtheit ſtom. het yverende volck,
Dat raet wil vraegen, zal veranderen, met hoopen,
By menighten van hier om raet naer Silo loopen.
Zoo wort de Godtskiſt van de Joden aengebeên.

AERTSPRIESTER.

Hier wort nu Akkarons orakel niet beſtreên,
Maer zachter uitgeleit. wij ſtrijden in 't verklaeren.

KOORWAERZEGGERIN.

Span in de rosbaer: 't is hoogh tijt dat wy vervaeren.

AERTSPRIESTER.

Belieft het u, beklee den grooten ommegang.

KOORWAERZEGGERIN.

Span in de rosbaer. voort, wy blijven hier te lang.
Gehoorzaeme aert plagh flux te volgen op ons wincken:
Hier gelt geen wijze raet. de ſchouburgh moet verzincken,
Met Dagons kercke, en al wat aen dien gruwel vaſt,
Op koorwaerzeggery, noch ons waerſchuwing paſt.

AERTSPRIESTER.

Ontſchuldigh ons, mevrou: wy hoeven tijt te winnen.
De prieſters wachten vaſt: het hooghtijt roept ons binnen,
En Samſon ingekleet, ſtaet vaerdigh en bereit
Te volgen in triomf den tuchtknaep, die hem leit.

AERTSPRIESTER. KOORAELEN.

AERTSPRIESTER.

Nu den grooten ommegangk
Eens geviert met ſpel en zangk,

1388 *Verraeren* voor „vertrekken," en even goed van ſamenſtelling.
1395 *Wy hoeven tijt te winnen* voor „wy hebben onzen tijd noodig."
1397 *Ingekleet:* „gekostumeerd," zouden wy nu zeggen.
KOORAELEN: van 't Lat. *choraules*, wat eigenlijk beteekent: „zy, die in 't orkest of koor de fluit beſpelen." Hier wordt het echter in den zin van „koorzangers" genomen, als uit vs. 1411 en 1424 blijkt.

En in Dagons naem begonnen,
Die den vyant heeft verwonnen.
Laet de ſchuttery vooruit
Heenetreên op bom, en fluit,
Feeſtbazuinen, en trompetten.
Laet zich Godts gewijden zetten
In hunne orde, paer en paer,
Met een ſtaetigh kerckgebaer,
En, gekranſt met eickeblaêren,
D' eer van 't hooge feeſt bewaeren.
Laet kooraelen hunne keel
Mengen met ſchalmeie, en veêl.
Samſon trede op hun gezangen,
Met een' braven ſtoet behangen,
Dan de torts, dan 't wierroockvat.
Dagon, 't heilighdom der ſtadt,
Volge, op eenen ſtoel gedraegen.
Wy, gereet op zijn behaegen,
Volgen hem, en op dien trant
Al de vorſten van het lant,
En vorſtinnen, en de grooten,
Met den ſtoet van 't hof gefloten.
Ghy kooraelen, zingt ons voor
Op dit zegenrijcke ſpoor.

KOORAELEN.

Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant onverwacht
Heeft gelevert in ons maght,
Voor wiens kracht de reuzen vloden;
Die alleen zoo veel vermoght,
Zonder zwaert op zy te gorden,
Als een heirkracht in ſlaghorden,
Op een' vorſtelijcken togt.

Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant leide aen bant,
En hem leverde in ons hant,
Tot een ſchimp der blinde Joden.
Ziet hoe is hy nu verneêrt,
Tegens wien noit Filiſteenen
Ongequetſt in 't velt verſcheenen.
Ziet hoe Gaza triomfeert.

Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant, overal
Zoo ontzaghlijck, broght ten val.

Haelt uw hart op, ghy genooden,
Die ten offermaeltijt zult
Samſon zelf op treurtooneelen
Zien zijne eige treurrol ſpeelen.
Schrickt niet, zoo hy brieſcht en brult.

REY VAN JODINNEN.

ZANG.

Wanneer de zon, aen 't nedervaeren
En daelen, uit den Leeu met kracht
Haer ſtraelen ſchiet op 't aerdtſch geſlacht,
De Leeu zijn kracht begint te baeren,
Dan valt haer gloet te ſterck:
Gelijck in 't dierenperck
De koning van de dieren,
Van zenuwen en ſpieren,
Gebit en klaeu voorzien,
Verſlint wat weer wil biên.
De zon wint kracht in 't leeuwenbloet.
Dan zwicht het al voor haeren gloet.

TEGENZANG.

Zoo moght het hier den Filiſtijnen
Wel gaen, in 't endt van 't lantgeſchil,
Als Godt helt Samſon ſtercken wil,
Die, nu aen 't afgaen, ſchijnt te quijnen.
Men ſchoer hem, tot zijn ſtraf,
De lange haerlock af,
Maer Godt, te geene ſtonden,
Staet aen een haer gebonden,
Noch vuilnis, als hy werckt,
En zijne helden ſterckt.
Al ſlaept Godts kracht voor eene poos,
Zy ſlaept niet eeuwigh en altoos.

TOEZANG.

Zoo Samſon Godts getijde raem,
Met een doorluchte daet zijn' naem
Bezeegle, en wecke een lantgeſchreeu:
De zon zal gloeien uit den Leeu.
Dan zal men alle Filiſteenen
Zien heeneſmilten, dootgeſcheenen:
Dan ſmilt Godts zon een' bergh van ſneeu.

1452 *Baeren* voor „toonen, aan den dag leggen," als meermalen.

HET VIJFDE BEDRYF.

REY. BODE.

REY.

Genade, ô Godt, genade. ô help ons, help ons heden.
Vertrooſt ons in dien noodt. wy ſchreien van beneden
Naer uwen hoogen troon. wat 's dit een overval!
Waer zijn, waer ſtaenwe? dit afgrijſſelijck geſchal
Verdooft onze ooren. al dit ſtof verblint onze oogen.
Wy ſticken, wy vergaen van ſtof. het puin gevlogen,
Geſtoven door de ſtadt, vervult de ruime lucht.
De ſtadt is vol geſchreis, vol jammers. het gerucht,
Het huilen, het gekerm verſpreit zich door de ſtraeten.
De ſtadt zit overſtulpt van droefheit, zit verlaeten.
Elck zoeckt zijn dooden, en noch weet men niet hoe 't leit.
Wy durven, en 't is beſt, niet uitzien naer beſcheit.
Wy duicken ſtil een wijl in deze kerckhofhaegen.

Hier komt 'er een, verbaeſt, verbijſtert, en verſlagen.
Laet ons verneemen hoe het ſtaet, hoe 't is vergaen.
Ay hoveling, belieft het u, ay blijf wat ſtaen.
Verhael ons toch hoe 't leght geſchapen, en geſchoren.

BODE.

Hebreeuſche joffers, och, heel Gaze is nu verloren;
Al 't Filiſtijnſche lant in zijnen hooghſten noodt.

REY.

Hoe ging 't met Samſon, is hy levendigh of doot?

BODE.

Al doot, en koudt. och waer hy tijdigh doot geſmeten,
In ſtê van blindeling, gebonden aen een keten,
Mishandelt, omgevoert, verbittert, en verſtockt.
Nu heeft hy in zijn wraeck zich zelven ingebrockt.

REY.

Zoo miſſen wy Hebreen voor eeuwigh onzen rechter,
En lantbeſchermer. och, dit's jammerlijck. maer echter
Verhael ons, ſtuck voor ſtuck, al wat ghy hoorde en zaeght.

BODE.

Ick zagh een wraeck, daer al de weerelt van gewaeght.
De koorwaerzeggerin wiſt dit zoo klaer te ſpellen,
Als zaghze Dagons kerck bouvalligh overhellen.
Dat komt van ſpeelen en tooneelſpel in Godts kerck,
Ontwijt om eenen Jode, alleen al 't lant te ſterck.
Wy zagen Samſon eerſt den ommegangk geleien,
Voor Dagons heilighdom ten toon treên op ſchalmeien,
Op ſnaer, en zegezang, en vrolijck feeſtgeluit.
Hy ſtont den ſchimp en ſmaet des volx geduldigh uit,
En mack, gelijck een lam, en hiel zich ingetrocken,
Maer kaeude midlerwijl de heimelijcke wrocken.
Zoo raeckte d'ommegangk van Dagon aen zijn endt.
Het offermael begon, gelijck men is gewent,
Doch heerlijcker dan oit, uit blyſchap dat de landen
Den grootſten vyant, nu gevangen in hun handen,
Vaſt ringeloorden, in zijn blintheit en verdriet.
Men gaf hem honighraet te proeven, ofze niet
Zoo lecker was, gelijck de honigh, en de raten
Der byen, die in 't aes van zijnen leeusromp zaten,
Van hem voorheen verſcheurt, toen, in zijn volle kracht,
Hy noit om 't kerckbancket van Gaza had gedacht.
Men noode hem, hy zou zich toeven, en verzaden.
Men vraeghde of hier nu niet een raetſel viel te raeden,
Dat dubbelzinnigh was: wie hem de ſterckſte ſcheen:
Of nu een leger volx niet ſtercker was dan een.

1518 *Zich toeven* voor „zich vergasten."

De prieſters kroonden hem het hooft met eicke-kranſſen,
En nooden hunnen gaſt, en porden hem te danſſen
Voor Dagons hoogh altaer. hy zweegh, als doof, en ſtom.
Terwijl ging op 't bancket de berckemeier om,
Op Samſons rechterſchap. men dronck met groote toogen.
Zy wenſchten hem geluck, en twee paer andere oogen.
Dat ſchimpen nam geen endt. ten leſte quam een vrou,
Noëma voor den dagh, die 't mael beſluiten zou
Met geen onſtichtigh ſpel, een zedigh ſpel van zinnen.
Zy klommen ten tooneele, en zouden 't werck beginnen.
Hy ſpeelde eerſt op een harp, zong vrolijck onder 't ſpel.
De toon ging middelbaer, dan langkzaem, dan weêr ſnel.
De kerckgenootſchap juicht. zy lachen datze ſchateren.
De kerckgalm baeut hen na. men hoort de galmen klateren,
Die groeien by den wijn. de groote kelck ging om,
Op d'eer van Dagon, en het ganſche Godendom.
Men zou, tot ſlot van 't feeſt, ten ſpeele zich bereiden.
De blinde Samſon zeght: ay tuchtknaep, wilme leiden
Daer dit tooneel aen bey de hooftpylaeren leunt,
En 't ſchrickelijck gevaert van al de kerck op ſteunt,
Op datwe, moê van ſpel en dans, wat ruſten mogen,
En dan met volle kracht aenheffen voor elx oogen.
Verpoozen ſterckt den geeſt met eenen nieuwen luſt.
Hy, van zijn opzet en wraeckgierigheit bewuſt,
Die afgeterght in 't licht zou komen uitgeborſten,
Ten ondergangk van al de Filiſtijnſche vorſten,
Betaſt van wederzy de hooftpylaeren vaſt,
Die Dagons kerckgebou, van duizenden vermaſt,
En zulck een werckſtuck van de reuzen onderſchraegen:
Terwijl d'aenſchouwers door het dack van boven zagen,
Behalve duizenden om galeryen heen,
Dry hoogh gebout, en een ontelbaerheit beneên
In 't koor, en in den buick der kercke, en ommegangen,
Die opgeſpannen al naer Samſons' ſpel verlangen.
Het ſchijnt hy roock het hoe Noëma, luttel trou,
Hem door het wierroockvat in 't ſpel verſchalcken wou,
Wanneerze, hant aen hant, den blinden om zou draeien,
En hy den wierroockgeur met haer den Godt toezwaeien,
Ten ſchimp van Arons dienſt, waer op de maght van 't lant

1567 *Wierroockvat:* zoo ook ſpelt V. het woord, vs. 1322, en te recht, indien men in *wierrook* een ſamentrekking heeft te zien van *wiel-rook*, d. i.: *gewielde rook, rook*, die door 't *wielen* of zwaaien verkregen wordt. Zie BILD., *Geſll. in v. Wierook*, met ééne *r*, komt my onverdedigbaar voor, en men moet, dunkt my, kiezen tuſſchen *wierrook* of *wijrook* (*gewijde rook*, of *rook ter wijdinge*), die beiden goede gronden voor zich hebben.

1570 *De maght van 't lant* voor „de machtigen, de landbeſtuurders," en daarom ook, als collektief, een w.woord in 't meerv. achter zich hebbende. Zoo zegt het volk by ons nog: *de rijkdom* voor „de rijken;" b. v.: „er was veel *rijkdom* op de kermis," voor „er waren veel rijke lieden."

De feeſt beſluiten door het klappen in de hant:
Maer anders ging het, en dat blyſpel voor de grooten
Wert met hun treurſpel al t'afgrijſſelijck beſloten.

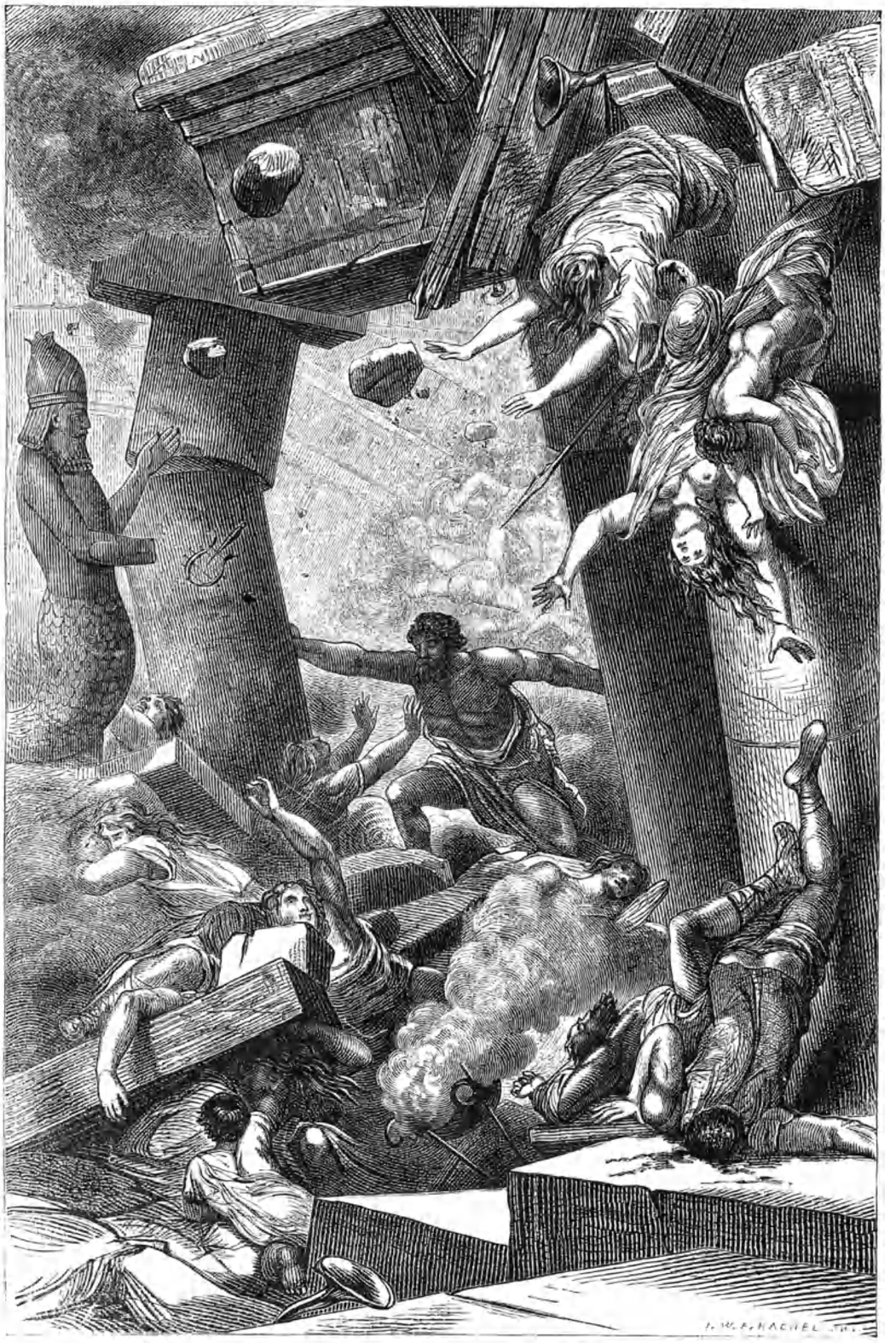
REY.

Wy ſchricken voor het endt des treurſpels, nu 't genaeckt.

BODE.

Hy ſtaet in 't midden der pylaeren, brant en blaeckt
Van eenen hoogen geeſt, een godtheit, een vermogen,
Een grooter ſterckte dan hem korts was uitgetogen.
De blinde vorſt vertreckt zijn winckbraeu, knarſſetant,
Schijnt zelf een fiere leeu, die eene wijl aen bant,
En ongenezen van zijn korts ontfange wonden,
Het hooft ſchudt, los ruckt wat hem terghde, en hiel gebonden,
En zoo vervaerlijck brult, dat al wat daer omtrent
Zich houdt zijn dootverf zet, en 't haer zet overendt.
Het haer om Samſons hooft ſcheen haeſtigh aen te waſſen.
Hy hief zijn hooft heel trots om hoogh naer 's hemels aſſen,
En riep: mijn Godt, mijn Godt, vaer neder: ruck beneên.
Nu hanthaef uwen naem. hereiſch den Filiſteen
Onze oogen. nu is 't tijt uw kracht in ons te baeren.
Zoo ruckt hy kruisgewijs de beide hooftpylaeren
Met bey zijne armen datze buigen overeen.
Hy roept: mijn ziel, nu ſterf met al de Filiſteen.
Zoo ras houvaſten, balck, en dack, en galeryen
Het ſteunſel wordt ontruckt, ontzet van alle zyen,
Verkiezen zwaerte en laſt van menſchen en geſticht
Het middelpunt om laegh. de zon ſchijnt met haer licht
Te rugh te vaeren. dat geſchrey van doode volcken
En hallef levenden vaert op in dicke wolcken
Van ſtof, en aſſche, en puin. de gront der aerde loeit,
En davert van dien ſmack. 't gerucht ſlaet voort, en groeit
Door dal en duinen aen. ganſch Gaze raeckt aen 't hollen.
De reuzen in 't geberght zien uit, en wat gezwollen
Van hovaerdye op dees triomffeeſt roemt en ſtoft
Ontzinckt de moedt, zoo laegh als Dagon nederploft,
Begraven onder puin met beckeneel en ſchedel.
Een zelve graf beſtulpt hier edel, en onedel.
De ſtaet des Filiſtijns, die 't hooft ten hemel ſtack,
Kreegh nu door Samſons val zoo ſchrickelijck een' krack,
En nederlaegh, als noit voorheene in al zijn leven.
Het is 'er teffens al met eenen ſlagh gebleven.
De wreecker, afgemat van 't jammer, dat hy leê,
Nam al de vyanden op zijne tanden meê.

1589 *Kruisgewijs:* waarſchijnlijk heeft V. hier een plastiſche voorſtelling willen geven van Kristus, typisch door Samſon afgebeeld.

Boekdruk van Gebroeders Binger

SAMSON.

REY.

Ghy zijt geluckigh, die ontglipt dit mooght vertellen.

BODE.

Ick hing aen een' pylaer, alreede aen 't overhellen,
En zagh van boven al dit deerlijck ſchouſpel aen,
Beſcheidelijcker toen het ſtuiven was vergaen;
Geplet, en half geplet, en hals en been gebroken,
Het bloet en puin gemengt, de bleecke geeſten ſpoocken
En waeren om den romp, of doot, of halleſ doot.
Dees rept den arm noch, die vertreckt zijn been in noodt:
Een ander zieltooght vaſt: een ander onder 't kermen
Komt onder uit het puin opdondren. ſchenckels, darmen,
En hooft, en ingewant, een miſſelijck beſlagh,
Door een gemengt, en vleeſch, en been, en brein den dagh
Bezwalcken met een lucht, die haeſt een peſt zal baeren.
Het volck, van overal toeſchietende op dees maeren,
Geraeckt in oorlogh, elck om zijn verwant, en bloet.
Het bloedigh puin wort om en wederom gewroet.
De doôn begruiſt, gekneuſt, zijn naulijx t' onderſcheien.
Dat handen wringen, dat gekerm, dat deerlijck ſchreien
Is onverdraegelijck. zy kennenze aen 't gewaet,
Zoo 't aenzicht is geſchent, of heel, of halſ. men ſlaet
Lidtekens gade, of let op ieders kunne, of jaeren.

REY.

En weet noch zaeghtghe niet hoe Samſon is gevaeren?

BODE.

Het ſchijnt een zwaere ſteen heeft hem het hart geplet,
En van verdriet verloſt. men heeft het lijck gezet
In eene rosbaer, uit ontzagh voor uw Hebreeuwen:
Want om een' dooden leeu zoo menigh duizent leeuwen
Te tergen vindt de ſtad, in rou, nu ongeraên.
Men weet de vorſt had u zijne uitvaert toegeſtaen.
Men zal de rosbaer nu hier brengen, zonder beiden.
Ghy mooght, belieft het u, het doode lijck geleiden
Ter hofpoort achter uit, om zoo d' ontſtelde ſtraet
Te mijden, en 't gerucht des volx, verkropt van haet.

BLOETVRIENDEN. REY. FADAËL.

BLOETVRIENDEN.

Wy wenſchen noch voor 't leſt den dooden helt t' aenſchouwen.
Maer zienwe ginder niet een ſchaer Hebreeuſche vrouwen?

16.5 *Beſcheidelijcker* voor „duidelijker," als meermalen. Zoo zegt Vosmeer in den „Gysbreght," 2e. Bedr. tegen W. v. Egmond:

Vermits ghe 't ſchor geluit beſcheidelijck *koſt hooren.*

1622 *Miſſelijck* voor „deerlijk, jammerlijk."

REY.

Ter goeder ure komt ghy hier met ons by een,
Om d' uitvaert van uw bloet met uwen rou te kleên.
Daer komt de rosbaer. zetze een wijl op 't kerckhof neder,
By deze haege och, och. hoe keert de lantvooght weder,
Heel anders dan hy korts te velde ging om roof
Te haelen voor de vuiſt op 't Heidenſch ongeloof!
Wy trocken herwaert aen, of wy hem ſpreecken moghten,
En hoorende hoe vroom hy zich had vry gevochten,
Door zulck een ſchoone wraeck, zoo komen wy in ſtê
Ter uitvaert van zijn lijck. nu laet ons eene bê
Uitſtorten, op dat Godt het lijck en ons bewaere,
Terwijl al 't volck zich geeft naer Gaze op deze maere.

FADAËL.

Ghy zoons en dochters van aertsvader Abraham,
Verſchrickt niet: 't is om u dat ick van boven quam.
Ghy ziet hier Fadaël, gedaelt uit 's hemels poorte.
'k Heb Samſons ouderen geſpelt van zijn geboorte,
En hoe d'onvruchtbre noch zou baeren eenen zoon,
Van moeders lichaem af verlooft aen 's hemels kroon,
Hoe nimmer ſcheermes zou zijn hooft en haer ontwijden,
Geen wijn zijn tong; hy ſterck al 't ſtamhuis trou bevrijden
Voor 't Filiſtijnſch gewelt. nu heeft de helt Godts wraeck
Stantvaſtigh uitgevoert, uit yver voor Godts zaeck.
Zijn doodt bedroeve u niet. de geeſt, bevrijt van kommer
En 's lichaems blintheit, waert geruſt in koele lommer
By d'oude helden, hem grootdaedigh voorgetreên.
Na twalef hondert jaer, door alle ſtarren heen
Omhoogh gevoert, zal hy zijn faem hier op den wagen
Gezeten, onder al Godts Heiligen zien draegen,
Omvoeren in triomf, wanneer men klaer verſtaet
Hoe 't voorbeelt van zijn doot en leven doorgaens ſlaet
Op een' verloſſer, van Godts Geeſt, als hy gedreven,
Die ſtervende den Doot den dootſteeck noch zal geven,
En door een zachter wet elx hart van wraecke ontlaſt,
Een wet van liefde, daer de hooghſte kroon op paſt.
Ghy zult by 's vaders lijck zijn grafſtê heerlijck bouwen,
En op den zerck des zoons dit graffchrift laeten houwen:
Hier ruſt helt Samſon, die Godts volck beſchutten kon.

1651 *Voor de vuiſt:* d. i.: „onverwachts, zonder het nemen der anders gebruikelijke maatregelen." Even zoo verhaalt Gysbreght, in zijn alleenſpraak, Deel III, blz. 350, vs. 101, hoe hy

Met Breero voor de vuiſt *het Vlaemſche heir verſlagen heeft.*

1670,1671 Hier ziet men, dat Fadaël en Rafaël tot dezelfde familie behooren, en uit eenen mond ſpreken. Aan Rafaël lei althands V., toen hy diens toefpraak aan Gysbreght verbeterde, omtrent dezelfde woorden in den mond als die hier voorkomen:

Op 't ſpoor der ouderen, u moedigh voorgetreên;
Zo draeft men recht naer Godt door al de ſtarren heen.

Wat helt? die ſtervende den Filiſtijn verwon.
Staet op, en volght mijn ſpoor terſtont met deze bare.
Ik decke u met een wolck, dat niemant u bezwaere.
De muilen aen de poort ſtaen reede, en by der hant.
Voort, voort. 't is tijt dat ghy hen in de lijckbaer ſpant.

REY.

Och gave Godt dat een verloſſer moght verſchijnen,
Die grooter vyanden dan alle Filiſtijnen
Verdelghde door de maght en nadruck van zijn doot.
Wy brengen op dien wenſch dit lijck in 's vaders ſchoot.

SAMSONS GRAFSCHRIFT.

SAMSON,

DOOR DUIZENT WONDERDADEN BEFAEMT, EN ZELF NIET DAN EEN ENCKELE WONDERDAET, RUST GESLOTEN IN DEZEN MARMERSTEEN: WANT HY WORT VAN ZIJNEN GEBOORTE-ENGEL, ALS EEN WONDERWERCK VOORSPELT, VAN EENE ONVRUCHTBAERE MOEDER ONTFANGEN, EN GEBOREN TOT 'S VOLX VERLOSSINGE, DOOR EENEN WONDERBAEREN GEEST DES HEEREN IN WONDERDAEDEN GESTERCKT, SCHEURT EENEN BRULLENDEN LEEU IN STUCKEN, VERSLAET ALLEEN DERTIGH ASKALONNERS MET ZIJNE HANDEN, KNOOPT DE VOSSEN, STAERT AEN STAERT, MET VIERWERCK AEN EEN, STEECKT DEN BRANT IN HET KOREN DER FILISTIJNEN, TREFT DEN VYANT MET GEWELDIGE NEDERLAEGEN, BREECKT ZIJNE STERCKE BANDEN, GEBRUICKT EEN EZELS KINNEBACKEN, ALS EENE KNODS, VERSLAET 'ER DUIZENT MANNEN MEDE, EN BENAUT VAN DORST, LAET HIER EEN VERSCHE BRONADER UIT SPRINGEN, LEGHT DE POORTEN VAN GAZA OP ZIJNE SCHOUDERS, EN DRAEGHTZE TE HEBRON OP DEN BERGH, BREECKT ZEVEN TAEIE ZEELEN, ALS SPINNEWEBBEN, EN DIE WIJZE EN STERCKE HELT WORT TEN LESTE VAN EEN WEERLOZE VROUWE BEDROGEN, EN GEVANGEN VAN ZIJNE VYANDEN TE GAZA GEVOERT, DAER HY, TEN SPEELE EN SCHIMP MISBRUICKT, DE KOLOMMEN VAN DAGONS KERCKE OMMERUCKT, EN VEELE DUIZENT VYANDEN MET ZICH IN HET PUIN OVERSTULPT.

KRITISCH OVERZICHT

VAN

SAMSON.

Weinig ontbreekt er aan dit treurſpel, om het, als dichtſtuk niet alleen, maar ook als drama, onder de fraaiſte van onzen ſchrijver te rangſchikken. Zoo veel party heeft hy getrokken van een onderwerp, 't welk ſchijnbaar minder geſchikt was tot een dramatiſche behandeling, zoo veel gloed en levendigheid heeft hy in zijn poëzy gelegd, dat wy te meer leed er over gevoelen, zoo hy hier en daar verzuimd heeft, den weg in te ſlaan, die hem tot de volkomenheid zoû geleid hebben, en welken het hem maar geringe moeite zoû gekost hebben te bewandelen. Het verbeteren der (naar mijn oordeel mislukte) inleiding, ware b. v. voor Vondel geen zware taak geweest, en het ſpel zoû reeds daarmede oneindig in uitwerking hebben gewonnen.

Mijn afkeurend oordeel omtrent die inleiding geldt echter alleen het eerſte en vrij overtollige tooneel, de zoogenaamde „Voorrede." Ik weet niet, of 't aan my ligt, maar die armoedige, havelooze Dagon, die nog wel op de lijst der perſonaadjen als „de vorst des afgronts en allergrootſte afgodt der Filiſtijnen" wordt uitgemonſterd, en die begint met te vertellen, dat zijn ſchepter half is opgegeten van de roest — als of de mijnen onder de aarde geen metaal konden leveren om er hem een nieuwen te verſchaffen — die Dagon, die zich door een morſigen, vuilen en ſtinkenden ſtoet laat volgen en kammen, en die eindigt met in zijn eigen beeld te kruipen, zonder er weder uit te komen als zijn tempel is ingeſtort, wil my maar volſtrekt niet bevallen. De dichter voert hem

ten tooneele gelijk elders Lucifer [1]), Apollyon [2]) of Simon Toveraer [3]) om, reeds in den aanvang, by den toeſchouwer een indruk van ſomberheid den ſchrik te verwekken; doch hier mist hy geheel het doel, dat hy zich voorſtelt, en in zijn „Adam in Ballingſchap," in zijn „Noah" en in zijn „Peter en Pauwels" zoo gelukkig bereikt. Een „grootvorst van den nacht" moet met majeſteit ſpreken en handelen, en ook na zijn val zijn demoniſche grootheid niet verloochenen, zoo dat hy niet alleen affchuw verwekt, maar ook een onwillekeurigen, huiverenden eerbied afdwingt: — en de taal, welke hy ſpreekt, moet den „gevallen engel" niet onwaardig zijn. Deze Dagon echter is geſchilderd als een ellendige Bytebauw of Heintje-pik, naauwlijks waard om op een voorſtelling van de „bezoeking des H. Antonius" een plaats te bekleeden, en hy had zich de moeite kunnen ſparen om te komen vertellen wat de minſte boereknaap uit het Filiſtijnſche land even goed had kunnen mededeelen. Dat relaas van de groote werken, door Samſon verricht, en van diens gevangenſchap en kastijding, 't welk Dagon zich zelven geeft, zonder dat er hem iemand naar vraagt, en als ter ververſching van zijn eigen geheugen, had, voor zoo verre het noodig geoordeeld werd, kunnen worden medegedeeld, 't zij in een geſprek tusſchen den Tuchtknaap en de Jodinnen of tusſchen deze en Samſon, of op andere ongezochte wijze: — of, liever, het had geheel kunnen worden gemist; daar toch al het hier vertelde later nog een en anderwerf wordt opgehaald. Het beſte van de zaak is dan ook, dat die geheele Dagon (die niet meer te voorſchijn treedt en zeker in zijn beeld onder 't puin des ingeſtorten tempels verſtikt) zonder ſchade voor 't geheel, met al zijn oud nieuws, uit het treurſpel kan wegblijven.

Met zijn vertrek begint dan ook eigentlijk het ſtuk, en deze tweede inleiding is ongelijk beter dan de eerſte. Treffend en aandoenlijk is in het tooneel tusſchen den Tuchtknaap en Samſon de ſchildery der diepe vernedering, welke de eens zoo machtige Richter Israëls heeft ondergaan. Als een werkdier, van meel beſtoven, blind en krachteloos, geboeid, met een bel om den hals, afhankelijk van een gemeenen ſlaaf, moet de deernis-waarde Samſon het nog als een gunst aanmerken, dat hy, een wijl van zijn zwaren arbeid ontſlagen, adem mag ſcheppen in de holte van een vermolmden eikeboom. Met de naauwkeurigheid, hem zoo eigen, laat Vondel nu door de opgetreden Jodinnen de lokaliteiten beſchrijven, waardoor de toeſchouwer, en vooral de lezer, al dadelijk bekend wordt met de plaats, waar de handeling voorvalt. Uit het volgende tooneel tusſchen den gevangen Vorst en den Rei, wordt deze op ongezochte wijze bekend gemaakt met de aanleiding tot zijne rampen. Echt dichterlijk is het verhaal, 't welk Samſon geeft van de listen, door Dalila in 't werk geſteld om hem te misleiden: en moge het ſommigen

1) In den „Adam in Ballingſchap."
2) In den „Noah."
3) In den „Peter en Pauwels." Zie Deel IV, blz. 48.

wat gerekt voorkomen, men zal moeten toeſtemmen, dat, in den toeſtand, waarin de ongelukkige Vorst verkeert, nu het hem gebeuren mag, zich weder in 't midden van belangſtellende vriendinnen te bevinden, niets natuurlijker is dan dat hy zijn hart ten volle zoekt uit te ſtorten, en tevens zijn zwaar geſtrafte overtreding eenigzins verſchoonbaar en begrijpelijk te maken. Is het verhaal beſtemd om het luisterend oor des lezers te ſtreelen, het laatſte gedeelte van het tooneel is meer geſchikt om den toeſchouwer te behagen, en gewis zoû ook nu nog die ſchaar van vrouwen en meisjes, als een vlucht neêrgelaten duiven om den blinden Vorst gegroepeerd en hem door handtasting en aalmoezen hare trouw betuigende, een hoogst bevallig ſchouwſpel opleveren.

Met dit aandoenlijk tooneel levert het volgende, waarin Samſon weder wordt weggehaald, door de levendigheid en beweging, die er in heerscht, een ſcherp kontrast. Geestig is daarin, met weinige, doch karakteriſtieke trekken, die Tuchtknaap geſchetst, onbeſchaafd en ruw, doch niet van gezond verſtand, zelfs niet geheel van gevoel ontbloot.

Vrij wat waardiger dan de afgod, dien hy vereert, is de Vorst van Gaza voorgeſteld, tot wien de Jodinnen zich wenden om genade voor Samſon te erlangen. Te dezer plaatſe, gelijk uit al de gedichten van Vondel, ſtraalt diens diepe eerbied door voor de majeſteit der Vorſten. Een ander zoû wellicht van den Filiſtijnſchen Koning een norſchen, woeſten dwingeland hebben gemaakt, die niemand, althands geen dochters uit het vyandige Joodſche Land, te woord ſtond — Vondel daar-en-tegen beeldt hem af als geſtreng, doch heusch en rechtvaardig: en, ſtaat hy het verzoek, dat de Rei hem doet, maar voor een gedeelte toe, hy luiſtert met welwillende beleefdheid naar de vertoogen, hem gedaan, geeft antwoord en beſcheid en omkleedt zijn weigering met aannemelijke redenen. Ja, hy boezemt ons genoegzamen eerbied in, om ons medelijden te doen gevoelen met het lot, dat hem te wachten ſtaat, en 't welk hy niet ſchijnt te verdienen uit anderen hoofde, dan om dat hy tot een wangeloovig ras behoort. Zelfs is hy niet zoo geheel aan wangeloof overgegeven, of hy durft nog wel by een krachtiger God dan Dagon zweeren — zie vs. 599 volgg. — een gelukkige greep van den dichter en geheel overeenkomſtig met de regels der dramatiſche kunst. Immers daardoor wordt de ontknooping voorbereid en tevens de ſterkheid van Israëls God boven de afgoden door den Heiden zelf, des onbewust, beleden.

De Vorſtin komt nu haren echtgenoot belezen, dat hy een vertooning toeſta in Dagons tempel, waarby Samſon de hoofdrol vervulle. De Vorſt aarzelt, en vreest, dat het Prieſterdom dit als een ontwijding achte en er zich tegen kante; doch, na dat de Aartsprieſter zelf zijn zegel aan de zaak gehecht heeft, vervalt alle zwarigheid en worden de toebereidſelen gemaakt. Hoe ſchittert hier wederom het vernuft uit van Vondel in de wijze, waarop hy, van de eenvoudige bybelplaats: „roept Simſon, dat hy voor ons ſpele [1])",

1) *Richteren* XV: 25.

party heeft getrokken. Zeker dacht hier de ſchrijver van het Boek der Richteren alleen aan ſnarenſpel; doch Vondel — en dit was zijn recht als dichter — vat het woord „ſpelen" op, als hadde men hier te denken aan een tooneel-vertooning, en ſchept zich daardoor de gelegenheid, om uit te weiden over 't gebruik en misbruik des tooneels. Dat de vertoogen, daarover gevoerd, vreemd klinken in den mond van een Vorſt van Gaza en van een Prieſter van Dagon, dat deze hier redeneeren als of zy Ariſtoteles gelezen hadden, daaraan ergere zich niemand. Vondel — dit vergete men nimmer — verkeerde, gelijk ons dat uit verſchillende plaatſen gebleken is [1]) — in de ſtellige overtuiging, dat tooneelvoorſtellingen, niet zeer ongelijk in vorm en ſtrekking aan die welke men gaf in zijne eeuw, reeds by de alleroudſte volkeren in zwang waren: en, nemen wy deze zienswijze voor een wijl over, dan kunnen wy niet anders dan hulde brengen aan het ſchrander vernuft, waarmede hy die heeft doen ſtrekken om zwier en kleur aan zijn drama te geven.

Samſon wordt nu ontboden, en hem medegedeeld door wat middel hy zich van verderen dwangarbeid kan bevrijden. Keurig is in dit tooneel de ſchildering der Vorſtin. Zy is geheel vrouw; vrouw in haar medelijden met den gevangene: vrouw in haar verzotheid op vermaak: vrouw in de voortvarendheid, welke zy aan den dag legt om alles voor te bereiden wat tot bereiking van haar oogmerk dienen kan: vrouw in de verwachtingen, welke zy koeſtert, en waarmede zy zoo zeer is ingenomen, dat het onmiddelijk toegeven aan haren wensch door den hooghartigen Samſon, van wien zy met grond een weigering had mogen vreezen, haar niet eenmaal achterdocht inboezemt.

Maar, moge zy al in 't geloof verkeeren, dat de Richter der Hebreeuwen zich gewillig onderwerpt aan het ſpelen der ſmadelijke rol, hem toegedacht, niet alzoo de Tuchtknaap, die hem beter kent. Deze beſeft den ſpijt, waarvan zijn ziel wordt verteerd, en toch verkeerdelijk ſchrijft hy daaraan 's mans heftige gemoedsbeweging toe, die veeleer haar ontſtaan verſchuldigd is aan het uitzicht op de wraakoefening, welke hy hoopt en verwacht van zijn vyanden te zullen nemen. Heerlijk van kracht en dichterlijken gloed is het tooneel tuſſchen hen beiden, waarmede het Vierde Bedrijf wordt geöpend, en waarvan de levendigheid nog wordt verhoogd door de alhier aangebrachte afwisſeling van vaersmaat. Menschkundig vooral is de wijze, waarop V. den Tuchtknaap, die vroeger Samſon vrij norsch en uit de hoogte behandelde, op eens, ſedert de Vorſtin den ongelukkige blijken van gunst heeft gegeven, van toon laat veranderen zoodat hy hem niet alleen beleefd toeſpreekt, maar zelfs pogingen aanwendt om hem te bekeeren.

Alles is nu gereed tot de plechtige feestviering, en toch moet die geen plaats hebben dan na voorafgaande waarſchuwing der Filiſtijnen tegen de ramp, die hun boven 't

1) Zie o. a. het Tooneelſchilt, enz. enz.

hoofd hangt. De Koorwaarzeggerin van Akkaron komt, als een andere Kasſandra, de heillooze gevolgen voorſpellen, welke de ontworpen tooneelvertooning zal te weeg brengen; doch zoo min als Kasſandra vindt zy geloof: haar welſprekendheid is niet in ſtaat, den Aartspriester te overtuigen: en, gekrenkt, in toorn, neemt zy den terugtocht aan: — het tooneel tusſchen deze beiden ſchijne een epizode, die los en op zich zelve ſtaat, het is zoo vol vuur en levendigheid, — de ſchildering van de oude waarzegſter is zoo gelukkig, en hare profecy ſtaat met de ontknooping in zoo naauw verband, dat wy niets van dat alles in het ſtuk zouden willen misſen.

Ik zeide: dit tooneel ſchijne een epizode; doch naar mijn begrip is het meer. Vondel kan in de ſtukken, na zijn Roomschwording geſchreven, zelden afgodiſche Prieſters invoeren, of hy weet van die gelegenheid gebruik te maken om aan de Hervormden zijdelingſche zetten te geven, en wie den „Samſon" aandachtig beſtudeert, zal vinden, dat hy zulks ook hier niet verzuimt. By de woorden, die hy den Aartspriester — vs. 793 volgg. — in den mond legt, had hy het zonder twijfel gemunt op de ſteil rechtzinnige Amſterdamſche predikanten, die tegen de tooneelvertooningen uitvoeren; in het tooneel, waarover wy nu handelen, mag de twist tusſchen den Aartspriester en de Wichlares een ſtaaltjen verbeelden van de verdeeldheden tusſchen de Hervormden onderling, terwijl wy eindelijk hun ſtraf in het ſlotverhaal vermeld vinden. — Hetgeen voorts in dit tooneel vermeld wordt aangaande de voorteekenen en orakelen, die het ongeval ſpellen, dat de Filiſtijnen bedreigt, levert een nieuw bewijs op, hoe overtollig Dagons alleenſpraak is. Immers men moet aannemen, dat die voorſpellingen van de Goden der Filiſtijnen afkomſtig zijn; maar dan laat het zich niet verklaren, dat hy, de Hoofdgod, er niets van wist, althands er geen melding van maakte.

De Aartspriester vangt nu, geholpen door zijn Kooralen, den plechtigen omgang met een lofzang ter eere van Dagon aan; waarna de geheele ſtoet den Tempel binnen trekt. Alleen de Jodinnen blijven op het tooneel, waar zy plotſling in haar reizang worden geſtoord door het bonzend inſtorten van het trotſche gebouw, waarvan een hofbediende haar den deerlijken val komt verhalen. Dat verhaal — daargelaten de kleine onwaarſchijnlijkheid, dat de bode, die terſtond na de inſtorting van den Tempel optreedt, niet alleen van dat feit zelf, maar ook van de daarop gevolgde opruiming, lijkſchouwing, enz. enz. getuige zoû kunnen geweest zijn — is een der meesterlijkſte van Vondel, die er wederom in toont zijn gelijke niet te hebben, als het er op aankomt een voorſtelling aanſchouwelijk te maken. Gelukkig vooral is daarin ook de vinding, vs. 1520—1535, om de Filiſtijnen Samſon te laten plagen, door hem honigraten te eten te geven, en op andere wijze zijn vroegere levensavonturen weêr voor den geest te ſtellen.

En toch, hoe veel genot wy ſmaken by de lezing van dit heerlijke brok poëzy, wy mogen het bejammeren, dat de toen heerſchende tooneelwetten, en het gebrek van

theatralen toeſtel, Vondel belet hebben, ons hetgeen hier verhaald wordt aanſchouwelijk voor te ſtellen. Nog meer dan met de ſchoonſte beſchrijving zoû de dichter ons getroffen hebben, indien hy ons hier den Tempel zelven had binnengeleid: indien hy Samſon in de tegenwoordigheid der vergaderde Vorſten zijn laatſte lied had doen zingen, om hen by het ſlot daarvan te ſamen onder het gewicht des ingeſtorten Tempels te verpletteren. Maar Vondel — ook al ware hy, wat zeer mogelijk is, geneigd geweest, de kataſtrofe op dusdanige wijze te behandelen — had een te grooten eerbied voor de regelen en voorſchriften, door de ouden achtergelaten, om zich zulk een vrijheid te veroorloven. By hen toch mocht nimmer het tooneel met bloed bezoedeld worden. Fedra en Jokaſte brengen zich zelve, Klytemneſtra haar man en Oreſtes zijn moeder, achter de ſchermen om, en 't is buiten 't gezicht des toeſchouwers, dat Aſtyanax van den toren geſmeten en Polyxena op 't altaar van Achilles geöfferd wordt. Te heiliger hield zich Vondel aan deze overlevering, naarmate Rodenburg, Jan Vos, en anderen, er verder van afweken, die, in hunne navolgingen van Spaanſche en Engelſche dramaas, het tooneel herſchiepen in een bloedbad, waar, op 't laatst, niemand overbleef om de overigen te begraven. — Dit laatſte is hier het geval niet. De bloedvrienden van Samſon, — hier door Vondel wel wat *abrupte*, doch om aan het bybelverhaal getrouw te blijven, ingebracht, komen het lijk halen, en Samſons geboorte-engel hen wijzen op den toekomſtigen verloſſer, van wien de zoon van Manoah in zijn dood een type heeft verſtrekt. Ik wil dit laatſte, *in abſtracto*, niet betwisten; doch in dit treurſpel, in verband met al wat voorafgaat, ſchijnt my de vergelijking tuſſchen den alles behalve reinen Samſon en den vlekkeloozen Kristus niet zeer geſchikt om een gelukkigen indruk te maken.

Reien, dialoog en vaerzen zijn wederom meeſterlijk, en alles te ſamen genomen behoort de „Samſon" onder de ſtukken van Vondel, wier lezing het meest zal voldoen, en waarop zich onze letterkunde met recht verheffen mag.

Waarſchijnlijk mag nog op dit jaar gebracht worden een graffchrift op den broeder van Virgilius, dat ik hier alzoo laat volgen.

OP

FLACCUS MARO,

P. VIRGILIUS MAROOS BROEDER.

GHY, die op Dafnis naem hier Flaccus lijck beſchreit,
Verheft uw' broeder zelf tot aen d' onſterflijckheit.

Eer ik van het jaar 1660 affcheid neme, mag ik niet verzuimen te vermelden, dat Cornelis de Graeff zich niet ondankbaar betoonde over de Opdracht, waarmede, even als voor vijf jaren een enkele berijmde zang van de Eneïs aan zijn zoon [1]), nu de geheele Virgilius op rijm aan hem was opgedragen geworden, en beſchonk, althands volgends de getuigenis van Brandt [2]), den dichter met een aam wijn. Of die wijn in zijn foort niet beter was dan de ſchildery, die hem vroeger Jacob Boonen vereerd had [3]), is my onbekend: zeker is het, dat Vondel er geen dankdicht voor terug zond, gelijk hy anders by dergelijke gelegenheden wel plach te doen.

In het volgende jaar bracht Vondel wederom een bezoek aan zijn zuſter Katharina te Hoorn, en, te dier gelegenheid, ook aan de ſtad Enkhuizen. Hier werd hem, onder andere merkwaardigheden, ook het zoogenaamde „Roode Paard" getoond, zijnde een kanon, dat in den jare 1622, by een ſcheepsſtrijd tegen de Duinkerkers, uit een vyandelijk ſchip, dat in de lucht ſprong, was over geſmeten op het dek van het zegevierende en door zekeren Volckaert Kanonijx aangevoerde Enkhuizer ſchip. Hy vervaardigde op deze zonderlinge gebeurtenis de beide hier volgende dichtſtukjes:

1) Zie Deel V, blz. 715.
2) *Vondels Leven*, blz. 87.
3) Zie Deel IV, blz. 617.

AEN

DE EDELE MOGENDE ZEERAEDEN

T' ENCKHUIZEN.

FATALIS EQUUS SALTU SUPER ARDUA VENIT.

AT heeft de ſtoffery der ouden ons vervaert
Met Perſeus, en Pegaes, die, over zee gevlogen,
De weerelt ſloegh voor 't hooft met een gedichte logen,
Een logen, in 't geſtarnt geſteigert hemelwaert!

Het brave Enckhuizen draeft, vol moedts, op 't Roode Paert,
Met zijnen kopren mont, dat gloênde blixems braeckte,
En donderklooten, daer Noortzee en lucht af kraeckte,
Een Paert, op 't Princenhof in eeuwigheit bewaert.

Het quam, toen Volckaert dien Duinkercker had gedrongen,
Uit 's meeſters zeekaſteel, in 't Hollantſch ſlot geſprongen.
De zeehelt greep het by den zeetoom zonder laſt.

Het opent met zijn hoef een Bronaêr voor den zanger.
Wy drincken op Parnas noch Helikon niet langer.
Dit is ons paerdebron. Hier is geen droom aen vaſt.

FATALIS EQUUS SALTU, CAET.: d. i.: „het noodlottige paard komt met een ſprong over de ſteilten heen." Zie *Aen.* VI. 515.

3 *Sloegh voor 't hooft:* in den zin van „braveerde." Zoo ſpreekt b. v. Arent van Aemſtel zie *Gysbr. v. Aemſtel*, Deel III, blz. 394, vs. 1158) van

Eenen galm, die uitberſt over ſtraet
En over al de marckt en Godt voor 't voorhooft ſlaet.

4 *Een logen, in 't geſtarnt geſteigert:* omdat Perſeus en het paard Pegaſus onder de ſterrebeelden zijn opgenomen.

10 *Slot:* is hier 't zelfde als *zeekaſteel*, voor „oorlogſchip."

BYSCHRIFT

OP

HET ROODE PAERT,

MET ZIJN METAELE KANON, UIT DEN OVERWONNEN DUINKERCKER IN DE LOCHT VLIEGENDE, IN HOPMAN VOLCKAERT KANONIJX OORLOGHSCHIP OVERGESPRONGEN, IN DEN JAER 1622 DEN 22 VAN WIJNMAENT.

HET ROODE PAERT SPREECKT.

CK holp op zee Duinckercken oorelogen:
Maer Volckaert leerde ons Hollantſch ſchutmuzijck.
Mijn meeſter quam ten hemel opgevlogen.
Toen koos ick 't ſchip des vyants tot een wijck.
Laet Griecken met Pegazen elck verguizen:
Het ROODE PAERT, dat heldendichters teelt,
Verweckt een bron in 't wijt befaemde Enckhuizen:
Daer bloeit Parnas: out Griecken zit misdeelt.

2 *Schutmuzijck:* d. i.: „muziek van geſchut."

Doch niet alleen de Zeeraden te Enkhuizen ſprak hy dit jaar in dichtmaat toe: ook de Amiraliteit te Amſterdam leverde hem zangſtof. By een overeenkomst, op den 21 January 1656 geſloten, had dit Kollegie het geheele vierkant van 't zoogenaamde Prinſenhof, met de daarby behoorende woningen en vertrekken, in vrijen eigendom verkregen; welk gebouw door vernieuwing en vertimmering aanmerkelijk verbeterd werd. Het aanzienlijk geſticht, dat tot vergaderplaats van Gekommitteerde Raden diende, werd geheel van den grond opgebouwd, en was in het jaar, waartoe wy thands genaderd zijn, voltooid. Vondel bezong het op de navolgende wijze:

1) Zie daarover *de Navorſcher* 1856, n°. 2, blz. 46.

OP

'S LANTS NIEU RAETHUIS,

GEBOUT BY DE WELEDELE EN MOGENDE HEEREN

RAEDEN

TER AMIRALITEIT T' AMSTERDAM.

TEMPORA NAVALI FULGENT ROSTRATA CORONÂ.

O RAETHUIS van 's lants ZEERAET, ſchrap gezeten
Om al de zee te ſchuimen van 't gewelt
Des roofgedroghts, dat ſchepen, goet en gelt
Verſlint, waerom zoo veele koopſteên zweeten;
Ghy Kapitool, en vaderlijcke wijck
Der overal belaeghde koopvaerdye,
Wat deckt uw dack al zorgh en ſlavernye,
Tot veiligheit van 't ganſche Chriſtenrijck!
's Lants zeildoeck deckt de zeen en waterſtroomen,
Ghy vlagh en zeil met uw getrouwe wacht.
Uw vry geley verzekert vloot en vracht,
En hoopt met Godt den afgront in te toomen.
's Lants hooftgezagh verſchijnt in uw gezagh,
Zoo wacker in 't hanthaven van 't vertroude.
Dat bleeck toen ghy Geloof en Liefde boude,
Den vloeck ten ſchrick, voltoit by winterdagh.
Zoo rees dit hof, eer zes paer maenen ſleeten,
Uit puin, en hief zijn voorhooft aen 't geſtarnt.

TEMPORA NAVALI, CAET.: d. i.: „de ſlapen zijn met een ſcheepskroon vercierd." Zie *Aen.* VIII. 684.
1 *Schrap gezeten* voor „gereed, klaar zittende tot het uitvaardigen der noodige bevelen."
9 *'s Lants zeildoeck* voor „onze zeilen."
13 *Geloof en Liefde:* naam van een ſchip, of misſchien van twee.

Ernſthaftigheit, wiens hart van bouluſt barnt,
Vint ruſt, als hy zich zelve heeft gequeten.
Alree verſchrickt Antæus zonder wet,
Die Godt en al zijn roeden meent t' ontwaffen,
En wat de vlagh op zee voert wil verbaffen,
Met zijn bloetdroncke en dolle moorttrompet.
De ſlaven van het out Karthage hoopen
Dat uwe maght zal entren 't heiloos ſtrant
Van Barbarye, en al wat leght aen bant
En keten u verheught in d' armen loopen.
Zoo braef een toght ſtreeft Herkles ſtrantkolom
Dan wijt voorby, waermee de Griecken praelden,
Die hierom 't zeil zoo hoogh in top ophaelden,
Hoewel hun vloot noch noit ter Straete uitzwom.
Alcides knods kon noit zoo verre reicken
Als blixemſtrael en ſnelle donderkloot
Van uw kortou, grof zwanger van de doot,
Uitberſtende op de leus en 't oorloghsteicken.
Alreede ſtrijckt de tweede Hannibal
Voor Scipio van Neêrlant, waert te vieren,
Wiens ſcheepskroon al de kroonen en laurieren
Van Rome, in zijn triomf, verdooven zal.
De maeghdenrey, de weezen, en de weeuwen
Omringen dan, en zingen prijs en lof
Den vryen Staet, en 't zegenrijcke hof,
Dat helden baert, en trotſe waterleeuwen.
De zeeleeu van Sint Marck bekent ronduit
Dat hy alleen niet drijft op zijnen vlogel,
Maer ook de leeu der vryheit, als een vogel,
Antaeus klaeuwe ontruckt dien rijcken bnit.
't Verzierzel van Andromeda bekreten,
Aen haere rots, ontboeit door Perſeus zwaert,
Wort dan verſtaen by 't vryen van de vaert
Voor 't helſch gedrogbt, van gruwelen bezeten.
Zoo voert het lant den moedtwil 't oorlogh t'huis,
Van ſtrant tot ſtrant, met drijvende kaſteelen,
Al Etnaes, die uit duizent kopre keelen

20 *Hy:* dit moest *zy* wezen, als ſlaande op *Ernſthaftigheit;* waarſchijnlijk dat V., hier, van een mannelijke daad ſprekende, ook in zijn verbeelding een mannelijke perſoon zag.

21 *Antæus:* deze ſtaat hier als zinnebeeld der zeeroovers op de Middellandſche zee.

23 *Scipio van Neêrlant:* hier kan V. een bepaalden zeevoogd mede bedoeld hebben; doch waarſchijnlijker komt het my voor, dat, even als de *Hannibal*, van wien in vs. 37 geſproken wordt, niet voor eenig perſoon in 't byzonder, maar, in 't algemeen, voor den aanvoerder der vyandelijke zeemacht geſteld is, even zoo met *Scipio* de amiraal gemeend wordt, onverſchillig wie, aan wien 't bevel over de vloot der Staten zoû worden toevertrouwd.

45-48 Verſta: „Venetiën erkent, dat het alleen niet by machte is, de zeeroovers te tuchtigen; doch dat het daartoe den byſtand noodig heeft van de Vereenigde Nederlanden."

49 *'t Verzierzel:* „de fabel, 't verzinſel."

51 Verſta: „zoo doet de Staat den moedwil op zijn eigen grond- (of zee)gebied het (den) oorlog aan."

Vlam braecken, met een elementſch gedruis.
Zoo offerden, door vier en ſtael gedreven,
Uw Kurtien en Decien hun ziel;
Toen Heemskerck, Tromp, helt Witte, en Floris viel,
En Galen ſcheide in 't harnas uit dit leven.
's Lants ZEERAET ſluit aldus den leeuwentuin,
En quijt zich, als een oorloghsdansbeleier.
Op dat beding ga nu de berkemeier
Eens om den diſch, in 't raethuis van arduin.
Dees RAET houdt zich aen Aemſtels Burgerheeren
En hun Gerecht met recht en reên verplicht,
Nu zy verheught hen helpen 't nieu geſticht
Inwijden, om de vrientſchap te vermeeren.
Men ſpoel' met wijn de zorgen van het hart.
De drooghten zijn gevaerlijck voor de kielen.
't Waer jammer dat ze aen laeger wal vervielen.
De wijn verheught den geeſt, en heelt de ſmart.
Dus moet de vloot des koopmans gaen en keeren,
En banck en beurs ſtoffeeren, zwaer van gout.
Dus zeegne Godt dit zeehof, nieu gebout,
Terwijl we in vrede en oorlogh triomfeeren.

56 *Een elementſch gedruis* voor „een gedruisch, dat door de ſtrijdende elementen, vuur, water en lucht, veroorzaakt wordt." De uitdrukking klinkt min gelukkig en heeft wel wat van een vloek.
59 *Heemskerck:* Jakob van Heemskerk, die by Gibraltar ſneuvelde.
Tromp: t. w.: Marten Harpertszoon.
Witte: Witte Corneliszoon de With.
Floris: de Amiraal Floriszoon, van Hoorn.
60 *Galen:* Jan Van Galen.

In de Raadkamer waren twee fraaie ſchoorſteenſtukken aangebracht, het werk van den bekwamen Ferdinand Bol: het eene, den jongen Manlius voorſtellende, waar hy, op bevel zijns vaders, om dat hy tegen zijn laſt geſtreden had, wordt onthalsd, het andere, Eneas, de prijzen van den ſcheepsſtrijd uitdeelende. Vondel maakte daarop het volgende:

OP

HET GESTRENGE KRIJGHSGERECHT

VAN

TITUS MANLIUS TORQUATUS,

OP HET NIEUWE RAETHUIS TER AMIRALITEIT T' AMSTERDAM.

UTCUNQUE FERENT EA FATA MINORES.

GESTRENGE Manlius gebiet zijn' zoon te rechten,
Die tegens vaders laft den vyant heeft beftreên.
Het baet niet dat de zoon verwinner blijft in 't vechten.
De ftrenge vader acht geen' zoon, noch 's volx gebeên.
Al wort de zegekans den vyant afgekeecken,
Dat baet geen' dienaer, die op 's heeren woort niet paft.
Het Krijghsrecht kent geen bloet, noch luiftert naer geen fmeecken.
Zoo leert een dienaer ftip te volgen 's meefters laft.

UTCUNQUE FERENT EA FATA MINORES: d. i.: „dat minderen zoodanig lot ondergingen." Zie *Aen.* VI. 821.

1 *Rechten:* d. i.: „de doodftraf te doen ondergaan." De zoon van den Romeinfchen veldheer Manlius had namelijk, tegen het uitdrukkelijk bevel zijns vaders, den vyand aangetast, en, offchoon hy een glansrijke overwinning had behaald, werd hy echter, ter handhaving der krijgstucht, op last diens vaders, ter dood gebracht.

OP

HET UITDEELEN DER PRIJZEN

DES ZEESTRIJTS

VAN

KONING ENEAS.

SUNT HIC ETIAM SUA PRÆMIA LAUDI.

De vorſt Eneas deelt, op 't vrolijck ſtrantgeſchater
Des volx, en 't klincken van de ſchelle zee trompet,
Den prijs des zeeſtrijts uit aen elck, die zich te water
Om 't braefſt gequeten heeft, naer d'ingeſtelde wet.
Men hanthaeft ſtaeten door het ſtraffen en beloonen.
Geſtrengheit baert ontzagh. Miltdaedigheit baert min.
De booze ſchroomt de roê. De brave ſtaet naer kroonen.
Zoo wort de rijcke zee geveilight om 't gewin.

SUNT HIC ETIAM SUA PRÆMIA LAUDI: d. i.: „voor den lofwaardige zijn hier ook prijzen." Zie *Aen.* I. 461.

1-4 Zie het hier bedoelde in den VIRGILIUS in Proza; Deel V, blz. 232.

Op den 3 Maart, vierde de minzame beſchermvrouw van onzen dichter haar twee-en-vijftigſte verjaargetijde. Zy was namelijk in 1609 geboren, kort voor de ſluiting van het Beſtand, als blijkt uit den aanhef van het navolgende gedicht:

OP

HET JAERGETIJDE

VAN MEVROUWE

ANNA VAN HOORN,

GEMAELINNE VAN DEN WELEDELEN HEERE

CORNELIS VAN VLOOSWIJCK,

Heere van Vlooswijck, Diemerbroeck &c.

BURGERMEESTER EN RAET VAN AMSTERDAM.

'OORLOGHSPOORT ſtont juiſt op 't ſluiten
Aen den oever van het Schelt:
Alle velden trocken buiten,
Daer de koude ontdoit en ſmelt,
't Groene kleet aen, langs het water
Van den klaeren Aemſtelvliet,
En de leeurick met geſchater
Uit de wey ten hemel ſchiet,
Daer de Ram quam met zijn' horen
't Heck oprammen van de lent;
Toen de ſchoonheit wiert geboren,
ANNA, waerdigh toegekent
Namaels, om de ſchoone voncken
Van natuur haer toebetrout,
Boven anderen te proncken
Met den appel, root van gout:
Toen helt VLOOSWIJCK ſloegh aen 't minnen,

9,10 Het is eerst op 21 Maart dat, gelijk bekend is, de zon in het hemelteeken van den Ram treedt. Maar V. ſtelt dan ook in deze twee ſchilderachtige regels den Ram niet voor, als reeds de poort der lente openende, maar alleen als zich aan die poort vertoonende, om haar open te rammen.

Zy alleen zijn hart bezat,
Hy, om haere gunſt te winnen,
Al de jofferſchap vergat,
En zich oeffende in zijn waepen,
Aen den Maeskant, en den Rijn,
Zonder oit geruſt te ſlaepen,
Of haer wijze en eerbre ſchijn
Quam zich in den droom vertoogen
Daerze, als levend, voor hem ſtont,
Met den diamant in d' oogen,
En dien lieven rozemont,
Met haer levendige zwieren;
Daer hy met den Rijngraef lagh,
Onder Frederix banieren,
En, in 't rijzen van den dagh,
Hoopte op een' gewenſchten zegen,
Die hem na ten deele viel,
Toen hy zijnen Ridders degen
Neêrley voor zijn halve ziel,
Aen het outer van haer voeten;
Zy genadigh haeren helt
Endtlijck quam met weêrmin groeten,
Die zijn ſlaverny vergelt.
Nu, na twee paer dertien jaeren
Van haer leven, looftze bly
Met haere eedle keele en ſnaeren
Godt, die haeren heer aen 't Y
Zegent onder 't wijs regeeren,
Twee paer lieve kinders geeft,
Die om ſtrijt hunne ouders eeren,
Daer der oudren hart in leeft.
ANNE, ontfang dit jaergetijde,
Dat mijn zoete zanggodin
Uw geboorte eerbiedigh wijdde.
Leef zoo jaeren uit en in.

30 *Met den Rijngraef:* uit dezen en den volgenden regel blijkt, dat Vlooswijk in der tijd mede ten oorlog was getrokken, en misſchien wel mede voor Maastricht en Rijnberk gelegen had.
34 *Na* voor „naderhand," als meermalen.
41 *Na twee paer dertien jaeren:* zy was dus twee-en-vijftig jaar oud.

Door den Paufelijken Vikaris in de Nederlanden, Jacobus de la Torre, was in den jare 1656, toen hy by de Brabanders in ballingfchap leefde, een medehelper in zijn ambt verzocht. Als zoodanig was aangefteld geworden Zacharias du Mez of de Metz, Licentiaat in de beide Rechten, Kanunnik te Utrecht, Paufelijke Pronotaris, voor dezen paftoor te Schevelingen en huiskapellaan van den Spaanfchen Gezant Le Brun, en ter zelver tijd tot Bisfchop van Thrallen verheven, hoezeer tegen zijn bepaald geüiten wensch en in weêrwil van langen tegenftand zijnerzijds. Van Rome terug gekeerd, waarheen hy zich begeven had om gewijd te worden, had hy zijn woonplaats gevefligd te Amfterdam. Zijn verkiezing was der Geeftelijkheid hier te lande, die, zich beroepende op de aêloude rechten van het Utrechtsch Kapittel, een Vikaris uit haar eigen lichaam, naar eigen keuze, en geen uitlander begeerde, hoogst onwelkom. De Metz wist zich bovendien niet naar de zeden en gewoonten der Amfterdammers te voegen. Hy werd aangeklaagd, dat hy de Geeftelijkheid wilde overheerfchen, dat hy aalmoeffen byeenfchraapte en zijn bedieningen met al te grooten zwier verrichtte. Het laatfte vooral werd door de Regeering euvel opgenomen, en de ftad hem ontzegd. Sedert reisde hy nu hier dan daar, overal het hoofd ftootende, en zich fober onderhoudende, ja zelfs gebrek lijdende, zonder ergends veel heul of troost te vinden. Verzocht hy hulp van 't Roomfche Hof, dan kreeg hy tot befcheid: „Wy hebben u den myter gegeven, gy moet voor 't overige zorgen." Wendde hy zich tot De la Torre, dan was het: „gy zijt mijn nazaat niet, maar mijn medehelper, met hoop van opvolging, en dat moet u genoeg zijn." Van hartzeer en verdriet raakte de arme Bisfchop aan 't kwijnen, tot dat hy, na een langdurige ziekte, op den 15 July, te Amfterdam, waar hy terug gekomen was, overleed. Vondel, yverig lofredenaar der Jezuïten, en tegenftander van hen, die voor de aanfpraken der Nederlandfche (Katholieke) Kerk ftreden, moest natuurlijk een bewonderaar zijn van De Metz, en diens dood gaf hem dan ook aanleiding tot het volgende gedicht.

LIJCKKLAGHT

OVER DEN HOOGHWAERDIGHSTEN HEER

ZACHARIAS DE METS,

Bisschop van Trallen &c.

SAL TERRÆ.

OE ſchichtigh komt die nevel vallen,
En nederſchieten voor 't gezicht!
Wat 's d' oirzaeck? och, het licht van Trallen
Gaet onder, dat Godtvruchtigh licht.
Waerom? de boosheit haet de klaerheit
Van nutte tucht, die niemant ſchroomt.
De Farizeeusheit kruiſt de waerheit.
Die haer in 't licht ſtaet, en betoomt.
Zy werden beide noit vereenight.
Zoo ZACHARIAS, als Godts tolck,
Wil yvren, hy wort noch geſteenight,
Gemartelt van zijn eigen volck.
De METS, die naer geen' myter ſtreefde,
Noch Biſſchopsſtaf, noch kerckvooghdy,
Maer Gode alleen ter eere leefde,
Wort nu gekent in zijn waerdy.
Stantvaſtigh, nedrigh, en geduldigh,
Is hy zijn' kindren voorgetreên,
En leedt onnozel, en onſchuldigh,
Beſtreên van 't quaet, noit overſtreên.

SAL TERRAE: d. i.: „het zout der aarde." Zinſpeling op het gezegde van Kristus tot zijne apostelen: „Gy zijt het zout der aarde."

11 *Hy wort noch geſteenight:* toeſpeling op het gebeurde met Zacharia, den zoon van Jojada, die op last van koning Joas, wien hy zijn afval verweten had, in 't voorhof van den tempel geſteenigd werd. Zie 2 *Chron.* XXIV: 20, 21; *Lukas* XI: 51.

20 *Beſtreên.... noit overſtreên:* navolging van 't Lat. *virtus premitur*, non *opprimitur*.

Het wettigh recht, hem opgedrongen,
Beſchutte hy, gelijck 't betaemt,
In 't barrenen der laſtertongen,
Door 's helts ſtantvaſtigheit beſchaemt.
Schoon 's mans gezontheit daeghlijx mindert,
Als Christus eer hier door vermeêrt,
Verdraeght hy gaerne wat hem hindert,
En acht niet wat het lichaem deert.
Men hope dat Godts Stedehouder
Een' Herder wecken zal, die 't lam,
Dat afdwaelt, lieflijck op de ſchouder
Ter koie breng', waeruit het quam.

Onzeker is de tijd der vervaardiging van de beide hier volgende gedichtjes, en, zoo ik ze hier plaats, is het alleen, om dat zy niet voorkomen in eene der vroegere uitgaven van Vondels Poëzy, zelfs niet in die van 1660, en er alzoo een vermoeden — ik beken, niet meer dan een vermoeden — beſtaat, dat zy van latere dagteekening zijn. Hoe de Iſabella, wier lof in die gedichtjes bezongen was, van haar zelve heette, heb ik nog niet ontdekt; al wat wy er uit vernemen is, dat zy ongemeen ſchoon geweest moet zijn, den Roomſchen godsdienst beleed en afgebeeld werd door Karel van Savoy, een ſchilder, die in 1619 te Antwerpen geboren was, doch zijn dagen grootendeels hier te lande ſleet. In de Doopboeken van de R. K. Kerk, genaamd „Geloof, Hoop en Liefde," wordt de naam van Iſabella Benzi gevonden, gelijk mede die van Maria Katharina Benzi, getrouwd met Joan Gabriël Voet.

OP

DE AFBEELDINGE

VAN

DE E. JOFFER

ISABELLA BENZI,

DOOR KAREL VAN SAVOY GESCHILDERT.

GRATIOR & PULCHRO VENIENS IN CORPORE VIRTUS.

HET voeght geen grijze pen door minne te verwilderen,
En, als de zonnebloem, te weiden het gezicht
In 't licht van onzen tijt, te ſchoon om uit te ſchilderen:
Den ouderdom betaemt een ſtaetiger gedicht.
Noch laet ick eene poos mijn zinnen hier verlocken
Door 't aes der ſchilderye, en 't morgenlicht der jeught,
Van d' ongeſchape hant volſchapen, en voltrocken;
Een voorbeelt te gelijck van ſchoonheit en van deught.
Verwaentheit, kommerlijck van ſchoonheit af te ſcheien,
In eene, aen wiens gedaente iet wenſchelijx ontbreeckt,
Bedwingt de vrye hant des ſchilders haer te vleien;
Hoe klaer de waerheit oock het veinzen tegenſpreeckt.
Verwaentheit wil dat kunſt ontveinze de gebreecken:

GRATIOR ET PULCHRO, CAET.: d. i.: „de deugd doet zich nog bevalliger voor, wanneer zy met lichaamsſchoonheid is vereenigd." Zie *Aen.* V. 344.

1 Verſta: „het voegt geen grijzaart, zich tot het ſchrijven van minneliederen te laten vervoeren."

2 *En:* ik zoû hier liever lezen *noch*, dewijl men, zoo als er nu ſtaat, al licht zoû denken, dat de *grijze pen* by *de zonnebloem* wordt vergeleken, wat echter geenszins het geval is.

9-12 Verſta: „inbeelding van zich zelve, die doorgaands gepaard gaat met een onvolkomen ſchoonheid, eischt, dat de kunſtenaar der waarheid geweld aandoe en zijn afbeelding vleie."

11 *Bedwingt* voor „dwingt."

12 *Tegenſpreeckt* voor *tegenſpreke*, gelijk de taal hier vorderde.

De ſpiegel is t' oprecht, het kriſtalijn te vroom:
En waer Natuur bezwijckt, daer ſtutten haer de ſtreecken.
Dus ſchat zich armoe rijck, in eenen zoeten droom.
Onnoodigh is het hier de Schoonheit wijt te zoecken.
De miltheit van Natuur, al teffens uitgeſtort,
Te rijck valt voor penſeel, panneel, en ſchilderdoecken.
Hier ſchiet, aen geeſt en kunſt, Apelles veel te kort.
Waer ISABELLE, in d'eeu van 't uitgeleerde Athenen,
Daer d'aengebede kunſt de keur van joffren had,
Het aldoorſnufflende oogh des kunſtenaers verſcheenen,
De beitel had haer' ſchijn in marmerſteen gevat;
Gevat voor Pallas, of een Venus, ofte t'zamen
Voor Venus, en Minerve, en op 't altaer ge-eert
Het eenigh beelt, daer twee godinnen in verzamen,
En met die majeſteit de kercken geſtoffeert.
Hier ſchijnt een dageraet in 't aenſchijn op te blozen,
Voor 't rijzen van de zon; te mengen blanck en root.
Bezielde lelien en levendige roozen,
Verquickt toch BENZI, den getrouwen mingenoot.
Verquickt hem met uw' geur, o onverwelckbre bladen.
Ghy Schoone, laef zijn hart met die robijne ſchael
En necktar van uw' mont, en laet hy zich verzaden
Met leckernyen van uw lippen, zoet van tael.
Vertrooſt hem met een' blick van blinckende turkoozen,
Twee kokers, daer de Min haer pijlen in verberght.
Al waer zijn hart, zoo kil als berghkriſtal, bevrozen,
Het ſmolt van eenen gloet, noch noit vergeefs geterght.
Het hooge voorhooft geeft een achtbaerheit aen 't wezen.
De boogh der winckbraeu leert ons zedigheit en tucht.
De voeghelijckheit wort in 't blonde hair geprezen.
Geen hairlock krult noch ſpeelt te wuft in d'ope lucht.
Waer toe noch hulp gezocht aen perle en diamanten,
Aen ſtricken van geſteente, en vergehaelt cieraet?
Volſchapenheit behoeft noch ketens, noch karkanten,
En neemt, op 't hooghſte feeſt, noch kunſt noch pracht te baet.
Zy pronckt met genen ſchijn van kleuren noch van geuren;
Te vrede met Godts gift, en 't aengeboren ſchoon;
Geſchenck, dat eens om d'eeu, een lantſchap magh gebeuren.
Zoo blijft de Schoonheit waert verheven op den troon.
De leden op hun maet, en d'aengenaeme zwieren,
De verf, van pas gemengt, en op haer eige ſte,
De ziel, door al de leên, als ſprengkelen van vieren
En voncken, uitgeſpreit, ontvoncken ſtroom en zee.
Maer merck eens hoeze ſticht alle opgetoge zielen,
Wanneerze, met haer krooſt en kinderen verzelt,
Ten outer komt, om voor 't gekruiſte Lam te knielen,

Waer in zy haer geluck en hooghſten zegen ſtelt.
Hier kroont Godtvruchtigheit de Schoonheit met de ſtralen
Van opgetogenheit en ootmoedt en ontzagh:
Dan dwingt Gena Natuur voor ſchooner glans te dalen,
Gelijck de ſcheemring ſterft door 't leven van den dagh.
Het ſterflijck lichaem wort met al zijn ſchoon begraven,
En 't allerſchoonſte lijck in ſtof en ſtanck verrot,
D'onſterfelijcke ziel, de deught en beſte gaven
Verduren d'eeuwigheit, in d'eeuwigheit van Godt.
Heeft d'opperſte Gena Natuur in haer verheven,
Hoe zal Godts Heerlijckheit verheffen die Gena,
Als hy zijn beelt bekleet, in 't licht van 't ander leven,
Daer Godt het ſchoonſte blijft, en zonder wederga!

OP

ISABELLA BENZI.

DEES Schoonheit wort met recht van kenners aengebeden,
Of liever Godt in haer die op de Godtheit wijſt,
De bron van al het ſchoon. De ſchoonheit en de zeden
Gaen zelden dus gepaert. Waer blijft de goude lijſt?
Hier eiſcht de ſchilderkunſt een lijſt, bezet met ſteenen,
Die zullen meer waerdy ontfangen van dit beelt.
In ISABELLE is ons een nieuwe ſtar verſchenen.
Bezieze door en door. Wat leden zijn misdeelt?
Zy kan van dichte by de zon en 't oogh verdraegen:
Ja zoo de morgenſtar in haren plicht ontbrack;
Men zetteze, voor dagh, voor dau, op haren wagen.
Dat leven is te ſterck, of alle verf te zwack.
Het overſchrijt de maet der ſterfelijcke menſchen.
Kent BENZI zijn geluck; hy kan niet ſchooners wenſchen.

9 Verſta: „men kan de afbeelding gerust in 't volle licht zetten en van naby bekijken."

Bekend is het, dat ons Vaderland van overlang beroemd was, en nog is, wegens de fraaie klokmuziek onzer torens, meest vervaardigd door de Gebroeders Hemony uit Lotharingen. Zoo had, nu kort te voren, François Hemony, die een klokkegietery op de Keizersgracht had, den Oudekerkstoren van een klokkefpel voorzien, dat door zekeren Verbeek werd befpeeld. [1]) Vondel, die geen foort van kunst onbezongen heeft gelaten, vervaardigde ter eere van den klokkekunftenaar den navolgenden fraaien lofzang:

1) In de „Aanteekeningboeken" van Secretarisfen van Amfterdam leest men de volgende byzonderheid, door Dr. P. SCHELTEMA in zijn werk, *Aemftels oudheid*, opgegeven.

„24 Aug. 1660. Met HEMONY afgerekend: het voornaamfte door hem gemaakt, is het fpeelwerk op den Oudekerkstoren, hebbende gekost *f* 28,716."

In het Eerfte Deel van hetzelfde werk vindt men ontleend aan het *Refolutieboek der Thefaurieren*, „dat Hemony den 1ften April 1664 werd aangezegd de klokken op het ftadhuis te gieten binnen 6 à 7 maanden, wegende omtrent 27000 pond, a 17 ftuivers het pond, enz.

„Den 16en July 1664, dat hy zoû gieten drie klokken, een tot de Weesper, een tot de Utrechtfche en een tot de Leydfche poort, ieder van omtrent 1400 pond.

„Den 23ften July 1664, dat hy 2000 pond koper konde koopen, tot het maken van de *fphaera mundi*, op den Atlas, op het Stadhuis."

OP

HET KLOCKMUZIJCK

T'AMSTERDAM.

NEC MORTALE SONANS.

LAET al d' oude Griecken zwijgen,
Stoffende, zoo trots en fier,
Van Amfions goude lier,
Op wiens klanck de veften ftijgen,
Bacchus zijn geboorteftadt
Van den hemel zagh befcheenen,
Daer zoo veel verftroide fteenen
Zich verhieven uit het plat,
Op de maet van fnaer en zanger.
Wy verwondren ons niet langer.

NEC MORTALE SONANS: d. i.: „niet klinkende als een geluid, door fterfelijken gegeven," alzoo: „hemelfche muzijk, hemelval." Zie *Aen.* VI. 50.

5 *Bacchus zijn geboorteftadt:* Thebe, gefticht door Kadmus, by wiens dochter Semele Bacchus door Jupiter verwekt werd.

8 *Het plat:* „de vlakke grond."

Droom en kluchten gaven ſtof
Aen de lichtgelovende ouden,
Die gedroomde ſteden bouden.
Dat verzieren ging te grof.
Griecken, dertel in zijn vonden,
Zocht uit duiſterniſſe licht,
Diende zich van ydel dicht,
Aen geen ſchijn van reên gebonden,
Toen het geeſtigh logens goot,
En zijn verf niet eens verſchoot.

Wy, verlicht door rijper klaerheit,
Mogen ſpreecken, rijck van roem,
Zonder dat men 't werck verbloem,
In der daedt, en in der waerheit:
Gijfbrechts ſtadt wort rontom heen,
Op muzijck van torenklocken,
Met een' ſteenen muur omtrocken,
Wort gekloncken hecht aen een,
Als VERBEECK met voet en vingren
Klancken weet door een te ſlingren.

13 *Die gedroomde ſteden bouden:* Thebe was zeker geen *gedroomde* ſtad; maar V. bezigt hier een dichterlijke vrijheid, en het partic., dat hy gebruikt, ſtrekt niet zoo zeer tot bepaling van het ſubſt., waar 't by is gevoegd, als tot bepaling van het w.woord. Men vatte den zin op, als ſtond er: „die van een fabelachtigen ſtedebouw droomden." — Voor 't overige heeft in dit koeplet een verſchoonbare zucht om een tegenſtelling te ſcheppen V. wel wat ver van 't ſpoor gebracht. Hy was toch te goed met den geest der ouden doortrokken, om niet te weten, dat de verzieringen der Grieken wel degelijk *aan ſchijn van reên gebonden* waren, en dat in hun oppervlakkig ongerijmdſte fabelen een diepe zin verborgen lag.

25,27,40 Deze regels zien op de nieuwe of vierde uitlegging van Amſterdam, waartoe in den jare 1657 beſloten was, en by welke de Heere-, Keizers- en Princegrachten, van de Leidſche gracht zuidoostwaarts, benevens de daarom en tusſchenliggende ſtraten en kaaien, werden gebouwd, en de ſtad voorts nog omgeven van veertien nieuwe bolwerken, met ſteen bemuurd en aan elkander met hooge wallen verbonden. Vondel doelt hierby waarſchijnlijk ook op de byzonderheid, dat al de uurwerken in Amſterdam geregeld werden naar dat van de Oude Kerk, en dat de tijdsverdeeling in het werk zich alzoo daar naar richtte.

29 VERBEECK. Van hem zong Melchior Fokkens:

Wie ſou dit ſoet geluyt der nieu gegoten klocken
Van over hondert mijl niet herwaerts kunnen locken.....
.....Wanneer ons hier Verbeek door 't klocken ſoet geſpeel
En 't klinckende muſijck ons hert en ooren ſtreel!

29,30 *Als Verbeeck met voet en vingren Klancken weet dooreen te ſlingren:* fraai gezegd, en getrouw uitdrukkende wat werkelijk plaats had. Tot goed verſtand der byzonderheden, voorkomende in dit liefelijk gedicht, diene men te weten, dat in de Oude Kerk het kunſtig klokkeſpel beſtond uit ſpeel- en ſlagklokken, gezamentlijk ten getale van 35. Ieder klok had twee hamers van buiten en een klepel van binnen; terwijl de twee klokken, die het heele en halve uur ſloegen, elk nog een zwaarder hamer hadden. De klokken werden op tweeërlei wijze beſpeeld, met de hamers en met de klepels. De eerste door het ronddraaien van een groot metalen rad, de *klokketon* — zie vs. 48 en let op de fraaie ſpeling met dat woord — of *ſpeelton* genaamd, een foort van trommel, die, eenige zolders lager dan het uurwerk geplaatst, en vol vierkante gaatjes was, waarin de yzeren nooten werden geſtoken, die van binnen werden vastgeſchroefd. Deze nooten brachten dan, wanneer de trommel aan het draaien ging, 35 klavieren in beweging, en deze, op hunne beurt, de hamers der 35 klokken. Dit kunstwerk was vervaardigd door Wouter Geurtzen, meeſter ſmid te Amſterdam. De tweede wijze van ſpelen, en waar V. hier meer byzonder op doelt, geſchiedde door den meeſter, die met handen en voeten de klepels in beweging bracht. Aan deze wijze van ſpelen had men meer bepaaldelijk de benaming van *beieren* gegeven Ieder weet, al ware 't maar uit het oude liedje:

Bom! bam! beieren,
De koſter luſt geen eieren enz.

Hy verdooft met klockgeluit
D' allereêlſte kerckkooraelen,
Speelt met klocken, als cymbaelen.
's Hemels kooren kijcken uit.
Op de heele en halleve uren,
En de vierendeelen me,
Steeckt de Koningin der zee
't Hooft nu trotſer uit haer muren,
Gort haer' vruchtbren ſchepetuin
Met een' gordel van arduin.

Ick verhef mijn' toon in 't zingen
Aen den Aemſtel en het Y,
Op den geeſt van HEMONY,
D' eeuwige eer van Loteringen,
Die 't gehoor verleckren kon
Op zijn klockſpijs, en zijn nooten,

dat dit woord ſynoniem is met klokluiden, en dat nog, inzonderheid in de Vlaamſche Geweſten, de klokketoren de *beiaart, baayart* genoemd wordt. — Aan de klepels nu, die in de klokken hingen, zaten koorden, die over katrollen recht naar beneden liepen tot in een afgeſloten vertrek, waar zy vaſtgehecht waren aan houten klavieren, den vorm hebbende van een trommelſtok. Voor de halve toonen waren er korter ſtokken, enz. als by een gewoon klavecymbaal. De klavieren moesten, wegens hun zwaarte, met de geheele hand bewogen worden, en de zwaarſte of basklavieren met den voet getreden worden als de pedalen van een orgel. Op die wijze werden de klepels boven in de klokken in beweging gebracht. Een meer uitvoerige beſchrijving door een ooggetuige vindt men by COMMELIN, waar hy van de Oude Kerk gewaagt.

43 *Hemony:* François Hemony, in het begin der 17e eeuw te Levecourt in Lotharingen geboren, kan als de hervormer van het klokkeſpel worden beſchouwd. Tot op zijn tijd hing het treffen van den juisten toon der klokken van vele berekeningen af, die, wanneer zy faalden, het geheele werk deden mislukken. Er moest daarom niet alleen meermalen op nieuw worden gevormd en gegoten, tot dat gelukkiger uitkomst verkregen was, maar al licht ſtelde zich de gieter te vrede, wanneer hy „nagenoeg" den toon getroffen had. Van daar dat de vroegere klokkeſpelen doorgaands veel te wenſchen overlieten. Hemony kwam 't eerst op de gedachte om de zwaarte van het gietwerk iets ruimer en den toon hooger dan vroeger te nemen, en dan de klokken, omgekeerd, in beweging te brengen en met ſtalen beitelwerk uit te draaien, tot ze op den juisten toon waren gebracht en alle volſtrekt ſamenſtemden. Dat ſtemmen werd zoo naauwlettend verricht, dat niemand by 't geluid mocht ſpreken. Geroemd om zijn uitſtekenden arbeid, verkreeg hy eerlang van alle kanten beſtellingen, die hem zelven groote winſten aanbrachten en groote eere aan de ſteden, die zich van zijn kunstwerk bedienden. De eerſte arbeid, dien hy hier te lande verrichtte, was te Zutfen, waar hy met zijn broeder Pieter in 1646 de 26 klokken voor den Wijnhuistoren, en in 1647 de 25 voor den toren der Lebuïnuskerk te Deventer goot. Later verplaatſte hy zich naar Amſterdam, waar de Regeering hem vergunde, aan het zuideinde van de Keizersgracht een goed ingerichte klokkegietery te bouwen. Hier goot hy in 1658 het klokkeſpel voor den nieuwgebouwden toren der Oude Kerk. Ook het Stadhuis, de Wester-, Zuider- en Regulierstorens voorzag hy van klokkeſpelen; gelijk mede in 1660 de Groote kerk te Rotterdam, in 1670 de kerk te Hoorn; voorts nog groote en andere kerken of torens te Haarlem, Enkhuizen, Delft, Utrecht, Amersfoort, Leyden, Arnhem, Kampen, Groningen, Middelſtum, Purmerende, Medemblik, den Briel, enz., enz. Hemony muntte ook uit in 't aanbrengen van cieraden: de beeldjes b. v. die, *en relief,* om den bovenrand der klokken der Groote kerk te Rotterdam ſtaan, zijn voortreffelijk bewerkt en zouden der afbeelding overwaardig zijn. Ook zoû hy de beelden gegoten hebben, die te Amſterdam boven het paleis ſtaan. Hy eindigde zijn dagen op het Huis te Voorn by Utrecht. Zie over hem en zijn broeder, VAN TIL, *Beſchr. v. Zutfen;* DUMBAR, *Kerkel.* en *Wereldl. Deventer;* COMMELIN, *Beſchr. v. Amſt.;* GERBER, *Neuest hist. biogr. Lexicon der Tonkunſt;* 2ter Th. 1812; ABBING, *Bekn. Geſch. der ſtadt Hoorn,* enz.; ALKEMADE en v. D. SCHELLING, *Beſchr. v. Brielle; de Navorſcher,* VII Jaarg., blz. 124.

46 *Zijn klockſpijs, en zijn nooten:* woordſpeling: 't eerſte woord toch beteekent zoo wel „de kompozitie, waaruit men *klokken* giet," als „zoodanige *ſpijs,* die de *klok* (of *keel*) ſmaakt," terwijl *nooten* hier in zijn dubbelen zin van „toonen" en van „boomvruchten" kan worden genomen; beiden echter *klokſpijs* en *nooten,* tot *verlekkering,* van den ſmaak, en van 't *gehoor.* Vermoedelijk goot Hemony ook de yzeren nooten van de klokketon.

Ons zoo kunſtrijck toegegoten,
't Luſt ons op de klocketon,
Om doorluchte torentranſſen,
Eenen klockedans te danſſen.

Cybele behaelt geen' prijs
Door geſchal van keteltrommen,
Nu de torentranſſen brommen,
Met een liefelijcker wijs
Dan haer dolle Korybanten.
Geen of een alleen vermagh
Om te voeren nacht en dagh
Eenen rey van muſikanten.
Voert dien klockhelt op 't altaer
Eens gezien in duizent jaer,

48 *De klocketon:* zie de noot op vs. 29 en 30.
49 *Doorluchte torentranſſen: „tranſen,* waar de *lucht* doorheen ſpeelt."
53 *Brommen:* gepaſte en daarom ook gelukkige ſpeling met de dubbele beteekenis van 't woord: „een groot geluid ſlaan," en „zich luide beroemen."
55 *Haer dolle Korybanten:* de Korybanten waren prieſters van Cybele, en vierden haar dienst, door al danſende, ſchreeuwende en op holle trommels ſlaande, een geweldig misbaar te maken langs de ſtraten.
56-58 Verſta: „niemand, dan Hemony alleen, is in ſtaat geweest, de ſteden, dag en nacht, op een blijvende muzijk te vergasten.
59-60 Verſta: „eert dien klokheld, zoo als men er maar eens eenen eert in duizend jaren."

Geeſtig is de wijze, waarop eenige jaren later Oudaan zich uitdrukte over het bovenſtaande gedicht:

Luſt Vondel zich den geeſt t' ontfronſen, kleine dingen
Te nemen tot zijn ſtof, en helder op te zingen,
Hy kieſt een klokmuzijk, en bouwt het geeſtig na;
Daar 't ſnik-gedingel noit met tripplen ſtille ſta.

Het hier volgende gedicht levert een bewijs, dat de geleerde Van den Enden er zich op toelegde, zijn ſcholieren met dramatiſche oefeningen bezig te houden, en dat daarin de jeugdige ſpruit van Anna van Vlooswijck, Vondels beſchermvrouw, met zwier een rol vervulde:

TOONEELKRANS

VOOR

DEN EDELEN JONGKHEERE

NIKOLAES VAN VLOOSWIJCK,

TOEN HY DE ROL VAN FILEDONIUS OF LUSTHART, BY DR. FRANCISCUS VAN DEN ENDEN, OP 'S WYZEMANS SPREUCK, DOOR ZIJNE LATYNISTEN TEN TOONEELE GEVOERT, ZOO LOFLIJCK EN STICHTIGH UITBEELDE.

MACTE NOVA VIRTUTE, PUER.

O VLOOSWIJCK, die van Bloemwijck naer 't Latijn
Uw naem ontleent, hoe hebt ghy, in den ſchijn
Van Filedoon, ons met Latijnſche vaerzen
Geſticht, daer 't volck in d'overoude laerzen
U heene en weêr zagh treên op 't hoogh tooneel!
Ghy toonde in 't klein wat Cebes tafereel
In 't groot elck leert met maght van perſonaedjen,
Gevoert in 't perck der weerelt, vol ſtellaedjen,
Vol aerdtſch gewoel. Men zagh hoe wulpſche Jeught
Verdwaelt van 't padt en heilzaem ſpoor der Deught,

Dr. Franciſcus van den Enden: deze geleerde was een vriend en navolger van den beroemden wijsgeer Baruch Spinoza. Hy werd later, in 1674, gewikkeld in de beruchte en dolzinnige ſamenzwering, tegen Lodewijk XIV gefmeed door La Trèaumont, en waarin de Ridder de Rohan, de Markgravin de Villars en de Heer du Prèaux zijn voornaamſte medeſtanders waren. La Trèaumont werd by zijn inhechtenis-neming gedood, de drie anderen onthoofd. Van den Ende, als niet van adelijke geboorte, werd gehangen.

MACTE NOVA VIRTUTE, PUER: d. i.: „pas op, knaap, toon een nieuwen moed." Zie *Aen.* IX. 641.

1,2 VLOOSWIJCK, *die van Bloemwijck naer 't Latijn uw naem ontleent:* hier uit blijkt, dat V. *Vloos* afleidt van 't Lat. *flos*, d. i.: „bloem." 't Zoû ook echter *vloes* of *vleus* kunnen wezen, dat een „kortſtondig oogenblik" beteekent.

6 *Cebes tafereel: Cebes* was een wijsgeer, afkomſtig van Thebe, en leerling van Sokrates. Hy ſchreef onderſcheidene werken, waarvan er maar een tot ons gekomen is, 't welk men nog twijfelt of het wel van hem zelven herkomſtig zij. 't Is een tafereel van 's menſchen leven, de reis naar 't geluk op zinnebeeldige wijze voorſtellende, een ſoort van een Heidenſche *Pilgrim's progress*, en dat misſchien BUNYAN aanleiding heeft gegeven tot het ſchrijven van zijn werk. Aan Spieghel verſchafte het tafereel van Cebes de ſtof tot het voorlaatſte en laatſte boeck van zijn „Hertſpieghel," en David van Hoogſtraten bracht het in Nederduitſche vaerzen over. Of nu het ſtuk, waarin de jonge Vlooswijck een rol vervulde, en dat een dramatiſche voorſtelling van Cebes' tafereel ſchijnt geweest te zijn, door Van den Enden zelven of door een ander vervaardigd was, durf ik niet beſliſſen.

En endelijck, na doorgeſtrede elende,
Bereickt dit langgewenſcht en zaligh ende,
Waertoe elck van den hemel is geſchickt.
Hoe heeft uw rol 't aenſchouwers hart verquickt,
Den geeſt geſterckt met eedle wieroockreucken
Van leeringen en goddelijcke ſpreucken!
De Wyzeman, die wulpſcheit toomt door vrees
En ſchrick voor 't ende, ons naer den tempel wees
Van uw tooneel, met velerhande ſtaeten
Bekleet, daer ghy de weerelt leert verlaeten,
En d'ydelheit, die, als een miſt, verdwijnt
In leerzaem brein, waer 't hemelſch licht verſchijnt.
Wie vrolijck leert en ſticht verdient Godts prijzen.
De Wijsheit is een zelve, t' onderwijzen,
In middelen verſcheiden. Wijsheit ſpreeckt
In kercke, ſchoole, en ſchouburgh: hier ontbreeckt
Geen tong, noch ſpraeck. Zy kan ook zwijgend wercken
In 's menſchen hart, en preeckt door ſtomme mercken:
Want boeckſtaef, verf, en print haer' zin beduit,
En beelt voor oogh en brein haer ooghmerck uit.
Zy dreight, en noodt door ſtraffen, en belooning,
In ſchilderye of levende vertooning
Van goet en quaet, naer elx verſcheiden aert,
Dat dwaelenden te recht brengt, en herbaert.
Zoo moet uw jeught, gelijck een bloem, opluicken,
En 's levens lent tot 's burgers heil gebruicken.
Wie vroegh aldus de ſlangen worgen kan,
Ontwaſt de ſchoole, en wort een Staetnut man.

17,18 Zinſpeling op de onderwijzing zelve.
18,19 *Den tempel,... Van uw tooneel:* de top van den berg, dien de reiziger in Cebes' tafereel beklimt, is met den tempel des geluks bekroond.
38 *Staetnut:* Zie Deel VII, blz. 36.

De vrees voor de Turken, die voortdurend het keizerrijk beſtookten, en de geloofsyver van Vondel ſpoorden hem ook nu wederom aan, een kruistocht tegen de ongeloovigen te prediken. Ongelukkig was hier te lande zijne ſtem die eens roependen in de woeſtijn, want de Lantsregeering bleef getrouw aan de oude leus der Geuzen: „liever Turksch dan Paapsch:" en zoo men voortdurend ſchepen in zee zond tegen de galeien der Barbaryſche Roofſtaten, de Levantſche handel gaf te veel voordeel, dan dat men gezind zoû geweest zijn, met den Grooten Heer te breken, van wien men — zoo hy ons althands van de landzijde op 't lijf moest komen — vooreerst nog niet veel te duchten had:

NOOTWEER

TEGENS DEN INBREUCK

VAN

TURKYEN.

ARMA, VIRI, FERTE ARMA: VOCAT LUX ULTIMA VICTOS.

TOEN Chinaes rijxmuur open lagh
Borſt 's Tarters heir verwoet
Ten rijcke in, zonder ſtoot en ſlagh,
Gelijck een weereltvloet.
De Vorſt van 't Indiaenſch Euroop,
Verraên van inheemſch zaet,
En overrompelt, zonder hoop,
In dien benauden ſtaet,
Verhing zich zelven op den troon,
Aen eenen zijden ſtrick.
Aldus ſtreeck Chams gebroet die kroon,
In eenen oogenblick:
Noch ſpiegelt Chriſtenrijck zich niet;
Is 't zulck een' tytel waert
Te draegen, daer, tot Godts verdriet,
Men d' eer van 't kruis niet ſpaert,
En, in het nijpen van den noot,
Godt laeft met gal en eeck.
De kruisgrens leght geſloopt en bloot,
En ziet verbaeſt en bleeck.

ARMA, VIRI, FERTE ARMA, CAET.: d. i.: „te wapen, mannen, ſchaft geweer! het is de jongſte dag voor de overwonnenen." Zie *Aen.* II. 668.

1-10 Het hier verhaalde ziet op de verovering van Sina door de Tartaren, te welker gelegenheid zich de Keizer, Zunchin, met een ſtrop om hals bracht, een voorval, 't welk Vondel later in een treurſpel behandelde.

11 *Chams gebroet:* volgends het toen ter tijde algemeen heerſchend gevoelen, ſtamden de Scythen en Tartaren af van Cham.

Out Kreeten, eer door hondert ſteên
Ten hemel toe vermaert,
Wort vaſt de hartaêr afgeſneên:
De Donau onbewaert
Roept hulp, verdaeght een' Scanderbeg,
Een' anderen Martel,
Die 't Sarazijnſch gewelt ontzegg',
En heenſtier' naer de hel:
Maer d' ooren zijn geſtopt en doof.
Inheemſche ſtaetreên wet
Het zwaert, en geeft het ongeloof,
Den vloeck van Mahomet
Het velt gewonnen. Kan men dit
Verdaedigen? zy ſtaen
Verſtockt, hoe droef de grenswacht bidt,
En ſchreit: de Turck treckt aen.
Indien Byzanſſe, dus geſterckt,
Europe voort afloop'
Met een gedruiſch, en op zijn merckt
's Volx overſchot verkoop',
Gelijck het vee, dat deerlijck blaet,
Dan zal men ommezien,
En ſmeecken al te ſpade om raet.
Wie kan die plaegh ontvliên?

25 *Een' Scanderbeg:* *Scanderbeg*, d. i.: „Alexander Bey," was een Albaneeſche vorst, wiens ware naam Joris Castriot luidde. Hy maakte zich in de vijftiende eeuw beroemd door zijn heldefeiten tegen de Turken, onder hun Sultan Amurath of Morat II.

26 *Een' anderen Martel:* Karel Martel, den overwinnaar der Saracenen, die by Tours den voorſpoed hunner wapenen ſtuitte en hen naer Spanje terugdreef.

30 *Inheemſche ſtaetreên:* 't ſaamgetrokken *reên* wordt tegenwoordig alleen gebezigd om 't meerv. *redenen* uit te drukken; hier echter is „ſtaatreên," als uit het daarachter volgende *wet* blijkt, voor 't enkelv. *ſtaetreden*, „reden van ſtaat," gebruikt.

33-35 *Zy ſtaen Verſtockt:* wie? niet de *Turken;* want die *trekken aan;* maar de *ooren*, van wie vs. 29 geſproken is, of liever: „zy, aan wie die ooren toebehooren."

38 *Afloop':* *afloopen* vordert altijd den nadruk op de eerſte greep.

Ook tot dit jaar dient het navolgende byſchrift gebracht te worden op zekere ſchildery, waarvan de maker niet genoemd wordt en het onderwerp uit de vaerzen zelve blijkt.

OP

EEN SCHILDERY.

SCEPTRA LIGONIBUS ÆQUAT.

E doot zet hoogh en laegh gelijck,
Het middelbaer, en arm, en rijck.
Het ſterven is 't gemeene lot.
De boeckgeleertheit, en marot
Zijn even wijs en ſtom in 't graf.
De delvers graef, en biſſchops ſtaf,
De lier, en goude tulbantkroon
Staen alle in 't uiterſte even ſchoon.
Laet woelen al wat woelen wil:
Zoo ſtaet het al ten leſten ſtil.

SCEPTRA LIGONIBUS AEQUAT: d. i.: „(de dood) maakt ſcepters en houweelen gelijk."

4 *De boeckgeleertheit, en marot* voor „de geleerde, en de dwaas." Men weet, dat de *marot* of zotskolf het zinnebeeld der dwaasheid was; waarvan het oude ſpreekwoord:

Ieder zot
Zijn marot.

Ik heb by een vroegere gelegenheid [1]) gewach gemaakt van de talrijke uitgaven, die aan een van Vondels vroegſte en zeker minst verdienſtelijke werken te beurt vielen, en er een populariteit aan deden verwerven, welke zijn voortreffelijkſte gedichten naauwlijks genoten. Eene dier uitgaven verſcheen in dit jaar, by Jacobus van den Bergh, boekverkooper in de Gasthuismolenſteeg, naast de Heeregracht, in „de Amſterdamſche Bibliotheek," met dezen eenigzins gewijzigden tytel:

1) Zie Deel I, blz. 147.

TOONNEEL

DES MENSCHELIKKEN LEVENS

OF DE

VERNIEUWDE

GULDEN WINKEL,

WAER IN

DOOR POËTISCHE, HISTORISCHE, MORALE EN SCHRIFTUURLIKKE LEERINGEN, DEN MENSCHE VERTOONT WERDT, HOEDANIGH HY ZIJN LEVEN, HANDEL, EN WANDEL, ZEDIGLIK, EERBAARLIK EN VERMAKELIK SAL OVERBRENGEN.

Door J. v. VONDELEN.

Alles in aangename Maat-Dichten, met Verklaringen in proſe geſtelt, en met Konſt-platen en Beeldeniſſen verciert. [1])

Het tytelblad prijkt voorts met het merk der drukkery, zijnde een Heilige Kriſtoffel in een eirond medaljon met het randſchrift: CHRISTUM SUM FERENS. Beneden op het vinjet zelf bevindt zich een klein ovaaltje, en daarop een ſtreep, die veel heeft van een omgekeerden Merkurius-ſtaf, met het merk AB op den top, en een C aan weêrszijde. Voorts prijkt tegenover het ſonnet van Pers [2]), dat in deze uitgave de opdracht voorafgaat, een fraai gegraveerd portret van Vondel en daaronder:

In Vondel ſpeelt de Geeſt van Neêrlants Poëzy.
Natuur volmaeckt zijn kunſt en zet haer leven by.

Hierna volgt een vrij lang voorbericht van den drukker, en, dan eerst, de Inleiding door Vondel, doch waarby de tytelwoorden: „Den dichter wenſcht zijnen zwager" enz., zijn veranderd in die van „Inhoudt der zinrijckſte ſpreucken" [3]), terwijl de ſlotregels van vs. 85 af, die op

1) Een jaar later kwam van deze uitgave een nadruk in 't licht te Gorinchem, by David van Wefel, opgedragen aan Kornelis Schut, „der medicynen Docter," en vermeerderd met de „Helden Godes."
2) Zie Deel I, Nal. blz. 35.
3) Zie Deel I, Nal. blz. 38.

A. de Wolf doelen, zijn weggelaten. [1]) Eindelijk beſtaat er tusſchen deze en de door my gevolgde uitgave, zoo wat de plaatſing der verſchillende tafereelen als wat de poëzy betreft, een aanmerkelijk verſchil.

Dat intusſchen tytel en voorbericht, zoo wel als 't werk zelf, geſtolen zijn, behoeft hier niet herhaald te worden, en ik zoû van de uitgave naauwlijks gewach hebben gemaakt, ware het niet om het afbeeldſel, dat, wat de bewerking aangaat, de meeſten, die wy van Vondel bezitten, verre overtreft.

Wederom gaf Vondel in dit jaar een treurſpel uit op Bybelſtof, hetwelk hy opdroeg aan den reeds meer gemelden Jacob de Graeff. [2])

1) Zie Deel I, blz. 151.
2) Zie Deel V, blz. 775 volgg. en Deel VII, blz. 728.

ADONIAS

OF

RAMPZALIGE KROONZUCHT.

TREURSPEL.

1661.

DEN

WELEDELEN HEERE

Jacob de Graeff,

JONGKHEERE VAN ZUIDPOLSBROECK.

HIER wort het heiligh treurtooneel weder opgeſchoven, daer Davids zoon, Salomon, die gezegende vredevorſt, en dat heerlijck voorbeelt van den toekomenden Meſſias in zijne heerlijckheit, ter vierſchaere gaet, in zijn eerſte recht, het geſtrenge halsgerecht over zijnen ouder broeder Adonias, die, onder ſchijn van d' overſchoone Abizag, zijn vaders ongerepte weduwe, met 's konings believen te trouwen, niet zonder heimelijck verſtant van aertspriester Abjathar, en veltheere Joab, ten tweeden maele naer de kroon van Juda ſtaet. Hier draven, onder zoo veele barningen van verſcheide hartstoghten, de twee hooftcieraeden van een volkomen treurſpel, Herkennis en Staetveranderinge, [1]) op het hooghſte: want de beooghde

1) Dat er *ſtaetveranderinge* in het hier achter volgende treurſpel plaats heeft, is buiten twijfel; maar Vondels beweeren, dat *herkennis* er een groote rol in ſpeelt, of, zoo als hy 't uitdrukt, er „op het hoogſte in draaft" zal menigeen verwonderen; althands er is in 't ſtuk geen ſprake van eenige perſoon, die *herkend* wordt. V. neemt ſtellig het woord „herkennis" (*agnitio*) in een anderen zin op; doch in welken is my niet volkomen duidelijk. Vergel. Deel VIII, blz. 13.

bruiloft verandert in een bloetbancket, de bruiloftszael in een ſchavot, en de bruitsledekant in een graf des rampzaligen bruidegoms, en het erfkroongeſchil valt tuſſchen bloet en bloet. Men vint 'er die hier een ſchalck oogh op houden, [1]) gedenckende aen deze lang geſlete ſpreuck:

Indien men voor geen rechtbreuck ſchroom, [2])
Bedrijf gewelt
Als 't kroonen gelt:
In andre zaecken hou u vroom.

Eveneens gelijck of Salomons oordeel [3]) onrechtvaerdigh waer, aengezien het tegens de natuurwet, en het recht der volcken ſtreet, waer by de jongſte billijck den outſten broeder, [en byzonder onder de Hebreen, daer d' eerſtgeboren eens zoo diep in de erfeniſſe taſte,] behoorde te wijcken: maer zy letten niet van hoe groot eenen nadruck dit zy, het onfaelbaere bladt, daer het zoo klaer ſpreeckt, met achterdocht van valſchheit te bevlecken, en anders dan waerheit, wijt afgeſcheiden van logentael en onrechtvaerdigheit, te leeren ſpreecken. [4]) Een omzichtige wacht zich wel den Heiligen Geeſt te wederſtreven, die uit den mont van koning David, eenen man naer Godts hart, aldus ſpreeckt: *Onder de zoonen, my van den Heere [want hy gaf my eele zoonen,] gegeven, verkoos hy Salomon, mijnen zoon, om op den troon van het rijck des Heeren te zitten over Iſraël, en ſprack tegens my: Salomon, uw*

1) *Die hier een ſchalck oogh op houden*, enz.: verſta: „die Salomons handelwijze met afkeuring beſchouwen en zijn vonnis wraken, als niet anders te verdedigen, dan door de beweering, dat, zoo dra 't een kroon geld, de gewone rechtsbeginfelen niet meer te pas kwamen."

2) *Indien men voor geen rechtbreuck ſchroom:* zuiverder zouden taal en ſtijl geweest zijn, zoo V. hier geſchreven had: „voor zoo verre *gy* niet voor rechtbreuk *ſchroomt*." Het overſpringen van de derde op de tweede perſoon brengt hier duisternis in den zin te weeg.

3) *Salomons oordeel:* liever, om alle dubbelzinnigheid te vermijden: „Salomons *vonnis*."

4) *Maer zy letten niet*, enz.: verſta: „maar zy letten er niet op, hoe grof zy zich bezondigen, wanneer zy, door zulk een gevoelen te opperen, den onfeilbaren text der H. Schrift, die hier zoo duidelijk is, te logenſtraffen en van valschheid en onrecht te beſchuldigen."

zoon, zal my een huis, en mijne kerckpoortaelen bouwen: want ick verkoos hem my ten zoone, en wil zijn vader zijn, en zijn rijck eeuwigh beveſtigen, indien hy volhardt mijne geboden en rechten, gelijck heden, t' onderhouden [1]). Deze eenige getuigenis, uit meer anderen gekozen, is alleen genoegh om in het broederlijck halsrecht [2]) Salomon te verdadigen, eenen koning tot zoo groot eene majeſteit en wijſheit geſchickt, dat hy niet alleen de wijſte boven alle menſchen genoemt wert, maer oock in gelijckeniſſe komt by het hemelſche orakel der wijſheit, daer het zeght: *ziet hier is meer dan Salomon.* Wie zou dan dorven ontkennen dat de natuurwet en het recht der volcken wijcken moet, daer Godt zelf ſpreeckt, en de wet ſtelt? Ick nam de vrymoedigheit my zelven d' eer te geven dit treurſpel uwe weledele jeught [3]) op te draegen, die, ter burgerlijcke regeeringe geboren, [4]) de burgerye hoop geeft u eens te zien bekleeden den ſtoel en de ſtaetampten, ten beſte van zijne ſtadt en vaderlant, zoo veele jaeren loflijck bekleet by wijlen uwen grootdaedigen heer grootvader, [5]) wiens naem ghy niet onwaerdigh draeght, en noch waerdiger zult draegen, als zijne dapperheit en grootdaedigheit eens in u, zijn levendig afzetſel, op het raethuis, herleven zullen. Uwe edelmoedigheit blijckt alreede, gelijck in een voorſpel, in het ridderlijck oefenen van brave paerden, om onder onze jonge ridderſchap de kornet te voeren, [6]) en princen en princeſſen t' onthaelen [7]). In het beſpiegelen [8]) van die blijde inkomſten u ziende, vielen mijne gedachten op

1) *T' onderhouden:* de plaats is uit 1 *Chron.* XXVIII: 5.
2) *Het broederlijck halsrecht:* neen, voorwaar, alles behalve *broederlijk!* doch V. meent: „het halsrecht, aan den broeder gepleegd."
3) *Uwe weledele jeught* voor „aan u, weledele jongeling!"
4) *Ter burgerlijcke regeeringe geboren:* het erfrecht der Graven was reeds in Holland door het erfrecht der Patriciërs vervangen.
5) *Uwen grootdaedigen heer grootvader:* zie over dezen en het geſlacht „De Graeff," Deel III, blz. 466 volgg.
6) *De kornet te voeren:* wy zouden zeggen: „een *detachement* aan te voeren."
7) *Princeſſen t' onthaelen:* dit ziet op het gebeurde ter gelegenheid van het bezoek, door Willem III aan Amſterdam gegeven, waarvan Deel VIII, blz. 110 volgg. geſproken is.
8) *Beſpiegelen* voor „beſchouwen."

den kleenen Priaem, die onder de Trojaenſche kornet, van edelmoedige jongelingen gevolght wert, en van wien de Poëet zeght

Nomen avi referens, [1])

en ick zette dit vaers op uwen ruſtigen draf: [2])

Hoe levend ziet die brave ſpruit
Zijn grootvaêrs aert ten oogen uit.

Indien het u gelieve dit treurſpel, voorgevallen met den intrede van Salomons rijck, gunſtigh t' ontfangen; ick zal het my tot eene onverdiende eere rekenen, gelijck toen wijlen uw heer grootvader mijn treurſpel van Gijsbreght van Aemſtel met zijne tegenwoordigheit verheerlijckte. Ondertuſſchen wenſche ick altijt te blijven, weledele heer,

Uwe weledele ootmoedige dienaer

J. V. VONDEL.

1) *Nomen avi referens:* „den naam zijns grootvaders dragende." Zie *Aen.* V, 564. Hetzelfde motto paste V. ook by een andere gelegenheid op Jacob de Graeff toe. Zie Deel VII, blz. 728.

2) *En ick zette dit vaers op uwen ruſtigen draf:* verſta: „en ik paste deze woorden van Virgilius, of liever, de vertaling daarvan, die hier volgt, op u, die daar zoo rustig voortſtreefdet, toe."

INHOUDT.

PRINS Adonias, koningk Davids outſte zoon, kroonzuchtigh in den aert en geſteven door inbeeldinge van zijn voorrecht, [1]) ſtont, met heimelijck verſtant van aertspriester Abjathar, en veltheere Joab, vergeefs naer het rijck, dat hem miſluckte: want de vader liet, uit kracht van Godts bevel, Salomon koningk zalven, en ten troon voeren. Kort na Davids overlijden hervatte Adonias [met kenniſſe der gemelde wederſpannigen, uit kracht van Davids uiterſten wille ten hove met de neck aengezien,] dien aenſlagh, doch onder ſchijn van door voorbede der koninginne Berſaba ſchoone Abizag, Davids ongerepte weduwe, by Salomon ten huwelijck te laeten aenzoecken: maer de jongſte broeder roock de ſchalckheit van den outſten, belaſte, na rijp beraet, Banajas, overſte der hofbenden, Adonias en Joab met den doot te ſtraffen, en bande Abjathar buiten, en Semei binnen Jeruſalem.

Het tooneel is op den bergh Sion, in Davids ſtadt
Hofjoffers bekleeden den rey.

1) *Voorrecht:* dit woord ſtaat hier, in zijn letterlijke opvatting, voor „*recht*, dat men *voor*." of „boven anderen heeft."

TREURSPEELERS.

ADONIAS. Davids outſte zoon.

ABIZAG. Davids weduwe.

BERSABA. Salomons moeder.

REY VAN HOFJOFFEREN.

ABJATHAR. Aertspriester.

JOAB. Out Veltheer.

SALOMON. Koning over Iſraël.

BANAJAS. Overſte der Hofbenden. [1])

SADOCK. Aertspriester.

NATAN. De Profeet,

CHUSAÏ. Hofraet.

ACHIMAÄS. Sadocks zoon.

SEMEÏ. De koningslasteraer.

1) In de oude uitgave was verzuimd, deze perſonaadje op de lijst te vermelden.

HET EERSTE BEDRYF.

ADONIAS, ABIZAG.

ADONIAS.

DE hut van Aron zingt den Godt der vadren lof:
En rijſt Abizag niet, de morgenſtar van 't hof,
En joffrentimmer, die mijn vader Davids oogen,
Met eene dunne wolck van ouderdom betogen,
Noch kon verquicken, toen zy hem in 't harte ſcheen,
Het leven langer reckte in d'afgeleefde leên,
En 't bloet, in d'aderen bevrozen, zacht ontdoide?
Geen morgenglans, ter kimme uitrijzende, beſtroide
Het aenſchijn van het ooſt met ſchooner roozeblaên,

Gelijck Natuur haer wang. daer komt die ſchoonheit aen,
Zoo ſchoon geſchapen, dat een princen hart zou luſten
In haeren ſchoot, vol gloets, en blancken arm te ruſten.
Hoe reizigh muntze in al dien ſleep hofjoffren uit.
De hemel zette u haeſt te prijck, aenſtaende bruit,
En trouwe uw rechte hant aen mijne, ô overſchoone.
Ghy waert den vader lief, en zijt den outſten zoone
Noch liever. my verlangt naer geenen blijder dagh
Dan dat ick in uw hart de kroon eens ſpannen magh.
De hemel geef het. och, gebeurde my die zegen;
Ick zou het tegens gout noch kroonegout opweegen.
Ghy ſchoone, belgh u niet, noch keer zoo ſtreng en ras
Uw blinckende oogen van den prince Adonias:
De tijt verandert wel der dingen naem en orden.
Ghy waert mijn moeder: dat verbiedt u niet te worden
Mijn bedtgenoote, zoo het hemelſche geluck
Ons bey gewaerdige door banden van een juck
Te paeren: neen gewis. quaemt ghy mijn vier te koelen,
Dat zou mijn vaders geeſt en aſſche zelfs gevoelen,
Zoo d'overleên noch met zijne afkomſte is belaên.
Ick bidde u, luiſter toch, en blijf een luttel ſtaen.

ABIZAG.

Doorluchtſte prins, van Godt gezegent,
Wat ſtroitghe zulck een loof voor my,
Die noit van u dus ben bejegent?
Deze eer gaet boven mijn waerdy:
Oock lijdt de tijt niet dartle rede
Zoo vroegh te voeren. het gebeent'
Van uw' heer vader ruſt in vrede.
Ick heb mijne oogen uitgeweent,
Het rougewaet pas uitgetogen.
De lijckklaght en het hofgeſchrey,
Jeruſalem en 't rijck bewogen.
Het is te vroegh van bruiloftsrey,
En bruit, en bruiloften te reppen.
Oock leerde vader dagh en nacht
My luſt in Moſes wetten ſcheppen.
Dat voeght het vaderlijck geſlacht.
Wat leerde ik al verborgentheden
Uit 's konings mont, daer Godt door ſprack!
Toen hy my 's nachts, op mijn gebeden,
De fackel van Godts woort ontſtack,

13 *Reizigh:* zie over de ſpelling van dit woord met *ei* het aangeteekende, Deel VIII, blz. 166 en 597.
15 *Aen mijne:* zoû *aan* de *mijne* behooren te zijn.
20 *Belaên* voor „bezorgd, bewogen,"
44 *Vader:* niet de vader van Abizag; maar de *heer vader*, van wien vs. 37 geſproken is, „David."

My wees den wandel der aertsvaderen,
En monſterde eeuwen, die voorheen
Verliepen, of van verre naderen,
Daer Jakobs hoop en trooſt uit ſcheen.
Hy leerde my Meſſias kennen
Uit ſchaduwen, en ommetreck.
Ick zweefde op Cherubijne pennen,
En tradt de leeuwen op den neck.
Hy toonde my de ſchets des tempels,
Zoo rijckelijck door Salomon
Te bouwen, koor, altaer, en drempels,
En wat geen menſch bedencken kon.
Zijn aendacht heeft mijn' geeſt ontſteecken.
Het luſtme alleen van Godt te ſpreecken.

ADONIAS.

Het ſpreecken van Godts recht en wet
Is loffelijck, doch eiſcht zijn ſtonden:
Daer ſtaen de prieſters aen gebonden,
Die voor ons waecken in 't gebedt.
Het vryen eiſcht oock zijne tijden,
En voeght den jongelingen eerſt.
De liefde, die het al beheerſt,
Gebiet ons in dit velt te ſtrijden.
Zoo gingen al de vaders voor,
En noodden ons hun ſtreeck te houden.
Heldinnen, die geſlachten bouden,
Verdaegen ons op 't zelve ſpoor.
Het is my ernſt. ick hoop u heden
Noch aen te zoecken by het hof.
O ſchoone, 't zy met uw verlof.
Och neigh uw oor naer mijn gebeden.

ABIZAG.

Dat is een donderſlagh in 't oor.
Zou my de prins ten hove aenzoecken?
Daer komt hy langkzaem tot gehoor.
Bedenck u wel. leef raet met kloecken.
Verſchoon uwe eer en achtbaerheit:
Uw broeder zoeckt u niet te huwen.
En wort uw aenzoeck u ontzeit,
Al 't joffrentimmer zal u ſchuwen.
't Verzoecken ſtaet den prince vry:
Maer kuntghe my hier in geloven,
Ghy raeckt 'er lichtelijck in ly,
Of kommerlijck dien hoeck te boven.
Wie t' ontijt vruchten plucken wil,
Zal 't zwaerlijck naer zijn' wenſch gelucken.

Wat hindert uitſtel? hou u ſtil.
Ontijdigh ooft valt wrang in 't plucken.

ADONIAS.

Betrout ghy 't ons, men heeft de zaeck
Met wijze mannen overwoogen,
En raet van aenzien en vermogen.
Ghy zijt de lieffte, om wie ick blaeck.
Men zal dit aenzoeck zoo beleiden,
Dat ons de bruit niet kan ontſtaen.
Wy vangen 't werck niet reuckloos aen,
Maer rijp, omzightigh, en beſcheiden.

ABIZAG.

Wie zijn die raeden? meltze my.
Zie toe en laet u niet verblinden.
Ga hier een luttel aen een zy.
Wat grontveſt heeft dit onderwinden?

ADONIAS.

De groote aertspriefter Abjathar
Met veltheer Joab onderſtutte
Mijn huwlijx voorſlagh in Godts hutte,
O licht des rijx! ô morgenſtar!
Men zal eerſt 's konings moeder winnen,
En houden aen by Berſaba:
Zoo kan men, onder haer gena,
't Verzoeck aen Salomon beginnen.
De zoon kan zijn vrou moeder niet
Haer bede ontzeggen, en beſchaemen.
Hoe zou den koning dit betaemen,
In 't opgaen van zijn rijxgebiet?

ABIZAG.

Ghy ſtut met afgezette maghten
En maghtelozen raet uw daet.
Wat uitkomſt ſtaet u hier te wachten,
Indien dit averechts beſlaet?
Doch is uw jeught aldus op trouwen
Verſlingert, ga te keur in 't hof,
En kies de bloem uit alle vrouwen.
Een' prins als ghy ontbrack noit ſtof.

ADONIAS.

Mijn vader had u uitgekozen
Uit twalef ſtammen, waer de zon
Een ſchoone maeght beſchijnen kon.
Ghy zijt de bloem van al de rozen.

121,122 *Afgezette maghten En maghtelozen raet:* hiermede bedoelt zy Joab en Abjathar met hun aanhang. Zie 1 *Koningen* II: 5—8.

Boekdruk van Gebroeders Binger.

ADONIAS. — Het Eerste Bedrijf. Blz. 257. — vs. 64.

Verquick mijn hart met uwen geur,
En zwelgh mijn ziel in met de tippen
Van uwen mont en roode lippen.
Waerom verſchietghe dus uw kleur?
Ick hoop de honighleckernyen
Uit uwen mont, in uwen ſchoot,
Te zuigen, daer de min my noot.
Ick ga hier op ten hove vrijen.
Daer komt nu d' oude koningin
Ter hutte treden naer Godts outer.
De liefde maeck' den minnaer ſtouter.
De hemel zegene ons begin.

ABIZAG.

Wat my belangt, ick ſta gelaeten,
Aen 's konings wil, en Sadox ſtem.
De hemel zeegne Davids ſtaeten,
En waecke voor Jeruſalem.
Wy zullen ons gehoorzaem draegen.
Wat Godt behaeght, zal my behaegen.

BERSABA. ADONIAS.

BERSABA.

Adonias, dus vroegh en vierigh in het werck,
Abizag het geley gegeven naer de kerck,
En met een' morgengroet den kerckganck onderhouden?
Dat ging zoo minnelijck, als waert ghy ondertrouden,
Of eerſt getrouden, zoo 't my uit de trali ſcheen.
Wat luiſtert ghy ze in 't oor, daer zy u ſpreeckt alleen,
Zoo ſtil aen d' eene zy? wat broeit hier, twiſt, of vrede?

ADONIAS.

Vrou moeder, durf men u ootmoedigh met een bede
Van ver genaecken, 'k heb een vriendelijck verzoeck.

BERSABA.

Indien ghy onraet broeit, zoo treffe u vaders vloeck.
Laet hooren wat uw geeſt ontworpt en heeft begrepen.
Hoe ſchijntghe zoo verbaeſt, als waer het hart benepen?
Uw aengezicht ziet bleeck, en quijnt, als afgevaſt.

ADONIAS.

De bleeckheit is de verf, die eenen minnaer paſt,
En jongeling, getrooſt van hartewee te ſterven,
Indien hy troofteloos zijn lieffte pant moet derven.
Het is uit loutre min dat ick aen 't quijnen ſla.
Mijn leven drijft alleen op hoop van uw gena.
Belieft uw majeſteit mijn toelegh nu te zegenen,
Zoo kan my heden niet dan heil en trooſt bejegenen.

'k Verwacht van uwe hand alleen 't gewenſchte goet.

BERSABA.

Ghy meent Abizag?

ADONIAS.

Recht. Abizag is de gloet,
Daer 't jeughdigh hart in blaeckt. die ſchoonſte, uit alle ſtammen
Voor vader opgezocht, is voeſter van mijn vlammen.
Het zy ick waecke, of ſlaepe, of nederlegge, of ſta,
Abizag of haer ſchijn en ſchaduw volghtme na.
Zy houdt mijn zinnen met haer ſchoonheit opgeſpannen.
My luſt geen ſpiegelſtrijt, geen poort noch burgh te mannen,
Noch met den zwijnſpriet het ſchuimbeckende everzwijn
Te vliegen in den mont, noch, vrolijck by den wijn,
De bloem der ridderſchap met boordevolle ſchaelen,
Op feeſt en hofbancket, te toeven en onthaelen:
My luſt Abizag nu alleen ten dienſt te ſtaen.

BERSABA.

En wanneer ging die brant in uwen boezem aen?

ADONIAS.

Toen vader overleedt, en d' oogen had geloken.

BERSABA.

En wanneer hebtghe haer hier over aengeſproken?

ADONIAS.

Eerſt daetlijck, noit voorheen.

BERSABA.

Waerom zoo lang gebeit?
Waerom niet eer?

ADONIAS.

Zy heeft den rou eerſt afgeleit,
Hoe wel zy jaeren lang dien rou in 't hart zal draegen,
Ten zy een wederga die ſmart koome uit te vaegen:
En jammer waer het, datze in ſtaet van weduvrou,
Het leven, dat elck luſt, dus eenzaem ſlijten zou,
En geen afzetſel den nakomeling getuigen
Van zulck een ſchoonheit, daer zich engelen voor buigen
Met alle eerbiedigheit, noch noit beſpieglens moê.
Hoe dickwijl zwaeide haer mijn hart het wierroock toe,
Als zy ten outer gingk, of quam door 's konings zaelen,
Gelijck een lentezon, het hofgewelf beſtraelen!
Dan eerde kerck en hof haer, als een heilighdom.

179,180 Vondel is hier met zijn gedachten by een Europeeſche en meer bepaald by een Duitſche jacht geweest. Een *zwijnſpriet* was zeker in Palestina een ongewoon wapentuig, en een *Joodſche* Prins, zelfs al ware hy niet verliefd geweest, zoû een *zwijn* evenmin in den mond gevlogen zijn, als in den mond genomen hebben.

182 *Te toeven en onthaelen:* zie, over het weglaten van *te* by een tweede werkwoord, het aangeteekende Deel I, blz. 159, 350, 439; Deel III, blz. 250 en elders.

187 *Eerſt daetlijck* voor „nu pas, zoo met een."

Wat oogen had in 't hooft ſtont voor die ſchoonheit ſtom.
En lagh ick doot of blint in dicke duiſterniſſen,
Dat waer my liever dan haer aenſchijn lang te miſſen.
Vrou moeder, had u oit mijn vaders min geraeckt,
Zoo trooſt en help den zoon, wiens hart van minne blaeckt.
Ghy kunt mijn vaders aſch noch in het graf verblijden.
Hem ſtont met maghtigen, my ſtaet alleen te ſtrijden
Om eene ſchuwe maeght, de zuiverſte die leeft,
En daer heer vaders bedt getuigenis van geeft.

BERSABA.

'k Beken, de koning, die dees bedtgenoot noit repte,
Getuighde dat natuur noit kuiſcher ſchoonheit ſchepte:
En zulck een diende hem, in zijnen leſten dagh,
Tot 's levens onderhoudt, daerze in den arrem lagh
Des ouden kouden helts: maer is zy niet manachtigh,
En ſchuw van huwelijck; hoe valtghe dan dus klaghtigh?
Een jongelingk, als ghy, in 't blaeckenſt van zijn jeught,
Hoeft wedermin, een bruit, die leven ſchept en vreught
Den bruidegom en helt in 't velt van min t' ontmoeten,
Den kus met wederkus, een echte ſchult, te boeten.
Ontſtaet u dit; wat baet u 't liefdeloze ſchoon?
Eene ongevoelijckheit? de roozen op de koon
Te kreucken, en van haer geen' wedergroet te voelen?
En veinſtze min, dat kan oprechte min niet koelen.
Een zoon van David blijf voor geene Abizag ſtaen.
Ghy mooght door al het rijck ten kuſſe en keure gaen.
Of luſt het uwe jeught de rijxgrens t' overſteigeren;
Geen omgelegen vorſt zal u zijn dochter weigeren,
En broeder uw verzoeck inwilligen, indien
Dit, zonder Moſes wet t' ontwijden, kan geſchiên.
Bedenck u liever. laet uw liefde wat bedaeren.
Hy ſtruickelt menighmael, die haeſtigh voort wil vaeren.

ADONIAS.

Doorluchtſte koningin, naeſt Godt, mijn toeverlaet,
Al wie een minnend hart in 't blaecken wederſtaet,

210 *Schepte* voor *ſchiep*, om het rijm; offchoon het gebruik van 't eene imperf. voor het andere by vele ſchrijvers, zelfs waar rijm of maat niet in aanmerking komen, en ook by onzen dichter, lang niet ongewoon is.

213,214 *Is zy niet manachtigh, En ſchuw:* verſta: „en *is zy* ſchuw."

219 *Ontſtaet u* voor „ontbreekt u, ontgaat u." Zie ook vs. 389.

224 *Ten kuſſe en keure:* misſchien uit aardigheid en om de woordſpeling is hier *ten kuſſe* voor *te kust* geſchreven. De ſpreekwijze toch luidt *te kust en te keur*, gelijk wy het by HOOFT lezen in zijn bekend gedichtje aan „Klaere:"

Krielt het van vryers niet om uwe deur!
Kunje niet gaen te kust en te keur?

en TEN KATE het ook opneemt, Deel II, blz. 232, waar hy die met „keur en verkiezing," en in 't Lat. met *quantum et quomodo velis* verklaart. *Kust* is 't zelfde als „keuze, keur," en ſynoniem met *kost*, in *kostbaar*. 't Woord is voor 't overige om de aanvangletter by *keur* geplaatst, even als *muis* in *man* en *muis*, *ſchots* in *ſchots* en *ſcheef*, *rep* in *rep* en *roer*, enz.

Die noopt rechtſchape min met ſporen, helptze aen 't hollen.
Men ſchut geen' donderkloot: hy moet ten ende rollen.
Zoo berſt een zwangre wolck met vier en blixem uit.
Mijn leven loopt gevaer, wort deze drift geſtuit.
Ghy kent te wel den aert van koning Davids zoonen.
Zy volgen vader na, die leven, ſtaet en kroonen
Min ſchatte dan een ſchoone en aengename ziel,
En, toen de maght bezweeck, noch treck tot vrouwen hiel,
Ja 't leven onderhiel door levende artſenyen.
Zijn hooghſte vreught beſtont in wapenen en vryen.
Als hy de harpſnaer op de hooghſte toonen treckt,
Dan hoort men 't bruilofsliet, Godts wijsheit, zoo bedeckt
Met loof en bloemwerck, dat men billijck hem ten prijs zeit·
Het harpgezangk begrijpt een overbloemde wijsheit,
Wat anders in den klanck, wat anders in den zin.
Zoo hing hy ganſch aen een van vrouwenliefde en min:
En ſchoon Abizag my bezweeck in minneplichten;
Zy kanme uit vaders mont met raet en wijſheit ſtichten:
Want onze bruſke jeught behoeft een ſpoore en toom,
Om in godtvruchtigheit, recht tuſſchen hoop en ſchroom,
Voor Godt te wandelen, en ſchuw van 't ſpoor der boozen,
Te letten hoe de quaên zich zelf verreuckeloozen.
Had blaeckende Ammon, en ſtaetzuchtige Abſolon,
Eer elck van beide blint zijn laſterſtuck begon,
Met zulck een raetsvrou raet geleeft; zy bloncken heden
Noch in hunn' vollen glans, gedient, en aengebeden:
En noit had ick voorheen 's rijx erfgenaem, uw' zoon,
Den recht gewettighden, zoo reuckloos naer de kroon
Geſteecken, dat hy ons genadigh heeft vergeven;
Dies houde ick nu, naeſt Godt, van hem alleen mijn leven
Te leene, en wenſch dien dagh te leven, dat ick dit
Noch eens verdienen magh. ick toone u 't zuiver wit,
Waerop mijn minne mickt. och of men 't moght beſchieten:
Dat waer noch eens van hem het levenslicht genieten.

BERSABA.

Wat eiſchtghe Abizag van uw moeder tot een bruit?
Dit hangt aen mijnen zoon, en 't koninglijck beſluit.
Ga ſpreeck den koning zelf, uw noothulp, en uw' broeder.

ADONIAS.

Helaes, mijn aert is bloo. de voorſpraeck van de moeder
Vermagh dit op den zoon, die zijne moeder eert.

234 *Men ſchut geen' donderkloot:* wat of Adonias wel met dien *donderkloot* bedoelt? — „een kanonskogel," zoû men denken, indien maar Adonias het geſchut gekend had.

240 David was, volgends 't geen deze regel behelst, van meening, dat
Ut deſint vires, tamen est laudanda voluptas.

269 *Uw noothulp* voor „hy, die u uit den nood kan helpen."

De hemel heeft het rijck van my op hem gekeert;
Schoon my de rijxkroon van den hemel ſcheen beſchoren:
Want ick, na Abſolon, was d' outſte en eerſtgeboren;
Waerom al 't ſtamhuis op het wettigh kroonrecht zagh,
Toen elck my toeviel, nu by onderling verdragh,
En 't hemelſche beleit, en vaderlijck begeeren,
Bezworen met een' eedt, de jongſte moet regeeren,
Zoo buigen wy ons hooft gewilligh onder hem,
En ſmeecken u, verwerf dat broeder toch zijn ſtem
Verleene op uwe bede, en my Abizag ſchencke,
Gelijck een pant, waer by ick zijn gena gedencke.
Wat is ter weerelt dat een zoon in dit geval
De moeder, hem zoo hoogh bevolen, weigren zal?
Stemt uw en mijn verzoeck in billijckheit te zamen,
Ghy zult mijn bê, noch hy uw voorbê, niet beſchaemen.

BERSABA.

Abizag minne ick met een moederlijck gemoedt.
Z' is waerdigh uitbeſteet aen 't koningklijcke bloet.
Een die den vader minde, en onderhiel in 't leven,
Zal Davids trouwen zoone in trouwe niet begeven.
'k Verwachte uit haeren ſchoot een' zoon ten ſteun van 't rijck,
Die zijn' grootvader in geen dapperheit bezwijck'.
Adonias, 'k belove uw woort ten hoof te houden.
Mijn zoon heeft uw vergrijp van harte quijt geſchouden.
Volhardt ſtantvaſtigh en getrou tot 's levens endt.
Ghy weet hoe hy zich quetſt, die majeſteiten ſchent.
Abizag zal u niet dan loutre deught inſcherpen,
En leeren hoe men zich de kroon moet onderwerpen.
Wy gaen ten bergh op Godt aenbidden veur het koor.
Belieft het u, beklee mijn zijde op 't heiligh ſpoor.

REY VAN HOFJOFFEREN.

ZANGK.

Hoewel wy 't rouklect nederleiden,
En maenden lang, op Davids lijck,
't Verlies des grooten helts beſchreiden,
Met al de vromen van het rijck;
Noch draegen wy den rou in 't harte.
De rou hangt allerminſt in 't kleet.
Den nadruck voelen wy met ſmerte,
En al te bitter harteleet.
De weezen miſſen hunnen vader,
De weeuwen haeren man en vooght.
De traenen vloeien uit eene ader

284 *Hem zoo hoogh bevolen* voor „die hy zoo hoog in waarde houden moet."
299 *Veur:* waarſchijnlijk heeft V. hier dezen dialektvorm gekozen om de herhaling der *oor*klank te vermijden.

En bron van droefheit, noit verdrooght,
By zonneſchijn en by het maenlicht.
De helt is meer dan traenen waert.
De druck zet kreucken in ons aensicht.
De jonkvrou ſchijnt te vroegh bejaert.
Al leert de reden rou ontwennen;
Het geeft ons danckbaer hart te kennen.

TEGENZANGK.

Met reden eeren wy hem danckbaer,
Die zoo veel ſtrijts heeft doorgeſtreên,
En ſteilten, woeſt en onbegangkbaer,
Met zure trappen opgetreên.
Zoo wy van Goliath beginnen,
Tot dat hy out met lijfsgevaer
Reus Iſbibenob holp verwinnen,
Al viel het harrenas te zwaer
Den bevenden en afgeleefden;
Wie kon hem volgen, toght op toght,
Daer zoo veel brave mannen ſneefden?
Wat rampen liet hy onbezocht?
Uit vrees van al zijne eer te doven
Moſt zelf de krijghsraet hem gebiên,
Die lang alle afgunſt was te boven,
Te ruſten, om gevaer te vliên:
Een minder zou het rijck beſchermen.
Toen viel hy in Abizags armen.

TOEZANGK.

Abizag heeft al 't rijck verplicht,
Toen d'alleropperſte gehengde
Dat zy den helt met haer gezicht
Beſtraelde, en 't leven noch verlengde,
Uit loutre liefde, niet uit luſt
Tot welluſt. zoo de nazaet weder
Die ſchoonheit, waert van hem gekuſt,
Vergolt, en uit den rijxtroon neder
Quaem daelen, om haer aen zijn zy
Te zetten; zeker z'is het waerdigh,
Maer 't huwlijck hachelijck: en wy,
Tot 's jongen konings dienſt wilvaerdigh,
Begroeten hem, op 's vaders graf.
De hemel hanthaef Jeſſes ſtaf.

325 *Iſbibenob:* zie 2 *Samuël* XXI: 16, 17. Zeer naauwkeurig is V. hier weder, dat hy de uitdrukking *holp verwinnen* bezigt; immers David zelf was te zwak en moest, om den reus te verſlaan, den byſtand van Abizaï inroepen.

331-334 Zie 2 *Samuël* XXI: 17.

341,342 *Uit luſt Tot welluſt:* vreemde en waarſchijnlijk gedachteloos aan de pen ontſnapte tautologie. Doch V. heeft hier met 't woord *wellust* niet den „trek," maar de „voldoening van den trek" verſtaan.

HET TWEEDE BEDRYF.

ABJATHAR. JOAB. ADONIAS.

ABJATHAR.

Zaeght ghy Adonias met Berſaba den drempel
Opklimmen, en hoe hy opwachte in Arons tempel
Met alle eerbiedigheit.

JOAB.

Eerwaerdighſte Abjathar,
Ick zagh d'opgaende zon, de heldre morgenſtar,
Abizag volgen, en de koningin geleiden.

ABJATHAR.

Wat docht' heer Joab?

JOAB.

Zy betoonde hem in 't ſcheiden
Een openhartigh hart. hy danckte haer, gelijck
Een' zoon van David voeght, die, d'opperſte van 't rijck,
Des konings moeder eert, en trooſt wacht op zijn bede.

Daer komt de prins nu zelf.

ABJATHAR.

Wat tijding brengtghe mede?

ADONIAS.

De kans is eens gewaeght met een' benaeuden geeſt.
Het hart klopte in mijn lijf. zy zagh ick was bedeeſt,
En hoe het aengezicht van angſt zijn dootverf zette.
Dat gaf wat achterdochts. zy vraeghde wat my lette:
Maer ick bewimpelde mijn bleeckheit met de min,
En kreegh gehoor. zy nam het aenzoeck gunſtigh in.
De koningin beloofde in 't endt mijn woort te houden.

ABJATHAR.

Dat 's d' eerſte grontſteen, daer wy 't werck op bouwen zouden.
Houdt zy uw woort ten hove, ick zie u bruidegom,
En alle ons vyanden voor zulck een huwlijck ſtom.

ADONIAS.

De koning zal het eerſt met hofraên overleggen.
Hier hebben Banajas en Sadock in te zeggen,
En Nathan boven al, dies wenſchtme geen geluck.
Zy zullen niet zoo licht tot dit gewightigh ſtuck
Hun ſtem verleenen, maer den vollen raet eerſt hooren.
Zoo dat gebeurt is eerſt de zwaericheit geboren:
Want dit beſluit zal dan aen alle ſtammen ſtaen.

ABJATHAR.

Die zijn Adonias in 't kroonrecht toegedaen.
Dat bleek, toen, in den drang en 't juichen van de troepen,
Ghy met bazuingeſchal zoo trots wiert uitgeroepen
Voor erfgenaem des rijx, en zelf by vaders tijt,
Die 't kommerlijck belette: en nu hy doot is ſlijt
De gunſt tot Salomon, te wulpſch en jongk van jaeren.

ADONIAS.

De wapens kunnen hem hanthaven, en bewaeren.

JOAB.

Wat baeten wapens, zoo al 't volck hier tegens kraeit?
Urias moort roept wraeck: dat bloet is niet gepaeit.
Al ſtutte vaders hals dien ingedrongen baſtert,
Een' overſpeelſters zoon: hy wort van elck gelaſtert.
Het eerſtgeboorterecht ontſtaet u nimmermeer,
En wettight u vooruit tot koning en lantsheer.
Toen vader zijdeloos den toom der ſtaeten mende,
De deught ten hove onthaelde, en haer verdienſten kende,

369 *Houdt zy uw woort ten hove:* d. i.: „is zy uw voorſpraak ten hove." Vergelijk het aangeteekende op *Lucifer*, vs. 1398.

386 Men vergete niet, dat het Joab was die, op 's Konings last, Uria aan het gevaar had blootgeſteld, waar hy in omkwam.

391 *Zijdeloos* voor „onzijdig, zonder eene zijde te kiezen."

Stont Abjathar en ick in eere aen zijne zy:
Maer toen hy Amaza met 's rijx veltheerſchappy,
Zoo trou van my bekleet, beloofde in top te zetten,
En Abjathar van 't boeck, dat Arons dienſt en wetten
Bewaert, verſteecken woude, om Sadock in zijn plaets
Te wijden, konden wy, gequetſt door zoo veel ſmaets,
Niet laeten 't recht aen u, den outſten zoon, te geven:
Doch niet als Abſolon, die by zijn vaders leven
Ten troon dorſt klimmen, en hem ſtout naer 't leven ſtont.

ABJATHAR.

Dat 's recht, en hier op ruſt ons onderling verbont,
Zoo ghy ſtantvaſtigh tijt en luimen kunt verbeiden.
Geluckt dit huwelijck, het kan den wegh bereiden
Ter kroone: want zoo ras Abizag uwe hant
Zal trouwen, wint uw recht meer velts door 't ganſche lant,
Naerdien geen ander dan de koning 's konings vrouwen
En weeuwen, naer den ſtijl van Aſie, magh trouwen.

ADONIAS.

En zouden Salomon, de moeder, en de ſtaet
Niet riecken dat hier broet een heimelijck verraet?

ABJATHAR.

Verraet is glimpelijck te wercke gaen door laegen:
Nu ſchuwt men achterdocht met oorelof te vraegen.

ADONIAS.

Het vraegen ſtaet ons vry, maer 't weigeren hier by.

JOAB.

Ghy wont alreê de gunſt van moeder op uw zy,
Dat 's meer dan 't halve rijck, en zonder laſt gewonnen.

ADONIAS.

Het is gerockent, maer helaes niet afgeſponnen.

ABJATHAR.

Hoe nu bezwijckt een zoon van David in 't begin?

ADONIAS.

'k Bezwijck noch niet, maer zie 't gevaer wat dieper in.

JOAB.

Indien 't geweigert wort, men laet het tijdigh ſteecken.

ADONIAS.

En berſt het uit?

413 Of V. hier met opzet het rijmpjen:

Het vraegen ſtaet ons *vry,*
Maer 't weigeren hier by,

zoû geſchreven hebben? — wel waarſchijnlijk; want de ſpreekwijze is oud en bekend. Alleen klinkt zy hier wel wat trivinal en niet zeer in harmony met den ernſtigen toon, dien 't onderhoud vorderde: en had V. beter gedaan, ter voltooijng van den eerſten halfregel een ander woord te kiezen dan *ons:* of wel den tweeden aldus aan te vullen:

Maer 't weigren hun *daerby.*

413 *Moeder:* hier voor „de koningin-moeder."

415 *Rijck:* wellicht moet hier *werck* gelezen worden: 't woord lag althands Vondel, by 't ſchrijven van den volgenden regel, in 't hoofd.

JOAB.

Dit lijdt geen' laſt van uit te breecken.

ADONIAS.

Zoo 't huwelijck geluckt, hoe lange dan getoeft?

ABJATHAR.

De tijt zal leeren. eerſt uwe eer in top geſchroeft.

ADONIAS.

Waer me?

JOAB.

Men hoeft geweer, noch volck, noch harrenaſſen.
Uw aenzien zal allengs opſteigeren, en waſſen
Den koning over 't hooft, eer 't iemant droome of waen'.
Dan zal het zeil des rijx van zelf voort overſlaen.

ADONIAS.

Ick durfme, tuſſchen vrees en hoop, dit niet beloven.

JOAB.

Men zeilt eerſt ſcherp, daer na heel ruim den hoeck te boven.
Zoo krijght men, recht voor wint, de loef van zijn party.
Aldus leght Salomon, eer hy ontwaecke, in ly.

ADONIAS.

Ick noodighde op dees hoop mijn broêrs ter offerſtaci,
Als vaders erfgenaem: maer d'aenſlagh bleef, eilaci,
Zoo plotſling ſteecken, als men moedigh 't werck begon.
Dit gaf een' opgang aen den kleenen Salomon,
Gezalft door vaders laſt: en ick, die 't hof dorſt tergen,
Kon aen den vryburgh van 't altaer mijn lijf nau bergen.

ABJATHAR.

Die misſlagh leert ons dat men nu wat verder ziet.

JOAB.

Wie niet durf waegen, als het tijt is, wint oock niet.
Uw vader dorſt den hals om 's konings dochter waegen.
Wie niet durf waegen, is niet waert een kroon te draegen.
Zy wort u nu met kans en voordeel aengeboôn.

ADONIAS.

Hier dreightme 't zwaert, en daer bekoortme vaders kroon,
Gewogen in een ſchael: aen 't overſlaen zal 't hangen.

ABJATHAR.

Men kan een' prins hierom betighten, nochte vangen,
Die naer een huwelijck met 's konings kennis ſtaet.

ADONIAS.

Naer 's konings bedtgenoot?

ABJATHAR.

Hy ſla het af, is 't quaet.

423-430 Fraai uitgedrukt, mits Joab maar, in ſtede van veldheer, vlootvoogd geweest ware.

434 *Den kleenen Salomon:* Adonias ſpreekt hier verachtend; doch ook onze Bybelvertalers gebruiken telkens *kleinen*, de *kleinſte* in den zin van „jong," „de jongſte;" zie ook vs. 548 *grootſte* voor „oudſte."

436 *'s Konings dochter:* Michol. Zie 1 *Samuël* XVIII: 25—27.

ADONIAS.

Ick ſchroom hem achterdocht door dit verzoeck te geven.

JOAB.

Zoo 't by de moeder ſlechts eenvouwigh wort gedreven,
Hoe kan de zoon dees bê haer weigeren met glimp?
Een koning ſtelt niet licht zijn moeders woort ten ſchimp.
Men zal haeſt mercken hoe dit kluwen af wil loopen.
My dunckt van ver daer gaet de gulde hofpoort open.
Laet ons vertrecken in de hutte, eer 't iemant zie,
Het kan ſlechts hindren, zoo men ons geſpreck beſpie.
De koning gaet ten troon, beſtuwt van alle grooten.
De ſtammevaders en doorluchtſte raetgenooten
Verſchijnen voor het hof, en vallen hem te voet,
Uit ootmoedt en ontzagh. zy wenſchen heil en ſpoet
Aen Davids nazaet met den intrede in Gods rijcken.
Het is geraên dat wy verſchovelingen wijcken.
De moeder zal terſtont ter hofzaele innetreên,
Om, u ten dienſt, den zoon te winnen met gebeên.

SALOMON. BERSABA.

SALOMON.

Ghy ſtammevaders, en rijxamptenaers, en heeren,
Die Davids nazaet elck uw gaven komt vereeren,
k' Zal uw miltdaedigheit erkennen, vroom en trou,
In 't rijck, dat ick van Gode alleen te leene hou,
Die vader met een' eedt verzekerde te vooren
Dat my de heerſchappy van boven was beſchoren,
En ick, zijn' naem ten prijs, inwijden zoude een kerck,
Een goddelijck gebou, en weerelts wonderwerck,
Om Arons heilighdom, dus lange met tapijten
Beſchaduwt, diep in gout te zetten, daer Levijten
En prieſters wierroocken en offren dagh en nacht,
Een ieder op zijn beurt, en toebetroude wacht.
De Godtheit is by nacht ons in den droom verſcheenen
En hemelſch licht, waervoor de ſchaduwen verdweenen.
Zy boodt ons rijckdom, eer en eene lange ry
Van blijde jaeren en veel zegens aen: maer wy
Verkozen wijſheit om dit rijck, en zulck een' zegen,
Door vaders wapens en grootdaedigheit verkregen,
In ſtaet te houden, en door kloeck en wijs beleit
Het volck, Godts eigendom, naer recht en billijckheit
Te ſtieren. hanthaeft dan mijn wettigheit, als braven.

442 *Slechts eenvouwigh:* dit luidt een weinig pleonastisch.
467 Zie 1 *Koningen* I: 47 en II: 4.

Ghy ſchatbewaerders, komt ontfangt dees rijcke gaven,
En berghtze in 't ſchatkoor, tot eene erfgedachtenis
Hoe Davids erfgenaem in hen gehouden is.
Daer komt vrou moeder, om de majeſteit te groeten.
Vertreckt, belieft het u: het voeghtme haer t' ontmoeten.
Hofdienaers, brengt een' ſtoel: zy komt ons nader by.
Geluck, vrou moeder. koom, zit hier aen onze zy.
Den ſtaf van Juda, uit den hemel ons gegeven,
Aenvaerde ick liever, nu, noch by vrou moeders leven,
Dit lot ons toeviel. 'k wenſch u eeuwigh onderdaen
Naeſt Godt, den Opperſten, getrou ten dienſt te ſtaen.
Wat eifchtghe van den zoon, alree zoo hoogh aen 't ſteigeren?
Wat zoude een zoon, als ick, zijn moeder kunnen weigeren,
Die my ter weerelt broght, en opvoede, om gewijt
Te triomfeeren, als geen voor noch na mijn tijt?

BERSABA.

O zoon, wat is 't me een trooſt, datghe, op den troon gezeten,
Uw moeder, Davids weêu, den lijckrou helpt vergeeten,
En haer godtvruchtigh eert! ô eerſt opgaende zon,
Wat heeftme David niet belooft van Salomon!
Zoo Godt in u voltreckt de ſchets der profecyen,
Ghy zult de paelen van uw rijck en heerſchappyen
Uitbreiden van den Nijl noch hooger dan d' Eufraet.
Wat ſluierkroonen voert begint naer uwen ſtaet
En opgangk om te zien, en worpt zich voor u neder.
De Godt te Sion, op de cherubijneveder
Der bontkiſt zwevende, verhoore altijt uw bê.
Een rijcke goutvloot vloeie u toe van overzee.
De hemel bouwe uw hof, verheffe uw ſteên, en muren,
Verbinde u door een gade aen maghtige geburen,
Den vroomen tot een ſtut, den boozen tot ontzagh,
En ſchencke u vrede, en meer dan moeders wenſch vermagh.

SALOMON.

Getrouwe moeder, is uw zoon dien zegen waerdigh,
Gebieme wat de kroon vermagh: ick ſta wilvaerdigh,
En zweere heiligh by den Godt, die eeuwigh leeft,
En Abrahams geſlacht in ons verheerlijckt heeft,
Naer zijn belofte en eedt, te ſtemmen uw begeeren.
De Hooghſte ſta getuige, en hoore wat wy zweeren.
Genaeckme, en raeck hier op den koningklijcken ſtaf.

485 *Schatkoor:* in de Katholijke kerken worden de gewijde kostbaarheden in een *ſchatkoor* bewaard, en zoodanige plaats ſchijnt V. zich hier ook te hebben gedacht.

489 *Hofdienaers, brengt een' ſtoel:* de uitdrukking moge een weinig beneden de deftigheid van het treurſpel ſchijnen, zy is getrouw aan den text: *en deed eenen ſtoel voor de moeder des konings zetten.* Zie 1 *Koningen* II: 19.

498 *Als geen:* verſta: „als niet een, als niemand."

506 *Wat ſluierkroonen voert* voor „alle vorſten." Zie over *ſluierkroon* Deel II, blz. 250; Deel VIII, blz. 639.

BERSABA.

Zoo ſla dan mijn verzoeck, een kleene bê, niet af.

SALOMON.

Hoe luidt het? 'k zal mijn woort voltrecken naer 't betaemen,
En wil het aenſchijn van vrou moeder niet beſchaemen.

BERSABA.

'k Verzoecke Abizag voor Adonias, naerdien
Dit, zonder uwe kroon t' ontluiſtren, kan geſchiên.
Gedenck hy is uw vleeſch, en bloet, uw eigen broeder.
Hy nadert u van ver door voorbê van uw moeder.
Hoe nu, mijn zoon? hoe dus? ontſtelt u mijn verzoeck?
'k Genaeck den troon geenſins op dat men u verkloeck'.
Vergun hem deſen trooſt, in 't blaeckenſt van zijn minne.
De ſchoone ſtraelen van uw vaders bedtvriendinne
Doorprickelen het hart, bykans ter doot gewont.
Hy zoeckt gehoorzaemheit uit haeren wijzen mont
Te leeren, en te ſtaen in 't broederlijck behaegen.
Dit blijckt: de broeder wou niet zonder raet te vraegen
Aen zijn' heer broeder, vaſt geſtelt in 't hoogh bezit,
Dit ſtuck beginnen, om zoo loffelijck een wit
Te treffen. ay verleen hem uw genadige ooren.
Hoe laegh vernedert zich uw vaders outſtgeboren!

SALOMON.

Vrou moeder, hoe bedroeftghe uw' zoon met dezen eiſch!

BERSABA.

De hemel ſtrafme, zoecke ick anders iet dan pais.

SALOMON.

Onnoolle tortelduif, helaes, ghy ſpreeckt eenvuldigh.

BERSABA.

De koning houme vry onnozel en onſchuldigh.

SALOMON.

Maer 't voeght den koning eerſt te waecken op den troon.
Wat eiſchtghe Abizag? eiſch ten bruitſchat deze kroon
Met vaders ſchoone bruit al teffens. blinde moeder,
Is niet Adonias mijn outſte en grootſte broeder,
Gewettight tot het rijck; indien natuur de wet
Der erfgenaemſchap ſtelt, de vrucht van 't eerſte bedt
Den rijxſtaf opdraeght, en den jongſten zoon vernedert?
Al 't ſtamhuis weet dit, dat hem onlangs aenhing. ſedert
Heeft d' uitkomſte u mijn recht en wettigheit getoont,
Daer Nathan, door Godts laſt en vaders laſt, my kroont,
En zalft en innewijt, en noch by vaders leven,
Om dien weêrſpanneling geen voet in 't rijck te geven.

543 *Eenvuldigh* voor *eenvoudig;* in ſommige woorden, als *drievuldigheid, veelvuldig, menigvuldig,* is deze dialektvorm blijven beſtaan; in andere: als *enkelvoudig, meervoudig, duizendvoudig*, verdwenen.

BERSABA.

Wat kan Adonias, nu hem de maght ontbreeckt?

SALOMON.

Och moeder, riecktghe noch de laegen niet? hy queeckt
Eene adder, die verwarmt hem 't hart haeft af zal fteecken.
Abizag zoeckt hy minft, maer al zijn leedt te wreecken,
En, onder huwlijxfchijn, my liftigh onder 't zwaert
Te kruipen: maer hy wet met dien geveinfden aert
Het flaghzwaert, dat hem dreight den wiffen flagh te geven.
Hy brengt zich heden los om goet en bloet en leven.
Aertspriefter Abjathar met veltheer Joab kant
Zich weder tegens ons. zy vliegen van zijn hant,
En vlammen op den roof, als afgerechte valcken.
Zy willen door de fchoone Abizag my verfchalcken.
Deze is de brantpop, om in eenen oogenblick
Dien brant te ftichten door al 't koningkrijck: maer ick
Zweer tijdigh 't fmeulend vier met luttel bloets te bluffen.
Abizag magh voor 't jongft het gapend hooft dan kuffen
Van haeren bruidegom Adonias.

BERSABA.

Verfchoon
Dien fchoonen jongeling.

SALOMON.

'k Vermagh 't niet, by mijn kroon,
Doch zal het halsrecht niet uitwercken door den Satan,
Maer vraegen eerft Godts mont om raet. men roepe Natan,
Den heiligen profeet, en 't hooft van Arons hut,
Aertspriefter Sadock, die de heilighdommen ftut.
Behaeght het moeder, laet dit oordeel ons bevolen.
Wie Godt om raet vraeght kan in 't halsgerecht niet doolen.

SADOCK. NATAN. SALOMON.

SADOCK.

De Godt van Abraham behoede Davids zoon.

NATAN.

De zelve hanthaef d' eer van Jeffe by de kroon.

561,562 *My liftigh onder 't zwaert Te kruipen:* een bekende kunstgreep in de fchermkunst, waardoor men, met een gemaakte feinte, zijn weêrparty van beneden naar boven met het zwaard treft. Wellicht is de gewone fpreekwijze: „iemand onderkruipen" hier haar oorfprong aan verfchuldigd.

569 *De brantpop:* Abizag wordt hier vergeleken niet alleen by een „opgefchikte pop," die door hare fchoonheid bewondering en begeerte verwekt, maar ook by een „ftroopop," die beftemd is om verbrand te worden, en daardoor den brand in de nabuurfchap te ontfteken.

573,574 *Verfchoon Dien fchoonen:* indien deze woordfpeling opzettelijk is, is zy niet gelukkig te noemen.

575 *Satan:* deze ftaat hier waarfchijnlijk om 't rijm. De zin van dezen regel is: „ik zal my niet door drift of eigenbelang laten vervoeren."

582 *De zelve:* ftaat hier natuurlijk voor *dezelfde.*

SADOCK.

Hy legere eene wacht van englen om zijn ſtaeten.

NATAN.

Hy dempe erfvyanden, die Sions opgangk haeten.

SALOMON.

Aertspriester Sadock, en ghy heilige profeet,
Geheimraên van het rijck, die beide uw wacht bekleet,
Ten dienſt des konings, en tot heil der onderzaeten,
Wy mogen ons, naeſt Godt, op uwe wacht verlaeten,
Als andren weifelen en wancklen in hun trou.
Pylaeren van dit hof, en heerlijck hooftgebou
Der koningkrijcken, ons door Godts gena beſchoren,
Wy vonden raetzaem en hooghnoodigh u te hooren.
Adonias verzoeckt Abizag tot een bruit
Door moeders voorbê. laet ons hooren uw beſluit.

SADOCK.

Verzoeckt Adonias Abizag door uw moeder?

SALOMON.

Ghy hoort wat hy verzoeckt.

NATAN.

D' Alziende zy de hoeder
Van uwe majeſteit, uit 's hemels hoogen trans.

SADOCK.

Dat is een werck van een gevaerelijcke kans.

NATAN.

Hoe, durf Adonias den leeu van Juda wecken?

SADOCK.

Hy treet op kool en aſch, die ſmeulend vier bedecken.

NATAN.

Laet hem uw tanden zien. waeck op, ô Salomon.

SADOCK.

Hier ſmeult een oproer van den tweeden Abſolon.

NATAN.

Een tweede Seba treckt het ſtamhuis op zijn zijde.

SADOCK.

Men dempe 't oproer, eer het uitberſt'.

NATAN.

Recht, men ſnijde
Die ſlang van Bichri weêr het hooft af tot ontzagh.

SALOMON.

Men onderzoecke eerſt wat de kroon verdraegen magh:
Zoo wort het halsrecht beſt ontſchuldight en verdaedight.

NATAN.

Ghy en uw vader hebt hem onlangs begenadight,

603 *Een tweede Seba:* Seba was de zoon van Bichri (zie vs. 605) en verwekte een oproer tegen David, in het laatſte tijdperk van diens regeering. Zie 2 *Samuel* XX: 1—22.

En uw genade wort dus lafterlijck gehoont.

SADOCK.

Het oproer wort geſterckt, zoo 't halsrecht dit verſchoont.

SALOMON.

Wy overwegen 't vaſt, en luiſtren met gedachten,
Oock naer den naklanck, op dit halsgerecht te wachten.

SADOCK.

De wijze koningk, die rechtvaerdigh loont en ſtraft,
Bekreunt zich luttel, zoo een hont hier tegens blaft.

NATAN.

Wie billijck loont en ſtraft, zal 't nimmer zich ontdancken.

SALOMON.

Een billijck koning ſchuwt oock lafterlijcke klancken.
De broeder moet hier voor zijn' broeder ſtaen te recht.

SADOCK.

Het kroonrecht kent geen bloet, neen zeker. het beſlecht
Dit ongelijck door 't zwaert. wat valt hier lang te pleiten?
Adonias quetſt Godts en 's konings majeſteiten.

SALOMON.

Hoe blijckt dit? hy verzoeckt, indien het ons behaeght,
Zijn vaders weeu ten echte, eene ongerepte maeght.

NATAN.

En trout hy 's konings weeu, dan is hy daetlijck koning.
Aertspriefter Abjathar zal 't zalven, en de krooning
Met olihoorne en kroon voltrecken naer den eiſch.
Als Joabs degen hem dan voert in uw palais,
Zoo ſtaet Adonias geen' Salomon te duchten,
Die berght zijn leven, kan hy noch ten rijcke uitvlughten.

SADOCK.

Al 't prieſterdom, rondom en in Jeruſalem,
Hangt noch aen Abjathars, gelijck aen Arons, ſtem.
Al d'oude krijghsliên, die veel jaeren met genoegen,
Ten dienſt van vader, 't zwaert in Joabs krijghseedt droegen,
Zien naer den veltheer om. zy beide, aen dit verraet
Verknocht, getuigen hoe twee pylers van den ſtaet,
De godtsdienſt en het zwaert, uw broeders aenſlagh ſtutten.
Men moet den ſpringvloet, eer die inbreeck, tijdigh ſchutten,
Of anders is 't te ſpa.

NATAN.

Ghy weet hoe Isbozeth,
De zoon van Saul, ſnel door Abners velttrompet
In 't leger wert gevoert, en koning uitgeroepen,

615 *Zich ontdancken* voor „ergends berouw over hebben." Zoo elders: „zich *misdanken.*"
624 *Zal 't zalven:* verſta: „zal, door hem te zalven, het koningſchap by hem bevestigen."
627,629 Verſta: „zoo behoeft Adonias niet te duchten voor Salomon, en deze mag zien, hoe hy er levend afkome."

Schoon Juda vader zalfde en aenbadt met zijn troepen.
Zijn rijck hielt jaeren ſtant, zoo pal gelijck een poſt,
Eer al het ſtamhuis wiert van dat gewelt verloſt,
Niet zonder ſtroomen bloets godtsjammerlijck te ſtorten:
Dies waeck by tijts, wilt ghy u zelven niet verkorten.

SALOMON.

Heer vader dempte leſt zijn ſchoonvaêrs overſchot,
De zeven broeders, en niet zonder raet van Godt,
Ten zoen van Gabaon, om hongersnoot te keeren,
Een ſcherp tweeſnedigh zwaert. hy kon het recht verweeren
Met Godts orakel: noch ontging men d' opſpraeck niet,
Zoo laſterlijck geſtroit door al het rijxgebiet,
Alsof de wraeckluſt zocht dat gruwelijck verdoemen
Met Godts orakelen te decken, en verbloemen,
Geenſins genoeght dat hy al Sauls erf bezat,
Ten waer men 't overſchot noch voort de borſt intradt.

SADOCK.

Uw vader vont zich zelf geruſt in 't vroom geweten.

SALOMON.

Een koning is ten toon op zijnen troon gezeten,
Als op een hoogh tooneel, daer elck hem ziet en hoort.
Rechtvaerdigh halsgerecht wort met een vlack van moort
Geſchantvlackt, zoo daer iet met glimp valle op te ſpreecken.
Hier worſtelt bloet met bloet. men magh op ſchijnbaer teecken
Geen vonnis vellen, daer de reden tegens pleit.

NATAN.

Waer 't minſte blijck is van gequetſte majeſteit
Verſchoont men niemants ſchult. wort hier te kort geſchoten,
Zoo wort door ſlapheit haeſt een zee vol bloets vergoten,
Dat door geſtrengheit met een' druppel blijft geboet.
De kroonzucht ſchimpt niet, ziet noch Godt aen, noch haer bloet.

SALOMON.

Wat wort dit hart beklemt, genepen als met ſchroeven!
Godt weet hoe noode ick mijn' heer broeder zou bedroeven,
Zoo noode als vader dien verſtockten Abſolon.

SADOCK.

Uw vader ſtopte met dat heiloos lijck een bron
Van jammeren en bloet, voor hem en 't rijck te vreezen.
Die geeſt is weder in Adonias verrezen.
Dees gaet zijn broeders gangk, in ſchoonheit hem gelijck,

640 *Vader:* lees: *uw vader*. 't Woord is voor 't minst onduidelijk in den mond van Nathan, en zoo men niet uit 2 *Samuel* II: 8 en 9 wist, dat hier David wordt bedoeld, zoû men 't hiernit niet leeren. Men vergete echter niet dat beiden, Sadock en Natan, het woord richten tot Salomon.

659 *Zoo daer iet*, enz.: verſta: „zoo er maar een voorwendſel gevonden kan worden om er iets op te zeggen."

666 *Schimpt niet:* in de middelbare beteekenis van: „ſchertst niet," *ne badine pas*, als men in 't Fr. zoû zeggen. Vergel. ook vs. 835.

Wint gunſt, en ſpant de kroon in 't harte van uw rijck.
Om tegen vaders kroon zich met gewelt te kanten,
Beſtuwde hem een wacht van vijftigh lijftrouwanten.
Hy ſtelde een ridderſchap, en veel ſtrijtwagens toe,
Terwijl heer vader ſliep, te luttel op zijn hoe'.
Aertspriester Abjathar, en veltheer Joab ſtreckten
Slaghpennen aen zijn wieck. zy mompelden, en deckten
Hun godtloos opzet, dat quam op een onweêr uit,
Toen elck ten offer liep, op ſchel bazuingeluit.
Nu popt men liftigh met Abizags feeſtbancketten,
Om onder bruiloftsſchijn met klinckende trompetten
Dien bruidegom uw kroon te ſpannen om het hooft.

SALOMON.

Hy treurt, van inkomſte en ſtaetmiddelen berooft.
Zijn armen vallen kort, om zulck een' laſt t' omvatten.

NATAN.

De milde Abizag, rijck van koningklijcke ſchatten,
Indienze hem ontfange in haeren gloênden ſchoot,
Sluit geen trezooren voor haer lieffte in hoogen noot.

SALOMON.

Die zuivre maeght wert noit van hoveling beſproken.
Zy heeft heer vaders mont en oogen zelf geloken.
Hoe zouze trouweloos zijn afkomſt nu verraên?

SADOCK.

Men magh op liefde van een wanckle vrou niet ſtaen,
Daer 't koningrijcken ſcheelt te winnen, of ontbeeren,
En d'outſte billijcker den jongſten zou regeeren,
Naer eiſch en reden van nature en haere wet.
De koning hoort wel wat men mompelt van dit bedt,
Waeruit hy voortquam, en hoe vader by zijn leven,
Niet zonder opſpraeck, u ten troon heeft opgeheven.
De grontſlagh van uw' ſtaet, noch onbeſtorven, lijdt
Den minſten aenſtoot niet, en eiſcht gewis meer tijt
Om zich te zetten. en begroeien tegens 't razen
Der dwerrelwinden, die uit twalef hoecken blazen,
En torens ſcheuren van hunn' taeien wortel af.

SALOMON.

Och, moght heer vader zelf eens opzien uit zijn graf,
En ick, in dezen ſchijn, noch raet by hem gaen zoeken!

NATAN.

Hou u gewaerſchuwt: laet uw wijſheit niet verkloecken.

SALOMON.

Ick wil godtvruchtigh my hier op met Godt beraên,
En uitzien hoe men beſt alle opſpraeck magh ontgaen.

ess *Nu popt men* voor „nu maakt men vertooning." Zie over *poppen* Deel III, blz. 92.

Boekdruk van Gebroeders Bing

ADONIAS. — Het Tweede Bedrijf, Blz. 275. — vs 667

REY VAN HOFJOFFEREN.

ZANGK.

Wat is 'er nu op handen?
Wat mompelt het palais?
Adonias, aen 't branden,
Verzoeckt met 's konings pais
Abizags hant te trouwen.
Hoe wil dees bê beſlaen?
Die bloem van alle vrouwen,
Veel waerdiger te ſtaen
In Salomons genade,
Is eenen prins te rijck,
En ſchoon. hy biet haer ſchade:
Zy zal dat huwelijck
Ontzeggen, zoo verſchooning
Ten hove gelden magh.
Z' is tegens eenen koning
En koningklijck gezagh
Van Godt zoo ſchoon geſchapen,
En waert in 't vlacke velt
Gehaelt door zwaert en wapen:
Als Jeſſes zoon, Godts helt,
Om Sauls dochter ſlaghte
Den grooten Filiſtijn,
Die Jakobs heir verachte.
Wie zal haer bruigom zijn?

TEGENZANGK.

Gevaltze 's konings oogen,
Zoo ſchiet de prins te kort.
De kroon kan niet gedoogen
Dat hy verheven wort.
De jongſte lijdt geen' ouder,
Die zulck een' aenhang hadt,
En onlangs met de ſchouder
Der koningklijcke ſtadt
Ten toon wert omgedraegen,
Op d'algemeene ſtem,
En Abjathars behaegen.
Indien Jeruſalem
Deze eere moght gebeuren,
Dat zy te prijck gezet,
Getoont met ope deuren,
Als bruit, de minnewet
Aen Salomon moght geven;
Wat zouden wy aen haer
Al vreught en trooſt beleven!
Zy zoude jaer op jaer
Het hof met zoonen zegenen,
Daer 's grootvaêrs krooſt in blonck!
Wat zou 't een gouteen regenen!
Jeruſalem wert jongk.

714 *Met 's konings pais:* Latijnſche uitdrukking voor „indien de koning er vrede meê heeft, er in berust."

723,724 *Zoo verſchooning Ten hove gelden magh:* verſta: „zoo 't voegzaam is dat men iets weigere dat van een vorst wordt aangeboden."

TOEZANGK.

Keer, ô zorgh des Albehoeders,
Dat de ſchoone Abizag niet,
Door nayver van gebroeders,
Stof beſtelle, tot verdriet
Van getrouwe burgeryen,
Heel genoeght aen 't ſcepterlot,
Dat, voor Davids overlyen,
Salomon is toegevallen,
Uit den rijcken ſchoot van Godt,
Die geene oude ſchat noch kent.
D'Opperwijſheit trof haer endt.

766 Het rijm in dezen regel blijft onbeäntwoord; waarom die dan, ten zij er een regel zij uitgevallen (wat ik niet geloof) vs. 766 en 767 aaneen moet lezen. 't Is in deze vaersmaat niet ongewoon (offchoon de voorbeelden by V. *fchaarfcher* zijn), dat de ſlepende regels nu eens rijmen, dan weder met de ſtaande ſamenloopen.

768 *Die geene oude ſchat* voor „die zich niet ſtoort aan het eerstgeboorte-recht."

HET DERDE BEDRYF.

ABIZAG. BERSABA.

ABIZAG.

'k Heb 's konings oogen, tot mijn droefheit, eerſt geloken,
En wort ten hove alree gelaſtert en beſproken,
Als of ick weifelde, en, lichtvaerdigh in mijn trou,
Den prins Adonias ten troone opvoeren wou,
Waeruit hy onlangs van de trappen neêr quam ſtorten.
Zoo durft men reuckeloos mijn' naem en faem verkorten,
En ſtooren 't nieuwe rijck des zoons op 's vaders graf:
Maer al deze opſpraeck zal verdwijnen, als het kaf
Voor 't ſtuiven van den wint, koom ick gehoor te krijgen.
Men kan met glimpen een onnooſle maeght betijgen,

770 *Eerſt* voor „naauwlijks, pas."

Niet overtuigen: doch eer 't lafteren geloof
Ten hove wint, en groeit, wort my geraên ten hoof
Te klaegen, en in 't licht dit ongelijck te toonen.
Ten minfte magh mijn klaghte Adonias verfchoonen,
En vryen voor gevaer, uit zulck een lafterftuck
Te fchroomen: want hy, droef van 't koningklijck geluck
Misdeelt, en niet gekent voor 's vaders eerftgeboren,
Behoorde, zonder fchult, in zijn heer broeders toren,
Hem al te maghtigh, niet te fneuvelen gelijck
Een die zich met verraet indringen wil in 't rijck.
Daer komt de koningin. het voeghtme haer t' ontmoeten,
En drywerf uit ontzagh eerbiedighlijck te groeten.
De hemel zegene de groote koningin.
De godtheit zegene van 's hemels hooge tin
Des konings moeder. dat zy lang geluckigh leve,
En niemant ongeftraft haer' opgangk tegenftreve.

BERSABA.

Abizag, fpruit uw wenfch uit een oprecht gemoedt,
En ftemt die met uw hart, verwacht van ons al 't goet,
Dat 's konings kroon vermagh: maer fpruitze uit een geweten,
Van wederfpannigheit en fchalck bedrogh bezeten,
Zoo treffe een vloeck uw hooft, en drijve u uit het hof.

ABIZAG.

Genade, ô koningin, wanneer gaf ick u ftof
Tot onbenoegen? wat verleider zaeit miftrouwen
En onmin tuffchen ons? kon oit de zon aenfchouwen
Twee eveneensgezinde als wy, die in den arm
Van eenen koning korts noch lagen zacht en warm,
Hem hielden lijf en ziel aen een door minzaem paeren,
En fchutten wat zijn hart kon quetfen en bezwaeren,
En onderdrucken in dien zwacken ouderdom.
Wy ftutten elck hem, als een vierige kolom,
En vingen, toen hy ftorf, den adem met de tippen
Van onzen rooden mont en liefelijcke lippen.
'k Heb hem ten uiterften onfcheibaer bygeftaen:
En komt dus plotfling uw betrouwen om te flaen?
Ghy moght uw hart alleen Abizag toebetrouwen.
Geen koninginnen, geen van al des konings vrouwen
Verdienden dees gena ten hove: en zoudtghe nu
Haer aenzien met den neck, afkeerigh, ftuur en fchuw?
Dat hoede Godt. dat durf, dat wil ick nimmer hoopen.
Mijn hart, dit zuiver hart (Godt weet het) ftaet noch open

782 *En in 't licht dit ongelijck te toonen* voor „en in 't licht, aan den dag te brengen, duidelijk aan te toonen, hoe men my ongelijk aandoet."
802 *Onbenoegen:* 't zelfde als *ongenoegen*. Zie KILIAEN *in v.* Vergel. de noot op vs. 905.

Roekdruk van Gebroeders Binger

ADONIAS. — Het Derde Bedrijf, Blz 280 — vs 801. volgg.

Alleen voor Berſaba: gunt ghy een' ander 't oor,
Zoo gun genadigh uwe Abizag oock gehoor,
Eer ghy haer ongehoort, en tegens recht en reden,
Betight. dat voeght het hof, en hoffelijcke zeden.

BERSABA.

Geveinsde, waentghe dus uw ſchande t' overkleên?
Hoe ſchoon ghy 't quaet vermomt, men ziet door 't mommen heen.
Woudt ghy met 's konings zoon op dit beding verzaemen?
En moſt men heden my voor mijnen zoon beſchaemen
Door d' eerſte voorbede, en dit huwelijxverzoeck?
Ghy waert my, ſimple duif, in 't veinzen veel te kloeck:
Maer veins uit al uw maght, en vlam op dertigh rijcken;
Ghy zult, als koningsbruit, met geene rijxkroon prijcken.
Den prins Adonias zal 't eeuwigh rouwen, om
Dat hy ter ſluick dien wegh naer Davids troon opklom.
De boofheit wort een poos bedeckt met ſchoone glimpen,
Maer melt den meeſter haeſt. men magh geen tweewerf ſchimpen
Met majeſteiten. neen, hy worſtelt tegens Godt,
Wie tegens 's hemels wil en uitgedruckt verbodt
't Gezalfde en wettigh hooft naer zijne kroon durf ſteecken.

ABIZAG.

Genadighſte, gedoogh dat wy een luttel ſpreecken
Voor onze onnozelheit, en neem zoo lang gedult.

BERSABA.

Onnozel zijtghe niet.

ABIZAG.

Ghy zult de minſte ſchult
By ons niet vinden, ſchoon hier ſchult in wort gevonden.

BERSABA.

Ick weet Adonias heeft zich niet onderwonden
U aen te zoecken, of ghy droeght er kennis af.

ABIZAG.

Dat 's waer, hy melde 't my in 't heenegaen. ick gaf
Mijn oordeel op dien eiſch, en riedt den helt getrouwelijck,
Zoo kort na vaders doot, ontijdigh van geen houwelijck
Te reppen; een verzoeck, dat langzaem zou beſlaen.
Maer lichter kan men minne een jongelingk ontraên,
Dan minnaers, heet van gloet, intoomen en regeeren.
De liefde wil te noo 't geliefde pant ontbeeren.

BERSABA.

Dat ghy met ſchijn van ernſt hem 't huwelijck ontriet,
Stack 't vier in 's minnaers hart. 'k geloof u verder niet,
Zagh door de trali, toen ghy gingt naer Arons kooren,
Wat hy u heimelijck toeluiſterde in uwe ooren.

ABIZAG.

Mevrou, verſchoonme toch, met een den jongelingk.

Hy luiſterde ons in 't oor hoe hy te raede gingk
In dit gewightigh ſtuck met geene onwijze heeren.

BERSABA.

Dat zijn de valcken die dus ſchalck te zamen zweeren,
Om prins Adonias te helpen aen het rijck.

ABIZAG.

Aen rijck noch kroon: maer aen een eerlijck huwelijck,
Gelijck een' prins betaemt, door voorbê van de moeder,
En loutere gena des konings, zijn' heer broeder.

BERSABA.

Tot noch toe worden my de raetſliên niet gemelt.

ABIZAG.

Aertspriester Abjathar, en Joab, Davids helt
En outſte veltheer, bey beproefden, en getrouwen.

BERSABA.

Twee vogels, afgerecht om dit verraet te brouwen,
Naerdienze met den neck beide aengezien ten hoof,
De klaeuwen willen ſlaen in zulck een' ſcepterroof.

ABIZAG.

De hemel ſtrafme, viel dit oit in mijn gedachten.

BERSABA.

De ſtraf is voor de hant.

ABIZAG.

Mevrou kan dit verzachten,
Ten beſte ſchicken by den koning, haeren zoon.

BERSABA.

Zoo holp ick hem en my om leven, ſtaet en kroon.
'k Verzocht het huwelijck uit alle mijn vermogen,
En vintme in dit verzoeck te ſchandelijck bedrogen.
Een prins, wie 't huwen luſte, ontbrack noit rijcke ſtof.
Men vintze in 't ganſche rijck. hy hoeft geen ſchoone in 't hof
Te zoecken, om verraet te ſtichten, koninginnen
Te trouwen, en door haer het hart des volx te winnen.
De hartquetzuur des ſtaets, noch nauwelijx geheelt,
Wort weder opgekrabt. hy rekent zich miſdeelt
In 't erfrecht van de kroon. dit kan hy niet verduwen.
De koning vont den draet: nu zal het ganſche kluwen
Haeſt volgen. dit verraet, in 't heimelijck geſticht,
Wort nageſpoort. het wil, zoo helder als het licht,
Opdaegen. Salomon, in zijn beleit zoo prijſbaer,
Kon zijn gequetſte kroon genezen heel bewijſbaer,

861 *Huwelijck:* reeds meermalen is gezegd, dat een woord als dit in de daad maar twee lettergrepen heeft en beter aan 't ſlot van een ſlependen dan van een ſtaanden regel voegt.
886 *Prijſbaer:* ongewone vorm voor „prijslijk," en hier om 't rijm gekozen.
886-888 *Salomon.... En heelen:* lees: „'t zoû den wijzen Salomon geen moeite kosten, te bewijzen, dat hy de beleediging zijner kroon aangedaan, wreken kon, zonder" enz.

En heelen, zonder 't recht te ſchorten: maer hy gaet
Omzichtigh, en gebruickt gewight, en toets, en maet.
Zoo vint geen laſtervlack op zijne kroon te vatten.

ABIZAG.

Ick wenſchte Adonias met al mijn bloet en ſchatten
Te redden uit dien noot. mevrou, verſchoon den helt,
Den zoon van David toch.

BERSABA.

Indien verſchoonen gelt,
Betrou de broeder zal den broeder eerſt verſchoonen:
Maer Godt, die Salomon verhief op Davids troonen,
Eiſcht dat hy 't kroonrecht ſtreng hanthave in zijne kracht.
Dit voeght den koningen van Abrahams geſlacht,
Die, als het Godt behaeght, hunne eige vrucht niet ſpaeren.

ABIZAG.

Hou aen om uitſtel, of de koning moght bedaeren
In zijn verbolgenheit.

BERSABA.

Wanneer een koning 't recht
En ongelijck in zijn verbolgenheit beſlecht,
Dan gaet de gramſchap blint ter vierſchaer voor de reden.
De koning Salomon ſtapt met gewiſſe ſchreden
Zachtzinnigh naer den troon, voor 't ſtorten van dit bloet.

ABIZAG.

Helaes, mijn bloet wort kout van angſt en ſchrick, mijn moet
Loopt over. kan men nu geen hoop noch trooſt verwerven,
En moet Adonias den doot zoo bitter ſterven,
In 't bloeienſt van zijn jeught? hoe boet men deze ſcha?

BERSABA.

Zoo 't u geraden dunckt, beproef of ghy gena
Ten hove voor den troon van Salomon kunt winnen.
Daer komt de koning uit zijn kabinet van binnen,
Zwaermoedigh, hangends hoofts, en met dit recht belaſt.
Vermurwtghe 's konings hart: ick ſtel my zelve vaſt,
En wil beloven 't zal aen Berſaba niet hangen
Hem weder in gena, gelijck voorheen, t' ontfangen.
Mijn zoon heeft reede uw komſt vernomen. hy ziet uit.
Verbidtghe Adonias, en wort het recht geſtuit
Door uw bemiddeling: de prins, noch onverwezen,
Verrijzende, achte zich dan anderwerf verrezen.

905,906 *Mijn moet Loopt over:* zoo ook by HOOFT, *Henricus de Groote:* „*de* moedt *der gemeente begon nu* oover *te* loopen *van onbenoeghen.*"

911 *Kabinet:* men ziet, dat dit woord toen reeds, in denzelfden zin als heden, voor „geheim vertrek" werd gebezigd.

919 *Anderwerf verrezen:* dit ſlaat op 1 *Koningen* I: 50—52, toen Adonias na zijn eerſten aanſlag door Salomon begenadigd was geworden.

SALOMON. ABIZAG.

SALOMON.

Hoe krachtigh is de liefde in 't nijpen van den noot.
Een weerelooze maeght ziet leven aen noch doot.
Abizag komt bedruckt ten hove om trooſt, en midden
Door al de lijfwacht heene, Adonias verbidden.
Zy knielt. ghy komt te ſpa, hier gelt geen nabeklagh.
Indien voorbidden den betighten helpen magh,
Bidt voor u zelve, die den prins holpt harrenaſſen,
En onder bruiloftsſchijn den koning woudt verraſſen.
Hadt mijn heer vader u dees ſchalckheit toebetrout?
Ghy blonckt aen zijne kroon, gelijck geſteente in gout,
En diende hem getrou voor andre bedtverwanten.
Maer hy beſchonck u milt met perlen en karkanten,
En goot in uwen ſchoot een zee van ſchatten uit.
Uw gunſt en ſchoonheit ſtreeck dien koninglijcken buit.
Doch geen miltdadigheên een wufte vrou verbinden,
Die wiſpelturigh zich van allerhande winden
Beweegen laet, en, van ſtaetzuchtigheit vervoert,
Jeruſalem en 't hof in brant zet, en beroert.
Uw ſchoonheit en gezagh en rijckdom, zoo veel gaven
Den jongling prickelden om hooger aen te draven,
En zorgelijck en ſteil te grijpen naer den ſtaf,
Dien vader my door Godts gena rechtvaerdigh gaf.
Indien u 't huwen luſte, en liepen uwe zinnen
Op eene wederga: wy, die uw heil beminnen,
Niet min dan vader in zijn leven, hadden u
De keur uit al het hof van zelf geſchoncken: nu
Miſbruicktghe uw' zegen, en, dat nimmer wort geleden,
Wilt op ons ſtaetgevaer u liſtigh uitbeſteden
Aen broeder, dien ghy jaeght in een gewiſſe doot.
Hoe onlangs is 't geleen, dat hy ten outer vloot,
Verbaeſt een' vryburgh zocht om 't lijf in noot te bergen?
En durf men mijn genade en goetheit weder tergen?
Een die gewijt wert om Godts ſtammen te gebiên,
Kan dees goeds moets en koel dien lozen handel zien?
Abizag, kon men u dees boofheit toebetrouwen?
Hoe wort die ſchoone prins miſleit door liſt van vrouwen!

ABIZAG.

Genade, ô Salomon. geloof geen los gerucht.

923 *Adonias verbidden:* d. i.: „bidden (genade vragen) voor Adonias." 't Heeft den klemtoon op de tweede ſylbe, terwijl *voorbidden*, dat hetzelfde beteekent, doch ſcheidbaar is, het op de eerſte heeft: zie vs. 925. Tegenwoordig wordt *verbidden* niet meer gebezigd by de perſoon voor, maar by die tot welke men bidt, of by de zaak, die weggebeden moet worden, als „toorn, ongenade," enz. en beteekent *deprecari*.

941 *Rechtvaerdigh:* ongelukkig gekozen woord. Het vermaken van de kroon aan Salomon ſtond David vrij, maar was en bleef een daad van *willekeur*

SALOMON.

Geen los noch loos gerucht. wat durf de fcepterzucht
Niet aengaen! meentghe uw fchult te decken met ontveinzen?

ABIZAG.

De hartekenner kent de harten en gepeinzen,
En weet dat geen verraet my in de zinnen fchoot.
Hoe zoude ick eerloos, korts uw vaders bedtgenoot,
En trouwe nootvriendin, my laeten blint bekooren,
Om, tegens zijnen zin en wet, Godts uitverkoren
Te ftooten uit dien troon, van Gode u toegeleght,
By Davids jongften wil? dat waer het heiligh recht
Ontheiligen. ick heb my voor mevrou, uw moeder,
Onfchuldight. wort 'er fchult gevonden by uw' broeder,
En is de prins millleit, en jammerlijck verkloeckt;
Ick kenme vry van fchult. indien men 't onderzoeckt
En naerfpoort, geene fmet zal in Abizag blijcken.
Het ftont met uw verlof hem vry op huwelijcken
Te dencken: 't afflaen ftont aen uwe majeftеit.

SALOMON.

Sta op, kent ghy u vry. 't is dan het loos beleit
Van trouweloozen, die ter offermaeltijt liepen,
En, op bazuingefchal, geluck heer koning riepen,
Van alle ftammen met triomfe toegeftaen.
Nu durf men weder ftout dien onwegh inneflaen.

ABIZAG.

Die misdaet wert gezoent, by uw heer vaders leven.

SALOMON.

Het bleef gezoent, waer hy niet wederom gefteven.

ABIZAG.

Hy ziet niet verder dan door d' oude koningin
Abizag t' eifchen tot een bruit en gemaelin.
Dit huwlijck ftelde hy aen zijn heer broeders zeggen:
En toen hy heden my het huwen voor quam leggen,
Ontriet ick hem met ernft ten hoof naer my te ftaen,
Doch ftelde my den wil des konings onderdaen.
Hoe geeft mijn fimpel hart dan ftof tot achterdencken?

SALOMON.

Men zocht door deze trou de majeftеit te krencken,
En op uw bruiloft my te dingen naer den hals,
Met eenen naer dees kroon.

ABIZAG.

Abizag was noit valfch:
Hoe zouze op koningsmoort toeleggen ongenadigh?

974 *Van trouweloozen:* beter ware hier geweest „der *trouweloozen*." Zie 1 *Koningen* I: 7 volgg.
977 *Onwegh* voor „verkeerde weg," even als *ondienst, ondank*, enz. gevormd.

SALOMON.

Neef Joab in den aert is bitter en moordaedigh.
Dat bleeck aen Abner en aen Amaza weleer,
Twee helden in het ſpits van zijn vermomt geweer
Geſneuvelt, daer hem 't recht noch reên van ſtaet te geven.
Hy wert met Abjathar van eenen geeſt gedreven,
Adonias, van zelf kroonzuchtigh, eenen ſmaeck
Te geven van verraet, en broederlijcke wraeck,
En u van 't huwen met dien ſtouten prins. hier draeien
Dees voorbeên op. men zoeckt Abizag eerſt te paeien
Met zulck een' bruidegom, de gading van haer jeught,
En dan, in 't midden van de feeſt en bruiloftsvreught
Den jongſten broeder met zijn vaders zerck te decken.

ABIZAG.

Zou zich een broeders hant door broedermoort bevlecken;

SALOMON.

Dat is gebleken aen den ſchalcken Abſolon,
Die ſpeelde 't Ammon by den wijn. ſtaet Salomon
Nu van Adonias een beter lot te hoopen?

ABIZAG.

Om Thamars ſchennis heeft zich Abſolon verloopen,
Uit een geterghde wraeck: dat ſchelmſtuck gaf hem ſtof.

SALOMON.

En prins Adonias, onterft van vaders hof
En kroone, kan dien ſmaet verkroppen, noch verduwen,
Dies ziet de wraeckluſt uit, om, onder ſchijn van huwen
Aen ſchoone Abizag, ſtil door Joab, ſchelmſch van aert,
Zijn' broeder by den wijn te komen onder 't zwaert.

ABIZAG.

De koning wort bewaeckt met zijne leeusbanieren.
De koning zit beſtuwt van hofwacht en ſtaffieren.

SALOMON.

Zoo dicht niet, of het gaept by wijlen voor of na.
Men ſlaet gelegenheit, en plaets en tijden ga.
De zee, by 't ſchoonſte weêr, leght ſtil en op haer luimen.
Een ſtorm ſteeckt ſchichtigh op: dan ziet men 't water ſchuimen,
En zich verheffen, dat het aen de ſtarren plaſt.
Zoo vint de zeeman, die niet opwaeckt, zich verraſt,
En ſtrijckt het zeil te ſpade, en kan het roer niet dringen.
Een koning wapene zich veiligh voor beſpringen.
Wy willen ſchrap ſtaen, eer al 't ſtamhuis, bly van geeſt,
En vrolijck by den wijn, op dat geveinſde feeſt,

990 *Daer hem 't recht noch reên van ſtaet te geven:* verſta: „daar hy nog aan dat recht (aan den rechter) reden (verantwoording) van geven moet."
997 *Broederlijcke wraeck* voor „wraak tegen een broeder." Zie blz. 251, noot 2) en vs. 1139.
1013 *Te komen onder 't zwaert:* zie het aangeteekende op vs. 561.

Eenſtemmigh uitroepe, op geklanck van moortbazuinen,
Lang leef de koning, en de koningin van Suinen.
Wy willen tijdigh eerſt de hant ſlaen aen dien rey.

ABIZAG.

Natuur, die my beſchonckt met ſchoonheit, hoe beſchrey
Ick uw miltdaedigheit en ſchadelijcke gaven,
Die prins Adonias, den koninclijcken braven,
Ten val gedyen! och, had koning David my
Gelaeten buiten 't hof, zoo moght Abizag, vry
Van achterdencken, in het bloeienſt van heur jaeren,
En buiten opſpraeck met een wedergade paeren.
Nu is Abizag, ſlus noch 's konings bedtgenoot,
Eene oirzaeck van des zoons al t' onverdiende doot.

SALOMON.

Abizag niet, maer door haer trou ten troon te ſtijgen,
Dat 's oirzaeck van zijn doot.

ABIZAG.

'k Zal dan van d' oirzaeck zwijgen.
De ſtam van Jeſſe ontzey noit vyant zijn gena,
En minſt den eigen zoon, die, zonder wederga
In wederſpannigheit, den vader dong naer 't leven.

SALOMON.

Door vaders goetheit wert de booſheit meer geſteven
Toen Abſolon, geſterckt van aller ſtammen ſtem,
Hem ſedert met gewelt dreef uit Jeruſalem,
En in zijn ballingſchap gewapent naer quam zetten.

ABIZAG.

Zoudt ghy uw eerſte recht met broederbloet beſmetten?

SALOMON.

Met geen onſchuldigh, maer ſtraffchuldigh broederbloet:

ABIZAG.

Het maeghſchap grenſt te na.

SALOMON.

Wie naer de kroon ſteeckt moet
Het boeten met den hals. de kroon lijdt geen verſchooning.
Dees miſdaet quetſt het hart des rijx, dat is de koning,
Het eigen beelt van Godt, op 't rijxaltaer gewijt.

ABIZAG.

En Godt ſchelt daeglijx zelf der boozen miſdaet quijt.
Zoo beelt de koning beſt de Godtheit uit naer 't leven.
De Godtheit treckt min lof uit ſtraf dan uit vergeven.

SALOMON.

De Godtheit in het recht ziet geen perſoonen aen.

1027 *Suinen* voor *Sunen*, Abizags woonplaats. Op gelijke wijze zoû, in mijn jeugd, geen Hollander anders dan *Uitert* en *de Uitertſche ſchuit* gezegd hebben voor *Utrecht*, de *Utrechtſche ſchuit*. Maar toen leefde bovendien 't gevoel voor de etymologie nog meer algemeen in de ziel des volks.

ABIZAG.

Gena kan eeuwigh, geen geſtrengheit lang beſtaen.
Men geeft den koningen den titel van genadigh.
De faem van goetheit, licht verzoenbaer, en weldaedigh,
Verleent meer luiſters aen den opgangk van uw rijck.

SALOMON.

Noit droegh een rijck geruſt twee koningen gelijck,
Gelijck de weerelt geen twee zonnen kan gedoogen.

ABIZAG.

Een rijxzon Salomon verheught der ſtammen oogen:
Hoe zouze Abizag dan bedroeven in den zoon
Van David, die u zette in 't gout van dezen troon?
Geen vleier van het hof miſleide u met zijn treken.

SALOMON.

Abizag ruſt. het recht wort met dit tegenſpreecken
Eer aengeterght, en min geleenight, en verzacht.
Ghy wort ten hove met dees voorſpraeck meer verdacht.

ABIZAG.

Genadighſte, gedoogh dat wy ons zelvẽ quijten.

SALOMON.

Zoo quijt u dan heel kort. dit jammeren, dit krijten,
Dit kermen vordert niet. nu klaeght uw hart voort uit.
Het recht gaet zijnen gangk. kort af uw klaghte, en ſluit.

ABIZAG.

Genadighſte, eene maeght is teder,
En allerteêrſt in dit geval,
Daer 't 's konings broeder gelden zal.
Ick worpme aen uwe voeten neder,
Als voor een' vryburgh in den noot.
Gekerm noch traenen kunnen baeten.
Vergeefme, ick moet mijn traenen laeten.
Verdiende Adonias de doot,
Zoo wijt het my. is dit te ſtuiten;
Ghy kunt Abizag, waert veracht,
By vaders vrouwen, dol verkracht
Van Abſolon, met muren ſluiten.
Zoo kanze door dit huwelijck
Den jonglingk niet ten troone opvoeren,
Noch door haer ſtaetzucht 't rijck beroeren.
O Salomon, ô licht van 't rijck,
Verdoof den glans der majeſteiten
Niet in uw' broeder met de kling:

1067 *Abizag ruſt* voor „hou uw gemak, Abizag! maal niet langer."

1068 *Geleenight: lenigen* is geen woord van Duitſchen oorſprong. 't Is van 't Lat. *lenire* en noch by PLANTIJN, noch by KILIAEN te vinden. 't Heeft echter federt lang het burgerrecht by ons verkregen. Zie HUYDEC., *Pr.* III, 190.

Zoo moetghe by nakomeling
En nazaet voor uwe eer niet pleiten.
Gena, geen recht zy uw beſluit.
Kies van dees beide 't veilighſte uit.

SALOMON.

Rijs op, Abizag. wy, gedient by 't meeſte voordeel,
Beloven u voor Godt door geen ontijdigh oordeel
Noch hem, noch 't heil des volx, noch onzen naem en eer
Te quetſen. neen gewis: betrou dat nimmermeer.
Wy willen 't heiligh recht om gunſt noch afgunſt buigen,
Noch op een donkre blijck, maer wettige getuigen
Het vonnis vellen, 't zy men 't recht uitvoere, of zwicht.
Zoo ſchroomen wy geenſins 's volx opſpraeck, noch het licht.
Dees zwaerigheit treft my, zijn broeder, eerſt in 't harte.
Rijs op, Abizag. Godt verlichte u in dees ſmerte.

BANAJAS. SALOMON.

BANAJAS.

Genadighſte, ick verwacht, tot 's konings dienſt bereit,
In dezen ſtant den laſt van uwe majeſteit.

SALOMON.

Hoe gaet het, Banajas? wat mompelen de lieden?
Zal prins Adonias, of Salomon gebieden?

BANAJAS.

Elck heeft de bruiloft van Abizag in den mont.

SALOMON.

Wat dunckt u van dees bruit, en zulck een trouverbont?

BANAJAS.

Z' is teffens rijck, en ſchoon, en, boven haere dagen
En kunne, alreede wijs. zou zy den zoon miſhaegen,
Een maeght, die vader, zwack van ouderdom, beviel?

SALOMON.

Zy kent geen wederga. de glanſſen van haer 'ziel
En geeſt, die door de wolck van 't ſchoone lichaem ſtraelen,
Verbeelden 't ooge, dat een engel neêr quam daelen
In menſchelijcken ſchijn, met ſterflijckheit bekleet.
Natuur heeft teffens al het eêlſte aen haer beſteet.
Zoo 't eerſtgeboorterecht niet ſtreet met vaders orden,
En Godt, die my verhief, wat konze minder worden
Als koningin van 't rijck? want ſchoon het hof haer riep,
En zy, gelijck een roos, in vaders armen ſliep,
Z' is noit van hem gerept, maer zuiver maeght gebleven:
En ſtorf ick kinderloos, 'k wou haer aen broeder geven:
Nu ſtaet Adonias te vroegh op voor den tijt,
En terght de wettigheit, ter heerſchappy gewijt.

Zoo vader David my dit voorrecht had geweigert;
Ick waer te vrede, en hy ten rijxtrappe opgeſteigert
Met 's volx toejuichen: nu verbintme ſtaet en plicht
Te hindren dat my geen onterfde ſta in 't licht.
Heer vader ſpelde lang mijn' opgangk door de galmen
Van hemelſch harpgezangk, en ſtroide olijf en palmen
Den vredevorſt ter eere, en zette in 't lang en breê
Mijn grenzepaelen uit, van d' eene aen d' andre zee,
Van Faroos Nijl tot aen d' Eufraet, en Nimrots ſtroomen:
En durf Adonias vermeten my 's rijx toomen
T' ontrucken tegens Godt en vaders jongſten wil?

BANAJAS.

Indien men ſpreecken magh in broederlijck geſchil,
Het voeght onwettigen voor wettigen te wijcken,
En Godts orakelen. men magh de dertigh rijcken
In een geſmolten niet verdeelen: dat ſtaet vaſt.
Het is geen ſuffens tijt. 't gemor der burgren waſt
Alle oogenblicken aen. zoo vele aenhangelingen,
Die onlangs met gejuich ter offermaeltijt gingen,
Om prins Adonias te helpen op den ſtoel,
Verwachten 't woort van hem: en wiltghe, ſtil en koel,
Van ver dit aenzien, hy zal de eerſte rol herſpelen.
Het oproer kanckert in. men moet ſtaetkancker heelen
Met vier en yzer, eer die inkruip' naer het hart.

SALOMON.

Ick vintme van weêrzy benepen en benart.
Hier ſtaet mijn wettigh recht, daer d' opſpraeck en de laſter;
Hier 's huwlijx aenzoeck, daer 't gevolgh. wy dienden vaſter
In 't vonniſſen te gaen, om door geen los beſluit
Te ſlibbren. bloetrecht eiſcht een klaer bewijs vooruit,
Dat op getuigen ruſt van onbeſproke koppen.
Men hoeft veel ſtofs, om al wat gaept den mont te ſtoppen;
Dies liet ick door de ſtadt naerſpooren wat' er broeit,
En wacht getuigen, hoe hier Joab onder roeit,
Met Abjathar. bezet terſtont de poort en veſten
Van Davids ſtadt met wacht van alle vier geweſten.
Ghy hebt de Kreten en de Plethen in uw' eedt.
Ga daetlijck heene, en hou u op mijn leus gereet.

REY VAN HOFJOFFEREN.

ZANGK.

Had Jeſſes jongſte zoon niet verder
Dan 's vaders ſtal gezien,
Genoeght te leven als een herder,

1149 *Broederlijck geſchil* voor „geſchil tuſſchen broeders."

En kudden te gebiên;
Hoe vrolijck zouden zijne zoonen
Den haet en nijt ontgaen,
En onbekoort naer konings kroonen
Noch heerſchappyen ſtaen!
De kroonzucht, nu hun aengeboren
In 't vaderlijcke hof,
Komt reis op reis het hart bekoren,
En geeft krackeelen ſtof.
Hoewel de princen ſnel, als ſchimmen,
Verdwijnen uur op uur,
Noch zoeckenze al in top te klimmen,
Op 't wanckele avontuur.
Men vint geen ruſt in koningshoven.
Het hooge daelt: het laegh ſtijght boven.

TEGENZANGK.

De zoons belaegen eige vaders,
De broeder 's broeders ſtact.
Het hof krioelt van aertsverraders.
Elck vlamt op eige baet.
Men leght op rooven toe, en moorden.
Geveinſtheit, vol bedrogh,
Verlockt een duif met ſchoone woorden.
De koning ſtaet, och och,
Gereet alle oogenblick te glijden.
Biet Godt hem niet de hant,
Hy ſtort, ten ſchimp van die 't benijden.
De rijcke tullebant
Geneeſt geen hooftpijn, purpre broozen
Voetevel nochte ſmart.
In doornen pluckt men geur van roozen.
De mont is niet als 't hart.
De goude kelck ſchenckt moortvenijnen.
De dingen zijn niet als zy ſchijnen.

TOEZANGK.

Godt zelf had Jeſſes zoon
Ter heerſchappy gekoren,
En met den olihoren
Door Samuël uit 's hemels troon
Gezalft by koning Sauls leven.
Hy kreegh dan 't rijck, niet aengedreven
Van kroonzucht, maer door 't hoogh bevel
Geopenbaert aen Samuël.
Zoo volghde Salomon die gangen;
Dies zal hy 't rijck, van Gode ontfangen,
Bezitten, rijck van majeſteit,
In vrede en volle heerlijckheit.
Laet ons ter hutte Godt gaen ſmeecken.
Godt kan der boozen aenſlagh breecken.

1195 *Voetevel* voor *voetcuvel*, „podagra."

HET VIERDE BEDRYF.

ADONIAS. ABIZAG.

ADONIAS.

Wat raet, Abizag? ô getrouwe halsvriendin,
Hoe jammerlijck bekomt my mijne oprechte min
En liefde t' uwaert, als een fchelmſtuck, waert te vloecken!
Beſpieders brullen om Adonias te zoecken.
Ick bidde u, bergh mijn lijf, Godt geve oock hoe het zy.

ABIZAG.

Rampzalige, ghy fchuilt by niemant minder vry.
Ick zitte om u verdacht, en uw verraeders ſtreecken.
Abizag draeght de fchult: zy heeft dit ſtuck beſteecken,
Den prins door haere min miſleit, en aengevoert:
Abizag is de peſt, die 't ganſche rijck beroert.
Woudt ghy den koning om zijn kroon en leven brengen,
Wat hoeftghe Abizag in dat laſterſtuck te mengen?
Nu waſcht haer zee noch ſtroom van zulck een laſterſmet.

De roep is onder 't volck. dit heeft zijn ploy gezet:
En vlughtghe herwaert aen, om noch de wraeck te tergen?
Ick zie my zelve noch mijn leven nau te bergen.
Verzie u: pack u voort: vertreck uit mijn gezicht.

ADONIAS.

O ſchoone, my terſtont noch liever dan het licht,
Ontzeghtghe my uw cel?

ABIZAG.

Leef raet met uwe raeden.

ADONIAS.

Ontzeghtghe my uw huis? waerheene? langs wat paden
Ontvlughte ick dootsgevaer, in 't nijpen van den noot?
De poorten ſtaen bezet. wat raet? geef' ickme bloot,
Men vangt en ſpantme, en fel beſchuldight van een' ſtercker,
Moet een gevangen zich verweeren uit den kercker.
De rechter is party, en gruwelijck verwoet.

ABIZAG.

Zoo barnt gemeenlijck felſt een bloetpleit tegens bloet.

ADONIAS.

Och vader David, out te vroegh voor my geſtorven,
Wat raet voor uwen zoone?

ABIZAG.

En my, door hem bedorven?

ADONIAS.

Men zalme ſlaghten tot een zoen voor al het rijck.
Abizag, ſtort ten minſte uw traenen op mijn lijck.

ABIZAG.

Vertreck uit mijn gezicht: hier baet geen ydel klaegen.

ADONIAS.

De princejaeger blaeſt den horen onder 't jaegen.
Hy ſnuffelt om en om, en nadert. och wat raet?
Bezwijckt Abizag my, in dien benauden ſtaet?
Aertspieſter Abjathar, och Joab, berght mijn leven.

ABIZAG.

Al hadtghe vleugels om door d'ope lucht te ſtreven,
Hofvalcken zouden u beknellen in de vlught.

ADONIAS.

Nu valt een' konings zoon zee, hemel, aerde, en lucht
Te nau. het zweet breeckt uit, en alle haeren rijzen.

1227 *Dit heeft zijn ploy gezet:* verſta: „dit (dat Abizag de ſchuld is aan alles) is nu eenmaal (by het volk) een gevestigde meening, een uitgemaakte zaak." HOOFT bezigt insgelijks *ploy zetten* voor „zich vestigen." Bekend is in de geſchiedenis van Gelderland de twisten, die er voor ruim anderhalve eeuw geleden heerschten tusſchen de aanhangers van den Ouden en die van den Nieuwen Plooi.

1230 *Verzie u:* d. i.: „zorg voor uwe veiligheid." Zoo zegt Gozewijn in den „Gysbreght," vs. 953:
't En zy, dat elck van ons zich daetelijck verzie.

1231 *Terſtont* voor „nog ſtraks."

ABIZAG.

'k Weet u geen ſchuilhoeck als een' hollen boom te wijzen,
In 't out cypreſſebоſch. onthou u daer. men zal
U 's nachts bezorgen door een' dienaer langs de wal.
Elendige, nu ſpoe. Godt helpe u uit den hoogen.

ADONIAS

Leef lang, Abizag, och.

ABIZAG.

Nu zal ick met mijne oogen
Den helt niet weder zien, ten zy hem Godt bewaert.
Hoe wort dat hooft gedreight van 't broederlijcke zwaert,
Dat princelijcke hooft, te ſchoon om af te houwen!
Ick hef mijne oogen en mijn handen, dus gevouwen,
Naer Godt alleen om trooſt. zie neêr uit 's hemels troon.
Beſchut dat konings bloet, ter eere van de kroon.

CHUSAI. ACHIMAäS. SALOMON.

CHUSAI.

Geſtrengheit kan men hier met geen genade mengen.

SALOMON.

Wat komt Achimaäs, wat Chuſaï ons brengen?

ACHIMAäS.

Godt vry den koning voor den tweeden Abſolon.

CHUSAI.

Godt hanthaef Davids kroon in koning Salomon.

SALOMON.

Wat broeit' er in de ſtadt? is 't beter, ofte ſlimmer?

ACHIMAäS.

Genadighſte, waeck op. betrou wy hadden nimmer
Gelooft dat deze peſt zoo ſnel zich ſpreiden zou
Door 't lichaem van de ſtadt. wat vint men luttel trou
Ten hove, en onder 't volck, aen eer noch eedt gebonden.

SALOMON.

Ghy ſpreeckt uit giſſing?

ACHIMAäS.

Neen, het is te klaer bevonden.

CHUSAI.

Hier baet geen veinzen meer. het gelt uw majeſteit.

SALOMON.

Verhael den oirſprong, en den voortgang met beſcheit:
Zoo kunnen wy geruſt hierop ons oordeel vellen.
Wie zijn de hoofden? wie de rot en rotgezellen?

CHUSAI.

Aertspriеſter Abjathar, met zijn gezagh in ly,

1278 *Met zijn gezagh in ly* voor „toen hy zijn gezach ingekort zag."

En Joab, niet gekent in 's rijx veltheerſchappy,
Betooverden den prins de kroonzucht te bewimpelen
Met minnezucht: en, om al ſtil geloof by ſimpelen
Te winnen, polſten 't hart des volx, al ſtil vergaêrt
By avontſchemering door Bela, boos van aert,
Die op dryſprongen zich alom ter ſluick liet vinden,
En roock bedeckt de lucht van alle prinsgezinden.
Hy luiſterde wie koel van Davids nazaet ſprack,
Den prins Adonias beklaeghde, en zulck een' krack
In zijn gezagh geleên; doch ſtrafteze, die rieden
Te ſluiten dat de jongſte in d'eere van 't gebieden
Den outſten wijcken moſt. dan wert 'er aengehecht
De wettigheit en glans van 't eerſtgeboorterecht.
By wijlen ſtreet men om den zin van Moſes blaêren;
Of Abjathar niet meer het wetboeck zou bewaeren
In d' oude zuiverheit dan Sadock, die ten hoof
Meer gunſt won. zomwijl hiel hy zich als ſtom en doof.
De veltheer Joab wert gelooft, die, out van dagen,
Voor 't wetboeck en het rijck de wapens had gedraegen,
En avrechts zat beloont, daer Banajas het woort
Moght voeren, en de wacht van Davids ſtadt en poort
Alleen werd toebetrout. dit liep allengs wat verder.
Men gaf er raetſels uit. wat een' getrouwen herder,
Wat ſchapen paſte: en of een wacker wachthont niet
Moet baffen om de koy, als haer de wolf beſpiet.
De weiſlaers dongen vaſt naer 't reetſte in zulck een dwarling.
Men deelde d'ampten uit, op 't rollen van den terling.
Men leght zich zelven toe, wil hier geluck toe ſlaen,
Naer eene lantvooghdy, of rechters ampt te ſtaen,
Of rekenmeeſterſchap, of in den raet te blincken.
D'een vat des anders zin, uit wijzen, en uit wincken:
En wat elck droomt by nacht wort 's avonts opgehaelt.
De hoop des gierigaerts weit ruim en onbepaelt.

SALOMON.

Wat ſcheen het ooghmerck van dit onderlinge mompelen?

CHUSAI.

Eens by gelegenheit al teffens t' overrompelen
Wat prins Adonias in 't licht ſtaet, en zijne eer.
Men repte noit van u. de kroon is veel te teêr
Om aen te raecken. zy beſlooten eerſt te hinderen
Te keeren die den prins in zijnen ſtaet verminderen,
Waerin hy is geſtelt, naeſt 's konings majeſteit:
En, zoo hem 't luwelijck geluckt, door loos beleit,

1279 *Niet gekent:* „voorbygegaan."
1286 *Gelooft* voor „geprezen."
1299 *En de wacht:* lees: *en* hem *de wacht.*

Het feeft te ftercken, en, op klinckende bazuinen,
Lang leve Adonias: lang leef de bruit van Suinen,
Te roepen. dit 's beftemt, bezworen veur het koor.

SALOMON.

'k Geloof mijne oogen en mijne ooren, als ick hoor
En zie het geen men ftroit. het kroonrecht let op blijcken.
Op zulcke tuigen kan de rechter vonnis ftrijcken.

CHUSAI.

Achimaäs, ontvou het middaghklaer bewijs.

ACHIMAäS.

Godt geef de majeſteit des konings eer en prijs.
De koning lees dit bladt: zoo wort de ſtomme ſpreeckent.

SALOMON.

Wat naemen zienwe hier in eenen ringk getekent?
Dit 's al van 't zelve ſlagh, dat in het jongſt rumoer
Met prins Adonias meineedigh t' zamen zwoer:
En houdt het noch niet op van wroeten en van wrijten?
Hier zien we burgery, en vreemden, en Levijten,
Aenhangelingen van aertspriefter Abjathar,
En veltheer Joab. dit verraederswerck ziet ver.
Roep Natan uit het hof, en Sadock uit Godts hutte.

NATAN. SADOCK. SALOMON.

NATAN.

Heer koning, wat 's uw wil?

SADOCK.

Godt zegene en beſchutte
Den grooten erfgenaem van Davids kroone en deught,
In 't opgaen van het rijck, en 't bloejenſt van zijn jeught.

SALOMON.

Nu wort het tijt dat wy of onze erfhaeters buigen.
Beziet dit bladt, en hoort wat ſtommen u getuigen.
Hooghwijze Chuſai, en getrouwe Achimaäs,
Beproeft in vaders dienſt, verſchijnen recht van pas
Met d' onderteekening der blinde aenhangelingen,
Gereet om onverhoets mijn troonen te beſpringen.
Ghy ziet de naemen hier in 't ront getekent ſtaen,
Al onder een verwart, en niemant boven aen.
Men kan de hant van al de ſchrijvers onderſcheiden.

NATAN.

Wy ſpelden dit een wijl. men magh niet langer beiden.
De ſchelmen groeien aen in ſtoutheit en getal.

1329 *In eenen ringk getekent:* op dat niemand weten zoû, wie 't eerst geteekend en alzoo het voorbeeld tot den aanflag gegeven had. Zie vs. 1346, 1347.

SADOCK.

Zy rotten vaſt te hoop heel ſtil van overal.
Hier roeien Davids zoons, uw broeders, liſtigh onder.
Dat geeft het oproer kracht. geen vonck vat zoo in tonder,
Als deze drift in 't hart des ſtaets, noch muitgezint,
En weifelachtigh, en bereit om dol en blint
Den andren Abſolon Adonias te ſtijven:
En nu Levijten met hun hant dit onderſchrijven,
[Ick ken de naemen, en de letters al te wis]
Wort u betuight wie 't hooft der vloeckverwantſchappe is.
Hoe komt zich Abjathar nu weder te vergeeten!
Wat durf ſchijnheiligheit zich reuckeloos vermeeten!
Wat krijght de myterkroon een laſterlijcke ſmet!
Hoe voeght dees gruwel een orakel van de wet,
Welx lippen Godt betrout zijn' wil en wet t' ontvouwen!
Dat 's verre van verraet en koningsmoort te brouwen.

NATAN.

De koning twijfle nu niet langer aen 't verraet,
Te loos beſteecken door twee hoofden van den ſtaet,
Vermomden Abjathar, en Joab, beide ſchuldigh.

SALOMON.

O vader David, die zoo lang en menighvuldigh
Door rampen wert beproeft, oock in uw naeſte bloet,
Wat komt ons over! och wat ongeval ontmoet
Uw' zoone, in 't opgaen en de lente van zijn leven!
Hoe hebt ghy Abſolon tot tweewerf toe vergeven
Zijn wederſpannigheit; en ſmette ick nu uit noot
Het eerſte halsrecht met mijn' lieven broeders doot?
Hoe ſtoot me dit voor 't hart! het hart begint te kloppen.
Wie kan den laſtermont der eeuwige opſpraeck ſtoppen?

SADOCK.

Het is natuurlijck dat uw broeders ſmert u raeckt.

NATAN.

En koningklijck, zoo ghy geweckt voorzichtigh waeckt.

SALOMON.

Men lette op middelen om 't ſchèrpſte recht te keeren.

SADOCK.

Ghy kunt door geen gena dien boozen aert verleeren.

SALOMON.

Men geef hem keur van beide, een' kercker, of, het zwaert.

NATAN.

Geen kercker is zoo ſterck, die eenen prins bewaert.

SALOMON.

Men laete in ballingſchap hem buiten 't rijck omdwaelen.

SADOCK.

Hy zou met 's nabuurs macht geſterckt zijn ſcha herhaelen.

SALOMON.

Al wie hem hanthaeft, ſtaet mijn ongena t' ontzien.

NATAN.

Wert Abſolon niet ſtil gehanthaeft onder 't vliên?

SALOMON.

Hy won geen legers, om den vader aen te randen.

SADOCK.

Hy won de harten, die te Hebron t' zamenſpanden.

SALOMON.

Na zijn verzoening met heer vader in het hof.

NATAN.

Verzoent hy zich met u, dat geeft nieu oproer ſtof.

SALOMON.

Men zal in Abjathar en Joab 't oproer ſmooren.

SADOCK.

Men ſmoore alle oproer eerſt in dezen eerſtgeboren.

SALOMON.

Ick heb meer broeders: elck voor ander vlamt op 't erf.

NATAN.

Zy ſpieglen zich aen prins Adonias bederf.

SALOMON.

Adonias vergat het Abſolonſche voorbeelt.

SADOCK.

Zoo ruck het zwaert uit: ſtraf dit ſtuck, by Godt veroordeelt.

SALOMON.

Heer vader verſde noit de ſabel in zijn bloet.

NATAN.

Dat ſteef den jongelingk, verſtockt in wrevelmoet.

SALOMON.

Hier dingen om het rijck de broeder tegens broeder.

SADOCK.

En zitghe niet gezalft, gekroont, als rijxbehoeder?

SALOMON.

Zoo zat heer vader oock gezalft op zijnen ſtoel.

NATAN.

Dat oproer wert gedempt, geſmoort in eenen poel.

SALOMON.

Tot vaders hartewee, geſmolten in zijn traenen.

SADOCK.

Wat opſpraeck gaf dit niet aen Joabs oorlogsvaenen?

SALOMON.

Noch heeft de hemel hem op zijnen troon herſtelt.

NATAN.

Niet zonder uitſtaen van het uiterſte gewelt.

1394 *Elck voor ander:* 't zelfde als waarvoor wy nu zouden zeggen: „de een voor, de ander na."

SALOMON.

Hy heeft Adonias voorheene begenadight.

SADOCK.

Den rechten booſwicht, dien ghy voorſpreeckt en verdaedight.

SALOMON.

Het eerſtgeboorterecht miſleit hem in dien droom.

NATAN.

Ghy geeft een hollend paert de ſporen zonder toom.

SALOMON.

Het zwicht, en voelt bezweet zich zelf nu afgeronnen.

SADOCK.

Het geeft in 't renperck u den ſtrijt noch niet gewonnen.

SALOMON.

Men kan het temmen met een yſren montgebit.

NATAN.

Betrou geen hollend rijck. bedenck hoe los ghy zit.

SALOMON.

Zal nu een konings zoon voor 's broeders ſlaghzwaert buigen?

SADOCK.

Al 't rijck, Godt zelf eiſcht recht. heer koning, wy betuigen
Voor uwen troon en Gode en engelen, bereit
Te waecken voor den ſtoel van uwe majeſteit,
Dat wy onſchuldigh zijn aen zoo veel ramps, te vrezen
Uit dien weerſpannelingk, voor weduwen en wezen,
En 't ganſche ſtamhuis, dat op uwe toezicht ruſt,
Van Liban tot den Nijl, van zee en waterkuſt
Tot aen het roode meir. wy bidden, wy bezweeren
U by dit wierroockvat, laet heden triomfeeren
Het heiligh kroonrecht, dat noch bloet noch afkomſt kent.
Zoo houde d' Opperſte u in eere en ongeſchent.
Zoo erve uw koningkrijck op uw nakomelingen,
En geve Levi ſtof uw' lof te koor te zingen.

NATAN.

Wy ſtemmen met dien wenſch en 's hoogen prieſters mont.
De Godt der vaderen bezegele 't verbont
Met David opgerecht, en heilighlijck bezworen,
Toen u de tempelbou van boven wiert beſchoren,
En zulck een rijck belooft, dat eeuwigh duren zou.

SALOMON.

De Godt der vaderen ontzey den tempelbou
Aen vader, om al 't bloet met zijne hant vergoten:
En zal ick nu den dolck in broeders boezem ſtooten,
Met een in vaders hart, dat, op zoo ſtreng een ſtraf,
In zijnen yſren ſlaep, noch opzucht uit het graf?
Hoe redde ick my hier door? onſchuldigh my, heer vader,
Nu 's hemels majeſteit en zijne troonen nader

Dan wy. zoo laegh op d' aerde, in dit gevaer geſtelt.

SADOCK.

Schep moedt, heer koning: zijt geruſt. de hemel ſchelt
U deze miſdaet quijt, indien 't dien naem magh draegen.
Ghy zult den Opperſten en 't hoogh gerecht behaegen
Door dit zoenoffer, van uw ſtrenge hant verwacht.
Vaer voort, voorſtander van 't aertsvaderlijck geſlacht.

SALOMON.

Verdaghvaert Banajas.

SADOCK.

Hy komt hier aengetreden.

BANAJAS. SALOMON. ABIZAG.

BANAJAS.

Rechtvaerdige erfgenaem van Davids rijck en ſteden,
Wy komen u ten dienſt gehoorzaem en bereit.

SALOMON.

Ga daetlijck heene: ſtraf door laſt der majeſteit
Den prins Adonias, en Joab: acht geen bede.
Het heiligh ſlaghzwaert ruſt in zijne purpre ſchede.
Trouwanten, haelt het. laet het recht zijn gangen gaen.
Wy kunnen 't kroonrecht nu niet langer wederſtaen.
Men moet Adonias en zijne rotgezellen,
Verraeders van de kroon, ten nutten ſpiegel ſtellen.

BANAJAS.

Hier is het zwaert.

SALOMON.

Ruck uit, en lever het ons bloot.

BANAJAS.

Daer is 't, heer koning, u ten dienſt in dezen noot.

SALOMON.

Ontfang het van ons hant, en hanthaef 't recht rechtvaerdigh.

BANAJAS.

Ick ga. zy vlughten beide, en kennen zich ſtrafwaerdigh.

SALOMON.

Hier komt Abizag, root bekreten en ontſtelt.
Mevrou, ghy komt te ſpa: het vonnis leght gevelt.

ABIZAG.

Waer berge ick my van rouwe, ô ſtadt, ô hof, ô heuvel,
Hoe deerlijck is het dat een zoon van David ſneuvel!
Wat dolheit dreef hem tot dit huwelijxverzoeck?
Och, is hier geen gehoor? Adonias wat hoeck,
Wat ſchaduw berght uw lijf, in 't uiterſte verlegen?
Nu zoeckt u Banajas met zijnen blooten degen.
Bloetdorſtigh zwaert, zoudt ghy doorrijgen Davids borſt,

U dompelen in 't bloet van zulck een' braven vorſt?
Hoe is de broeder op den broeder dus verbolgen?
Wat gaet Abizag aen? ick wil het voetſpoor volgen
Van Banajas: miſſchien wat mijn gekerm vermagh.
Ten minſte dat hy ons onſchuldig' voor den ſlagh,
Een' al te ſtrengen ſlagh, dien wy niet keeren kunnen.
Men kan een weduwe van David niet misgunnen
Een eerelijcke blijck van onſchult, klaer en kort,
Eer dien verwezen prins de mont geſloten wort.
Het hof zal billijck noch den ſtervenden gelooven.
De waerheit wordt gedruckt, maer ſtaet in 't ende boven.

ABJATHAR. SALOMON.

ABJATHAR.

Hoe durf ick, het valt hardt, voor 't hof te rechte ſtaen?
Dit ſtuck verdaedigen? daer komt de koning aen.
Genade, ô Salomon. ick ſmeecke u om genade,
En ken mijn laſterſtuck.

SALOMON.

Dit naberou komt ſpade,
En al te langkzaem by. wat ſtof gaf Davids zoon
U tweemael tegens Godt, en d' eer van deze kroon
Dus in te ſpannen, op verbeurte van uw ſtaeten
En leven, met de rot der bozen, die my haeten?
Wanneer een ſtaetloos man zich ſchandelijck vertaſt,
Dat baert eene ergernis, die geenen burger paſt:
Maer zoo een amptenaer met eenigh ſchelmſtuck bloot leit,
Dat baert eene ergernis naer maete van de grootheit
En achtbaerheit des mans: hoe groot eene ergernis
Geeft dan d' aertspriester, wien zoo dier bevolen is
Godtvruchtigheit en wat rechtmaetigh is te voeden!
Hoe komt nu d' efod weêr dit ondier uit te broeden?
Had uw ſtoelbroeder, die hier ſtaet, u niet verbeên,
Men groeve u billijck in een hagelbuy van ſteen,
Zoo diep dat ghy het hooft noit zoudt ten hemel heffen.

ABJATHAR.

Belieft de koningk eens genaedigh te beſeffen
Mijn vaders lijden, en bloetſtortinge, ondergaen
Te Nobe, om David, als een halsvrient, uitgeſtaen,
En met der doot bezuurt, daer vijſentachtigh bleven
Gewentelt in hun bloet, en ick, Godt woud 's, mijn leven

1466 Verſta: „had uw ambtgenoot Sadock niet voor u gebeden." — Maar moeilijk zal men van die voorbede iets in de vooraf door Sadock geſproken woorden vinden.
1502 *Ondergaen:* zie 1 *Samuël* XXII: 18 vclgg. De oude uitgave had *onderdaen*, wat den zin niet weinig verduiſterde.
1504 *Vijfentachtigh:* vul aan: *prieſters.*

Noch bergende, de maer aen uwen vader braght:
Ick zie uw gramſchap, die rechtvaerdigh is, verzacht.
'k Heb vijftigh jaeren, in den ring der hutgenooten,
Gelijck aertsprieſter, noit vermoeit, maer onverdroten
De wet bewaert; en, toen uw vader zat vertſaeght
Voor 't heir des Filiſtijns, de Godtheit raet gevraeght.
Ick droegh de godtskiſt, toen hy vlughte in ballingſchappen
Voor Abſolon: en als de liſt hem wou betrappen,
Quam Jonathan, mijn zoon, den balling, op zijn' hals,
Opwecken. zoo veel drux, en zoo veel ongevals,
In 's vaders dienſt bezuurt, behoorden 't hart te roeren
Om niet ten allerſtrengſte een vonnis uit te voeren,
Gelijck mijn ſchult verdient aen uw gewijde kroon.
Godt hanthave op dien voet u op uw vaders troon.

SALOMON.

Ghy hebt de godtskiſt trou voor vader heêngedraegen,
Achitofel ontdeckt in zijn doortrapte laegen,
En vaders rampen lang in zijnen dienſt geproeft;
Een zaeck, by elck bekent, en die geen blijcken hoeft.
Ick wil uw dootſchult met uw dienſten noch vergoeden.
Vertreck naer Anathot: uw acker kan u voeden.
De vloeck aen Ely, en den ſtruick van Ithamar,
Geſpelt te Silo, treft de kruin van Abjathar,
En Eleazer blinckt in Sadock, nu herboren.
Hem is 't aertsprieſterdom in 's hemels raet beſchoren.

JOAB. SADOCK.

JOAB.

Aertsprieſter Sadock, och wie berghtme in dootsgevaer?
Ick vlughte, en grijpe uit noot de horens van 't altaer,
Voorheen den vryburgh van Adonias, den droeven.
Hier wil ick ſterven, en het uiterſte beproeven,
En duicken in Godts hutte, en ſterven op uw wacht.
'k Was lang, als Abjathar, voorheene ontwijt, verdacht,
Oock eer Adonias, van angſt des doots benepen,
De horens van 't altaer voorvlughtigh had gegrepen.
Beſchutme, eerwaertſte, die nu 's konings hart bezit.

SADOCK.

O grijze veltheer, vlught ghy herwaert? wat 's uw wit?
Ick kan uw leven noch uw miſdaet niet verſchoonen.
Dit 's nu de tweede moort begaen aen 's konings zoonen,
Of eer de derde: want ghy trapte op Abſolon,
Miſleide Adonias, en dreighde Salomon.

1535 *Voorheene ontwijt:* verſta: „die een poos geleden zijn ambt verloor."

Uw boofheit houdt geen maet in 't ende van uw jaeren.

JOAB.

Eerwaerdighfte, ghy kunt alleen mijn leven fpaeren.

SADOCK.

Dat is onmogelijck: uw vonnis leght te vlack.

JOAB.

Verzoeck gena.

SADOCK.

Zoo kreegh 't gewijt gezagh een' krack
Ten hove. niemant durf voor vloeckgenooten pleiten.
Ghy quetfte meer dan eens des konings majefteiten.

JOAB.

Mijn tijt is kort: ick ga met eenen voet in 't graf.

SADOCK.

Geen ouderdom ontgaet de wel verdiende ftraf.

JOAB.

Magh Davids volle neef dan geen gena verwerven?

SADOCK.

Noch min dan Davids zoon, die van uw hant moft fterven,
En 's konings broeder zelf wort nu genade ontzeght.

JOAB.

De koning zit te ftreng in 't eerfte halsgerecht.

SADOCK.

Zoo raeckt men eens aen 't endt van alle vloeckverwanten,
Die reis op reis te ftout zich tegens 't kroonrecht kanten,
En zellef tegens Godt, en zijn gewijde wet:
Want Godt heeft Salomon op 's vaders troon gezet.
Ghy weet hoe David fprack: Godt gafme veele zoonen,
Maer wijde Salomon ten nazaet op mijn troonen,
En nam hem tot een' zoon, gelijck een vader, aen,
Om trou, naer Mofes ftijl, de ftammen voor te ftaen.
Zoo wort ghy door den mont des vaders zelf geoordeelt,
Die gaf den erfgenaem des rijx een heerlijck voorbeelt
Van eene rijcke kerck, die hem te bouwen ftont.
Hoe durftghe dan, vervoert door mijn ftoelbroeders mont,
U inmebeelden, dat ghy met uwe eedtgenooten
Den recht gewettighden mooght fchniven en verftooten,
Adonias ten dienft? of achtghe David flecht,
Dat hy het outfte van het jongft geboorterecht
Niet onderfcheiden kon, of immers al te fpade?
Neen zeker, nacht en dagh ging hy met Godt te raede,
En 't hutorakel, fterck gedreven van Godts geeft.
Ghy draeght u recht als een die Godt noch menfchen vreeft.
Zal Salomon, gelijck Godts mont belooft, regeeren,

1570 *Slecht* voor „dom, onnozel."

Zoo moet gerechtigheit en 't kroonrecht triomfeeren.

JOAB.

My wort dan alle hoop van leven kort ontzeght?

SADOCK.

Uw lafterſtuck was niet verweerbaer in 't gerecht.

JOAB.

't Gewijde kleet plagh wel miſdaedigen te bergen.

SADOCK.

Men wachte zich den leeu van Juda dus te tergen,
In 't ſluimren: want komt hy t' ontwaecken al geſteurt,
Dan wort alle ongediert, dat hem beſchimpt, verſcheurt.
Daer hoort men al den bergh met een geſchrey vervullen.
Adonias is doot. de leeu vaert voort met brullen.
Helt Banajas genaeckt. berey u: het is tijt.
Hy ſterft onheiligh, die het hoogh altaer ontwijt.

BANAJAS. JOAB.

BANAJAS.

De prins Adonias moſt zijne dootſchult boeten,
En knielde voor dit zwaert gewilligh aen mijn voeten.
Ghy ziet het noch van bloet gepurpert en beſpat.
Heer Joab, al vergeefs gevloden, en gevat
De horens van 't altaer, geen' vryburgh voor uw leven.
Het vonnis leght gevelt; hier helpt geen wederſtreven.
Ghy zijt oock out genoegh, om d' algemeene ſchult
Te boeten. ſchep dan moedt, en neem voor 't jongſt gedult.
Onſchuldigh ons, dat wy, van hooger hant gedwongen,
Een recht, dat duren zal op aller eeuwen tongen,
Uitvoeren, in den dienſt des konings, uwen heer.

JOAB.

Gedoogh ten minſte dat ick mijne zaeck verweer.

BANAJAS.

Vergeefs. ghy kunt hier door geen trooſt by 't hof verwerven.

JOAB.

Welaen, 'k getrooſtme dan hier aen 't altaer te ſterven.
'k Verzoeck ten minſte dat ghy naer den koningk zendt.
Miſſchien bedocht hy zich. een rechter kan in 't endt
Van zin veranderen: dat 's meer dan eens gebleken.

BANAJAS.

Het recht is heiligh. durft ghy 't vonnis noch beſpreecken?
Zie toe dat ghy de ſtraf door weêrſpraeck niet bezwaert.

JOAB.

Noit was mijn hart in 't velt voor 's doots grimmas vervaert:
Dat tuight dit lichaem, dicht getaiſtert van quetſuren,
In 't vechten op een heide, in 't ſtormen op de muren,

In 't waden door den ſtroom, en 't ſteigren op een rots.

BANAJAS.

Hoe toont de veltheer dan door 't vliên zich luttel trots,
In 't aenzicht van de doot? wie ruſtigh ſterft, ſterft heerlijck.

JOAB.

Wie voor Godts outer in het harnas ſterft, ſterft eerlijck:
Maer 't routme ſchandelijck te ſterven op dien voet.

BANAJAS.

Getrooſt u evenwel, naerdien ghy ſterven moet.

JOAB.

Om Godt ontzeghne niet een' bode heen te zenden,
En hoort naer 's konings laſt, dat zal het recht niet ſchenden,
Noch niet verzwacken. ſta mijn bê zoo luttel toe.

BANAJAS.

Ick ben dit ſammelen, dit ydel uitſtel moê.
Trouwanten, gaet terſtont den koning noch eens vraegen.
Volhardt hy by zijn' laſt, zoo volge ick 't hoogh behaegen.
Men brengme flux befcheit
Van 's konings majeſteit.

JOAB.

Hoe los en wanckel ſtaen de ſtaeten
Der weerelt! ay ziet Joab aen,
In dezen ſchijn, van elck verlaeten.
Men ziet de wiſſelbaere maen
Dan heel, dan half, dan nieu, dan onder,
In 't ent berooft van al haer licht.
Wat is een prins en veltheer, zonder
De zon van 's konings aengezicht?
Noch komt de maneſchijn weêr boven:
Maer zoo ick 't hooft nu onderhael,
Een nacht zal al mijn luiſter dooven
Voor eeuwigh. ſtapelt altemael
Mijne oorloghsdaeden aen de wolcken;
Zy worden nu niet eens gedacht.
Wat baet het dempen van de volcken
Der Idumeen, of van 't geſlacht
Uit koning Ammon, of Syrieren?
Wat baetme dat ick, zonder zorgh,
Aenvoerde Judaes leeusbanieren,
En d' eerſte klom op Sions borgh?
Wat baet het dat ick twintigh jaeren
Bekleede 's rijx veltheerſchappy,
En Davids hofraet holp bewaeren?
Men treet al 's konings bloet voorby.
Ick ſta hier veegh, ter doot gedaghvaert.
Wie keert den ſlagh van 't blinde ſlaghzwaert?

BANAJAS.

Daer komt mijn lijftrouwant. heer Joab, ſta nu vaſt.
Wat hoore ick, dat my druckt!

JOAB.

Hoe luit de jongſte laſt?

BANAJAS.

Dat ick u daetelijck van 't outer af moet rucken,
En leveren uw lijf den koning in twee ſtucken.

JOAB.

Welaen, 'k getrooſtme dan te ſterven aen 't altaer.
Maer gunme een luttel tijts: dat 's buiten uw gevaer.
Mejoffers, laet geen' rou uw harten overſtulpen.
'k Heb overſpeelers, op mijn' hals, in ſtaet gehulpen,
My aen Urias moort door hunnen laſt beſmet,
En wieſch de ſchantvlack af van dat geſchantvleckt bedt.
Waer Abſolon verſchoont, geen Berſaba zou leven:
Veel min zat Salomon zoo diep in 't gout gelieven.
Nu ſterckt dees baſtert, dus moortdaedigh en verwoet,
Zijn vaders teſtament met Joabs edel bloet.
Nu Banajas, vaer voort, aen 't plucken en aen 't rucken:
Daer is mijn borſt, mijn hals. hou Joab in twee ſtucken:
Maer Godt, die uit een wolcke aenſchout dit ongelijck,
Verſcheure Salomons of na zijn nazaets rijck,
Uit onverzoenbre wraecke, aen twee oneffe deelen,
Hier 't hooft en daer de romp, door bloedige erfkrackeelen.

BANAJAS.

Ghy koningslaſteraer, geen konings ongena
Geeft u dien ſlagh, ô neen, maer Abner, Amaza,
Die twee rechtvaerdigen, van u al t' ongenadigh
Miſhandelt, zonder ſchult, zoo godtloos en moortdaedigh,
Verdaegen Godt om wraeck. het bloet drupt op uw hooft.
Wat ſtaenwe langer, als van ons verſtant berooft?
Trouwanten, vaert vry voort. de bloethont baſt noch ſtouter.
Vaert voort, trouwanten, voort, en ruckt den ſchelm van 't outer,
Naer achter in de hutte. ick volge u op de hiel.
Hy ſtorte 't godtloos bloet daer uit met zijne ziel.

REY VAN HOFJOFFEREN.

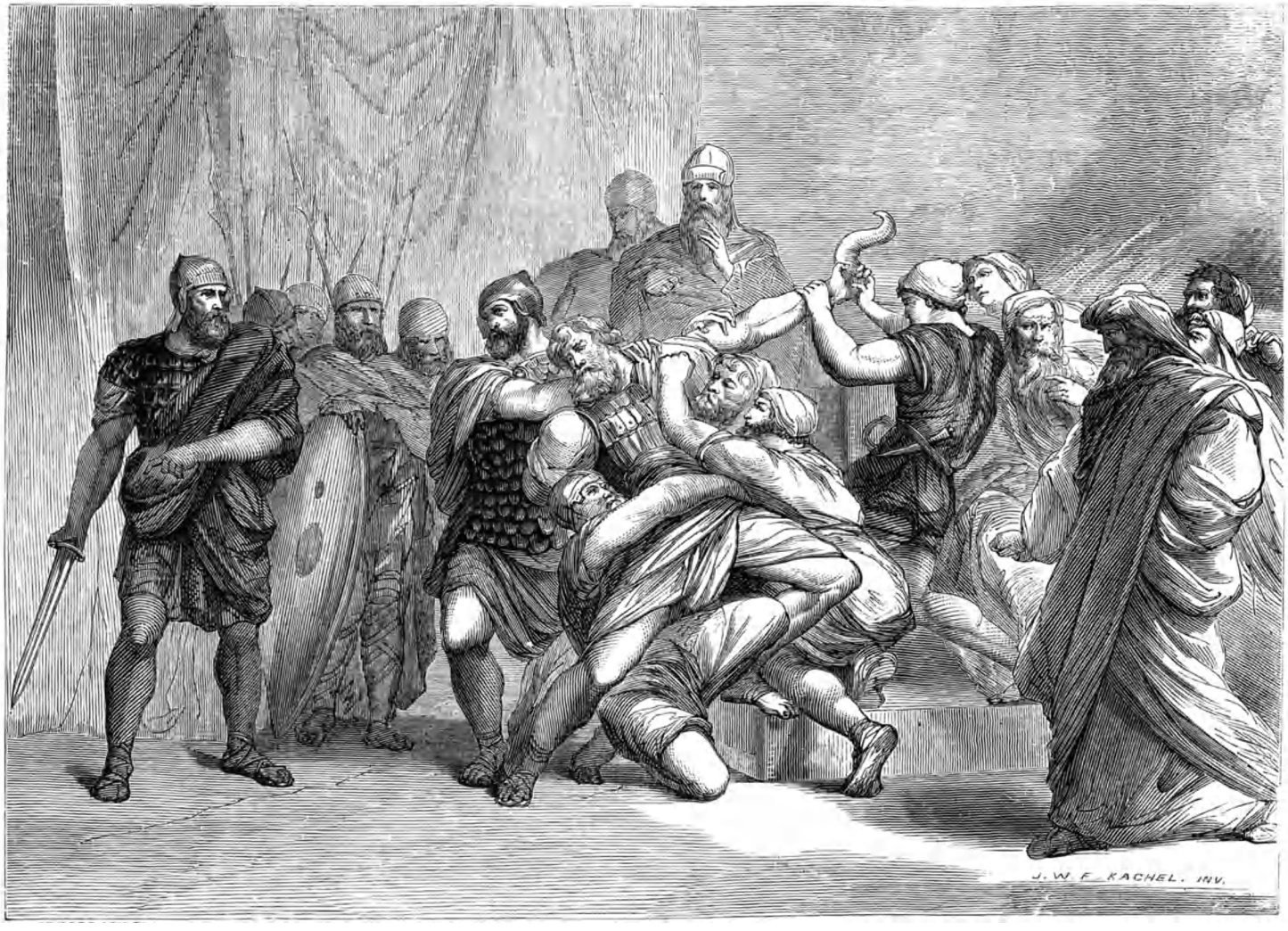
ZANGK.

Wat maer verbaeſt onze ooren!
De prins, zoo hoogh geboren,

1656-1669 Men weet, hoe de vloek van Joab onder de regeering van Salomons zoon Rehabeam door den afval van tien ſtammen werd vervuld.

1670 volgg. Zie 1 *Koningen* II: 32.

1678 *Ick volge u op de hiel:* het was tegen de tooneelwetten, gelijk V. die begreep, Joab voor het gezicht des toeſchouwers te doen ſterven. Zie het daaromtrent aangemerkte in het *Krit. Overz. van den Samſon.*

E. VERMORCKEN. SC.

Boekdruk van Gebroeders Binger.

ADONIAS. — Het Vierde Bedrijf, Blz. 396, — vs. 1675, volgg

Adonias is heen.
Och, waer hy noch verbeen.
Een prins, zoo ſchoon geſchapen,
Is al te vroegh ontſlaepen.
O edelmoedige aert,
Hoe leghtghe door het zwaert
Gevelt op 't grazigh outer.
Zoo wort een bloem door 't kouter
Van haeren ſteel geſneên.
Die jonge friſſche leên
Zal hy voortaen niet reppen,
Noch lucht en adem ſcheppen.
Daer leght nu al de roem
Van zulck een koningsbloem.
Och Hagits zoon, wat vleier,
Wat booswicht, wat misleier
Beweeghde u, al te rijp
Van oordeel en begrijp,
Dus tegens uw' heer broeder,
Der ſtammen hooft en hoeder,
Te wrijten op den hals?
Wat is de weerelt valſch!

TEGENZANGK.

Een prins, getoomt van zede,
Leeft met zijn' ſtaet te vrede,
En houdt zich aen het lot,
Hem toegeleght van Godt:
Maer ongetoomde zinnen,
Die zonder Godt beginnen,
En, vlammende op het heil
Der ſtaeten, boven 't peil
Van hun vermogen ſtijgen,
En worſtelen en hijgen
Naer hoogheit, ſtorten neêr
Ten halve van hunne eer.
Had dees zich zelf geoordeelt
Naer 't broederlijcke voorbeelt,
Noit waer hy ſnel en kort
Zoo laegh ter neêrgeſtort.
Dat komt van reuckloos minnen,
En ſtaen naer koninginnen.
Abizag ſtaet hem dier.
Wie alverteerend vier
Genaeckt verbrant tot aſſen.
O telgh, te ſteil gewaſſen,
Gelijck een cederplant,
Hoe treft u 's hemels hant!

TOEZANGK.

Laet ons de rosbaer eeren,
Den lijckſleep achteraen
Al klaegende vermeeren,
En tijdigh ſterven leeren,
Bedaut van traen op traen,
Die langs de kaecken rollen

1717 *'t Broederlijcke voorbeelt:* dat van Abſolon.

Uit oogen, dick gezwollen,
En root en uitgeſchreit.
Laet hof en alle ſteden
Zich weer in 't roukleet kleeden,
Noch onlangs afgeleit;
Toen David uitgebloncken
Met al zijn majeſteit
In 't graf lagh neergezoncken.
Vlecht lijckkrans en feeſtoen
Van loof en eeuwigh groen.
Dit licht heeft uitgeſchoenen.
Adonias is heenen.

HET VIJFDE BEDRYF.

SALOMON. BANAJAS.

SALOMON.

Hoe ging het, Banajas.

BANAJAS.

Indien men 't zeggen magh,
Behouden 's konings gunſt: het recht heeft zijn beſlagh.
Genade, ô koning: laet mijn' nootdienſt u behaegen.
Men hoort de lijcken der weêrſpannigen beklaegen,
Die 's konings ongena zich haelden op den hals.
De joffers kermen luit: de ſtadt is vol geſchals.

SALOMON.

Heer Banajas, ſta op. zoo wort mijn wil voltrocken.
Dat komt van kroonzucht, en het wederſpannigh wrocken,
En wrijten tegens Godt en Godts gezalfde maght.
Verhael heer broeders endt. het koningklijck geſlacht,
Mijn broeders, neven, en princeſſen mogen leeren,
Dat ſtam noch afkomſt geen gerechte ſtraf kan keeren.

BANAJAS.

Ick ſpoorde, op 's konings laſt, heer broeders ſtappen na,
En ſloegh zijn voetſpoor door mijn hazewinden ga:
Gelijck de jaeger plagh te volgen in het daegen
De veltſtreeck, daer de dou van 't gras lagh neêrgeſlagen,
Tot dat hy 't leger vont, daer zich de bange ziel
Van 't afgejaeghde harte, uit hoogen noot, onthiel.
Beſpieders roken hier en daer een merreckteken,
In 't out cypreſſebooſch. hier had hy zich verſteecken,
In eenen hollen boom, die hem geen vyant wees.
Wy luiſteren een poos, en hooren hoe de vrees
Verzucht in naerheit, daer geen zon noch daghſtrael doorſchijn.
Men riep: ay prins, ſchep moedt, ſchep moedt; koom vry te voorſchijn,
En toon u zelven, en uwe onſchult aen den dagh.
Hy daelde op deze ſtem, en gaf zich bloot, en zagh
Het ſchemeren van 't licht door loof en bruine bladen,
En klaeghde in 't endt bedruckt: helaes, ick ben verraeden.
Dat had Abizag, die my hier wees, niet belooft:
Doch is zy dus beluſt, beholpen met mijn hooft,
Zoo hou het van den romp. laet d'aerde 't bloet opſlorpen,
En 't hooft in haeren ſchoot, gelijck een' bruitſchat worpen.
Zy magh het kuſſen, als de bleecke mont noch gaept,
Tot dat het in dien ſchoot, als in zijn grafſtê, ſlaept.
De kroonzucht kent noch bloet, noch afkomſt, recht noch orden.
Wat was Adonias? wat is hy nu geworden?
Geen koningk op den troon, naer aller volcken recht,
Natuurlijck, buiten ſtrijt, van Godt hem toegeleght,
Maer een miſdaedige, een verraeder, een verwonnen.
Het is gerockent, maer het werck niet afgeſponnen.
Alle eeuwen zullen my verweeren weſt en ooſt:
En hier op ſterve ick, Gode en zulck een doot getrooſt.
'k Vergeef 't heer broeder, my te kraghtigh, en te maghtigh.
Hy proncke met dien klanck en naem van broederſlaghtigh.
Dat is me liever dan regeeren, zoo 't hem luſt.
Nu Banajas, vaer voort. ſla toe. ick ſterf geruſt.
Laet d' overſpeelſter, die haer baſtertkint holp wijden,
Laet vaders aſch zich vry in 't marmergraf verblijden,
[Zoo 't weereltſche beloop den overleên verlicht,]
Dat Salomon zijn' troon op 't lijck des broeders ſticht.
Hy knielt op dit beklagh, die ſlus zoo moedigh ſteigert
In top van uwe kroon. mijn hant en ſlaghzwaert weigert

1758 *Heer broeders:* verſta: met terugblik op vs. 1755, „*uw* (of *zijn*) *heer broeders*" Adonias.
1760 By 't lezen van dezen regel zoû men byna geneigd zijn te vragen, of Adonias zich zelven, dan wel Salomon beſchuldigt.
1762 *D' overſpeelſter:* „Berſaba."
1764 Verſta: „zoo hetgeen hier op aarde gebeurt nog verlichting ſchenkt aan den overledene."

Tot drywerf toe den ſlagh te geven aen uw bloet.
Het hart klopt in mijn lijf. ten leſte ſcheppe ick moedt,
En roepe: 's konings wil, niet mijnen wil geſchiede,
Met eenen 's hemels wil. geen valſche waen verbiede
Den ſlagh te geven aen de kroonzucht, die 't verdient,
En Godt, noch Godts gerecht, noch David heeft ten vrient.
'k Voltreck hier op den laſt, van hooger hant ontfangen.
Hy ſtort ter aerde, en ſterft, en gaet der vadren gangen.
Al 't hoftrouwantſchap roept uit eenen mont gelijck:
Lang leve Salomon, ten dienſt van Gode en 't rijck.
De boſchgalm juicht het na wel drymael, telckens ſlaenwer.

SALOMON.

In 't ſcheiden ſluit de bant der bloetverwantſchap naeuwer
En naeuwer om het hart, dat voelt dien harden ſlagh.
De hemel ſterckme, dat ick dit uitharden magh.
Het kroonegout blinckt ſchoon: maer gout met bloet te ſprengen
Miſverſt den glans van 't gout. de noot leert dit gehengen.
Hoe ging het entlijck, en wat nadruck gaf dit voort.

BANAJAS.

Bedruckte Abizag, die den boſchgalm juichen hoort,
En in een' ſchuilhoeck van het boſch zat weghgeſcholen,
Quam, als een brullende leeuwin, uit duiſtre holen,
Die van haer jongen door den jaeger wert berooft.
De vlechten vliegen wilt om ſchouders, hals en hooft.
Zy komt op dat gerucht door boſch door braem gevlogen.
Een helſche razerny ontſteeckt haer brandende oogen.
Zoo valtze plotſling door den drang op 't ſtervend lijck,
Bezwijmt om Davids zoon, bemorſt zich zelf met ſlijck,
Verſcheurt haer kleeders, borſt, cieraden, en gewaeden.
En leght' er ſtijf en ſtom. geen rou kan 't hart verzaeden.
Ten leſte komtze tot zich zelve, en berſt dus uit:
Mijn zoon Adonias, och koningklijcke ſpruit,
Hoe zijt ghy ingeleit door reuckelooze raeden!
Giet traenen over 't lijck. ſtroit lijckcypreſſe bladen.
Cypreſſeboſch, legh al uw bladers teffens af.
Al 't rijck geleide hem naer 't vaderlijcke graf.
Och, waer hy, als een helt, in 't harrenas ontſlaepen.
Ter weerelt is voortaen geen vreught voor my geſchapen:
Ick wees hem, loos miſleit, dien boom tot eene wijck,
En koom te ſpade, om uit zijn mont een wiſſe blijck
Van mijne onnozelheit te trecken, u te toonen

1100 *Mijnen wil geſchiede: mijnen wil* kan hier aangemerkt worden óf als een nomin. emphaticus, óf als een accuſ., afhangende van *geſchiede*, als ſtond er: *naar mijnen wil.*

1102 *Ingeleit* voor „verleid." Zie *Uitl. Woordenb.* op HOOFT *in v.* Wy zeggen nog in gelijke beteekenis: „ingeſleept," offchoon dan altijd met vermelding van de plaats of zaak „waarin."

1830 Echt dichterlijk gedacht en uitgedrukt.

Dat my geen ſcepterzucht, geen glans van koningskroonen
Bekoorde, om Salomon te ſtooten uit den ſtaet,
Van David en van Godt hem toegekeurt. ô ſmaet,
Alle eeuwen zullen nu Abizag ſchuldigh achten.
Helaes, ick vreeſde hem t' ontdecken met mijn klaghten,
En toefde veel te lang. het is te lang gebeit.
'k Heb dien miſleiden prins te wreet mijn hof ontzeit,
Uit angſt en vreeze voor zijn' broeders ongenade.
De ſlagh is nu gegaen: dit kermen komt te ſpade.
Zoo kermtze, en jammert flaeu op 't lichaem in het ſtof.
Men heft haer op, en brengt het princenlijck in 't hof,
Met eene rosbaer, om te zalven naer de wijze.
't Gedije Gode alleen en uwen ſtoel ten prijze.

SALOMON.

Hou ſtant. roep Semeï met Sadock hier voor my.

BANAJAS.

Hy komt gedaghvaert, en het hooft hangt op een zy.

SEMEÏ. SALOMON. SADOCK.

SEMEI.

Genade, ô koning, och, hy durf het naulijx hoopen,
Die aen den vader zich te ſchendigh dorſt verloopen;
Den vader, balling en verſteecken van de kroon,
Door geen uitheemſch gewelt, maer van den eigen zoon,
Noch vloecken, laſtren, en een ſnooden bloethont ſchelden,
En, dat noch hooger loopt, hem en zijn trouſte helden
Ten berge af ſteenigen, ten ſchimp van zijn gedult.
'k Bekenne, ick ſteeck te diep in onverzoenbre ſchult,
En bidde u om gena. toen David triomfeerde,
En over 's rijx Jordaen naer Sion wederkeerde,
Verneêrde ick my voor hem, uit rouwe en harteleedt.
Hy zalfde mijne ſchult, bezworen met een' eedt.
Wil nu de nazaet ſtreng mijne oude dootſchult wreecken,
Zoo ben ick lijveloos: zoo valt' er niet te ſmeecken.
Maer ghy, die vader in genade geenſins wijckt,
Kunt zedigh flechten al wat u verongelijckt.
Zoo komtghe David en zijn heiligh voorbeelt nader.
Zoo trooſte my de zoon, als eertijts zijn heer vader.

SALOMON.

Ick weet wat David my belaſte wijs en ſtil.
Ghy deelt met Joab diep in vaders jongſten wil:
Noch zal men 's konings eedt niet licht in u onteeren.
Uw ſtraf genaeckt. laet zien wat ons de tijt wil leeren.

1844a *Naer de uijze* voor „zoo als dat gebruikelijk is."

Boekdruk van Gebroeders Binger

ADONIAS. — Het Vijfde Bedrijf, Blz. 311. — vs. 1315 volgg.

KRITISCH OVERZICHT

VAN

ADONIAS.

Bekend is het, hoe, van de vroegſte tijden af, in 't Oosten het gebruik heerschte, dat, wanneer een Vorst den troon beklom, hy, ter verzekering van zijn gezach, zich langs den kortſten weg ontdeed van al wie daarop eenige aanſpraak kon doen gelden, of deel aan de regeering had gehad: een krachtig middel, 't welk naderhand niet zelden ook by de Westerſche, vooral by de Frankiſche Vorſten, is by der hand genomen. Ook de gewijde bladeren leveren niet weinige voorbeelden op van dergelijke uitroejing of vervolging, door den regeerenden Vorst tegen zijn naaste betrekkingen in 't werk geſteld. Zoo zien wy Saul pogingen aanwenden om zijn ſchoonzoon David om te brengen: zoo laat David — zij 't dan op verzoek der Gabaonners — zijn zwagers, Sauls zonen, opknoopen: zoo poogt Athalia het gandſche koninklijke zaad van Juda uit te delgen: op gelijke wijze vierde Salomon zijn komst tot den zetel Davids door broederſlachting, aan diens oudſten zoon, Adonias, gepleegd, door het ten dood verwijzen van den wakkeren Groot-Vizier of Opperveldheer Joab, die de trouwſte ſteun van den troon was geweest, en door het in ballingſchap zenden van den Hoogepriester Abjathar, wiens grijze vader een dienst, aan David bewezen, met het leven bekocht had, en die zelf, op 's vaders voorbeeld, den overleden Koning met onbezweken yver had gediend. Gewis, ook de gedachte, dat dergelijke ſtrafoefeningen alleen in navolging geſchiedden van 't geen in Aziën gebruikelijk was, en dat Adonias door zijn vroegere handelwijze, zoo wel als door zijn onvoorzichtig aanzoek om Abizags hand, aanleiding had gegeven om achterdocht te verwekken in het gemoed van Salomon, zouden ons niet weêrhouden, het gedrag van dezen onmenschlijk, onnatuurlijk en ondankbaar te noemen, werd ons de mond niet gesloten en alle vermetele oordeelvelling verboden door de bedenking, dat Salomon ten deze handelde op uitdrukkelijken last des Heeren. In hoe verre zoodanige last, waarvan echter in de Heilige Schrift geen melding wordt gemaakt, analogisch kan of mag worden onderſteld, 1°. uit de omſtandigheid, dat Salomon onder Gods bepaalde beſcherming

ſtond en door Hem met byzondere gaven was gezegend, 2°. uit de laatſte bevelen, door den ſtervenden David aan zijn zoon gegeven — zie daar wat ik hier niet verlang te onderzoeken; daar het my zoû voeren op het gebied dier theologiſche twistvragen, welke ik in dit werk ſteeds heb zoeken te ontwijken. Dit echter ſtaat by my vast, dat, zoo dra men, by de handelingen, die het onderwerp van Vondels treurſpel uitmaken, in Salomon niet anders ziet dan den uitvoerder van den Goddelijken wil, alle andere beſchouwingen moeten zwichten, en elke grond tot zijne rechtvaardiging, van elders ontleend, nergends anders toe dient dan om dien hoofdgrond te verzwakken. Evenzoo b. v., indien het mogelijk ware, byredenen te vinden, welke Abraham hadden kunnen nopen, zijn zoon Izaak naar den berg te voeren om hem aldaar te offeren, waar zoû dan de verdienſte blijven zijner gehoorzaamheid aan God?

En dit is nu juist het eenige verwijt, 't welk ik tot Vondel richten moet met betrekking tot dit anders overheerlijke dichtſtuk, dat hy, naar wiens opvatting toch de wijze en godvruchtige Salomon, niet uit eenige ſtaatzucht, maar uit onderwerping aan hoogeren wil, en met een bloedend hart, zijn broeder ter dood zond, dit beginſel zijner handelingen te weinig op den voorgrond plaatst, en te veel bygronden in de ſchaal legt, die, om dat zy meestal gemakkelijk te wederleggen vallen, de kracht der eenige geldige reden verzwakken en deze in de ſchaduw ſtellen. Zoo als onze dichter zijn ſtof behandeld heeft, is het den lezer of toeſchouwer niet mogelijk, de gedachte van zich af te werpen, dat Sadock, wien het ambt van Abjathar, Banajas, wien dat van Joab is toegezegd, hier op een alles behalve onpartijdig ſtandpunt ſtaan, en dat hunne redenen en raadgevingen minder ſtrekken om de eere Gods en het gezach van Salomon, dan wel om hun eigen aanzien en grootheid te bevorderen: zoo dat daarby het hoogere vraagpunt geheel op den achtergrond raakt en de zaak zich oplost in een hof-kabaal, waarby het vorige ministerie Joab-Abjathar het onderſpit delft, om voor het ministerie Natan-Sadock-Banajas plaats te maken; terwijl Adonias het ſlachtoffer dier nieuwe *combinatie* wordt. Het gevoel, dat, na de lezing van het treurſpel, dan ook overblijft, is dat van medelijden met den ſchoonen en begaafden jongeling, en van wrevel jegends den Koning en zijn raadslieden, welken laatſten indruk het zeker niet in 's dichters plan lag te verwekken.

Te meer is het jammer, dat hy te dezen opzichte een verkeerden weg is ingeſlagen, om dat het treurſpel zich voor 't overige door zulk een heerlijke poëzy en door zulke treffende dramatiſche toeſtanden onderſcheidt. Reeds door een gelukkigen aanvang munt het ſtuk boven vele andere van onzen dichter uit. Geen lange inleiding verkondigt den toeſchouwer wat er gebeurd is, of wat hy vernemen zal; hy wordt terſtond *in medias res*, in de handeling, geplaatst: hy ziet Abizag „ter kerke" gaan, en Adonias de gelegenheid waarnemen, om haar een liefdeverklaring te doen. Stooren wy er ons niet aan, zoo het onderhoud tuſchen den Oosterſcher Prins en de Odaliske hier en daar een weinig zweemt naar een morgenkout tuſchen een Amſterdamſchen burgemeeſterszoon en een welopgevoede koopmansdochter, of zoo hier de ſchoone maagd, die alleen geroepen was om den ouden en kouden David te verwarmen, wordt geïdealizeerd, en aan haar betrekking tot dien Vorst een verheven geeſtelijk karakter gegeven: — wy kunnen het aan onzen dichter niet ten kwade duiden, dat hy met de Oosterſche zeden niet in allen deele bekend was, en nog veel minder, dat hy van zijn recht gebruik maakte om een hoofdperſonaadje van zijn ſtuk, die in de geſchiedenis een alles behalve waardige rol ſpeelde, in zijn dichtſtuk te veredelen. Daarby doet de weelderigheid der diktie ons by 't lezen van dit eerſte tooneel het gemis der lokale kleur al ſpoedig vergeten: onwillekeurig zal men belang ſtellen in den ſchoonen jongeling, die zich zoo bevallig en welſprekend uitdrukt, en in de bekoorlijke maagd, die hem met zulk een kieſche beſchei-

denheid te woord ſtaat; en gaarne zal men het oordeel onderſchrijven, hetwelk Bakhuizen van den Brink uitbrengt, wanneer hy, van dit tooneel gewagende, de volgende bewoordingen bezigt [1]): „ziet, hoe de blozende maagd met ſchuchtere ſchaamte te voorſchijn treedt als het morgenrood waarmede zij vergeleken wordt: met hoeveel Oosterſchen eerbied zij de vurige betuigingen van den koninklijken Prins verneemt: hoort, met hoeveel talent deze op zijn beurt de ongeſchiktheid van eene huwelijksvereeniging, op het oogenblik, dat alles nog om zijnen vader rouw draagt, bemantelt: maar vooral bewondert die mengeling van jeugdigen hartstogt, met de godsdienſtige reinheid van de maagd, die den koninklijken profeet in hare armen gekoesterd had: dit tooneel moet den hardnekkigſten tegenſtander overtuigen, hoe zeer Vondel het betamelijke niet alleen kende, maar ook, des vereischt, wist te eerbiedigen."

Niet minder gepast is de toon, door Adonias aangeſlagen in het tooneel, waarin hy de machtige Sultane Berſaba zoekt over te halen om zijn voorſpraak te zijn by haar zoon: en ook de wijze, waarop zy hem beſcheid doet, is haren rang en haar karakter waardig. Wat den fraai geverſifieerden Reizang betreft, die 't Bedrijf beſluit, deze ſtrekt voornamelijk om den naam van Abizag nog verder tegen opſpraak te beſchermen; maar juist die moeite, welke Vondel zich herhaaldelijk geeft, om te betoogen, dat er niets zinnelijks in den omgang tusſchen David en de ſchoone Sunamitiſche had beſtaan, zoû ons byna doen denken, dat hy op dat punt niet zoo geheel vast was: — en werkelijk, wanneer men den aart der Oosterſche Vorſten in 't algemeen op 't ſtuk der vrouwen, en dien van David in 't byzonder, nagaat, dan valt het moeilijk aan de letter van den text, zoo als wy dien in 't boek der Koningen lezen, een zoodanige verklaring te geven als met Vondels opvatting zoû overeenkomen. Intusſchen, zy diende hem in zijn treurſpel, zy is ſtichtelijk, zy is vereerend voor zijn heldin: en dat alles moet ons, gelijk ik zoo ſtraks reeds zeide, wel bevredigen.

Het Tweede Bedrijf vangt aan met een onderhoud tusſchen den Prins en zijn beide medeſtanders Abjathar en Joab, waaruit nu blijkt, dat niet zoo zeer de liefde, als de ſtaatzucht de drijfveêr was van het aanzoek, door hem om Abizags hand gedaan; en dat hy hoopte, door een huwelijk met 's vaders weduwe aanſpraak op 's vaders zetel te verwerven. Dit tooneel was noodig om het volgende voor te bereiden en de reden te verklaren, die Salomon beweegt, het verzoek af te ſlaan, hem door zijn moeder ten behoeve van Adonias gedaan Met dat al doet het ons een onaangename gewaarwording ondervinden, dat Salomon, na zoo plechtig gezworen te hebben by God, aan Berſabaas begeerte te voldoen — zie vs. 515—521 — des-niet-te-min, zoodra hy vernomen heeft, waar zy heen wil, en zonder zich verder in 't minst aan zijn belofte te ſtooren, een nieuwen eed zweert, dat hy zijn broeder zal doen ombrengen. Ik weet, dat alles is overeenkomſtig het verhaal, dat wy in den Bybel lezen; maar is, om dat het Salomon is, die de eedbreuk pleegt, daarom de eedbreuk geöorloofd of zelfs verſchoonbaar? — Ik geloof, dat zoodanige ſtelling onaannemelijk en in haar gevolgen hoogst gevaarlijk ware; immers zoû menig een, die zich zelven een Salomon rekent, er aanleiding uit kunnen halen om, waar hy gedane beloften niet nakwam, zoodanig voorbeeld tot verontſchuldiging, misſchien wel tot rechtvaardiging, van zijn gedrag by te brengen.

Salomon ſchijnt dan ook zelf te gevoelen, dat zijn handelwijze er maar half door kan en zoekt daarom ſteun by zijn raadslieden Natan en Sadock. Hoe fraai geſchreven het tooneel ook zijn moge, waarin zy hem vermanen tot het bevelen van 's Prinſen dood, het hindert ons echter, uit hun mond een taal te hooren, als die vs. 601, 604, 605,

1) Gids van 1817. *Vondel met Roskam en Rommelpot*, blz. 211.

610, 613, 614 en 629—637 enz. geſproken wordt, en wy zouden hun gaarne toevoegen wat in Racines meesterſtuk Abner tot Mathan zegt:

Mathan, d'un prêtre est-ce là le langage?

Zeer menschkundig is in het Derde Bedrijf het tooneel behandeld tusſchen Berſaba en Abizag. De Koningin heeft uit de beſtraffing, welke zy van haren zoon heeft ondergaan, haar eigen kortzichtigheid leeren inzien, en nu wreekt zy zich op de arme Abizag, welke zy onbarmhartig doorhaalt en aan wie zy de ſchuld geeft van den toeleg. Dit gandſche onderhoud is meesterlijk geſchreven, en, even overeenkomſtig met de menschlijke natuur als Berſabaas oploopendheid in den aanvang, is het medelijden, dat zy naderhand met Adonias aan den dag legt en waaruit zy den raad ontleent, dat Abizag zich tot den Koning wende. Het eenige wat, vooral om het verband, hier ter plaatſe my althands hindert, is het voorbeeld, dat vs. 897, 898 wordt bygebracht. Wat Salomon hier doet tot behoud van zijn kroon, moest in geen vergelijking gebracht worden met hetgeen door Abraham verricht was uit loutere gehoorzaamheid jegends God.

Hoogst aandoenlijk is het tooneel tusſchen Salomon en Abizag, en men beſpeurt, hoe de dichter, by wien hier het menſchelijk gevoel luider ſpreekt dan de orthodoxie, aan de eenvoudige „Maagd van Suinen" te dezer gelegenheid welſprekender taal in den mond legt dan aan den wijzen Salomon.

Banajas komt nu den Vorst, of 't nog noodig ware, nader aanſporen tot handhaving van zijn gezach: de Koning verlangt, in weêrwil van al hetgeen hy uitkraamt over zijn broederliefde, niets liever — mids ſlechts de „opſpraak" vermeden worde — dan aan die taal gehoor geven. „Aan den laster — zie vs. 1157 — moet de mond geſtopt worden," en dan zal 't recht zijn gang kunnen gaan. Jammer, dat hetgeen de vrome Vorst hier zegt, ons wat te veel de redeneeringen van den vromen Tartuffe voor den geest roept.

Wy vergeten echter het een en het ander by 't lezen van den heerlijken zang, die volgt, en waarin de Rei, na op de treffelijkſte wijze de rampen te hebben geſchilderd, die de ſtaatzucht brouwt, en de gevaren, die den troon omringen, Salomons aanſpraken beter verdedigt, dan hy zelf gedaan had.

Adonias, zijn toeleg ontdekt ziende en 't ergſte vreezende, komt nu hulp zoeken by Abizag, die echter, mede beducht voor zich zelve, weinig troost geeft, hem niet bergen wil en ten ſlotte geen anderen raad voor hem weet, dan dat hy in een ouden cypreſſeboom kruipe. De angst van Adonias voor zijn leven en die van Abizag voor haar ſtelling ten hove zijn kunſtig tegenover elkander geplaatst.

Salomon ontfangt van Achimaäs de bewijzen, welke hy nog noodig had om van 't beſtaan eener ſamenzwering overtuigd te zijn. Opmerkelijk is het, dat byna elke regel in 't verhaal dat Chuſaï doet, vs. 1278—1322, zoo wel als hetgeen gezegd wordt aangaande het in een kring geteekende ſtuk — vs. 1329 — ontleend is aan epizoden uit de eerſte beroeringen tegen Spanje in 1560 en volgende jaren.

De Koning ontbiedt hierop Natan en Sadock, en, hoezeer genoeg wederſtrevende om zijn verantwoordelijkheid te dekken, hy eindigt met toe te geven aan hun ernſtige vermaning om geſtrengheid te oefenen. Jammer, dat onze dichter, in plaats van Salomon hier als een rechtvaardigen, maar ſtrengen rechter voor te ſtellen, hem verlaagt tot een laf ſpeeltuig in de handen der Geeſtelijkheid, waarvan hy een vrijbrief verlangt om een moord te plegen. Bovendien ſteunt dit niet op eenig verhaal: nergends leert de Schrift, dat de Prieſters en Profeeten onder Salomon den invloed behielden, dien zy onder David hadden; en waartoe zoû hem zijn *wijsheid* ook gediend hebben, indien hy aan den leiband van anderen had moeten loopen?

Aan Banajas wordt nu opgedragen, het halsrecht te voltrekken; terwijl Abizag van hare zijde den Prins opzoekt, om hem zoo mogelijk nog te redden, maar vooral — want te dien opzichte legt V. weer zijn diepe kennis van 't menschelijk — hier van 't vrouwelijk — hart aan den dag — haar eigen ontschuldiging uit zijn mond te doen vernemen.

Altijd geheel overeenkomstig met Vondels opvatting, hoezeer weinig tragisch, is de houding, welke Abjathar en Joab aannemen. De eerstgenoemde komt zeer deemoedig om vergeving vragen en zijn voormalige diensten ophalen, waar tegen dan ook weinig te zeggen valt; en de Koning zendt hem in ballingschap: Joab vlucht in den tempel en omhelst de hoornen des altaars. Hierin is de gewijde oirkonde — 1 *Kon.* II — gevolgd; doch ook alleen hierin; want in het bybelverhaal verloochent Joab zijn karakter niet, gelijk by Vondel. Men oordeele:

„Ende het wert den Koningh Salomo aengeseyt, dat Joab tot de Tente des Heeren gevloden was; ende siet hy is by den altaer: Doe sondt Salomo Benaja den sone Jojada, seggende, Gaet henen, valt op hem aen.

„30. Ende Benaja quam tot de Tente des Heeren, ende seyde tot hem: Soo seyt de Koningh, Komt uyt, ende hy seyde, Neen, maer hier sal ick sterven: ende Benaja bracht de antwoorde weder aen den Koningh, seggende; Soo heeft Joab gesproken, ende soo heeft hy my geantwoort.

„31. Ende de Koningh seyde tot hem; Doet gelijck als hy gesproken heeft, ende valt op hem aen, ende begraeft hem: op dat gy wechdoet van my, ende van mijns vaders huys, dat bloet dat Joab sonder oorsake vergoten heeft.

„32. Soo sal de Heere sijn bloet op sijnen kop doen wederkeeren, om dat hy op twee mannen, rechtveerdiger ende beter dan hy, aengevallen is, ende die met den sweerde gedoot heeft, daer het mijnen vader David niet en wiste, Abner den sone van Ner, den Krijghs-oversten van Israël, ende Amasa den sone Jethers, den Krijghs-oversten van Juda.

„33. Alsoo sal haer bloet wederkeeren op den kop Joabs, ende op den kop sijnes zaets in eeuwigheyt; maer David, ende sijn zaet, ende sijn huys, ende sijn throon sal vrede hebben van den Heere tot in eeuwigheyt.

„34. Ende Benaja de soon van Jojada gingh op, ende viel op hem aen, ende doodde hem: ende hy wert begraven in sijn huys, in de woestijne."

Van dit textverhaal heeft Vondel alles bewaard, wat aanleiding geeft om Joab te bezwaren, als b. v. den moord, vroeger aan Abner, en dien aan Amasa gepleegd, zonder te bedenken, dat David er in den tijd party van getrokken had, en het wat hard was, hem, Joab, nu, na zoo vele jaren, te straffen voor misdrijven, welke men, toen zy gepleegd waren, had door de vingers gezien: ja zelfs voegt Vondel er tot bezwaar des Veldheers den moord by, aan Absolon gepleegd, als of het ombrengen van dien oproerling — hoezeer door David afgekeurd — niet het eenige middel was geweest om het Rijk voor scheuring te bewaren en den burgeroorlog te doen eindigen; en als of Salomon, nu hy Adonias liet van kant maken, iets anders of beters deed dan Joab toen gedaan had. — Maar 't is niet genoeg, dat Vondel de schuld des grijzen Veldheers verzwaart, waarby hy zich op den Bybel beroepen kon, hy verlaagt zijn karakter, waarvan voor 't minst het gewijd verhaal de waardigheid ongeschonden laat. Immers de Joab uit de Schrift doet geen enkele poging om het vonnis verzacht te krijgen, 't welk hy weet, dat over hem geveld is: de Joab uit de Schrift weet zeer goed, dat van Sadock geen deernis is te verwachten: de Joab uit de Schrift smeekt geen genade, maar, zich zelven tot in 't uiterste gelijkblijvende, tart hy in tegendeel den Koning, hem te laten dooden op de wijk- en vrijplaats, welke hy zich heeft uitgekozen; wel bewust, dat hy alzoo en Salomon en het Priesterdom in de moeilijkste stelling brengt en hun, in zijn sterven, den vloek

der heiligſchennis tegen 't hoofd werpt. — De Joab daar-en-tegen, zooals Vondel hem voorſtelt, is een lafaart, die, uit zucht tot lijfsbehoud, zijn toevlucht neemt tot onwaardige gebeden en gezochte verontſchuldigingen: een vreesachtige grijzaart, in wien ons niets den *lion duke* van Juda herinnert. Ja zelfs, hy wordt niet eens gedood terwijl hy 't altaar omhelst; maar — om aan de tooneelregels der ouden te gehoorzamen — achter in de hut, hetgeen bepaald in ſtrijd is met het geſchiedverhaal. Een bewijs, hoe ook de meest naauwgezette bybelvertolkers — en wie was op dit ſtuk naauwgezetter dan Vondel? [1] — zich nu en dan (in hun oogen onheduidende) onnaauwkeurigheden veroorloven, uit liefde voor een aangenomen ſtelſel. Het ſtond hier eenmaal by onzen dichter vast, dat Salomon en die van zijnen rade niets verkeerds konden doen, ook daar zelfs, waar de Schrift hun daden niet qualificeert, en daarom moesten Adonias, Abjathar en Joab nog zwarter gemaakt worden, dan zy in de gewijde bladeren zijn afgeſchilderd. Op zich zelve beſchouwd is echter Joabs klacht — 1624—1649 — een keurig brok poëzy. Vooral is de plaats, waar hy zich zelven vergelijkt by de maan, wier glans verdwijnen moet zoo dra de vorſtelijke zon haar niet meer beſchijnt, echt dichterlijk en waar. — Treffend evenzeer is — vs. 1659—1663 — zijn zelfverwijt, en hoogst menschkundig in den dichter, hem in zijn uiterſte berouw te doen gevoelen over het deel, dat hy gehad heeft in den moord van Uria en in dien van Abſolon, waardoor hy zelf aan hem, die thands hem ter dood laat brengen, de macht daartoe in handen heeft gegeven. Niet minder gelukkig is de voorſpelling aangebracht, waarmede hy zijn *diatribe* beſluit. Wat ons daar-en-tegen hinderen moet, is de taal, aan Banajas vs. 1670—1679 in den mond gelegd. Het ophalen van den manſlag, aan Abner en aan Amaſa gepleegd, was, volgends den ſtraks aangehaalden text, door Salomon geſchied, en was in den mond van dezen, die een glimp moest geven aan 't vonnis dat hy uitſprak, niet ongepast; doch gruwzaam klinkt het verwijt deswege gedaan in den mond van Banajas, vooral als men bedenkt, dat hy de hooge betrekking van Joab verkreeg, en de ſcheldwoorden, die hy zich veroorlooft tegen den man, dien hy dooden gaat en van wien hy erven zal, gevoegd by de quaſi-vergeving welke hy, vs. 1748, aan den Koning vraagt voor het volbrengen van diens last, maken hem tot een toonbeeld van laagheid. Ook hier had V. behooren te vermijden, den man, dien de geſchiedenis in geen ongunſtig daglicht ſtelt, verachtelijk te maken, en het tooneel tusſchen de beide krijgshoofden had er by gewonnen, indien hy elk hunner had gehandhaafd by die waardigheid, die hun ſtand betaamde, en bovendien den Oosterling eigen is.

Een gezang der Hofjofferen ſluit dit Bedrijf. Zy beklagen hierin Adonias, wiens droevig uiteinde zy toeſchrijven aan zijn liefde voor Abizag. Dit is zeer vergeeflijk, ja natuurlijk en zelfs loffelijk in die dames; doch aan den anderen kant byzonder geſchikt om den lezer, die reeds de overtuiging had, dat de liefde van Adonias niets anders was dan een voorwendſel om den troon te beſtijgen, weder in de war te brengen. Hier werpt alzoo Vondel — en 't doet zijn hart eer aan — de gandſche ſtellaadje om ver, welke hy zoo moeizaam tot een ſtraffchavot voor Davids wettigen kroonopvolger had opgebouwd.

Banajas komt nu de voltrekking van het vonnis aankondigen, 't welk zich Salomon in al zijn byzonderheden laat verhalen. Dat verhaal is ſchoon; jammer maar, dat het nu deze reis wederom Banajas is, op wien — geheel onnoodig wederom — een vlek wordt geworpen. De Schrift vermeldt eenvoudig — vs. 25 — dat Salomon Banajas zond om Adonias te dooden, — en „die (Banajas) viel op hem aen, dat hy ſterf." Het ſtond Vondel natuurlijk vrij, met betrekking tot de wijze, waarop die doodſlag plaats had, zijn

1) Zie o. a. het Berecht voor den *Jefta*.

dichterlijke fantazy te laten weiden; maar geheel ondichterlijk, ja zeer gemeen is het middel, waarvan Banajas zich bedient om den Prins uit zijn ſchuilhoek te lokken, en, zoo hy zich niet ſchaamde het te bezigen, hy had zich moeten ſchamen, het te vertellen. Over 't geheel betreur ik het, om het tragiſch effekt, dat Vondel de verliefde Abizag wat al te preutſch of wat al te onbarmhartig heeft voorgeſteld. Wat baat het, of zy al klaagt en jammert na den dood haars minnaars, wien zy, toen hy leefde, een ſchuilplaats weigerde? Had Vondel integendeel haar het verzoek van Adonias laten toeſtaan, en dezen door Banajas uit haar armen en uit haar woning laten rukken, de ſituatie had aanleiding kunnen geven tot een treffend en aandoenlijk tooneel, waarvoor wy dat met Joab gaarne gemist zouden hebben. Niet Joab, Adonias is de hoofdperſoon, waarvoor de ſchrijver de belangſtelling der toeſchouwers vordert: het zijn de laatſte oogenblikken van Adonias, niet die van Joab, waarover men zich 't meest bekommert en welke hy alzoo aanſchouwlijk had behooren voor te ſtellen. Doch — om dat de Bybel maar in enkele woorden den dood van Adonias en zeer breedvoerig dien van Joab vermeldt, begrijpt Vondel dat voorbeeld te moeten volgen, en wijdt eenige tooneelen aan de voorſtelling van het uiteinde des vertrouwelings, terwijl hy dat van zijn held alleen door middel van een verhaal doet kennen. 't Had juist omgekeerd moeten zijn.

Het treurſpel zoû, na het gegeven verſlag, een einde kunnen nemen; maar ongelukkig had Vondel zich nog een klauſul herinnerd uit het bloed-testament van David, welke hy begreep, hier te pas te kunnen brengen, om dat de kronijkſchrijver, waar hy van Salomons vestiging gewach maakt, tevens de vervulling herdenkt van den last, door den ſtervenden Koning aan zijn zoon gegeven (1 *Kon.* II: 8, 9):

„Ende ſiet by u is Simei de ſoon van Gera, de ſoon van Jemini uyt Bahurim, die my vloeckte met eenen geweldigen vloeck, ten dage als ick ging na Mahanaïm: doch hy quam af my te gemoete aen de Jordane, ende ick ſwoer hem by den Heere, ſeggende: Soo ick hem met den ſweerde doode!

„9. Maer nu, en houdt hem niet onſchuldigh, dewijle gy een wijs man zijt: ende gy ſult weten wat gy hem doen ſult, op dat gy ſijn grauw hair met bloet in 't graf doet dalen."

Deze woorden, de wraakzuchtige zwanezang van Koning David, had de groote vertaler van Davids Harpzangen maar liever moeten vergeten, dan ze hier als een overtelligen lap achter aan zijn drama te pas te brengen. Wat daarvan zij, Simeï verneemt het verbod om Jeruzalem ooit te verlaten: een verbod, 't welk Salomon te voren zelf erkent dat een geſpannen ſtrik is, en overtreden zal worden; en hierop eindigt het ſtuk, met de waarlijk te dezer gelegenheid al vrij zonderling aangebrachte lofrede van Sadock:

Het luſt me in Salomon den vredevorſt te aenſchouwen.

Ik ben geſtrenger geweest by de beöordeeling van dit treurſpel dan by die van den „Salomon" of de beide „Davids." 't Is om dat ik deze, vooral de laatstgemelde, meer aanmerk als gedramatizeerde voorſtellingen der geſchiedenis, terwijl de „Adonias" daaren-tegen, even als de „Jefta," een onderwerp leverde, volkomen geſchikt om als treurſpel behandeld te worden, en Vondel van 't eene zoo min als van 't ander party getrokken heeft op zoodanige wijze als men recht had te verwachten. — En toch, ondanks mijn ſtrenge beoordeeling, moet ik getuigen, dat ik den „Adonias," in weêrwil van al zijn gebreken, voor een der heerlijkſte en beweeglijkſte dichtſtukken houde, die in onze taal geſchreven zijn, en hem nooit zonder diepe ontroering heb kunnen lezen.

Indien ik na den „Lucifer" Vondels „Tooneelfchilt of Pleitrede voor het tooneelrecht" heb doen volgen [1]), is zulks geweest om dat dit vertoog met het gemelde treurfpel in het naauwfte verband ftond en by vorige uitgaven dan ook beftendig voor of achter dat ftuk is gedrukt geworden, geenszins om dat het tot hetzelfde jaar behoorde. My is althands geen druk van het „Tooneelfchilt" voorgekomen ouder dan die in het jaar 1661 by de wed. A. de Wees het licht zag: en te meer moet ik aannemen, dat de hier vermelde de oudfte is geweest, om dat in ditzelfde jaar 1661, en nadat Vondel, als om zijner tegenparty feitelijk weer te bieden, vier treurfpelen op bybelftoffen kort op elkaêr had uitgegeven, het tegenfchrift verfcheen, waarop ik thands de aandacht des lezers wil veftigen en daarom hier achter volgen laat.

Het vlugfchrift verfcheen, in 't zelfde formaat als dat van Vondel, by Ernestus Bak, Boekverkooper, in de Gasthuismolenfteeg.

1) Zie Deel VI, blz. 317.

TOONEEL-SCHILDS-VERPLETTERING,

OF GRONDIG BEWIJS, VAN D'ONGESOUTENHEYT

DER

PLEYT-REDEN

VOOR HET TOONEEL-RECHT.

D' uytmuntende Vorftelijke ISRAELYT, Voorfegger, en blijde boodfchap verkondiger: die van wijsheyt en God-vruchtigheyt over-vloeyde: een meenigte zieltreffende Sin-fpreuken, en heerlijke vonniffen, heeft na gelaten: en wien (eyndelijk) alle ware Gods-dienftige, fchuldig zijn, een levendig Gedenk-beeld, in Zyon op te rechten: feyde (uyt den mond fijns Groten Meefters Jehova:) defe altijd behartigenswaardige woorden: *Wee dengeenen, die het quade goed heeten, ende*

het goede quaad. En den wijſen SALOMON ſpreekt in dien ſelfden ſin: *Wie den goddeloſen rechtvaardigd, ende den rechtvaardigen verdoemd, zijn den Heere een grouwel: ja die beyde.* [1])

Het oude Spreek-woord is: Die een logen wil waarachtig doen ſchijnen, heeft veel woorden van doen.

Dit blijkt ons naakt, en klaar, in het *Tooneel-ſchild*, of *Pleyt-reede* voor 't ſelfde: Nameloos, te voorſchijn gekomen, van een Kameriſt, of Voorſtander der Tooneel-ſpeelen, en Danſſeryen van dien. Die met veel ſtoute woorden, ſtijve kaken, en onbeſchaamde wangen (na ſijn hoogſte kragten) durft verdeedigen, als een *God-vruchtig*, en ſeer *ſtichtelijk* werk: 't geen nochtans de Natuur, de Reden, d' Eerbaarheyt veeler zeden-lievende Heydenen (neffens Gods Heylige-Woord) voor ydel, on-nut, ja godlaſterlijk, en vuyl keurd: die in 't voorhoofd, met deze woorden CEDO NULLI pronkende, een yegelijk verbaaſt ſchijnt te maken: om dat de Meeſter niemant meend te wijken. Immers dit is 'er in te zien, dat hy voor een braſpenning, of elf duyds an Koor-latijn gegeeten heeft: daar gemeenlijk alle ſijn Spot-ſchriften, mede verguld zijn; om te toonen hoe ſeer ſijn Lever, in die Altaargeheymniſſen doorſpekt, gekonfijt, en geweekt is. Derhalven is 't ook een yder, die niet ſchrijven kan, te raden, dat na te laten.

Evenwel, dit Blauwe-boekje (ſonder naam) ons ter handen komende, docht ons goed 't ſelfde als een ſaak van gewicht (by die weynig ſterkte heeft) met reden, te overwegen. Wy meenden dat hy 't geſach, waardy, en wettelijkheyt der Tooneel-ſpelen, Danſſen, en Bootſemaken, ſoude an-wijſen.

Ten eerſten, uyt de macht, en anſien des voorſten Inſtellers, by de Chriſtenen:

Ten tweden, uyt de reden van d' Inſtelling:

Ten darden, tot wiens eere deſe inſtelling was:

Ten vierden, uyt de vruchten, en nuttigheden van dien.

Ten vijfden, uyt het by-ſpel [2]) der Vaders, Voor-ſeggers, en Apoſtelen in de H: Schrift.

Maar geen van deſen allen, word by hem aangeroerd, als alleen de twee laatſte: en dat ſo wan-ſchiklijk, dat het meer belachchens, als wederleggens-waardig is: dewijl daar noch hoofd, noch ſteert is an te vatten, noch te grijpen. Mogelijk heeft hy gevreeſt zijn eygen ſchande, t' ontdekken: 't geen hy nochtans ſelfs, ſoo levendig uytwerkt, als hy van tegen-ſtrijders ſoude kunnen verwachten. Want ſo ſoude hy

1) *Jeſa.* 5: 20. *Pro.* 17: 15. *Pro.* 24: 24. *Jeſa.* 5: 23. *Exod.* 23: 7. — *Kantt. v. d. Schrijver.*
2) *By-ſpel:* als in 't H. D. *Beiſpiel*, „voorbeeld."

Ten eerſten moeten ſeggen, dat de Inſtellers waren Heydenſche, Afgodiſche, en By-gelovige Menſchen, die by Chriſtenen weynig anſien hebben:

Ten tweeden, dat haar reden zijn geweeſt, om de Goden, of veel meer Duyvels, te verſoenen. En ſware Peſten te verdrijven:

Ten derden, dat het was ter eeren van Pluto, en Proſerpina, en diergelijke helſche Goden: [3])

Ten vierden, dat de vruchten zijn geweeſt, ontuchtigheyt, ergerniſſe, misbruyk van den Name Gods: en daarom van veele Heydenen ſelf verdoemd:

Ten vijfden moſt hy by brengen Caligula, en Nero gruwelijke Monſter dieren, die alle zeden, en eerbaerheyt vyand, en der Batament ſpeelders grootſte vrienden waren.

Hierom heeft hy veel liever, een *Olypodrigo*, en mengelmoes van allerley ſpotternyen, laſteringen, logenen, en ſcheldingen te voorſchijn gebracht: met een deel ſmadelijke, verachte, ſpottelijke, ja goddeloſe namen, de getrouwe Harders, en Leeraars der Gemeynte, toe te paſſen. Haar noemende Kerkuylen, Pylaar-bijters, geveynſde Pharizeen, Schijnheylige-muggeſifters, Splinter-kykers, Kameel-verſlinders, domme-oordeeloſe, en vernuftloſe Geſellen. Om dat ſy achtervolgende haar Ampt, Beroep en laſt Gods (*verkondigd mijnen volke hare overtredinge, en den huyſe Jacobs hare ſonden*) [4]) de gemeene gebreeken des Volks beſtraffen. De wulpſe, dartele-ydelheden ontdekken, anwijſen, en verſoeyen: Haar Gemeente ernſtelijk, en getrouwelijk daar voor waarſchouwen: geen gemeenſchap met diergelijke *onvruchtbare-werken der duyſterniſſe te hebben:* [5]) om te ontgaan de gewiſſe oordeelen Gods, over degene gedreygd, die de wereld, en haar welluſtigheden dienen. Op dat ſy alſo, als wakkere-Wachters, (an de Poorten Zions, haar plicht volbracht hebbende) mogen bevrijd zijn van de naam, die de trage, en ſlapende-Harders met recht zijn gegeven: Namelijk, ſtomme-honden, die niet blaffen en kunnen. [6])

Om dan tot de ſaak te komen (onder verbeetering van wijſer vernuften) is nodig de verwarde voorſtellingen, een weynig te ontwarren: en te ſien, wat CEDO NULLI ſeggen wil. Begrijpende op het beſt 't geheele-ſootje, in deſe drie ſtukken:

Ten eerſten, ſeyd hy, wat het Tooneel, en Tooneel-ſpel is:

Ten tweeden, waar toe het nut is:

3) *Val: Max: lib. 2 cap. 4. Plutarch. Cenſo. — Kantt. v. d. Schrijver.*
4) *Jeſa. 58: 1. — Kantt. v. d. S.*
5) *Epheſ. 5: 11. — Kantt. v. d. S.*
6) *Jeſa. 56: 10. — Kantt. v. d. S.*

Ten darden, het By-ſpel Gods, en de vermaarde Mannen, die dit geleerd, of vertoond hebben. (Ik gruwel voor de laſteringen Gods, die ons hier te voorſchijn komen.) Dit ſtaat ons nu van ſtuk tot ſtuk t' ontleden. Maar eer wy beginnen, is te beſien, waarom hy niet begrijpen kan, wat reden de Heydenſche Oudvaders gehad hebben, de Goddin *Pallas*, een Kerk-uyl tot Schild-knaap, toe te voegen: dewijl hy met ſijn Romeynſche wijſheyt, nochtans alle de grondeloſe diepten, van ſo veel Secten, heeft deur gekropen, en haar hoogſte geheymniſſen, ſo naaktelijk ontdekt, datter niet een veſeltje, tot op den onderſten Bodem van Stijx, Phlegethon, of Cocytus, is voor hem verborgen gebleven: als alleen dit hoge, en wichtige ſtuk. Waarom hy noch genoodſaakt ſal zijn, ſich in der Sonnen-ſtad ON t' School te beſteden, en een Heyden, of Turk (ſo hy 't alrede niet en is) te worden. Om *'t Heyligdom, van 't uytgeſneden beeldwerk, op d' Egyptiſche Graf-naalden* te kunnen vatten. Maar dit ſchijnt hem wat te hoog, hy vreeſt den hals te breeken, en mogelijk aarſeld hy, voor de oordeelen des Alder-hoogſten: die haar Scholieren gedreygd worden. [7]) Anderſins is dit een enkele-uyls bedenking, die den Uyl, in de Schouburgſche uylen-vlucht geleerd heeft. Want die quaat doet, haat het licht. [8])

Wy dan, deſe blinde verwondering, nergens in ſijn voorſtelling t' ſaam-gehecht vindende, ſullen die ook op haar ſelven, van hem bereden-kaveld laten. En hooren hem ſpreeken

Ten eerſten, wat het Tooneel, en Tooneel-ſpel is.

Het Tooneel is een verheven plat, ſeyd hy, hoewel dit nodeloos was te ſeggen: want dat weten de Boeren wel, die hier op de lekkere Kermis, haar vermaak ſcheppen. Maar noch beeter, kan der de Timmerman van ſpreeken, die het ſelve gemaakt heeft. Maar *'t is toe geſteld na den eyſch der rolle, van de Perſoonadjen.* Dit kan ook de Beul ſo wel als hy verſinnen: want na dat de Dieven zijn, word het ſchavot toe gemaakt: *Die elk na haaren ſtaat gekleed, of vermomd, door ſtemmen, en gebaar, uytbeelden, een geſchiedenis, of waarſchijnende verciering, of klucht.* Maar wat volgter op? luyſtert toe, de Bergen willen baren: *Waardig tot ſtichtig vermaak.* Dit is de wonderlijke Muys, daar ſo veel Katten om danſſen. Wat dunkt u? zijn dit geen krachtige reden, om hem hier in na te volgen? De waarheyt van ſijn ſeggen, ſal genoegſaam door d' Ouders, en Vrienden betuygd worden, die der verſcheyden van de hare, ſo ſeer geſticht hebben gevonden. in deſe *Schole der ydelheyt*, dat ſe de ſelfde in de twee klimmende Leeuwen, by Jan-vaar in de koſt hebben moeten

7) *Ezech.* 30: 17. — *Kantt. v. d. Schrijver.*
8) *Johan.* 3: 20. — *Kantt. v. d. S.*

beſteden:[9]) of tegen haar dank om Peper ſenden,[10]) daar ſy anderſins om Nagelen hadden kunnen gaan[11]). Is dit niet een krachtigbewijs, van de wettigheyt des Tooneel-ſpels? 't Moeten dan wel oordeel-loſe Geſellen zijn, die uyt deſe eenvoudige bepaling, niet en kunnen merken de hooge waardy van een Aloude Konſt, die ſoo leelijk niet en is, als ſe wel uyt gemaakt wordt, van deſe Vernufteloose: die hem al te hardt op 't ſeer getaſt hebben. Maar dit moet hy (ſo 't hem te pas komt) haar ten beſten houden. Sy vallen in dit ſtuk al wat hart-achtig. Siende op 't Spreek-woord, dat ſachte Heelmeeſters ſtinkende wonden maken: en die naam ſoudenſe niet geerne dragen. Ook weeten ze niet beeter: als hebbende noyt in der Sonnen-ſtad, of t' Athenen, of t' Epheſen t' School gegaan: veel min het Helſch-orakel te Delphis geſproken. Dat hem ſulk een Hecateeſche wetenſchap (verr' boven haar begrip) heeft in geſtort: om de *God-vruchtigheyt*, en *ſtichting* te kunnen ſien, die in het *Tooneel-ſpel*, en byſonderlijk, in het Tooneel-danſſen, te vinden is. Want dit is een duyſtere verborgentheyt, die niet wel ontdekt kan worden, 't en zy dat men het woordeken *God* in ſie, om datter veel Goden ſijn. By de Grieken, en Romeynen, waren ſe by duyſenden: maar de God te *Delphis* was wel de geleerdſte, en ergſte van allen: en wiſt veel te ſeggen, ook van den eenigen Saligmaker des werelds, die deſe domme Pylaarbijters nu ter tijd, maar alleen willen dienen. In de Heylige Schrifttuur worden ook verſcheyden Goden angeweſen: onder andere de God des Werelts. En ſoo hy dit woord *vruchtige* by de naam van deſen *God* wil gevoecht hebben, ſo is 't verſchil neêr geleyd: en wy zijn 't met hem eens. Wetende dat de Natuure deſes Gods, ſtrekt tot Danſſen, Tooneel-ſpelen, en alle ſulken ſtichtelijken vrolijkheyt. Daarom heeft hy 't grootſte gelijk van de wereld, als hy ſeyd van *God-vruchtige Tooneel-ſpeelen, en Tooneel-danſſen*. Want die naam ſal haar

9) *In de twee klimmende Leeuwen, by Jan-raar in de kaſt .... beſteden:* Hier wordt gedoeld op eene inrichting in het Rasphuis, waar verwilderde jonge heertjes by Jan-Vaar, „den Binnenvader," in den kost beſteed, en onder zijne goede bewaring geſteld werden. Deze inrichting werd in de wandeling de *Weelderige-dwang* genoemd, in meer officiëelen ſtijl: *de ſecreete plaats* of het *geheim tuchthuis*, terwijl het „verwilderd goetjen," dat er bewaard werd, *wittebroodskinderen* plach geheeten te worden. Zy genoten er de vrijheid, van „met den anderen te verkeeren, ende alle exercitiën te oefenen, ook haar maaltijden te houden." — Maar waarom werd dit Logement nu onder 't blazoen van *de twee klimmende Leeuwen* aangeduid? — Het beeld der Tuchtiging, met het deftige byſchrift: CASTIGATIO, en de twee geklisterden nevens zich, dat daar in de 18e eeuw boven de poort ſtond, en thands met een houten kast bedekt is, — beſtond in 't midden der 17e eeuw nog niet. Toen droeg de voorpoort een halfrond dekſtuk met het ſtadswapen in 't midden, en de kroon daar boven. Op dat halfrond zag men rechts en links twee klauterende leeuwen. En zoo zei men dan van hem, die daar voor eenigen tijd ingebracht werd, dat hy logies kreeg „in de twee klimmende leeuwen by Jan vaar."

10) *Om Peper ſenden:* met andere woorden: „naar de Oost-Indiën ſturen;" — een bedekte hatelijkheid tegen Vondel, wegens het gebeurde met zijn zoon.

11) *Daar zy anderſins om Nagelen hadden kunnen gaan: nagelen* zijn meer waard dan *peper*, en de ſpreekwijze wil vermoedelijk te kennen geven: „daar zy anderſins tot hun voordeel hadden kunnen werkzaam zijn."

ten minſten, ſo wel paſſen, als eertijds de Bachanten, op 't Feeſt van *Theſeus* in geſteld. Daarom willen wy daar niet meer tegen ſeggen.

Maar hy ſoude haar geerne wijs maken, dat de *Tooneel-kunſt* (ſo hy 't noemd) een deel is, van de *Dicht-konſt*, en by dit geval ſoude ſe eygentlijk een ſpreekende Schilder-konſt genoemd zijn. Doch dit wil niet wel hotten. [12]) Want ſy weeten dat de *Dicht-konſt*, is een uytſteekende, Hemelſche, ja Goddelijke gaaf: die niet in Schoolen geleerd, maar de Natuur (ſonder middel) in geſtort is: die haar grondſlach, op d' onfeylbare Boeken heeft: die veel Eeuwen, voor d' Inſtelling des *Tooneel-ſpels*, (in ſo veel ziel-roerende-Loſſangen, en hart-trekkende Treur-liederen) haar angenaamheyt en vruchten vertoond heeft. Die een der voornaamſte werktuygen, van den waarachtigen Gods-dienſt geweeſt is. Gelijk onder andere in de Heylige Pſalmen, en Treur-liederen Jeremie, en in de Prieſterlijke order te ſien is. Daar en tegen weten ſe, dat het Tooneel-ſpel, in ſijn eerſte inſtelling, oorſaak, oogemerk, en vruchten, geheel afgodiſch, en bygelovig is geweeſt. Door Heydenen in ſware Peſt-tijden ingeſteld: om de Goden (en onder andere Pluto, en Proſerpina) te verſoenen. Gelijk Valeri Maximi duydelyk, en on-ſydig anwijſt. [13]) Sy weten ook, dat het *Tooneel-ſpel* daar na ſelf van zedige Heydenen verfoeyd, en verboden is: en daarom onder de ondeugden van *Caligula*, en *Nero* geteld worden. [14]) Die ſelf op 't Tooneel haar Perſoonadie ſpeelden: alwaar ook den eenen ſijn goddeloſe ziel heeft uyt-geſpogen. Derhalven ſeggen ſe, dat het *Tooneel-ſpel* geen deel van de Dicht-konſt is: maar dat de *Dicht-konſt*, door het *Tooneel-ſpel* leelijk misbruykt, en miſhandeld word.

Wat gemeenſchap het *Tooneel-ſpel*, nu met de Reden-konſt heeft, (gelijk hy poogd te toonen) laten wy de Redenaars oordeelen, als niet zijnde ons oogmerk om te verhandelen. Immers 't is blijkelijk, dat de Redenaars ernſtige ſaken, en ſy maar ſpel voor hebben: 't welk ten eynde zijnde, niet met al (op 't gunſtigſt geoordeelt) heeft uyt gerecht.

Ten tweeden: 't geen in CEDO NULLI woorden is te ſien (hoewel wy 't ſelve al rede ten deele, verhaald hebben) ſal de nuttigheyt des *Tooneel-ſpels* uytdrukken: met deſe woorden: *Het oogmerk der Treur-ſpeelen is, den verwilderden aart in te toomen, en zeden in te ſcher-*

12) *Dit wil niet wel hotten:* d. i.: „dit wil niet wel gelukken," gelijk KILIAEN *hotten* ook met *evenire, ſuccedere* verſtaat. 't Is van *hot*, „recht," nog overig in de uitdrukking *hot en haar*, en in de taal der voerlieden en ezeldrijvers in ſommige ſtreken van ons vaderland en in Duitſchland, die *hot* roepen, als hun beest rechts, *haar*, als 't links moet gaan.

13) *Val: Max: lib. 2 cap. 4. — Kantt. v. d. Schrijver.*

14) *C. Suet. in 't leven Calig: en Nero. — Kantt. v. d. S.*

pen: Het Blyſpel verlicht de ſwaarmoedige geeſten: en geneeſt de harte-wonden der Staat-Heeren. Die wat lachchens geſind was (gelijk de Tooneel-ſpeelders veeltijds zijn) ſoude ſich niet wel onthouden. Ey lieve, ſegt my eens, Hoe ſal de geene die ſelf wild, woeſt, wulps, en ongebonden is, (met ydel ſpel) een anders wildheyt intoomen? En zeden inſcherpen? Even ſo wel als de Wolf het Schaap, de ſachtmoedigheyt ſoude kunnen leeren. Hoe ſal het ydele, dartele, ſpottende Blyſpel, de ſwaarmoedige geeſten, der ernſt-haftige Staat-heeren, verlichten: die vry een beeter hulp-middel tot haar verquikking hebben. Namelijk, het Wet-boek des Heeren: [15]) de Heylige, en Wereldſche Geſchied-boeken: vertoonende, de veranderinge der wereldlijke zaaken: den eeuwigen roem voor de vroomen, en ſtraffen der goddeloſe: de Dicht-konſtige werken der vernuftige Dichters: de Sangkonſt, door de ſtem des keels, of 't geluyd der Sang-konſtige-werktuygen. [16]) Dit zijn eerlijke, vermaakelijke, en ſtichtelijke middelen, om de afgeſloofde en ſwaarmoedige-geeſten der Staats-Heeren en andere te verluſtigen en te verquikken, na tijds toelating. Van Voetmuſijk, ſijnder weynig die kennis hebben: Ik bekenne geerne, dat ik niemand met de voeten heb hooren ſingen. [17])

Belangende de *Dicht-konſt*, Sang-konſt, Reden-konſt, en Schilderkonſt: deſe betonen alle haar wettelijkheyt, uyt d' inſtelling, en gebruyk: gegrontveſt, op Gods Heylige Woord. En hebben geen meer gemeenſchap, met het *Tooneel-ſpel*, als een matig gebruyk des Wijns, met gulſigheit, en dronkenſchap. Wy ſtaan gewillig toe, dat het miſbruyk van een ſaak, het recht gebruyk niet wech en neemt. Maar daar nu de ſaak ſelve een miſbruyk is, waar ſal men dan het gebruyk ſoeken? [18])

Wy toonen u dan hier (uyt de Heylige bladen) de wettige nuttigheyt, der voorgenoemde Konſten: ſo 't u gevalt, de plaatſen angeweſen, na te ſien. Maar ik bidde u, toont my eens het minſte titteltje in Gods Woord, van het *Tooneel-ſpel:* en ik ſal 't u gewonnen geven. In tegendeel, hebben wy alrede getoond, haar onwettigheyt, en ydelheyt. Dat het is een Heydenſche, Afgoden-dienſt: uyt haar inſtelling, en gebruyk. Dat men nu dit, de Chriſtenen met ſo veel moye woorden wil anprijſen, heeft een verdachten ſchijn: want men ſoude met de ſelfde redenen, haar ook der Heydenen andere Afgoderye kunnen anpreeken. Men ſoude (met ſo vaſten grond) op de-

15) *Joſu.* 1: 8. *Pſa.* 149: 16. — *Kantt. v. d. Schrijver.*
16) *Pſa* 119: 43. *Pſa.* 43: 4. — *Kantt. v. d. S.*
17) *Met de voeten... ſingen:* dit is een woordvraajing; V. zegt wel in zijn „Tooneelſchilt" dat men met *voetmuzyck* het „geregeld danſen" plach te verſtaan; maar bezigt het woord *zingen* niet.
18) *Pſa.* 33: 1. *Pſa.* 45: 2. *Pſa.* 147: 1. *Pſa.* 92: 4. *Pſa.* 149: 3. 1 *Reg.* 6: 23. — *Kantt, v. d. S.*

felfde wijfe, haar kunnen leeren (ſo ſy niet beter en wiſten) Pluto, een ſwarten Os, en Proſerpina een ſwarte Koe te offeren: volgens d' inſtelling *Valeſius:* na de geſond-wording ſijner drie geliefde Kinderen. En het By-ſpel Valerius Poplicola: om ſijn Mede-burgers (in ſware ſiekte) te helpen: met deſen offer, met Schou-ſpeelen, en met Bedde-ſpreyding: drie nachten na malkanderen, na het getal der voorgenoemde Kinderen. Zijnde in ſich ſelven, geheelijk Afgoden-dienſten: hebbende een begin, en gebruyk: maar daar in onderſcheyden, (ſo *Labio* ſeyde) dat daar de quade Goden, met moorden, uytvaarden, en jaar-getijden verſoend wierden, lieten haar, de goede Goden, met Schou-ſpeelen, Maaltijden, en Guycheleryen payen. Want als te Romen een haaſtige Siekte, of ſware Peſt plach te ontſtaan, ſo wierden de Goden, met Schou-ſpeelen geſtild. Maar *Scipio Naſica*, Hogepriefter, heeft ſe wederom verbannen, om d' ontſtichtinge van dien. [19])

De ſeer geleerde Heer van *Pleſſis*, [20]) (by wien geen Schijn-geleerde, hem met recht gelijken kan, al hadde hy van Kinds-been, te DELPHIS, by de *Geyten* [21]) t' School gegaan) ſeyde onder andere: *De Heydenen hebben den Duyvel, voor God geeerd: Wat voor eere, is 'er uyt deſe doling ontſtaan?* vraagde hy, en ſeyd: *Schou-ſpeelen, Nabootſingen van ſchandelijke werken: Schermingen, Welluſt-ſchoolen, Bloedſchande, Doodſlagen, bloedige Offerande, en daagelijkſche Moorderyen.* En op een ander plaats ſeyd hy (uyt AUGUSTINO) *de Schou-ſpelen zijn Fabelen: van Liefde, Overſpelen, heymelijke Byſlapingen, Maagde-ſchendingen: vol leelijke, geyle, vuyle, ſtinkende-woorden, waar mede de dwaſe ſpotten: waar van ſich de wijſe ſchamen,* En wederom: *Alle lieden (daar uyt ſcheydende) ſmaden de Batament-ſpeelders, en Guychelaars, eendrachtelijk: Sy verbannen ſe uyt alle eerlijke Geſelſchappen: ſluyten ſe uyt alle Staten, en Ampten: verklaren ſe oneerlijk, en verwaat* [22]*): en niet bequaam, om van eenig ding getuygenis te geven.* Dus verre, de woorden des ſeer treffelijken Mans, die wy haar, laten tegen-ſpreeken. En voegen 'er dit by: Indien de *Spelen* niet vermengt zijn met vuyle, ongeſchikte-woorden, [23]) en geſten: Afgodiſche vercieringen, en leugenen: ſo zijn ſe vol ydele lichtvaerdige-miſbruykingen, van de dierb're Name des Alder-hoogſten: vol

19) *Aug. Stad. lib.* 1: *cap.* 32. — *Kan't. v. d. Schrijver.*

20) *Philip. Mornay cap:* 23. *van de waarheid der Chriſtelijke Godsdienſt.* — *Kantt. v. d. S.*

21) *Te* DELPHIS, *by de* Geyten: vermoedelijk wordt hier gezinſpeeld op hetgeen de oude ſchrijvers verhalen, dat namelijk een Geit, op de plek, waar later het binnenſte heiligdom des Delfiſchen tempels gebouwd werd, in ſtuiptrekkingen viel, 't welk voor een teeken gehouden werd, dat daar de orakelplaats te vinden was.

22) *Verwaat:* in den zin van „verdoemd, uitgeſloten," zie WEILAND *in* v. Men bezigt thands alleen den vorm *verwaten.*

23) *Ongeſchikte-woorden* voor „onvoegzame woorden."

vloekingen, ſweeringen, en laſteringen. Nemende nu de Perſoon Gods, en dan een's Duyvels, en wederom een's Engels an. Om uyt veele, eenige an te wijſen: ſiet het Spel van *Bieron*: [24]) Hoe veel gruwelijke vervloekingen, ſweeringen, en laſteringen zijn daar in? dat de gene die 't ſpeelde, ſelfs een afgrijſen daar van hadde. Siet in 't Spel van *Gyſbert van Amſtel:* het Gebet, dat Broer Peeter in de mond geleyd word: ſiet de plaatſe waar, de maniere hoe, de reden waarom, en de Perſoon wien het doet: En ſoo gy maar een, ja de minſte vonk van de vreſe-Gods in u boeſem hebt, ſult gy niet gruwelen, voor de verfoeyelijke beſpotting van Hem, die ſich nochtans niet en laat beſpotten? die de Engelen en Seraphim anbidden. 't Gebed (zijnde uyt den gelove, na Gods Woord, door een waarachtig gevoelen, van onſen nood, en ellende, tot hem die ons alleen helpen kan) is het voornaamſte deel, van onzen oprechten Gods-dienſt. Sal men dat, dan in ſpel, in ſpot, en ydelheyt misbruyken? Siet in 't Spel genoemd *Paſcha* (dat in 't Jaar 1612 eerſt vertoond is) daar God de Heere ſelf. een rolle in toegepaſt word. Is 't niet een, ja de alder-hoogſte goddeloosheyt, dat een menſche, een wormen aas, heeft durven annemen, de Perſoon Gods, de Selfweſige? en in ſpel, ſpot, en ydelheyt, gebruyken ſijne woorden, en on-mededeelbare Namen? en ſijn ſtemme, werkingen, en daden nabootſen? miſbruykende, en beſpottende, alſo ſijn altijd ge-eerde Naam. En dat ſonder vreeſe van hem, die ſijnen beſpotter met den adem Sijns monds kan vernietigen: of met ſijn vreeſlijken donder verpletteren. Wat onderſcheyd is 'er nu tuſſchen dit Spel, en dat *Herman Sutor* ſpeelde in Vrieſlant, op *'t Sand*, die ſich voor God den Vader uytgaf: ten tijden als *Ian Beukels*, Koning tot Munſter was? Niet anders, als alleen ditte, dat de Toekijkers in Vrieſland, eerſt niet beter, (in haar verſuftheyt) en wiſten. Daar de Toekijkers op de Schou-ſpelen, dat voorſpel an-neemen: hoewel ſomtijds ſlechte, eenvoudige menſchen, door ſterke-in-beelding 't ſelfde, voor

24) *Het ſpel van Bieron:* een treurſpel van H. Roeland, dat in 1625 of daar omtrent voor 't eerst ten tooneele werd gevoerd en tot onderwerp had den dood van den beroemden Maarſchalk van Biron. Het ſchijnt, dat de aanmerking, welke de ſchrijver der „T. Verplettering" er op maakte, eenigen invloed had, althands in de voorrede der nieuwe uitgave die er in 1667 van verſcheen, ſchrijft de maker of de korrektor, wie hy zijn moge, dat, „dewijl in dit ſpel eenige aanſtootlijkheden waren te vinden, als het misbruik van Gods allerheiligſten naem, en vele ſchrikkelijke en overtollige vloeken, hy eenige uchtenduren had aangewend, om de gemelde misbruiken weg te nemen, en dat te liever om dat de gemelde Regenten alle de voorvermelde en andere aanſtotelijkheden uit den Schouwburg in eene eeuwige ballingſchap zenden." Jammer van de moeite; want ook na de zuivering was het ſtuk, dat letterlijk onleesbaar is, niet anders dan „een eeuwige ballingſchap" waardig, en het levert een treurig ſtaaltje op van den ſmaak zoo van de Regenten van den ſchouwburg als van het publiek, dat zulk een rapſodie niet alleen „de eer genoot menigmaal met vlijtige zorg" ten tooneele gevoerd te worden, maar dat men het zelfs nog in 1725 waardig achtte vertoond, en by de Wed. van G. de Groot in herdruk uitgegeven te worden. Ik durf voor 't overige niet beſlisſen of 't alleen aan den wanſmaak van den pamfletſchrijver te wijten is, dan wel om onzen dichter zoo veel mogelijk te ergeren, dat hy den „Gysbreght" met dat prulwerk op eene lijn ſtelde, gelijk later den „Lucifer" met de „Helvaard van Juno."

ernſt hebben an-genomen. Gelijk daar van verſcheyden By-ſpeelen (ſo tot Romen, als hier, geſchiet) kunnen getoond worden. So men nu deſe genoemde Spelen (als de beſte) over-ſlaat, en ſiet de Spelen, die meeſt uyt Duyvels vertoond worden: Als daar is het Spel de *Helvaard van Iuno*, [25]) (om voor by te gaan het laſterlijk Spel, *de Val van Lucifer*) en diergelijke: waar in ſoo veel Duyvelſche, en Helſche raſernyen te voorſchijn komen, dat de Speelders ſelve, als verduyveld ſijn geworden, en haar getal ſomtijds vermeerderd hebben bevonden, van degene, die ſy nabootſten. [26]) Wat ſult gy ſeggen? Verbloemd het, en pronkt het op, na u beſte vermogen, ſo gy wild: en gy ſult bevinden, dat de daad, de ſpraak, 't gebaar, en de vruchten, al te maal Duyvelachtig ſijn. En gantſch geen gemeenſchap met de God-vruchtigheyt, veel min ſtichting hebben. 't Geen CEDO NULLI ons nochtans poogd wijs te maken. Hoewel hy, ſelf ſijn eygen gewiſſe (ſo ſe niet afgebrand is) daar mede niet ſal kunnen vernoegen. 't Geen hem in gevaar, benaudheyt, en de uur des doods, beſt ſal openbaren.

Dat yemant ſoude mogen voor-werpen, daar ſtaat niet geſchreven, gy ſult geen Tooneel-ſpelen ſpelen: daarom is 't niet verboden: Is even ſo veel, of een Overſpeelder ſeyde, daar ſtaat niet geſchreven, gy ſult met die Vrouwe geen overſpel doen: daarom is mijn overſpel niet verboden. Het eene ſluyt, ſo wel als 't andere. Want daar ſtaat in 't algemeen, gy zult geen Overſpel doen. So ook, gy ſult de Name Gods niet ydelijk gebruyken. Gy ſult geen ander Goden hebben. Gy ſult geen valſche getuygeniſſe geven. 't Zy dan in wat manieren, gy dit doet, op 't Tooneel of op andere plaatſen, deſe ge-

25) *De Hel-vaard van Iuno* is een treurſpel van Van Arp, blijkens den titel geſpeeld op de Oude Kamer den 19 January A° 1631 en alstoen by Cornelis Willemz Blaeulaken, Boekverkooper in de Sint Janſtraat in 't vergulde A. B. C., in druk verſchenen. Het heeft tot onderwerp de geſchiedenis van Ino, die door haar echtgenoot, den Thebaanſchen Koning, voor een wild dier aangezien en omgebracht wordt. De aanleiding daartoe wordt echter geheel anders voorgeſteld dan by de oude fabelſchrijvers. By deze toch was Ino een ontaarde ſtiefmoeder, die de voorkinderen van haar echtgenoot tot vluchten dwong. By Van Arp is Ino verliefd op haar ſtiefzoon Fryxus, dien zy, even als Fedra Hippolytus, beſchuldigt, en die het ſlachtoffer van haar gekrenkte liefde wordt, terwijl Juno in 't ſtuk geen andere rol ſpeelt dan dat zy naar de Hel gaat om van Pluto eene der Furiën te vragen, die Athamas tot razerny vervoere: uit welken hoofde dan ook waarſchijnlijk het ſtuk in een andere uitgave met den tytel van „Phryxus" is verſchenen. Doch onder elken tytel is en blijft het een ellendige rijmelary, waarby de ſchrijver er zich voornamelijk op ſchijnt toe te leggen, de affchuwlijkſte vloeken en ſcheldwoorden uit te denken en aan zijn perſonaadjen in den mond te leggen. Dat tegen gedrochtelijke voortbrengſelen als dit en het vorige prul door den ſchrijver der „Verplettering" geyverd wordt, is begrijpelijk, en waren er nimmer ten tooneele gevoerd dan zulke monſters, ik zoû my aan zijn zijde ſtellen om die te beſtrijden; doch te hooger klimt de eer van Vondel, wanneer men hem, ſchier alleen door zuiveren ſmaak geleid, zulke heerlijke poëzy in die nacht van tooneelbarbaarsheid ziet voortbrengen.

26) Ik herinner my meermalen, als kind, in GOTTFRIEDS Kronijk het treffend verhaal te hebben gelezen van ik meen een tiental ongebonden knapen, die plan gevormd hadden naar een feest te gaan als duivels gemaskeerd en verkleed. Op de plaats gekomen, waar zy zich volgends afſpraak zouden vereenigen, vonden zy, toen zy aan het tellen kwamen, dat zy met hun elven waren: — de wezenlijke Droes had, naar 't ſchijnt, mede aan de pret willen deel nemen en zich by 't gezelſchap gevoegd. Hoe 't verder afliep is my ontſchoten, doch 't zoû my niet verwonderen, dat de pamfletſchrijver hier op deze of dergelijke vertelling doelt.

boden houden haar krachten. En wie ſoude my kunnen toonen datter een Spel geſpeeld word, ſonder uytdrukkelijk, en op 't hoogſte, tegen de eerſte, of tweede Tafel der Wet te ſondigen.

Wy treden dan over tot het laatſte en voor-naamſte ſtuk, zijnde eygentlijk SYN *bewijs*, van de wettigheyt des *Tooneel-ſpels* (na ſijn voorgeven) en ſien wie dat de eerſte Tooneel-ſpeelders, en wat de eerſte *Tooneel-ſpelen* geweeſt ſijn. Eerſt waren by hem, de Cermonien, van God in geſteld (voorbeeldende de Geſalfde Saligmaker, met alle ſijn Ampten tot 's menſchen verloſſinge) Tooneel-ſpeelen. Deſgelijks de gelykeniſſen Chriſti, van de Menſche onder de Moordenaars, van de Verloren Soon, van de Rykeman en Lazerus. En dien volgens ſoude Aaron, met ſijn Geſlachte, de geheele Stamme Levi, Chriſtus, ſijn Apoſtelen, en alle treffelijke Mannen Gods, die eenige gelijkeniſſen voortgebracht hebben, Tooneel-ſpeelders geweeſt ſijn: en haar Boeken, Tooneel ſpeelen: dewyle ſy met kloekſinnige, en rare gelykeniſſen, tot krachtige overtuyginge des menſchen, vervuld zijn. Maar dit is in ſijn ogen, noch te ſlechten bewijs, van de *waardy*, wettigheyt, nuttigheyt en ſtichting des *Tooneel-ſpels* en *Tooneel-danſſen*. Hy heeft nu, vry grooter kennis van de ſaak gekreegen. Na dat hy getoond hadde, dat men het Beeldwerk, op Kerk-glaſen, Orgel-deuren, Predik-ſtoel, en 't Nuwe Stadhuys, geerne ſonder ergernis anſach, en dulde. (Met de by-voeging: *Want Beelden zijn Boeken der Leeken.* In welken ſin, hy nochtans de Beelden van haar rechte eer beroofd: Want ſy zijn geen Boeken, maar de Leeraars ſelve: dat is wat meer: Namelijk, LEERAARS DER LEUGENEN.) So komt hy te voorſchijn met het By-ſpel Gods: ſeggende, *Slaat den Bybel op, van 't Boek der Schepping, tot Sint Ians Openbaring.* Ik ſegge hier op: indien hy dit Boek, met andacht (in ſtee van de Gordijn des *Schouburgs*) op ſloech, hy ſoude ſo veel laſteringen, niet uyt werpen, als hy doet in 't geen hy voor brengt, tot beſcherming des *Tooneel-ſpels*, en *Tooneel danſſen*. Namelijk, de Regenbooch an Noah, de Ladder an Jacob, de brandende Doorne boſch an Moſes, de Dromen Joſephs, Pharos, des Schenkers, des Bakkers, Nebucadnefers, en Salomons: de geſichten Eſechiëls, der Apoſtelen, op den Berg Thabor, van Petrus, in het neergelaten kleed, en d'Openbaring Joannis, van dat *Seven-hoofdig Beeſt*. Is dit geen ſterke Moſtert? Wie durft daar tegen kikken? Is God ſelve een Tooneel-ſpeelder (na ſijn laſterlijk ſeggen) en alle deſe treffelijke Mannen Toekykers geweeſt? Wat valt 'er dan te ſeggen, op ſijn *Tooneel-ſpel*, om dat te beriſpen? Hy hadde niet eens *Simſon* behoeven voor den dach te

halen, en daarom nog te flitſen: dat hy *al danſſende, ſingende, en ſpringende, Gode ſijn ziele op-offerde:* voor dat hy de woorden der Geſchiedenis, van *Simſon*, in den Roomſchen-Bybel beter hadde ingeſien. Dewijl *Simſon* in die tijd, niet veel luſt tot ſingen, en danſſen gehad heeft. Ook ſoude hy, met al ſijn Danſſers, *Simſon* ſo niet geerne willen na-danſſen (ſo ik hem anders te recht kenne) hoewel dit nochtans een bewijs van de wettigheyt van ſijn Tooneel-danſſen ſal weſen. [27])

Noch minder, was 't nodig te verhalen, de Spartaanſe Harnas-dans: (wel licht ſo goed niet als de Albaanſe Ploegers-dans:) ſchoon die door laſt des Paus *Bonifacius*, van *Iulius Scaliger*, voor de Keyſer *Maximiliaan* vertoont is. Noch de Voet-muſijk, door de ſeer geleerde Heer G: Voſſius beſchreven. Noch de gedichten van den vermaarden Franſchen *Bartas:* daar Goulart, loflijk Predikant tot Geneve, ſulke geleerde anteekeninge op dede. Daar *Bartas* op de Bruyloft Salomons, met de dochter *Pharos*, (door Son, en Maan) Chriſtus, en ſijn Kerk, als Bruydegom, en Bruyd in voerd. En met haar op 't Engels-voet-muſijk, met veel lonking, kuſſing, en trippeling de Spaenſche Pavane danſt. Daar het doch even veel is, of men op *'t Tooneel*, of op een Vloer danſt. Want het By-ſpel Gods, der Voorſeggers, Koningen, en Apoſtelen, is krachtig genoech, om ſijn *God-vruchtig*, en *ſtichtelijk Tooneel-ſpel*, en *Tooneel-dans* te bewijſen.

Maar als men 't wel in-ſiet: de Prente-teekenaar heeft groot ongelijk, dat hy de *Schole der Ydetheyt*, ſo dichte by de vreeſlijke Helle geſteld heeft: daar doch geen Spel, noch Danſſen by te pas en komt. Hy behoord ſe, by den Hemel gevoegd te hebben: daar men ſulken ſpel gewoon is. Doch hy kan dat ſelf licht helpen: mits hy, al ſo wel een Hemel, als Donder, Weerlicht, en Aardbevingen kan maken. Maar dit Volk is te plomp, ſy kunnen dat niet begrijpen: Sy kopen been voor vleys: daarom is 't vergeefs te pleyten, om een *wettelijke*, en *behandveſte Konſt* te bewijſen, voor ſulken geemelyken-Volk: dat altijd ſwanger is, om te bedillen, ſeggende, dat op de ſelfde wijſe, de *Scheydbrief* in *Israël*, door Moſes behandveſt was. Gelijk de Waarheyt ſelve getuygd. Voorts ſpotten ſe met hem, om dat hy by-brengt, de Cermoniele-wetten: de Goddelijke Geſichten, en Dromen. Die ſo veel gemeenſchaps, met de Tooneel-ſpelen en Danſſen hebben, als licht met duyſternis: ja als Chriſtus, met den *Tegen-Chriſt.* [28]) Want ſy ſeggen en bewijſen, dat de Cermonien

27) *Hab.* 2: 18. *Gen.* 9: 13. *Gen.* 28: 12. *Exod.* 3: 2. *Gen.* 37: 5. *Gen.* 40: 8. *Gen.* 41: 1. *Dan.* 2: 1. *Ezech.* 1: 4. 1 *Reg.* 9: 2. *Act.* 10: 2. *Marc.* 9. 2. *Siet. Jud.* 16: 25, 26, 27, 28, 29 en 30. — *Kantt. v. d Schrijver.*

28) *Math.* 19: 8. — *Kantt. v. d. Schrijver.*

zijn van God geboden, tot een geeſtelijke Voorbeeldinge, hebbende haar eynde gehad. Dat de Tooneel-ſpeelen zijn van Heydenen ingeſteld tot een Afgoden-dienſt. Dat de Cermonien beſtonden in ernſtige daden, over wiens nalating, verſcheyden geſtraft zijn. En dat de *Tooneel-ſpelen* beſtaan in enkel ſpel, en ydelheyt: hebbende geen bevel, geen voorbeelding, noch nuttigheyt. Maar het tegendeel. Als alrede genoegſaam geſeyd is.

Belangende de Hemelſche openbaringen, door Dromen, of Geſichten: met de gedreygde ſtraffen, en beloofde verloſſingen van dien. Die CEDO NULLI in ſijn pappieren *Tooneel-Schild* antrekt, om het *Tooneel-ſpel* te beveſtigen. Zijn geweeſt goddelijke, heylige, onbegrijpelijke, en on-na-doenlyke werkingen: die geen redelijk Schepſel, met de *Tooneel-ſpelen*, ſal durven vergelyken, ſonder ſchaamte, en ſchande: veel min, 't ſelfde na te apen. Derhalven ſullen de ſodanige, als goddeloſe misbruykers, van de Heylige Name Gods, ſijn oordeelen niet ontgaan: volgens de woorden des eeuwigdurenden Wets: *Gy en ſult den Name des Heeren, uwes Gods niet ydelijk gebruyken. Want de Heere en ſal niet ontſchuldig houden, die ſijnen Name ydelijk gebruykt.* Deſgelijks, *Wie de Name ſijns Gods gelaſterd ſal hebben, ſal ſeekerlijk gedood worden.* [29])

Maar, hier komt noch wat anders in dit *Tooneel-ſchild* te voorſchijn, om ſijn eygen ſchande t' ontdekken. Als hy ſeyde, dat de *eeuwige Wijſheyt de geveynſde Pharizeen doorgaans tayſterde met de teelijke Naam van Tooneel-ſpeelders*: wanneer hy dit Griekſe woord ὑποκριτὰ gebruykte. Is dit niet wel gekladt, Schilder? en die ſchoone trony bemeuſelt? [30]) Willende ſeggen, gy Pharizeen, ſchijnt wel Godsdienſtige Lieden, maar gy zijt niet beter, als de lichtvaerdige, wulpſe, en dartele *Tooneel-ſpeelders*. Daarom is 't ook klaar (na ſijn ſeggen) dat den Leydſchen Bybel, niet recht of eygentlijk is overgeſet. Wanneer daar (in ſtee van Tooneel-ſpeelders) geveynſde geſteld is: dewijle de *Tooneel-ſpeelders* niet geveynſt, maar openhartig zijn: willende *wel* weten dat ſe groote Spotvogels, Laſteraars, en lichte Plavieren [31]) zijn. Die daarom, ook haren Hemel vry nader komen, als zy: die met gefronſte wangen, neergetrokken wink-brauwen, en donkere ogen, niet mogen ſien, dat de Son in 't water ſchijnt. Waarom ſy ook geen beter naam (by hem) verdienen: als Kerk-uylen, Py-

29) *Exod.* 20: 7. *Lev.* 19: 12. *Deut.* 5: 11. *Ler.* 24: 16. *Pſa.* 139: 20. *Jeſa.* 1: 4. *Pſa.* 50: 16. *Pſa* 16·4. *Matth.* 5: 33. — *Kantt. v. d. Schrijver.*

30) *Bemeuſelt: bemeuzelen* is „bevlekken, bezoedelen," 't freq. van *bemozen* van *moze*, „ſlijk," *lutum*. Zie KIL. en *Vitl. Woordenb.* op HOOFT *in v.* Tegenwoordig zegt men meer *beſmoezelen*.

31) *Plarieren* ook *plerieren* en beter *plurieren* geſpeld, zijn vogels, die zeer dunne en lichte voeten en een trippelende beweging hebben, en daarom als zinnebeelden der lichtzinnigheid worden genomen.

laar-byters, Muggeſifters, Kameel-verſlinders, Pharizeen, geveynſde, oordeel-loſe, en vernufteloſe Menſchen: die Menſchen-eer, hooger, als Godes eere ſchatten. Maar dit is een misſlach, mijne lieve Vriendt: Want indien ſy Menſchen eere ſochten, ſe ſouden ſeggen, Aap wat ſchoonder Jongen heb je: om daar door (ten minſten) te ontgaan, de laſteringen, ſcheldingen, en ſpotternyen van CEDO NULLI, en ſijns gelyken. Hoe wel hy ſomtijds ook ſijn eygen Medegeſellen niet en ſpaard.

Maar ſy trooſten ſich daar mede, dat haar eygen Meeſter (de Mond der Waarheyt, d'eeuwige Wijsheyt des Vaders, Chriſtus) ſelve diergelyke verſmadelyke-namen, en laſteringen, van de *Pharizeeuſche Tooneel-ſpeelders* (na CEDO NULLI eygen bekentenis) heeft moeten dragen. 't Welk dan geen wonder is, want een Knecht is niet beter, als ſijn Meeſter. Doch de misſlach van de Overſetters, des Leydſchen Bybels, is niet te verſchonen: om dat ſy CEDO NULLI, niet tot Overſetter hebben genomen: Want hy ſoude dat, veel beter alleen geklaard hebben, als ſy met haar allen: dewyle hy van Kinds-been, t'Athenen, in de Hoge-Schole, de leſſen van de hooge Leer-meeſters gehoord heeſt. Ja, indien het daar by lach, en van noden was, hy ſoude ſelve wel een Bybel kunnen maken, die vry wat beter, met ſijn gevoelen over een quam, als deſen Leydſchen Bybel.

En alſo is deſe Rokken af geſponnen: en klaar genoeg beweſen, dat de *Tooneel-ſpelen* en *Tooneel-danſſen*, zijn *God-vruchtige*, en *ſtichtige* oeffeningen: door dien God de Heere ſelve, in ſijn openbaringen, met Dromen, en Geſichten, dit ſo levendig vertoond, en afgebeeld heeft. Tot welken eynde wy ook de Schriftuur plaatſen (daar hy de Geſchiedenis van an-roerd) daar by hebben geſteld: om (die 't luſt) te kunnen oordeelen, uyt de klau, wat Vogel dat het is.

't Geen hy voorts by brengt, en met veelerley lappen (als een oude Bedelaars Mantel, of noch beter, als de Pauſſelyke Gods-dienſt) heeft te ſamen geflanſt: van de gewitte Graven, van de groeting Rabbi, van den Pharizeeuſche-Lijnceus, van 't Hoeren Autaar, van *Comedia vetus*, van Meeſter Peeter, van den Geeſt der duyſternis, in een Engel des lichts (die ik vertrou, dat ſijn Raadsmaan is) van de oproer Krayers, die met Jacht-ſchuyt, en Wagens zijn wech gevoerd, (hoe wel noch niet alle: want dan moſt hy ſelf meê ritſen) van de Latijnſche Spreuk Platoni, tot lof der Dichters, (hoe wel hy dit geerne ſijn Tooneel-ſpel wilde toe paſſen) van de Letteren, die als Hemel-val, door het dak des Schouburgs quamen neder-ſtorten, van de Spelding, en t'Samen-binding der ſelver *Schrijf Spelen, maar ſpeel niet: Lucifer gaat ten Tooneel-rye:* van de verwondering der Schou-

burgs-hoofden, vreefende dat Apollos Kerk foude toegefloten worden (als eertijds in de komfte Chrifti, tot Delphis gefchiede) van Clio, en Thalye, de Gefellinnen van Apollo, en eyndelijk van 't handgeklap, en toejuychen der Jongelingen, en Jufferen. Dit zijn al te maal fulke grondelofe Altaar-geheimeniffen, datter harffens toe van doen zijn, fo groot als die van een Peekel-heering; [32]) om de felve recht te ontwinden. Derhalven willen wy dit mijn Heer den Paus te Romen beveelen: die macht heeft dat uyt te leggen fo hy wil. En fien ondertuffchen wat Cedo Nulli dan feggen fal. En alfo krijgt ELCK ZYN BEURD. [33])

32) *Peekel-heering:* hier wordt niet bloot op den visch gedoeld, maar vooral op de perfonaadje van dien naam, die in de kluchten verfcheen, met meel befmeerd, in 't kostuum als waarin nog Pierrot wordt voorgefteld, en, tot vermaak van 't publiek, domheden deed of uitkraamde en het mikpunt was van alle fpotternyen.

33) ELCK ZIJN BEURD: toefpeling op het motto, dat onder het putjen, 't welk de tytels der uitgave van De Wees verciert, te vinden is.

Wie de fchrijver van bovenftaand tegenfchrift was is my niet gebleken: de toon moge alles behalve malsch, ja veelal hatelijk en boosaardig zijn, de ftijl toont iemand aan niet kwalijk tot hekelen in ftaat, maar niet wel meefter van de taal, en blijkbaar geen waardige tegenparty van onzen dichter. Over de kracht der argumenten, door hem gebezigd, zal ik my hier niet uitlaten: zeker viel er op die, welke in het „Tooneelfchilt" voorkwamen, over 't geheel ook nog al wat aan te merken; doch de onbekende kritikus bederft zijn zaak door overdrijving aan den anderen kant en door gebruik van misbruik niet te onderfcheiden.

Maar niet enkel in nuchter proza, ook in poëzy werd Vondel aangetast en met het jaar 1662 gaf zekere Jacob Koemans, by Jacobus van den Bergh, in de Nieuwe Gasthuismolenfteeg naast de Heeregracht, een dichtftuk uit, opzettelijk ter beftrijding van het Tooneel

en inzonderheid van Vondels verdediging daarvan geſchreven. Ik vermeen ook dat ſtuk, als geen onbelangrijk ſtaaltje van den geest dier tijden, hier in zijn geheel te moeten inlaſchen.

IACOB KOEMANS

SCHOUWSPELS BESCHOUWING,

OFTE

WARE AFBEELDING

VAN DE HEDENDAEGHSE

TOONEELHANDEL.

OP

DE AFBEELDING

VAN DE HEDENDAEGHSE

TOONEELHANDEL.

DOOR

IACOB KOEMAN.

KOMT *hier verſlingert volck op 's werelts ſchoutooneelen,*
En treckt de grijns eens af van het Commedyſpeelen:
Beſiet eens of het is ſoo overdierbre ſchat,
Als men het roemt; en of dit vaers ſyn weſen vat:

Tooneelſpel blaeſt naer 't licht, door duivels tytverdryf, [1])
Het wyckt geen guichelſpel of looſe tovervonden.
Het bootſt de werelt na, en prickelt ziel en lyf
Tot ongeſoute vreught; en ſlaet ons helſe wonden.
't Vertoont, in kort begryp, des menſchen ydelheit,
Daer *Lucifer* om lacht, en *Michaël* om ſchreit.

Dit leert dees dichter [2]) *u, met ongemeene toonen,*
Hoe grouw'lyck dat het is den ſpot met hemels throonen
Te houden, waer door dat de Godtheit wert verkleint,
Die, heel onzienelyck, van d' engleſchaer omheint,

1) Deze en de vier volgende regels zijn een parodie van Vondels bekend byſchrift:
Tooneelſpel quam in 't licht tot leerzaem tijtverdrijf, enz.,
vroeger opgenomen Deel III, blz. 320.
2) *Den dichter:* t. w.: „Koeman," en niet „Vondel."

Veer buiten ons bereyck, houdt ſyn doorluchte zetel,
En ſtraft het weeldrigh volck, broodtdroncken en vermetel,
Verſopen in de vloedt van yd'le werelts vreught,
Afdwalende van 't padt der rechte en ware deught.
Wilt noch in tyts uw ſin van deſen handel keeren.
Soeckt, uit Godts heiligh woort, en niet uit ſpel, te leeren
Het rechte deughdenſpoor, dat ghy hoort te betreên.
Het ſchynt wat nieus te zyn; maer werelt, neen, ô neen!
Ten is geen vreemde tael. wilt hier in tyts naer hooren:
Want die in Sodom blyft, die gaet daer meê verlooren.
En weet dees dichter *danck, die u ſoeckt wel te raên,*
Op dat (gevallene) ghy weder op meught ſtaen.

M. G. V. H. [1])

1) *M. G. V. H.:* wie onder deze initialen wordt aangeduid weet ik niet, en het hier door hem gegeven ſtaaltje van poëzy lokt my niet uit, er byzondere naſporingen voor in 't werk te ſtellen.

AMSTERDAMMERS,

BEROEMDE MEDE-BURGERS:

Ick neem de vrymoedigheit, om aen u myn beſoedelde eerſteling [1]) (die u, onder de naem van *ware afbeelding der hedendaeghſche tooneelhandel*, te voorſchyn komt) op te offeren. Ontfangt hem, doch niet als een, die, in welgeſchickte brooſen, de ſoetluidende lier van *Auguſtus* Hoffwaen pooght na te queelen; maer, als een ongeletterde, onnoſel in rym, onkundigh in redenkunſt, ongeoeffent in welſprekentheit, onbequaem om duits en onduits van elckandere te ſchiften, onaengenaem zoo in de uitvinding, als ſchickinge der ſtoffe: kort om; als een, die, in een rondgevlogte mat van de bruine

1) *Beſoedelde eerſteling:* waardoor *bezoedeld?* De uitdrukking klinkt niet alleen wat al te nederig; maar heeft bovendien geen zin. Wat *bezoedeld* is kan op zich zelf fraai en goed zijn; doch hier waarſchuwt de ſchrijver in 't geen onmiddelijk volgt, dat zijn werk op 't een noch 't ander aanſpraak maken kan.

veenzon opgewieght zynde, van breyn en ſtyl, boers en ſlecht is. Daerom verſoeck ick voor hem, in die deelen, een heuſſche hekeling; en, voor de reſt, een Chriſtelyck oordeel. Het wit daer hy op doelt, is, om achter het ſchouburgs bevalligh voorhangſel, alleen geen [1]) hoeren-outer te ontdecken; maer ſoodanig een grouwel der ongerechtigheit, die, met ſlinckſche greepen, de jeught aflockt van den koningklycken heilwegh naer Sion, om haer, op het renpadt naer Gehenna, van deught en eerbaerheit te verbaſteren. Ick weet, dat de verdadigers, van dit zielverderf, de onkundige misleiden, met veel opgepronckte pleytredenen voor het *Tooneelrecht;* maer dat *Schilt* is van ſulck een dunne ſtoffe, en zoo kleen, dat het onmachtigh is om de monſtreuſe geſtalte van dien Hydra te verbergen: en daerom wyſt hy u, als met de vinger, de natuur en waerde van een *verfoeyelyck tytverdryf;* en dat so naeckt, als de waerheit ſelfs. Het ende dat hy beöoght, is, om veel misleide, die noch ſtil op hare droeſem, in een gevaerlycke dootſlaep, roncken, ſoo het mogelyck is, op te wecken; en ſoo niet, ſyn eige geweten te ontlaſten. Hy is de eerſte niet die deſe welluidende ſnaer getoetſt heeft: want, beneffens het ontelbaer getal der oude heillievers, zyn verſcheide nieuwe voor hem geweeſt; en onder die, *Nolthenius, Pryne,* [2]) den hooghgeleerden *Voetius* en andere, by wien ſyn luiſter ſoo veel te paſſe komt, als een kleene vonck by het heldre ſonnelicht. Maer de liefde tot het algemeene beſt bewoogh hem, om een weinigh van de uitgekipte rooſen, die ſy met ſoo veel ſweets gepluckt hebben, onder ſyn diſtelen te mengen; niet alleen om het ſyne daer door geuriger te maken; maer om, door die uitnemende ſoetigheit, een luſt de lauwhertige in te boeſemen, om door die luſtpriëele, vol van hemelſche nuttigheden, (daer deſe roſen uitgepluckt zyn) heen te gaen, om daer in volmaecktheit te beſchouwen, 't geen door hem in een ruwe ſchets vertoont wert.

De laghlievende leverſchudder, die het ſelden aen ſtof tot ſpotten ontbreeckt, ſal, ongetwijfelt, naer ouwe gewoonte, buitenſpoorigh ginnegabben, [3]) en een hagelbuy van ſchimp- en laſterpylen, op ſyn taey gedult, los ſnorren; maer ghy, die de reden plaets geeft, hoedt u voor die dertelheit, en ſchort uw vonnis op, tot dat ghy den *Tooneelhandel* gewickelt [4]) hebt in de *balance des heilighdoms.* Soo deê wel eer den beroemde keiſer *Theodoſius;* maer de vertoonſtof wierd ſoo licht bevonden, dat hy *de ſpeelplaetſe toeſloot, en de oorſpronck van alle boosheit omkeerde.* welck een daet *Chryſoſtomus* ſo

1) *Alleen geen* voor „niet ſlechts een."

2) *Nolthenius, Pryne:* aangaande Nolthenius heb ik niets kunnen vinden. Met Pryne zal waarſchijnlijk bedoeld worden de bekende Engelſche rechts- en godgeleerde William Pryn, die, in 1600 geboren, zich in 't Parlement krachtig zoo wel tegen de Episkopalen als later tegen de party van Cromwell uitliet, en in 1669 overleed.

3) *Ginnegabben: ghinneken* ſtelt KILIAEN gelijk met *grenicken* (of *grinneken,* als wy 't nu ſpellen), en *gabbe* vertaalt hy met *nugae, joci,* „ſlaauwe aardigheid," gelijk men nog wel „een gebbetje maken" zegt voor „een grapje hebben, een loopje nemen." *Ginnegabben* beteekent alzoo: „lachen zonder bepaalde reden."

4) *Gewickelt* voor *gewikt,* van *wikken, vibrare. Wikken* en *wegen* zijn de twee verrichtingen die de weegſchaal doet.

wel beviel, dat hy, met een ſucht, dus uitborſt: *ach! dat ſy nooit wederom geopent wierde: want hier uit is allerleye ondeught in de ſtadt geſprooten.* Ja deſe munt vertoont ſich ſo vals op de toetsſteen van de E H. Staten van Hollandt, dat ſy de batementſpeelen en kamers van Retrocynen, [1]) (die, ſoo door haer afgodiſche lieverye, als ongebonden Tragedie en Commedie, de goede ingeſetenen tot afgoderye en godtloosheit opwecken) onder de roepende ſonde (die het landt druckte, en de toorne Godts over ons verwecken) getelt hebben.

Myn wenſch is, dat Godt u de oogen ſoo opent, als deſe uitnemende voorbeelde. Op dat ghy aen de eene kant de lichtigheit van deſe vervloeckte ydelheit, en aen de and're zyde de ſwaerte van ſyn goede en welbehagelycke wille ſien meught. Soo onſe toelegh soo veel nuts verſchaft, dat maer een ziele omſichtiger wert, en ſich laet waerſchouwen; ſoo ſal ick deſe geringe moeite, uitnement geſegent achten: en aen de grote Godtheit, op het altaer van een danckbaer hert, lof en eere opofferen.

Vaert eeuwigh wel.

U. E. dienſtverplichte

J. K.

1) *Retrocynen:* hy meent *rhetoricynen* of *rhetorici*, „rederijkers."

WARE AFBEELDING

VAN DE HEDENDAEGHSE

TOONEELHANDEL.

ALCIPUS. LEANDER.

ALCIPUS. [1])

De aengename lent, Leander, lockt myn buiten.
De ſoete maeylucht doet het bladerloſe hout,
En wat de ſtrenge vorſt bemorſt had en verout,
Herleven, en met kracht haer pronckçieraet uitſpruiten.

1) ALCIPUS: de naam had in allen gevalle ALCIPPUS moeten geſchreven zijn.

LEANDER.

Soo is 't *Alcipus;* maer waer heen dus eenigh?

ALCIPUS.

Wandlen
Is nu myn ooghwit, om, langs d' Aemſtelkant, myn geeſt
Wat te verluchten, en, van al het geen myn reeſt
En ſmaeck'lyck voorkomt, [1]) by myn ſellef wat te handlen.

LEANDER.

Soo myn geſelſchap u behaeghde? ick ſouw wenſchen
U deelgenoot te zyn, vermits de ſoetigheit
Die men alleen geniet is ſtucks gewys. men ſeit,
Niets ſo welſmaeck'lijck als het montbanquet der menſchen.

ALCIPUS.

Soo is 't: en wie ſouw ick hier toe bequamer vinden,
Om ſulx naer rechten eys te diſlen, als myn vriendt,
Die ſoo byſonderlyck de ſoete naem verdient
Van ſpitsbroêr?

LEANDER.

Of u heer, het puickje van myn vrinden.
Maer dit ter zyde. hebje niet iets nieuws vernomen?

ALCIPUS.

Niet ſonderlings; als dat een ongelettert quant,
Verwaent en reuckeloos, zich tegens 't ſchouwſpel kant.

LEANDER.

Wat! tegens 't ſchouwſpel? hoe! begint die man te droomen?
Dat 's immers vruchteloos.

ALCIPUS.

't Is waer; maer ſoo vermetel
Is 't vreughde-hatigh breyn, dat ſelfs het eerlyck zoet
By haer gewraeckt werdt: 't is al gal, en bitter roet,
Wat juyſt niet vlyen wil in haer bedompte zetel.

LEANDER.

Maer is 't al zeker?

ALCIPUS.

Ja 'et. myn wiert noch ſlus een deeltje
Van ſyn Tragedy in de handt gedouwt. laet ſien,
Ick heb het byme. dit ſal 't weſen, ſoo ick mien.
Ja 't is het. 'k bid u vriendt, ey leeſt eens dit juweeltje.

1) *Myn reeſt.... voorkomt:* verbeter: *my reedſt* („geſchiktst") *voorkomt.*

SCHOUWSPELS-BESCHOUWINGS

I. HANDEL.

LUCIFER, BELIAL, BEELZEBUB, HELSCHE LIST, EN AL 'T GESNOR DER ZWARTE ENGELEN.

LUCIFER.

Waer heen? (myn Belial) houdt ſtandt: (dit angſtigh vlugten
Baert achterdencken) wats 'er gaens?

BELIAL.

O groote vorſt!
Vlught! vlught! 't is uit met u: ghy hebt vergeefs getorſt,
Als een metale zuyl, dit ryck der ongenuchten.
Verlaet dees tempel, daer uw godlyckheit ter eeren
Den eedlen wieroockgeur wert toegeſwaeit: uw maght
Heeft endlyck uitgedient. waer bergh ick my? de kracht
Van ſoo een mogentheit en is niet om te weeren.

LUCIFER.

Wat maght? wat mogentheit? ghy raeſt. 't zyn ydelheden
Die u vervoeren. hoe! ben ick niet Lucifer,
Dien vreeſelycke vorſt? die, als een morgenſter,
Bekleet met glansryck licht, in 't heyligh koor quam treden,
Gelyck een tweede zon onder de vierghe ſteenen?
Wat voor een ſchepſel ſou myn durven naer de kroon
En ryxſtaf dingen? of myn konnen uit de troon
En ſetel lichten, en myn heerſchappy verkleenen?

BELIAL.

't Is nu geen roemens tyt, ô vorſt: ey! wilt maer vlieden,
Of ons beſchutten. denckt hoe u vermetelheit
Den grooten Michaël eens dempte. [1]) ach! 't is tyt,
Verberght u, of u ſal noch grooter ſmaet geſchieden.

LUCIFER.

Laet komen wat dat wil. myn trots blyft buiten teuglen:
Dies zwyght, en rept myn niet van die geleden ſmaet.
Hy dwong myn doe, 't is waer; dog delgde noit myn haet;

1) *Hoe u vermetelheit Den grooten Michaël eens dempte:* waarſchijnlijk zal hier bedoeld zijn geweest: „hoe *de* groote Michael eens uw vermetelheid dempte."

Maer knoopten door die val aen myn verwooetheit vleuglen:
Want myn ſchenſieke breyn, om dit onroeplyck [1]) oordeel,
Gekant tegens de maght van d' oppergodlyckheit,
Vond uit door wraeckſucht hoe ick kon, van tyt tot tyt,
Een ſwarte monarchy oprichten tot ons voordeel,
Indien ick het ſoo veer kon brengen, dat den koning
Van 't ondermaenſche ryck zyn edens luſtprieël,
Ja Godt wou voegen naer zyn ſtaetſucht, ſoo hy 't eêl
Volmaeckt, en zyn vernuft ſoo veer liet met de honing
Van myn geſleepe tong verleyden, dat ick reeder
Geloof kon krygen dan zyn ſchepper, 't ging dan vaſt
Dat ick dat proefſtuck door myn looze liſt verraſt,
En al het nageſlacht in hem ſou vellen neder;
Dit luckte myn naer wens: en door dat droevigh vallen
Van dien aertsvader, greep myn wreede toelegh ſtant:
Myn heerſchappy wies aen, en vloogh door zee en lant,
Gelyck een blixem: want geen ſteede, ſterckte, wallen,
Ja geen gehuchten, of ick ſtichten daer altaren.
Myn godtheit wiert gepaeit met vee, met menſchenbloet
En offerwynen, die myn toegedoemde ſtoet
Kerckplichtigh plengde, onder ſchaduwrycke blâren,
Daer ſy haer hooft met klim, en lauwerloof omvlochten.
Wat rees myn luiſter hoogh doe *Juda*, *Israël*,
Mannas en *Efraïm* verſtieten Godts bevel,
En planten hagen, daerſe myn haer offer broghten!
Geen uitgekipte ſtier, noch 't puickſte puick der lammen
Was haer te dierbaer tot myn altaerdienſt, en al
De vetſte verrekens en kalvren, welx getal
In veelheit niet en weeck voor 't duiſenden der rammen.
Doe met de vorſten *Levys* prieſterlycke ryen
Omwende tot myn dienſt, bleef 't heilighſt heilighdom
Heel ſwaerlyck veiligh: want ick ſtiet de godtsdienſt om,
En liet aen alle kant myn grouwelbeelt inwyen.
Niemant, van die tyt af, was voor myn lagen veiligh.
Ick ſchoot myn ſchichte vol van doodelyck fenyn:
En mengde hels regael in d' aengenaemſte wyn,
Daer ick door tuimlen deê den aldergrootſte heiligh.
Soo menigh hart, ſoo menigh huis kon ick doe vinden,
Daer men myn yverigh in diende: ja 'k heb Godt
Soo dickwyls in myn ſelfs gelaſtert en beſpot,
Dat ick op grooter tal van yveriger vrinden
En warer dienſtelings kon ſtoffe, dan hy ſelve.
Seght eens, wat dunckt u? ſou dit overhecht gebouw
Wel om te ſtooten zyn? Maer zacht! wat voor een rouw

1) *Onroeplyck:* hy meent waarſchijnlijk *onherroepelijk.*

En naer geluit dreunt door dees marmore gewelve?
Wat is dit Belial?

BELIAL.

't Zyn uw beangſte engelen.
Ick ſie Beêlzebub naer herwaerts ſnorre: 'k forgh
Dat ghy u trots te laet beklagen ſult.

LUCIFER.

'k Blyf borgh
Voor u vergeeffe vrees. myn dunckt ick ſie haer henglen
Naer myn beſchutting. wel, ick ſweer haer te behoeden.
Ga roept haer herwaerts. ach! ick merck het al te wel,
Dat myn vermoogen en het heerſchen van den hel
Een einde heeft. wat raedt? hoe ſtuit ick beſt dit woeden?

BEELZEBUB UIT, MET EEN GEVOLGH VAN VERBAESDE DUYVELEN.

BEELZEBUB.

Ghy, die de woonſteê van de eeuwighduurbre nachten
Ten deel verkregen hebt, hoe! ſit men hier geruſt
En forgeloos, of is den vorſt noch niet bewuſt
Het ſchrickelyck verbodt tot demping van ſyn magten?

LUCIFER.

Wat voor verbodt? ghy raeſt. wie derft ons hier gebieden?
Spreeck op, wat is 'er gaens?

BEELZEBUB.

Beheerſer van den kolck
Des nare jammerpoels, die op een heiloos volck,
Vol bygeloovigheit, en angſtvallige lieden
Stort uw verſchricklyckheên in bulderend onweder;
Het leiter toe: 't is uit, en met uw ryck gedaen.
Ick ſelve ſagh uw kroon en rycksſtaf ondergaen:
Want het Hebreeuwſe kint wierp al uw maght ter neder.

LUCIFER.

Dit heb ick lang gevreeſt, en foght het voor te koomen
Door uw beleit. hoe iſt vervolgh ſoo vruchteloos?
Myn gramſchap brult, ô ſpyt. ick ſweer u dat myn boos
En heilloos opſet ſal ſoo lange fonder toomen
En ſpoorloos rennen, tot ick heb myn wraeck verkregen.
Maer ſeght, hoe droegh het toe ontrent de nederlaegh?

BEELZEBUB.

Naer dat ick had myn neck gelyck een yſre ſchraegh
Onder u troon geſtelt, ging ick gefwind'lijck veegen, [1])
Gelyck een ſnelle wint den grooten bol in 't ronde.

1) *Veegen:* voor „zich ſnel van de eene plaats naar de andere bewegen." De uitdrukking is gemeenzaam, zelfs plat, en althands in geen vaers te dulden.

Ick ſtelden 't ſpits vernuft en barſſe wrevel ſchrap,
Om, waer het moogelyck, te kloutren, op den trap
Van Godts geheimenis, en viſte naer de gronde
Van yder prophecy die op ons demper [1]) ſloegen.
Ick ſpeurden 't na, wat tyt dat hy verſchynen ſouw;
Door wie, en waer, en hoe. doe pooghde ick myn trouw
Tot ſyn verdelliging en 't duiſtre ryx vernoegen
Te toonen aen myn vorſt, om ruſt voor u te werven;
Doch te vergeefs: want ſiet, reets was een kuiſſe ſon
Beſwangert van dit kint, en d' oude Simeon
Kreegh dees toeſegging, dat hy niet eer ſoude ſterven,
Voor hy ſyn zaligheit ſou in het vlees omarmen.
Ick arrebeyde zeer om deſe teere vrucht
Te ſmooren, eer dat hy ſouw ſcheppen d' eerſte lucht;
Maer wie kan deren die de englen en 't beſcharmen
Der ſtercke godtheit tot een ſchilt heeft aen ſyn zyde?
Doch echter wrocht ick uit al 't geen ick kon. Auguſt
Was doe myn wercktuigh, die ick eeven ſoo een luſt
In ſyn gewrichten blies, gelyck als in voortyden
Den ſoete harper der beroemde Jſraliten
Tot naeuwer kennis van 't getal der zielen drong, [2])
Die hy als harder door zyn ryxſtaf hoede: 't gong
Myn doe, voor wint, naer wens. de keiſerlycke ſwiten [3])
En amptenaren, elck om 't feerſt, dit ſtuck uitvoerden.
De weerelt raeckte in roer, en yder op de been.
Men ſagh gelyck een ſwerm, door alle wycken heen,
Een yglyck rennen naer haer ſtadt en ſtamme. 'k loerde
Op Davids krooſt, die myn tot Bethlem moſt ontmoeten,
Op hoop dat ick haer vrucht in dit gewoel ſou doôn.
Ick propten 't broothuis [4]) zoo vol menſchen, dat den zoon
Van d' eeuwghe vader, voor wiens goddelycke voeten
De engle knielen, moſt een beeſteſtal verkiezen
Voor zyn geboorteplaets, en meende 't ongemack
En weinigh voorraet tot dit jonge wights gerack [5])
Sou haeſt zyn leven, dat ons doot is, doen verliezen;
Maer 't miſte my: want ick onſaelghe hulp bevordre
Het goddelyck beſluit. doe ſnelde ick geſwint
Naer 't hof des Konings, die van dit doorlughtigh kint
Gehoort had, welx gerucht hem ruckte buiten ordre.
Ick joegh de grootsheit op, en noopte zyn gedaghten
Met der onnooſlen moort ſoo heevigh, dat het lant

1) *Op ons demper:* „op hem, die ons dempen, onze macht vernietigen zoû, op Kristus."
2) Dit ſlaat op de volkstelling, welke DAVID liet houden. Zie II *Samuel* 24.
3) *De keiſerlijcke ſwiten* voor „'s keizers gevolg, *ſuite*."
4) Vertaling van den naam Bethlehem.
5) *Gerack* voor „behoefte." Zie Deel II, blz. 539.

Van Rama weerklonck door het weenen Rachels: want
Dees opper-aertstiran, door 't wreede moortmes, ſlaghten
Ontelbre ſuigelings; doch miſten in die geene,
Op wien 't gemunt was: want de vaderlycke ſorgh
Omringde hem, gelyck als in een wagenborgh
Van heilghe helden, en ſant naer Egipten heenen
Het kint en moeder, met haer trouwe ondertrouden.

LUCIFER.

Was doe uw liſtigheit ten ende?

BEELZEBUB.

Maghtigh heer,
Ick ſpanden 't overſchot der kraghten in, en keer
Voor by de Spoorades naer Delos, daer de oude
Antycke Tempel, 't puickſte çierſel der Cikladen,
My onder d' eernaem van Apol was toegewyt,
En hoopte doe myn leet en ingekropte ſpyt,
Op Cynthus vlackte, aen 't verblinde volck t' ontladen;
Maer 't wierd myn haeſt belet: vermits een felle donder
Dien aenſlagh omſloegh, en verdoofde myn gehoor.
Daer brulde een geluit den marmre eerplaets door, [1])
Dat het gewelleſſel en 't fondament van onder,
Door 't dreunen, ſidderde. De ſarpentyne ſteenen,
En d' edele Porphyr die ſweten: 't vreeſlyck woort
Borſt uit een heldre wolck, en luide dus: voort, voort,
Ghy leugenachtigh ſpoock, packt u van hier. ga heenen
Naer d' eeuwge kercker, daer myn godlyckheit u doemde.
'k Gebiê dat van nu af dees plaetſe ydel zy
Van Godtſpraeck, offerhand', en duiſtre wichlary,
En al het geen daer ghy uw moortſucht meê verbloemde.
Ick lilde en beſweeck, en voelde dat de banden
Van d' eeuwige ſwygentheit myn tong beſnoerde. 'k vloog
Gelyck een ſnelle ſchicht die een Theſſaelſe boogh
Ontglipte, naer dat zy door taey geſeende handen,
Tot aen de ſtale punt, was fors te rugh getrocken,
En liet dees ſtarcke burght, ſoo nuttigh voor ons ryck,
Aen d' overwinnaer.

LUCIFER.

Ach! waer naemt ghy doe uw wyck?

BEELZEBUB.

Naer Palodes, [2]) daer ick met wrevelmoedigh wrocken

1) Volgends Suidas, Niceforus en andere Kristenſchrijvers, zonde de godſpraak van Apollo verſtomd zijn omtrent den tijd van Kristus' geboorte, en had Augustus, toen hy naar de reden vroeg, tot antwoord gekregen, dat een Hebreeuwsch kind, de God der Goden, Apollo van zijn troon ſliet en ter helle deed nederdalen. Intuſſchen heeft deze vertelling betrekking op het orakel te *Delfi*, en ſchijnt door Koeman verkeerdelijk op Delos t'huis te zijn gebracht, in welk eiland zich, naby den berg Cynthus, mede een tempel van Apollo bevond.

2) *Palodes:* vermoedelijk wordt hier *Palus Meotides*, nu de „zee van Zabache," bedoeld.

Dees legioenen deê den grooten godtheit laſtren.
Hier yverde ick ſeer om den geleden ſmaet
Door wraeck te boeten: want myn ingekropten haet
Was doe aen 't baren, om het alles te verbaſtren;
Maer dit was 't laetſte van myn woedigh tegenſtryen·
Want naeulyx had de ſon den ronden bol omrent
Driewerref tien en twee, of daer quam uit de tent
Van Thetis een geluit, dat ons een feller lyen
En ſchrickelycker ſmart aen deê dan wy ooit leden:
Want eenen *Thamus*, den Egiptiſche piloot,
Braght ons de tyding van *den groote Pan* ſyn doot. [1])

LUCIFER.

Wat is dien herder doot? ſoo zyn myn mogentheit
En opgeworpe gloor verbryſelt, myn getrouwe,
Hebt ghy die ſtem gehoort?

BEELZEBUB.

ô Ja! rampſaligh vorſt:
't Geluit verſloegh ons ſoo, dat niemant ſtaen en dorſt;
Maer ieder vlughten.

LUCIFER.

Ach! ſoo is 't vergeefs gehouwe,
Soo is 't vergeefs dus hoogh op 't Capitool te ſitte
Met d' eernaem van Jupijn. nu is het uit gewoedt.
Myn maght die is verdelght. ick voel een grooter gloet
Van godtlyck wraeckvier, en een ſchrickelycker hitte,
Als ooit voor deſe in myn pynigent geweeten.
Waer vlughten wy, ô ſmart! och waer ick doch myn Godt
Niet afgevalle, ſoo had dit vervloeckte rot
En ick, haer opperhooft, noch gloriryck geſeeten,
Daer vreught de volheit is in blinckende Robynen.
Komt hier myn nare ſtoet, en volght uw generael
Naer 't eeuwighduurent wee. vlugt, vlugt: ick ſie een ſtrael
Van 't godlyck blixemvuur, vol helſche wreede pynen,
Neêrſnorren.

HELSCHE LIST. [2])

Vorſt, wat 's dit? hoe nu? waer blijft u woede
En dreigemente, die ghy in uw toornigheit
Verwoed'lyck brulde. ſwoert ghy niet, ſoo lang de tyt

1) *Den groote Pan ſyn doot:* Dewijl 't woord *Pan* de beteekenis heeft van „Al," zoo werd die tijding opgevat in den zin, dat het geheele Heidendom (met de komst van Kriſtus) dood was en afgedaan had.

2) HELSCHE LIST: de Lucifer, zoo als Koeman dien voorſtelt, heeft veel van een konſtitutioneelen koning, die zelf niets uitvoert, maar zijn ministers voor hem laat denken en handelen. 't Klinkt echter wat vreemd, dat de opperduivel nog een *Helſche List* noodig zoû hebben om te weten wat hem te doen ſtaat. Ook is de invoeging van een zinnebeeldige, naar een bepaalde ondeugd genoemde, tusſchen die andere met eigen namen aangeduide perſonaadjen, niet gelukkig te noemen, en ſtrijdig met de eenheid der voorſtelling. 't Is den ſchrijver echter te vergeven, als men in aanmerking neemt, dat betere dichters dan hy dezelfde fout hebben begaan. Zoo laat Feitama in een zijner werken, naast Apollo, Minerva en andere bekende godheden, Bedrog, Geweld en dergelijke allegoriſche perſonaadjen optreden.

Haer tyt ſou duren, dat ghy ſtaêgh ſoudt zyn een roede
En geeſelſweep van 't heir der wereloofe wormen?
Hoe is dien trotſe moet ſoo haeſt verdweenen? ey
Schep moed myn prins, ſchep moed: ick ſal u heerſchappy
In weſen houden, en 't verwarde hof hervormen.

BEELZEBUB.

Dats vruchteloos. wie ſou die duiſende der zielen
Weêr locken van den wegh naer 't nieu Jeruſalem,
Die door het heiligh bloet gebaent is? kan men 't klem
Der eeuw'ge ketenen verbreken? en vernielen
't Geen de almaghtige wil bouwen? neen: de kennis
Van Godt en Godesdienſt breekt door in 't Heidendom:
Dat ſuiver licht ſpreit nu ſyn heilglans om en om,
Dat d' alderblindſte ſien ons langvermomde ſchennis.
Elck tracht om 't yverighſt het pronckçieraet te delgen
Van onſe titulen. 't Demogorgons geſlacht, [1])
En al Cibeles krooſt verſchoptmen, dat gedacht
Noch heugenis der Goôn ſal komen tot haer telgen.

HELSCHE LIST.

Wel ſoo ick dat belet? wat dunckt u?

LUCIFER.

't Kan niet weſen.
Hoe is ſulx mogelyck?

HELSCHE LIST.

Ick zal de Chriſtenheit,
Niet als voor deſen, maer met liſtiger beleyt,
Gelyck een Circe, door myn toverſang, beleſen.
Ghy weet wat voordeel dat d' Atheners ons toebraghten,
Door haer naer-aping der Bachanten: deſe vondt
Was ſoo bevalligh aen een yder, dat geen mondt
By na ontſlooten wierd', die om dit ſpel niet lachten.
Dat galmen ſtreelden 't oor der dappre Romulynen
Soo overaengenaem, dat men om ſpelers ſandt
Naer Tuskanie, om, waer 't mogelyck, den brant
Van 't peſtvier, dat haer trof, hier door te doen verdwynen.
Doe haer geneſing deſe handel volghden, eerden
Men, als iets goddelyx, dit doodelyck vergift.
Doe ſchaefden ick dit beelt, en heb het gros geſchift
In bly- en treurſpel: van welx laetſte dat dien weerden
En ſchranderen [2]) *Homeer* was d' alderbeſte dichter.
Ick doſten [3]) *Hiſtrio* dan eens in 't harrenas,
Gelyck een oorloghsgodt; dan met een ruige tas

1) *Demogorgons geſlacht:* dat zoû beteekenen „'t geſlacht van 't Gorgonenvolk." Maar wat de ſchrijver daarmede meent is my niet helder.

2) Quintilianus ſegt, dat *Aeſchylus* den eerſten treurſpel-dichter ſoude geweeſt zyn. — *Kantt. v. d. Schrijver.*

3) *Hiſtor* was een van de vermaerſte ſchouſpeelders: deſe, als ſommige meenen, heeft al de ſchouſpeelers de naem gegeven van *Hiſtrio.* — *Kantt. v. d. S.*

In 't ſlechte lantgewaet, gelyck een hutjesſtichter,
Of boerſe herder; dan vertoonde hy een koning,
Dan weêr een bedelaer; en ſneet, door dit gemom,
De eerbre oeffening en burgerplichten om,
Tot ſtyving van uw ſtoel, en vreughde van ons woning.
Nu meen ik dit vergift de Chriſtenen te diſſen,
Onder den braven naem van *Leerſaem tytverdryf:*
En op dat het te meer zal *kitt'len ziel en lyf,*
Meen ick het ſoo met glimp van ſchyngoet te verniſſen,
Dat daer een duiſenttal ſal doolen, eer ſy 't dencken.
Ick moet tot dit bedrogh eerſt ſchoone bybelſtof
Uitkippen, om, door 't beelt en overgoude lof
Der heilge vaderen, 't nieuwsgierigh volck te wencken.
Daer na ſal ick de eer der dappre oorloghslieden
Schel op baſuinen, en ter ſluick een ſchellemſtuck
Daer onder mengen, of een geilherts vuil geluck;
Waer door de eerbaerheit en tucht eer ſullen vlieden,
Dan het vertoonde goet in yders ziel beveſten.
Indien 't ſoo veer geraeckt, ſoo gaet myn voorſtel wis.
En ghy, myn prins, ſult dan het ryck der duiſternis
In beter ſtant ſien, dan het nu is: en ten leſten
Soo hoogh beroemt zyn, dat men, in de peerl der ſteden, [1])
Onder de beſte ſoort der Chriſtelycke ſchaer,
Een koſtlyck ſchouburgh, u ter eer, ſal ſtichten; daer
Men u, met wieroockgeur, met offer en gebeden,
Veel vruchtbaerder als ooit voor deſen, ſullen dienen:
Daer ſal geen fieltery ſoo groot zyn, geen bedrogh
Soo liſtigh, geen minranck hoe gail en dertel, noch
Geen dolle narrery hoe walgelyck, geen ſtienen [2])
Der laſterſlingre, die op eerbre burgervaders,
Op heilghe harderen, of vroome onderdaen
Zyn los geſnort, of 't ſal hier mogen veiligh gaen:
En die dit tegenſtreeft, die ſal ick voor verraders,
Voor oproermakers, en voor walgelycke peſten
Uitfunſen, [3]) en ten ſpot vertoonen op 't Tooneel,
Soo raeckt de vreeſe Godts weêr onder; en het deel,
Daer ons ryxcepter ſwaeit, verkryght onwickbre veſten.

LUCIFER.

O ſtarcke zuil myns ryx! waer meê ſal ick u loonen,
Soo dit geluck ons dient? ick ſal uw roem en lof
Soo ſchel uitſchatren, dat een yglyck in myn hof
U ſal met d' eernaem van den grooten moorder kroonen.

1) *De peerl der ſteden:* „Amſterdam."
2) *Stienen:* naar de plat Amſterdamſche uitſpraak voor *ſteenen,* even als, blz. 341, aan 't ſlot der inleiding, *ick mien* voor *ik meen.*
3) *Uitfunſen:* dit zal moeten beteekenen: „'t jak uitvegen, uitſtrijken." 't Woord is my elders nooit voorgekomen.

Volvoert het ſleghts ſoo loos als 't liſtlyck is verſonnen.
Ick bied u hulp: gaet heen. ick ſal terwyl ons maght,
Soo veer als 't Godt toe laet, in ordre houden. tracht
Dat dit gerockende doch wel wert afgeſponnen.

HELSCHE LIST.

En ſorgh doch niet, te min dewyl ick heb gevonden
Een çierlyck deckleet voor dit monſter. 'k houw gewis
Dat dit de veilighſte en de beſte middel is
Om het te hoeden voor de ware naem van zonden.
Ick heb bedacht, hoe dat ick hier godtsdienſtigheden
Moet ondermengen: want al wat met deſe ſchyn
Vermomt is, moet (wie 't zy) en goet en gangbaer zyn,
Wanneer men een gedeelt van 't ſchouburgs winſt beſteden
Tot een vertroofting voor den *Ouden ſtock* en *Weeſen*·
't Is ſeker dat het ſpel ('t magh weſen ſoo het wil)
Sal wettigh heten, en een zaeck die geen verſchil
En hoord' te baren; maer van yder waert gepreſen.

LUCIFER.

't Is wel bedacht. vaer voort, en laet uw ſpitſe ſinnen
Haer kracht verdubble. ſacht! wat ſien ick daer voor volck
Naer ons toe-ylen?

BEELZEBUB.

Och! dit is de godtheits tolck,
En Sions kinderen: dies vliê en vlught naer
Binnen.

REY DER DOCHTEREN ZIONS, EN HEMELSCHE GEZANTEN.

DOCHTEREN.

O Ghy opperſte behoeder
Van uw diergekofte ſchaer,
Stut het woelen van dien woeder,
Of uw erfdeel lyt gevaer.
Keert dien grouwel der verwoeſting, [1])
En verydelt dit opſet,
Eer de duyſternis belet
Zions konings groote oeſting. [2])

GEZANTEN.

Stilt dit kermen, ſtaeckt uw weenen,
Pronckçieraet van 't goude hof.
Ey! kropt in dit anxtigh ſteenen.
Vindt Godts heilighdom geen ſtof
Om de goddelycke goedtheit

1) *Dien grouwel der verwoeſting:* waarſchijnlijk is dit een zinſpeling op Vondels bekend gedicht dat dien naam draagt. Zie Deel III blz. 311.
2) *Oeſting* voor „oogst."

Op te zingen, nu 't geſlacht
Der Tirannen is verkracht,
En in d'afgronds duiſtre gloet leit?

DOCHTEREN.

Ghy die met de Seraphynen
D'heilghe glans der godtheit ziet,
Die hy laet in Salem ſchynen,
Ach! weet ghy de reden niet?
Saeght ghy niet hoe bits verbolgen
Dat het liſtige gewelt
Sich, gelyck een Tyger, ſtelt
Om Gods kudde te vervolgen?

GEZANTEN.

'k Heb beſpiet die looſe lagen,
En haer hels verraet ontdeckt.
't Schynt de luſt van deſe plagen
Staêgh naer 't zielemoorden ſtreckt;
Maer ſchept moedt ghy dierbre panden,
Uw beſchermheer, hooft en Godt,
Heeft die raetſlagh al beſpot,
En verydelt hare banden.

't Sal gebeuren dat de vonden,
Die de hel nu heeft bedacht,
Eer voor deught, als vuile zonden,
Zyn by 't ydle hert geacht.
Maer dit vuil ſal niet beſmetten
't Koningklycke prieſterdom,
Daer Godts engelen rondtom
Haer banier en tente ſetten.

DOCHTEREN.

Ach! dat laeft ons, als den zeegen
Die van Hermon nederſchiet,
En gelyck een ſilvre regen
Op verdrooghde beemden vliet.
Woelt vry Satan, raeſt rebellen,
Zions dochter ſal voortaen
Als de eycken Baſans ſtaen,
Die geen ſtormen kunnen vellen. [1])

1) Deze koepletten zijn, behoudens eenige fouten tegen de verſifikatie, geheel niet onverdienſtelijk en er heerscht gang en leven in.

LEANDER.

Dat 's uit.

ALCIPUS.

Wel goeie vrindt, wat dunckt u van ſulck blaſen?

LEANDER.

Die ſoo veel wints heeft, ſal ſyn pap wel koelen; maer
Een ding verwondert my, dat deſe man ſoo ſwaer
En moeielycken laſt neemt op ſyn ſchoudren.

ALCIPUS.

Raſen
Is zotten eigen.

LEANDER.

Dat is waer; maer ſulx te paſſen
Op deſe dichter heer, dat dunckt my buyten reên.

ALCIPUS.

En myn [1]) rechtvaerdigh. let hoe maghtigh veer hy heen
Gaet ſwieren naer een bron, om 't varreke te waſſen;
En hoe blaeu dat hy tot ſyn wit komt.

LEANDER.

'k Wil niet wraken
Dat hy vry weeldrigh waeit, en luſtigh breet gaet; doch
Het geen ick daetlyck ſey, Alcipus, ſegh ick noch.

ALCIPUS.

Soo ſieje in hem niet dat waert is om te laken?

LEANDER.

Dat loopt te veer heen: 'k wil hem in ſyn wit verſchonen;
Maer niet van punt tot punt.

ALCIPUS.

Wel vrint, het dunckt myn vreemt
Dat een bedorve pen, die d' heerlikheit beneemt
Van dit out loflyck werck, by u geacht wert. 't hoonen
Van dees pryswaerde vondt is ſtraf baer. 't waer te wenſchen
Dat ſulcke hekelaers met haer vergifte gal
Haer ſelfs beſwadderde. wat twiſt, ja wat niet al
Is ooit en ooit ontſtaen door deſe peſt der menſchen?

LEANDER.

Houdt, houdt myn vriendtje. ey! dat gaet te grof en grover. [2])

ALCIPUS.

Noch grover dit gedicht, waer in d' oorſproncklyckheit
Der ſchouwtoneelen van den duivel wert geſeit

1) *Mijn:* wy zouden dit voor een drukfout aanzien, indien niet op zoo vele andere plaatſen van dit gedicht *mijn* voor *my* voorkwam.

2) *En grover:* in de oude uitgave ontbreken deze beide woorden, wat blijkbaar een drukfout is, dewijl maat en rijm er door gemist worden.

Bedacht te zyn, die daer door als een heilruſtroover
Zyn ryck herſtelt, en vaſter maeckt als ooit voor deſen.

LEANDER.

Soo luit den text. 't is waer: en heeft zyn fondament.

ALCIPUS.

Seght liever ouwe haet, als yder is bekent.
Men ſeit wel veel: maer 't wert ſoo lichtlyck niet beweſen.

LEANDER.

Dat ſta ick toe myn heer. maer ſou het u wel luſten
Wat dieper in die zee te zeilen?

ALCIPUS.

Waerom niet?
Dees tyt die dient ons: en als ons het gaen verdriet,
Kunnen wy in myn hof een weinighje gaen ruſten.

LEANDER.

Seght my dan eensjes, heer, wat houje van dat ſpeelen,
Dat men toneelſpel noemt, en by ons ſtant grypt?

ALCIPUS.

Veel:
Ja ſoo veel, dat ick wens van herten dat het eêl
En goddelyck vernuft, wiens zielverruckent queelen
Het hoogh tooneel van vreugt doet huplen, ſtaeg mach bloeijen
In groene lauwer, en in liefde. heeft men ooit
Vermaecklyck nut bedacht, ſoo is het dit. men ſtrooit
Hier uitgekipte keur van blommen, dien het ſproeien
Van d'heilge hengſtbron gaf een nooit verwelckbaer weſen.
Kort om: ick ſegh 'er van al 't geen *Apollos* Soon [1])
Heeft opgeſongen, wiens weergadelooſe toon
In goude vaerſen op ons Schouburgh zyn te leſen:

Tooneelſpel quam in 't licht, tot leerſaem tytverdryf.
Het wyckt geen ander ſpel, noch koningklycke vonden.
Het bootſt de weerelt na, en kittelt ziel en lyf;
Of prickeltje tot vreught, en ſlaet ons ſoete wonden.
't Vertoont, in kort begryp, al 's menſchen ydelheyt.
Waer Demokryt *om lacht, en* Heraklyt *om ſchreit.*

LEANDER.

Ach heer! vooroordeel heeft uw oordeel al bedurven.
Ick ſta het toe: het vlees vindt hier een open hof
Voor 't vleesgeſinde deel; maar raeckt dat maſques [2]) of,
Als 't wettigh oordeel die vermomde by de lurven
Eens omzwenckt, ach! wat ſtanck en yſſelycke dampen

1) *Apollos Soon:* „Vondel." Zie Deel III, blz. 320.
2) *Maſques:* wanſpelling voor *masque*, „masker."

Bezwalcken dan de lucht? dan ſiet men die Syreen
Haer leeuwetanden, op wiens ſtaert [1]) dat naer geween
En boetloos kermen zit, omheimt [2]) van alle rampen.
Wilt ghy uw doling ſien? ſoo let eens op het weſe
Van dit heiloos gedroght, welck in het Grieckſe neſt
Door ſchenſucht is gebroeit, en in 't Latyns geweſt
Doe eerſt ſyn rancken ſchoot, als *Roma*, vol van vreſe,
Zielhygende by na van 't peſtvier was verſlonden.
Beooght het godtloos endt van 't eerloos *Tytverdryf!*
En hoe 't deughtlievigh heir der vroomen *ziel en lyf*
Daer tegens kanten. hoe tirannen [die de ſonden
Den teugel vieren] en natuur wel bruickbre mannen
Hier in zyn eens geweeſt, dat ſy dit zielverderf
Uit rooide: of ſoo niet, de geblanquette verf
Soo naeckt aenweſen, dat ſelfs wulpen [eerſt geſpannen
Op deſe zedenpeſt] vol ſchrix naer 't eerlyck weeken.
Ick twyfel niet uw tong, geſchoeit op beter leeſt,
Gelyckſe breidelloos voor 't ſchouburgh is geweeſt,
Sal dan beſadighder van deſen dichter ſpreken.

ALCIPUS.

Wel, wel Leandertje, dit doet hem in 't noortweſten
Al vry wat buyigh op. ſoo voort op 't mes, goê man?
Wel gaetje gang eens: ick moet hoore wat je kan.
De effe rekening komt altyt op het leſten.

LEANDER.

Daer ſla geluck toe. ick ſal van d' oorſproncklyckheeden
[Voor 't geen myn is bewuſt] beginnen. d' oude Grieck,
Soo bygeloovigh als onkundigh offerſieck,
Vereerde *Liber* [in de plaets van haer gebeeden]
Een danckbaerlyck geſang, als ſy haer beſte gaven
Voor 't rycke veltgewas ontſtaken op 't altaer:
Dit gaf d' aenleyding tot de lantgedichten; maer
Doe de ontfonckte geeſt een weynig haer ging laven
Aen d' hengſt-verdichte bron, doe queelde ſy de daden
En eertriumphe van dien afgodt, op de hoop
Van grooter ſegening; of dat geen tegenloop
Haer tedre lammeren of vruchten ſou beſchaden.
Deſe beginſelen der herderlycke ſangen,
Eerſt ruw en ongeleckt, gelyck een beirejong,
Kreegh [3]) beter weeſen, doe men meer om voordeel ſong,
Als uit godtsdienſtigheit. de eerſucht en 't verlangen
Naer de gewyde bock, oft vlies van 't beſte offer,

1) *Op wiens ſtaert:* verſta: „in wier nafleep."
2) *Omheimt:* even goed als *omheind*, dat van *hein*, *heining* komt; *omheimd* is van *heim*, *ſeptum*, *ſeptimentum*, vanwaar *omheimen*, *obvallare*, *geheim*, *heimelijk*, enz. Zie TEN KATE, Deel II op *Heim*.
3) *Kreegh*; moest *kregen* zijn, als afhangende van *beginſelen*.

Met dierbre wyn gevult, pollyſte meer en meer
Haer luiſterlooſe brein. Bachides, die wel eer
Meer ſtofs verſchafte dan haer enge herſſenskoffer
Bevatten kon, had uit. de weeldrigheit der vaerſe
Vereiſte grooter doel. doe ſongmen hoe Fortuyn
Rampſaelghe koningen de kroonen van de kruyn
Afruckten, en haer hals deê buigen voor de laerſen
Van die het wanckle wiel ten goede weder wende.
Dit kreegh de bynaem van *Trayoedy.* [1]) het begin
Van de *Commoedie* ſloop oock ſoo ſaghjes in.
Sommige ſeggen datmen eerſt dat weſen kende,
Als men het feeſt van *Appollinis* [2]) [3]) *Nomy* vierde.
't Gemeen geloof is dat d'Atheners, doe ſy noch
In vlecken woonde, door de boeren met dit ſogh
Beſproeit zyn: want naer haer gemeene feeſte tierde
Sy de Bachanten na; guichſteken, [4]) ſchimpigh prachen,
En walgelyck verwyt, vloogh van haer koocker of
Op vrind en vyand: ja, men maeckten 't nooit te grof,
Als het maer ſtoffe gaf tot dertelheit en lachen.
Doe haer vermaerde ſtadt en ſchool gebout was, quamen
De boerſe harderen, naer haer gewoone ſwier,
Op ſtacywagens, om, met hatelyck getier,
En laſterrymen, haer misgunners goeje namen
Te vlecken: en wie goet of quaet was, wat te tergen.
Dit noemde men by haer *Commoedy.* [5]) maer ſoo dra
Als dat lachlievigh volck dien handel juichten na,
Docht yder nuttigh, dat de *oude* ſoude vergen
Den alderwyſte en begaeffte ſteedelingen,
Om van dien inhoudt iets te rymen. dit greep ſtandt.
Het boerſe dicht verdween, vermits geleerder trant
Veel bitſer byten kon, en tot in 't merrigh dringen.
Doe dit voor gangbre munt heen ging, begonme vriende
En eigen herstochten te dienen. yder een
Was doe haer doelwit: men verſchoonde groot noch kleen;
Ja ſelfs de vorſten [als zy maer haer ſchrobluſt diende]
Wierden geroskamt met d' uitducking [6]) haerer name.

1) Van den bock, die de beſte digter tot loon genoot; of van den wynheffe daer de aengeſchten der Dichteren mè beſmeert en verandert wierden, (die de Griecken *Trygas* noemen) waer van de poëten, die haer dus beſmeerde, als zy omgevoert wierde om haer vaerſen op te zingen, *Trygodemones* geheten wierden. — *Kantt. v. d. Schrijver.*

2) Deſe was den opperſte patroon van de dorpen en herders. — *Kantt. v. d. S.*

3) *Appollinis:* hier valt door de vaersmaat de nadruk op *li*, dat toonloos is. Doch de ſchrijver toont op meer plaatſen, in de uitſpraak der Latijnſche woorden niet t'huis te zijn.

4) *Guichſteken* is „achter den rug beſpotten, grimasſen trekken." Zie KIL. *in v.*

5) Van *Comon*, dat is: van dorpen of vlecken; of dat men op den weg kortswylde, en bródroncken dartelde. — *Kantt. v. d. S.*

6) *Uitducking: dukken* is 't zelfde als *duiken*, „indompelen," in 't Eng. *to duck.* 't Woord is verwant met *deuken, doek*, enz. Vgl. TEN KATE, Deel II, blz. 172. *Uitdukken* zal dan ook wel hetzelfde als „onderdrukken, verbergen," beteekenen.

O *Alcibiades!* [1]) verſtandigh richter, ghy
Waert een van d'eerſte, die dees vuile zielharpy,
Door uw ſtrafoeffening, beteugelde. het ſchame [2])
En dootſe ſchrick gewraght [door *Eupolides* oordeel]
In deſe ſpeelers, wiert vervolght door ſoo een wet,
Dat yder, wie hy was, ſou laten onbeſmet
De goeje naem en eer van andere. dit voordeel,
Soo wettighlyck gebruickt, verſchafte andre [3]) ſpeelen,
Die heel bedecktelyck, op d'adelycke ſwier,
Haer pylen ſnorden; maer dit wiſpelende vier,
Dewyl 't ſyn toelegh had' om yders eer te ſteelen,
Wiert dadelyck gedempt. doe dichtenſe het derde
En voegelyckſte ſpel, dit ſagh maer op 't gemeen.
Hier in gebruicktenſe ſoo veel beſcheidenheên,
Dat yder op die wys wel wou geheekelt werde.
Dus veer de Grieckſe. maer, naer dat out *Romas* wallen
Vier eeuwen waer geſticht, beving haer ſchielyck een
Beſmettelycke peſt. de *Romers*, vol geween,
Die zyn de Goden, om genâ, te voet gevallen,
Op die belofte [dieſe uit boecken der [4]) Cibeele
Genomen hadde] dat zy oock gelyck *Thuskaen*
Haer dienen ſoude, door toneelſpel. men hiel aen
Dat voort *Hetruria* haer *Hiſtrio* tot ſpeele
Sou overſenden, die de overdertle dingen,
Welck ſmaecklyxt aen het hof der duiſterniſſe zyn,
Heeft opgeſongen. doe met die gepronckte ſchyn
Van godtsdienſt dit bederf quam diep en dieper dringen,
Is onder *Scipio Aemelio* den handel
Der *Satyrſpeelen* ingevoert; waer in men al,
Wat dertel en onkuis en walg'lyck was en mal,
Vertoonde, tot bederf der burgerlycke wandel.
Myn heer, ick heb u nu de oorſpronck aengeweſen;
Maer let eens wat vermaeck het onderaerdtſe ryck
In deſen handel had. *Iupyn* [5]) nam eens de wyck
Van 't hooge *Capitool*, doe yder weer vol vreeſe
En doodelycke angſt door 't peſtvier wierd' verſlonden,
En openbaerde hem aen een *Tiberius;* [6])

1) Alcibiades vertoornde ſich ſoo geweldigh over Eupolide, (om dat hy hem in de Fabula Baptis wat te vinnigh hadt gehekelt) dat hy hem in de zee liet verdrincken: Doe hy nu ondergedompelt wiert, riep Alcibiades: Eupoliner, om dat ghy my in uw ſpel gedompelt hebt, daerom dompel ick u in de zee. *Kantt. v. d. Schrijver.*

2) *Het ſchame:* verkeerd, voor „het ſchaamtelooze."

3) Deſe twede ſoorte noemde zy Moediae. — *Kantt. v. d. S.*

4) Deſe boecken en bracht men niet te voorſchijn als in uitnemende ongelegentheden. ſiet *Titus Livius.* — *Kantt. v. d. S.* Intuſſchen leze men, voor *Cibeele, Sibylle.*

5) *Jupiter Capitoli.* — *Kantt. v. d. S.*

6) *Tiberius Attimus.* — *Kantt. v. d. S.*

Doch andre ſeggen 't was aen [1]) *Titus Latinus*,
En zey: ga heen, en wilt den Roomſche raet verkonden
De ware reden van haer algemeene ellende:
(Die was, dat d'eerbre raet door groote ſloffigheit
Soo ſlechten danſer op 't tooneel gebracht hadt] zyt
Verſekert, voer hy voort, myn toorn is niet te wende,
Als met verbetering van deſe misſlagh. eeven
Iets ſchier ſoo wonderlyck verhaelt ons *Maximus* [2])
Van een *Valeſius*, dat hy nu ſoo, dan dus
Zyn kinders heil verſocht, dat hem, vergunt, gegeven
En t'huis gebracht wierd' (ſoo hy waende) van de Goden.
Doe hy vaſt overdacht, wat hy tot danckbaerheit
Sou offren voor de gunſt van deſe Godlyckheit;
Soo is hem in een droom, door d'helſche geeſt geboden,
Dit ſpel te oeffenen, dry nachten aen malkanderen. [3])
Tertulianus die verhaelt ons hoe de vrouw
Eens Chriſtgelovige gegaen was tot dit ſchouw
En dertel ſpeeltooneel; maer doe ſy met de anderen
Weerkeerde, was ſy ſwaer van d'helſche geeſt gebonden.
Doe een beſweerder vroegh, waerom de tedre ziel
Van een gelovige dit lot te beurte viel?
Antwoorde het ſerpent: ick heb haer ſtrax gevonden
Met myn dienſt beſich in myn toegewyde [4]) tempel.
Doch ſoo behaeghlyck als dit was aen 't ſwarte ryck,
Soo onverdraeghlyck viel het yder, die de wyck
Noch niet genomen had' van d' overgoude [5]) drempel
Der tucht en eerbaerheit. de opgerichte plaetſe,
Voor 't laſterlyck bedryf, die gaven ſy het merck [6])
Van Satans ſynagoogh, zyn tempel, ſchool, en kerck:
Het ſpel, [waer in dat zy met yglyx eernaem kaetſe]
Het duivelſe geneught: ja, veel beroemde mannen
[Soo Chriſt als heidenen] hebben dees oogenluſt,
Als ſnoo verraders, van den algemene ruſt,
Uit ſtede, republyck, en koningkryck gebannen.
Plato verbandenſe, en deê een vonnis ſtrycken,

1) *Dioniſi. Halicar.* ſeght: als *Latinius* dit, als een ydle fantaſy, in de wint ſloeg, verſcheen hem deſe meeſterduivel andermael, hem dreygende over zyn vorige nalatigheit; en beval op nieu ſyn boodſchap aen den raet te volbrengen, het welck hy weerom verſlofte: weinig dagen daerna, wiert hem ſyn ſoon door een ſchielycke doot ontruckt, en hy met een onverdragelycke pyn geſlagen, ſo dat hy het eene lit tot het ander niet kon brengen. ſyn vrinden (die hy het geſigt openbaerde) brachten hem in een bedde op 't raethuis, daer hy ſyn boodſchap niet ſoo haeſt volbracht en hadde, of wierd dadelyck geſont. de raet hier over verwondert, beval men ſou de ſpeelen met dubble koſten vernieuwen; doe hiel de ſterfte op.
Kantt. v. d. Schrijver.

2) *Val. Max. Lib.* 2: *cap.* 4. — *Kantt. v. d. S.*

3) 't Welck den Romeyn gehoorſamelyck naqaum. — *Kantt. v. d. S.*

4) Waer uit deſe geleerde ſchryver beſluit, dat de ſchouſpeelen haer oorſprong van den duivel hebben, om dat hy die, en welcke die onderhouden, voor de ſynen rekent. — *Kantt. v. d. S.*

5) *Overgoude:* d. i.: „met goud overtrokken, vergulde."

6) *Merck* voor „benaming."

Tot ſtraf van die 't tooneel als ſpeeler had' betreên:
Soo oock *Tiberius;* op datſe langer geen
Romeinſe vrouwen ſouden van haer plight doen wycken;
Noch oproer en tweeſpalt in burgery verwecken.
Het oude *Sparta* ſtiet dees walgelycke vracht
Ten bodem uit, om dat haer wetten onbelächt
En ſchreutvry ſouden zyn. *Trajanus* deedſe trecken
Uit heel Italiën, en omgelege landen.
Het ſchoon *Marcilie*, ja ſelfs *Athenen*, dat
Dit ſpel als voeſter-vrouw ſoo teêr gekoeſtert had,
Wierden 't ſoo wars, dat ſy 't *Commoedyſchrift* verbanden.
Octavius, [1]) die eerſt die ſpeelen ſeer vereerde
Door ſyn voortplantinge, [2]) verboodſe naerderhant,
En joegh dat eerloos beelt uit het gebreidelt landt,
Om dat het d' eedle jeught ontbreidelde: en leerde,
Door ſyn ſtraffoefening, haer andre toonen ſingen.
Daerom riet *Sokrates* die van *Athenen*, dat
Wie hem met dit vergift te veel beſwaddert had,
Zich weêr ſou reinigen, door eerelycker dingen.
Marckus Aurelius, dat eerbeelt der Romeynen,
Die joegh dit bits gedrocht, uit d' oogen der *Quiryn*,
Naer *d' Helleſpont*, en ſchreef aen eenen *Lambartyn*,
Het eylandts opperhooft: ick ſend' u, nevens mynen, &c. [3])
Drie ſcheepen, overlaên met meeſters van de gecken,
Die op de marrickten, met ſchamperigh gedicht,
En ſotte kluchten, 't volck verruckte van haer plicht:
Zy zyn bevalligh, en zy kunnen heel ſoet trecken;
Ja eerder als men 't wenſt, ſoo veel leerjongens maken,
Dat, kan ick deſe in dry kleene ſchepen doen,
Ick ſou gemackelyck met d' andre kunnen voên
De holle balligen [4]) van drymael duiſent kraken. [5])
O wat een dienſt ſoudt ghy de Goden en out Romen
Weêrom doen, dat ghy, voor dry ſchepen narren, een
Met lieden van verſtant, die recht en billickheên
Hanthaven kunnen, liet in onſe haven komen.
Soo laegh verliep het met die walgelycke peſten,
Om datſe d'eedle jeucht misleiden: ja ſoo veer
Gingen de *Romers*, datſe ſtaet, noch ampt, noch eer

1) Eenen *Stefanius*, om dat hy de perſoon van een Roomſche Matroon geſpeelt had, liet hy driemael geeſſelen. Doe hy hem beklaeghde voor den Keyſer, dat andere fielten maer eens, en dat hy drymael geſlagen was; antwoorde *Auguſtus:* eens hebben zy u gegeeſſelt voor de ſchande, welck ghy de Roomſe vrouwen hebt aengedaen. de tweede reis, om dat ghy ſulcks in myn tegenwoordigheit geſpeelt hebt; de derdemael, om dat ghy de aenſchouwers haer koſtelycke tyt hebt ontſtolen. *Suetonius.*
Kantt. v. d. Schrijver.

2) *Door ſijn voortplantinge:* verſta: „door ze te vermenigvuldigen."
3) Dit onder ſyn brieven. — *Kantt. v. d. S.*
4) *Balligen* voor *balgen*, „buiken."
5) *Kraken:* „karakken," een ſoort van vaartuig.

Een Speelder waerdighde, of op zyn eedt iets veſten.

ALCIPUS.

Wel vrient, 'k verlang wat voor beſluiting ghy fult maken.
Maer feght my doch eens, ſoo het u gelieft, hoe dat
Dees ſmettelycke peſt, ſoo ghy het noemt, zyn vat
Kreeg in het Chriſtendom?

LEANDER.

Wanneer die ſcheur in 't laken,
Soo koſtelyck gewroght, gekomen is? daer ſweefde
Nooit ſoo veel ſekers af voor onſe oogen. 'k acht
Dat het aeloude en godtvruchtige geſlacht
Van vader Israël (het zy dan datſe leefde
In haer gewenſte, half, of heel bedurve tyden]
Daer van zyn vreemt geweeſt: hoewel ick niet ontken
Dat d'eedle *Poëſy* ſomtyts der Joden pen
Niet heel ongunſtigh was. het overbitter lyden
En ongemeen gedult van *Iob*, dat is geſchreeven
In vaers en maetgedicht [1]). het heiligh *Hooge-liedt*
Van Davids wyſe ſoon; en 't nypende verdriet
Jeruſalems. [2]) het boeck der *Pſalmen* dat, doorweeven
Met hemeltoonen, 't choor der Engelen doet ſingen,
Syn aldereerſt gedoſt in goddelyck gedicht: [3])
Opdat de trage menſch, door 't aengename licht
Van deeſe ſoetigheit geprickelt, ſou doordringen
Tot in het heilighdom van ſchriftsverborgentheden;
Maer dat men dat gedicht heeft ſpeelsgewys gequeelt
Is onbewyſelyck. indien het ooge ſpeelt
Op Godes nieuw verbont, ghy fult niet eene reeden
Voor het oprichten der *Theatren* kunnen vinde.
De eerſte eeuwen van de Chriſtelycke kerck
Syn ſonder voorbeelt, dat dit yd'le guichelwerck
Gepleeght geweeſt is onder Gods verſoende vrinde.
Apollinarius Syrus, [4]) een treflyck Chriſten, [5])
Was een van d' eerſte, die gewyde bybelſtof
Gejuicht heeft ſangsgewys, tot Godes hooge lof.
Syn yver, die vol kraght naer menſche-zielen viſten,
Nam het geheilighde, en vormden 't naer de ſpeelen

1) Volgens het getuigenis van den outvader *Hironimus*. — *Kantt. v. d. Schrijver.*

2) Anders de Klaeghliederen *Jeremias*. — *Kantt. v. d. S.*

3) Gelyck als eenige willen die daer ſeggen dat de Hiſtorien van *Job*, *Heſters* en andere geen waerachtige geſchiedeniſſe ſoude weſen; maer dat die door Godtſalige mannen ſedich in maniere van *Trageedye* en *Commedye* geſpeelt zyn, op dat den mens daer in als in een ſpiegel mocht ſien d'exempelen van geloove, liefde, lytſaemheit en andere deugden. Maer mits dat ſulcks noch uit de Hiſtorien ſelfs noch uit eenige paſſagie der H. Schrift kan beweſen werden, verwerp ick ſulx als een ongefondeerde opinie. — *Kantt. v. d. S.*

4) Deſe leefde ontrent drie hondert jaer naer de geboorte Chriſti, ten tyden *Juliaen* den *Apoſtaet*. *Kantt. v. d. S.*

5) Koemans geeft in deze en de volgende regels aan Vondel, dien hy beſtrijdt, een krachtig wapen tot zijn verdediging in de hand.

Der gaeuſte dichteren, tot bly- en treurſpel; maer
Niet tot dat einde, als de Heidenen, die daer
Op doelden, om het oogh en dertel oor te ſtreelen:
Syn wit was, 't blinde volck, het welck noch lagh verſoopen
In nare poelen, van afgodery 't geſicht
Te leiden, tot den glans van 't wonderbare licht:
En vandt, door deſe vond, voor hem een wenslyck oopen,
Om 't ſalighmakend' woordt in haer gemoet te [1]) planten.
Maer doe de luiſter van de uitterlycke kerck
Haer heilge glans verloor, door 't grouwlyck guichelwerck,
Dat, uit den afgront, tegens Godt en godtsdienſt 'kanten;
Doe quam dit Monſterdier ſyn yslyckheit vertoonen.
Hier groeiden 't Kamerſpel; daer 't ſpel der Rethroſyns;
Gints de Latynſe, [2]) en het Schouwſpel, die voort Chyns
En tolvry wierden, om hier veylighlyck te woonen.
De gildens, 't broederſchap van de verſtorve zielen,
De Bachinalen, en het Vaſten-avondt feeſt,
Zijn de aenleiders tot dit heiloos werck geweeſt;
Waer door de ſwacken al te jammerlyck vervielen.
Doe ſagh men Chriſtenen, daer 't Heidendom voor grouden,
Omhelſen; mits de glans van 't *heiloos tytverdryf*
Stant greep by 't vleeſlyck volck, en *ſtreelde ziel en lyf*
Soo dertel, dat veracht den heilraet wierd' der ouden.
Doe dacht men langer niet om kerck, om doopbeloften,
Of 't Chriſt'nen kruisbanier: ſoo dat het duiſtre rot,
Van 't dwaelziel-blinde volck, meer yverde voor Godt
En algemene beſt, dan die op godtsdienſt ſtoften.
Doe ſchaterde den hel van blyſchap: en het treuren
Der heilge vaderen, en Godtgewyde ſchaer,
Vermenighvuldighde haer kermen en misbaer;
Klom op tot Gode, door de hooge peerledeuren.

ALCIPUS.

Leander, 't ſchynt dat ghy, met dees bedroefde toone,
Beſluiten wilt: ick ben noch niet voldaen myn vriendt.
Hier leit de knoop nu, of 't geſeide voor u dient,
Om te bewyſen dat dit laſterlycke hoone
Des dichters wettigh is, en heeft ſyn vaſte gronden.

LEANDER.

Ick oordeel ja: en maeckt voor eerſt ſoo een beſluit,
't Geen d'alderhooghſte Godt mishaeght, en qualyck duit,

1) Waerom hy ſommige delen der goddelyker waerheit in *Comedie* geſtelt heeft, op de manieren der *Fabulen Menandri*, en in *Tragedie;* waer in hy de vaerſen van *Euripides* en *Pindary* gevolght heeft, welck de Heidnen gewoonlyck in uitnemende graegh laſen, doch niet om geſpeelt te werden; maer op dat hy door dit middel haer fabuleuſe Poëſy uit de handen ſou rucken, en de Goddelycke waerheit in haer hert te beveſtigen. — *Kantt. v. d. Schrijver.*

2) *De Latijnſe:* dit zal waarſchijnlijk doelen op het Kristelijk drama in de Latijnſche taal, dat van den tijd der middeleeuwen af in zwang was; doch dat is natuurlijk weêr koren op Vondels molen. Koemans herinnert hem juist van pas, hoe het Bybelſche drama in de Kerk zelve ontſtond.

En tot den grouweldienſt der Goden is gevonden;
Is tegens Godt. maer nu zyn deſe ſpeeltooneelen
Tegens de Godlyckheit, [1]) om datſe toegewyt
Zyn aen de duivelen. dit laetſte [waen ick] lyt
In 't voorgeſeide 't eerſt, is in ſyn gros en delen
Niet min waerachtigh; dies beſluit ick [2]), dat een Chriſten
Moet ernſtigh ſchuwen, welx uitvinder haetlyck is,
En niet als haten kan: ſyn glans is ſlecht vernis.
[3]) Hy ſoeckt te moorden door ſyn ſchoon vermomde liſten.
Doch neemt het ſoo eens, dat den duivel ſelfs geen vader
Noch vinder hier van is, [het welck met fondament
Niemant beneenen [4]) kan] ſoo is 't nochtans bekent
Dat dees onſuivere en al te bittren ader
Komt opwaerts wellen, uit de Heidenſe Kanalen;
Het geen nu, welck gepleeght wert van een afgodiſt,
Tot eer der duivelen, hoe ſchoon men het oock wiſt,
En ſtaet geen Chriſten vry, om daer in na te dwalen.
Dit had der Goden Godt den Iſralyt verboden,
Dat ſy den *Kananeer* niet ſouden volgen; noch
Naeuw onderſoeck doen op wat wyſe zy het ſogh
Der dwaling ſoopen, in den grouweldienſt der [5]) Goden.
Dit liep ſoo veer heen, dat Godt dreighde, heel verbolgen,
Het dertle Jacobs ſaet, met wee en hertenleet,
Omdat zy vollighden der Heidnen çier en kleet: [6])
Hoe veel te min moet men haer duiveldienſt dan volgen.
Dit heeft den Chriſten in ſyn doop aen Godt geſworen,
Dat hy de wercken van het ryck der duiſternis,
En wat men weerelts noemt, en al wat vleeſlyck is,
Sal haten, en, ſoo veel als in hem is, verſtooren.
Noch meer: de Chriſtenen zyn krachtelyck getrocken,
[7]) Door Chriſti dierbaer bloet, van d'ydelheit tot Godt:
Hoe! ſouden zy dan ſoo lightvaerdiglyck en ſot
De grootſte ydelheit op vrye zielen rocken?
Beneffens dit, ſoo vindt men de genegentheden
Der menſchen jeuckerigh [8]) naer 't Heidendom; [9]) ſoo dat

1) *Lactant* de falſa. Sap. cap. 11. — *Kantt. v. d. Schrijver.*
2) Seght *Tertulian.* de ſpect. cap. 24. — *Kantt. v. d. S.*
3) I Pet. 5. v. 8. De Duyvel gaet om u als een brieſſchende leeuw, ſoeckende hoe dat hy u ſal verſlinde. Jac. 3. 11. Kan oock een bittre fonteyn ſoet water geven? Matth. 7 17. Een verdorve boom brengt quade vruchten voort: ſiet oock Job 14. 4. Ezech. 11. v. 44. Joan. 8. v. 6. Matth. 7. v. 16 en meer andre plaetſen. — *Kantt. v. d. S.*
4) *Beneenen*: d. i. „ontkennen."
5) Deut. 12. v. 29, 30. Levit. 18. v. 30. — *Kantt. v. d. S.*
6) Epheſ. 1. v. 8. Jeſ. 7. v. 17. — *Kantt. v. d. S.*
7) I Petri 1. v. 18, 19. Joan. 14. 19. Gal. 2. v. 19. 20. Titum, 2. v. 11, 12. — *Kantt. v. d. S.*
8) *Jeuckerigh* voor „hunkerende", een misſchien eenigzins triviaal, maar karakteriſtiek woord.
9) Daerom beval God, datſe de boſſchen, altaren, beelden, en al den aenhangſel des afgodendienſt verbranden, en geheel uitrojen ſoude. ja zy waren verbonden om ſelfs de namen der afgoden te verdelgen, en die niet uit haer mont te laten hooren. Exo. 23. 13. Deut. 6. 13. Pſal. 16. 14. — *Kantt. v. d. S.*

Dien *grooten hoeder* fulck een naeuwen voorforgh hadt,
Om de aenlockfelen tot fonden uit te weden, [1])
Op dat fyn Iſraël niet van 't verbondt fou wycken.
De eerſte Chriſtenheit fagh die faeck dieper in,
Als d'hedendaeghfche; mits de vleesgefinde ſin
Van 't volck allenx begon naer 't Heidens te gelycken.
Den [2]) *lauwer*, die het hooft der kloeckſte helden çierden,
Wierdt tot een laſter voor een Chriſtelyck foldaet!
't Concilium van *Tours* [3]) verwierp, als haetlyck quaet,
Datmen het nieuwe jaer met gavenfending vierde,
Om dat men 't foo wel eer aen *Ianus* had geheilight.
Baſilius beſtraft, als een vervloeckte vondt,
Het drincken der Santeen, het welck zyn eerſte grondt
Had in het Heidendom. den *waskaers*, die, geveilight [4])
Aen Roomsgefinde, by het fonnelicht, moet lichten,
Die wierd' verworpen by *Lacktanſi* en *Syrill*,
Om dat het Heidens was, en een onnutte grill.
Hoe veel te meer moet dan een Chriſten ziel het ſtichten
Der ſchouwtooneelen met haer vuile rancken myden?
Verjaeght [ſeght *Auguſtyn*] dit dertele geſpeel;
Ruckt uit haer wortel, en verdellight het geheel:
Want door dit middel wert de Chriſten tot een Heiden.
Soo ſchaedlyck is 't gevolgh van deſe vuile dingen.

ALCIPUS.

Maer let eens, goeje vriendt, dat d'Heidenen dit ſpel
Misbruickte, was haer fout en fonde; maer het wel
En wettighlyck gebruick, het welck ons aen kan dringen
Tot deught, is loflyck.

LEANDER.

Maer dat wettighlyck gebruiken,
Waer doet men dat? heeft ooit dees fnoô verdorve tyt
Het elders voortgebracht met foo een luiſter?

ALCIPUS.

Zyt
Verfekert, als men flechts de weeldrigheit der ſtruicken
Uit ruckten, dat men 't ſpel foo voeghelyck fouw richten,
Dat het fouw goddelyck en elck behaeghlyck zyn.

LEANDER.

Maer wie fal fullecks doen? geen vromen; mits die reyn
En tot den wortel af gedurigh roepen. [5]) wichten

1) *Weden:* dialektvorm van *wieden*, in 't Eng. *to weed*. Zoo werd vroeger Junij *weede-*, *weyde-* of *wiedemaand* genoemd. Zie TEN KATE, Deel II, blz. 722.
2) En wierd van *Tertulianus* verworpen. — *Kantt. v. d. Schrijver.*
3) Namentlyck het tweede Can. 23. — *Kantt. v. d. S.*
4) *Geveilight* voor *geveild*, „verkocht."
5) *Mits die reyn En tot den wortel af gedurigh roepen:* verſta: „want die roepen, dat het met wortel en al moet worden uitgeroeid."

Van d'hel gekoeſtert? noch veel minder: want die dryven
Alleen dien handel, om het weeldrigh vlees te voên.
En tot wat einde ſou men die verbeetring doen?
Om meer te lachen? of om Godsvrucht in te lyven?
Wilmen het eerſte? dat is ygelyck verbooden. [1])
Indien het twede? ſoo verdwynt den aert van 't ſpel.
Wie eerelyck vermaeck wil hebben, moet de hel
Soo na niet komen, noch den dienſt der duivelgoden.
Het tweede, dat ick ſal uit deſen handel trecken,
Is dit: dat al het geen, welx hooftſtof dertel is,
En uittermaten gail, recht heidens, vals fernis,
Doorſpeeckt van fabelen, Godslaſtering, en gecken;
En ſtaet geen Chriſten vry ſich daer meê te vermengen.
Maer dit 's de hooftſtof, en 't voorwerpſel van 't tooneel;
Dies mach geen Chriſten noch ten deel, veel min geheel
Dat zielverderflyck vuil op ſuivre zielen ſprengen.
Deze voorſtelling is waerachtigh: mits de heere
Syn eigendom gebiedt, dat geen onreynigheit
Sal vloeien uit haer [2]) mont. al wat tot ſotheit leit,
Tot [3]) ydel geckerny, en ſchandelyck boeleere,
Daer [4]) moeten ſy haer oogh en ooren voor toeſluiten:
Want wat gemeenſchap heeft het licht en duiſternis?
Chriſtus [5]) en *Belial? Godts* en der *goden* dis?
De enge Kruiswech ſluit al 't weerelts weſen buiten.
Wat ſegh ick kruiswegh! men heeft op veel ruimer paden,
Daer [6]) maer een flickerlicht, en glimpje van natuer
Het oogh beſtraelde, ſich gehouden aen het ſtuer
Van tucht en ſedigheit. de laſterlycke daden,
En 't breidelloſe woort moſt voor de wetten ſwighten:
Waer [7]) op dat *Romulus* ging maken een verbondt,
Dat niemant, wie hy was, ſou dertlen met ſyn mont
Als hy by vrouvolck was, om haer niet te ontſtichten.
Diogenes, [8]) wanneer hy eens een vuile reden
Hoorde uitſnateren van een ſchoon jongeling,
Die ſeide: ſchaemt u, dat ghy [ſnoo onnutte ding]
Een loode ſwaert treckt uit een elpenbeene ſchede.
En *Ariſtoteles* [9]) die prees een ſeker Heiden,

1) Luc. 6. v. 25. wee u ghy die lacht: want ghy ſult treuren en weenen. Jac. 4. v. 9. Apoc. 18. 7. *Kantt. v. d. Schrijver*
2) Ephe. 4. v. 29. — *Kantt. v. d. S.*
3) Ephe. 5. v. 3, 4. — *Kantt. v. d. S.*
4) Jeſai. 35. v. 15. — *Kantt. v. d. S.*
5) Leeſt 2. Cor. 6. van v. 4 tot het 18 v. en 1 Cor. 10 v. 21. — *Kantt v. d. S.*
6) *Gellius* ſeght dat de Romeinen in 't openbaer beſtrafte niet alleen de onreine actien, maer oock vuile woorden. Noct. Att. l. 10. cap. 6. — *Kantt. v. d. S.*
7) *Plutarch. in Rom.* — *Kantt. v. d. S.*
8) *Diogenes Laërt.* — *Kantt. v. d. S.*
9) *Rhetor.* l. 1. c. 9. — *Kantt. v. d. S.*

Welck door een eerbre ſchaemt verſtomde, doen hy iet
Vertellen ſou, het geen oneerlyck was geſchiet:
Wat dunckt u? wanneer ons de blinde lieden leyden
Naer 't veiligh voetſpoor van een onbeſproken wandel,
En Godt naer 't Canaän; heeft dan een Chriſten ziel
Sich niet te wachten voor de buien die ſyn kiel
Aen ſtucken ſtooten, op den klip van yd'le handel?
Ick oordeel ja. te meer, dewyl die ydelheden
Tot ontucht niet alleen [1]); maer oock tot toornigheit
Den menſch aenritſen: in wiens hol verborgen leit
Twiſt, wreetheit, wraeck, gekyf, en al die bitſe reden,
Die het ontroerde bloet als in een pot doen ſieden.
De ondervinding, die den wyſe *Seneca*
Van deſe waerheit had, die komt myn hier te ſtâ.
Wanneer ick ben geweeſt in 't ſchouburgh by die lieden,
[Soo ſeght hy] [2]) vind ick myn in 't wederkeren wreder
En vry wat dertelder, dan ick te voren was.
Als men hier nevens ſtelt dat ygelyck, in kas
Van godsdienſt, voor geen beelt ſich ſelfs moet buigen neder;
Maer voor Godts Majeſteit: wat uitvlucht ſal men vinden
Voor al die knielinge, die ſchier in yder ſpel
Geoffert werden, aen de godtheit van de hel?
Soo 't ongeoorloft is, dat Chriſti lieve vrienden
Des afgodts namen laten van haer lippen glyen.
Veel minder meugen zy die ſmeken om haer gunſt.
Men ſneult [3]) goddin Minerf danckoffer voor de kunſt
Van 't ſpoel- en naeldewerck. nu ſal men Venus vlyen
Om uitkomſt in de min. dan ſal men hevigh ſweeren
By d' hooge Jupiter, Latoneas krooſt. Diaen
Die ſmeekt men om goe vangſt. men roept om heling aen
Haer blonde broer *Apol.* nu roockt men aen Megeere.
Flus roeptmen *Proſerpyn* en *Pluto* tot getuigen;
Soo geeft men, zinneloos, dat Godt alleenigh komt,
Aen 't heir der Duivelen.

ALCIPUS.

Maer dat geſchiet vermomt,
En ſpeelsgewys: ghy ſult haer nooit in ernſt ſien buigen.

LEANDER.

De Heidnen meê niet, die oock ſpeelsgewys maer ſpeelden: [4])

1) Om deſe reden verwierpen de ouden al die Tournooyen, Tragedie, en bloedige ſpeelen; daer menſchen onder malkanderen, of met beeſten ſtreden: om welck een reden dat *Plato* en *Seneka* den ſelve oock verwierpen. ſiet *Pryne.* — *Kantt, v. d. Schrijver.*

2) Epiſt. 7. — *Kantt. v. d. S.*

3) *Sneult* voor „brandt, ontſteekt."

4) *Solon* vraeghde eens *Theſpis*, een treurſpel-dryver, of hy hem niet en ſchaemde te liegen voor ſulck een menigte? daer op *Theſpis* antwoorde: dat het niet in ernſt, maer ſpeels gewys geſchiede; het welck *Solon* horende, ſmeet ſijn ſtaf in toornigheit ter aerde, en ſeide: ſo wy u dit toelaten, ſullen wy het haeſt in onſe landen en verbonden gewaer werden. *Plutar. &c.* — *Kantt. v. d. S.*

Ghy zyt dan hier in eens. waer blyft u Chriſtendom?
Dees ſoobre uitvlucht ſtoot de heilge waerheit om.
Dit is dien dwaesheit, die het breyn der ſotten ſtreelde,
[Seght *Iudaas* wyſe vorſt] dat zy de ſchandlyckheden
Als ſpel bedryven. hoe, ſal men vertoonen, 't geen
Dat men niet noemen mag?

ALCIPUS.

Maer men geeft deſe reên
Tot haer verſchooning, datſe dit nooit niet en dede,
Als by maniere van verbeelding.

LEANDER.

En de ſonde
Vergroot ſich hier in. hoort wat d'heilge outheit zeit:
Soo 't onbehoorlyck is, en als een laſter leit,
Dat iemant in het huis des afgodts wort gevonden,
Wat ſal het zijn, ſoo hy, in dertele gewaden,
Een Duivelgodt vertoont? in welcks gedaente dat
Men eigen fouten ſpeelt, en ygelyck bekladt.

ALCIPUS.

Die fouten ſtelt men voor, niet om die aen te raden;
Maer tot een affchrick, om die grouwelen te vlieden.

LEANDER.

Dan is het wonder, dat ſoo veel geleerde liên
Dat brave middel nooit en hebben kunnen ſien;
En deſe handel ſtaêgh verwerpen en [1]) verbieden.
Noch vreemder is 't, dat dan den Satan deſe vonden,
Met ſulck een yver, ſoo omſichtighlyck bewaert.
Hy deught beminnen? neen: 't ſtrijt tegens ſijne aert.
Hy mint niet als alleen het lockaes van de ſonden.
Doch 't zy ſoo, dat dit ſpel tot deught en ſeden prickelt,
Soo moet den meeſten hoop van 't yverige ryck,
Dat ſtaêgh naer 't ſpeelen janckt, zyn wonder deugdelyck;
En die de beſte, die ſich 't diepſte daer in wickelt.
Maer 't is 'er veer van daen: want die hier altyt krielen,
Die zyn gebrantmerckt met den naem van *luy* of *licht*.
Hier ſtaet een grootſe ſot, en daer een ydel wicht.
Gints ſwermt het door malkaêr van lichtekoois en fielen.
Wat ſouw' er tegens ſtaen? de ſpeelers van dien handel
Zyn 't ſchuim van ondeught, en in fieltery vereêlt.
En die noch onder haer den *Hypocryt* wat ſpeelt,
Die lyt noch al te veel een ergerlycke wandel.
Die bal was mis, myn heer: want was het ſoo gelegen,
Dan ſou 't Godtvruchtigh volck, ſonder ſich te beraên,

1) *Pryne* telt over de 5000 zielen die, in verſcheide concilien van de komſte onſes Heilants tot deſe tyt, daer hevig tegen geweeſt zyn. Het Synod. van Amſterdam, Anno 1583. art. 3. houdt het Rethoryckeſpel alle Lidtmaten ongeoorloft. ziet oock 't Synod. van Edam A°. 1586 art. 3. — *Kanlt. v. d. S.*

Soo reê naer 't ſchouburgh, als naer d' heilghe tempel gaen;
Maer nu ſtaet ider een dien dwaſen handel tegen:
Ja ſelfs de hooge Maght. [1]) Die hier voormaels regeerden
Als burgervaderen, die ſeiden dat dit ſpel
De burgery bedurf; ſoo dat die eertyts wel
Als trouwe onderdaen haer ovrigheden eerden,
Soo veer vervielen, dat ſy 't ſtieren deſer landen
Verachten, en de tolck van Gods geheimenis;
Ja ſelfs Godts eigen woort beſpotten. ſoo dit is
Een heiligh vier om ons in deught te doen ontbranden,
Soo weet ick niet wat dat hooftgrouwels zyn voor Gode.

ALCIPUS.

Nochtans ſoo heeft ons de ervarentheit geleert,
Dat in dit Nederlandt veel lieden zyn bekeert
Door het tooneelſpel: Want nieu-*Romas* kerckgeboode,
Op die wys overhaelt, wracht kennis in de herten
Van dit verleide volck. noch ſiet men 't alle daegh,
Hoe dat het weecke hart, deemoedighlyck en laegh,
Sich ſelfs vernedert, wen het ſiet wat ramp en ſmerten
Die geen bejegent, die het ſlinxe pat verkieſen:
Ja ſomtyts ſpeurt men dat het ſipelende nat
Van bleecke kaken op ontroerde boeſems ſpat,
Wanneer men 't leven der onnooſle ſiet verlieſen;
Het gaet daer anders toe, myn vrindt, als veel wel menen.

LEANDER.

Soo dat iet ſeggen wil, ſoo moet dit volgen, dat
Men immers alſoo veel ſchouburgen in een ſtadt,
(Soo maer niet meerder, om daer heilighlyck te wenen,)
Behoor te ſtichten, als Godts toegewyde templen:
Dat op den ſabbathten, vierdagen, vaſtendagh,
Een ider daer ſoo wel met aendacht en ontſach
Behoorden in te gaen, als tot de heilge dremp'len
Van 't Godtshuis. dat men oock alom Commedianten
Behoor te ſchicken, om het herde hert van elck
Te weken in de vocht van onvervalſte melck,
Soo wel als leeraers en Godts wettige geſanten.
Het is belachelyck myn heer: de fondamenten,
Daer ghy ſoo los op bouwt, was toeval; anders niet.
En dit is klaer, dat al wat toevalligh geſchiet,
En mach men voor geen ſtof van vaſte ſtelling venten.
Heeft Godt uit duiſternis licht weten voort te brengen;
Daer voor zy eeuwich danck ſyn wysheit, gunſt, en macht.

1) 't Synod. Nation. der proteſtanten gehouden tot *Rochel*, 1571. autoriſeerde de dienaers des Goddelycken woorts om haer met kracht tegens dien handel te kanten. Die van Amſterdam Anno 1624 in haer ſabbath-plackaet Art. 6. die van Haerlem Ann. 1636. die van Utrecht Ann. 1626. 't Synodus van Enchuiſen An. 1618, — *Kantt. v. d. Schrijver.*

Salmen beſluiten: wel, het duiſter had die kracht.
Dat ſlot is los: en ſooje met geen vaſter ſtrengen
Uw ſchouburgh ſchoort, ſal al den bras aen duigen vallen.
Dat ghy hier nevens ſtelt, is *nettum* even vaſt.
Het mach gebeuren dat weeckoogh een traentje plaſt,
Als ſy een droeve rol, van dees of die, hoort kallen;
Geeft dat een fondament om daer iets op te bouwen?
Non ſluitibus. [1]) en dat ghy ſeght hoe alle daegh
Een yder treurt, en ſich demoediglyck en laegh
Vernedert, wanneer ſy het godtloos endt beſchouwen;
Dat garen loopt ſoo grof, myn heer, dat ick, bewogen
Door droefheit, ſeggen moet: dat u meêweter ſlaept.
Soo iemant 't ſchouburgh eens in deſe tyt begaept,
Die ſal, hoe ongraegh, u beſchuldigen van loogen.
Sou men d'aenſchouweren tot treurigheit verwecken,
Dat was een *Crimeneel* tot in den hooghſten graet;
Men ſchuwt dat eerder: want ſoo 't ſpel te treurigh gaet,
Doorſpeckt men 't datelyck met ſotteklap van gecken,
Om ſelfs de myne van bangkycken voor te komen.
Maer als men heilge ſtof ſomtyts vertoont, en dat
Een nar, of dertle vinck, daer in geen plaets en vat,
Zoo is het nagericht een *Klucht*, vol geile ſtromen,
Vol walgelyck geklap, en laſterlycke leuren,
Op dat of bygeval iemant gedachten kreegh
Van deught en eerbaerheit, men ſullex met een veegh
Zou doen verdwynen, en die goeje luim verſteuren.

ALCIPUS.

Maer ſoo de heilge ſtof ſoo braef een werck kan baren,
Als *deucht en eerbaerheit*, gelyck ghy ſelver ſeght,
Soo waer het ſpeeltooneel dan wettighlyck en recht,
Wanneer men ſtadigh op de overgoude ſnaren
Der bybelſtoffe naer de maet en kunſt ging klincken.

LEANDER.

Die maet en kunſt die heeft ſoo veel in, waerde vrindt,
Dat ick vryborſtich ſegh: datmen die nu niet vindt,
En nooit niet vinden ſal, ſoo lang dees lichte vincken
De maet ſlaen. geeft een peerl in vuilbegaeide [2]) handen,
't Beſmet haer luiſter voort. wanneer een ſuiver nat
Moet loopen door een goot, met ſtanck en dreck bekladt,
Verlieſt het kleur en geur. men doet de Godtheit ſchande,
Als men voorweetigh laet ſyn woort door boeven ſpeelen.
Oock wilde Godt niet dat men dit geheilight ſaet
Soo ſoude ſaejen; maer die wel, dat, naer de maet
Der gaven, dien die heeft, welck deſe puickjuweelen

1) *Non ſluitibus:* kramerlatijn voor „dat ſluit niet."
2) *Vuilbegaeide* voor „vuilbemorſte." *Begaaid* of *behaaid* is „bemorst, bedorven."

Syn toevertrouwt, dit woort vertoont ſou mogen werden
Door ſtem en ſegelen: dan ſpeelt die maet en kunſt,
Welck recht en wettigh is; waer op de gulle gunſt
Van Gode nedervloeit: en die in ernſt volharden,
Om die vertooninge heil-lievigh by te woonen,
Ontfangen overvloet van hemelſche geneught,
En gadren ſchatten van een onbeſproken deught,
Die haer hier eeren, en hier namaels eeuwigh kroonen.
Aen d' andre maet en kunſt valt ſoo veel aen te ſchaven,
Dat ick niet weet, wie dat dien arbeit luſten ſouw,
Om dees verwarde kluw in een bequame vouw
Te brengen: want let eens: ſal men 't misbruick begraven,
En 't wettige gebruick doen hier en elders leven?
Soo hoort' er dit toe: dat men myden moet al 't geen
Het welck naer-aeplyck is; als oock dat onder een
Vermengen van 't geſlacht, [1]) dat Gode heeft gegeven
Kenbare tekenen, om haer te onderſcheiden.
Men moet zich wagten voor 't misbruik van Godes naem,
Out ſchouſpel, mommery, bootsmakers, die de faem
Haers naeſten vlecken, en voor al wat aen kan leyden
Tot dertle wulpſicheit, en weereltſche gedachten:
Soo men dit weert, wat blyft daer over? niet met al,
Als ſchouburghs ondergang, en langgewenſte val.

ALCIPUS.

Neemt het eens dus op: als men zich forghvuldigh wachten
Voor dat geſeght is, en, dat men Godtſaelge mannen,
Begaeft met Godes geeſt, voor dit heilloos geſpuis,
Tot ſpeelders keurde; ſou dan dit berughte huis
Noch even haetlyck zyn? ick meen wel neen: het wannen
Van dat onnutte kaf, uit dees heilvolle granen,
Sou luiſter, geur, en klem dat overloflyck werck
Byſetten: en den wenſch van richterſtoel en kerck
Sou, door dit middel, maer te wiſſer heilwegh banen.

LEANDER.

Dees voorſlagh ſal noch meer myn alderlaetſt bybrengen
Bekrachtigen: want ſoo de dertle oogenluſt
Wert uitgerooit, en dat men d' helſche voncken bluſt
Die d' ooren kittelen, en eedle zielen ſengen,
Soo reſt daer anders niet als demping der tooneelen.
Oock is 't verſchil niet over 't geen ghy nu beweert;
Maer 't hedendaeghſche ſpel: want u twiſtreding keert
Sich van ons wit, het welck in ſyn geheel en deelen

1) *Dat onder een Vermengen van 't geſlacht:* dit ziet daarop, dat te dier tijde nog hier te lande de vrouwerollen ook door mannen werden vervuld, gelijk wy daarvan het voorbeeld hebben gezien in de rolverdeeling der „Gebroeders." Zie Deel III, bl. 644. In Engeland was een gelijke gewoonte tot in 1660 gevolgd geweest; de juiste tijd wanneer hier voor 't eerst, op het voorbeeld der Franſchen, vrouwen ten tooneele traden, is my nog niet gebleken.

Dit maer behelſt: of men de overydle handel,
By ons gebruickelyck, ſal wettigen, of niet?
Maer neemt, 't geſchiede dat nooit elders is geſchiet,
En nooit geſchieden ſal; ſoo zegh ick noch, de wandel
Der Chriſtgelovige kan haer gewiſſer richten
Naer 't Godlyck meetſnoer, als naer d' onvolmaeckte vont
Van 't menſchelyck vernuft. had hy, die een verbont
Heeft opgerecht met ons verdorve hellewichten,
Het nut gedacht, ſijn volck door breeder wegh te leiden
Naer 't hemels Kanaän, als nu gebaemt is: och!
't Is meer als ſeker, dat hy dit aenlocklyck ſogh
Geſproeit ſou hebben, daer ſyn lievelingen weiden.

ALCIPUS.

Ja: maer dit ſpel ſou dan ſoo ſeer niet op 't welweſen
Der eedle ziele ſien, als wel op 't ſoet vermaeck
Des lichaems.

LEANDER.

't Zy ſo.

ALCIPUS.

Wat dan?

LEANDER.

Geen verdichte ſaeck,
Hoe ſchoon van glimp, is ooit met waer vermaeck gereſen.
Welck tot ſyn opperëndt het zielheil niet betrachten,
Het is te blyckelyck dat al de ſoetigheit,
Welck eer het dertel lyf als eedle ziel verblyt,
Een ſlang in 't gras verberght, voor welck men zich moet wachten.
Wel waerom wil men dan, met veel bekommeringe
Beſwangert, ſoo een ſaeck, die niet nootſaecklyck is,
[Hoe ſchoonſe wert hervormt] have? [1]) 't is gewis
Dat het gevaer, welck haeft ter ſyden in kan dringen,
Het ingebeelde goet ſal licht'lyck overwicken.
Hy ſondight minſt die hem van 't quaetdoen niet alleen
Sal ſpeenen; maer die zich ſorghvuldigh wacht voor 't geen
Welk naeſt aen 't quaet is, om aen 't quaet niet te verſtricken.

ALCIPUS.

Wat ſal ick ſeggen? kan ick u een ſpycker wyſen,
Ghy wyſt myn voort een gat; maer nu wat aers gepraet.
Hier is myn hofje: myn dunckt dat het open ſtaet.
Ick ben vermoeit, en *Titan* die begint te deyſen
Naer *Thetis* ledikant. komt vrindtje, gaen wy binnen.
Een wynighje vervarſt: en dan, van lieverleê,
Weêrom gekuyert, langs de Houttewael, naer ſteê.

1) *Hare:* waarſchijnlijk zal hier *havenen*, „in ſtand houden," moeten ſtaan: de regel is anders een voet te kort.

HET DERDE DEEL,

OF TWEEDE PRAETJE, OP DE WEÊROMREYS NAER HUIS.

ALCIPUS.

Leander, 't ſonneradt rolt raſſer als wy giſten.

LEANDER.

De tyt heer is geſwindt, en wacht naer niemant niet;
Maer anders, ſoo het tyts gelegentheit toeliet,
Ick bleef noch wat: want dus een uurtje te verquiſten,
Behaeght myn beter, dan een vreck zyn winſt en voordeel.

ALCIPUS.

Wel ſoo alſt u gevalt. maer vriendtje, ſeght myn nu,
[Dat ghy myn in den hof beloofde] hoe dat u
Vreughtlievigh brein ſoo ſeer gekant is tegens 't oordeel
Van d' heele weerelt? heb ick niet wel eer Leander,
Met toegenegentheit, het hoge ſchoutooneel
Horen verdedigen? wat baert dit groot verſcheel?
Of huiſt de zegening en vloeck wel by elckander?

LEANDER.

Een naeu doorſichtigh oogh ſchift yd'le ſchyn van waerheit.
Voor deſe lagh myn ſin, gelyck ghy ſeght, hier vaſt;
Tot dat een heillicht myn geluckigh heeft ontlaſt
Van d' oude duiſternis. daer goddelycke klaerheit
Glansrycke ſtralen ſchiet, daer moet de nevel ſwichten.
Het voorval dat gewracht heeft dees verandering,
Was dit: niet lang voorleên omving myn ſonderling
Een laſt van duttigheit, die ick ſocht te verlichten
Door iets dat, naer ick docht, den geeſt recht kon verblyen.
Daer op ſoo raeckte myn vermaecklyck werrecktuigh [1])
Geſwind' in 't voetſant. ick ten huiſe uit, en druigh [2])
Naer 't ſchouburgh, met een wit, om myn gemoet te leyen
Door 't geurge matelief der kittelende ſpeelen.
Maer hooge Godtheit! ghy die, uit uw goude hof,
Door peerlepoorten, ziet de woel van 't nietigh ſtof,
Ghy waert het, die myn oor van 't zielbederflyck ſtreelen,
Dier ſingende Syreen, ſoo onverwacht afwende:
Want naeuwlyx was myn koers, naer die godtloſe kerck,

1) *Myn vermaecklyck werrecktuigh:* „het middel tot verſtrojing, dat ik by de hand had genomen."
2) *Druigh:* „ſlim, loos." Zie *Uitlegk. Woordenb.* op HOOFT.

Een ſcheut gevordert, of myn docht: dat uit het ſwerck
Een gryſe waerdigheit geſwindlyck naer myn rende.
Ick deiſde heel verſchrickt, en voelde dat myn beenen
Schoorvoetigh ſidderde; te meer, vermits zyn ſtem
Om 't vleesgeſinde hert heen klonck dit godtlyck klem: [1])
Dwaesachtigh jongeling, houdt ſtandt; waer ijlt ghy heenen,
Vervoert door blinde luſt? rampſalige! hoe lange
Sal 't onbeſinnede [2]) by u vernachten? ſult
Ghy ſoo hertneckiglyck gaen hoopen ſchult op ſchult?
Laet af: 't is lang genoegh aen d' ydelheit gehangen.
Ick lilde: want een neep van 't ſluimrende geweten
Doorkroop myn ingewant. ach! ſey ick, waerde vrindt,
Wie zyt ghy, die myn drift dus ſtrengelyck inbindt?
Ick ben den leydsman naer den wegh des deughts geheten,
[Zoo ſprack hy] dies verbandt [3]) dit tydelooſe beven.
Te ſiddren op Godts wenck, geeſt blyck van valſe grondt.
Zoekt ghy vermaek? ſo wykt van 't geen u ziel doorwond,
En volght my. ick ſal u den wegh, daer vreught en leven,
En eeuw'ge vrolykheit, haer woonplaets houdt, doen vinden;
Soo ghy het ſchynvermaeck van Goddelycke vreucht
Wilt ſchiften, ſoo beſchouwt 't voorwerp van uw geneucht
Tot in ſyn binnenſte. ga heen naer die beminde
En lieve troetelpop, en wilt haer deught eens wicken
In de balance van Godts heiligh heilighdom,
't Bedrogh is grouwelyck, ſchoon dat het met een mom
Van de bevalligheit gemaskert is. de ſtricken,
Die u tot heden aen de ydelheit verbonden,
Sal ick verydele. en, door dit altaervuer,
Uw vleesgeſinde oogh weer rucken naer het ſtuer
Der redelycke ziel. als ghy voelt dat de ſonden,
Door 't dertele vertoon, uw vlees begint te ſtreelen,
Soo houdt u op by 't ſnoer van 't wettigh onderſcheit.
Mits [4]) ſchoot hy van myn af, voor uit. de gretigheit
Die my alreê op iets, dat Godtlyck was, dee ſpeelen,
Wraght [5]) dat ick hem, hoe wel vry ongelyck, naer ſnelde,
Tot binnen 't ſchouburgh: daer myn daed'lyck in het oogh
Iets ſpeelde, welck geſicht myn ſpraecklidt voort bewoogh
Tot deſe vraegh: myn heer, wie is ſy, die ſelfs helden,
Van ongemene kracht, ſou vellen door haer loncken?
Dit is *Comoediae* [6]) met haer vermomde ſchyn,

1) *Klem* voor „klemmende rede."
2) *'t Onbeſinnede:* een dwaas woord, voor „de onbezonnenheid," dat in taal en maat beter gevoegd had.
3) *Verbandt* voor *verban.*
4) *Mits* voor „meteen."
5) *Wraght:* van *wrochten,* voor „werkte uit, bracht te weeg."
6) *Comoediae* voor *comoedia:* 't meerv. kwam hier niet te pas; maar de man toont overal niet te vast te zijn op 't Latijn.

Sey doen myn wyfer. wyckt; op dat u haer feuyn
En tovervaerſen niet en quetſe. ick [noch droncken
Door d'oude tuimelwyn] verſuchte, ach! dat weſe
Is onweergadelyck. wat hooge majeſteit
Bralt op dat voorhooft! wat çieraet en rycklyckheit
Sweeft in haer tabbaert! wat al wond're kan men leſen
In 't ſchoone lichaem, dat ſoo rein als ſpierwit elpen
Op gulde voeten is gegrondtveſt! ach! die lagh
En lieve oogengluer [1]) ontwringen my 't geſagh
Van deſe grysaert. wat voor Godtheit ſal myn helpen,
Om, onverbrekelyck, myn jeucht aen haer te binden?
Myn leitsman, die terſtondt myn felle felleſtryt
Beſpeurde, ſchoot myn toe; hoe nu, verblinde? zyt
Ghy noch op quelluſt uit? verſtockte vleesgeſinde,
Komt hier: ick ſal u dees vervloeckte pry haer weſen,
Dat ſy omſwachtelt houdt, ontdecken; mits ſoo ſloegh
Hy driemael op dit beelt. 's hervorremde, [2]) en joegh,
Door haer wanſchapenheit, in myn een doodlyck vreſen.
Wat dunckt u [voer hy voort] nu van dit beelt, vol zegen,
't Voorwerpſel van uw vreught? ſiet dit gedrogt eens aen:
Behoort men met ſich ſelfs niet in verſchil te ſtaen,
Om ſulck een ſchoon juweel? 'k beſchoude haer ter degen;
Maer ſagh niet anders, dan een monſter ſonder weergâ.
Geen Hydra ſagh ſoo fel, geen Serbrus [3]) ſagh ſoo naer:
Het hoogh Chaldeenſe beelt, dat van veel ſtoffe waer
Op Babels gront gevormt, geleeck naer haer op veer na.
Het deckſel van haer hooft dat was een kap met bellen. [4])
Haer aengeſicht een gryns, gelyck een Satyrs kop.
Haer laſterlycke mont die ſtont geduurigh op,
Om, door een helſche damp, de ſuiverheit te vellen.
Haer bitſe tanden, die in galligh ſlym ſtaegh ſwaddren,
Beſtreeckſe met de vocht van 't ſoetſte ſuickerriet;
Door wiens gareele ſy geduurigh ſnorren liet
Ontelbre tongen, ſoo van aſpixſe als addren.
Haer romp geleeck een bas. het borſtſtuck en den gorgel
Geleeck een viölons. haer rechter arm een fluit;
De ſlinxe een kornet. de buick gaf een geluit,
Of trommel, ſchuiftrompet, luit, klavekoord', en orgel
Sich kanten tegens 't klanck van roepen, tieren, ſchreeuwen,
Stampvoeten, hantgeklap, en hatelyck getier.
Haer beenen, vaſt geſnoert op een uitheemſe ſwier,

1) *Oogengluer:* 't woord zoû, ter vertaling van 't Fr. *regard*, als een aanwinst kunnen beſchouwd worden, indien 't niet, by de hedendaagſche harde uitſpraak der *g*, alles behalve welluidend klonk.
2) *'s Hervorremde* voor *zy* (*de vervloekte pry* — zie twee vaerzen hooger —) *hervormde*, d. i.: „zy veranderde van geſtalte."
3) *Serbrus: Cerberus.*
4) Het fraaie portret dat hier gegeven wordt vinden wy afgebeeld op het vignet, blz. 336 geplaatst.

Waren feſtoensgewys, van apen, exters, ſpreeuwen
Aen een geſchakert, en van 't kliſſeloof omwonden.
Haer rechterhandt, verçiert met tullebandt en kroon,
Stondt opwaert. maer de ſlinxe, die het weeldeloon
Verborgen hiel, was met een yſre bandt gebonden
Aen 't laez'rig bedeltuig. [1]) haer kleet, doorploegt met ſcheuren,
Verbeelden arremoê. ['t ſpellievers laetſte trant] [2])
Haer ſtacymantel was een luipaerts vel, welx rant,
Op 't çierelyckſt geboort met alderley koleuren,
Haer aert te kennen gaf. haer rugh die hing beladen
Met bier en wynkan: en haer ſluier was gedoſt
Met ſchol, aerd-akers, fruit, en ſnoepers ſoetſte koſt.
Ick ſagh de alikruick, de krabben en garnaden, [3])
By heele kliſſen in haer ſoom en hairen hangen;
En op haer ſlincker heup daer hing een groote tas
Met Spel en Kluchten, daer haer poppetuigh [4]) in las.
Ghy kunt eens dencken, heer, hoe dat myn hert, bevangen
Door die verandering, in deſe boeſem woelde?
Ick ysde voor het ſpoock, dat, op het ſchel geluit
Van trommel en trompet, naer boven vloogh. de fluit,
De viölons, en bas, die kloncken. 't graeuw kriöelde
En ſtoof gelyck een buy, onſtuimighlyck, naer binnen.
Ick volghde ſedighlyck de ſedeloosheit na,
Tot midden in het ruim; [5]) al waer ick niet ſoo dra
Myn plaets greep, of ick ſagh 't verſoeyelyck beginnen
Van 't laſterlycke endt. een wilt en dertel hupple,
Van vier lichtvaerdige, op lichte maet en trant,
Had d' eerſte voortocht, die, door 't ſlaen van hant in hant,
Door 't lichaems luchte dril, door draeyinge en drupple, [6])
Opſpringen in de lucht, en duiſent lichtigheden,
't Gemoedt verydelde, eer 't goddeloos bedryf
Zyn grim vertoonde. ick, niet al te logh van lyf,
Hier door genoopt, begon in ſtilligheit haer treeden,
Met ongemeen vermaeck, heel keurlyck na te paſſen.
Wat doet ghy dulle? [ſey myn leitsman] heeft dēn dans,
Die beter geiten paſt, als menſchen, op u kans?
Wel dwaes, en weet ghy niet wat vruchten dat daer waſſen
Op dees verdorven boom? laet af dan met uw voeten
Te trapplen op de buick uws moeders, ſonder noot.
Die reden wierp een ſchicht, ſoo bitter als de doot,

1) *'t Laez'rig bedeltuig:* de „lazarusklep," waarmede de behoeftigen, die met melaatsheid beſmet waren, zich deden kennen, en die van daar tot ſymbool der bedelary in 't algemeen werd aangenomen.
2) *'t Spellievers laetſte trant:* verſta: „de ſta t, waartoe de beminnaars van dat ſpel ten leſte geraken."
3) *Garnaden: garnaat,* of *garnalen.*
4) *Haer poppetuigh:* de ſpelers, hier als „marionnetten" voorgeſteld.
5) *Het ruim:* de „bak."
6) *Drupple:* waarſchijnlijk voor *dribbelen.*

In 't trippelſiecke hert: hoe [ſey ick] is dat zoete
En eerelyck vermaeck oock ſtrafbaer in uw oogen?
Dat dunkt myn vreemt: te meer, dewyl Gods heilig woort
Dat nooit en wraeckte. ick ontken dat, [voer hy voort]
Want ſchoon genomen dat het uiterlyck vertogen
Der boeckſtaef niet en ſeght: en danſt niet; noch is 't ſeker,
Dat onder dat verbodt, dat op der duiſternis
Onvruchtbre wercken light, den dans verboden is.
Hoe! [ick weer] ſchenckt Godts woort geen overvolle beker
Van licht en leven? ja: [ſey hy] maer Godes wysheit
Neemt ſomtyts heilighlyck ſyn vaderlyck vermaeck
In duiſtre ſpelling van een nodigh weetb're ſaeck,
Op dat ſyn errefdeel ſou ſoecken waer de prys leit
Van 't Goddelyck verſtant des ſchrifts geheimeniſſe.
Soo trock wel eer Godts ſoon d'opſtandinge des vlees;
Niet uit den letter: maer uit klaer gevolgh. hy wees
De blinde *Saduceen* naer *Horeb*, om de wiſſe
Beſlighting van 't geſchil der opſtanding te hooren.
Ick volgh het voetſpoor van de leitsman tot de deught,
En ſegh, by vaſt gevolgh, dat deſe lichte vreught,
[Soo die gemeen is by uitheems en ingebooren]
Is ſtrydigh tegen 't recht der goddelycker wetten.
Gemerckt het ydel hert hier door tot geiligheit,
Ja ſelfs tot overſpel wert omgevoert. het leyt
Van 't ſaligh-deughdenſpoor de ziel tot zulcke ſmetten,
Die yder Chriſten, onder naem van weereltsliefde,
Verboden zyn. merckt, ſoo de Chriſtelycke plicht
Wil dat elck wandel als een wettigh krooſt van 't licht,
Dat elck den ouden menſch, die lyf en ziel doorgriefde,
Sal rechten aen het houdt: en dat men eer, daer wenen
Gehoort wert, in moet gaen; als in het vreughdenhuis.
Dat yder ſich verſaeck, en willigh torſt het kruis,
Van Godt hem opgeleght. dat ſtaêgh aen onſe benen
Haer nederbuigen voor den troon van Godts genade.
In 't kort; dat yder menſch ſyn eigen ſaligheit,
Met ſidderen en vrees, ſal wercken. wie ghy zyt,
Die 't danſſen voorſpreeckt, ſegh, of men in masquerade,
Of andre huppeling, op deſe Chriſten plichten
Wel eens het oogh laet gaen? elck oordeel neen; te meer
Om dat de danſers meeſt zyn lieden ſonder eer:
Afgodendienaers, of verrotte Venuswichten,
Epicuriſten, en [als 't blyckt] commedianten,
Brooddroncken guichelaers, infame roffiaens,
Beminnaers van de kroegh; en ſulcke, die doorgaens
Het brandtmerck dragen van heilloose lichte quanten.
Voeght hier eens nevens het byvoeghſel van dien handel,

Wat is het anders dan een dertele geneught
Van dolle drouckenſchap, ſchouſpelen, venus-vreught,
Banquetten, kermiſſen, en al wat met den wandel
Der naeuwe heilwegh is gekant. [1]) dit, ja dit eene
Was meerder als genoegh, om deſe ydelheit
Te ſchouwen als de peſt. maer tot meer ſekerheit
Dat die vreught ſondigh is, ſoo let, dat in het gene,
Dat waerlyck deughdigh is, vertoonen haer dees dingen:
Een recht naer Godes wet, tot Goddelycke eer.
Een heiligh zielvermaeck, en nutte naeſtens leer.
Een grage prickeling, die meer en meer ſal dringen
Naer 't wettige beroep, ons opgeleit van Gode:
Wyſt dat eens in den dans; of daer de Godlyckheit
Wert heiligh door vereert, of eygen ſaligheit,
Of heil voor evenmenſch, of lyding ter gebode,
Of iets gevordert wert om deughdensſchat te meeren.
Ick bid, ghy die den dans voor wettigh keurt, ſeght my,
Of men door hippeling, en dert'le danſery
Syn Godt verheerlyckt, en of men den menſch moet leeren,
Door kroomme ſprongen, hoe hy 't rechte padt ſal wand'len?
Is dit Godtvrughtighlyck en wel ſyn tyt beſteên?
Wat ſeght d'ervarentheit? die roept hier luit keels: neen!
Want dat men in den dans begon van Godt te hand'len,
En van ſyn heilge wil; wat geldt het, ſoo geen ſpotte
De bitt're vrucht ſou zyn, dat geen kleen teeken is,
Hoe veel hier onder ſpeelt van 't ryck der duiſternis.
Noch eens: wanneer dat Godt, in 't pleegen van die ſotte
En wulpſe dertelheit, een yſelycke donder
Liet buldren door de lucht, en dat het felle vier
Des blixems blakerde onder het naer getier
Des barſſen Noorden windts, en dat de aerd' van onder,
Door 't yslyck onweer, ſpleet, en buiten ordre beefden:
Ick ben verſekert, dat die lichte trippeling
Haeſt ſouw verandren in een bange ſiddering;
Haer medeweter [2]) [ſoo die anderſints noch leefden]
Sou de onwettigheit dier danſerye toonen
Door wroeging, raedloosheit, en doodelycke ſchrick.
Daer in het tegendeel, als Godts volck, in 't beſchick [3])
Der Godtsdienſt, [ſtrevende naer d' onverwelckbre kroone
Der eeuw'ge heerlyckheit] dees ſchricklyckheden hoorde,
Gewiſſelyck, het ſou tot meerder vierigheit,
D' heilliever noopen, om de oppermajeſteit
Met tranen en gebeên te grijpen by de koorden

1) *Is gekant* voor „in ſtrijd is."
2) *Haer medeweter*: „haar geweten," letterlijke, maar vry zonderling luidende vertaling van 't Lat. *conſcientia*.
3) *In 't beſchick:* d. i. „onder de leiding;" *beſchik* is *gubernatio, regimen*. Zie KILIAEN *in* v.

Der vaderlycke gunſt: en hoe het herder woeden,
Hoe hy al herder aen ſou dringen naer die geen,
Wiens handt hem dreigde met die bange bitterheên,
Om den geterghden Godt te vallen in de roeden.
Soo groot een onderſcheit wyſt hier, op wiſſe gronden,
De rechte heilwegh, en het renpadt naer de hel:
En dees oneerlycke ſal by na yder ſpel
Doorſpecken met het gif van deſe vuile ſonden.
Maer ick weêr: [waerde vrindt] en ſou men deſe vreughden
Niet pleegen kunnen, naer een onbeſproke ſwier?
Ick oordeel ja: want let; een die het geile vier
Van de welluſtigheit gedempt heeft, en de deughden
Van 't ware Chriſtendom omarremt met verblyen,
Souw immers deſe konſt, oock ſonder ſondigheit,
Verrichten kunnen: want de goude waerheit ſeit,
Dat *David* heeft gedanſt, en *Mirjam* met de rye
Der dochtren Iſraëls. veel wytberoemde helden
Die leerden danſen in het volle harrenas,
Tot lichaems oeffening. dat komt hier niet te pas;
[Hernam hy] ſulck gedans dat ſiet men nu heel ſelden:
En ick betwiſt maer de gemeene. 't heiligh rye [1])
Van vader Jacobs ſaet was oock van andre trant;
Daer ſaghmen d'eerbaerheit, en kuisheit, handt aen hant,
In eenderley geſlaght, met Goddelyck verblye,
Voor Godt beweegen; maer het hedendaeghſche ſwieren
Is geil en duivels. het bewys leit in 't gepronck
Door uitheems poppetuigh: in het gekus, gelonck
En geile actien, die deſe dertle dieren
Het bloet doet wellen door ongoddelycke luſten.
Indien *Ambroſius* [dat loffelycke licht]
Eens opſagh, ach! hoe ſou dien helt ſyn maeghdeplight,
Met nieuwe prickelen, tot zedigheit toeruſten,
Om 't tedere geſlacht, door 't noopen, te doen wycken
Van deſe ſpeelgenoot der ſlemp en dempery. [2])
Den [3]) *Grooten ſtichter*, die wel eer een heele ry,
Van 't puickſt in wetenſchap, by na uit alle rycken
Des weerelts, aenwees, die den dans geheel verdoemen,
Betoont, hoe Godes volck dit hippelende ſpel
Een Circkel noemde, *daer de Duivel en de hel*
Het middelpunt van is. 't Is vruchteloos verblcemen,
Alſt vuil de meeſter ſpeelt. dus blinckt de goude waerheit
Tot overtuigens toe: die 't wraeckt, beſie *Taffyn*,
Baſil, *Chryſoſtomus*, den grooten *Auguſtyn*,

1) *Rye* voor *rei*, „reidans."
2) *Dempery*: „gulzigheid." Zie KIL. *in v. demper.*
3) *G. Voetius. — Kantt. v. d. Schrijver.*

En andre; die dit vuil, voor d'onbevleckte klaerheit
Van 't eeuwigh ſonnelicht, ontdecken, en beſchouwen.
Doen ſweeg hy: want mevrouw *Commedy* brack den dans,
Door 't ydele vertoon van twee vermomde mans,
Die, çierlyck opgeſmuckt in kleederen der [1]) vrouwen,
Tot elx verwondering, haer lichte rancken ſpeelde.
Het was aenmerckelyck, dat ymant, uit het rot
Der kyckers, dus uitvoer: wel, is de man niet ſot,
Die derft beweeren, dat dit ſimpele verbeelde
Voor Godt een grouwel is? is daer iets aengelege,
Dat voor een uur of twee het vrouwelycke kleet
Een man bedeckt? hoe, vriendt, acht gy dat niet een beet?
[Sey doe myn leitsman] waer 't dat ghy woudt overweege
De ſaeck op 't wightighſte, ick weet dat uw gevoelen
Haeſt ſou veranderen. is dat geen gruwelſtuck
Iets, met opſet, te doen, dat Godts mont, met nadruck,
Verboden heeft? of heeft 't waenwyſe herſſenwoelen
Der wereltlinge meer geſaghs, als d'heilge wetten?
Ja, 't is uitſinnigheit, dat het ontſaghlyck beelt,
Op welck iets ſonderlings van d' eeuwge Godtheit ſpeelt,
Sich naer de mynen van een ſwacker aert ſal ſetten.
Wanneer men, breideloos, dat braef doorluchtigh weſen
Van manne-achtbaerheit, en opperheerſchappy,
Om vrouw te ſchynen, ſchuift ſomwyle aen een zy,
Is het wel eer geſien, en is in veel miſpreſen,
Dat zy vervielen tot de laeuwe wyve grillen.
Voeght hier eens by, hoe dat de lichtverruckte jeught
[In wien veel eerder wil de ontucht als de deught]
Hier door geprickelt wert, om dus vermomt te ſtillen
Haer booſe tochten. maer, hier komt wat anders ſweeven
Voor ons geſicht, het welck van grooter opmerck is:
Myn zoon [ſoo voer hy voort] ſiet hoe de duiſternis
Godts eeuwge majeſteit [voor welck de Duivlen beven,
En d' heilge Seraphyn haer aengeſicht bedecken]
Komt op een ſpeeltooneel verbeelden: hooge Godt!
[Soo ſprack ick] lyt ghy dit, dat ghy uw ſchepſels ſpot
En tytverdryf ſult zyn? ach! wilt myn ziel opwecken
Uit d' oude ſluimering: verandert doch myn ſinnen,
Op dat ick met dit volck niet ſchielyck onderga.
Dat ghy de Godtheit ſmeeckt om byſtant en genâ,
[Sprack hy] is pryſelyck: want dit heiloos beginnen
Sal aenſtouts voor uw oogh noch grooter grouw'len baren.
Beſiet dien drogh [2]) eens, die met een geveinſt gelaet

1) Tegens het uitgedrukt verbodt. Deut. 22, 5. — *Kantt. v. d. Schrijver.*
2) *Drogh:* „bedrieger." Zie *Uitlk. Woordb.* op HOOFT *in v.*

Ootmoedigh nederknielt, en d' handen t' ſamen ſlaet,
Dit is een monſter, wiens geſwolle balgh de naere
Ondeughden inſwelght, en door 't zielen-nedervellen
Niet meerder menſchlycks heeft, als d' uiterlycke ſchyn;
En zy, die naeſt hem licht, is het onreinſte ſwyn
Des weerelts, uit wiens oogh men mackelyck kan ſpellen
De naem van opperhoer: ey! let eens met wat ſwieren
Men dees Godsplichtigheit verrichten ſal. de pry,
Ontfonckt door geile gloet, ſchoot ſchichten van ter zy,
Gelyck een blixem, tot dat ſy de ſulphervieren
Van haer verhitte pol deê in ſyn voorhooft branden;
Doe, onbeſchaemt en vuil, gelonckt, geknickt, gelaght,
En dat ſoo breideloos, dat het verwarring braght
In haer gedachten; doe half raedloos oogh en handen
Naer d' hemel uitgeſtreckt, maer ſoo gemaeckt van weſen
Dat yder ſchaterde, en ſy haer grouwelrol
Ten midden endighde. ick vloeckte ſpel en ſnol
Met al haer grouwelen, terwyl myn hairen reſen
Voor deſe hoon van Godt: daer d' andre, vol genoegen,
Het d' eernaem gaven van *geneughlyck tuſſenſpel.*
Noch ſiet ghy het niet al: [ſey doe myn vrindt] de hel
Sal nu haer felſte ſchicht by deſe laſter voegen.
Slaet eens uw oogen van die afgebeelde bomen,
Tot binnen het gordyn van 't gulde ledekant,
En ſiet hoe naecktelyck dat daer de geile brandt
Wert ingeſwolgen, door verbeeldinge, en ſtroomen
Van overſpeelige, en meer dan hoerſſe reden:
Ick deckte myn geſicht, en maeckte een verbondt
Met myn geſpliſt pinçeel, [1]) op dat ſy deſe grondt
Van alle vuiligheit, en peſt der goede ſeden,
Niet ſou beſchryven: want ick ſagh hoe licht de ſonde
Haer taeie wortlen ſchoot. myn oogh, dat, by geval,
Omſwenckte, ſagh hoe twee naerbootſten 't ſpelend mal
In naeckte waerheit. wel, hoe haeght [2]) u nu *de vonden*
[Zey doe myn oude] *die het koningklyck niet wycken*
In leerſaem tytverdryf? wat dunckt u? pleeght men dit
In 't openbaer, nu men voor yders oogen ſit;
Wat pleeghde men niet al, doe men dit ſpel kon kycken
Door 't weinigh opens van de oude ſchuilgordynen? [3])
Indien het dienſtbaer, ongevoeligh, levenloos,
Van banck en kuſſens, hadden ſpraeck gehadt, hoe boos
Hadden ſy uitgeſchreeuwt de vuile en onreyne
Vervloeckte kuren, die op haer bedreven wierden!

1) *Geſpliſt pinçeel:* de „pen."
2) *Hoe haeght:* voor *hoe behagen.*
3) *Schuilgordynen:* klankſpeling met de *ſchuifgordijnen* van het oude tooneel.

Ach! ſou men nu niet wel, als eertyts *Cipriaen*,
Dus mogen klagen: dat, door het Comedy-gaen,
De jonge maeghden, die wel eer de ſchaemte çierden,
Veel eerder weduwen, als wyven zyn bevonden,
En dickwijls moeders ſonder mannen: 't is niet vreemt,
Vermits het dochtertje ſtaêgh na de moeder ſweemt.
Een lieveling van Godt verviel tot vuile ſonden,
Van eens een eerlyck wyf, binnen haer eige woning,
Te ſien verluſtigen in 't koele waterbadt:
Kreegh een ontbloote vrouw ſoo licht een ſchielyck vat
Op ſoo een groot propheet, en hooghberoemde koning;
Hoe licht ſal ſwacker menſch een geile pry verrucken?
Die, als een *Ieſabel*, met 't kronckelende hair,
En geblanckette huit, de boeſem bloot, 't gebaer
Heel liſtigh, afgericht, op vuile hoeretucken,
Op 't open ſchouwtoneel komt met dat weſen dertlen.
Wat waentmen, dat natuur verandert is in ſteen?
Is iemant heden ſoo een *Cato*, dat hy geen
Beweeging in ſich voelt, om buiten 't ſpoor te ſpertlen;
Op morgen wert hy licht een *Hylas*. hoereloncken
Verſengen d' eedle ziel, veel raſſer als men 't denckt.
Houdt op heer: [ſey ick] want mevrouw *Comoedy* wenckt
Ons gints in 't harrenas. ey ſiet! haer oogen voncken
Gelyck een etnaes vuur: wat braecktſe bitſe reden?
Hoe vloecktſe by Godts naem, en by het dierbaer bloet
Van ſyn gekruiſte Soon! wat braecktſe gal en roet,
Vermengt met laſtering, verſweeringe en eeden,
Die ſelfs een hellewicht het hair ten berg doet ryſen!
Soo iſt; (ſey hy) maer let, hoe dat die ſchrick voort 't quaet,
Soo men het noemt, den menſch met quaetheit overlaet.
Het ſchepſel, ſaght van aert, gemaeckt om Godt te pryſen,
En yder evenmenſch gelyck zich ſelfs te minnen,
Wert hier door ſtootiger, en ſteeger [1]) als een ſtier;
Ja, norts gelyck een bock, en ſcheurſieck als een gier:
't Verbaſtert het gemoet, en ruckt de ſtille ſinnen
Tot allerleie twiſt en tweedracht. te bewyſen
Dat ick geſeght heb, is onnodigh. ſiet eens aen
Die woeſt en ruwe hoop, daer wy in 't midde ſtaen:
Wat gelt het, ſoo ghy niet elck ogenblick ſiet ryſen
De geſt van tweedraght, die dit beeſt haer heeft geſchonken.
Dit had hy naeuw geſeit, of een die riep; [2]) hoe nu!
En ben ick niet Biron? [3]) ſta af dan, of ick duw
Dit lemmet in uw baſt, of 'k grypje by de ſchoncken,

1) *Steeger:* d. i.: „ſtugger, koppiger."
2) Stichtelyke praetjes en actiën, die ordinair op dit *Leerſaem tytverdryf* volgen. — *Kantt. v. d. Schrijver.*
3) *Biron:* zie blz. 329, 24) hierboven.

En kneus uw beckeneel, om 't brein daer uit te ſuipen.
Ha! goôn, borſt d' ander uit, *waer is de oude kracht*
Van myn gevreeſde arm, die Romers heeft geſlacht?
Had ickſe nu, by Mars, ick ſouw uw borſt doorkruipen,
En ſcheuren 't ingewandt aen ſtarden, met myn handen.
Dit knorren rees ſoo hoogh, dat yder ruimte gaf
Aen deſe twiſters. doe waſt: raeckt maer wat; perdaf [1])
Malkander voor de kop. haer oogen, neus, en tanden
Wierden ſoo aenſtonts, van die wreetheit, bloetgetuigen.
Ick rucktenſe van een. Meſſieur, ghy doet niet wel,
Zey een van deſe maets: want dit was ſoeter ſpel
Als ick myn leven ſagh. ick wilde hem betuigen
Het prykeleus gevolgh van deſe ſture vlagen;
Doch het was hooy gedorſt. ſyn antwoort was: jou nar,
Ghy revelt ſotte klap, *Auguſtus heldenkar*
Sal vechthart als een Godt, tot aen de ſterren drayen.
Ruim op, ruim op, wat 's hier; hoe duivel ſal het locken? [2])
Riep ſchouwburghs opperbaes: 't is nu geen tyt van ſlaen.
Waer zyn de ouwe maets? wie ſal voor *Bachus* ſtaen?
En wie voor *Hercules?* die ſtooterige bocken,
Wat drommel of haer ſchort, dat zy nu achter blyven?
Waer is het harrenas van *Mars?* waer *Pallas* lans?
Dianes jaeghtuigh, en *Apollos* lauwerkrans?
Maeckt alle ding gereet. de twee eerſte bedryven,
En al het woeden van de dertele Bachanten
Is nu haeſt uitgeſpeelt. ontſteeckt het altaervier.
Ruckt de gordyne toe: maer komt terſtont weer hier,
Om al de ſtommen, op het ſpoedighſt, in te planten
Wat haer te doen ſtaet. ick, aenſagh myn oude wyſe,
En zey: ach waerde heer! wat ſiet myn oogh niet al?
Noch ſult ghy meerder ſien, houdt maer een weinigh ſtal,
[Antwoorde hy]. wanneer dat die gordynen ryſen,
Sult ghy beſchouwen, dat noch langer tucht, noch maet heeft.
Daer gaenſe op; ſie toe, en merckt wat voor een beelt
Dat hier voor *Hermes*, en gints voor *Apollo* ſpeelt.
Daer zit een *Bachus*, die 't [naer ſo het ſchynt] te quaet heeft,
Om met die wyngaertranck ſyn ſchaemte te bedecken.
O gruwel! Chriſtendom, waer dwaelt uw drift naer toe?
Doe 't godlyck proefſtuck, [3]) door de ſtrenge geeſſel-roê,
Van ſyn meweter, wierd gepynight, ging hy trecken
Het brede vygebladt ten ſtam af, om ſyn leden
Te decken voor ſyn Godt, en voor ſyn eigen wyf:

1) *Perdaf:* zeker om 't rijm, voor *pardoes*, als de gewone uitdrukking is.
2) *Locken:* voor *lukken*.
3) *'t Godlyck proefſtuck:* „Adam."

En nu, [fy ſnoode daet!] wert het bekleede lyf
Ontbloot, om d'eerbaerheit, de ſchaemt, en reine ſeden
Voort te verbaſteren. ach! Amſtelſche jonckvrouwe,
Die noch met d' heilge naem van eerbre maeghde ſtreeft,
Hoe is het mogelyck, dat ghy ſoo greetigh ſweeft,
Daer dit onſuivere en ſchaemteloos beſchouwe
Soo hevigh doordringt, om uw eerbaer root te bannen?
En ghy, [1]) wiens ſpitſe brein [tot voorſtandt van dit huis]
Gedurigh vaerſen baert, 'k beſweer u by het kruis
Van Godts gekruiſte Soon, [ſoo ghy u roemt voor mannen
Van een onſydige en ſuivere gewiſſen]
Dat ghy myn ſeght, wat deught hier in verborgen leyt?
En ghy [onſinnige] die toe laet dat de tyt,
Uws dierbre panden, hier geſpilt wort, deſe kliſſen
Die kleeven aen de ziel: wat dulle raſernye
Beſwaddert u het brein, dat ghy een teder wicht,
Die noch onkundigh is van menſch en maeghdeplicht,
Gaet, als het domme vee, naer ſoo een ſlaghtbanck lye,
Daer haer het moortgeweer van gail vertoon ſal vellen?
Dees renwegh is te breet, ſe lyckt niet naer het padt
Dat ons naer Sion leit. maer vader [ſey ick] wat
Wil deſe ſottebol, die, door ſyn kleet en bellen,
Der dwaſen lagh verweckt? dees [ſey hy] braeckt de dichten,
Diemen *Satyrias*, en ſotte klughten noemt.
Daer is geen ding ter weerlt, hoe ſuiver of verbloemt,
Hoe hoogh of laegh van ſwier, of 't is ſyn laſterſchichten
Ten doelwit. let' er op; hy ſal terſtondt de daden
Der onrechtvaerdigen, ten toptroon van de deught,
Met macht verheffen, en de lichtverleide jeught
De vuilſte rancken, als een brave daet, aenraden.
Dan ſal hy 't heiligh recht te over dertel laſtren:
En 't Godlyck werrecktuigh [dat, als een heerlyck hooft,
Voor 't algemeene beſt, tot ſweetens heeft geſlooft]
Bekladden, om ſyn naem [waer 't mooghlyck] te verbaſtren,
Van d' uitgeſchreeuwde lof, en 't tytulrecht der braven:
En ['t geen de Godtheit terght] hy ſal dat hailigh volck,
Die, vol van yvervier, de nare en donckre kolck
Met macht beſtormen: en Godts kudde naer de haven
Van 't nieuw Jeruſalem, langs 't heiligh voetſpoor, leiden,
Uitſunſen, voor een hoop, die, liſtigh en onvroom,
Het kerckgeſinde graeuw door een vervloeckte droom
In teugel houden; en voor ſluipers, die ter zyden
Naer 't meerder gluren: en als helſche ſtookebranden,
En oproermakers, het inwendighſt van de ſtaet

1) *Ghy*. „de tooneeldichters."

Omwroeten, wiens gemoet en onbeſchaemt gelaet
De kaep der logentael omzeilen; ja voor wanden
Die konſtigh zyn gewit; voor uilen, dwars van ſinnen:
Een gemelycke aert, welck ſtadigh ſwanger gaet
Van laſterſtof, en met een grimmigh norts gelaet
Der goden hemeldans verfoeit; ſoo maer goddinne
Der gailheits toffel [ach ick ſchaem 't my te herhalen!]
Begint te kraken [1]). Soon, ſoo veer vervalt het ſtof,
Alſt weelderige vlees vergunt wert openhof,
Tot alle dertelheit. wat yſelycker quale
Staet haer te duchten, die dus ſonder ſiddren ſteecken
Naer Godts ooghappel, en met een vervloeckt pleidoy
De Venusjanckery verdadigen! 't Alloy,
Van deſe munt, is vals; en ſoo ſijn al die ſtreecken,
Die ghy op dat Compas noch verder kunt naſpooren.
Myn ooren wierden doof, terwyl myn oogen vaſt
Met ernſt begluerden al het dertlen van dien gaſt;
Vermits hy, toegeſtelt als ſot, de geck liet hooren,
En, als een guichelaer, ſich wrong in duiſent bochten.
Nu ſtond hy als een lam, dan ſagh hy als een vos,
Of een doortrapte ſchalck; en kort daer na ſoo los
Als een onnooſele. Nu leeck hy een doorwrochte
In alle wetenſchap; maer voort daer op, de banden
Van ſyn vergifte tong los doende, vloogh een gloet,
De ſchaemteloosheit ſelfs, in 't aenſicht; vuilder vloet
Liet nooit bordeelshoer van de goddelooſe randen
Haers lippen glyen. doe begoſt ick te beweenen
Myn eigen dulligheit, dat ick myn grage luſt,
Aen zulck een zielvergift, ſoo greetigh had gebluſt:
En ſey, ach! waerde heer, waer dwaelt den menſch niet heenen,
Als *eigen wysheit* 't ſtuer der reden gaet beſtieren?
Hoe is het mogelyck, dat een verlicht gemoet,
In wiens hertader noch een druppel Chriſtlyck bloet
Gevonden wert, ſyn ziel aen deſe helſche gieren
Ten proy gaet ſtellen? ach! ick bid u, lieve vader,
Laet ons van hier gaen: want daer is noch tucht, noch leer,
Of vreeſe Godts aen deſe plaetſe. uw begeer
[Sprack hy] is billyck, alhoewel ghy 't al te gader
Noch niet geſien hebt, wat [2]) *Apollos duitſche tempel*
[3]) Eigentlyck *Duivels kerck*] opdiſt aen 't Chriſtendom.
Maer niet te min, myn ſoon, komt, laet ons wederom

1) Beſiet het *ſchilt* of pleitreden voor het Tooneelrecht. folio 8. — *Kantt. v. d. Schrijver.* — Zie Deel VI, blz. 325, van onze uitgave.

2) Soo als het den autheur van 't *Tooneelſchilt* ſelfs noemt. — *Kantt. v. d. S.* — Vergel. Deel VI, blz. 326 v. b.

3) Volgens het getuigeniſſe van Paul. 1 Cor. 10, 19, 20. — *Kantt. v. d. S.*

Naer buiten wandlen, om voor 't ſchouburghs vuile drempel
Het heiloos endt, van dees verbeelding, te beſchouwen.
Ick ſtapte bly voor uit, en liet dit ſondigh draf
Aen die het luſte. doe nam hy de goude ſtaf,
Die myn beſtiert had, en wees na verſcheide vrouwen,
Die ontrent 't ſchouburgh, hier en daer, in ſtoepen ſaten:
Dit zyn [ſoo voer hy voort] wercktuigen van de hel,
Uitnement dienſtigh aen den Duivel. ſiet hoe ſnel
Vonckt haer dat oogenvuer; en ſchoonſe aen de graten
Maer even hangen, noch zyn ſy ſoo vlugh als winden.
Dit zyn harpyen, die de lente van haer jeught,
In dertle hoerery, doorbrachten: daer de deught,
Noch eerbre ſchaemte, noit geen woonplaets by kon vinden.
Nu dat de tyt, en ſtraf dier grouwelycke ſonden
Haer romp bedorven heeft, hanthaven ſy het quaet
Der kopplerye; en door dat vervloeckte ſaet,
Kunnen ſy 't minſieck hert ſoo fel en liſtigh wonden,
Dat het in eeuwigheit niet weêr is te herſtellen.
De duivel, die wel weet waer dat ſyn duiſtre ryck
Geſchraeght wert, ſtiert dit volck by koppels naer die wyck,
Om de jeught te verraen; die alreê aen het hellen
Geraeckt zyn door 't vertoon der vleeſchelycke parten.
Eiſt ghy bewys? toeft wat, ick hoor het ſchel geluit
Van trommel en trompette klincken · 't ſpel is uit.
Daer komt de woeſte hoop met opgeſwolle harten
Naer buiten ſtuiven. ey, let nu eens, wat voor weſen
Getoont wert, naer 't vertoon van 't *leerſaem tytverdryf*.
Wel *eelhart* [ſey' er een] wat dochtje van dat lyf?
Dat was een prytje? hé? hoe lagh dat tuigh gereſen
Van 't boeſemwerck? iget! het leeck een ſtreelſieck gasje.
Soo iſt; [ſey d'andere] maer 't is het mooiſte beelt
Dat ooit ſen leeve op het ſchouburgh heeft geſpeelt.
Indien 't myn wyſje was, ick ſlootſe in een kasje:
Want ick ſou forgen, offe wel in ernſt ſou ſpeelen,
Dat ſy terſtondt in 't jocks vertoonde. weêr een aer:
Dat was een rechte ſnaeck, dat was een koddenaer; [1])
Myn buick die doet myn ſeer van 't lachen. och! dat veelen, [2])
En drolligh danſen, ſel ick in geen jaer vergeeten.
Een ander: wel Meſſieurs, waer gaenwe nu naer toe?
Ick ben heel dorſtigh, en door 't ſtaen al vry wat moê:

1) *Koddenaer:* foort van kleinen vogel, o. a. genoemd in het bekende Hippeldicht van LE FRANCQ VAN BERCKHEY:

Hier by de vinkjes, die gladjes en kwinkjes
De vinkebaan ſtreelen met lokkend gezang,
Hier neuriet het ſijsje, En fluitend op 't wijsje,
Gaan putter en kodenaar *mede hun gang.*

2) *Veelen* voor *vedelen*, „vioolſpelen."

In deſe winckel, daer wert goeje vocht gemeete;
De man een vaentje. maer een van die ouwe ſeugen,
Die ſtiet hem aen den arm, en neep hem aen een kant
Behendighjes in 't oor, waer hy ſyn gayle brandt,
Die hy in 't dertel ſpel, met ſmakelycke teugen,
Had ingeſwolgen, van dien avondt kon verkoelen.
Een ander dertelde de ſtraet langs, ruiin ſoo dol
Als een verwoed bachant; terwyl ſyn maet de rol
Van *Aran* [1]) bulderde. maer ach! door dit kriöele,
En dwarlen onder een, verloor ick myn geleider.
O [ſprack ick] hemelheer, ghy die dit ydel wight
Hebt onverwacht de ſchel van 't dwaelgeſicht gelicht,
Uw Godtheit zy gedanckt; zijt eeuwigh myn bevryder,
En ſchutsheer voor 't gewelt, en maght der duiſterniſſe:
Bewaert de diere prys van 't koſtelycke bloet
Des offerlams; en ſtiert myn glibberſiecke voet
Naer ſoo een heilwegh, daer myn treden nooit en miſſe.
Dit hoorde Godt, en liet ſoo aenſtondts 't waerdigh weſe,
Dat ick gemiſt had, weer verſchynen. menſchen-kint,
[Soo klonck ſyn ſoete ſtem] ghy die wel eer bemint
En voorgeſproken hebt, dat yders ziel, vol vreeſe,
Behoort te ſchuwen, komt, ick ſal u and're ſpeelen,
Van meerder nuttigheit, aenwyſen. gaen wy heen
Eerſt naer het broodthuis, [2]) en beſchouwt de teere leên
Des grooten erfgenaems, die in de laeghſte deelen
Des aertryx nederquam, om u tot Godt te brengen.
Beſiet dat ſchouſpel van de grootſte arremoedt,
Die d' alderryckſte (uit wiens ſchoot dat d' overvloet
En ware weelde vloeit) gewilligh wou gehengen,
Om, door dat middel, u (die arm waert) te verheffe.
Gaet met myn, daer van daen, naer het bekende hof: [3])
Siet daer dat ſchouſpel, hoe uw heilant, in het ſtof,
Gekromt leit als een worm, nu hem de ſchichten treffen,
Die uw vervloeckte luſt op hem heeft uitgeſchooten.
Siet wat een tranenvloet, en ſtroom van bloedigh ſweet,
Van dat geſegent lyf afzipelt: en hoe heet,
Naer het onnoſel bloet, het rott der vloeckgenooten,
Door Judas aengevoert, het lam Godts overvallen;
En 't lichaem binden, van die onſe ziel ontbindt.
Volght dan die lieveling, wiens ziele ons bemindt,
Naer 't richthuis; en ſiet daer, hoe dat de kryghslui rallen,
En 't Godlyck aengeſicht beſchimpen, en beſpouwen.
Siet hoe haer dulligheit, en luſt tot vuile hoon,

1) *Aran* uit de „Aran en Titus" van JAN VOS.
2) *Het broodthuis:* „Bethlehem."
3) *Het bekende hof:* lees *den bekenden hof* „Gethſemane."

Syn leeden beuckt; en een ſcherpangelige kroon
Ten voorhooft indruckt. wat barbaer en ſal niet grouwen,
Als hy dit treurſpel ſiet der Joodſe wredigheden?
Doch toeft hier niet te lang; maer gaet naer Golgotha,
Het nare moortſchavot, en ſlaet den handel ga
Die hier vertoont wert; hoe die afgematte leden
Soo bloedigh, en beſweet, en buiten aêm gedragen
Aen 't al te ſware kruis, ontbloot wert van 't gewaet,
['t Geen de buitgierige, en happige ſoldaet
Ten deel valt] en ſoo naeckt wert aen het kruis geſlagen;
En opgericht tot ſpot, op dat elck magh aenſchouwen
Wat voor rantſoengelt dat haer borghtoght heeft betaelt.
Hoort dan hoe wreveligh dat noch d' onchriſten ſmaelt
Op zyn almogentheit, terwijl de ſon 't benouwen
Haers ſcheppers achtervolght in duiſtre rouwgewaden,
En 't leeveloos geberght van bangheit ſcheurt en beeft.
Doch, als ghy mercken ſult dat hy ſyn geeſt opgeeft
In ſtercke roepinge, ſoo wilt uw ziel verſaden
Aen d' heilfonteyn, die door vyf koſtelycke ſtralen
Een vocht uitſproeit, die ſelfs de woeſte wildernis,
Gelyck een eden, ſal hervormen. ſiet dat is
Het rechte ſchouwſpel, daer een Chriſten ziel kan halen
Den oeghſt van ſtoffe, om te lachen [1]) en te treuren.
Gaet dan, myn kint, en leit uw ziel naer dit vertoon
Soo dickwyls uit, tot dat uw bloedtvrindt, van den troon
Des opperſte geſaghs, door d' hooge peerledeuren [2])
U inlaet, om te ſien de heilige vertooning
Van 't nieuw Jeruſalem, al waer dat Seraphyn
En engle-choren, op 't geluit der Cherubyn,
Het driemael hooge lof ſal juichen, en Godts woning,
Door d' eeuw'ge wieroockgeur der danckbaerheit, beſproeie.
Doe ſweegh hy: en verdween terſtont in dunne lucht.
Siet heer, dit was het, dat myn vleeſſelycke ſucht
Tot deſe dertelheit gedempt heeft. ſoo uw goeie
En redelycke aert nu 't voorigh oordeel wende,
Soo was myn tytverdryf, naer wenſchen, wel beſteet.

ALCIPUS.

Dat gun myn Godt, wiens geeſt myn ſoo met heil bekleet,
Dat deught myn wit ſal zyn, en Zion 't ſaligh ende.

1) *Om te lachen*: hy meent „tot verblijding."
2) *Peerledeuren*: zie *Openb.* XXI: 21.

Vruchtbaar was wederom dit jaar in de uitgave van gedichten van grooten omvang. Het eerſte daarvan, 't welk den tytel voerde van „Beſpiegelingen van Godt en Godtsdienſt," was reeds voor eenigen tijd gereed, gelijk af te nemen is uit het voorbericht by het uittrekſel daarvan, reeds in 1658 gedrukt [1]). Deze reis had Vondel niet enkel het grondgebied der godgeleerdheid, maar ook dat der wijsbegeerte willen betreden, en zich aangegord tot beſtrijding der gevoelens, voorheen door Epikurus, of liever door diens navolgers, inzonderheid door den Latijnſchen dichter Lukretius, verkondigd, en in zijnen tijd, door Descartes, Gaſſendi en anderen, weder ter ſprake gebracht. Hy had ook thands, gelijk gewoonlijk, zich de voorlichting van bekwame geleerden ten nutte gemaakt, en zich daardoor in ſtaat geſteld, een werk te vervaardigen, dat, zoo het al by onzen landaart (die met beſpiegelingen, en vooral met afgetrokken beſpiegelingen, niet veel op heeft) minder populair werd, toch der lezing overwaardig is, en een nieuwe bydrage levert van 's mans ſtalen vlijt, grondige kennis en levendigen betoogtrant. Er werd dan ook vrij algemeen, en door lieden van verſchillende kleur en party, hooge lof aan toegezwaaid.

1) Zie Deel VII, blz 793.

BESPIEGELINGEN

VAN

GODT EN GODTSDIENST.

TEGENS

D'ONGODISTEN, VERLOCHENAERS DER GODTHEIT
OF GODDELIJCKE VOORZIENIGHEIT.

1662.

In den brief aen de Hebreen:

Wie Gode genaeckt moet bekennen dat hy is, en beloont die hem zoecken.

HET EERSTE BOECK.

VAN GODT.

KORTE INHOUT [1])

VAN

HET EERSTE BOECK

1. Inleidinge, geſchepт uit de hoogſte geluckzaligheit, beſtaende in de beſpiegelinge der Godtheit van vore (vs. 1—20), dat hier onmogelijck is, dies moet men van onder beginnen (21—32).

2. Oirſprong en betekenis van het woort Godt, in onze ſpraeke (vs. 33—52).

3. Erfleer van Godt wort noodigh doch verſcheiden ingeplant (vs. 53—96.) Een omzichtige onderzoeckt den gront der erfleere (97—116).

4. De Nootwendigheit van Godt te kennen (vs. 117—128), dat hier onvolkomen (129—140), doch eenigſzins bereickbaer is (141—154).

5. D' ongodiſt ontkent de Godtheit, dewijlze onzichtbaer is (vs. 155—163). Dit wort wederleght (164—183). De lucht is onzichtbaer en nochtans een hooftſtof, gekent uit haere wercken (183—254). De wint is onzichtbaer, en wort gekent uit zijne wercken (255—298). De ziel is onzichtbaer, en wort gekent uit haere wercken (299—330). De ruimte boven de vaſte ſtarren is onzichtbaer, nochtans niet ydel (331—344).

6. Godt wort niet van vore gekent (vs. 345—366), maer uit zijne wercken (367—384).

7. De beweginge der dingen getuight dat 'er een eenigh beweger is (vs. 385—412). Een Arabier ſchrijft ongerijmt de beweginge der ſtarren, buiten Godt, de form der ſtarren, of een inwoonende begin toe (413—447).

8. Godt is d' eerſte oirzaeck aller dingen (vs. 447—458).

9. Godt is een nootwendigh, geen gebeurzaem wezen (vs. 459—475).

10. Godt is het opperſte goet van allen (vs 475—492).

11. Godts wezen blijckt uit zijne uitneementheit boven den menſch, van hem geſchapen (vs. 493—510), en uit de geſchicktheit, regel, orde, en het einde der dingen (511—520).

12. De ongodiſt noemt de weerelt t' onrecht Godt, of ſchrijft haeren oirſprong nature toe (vs. 521—534): dat hier wederleght wort (535—538). Verſcheide betekeningen van het woort nature (539—570). Oirzaeck der twijfelachtigheit van het woort nature (571—582). Men noemt Godt en natuur niet ongerijmt het zelve (583—602), doch ongerijmt, zoo men Godts werck en d' oirzaeck van Godts werck onder een verwart (603—622). Onderſcheit van Godts uitwendige werckinge, en van de werckinge der nature (623—660).

1) Ik heb deze opgave van den Inhoud overgenomen uit den oorſpronkelijken druk by *de Wed. A. De Wees 1662*, waar zy in margine van den tekst vermeld ſtaat. In de latere uitgaven komt zy, als hier, aan 't hoofd van 't gedicht voor, doch zeer afwijkende, zoo wel zakelijk als in ſpelling.

13. Dat de weerelt niet by geval, en uit ſtuivende vezelingen voortquam (vs. 661—698), Ongerijmt bewijs voor het geval, en het te zamen runnen der vezelingen (699—728.) Wederlegginge der bewijsredenen voor het geval (789—794). Gelijckeniſſen, die het geval wederleggen (795—842).

14. Kranck bewijs van Epikuur dat de weerelt noit van Godt geſchapen is (vs. 843—854) Bewijs dat Godt de weerelt uit niet geſchapen heeft, tegens Lukrees, ſcholier van Epikuur (855—998).

15. Dat de weerelt niet nootzaeckelijck noch natuurlijck, maer vrywilligh en overnatuurlijck te voorſchijn quam (vs. 899—922).

16. Dat Godt, die wezentlijck alles vervult, en buiten mengſel blijft (vs. 923—946). Dat d' uitwendige oirzaecken buiten het wezen van het werckſtuck blijven (947—966). Onderſcheit van het natuurlijck en vrywilligh werck (967—984).

17. Noch breeder dat de weerelt uit niet, en uit geene ſtoffe te voorſchijn quam (vs. 985—996). Ongerijmtheit der ſcheppinge uit ſtoffe (997—1008). Breeder bewijs dat Godt de weerelt ſchiep (1009—1040). Gelijckeniſſen die dit beveſtigen (1041—1074).

18. Breeder bewijs dat Godt d' eerſte oirzaeck der dingen, de ſtof der weerelt niet eeuwigh is (vs. 1075—1114). Quade gevolgen van het vereeuwigen der weerelt, en haer vermengen met de Godtheit (1115—1134). De nietigheit der weerelt, ten opzichte van Godts grootheit, by ſtaetzuchtigen uit ongeloof verwaerlooſt (1135—1158).

19. Bewijs van Godt uit zijne voorzienigheit, en de geregelheit der nature (vs. 1159—1170), uit overtuiginge van het geweten der godeloozen (1171—1178), en uit de voorſpellingen (1179—1238), door Godts alweetenheit zommigen nu en dan geopenbaert (1239—1264) en in weereltſche hiſtorien beveſtight (1265—1278).

20. D' overeenſtemminge aller volcken bewijſt dat 'er een Godt is (vs. 1279—1318). Het overeenſtemmen aller volcken, in het bekennen der Godtheit, heeft haere oirzaeck (1319—1338), en ſpruit uit Godts orakelen, of eene overleveringe, of eene overtuiginge van reden, geſchept uit de ſchepſelen, en geregeltheit der dingen (1338—1358).

21. Beknopt bewijs dat 'er een Godt is (vs. 1359—1382).

22. Beſluit dat 'er in den menſche natuurlijck eene mogentheit is om Godt hier eenighzins te kennen (vs. 1383—1398.)

AT is gewenſchter dan in ons beſpiegelingen
Het eeuwigh ſchijnend licht, den oirſprong aller dingen,
T' ontmoeten, en van vore in 't aengezicht te zien,
Om andren, of door tong of tekens, te bediên
Den glans, die ons verſchijnt; zoo menſchen-tong of teken
Dit wonderlijck gezicht en wonder uit kan ſpreecken,
Of in zijn volle kracht afbeelden voor het oogh!
Maer dit's vermeetenheit: de Godtheit zit te hoogh:
Wy drijven veel te laegh, op loſſe en waſſe pennen,
Te kranck in zulck een' gloet. om Godt volmaeckt te kennen,
Wat meer wort dan een worm, een ſterflijck menſch vereiſcht.
Een gloeiend Serafijn, een groote aertsengel deiſt
Wel drymael in zijn vlught, wanneer hy d' opperdaecken,
Den troon van 't aertspalais der Godtheit zal genaecken
Met ootmoedt en ontzagh. de Cherubijn bedeckt
Met vleuglen zijn gezicht, om zuiver, onbevleckt,
En waerdigh voor den ſtoel der Godtheit zich te buigen,
Daer duizentduizenden al juichende getuigen
Wat eer en majeſteit, van eeu noch kreits bepaelt,

9 *Waſſe pennen:* d. i.: „*pennen*, die met *was* aan elkander verbonden zijn," zoo als die, welke, volgends de fabel, Dedalus voor zich zelven en voor zijn zoon Ikarus vervaardigde, om uit den Doolhof weg te vliegen, en waarmede hy genoodzaakt was, *laag* te *drijven*, ten einde het was niet door den zonnegloed verſmolt: welk laatſte dan ook in de daad met Ikarus het geval was.

Uit Godts volkomenheên door 's hemels kreitſen ſtraelt.
Men tre dan achterwaert, om niet te hoogh te draven.
Verwaentheit heeft voorheen zelf Lucifer begraven,
Met al zijne engelen, in helſche duiſternis,
Van waer in eeuwigheit geen wederkeeren is.
Geen' ſtervenden tot noch de hantveſt wert gegeven
Van ſimpel eenwerf Godt t' aenſchouwen, en te leven.
Men moet van achter dan hem nazien, waer hy treet,
Gebeurt ons dees gena. wie ramp wil ſchuwen, meet'
Zijn onvermogen af, eer hy beſta te waegen.
Hoe menigh plofte in 't zant door reuckeloos behaegen!
De Godtheit lijdt geen ſchimp van eenigh trots beſtaen.
Men ſpreecke ootmoedig, of men zwijge, en bid haer aen.
Indien een ongodiſt Godt dienen zal, en eeren,
Zoo ſtaet ons eerſt met reên te ſtercken en beweeren
Dat Godt in wezen is, dees naem geen' droom beduit,
Of wezenloozen vont, gemaelt door ſpraeckgeluit,
Maer een zelfſtandigheit, een wezen wort berekent,
Gelijck men met den naem van boom een' boom betekent.
Men moet dan weeten wat de naem van Godt ons melt
In onze ſpraecke, en by een ieder volck geſtelt
Niet ydel, maer wel ſcherp met oordeel uitgelezen,
Om uit te beelden of de wercking van dit wezen,
Of iet dat zijn natuur, en eigenſchap verklaert.
Dees ſpruit in Duitſch uit goet, en melt den goeden aert,
Den oirſprong van al 't goet, te vloeien uit dien rijcken;
Een naem zoo ſchoon, dat wy geene andre tongen wijcken,
In zijn betekening, naerdien hy 't hart verweckt,
En met dien klanck alleen de zielen naer zich treckt,
Gelijck quickzilver wort van 't gout naer 't gout getogen,
Het edelſte metael, in deught, en in vermogen,
Gewight, en duur, en kracht, en glans, en majeſteit,
En d'afdruck van Godts waerde, en eere, en heerlijckheit.

25 *Geen' ſtervenden* voor „geen onder hen, wier lot het is, te *ſterven*," met andere woorden: „geen *ſterveling*," of: „geen *ſterfelijk mensch*."

26 *Simpel eenwerf* voor „al ware het maar een enkele reize."

44 *Dees ſpruit in Duitſch uit goet:* wy zullen de etymologiſche kennis van V. hier in hare waarde laten. Hy, zoo min als byna iemand in zijne dagen, had eenig helder denkbeeld van de afleiding der woorden. Intusſchen wil ik de verklaring, welke hy hier geeft, noch aannemen, noch betwisten. Volgends den Heer WIELING zoû de naam *God* eenvoudig een verkorting (*Apokope*) zijn van *Godan* of *Wodun*, den bekenden ſtrijdgod der Kimbren, by wie *goedheid* juist geen hoofdtrek was: zie *Overysſelſche Almanak van* 1838, *Over den oorſprong van het woord* „goedbloed." Van geheel andere leer is H. F. OTTO ABEL, in zijn bevallig werkjen: *Die Deutſchen Perſonen-Namen* (Berlin 1853) blz. 9. Hy noemt *Gott* een *uraltes und ureigenes Wort, von dem die Sprachforſchung bis jetzt weder in der eigenen noch in fremden Sprachen eine Wurzel oder Verwandtſchaft hat zu entdecken vermocht.* Uit deze verklaring zoû men moeten opmaken, dat, naar zijne meening, *God* geen afkorting van *Godan* is, maar dat dit laatſte woord uit *God* is ontſtaan. Zijn nu *God* en *goed* oorſpronkelijk ſynoniem? of is 't laatſte woord uit het eerſte afgeleid? Ik wil het niet beſliſſen. In allen gevalle heeft V. gelijk, waar hy elders zegt:

dat Godtheit goedheit *is.*

De Duitſch is dan gewoon den rijckſten ſchat der ſchatten,
Als andre volcken, in vier letteren te vatten,
En GODT te noemen 't geen noit teken noch geluit
Voluit heeft afgebeelt. de zuigling zuight dit uit
De melleckbron, de borſt van zijn getrouwe moeder.
Dit ſcherpen voeſter, en de vader, vooght, en hoeder
Den jongen kindren in, en leeren vroegh het jong
Dien gallem, uit de wiegh, nabaeuwen met zijn tong.
Dus erft het kint een tael door omgang en hanteering,
Met 's moeders taele en ſpraeck de vaderlijcke leering,
En erfgewoonte ſchept een anderde natuur,
Die laſtigh wort verleert. zit waerheit aen het ſtuur
Van huis en huisgezin, zoo vaert het kint geluckigh.
Zit logentael te roer, hoe jammerlijck en druckigh
Vernielt dees ſchipbreuck dan al d' afkomſt van dien ſtam!
Een ommezichtigh brein miſtrout hierom de mam,
En overlevering van moeder, vooght, en vader,
Om erfbedrogh te vliên, en wenſcht uit angſt zich nader
Met reden te beraên, te toetſen, ſcherp en ſtil,
Wat Godt en godtsdienſt raeckt, eer 't oordeel ſtemmen wil,
Om door aenzienlijckheit van baerden, penne, en ſchoolen,
En huurtong niet zoo dom, met al den hoop, te doolen,
Die dommer dan het vee, gedreven naer het neſt,
Den drijver volght, die zich op 't ſmeer der kudde meſt.
Een ommeziende geeſt eiſcht reden, die de dieren
Van menſchen onderſcheit, en paſt op niemants tieren,
Noch bolpees, nochte vloeck. in reden zoeckt hy licht.
Waer deze ſtraelt en blijckt, ontzeght hy niet zijn' plicht

53 *De Duitſch* voor *de Duitſche* of *de Duitſcher*, een ouderwetſche en thands verſleten vorm.

53-56 Het blijkt uit deze tirade, dat V. zekere myſtieke kracht hechtte aan de *vier* letters, waarin de naam van 't opperſte Wezen by de meeſte volkeren gefpeld wordt. Immers onze dichter gaat te ver, wanneer hy beweert, dat zulks by allen het geval zoû zijn. De Italiaan zegt *Dio* en de Engelschman *God:* — ja, wat meer is, *dat Dietſche Doctrinale* (M. P. 1345) wederſpreekt V. met opzicht tot het Nederduitsch, waar hy zegt:

God es een wort wil dit beſten,
Gheformeert van lettre drien
En alſoe ſijn oec ſcone
In enen God IIJ *perſoene.*

Men vindt hier, gelijk men ziet, een beſtrijding, en wel op myſtieken grond, van Vondels beweeren. Wie voorts meer over het onderwerp verlangt te lezen, ſla HUYDECOPERS *Pr.* op, Deel I, bl. 82-86.

63 *Een anderde natuur: anderde* is geen bloot vormverſchil van *andere*, even min als *dubbelde* van *dubbele, enkelde* van *enkele*, enz. *Andere, enkele, dubbele*, zijn adjectiva: *anderde, enkelde, dubbelde* zijn de deelwoorden *ge-* of *ver-anderde, ge-enkelde, ge-of-verdubbelde*, van hun voorvoegſels beroofd.

68 *Miſtrout hierom de mam:* d. i. „mistrouwt de overlevering, welke men als 't ware met de melk heeft ingezogen."

69 volgg. Zeer juist, offchoon 't ſchijnt, dat V. zelf niet gemerkt heeft, tot welke gevolgtrekking zijn ſtelling, dat men niet de bloote familie-overlevering behoorde te volgen, noch *in verba magistri* zweren, maar te rade gaan met de ſtem der reden, noodwendig leiden moest.

73 *Aenzienlijckheit van baerden* voor „gezach van grijze, of eerwaardige mannen." Geleerden en wijsgeeren werden in die dagen nooit anders dan met baarden afgebeeld.

78 *'t Smeer:* het „vet," al wat de kudde oplevert.

77,78 *Reden, die de dieren Van menſchen onderſcheit:* V. wil niet zeggen, „dat de dieren zich, door 't bezit van reden, onderſcheiden van de menſchen," maar „dat de reden ons het onderſcheid leert dat tusſchen dier en mensch beſtaat."

Te vollegen van zelf, vrywilligh, onbedwongen.
Hy kent den doolhof wel der weerelt, en haer tongen,
De weiflaers, die den buick aenbidden, als hunn' Godt;
Hoe weereltſchen ſlechts zien op eer, en aertſch genot;
Hoe godtsdienſt dickwijl ſtreckt een grijns van godeloofheit,
Verniſt door een geſpan van logentael, en boofheit;
Hoe elck, op voordeel uit, de ſne der zinnen ſcherpt,
En lant by lant, en ſtadt by ſtadt een' Godt opwerpt,
In ongelijcken vorm van harſſenen gegoten,
En op 't altaer gevoert door hunne altaergenooten.
Zoo ghy de ſcholen eiſcht' bewijs van haeren gront,
Zy ſchreeuwen te gelijck, uit eenen zelven mont:
Men redenkavle niet met zinnen, die, aen 't vloten,
Den grontſlagh van ons brein, en waerheit ommeſtooten.
Dus ſtampt de meeſter hem ter ſchoole uit met gewelt,
Eer hy zijn' grontſlagh heeft door reden vaſt geſtelt.
Men loof' dan echter een', die leerzaem en voorzichtigh,
Niet reuckeloos een munt van leering, zoo gewigtigh,
Naerdien hier eeuwigheit van heil, of vloeck aen hangt,
In ſcheemring, zonder toets, gewight, en licht, ontfangt.
De logen ſchijnſchoon grenſt in ſchijn te dicht aen waerheit,
Dees heilſtof eiſcht bewijs, en zekerheit, en klaerheit,
Ten minſte naer heur' aert: want anders zoo men hier
Iet reuckeloos beſtemt, zoo wort de menſch een dier,
Een onvernuftigh dier, van reêngebruick verſteecken,
En alle reedlijckheit, niet ongerijmt geleken.
Wie dit beſtemmen eiſcht, al wort zijn toeloop ſterck,
Hy ſluit de menſcheit uit, de dierſcheit in zijn kerck.
Ick wenſche dan hierom met mijne penne en inten
In 't bladt van 't leerzaem hart der doolenden te printen
Een heilzaem ſchrift, waerin de twijflaer Godt magh zien,
Opdat hy Godt bekenne, en vreeze, en eere, en dien':
Want als de Godtheit is beſpiegelt en gevonden,
Dan ſtaet de godtsdienſt vaſt op onbeweeghbre gronden,
Die nu, door ſnoot misbruick, ſchandael en laſterſmet,
Den yver bluſcht, en 't volck op eenen dryſprong zet.
Om dees gewenſchte vrucht uit mijnen bou te plucken,
Is 't noodigh eerſt in 't hart des doolenden te drucken
Dat hy nootwendigh hier het allerhooghſte goet,
Den ongeſchapen Al, de Godtheit kennen moet,

93 *Redenkavle:* even goed als de later in zwang geraakte ſpelling van *redekavle;* het onderſcheid, dat men door het weglaten of plaatſen eener *n* achter 't woord *rede* gemaakt heeft, om *ratio* van *oratio* te onderſcheiden, is eerst een goede 180 jaar oud en even willekeurig als b. v. het verſchil tuſſchen *na* en *naar* gemaakt.

103 *Reêngebruick* voor „gebruik der rede." 't Woord wordt in dit gedicht door V. nog al eens te pas gebracht.

117 *Uit mijnen bou:* 't zelfde als: „uit mijn gaarde, uit mijn tuin, uit mijn kweekery."

Ten minſte naer zijn maght, en uiterſte vermogen:
Want zonder kennis wort geen onderdaen bewogen
Te dienen zijnen heer, maer krachtigh, zoo hy wort
Door kennis van zijn waerde en grootheit aengeport;
Noch meer om hem met hart en zinnen aen te hangen,
Van wien hy lijf, en ziel, en wezen heeft ontfangen,
En grooter goet verwacht van zijn weldaedigheit,
Die voor den menſch het hof der weerelt toebereit.
Geen menſch ſtijght immermeer in top van deze kennis
Door 't licht der ſchepſelen, en aendacht, en gewennis.
Geen wijze kan volmaeckt uitbeelden wat Godt is,
By wien ons middagen niet zijn dan duiſternis.
D' onzichtbaerheit van Godt gaet ſchuil voor 's menſchen zinnen.
De Godtheit kent zich zelve alleen geheel van binnen.
Geen evenredenheit is tuſſchen menſch, en Godt.
Oneindigheit wort eer door 't eng begrijp beſpot,
Dan in ons harſſenvat geſchept, en opgegreepen.
Geen letterkunſtenaer, hoe taelrijck, hoe beſlepen,
Vint merck of woort, dat Godts volkomenheit verbeelt,
En niet in ſte van eer hem zijne glori ſteelt:
Maer evenwel men kan hier mede niet ontrennen
De mooghlijckheit van Godt en zijnen aert te kennen,
Door 't licht van vrou nature en reden, voor zoo veel
Godt door zijn eigenſchap en wercken zich ten deel
Te kennen geeft, ook zulx, dat willens ziende blinden
Geen onſchult voor hun ſchult en blintheit kunnen vinden;
Gelijck Diagoras, Leucippes, Epikuur,
Lukrees, en Demokrijt, die reden en natuur

140 *En niet in ſte van eer hem zijne glori ſteelt:* verſta: „en niet, in ſteê van eer voor zich zelven te ſtelen (te behalen) Hem zijne glorie ontſteelt."

147 *Diagoras:* deze, een Grieksch wijsgeer op 't eiland Melos, of in de ſtad Meliën geboren, leefde omſtreeks de negentigſte Olympiade, en was een der ſtoutſte Godverzakers, die immer beſtaan hebben. Hy hield zich voornamelijk op te Athenen; doch moest van daar vluchten, om dat men, ter ſtraffe voor zijn laſtering jegens de Goden, een prijs op zijn hoofd had geſteld. Sommigen vertellen, dat de wijsgeer Demokritus, zijn gunſtigen aanleg beſpeurende, hem, nog een knaap, voor een aanzienlijke ſom gekocht, doch hem niet als ſlaaf, maar als leerling had by zich gehouden.

Leucippes: deze leefde eenigen tijd vroeger dan Diagoras in Griekenland, en leerde, dat alle dingen uit elkander veranderden. Hy was de eerſte, die de leer der *atomen* of „vezelen" in zwang bracht.

Epikurus: deze, een der grootſte wijsgeeren der oudheid, werd in de 191ſte Olympiade geboren, zette zich in zijn zes-en-dertigſte jaar te Athenen neder, en overleed in twee-en-zeventig jarigen ouderdom. Offchoon geen van zijn talrijke geſchriften bewaard is gebleven, is byna geen wijsgeer meer aangehaald of beſproken dan hy. Het getal zijner laſteraars weegt op tegen dat zijner lofredenaars, en, by de voorbeeldig ſcheeve voorſtelling van zijn leer, valt het moeilijk, daarover een juist oordeel te vellen. Zeker ſchijnt het, dat hy een ingetogen en onberispelijk leven leidde. Zijn welſprekendheid was zoo boeiend en beroemd, dat niet alleen uit alle oorden van Griekenland, maar ook uit Aziën en Egypte, hem leerlingen van beider kunne toevloeiden.

148 *Lukrees:* Titus Lukretius Karus werd in het jaar van Rome 658 geboren, en bracht in het jaar 702 zich zelven om 't leven; daar hy tot razerny was vervallen ten gevolge van een minnedrank, hem door zijn vrouw geſchonken. Hy ſchreef een beroemd dichtſtuk *de rerum natura*, in zes zangen, waarin hy zich als een der ſtoutſte Godloochenaars voordeed.

Demokrijt: Demokritus van Abdera, reeds meermalen genoemd, was een leerling van Leucippus, van wien hy de leer der atomen en van het ydele overnam. Hy verwierf zich als wijsgeer een onſterfelijken naam en genoot de achting van zijn tijdgenooten door zijn onbeſproken wandel. Aan toekomſtige belooningen geloofde hy niet en ſtelde de grootſte zaligheid in een gerust gemoed.

Verlieten, onder ſchijn van d' ooren haer te leenen,
En toe te treên op 't licht, dat ieder is verſcheenen.
Wie midden op den dagh genoeghte in 't duiſter raept,
En in een nachtſpelonck de klaere zon verſlaept,
Beklaegh' zich niet, wanneer het licht, aen 't onderduicken,
Beſchimpt die zulck een' glans verzuimen te gebruicken.
Wie geen bewijs acht 't geen van ieder wort beſtemt,
Geen wijzen hoort, van ſchrift en reêngebruick vervremt,
Ontzeght te ſtemmen dat een Godtheit is in wezen,
Of is 'er een, dat ze ons verplicht om haer te vreezen.
Zijn onſchult is, dewijl het oogh geen Godtheit ziet.
Hy ſluit dan: al wat is dat wort gezien: wat niet
Gezien wort van den menſch, heeft wezen noch vermogen,
Is ydelheit en droom. zy ſteunen dan op logen,
Die bouwen op een niet, den noit gezienen Godt.
Maer zeker dit beſluit hangt los, en zonder ſlot,
En wederſpreeckt zich zelf. natuur heeft met vijf zinnen
Den menſch te rijck begaeft, waerdoor 't verſtant van binnen
Aen licht geraeckt van al wat voorvalt nu en dan;
Dies is 'er meer dan elck door d' oogen vatten kan.
Het oogh brenght tijding van geſtalte, werck, en kleuren.
De neus ontfangt den ſtanck, of rieckt gezonde geuren.
De tong velt vonnis van den ſmaeck, in ſpijze, en dranck.
Een ieder lidt gevoelt. het oor verneemt den klanck.
Wat nimmer hoorbaer is verneemt men met geene ooren;
't Onſmaeckbre met geen tong. 't onvoelbre en ongeboren
Gevoelt men met geen lidt. geen neus 't onrieckbaere oit
Kon riecken, en het oogh vernam 't onzichtbre noit:
Want elck der zinnen heeft zijn omgeſchreve percken,
En grondpunt, buiten 't welck die ruſt, en niet kan wercken.
Hy raeſt dan bijſter, die d' onzichtbaerheit het licht
Der oogen onderworpt, en 't menſchelijck gezicht;
En buiten 't grontpunt van 't gezicht niet Godt kan vinden.
Dees oordeelt van de verf onweetener dan blinden.
Al ziet het oogh geen lucht, noch wort de lucht gekent
Voor geburinne van het vierige element,
En by wiens gunſt hier al wat leeft moet adem haelen,
Of ſterven, zoo zy koom' van heuren aert te dwaelen,
En aentrecke een vergift, en damp, die 't bloet beſmet,
De geeſten ſtickt, en 't hart, des levens bron, belet
Alle overige leên het leven me te deelen,
En hitte, en vlammen, die door aêr, en zenuw ſpeelen.

157 *Ontzeght te ſtemmen* voor „weigert te erkennen."
159 *Zijn onſchult is* voor „hy geeft op tot reden van zijn gevoelen."
185 *By wiens gunſt:* t. w.: „by de gunst van de lucht." Men herinnere zich, dat V. en de meeſten zijner tijdgenooten den vorm *wiens* nog voor beide geſlachten namen.

Beneem de long de lucht, ghy bluſcht den geeſt in 't lijf.
Indien een veltkortou met kracht een koegel drijf
Door d'ope lucht op poort, of dack, of ſteene muren,
Ghy hoort twee lichaemen elckandre op 't krachtighſt ſchuren.
De ſnelle koegel huilt door 't ſcheuren van de lucht;
De lucht, vol donders en vol blixems, dat gerucht
Wat is het anders dan dat lucht en wolcken berſten,
Door ſtrijt van hitte en kou, die op elckandre perſten?
En dees ſalpeterlucht, in 't zwangere metael,
Tot berſtens toe gepropt; hoe braecktze loot en ſtael
Op haere vyanden, in 't ſtormen, of in 't enteren!
Hoe ſlooptze ſlot, en vloot aen ſplinters, gruis, en ſlenteren!
Indien de roode haen ontſteeckt een helſche mijn,
Hoe loeit de buick der aerd! hoe krimpt de lucht van pijn,
Eer zy een' puinhoop baert van menſchevleeſch, en wallen!
Hoe dreunt en davert d'aerde, eer zy komt in te vallen,
Wanneer de dwarreling der winden tegens een
In haeren boezem woelt om ademtoght, en geen
Verlichting voelt, voor dat de zwangere aen 't verloſſen
Een' baiert baert, en ſtadt, en bergh, en rots, en boſſen,
En vliet, en velt verwoeſt, en ſlingert overhoop,
Dat heele mijlen volcks het zetten op den loop!
Oock kan dit groot begrijp geen ydelheit gedoogen:
Dit blijckt: want als de lucht wort uit een pijp gezogen,
Dan vat de pijp de tong. geen wijnkruick zinckt te gront,
Indien de wijnkruick plompt op 't water met den mont.
Al dompelt men de kruick, zy zal het water ſtuiten
Op 't element der lucht. de ſpuit zal water ſpuiten,
En zwelgen, als van dorſt, en blaeuwe waterzucht,
Door d' uitgedreve lucht, en ingezoge lucht.
De wijnverlaeter kan de wijnen dus verlaeten,
Uit volle tonnen in een ledigh vat vervaten,
En blaezen Rijnſchen wijn, of 't Franſche druivenat
Met zijnen blaeſbalgh uit het volle in 't ledigh vat.
De wijnpomp drinckt den wijn, die puick is, of geringer,

202 *Slenteren:* vermoedelijk een drukfout voor *flenteren;* althands in het Graffchrift op den Amiraal De Liefde (een van Vondels laatſte gedichten) leest men duidelijk:

Hier ruſt 's Lants LIEFDE *of eer een deel gefcheurt aan* flenteren,

en werkelijk hebben wy in 't een en 't ander vaers met geen *flenters* of „zijgangen," maar met *flenters* of „flarden" te doen.

203 *De roode haen:* hier voor „lont." *Den rooden haan in 't dak fteken* is „den brand in 't dak ſteken."

213 *Ydelheit:* in natuurkundigen zin voor *vacuum*, „ledigheid." De regel is een vertaling van het bekende axioma: *natura horret a vacuo.*

221 *Wijnverlaeter.... verlaeten:* verſta *verlaten* hier in den zin van „overgieten." Zoo geeft men den naam van *verlaat* aan een fluis of duiker, waardoor het water van de eene bedding in de andere overgeſtort, en alzoo de eene *uit-* de andere *in- gelaten* wordt. Zie Deel I, VII, blz. 18.

224 *Blaefbalgh:* uit dit woord zoû men moeten opmaken, dat men vroeger om wijn over te tappen niet alleen een hevel bezigde, om hem op te zuigen, maar ook een blaasbalg, om hem uit te drijven.

225 *Die puick is, of geringer:* de hoedanigheid van den wijn zal zeker tot deze proefneming niet veel afdoen, en deze woorden ſtaan hier alleen om 't rijm.

En niet ontvloeit, indien hy boven met den vinger
Het open luchtoor deckt, en dicht beſluit en ſtopt
Voor lucht, waerna geen nat vervloeit en nederdropt,
Dat anders wederom naer 't middelpunt zou zincken.
De guighlaer, om de marckt door greepen aen te wincken
Naer zijne guighelkunſt, op alle marckten veil,
Zwiert om en wederom, en rolt tien aiers ſteil
De groef op, langs zijn' ſtock, en lockt ze naer beneden,
Wanneer hy ſtiller draeit, en omloopt met zijn ſchreden.
Het ſlechte volck, dat op de drift der lucht niet merckt,
Vergaept zich aen den ſchalck, als een' die wondren werckt.
De waterbel, vol lucht, wort in de lucht gedreven,
Tot dat ze berſt, en door de ſpleet den geeſt komt geven.
De lucht ſpant blazen uit, waerop de zwemmer drijft,
Zoo lang geen priem haer priemt, de blaes geſloten blijft.
De lucht in 't wintroer, die geſchroeft te zamen perſte,
Berſt uit, en ſchiet met loot een eicke planck te berſte,
En 't wintroer is bequaem ten aenſlagh, zoo men let
Dat dit zich niet ontdeckt, als 't vier uit een musket.
Uit zoo veel wercken wort een vaſt bewijs getogen
Dat lucht haer wezen heeft, al weigertze in onze oogen
Zich t' openbaeren, om haer dunte, en luchtigheit;
Waerom haer ook de naem van geeſt is toegeleit,
Niet datze geeſt is, die gevoelt wort, noch getroffen,
Maer by gelijckenis van andre grover ſtoffen,
En elementen, haer verwanten, die het rijck
Der weerelt met hun kracht hanthaven te gelijck.
Bekentghe dit? wat ſchroomtghe een Godtheit te gelooven,
Wiens wezen, louter geeſt, ons zinnen gaet te boven?
De wint wort niet gezien, maer nietemin gevoelt,
Gehoort, wanneer hy ruiſcht, en blaeſt, en brult, en woelt.
De kenner van natuur blijft in zijn' adem ſteecken,
Als hy den oirſprong van den wintvorſt uit zal ſpreecken;
Van waer dees herkomt; waer hy heimlijck heenedrijft.
Indien een ſuffer nu hier zoo hardtneckigh blijft,
Dat hy den wint ontkent, noch dommer dan de kudden;
Zoo melde hy wat geeſt met zulck een kracht kan ſchudden
De toppen van het boſch, den eeckelboom in 't woudt,
De torens in de lucht, ten hemel opgebout;
Wat kracht het zeeſchuim helpt aen 't zieden, en aen 't wellen;
Hoe wy den Oceaen zoo hemelhoogh zien zwellen,
Oock tot de ſtarren toe; wie d' aengeterghde zee
In duin jaeght, en verdrinckt de menſchen, en het vee,

230 *Aen te wincken* voor *aan te wenken*, te „lokken."
232 *Aiers* voor *eiers*.

En al het laege lant, terwijl de harders ſchuilen,
Gevloden op geberghte, en rotſen, voor het huilen
En buldren van 't gedroght, dat vloot by vloot verſlint.
Een donckre en dicke lucht, voor 't opſtaen van den wint,
Den zeeman waerſchuwt, en gebiet het zeil te ſtrijcken,
Eer zich de ſtorm verheffe, en ſtorme op duin en dijcken.
D' Ooſtindiaenſche Orkaen, op 't ſchoonſte van den dagh,
By heldre zon en lucht, den zeeman met den ſlagh
Eerſt waerſchuwt, als hy vlack, [helaes, wie zou niet gruwen!]
Gelijck Godts arm en vuiſt, om 't ſchip te gront te duwen,
Van boven nederploft, en ſlaet den overloop,
En maſt, en ſtuurmans hut, en kabels overhoop,
Waerop een afgront gaept, en uitbraeckt ſchuim, en golven,
Vol levenden en doôn, begraven, en gedolven,
Terwijl men, buiten Godt, noch hoop, noch toevlught vint.
Hoe ſpringt een zeemans hart, wanneer hy zeilt voor wint!
Hy danckt den wint, wanneer het ſchip, uit vreemde landen,
De haven innezeilt, aen lang gewenſchte ſtranden.
De zaegemolenaer, als hem zijn werck behaeght,
Bedanckt den wackren wint, die heele boſſchen zaeght.
De Purmerheer bedanckt den wint, en watermolen,
Die water maelt tot lant, zoo lang in 't nat geſcholen:
En wat by weite en rogh een ſtapel jaeren haelt,
Bedanckt den wint, die 't graen van Polen breeckt, en maelt.
De wintvorſt vaeght de lucht, en ſtroomen, en geweſten
Van vuile nevelen, en doodelijcke peſten.
Zoo veele werckingen getuigen ons gewis
De kracht des elements, hoewel 't onzichtbaer is.
Zou iemant evenwel den wint ontkennen dorven,
Hy waer of dol, of dwaes, en 't reêndom afgeſtorven.
Voor 't wezen van de ziel ſtaen d' allerwijſten ſtil,
Noch kent menze aen verſtant, gedachtenis, en wil,
Waer deze uitwendigh ons verſchijnen in haer wercken.
Zoo laet d' onzichtbaerheit zich door iet zichtbaers mercken.
Dit blijckt ons uit den glans, die uit dit wezen ſtraelt.
De kennis van den menſch gaet weiden onbepaelt
In eenen oceaen van alle wetenſchappen,
En kunſten, wijder dan de hemeldieren ſtappen,
De geeſten wemelen, en zweven. zy doordringt

279,280 De Purmer was, gelijk men weet, in 1622 ingedijkt.
291 Verſta: „en al wie zich met boekweit en rogge voedt en daarby een hoogen ouderdom bereikt," of eenvoudig: „al wie brood eet."
298 *Reéndom* voor „al wat tot het gebied der rede behoort," mede, als *reêngebruik*, een woord, dat veelvuldig in dit gedicht voorkomt.
300 *Ze:* „de ziel."
303 *Dit wezen:* wederom „de ziel."
306 *Dan de hemeldieren ſtappen:* d. i.: „zoo wijd de *Dierenriem*, de hemelkreits ſtrekt."

Natuur tot aen de bron, waer uit zy vloeit, en ſpringt;
Beſpiegelt d' algemeene en zonderlinge zaecken,
Geſcheiden van haer ſtoffe, en die geene eeuwen raecken.
Zy polſt en onderzoeckt de reden, oirzaeck, werck,
En eigenſchap van elck, doorſnuffelt aert, en merck,
Geſtalte en form, en wijs, zoo ſchrander in 't waerdeeren.
Geen ondervinding kan haer luſt verzaên, in 't leeren,
En ſterck beſpiegelen van allerhande goet:
Dat kuſtze, dat omhelſtze, en vlieght het te gemoet.
Zy weet het ongelijck te weegen, te gelijcken,
En d' evenredenheit te vinden, en op blijcken
Te gronden haer beſluit. zy ſchept haer luſt, en licht
In deught, godtvruchtigheit, en redelijcken plicht,
In faem, en lof, en eere, en 't nut der heerſchappije.
Zy heeft haer' eigen treck, en haet de ſlavernije,
En 't juck des lichaems, dat haer hemelſheit verdruckt.
Zy ſchuwt met yver wat den vrijen wil verruckt
Tot ſlaefſche dienſtbaerheit, en acht noch pijn, noch ſmarte,
Noch wederwaerdigheit, om met een zuiver harte
Te micken naer het wit, dat haer te treffen ſtaet,
Oock zonder ommezien naer welluſt, weelde, en baet.
Wil iemant nu de ziel ontkennen, en haer wezen,
Om datze onzichtbaer is: wat kruit kan hem genezen?
De ſtrael van 't oogh bereickt wat 's winckbraeus boogh beſchiet,
Oock zelf het vaſt geſtarnt des hemels, hooger niet:
Zoude iemant hierom vaſt en zeker ſluiten darren
Dat boven 't achtſte ront, gezaeit vol vaſte ſtarren,
Geen zellefſtandigheit noch wezen zweeft om hoogh,
Om dat het hooger zweeft dan 't onvermogende oogh;
Wat razerny waer dit! geen maght, in top getogen,
Rijſt hooger dan haer peil, en uiterſte vermogen.
Natuur heeft haer beſteck, en merreckpael, en ban,
En eigen perck, dat zy niet overſchrijden kan:
Dies ſluit men zeker dat het oogh niet kan bepaelen
Wat wijder dan 't gezicht der oogen, en hun ſtraelen
Zich uitſtreckt. waerom ſtelt dan 's menſchen brein een maet

309 *Zonderlinge zaecken:* voor *zonderlinge* zouden wy nu zeggen: „byzondere."
310 *Die geene eeuwen raecken:* „wier tijdperk van wording niet is na te gaan."
311 *Werck:* hier, om 't rijm, voor „werking."
333 *Darren:* ouderwetſche vorm voor *durven.*
334 *'t Achtſte ront:* volgens 't ſtelſel van Ptolomeüs, 't welk men niet alleen in Vondels dagen nog vrij algemeen, en hy zelf — zie vs. 386 — nog aankleefde, maar dat ook vrij wat later, als uit LANGENDIJKS „Wiskunſtenaars" blijkt, nog voorſtanders had, ſtond de aarde in 't midden, en draaiden daarom heen de *zeven Dwaalplaneeten*, door meeſter Jochem (zie den *Don Quichot* van laatstgenoemden dichter, 2e Bedr. 2e Toon.) opgenoemd,

Merkurius, Venus, Luna, Sol,
Mars, Jupiter, Saturn.

Men telde alzoo zeven ringen of kreitſen, en daar buiten, in de *achtſte,* bevonden zich de vaste ſterren.

Het wezen, dat zich niet van 't oogh bepaelen laet?
Dat Godt is kan men niet klaerblijckelijck betoonen
Door ouder oirzaeck: want zijn wezen, waert te kroonen,
Geen oirzaeck boven zich oit heeft gekent, waer door
Men 't eeuwigh wezen kent, en klaer aenſchout van voor.
Oock kan men dit bewijs niet uit Godts wezen ſmeden,
Gelijck uit iet, dat voor Godt heendraeft naer de reden;
Dewijl de wezenheit der zaeck door 't wezen niet
Betoont wort, daer 't geſchil in 't recht noch hangt, en ziet
Op eene kenbaerheit van dit bepleite wezen,
En of 'er 't wezen zy, waer uit de twiſten rezen.
't Verſtant kan kommerlijck, of liever nimmermeer
Begrijpen zulck een' ſchat, den onbegreepen heer;
Geen tong, geen tael genoegh hem prijzen, en volloven:
Die kennis gaet begrijp en reden verr' te boven.
Men kan de rijcke zee niet ſcheppen in een noot:
De noot is veel te kleen, het water al te groot.
Geen menſch kan met zijn hant den hemel overſpannen.
Geen mugh begrijpt den geeſt van d' allerwijſte mannen.
Wie kan de middaghzon verdraegen in 't gezicht
Der oogen, al te kranck in 't aldoorſtraelend licht?
Van voor is hier geen kans. de wijſte ontziet d' alwaerde
Der ongeſchapenheit, en kruipt in 't ſtof langs d' aerde.
Men moet van onder dan bewijzen uit Godts werck
Dit hooghſte, alwijs, algoet, almaghtigh, zonder perck,
Een onbegrependom, een oirzaeck aller dingen:
En ſchoon men nimmer kan tot in den boezem dringen
Van zijn nature, en geen vernuft, hoe ſcherp men 't ſlijpt,
Volkomen, naer den eiſch, dit immermeer begrijpt;
Nochtans verplicht het elck natuurlijck Godt te vreezen,
Die door 't geſchapen heene u toeſtraelt met zijn wezen:
Gelijck de klaere zon, beſloten in een wolck,
Gekent wort uit den dagh, by allerhande volck.
De menſchen zijn gewoon elckandere te kennen,
Op tweederhande wijs; door tekens, ſpraeck, en pennen,
En beelt, en ſpiegelſchijn; of in een' duiſtren damp,
En nacht, en ſchaduwen, by tortslicht, en by lamp:
De ſchepſels zijn Godts beelt, en letters, tong, en mercken.
Het licht der reden toont den meeſter in zijn wercken,
Zoo klaer, dat niemant zich onſchuldigh houden magh,
Die deze zon verzaeckt, in 't midden van den dagh.

350 Verſta: „als uit iets, waardoor Gods aanwezigheid voor het verſtand begrijpelijk wordt."
369 *Een onbegrependom* voor „iets, dat het begrip te boven gaat." Dergelijke nieuwe woorden, op *dom* uitgaande, hebben wy by V. meermalen in de „Harpzangen" aangetroffen.
381 *Tong* voor „taal."

Al wat bewogen wort van buiten wort bewogen.
De zon, in haeren loop, beveſtight aen onze oogen
Dat iet bewogen wort, en dees beweging ziet
Op een' beweger, die zelf ſtilleſtaet. of niet.
Indien hy ſtille ſtaet, zoo blijckt door deze gronden
Dat d' onbeweeghde draeit zoo veel geſtarnde ronden.
Dees onbeweeghzaemheit wort Godt met recht geacht.
Beweeght zich dees, zoo wort hy door een hooger maght
Bewogen; en men moet onendigh opwaert ſtijgen,
Om den beweger, die zich niet beweeght, te krijgen:
Doch reden laet niet toe onendigh voort te gaen;
Zoo blijft men voor de maght des albewegers ſtaen,
Die noit bewogen wiert: want in het ommevoeren
Der dingen kan geen tweede iet anders ommeroeren
Dan door een eerſte maght; gelijck de ſtaf een' ſteen
Beweeght door iemants hant: dus ſtuit men dan op een'
Beweger, die zelf ruſt, en draeit al 's hemels ringen,
Die ſtaetigh, op Godts wenck en wil. ten reie gingen,
En danſſen om en om, met een eenſtemmigheit,
Die 't alziende oogh behaeght, dat hunnen dans beleit.
Zoo twee bewegers het beweeghde ront bewogen,
Waer deze maght gedeelt door even groot vermogen,
Zoo ſtondenze alle beide in mogentheit gelijck.
Nu lijdt de reden niet dat d' een de vlagge ſtrijck'
Voor d' andre. wil men dan de hooghſte maght gemoeten,
Zoo moet wat ommeloopt zich worpen voor haer voeten,
En roepen uit ontzagh: ô maght, die 't al beheerſcht,
Beweeght, en ommedrijft, ghy zijt voor andren eerſt.
Dit vaſte grontbewijs van 't opperſte onbewegen
Des albewegers rolt en ſpringt ons nochtans tegen
De ſcheenen, zoo men niet den tegenwrijter ſtuit,
Die by den Arabier ontleent zijn ſchijnbeſluit.
Hy kan 't bewegen, dat gezien wort, niet ontſchreeuwen,
Het zy Kopernicus, of d' eer der Ptolomeeuwen
Het aerdtrijck om de zon, de zon om 't aerdtrijck draey';
De roering hangt in 't een of 't ander, hoe men 't zwaey'.

385 *Al wat bewogen wort van buiten wort bewogen:* lees — want de uitdrukking is dubbelzinnig: — „al wat bewogen wordt, wordt van buiten bewogen." De meening is echter niet met Vondels gewone juistheid uitgedrukt. Hy bedoelt, en daarin heeft hy recht, dat de beweging te weeg gebracht wordt ten gevolge eener werking, die niet uit het bewogen voorwerp zelf ontſtaat, maar die van *buiten* af komt; doch daarom kan zy wel *binnen* dat voorwerp worden uitgeöefend.

416 *Den Arabier:* waarſchijnlijk bedoelt V. hier Averroës, den geleerden kommentator van Ariſtoteles, die in de twaalfde eeuw bloeide, en ook verſcheidene zonderlinge ſtellingen uitgaf over de natuur en 't wezen der dingen.

418 *Het zy Kopernicus of d' eer der Ptolomeeuwen:* onzeker is het, of V. hier de beide groote ſterrekundigen Ptolomeüs en Kopernikus heeft willen laten *draaien*, wat men zoû kunnen aannemen wanneer men het hier gezegde vergelijkt met de uitdrukking, vs. 534 gebezigd, dan wel, of men den regel beſchouwen moet als los ſtaande, en dan lezen: „het zij men het ſtelſel van Kopernikus volgt, of dat van Ptolomeus."

Zoo d' eerſte hemelring met zich treckt lager boogen,
En boven d' opperſte geen reden kan beoogen
Een ander, die haer drijft, en ſtilſtaet te gelijck,
Dan ſtijght men klimmende in het onbewogen rijck,
Des albewegers ſtoel, te ſchocken, noch verzetten;
Terwijl hy 't onder zich al omdraeit naer zijn wetten.
Om dit t' ontworſtelen verziert het los gezin
Dat een inwoonende en een krachtigh grontbegin
In elcken hemelkreits de ſtarren draeit, en ronden;
Of dat des eenens zwaey aen andren hangt gebonden;
Of endelijck dat Godt, die noit bewogen wiert,
Geen ommedrijver is van al wat om hem zwiert.
Maer laet den Arabier bewijzen door wiens zegen
't Inwoonende begin vermogen van 't bewegen
Der kreitſen buiten Godt, de hooghſte maght, ontfing;
Naerdien de Godtheit zelf die drijfziel ſcheppen ging,
En Godt het wezen ſchonck aen 't geen den kreits zou roeren,
En die bewegingen in andere overvoeren.
Zoo blijckt dan dat Godts maght, onendigh in haer duur,
Het alles voortbrengt uit den ſchoot van vrou natuur,
Die door Godts innevloet in vruchten aen moet winnen;
Gemerckt die werckingen in 't eerſt van niet beginnen,
En endigen in iet, het ooghmerck, en het wit
Des albewegenden, geruſt in zijn bezit.
Men ziet bewegingen, die roepen, ſchoon wy zwegen:
Een eenige onbeweeghde is oirſprong van 't bewegen.
Een eenige oirzaeck en aeloutſte is werckſter van
Al wat men met verſtant of zinnen grijpen kan,
En die uit zich ontſtaet, dat 's Godt, en 't godlijck wezen,
Van ieder een beſtemt: want alle wercken rezen
Uit eenen wercker, niet van zich, dewijl geen ſchijn
Beweert dat iet zijn zelfs beginſel zoude zijn,
En oirzaeck. alle werck, of 't hooghſte of 't allernecrſte,
Neemt van eene andre maght, en van eene allereerſte
Grontoirzaeck zijn begin, die zelf geen oirzaeck kent,
Ten zy men ſteigren wil en klimmen zonder endt,
Van trans in trans. zoo wort door deze onfaelbre reden,
Der dingen oirzaeck, Godt, voor d' Opperſte beleden.
Geen wezen kan men ons betoonen, of de tijt
Beſluit het in zijn ronde, of 't ſpreit zich overwijt

427 *Het los gezin:* dit ſtaat hier voor: „het gezin der loshoofden, der dwaashoofden": — ten zij men *gezin* aanmerke als in 't H. D. *Gejindel.*

436 *Drijfziel:* de „*animus mundi*, 't bezielend beginſel, dat het heelal in beweging bracht en houden blijft."

453 *'t Allernecrſte* voor 't *allernederſte*, of, gelijk wy naar 't hedendaagsch ſpraakgebruik zouden zeggen: *'t allernederigſte.*

459-474 Dit gedeelte van Vondels betoog komt de leer van het noodzakelijk natuurverband, niet lang daarna door Spinoza gepredikt, al zeer naby.

Zoo wijt als d' eeuwigheit, en voor en na onendigh;
Het een gebeurelijck, het ander is nootwendigh.
't Gebeurlijck wezen kon in wezen zijn, of niet.
't Nootwendige uit zijn aert, hoe ſcherp men dit beziet,
Heeft geen gebeurzaemheit des wezens, of 't moſt ſtrijden
Met zijn natuur; geen recht noch reden kan dit lijden.
Nu luidt het ongerijmt dat een gebeurzaemheit
Van 't wezen, dat eens wert, en welcks nature zeit
Dat zy een' aenvang kent, zou van zich zelf beginnen.
Men moet nootwendigh dan, zoo reden 't velt zal winnen,
Beſluiten dat 'er een nootwendigh wezen zy,
't Welck eeuwigh is, van waer de dingen op een ry
Begonnen in der tijt. men kan niet hooger zweven
Dan dees nootwendigheit, alleen Godt toegeſchreven.
De weerelt ſchuift ons op een heerlijck ſchoutooneel
Van allerhande goet. het een geniet een deel
Of min of meer van 't eerſte en beſte goet van allen,
In ſchoonheit, deught, en kracht, naer ieders gaven vallen,
Uit 's hemels vollen ſchoot, die min of meer beſtort,
Naer zijn beſcheidenheit, al wat deelachtigh wort
Van dees weldaedigheit. het kan dan geenſins faelen
Of alles moet van een, der gaven oirſprong, haelen
Den nootdruft, en den ſchat, van boven uitgeſchudt,
Terwijl de bronaêr ſpringt, die noit wert uitgeput.
Men vraegh' naer 't hooghſte goet, en klimm' door alle ronden;
Zy wijzen hooger aen, tot daer het wort gevonden,
En boven zit in top, en, eeuwigh waert ge-eert,
In zulck een rijck bezit vermindert, noch vermeert,
Hoe veel het uitreickt, hoe veel tongen Godt bedancken,
In eenen zelven zin, en veelerhande klancken,
De Godtheit toegezwaeit, gelijck een wierroockvat
En aengenaemen geur, voor dien ontfangen ſchat.
Men kan de zekerheit vau 't goddelijcke wezen

463 *'t Gebeurlijck wezen:* men zoû heden ten dage, minder juist, voor *gebeurlijk*, ſchrijven: „toevallig." Dit laatſte beteekent echter *fortuitum;* terwijl het eerſte een zuivere vertaling is van 't hier bedoelde *accidens*. 't *Ens accidens* ſtaat over tegen 't *ens neceſſe* in vs. 464. — Intusſchen erken ik, dat *gebeurlijk* thands meer de beteekenis gekregen heeft van: „wat gebeuren kan," zoo ſpreekt men b. v. van „een licht gebeurlijke zaak" enz.

470 *Men moet nootwendigh:* voor dit *nootwendig*, dat in de vorige regels reeds meermalen en in den volgenden wederom, als hoofdonderwerp van 't betoog, voorkomt, had V. hier — waar 't maar een byw. van verſterking is — wel een ander woord mogen kiezen.

474 *Alleen Godt toegeſchreven:* de klemtoon valt hier verkeerd, en by een vluchtige lezing zoû men al licht op het denkbeeld komen, dat, naar Vondels bedoeling, *alleen* de *nootwendigheit*, en geen andere eigenſchap, aan God moest worden toegeſchreven; terwijl hy daar-en-tegen wil zeggen, dat zy *toe te ſchrijven is aan God alleen*. Stond er:

Dan dees nootwendigheit, flechts Gode *toegeſchreven*,

de regel zoû nog niet mooi, maar ten minſten duidelijk zijn.

479,481 *Die min of meer.... weldaedigheit:* verſta: „uit welken ſchoot, de Hemel, over hen die Hy daarmede wil bevoordeelen, zijn gaven, in zoodanige evenredigheid als Hy nuttig oordeelt, uitſtort. 't Woord *beſcheidenheit* heeft hier dezelfde kracht als in een gelijkſoortige zinſnede 't Fr. woord *diſcrétion* zoû bezitten.

Uit Godts uitneementheit, zijn letterſtraelen, lezen.
Het menſchdom overtreft alle andre wezens hier
In kenniſſe, en de menſch, het allereelſte dier
En waertſte ſchepſel, komt ter weerelt volgens d' orden,
Den regel van natuur. hy is dan niet geworden
Van eeuwigheit: want wat geteelt wort neemt begin.
Dus ſluit nu dit gevolgh een eedler wezen in,
Waer van de menſch ontfing den geeſt, en ziel, en reden,
Verſtant, en vryen wil, en andre uitneementheden.
Dit wezen kan niet zijn dan eeuwigh, of het ſluit
Onendigh op een ry de werckende oirzaeck uit,
Het welck van reden wort verboden te gelooven.
Dus drijft Godts heerlijckheit en eeuwigh wezen boven,
Van waer het mindre ontfing zijn ingeſchapen lot.
Dit ſchepſel wijſt ons dan den ongeſchapen Godt,
De hooghſte uitneementheit, waer van d' uitneementheden
Ontleenen hunnen glans, om hoogh, en hier beneden.
Men kan niet lochenen of eene alwijze maght
Beleit, regeert het al, houdt alles door haer kracht
In orden, ſchickt het al tot eenigh oirbaer ende,
En ooghmerck. deze is Godt en Godtheit, die men kende
Door dees geregeltheit der dingen, als die blijckt,
Daer elck zijn eindt bereickt, en van geene orden wijckt,
In 't op-en-ondergaen, in teelen, en in ſterven.
Dit waer onmogelijck in hun die reden derven.
Dus wordenze al geſtuurt, geleit van hooger hant,
Eene eenige oppermaght, een opperſte verſtant.
De Godtverlochenaer, om ſchooner verf te geven
Aen zijn Godtslochening, al t' ongerijmt gedreven,
Kent geene Godtheit, dan den hemel, aerde, en zee,
En wat men ziet om hoogh en laegh, in 't lang en bree.
Hy ſmilt, om glimpigh ons 't bewijs van Godt t' ontwringen,
In eenen naem het werck en d' oirzaeck aller dingen;
Of lochent het begin en eindt van dit heelal,
En geeft een eeuwigheit, zijn' droomen te geval,
Aen 't geen den oirſprong heeft alleen uit Godt genomen.
Om dit t' ontworſtlen, dunckt hem alles voortgekomen,
Geſproten, niet van Godt, maer 't wezen van natuur.
Dees zat van eeuwigheit, naer zijn begrijp, aen 't ſtuur
Der zaecken, die rontom in eene ronde draeien:

504 *Onendigh op een ry:* d. i.: „zoo men zijn oorſprong in den rij van het geſchapene tot in het onendige vervolgt."

523,524 Vergelijk deze regels met de vertaling, door V. in de voorrede der „Leeuwendalers" — Deel V, blz. 597 — uit Lukanus, gegeven:

Al wat ghy ziet in 't lang en breê
Is Godt, het zy dan lucht of zee.

Dus waent dees draeier zich in zijnen droom te paeien.
Maer om geen' woordenſtrijt te voeren, zonder nut,
Laet zien eens hoe natuur dien loſſen grontbou ſtut,
En wat men met dien naem naturelijck betekent:
Zoo kan elck tellen wie hier wel of qualijck rekent.
Uit veelerley gebruick van 't Grieckſch en out Latijn,
Wil 't woort natuur doorgaens vry twijfelachtigh zijn,
En wort naer zijn gebruick en dagelijx gemoeten,
Gepaſt, gelijck een maet, op veelerhande voeten.
Het eigenſte bediet in Grieckſche taele kort
Aenteelinge van al het geen geboren wort;
't Bediet oneigentlijck den wercker, of het ende
Van iet naturelijcks, en wat men daer voor kende;
Of zelf het wezen van wat oit is voortgebraght,
Het zy een toeval, of zelfſtandigheit geacht;
Of 't wort gevat voor een der zellefſtandigheden
Van Godt, of menſch, of dier; of teffens voor de leden
Des lichaems van 't heelal, en wat daerin beſtaet;
Of 't ziet op d' orde en ry der zaecken, haere maet,
En aert, en eigenſchap, en werckingen, en krachten;
Of op der dingen wet, en regel, en 't betrachten
Van ieders heil; af 't melt des menſchen ſlimmen aert,
Eer d' opperſte gena hem betert, en herbaert,
Door haeren invloet min of rijcker me te deelen.
Dus ziet de zelve klanck van eenen naem op veelen.
Wy neemen, om krackeel en letterſtrijt t' ontgaen,
't Uitwendige begin, den eerſten wercker, aen
Van al het geene wat natuurlijck voortgekomen
Zijn' oirſprong uit die bron der dingen heeft genomen:
Want noemt men Godt natuur, in dien rechtſchapen zin,
De klanck beſtemt het zelve, en ſluit geen' laſter in,
Maer d' opperſte natuur, den oirſprong der naturen,
In 't ſcheppen, in de teelte, in 't baeren, in 't beſturen
En onderhouden van al 't geene is voortgebraght,
Daer goedertierenheit, voorzienigheit, en maght
Op 't allerklaerſte in ſtaen t' aenſchouwen, en te mercken,
Gelijck des bouwers geeſt gezien wort in zijn wercken.
In elcke taele, die des menſchen zin bediet
En uitbeelt, ſpreeckt de tong of eigentlijck, of niet,

534 *Dees draeier:* zelfs in een godgeleerd betoog als dit, kan V. zich niet onthouden toe te geven aan zijn zucht tot woordſpeling, en noemt hy daarom hem, die 't ſtelſel der *draaiende* dingen omhelst, een *draaier*.

538 *Tellen* voor „narekenen, de ſlotſom opmaken."

540 *Wil 't woort:.... twijfelachtigh zijn:* deze en meer andere plaatſen by onzen dichter bewijzen, dat de uitdrukking, „iets *wil*... zijn," voor „het is de aart, de eigenſchap van iets... te zijn," geens-zins, als in den laatſten tijd wel eens beweerd werd, van nieuwerwetſchen oorſprong is.

558 Verſta: „dus heeft één woord verſcheidene beteekenisſen."

572,573 *Of eigentlijck, of niet, En overbloemt:* verſta: „of eigentlijk of niet eigentlijk, maar verbloemd, figuurlijk."

En overbloemt, en neemt het eene voor het ander,
Uit 's volcks gewoonte, en by de rederijckkunſt ſchrander
Gebezight tot cieraet van rede; 't zy die treet
Op voeten, en op rijm, of klanck noch voeten meet.
Hier door is 't woort natuur geraeckt op veele trappen
En 't woort natuur gebruickt of voor Godts eigenſchappen,
Of wercken; aengezien Godts wezen hier beneên,
Oock boven, en alſins uit zijne wercken ſcheen.
Dus zal het woort natuur de Godtheit niet beſtrijden,
Maer eer den grooten Godt door 't groote werck belijden.
Die altijt was en blijft in wezen en in duur,
Kan niemant anders zijn dan Godt, of Godts natuur,
En d' eenige oirzaeck van elcke oirzaeck in het baeren:
Dies d' ouden niet ontzien natuur, en Godt te paeren,
Met eenen zelven naem te noemen, eene kracht,
Een zelve wercking toe te ſchrijven, eene maght:
Want d' uitvloên, die van Godt in alle dingen vlieten,
De ſtraelen, die van Godt in alle dingen ſchieten,
En teelen, zonder endt, getuigen ons gewis
Dat Godt of zijn natuur in alle dingen is,
En allen dingen ſchenckt hun wezen uit zijn wezen,
Hun vaegh, en leven geeft, en door de kracht van dezen
En van, en uit, en door, en om dien Godt ontſtaen,
Bewogen worden, en geboren, en vergaen.
Geen loutre hooftſtof, noch gemengde, in een gegoten,
Houdt Godt, noch Godts natuur, en wezen uitgeſloten,
Dat dit heelal doordringt; dies hangen wy voor 't ſlot
Van ons bewijs hier aen: 't is al gepropt van Godt,
Gepropt van Godts natuur. men ſchuwe ſchoolkrackeelen
Om naemklanck, zoo wy in de zaecke niet verſcheelen.
Maer wil een ongodiſt, een Godtverlochenaer,
Godt, oirzaeck van zijn werck, en 't werck verwarren, daer
Zy tegens een gekant en daetlijck ſtaen geſcheiden;
Zoo zal 't momaenzicht van natuur my niet miſleiden
Om af te treên van Godt, natuur te zetten in
Godts troon, waer uit zy nam haer wezen, en begin;
Schoon dees van eeuwigheit in Godts beſpiegelingen
Verbeelt lagh, als de ſchets der nageworde dingen,
Die wy bevatten door vijf zinnen in 't verſtant,
Of, zonder het bewijs der zinnen, ſtaen geplant
In 't redelijck begrijp, de Godtheit houdt haer ſtede,

575,576 *'t Zy die treet Op voeten, en op rijm, of klanck noch voeten meet:* omſlachtige wijze van te zeggen: „'t zij in dichtmaat, 't zij in proza."

589 *D'uitvloên:* voor „de uitvloeiſelen;" 't woord *uitvloed*, hoewel zelden gebezigd, laat zich even goed verdedigen als dat van *uitweg, uithoek, uithaen.*

594 *Vaegh:* d. i.: „groeikracht."

605 *Daetlijck* voor „*facto*, feitelijk."

En wijckt nature niet, als d' eerſte voor geen tweede:
Want d' eerſte blijft en is de wortel van 't getal,
Dat uit het eerſte ſpruit, en altijt volgen zal.
De zellefſtandigheit, en toeval, d' eigenſchappen,
Der dingen ziel, en ry, en loop, en regel, ſtappen
En wijzen van natuur, die uit Godts wezen daelt,
Naer eenen Godt, waeruit het al zijn wezen haelt.
Dus onderworpen wy de dochter heuren vader:
Zy kenne hem als Godt, en ſchuw Godts eerverraeder.
De Godtheit ſchept alleen uit ydelheit, en niet,
En zonder ſtof, en oock, behaeght het haer, uit iet:
Natuur, Godts dochter, baert uit eerſtgeſchape ſtoffen.
Godt ſtelt ze een wet, en eindt. zy heeft Godts wit getroffen,
Wanneerze 't ooghmerck treft, dat haer is voorgezet.
De Godtheit werckt door haer, als koning, door zijn wet:
Zy voert gehoorzaem uit den laſt, haer ingeſchapen,
En draeght, als ſchiltknaepin, Godts lieverey en wapen.
Zy ſtaet gebonden aen Godts regel, op haer wacht,
Ontfangt des vaders woort, en kent en eert zijn maght:
De Godtheit bint zich niet aen wet, noch maet, noch zegel,
En overſchrijt natuur, haer paelen, perck, en regel,
Zoo menighmael het zijn voorzienigheit behaeght:
Het zy d' almogentheit geheele rijcken plaeght,
Of zegent, ofte ſchockt de weerelt uit haere orden,
In zaecken, die natuur niet toegeſchreven worden,
Maer, buiten haeren ſtijl, aen 't redelijck verſtant
Getuigen dat dit draeft en drijft van hooger hant,
En d' oirzaeck, daer natuur op verr' niet toe kan reicken,
Ontdeckt eeu in eeu uit door menigh wonderteicken,
Zoo klaer, dat d' ongodiſt dit licht noit lochnen kon,
't En waer hy d' oogen ſloot voor deze middaghzon.
De Godtheit kent begin, noch eindt, noch plaets, noch percken:
Natuur heeft haer begin, en plaets, en ruſt te wercken,
Zoo ras het Godt gebiet. ontviel natuur de ſtof,
Beneên den maneſchijn, of in het ſtarlicht hof;
In wat geweſte, en oort, en vergelege hoecken
Zou d' Ongodiſt natuur, zijn afgodin, gaen zoecken?
Doch ydel: want natuur derft wezen, en geſtalt,
Indien het grontpunt, al haer ſteunſel, haer ontvalt:

618,619 *Stappen En wijzen:* verſta: „zijn zoo vele ſtappen en wijzen."

622 *Godts eerverraeder* voor „den verrader der eere Gods." De uitdrukking is echter niet zuiver. Door *des landheers wildſtrooper* zal men hem verſtaan, „die in dienst, op last, ten gevalle van den landheer wild ſtroopt," niet hem, „die het wild ſtroopt, dat den landheer toekomt: „door: *des ſmids huisbreker*, „den huisbreker, die dit voor den ſmid verricht," niet „den dief, die ten huize van den ſmid braak gepleegd heeft."

625 *Baert uit eerſtgeſchape ſtoffen:* verſta: „kan niets voortbrengen dan uit een vooraf geſchapene of reeds beſtaande ſtof."

Maer Godt, die by zich zelf beſtaet, en by zijn wezen,
Oock eer natuur verſcheen, hoeft niet, als zy, te vreezen:
Want hy geen ſteun behoeft, als 't ongodiſt geraes,
Dat liever Godt verzaeckt, en afvalt, al te dwaes,
Om 't leengebiet van vrou natuur op ſtoel te hullen,
En hier, gelijck het vee, alleen den buick te vullen,
Te ſterven, zonder hoop van loon, en vrees voor ſtraf.
Wie zulck een ſpoeling luſt, my luſt geen verckensdraf.
D' aeloude dwaelgeeſt zagh zijn driften niet te ſtercken,
Noch op den titel van natuur dit uit te wercken,
Te brengen aen den dagh het wonderlijck heelal;
Toen nam hy haer dees eer, en ſchonckze aen 't wilt geval,
Het t' zaemenrunnen der ondeelbre vezelingen
En ſtoffe, aen een gekleeft, tot zoo veel hemelringen
Om hoogh, en wat om laegh, ontſtaet uit element,
Gemengt, en ongemengt. waer zinckt het brein in 't endt,
Wanneer het wort geperſt, tot voorſtant van zijn vonden,
Te zoecken ſtut en ſteun aen harſſelooze gronden!
Natuur noch wilt geval gebruickten oit beſcheit,
Noch reden, noch verſtant, noch wil, noch wijs beleit:
Hoe zoudenze dit werck dan levren aen onze oogen,
Dat wijſheit eiſcht op 't hooghſte, en geeſt, en alvermogen?
Hoe zou het harde, en zacht, het vierkant, ſcherp, en ſtomp,
Het hoeckigh, en het plat, en ronde in eenen klomp
Vergaêren by geval? hoe zou, met zulck eene orden,
Zoo menige gedaente, uit zulck een' baiert, worden
Gegoten in zijn' vorm, gepaſt op zijne leeſt,
Geſpannen op zijn raem; indien vernuft, en geeſt,
En oordeel, en beleit hier niet te rade gingen?
Wy ſpreecken menſchelijck, om d' oirzaeck aller dingen,
By dees gelijckenis, te kroonen in 't heelal,
En geenſins vrou natuur, of eenigh woeſt geval.
Natuur kan zonder hant en verf geen lantſchap ſchilderen.
Wat kan dit wilt geval? niet anders dan verwilderen.
Nu zienwe een ieder zaet ons levren zijne vrucht,
En teelen zijns gelijck. het aertrijck, en de lucht,
En 't water geven elck, oock zonder tegenſportelen,
Haer teelten: maer geen plant kan teelen zonder wortelen,
Geen dieren zonder ga. geen vogel is gewent
Te leven zonder lucht, en buiten 't element
Des waters leeft geen viſch, noch kan zijn kuite ſchieten.
De zee, en eb, en vloet, en velt, en bron, en vlieten,
De loop van zonne, en maene, en ſtarren, net gepaſt,

604 Volgends de theorie van Epikurus. Zie CICERO de *Finibus*, Lib. I, en LUCRETIUS *de Rerum natura*, Lib. VI.
605 *Ondeelbre vezelingen:* „atomen," of wat men later „vaste ſtof" noemde.

Beſtraffen 't wilt geval, zoo menighmael het baſt,
En d' ooren afmat, die niet ongerijmders vingen
Dan zulck een ongeluit, gegroeit uit beuzelingen.
Leucippus evenwel roept even dwaes en dol,
Ten duiſtren dolhuize uit, door 't venſter van zijn hol:
Ga heene, ontſluit een hof, van menſchen afgezondert,
Dat, vijftigh jaer geleên, berooft en uitgeplondert
Van al zijn Koningklijck en edelſte cieraet
En inboêl, onbewoont en luy en ledigh ſtaet;
Beſpiegel het gebou met eenen verrekijcker,
Die 't allerfijnſt vergrooft, en oordeel eens, wie rijcker,
Wie kunſtiger zijn kunſt en geeſt toont overal,
In ſpinragh, en in ſtof, dan ons beſchimpt geval:
Wat openbaeren zich verſcheidenheên van kringen
En trecken, zwier in zwier! wat ſchrijver zou dees dingen
Nabootſen met zijn pen! wat kunſtigh tekenaer
Neemt zoo veel troniën, zoo veel gedaenten waer!
Ick zie gebloemt tapijt, een' doolhof, rijck van dieren
En monſters, hoogh gewelf en zael by zael vercieren.
Het ſchijnt of Rafels geeſt, of Titiaen verrees,
Of Angeloos vernuft, Baſſaen, of Veronees:
Maer neen, zy ſtaen beſchaemt, en roepen dat de ſtoffen
Van 't wilt geval natuur en 't leven overtroffen;
Gelijck het op zijn tijt verwondring heeft gebaert,
Toen 't meeſterlijck vernuft niet zagh 't ſchuimbeckend paert
Te maelen naer den eiſch, als d' oogen in het leven
Aen 't leuterend gebit het witte ſchuim zien kleven.
De ſchilder worpt van ſpijt de ſpongi, nat van ſpogh,
Naer 't paert toe, en verneemt het geeſtige bedrogh,
Het montgebit met ſchuim natúrelijck beſtreecken,

699 *Leucippus:* zie het aanget. op vs. 147.

720-722 Verſta: „toen de ſchilder, ondanks al zijn bekwaamheid, geen kans zag om het witte ſchuim van het paard naar den eisch, en zoo als wy dat by 't leven aan het gebit zien kleven, op zijn paneel af te beelden."

722 *Leuterend* voor „half openſtaand, *vacillans*." Zie KILIAEN *in v. loteren.*

723 *Spongi:* of *ſpons*, als men thands — en reeds federt meer dan honderd jaren — zegt en ſchrijft. Intusſchen heerschte reeds van ouds over de uitſpraak en ſpelling van dit woord verſchil. By BARTHOL ENGELSMAN, Boek X, cap. 5, lezen wy: *die wolke is natuerliken hol ter manieren van eenre* ſpongien. COORNHERT, *Odyſſea van Homerus*, B. I, f°. 2*b* ſchrijft:

Sommighe dienaren ſach men de tafelen blooten,
Die zy met dorſtighe ſponghens *ghingen drooghen.*

HUYGHENS, in zijn *Hofwijck*, tot dronkaarts ſprekende, daar-en-tegen: (Uitg. van BILD., Deel I, blz. 341:)

Lett, ſponſien, *lett, ſoppen,*
Lett, drinckers, die te bedd, gelyck te gronde gaet.

Ook WESTERBAEN, *Lof der Zotheyd*, blz. 109:

Gelijck een ſponſy *aen de klippen van de baeren.*

En niet alleen de dichters, ook de woordenboekſchrijvers zijn 't oneens over de ſpelling van 't woord: zoo vindt men by KILIAEN *ſpongie*, by PLANTIJN *ſponſie*. Ware het woord nog in zwang, ik zoû aan de eerſte ſpelling de voorkeur geven, als meer in overeenſtemming met het Fr. *éponge*, waar 't van is overgenomen. Even zoo ſchreef men *orangien*, niet *oranſie*, van *orange*, *frangie*, niet *franſie*, van *frange*. Zie voorts HUYDECOPER, *Pr.*, Deel I, blz. 100 volgg.

En zulx dat geen verſtant dit oit heeft afgekeecken.
De ſchilderwijſheit, ſtrax verlaeten van de kunſt,
Bedanckt nu 't wilt geval, voor zulck een eere en gunſt.
Hy volgh' 't geval, wien 't luſt, terwijl zijne ooren jeucken:
Een dolle houdt geen ſtreeck. hy raeskaelt wonderſpreucken,
En louter hemelval, of ſchudt de menſcheit uit,
De reden en 't verſtant, en ſlaet een dierſch geluit.
Een woeſt gebou, dat, vuil beſlagen, en beſchimmelt,
Van vezelingen krielt, en van gedaenten grimmelt,
Naer dat de wint en lucht die vormt, en t' zaemenſtuwt,
Waer in iet aertighs ſpeelt, of iet daer 't oogh voor gruwt;
Wat laedt dit meer dan ſtof, of droogh, of nat van waeſſem,
Een aſch, die licht verſtuift, en 't blaezen van den aeſſem
Niet weêrſtaet? eveneens gelijck de lucht om hoogh,
Betrocken met een wolcke en nevelen, het oogh
Miſleit door beelt op beelt, daer reuzen in verſchijnen,
En lant- en zeegedroght, gedaenten, die verdwijnen
In eenen oogenblick, of zich op ons gezicht
Verandren naer de drift des winds, of naer het licht
Der zonne haer beſchijn'. wat wil hy nu beſluiten
Om Godts voorzienigheit op dit geval te ſtuiten,
Gelijck een licht rancket een' yſren oorloghsbal?
Zoo hier verſtant uit ſtraelt, het is geen los geval,
Maer 't eeuwige vernuft, dat alles kan beweegen,
Waer door ook 't minſte ſtof zijn wezen heeft gekregen,
En al het zant voor wint tot bergh, en duinen zwelt,
Daer d' Oceaan op breeckt, en al het zeegewelt.
Maer wat gelijckenis kan dit by 't ſcheppen haelen!
Ick zie hier iet uit wat; geen mijneu, geen metaelen,
Geen bloemen, geen gewas, geen water, lucht, noch vier,
Noch ſteenrots, nochte bergh, geen' vogel, viſch, en dier,
Geen menſch, geen diamant, geen perlen, geen robijnen,
Geen hemelhoogh gewelf, waer uit de ſtarren ſchijnen,
En houden haeren tredt, gelijck een heirkracht breet
In 't vierkant op trompet en trom des maerſchalcks treet.
't Natuurlijck werckſtuck en het kunſtigh melt zijne oirzaeck,
Een oirzaeck vol verſtants. 't geval behoeft de voorſpraeck
Van een kranckzinnigh hooft, dat nutter lagh geboeit,
Daer 't ſtof van zijn geval tot zulck een wonder groeit,
Dat dit de heerlijckheit des Scheppers kan verdooven,
Terwijl de weerelt komt dus heerlijck aengeſtoven.
Zoo 't reuckeloos geval, verſteecken van vernuft

747 *Een licht rancket: ranket* is 't zelfde als *raket*. Zie KILIAEN *in v.*

753 Hy wil zeggen: „al die verſchijningen, door het *toeval* ontſtaan, kunnen in geen vergelijking komen met gewrochten der *ſchepping*."

764-766 Verſta: „dewijl door zijn verklaring aan te nemen en aan het toeval zulk een wonderkracht toe te ſchrijven, de heerlijkheid Gods by de waereld overplaatst."

En geeft, in 't wercken Godts voorzienigheit verbluft,
Dat moft ons blijcken door gefchicktheit, ftijl, en orden:
Nu zienwe by geval van 't ftuiven iet geworden,
Daer niet dan wildernis en woeftheit in verfchijnt,
En 't keurigh oogh, hoe naeu het zoeckt, en zich verpijnt,
Geen evenredenheit noch eindt in kan bemercken,
Waerop de wercker ooght, eer hy begint te wercken.
Befpreng een bladt met inck, wat zietghe? een ongeftalt
Van vlacken, kleen of groot, naer dat de fprengkel valt;
Geen letters, nochte fpreuck, gefpelt uit woorden, naemen,
Voorzetfelen, en lidt, en bywoort, die te zaemen
Ons melden, dat de pen van een geleerde hant
Getrocken wiert. hoe zou 't geval dan met verftant
In 't werck te raede gaen, het welck men dus begunftigh?
Geen kenners fchatten oit den dollen fchilder kunftigh,
Die 't dolhuis zinneloos misverft met fchildery.
Gelijckt nu Rubens kunft en tafereel hier by,
Daer tekeninge en verwe, in 't hoogen en verdiepen,
Als tegens vrou natuur, om ftrijt in 't kunftperck liepen;
Waer zal dees nachtuil zich verbergen voor den dagh,
In zijne fchaduwen van fpinneweb, en ragh?
De meefters zullen zich van lachen naeu onthouden.
Dat nu de vezelaers, die deze weerelt bouden
Uit vezelinge en gruis, eens opftaen uit dien droom,
En weigeren 't geval in 't wilt den vryen toom,
Door kennis van Godts kunft, waer voor wy, onder 't ftuiven,
Eerbiedigh een gordijn van zijde en purper fchuiven.
Indien hier by geval een Tegenvoeter quam
Opdondren uit den grout der aerde t' Amfterdam,
In 't nieugebout ftadthuis, en niemant zagh noch hoorde,
Die hem bedieden kon den bou, die 't oogh bekoorde,
T' aenfchouwen door en door dit achtfte wonderwerck,
Zoo vol geriefs, zoo fchoon, zoo duurzaem, vaft en fterck,
Dat al de weerelt fchijnt, oock d' eeuwigheit der ftarren,
Door zijn beftendigheit te tergen, en te farren;
Hoe zou hy, als verbaeft, voor 't hooft geflagen, ftaen!
Hoe zou de wortel van den grontflagh hem verflaen,
Die met den bofchtop van zijn ingeheide paelen
Ten afgront, op het hart van Pluto, fchijnt te daelen,
Te rijzen wederom ten hemel, met de kruin
Der trotfe gevelen, van marmer en arduin;
Daer al de wilde zeen, en watergoôn in woelen,
Dolfijn en meeremin in leven, en krioelen;

Op het hart van Pluto: zoo zong V. vroeger van Amfterdam in zijn gedicht op die ftad, reg. 4. *En fchiet*, op Plutoos borft, *haer wortels door 't mocrafch.*

Zie Deel III, bl. 93.

Daer Amſterdam, gekroont met haere wapenpracht,
Van Stroomgoôn onderſtut, in haere weelde en kracht
Gezeten, wort begroet van Aſie, en Afrijcken,
Amerike, en Europe, en wat de vlagh moet ſtrijcken
Voor haere zeebanier, vereert met rijckdom, vrucht
En ſchat, uit elck geweſte, en zegenrijcke lucht.
Indien de wiltſte Moor, en zijn vijf zinnen ſpeelden
Op 't Hollantſch Kapitool, gewelven, marmerbeelden,
En orden, en cieraet, van d' eene in d' andre zael;
Wat dunckt u? zou hy zich verbeelden, dat dees prael,
Dit goddelijck geſticht, door Kampens geeſt ontloocken,
Tot Aemſtels eer voltoit, uit vezelen en ſmoocken,
En roock, en damp, en ſtof, en gruis, van overal
Te hoop geronnen waer, by redenloos geval?
De Raet van Amſterdam behoeft zich niet te moeien:
Het raethuis zou van zelf wel uit den afchhoop groeien.
Wie Maroos boecken ſpreeckt, dat hemelſch twaleftal,
Hoort klanck van hemelval, geen zinneloos geval.
Hoe heerlijck vaert de vlam van 't oude Troje ſpeelen!
Wat ſchuift de kunſt hier op al ſchoone tafereelen,
Van daer de brant ontſteeckt, tot daer Eneas ſcheit,
En 't overſchot des volcks in Latium geleit,
Door lant- en zeegevaer, en oorloghsavonturen;
Een werck, dat Rome en zelf de weerelt zal verduren,
En kunſtigh t' zamenhangt van ſtof, en ziel, en geeſt,
Verſtommende den mont des wijſten, die het leeſt.
Zou nu een waenwijs hooft met reên beweren kunnen,
Dat, by geval in 't wilt, die letters t' zamenrunnen
Tot woorden, regels, en een ry van boecken, daer
't Geluckighſte vernuft zijn kracht zoo menigh jaer
Aen hing, en in verſmolt? dat waer een dwaeze reden.
Men diende zulck een hooft op 't aenbeelt weêr te ſmeden.
Hy vaert noch echter voort, en ſchimpt al even grof:
Hoe quam de bouheer van de weerelt aen de ſtof,
Aen anbeelt, hamer, ſmis, en nijptang, om te ſmeden
Dit ſchricklijck werreckſtuck, doorwrocht in al zijn leden;
Want uit een niet komt niet, en iet dat levert iet?
Wat eiſcht dit een gevaert van wercktuigh, zoo men ziet
Op grootheit, en gewight! wat ſchroeftuigh heeft die packen
Gevijzelt, en geſtut, bezorght voor 't nederzacken,
En ſpatten uit zijn lijck, en loot, en waterpas?

827 *Spreeckt* voor „aanſpreekt, raadpleegt."

828 *Hemelval — geval:* indien deze herhaling van 't woord *val* geen toeval, maar opzettelijk is, kan ik niet vinden, dat er een zeer gelukkig rezultaat door wordt verkregen, en zeker geen *klank van hemelval.*

851 *Uit zijn lijck:* d. i.: „uit zijn verband." De hier gebezigde uitdrukking is aan 't zeewezen ontleend; de *lijken* noemt men de touwen die om 't zeil zitten, en er alzoo als 't ware het lichaam van uitmaken.

Wat maght heeft radt by radt gehangen in zijne as,
Die ſteilt' voor overwight behoedt, en zulcke ronden
Met reepen om en om verzekert, en gebonden?
Lukrees, nu eer hem, als een' Godt, in uw gedicht.
Die zulck een' nevel ſchuift voor 's leerelings gezicht,
Is dees, gelijck een zon, verſchenen uit het duiſter?
En die den ſchepper van den goddelijcken luiſter
Der ſcheppinge berooft, is dat de wijze tolck,
Die 't licht t' Athene ontſtack, voor al het Grieckſche volck,
En, ſchildrende een geval met ſlijck en zwijneborſtelen,
Wat zich hier tegens kant in 't vechtperck af wil worſtelen?
Is dit de meeſter, die alle ouden ver verdooft,
Pytagoras verſtomt, en Plato ſlaet voor 't hooft?

855 *Lukrees:* zie het aangeteek. op vs. 148.

Nu eer hem.... Godt, enz.: deze en de volgende regels zien op hetgeen Lukretius in zijn werk, Lib. I, vs. 63 ſeq. met betrekking tot Epikurus zegt:

Humana ante oculos foede cum vita jaceret
In terris oppreſſa gravi ſub Religione,
Quae caput a coeli regionibus oſtendebat,
Horribili ſuper aſpectu mortalibus inſtans;
Primum GRAJUS *homo mortaleis tollere contra*
Eſt oculos ausus, primusque obſiſtere contra;
Quem nec fama Deûm, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compreſſit coelum, ſed eo magis acrem
Virtutem irritat animi, confringere ut arcta
Naturae primus portarum clauſtra cupiret.
Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
Proceſſit longe flammantia moenia Mundi;
Atque Omne immenſum peragravit mente animoque:
Unde refert nobis victor quid poſſit oriri,
Quid nequeat; finita poteſtas denique quoique
Quanam ſit ratione, atque alte terminus haerens,
Quare Religio pedibus ſubjecta viciſſim
Obteritur, nos exaequat victoria Coelo.

d. i.:

Het ſmachtend aardsch geſlacht, in 't lage ſlijk gedrukt,
Ging onder 't loodzwaar wicht der Godsdienst neêrgebukt,
Der ſombre Godsdienst, die, zoo 't heette uit 's hemels zalen,
Haar blikken dreigend op den ſtervling af liet dalen,
Een GRIEK dorst allereerst haar onbezweken zien
In 't norsch gelaat, haar 't eerst den fellen kampſtrijd biên.
Geen ydle naam van Goôn, geen donder uit den hoogen,
Die ooit zijn geest vervaarde of in 't grootmoedig pogen
Deed wanklen: alles, wat een ſchuchtren volkshoop hiel
In vreeze, was veeleer een prikkel voor zijn ziel,
Zijn doel was, met geweld de poorten op te ſluiten
Des kerkers, waar Natuur in boei lag, en zich, buiten
De naauwe perken van 't omgrensde waerelddal,
Een weg te banen door 't onmetelijk Heelal.
Hy deed het: en van hem, ſints hy verwinnaar keerde,
Was 't dat de mensch voortaan der dingen oorſprong leerde,
Haar wording, eigenſchap, en teelingskracht — of grens,
Zoo boog zich Godendom en Godsdienst voor den mensch.

861 *Met ſlijck en zwijneborſtelen:* dat is: „voor verf, *ſlijk* — tot penceel, een borſtel van *varkenshair* — bezigende."

863-865 Vondel valt hier te laag op Epikurus, die, welke gegronde ſtof tot tegenſpraak hy ook door zijn natuurkunde moge verſchaft hebben, echter als zedemeester een eervolle plaats onder de wijsgeeren bekleedt. Nog al opmerkelijk is het, dat zijn lof als zoodanig verheven is door een ander onzer dichters, by wien men dien niet zoo licht verwachten zoû, namelijk door den zanger van Abtswoude, Hubert Corneliszoon Poot, in zijn gedicht, getyteld: „Epikurus Hoven" en opgedragen aan Jan Mesſchaert Dirkszoon. Zie POOT, *Mengeldichten*, I Boek.

O grovaert, ga nu heen: bera u met een' wijzer.
Een anckerſmidt behoeft een' moker, vier, en yzer:
De beeldehouwer hoeft een beitel, marmerſteen,
En hamer, om zijn beelt, en ommetreck, en leên,
Met kunſt, naer 't leven zelf, uit marmerſteen te houwen:
De Godtheit eiſcht noch ſtof, noch reedtſchap, om te bouwen:
Natuur, by Godt geſtelt, door vocht en hitte werckt,
Gebruickt zelfſtandigheên, hoedanigheên, en merckt,
Hoewelze reden derft, wat zaden zy wil mengen,
Om elck tot zijn gedaente en zulck een wit te brengen,
Als Godts voorzienigheit van eeuwigheit beſchiet:
Maer zijne almogentheit beſchickt haer werck uit niet.
Wat uitgearbeit wort door teelen, of door kinderen;
Godts volheit blijft de zelve, en weet van geen verminderen.
Men zy hier noch om ſtof, noch zaet, noch hulp beducht:
Een onuitputbre bron ſpringt eeuwigh in de lucht.
Wie ſtof en wercktuigh eiſcht bekent zijn onvermogen,
En zwackheit, die alleen geſtut wort uit den hoogen.
Dus blijft een zelve maght, als 't paſt, het allergrootſt',
Die ſtof beſtelt, en uit die ſtof het werckſtuck bootſt:
Want Godts volkomenheit en wijſheit en vermogen
Staen boven en in top. geen reden kan gedoogen,
Dat Godt van buiten en zijn minder iet ontfangkt,
En hy het wilt geval, of vrou natuur bedanckt
Voor ſtoffe, en aenteelte, en vermogen om te teelen,
Of raet om dezen klomp in leden uit te deelen,
En al dit ongelijck te brengen in zijn vou;
Te ſcheiden vocht, en droogh, en hitte, en kille kou;
Te ſchicken licht en zwaer, een ieder op zijn ſtede;
Te ſcheiden nacht, en dagh; te baeren twiſt, en vrede,
Naer aert en eigenſchap van ieder element,
Het welck met groot ontzagh zijn wetten volght, en kent,
En met den ſchoudren helpt de weerelt onderſchooren,
Gelijck vier zuilen, die tot dezen grontbou hooren.
Schoon Godts beſpiegeling het al voorheene zagh,
En ſchickte op 't voorbeelt, dat in zijn voorbeelding lagh
Van eeuwigheit, noch ſtont de weerelt eerſt te ſtichten.
Zy ſtraelde niet uit Gode, als uit de bron der lichten

877 *Kinderen:* 't ſchijnt, dat men dit woord hier als w.w. heeft op te vatten, in den zin van 't Fr. *enfanter.*

897 *Met den ſchoudren:* ablatieve vorm, als meermalen.

900 *Voorbeelding* is in de daad het zelfde als *verbeelding*, even als *voorleden* en *verleden* niet verſchillen. Te recht heeft echter V. begrepen, dat hy, van God ſprekende, het woord *verbeelding* niet kon bezigen, daar dit woord ook dikwijls, in min gunſtigen zin, als ſynoniem van: „herſenſchimmige droomery," of althands als tegenſtelling van „verſtand" wordt gebezigd, en er in elk geval tuſschen de zaak welke het uitdrukt en de Alwetendheid Gods eenige ſtrijd is; *voorbeelding* was daarom hier gepaſter, als ongeveer gelijk van beteekenis (zoo als 't hier genomen wordt) met „voorbeſchikking."

902 *Uit Gode:* V. laat hier *uit*, even als 't Lat. *ex*, den abl. regeeren. Zoo ook vs. 926: *van Gode.*

De ſtraelen. dit voorzien van verre, als in 't verſchiet,
Gaf haer geſtaltenis, noch vorm, noch ſtof, noch iet.
Voorzien veroirzaeckt niet de voorgeziene zaecken.
Men zietze om datze zijn in wezen, of genaecken.
Uit geen nootzaecklijckheit van Godts nature nam
Zy haer begin, en plaets, en wezen; nochte quam
Te voorſchijn van zich zelve, of uit zich zelf geſproten:
De wil der oirzaecke is tot zulck een werck geſchoten,
Dat boven vrou natuur zich zette in dees geſtalt:
Geenſins gelijck de ſchijn van iet op 't water valt,
De ſchaduw 't lichaem volght, naer dat de ſtraelen ſtuiten.
Zoo 's weerelts wezenheit of Isheit quaem te ſpruiten
Uit een nootwendigheit, uit een' onfaelbren noot,
En dwang uit Godts natuur, zoo heerlijck en zoo groot
Wy haer in 't leven zien; wie zou met tonge of pennen
Dan 's weerelts eeuwigheit verzaecken, en ontkennen?
Zy waer nootwendigh, niet vrywilligh, voortgebroght:
Geen menſch door weldaet oit aen danckbaerheit verknocht.
Wie hoefde zijnen mont en lippen oit te reppen
Om Godt den ſchepper lof te zingen voor het ſcheppen?
De Godtheit ſtort zich zelve in alle wezens uit,
Zoodanigh dat 'er niets Godts wezen buitenſluit,
En alles zweemt en treckt naer d' oirzaeck aller dingen,
Vooral de menſchen, die hun maght van Gode ontfingen,
En met d' onſterflijckheit der ziele zijn begaeft,
Die haeren oirſprong zoeckt, en naer de ſtarren draeft.
Maer, ſchoon de wercken Gode in zijn natuur gelijcken,
De wercken moeten Godt, hun bron en oirſprong, wijcken.
De ſchepper en het werck zijn twee, niet eenerley:
Dus blijft het onderſcheit onendigh tuſſchen bey.
Men ſmede eenzellefheit niet uit gelijcke dingen:
En geen uitwendigh werck nootwendigh komt ontſpringen
Uit Godt, en zijn natuur: want, zoo men dit beſtemt,
Wy blijven eeuwigh van Godts kenniſſe vervremt,
En kunnen tuſſchen Godt, als oirzaeck, en zijn wercken,
De weerelt, dit heelal, geen onderſcheit bemercken.
Wat raeſt Lukanus? wat raeskallery is dit?
De zon, de zee, de lucht, het aerdtrijck, elck een lidt,

914 *Isheit:* een nieuw woord, en 't welk ik my niet herinner ergends, dan hier by V., te hebben aangetroffen. Het heeft blijkbaar geen fortuin gemaakt: en in de daad, de ſamenſtelling is niet gelukkig. De uitgang *heid*, waar zy moet dienen om een eigenſchap uit te drukken, fluit zich aan by een adject. of liever by een adverb., als in *goedheid, wijsheid, rechtſchapenheid, nabijheid.* Maar een vorming van dit toevoegſel met een 3e perf. van den tegenw. tijd eens werkwoords is iets geheel onregelmatigs, waar my althands geen tweede voorbeeld van bekend is. — Zelfs zoû ik *wezenheit*, voor *wezenlijkheit*, dat mede in dezen regel voorkomt, afkeurenswaardig achten.

939 *Lukanus*: niet de Latijnſche dichter van dien naam, maar de leerling van den ketter Marcio, die vreemde begrippen omtrent de natuur der dingen voorſtond, en o. a. beweerde, dat niet de ziel, ook niet het lichaam des menſchen, maar iets anders zoû opſtaan.

Een deel te noemen van het goddelijcke wezen:
Of 't lichaem van 't heelal, daer Godt in wort geprezen,
Te mengen met dien Godt, zoo dierfch, en grof, en plomp,
Gelijck de ziel, de vorm des menfchen, 's lichaems klomp
Bezielt, en onderhoudt! men fcheide het onendigh
Van d' endige natuur, 't vrywilligh van 't nootwendigh.
De werckende oirzaeck en oock d' entlijcke oirzaeck ftaen,
En zien haer werreckftuck geruft van buiten aen;
Terwijl de ftof en vorm de wezentlijcke deelen
Uitlevren, en verknocht door eendraght niet krackeelen;
Dies noemt men d' eerfte twee d' uitwendigen alleen,
En d' andre inwendigen: naerdienze in 't algemeen
Verfchillen in de wijs van 't werck te veroirzaecken.
Men kan dan, zonder Godt zijn majeftеit te raecken,
Den naem der Godtheit, die de wezens broght in 't licht,
Op 't voorhooft van 't gebou, door d' oppermaght gefticht,
Niet houwen, noch Godts werck der dingen oirzaeck noemen.
Geen invloet van Godts kracht in 't werck kan dit verbloemen,
Zoo lang de reden werck en oirzaeck inderdaet
Gefcheiden houdt, en d' een recht over d' ander ftaet.
Zy zien elckandere aen, gelijck verknochtelingen:
Maer zonder opzicht blijft een eerft, voor alle dingen,
In zijn nootwendigheit van wezen, als het was,
In zijn vrywilligheit van fchickinge, om op d' as
Van 's hemels uurwerck eens den wijzer van de ftarren
Te draeien, zonder tijt en 't eeuwigh te verwarren.
De ronde van den ring der weerelt is beperckt,
Oock haer volkomenheit: zoo moet hy, die dit werckt,
Vrywilligh wercken, en de weerelt, en de fchatten
Van haer volkomenheit begrijpen, en bevatten:
Want zoo het wezen van een onbepaelde maght
Nootwendigh werckt door dwang, en arrebeit met kracht;
Het brengt iet voort, dat van geen paelen wort begreepen,
Van geenen ommekreits befloten, noch beneepen.
Hoewel de weerelt nu Godts eigen werckftuck is,
En van geen' andren kan gefticht zijn; 't gaet gewis
Dat haer de Godtheit niet geteelt heeft, als de ftraelen
Natuurlijck, van de zon gefchoten, nederdaelen:

953 *Veroirzaecken:* dit woord ftaat hier niet op zijn plaats en doet het vaers kreupel gaan. De eerfte fylbe is en blijft kort; terwijl de tweede niet anders dan lang kan worden uitgefproken. *Oorzaken* is, hoe men 't keere en trots alle voorvoeging, een daktylus, en kan alzoo aan 't eind van een alexandrijn geen plaats vinden.

954-966 Waarfchijnlijk heeft V. in deze periode 't oog gehad op het ftelfel van Gasfendi en zijn volgers, die God wel is waar als Schepper der atomen aannemen, doch de veranderingen en verfchikking der ftoffen aan de vereeniging en fcheiding der ftofdeeltjes toefchrijven.

962-966 Lees: „maar altijd blijft een eerfte, noodwendige oorzaak, die voor alle dingen beftond, en in haar eeuwig beftaan voortduurt, en die, zonder eenig toezicht of beftuur van buiten, uit vrijen wil alles gefchikt, den tijd van de eeuwigheid gefcheiden heeft," enz.

Noch als de hitte en gloet ons toegloeit uit het vier,
Maer als ons trots ſtadthuis het voorhooft ſtout en fier
Om hoogh heft, door den wil en kunſt des grooten bouwers,
Die naer zich treckt het hart en d' oogen des aenſchouwers,
Zoo lang als Amſterdam de merckt der weerelt blijft,
Die met den ſchoot vol gouts haer beurs en handel ſtijft,
Zoo vaſt als dit bewijs is 't zeker opgenomen,
Dat deze weerelt niet natuurlijck voort kon komen;
Naerdien deze opkomſt ſtof vereiſchte, die geenſins
In 't wercken wort gezocht van Godt, noch hier, noch gins:
Want Godts vooruittreên kan geen ſtof voor zich gehengen;
Dewijl de Godtheit zelf de ſtof eerſt voort moet brengen.
Veele ouden, die dit niet begreepen, droomden iet,
Dat eeuwigh was, als Godt. zy lochenden het niet,
En noemden d' eerſte ſtof den baiert, noit geworden,
Wanſchapenheit, en nacht, en mengſel, zonder orden;
Een eeuwigh oorelogh van zaden ondereen,
Waer uit d' eendraghtigheit des wonderwercks verſcheen.
Dat d' eerſte grontſtof is van Gode voortgekomen,
Moet ſchrap ſtaen tegens ſpoock van lang gedroomde droomen:
Want zooze uit zich, en niet uit Gode alleen, ontſtont;
Zy waer beginloos, en Godt zelf: maer op dien gront
Geen redelijck verſtant zijn zekerheit zal bouwen.
Men kan geen wezenheit van ſtof met ooge aenſchouwen,
Of vatten in 't verſtant, die niet haer paelen heeft,
Uit haeren eigen aert zich zelf te kennen geeft,
En zich gewilligh buight voor 't opperſte behaegen,
Dat geen beginſel kent van eeuwen noch van dagen,
En onbegreepen blijft. hoe neemen dan dees twee
De ſtof en Godtheit beide in d' eeuwigheit haer ſte?
Geen wezenloofheit kan zich baeren, nochte ſcheppen
Zy moſt eerſt wezen zijn, indienze zich zou reppen.
Al wat dan wort uit niet, dat wort eerſt voortgebracht
Van iemant anders, en een ouder kracht, en maght:
Hierom [naerdien men niet oneindigh op kan ſteigeren
Den toren, die doorgaens den klimmenden blijft weigeren
Dees werckende oirzaeck in te haelen door de vlught]
Moet d' opperſte oirzaeck, [niet een anders kint en vrucht,
Maer die de jonger baerde, en d' outſte blijft van allen,
Oock Godt, of Godtheit heet, waer voor wy nedervallen,
Dewijl zy alles ſchept, beſtuurt, en onderhoudt,]
Ons ſtuiten aen den trans, waeruit zy 't al beſchout

993-995 Herinnering der regels van Ovidius:
Unus erat toto naturae vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigeſtaque moles, enz.
998 *Tegens ſpoock* voor „tegen geſpook, ſpookery."

Wat in en buiten haer gezocht wort, en gevonden.
Dees eenige oirzaeck, niet te peilen, niet te gronden,
Noch t' achterhaelen; die alleen uit zich beſtaet,
Van elders niets ontleent, noch ſteunſel neemt te baet:
Was eeuwigh, en voor al. geen wezen ſtont hier buiten,
Geen werckende oirzaeck, daer dit wezen uit kon ſpruiten:
Want, was 'er ergens een te vinden, zy waer Godt
Met recht by ons genoemt; en deze wort tot ſlot
Vooraen geſtelt; want zy nootzaeckelijck moſt blijven
In wezen, aengezien geene oirzaeck haer kon drijven
En nederſtooten uit den ſtoel van 't hooghſte koor,
Waeruit elx wezen af quam vloeien, en waer door
Het al beſtaet, en werckt wat wercken kan; een reden
Van outs en noch beſtreên, maer nimmer afgeſtreden,
Schoon d' eenige eeuwigheit beſtormt wiert van dit ſlijck,
Dat Godt en weerelt ſtelt in eeuwigheit gelijck,
En aen de weerelt pooght een eeuwigheit te geven,
Om Godt te lochenen, en niet voor hem te beven;
Terwijl het volght in 't wilt het wetteloos misbruick,
Dat geene Godtheit kent, noch aenbidt, dan den buick.
De grootſte kringk begrijpt de mindere onder 't meeten.
D' oirzaecken volgen, als de ſchakels van een keten,
Elckandre, en hangen alle aen d' allereerſte vaſt,
Aen wie de naem van werck noch noit wert toegepaſt,
Als d' andre, die nu 't werck der hooger oirzaeck worden,
Dan weder d' oirzaeck van een laeger, in haere orden.
't Bepaelde wezen hangt alleen van 't onbepaelt,
Dat noit begreepen wert: hoe diep men nederdaelt;
Hoe hoogh men opklimt; hoe veel trappen tuſſchen beiden
Men telt, het laeghſte wort van 't hooghſte niet geſcheiden,
Maer blijft door bant by bant en onderling verknocht.
Wie 't endt der keten greep, en onverdrietigh zocht,
Langs al de ſchakels, moſt ten leſte d' eerſte krijgen.
Het tijdtlijck door den tijt van 't eeuwigh af komt ſtijgen.
Wie vliet of ſtroom opſtreeft, in 't ende d' ader vint,
Waer uit het water ſpringt, en opwelt, en begint.
Al ſpreit een eick zich uit in telgen, onder 't bloeien,
Men zietze uit eenen ſtam, uit eenen wortel groeien
In veele roeringen van alles wat zich roert,
Een allereerſte is, die alle andere ommevoert,
En omtreckt, en beweeght. een opgeſpanne veder,

1021-1026 Deze regels zijn een foort van omwerking van hetgeen in den beroemden reizang van Lucifer te lezen is, Deel VI, blz. 230.

1028,1029 Dit fluit niet volkomen op hetgeen V. in den beginne heeft geſteld, dat namelijk de beſpiegeling der Godheid *a priori* onmogelijk is, en dus *a posteriori* begonnen moet worden.

1039,1040 Hier doelt V. op de Epikuristen, die van de leer huns meesters aangaande het genot een ſchroomelijk misbruik maakten.

Of zackende gewight alle uurwerckraden weder
En weder ommedraeit, en, op een wiſſe maet,
Den wijzer draeit, en fix de klock en uren ſlaet.
Almeeter, onbepaelde, eerſte oirzaeck, hoogh gezeten,
O oppertrap en trans, begin der lange keten,
O bronaêr, wortel, ſtam, beweger, veêr, gewight
Van 't hemelſche uurwerck, dus onfaelbaer in zijn' plicht;
Wie zijt, wat zijtghe niet, die alles houdt in orden
Wat van, en uit, en door, en om u is geworden!
Wie kuntghe zijn dan Godt, het eerſte en leſte alleen!
Oneindigheit, ghy ſmilt ten leſte in 't eenigh een,
Het eenigh middelpunt, dat, buiten alle ronden,
En zonder ommetreck, oock alſins wort gevonden!
De Godtverlochenaer beſtrijt uit onbeſcheit
Zich zelven, t' elckens hy een zelleve eeuwigheit
De weerelt geeft en Godt, en ſteurt het ganſche leger
Van zijn bewijsreên: want, is Godt alleen beweger
Van alles wat beweeght en omgedreven wort!
Wie hoort niet hoe 't gebou van zijn bewijsreên ſtort,
En neêrploft van zich zelf? zoo wijckt de zwackſte een' ſtercker.
Kan niets uit zich ontſtaen, en eiſcht het werck een' wercker,
Een oirzaeck: want geen ding zijn eigene oirzaeck is;
Zoo ſchiet zijn grontbewijs van d' eeuwigheit hier mis;
Dewijl hy nergens kan een hooger oirzaeck vinden
Dan Godt, wiens maght alleen dit groot gewelf moſt binden,
En bouwen, zonder iet; en die alleen ontſtont
Van eeuwigheit uit zich, in 't onbepaelde ront.
Moet alles buiten zich de maght, en kracht ontleenen,
En wezen, en ontſtaen, en werckinge, uit den eenen
Den onbepaelden Godt, in top van 't endtloos rijck;
Wie ſtelt de weerelt, die bepaelt is, dan gelijck
Met Gode; naerdemael geen redelijcke wetten
Gedoogen neffens een twee eeuwigen te zetten?
Lijdt d' orden en de ry der oirezaecken niet
Dat d' opperoirzaeck, die alle onderſten gebiet,
Beneden ſtijge, en zweef met evenoude veeren
Aen 's weerelts zy, die Godts oneindigheit moet eeren,
En noit beſchieten kon het onbeſchietbre wit
Van 't licht der eeuwigheit, daer Godt in heerſcht, en zit;
Hoe kan een waenwijs brein, door reden niet te teugelen,
De weerelt dus voorzien van onvermoeide vleugelen,
Waer me zy ſtreven komt uit d' eeuwige eeuwigheên,
Dat niemant uit kan ſtaen, noch zal, dan Godt alleen?

1072-1074 Wederom een herinnering aan den ſtraks aangehaalden reizang.
1093 *Met Gode:* zie het aanget. op vs. 902.

Hoe durf een waenwijs brein dus ſtout naer boven ſtappen,
En d' eeuwigheit, de kroon van 's Hooghſten eigenſchappen,
Vereeren, zoo verwaent, aen dezen ronden kloot,
Gelijck hem d' almaght naer heur ſchets zoo kunſtigh goot?
De dwaelgeeſt blijft hier kort in zijne ſtelling ſteecken.
Men hoort de ſuffenden zich zelve wederſpreecken.
Zy blazen teffens heet en koudt uit eenen mont.
Bouvalligh is 't wat niet op waerheit is gegront.
De waerheit wil zich niet met dwaelingen vermengen.
Men kan twee ſtrijdigheên tot geen gelijckheit brengen.
Meer eeuwigheên dan een te kroonen, zonder ſlot,
Heeft dit heelal, van outs, allengs, gelijck een' Godt
En Godtheit, ingevoert, en noch met glimp van reden,
Door liſt en misverſtant, in 's vollecks brein gegleden.
Men redeneerde: indien 't gemengde uit 't vruchtbaer zaet
Der elementen ſpruit, gevormt wort, en beſtaet;
En billijck kindren paſt en erfnakomelingen
Hunne ouderen, daer zy den oirſprong van ontfingen,
Te dienen; billijcker zal 't paſſen onzen plicht
Dat elck uit danckbaerheit altaer, en tempel ſticht',
En elementen diene, en eere, die het leven
Onze oudren, en doorgaends hun bloet, en afkomſt geven
Dus zaeide een miſverſtant het endeloos getal
Van Godtheên in het hart der volcken overal.
Dus zienwe heden noch veraerden dees geſlachten,
Die geen godtsdienſtigheit, noch Godt, noch afgodt achten,
Zoo hoogh als ampt, en eer, en 't voordeel van hunn' ſtaet;
Een zucht, die nimmermeer vernoeght wort, noch verzaet:
Want buiten Godt is niet dan ydelheit, en wroegen.
D' oneindigheit alleen kan lijf en ziel vernoegen.
Is dit heelal niet meer, in 't nimmer meetbre ront
Van Godts oneindigheit, die noit haer' omtreck vont,
Dan een ondeelbaer punt; wat is de kloot der aerde,
Noch noit van iemants vuiſt gewonnen met den zwaerde,
Dan meer als ydelheit, en een gedroomden niet,
Waer in de kroonzucht wroet, en ſtroomen bloets vergiet,
Om ongewis bezit? en wat is d' eer der ſtaeten,
Waerom ſtaetzuchtigen elckandren dootlijck haeten,
En ſchuppen, zonder eindt, toch meer dan een geluit,
Dat ſlechts een oogenblick, van verre, in d' ooren tuit?
Wat ſpannen hier te hoop al lagen, liſt en looſheit!
Wat ſtapelenze een' bergh van gruwelen en booſheit
Tot aen de wolcken toe, op hoop van aerdtſch genot,
En roepen overtuight: mijn degen is mijn Godt.

1129 *Een gedroomden niet: niet* wordt hier niet alleen mann. gebezigd, maar zelfs in den Vlaamſchen nomin. emphat. geſteld.

Elck ſmede zijn fortuin: een ieder paſſ' te raecken.
Geen Godtheit ſlaet het oogh op menſchelijcke zaecken.
De welluſt is alleen het allerhooghſte goet.
De ziel vergaet als 't lijf. de hel is zonder gloet.
Geen bant van maetſchappy houdt menſch aen menſch verbonden.
Gena noch gramſchap wort om hoogh by Godt gevonden.
Men bezige de grijns van godtsdienſt, zooze ons dient,
En anders niet. 't geluck heeft alleman ten vrient.
Wie onder leght, al blijckt zijn pleit en zaeck rechtvaerdigh,
Verlieſt de gunſt des volcks, en is geene eere waerdigh.
Natuur heeft noit gedwaelt uit haer beſcheide ſtreeck,
Ten waer door 't hoogh beleit. zy wanckte, noch bezweeck.
De beurt van teelen, en van baeren, en van ſterven,
Verrotten, en vergaen, opkomen, en bederven,
Bezielt, en onbezielt, het reênloos onvernuft,
En 't redelijcke, elck houdt zijn tijden: niemant ſuft;
Een ieder weet zijn eindt en ooghmerck te bereicken,
Waer toe het wiert geſchickt. deze orden is een teicken
Dat een het al beſtiert, bewaert, en onderhoudt.
Hy blijft dan blint wie hier de Godtheit niet aenſchout,
Die 's weerelts ſcepter voert, waer onder Godts getuigen,
De domſte ſchepſels, zich van zelfs gewilligh buigen.
De godelooſte in top en volle maght geſtelt,
En die geen' vyant vreeſt, noch laegen, noch gewelt,
Hoe dol van tirannye en laſterzucht bezeten,
Bekent 't geen hy verzaeckt by monde, in 't boos geweten,
Dat Godt in wezen is, hem pijnight dagh en nacht,
Verſchijnt, verſchrickt, en dreight, en uitperſt, om met kracht
Te melden wat in 't hol van 't harte leght gedoken,
Daer Godt te recht zit, en geen quaet laet ongewroken.
Zoo veel voorſpellingen van 't geen gebeuren zal,
En aen den vryen wil gebonden hangt, de val,
De droevige ondergangk en opgangk van de ſtaeten,
En rijcken, koningen, en volck, en onderzaeten;
Een iegelijcks geluck, en ongeluck, en tijt;
Wat ieder in zijn bloet of ampten quetſt, en lijdt,
Of endelijck geneeſt, en zalft; de wijze, en orden,
De ry der oirzaecken van al wat ſtaet te worden,
Zoo menigh jaer voorzien, voorzeght, ten trooſt of ſchrick,
En krachtigh uitgevoert, geen uur, geen oogenblick
Noch omzien ſpader dan ter zaecke was beſchoren;

1169,1170 *Waer onder,* enz.: verſta: „waar onder zich de domſte of redelooze ſchepſels buigen en er getuigenis van afleggen." De zin is echter vrij duister geſteld.

1180 *En aen den vryen wil gebonden hangt:* verſta: „dat men naar verkiezing doen of laten kan." — Men zoû echter deze beweering even goed als bewijs tegen 't beſtaan van den vrijen wil kunnen doen gelden, vooral in verband met hetgeen volgt vs. 1188, 1189.

Dat laſtigh zwangergaen van 't geen noch ongeboren
Te baeren ſtaet; getuight en overtuight ons van
De Godtheit, zonder wie dit niemant riecken kan:
Want een verſtant, het welck kan boezemen en dringen
In dees geheimenis der ongeſchape dingen,
Die noch te worden ſtaen, kan lichter alles zien
Wat tegenwoordigh is, en was, en kon geſchiên,
En wat verſtaenbaer is: en kent het dit al t' zamen,
Het kent al 't mogelijcke, en draeght hierom de naemen
Van eene alweetenheit, en alvermogentheit:
Want aller dingen bron, en oirzaeck, is 't beſcheit,
De weetenſchap, en ſchets der zaecken, zelfs waerachtigh,
En die het alles kent is by gevolgh almaghtigh.
Oock leert d' ervaerenheit dat een voorweetenſchap
Van 't ongebeurde zit op eenen hooger trap
Dan 't menſchdom immermeer van onder kan beklimmen;
Naerdien zijne oogen hier verduiſtert zijn van ſchimmen,
En donckre ſchaduwen. zoo ziet een hooger dan
Ten tranſſe uit, daer geen oogh des ſtervers uitzien kan:
En dees is Godt alleen, wiens ongeſtuite ſtraelen
In endeloofheit al wat wegh ſchuilt achterhaelen.
Geen ſchepſel heeft die maght; naerdien 't aenſtaende niet
Bepaelt is in zich zelf, noch in zijne oirzaeck ziet,
Die noch geene oirzaeck is van 't geene kan gebeuren,
Of niet gebeuren. wat verſtant ontſluit de deuren
Van dees verholenheên. om klaer te zien vooruit
Wat worden zal, wat niet, met eenigh vaſt beſluit,
Ten zy 't gezicht zoo ſterck, zoo klaer zy in het ſtaeren,
Dat het de dingen zie, als ofze alreede waren
In wezen, juiſt en net gelijckze zullen zijn,

1200-1213 Verſta: „want Hy, die de bron en oorzaak aller dingen is, is ook tevens Hy die ze alle vooraf beſchikt, gekend en er de konkrete voorſtelling van bezeten heeft, de Opperſte waarheid, de Almachtige. De ervarenis heeft ons bovendien geleerd, dat het boven het bereik van den mensch is, hetgeen nog gebeuren moet vooraf te weten; om dat 's menſchen blik niet dan duister in de toekomst ziet. Alleen een hooger wezen kan vooruitzien waar de blik des ſtervelings niet reikt; en dat hooger wezen is God, wiens oogen overal in het oneindige heen zien. Geen ſchepſel bezit die macht; immers hetgeen nog gebeuren moet hangt af van oorzaken die zelve nog onzeker zijn, en het menſchelijk verſtand is buiten ſtaat om iets zekers te beſluiten aangaande hetgeen al dan niet gebeuren kan, ten zij het wederom zoo verlicht ware, dat het de toekomstige dingen even duidelijk zag als de tegenwoordige, en gelijk God ze van eeuwigheid af bepaald heeft. Voorwaar, de Macht, die hiertoe in ſtaat was, is onbepaald en eindeloos, en er is geene die haar overtreft. Er is in alle zaken een verband, zy hebben alle dezelfde wijze van beſtaan en kunnen maar langs een wijze overſchouwd worden; wie dus op een punt de toekomst ziet, weet die in alles te overzien. Alzoo is de Voorwetenſchap het kenmerk der Godheid alleen."

1206 *Des ſterrers* voor „des ſterfelijken." Zoo ook *Herſchepp.* B. X, vs. 1004.

Zy vernam 't geſteen des ſtervers, *reê verſlagen.*

Eigentlijk zoû men door *ſterrer* naar den aart der taal moeten verſtaan „iemand wiens gewoonte het is te *ſterven*," gelijk men met *drinker, ſpeler,* iemand aanduidt, die zijn gewoonte maakt van te *drinken,* te *ſpelen,* met *bakker, ſchenker,* den zoodanige, wiens beroep of bediening het is, te *bakken,* te *ſchenken:* — en minder juist is de uitdrukking, welke men bezigt, wanneer men, ſprekende van perſonen, die men aan een of ander ſpel heeft bezig gezien, zegt: „ik vroeg aan de *ſpelers,* of zy haast gedaan hadden." Juister zoû men zeggen: „de *ſpelenden.*"

En ſtaen van eeuwigheit beſpiegelt in dien ſchijn,
Gelijckze Godt voorzagh! 't vermogen, dat dit kende,
Is zeker onbepaelt, en kent noch grens, noch ende;
Dewijl men boven dit geen ander ſtercker vint,
En geen toekomenheit zijn helder oogh verblint.
Hier is een redenheit, een wijze, een overtreffen,
En die 't aenſtaende kent in 't een, kan 't al beſeffen.
Voorweetenſchap van 't geen van verre wort verwacht,
Is dan een teken van de Godtheit, in haer kracht;
Eene eigenſchap geenſins medeelbaer aen de minderen,
Gelijckze hangt in Godt. wat kan 't vooruitzien hinderen
Door veerheit! wat kan ſtaen in 't licht van 't alziende oogh!
Wat geeſt of menſch voorzien, dat wort geleert om hoogh
Van Godt, die 't al voorzagh. nu luiſter hoe de zielen
Dit leengoet van voorzien door 's hemels gunſt behielen.
De ziel is zelf een licht, bequaem voor uit te zien
Wat eeuwen lang hier na zal op zijn' tijt geſchiên:
Doch z' is gelijck een kaers en ſchijn in een lantaren,
Die doncker haer verbiet door glazen op te klaeren,
En 't leven en de kracht van haeren ſtrael verſtompt.
Hoe 's lichaems miſt haer meer belemmert, en bedompt,
Zoo veel te minder deeltze in kenniſſe, en in klaerheit:
Maer Godt, de kenner van alle ongeſchape waerheit,
Belieft het midlerwijl te rucken 's menſchen geeſt
Veel hooger van den romp des lichaems en zijn leeft,
Om dus ontboeit van ſtoffe en aerdtſcheit op te ſtijgen
In 't hemelſch kabinet der geeſten; daer verkrijgen
De zielen een gezicht, en oogh, dat verder ziet
Dan d' ooghſtrael uit het hooft, oock klaer, en anders niet
Als waer al 't lichaem oogh. daer wort geen ziel verduiſtert,
Door 's lichaems damp, en wolck, daer ſpreecktze Godt, en luiſtert
Geheimeniſſen van nature noit verſtaen.
Hier draeit voorſpellinge op; dies neem haer' niemant aen
Gelijck een weetenſchap van 't aenſtaende, eene kennis,
Die ploy zet in 't verſtant, door oefninge en gewennis,
Maer voor een drijvende hoedanigheit, en zucht
Haer krachtigh ingedruckt, gelijck het licht in lucht,

1221 *Dat dit kende:* om 't rijm; de zin vorderde: „dat dit *kon*."
1225 *Redenheit:* met dit woord wordt waarſchijnlijk gemeend: „logisch verband."
Een overtreffen: t. w. „met de oogen des verſtands:" *overtreffen* ſtaat hier voor „overzien."
1226 Lees: „die de toekomst gedeeltelijk kent, kan haar geheel doorgronden."
1238 Lees: „die donker zijnde, door hare glazen aan de kaars verbiedt met vollen ſchijn te ſtralen." Men bedenke, dat in Vondels tijd de lantarens nog, zoo niet van hoorn, dan toch van ruw en ongeſlepen glas waren. De vergelijking, hoezeer dichterlijk en juist, is noch duidelijk, noch dichterlijk uitgedrukt.
1242-1243 *Godt, de kenner.... Belieft het:* moest zijn, *den kenner:* zie HUYDEC. *Pr.*, III Deel, blz. 218.
1255 *Een drijvende hoedanigheit:* fraai uitgedrukt, voor „een eigenſchap van den geest om den loop des tijds vooruit te drijven."

En Gode alleen ontleent, wien 't luſt de vergezichten
Der zielen met dien glans en klaerheit toe te lichten,
En onder 't geeſtendom te mengen, en hun hof,
Daer niets gehandelt wort dan goddelijcke ſtof.
Zoo zagh men een gezicht van Cyrus, voor het baeren,
Den wijngaert Aſien beſchaduwen met blaêren.
Dus zagh de moeder van den Grieckſchen weereltvorſt
Den fieren leeu gedruckt op haere zwangre borſt.
De wichlaers zagen, toen Auguſtus wiert geboren,
Hoe hem het groot gebiet des aertboôms was beſchoren.
Zoo droomde Hekuba, in haer' bevruchten ſtant,
Hoe zy een fackel baerde, om Pergamum in brant
Te zetten, als in 't ende aen Paris is gebleecken,
Die Troje door het vier der ſchoone heeft ontſteecken.
Een ry' hiſtorien bezegelt overal
Hoe vaſt de profecy, voor d' uitkomſt van 't geval,
De zaecke tegentradt een menighte van jaeren,
Waer uit de Godtheit zich by elck woude openbaeren.
Vier winden ſtemmen uit vier ſtreecken overeen,
En ſpreecken eene ſpraeck, en wijzen in 't gemeen
Op eenen zelven Godt, die met zijn zonne en wolcken
Beregent en beſchijnt den oogſt van alle volcken,
Van daerze in 't ooſten rijſt, tot daerze in 't weſten zinckt:
En ſchoon de godtsdienſt dwaelt, verbaſtert, of verminckt,
Miſverft, of opgetoit met glimpen, en verniſſen;
Geen afgodiſt, hoe wilt, wil zijne ongodtheit miſſen,
En liever ſtroom, en boom, en bergh, en boſch, en ſteen,
Gedierten, aepetant, woeſtijn, wanſchapenheên,
En monſters, en geſpoock bewierroocken, en eeren,
Dan heel godtsdienſteloos zijne erfgewoonte ontbeeren.
Gebeden, offerhande, altaer, en heilighdom,
En tempels, rijck of arm, de weerelt door alom
Gezaeit, eeu in, eeu uit, en namaels noch te zaeien,
Bewijzen hoe elck een de Godtheit zoeckt te paeien
Door eenigh kerckgebaer: en dees belijdenis

1261,1262 Astyages, koning der Meden, zoû namelijk, volgens Justinus, gedroomd hebben, dat zijn dochter Mandane een wijnſtok baarde, welks bladeren geheel Aziën overſchaduwden. De waarzeggers meenden in dien droom een voorſpelling te zien, dat zy het licht aan een zoon zoû geven, die zijn grootvader van den troon ſtooten en Aziën overheerſchen zoû; en werkelijk had dit met Cyrus plaats.

1263,1264 Ik heb wel gelezen dat Olympias, de moeder van Alexander, die hier bedoeld wordt, voorgaf van een *ſlang* bevrucht te zijn; ook dat er merkwaardige teekens by zijn geboorte plaats hadden, als o. a. het verbranden van Dianaas tempel te Efeſen; doch waar V. het verhaal van dien droom gevonden heeft, is my niet gebleken. Zie BAYLE, *Dict. crit. in v.* Olympias.

1265,1266 Ook van Accia, de moeder van Augustus, was verhaald, dat Apollo, onder de gedaante van een ſlang, dien zoon by haar verwekt had.

1270 Verſta: „die, om dat hy voor Helena in (minne)vuur blaakte, aanleiding gaf tot het ontſteken van het vuur, dat Troje verwoeſtte."

1279 *Daerze: ze* is hier natuurlijk „de zon;" in proza zoû de zin niet in den haak geächt worden; hier, daar geen misvatting mogelijk is, hindert de genomen licentie niet.

1282 *Zijne ongodtheit* voor „zijn afgod."

Getuight dat dit een recht by alle volcken is,
De Godtheit met ontzagh eerbiedigh te bejegenen,
Die d' overtreders ſtraft, godtsdienſtigen kan zegenen.
Dees drift ſchijnt van nature in 's menſchen hart geplant,
En doorgaens voortgereickt, geſterckt van hant tot hant,
Zoo vaſt dat iemant, die het tegendeel wil leeren,
Natuur en heuren ſtaet en recht ſchijnt om te keeren.
Doorreis den aertboôm: vraegh de tijden lang voorheen
Geſleeten, eeu op eeu: bera u met Hebreen,
Chaldeen, Egyptenaers, twee ſlagh van Indiaenen,
Wijsgeerige Arabiers, en Griecken: volgh de vaenen
En arentſtanderden van Rome: ſpreeck den Gal,
Den Tarter, Rus, en Duitſch: zy wijzen overal
Op eenen zelven Godt. hun ſchoolen, prieſterdommen,
Natuurwijze, en Sibille, en ſpreeckenden, en ſtommen,
Op boeckſtaef, ſtarrekunde, en tekens afgerecht,
Een wijſheit, die gebloemt in loofwerck ſpreucken vlecht;
Zy melden eenen Godt, een ongeſchapen wezen.
Zy leeren eenen Godt aenbidden, dienen, vreezen;
Behalve dat men ganſch veraerde wilden vint,
Of eenen waenwijs, die uit ragh een weerelt ſpint,
En eer een dier gelijckt, en gaerne Godt wil derven,
Om, als een ſtinckend kreng, naer lijf en ziel te ſterven.
Dees groote eenſtemmigheit is een bewijs, zoo hecht
En klaer dat niemant Godt kan lochenen met recht.
De wijze en domme beide op eene wijze ſpreecken.
De domme wort by wijl miſleit door booze treken;
De wijze nimmermeer, zoo lang hy 't licht bewaert,
En van dien titel niet verandert, noch veraert.
Wat uit de willekeur des menſchen komt te ſpruiten,
Is ieder niet gemeen, en moet op veelen ſtuiten,
Of wort verſcheidenlijck gevolght, en opgevat,
En niet doorgaends beſtemt, verandert zich, en ſpat
Dan hier dan ginder uit. de wilden zijn genegen
Te volgen hunnen aert, en kromme en ſlimme wegen,
Vermijden wat hun' luſt en booſheit innetoomt.
Zy moſten billijck dan, naerdien de booſheit ſchroomt
Voor Godts rechtvaerdigheit, de Godtheit los verwerpen;
Noch wetenze 't geloof hun kindren in te ſcherpen,

1301 *Twee ſlagh van Indianen: ſlag* is „ſoort"; doch neemt geen meerv. aan, gelijk dit laatſte doet. Wie V. hier echter onder die twee ſoorten van Indianen bedoelt is niet volkomen duidelijk. Oppervlakkig zoû men denken, dat hy hier denkt aan Oost- en West-Indiën; doch uit hetgeen onmiddelijk voorafgaat, en volgt, moet men opmaken, dat hy alleen van Aziatiſche of althands den ouden bekende volkeren ſpreekt: misſchien van de bewoners van het vaſteland van Indiën en van den Indiſchen Archipel.

1306 *Natuurwijze* voor „naturalist, natuurkundige," even als V. elders vaak *letterwijze* voor „letterkundige" bezigt.

Dewijl Godts kennis traegh geſmoort wort in 't gemoedt;
Hoe woeſt en wilt het zy veraert, en opgevoedt;
Hoe bijſter elck verſcheelt van anderen, in 't kennen
Der Godtheit, dieze ontzien te quetſen, en te ſchennen.
Om d' oirzaeck ga te ſlaen, waer door dees kennis ſpruit:
Zy vloeit uit 's hemels mont, of wort geboren uit
Eene overleveringe, of ſchijnbaerheit der dingen
En gront, en grontbewijs, die hunne kracht ontfingen
Uit overtuigingen van reden en beſcheit,
Geenſins te lochenen dan uit hardtneckigheit.
De mont des hemels kon zich zelven niet beliegen,
Geen overlevering der oudren 't kint bedriegen
In zulck een hooftzaeck: want zy merckten uit wat ſtam
En ongeſchapenheit hun wezen oirſprong nam.
Het ſchijnbaer grontbewijs, beſtemt door 't licht van reden,
Kon niemant wederſtaen, als by zich overſtreden,
En door eenſtemmigheit van allen vaſt geſtelt,
Daer overlevering noch Godts orakel gelt;
Een grontbewijs, dat, ſchoon de menſch het wil verdrucken,
In 't hart gewortelt blijft, en niet is uit te rucken.
Het zy orakel dan, of overlevering,
Of licht van reêngebruick, waer door men dit ontfing;
De Godtheit bleeck zoo klaer, dat ſchrandren twijflen, hoe men
Dees kennis heet, of leer, of zelf natuur zal noemen.
Hier ſtuit my een, en zeght: waer toe veel overlegh?
Belieft het u, zoo baen den allerkortſten wegh,
Om Godt te vinden, en dus wijt niet om te draven.
Men hoeft van Memfis ſlechts dry mijlen door te graven
Naer 't roode meer, zoo zeilt de zeeman met een' luft
Uit onze noortzee kort aen d' Indiaenſche kuſt.
Welaen, nu luiſtert toe. Godt is niet ver te zoecken.
De waerheit ſteunt op zich, en hoeft geen bergh van boecken.
Geen droom, noch dronckenſchap benevelt my, die ken
En buiten twijfel ſtel dat ick in wezen ben,
Niet eeuwigh was. zoo quam mijn wezen dan te ſpruiten
Van niet, of van een iet. van niet, dat kan niet ſluiten:
Want niet is maghteloos. zoo ſproot ick van een iet.
Dit iet was eeuwighlijck in wezen voor het niet,
Was 't al, en eenigh al, en kende geene paelen;
Het was 't begin van al wat hier af quam te daelen:
Want was 'er buiten dit iet daetlijx, of in ſchijn,

1345 *Schijnbaer:* hier niet in den zin, die thands uitſluitend aan 't woord gehecht wordt, als tegenover *wezenlijk* ſtaande, maar in dien van „*blijkbaar.*" Vergel. vs. 1353.

1346 *By zich overſtreden* voor „overreed, niet door anderen, maar door zijn eigen verſtand, of zijn eigen geweten."

1358-1360 Hoe jammer, dat DE LESSEPS Vondel niet gekend heeft!

Dat moſt nootzaeckelijck van niet geſproten zijn.
Is dit het enckel al, wat is 'er uitgelezen
Van wijſheit, goetheit, maght, dat in dit louter wezen
Niet entloos uitmunt? klim en klauter nu niet ſteil
Door doornehaegh, en rots: hier is uw hoop, en heil.
Kunt ghy u zelven, en uw' oirſprong overweegen,
De Godtheit loopt u zelf met opene armen tegen.
Dit blijckt dan klaer, het zy men 't kort of lang bepleit,
Dat Godt den menſch inzaeide een zaet en mogentheit
Van redenkavelen op 't geen de zinnen grijpen,
En deelen aen 't verſtant, wanneer het koom te rijpen,
Waer door men ſluiten kan dat een alleen gewis
Van niemant hangt, en dit der wezens oirſprong is,
Die by dit een beſtaen, en willigh, als verbonden,
Gehoorzaemen zijn wet, en almaght. op die gronden
Beruſt d'eenſtemmigheit van 't endeloos getal
Der tongen, zoo gedeelt in zeden overal,
En ſpraecke, en aert, en zin; doch eens in dit beſeffen
Der Godtheit, als een wit, dat ieder ſtaet te treffen,
Om 't wroegen des gemoets te paeien, en t' ontgaen
De ſtraffen, die hierna en nu te wachten ſtaen,
By reuckeloos verzuim van Godts natuur en wezen
Te kennen, en oprecht te minnen, en te vreezen.

HET TWEEDE BOECK.

VAN GODTS EIGENSCHAPPEN.

KORTE INHOUT

VAN

HET TWEEDE BOECK.

1. Voortgang, van het bewijs dat 'er een Godt is, tot Godts eigenſchappen (vs. 1—16), eenighzins afbeeldende hoedaenigh, hoe groot, en wat Godt is (17—26).

2. Onmogelijckheit van uit te ſpreecken wat Godt is (vs. 27—46); en reden van deze onmogelijckheit (47—76).

3. Godt kan niet laeten te zijn (vs. 76—86).

4. Godt is geene ſtof (vs. 87—96). Godt is niet t' zaemen gevoeght (97—104). Begrijpt niets ſtrijdighs noch onnatuurlijcks in zich (105—116). Godt is geen lichaem (117—150), in Godt is niets toevallighs (151—188). Godt is louter wezen (189—194).

5. Het is noodigh Godt in zijne eigenſchappen dieper te beſpiegelen (vs. 195—220). De talrijckheit van veele wezens wijzen naer een eenvouwigh wezen (221—242).

6. Godts eigenſchappen ſtaen eerſt te bewijzen buiten den bijbel, door het licht van nature en reden (vs. 243—256). Alle wijzen ſchrijven Gode zijne eigenſchappen toe (257—272).

7. Godts wezen is eenvouwigh en ongemengt (vs. 273—346).

8. Godt is volkomen (vs. 347—416.)

9. Godt is een, enckel, en alleen (vs. 417—542).

10. Godt is onendigh vs. 543—678).

11. Godt is onmeetbaer (vs. 679—708).

12 Godt is wezentlijck overal tegenwoordigh (vs. 709—746).

13. Godt is onveranderbaer, (vs. 747—762). Tegenworpinge; of dit niet met Godts vryen wille ſtrijt (763—770). Dit wort wederleght (771—806.)

14. Godt is nootwendigh het geen hy is (vs. 870—822). Alle natuurlijcke werckinge is eenpaerigh, en eenerhande (823—832), maer betoomt Godts vryen wil in uiterlijcke werckinge niet (833—844).

15. Godt is onſterfelijck, en 's levens oirſprong (vs 845—872).

16. Godt is eeuwig (vs. 872—926). Onderſcheit tuſchen tijt en eeuwigheit (627—942). Ongerijmtheit in 't lochenen van Godts eeuwigheit (943—958). Hoe heerlijck Godts eeuwigheit is (959—1000).

17 Godt is almagtigh (vs. 1001—1058). Onderſcheit tuſſchen Godts inwendige en uitwendige werckinge (1059—1076).

18. Godt is alwijs (vs. 1077—1097.)

19. Godt is alweetende (vs. 1098—1142).

20. Godt is algoet (vs. 1153—1192). Tegenworpinge, wat d' oirzaeck van het quaet der zeden is (1193—1214), niet Godt (1205—1218), maer het redelijcke ſchepſel, dat veranderbaer, en bekoorbaer, vrywilligh het goet verwaerlooſt, en ten quade overflaet. (1219—1238).

21. Godt is de liefde, (vs. 1239—1258). Uitwerckingen van Godts liefde (1259—1298).

22. Godt is heerſchapper [1]) en eigenaer aller dingen (vs. 1299—1322).

23. Slotrede, beveſtigende Godts voorzienigheit, in zijne uitwendige wercken breeder t' ontvonwen (vs. 1323—1350).

[1]) *Heerſchapper* voor „heerſchappy voerende," een zonderlinge uitdrukking! te meer, daar wy 't woord *heerſchap* bezitten, dat hier voldoende was. De uitgever van 1700 heeft er *herſchepper* van gemaakt, wat wel waar is, doch hier niet te pas komt.

ET licht, dat uit nature en reden ſtraelt, en ſchijnt,
Waer voor onreden vlught, het misverſtant verdwijnt,
Is als een morgenſtar, in 't ooſten opgerezen,
En heeft den ongodiſt verzekert, en bewezen
Dat Godt in wezen is, en niemant aen den dagh
Van dees nootwendigheit, en waerheit twijflen magh,
Ten waer hy, ſnooder dan de dieren, in dit leven
De reden, en 't gebruick van reden, hem gegeven
Van dien algoeden Godt, te ſnoot miſbruicken wou.
Een wachthont blijft zijn' heer, oock in der doot, getrou,
En kent den meeſter, en weldoender, die hem voedde,
Terwijl hy nacht en dagh het huis bewaeckte, en hoedde:
En zou het redelijck vernuft met harte of mont
Miszaecken zijnen heer? gewis de trouwe hont
Beſchaemtze in reden, die den naem van menſchen voeren,
En hunne laſtertong ter noot uit vreeze ſnoeren.
Nu ſtaet ons ga te ſlaen in dees geheimenis
Hoedanigh, en hoe groot, en wie dees Godtheit is,
Zoo verre ons reden en begrijp heur naer kan ſtappen,
En kennen, in nature en aert, en eigenſchappen,
En werck; terwijl de ſchors van 't lijf de ziel belet
Dees klaerheit in haer kracht t' aenſchouwen, zonder ſmet;

2 *Onreden* voor „wie de rede mist, de redelooze."
4 *En heeft*, enz.: namel. in 't vorige Boek.
7 *Snooder* voor „dommer, eilendiger," als meermalen.
14 *Miſzaecken:* 't zelfde als: „verzaken."

En wy, met ſchaduwen en ſterflijckheit betogen,
De Godtheit uit ontzagh met onze eerbiedige oogen
Beſpieglen in 't verſchiet, aen 't hemelſchblaeu gewelf.
De Godtheit kent alleen op 't allernaeuſt zich zelf.
Toen Hiero, dwingelant van Syrakuze, vraeghde
Simonides, wiens ſtijl van dichten hem behaeghde,
Wat Godt was, hielt hy by den wreeden koning aen
Om uitſtel van een' dagh, hem noodigh in 't beraên
Op zulck een zwaere vraegh. de dagh voorby geſtreecken,
Verzocht de dichter noch, om 't antwoort uit te ſpreecken,
Twee dagen uitſtel, en daerna een dubbeltal,
En telckens langer dagh. de dwingelant beval
Hem endelijck beſcheit van dit vertreck te geven:
Toen borſt de dichter uit, door dwang hier toe gedreven:
Hoe ick my langer heb beraên, en afgepijnt,
Hoe my dit duiſterer en min uitſpreeckbaer ſchijnt.
Zelf Ariſtoteles bekent ons hoe 't onmeetbaer,
Waerby men Godt verſtaet en Godtheit, is onweetbaer.
Oock zeght men lichter wat Godt niet is dan wat hy
In wezen is. wie zwijght, en ſchroomt van Gode vry
Te ſpreecken, weet volmaecktſt van Godts natuur te ſpreecken.
De wijſten blijven zelfs in hunnen adem ſteecken.
De tongen ſtamelen in 't noemen van het geen
Onnoembaer is, en noit ontkleet den menſch verſcheen.
D' onmooghlijckheit van Godt in zijn volkomenheden,
Gelijck de ſchepſels, klaer te kennen, ſpruit uit reden.
Het werck des ſchepſels, en 's wercks oirzaeck ſtaen gelijck,
En even eng bepaelt: de Godtheit en de blijck
Der Godtheit in zijn werck al 't ongelijck. de paelen
Des ſchepſels kan men eens, maer nimmer achterhaelen
Den onbepaelden Godt. geene evenredenheit
Is tuſſchen deze bey: want d'Allerhooghſte ontzeit
Zijn werck d' oneindigheit, en ſloot het binnen percken.
Om onze kennis dan, die zwack is, hier te ſtercken,
Ontzeght men eerſt aen al wat uit Godts wezen ſtraelt
Den aert der ſchepſelen, door 's hemels maght bepaelt;
Dan eigent men aen Godt den hooghſten zoo veel punten
Van deughden, als men in 't geſchapen uit ziet munten,
Doch ongelijcker en oneindighlijck in Godt,
Die ons volkomenheit beſnoeit heeft en geknot

35 *Vertreck:* „uitſtel."

49-53 De zin is: „het ſchepſel, en het werk, door het ſchepſel voortgebracht, hebben beiden evenzeer hun vaste grens, en men kan het eene in 't andere naar zekere beginſelen herkennen. Tuſſchen het werk der Godheid daar-en-tegen en de Godheid zelve beſtaat dit verſchil, dat men het eerſte, als binnen grenzen beſloten, kan kennen en bepalen, de Godheid, die aan geen palen gebonden is nimmer."

55 *Zijn werck:* verſta: „aan hetgeen den mensch werkt, aan *het werk des ſchepſels*, waarvan vs. 49 geſproken is.

Van hooger tack en top, op datwe niet en ſteigeren
In hooghmoedt al te ſteil, en hem zijn wierroock weigeren.
Door dit ontzeggen en toe-eigenen van 't een
En 't ander wort dan Godt, naer ons begrijp, beleên,
Noch klaerder door 't ontzegh der dingen, in dit leven
Tot zijn volkomenheit den ſchepſele gegeven:
Want noemt men Godt te recht een ongeſchapenheit,
Dat 's waerheit in haer kracht, en klaer en meer gezeit
Dan iets toe-eigenen aen Godt, het geen de menſchen,
't Zy goetheit, wijſheit, maght, ontfingen naer hun wenſchen:
En ons verſtant begrijpt aldus een zekre maet,
Daer Godts volkomenheit oneindigh hooger gaet,
En geene lucht den geeſt van d' allerſnelſte pennen
Kan draegen, om Godts ſtreeck en voorgang naer te rennen.
Zoo Godt van eeuwigheit uit zich ontſtaet, geen ſchijn
Van reên gedooght dat Godt kon laeten niet te zijn:
Want zellefſtandigheit, die maghtigh is te konnen
Ontſtaen, gedurigh is geweeſt, en noit begonnen,
Of konde worden: maer dit leſte wort ontkent
In Godts nootwendigheit van wezen, zonder endt.
Zoo Godt uit zich ontſtaet, wort d' oirzaeck uitgeſloten,
Door een nootwendigheit uit Godts ontſtaen geſproten:
Maer Godt ontſtaet uit zich: zoo lochent dit beſcheit
Een onbeſtaenbaerheit in Godts beſtandigheit.
De Godtheit is geen ſtof: want ſtof laet zich bootſeeren,
En luiſtert naer de hant, die ſtoffen kan verkeeren.
Oock is geen ſtof 't begin des werckers, die treet voor
In orden, 't werckſtuck volght den wercker op zijn ſpoor.
Is Godt en ſtof het zelve, en een, en onverſcheiden,
Zoo lijdt de Godtheit van zich zelve in 't toebereiden,
En in 't veranderen der ſtoffe, die gevormt
Verbetert of verſlimt, [het welck Godts aert beſtormt,
Zijn louterheit ontkent,] en ſmilt aldus te gader,
Den wercker en de ſtof: dit ſmet de louterſte ader.
Godt lijdt geen koppeling: want wat men t' zaemenſmilt
Is ſpader dan elck deel, dat wijt van Godt verſchilt,
Die geene ſmilting lijdt, en d' eerſte is van al 't ander,
't Welck door een anders maght zich min of meer verander.
't Gemengde is ſcheibaer, en wanneer 't zich ſcheiden laet,
Zoo keert een ieder deel in zijnen eerſten ſtaet,
Dan is het wezen van den mengelklomp verloren.

67,68 De zin is: „nog beter wordt God beleden, door Hem te ontzeggen, (d. i.. „niet toe te eigenen") die hoedanigheden en deugden, welke als menſchelijke eigenſchappen worden beſchouwd, en alleen een betrekkelijke waarde bezitten; terwijl de volkomenheid Gods pozitief en abſoluut is."

68 *Den ſchepſele:* geen drukfout voor *den ſchepſelen*, als uit 't voorafgaande *zijn* blijkt; *den ſchepſele* is hier de ſterke buiging, even als men *den menſche* zegt.

98 *Dat:* verſta: „met betrekking tot zijn eigenſchap."

Dit voeght de Godtheit niet, die blijft gelijck te voren.
Waer eenigh wezen lijdt, daer woelt een ſtrijdigheit
In wezen, en natuur, het welck de vrientſchap ſcheit:
Want waer gelijckheit is van aert, daer valt geen lijden.
Geen gelijckaerdigheit heeft ergens me te ſtrijden.
Deze evenaerdigheit grijpt plaets in Godt alleen:
Zoo wort in Godts natuur geen ſtrijdigheit geleên.
Waer ſtrijt valt, moet in 't endt het zwackſte een ſtercker wijcken.
Maer Godt gevoelt geen' ſtrijt: zoo kan hy niet bezwijcken.
Geen wezen lijdt gewelt uit zich, het welck zijn' aert
Beooreloght, en zijn zelftandigheit bezwaert:
Dus werden geen gewelt, noch onnatuurlijckheden
In Godts zelfſtandigheit en wezen oit geleden.
Godt is geen lichaem, dat zijn maet en leden heeft,
En deelbaer is: want dit zijn heelheit wederſtreeft.
Zoo Godt een lichaem is, en iemant dit begunſtigh';
Een lichaem is alleen natuurlijck, of wiskunſtigh.
Natuurlijck is het niet: want Godt wert noit beweeght.
Wiskunſtigh is het niet: zijn louter wezen veeght
Den toeval uit, die geen wiskunſtigh kan verlaeten,
Dat zijn hoegrootheit heeft, en onderſcheide maeten.
Elck lichaem is bepaelt, in 't ronde, of in 't gekant,
En al 't bepaelde wort begreepen in 't verſtant:
Eer nu ons eng begrijp Godts wezen zal omvatten,
En grooter zijn, zoo moet dees vaſte grontveſt ſpatten.
Een levend lichaem ſtrijckt den prijs voor 't leveloos
In edelheit, en 't geen bezielt wort, leeft altoos
Door 't leven, hierom danck' het lichaem vry het leven,
Dat geene lichaemen in adel voor ziet ſtreven.
Indien nu boven Godt niet eêlers is, wat ſchijn
Verbloemt dat Godts natuur een lichaem zoude zijn?
Godt is geen lichaem, neen: want d' opperſte beweger

106 *De vrientſchap:* namel. „de overeenſtemming, de harmonie der onderſcheiden deelen."
109 *Evenaerdigheit:* een zeer gepast woord om de hier bedoelde eigenſchap Gods aan te duiden, en waarvoor men moeilijk een ſynoniem zoû vinden.
113 *Geen wezen lijdt gewelt uit zich:* vul aan: „maar er moet een oorzaak buiten af zijn, die het geweld aandoet."
114 *Bezwaert:* „bemoeilijkt."
121 *Godt wert noit beweeght:* zoo vs. 135:

d' Opperſte Beweger
Beweeght de lichamen en al 't geſtarrent leger
En blijft zelf onbeweeght.

Zoo ook *Handel.* II: 25: *Op dat ick niet* beweeght *en worde*, en XVII: 13: *quamen ſy oock daer en* beweeghden *de ſchare.* Zie Huydec. *Pr.*, I Deel, blz. 273.
120-123 De zin is: „een lichaam is of natuurlijk (d. i.: „een lichaam, dat een fyziek beſtaan heeft,") of wiskunſtig (d. i.: „een lichaam in abſtrakten zin"): God nu is geen natuurlijk lichaam; want dit kan door een kracht van buiten bewogen worden, en God wordt niet bewogen door zoodanige kracht (zie vs. 135 volgg.): evenmin is God een wiskunſtig lichaam; want de aart van zijn beſtaan is in ſtrijd met den toeval, *accidens*, die onaffcheidbaar is van wiskunſtige lichamen."
128 Wat hier gezegd wordt is minder juist; immers een wiskunſtenaar kan zeer goed het onbepaalde, b. v. de ruimte, begrepen tusſchen de hoeken, die gevormd zijn door twee rechte, elkander doorſnijdende en in 't oneindige verlengde lijnen, bevatten.

Beweeght de lichaemen, en al 't geſtarrent leger,
En blijft zelf onbeweeght; terwijl hy eeuwigh draeit
De hemelronden, dicht met ſtarren overzaeit.
Een lichaem, dat beweeght, beweeght zich zelven mede,
Door toeval: maer die grijpt in Godts natuur geen ſtede:
En Godts nature wort geen lichaem toegepaſt,
Dan van verblinden, die hem zoecken by den taſt:
Als eertijts 't Heidendom d' oneindigheit bekrompen
Beſloot in ruwe ſtof van woeſte mengelklompen,
Of ieder element, of oock in al de vier,
Of in het hemelſch heir, en zijnen ommezwier;
Of noemden Godt de ziel der weerelt tegens reden;
Of maelden hem een' menſch, met ommetreck en leden.
Dus dwaeldenze in den droom, en buiten recht beſcheit,
Onkundigh van Godts zuivre en loutre eenvouwigheit.
De toeval eigentlijck geenſins in Godt kan hangen:
Want wat voltrocken is, dat kan niet meer ontfangen.
De toeval wort alleen het wezen bygezet,
Waeraen noch iet ontbreeckt, eer 't in zijn wezen net
Voltrocken is: maer Godt, verheerlijckt door de ſtraelen
Van zijn volkomenheit, en die begin, noch paelen,
Noch oirzaeck kent, waer door hy tot dees hoogheit klom,
Behoeft den toeval niet tot zijn volkomendom.
Het wezen wort gevolght van toeval, min volkomen.
Dit gaet Godts kroon te na, die wort hem niet benomen
Door onvolkomenheit. Godts loutre eenvouwigheit
Gedooght in ons begrijp ter noot het onderſcheit
Van zellefſtandigheit, en toeval. in Godts wezen
Wort d' enckle wezenheit ten hooghſte ons aengeprezen:
Want Godt is enckel zijn, en wezen; daerom ſluit
Godts loutre eenwezenheit alleen den toeval uit.
Waer toeval ſtant in grijpt, daer zijn verwiſſelingen;
Want toeval, uit zijn' aert, vaert uit en in de dingen.
Wort dan de Godtheit iet toevallighs toegepaſt,
Zoo wortze wiſſelbaer; zoo lijdt de Godtheit laſt:
Maer 't luidt ongoddelijck dat Godts natuur verandere.
Wie huwt dan zelfſtant hier en toeval aen elckandere?
Al wat toevalligheit in zich heeft, is niet al
Het geen zijn aert vereiſcht: want hier het toegeval
Wort buiten 't wezen van zijn ſteunſel zelf gevonden:
Maer Godt is louter al wat in hem is te gronden;

158 *Den toeval*: „het *accidens*, dat gene wat van buiten by komt, in tegenſtelling van het *proprium*, of wat van nature eigen is aan het wezen." Als *toeval* is te beſchouwen hetgeen aan een zaak of perſoon behoort, maar er even goed *niet* aan behooren kon, en dit ſtelt V. by de Godheid — en zeer logisch — onmogelijk. Vergel. ook vs. 174, 175.

173,174 Met andere woorden: „al wat veranderlijk, al wat vatbaar is bate te ontfangen of verlies te lijden, is niet volkomen." Vergelijk hier vs. 287, 187.

176 Leg vooral, tot goed verſtand van dezen regel, den klemtoon op *in*.

Zoo wort de toeval dan met recht in Godt gewraeckt,
Ten waer men in hem zocht iet dat geen Godtheit raeckt.
Godts wezen zelf heeft noit van buiten iets genoten,
Het welck natuurlijck uit zijn wezen blijft geſloten;
Dewijl het buiten zich niet anders leenen kan:
Want niet eenvouwigers, niet zoo eenformighs dan
Godts wezen in zich zelf gelooft wort, en geprezen:
Maer Godts zelfſtandigheit is eigentlijck zijn wezen:
Dus is 't zelfſtandigheit al wat Godts wezen heeft,
Aen wiens eenvouwigheit geen toeval hangt, noch kleeft,
Noch nimmer hechten zal, ten zy men ons wil leeren
Dat Godt verandren kan, vermindren, en vermeeren.
Uit dit ontzeggen vloeit, als uit de bron een vliet,
Dat Godt zijn wezen, en natuur is, anders niet:
Want wou men buiten dit in Godt noch iet gehengen,
Men zou de louterheit van Godt met iet vermengen,
En buiten Godts natuur en zijne louterheit
Iet eigenen aen Godt, 't welck zijn natuur ontzeit.
Dewijl Godts wezen is 't eenvouwighſte van allen,
Zou 't iemants oogh miſſchien en inzicht niet gevallen
In eigenſchappen Godt, met onderſcheit gedeelt,
Te zien door 't zwacke brein des menſchen afgebeelt;
Daer deze eenvouwigheit in 't minſt niet kan gehengen
Haer in verſcheidenheên van dingen te vermengen;
Een mengſel, dat rechtuit met Godts nature ſtrijt.
Wat raet om onzen hals t' ontſlaen van dit verwijt?
Indien hier middel waer Godts wezen te bevatten
Op eene wijze en blick, en zonder uit te ſpatten
Tot dees verſcheidenheên; wy ſchoven flux een ſchot
Voor dees vrymoedigheit, en riepen: Godt is Godt:
Maer dan bleef Godts natuur met zijn hoedanigheden
Noch even onbekent, en buiten 't perck van reden:
Dies dwingen reden, noot, en nut ons toe te treên
Op dees verſcheidenheit, om dit eenvouwighſte Een
Te grijpen dus beknopt, gelijck gemengde dingen,
Die door hun form en ſtof en anders t' zamenhingen:
Want d' Opperſte openbaert zich zelf naer ons verſtant,
In menige eigenſchap, zijn werckſtuck ingeplant,
En 't zienelijck heelal, in zoo verſcheide ſtucken,
Om zijn eenvouwigheit in ieders hart te drucken.
Wie d' eigenſchappen dan der Godtheit gadeſlaet,

183 *Dit ontzeggen:* t. w.: „van den toeval aan Gods wezen."
195-200 De zin is: „dewijl het wezen Gods zelfſtandig, onvermengd, onveranderlijk en alzoo van enkelvoudige natuur is, zoû deze of gene het wellicht ongepast oordeelen, dat men aan God verſchillende eigenſchappen toekende, naar de onvolkomen menſchelijke begrippen geformuleerd; immers die enkelvoudige natuur duldt geen afdeeling in onderſcheidene hoedanigheden."

Gebruicktze als kenbaerheên, geen mengſel in der daet,
Noch veelheit. 't eenigh Een, eenvouwigh, zuiver, ſimpel,
Wort nimmermeer geſplift, noch weet van kreuck, en rimpel.
Het menſchelijck geſlacht, dat in den aenvang vroegh
Zijne oogen op den aert van alle dingen ſloegh,
Zagh eene ontelbaerheit van veel verſcheidenheden
In 't wezen van natuur, van boven tot beneden,
En ſtont, gelijck verbaeſt, voor zulck een groot geſticht.
De wijzen zagen in verſcheidenheên een licht,
Dat hen op eenen wees en allereerſten vader,
Waeruit dees veelheit ſproot; als uit eene eenige ader
Veel beecken; als een boſch van telgen uit een' ſtam.
De waenwijs, toen bedrogh, en baet- en ſtaetzucht quam
Ter weerelt, en het volck van ſimpelheit veraerde,
Genaeckte niet den ſtam, die maght van telgen baerde,
Noch oock de bronaêr, die zoo veele beecken teelt,
Maer nam het werckſtuck aen voor de oirzaeck, en het beelt
Des heeren voor den heer, en eerde d' eigenſchappen
Der ſtoffen zelfs, als Godt. langs deze wenteltrappen
Geraeckt d' ontelbaerheit der Goden vaſt in zwang,
Geſteven door genot, ſchijnheiligheit, en dwang.
Men moet dan d' eigenſchap der dingen onderſcheiden
Van Godt, wiens ooghmerck was ons hooger op te leiden
Naer hem, wiens eigenſchap van 't wezen niet verſcheelt;
Wiens ſimple eenvouwigheit gemengt wort, noch gedeelt.
Om d' eigenſchappen dan des Opperſten t' ontvouwen,
Ten minſte zommigen, en hem hier door t' aenſchouwen
In zijn hoedanigheên, ontleenen wy geen licht
Uit openbaeringen, orakel, en gezicht,
Geſchiedeniſſe, en ſpreuck van Godts gewijde bladen;
Maer zullen met nature en reên ons eerſt beraeden,
Om voegelijck het vlies te lichten van het oogh
Des ſchemerenden, die ten eerſte niet zoo hoogh
Kan opzien in dien glans, en vreeſt geloof te geven
De nimmer faelbre blaên, door 's hemels Geeſt beſchreven,
Die als met zijne hant de hant der ſchrijvren trock.
Hy volge dan natuur en reden met zijn' ſtock.
Wanneer de miſt van 't glas der oogen is geſtreecken,
Zal 't licht opklaeren, daer hy eerſt van zat verſteecken.
Wat Godt ge-eigent wiert met reden en beſcheit
Van wijzen, eeu op eeu, genegen en bereit
Te volgen 't rechte ſpoor van 't opperſte behaegen,
Dat magh den titel van Godts eigenſchap wel draegen.

245,246 *Ontleenen wy geen licht Uit openbaeringen*, enz.: d. i.: „willen wy voor 't oogenblik zoodanige bewijsgronden ter zijde ſtellen als ons door de Openbaring verſchaft worden, en ons," enz.
251 *En vreeſt*: d. i. hier: „en nog aarzelt, twijfelt," enz.

Deze eigenſchappen zijn de weerelt door bekent,
En lang, van hant tot hant, in 't reedlijck brein geprent,
Oock zulx dat zy den naem van redelijck verliezen,
Die voor 't gemeen beſluit den dootſchen onwegh kiezen,
En volgen in woeſtijne, en wildernisſe onnut
Een Heidenſch ſlagh, dat lang den menſch heeft uitgeſchudt.
Het algemeen beſluit der wijzen melt de zotten,
Die eigenzinnigh, hier en daer, te zamen rotten.
Bewijs heeft uit by hen. geen een en twee telt dry.
Zy laſtren 't wackere oogh in hunne ſuffery.
Aldus kan eigen waen verſtant en zin verduiſteren.
Een halsſterck muilpaert wil naer toom noch ſporen luiſteren.
D' eenvouwigheit van Godt gemoetme, en zweeft vooruit,
Een eigenſchap, die ſtip en louter buiten ſluit
De t' zamenſmilting van al 't onderling verbonden;
Een t' zamenſmilting noit in Godts natuur gevonden.
In alle ſchepſlen zijn veel dingen onderſcheên,
Oock in der daet; maer in der dingen ſchepper een
En 't zelve. vraeghtghe hoe Godts eigenſchappen ſcheelen,
Indienze eenvormigh zijn, en d' eenheit hangt in veelen?
Zy zijn alleen in 't brein verſcheiden opgevat,
Naer menſchelijck begrijp, en reden, buiten dat
Vermelt haer onderſcheit geen daetlijckheit van binnen.
De t' zamenſmilting hangt in ons verſtant, en zinnen:
In Godt is louterheit. wie reuckloos anders ſluit,
Voorziet niet wat gedroght uit dezen nevel ſpruit.
Volkomenheit veraert terſtont in 't onvolkomen,
Indien de louterheit Godts wezen wort benomen:
Want ſpreeckt men eigentlijck, de Godtheit blijft altoos
Een louterheit, een geeſt, lichaeme- en ſtoffeloos,
Geenſins aen eengegroeit, onmaghtigh iet te lijden,
Volkomen, ongedeelt, geheel aen alle zijden,
Geenſins deelachtigh, noch beſtaende uit onderſcheit
Van toeval, form, en ſtoffe, en zellefſtandigheit,
Noch eenige oirzaeck, 't zy uitwendigh, of inwendigh.
Dus ſtaet d' eenvouwigheit in louterheit beſtendigh.
Maer 't luſtme dieper in Godts heilighdom te gaen,
Ten dienſt van elck wien 't luſt dees godtsſpraeck te verſtaen.
Wie zou niet wenſchen met de Godtheit te verkeeren,
Om in ootmoedigheit en ſtilheit aen te leeren,
Tot dat, van 't ſterflijck pack ontſlagen, dees gordijn

172 *Halsſterck* voor „halsſtarrig, koppig."

202,203 *Buiten dat Vermelt*, enz.: verſta: „buiten dat beſtaat in de werkelijkheid geen onderſcheid tusſchen de verſchillende, door ons denkbeeldig aangenomen eigenſchappen."

301 *Van 't ſterflijck pack ontſlagen:* deze woorden hangen natuurlijk niet, gelijk de konſtruktie zoû medebrengen, van *gordijn* af; maar ſtaan op zich zelve, voor „wanneer wy zullen ontſlagen zijn van 't ſterfelijk pak."

Geſchoven werde, en Godt ons levendigh verſchijn'?
Die d' eerſte wercker is der ſtoffe koſt niet wezen
Dan ſtoffeloos, naerdien zelfs d' eerſte ſtoffen rezen
Uit zijne alwerckzaemheit: hierom is Godt geen ſtof.
De ſtof, indienze wercke en voortbreng' fijn en grof,
Verandert, en veraert: maer Godt blijft onbewogen,
En wil veraerden noch verandering gedoogen,
In zijn natuur; zoo kan de Godtheit ſtofwijs niet
De ſteun en oirzaeck of beginſel zijn van iet.
Wil Godts eenvouwigheit geen lijbre maght gehengen
In zich, zoo kan geen maght zijn louterheit vermengen.
Waer mengſel is, daer zijn verſcheide dingen een,
Verknocht door eenen bant te zamen in 't gemeen,
En dees verknochtheit eiſcht een oirzaeck tot verbinden;
Zoo moſt men buiten Godt een' t' zamenhechter vinden,
Die voor dit mengſel leefde, en 't mengſel t' zamen lijmt:
Maer deze haegemunt klinckt valſch, en ongerijmt.
De ſtoffeſcheider kan gemengde ſtoffen ſcheiden,
Dies eiſcht de mengelklomp een' ſcheitsman tuſſchen beiden,
En d' algemeene bant, die 't mengſel t' zamenhielt,
Gebroken, als een ſnoer, zoo leght de klomp vernielt.
Gezonde reden kan van Godt dit geenſins dencken:
Want zijne louterheit zich nergens door laet krencken.
In alle mengſelen beſtaet hun deught in 't deel
Zoo groot noch edel niet, als t' zamen in 't geheel;
Ick ſpreeck van deught en waerde in dit geheel begreepen:
Want een gedeelde waerde is ſlechter, meer beneepen
In 't deel dan in 't geheel. beſtaet Godts waerde dan
By 't mengſel van 't geheel, zoo moet de Godtheit van
Een ieder deel en lidt haer deught en waerde ontleenen:
Dat's onvolkomenheit, die noit heeft doof geſcheenen
Godts louterheit, en glans, die geen vermengen lijdt,
En rijck in 't eenigh is. geen aenſtoot, hoe men wrijt,
Kan Godts eenvouwigheit van haeren glans verſteecken.
Een diamant alleen kan diamantſteen breecken.
't Getal van een gaet voor 't meervouwigh. in het veel
Heeft menigh enckel een alleen zijn eenigh deel:
Wie durf dan Godt, die 't eerſt van al is, laeger zetten,

302 *Geſchoven* voor „weggeſchoven, opengeſchoven."

318 *Haegemunt:* „ſlechte, ongangbare munt," *numisma exprobratum*, zie KILIAEN *in v.* Zoo zegt HUYGHENS in zijn *Spaenſche wijsheit*, n°. 1008:

Als ſ' in doncker wordt getelt,
Gaet de Haegh-munt *voor goed geld.*

Even als *Hagemunt* zeide men *Hagepreêker*, *hageſchool*, voor de zoodanige, die niet door 't openbaar gezach waren gewettigd. Zoo ook Deel V, blz. 733, *haeghaltaer*. Het woord *haag* brengt daar overal de gedachte mede aan: „zwerver, landlooper."

325,326 De zin is: „de dengdzaamheid van een mengſel beſtaat niet zoo zeer in de voortreffelijkheid van een der beſtanddeelen, hoe groot ook en edel, maar in de volkomen harmony der deelen."

En 't ongemengelt een met mengeltal beſmetten!
Godt leent van buiten geen nootwendigheit, maer geeft
Nootwendigheit aen al wat op zijn wezen zweeft.
Dus blijft geheel en al hier 't mengſel uitgeſloten,
Het welck beſtaet uit veele, in eenen klomp gegoten.
Eenvouwigheit verworpt de veelheit, en houdt ſtant
Als veelheit inneſtort, door 't ſpringen van den bant.
Volkomenheit bezit in Godt de hooghſte trappen,
En ſtraelt, gelijck een zon, uit al Godts eigenſchappen,
Met zulck een' vollen glans, dat ghy niet noemen kunt
Een eigenſchap, waerin haer licht niet uit en munt.
Zoo deze in Godt bezweem, de Godtheit moſt bezwijmen.
Och, ofze mijnen geeſt met haeren gloet in 't rijmen
Ontſtack, hoe zou men Godt zien gloeien in mijn dicht,
Dat nu niet ſteigren kan in 't ongenaeckbre licht
Van Godts volkomenheit, waer van in 't aerdtſche leven
Den ſchepſelen alleen een vonckſken is gegeven!
Verbeelt u eens, wat is gezicht, en ſcherp gehoor,
In oogh en oor? en Godt is enckel oogh en oor.
Wat hoort, wat ziet hy niet, die zich laet zien noch hooren,
Dan in een' ſchijn en klanck, uit dien volbouden toren,
Wiens ſpits het al deurboort, en altijt hooger rijſt,
Daer lucht noch geeſt een pen kan draegen, die niet yſt,
En naeu in 't ſtijgen heeft den laeghſten trans getroffen,
Of zy komt al verbaeſt van boven nederploffen,
En roept: ſluit d' oogen toe, en ſtaeck uw onderwint:
In Godts volkomenheit zijn alle ſtarren blint.
Begrijp beknopt al wat ghy buiten Godt moet loven,
De Godtheit gaetze in haer volkomenheên te boven.
Zy ſteunt niet buiten zich, maer blijft onwrickbaer ſtaen
In haer eenvouwigheit. geſchape wezens ſlaen
Alleen het oogh op haer volkomenheên te zamen,
En hun bepaeltheit zwicht, en moet zich billijck ſchaemen
Voor 't onbepaelde goet, dat alle goet bepaelt,
En medeelt van zijn deught, die entloos nederſtraelt,
En neêrvloeit in 't heelal. de Godtheit, uit de toppen
Van haer volkomenheit, ſtort neder, als by droppen,
De gaven van dit goet, naer dat het haer behaeght,
Daer elck den titel van volkomenheit af draeght
Naer d' uitgift, afgeſtort van 's hemels tinne en daecken,
By geen volkomenheên van laeger te genaecken;
Want wie 't oneffen der volkomenheên gelijckt
By een, bevint hoe hier het minder 't meerder wijckt;
En als men 't meeſte goet bejegent, in dees ſchimmen,

365 *Onderuint* voor „onderwinden, peging."

[Want dit heelal is nacht by Godt] dan baet geen klimmen
Naer hooger, en men blijft voor 't allerhooghſte ſtaen,
't Welck volſtaet, en hier hangt niet onvolkomens aen.
Wat deught den ſchepſelen, Godts werck, wiert ingeſchapen,
Die was in d' oirzaeck eerſt, als 't koningklijcke wapen
In 't gouden zegel, eer het ſtont in waſch geprent.
Dus blijckt, in 't endigh en 't volkomen, zonder endt,
Eene evenaerdigheit in deughden: want zy zweemen
Naer Godts volkomenheên, daer zy haer kracht uit neemen;
Hoewelze oneindelijck in d' oirzaeck munten uit,
Doch eindigh in het werck, dat uit zijne oirzaeck ſpruit.
In 't noodige beſtaen van Godts volkomen wezen,
't Welck niet kan niet beſtaen, wort zulcks ons aengeprezen
't Volkomen wezen van deze onuitputbre bron,
Dat zoo dit wezen niet in wezen wezen kon,
Het waer de bronaêr niet noch oirſprong van de ſtroomen,
Die zulck een' Oceaen uitlevren. dit volkomen
Stuit nergens op een ſtrant, wort nimmermeer gepeilt
Van dieploot, noch vernuft, dat op dien afgront zeilt.
In dees volkomenheit is zadtheit, en genoegen.
Hier mangelt niet: hier is niet anders by te voegen:
Gelijck een ſchael, vol wijns geſchoncken aen den rant,
Geen druppel meer verzwelght: gelijck de zon, van brant
En levend licht en gloet doorſtraelt, doorgloeit ten vollen,
Geen' gloet in haeren kloot, terwijlwe hem zien rollen,
Rontom de weereltkloot om hoogh, meer zwelgen kan:
Gelijck de lucht volpropt, niets ydel laet noch wan.
Maer laet ootmoedigheit de ſtoute tong betoomen:
Haer onvolkomenheit ontluiſtert Godts volkomen,
En ſtamelt woort op woort. de ſchildergeeſt verdwaelt,
Die met zijn doove verf het vier van Troje maelt,
Of 't gloeien van de zon, gelijckze ſtraelt in 't leven.
Waerom? geen doove ſtof is zulck een kracht gegeven.
Godts enckele eenigheit in wezen vloeit en drijft
Uit zijne eenvouwigheit, die buiten mengſel blijft,
En geenſins t' zamenhangt uit ondereengegoten
Verſcheidenheên; gelijck al wat uit ſtof geſproten,
Door eenen bant verknocht, uit form en ſtof beſtaet,
En weêr aen deelen ſpat, in 't breecken van den draet.
In d' eenigheit wort Godts volkomenheit gevonden,
Die geenen bant behoeft, en al wat hangt verbonden
In adel overtreft, en roept: ick ben 't alleen,
Die uit my zelve ontſta, het eenigh louter een,
Waeruit d' ontelbaerheit van zoo verſcheide dingen,

410 *Wan:* „ledig, ydel." 't Is 't Lat. *vanum.*

Als beecken uit haer bron, eene enckelheit ontfingen,
En daerze in eindigen. Godts enckelheit ſtelt maet
Aen elcks hoedaenigheit, hoegrootheit, aert, en ſtaet.
Oock blijcktze in ieder werck, het welck in alle deelen
Zijne oirzaeck dancken moet: en naerdemael de veelen
Of veelheit in getal, en eene eenzelfheit vaſt,
Als eigenſchappen, ſtaen de wezens toegepaſt,
En deze eenzellefheit en veelheit, als de ſtraelen
Van water, uit haer bron, het enckle wezen, daelen,
Zoo blijft deze eenigheit een eigenſchap, geplant
In 't wezen, op zich zelf, in eenen vaſten ſtant.
Kan geen volkomenheit den Opperſten gebreecken,
Zoo kan geen menighte van Goden hem verſteecken
Van d' enckele eenigheit; 't en waer men tegens reên
Optellen wilde meer volkomenheên dan een:
Maar dit beſchaemt zich zelf, naerdien de troongenooten
Door onvolkomenheên, uit hunnen troon geſtooten,
Ter aerde ſtorten, in den twiſt om 't onderſcheit.
Het hemelſch hof gedooght in d' Oppermajeſteit
Geen mangel, nochte ſmet; dies onderſcheit de ſprengkel
Der onvolkomenheit Godts eenigh een en enckel
Van d' opgetelde Goôn en Godtheên, lang alom
De weerelt door gezaeit, by 't blinde afgodendom:
Hoewelze noch doorgaens in top een Godtheit zetten,
Van zoo veel minderen gehoorzaemt in haer wetten.
Waer d' allerhooghſte maght in veelen zit gedeelt,
Is geene monarchy; want geen regeerder ſcheelt
Van anderen, naerdien zy evenmoedigh draven,
En een' gemeenen laſt gelijckerhant hanthaven:
Dus blijckt in dit gebiet een medeelachtigheit
Van maght, en van gezagh, en glans, en majeſteit;
Want ieder draeght zijn deel: zal nu de ſtaetbant klemmen,
Die dees gedeeltheit bint, zoo gelt 'er overſtemmen,
En elck byzonder zwicht voor 't algemeen gebiet:
Dat voeght den aertsmonarch des hemels zeker niet;
Dies zit eene enckle maght in top van 't rijck der rijcken,
En 't laeger moet de vlagh voor 't enckel eenigh ſtrijcken.
Dit blijckt ons in nature, in burgerlijck gezagh,
En kunſt. een zon verlicht al 't aertrijck met den dagh.
Een ziel alleen regeert in 't lichaem al de leden,
Een veltheer 't gantſche heir, een vorſt zoo veele ſteden,
Een eenigh roer de hulck, in 't grondelooze nat.
Een uurwerckveder drijft zoo menig yſren radt:
Op dat ick overſla den koning van de byen,
Die onder 't eenigh hooft te velde gaen, en ſtryen.
Zoo ſtaet, natuur en kunſt ons tot dees waerheit leidt,

Wie lochent dan met recht Godts enckele eenigheit,
Die ſtaeten wetten ſtelt, de vorſten kan regeeren,
Natuur in wezen houdt, de kunſten doet vermeeren?
Wat overeenkomſt van een veelheit ſpruit uit een,
Die moet nootzaeckelijck beſtaen by een alleen:
Nu zienwe in elck geſlacht een eenigh, 't welck de veelen
Een maet verſtreckt; aldus ontfangen zy en deelen
't Meervouwigh uit het een: maer d'overeenkomſt van
't Meervouwigh ſteunt alleen op 't wezen: hierom kan
Geen veelheit, maer het een, voor andren uitgelezen,
Alleen 't beginſel van alle andre dingen wezen.
Het eigen wezen van al wat gevonden wort
Is een alleen; maer Godt, in veelen uitgeſtort,
Alleen zijn wezen is, en anders niet. waer blijven
De droomers nu, die meer dan eene Godtheit drijven?
Daer menige ordens zijn, in hoogheit ongelijck,
Zal 't noodigh zijn dat d' een voor d' andere orden wijck'
In waerde, en in gezagh; of ſtaenze t' zamen effen,
Zoo deelenze in haer ſtaet; zoo magh zich geen verheffen;
Want elck ontleent en treckt uit 's anders haere maght:
Zoo heeft dan elck gebreck van heerlijckheit, en kracht,
En geen van allen is voltrocken, en volkomen.
Dit kan men niet van Godt gevoelen, zonder ſchroomen,
Die door volkomenheit de kroon der kroonen ſpant,
Daer 't enckel een in blinckt, de ſchoonſte diamant.
Indien de Godtheit quaem t' aenſchouwen haers gelijcken,
Zy moſt haer veêr en kroon voor eenen Fenix ſtrijcken,
Die zijn geheilight hooft verheft in onzen dagh,
En bromt, naerdien hy noit zijn wedergade zagh;
Terwijl met zonnegout en purper, om zijn vlogels,
Beſprengkelt, en gevolght van eenen ſtoet, geen vogels
Hem onder d' oogen zien dan met eerbiedigheit,
Daer zulck een regenboogh den eenigen geleit
Naer d' oude Zonneſtadt, gewoon de fenixveêren
Met tempel en altaer en wierroockvaten t' eeren,
In ſtede van den Godt, die enckel blijft en een,
En alle ſchoonheit ſchiep, daer oit de zon op ſcheen.
Men vraege Trismegiſt, in wijſheit hoogh te zetten,
Die den Egyptenaer door onderwijs en wetten
Zoo lang van overouts Godts licht ontſteecken heeft,
Waerom hem 't volck den naem van Drymael grootſte geeft.
Helaes, had Zonneſtadt behartight 's helts geboden,
Zy zou Godts enckelheit, in endelooze Goden,
Niet lochenen, door vier, altaer, en offerſmoock,

507 *Zonneſtadt:* „Heliopolis."
511 *Trismegiſt:* zie over dezen het aanget. Deel VI, blz. 119.

Noch dieren niet alleen, maer geen ajuin en loock,
Als Godtheên, eeren, en die gruwelen verbloemen.
Hy noemt Godt naemloos; want men hoeft hem niet te noemen,
Die geenen naem behoeft, nu 's wezens enckelheit,
Zijn eigenſchap, hem klaer van andren onderſcheit.
Dus ſpreeckt dit groot vernuft. dit leeren tien Sibillen
De leerzaemen, die Godt en waerheit leeren willen.
De wijſte wijzen zelfs, befaemt in 't Heidendom,
Beſtemmen eenen Godt, en d' eenigheit alom;
Hoewel dees kennis wiert benevelt van veel droomen,
En 't licht, als door een wolck, hun toeſtraelde onvolkomen,
Die meer tot welluſten en ydelheit gezint,
Of traegh in 't onderzoeck, te reuckeloos en blint,
Op 't ſpoor van blinden, vaſt den onwegh innefloegen,
En in 't verſcheenen licht zich al t' ondanckbaer droegen.
Dus raeckt de logentael in zwang, met eenen ſchijn
Van waerheit, en zy ſnoerde een' aenhang aen haer lijn.
Godts eenige enckelheit wort godeloos gelaſtert.
Der Goden aental groeit, terwijl het volck verbaſtert.
De ſpraeck der wijzen volght 't meervoudige getal
Van Goden, naer den ſtijl, de ſtaetzucht ten geval.
De reuckeloofheit kan den middelwegh niet raemen:
Zy lochent d' enckelheit of lochentze al te zaemen.
Dees eert geen Godtheit, die, veel hondert aen een riſt.
Dit paſt den afgodiſt, en dat den ongodiſt.
Dat Godt oneindigh is, voor 't licht van reden bloot leit,
Die hem volkomen ſchat in wezen, in hoegrootheit,
In zijn hoedaenigheit, in wijſheit, goetheit, maght,
En ieder eigenſchap, uitwercking, deught, en kracht.
Al watghe in Godt gemoet, getuight hy is onendigh;
Het zy hy zich beſpiegle inwendigh, of uitwendigh;
Inwendigh, in ontſtaen en wezen onbepaelt;
Uitwendigh, in 't heelal, dat uit zijn wezen ſtraelt;
Hy ziet d' oneindigheit omvatten al 't volkomen,
En 't wezen, en ontſtaen, en al wat uitgenomen

513 *Tien Sibillen:* wy weten, dat de naam van *Sibillen* gegeven werd aan waarzegſters onder de Heidenen, die met een hooger licht begunſtigd waren, en waarvan ſommige, zoo men beweert, de komst van den Meſſias of een zijner bedrijven voorſpeld hebben, wat zeker wel zoo zijn zal; want wie een weinigje goeden wil bezit, zal altijd zeer licht voor profecy aannemen wat een ander, met een weinigje vernuft begaafd, hem als zoodanig wil opdringen; en zoo kostte 't Mahomet weinig moeite, zijn leerlingen te beduiden, dat hy de „Trooster" was, door 't Evangelie beloofd. — Bovendien ſchijnt het aan geen twijfel onderhevig, of vele der zoogenaamde Sibyllijnſche orakelen, waar men zich in de eerſte kristeneeuwen op beriep, zijn geſchreven na de gebeurtenisſen die zy heetten te voorſpellen: — voor 't overige worden de *tien Sibillen*, waar V. van gewaagt, in de geſchiedenis aldus vermeld: de Delfiſche, die lang voor den Trojaanſchen oorlog zoû geprofeteerd hebben: de Erythreeſche, de Kumeeſche, de Kumaanſche, de Samiſche, de Hellespontiſche, de Libyſche, de Perziſche, de Frygiſche en de Tiburſche. Volgends P. PETIT, die in 1666 een werk uitgaf, *de Sibylla*, zoû er niet meer dan eene Sibille beſtaan hebben, Herofyle genaamd, die te Erythrea geboren werd en te Kume in Italiën overleed.

531 *Den onwegh* voor „den verkeerden weg," als meermalen.

Wat heerlijck in hem ſchuilt, of uitſchijnt in het oogh
Der ſchepſelen: hoe diep, hoe lang, hoe breet, hoe hoogh,
Geen wezen is 'er, niets uitneemende geſproten,
Dat van zijn wezen niet bevat wort, en beſloten
In d' aertsvolkomenheit van zijne oneindigheit.
Dees hemelſche eigenſchap den ſchepper onderſcheit
Van 't ſchepſel, onvoorzien van zulck een prachtigh wapen;
Hoewel 't ontzeght in Godt en Godtheit 't geen 't geſchapen
Bepaelt, het ſtelt nochtans iet onbegrijpzaems vaſt,
Dat d' onbegreepenheit van Godts nature paſt.
D' Atheenſche wijſheit pooght in dit geheim te dringen,
En noemt de Godtheit Pan, of d' Alheit aller dingen;
Want wat 'er is, en was, en namaels worden zal,
Verbeelt u endeloos de Godtheit is het al,
Der dingen Oceaen, naerdien men daer kan viſſchen
Ontelbren overvloet van licht, geſtalteniſſen,
Schakeerſel, wezens, deught, en haer volkomenheên,
Als in een' boezem van al 't edelſte by een.
Hier wenſchte ick tong, en tael, om uit te ſpreecken hoe men
Der dingen eerſte en endt met eenen naem zou noemen,
Die naemloos is, en blijft, en geenen naem begeert,
Of naemen zonder endt, waer door hy wort vol-eert,
En teffens uitgedruckt. wat tong heeft dit vermogen?
Geen tong: want wiſt men dit, Godt bleef niet onvoltogen
In zijnen ommetreck; wanneer men in de ſchool
Van Griecken zulck een zon wil tekenen met kool.
Maer om d' oneindigheit naer 't leven af te maelen,
Behoeftze zelf van zelf in ons verſtant te daelen,
Zich uit te ſchilderen in haer oneindigh licht:
Al maeltze zich ten deele in 't eindigh voor 't gezicht
Der menſchen, die den dagh der Godtheit lang verſliepen,
Hoe klaer dees opging, en gezien wiert in 't verdiepen
En in 't verhoogen van het licht en duiſternis
Der ſchepſelen, waerin Godt onvolkomen is
T' aenſchouwen, noch ter tijt, tot dat de ziele ontbonden
Het morgenlicht verſchijn', van nacht noch avontſtonden
Gevolght, en nagetreên, en zy verdraegen magh
D' oneindigheit te zien, op haeren ſchoonſten dagh.
Indien oneindigheit Godts wezen wiert benomen,
Dat lochende terſtont 't volkomenſte volkomen
In wezen, en ontſtaen, nootwendigheit, en kracht,
Uitwerckinge, enckelheit, eenvouwigheit, en maght,

564 *Pan:* zie de Opdracht der *Leeuwendalers*, Deel V, blz. 596.
573 *Die naemloos is: die* zoû naar de konſtruktie ſlaan op het voorafgaande *naem*, dat mann. is, doch ſlaat in de daad op: *der dingen eerſte en endt*, namel. „God."

En wat dit wezen, dat onmengbaer onverſcheiden
In eigenſchappen is, gedurigh zal geleiden.
Godts eigenſchappen, wat vernuft hier tegens ſtorm,
Om haer te monſteren door onderſcheit van form,
Zijn niet dan loutre form, en wezen al te zamen.
De zwackheit van 't verſtant wil door verſcheide naemen
Vereedlen Godts natuur, en wezen: maer dit munt
Niet goddelijcker uit dan op 't uitſteeckend punt
Van d' eenige enckelheit des wezens. wat byzonder
In 't brein wort opgevat, dat hangt begrepen onder
Het wezen. noem nu vry al watghe noemen wilt;
Ick hoor geene eigenſchap, die 't allerminſt verſchilt
Van d' ander. ſchijnt u dit te doncker en te duiſter;
De reden toont het u met blijck, en heldren luiſter.
Wat door een zelve form, die louter, ongemengt,
En onbepaelt is, zoo veele eigenſchappen brengt
Aen zich, en onder zich, gewis dat is een teken
Van boven anderen in hoogheit uit te ſteecken,
Die, door verſcheidenheên van formen en van reên,
En noch bepaelt, dit goet bezitten in 't gemeen.
Indien nu onderſcheit van ongelijcke trappen
In Godts des Opperſten heilbaerende eigenſchappen
En zuiver wezen waer, zoo zou 't oneindigh ſchoon
Door eenerhande form en reên niet deze kroon
Bereicken, maer een ſnoer van perlen t' zamenlezen,
Uit veel verſcheidenheên van 't ingekrompen wezen.
Godt zou door d' eene form onmeetbaer zijn geacht,
Door d' andre wijs, en goet, door d' andre d' eerſte maght:
Dat voeght zijn grootheit niet: want onderſcheit van veelen
Aen een verbonden, ſtelt een heelheit toe uit deelen:
En wat 's eenvouwigheit in wezen en beſtaen
Doch anders als verſchil, en mengſelen verſmaên?
Wie rijck by zich is hoeft niet meer by een te raepen:
Dat voeght geſchapenheit, maer geenſins 't ongeſchapen.
Is tuſſchen eigenſchap en wezen onderſcheit
In Godt, zoo leent het iet: dit quetſt Godts majeſteit.
Waer onderſcheit beſtaet, daer wort iet aengewonnen,
Dat uit den wortel vloeit van 't wezen, noit begonnen.
Indien zijne eigenſchap in 't wezen niet beſtaet,
En onderſcheiden wort van 't wezen in der daet;
Zoo moet menze elders dan uit 's wezens boezem haelen.

595,596 Verſta: „en wat voortdurend de natuur zal blijven uitmaken van dit wezen, welks eigenſchappen een en onvermengbaar zijn."

600-603 Lees: „het zwakke verſtand wil God verheerlijken, door Hem verſcheiden namen toe te kennen, aan zijn verheven eigenſchappen ontleend; maar men kan er Hem geen ſchenken, Zijner meer waardig, dan dien van *Een* te zijn."

Wie zulck een kluwen zoeckt zal wijt van Godt verdwaelen.
En ſchoon Godts eigenſchap en wezen, als gedeelt
En formwijs, ſtaen in 't brein byzonder afgebeelt,
Nochtans wort hier door niet gelochent noch beſtreden
D' eenvouwighſte enckelheit van Godts volkomenheden;
Naerdien dit onderſcheit in haer geen' voetſtap plant,
Maer buiten Godts natuur, in 't menſchelijck verſtant,
Het welck, hoe ſcherp wy oock vernuft en zinnen ſlijpen,
Te plomp blijft om geheel Godts hoogheit te begrijpen,
Gelijckze in wezen is; of naer d' eenvouwigheit,
Eenvormigh op het hooghſte, en ſchuw van onderſcheit:
Maer wy begrijpen Godt ſlechts ſtuckwijze, onvoltogen,
Naer d' evenredenheit des ſchepſels, dat onze oogen
Alleen een' blick en ſchijn en ſtrael der Godtheit geeft;
Een geeſt, die heimelijck in alle dingen zweeft:
Want zou Godts eigenſchap zich eigentlijck ſchakeeren,
Gelijckze in ons begrijp, genegen aen te leeren,
Zich ſpiegelt, blick op blick; gewis in allen ſchijn
De regenboogh zou min dan Godt verſcheiden zijn.
D' oneindigheit van Godt, te vatten noch begrijpen,
Zich van geen tijt noch plaets laet ſluiten en benijpen,
Noch menſchelijck verſtant, te kranck om in der daet
Dit wezen aen te zien, in top van zijnen ſtaet.
D' oneindigheit zweeft op onachterhaelbre pennen,
En beelt zich uit in 't brein, door kennen en niet kennen
Van Godt, en alles wat den dingen ingeſtort
Beknopt in hem alleen by-een gevonden wort,
Ten minſte naer de kracht, waer door hy eeuwigh zwanger,
Zich uitbreide in der tijt, of korter, ofte langer.
Verbeelt u eens, ghy zaeght in eenen blick op een
Geſtapelt al het ſchoon, en alle uitneementheên
Der ſchepſelen, wat zou dit zien genoegen baeren!
Hoe zou uw ziel, geraeckt van brant en yver, vaeren
Ten lichaeme uit, om zulck een ſchoonheit en genot!
Dit 's eindigh: denck nu, wat 's oneindigheit van Godt.
Schoon Godt d' onendigheit alleen is, nochtans dwerrelt
Het hooft van Epikuur, als hy 't begrijp der weerelt
Onendigh noemen durf, en drijft dat dit heelal
Beſtaet uit weerelden, verknocht aen maet, noch tal;
Uit weerelden gebout van vezelen, die drijven,
Of kleven: midlerwijl laet hy een ruimte blijven,
En ledigheit, op dat elck lichaem zich beweegh'.
Zoo droomt hy, en noch acht Lukrees dien droomer ſneêgh.
Nu geeft onmeetbaerheit d' oneindigheit 't geleide:
Want waer men d' eene vint, daer vint menze alle beide,
Oock d' overalheit van Godts tegenwoordigheit,

Een eigenſchap, die niet van 't eeuwigh wezen ſcheit.
Wie Godts oneindigheit in zijn beſpiegelingen
Beſtemt, zal d' andre mede oock alſins door zien dringen.
Onmeetbaerheit begrijpt het al wat uitgeſtort
Van Godt, oock binnen Godts natuur begrepen wort,
In wezen, en in kracht: want zoo 't vernuft wil vaeren
Op dezen Oceaen der wezens, zijne baeren
Gaen weiden, zonder ſtrant. waerheen 't vernuft zich went,
Het ziet een bare zee, een enckel element,
Een eenigh aengezicht der Godtheit aen met vreezen,
En ootmoedt en ontzagh. op Godts ongrondigh wezen
Drijft dit heelal, gelijck een ſpongie in 't zoute nat,
Doortrocken van de zee, van ſchuim en water zadt.
De kracht en 't wezen van de Godtheit leeft volkomen
In d' allerminſte ſtip. waer Godt niet wort vernomen
Is nergens: want hy is al teffens, naer zijn maght
En wezen, overal. geen duiſternis, geen nacht
Ontſchuilt zijn alziende oogh. geveinſtheit noch gepeinzen
Ontſchuilen 't eeuwigh licht, dat heenſtraelt door het veinzen,
In 't hart zit, en van 't oogh der ziel de nevels vaeght,
Dies Godt met recht den naem van hartekenner draeght.
Maer ſchoon de Godtheit ons gedachten klaer kan weeten
Door d' alomwezenheit, nochtans Godts ongemeeten
Hoegrootheit is hier in volkomener in glans,
Naerdienze wezentlijck, en eigentlijck, en gantſch
Het al vervult en propt, en niets laet ledigh blijven,
Zoo wel beneên 't geſtarnte, als daer geen ſtarren drijven.
Dees alomwezenheit des wezens, ſchoonze vloeit
Zelfſtandigh overal in allen, en doorgloeit
En onderhoudt, en voedt zoo veel geſchapeniſſen,
Noch wortze niet getaſt, noch hoeft geen ſmet te wiſſen
Uit haere louterheit: gelijck des menſchen ziel
Na'et zielen van het lijf een ſmet van 't lichaem hiel:
Want Godt is plaetſeloos alſins in alle dingen
Zoo tegenwoordigh, dat hy alles kan doordringen,
En blijven ſmetteloos in wezen, endtloos wijdt
Geſcheiden van al 't geen beſtaet in plaetſe, en tijt.
Hy blijft in louterheit van wezen dicht geſloten.

682 *Ongrondigh* voor „ondoorgrondelijk."

683 *Gelijck een ſpongie:* een *ſpons:* zie hierboven, Boeck I, vs. 723, blz. 412. Deze vergelijking van 't Heelal met een *ſpons* moge duidelijk zijn en tot de oogen ſpreken, verheven is zy niet. By het bezigen van beelden behoort men er zoodanige te kiezen, die de beteekende zaak onder meer grootſche en edele afmetingen voorſtellen, niet die haar onder een verkleinde of belachlijke gedaante vertoonen.

711 *Geſchapeniſſen* voor „geſchapen dingen." Ik zoû 't woord noch durven verdedigen noch durven berispen. 't Is waar, wy vinden den uitgang *is* of *nis* doorgaands alleen achter de 1e perf. *praeſ.* gebezigd, als in *groetenis, gebiedenis, ergernis, wennis, kennis;* doch enkele reizen ook achter 't deelw. als in *geſtaltenis* (voor *geſteltenis*), *gebeurtenis.*

714 *'t Zielen* voor *'t bezielen.* Zie het aanget. Deel VI, blz. 748.

Zoo blijft hy verre en dicht, byeen en uitgegoten:
En of hy neêrdaelt, op een endelooze wijs,
In 't ſchepſel, hy behaelt in hoogheit eer en prijs.
En ſchoon hem Plato durf de ziel der weerelt noemen,
Hy wil hierme geenſins de dwaelingen verbloemen,
Die d' ongeſchapenheit vermengen plomp en grof
Met 's hemels lichaemen, en taſtelijcke ſtof.
De diamantknoop van d' alomheit, alſins vintbaer,
En d' eindeloofheit is zoo krachtigh onontbintbaer
In een gevlochten, en doorvlochten, en geleit,
Dat eer de form en ſtof van ieder wezen ſcheit,
Daer 't wezen wezen blijft, dan deze van elckandere
Te ſcheiden zijn, en Godt in ongodt eer verandere.
Wie d' overalheit van 't oneindigh wezen knot,
Ontkent oneindigheit volkomenheit in Godt.
De groote Trismegiſt beſtemt de vaſte gronden,
Daer nergens ommetreck, en alſins wort gevonden
Een zelve middelpunt in zijn' volkomen kloot.
Hoe ſpreeckt d' onreden dan zoo ſchandelijck zoo ſnoot
Van Godt, als of dit ſteef een laſterlijck gevoelen.
Indien de zonneſtrael in geene modderpoelen
Ontwijt wort, noch beſmet, hoe laegh zich 't licht verneêrt;
Hoe wort Godts wezen zelf, dat geeſt is, dan onteert
En door het ſlijck bevleckt? het zy dan grove zinnen,
Die uit d' alomheit van Godts wezen laſter ſpinnen,
En zuigen zulck een gal; terwijl de honighby
Hier geur van trooſt uitzuight, en niet dan leckerny?
Het godlijck wezen weet van geen veranderingen
En houdt een aengezicht, terwijl alle andre dingen
Verandren op hun beurt, opkomen, en vergaen,
De vaſter ſchepſels ſlechts door zijne kracht beſtaen.
De Godtheit, louter een, eenvouwigh, en onendigh,
Volkomen, ongemengt, onmeetbaer, en nootwendigh,
En buiten lijbre maght, door geen verandring ſcheit,
Noch in hoedaenigheit, noch in zelfſtandigheit,
Noch in hoegrootheit oock, van ſtaet, en eigendommen;
Een vaſt bezit, waer in zy zit in top geklommen.
Die gantſch volwaſſen is, geen' aenwas meer behoeft.
Dat eeuwigh bloeit, en blooſt, wort van geen buy bedroeft.
In onverknochtheit is geen bant, of ſnoer te breecken.
De Godtheit wort by gout, by louter gout, geleken,
Een fenixerts, waerop noch vier noch kanckrigh nat,
Hoe lang men haer beproeft, het minſte wint en vat.

728 *Onontbintbaer:* de oude uitgave heeft hier: *en ontbintbaer*, wat kennelijk het gevolg eener drukfout was.
753 *Lijbre maght:* d. i.: „macht, die iets te lijden heeft."

Deze onverzetbaerheit, al even ſchoon in 't bloeien,
Schijnt 's hemels vryen wil en vryheit te beſnoeien,
En Godt den willekeur t' ontweldigen met kracht:
Want kan hy anders niet dan d' onverzetbre maght
Hem toelaet, dat betoomt het dus of zoo te willen.
Is wil als wezen een, en buiten het verſchillen,
Zoo ſtaet een zelve wil, als 't wezen, eeuwigh vaſt,
Dat geen verandering van dus en anders paſt.
Maer d'onverzetbaerheit, in 't hemelſch te beſpeuren,
Betoomt geenſins Godts wil, in 't vrye willekeuren;
Naerdien hy in een' blick met zijn voorzichtigh oogh
Uit d' eeuwigheit het al doorzien heeft, van zoo hoogh
Hy, zittende in het licht, te moet zagh alle tijen,
En ieder op zijn orde en beurte heeneglyen,
In hun nootwendigheit, in hun gebeurzaemheit,
En vryheit, naer het lot een ieder toegeleit;
Dies ſtrijt de Godtheit, noch inwendigh, noch daer buiten,
Met zijnen vryen wil, noch eeuwige beſluiten,
Niet meer veranderbaer dan Godt in zijn natuur.
D' alweeter, eens gezet in aller dingen ſtuur,
Ontſchoolen oirzaeck, wit, noch geene omſtandigheden,
In 't grondelooze diep, van boven tot beneden.
Wie twijfelt aen gewight, behoeft gewight, en ſchael:
Godt hoeft gewight, noch ſchael: hy kent het altemael.
Het noit veranderen gedooght geen lotgenooten,
En wort in 't ſchepſel niet van boven ingegoten;
Dewijl dit meetbaer blijft, van plaets en tijt bepaelt,
En van geſtalte en perck verwiſſelt, en verdwaelt.
Dewijl geen ſchepſel oock in zich volkome ſchatten
Van allerhande goet kan in zijn wezen vatten,
Is Godt nootwendigh het volkomendom alleen,
Door eenen aert, gepaſt op zijn hoedaenigheên.
Der ſchepſlen wiſling komt uit hunnen aert geſproten,
En hun zelfſtandigheit vrywillighlijck gevloten
Uit Godt, waerom zy flux verliezen hun geſtalt
En wezen, alzoo ras Godts invloet hun ontvalt.
Het ſchepſel heeft dan geen bezitting als van boven,
Den onveranderden, in eeuwigheit te loven.
Uit d' onverandertheit, die noit bezwijcken kon,
Ontſpringen levendigh, als uit een zelve bron,
Twee beecken, tweelingen, bekent door hunne naemen,
Nootwendigheit, met een onſterflijckheit te zaemen:

804 *Nootwendigheit, meteen onſterflijckheit te zamen:* vrij tautologisch voor het eenvoudige „noodwendigheid en onſterfelijkheid." Uit de wijze, waarop de woorden *meteen* en *te zamen*, die letterlijk 't zelfde beteekenen, in 't vaers gebracht zijn, zoû men al licht tot de gedachte komen, dat, naar des ſchrijvers bedoeling, ook de beide ſubſtantiva 't zelfde beteekenden, of te ſamen één denkbeeld leverden, wat echter V. niet heeft kunnen meenen.

Nootwendigh in beſtaen, inwendigh werck, en kracht;
Onſterflijckheit, beſchut voor 's doots gewelt en maght.
Door dees nootwendigheit der Godtheit, noit volprezen,
Kan Godt noch wezenloos, noch geenſins anders wezen
Dan hy zich in zijn' wil en wezen toont, en melt,
Het eerſte wezen, dat alle andre wezens ſtelt,
Beſtaet by zich, door zich, ontleent geen' ſteun van buiten;
Dies kan men op dien ſchilt Godts noodeloosheit ſtuiten.
Verciert volkomenheit de hooghſte majeſteit,
Wie neemtze 't hooftcieraet van haer nootwendigheit?
Beſtaetze in ſimpelheit, gedurigh, en beſtendigh,
Wie ſchat dan 't wezen van de Godtheit onnootwendigh?
Staet Godt in lijbre maght ten doele boogh noch pees,
Wat noot is 't dat hy voor veranderinge vrees?
Wie hem berooven durf, verſteecken van 't nootwendigh,
Ontkent d' eenvouwigheit, het duurzaem, en onendigh,
En onveranderlijcke in Godts nature, en aert,
Oock zijn volkomenheên, in een trezoor bewaert.
Wat nu Godts werck belangt, de Godtheit t' aller ure,
En oock van eeuwigheit, brengt voort uit haer nature
Nootwendigh 't geenze werckt, en werckt hier tegens niet,
Als Godt van eeuwigheit zich zelf bemint, en ziet:
Want deze wercken Godt in Gode alleen uitdrucken.
Men kan 't inwendigh dan 't nootwendigh niet ontrucken:
Want Godt van zich ontſtaet, en eeuwigh werreckrijck
In zijn inwendigh werck zich zelven is gelijck,
En oock nootwendigh: want, op dat men dit bezegel,
Al wat natuurlijck werckt bewaert zijn ſtreeck en regel.
Doch dees nootwendigheit in 't wercken wederſtreeft
Geene aertsvolkomenheit, die Godt haer' luiſter geeft;
Naerdien dit niet geperſt uit nootdwang komt te ſpruiten,
Maer uit natuurbedwang. men kan oock niet beſluiten
Uit dees nootwendigheit van wercking, dat Godts wil,
Die vry is, ſta geboeit, en ingetoomt, en ſtil
In wercking, buiten Godt en Godts natuur geſloten:
Maer wat gebeurzaem is, wort hier alleen verſtooten
Uit Godts nature, op dat uitwendigh vrye wil,
Inwendigh Godts natuur dus wercken door verſchil.
Wy zien natuurdwang dan inwendigh in het wercken:
De vrye willekeur laet zich van buiten mercken.
Nu blinckt de tweede ſtrael uit d' onverandertheit,

817 *Boogh noch pees:* ongelukkig uitgedrukt; want daar een *pees* een gedeelte van een *boog* uitmaakt, levert elk der beide woorden een en 't zelfde beeld. *Staal noch pees* ware beter geweest, of liever minder ſlecht; want dat God geen gevaar te duchten heeft van kwetſende wapenen, is op zich zelf nog geen bewijs, dat hy *daarom* aan geen verandering onderhevig is.

826 Lees: „naardien God van eeuwigheid tot eeuwigheid hetgeen hy geſchapen heeft ziet en goed bevindt." Hier zweefde V. *Geneſis* I: 4a voor den geest.

D' onſterflijckheit, die Godt en ſchepſels onderſcheit:
Want 's levens oirſprong heeft de hantveſt van te leven
Der menſchen zielen en het geeſtendom gegeven,
Dies vloeit het oock uit Godt dat geen van haer bederft:
Maer 't is onmooghlijck dat der geeſten ſchepper ſterft,
Naerdien de lijbre maght uit Gode blijft geſloten,
En 't godlijck wezen niet gemengt is, noch gegoten
Uit zellefſtandigheit, en toeval, form en ſtof.
Zijne eerſte eenvouwigheit van wezen overtrof
Wat wezen oit van Godt ontfing, of zal ontfangen.
Zoo kan geen ſterflijckheit aen 's levens ſchepper hangen;
En dit ontzeggen van het ſterven ſtelt geheel,
In Godt en zijn natuur, het rechte tegendeel
Des doots, dat is de vaegh des levens, door wiens zegen
De Godtheit, buiten zich, alleen niet ziet beweegen
En roeren wat zich roert, in dien geſchapen kring,
Maer oock gedurigh hangt in een beſpiegeling
Van haere louterheit verruckt, en opgetogen;
Terwijl, gelijck om ſtrijt, Godts wijsheit, en vermogen,
En goetheit onderling in 't ſpieglen houden aen,
En in 't beſchouwen van Godts wezen roerloos ſtaen
Geſpannen in haer kracht, op 't ſpits van alle punten,
Die endeloos in Godts volkomenhêen uitmunten.
Zoo leeft d' onſterflijckheit in zich geruſt, en ſtil;
Terwijlze buiten zich door haeren vryen wil
Het al regeert, en ſtuurt, vrywilligh onbedwongen,
En geenſins door de kracht van haer natuur gedrongen.
Gelijck d' onſterflijckheit verlochent het vergaen,
En 't leven melt in Godt, den oirſprong van 't beſtaen
Der dingen, buiten Godt, die noit verrotting kende;
Zoo lochent d' eeuwigheit in Godt begin, en ende:
Want wat beginſel heeft en endt, dat komt en gaet,
En lijdt door 't ſchocken en verandren van zijn' ſtaet:
Gelijck een ſchepſel lijdt, en dult, by wellecks lijden
De tijdt beſtaet, en rolt op wiſſeling van tijden,
En beurt van niet en iet te wezen, of van iet
Het wezen van het iet te ſmilten zien als niet.
Uit d' onverwiſſeling van Godt, in ſtaet gebleven,
Wort hem dan d' eeuwigheit met reden toegeſchreven.
Hy kent noch voor noch na: want eeuwigh kent geen maet,
Die tuſſchen pael en pael een ruimte leggen laet.
In d' eeuwigheit verſchijnt een even vrolijck bloeien,

858 *De vaegh des levens:* d. i.: „de bloem, de groeikracht des levens."
870 *Verlochent het vergaen* voor „alle gedachte aan 't vergaan buiten ſluit."
875 *Verrotting:* een woord, dat V., zoo hy voor onze hedendaagſche kieſche ooren ſchreef, hier niet gebruiken zoû, doch waarmede hy eenvoudig „vergankelijkheid" bedoelde.

Een wezen, een gelaet, een vaegh, van geen vermoeien
Gevolght, een zelve kracht, een maght, een levend licht,
Een tegenwoordigheit, de glori van mijn dicht.
Is Godt te vore niet geweeſt, en na geworden,
Zoo blijckt hier onderſcheit van opkomſt, voortgang, orden;
Zoo leent hy zekerlijck by eene uitheemſche maght
Zijn wezen, want het wert van niet tot iet gebracht.
Dees maght dan d' oirzaeck blijft, waer van hy was begonnen,
Die jonger is als zy: maer dit 's te grof geſponnen.
Zoo kent hy geen begin, en by gevolgh geen endt:
Want een, die eeuwigh was, voor eeuwigh blijft gekent.
Men kan van vore oock niet, hier hellept geen verbloemen,
't Geſchapen neffens Godt den ſchepper eeuwigh noemen,
Verweeren zonder ſchaemte, als Heidens zonder reên,
En dolle Manicheên, twee evene eeuwigheên,
Of twee beginſſels, een ten goede, en een ten quaede,
Ten zy men door die drift den eenen Godt verraede;
Gelijck de waenwijs noch, tot ſchennis van Godts lof,
Godts eeuwigheit vereert aen d' allereerſte ſtof;
Daer zonder d' eeuwigheit de Godtheit wort miſprezen,
Als vreemt van d' eigenſchap, onſcheibaer van Godts wezen.
Indien men neffens Godt iet eeuwighs ſtellen ga,
Dat ſleept een' langen ſtaert van wangedroghten na,
Weêrſpannigh tegens Godts natuur, en rijpe reden.
De ſchepſels draeven hoogh, als ongeſchapenheden,
Onmeetbaer, eindeloos, en onveranderbaer.
De Godtheit blijft dan niet der dingen bron, van waer
Het al zijn' oirſprong nam, en voor den dagh quam ſtappen.
De Godtheit leght van zelf dan af alle eigenſchappen,
En titels, dieze voert, waerby nu helder blijckt
Dat al wat wezen heeft voor 't eeuwigh wezen wijckt.
Indien deze eerſte kroon de Godtheit wordt benomen,
Zoo voert het ſchepſel trots den titel van 't volkomen,
En 't ongeſchapen en het ſchepſel ſtaen gemeen
In d' eigenſchap, met recht gekent in Gode alleen;
Een ongelijckheit niet te warren, noch te mengen.
De vaſte hemel kan geen voor noch na gehengen
In d' eeuwigheit, die 't al begrijpt, en overſpant,

891 *Na* voor „naderhand," als meermalen.

902 Een min goed te keuren regel (hoedanige er meer zijn in dit anders fraai berijmde gedicht), waar de eene helft van 't vaers op de andere rijmt.

906 Lees: „de eeuwigheid, die alleen by God beſtaat, toekent aan het eerſte ſtof," aan de *prima materia*, door ſommige Filozofen aangenomen, en waaruit zich, volgens hen, later alle ſamenſtellingen zouden hebben gevormd.

911 *En rijpe reden:* lees: „tegen de rijpe reden, tegen het gezond verſtand."

912 *De ſchepſels draeven hoogh:* verſta: „indien men dit aanneemt, dan draven" enz. Beter echter had V. geſchreven: „dan is dat eeuwige, 't welk men tegen God ſtelt, geen ſchepſel, maar een ongeſchapen iets."

En niet gemeeten wort dan van d' onmeetbre hant.
De tijt en d' eeuwigheit in duurzaemheit verſcheelen,
Als tacken uit een' ſtam, doch ongelijcke deelen,
En tegens een gekant: want wie den duur beziet,
Het eene kent zijn endt en oirſprong, 't ander niet.
Het eene zweeft recht door, op voortgang, en beweegen:
Het ander ruſt in ſtilte, en ſtaet het ſchocken tegen.
Het eene wort geſtuit, en neemt in 't ende een keer:
Het andere ſtaet pal, en wanckelt nimmermeer.
Het eene ontfangt zijn maet van uurwerck, klock, en ſtarren,
En zonne, en maene, om niet in 't voortgaen te verwarren:
Het ander meet geſtarnte, en zon, en maen, en al
Wat uit zijn' ring alleen een duimbreet deelen zal
In 't duren, afgemerckt door eeuwen, jaeren, dagen,
En uur en oogenblick, ſaizoenen, zomervlaegen,
Den winter, lente, en herfſt, gebruickt, of ſnoot miſbruickt,
Tot dat Godts eeuwigheit den Tijt de vleugels ſnuickt.
Wil d' ongodiſt nu Godt zijn eeuwigheit berooven,
Als ofze ſtrijt met Godt, indien zijne oirzaeck boven,
En in een hooger lucht dan Godt, de ſchepper, zweeft;
Zoo ſchiet hy mis: want Godt geene oirzaeck kent, noch heeft:
En zat 'er boven Godt iet goddelijx gerezen,
Dat waer met reden Godt, en 't allerhooghſte wezen.
Godts wezen is Godt zelf, die van geene andre hangt,
Maer by zich zelf beſtaet. wie eenen Godt ontfangt,
Die noch op andren ſteunt, verdwaelt van Godt, den eenen
En eeuwigen, in 't licht der ſcheppinge elck verſcheenen.
Een onderworpen Godt, en een aenhangeling
Van iet wat anders, ſluit zich zelven uit den ring
Der endtlooze eeuwigheit, met reden eerſt te kennen.
Men kan niet, zonder Godt te lochenen, te ſchennen,
Iet zetten boven Godt, in eeuwigheit, en kracht:
De reden kent een' Godt, een eeuwigheit, een maght.
Indien de duurzaemheit, in hemel en op aerde,
Den dingen hun waerdy, en meerdre of mindre waerde
Verleent, hoe heerlijck ſteeckt 't geen eeuwigh duren zal,
En was en blijſt door zich in wezen, boven al
Wat wezen heeft, dan uit: dat 's Godt, die voor onze uren
In wezen was, en geen begin noch eindt van duren
Berekent, en verduurt wat binnen zijnen ring
Een korte duurzaemheit of oogenblick ontfing,

943 volgg. Deze regels kunnen worden aangemerkt als een herhaling van vs. 1021 volgg. van het *Eerſte Boeck*.

964,965 *En geen begin noch eindt van duren Berekent* voor „en wiens tijd van duren zich niet berekenen laat by een begin of een einde," met andere woorden: „wiens duur begin noch einde heeft."

Of noch ontfangen zal, uit Godts geduurzaemheden,
Noit achterhaelt van 't brein, en d' allerſnelſte reden!
Zoo veel volkomenheên van maght, en goet, en ſchoon,
En eere, en majeſteit, en rijckdom, die Godts kroon,
Als perle en diamant verrijcken, en ſtoffeeren;
Dat vol-op, dat gejuich, dat eeuwigh triomfeeren,
Al teffens op een punt met eenen blick gevat,
Wat ſchept dit eenen bergh, een' onwaerdeerbren ſchat
Van allerhande goet, in 't hooghſte goet te vinden!
Nu wroet de weerelt om, dien molfhoop, ghy verblinden,
Die d' eeuwigheit van Godt verſmaet om aerdtſch genot,
Om tijdelijck gewin, om ſchoonheit, die verrot,
En uit de graven ſtinckt; om moordende venijnen,
Uit ſchael' en gouden kop, vol blinckende robijnen,
Te drincken, en een Godt te ſchijnen, die bedeeft,
In 't midden van zijn prael, voor 's lijfwachts helbaert vreeſt.
Wat is uw heerlijckheit, by 't eeuwigh rijck geleecken?
Bouvalligh, kort van duur. de vleiers, die u ſmeecken,
Staen uw geluck ten dienſt, en reede op hun vertreck,
Zoo ras het weiflend lot u aenzie met den neck.
Maer 's hemels eeuwigheit, in eenen ſtant gebleven,
Is een volmaeckt bezit van 't nimmerzatte leven,
Op eenen vaſten troon, die niet bezwijckt, noch wanckt;
Die 't al beneên zich ziet, wat ſlibbert, ſpat, en ſchranckt.
Men balſemt hier geen lijck, beluit met klanck van klocken.
Geen ſtaetſi volght de baer, met traenen en met nocken,
In 't ſtaetigh rougewaet. geen roukleet vaeght het ſtof.
Geen ſchenckel, dootshooft, rib, noch zerck, noch kerreckhof
Vermaenen hier van 't ende, op 't voorſpoock te genaecken.
Het leven neſtelt hier in Godts turkoize daecken,
En zweeft door d' eeuwigheit, die, hoe men dieper ziet,
Te minder wordt bereickt, en uit het oogh verſchiet,
Dat, moede en afgemat van uitzien, in die ronden,
Een evenwijde, noit den omtreck heeft gevonden.
Nu volght d' almogentheit, waerop de godtsdienſt bout:
Want Godt de weerelt ſchiep, regeert, en onderhoudt
Door d' almaght, zonder wie noit waer uit niet geworden
Dit wonderlijck heelal, geſticht op zulck een' orden,
Waerdoor men zeker ſluit, dat Godt, dus werreckrijck,

967 *Geduurzaemheden:* hier is, om het rijm, min gelukkig het meerv. voor het enkelv. genomen. V. bedoeldə namelijk de eigenſchap Gods van eindeloos te duren, uit welke eigenſchap hy vs. 936 gezegd heeft, dat aan het ſchepſel een korte of eindige duurzaamheid is medegedeeld.

980 *Schranckt: ſchranken* wordt door KILIAEN vertaald: *grallatorio gradu incedere, varicare, varicari*, d. i.: „wijdbeens, op ſtelten gaan;" het heeft hier de beteekenis van: „hinken, mank gaan."

995 *Op 't voorſpoock te genaecken:* verſta: „dat, door zulke verſchijnfelen of teekens voorſpeld, ook niet lang wegblijft."

1000 Verſta: „wel een nieuwen, evenwijdigen, maar nooit den buitenſten cirkel vindt." Het beeld is ſchoon, doch niet volkomen duidelijk uitgedrukt.

Veel weerelden uit niet kon ſcheppen te gelijck;
Gelijck de ſchilderkunſt betoont in 't heerlijck praelen
Van 't eene ſtuck, hoe zy natuur alzins in 't maelen
Kan natreên; en gelijck ons heerlijck raethuis ſpreeckt,
Hoe menigh trots gebou in Kampens herſſen ſteeckt;
Hoewel hy ſtof behoeft, daer Godt uit niet kan wercken,
Waer in d' almogentheit der Godtheit zich laet mercken
Op 't allerklaerſte: want geen evenredenheit
Is tuſſchen niet en iet: en deze uitwercking ſcheit
Alleen Godts almaght af van al 't geleent vermogen.
Dus praelt d' almogentheit, om hoogh in top voltogen,
Waervoor de Grieckſche ſchool t' Athene ſtont verſuft,
Om datze noit dees maght begreep in haer vernuft.
Maer uit d' oneindigheit van 't wezen kan men lezen
Dat Godts almogentheit den aert volght van zijn wezen;
Want d' almaght in haer kracht het wezen zelf gelijckt,
En is het zelve, of iet dat niet van 't wezen wijckt,
Oock d' eigene eigenſchap. is 't wezen dan onendigh,
Zoo volght de mogentheit het wezen oock nootwendigh
In zijne onendigheit: want elck van bey beſtaet
Uit evenmatigheit, een godsmaet, zonder maet.
Door deze almogentheit kan Godt dan t' aller ure
Uitwercken door de kracht en vaegh van zijn nature
Veel meer dan al het heir der ſchepſelen vermagh
Te wercken; eene blijck zoo klaer gelijck de dagh:
Naerdien in 't ſchepſel geen vermogen is beſloten,
Dat niet van boven uit de Godtheit komt geſproten,
En uitmunt in den ſtam. zoo dan d' almogentheit
Des ſchepſels maght behelſt met grooter majeſteit;
Zoo ſtreeft gewiſſelijck het goddelijck vermogen
Zijn ſchepſel wijt voorby, en uit der menſchen oogen.
Godts almaght ſtreeft reght door, geen rots haer' voortgang breeckt,
Behalven 't geen rechtuit zich zelven wederſpreeckt,
Als teffens zijn en niet te zijn; een vaſte waerheit,
En redenkaveling, en toets, en eerſte klaerheit:
Want Godt vermagh al wat gevat wort in 't verſtant,
Zoo wel het lochenbaere, als 't geen men ſtelt in ſtant:

1017 *De Grieckſche ſchool:* welke ſchool hier eigentlijk door V. wordt bedoeld, is my niet klaar; wellicht de *nieuwe akademie* te Athene, die in de eerſte helft der vierde eeuw voor onze jaartelling bloeide en Argezilaüs en Karneades tot voorgangers had.

1014,1015 *Scheit Alleen Godts almaght af:* min juist voor: „onderſcheidt Gods almacht."

1030 *Eene blijck:* vergel. Deel VIII, blz. 468. Het ſchijnt, dat V. eerst laat op het voorbeeld van oudere ſchrijvers, aan dit woord het vr. geſlacht is gaan toekennen.

1039 Het adject. *vaſte* behoort ook by *redenkaveling* en *toets* in den volgenden regel.

1040 *Eerſte klaerheit:* d. i.: „een bewijs, 't welk wegens zijn groote klaarheid in de eerſte plaats genoemd mag worden."

1042 *Zoo wel het lochenbaere, als 't geen men ſtelt in ſtant:* d. i.: „zoowel het betwistbare als het onbetwistbare."

Doch teffens het geſtelde aen 't lochenbaer te binden,
Beſtaet geenſins, naerdienze elckandre voort verſlinden.
Dat Godt meer weerelden oneindigh ſcheppen kan,
Door zijne almogentheit, en heerelijcker dan
Dees' wonderbaeren kloot, in wiens onmeetbre ronden
Ontelbre duizenden van mijlen zijn gevonden;
Ontkent de wijſte niet, die dit volbout heelal
By Godts onmeetbaerheit een punt acht, en een' bal.
Ghy ſchilders, hier is geeſt en licht om voort te leeren.
De rijckſte in 't vinden, en de wijſte in 't ordineeren,
De maghtighſte om zijn werck tot d' allerjongſte ſtreeck
Te voeren, dat 'er niet volkomens aen ontbreeck',
Is Godt alleen, waerin [ô die hem moght volkennen!]
De wijſheit en de maght, als in een renbaen, rennen,
En ſtrijcken eenen prijs, op zulck een lange ry,
Daer geen van beide in kunſt haer weêrga rent voorby.
Om uit d' almogentheit niet ongerijmts te ſluiten,
Beſpiegelt men haer werck, van binnen en van buiten.
Godt werckt inwendighlijck nootzaeckelijck en ſtil,
Uit kracht van zijn nature, uitwendigh, door zijn' wil,
Die vry is, en geenſins aen nootdwang ſtaet gebonden.
Godts nootwerck wort aleens en eenerley bevonden:
Het vrye werck ſchakeert zich door verſcheidenhêen.
Godts almaght werckt doorgaens natuurlijck ſtadigh heen;
Vrywilligh, niet doorgaens, maer naer heur welbehaegen.
Men dient in d' almaght oock dit onderſcheit te draegen,
Dat Godt geſtadigh niet te werck gaet naer zijn maght,
Noch tegens reên oit werck te voorſchijn heeft gebracht,
Maer boven reden, als in 't ſcheppen is gebleecken,
Toen, by 't gebreck van ſtof, Godts werckſtuck niet bleef ſteeken.
Het wercken, uit natuure of 's hemels vryen wil,
Verdelght oock d' almaght niet, door 't ſpitſe ſchoolgeſchil;
Want elck behoudt zijn recht in evenwight te zaemen:
Dit wil Godts vryen wil, dat Godts natuur betaemen.
De wijſheit is in Godt een kennis, die het al
Wat was van eeuwigheit, en is, en worden zal,
Door d' allerhooghſte en eerſte oirzaecken, in haer klaerheit
Beſpiegelt in Godt zelf, den ſpiegelkloot der waerheit:
Want die zijn wezen kent, begrijpt en kent met een,

1050 *Een punt.... en een' bal:* beter *of* een bal — en beter nog ware eene der benamingen weg gebleven, die nu toch geen klimax vormen.

1066,1067 Verſta: „in den natuurlijken loop der dingen werkt Gods almacht *doorgaans* (d. i.: „beſtendig, voortdurend), doch ſomtijds, niet *doorgaans*, handelt zy alleen naar haar welbehagen en dan wordt die natuurlijke loop der dingen veranderd."

1073,1074 De zin is: „wat ook door de ſchoolſche geleerdheid geredetwist worde, de vraag, of een werking krachtens Gods natuur beſtaanbaar zij met een vrijwillige werking, verkort Gods almacht in geenen deele."

1050 *Den ſpiegelkloot* voor „den hollen ſpiegel."

Van haeren oirſprong aen, zoo veel geſchapenheên,
En al wat mooghlijck is te wezen, en te worden,
Te waſſen, te vergaen, een ieder op zijne orden,
Ook tot het minſte toe; met een wat ieder ding
Vermagh of niet vermagh, naer elcks bejegening.
Zy weet omſtandigheên, gelegentheên, en reden
Van op- en uitkomſt, wijze, en voortgang, morgen, heden,
En giſtren, en wat ſtreeck de renbaen van den tijt,
Die voortvlieght, uit den ring van 't eeuwigh deelt, en ſnijt.
Men noem' dees wijſheit dan Godts licht, dat opgerezen
Van eeuwigheit, uit kracht en kennis van Godts wezen,
Het al in eenen blick ontdeckt, behoudens dat
Het ooghmerck wort vereiſcht, zoo lang vooruit gevat
Van 't alziende oogh; naerdien men niet in 't niet kan vinden,
En zonder 't iet het oogh gelijck ſtaet met de blinden.
Dees kennis krijght met een, indien men ruimer weit,
Den titel en den naem van Godts alweetenheit,
Die, louter oor en oogh en licht, door duiſterniſſen
Noch veerheit wort belet te polſſen, uit te viſſchen,
T' aenſchouwen, te verſtaen al wat verſtaenbaer zy,
En kenbaer voor 't begrijp, op d' endelooze ry
Der dingen, zoo die naeckt voor haer, de zon der zonnen,
Die 't al doorſtraelt en ziet, zich niet verborgen konnen;
Een kennis, die geenſins grontoirzaeck is van al
Wat is en was, en noch een wezen worden zal;
Dewijl geen ding beſtaet in wezen en vermogen
Door iemants weetenſchap, en 't zien van 's anders oogen,
Maer door zijn eige form: want wat men kent voor iet,
Dat is door zijn natuur, en niet om dat men 't ziet.
Dus brout d' alweetenheit, die alles kent naeukeurlijck,
Geen' woeſten mengelklomp van 't noodigh, en gebeurlijck:
En z' onderſcheit in 't goede en quade, hier beooght,
Wat Godt nootwendigh wil, en wat hy ſlechts gedooght,
En toelaet, om geenſins een oirzaeck te verſtrecken
Van ſnoode gruwelen, en nootlots laſtervlecken:
Want die 't aenſtaende ziet, kent klaer en naeckt vooruit
Den wortel, en den gront, daer 't laſterſtuck van ſpruit.
Die goet en quaet voorzagh, voorzagh elcks eigenſchappen,
En aert, en op wat voet een ieder aen quam ſtappen.
Dus wort de vrye wil door nootdwang niet bedroeft,
Noch uit zijn' winckelhaeck met domme kracht geſchroeft.
Dus ſchuift men licht een ſchot voor ongebonde ſchennis,
Die Godt durf van zijn' aert vervreemden zonder kennis,
En opperſte oirzaeck noemt van goet en quaet met een,
Veel ſnooder dan de drift der dolle Manicheên,
En 't blinde Heidendom, die met hunne ommewintſelen

Voortteelen goet en quaet, uit tweederlei beginſelen.
Naerdien Godts wijſheit by de wijſten wort geacht
Een kennis, die het al beſpiegelt in zijn kracht
Te vore, ſchept, beſtuurt, en onderhoudt in wezen,
Wort in Godts wijſheit Godts voorzienigheit geprezen,
En d'een in d'anders aert by zommigen gemengt.
Hoewel de Godtheit zelf dit mengen licht gehengt
In ons begrijp (dat Godts geheelheit niet kan deelen,
Wiens eigenſchappen van zijn wezen niet verſcheelen,
Noch onderling, maer een uit haer nature zijn)
Nochtans op dat deez' een' in d'andre niet verdwijn',
Gelijck men d'eene verwe in d'andre ziet verdreven;
Zoo zullenwe op het leſt den glans der wijſheit geven
Aen Godts voorzienigheit, twee zuſters, eens en een,
En zoo gelijck, als uit Godts aengezicht geſneên.
Nu laet Godts goetheit hier op 't bladt te voorſchijn komen,
Een eigenſchap, daer Godt zijn' naem heeft afgenomen:
Want Godtheit goetheit heet, en goet als Duitſchlant ſpreeckt;
Een uitdruck van elck ding, waeraen geen ding ontbreeckt,
En dat volkomen is, waerin verſcheide tongen
Vereenigen in zin, gelijck van Godt gedrongen.
Dees goetheit evenwel wort, zonder onderſcheit,
Te ruim bepaelt, indien zy Godts volkomenheit
In haeren ring beſluit, en ſtof geeft tot verwarren:
Want even als de zon, in vaſte en loſſe ſtarren,
Zich ſpieglen kan, zoo deelt volkomenheit den glans
Alle eigenſchappen mede, uit haeren hooger trans,
Dies zy volkomenheên door deze reden heeten.
Om dan Godts goetheit hier rechtmaetigh af te meeten,
Hoewelze onmeetbaer is, en weit, in 't lang en 't bree,
Gelijck een endelooze en grondelooze zee;
Zoo noemen wy haer beſt de voeſter aller dingen,
In Godt en buiten Godt: want alle goeden ſpringen
Alleen uit deze bron der goetheit onvermoeit.
Wat in de Godtheit blinckt, en leeft, en tiert, en bloeit,
Oneindighlijck in eere, in majeſteit voltogen,
Oneindighlijck in 't ſchoon, in wijſheit en vermogen,
Oneindigh in bezit van blijſchap, weelde, en ſchat,
In deze goetheit wort het al beknopt gevat,
En wat daer buiten wort gegoten, als by ſprengkelen,
In 't ſchepſel, min of meer, dat vloeit uit eenen enckelen
Algoeden zegenaer, die zijnen rijcken ſchoot
En vollen boezem noit voor eenigh ſchepſel ſloot.
Hoewel de ſchepſels nu ſchakeeren, en verſcheelen

1145 *Want Godtheit goetheit heet:* zie *Boeck* I, vs. 44 en het aanget. aldaar.

In goetheit, daerze min of rijckelijck in deelen,
Naer dat het Godt behaeght; dit ongelijcke lot
Ontkent hierom geenſins de goedigheit in Godt,
Maer melt zijn' vryen wil, in 't ſtorten van zijn giften;
Zijn wijſheit op het hooghſte, en billijckheit, in 't ſchiften,
En onderſcheiden van zoo veelerhande goet,
Waervoor oock 't allerminſt hem billijck dancken moet:
En d' ongelijckheit geeft een' luiſter aen 't geſchapen,
Dat affteeckt door de draght en 't ongelijcke wapen
Des ſcheppers, eveneens als overſte en ſoldaet
Verſchillen in hunn' draght en ongelijck cieraet,
In dienſt van eenen vorſt: want blonck 'er in 't verheffen
Geene ongelijcke waerde, en deelde elck ſchepſel effen
In 't goet, men ſloot met recht dat d' oppermajeſteit,
Uit kracht van haer nature, en een nootwendigheit
De weerelt had gebaert; dit werckſtuck waer geworden
Uit redenlooze maght, daer wijſheit, ſtreeck, noch orden,
Noch keur, noch billijckheit doorgaens in wiert gemerckt,
Maer alles eveneens gemaelt ſtont, en beperckt;
Gelijck de ſchildergeeſt, die plomp in 't ordineeren,
De beelden ſtelt alleens, geen verwen kan ſchakeeren.
Is Godt de bron van 't goede, is al 't geſchaepen goet,
Wat 's oirſprong van het quaet, dat, als een weereltvloet,
Den aertkloot overſtroomt, en, tegens recht en reden,
Verweldight en verkracht de tucht, en goude zeden,
By wijzen ingevoert? om nu voorby te ſlaen
Natuurlijck erfgebreck; kan eenigh quaet ontſtaen,
Dat niet zijne oirzaeck heeft, waer door het komt te ſpruiten?
En boezemt men naer d' eerſte, op wie, en waer zal 't ſtuiten?
De Godtheit ſteeckt in ſchult. men ſtelt door deze blijck,
Dat ſnoode zeden zelfs Godts wille zijn gelijck,
En lochent dat het goet, in 's hemels borſt geſloten,
Zich gaerne mededeelt, en uitziet naer genooten.
Dees regel houdt zijn' ſtant, 't is waer, oock zelf in Godt,
Waer d' oppergoetheit werckt, en ieder ding zijn lot
Uit haeren boezem ſchenckt; dies alle dingen zweemen
Naer 't hooghſte goet, waeruit zy hunnen oirſprong neemen:
Want wezenlijcker wijs Godts goetheit geenſins wort
Den ſchepſele eigentlijck van boven ingeſtort;
Naerdien naturelijck geene eigenſchappen vaeren

1174 *De goedigheit* voor *de goedheid*. *Goedig* voor *goed* laat zich verdedigen, even als *waardig* voor *waard*; offchoon de woorden in beteekenis uit elkander loopen: immers is „een *goedig* meisje" daarom niet altijd „een *goed* meisje," en een handeling kan hem die ze bedrijft veel *waard* en toch alles behalve „een *waardige* handeling" zijn.

1183 *In dienſt van eenen vorſt*: een volkomen overtollige achterlap, dat bovendien nog by vs. 1181 t' huis behoorde.

1200 *Boezemt* voor „peilt, zoekt."

Ter vaſte ruſtplaetſe uit, daer zy gewortelt waeren.
Wie mededeelt verlaet terſtont zijn wezen niet,
Noch eenigh lidt, maer weckt in eenen andren iet,
Dat 's gevers aert gelijckt. de leerling leert aendachtigh,
En wort zijn meeſters kunſt en wijſheit dus deelachtigh.
Aldus ſchakeert de zon, van 't hemelſchblaeu gewelf,
Den bloemhof, en behoudt zijn wezen voor zich zelf.
Maer om den poel van 't quaet der zeden nu te vinden,
Of 't quaet der miſdaet; laet den blinde op 't ſpoor der blinden
Zich zelf verbijſteren, en 's menſchen toeverlaet,
De bron van al het goet, als oirſprong van het quaet,
Betighten tegens recht; de reden zal ons leiden
Naer 't ſchepſel, van de deught verbaſtert, en geſcheiden,
Dewijl 't veranderlijck en wiſſelbaer van aert,
Het ingeſchapen goet der Godtheit niet bewaert,
En in zijn' plicht bezwijckt vrywilligh, door 't bekooren
Van 't ſchijngoet, daer Godts beelt en gunſt in wort verloren;
Geenſins genootzaeckt door een nootlot, al te grof:
Want waer de nootdwang heerſcht, verlieſt de deught haer ſtof.
Waer 't menſchelijck geſlacht veranderloos, hoe zouden,
De deughden haeren glans en kroon en loon behouden!
De vrye willekeur, in 't micken even ſchoon
Op 't een en 't ander wit, ons voorgeſtelt ten toon,
En 't wiſſelbaer gemoet des menſchen zijn dan d' ader
Van 't quaet, in 't overſlaen ten quaede: maer de vader
Der goetheit draeght geen ſchult, al drijft dees Turckſche leer
Den vryen wil, als ſlaef, tot ſchennis van zijn' heer.
Uit 's hemels goetheit vloeit de goddelijcke liefde,
Die zich en 't ſchepſel mint, veel min haer ſchepſel griefde,
Maer voert het op naer Godt, der dingen uiterſte endt
En bron, om dit, daer Godt zijn' aert heeft in geprent,
Met hem en zijn natuur eendraghtigh te verbinden.
De liefde zoeckt altijt het beſte des beminden,
Wil zich vereenigen met dat beminde pant:
Want deze deught ſchept luſt een' onderlingen bant
Te leggen, tuſſchen twee of meer verſcheidenheden.
Hoe nu dees bant meer klemt, te ſtercker hecht de reden
Van 't minnen den beminde en minnenden aen een.
Hoe dees verbintenis den minnaer nader ſcheen

1213,1214 V. wil zeggen: „wie iets aan een ander mededeelt, behoeft daarom niet altijd iets van zijn wezen te laten varen, of te verliezen."

1237 *Dees Turckſche leer:* een zet in 't voorbygaan tegen de Dordsch Gereformeerden, wier leer van de predeſtinatie hy op eene lijn ſtelt met de Turkſche leer van het fatalismus.

1238 Geestig is hier, waar van een *Turkſche* leer geſproken is, het beeld van den ſlaaf en den heer te pas gebracht.

1249 *Den beminde en minnenden: minnenden* ſtaat even als *beminde* in 't enkelv.; die *n* achter 't eerstgen. woord drukt geen meerv. uit, maar ſtaat er alleen om de ſamenſmelting voor te komen.

Te raecken, hoe de liefde in 't minnen heeter gloeide.
Godts goetheit, uit wiens aert dees liefde in 't ſchepſel vloeide,
Raeckt Godt op 't allernaeuſte aen 't vaderlijck gemoedt:
Zoo brant de liefde in Godt met een' volkomen gloet;
Dewijl de liefde, van Godts wezen onverſcheiden,
Niet laeten koſt zich zelve in 't ſchepſel uit te breiden,
Zoo weinigh als in 't minſte een wezen onvergaen,
In 't ſcheiden van zijn form, kan duren en beſtaen.
Geen hartstoght is in Godt natuurlijcker t' aenſchouwen
Dan liefde en blijſchap bey, hoewelze zich ontvouwen
Geenſins als lijbaerheên in Godt, die nimmer lijdt.
Aeloude wijzen zelfs Godts liefde, die niet ſlijt,
Maer endeloos in kracht door alles heen kan dringen,
Verheffen, als begin en oirzaeck aller dingen,
En die niet toelaet dat de ſtam van Godt altoos
Blijf zonder ooft, en vrucht, en tacke- en telgeloos.
Wanneer de zon begint in 't hart des booms te gloeien,
Begint de vruchtbre boom te botten, en te bloeien:
Dan deelt de wortel ſap en kracht zijn tacken meê,
Die ſchaduwen den gront rontom, in 't lang en bree:
Want ongeveinſde liefde is kenbaer door haer blijcken.
Zy zoeckt gemeenzaemheit, en koeſtert haers gelijcken
De wederliefde van 't geliefde, alleens gezint,
Omhelſt dan billijck weêr het geen haer eerſt bemint.
De Godtheit voelde een' gloet van liefde in 't harte ontvoncken,
Toen goetheit en de glans der ſchoonheit in haer bloncken,
En onder 't ſpiegelen den wil met eenen treck
Verweckten tot dit goet, dees ſchoonheit, zonder vleck.
Godts liefde, door den wil genegen zich te paeren,
Wort zwanger door dien gloet, en wil ten leſte baeren
Dit wonderlijck heelal, wat leeft, en niet en leeft,
Daer Godts gelijckenis of min of meer in zweeft,
Naer dat ze die beſchijnt, beſchaduwt uit den hoogen,
Gezint zijn heerlijckheit in ieder te beoogen,
En 't openbaeren, als in een' ontſloten troon,
Wat d' Opperſte al bezit van 't entloos goet en ſchoon.
De ſchepper komt uit liefde om laegh zijn ſchepſel tegen.
Wat evenredenheit valt hier in 't overwegen
Der waerdigheit van 't een en 't ander! 't hemelſch hof
Verheerlijckt hier het niet, of iet uit aſſche, en ſtof.
Wanneer het derwaert keert, van waer het was geſprooten,
Dan triomfeert de liefde in 't heil van haer genooten.
Gelijck een torts haer vlam in eenen ſpiegel ziet,

1261 *Lijbaerheên:* „gewaarwordingen, die God ondergaat, waarby God *lijdelijk is.*"
Lijdt voor „lijdelijk, in *paſſieven* toeſtand is."

En uit den ſpiegelkloot de vlam te rugge ſchiet
Naer 't licht, van waer ze ſchijnt; dus eindigen de dingen
Ten leſte in Godt, daer zy hun wezen uit ontfingen,
En ruſten in het punt, dat alles naer zich treckt.
De wederliefde ruſt in 't goet, dat haer verweckt.
De heerſchappy, daer Godt op 't hooghſte in zit geklommen,
Beſtaet in rechtsgebiet, en oock in eigendommen
Der dingen onder hem. gebieden, en verbiên,
Toelaeten, loon en ſtraf voeght dezen heere, wien
De grootſte ſcepter voeght van hemel en van aerde,
Door kracht van zijn natuur, waeruit het al zijn waerde
En mogentheit ontleent, wat aen zijn voeten zit,
Hem billijck kent voor 't hooft, het heerelijckſte lidt.
Door kracht van eigendom vermagh hy te vermeeren,
Te minderen, te hoên, t' ontluiſtren, te vereeren,
Gelijck het hem behaeght, ter eere van zijn rijck,
En zonder dat Godts maght Godts recht verongelijck',
Dat hy aen zich behoudt, van niemant te bedillen:
Want d' eerſte wet van al is 't allereerſte willen.
Een herder handelt dus zijn kudde zacht, of ſtraf,
Zy leeft en ſterft ten dienſt des meeſters en zijn' ſtaf.
Dees heerſchappy is niet der Godtheit aengeſtorven,
Door erfrecht, noch door koop, noch gift, of gunſt verworven,
Noch oudtheit van bezit, noch inbreuck, en gewelt:
Het recht der ſchepping heeft hem in 't bezit geſtelt,
Zoo wel als 't onderhoudt van zijn geſchapeniſſen.
Wie kan dien titel dan uit 's hemels voorhooft wiſſen!
Indien het ſchepſel aen Godts wezen hangt alleen,
Zoo ſtaet het onder Godts gebiet, en anders geen.
Dewijl geen werckvernuft zijn wijſheit en vermogen
Te werck ſtelt, zonder eerſt in 't werckſtuck te beoogen
Een zeker eindt, en wit, waerom het wercken zal;
Zoo kan de weerelt niet door eenigh wilt geval
Opdonderen, maer eiſcht een' werckheer, die beſleepen
De ſchets van dit heelal had in zijn' geeſt begreepen,
En elcks hoedanigheit, hoegrootheit, en gewight,
Getal, en maet, en vorm; en hoe hy dit geſticht
Beſt onderhouden zou, beſtieren, en regeeren,
Eer zijne maght begon te ſcheppen, te bootſeeren
Dit heerlijck meeſterſtuck, met eere en prijs gekroont.
Dus wert voorheene ons Godts voorzienigheit getoont.

1294 *Spiegelkloot:* hier voor 't eenvoudige *ſpiegel*. De ſpiegels in Vondels dagen hadden nog veelal een holvormige oppervlakte, en van daar de hier gegeven benaming.
1319 *Geſchapeniſſen* voor „het geſchapene," even wettig als *belijdenis, geſtaltenis, behoudenis*, enz.
1327 *Opdonderen* voor „met groot gedruisch plotſeling te voorſchijn komen." Dit woord, reeds meermalen by V. aangetroffen, is hier ter plaatſe zeer juist gekozen en krachtig van uitwerking.

Een veltheer ſtelt hierom zijn vaenen in ſlaghorden,
Eer zy noch hantgemeen met 's vyants benden worden.
De zeilkunſt ſchrijft aldus den zeebou wetten voor.
Dus draeft al wat 'er is, op 't voorgeleide ſpoor:
Want Godts voorzienigheit de ſchets is van de zaecken,
En ry der ſchepſelen, geneight hun wit te raecken,
Waertoe die zijn geſchickt, geordineert van Godt,
Een ieder trapsgewijs, en met een zeker ſlot;
Gelijck de Godtheit die verbeelde in haere zinnen
Van eeuwigheit, eer zy dit werckſtuck quam beginnen.
Dees waerheit, ſchoonze wort gelochent ſtijf en ſterck
Van 't ongodiſt geſpoock, zal blijcken uit Godts werck,
Zoo klaer in 't ſcheppen als 't regeeren van 't geſchapen,
En Godts voorzienigheit, gelijck een ſcheutvry wapen,
Verdadigen het hart, dat op de Godtheit bout,
En in 't geſchaepen haer beſpiegelt, en aenſchout.

HET DERDE BOECK.

VAN GODTS WERCKEN.

KORTE INHOUT

VAN

HET DERDE BOECK.

1. Voortgang van Godts eigenſchappen tot de uitwendige wercken van zijne voorzienigheit in het byzonder (vs. 1—26)

2. De ongodiſten verlochenen Godt of liever de Goddelijcke Voorzienigheit, gelijck Lukrees, Epikuurs Schiltknaep (vs. 27—36).

3. Godts voorzienigheit blijckt in zijn ſchepſelen (vs. 37—60), in de geregeltheit en orde der ſchepſelen (61—74), en hun einde, waartoe zy geſchickt zijn (75—90).

4. In den menſch, de kleine weerelt (vs. 91—98); in d' ontleding des lichaems, (99—198): in het wezen der ziele (199—232).

5. In de groote weerelt (vs. 233—240): in de grootheit der aerde (241—268): in d' ontelbaerheit der dingen (269—292): in de verſcheidenheit (293—338).

6. In de kracht en het vermogen der ſchepſelen (vs. 339—378).

7. In de ſchoonheit der ſchepſelen (vs. 379—418): in de ſchoonheit der Vrouwe (419—460).

8. In de hooftſtoffen (vs. 461—494).

9. In d' aerde (vs. 595—530): in de heelzaemheit en artſeney der dingen (531—560): in het geſteente (541—560): in den erts (561—586): in bloemen, loof, en kruiden en dieren (587—620): in het leeraeren der ſchepſelen (621—652): in de voorzorge en bewaernisſe der ſchepſelen (653—678).

10. In het water (vs. 679—702).

11. In de lucht (vs. 703—778).

12. In het luchtendom (vs. 779—810).

13. In het vier (vs. 811—828).

14. In het geſtarnte en den loop der ſtarren (vs. 829—852).

15. In de ziele, buiten het lichaem (vs. 853—987): in den vryen wille (985—998): in d' onſterflijckheit der ziele (998—1034): kenbaer uit haere werckingen (1335—1104): en in de kracht van het geweten (1105—1112): in de louterheit der ziele 1113—1120): in haere beſtendigheit (1121—1136). Trismegiſt getuight de onſterfelijckheit der ziele (1137—1144). Apolloos orakel en de Sibillen getuigen het zelve: (1145—1156). En d' outſte en doorluchtighſte wijzen, en alle volcken getuigen d' onſterfelijckheit der ziele (1157—1178).

16. Godts voorzienigheit blijckt in het geeſtendom, by ons het engelsdom genoemt (vs. 1179—1192).

17. Gelijckenisſen, bewijzende, dat Godts voorzienigheit de weerelt regeert en onderhout (vs. 1193—1248).

18. Zy blijckt in het regeeren en onderhouden der ſchepſelen (vs. 1249—1290): en uit het ampt van 't Geeſtendom, by Griecken, Romainen en orakels bekent (1291—1316): inzonderheit ook by Epicleet (1317—1228). Zy blijckt in de beſtiering der Monarchyen (1329—1336).

19. Tegenwerpinge der Epikureen, dat alles in 't wilt drijft (vs. 1337—1370).

20. Het ontkennen der goddelijcke voorzienigheit verhief Fortuin met der tijt tot een Godin, in Cebes tafereel geeſtigh afgebeelt (vs. 1371—1384).

21. De Fortuin wort van weereltwijzen en den meeſten hoop noch aengebeden (vs. 1385—1392).

22. Slotrede, beveſtigende dat Godts voorzienigheit het al regeert, en beſtiert, ten beſte van den menſch, Godt ter eere (vs. 1393—1418).

GELIJCKWE 's avonts noch, in 't groeien van de ſchimmen,
Den glans van d' avontzon, gedaelt beneên de kimmen,
Zien ſchijnen door de zee, en 't ſchuimend pekelzout,
Met ſtraelen geſchakeert, en purpergloet, en gout,
Getuigen van het licht, dat, nauwelijx verdweenen,
De weerelt heeft verquickt, gekoeſtert, en beſcheenen;
Zoo zullen wy nu Godt, en d' oppermajeſteit
Beſpiegelen in 't werck van zijn voorzienigheit;
Dewijl onze oogen niet die zon van alle zonnen
In haeren vollen glans en dagh verdraegen konnen.
Den ſterfelijcken is een perck en maet geſtelt,
Waerop hun kennis ſtuit, die van verlangen ſmelt,
Om eenmael Godt te zien, in zijn volkomen wezen,
Van geen begrijp volkent, van geene tong volprezen.
Wy ſlaen dan hier van verre alleen Godts ſtappen ga,
En volgen hem bevreeſt, als in zijn ſchaduw, na.
Men hoorde en zagh van outs hoe razende ongodiſten
De Godtheit lochenden, en logentael verniſten
Met een geverfde grijns van waerheit, die nochtans
Niet naliet door 't bedrogh te ſtraelen met Godts glans:

1 *In 't groeien van de ſchimmen:* d. i. „by 't verlengen der ſchaduwen."
13 *Logentael:* de oude uitgave heeft *logental*, wat, hoezeer het misſchien te verdedigen ware, hier waarſchijnlijker uit een drukfout zal ontſtaan zijn.

Een andre ſchool, terwijl verlegen, en verlaeten,
Verzaeckte, om dat dit klonck te godtloos, en verwaten,
Zoo ſtijf de Godtheit niet, als Godts voorzienigheit,
En wert de mont geſtopt met reden en beſcheit.
Haer naſleep evenwel, godtvruchtigheit ontwaſſen,
Durf Godts voorzienigheit noch laſtren, en verbaſſen,
Gelijck van outs Lukrees, op 't ſpoor van Epikuur,
Die geen voorzienigheit wou kennen dan natuur,
Of 't reuckeloos geval, en ſtof der vezelingen,
Als oirzaeck van 't heelal, en groot gevaert der dingen,
Voorheene met bewijs getoomt, en wederleit.
Het wort dan tijt dat wy nu Godts voorzienigheit,
[Gelijckze in 't ſcheppen blijckt, en hoeden, en regeeren
Van 's hemels ſchepſelen,] hanthaeven, en verweeren,
Op dat elck ongodiſt, verſtomt door breeder blijck,
Zijn godelooze vlagh, Godts kroon ter eere, ſtrijck'.
Dat ſcheppen heerelijck vooruitdraeft in de wercken
Van Godts voorzienigheit, is ons getoont in 't ſtercken
Der reden, die haer eert, als oirzaeck van 't heelal
Der weerelt, en geenſins natuur of wilt geval
Dit toeſchrijft, buiten Godt, aen 't ſchepſel, tegens reden;
Gelijck d' Epikureên, en die hun duiſterheden
Noch eeren, boven 't licht van reden en beſcheit.
Geen dwaelzieck neuswijs kan ons deze zekerheit
Berooven, zoo het blijckt en blijft onoverſtreden
Dat door een vaſt beſluit en raetſlot al de leden
Van 't weerelſche gevaert gepaſt zijn op de leeſt
Der wijſheit, als het lagh in Godts alwijzen geeſt
Met zijn omſtandigheên begreepen, om te micken
Op 't wit en eindt, waertoe de ſchepper dit wou ſchicken.
Oock blijckt dit, naerdemael elck ſchepſel is gewent
Te wercken voor zich zelf, tot een byzonder endt,
Waertoe het wert geſchickt: dewijlze oock alle poogen
Eendraghtelijck Godts eer en glori te beoogen;
Dus merckt men merckelijck in ieder wezen iet,
Dat door zijne orden en bequaemheit ooght en ziet
Op 't voorgeſtelde wit. uit dees geregelde orden
Kan Godts voorzienigheit heel klaer bewezen worden,
Als uit een merck, dat zy den ſchepſele inneprint,
Op dat men aen het krooſt de moeder kenn' van 't kint.
De ſchepſels kregen elck in 't ſcheppen ſtant en ſteden,

36 *Godelooze vlagh: goddeloos* is het tegenovergeſtelde van *goddelijk; — godeloos* is, wat hier bedoeld wordt, „zonder God."

46 *Raetſlot:* met dit woord verſtaat men „zoodanig beſluit, dat met rijpen of voorbedachten rade genomen is."

60 *Krooſt* voor „gelaat, *phyſionomie*," als meermalen.

Hun krachten, eigenſchap, en hun hoedanigheden,
Gemaetightheit, geſtalte, en orde, wight, en maet,
En tal, als ieder paſt, naer zijnen plicht en ſtaet,
Om 't eindt, waerop het ooght, te beter te bereicken;
Gelijck dit helder blijckt, by meenigh ſchijnbaer teicken.
Dit ordineeren, dit welſchicken van elck ding
Tot zijn rechtmaetigh eindt, in 's weerelts ronden ring,
Meldt dat voorzienigheit, eer zich de tijt quam reppen.
In haeren raet beſloot dit wonderwerck te ſcheppen.
De werckelijcke maght, die zich heeft voorgezet
Een zeker heilzaem eindt, waerop zy mickt en let,
Ziet wijſſelijck vooruit, en wort in 't werck geprezen,
Dat uit voorzichtigheit zijn' oirſprong ſchept en wezen.
Zoodanigh is het werck der ſchepping, die men ziet
Dat alleſins haer eindt en oirbaer wit beſchiet:
Want ſcheppen is een werck van Godt, den eerſten wercker,
Die 't al om 't uiterſte endt, de Godtheit zelf, die ſtercker
Dan iet elcks heil beooght, uit niet heeft voortgebroght,
En tot zijne eigene eer voltrocken, en volwrocht;
Dies Godts voorzienigheit, in haeren raet gezeten,
[Daer alles wert gewickt, getelt, en net gemeeten,
En tot zijn eindt geſchickt,] de weerelt heeft gebout,
Tot zulck een groot gevaert, gelijck men dit aenſchout,
En zijn ontelbaerheên, hoedanigheên, vermogen,
Geſtalte, en ſtaet, en plaets, en tijt, gewelf, en bogen,
Verſcheidenheên, en orde, en maet, met treck begaeft,
Of tegenheit, gelijck het ruſt, of heenedraeft,
En drijft, en ommedraeit in ongelijcke kringen,
Ter eere van Godts oogh, de ſchiltwacht aller dingen.
Ick laet den ſpiegelkloot der groote weerelt ſtaen,
En zie vooreerſt den menſch, de kleene weerelt, aen,
In Griecken met dien naem verheerlijckt, en verheven,
Dewijl men hier in 't kleen afmeeten kan naer 't leven
Wat in dit groot heelal, in 't groot, beſpiegelt wort;
En Godt zich in den menſch beknopt heeft uitgeſtort,
Als ſtedehouder van den nimmermeer gezienen,
En onder wiens vernuft alle andre ſchepſels dienen.
Wie uiterlijck den menſch, van top tot teen, beziet,

63 *Gemaetightheit:* niet *maet*, want dat volgt later, maar vermoedelijk *temperament*, waarvan het een letterlijke vertaling is, waarvoor wy geen betere bezitten.

66 *Schijnbaer* voor „blijkbaar."

67,68 *Met treck.... Of tegenheit:* d. i.: „met een aantrekkend, of terugſtootend vermogen." — Zie hier boven, blz. 177. — Het beginfel der polariteit in de natuur is hier door V. op korte, maar duidelijke wijze voorgeſteld.

91 *Den ſpiegelkloot:* zie vs. 1294 van 't vorige Boek. — Hier echter, waar van de waereld, die „rond" is, geſproken wordt, is het woord in allen deele gepast.

92 *De kleene weerelt:* zie Deel I, blz. 153.

Wat lidt ontbeert zijn ampt, bewaert zijn' hoefflagh niet,
Daer 't paſt? en wie het minſte in 't lichaem wou hervormen,
Herſtellen, zou hy niet de voeghlijckheit beſtormen,
De Godtheit in haer beelt onteeren, daer geen man,
Al waer 't Prometheus zelf, iet in beriſpen kan?
Der leên gedaente en ſtant de domſten leert opmercken;
De voeten, reedt ten gang, de handen om te wercken,
Het hooft, gelijck een hof, voor 't rijck verſtant gebout;
Dat, uit dien hoogen trans, door d' oogen ſchiltwacht houdt,
Deur d' ooren hoort al wat zich openbaert van buiten.
De mont ontfangt de ſpijs. de tong door klanck kan uiten
Wat in den boezem ſchuilt, naer eiſch van elcke zaeck;
Terwijl geen ander dier begaeft is met de ſpraeck.
Hoe blinckt het aengezicht, vol goddelijcke zwieren,
Ten hemel opgebeurt, terwijl alle andre dieren
Ter aerde gaen gebuckt! wat al verſcheidenheên
Van troniën beſtaen in zulck een eng en kleen
Begrijp als 't aenſchijn is, om menſchen t' onderſcheiden!
Hoe weeligh gaet de neus door alle geuren weiden!
Hoe dertel krult het loof van 't blonde hair om 't hooft,
Natuurlijck als een kroon, die kroonegout verdooft!
En wat geſtaltenis kan d' oogen meer gevallen
Dan 't hooft, zoo rontheit is d' uitnemenſte van allen,
Gelijck een hemelwelf, dat, kunſtigh ront gebout,
De krachten van de ziel in zich beſloten houdt,
Waeronder d' andre leên zich onderlinge roeren,
Om, 't hooftgezagh ten dienſt, hun plichten uit te voeren.
Stont eerbaerheit het toe, men kon niet rijck genoegh
Uitdrucken welck een zorgh d' alwijze vader droegh,
Om menſchen door den menſch te planten, en ontfangen,
Te koeſteren, te voên: maer ſchaemte verft de wangen,
Dies wy bequaemheit, form, en ſtof, en ſtant van elck
Byzonder teellidt nu bedecken, en de melck
Zien ſpringen uit de borſt en bronaêr van de moeder.
Waer toonde zich natuur voorzichtiger en vroeder,
In 't queecken van de vrucht, die, na de baerens ſmart,
Het bloet der kraemvrou zuight, en aftreckt van het hart:
Terwijl de liefde ſchijnt de moeder te verrucken,
En zy niet laeten kan het kint aen 't hart te drucken,
Te kuſſen, reis op reis, alsof zy 't moorden wou
Van vrientſchap, zonder maet, vervoert van gunſt en trou!

100 *Hoefflagh* voor „post." Zie blz. 118.

105 *Leert opmercken:* beter had V. aan de eiſchen der uitſpraakleer voldaan, indien hy geſchreven had: *op leert mercken.*

109 *Deur d' ooren:* hier bezigt V. den dialektvorm *deur*, om den onaangenamen klank te voorkomen, die *door d' ooren* te weeg gebracht zoû hebben.

Wat wiſt Godts wijſheit niet al vonden uit te vinden
Om d' aenteelt van den menſch met banden te verbinden!
Hy heeftze, knoop op knoop, verzekert, en bewaert,
Oock tegens ſneede en ſtael van Alexanders zwaert.
Laet gift, laet moortgeweer zich matten, en vermoeien,
Het menſchelijck geſlacht vereeuwight zich in 't groeien,
Tot dat de jongſte menſch den draeiboom ſluiten zal
Van zulck een endeloos aenwaſſende getal.
Indienwe man en vrou, zoo ſchoon als ergens blaeckten
Van onbeſproke minne, aenſchouden, deze naeckten
Beſchaemen 't ſchoonſt van vee en vogel, dat op 't ruim
Der aerde en lucht braveert, gekleet in vel, en pluim.
Hier zwicht Apelles kunſt, al heeft hy al zijn leven
Getekent, en de verf op 't levenſte verdreven,
En licht, en ſchaduwen, en hoogh en diep gezocht;
Noch ſtaen de beelden ſtom, en dootſch, en onvolwrocht.
Praxiteles beſterft, en geeft den moedt verloren,
Schoon hy geluckigh leeſt in 't ſnijden van yvoiren:
En Fidias, die tijt en marmerſteen verklinckt,
Verdriet het dat geen ſtrael uit Venus oogen blinckt,
Terwijl hy om de kunſt zijn' yver pooght te koelen;
't Verdriet hem dat zijn hant geen' aderſlagh kan voelen,
Geen lidt zich rept, en roert. wat oogh zijn werck beviel,
Het leefde alleen in ſchijn, en zonder geeſt en ziel.
Hoe zou Godts werckſtuck dan voorzienigheit ontbeeren,
Die alle kunſt verdooft, hoe kloeck de meeſters leeren!
Indienwe dieper met des ledeſnijders hant
En mes doorſnuffelen 't geheim van 't ingewant,
En ieders wettigh ambt, wat vint men in die holen
Al wijſheit, en vernuft, en overlegh geſcholen!
Hoe vlieten d' aders hier, als beecken, door het lijf!
Wat winckels dienen hier den menſch niet tot gerijf!
De maegh ſchaft dranck en ſpijs, en koockt voor al de leden.
De lever levert bloet. de galleblaes beneden
Ontfangt de geele gal, die vaeght het lijf van ſlijm,
En andre vuilicheên, by wijlen taey, als lijm.

143,144 De dichter wil zeggen, dat de banden, waarmede het menschdom in zijn opvolging door voortteeling van lid tot lid aaneengeſchakeld is, zoo kunſtig gevlochten zijn, dat het zwaard van Alexander, 't welk den Gordiaanſchen knoop doorhakte, niet in ſtaat zoû zijn die te ſcheiden: met andere woorden, dat geen macht ter waereld die zoû kunnen ontbinden.

154 *De verf op 't levenſte verdreven:* verſta: „de kleuren op zoodanige wijze geſchakeerd, dat zy het leven zoo goed mogelijk nabykomen." Dat *verf verdrijven* voor *colores disponere*, vinden wy ook later, vs. 798, terug.

159 *Die tijt en marmerſteen verklinckt:* ſtoute en echt dichterlijke wijze om te zeggen: „die zijn tijd geheel toewijdt aan het vervaardigen van beeldhouwwerk uit marmer."

167 *Des ledeſnijders hant: ledeſnijder* is hier „ontleedkundige, anatomist."

172 *Winckels:* 't zij voor „hoeken," 't zij, gelijk ik uit de woorden *tot gerijf* meen te moeten opmaken, in den thands gebruikelijken zin genomen.

De long ſchept lucht, en is een blaesbalgh onder 't woelen,
Om 't hart, de bron der hitte, in zijnen gloet te koelen.
De milt, een ſtanckriool, verzwelght de zwarte gal,
En loutertze doorgaends, al 't lichaem ten geval.
Maer om niet al te diep in kelders te verdoolen,
Laet vry Vezaels verſtant dit onderzoeck bevolen,
Die vierigh zijnen geeſt en 's levens tijt verſleet,
Terwijl hy lijck by lijck aen ſnipperlingen ſneedt,
En klaeghde dat het brein van d' allergrootſte kloecken
Noch ſufte in menigh lidt op 't ſcherpſte t' onderzoecken;
Het zy geraemte, en ſpier, en zenuwen, en aêr,
Het brein in 't beckeneel, een mengſel, wonderbaer
Beſlagen, als ciment, om onverſuft te vatten
De reden, het verſtant, den wil, de ry der ſchatten
Van ons gedachteniſſe en ſlaep: ick zwijgh 't gezicht,
Daer d' ooghkunſt om verdwaelt, in 't zoecken van dit licht;
Het riecken van den neus; den galm en klanck in d' ooren;
Den ſmaeck, de ſpraeck, op 't bladt der gladde tong herboren;
't Gevoelen, dat zich ſpreit, en weit van top tot teen;
En hoe de ziel alom gaet waeren door de leên,
Geheel in ieder lit, en uitmunt door haer vonden,
Tot 's levens draet geknipt, zy endtlijck wort ontbonden.
Indien het mooghlijck waer met verwen en penſeel
De redelijcke ziel, des menſchen waertſte deel,
En form, gelijckze leeft, naer 't leven af te maelen,

182 *Vezaels verſtant:* Andreas Vezalius, of „van Wefel," gelijk zijn geſlacht oorſpronkelijk ſchreef — als van de ſtad Wefel herkomſtig, en waarom het ook drie wezels in zijn wapen voerde — was de laatſte eener dynaſtie van geleerden, die zich, byzonder in 't vak der geneeskunde, beroemd en verdienſtelijk hadden gemaakt. Zijn bet-overgrootvader, Pieter, had als arts vermaardheid gehad; diens zoon, Jan, was lijfarts van Keizer Maximiliaan en een yvrig verzamelaar van ſchriften, zijn vak betreffende; Everard, die na hem kwam, had zich een naam verworven door zijn kommentariën op de werken van Rhazes en op de Aforismen van Hippokrates; Andreas de oude, eindelijk, was hof-apotheker van Keizer Karel V. Uit dezen Andreas werd de hier door V. bedoelde op den 31 December 1514 te Brusſel geboren. Zich, op 't voetſpoor van zijn voorvaderen, reeds als knaap met anatomie en byzonder met entomologie hebbende bezig gehouden, ging hy te Leuven ſtudeeren, en vervolgens te Montpellier, van waar hy zich naar Parijs begaf, onder de leiding van den vermaarden Jacobus Sylvius. Naauwlijks veertien jaar oud, doch het reeds tot een verbazende hoogte in zijn vak gebracht hebbende, keerde hy naar Brabant terug, werd achtereenvolgens tot profector en leeraar in de ontleedkunde te Leuven, tot Hoogleeraar te Venetiën, te Boloniën, te Padua en te Piza beroepen, en gaf, na verſchillende wetenſchappelijke vertoogen geſchreven te hebben, op zijn 28ste jaar, in 1543, het beroemde werk *de humani corporis fabrica* uit, hetwelk een geheelen omkeer in de wetenſchap der ontleedkunde te weeg bracht en nog heden den mannen van 't vak tot een gids ſtrekt. Dat het by zijn verſchijning aan hevige kritiek ten doel ſtond is licht te begrijpen: de geheele fakulteit ſtond tegen den ſtouten nieuwlichter op; doch Karel V, aan wien 't boek was opgedragen, nam Vefallus in zijn beſcherming en verbond hem aan zich als lijfarts. welk ambt hy vervolgens ook by Filips II bleef bekleeden. Gedurende zijn verblijf aan 't Spaanſche hof overkwam hem een noodlottig geval, dat beſtemd was een eind te maken aan een loopbaan, die anders nog hoogst nuttig voor vele lijders, zoo wel als voor de wetenſchap had kunnen zijn. Geroepen tot de lijkopening van een Spaanſchen Grande, had hy naauwlijks het mes in het hart gezet, of hy ontdekte dat de man maar ſchijndood was geweest. Over het gepleegde feit van moord en goddeloosheid beticht en voor de Inquiſitie gedaagd, werd hy door haar rechtbank ter dood veroordeeld: welk vonnis, op de ſmeekingen van Filips II en zijn Hof, veranderd werd in een bedevaart naar 't Heilige-Graf. Zijn reis derwaarts werd gelukkig volbracht; doch op de terugreis werd hy door ſchipbreuk op de kust van Zante geworpen, waar hy, in October 1564, van gebrek ellendig omkwam: ja, zijn lijk zoû een prooi der vogels en wilde dieren zijn geworden, indien zekere goudſmid daar ter plaatſe het niet herkend en hem een graf bezorgd had.

O welck een Godtheit zoude uit dezen omtreck ſtraelen!
Maer heur onzichtbaerheit, waer doorze Godt gelijckt,
Haer oirſprong, laet niet toe dat iemant dieper kijckt,
In 't binnenſte geheim van zulck een hemelſch wezen,
Uit zijne werckingen beſpiegelt, en geprezen:
Want even als ons oogh, op d' aerde en aen 't gewelf
Des hemels, alles ziet, maer nimmermeer zich zelf,
Zoo gaet het met de ziel, die kan zich zelf niet kennen,
Noch volgen in de vlught de ſnelte van haer pennen.
Het oogh ziet eenighſins zich zelf in kriſtalijn:
Zoo wort de ziel in 't werck alleen, als in een' ſchijn,
Gezien: gelijck de form des zeilſteens zich laet mercken
Door haeren treck, gekent in veelerhande wercken.
Wat taey een bant de ziel en 't lichaem t' zamenbint,
Een paer al 't ongelijck van aert, oneens gezint,
't Welck, jaeren lang gehuwt, zoo noode komt te ſcheiden;
Dat 's een geheimenis, waerop de wijſten beidden,
Zoo lang de weerelt hing, en ruſte alleen op Godt:
Maer geen van allen vont den ſleutel van dit ſlot,
Al ſchreef men van dien bant geheele ſtapels bladen,
Het raetſel blijft, gelijck de vryheit om te raeden,
Tot dat het wezen van de ziele, klaer, en puur,
Gekent wort, buiten 't werck en merck van haer natuur,
Gelijck de Godtheit haer, ganſch louter, zonder ſmette,
Te voorſchijn broght uit niet, en eerſt in 't lichaem zette.
De ziel [van Godt begaeft met reden, die den menſch
Van dieren onderſcheit] opſtijgende aen de grens
Des hemels, boven 't licht der ſtarren en haer kringen,
Vergeefme dat ick haer een poos vergeete in 't zingen.
Tot dat mijn zangluſt ſlus de ſnaeren hooger treckt,
Daer zy van 't lijf geſlaeckt, geen form des menſchen ſtreckt.
De kleene weerelt wijckt voor d' aenkomſt van de waerde
Der groote, het begrijp van hemel, lucht, en aerde,
Dat loutre wonderen in zijnen kloot beſluit,
Hoegrootte, ontelbaerheit, ſchakeerſel, krachten, uit
D' Almogentheit geſchept, oock, ſchoonheit, en wat ſtucken
Een' opgetogen geeſt van 't aerdtrijck opwaert rucken
Naer Godt, waerme 't gemoet vereent, van boven ziet
Hoe alles, buiten Godt, verdwijnt in enckel niet.
Het aerdtrijck is zoo groot, dat niemant, hoe bevaeren,
In vijftigh eeuwen en noch dry paer hondert jaeren

241-244 V. wil te kennen geven, dat de aarde, hoewel reeds 5600 jaren beſtaan hebbende, nog niet geheel bezocht of gekend is. Hy drukt echter deze gedachte, die op zich zelve volkomen juist is, verkeerd uit, door te zeggen, dat, in weêrwil der verbeterde middelen van vervoer, er nog geen reiziger geweest is, die de geheele oppervlakte des aardbodems bezocht heeft. Dit bewijst niets anders, dan dat de aarde groot is in betrekking tot den leeftijd der menſchen en tot de hulpmiddelen, waarover deze kunnen beſchikken.

Den ganſchen aerdtkloot heeft doorwandelt, en bezocht;
Al ſchijnt de zeilkunſt nu in haeren top gebroght,
En Tichoos leerling, Blaeu, om dit begrijp te weeten,
Dien kloot, op 't Hollantſch ſtrant, zoo net heeft afgemeeten,
Dat hy veele ouden ſtreeft in hemelmaet voorby,
Ter eere van de ſtadt, die zich verheft aen 't Y:
En noch is 't aertſch gevaert, by 't hemelſch te gelijcken,
Een enckel punt in 't oogh, verlieft op ſtarrekijcken:
Want wanneer d'aerdtkloot recht de ſtarren ſtaet in 't licht,
Dan ſnijt die kloot geen punt uit 's hemels aengezicht.
Is elcke ſtar zoo groot als d' aerdtkloot in haer rijzen,
Of grooter, naer 't beſluit van alle ſtarrewijzen,
En ſchijnenze evenwel, hoe wijdt zy ſtaen van een,
Dus klein op ons gezicht; wie kan van hier beneên
Met zijn gedachtenis het hemelſch ront bepaelen,
Daer zoo veel duizenden van diamanten praelen
Aen dien doorluchten ring, gepaſt als aen de hant
Van Godts onmeetbaerheit, die ooſt en weſt beſpant?
Is d' aerdtkloot nu zoo groot, gelijck de meeſters ſluiten,
Hoe groot is dan 't gewelf der hemelen van buiten!
Nu peilt de hooghte van den hemel, zoo ghy kunt,
Tot 's aerdtrijx navel toe, of 's afgronts middelpunt:
Heeft deze grootheit noch haer endt en zekre paelen,
Wie kan d' oneindigheit van Godt dan achterhaelen?
En wat is dit heelal, indien men Godt beſchou,
In grootheit meerder dan een druppel morgendou!
Men daege Euklides hier, den vorſt der rekeningen,
Om ons d' ontelbaerheit van alle ſchepſelingen
Te tellen, drup voor drup, geſtort van 's hemels kruin,
En al het ſtuivend zant, gewaeit langs zee in duin.
Maer dit voorbygerent, de koſtelijcke waerde
Van allerley metael, geſteente en ſchat, in d' aerde
Begraven, en ontdeckt, terwijl de gierigaert
Zijn moeders ingewant en boezem nimmer ſpaert,
Wort nimmer volwaerdeert. wat teelen Godts landouwen
Al kruiden, planten, ooft en vruchten, onder 't bouwen

244 *Al ſchijnt de zeilkunſt* enz. Ja, in de daad was dit maar *ſchijn:* en nu moest er na anderhalve eeuw nog de ſtoom by komen.

245 *Blaeu:* de boekdrukker en wiskundige, vroeger meermalen in dit werk genoemd; zie Deel I, blz. 665. III 25, 300, 458 volgg.

252 Dit zal moeten beteekenen: „dan is de aarde nog niet meer dan een punt aan den hemel."

269 *Euklides:* de geleerde Griekſche wiskundige.
Den vorſt der rekeningen: geestig gevonden titulatuur, mits men *rekeningen* in de beteekenis van *berekeningen* leze.

270 *Schepſelingen* voor „ſcheppingen of ſchepſels." Zie hetgeen over dit woord is aangeteekend Deel VII, blz. 434; ik voeg er by dat *ſcheppeling* er nog door zoû kunnen en verdedigd worden met het voorbeeld van *drenkeling, banneling, hemeling,* van *drenken, bannen, hemelen,* — maar *ſchepſel* nog met den uitgang *ing* te verlengen is wat kras.

273 *Dit voorby gerent:* d. i.. „om hier over heen te ſtappen, om hier niet van te ſpreken."

Des ſlaeffchen ackermans, die klay en klonte breeckt,
Daer 't kouder is, of daer de zon van hitte ſteeckt!
Wat teelen zee en lant al viſſchen, vogels, dieren,
Die by hun element, of aerdê, of water tieren,
Of zweven in de lucht; terwijl elck neſten bout,
In ſteenrots, hol, en boſch, of weiden zich onthoudt,
Zijn jongen worpt, en broet, en aenvoedt, zonder ende!
En ſchoon de menſch, door vier, en water, en elende
Van peſt, en hongersnoot, en oorlogh, wort vernielt;
Men ziet hoe d' ommeloop der wijde weerelt krielt
Van menſchen, zonder tal, op datwe nu niet dringen
In 't rijck van 't geeſtendom, genoemt verſtandelingen
By d' oude Atheenſche ſchool; een ſchrickelijck getal,
Dat niemant rekenen, noch oit voltellen zal.
Hoe kan d' ontelbaerheit der dingen ons verſtommen,
Als Godts volkomenheên in alle wezens brommen,
En 't endeloos getal, verſcheiden uitgeſpreit,
Ons in de kennis voert van d' eenige enckelheit!
Noch wonderlijcker blijckt de Godtheit in 't ſchakeeren
Zoo veeler ſchepſelen, die hunnen ſchepper eeren,
Als door den horen, vol van overvloet geſtopt,
Met allerhande vrucht, en tot de keel verkropt,
Gevult, en opgehoopt, waer door de woeſte wiltheit
De Godtheit kennen kan, in haeren ſchat en miltheit,
Zoo rijck en uitgeſtort: want druckt een' zegelring
Alleen een eenigh beelt en wapen in een ding,
En kan een druckvorm ſlechts een zelve boeckſtaef drucken;
Wie twijfelt dan dat Godt, in endelooze ſtucken,
Door 't ſcheppen zijne maght en miltheit heeft getoont,
En in dit wonderwerck zijn majeſteit gekroont?
Ick ſla verſcheidenheên in zoo veel dingen over.
Hoe rijck ſchakeert hy plant, en kruit, en bloem, en lover,
En geur, en kleur, en ſmaeck, en ſappen, en geſtalt!
Schoon Zegers bloempenſeel het vorſtenoogh gevalt,
Zijn verf is zonder ziel, en geur, en kracht, en leven:
En Chinaes bloempenſeel moet lof den ſchilder geven,
Die zulck een' regenboogh en krans van bloemen maelt,
In paeu, en papegaey, en fenixveeren praelt,

290,291 *Genoemt verſtandelingen By d' oude Atheenſche ſchool:* de naam, dien de Griekſche wijsgeeren, althands de ſchool van Plato, aan de geesten ſchonk, was: *genii*, hier door V. met *verſtandelingen* vertaald; de overzetting is niet gelukkig en doet bykans denken aan die van *ingenieur* door *vernuftеling*, welke Hooft had uitgedacht.

312 *Zegers bloempenſeel:* zie over den beroemden bloemſchilder Seghers, Deel V, blz. 554 volgg.

314 *Chinaes bloempenſeel:* V., of zijn korrektor, gebruikt hier de ſpelling *China*, terwijl hy elders, b. v. in zijn „Zungchin," *Sina* ſchrijft; mijns erachtens zoû de ware ſpelling *TSina* behooren te zijn, even als *tſuer; tſ* vervangt in onze taal de *ch* der Franſchen.
Den ſchilder: niet *Zegers*, als 't verband zoû doen meenen, maar „God."

En levende feſtoen, gewaſſchen aen de boomen,
Daer 't water naer Peking, door d' aders van de ſtroomen,
Het ooſterſch hof bevloeit, waerin de Tarter pronckt,
Met zonnegout gekroont, aên 't morgenlicht ontvonckt,
Dat rijzende uit den daeu, in roozen opgeloocken,
Dien rijcksmuur ziet geſloopt, zijn noortſtar ingebroken.
Indienwe gadeſlaen het wilt en tam gediert,
Dat in de golven zwemt, of in de wolcken zwiert,
Of in de beemden weit, woeſtijnen, en waeranden,
Moet Snijders het penſeel niet worpen uit zijn handen,
En roepen: al ons kunſt is niet beſpieglens waert.
Hier is verſcheidenheit van onnavolghbren aert.
Heeft Rubens niet geklaeght, in 't ſchilderen en ſtrijcken
Op zijn panneelen, dat hy naulijx twee gelijcken
In alle tronien van 's konings Neêrlant vont?
Ick zwijgh van elcks natuur. oock melt ons d' avontſtont
Hoe alle heiren, die in 't gulden harnas ſpeelen,
En monſtren aen de lucht, in hunnen glans verſcheelen:
Waeruit men zeker ſluit en ſterckt, in allen ſchijn,
Dat dees verſcheidenheên in Godt oneindigh zijn;
Dewijlze alleen uit hem, die noit verwelckt in 't bloeien,
En zijnen rijcken ſchoot, en vollen boezem vloeien.
De kracht der ſchepſelen verheft ons in den dagh
Van d' allerhoogſte kracht en maght, die 't al vermagh.
Waer ſtaen natuur en kunſt voor ſtil, om uit te wercken
De wondren, daer Godts maght zich levende in laet mercken,
De bron en oirſprong van nature en weetenſchap?
Men zet op aerde in zee en lucht en vier geen' ſtap,
Daer Godts almaghtigheit en kracht ons niet bejegen,
Als d' elementen zich beroeren en beweegen,
En ſcheuren uit hun lijck. ſchoon zee en aerde ſlaept,
De lucht en hitte u ſtreelt; zoo dra het aerdtrijck gaept,
En d' afgront, en de zee; de wint begint te blazen,
De lucht te donderen, te blixemen, te razen,
Te regenen, wat blijft van menſchen of van vee,
Of boſch, of lant, of ſtadt geruſt op zijne ſte!
Wat wort van hagelſteen en donder niet geſlagen!
Wat ſteenrots ſtort niet in! waer treffen 's hemels plaegen
Op ſteên, en rijcken niet! wat ſteenen beer, wat ſtrant
Beſchut voor inbreuck bergh, en duin, en 't platte lant!
Men ziet de vloot op zee dan ſteigeren, dan vallen,

326 *Moet Snijders het penſeel niet worpen uit zijn handen* voor „moet dan zelfs Snijders het penceel niet uit de handen werpen." 't Is hier een vraag. — Snijders was, als bekend is, een beroemde Vlaamſche ſchilder, tijdgenoot van Rubbens, en die zich byzonder toelegde op het ſchilderen van dieren.

331 *'s Konings Neêrlant:* de „Spaanſche Nederlanden."

333 *Heiren, die in 't gulden harnas ſpeelen* voor „ſtarrenheiren," als uit het vervolg blijkt.

347 *Scheuren uit hun lijck:* zie hierboven, blz. 415.

Gelijck, op een rancket, te rugh gekaetſte ballen
Afſtuiten in de baen, en volgen haer geval.
Verzamel eens 't geſlacht der reuzen overal,
Oock 't gruwzaem ongediert, de leeuwen, tigers, beeren,
De ſtier en elefant, den walviſch in de meeren
En noortſchen Oceaen, den draeck, de krokodil,
De ſlangen, onder 't gras gedoken, loos, en ſtil;
Wat ſtapelen ze een' bergh van krachten! eene plante,
Een worm vermoort een' helt. een ſteekende tarante
Berooft den menſch zijn ruſt en ſlaep. hy weent en ſchreit,
Of danſt, en lacht zich doot, ten zy het evel ſcheit,
Door kracht van tegengift: en om van kunſt te ſpreecken,
Zet Archimedes eens uit 's weerelts ronde en ſtreecken:
Hy licht den aertkloot met een' hantboom uit zijne as.
Ick zwijgh van 't buſſekruit, een' oogenblick, die ras
Den muur van Mechele verplette aen gruis en mortel,
En Delff, 's Lants hooftſtadt, ſcheen te rucken van haer' wortel.
Van ſtarren rep ick niet, noch oock van zon en maen,
Zoo ſterck van uitſtrael, ſchoonze oneindigh van ons ſtaen.
Bereken nu uit elck Godts krachten in 't byzonder,
En telze al teffens op: wie zwicht niet voor dit wonder!
Nu openbaert zich hier de ſchoonheit van 't heelal,
Die my voor 't voorhooft ſlaet. aen welcke leden zal
Ick 't ſchoone lichaem van de weerelt beſt beginnen
T' ontleden? wie verruckt mijn' geeſt, verſtant, en zinnen,
In 't openſchuiven van dit goddelijck tooneel,
En Godts vertooningen? ô weereltſch luſtprieel!
O lantſchap, daer natuur zich zelf aen heeft gequeten,
En elck om 't rijckſt volwrocht, voltrocken, niets vergeeten!
Wat ordineerder heeft die vonden uitgezocht,
En elck zoo wel geſchickt, en op zijn plaets gebroght,
Den voorgront, achtergront, dat ſlaeuwen, en verſchieten;

358 *Rancket*, d. i. *raket*, als meermalen.

363 *Den draeck:* in de dagen toen V. ſchreef werd aan het beſtaan van den *draak* of „vliegende reushagedis," zoo als hy in fabel en legenden wordt voorgeſteld, nog bepaald geloof gehecht.

366 *Tarante:* de *Lycoſa Tarentula Apuliae*, een inſekt, dat zijn naam aan de ſtad Tarente in Apuliën ontleende. Naar een overoud volksgeloof, in Italiën en Spanje nog heerſchende, drijft zijn ſteek den gewonde tot danſen aan.

369 *Tegengift:* gewoonlijk werden het Theriakel en het Mithrydation daarvoor gebezigd. Het beste middel werd echter daarin geächt te beſtaan, dat men den patiënt op de maat der muziek zoo lang liet danſen, tot dat hem het zweet uit alle poriën brak en hy zoodoende het gif kwijt raakte.

370,371 Archimedes vorderde tot volvoering van het hier bedoelde kunſtſtuk iets meer, dan *uit 's weerelts ronde en ſtreecken* te worden gezet, namel. een „ſteunpunt," om zijn *hantboom* op te doen werken.

372-374 Lees: „ik zwijg er van, hoe 't buskruit, in een oogenblik den muur," enz. De ſamenſtelling van den zin is niet zuiver; doch de hier genomen vrijheid is hoogst dichterlijk en ſtelt ons het gebeurde te aanſchouwelijker voor.

373 *Den muur van Mechele:* in den jare 1546 floeg de blikſem in 't buskruithuis aldaar en ſmeet het met den toren en 300 huizen onder de voet.

374 *Delff, 's Lants hooftſtadt:* verkeerd voor: „een hoofdſtad," d. i. „eene der ſtem hebbende, en alzoo regeerende of hoofdſteden van het Land." Over het ongeval, dat aldaar plaats had, zie Deel VI, blz. 373.

376 *Uitſtrael:* een goed woord, en dat beter dan eenig ander hetgeen bedoeld wordt uitdrukt.

Hier boſch, daer korenvelt, gins weiden, elders vlieten,
En ope lucht, en bron, die uit den heuvel ſpringt?
Gins blaeut geberghte, en rots: hier quinckeleert en zingt
De nachtegael in 't wilt. wat vliegen daer al vogels
By vlughten door 't geboomte, of drijven op hun vlogels
Bezadight in de lucht, of over 't effen meer!
De vrolijcke landou, verquickt door 't ſchoone weêr,
Aen 't groeien, dat men 't kruit en groene gras hoort piepen.
Apelles volght natuur met kunſt na, in het diepen
En hoogen op zijn maet. hy ſtarooght, en verdrijft
Zijn verwen liefelijck. wie ſuft, en achterblijft,
Hy volght zijn leitsvrou kloeck en wenſcht haer in te ſtappen,
En leght den geeſt te weicke op aert en eigenſchappen
Van 't leven, en gelijck men elck in 't leven vint.
Hy ziet zich aen de zon en haeren opgang blint,
In alle ſpeelingen van water, licht en wolcken,
En purperglans en gout. hier wort de koey gemolcken.
Daer ſteeckt de viſſchers pinck om verſchen viſch in zee.
Hier rijt een heele vloot voor ancker op de ree,
En ginder ſchoeit de jaght op 't ſpoor der hazewinden.
De bracken ſnuffelen, om 't vlughtigh hart te vinden.
Het neſt, vol oievaêrs, in top van ſlot en borgh,
Verwacht met open beck het aes, door 's vaders zorgh
In 't groene velt geviſcht. wie kan de ſchoonheit noemen,
Die zich in 't weligh vee, en ooft, en zaet, en bloemen,
En ſtarren, zon en maen, en wolcken openbaert!
Hoe ſchoon ſchakeert natuur de tulpen ſchatten waert,
Gewogen tegens gout, verheven tot Auguſten,
De ſchoonſte en dierſte bloem, waerop oit byen ruſten!
De ſchoonheit van de vrou, die 't al te boven gaet,
Op aerde, en nimmermeer het hart en oogh verzaet,
Ontvonckt de leeuwen zelfs, ontdeckt zich hier in 't leven,
Zoo ſchoon als Godt haer ſchiep, om aen den menſch te geven
Een proef van weelde en luſt, die, eeuwigh uitgeſtort,
In Godts beſpiegelinge alleen genooten wort.
Het aenzien en genot der ſchoonheit van de vrouwe,
Een zaligheit geſchat, heeft duizenden in rouwe
En ſchipbreuck van hunn' ſtaet, gezontheit, lijf en ziel,

387 *Piepen:* vergelijk over de beteekenis van dit woord het aangeteekende, Deel VI, blz. 641.
389,400 *Verdrijft Zijn verwen:* zie het aangeteekende hiervoren, blz. 477, vs. 154.
401 *In te ſlappen* voor „op hare ſchreden te achterhalen, in te halen."
402 *Leght den geeſt te weicke:* „zijn geest *te weicke* of *te weeke* leggen" is: „zich voor geruimen tijd ernſtig en aandachtig op een zaak toeleggen."
417 *Auguſten:* de *ſemper auguſtus*, de *auguſta regina* en andere tulpſoorten, waarop reeds meer door V. gezinſpeeld is. Zie Deel VII, blz. 657.
423,424 *Die, eeuwigh uitgeſtort*, enz.: verſta: „die eenmaal in het Godsrijk in haar volheid alleen genoten zal worden door hen, die Gods aanſchijn genieten (als thands de engelen en gelukzaligen)."

Gedompelt over 't hooft. de wijſte en ſterckſte hiel
En boeideze, gelijck haer ſlaeven aen de keten
Van 't blond en hangend hair. zoo raeſt geen dier, bezeten,
Betovert van het ſpoock, als d' overdwaelſche menſch,
Die blindling op dit aes der ſchoonheit, ieders wenſch,
En welluſt, aenbijt, Godt en naem en faem en ſtammen
Ter zijde zet, om zich in 's vleiſters minnevlammen
Te ſmilten als het ys, of waſſen beelt in 't vier.
Dat kan een wulpſch misbruick der ſchoonheit; en zoo dier,
Zoo dier bekoopt een dwaes dit ſchijngoet, 't welck genooten
Noch naeulijks, of berou komt ſchichtigh toegeſchooten,
En treedt het misbruick van Godts ſchepſel op de hiel.
Elendigh was hy dan, die in haer ſtricken viel,
Gevangen, en geſmoort, om eenen blick der oogen,
Een vreught, in eenen droom, gelijck een damp, vervlogen.
Wat eiſcht dees ſchoonheit dan? wat was Godts wit en endt,
In 't ſcheppen van dit beelt, dat maght van zielen ſchent?
Hy wil het hart des mans aen haere trou verbinden,
En leeren in dit ſchoon een grooter ſchoonheit vinden,
Een welluſt, die de ziel in Godt genieten zal,
Die d' opperſchoonheit is, en weelde, en 't eenigh Al.
Ghy zoudt in dit gezang de vrou nog ſchooner hooren,
Maer 'k vrees door dees meermin een' Heiligh te bekooren;
Indien bevalligheit en deught, en gunſt, en geeſt
Van boven vall' en zwier' in 't lichaem, ſchoon van leeſt.
De jeught, die hart en oogh beſnoeit, en ſpaent van 't minnen,
Verdooft de dappren, die een ganſche weerelt winnen,
En ondertuſſchen ſtaen ten dienſt van 't vrouwenbeelt,
Dat dickwijl met hun kroon en ſcepter heeft geſpeelt,
Zoo menigh treurſpel voerde op bloedige ſtellaedjen,
Noch roockende van moort der grootſte perſonaedjen.
Wie twijfelt, zoeck niet ver om klaer beſcheit en blijck:
De ſchouburgh waeght hiervan, en zekerſte kronijck.
De zichtbre weerelt ſterckt in 't algemeen de reden,
Die Godt in 't ſchepſel zoeckt: nu haer voornaemſte leden
Beſpiegelt in deze aerde, in water, lucht, en vier;
Vier broeders, t' eener draght geboren, om ons hier
Te dienen tot gerijf, zich onderling te mengen,
En door hun wiſſeling veel mengſels voort te brengen,
Naer elcks verſcheiden aert, die leſt of allereerſt

428,429 *De wijſte En ſterckſte hiel en boeideze*: lees: „*den* wijſte en ſterkſte, of *de* wijſten en ſterkſten hield en boeide zy." Hier wordt kennelijk gezinſpeeld op Salomo en op Samſon.

437 *'t Welck genooten Noch naeulijks* voor „'t welk nog naauwelijks genoten *is*."

451,452 Verſta: „indien bevalligheid, deugd, enz. in een ſchoon lichaam zijn nedergedaald en daarin uitblinken."

460 *De ſchouburgh waeght hiervan, en zekerſte kronijck:* konſtrueer: „de ſchouwburg, (die als de) zekerſte kronijk (mag aangemerkt worden), gewaagt hiervan."

Of min of meer regeert, en in het mengſel heerſcht.
Aldus beſtaet ons bloet uit geele en zwarte galle,
En bloet en ſlijm. de zwarte is d' onderſte van alle,
Als aertſch uit zijn natuur, van 't natte ſlijm omvloeit,
Als water, kout en vocht. de geele galvlam gloeit
In top, gelijck het vier, en geeft alle andren 't leven.
In 't midden zweeft het bloet, gelijck de lucht gedreven.
Zoo lang elck mengſel hout een evenredenheit,
Is 't lichaem op zijn kracht: maer heerſcht'er onbeſcheit,
Door 't ſpringen uit den bant, en regel te verkeeren,
Zoo rijſt 'er oorelogh, als in een ſtrijt van heeren.
Dees overgang van vocht en droogh en heet en koudt,
Of een gematigheit, of woeſten baiert brout;
En is de Proteus zelf, die, borlende uit de vlieten,
Zoo veele grijnzen en gedaenten aen kan ſchieten.
Dit 's d' eenige oirzaeck van het waſſen en vergaen
Der wezens, die alleen uit element beſtaen,
En wiſſelen van ſtaet, geſtorven, of herboren.
De ſtof behoudt haer' duur: de formen gaen verloren.
Zoo lijdt het weecke waſch, en blijft een zelve ding,
Verandert naer het merck van 's konings wapenring.
Zoo hoort men een geluit met ongelijcke toonen
Den vader van 't heelal in d' elementen kroonen;
Terwijl hy alles hier beweeght en ommedrijft,
En, eeuwigh onbeweeght, in ſtaet en wezen blijft.
Nu geeft zich 'd' aerde bloot, die ſchoonze, laegh gezoncken,
De minſte hooftſtof ſchijnt, en aen den hals verdroncken,
Z' is evenwel niet min dan 't water, en verdooft
Elck element in waerde, en ziet het over 't hooft.
Houdt Godt daer boven hof met zijn verſtandelingen,
En zuiver geeſtendom; de vader aller dingen
Schonck 't menſchdom het palais der aerde tot een leen,
Daer hem het ſchoon gewelf des hemels overſcheen;
Bezaeit met zonne, en maene, en mindre flonckervieren;
Hy d' aerde leven ziet van kruiden, boomen, dieren,
En glinſtren van metael, en koſtelijck geſteent;
Terwijl het water ſlechts met viſſchen is beleent,
Het element van lucht en vier ſchier ledigh bleven,
Als armer uit hunn' aert, ten dienſt van 's menſchen leven.
Het aerdtrijck ſteunt op Godt, en op zijn tegenwight,
Omvangen van de lucht, terwijl zoo menigh licht
Rontom den aerdtkloot draeit, voltreckende zijn ronden,
En ſchiltwacht, d' Oceaen, met d' aerde in vre verbonden,

481 *De Proteus:* zie over Proteus, VIRG. *Lantg.*, IV B. (Deel V, blz. 374).
497 *Verſtandelingen:* zie hierboven, vs. 290.

Haer in zijne armen vat, de lippen kuſt van 't ſtrant.
Door deze vaſtigheit der aerde, in haeren ſtant,
Betreet de menſch den gront, en arbeit op zijne uren,
Of ſlaept en ruſt, gelijck alle andere naturen,
Die met vijf zinnen, als de menſchen, zijn begaeft,
En 't leven, dat op d' aerde in 's levens renbaen draeft,
Die hunne voeſter is, en kruiden teelt, en aeren,
En vruchten, om het al wat ademt te bewaeren.
Zy levert ſtoffen uit, tot allerley gebruick,
Op dat de menſch in hutte en huizen ſchuile en duick',
Zich van metaelen diene, en reetſchap om te bouwen
Den acker van de zee, en ſteden, en landouwen.
Nu ren den aerdtboôm door, en hoor en zie u moe,
En taſt, en rieck, en ſmaeck, de Godtheit ſtraelt u toe,
Bejegent u alſins in haer geſchapenheden;
Al Godt wat ghy verneemt, van boven tot beneden.
Waer vint men nu een' menſch, die elcks vernuft verkloeckt,
En Godt niet vinden kan, indien hy 't onderzoeckt?
Dat monſter magh vermomt, als menſch, den gront betreden,
De klaeu verraet het dier, veraert van Godt en reden.
Wie zich van artſeny wil dienen, dat hy ga,
En 't wijs natuurboeck, vol geheimnis, open ſla,
Doorſnuffle mijnen, ſtof, en ſteenen, planten, dieren;
Dan blijckt hem hoe natuur het alles weet te ſtieren
Tot eenigh heilzaem ende, en elcks behoudenis,
Waer van 't aeloudt gebruick een ondervinſter is,
Oock zulx dat dootelijcke en moordende vergiften
Van akonit en ſlang door louteren en ſchiften
Verlaeten hunnen aert, en ſteeckende venijn,
Door kunſt en weetenſchap verkeert in medecijn.
De diamant, de vorſt der koſtelijcke ſteenen,
Verdrijft zwaermoedigheit van 't harte, en ſtilt het weenen.
De vrolijcke ſmaragd ontwringt vergift zijn kracht,
Zet 's gramſchaps oploop neêr, heeft uit zijn' aert de maght
Om zwindelinge in 't hooft en evel in te toomen,

525 *Geſchapenheden:* zie Deel VI, blz. 246. 't Is 't zelfde als *geſchapenisſen*, dat wy elders ontmoet hebben.

529,530 Met andere woorden: „zoo iemand is er niet, of 't is maar in ſchijn een mensch, en in der daad een redeloos dier."

536 *Een ondervinſter:* waarom hier dit woord in 't vr., daar het voorafgaande, waar 't op ſlaat, onz. is? Waarſchijnlijk daarom, om dat men zich alle denkbeeldige wezens, gelijk deugden, hartstochten, hoedanigheden, eigenſchappen, enz., wanneer die verperſoonlijkt worden, onder vrouwelijke gedaanten pleegt voor te ſtellen.

538 *Akonit en ſlang:* PLINIUS, *Hist. Nat.* XXII, 2, zegt, dat de akonijt, door een ervaren hand in zuiveren wijn toegediend, van den ſlangenbeet genest. Over de bereiding van geneesmiddelen uit ſlangen vergelijk *Hist. Nat.* XXIX, 38. Voor 't overige vereenigt V. ook elders de beide vergiften: zoo ſpreekt hy in zijn „Palamedes," Deel II, blz. 451, van

Geen akonith *nogh* ſpogh van draecken.

541 Vergel. PLINIUS XXXVII, 15. De byzonderheden, in de volgende regels omtrent de krachten aan de edelgeſteenten toe te kennen, zijn mede by PLINIUS in 't zelfde Boek te vinden.

En ons geheugenis te ſtercken, en te vroomen.
De blaeuwende faffier het vel en vlies geneeſt,
Verquickt het aengezicht, herſchept den droeven geeſt.
De gloeiende robijn verteert vergifte treken,
En bluſcht den geilen brant, door Venus vier ontſteecken.
Een hyacint verdrijft den damp, die 't brein verbluft,
Stilt dronckenſchap, en wet de ſtompheit van 't vernuft.
De groene jaſpis ſtulpt de bloetbron van de vrouwe,
Verſtercktze in baerensnoot, en ſlaeckt het hart van rouwe.
De hemelſche turkois verheught gezicht, en moedt.
De deught des bloetſteens blinckt in 't ſtulpen van het bloet:
De kracht des zeilſteens treckt vijf ringen aen elckander,
En volght den noortſchen Beer en zuid-as, fix en ſchrander,
Geleit de hulck in zee, dan voor dan in den wint:
Want zonder zeekompas zijn oogh en ſtarren blint.
Om door al 't ingewant der aerde niet te dringen,
Quickzilver, zwavel, zout, gemengt in 't hart der dingen,
Te ſcheiden, en de klay, van allerhande verf,
Te graeven uit de mijne, en Plutoos duiſter erf,
Tot heelzaemheit en dienſt des menſchen; noch te daelen
Op 't middelpunt; mijn zang d' onedeler metaelen
Van yzer, koper, tin en loot, en hun gebruick
Vergeet, om 't edel gout en zilver, in den buick
Der aerde, van natuur zoo helldiep verborgen,
Door Godts voorzienigheit, en vaderlijcke zorgen,
Om rampen te verhoên. ô gierigaert! ô ſmart!
Men zeght, toen 't bloot geweer gezet wiert op het hart
Van 't zilver, in zijn jeught begaeft met roode kaecken,
Verſchoot die jeught haer verf, van dootſchrick wit als laecken.
Al heeft de goutzucht lang en fel op 't gout gepaſt
Het gout behielt zijn kleur, dat eeuwigh is, en vaſt;
Oock drinckbaer door de kunſt, die noch, in alle hoecken,
Niet ruſt, uit ſlechter ſtof, de ziel van 't gout te zoecken,
Die maght van zielen moort, en dompelt in een' vloet
En zee van traenen en vergoten menſchenbloet.
De duurzaemheit van 't gout behoudt nochtans haer waerde,
En wijſt op d' eeuwigheit van Godt, die noit veraerde,
Maer ſchepper blijft van 't gout. de ſtoffeſcheider raeſt,
Die leven, tijdt, en ſtof om 't gout in roock verblaeſt,
En waent het gouden vlies, in 't grimmen van de draecken,

572,573 *Toen 't bloot geweer*, enz.: verſta: „toen men het eerst naar 't zilver, dat eerst rood was, delven ging en 't met de ſpade (of houweel) aanroerde, werd het bleek van ſchrik."

577 *Drinckbaar door de kunſt*: over het *aurum potabile* is in der tijd menige penneſtrijd gevoerd, vooral naar aanleiding van het verhaal in *Exod.* XXXII: 20.

581-583 De dichter wist niet en kon niet weten, dat goud zich even goed ontbinden laat als elke ſtof, mits het gebezigde middel ſlechts krachtig genoeg zij.

Door hulp der toverkunſte en haere min, te ſchaecken.
De roos, de koningin der bloemen, ſterckt het hart
In ſlaeute, en koelt den brant, in 's krancken koortſe, en ſmart.
Narcis, die bronnen mint, verdrooght en vaeght de wonden.
Het brein, de lever, 't hart, van zwaricheên ontbonden,
Bedancken voor haer deught de trooſtende melis.
Het hooft, zoo dra de damp in 't brein verdreven is,
Dat eerſt benevelt was van koude vochtigheden,
Bekent 's levenders trou, betoont aen d' eer der leden.
Saffraen verheught den geeſt. de roosmarijn verſterckt
Geheugenis, en brein, dat als voorheene werckt.
De heilige laurier verdubbelt onze krachten,
Verwarmt het ingewant, ſchept vrolijcke gedachten.
De hyſop ruimt de borſt van kille vochtigheên,
En als de ruime lucht den adem valt te kleen,
Ontſluitze flux de long, en al wat lagh geſloten.
Met mankop wort de ſlaep in 't beckeneel gegoten.
Peoni helpt de nier, en toomt de razerny.
Rabarber vaeght de gal. de wijnruit, altijt bly
Van verwe, reckt den tijt des levens, jaeght de peſten,
En bluſcht het vier der lucht in brandende geweſten.
Sint Jans kruit heelt en ſtreelt de zenuw, die, verwarmt
En opgedrooght, de kracht gevoelt, die haer beſchermt.
Verſtramde zenuwen, van koude dootgevroren,
Genezen van den vos, verquicken, als herboren.
De beveroli ſterckt de zenuw, die verdrijft
Den ſtormwint, die in 't oor, vol onweêrs, ruiſchen blijft.
De pierworm ſuſt de leên, die van beroernis beven.
Hartshoren weckt het lijck, dat doot lagh, en vergeven.
Het ſcorpioen verwarmt, en drijft het water neêr.
De ſlincken elantsklaeu, een dier, van geeſt zoo teêr,
Biet Herkles knods het hooft, en heelt en helpt het evel
In 't hooft, wanneer het, dol van pijne, raze en revel';
Dus heeft voorzienigheit een tegenmaght geſtelt,
Die 's menſchen jammeren met heelzaemheên vergelt.
Behalve dat ons plant en kruit en dier genezen,
Kan elck uit haeren aert en eigenſchappen lezen
Een leering voor 't gemoedt. de braeve dadeltack,
By Duitſchen palm genoemt, bezwijckt niet onder 't pack,
Maer heft het hooft om hoogh, en leert in tegenſpoeden
Volharden, en getrooſt de ſcha met baet vergoeden.

586 *En haere min:* verſta: „en door haar gunst," even als Jazon het gouden vlies door gunst en min der tooveres Medea verwierf. — Men was toen, en nog lang naderhand, druk bezig met het zoeken van den zoogenaamden ſteen der wijzen.

587-618 Vergelijk deze fraaie beſchrijving van de geneeskrachten, in planten en dieren verborgen, met een dergelijke in BILDERDIJKS *Ziekte der Geleerden.*

De kuiſcheit wederſtreeft, gelijck de lauwerier,
De vlamme, en ſlaet geluit in 't heiloos minnevier.
De wijngaert, om den olm gevlochten met zijne armen,
Leert man en vrou uit liefde elckandre trou beſchermen.
De zwangre korenaer, die, zegenrijckſt van zaet,
En allervolſt, haer hooft ter aerde hangen laet,
Leert ootmoedt aan den rijcke, en adel, en geleerde.
De zonnebloem, die nooit zich van de zonne keerde,
Vermaent ons 't oogh te ſlaen naer aller lichten bron,
En 't aengezicht van Godt te kennen in de zon.
De boomen leeren Godt te zoecken in den wortel.
De kuiſche weduw volge in eenzaemheit de tortel,
Op haeren dorren tack. Arachne leert al ſtil
De huisvrou haere hant te ſlaen aen wol en ſpil,
De zyworm desgelijcks. de ſtomme en ſtille kraenen,
Met kaien in den beck, tot zwijgen ons vermaenen,
En waecken op de wacht. de zwaluw, d' ojevaêr,
Elck roept: een ieder neem' ſaizoen en tijden waer.
De wackre veltmier leert by tijts den nootdruft ſpaeren:
En d'arbeitzaeme bie leert winnen, en vergaeren,
Oock onderdaenigheit aen 's konings majeſteit;
De fiere leeu gena, de hont getrouwicheit,
De ſlang voorzichtigheit. de ſchiltpadt leert de vrouwen,
Als huisvrou, onder 't dack, haer huis en drempel trouwen:
En d' arent, die zijn neſt leert vliegen in de lucht,
Den oudren wijſt het ſpoor van ſtrenge kindertucht.
De hooghſte wijſheit en voorzienigheit van boven
Is van geen ſchepſelen in 't ſchepſel te volloven,
Veel min te lochenen, naerdienze ons alſins blijckt,
En krachtigh tegenſtraelt, en nergens in bezwijckt.
Wy zagen dit ten deel voorheene in 's menſchen leden,
Gepaſt op hun gebruick, van boven tot beneden:
En zoo men in een dier of plante iet wraeckt, en ſcheit,
Verandert, of verſtelt, dat is wanſchapenheit.
Een ieder ding voorzien, en ſtaende, als op zijn hoede,
Getuight dat d' oirſprong vloeide en afquam van een vroede
Verſtandige natuur, die 't geenze teelt en baert,
Gelijck een moeder, ſtreelt, in windelen bewaert.
De ſchors bekleet den boom, gelijck de ſchel de vruchten.
De bloem luickt op en toe, naer d' ongelijcke luchten.
De ſtam behoudt zijn vaegh in wortel, en in pit.
Het wilt verdadight zich met klaeuwen, en gebit.
De vogel is ter vlught voorzien met taeie pennen;

630 *Arachne:* „de ſpin."
651 *Zijn neſt* voor „zijn jongen."
664 *Windelen:* 't zelfde als *windſelen.*

Het wilt ter jaght geſterckt met pooten om te rennen;
Het aerdtrijck, door en door, met aderen gelaeft;
De kille noorder as met boſch en hout begaeft;
De ſtrant met duin bezorght, of ſchrickelijcke rotſen,
En bergen, om 't gewelt des Oceaens te trotſen.
Het hol bewaert den vos, de vogel bout zijn neſt.
De wint verdrijft de lucht, en zuivertze van peſt.
Het vee den acker meſt, als danckbaer voor zijn voeder.
De Godtheit baert en voedt, getrouwer dan een moeder.
Nu volght het water d' aerde onſcheitbaer, even als
Een vryer, die zijn lief blijft hangen om den hals,
Aen d' eene en d' andre zy. het water met zijn plaſſen
Kan d' aerde zuiveren, en alle vlecken waſſen.
Het bluſcht den brant des viers, wanneer de zwavel woelt,
En alle hitte wort gemaetight, en gekoelt
Door 't water, dat zich mengt met veel geſchapenheden,
Haer onderling vereent, en helpt te zamenkneden.
Het water leſcht den dorſt, beſtelt den menſchen dranck.
Het ſpringt ter bronaêr uit, en gaet gezwint zijn' gangk,
Schept ademtoght, en loopt door d' aders van de beecken,
Tot dat het ſtroomen baere, en koome in zee geſtreecken,
En bruis', van zee in zee, tot in den Oceaen,
Waeruit het wiert geſchept, en opſteegh naer de maen,
Van waer het, door de zon geloutert, neêrgeſtegen
In 's aertrijcks open ſchoot, gelaeft met daeu en regen,
Verſchiet van vruchten teelde, en baerde, jaer op jaer.
Het water levert viſch uit ſtroom, en zee, van waer
De vlooten 's weerelts oogſt in alle havens ſleepen,
Zoo lang als d' Oceaen op zijnen rugh de ſchepen
By heele boſſchen draeght, den menſchen tot gerijf.
Dus dienen alle leên der weerelt 't ganſche lijf
Tot 's levens onderhoudt, en wijzen ons, in 't zingen,
Op Godts voorzienigheit, de voeſtervrou der dingen.
Hoewel het element der lucht, in 't eerſte boeck,
Ons naer de Godtheit wees, dees ſchoolvrou is te kloeck,
In 't onderwijzen van leergierige ſchoolieren,
Om vruchteloos en ſtil haer ſchool voorby te zwieren.
Terwijl de lucht de long der dieren adem geeft,
Bewaertze en onderhoudtze in 't leven al wat leeft:
Terwijlze dient de tonge, en oogen, en alle ooren,
Kan ieder ſpreecken, zien, en klanck en ſtemmen hooren,

692 *Geſchept:* hier: „opgenomen," t. w. „als waterdamp."
Opſteegh naer de maen: verſta: „door de aantrekkingskracht, welke de maan er op uitoefent, naar den hemel of de bovenlucht ſteeg."
695 *Verſchiet* — of *verſchot*, gelijk men thands zegt — is: „overvloed, gepaard met verſcheidenheid." Zie *Uitl. Woordenb.* op HOOFT *in v. verſchieten.*
704 *Dees ſchoolvrou:* t. w.: „de lucht."

En zonder haeren dienſt, die deze leden ſtut,
Waer ieder ſtom, en blint, en doof, en ganſch onnut.
't En zy de levenden hier lucht en adem ſcheppen,
Kan geen der levenden zich roeren noch verreppen:
Zy ſtaen al teffens doot, als beelden op een ry,
In marmer, en metael, en waſch, en ſchildery.
Zy kunnen ſpijs en dranck een wijl in kommer derven,
Maer moeten zonder lucht en aêmtoght, daetlijck ſterven:
Want ingeboren gloet eiſcht koelte, oock wint, en lucht,
Die 't bloet ontvonckt, eer 't vier den geeſt geef met een' zucht.
De lucht verquickt en voedt de levendige vieren
Der geeſten, die door bloet en aêr en zenuw zwieren.
De lucht treckt hitte en kou by beurten uit en aen,
Waerby alle aenteelte en opvoedingen beſtaen.
De dunte van de lucht met recht leert vraegen hoe men
Haer beſt en eigentlijck begrijpen zal, en noemen,
Een lichaem, of een' geeſt, of iet, dat, tuſſchen tween
Gehangen, element geheeten wort, of geen.
Zy hoeft een groot begrijp, om zich geheel t' ontvouwen:
Noch is haer dunheit niet te voelen, noch t' aenſchouwen;
Als hadze die met geeſt en zielendom gemeen,
Of met de Godtheit zelf, die noit het oogh verſcheen.
Noch wonderlijcker is 't, dat dit verdunde wezen,
Een lichaem in der daet, terſtont, gelijck genezen,
Te zamenrunt, hoe fel het iemant klieft, en deelt.
t' Geſcheurde lichaem wort op ſtaenden voet geheelt.
Geen web van ſpinnekop of Kamerijckſe draeden
Na 't ſcheuren wort hernaeit, men ziet de ſcheur, en naden.
Hier zeilt dees hooftſtof nu de ſpin en wevery
Van menſchelijck vernuft, als lagh het ſtil, voorby.
Oock kan de glori van Godts wijſheit nimmer ſterven,
Daer 't zelve luchtpunt grijpt en maelt ontelbre verven,
Op eenen oogenblick, als 's nachts, by helder weêr,
En klaeren maeneſchijn, verſchijnen, tot Godts eer,
De ſtarren aen de lucht, om laegh de landeryen,
Vol vruchten, vol geboomte, en vee aen alle zyen,
In eene zelve lucht, die voor onze oogen hangt,
En daer de ſpiegel van 't gezicht dien ſchijn ontfangt,

714 *Zich verreppen* voor „zich van zijn plaats bewegen."
724 *Opvoedingen* voor „opkweeking, voeding," in algemeenen zin genomen.
728 *Of geen:* beter: „of iets anders."
734 *Genezen* voor „geheeld," zoo vs. 736.
735-740 De denkbeelden, hier omtrent het wezen der lucht ontwikkeld, mogen ons thands belachlijk ſchijnen, zy waren in den tijd toen V. ſchreef nog de algemeen heerſchende.
737 *Kamerijckſe draeden* voor „kamerdoek, *toile de Cambrai.*"
738 *Men ziet de ſcheur:* lees: „*of* men ziet" enz.
742 *Grijpt* voor „begrijpt, bevat."

Gelijck de ſpiegelkloot, waarin gedaenten ſpeelen,
En wat natuur ſchakeert, om d' oogen me te deelen
Der dingen zichtbaerheên, nu wil ick by de maen
En maenefchijn my op een' heuvel zetten gaen,
Of op een' bergh, in 't groen, daer duizent ſchelle keelen
Van nachtegaelen vroegh mijn oor met wiltzang ſtreelen,
De levenwecker vaſt in eicke en beucke ruiſcht,
De Zuiderzee op ſtrant met zachte baren bruiſcht,
Gezang van jofferen, en blijde muzikanten,
En fluitgalm opwaert rijſt, uit telge, en teere planten:
Hier vang ick te gelijck gezicht en zoet gerucht
Van verf en klanck en glans, in eene zelve lucht;
Terwijl het morgenroot my toeblooſt uit den ooſten,
Een morgenzon belooft, die 't flaeuſte hart zal trooſten,
En ſchijnen in den daeu, op 's aerdtrijcks ronden ring,
Zoo levendigh en ſchoon als zy te water ging.
De dunte van de lucht kan draegen, en vervoeren
Van plaets in plaets wat zich beroert en niet kan roeren,
Geruſter dan de kiel, gevoert door 't ſchuimend groen;
Dewijl de waterbergh voor boegh, en galioen,
De kromme ſteven, rijſt. hoe laſtigh valt het roeien
Den ſtroom op, dat zelfs ros en winden kan vermoeien!
En rijt men over bergh en ſteenrots, of een baen,
Van langer hant gebaent, op hoe veel arbeits ſtaen
De kortſte wegen zelfs! hoe zweeten en hoe hijgen
De muil en wagenaer om op den top te ſtijgen!
Maer 't luchtige element ſchenckt vogel, vee en menſch
Een licht en open padt en doortoght, naer hunn' wenſch,
Genegen om den menſch te helpen, en te dienen,
En, in des menſchen dienſt, den nimmermeer gezienen.
Nu door de lucht geſtreeft, om hoogh in 't luchtendom,
Dat, by betrocken weêr, de hemelen alom
Vermomt voor 't aengezicht des aerdtrijcks, en de volcken,
Dan min, dan meer, naer 't zwerck, en d' overdrift der wolcken
Zich ſpreiden op ons oogh. hier houdt de donder huis,
De blixem, hagel, ys, en vreeſſelijck gedruiſch

749 *Spiegelkloot* voor *ſpiegel*, als meermalen.

750 *De Zuiderzee:* dat V. hier bepaaldelijk de Zuiderzee noemt, gevoegd by de omſtandigheid, dat hy zelden natuurtafereelen anders maalde dan gelijk hy ze uit eigen herinnering kende, doet my onderſtellen, dat hy by deze bevallige beſchrijving zich een avond voor den geest ſtelde, by de Hinlopens of by andere vrienden in 't Gooi, in de nabyheid van 't ſtrand doorgebracht. De *heuvel* of *bergh*, hier genoemd, belet dat wy aan een *foiree* op 't Muiderſlot denken, waar de grond geen verhevenheid kent buiten de opgerichte batteryen.

779 *'t Luchtendom:* een nieuw woord, waarmede V. datgene bedoelt, wat ſedert „de dampkring" werd geheeten.

781 *En de volcken:* beter „*en* der *volcken*," tenzij men verſta „*en* voor *de volcken*."

782,783 *Naer 't zwerck, en d' overdrift der wolcken Zich ſpreiden op ons oogh:* verſta: „naarmate het *zwerk* of de voorbydrijvende *wolken* (woorden, die hier ſynoniem zijn) het uitſpanſel min of meer aan ons oog onttrekken."

Van winden, regen, daeu, en ſtaertſtar, als gezanten,
Om tegens godtloos bloet Godts veltbanier te planten;
Of 't lant te zegenen, zoo minzaem en getrou,
Als of de hemel daelde op d' aerde, zijne vrou,
Haer' boezem ſtreelde, op dat zy zwanger, alle jaeren,
Op elck gezet ſaizoen, hem vruchten quam te baeren,
Te laven aen haer borſt, te koeſtren in den ſchoot,
Waeruit gewas, en ooft, en bloem, en koren ſproot.
De wolcken in de lucht zijn waterige dampen,
Om hoogh gevoert, door kracht van 's hemels goude lampen,
Van waerze op ons gezicht zich ſpreien, gins, en hier,
Geſchildert, geſchakeert van water, lucht, en vier,
En heet, of koudt, gelijck het mengſel valt in 't wrijven.
Dus wil de regenboogh zijn verf om hoogh verdrijven
In 't ſchijnſel van de zon. zoo dreight de roode roe
De trotſe koningen. zoo blinckt een kroon ons toe.
Zoo ſchijnt een ſnelle ſtar by duiſter voort te ſchieten.
Zoo zuight de hoos het vee, of berſt aen meer en vlieten,
En roept, dat eene maght het al regeert, en ſtiert,
Der menſchen moedtwil toomt, of 't quaet den breidel viert.
Dan daelt het eene hof, het ander klimt, en klavert:
De zee verdrinckt haer ſtrant: het aerdtrijck ſchudt èn davert:
De brandende Etna ſtaet in gloet, en zwavelvlam:
De ſteden ſtorten in, eer iemant merckt hoe 't quam.
Wanneer de Godtheit niet te roer zit, ſtadt, noch muren,
Noch torens, bergh, noch rots Godts wint, en weêr verduren.
Indien ick 't luchtendom, dat grof is, vliegh voorby,
Naer d' allerfijnſte lucht om hoogh, wil d' adem my
Begeven: want zy kan noch pen noch adem draegen,
Is louter, ongeſteurt van buien, damp, en vlaegen,
Een naburin des viers, dat mijnen geeſt ontſteeckt
Met eenen verſchen gloet, waeruit de Godtheit ſpreeckt,
En Nimrots tempel dreight, en zijn Chaldeeuſche ſteden,
Daer 't vier bewierroockt wiert, geviert, en aengebeden.
Al is het aerdtſche vier maer ſchijn van 't element
Des viers, dat hemelhoogh niet ſchijnbaer wort gekent,

785 Die *ſtaertſter*, die daar tuſschen de winden en den dauw geplaatst wordt, toont, dat Vondels denkbeelden aangaande de hemellichamen nog niet volkomen helder waren. Waarſchijnlijk hield hy de ſtaartſter voor een dwaallicht of St. Elmusvuur in 't groot.

787-792 Hier ſpeelden wellicht aan V. de regels voor den geest uit het *Pervigilium Veneris:*

Ut pater totis crearet vernus annum nubibus,
In ſinum maritus imber fluxit almae conjugis;
Unde foetus mixtus omnes aleret magno corpore.
Ipſa venas atque mentem permeante ſpiritu
Intus occultis gubernat procreatrix viribus,
Perque coelum, perque terras, perque pontum ſubditum, cuet.

793 *Zijn verf.... verdrijven:* zie hierboven, blz. 484.

799 *De roode roe:* de „ſtaartſter," toen nog algemeen voor een bode van onheil gehouden, die groote ſtaatsomwentelingen voorſpelde.

Noch kan ons vier om laegh brantſtichten, en beſchermen,
Is gout- en yzerſmidt, kan koocken, en verwarmen,
Genezen door artſny. het toetſt oprechte ſtof,
Scheit louterheit van 't valſch, en ſchift het fijn en grof,
Is oirſprong en de bron van roeringe en beweegen,
En, zonder 't heil des viers, het menſchdom zat verlegen.
Op dezen grontſlagh ſtack men outervieren aen,
In Aſie, en Euroop, voor Veſta, en Vulkaen.
Maer 't luſtme hooger aen, in 's hemels blaeuwe tenten,
Door alle kreitſen heene, en boven d' elementen,
Den goddelijcken dagh, uit Godts geſchapen licht,
Te ſcheppen, daer geen zwerck noch wolcken mijn gezicht
Verbieden ga te ſlaen het uurwerck, dat de tijden
Der weerelt onderſcheit, en, onder 't ommeglijden
Van zoo veel raden, haer de hant wijſt, die gewis
Bewijſt dat Godt alleen den albeweger is.
Hoe ſlaeu verſchiet nu d' aerde! ick benze quijt van onder.
Al wat mijn oogh verſchijnt, is wonder boven wonder.
Wat grootheit, ſchoonheit, maght, en rijcke ontelbaerheit
Ontvout zich in 't geſtarnte; een ſchooner majeſteit
Dan immermeer de paeu kan ſchildren, en ſchakeeren,
Wanneer hy voor zijn ga, met zijne ontvouwe veêren,
Den ſtaert vol oogen praelt, en blint van hoovaerdy
Met zijne vleugelen haer kraeckend ſtreeft voorby.
Het groen en blaeu, met gout beſprengkelt, geeft te kennen
Wat rijckdom vrou natuur te koſt hing aen die pennen.
Ick zie den hemel aen, gelijck een' bruidegom
Van d' aerde, zijne bruit. hy hangt een' mantel om,
Vol ſteenen geborduurt, gezoomt met goude zoomen,
En perlen, elck om 't ſchoonſt. zy blaeckt, en ziet hem komen
Dus uitgeſtreecken, en ontfangt, met ſtercker gloet
Van liefde, in haeren arm den vorſt, die haer gemoet.
Het luſtme hier den dans van vaſte en loſſe ſtarren,
Die nimmer onderling verdwaelen, noch verwarren,
T' aenſchouwen, in de vreught van 't hemelſch bruiloftsfeeſt.
Hoe blinckt die ſchoone riem des bruigoms, daer mijn geeſt
De twalef tekens merckt, waerdoor de zon de ronden
Voltreckt om ieder jaer. het ſchijnt hy wort bewonden
Van dry paer lichten, die, met eenen ſchoonen zwey
Ten dans rondom hem gaen; terwijl de bruiloftsrey
Van zoo veel duizenden, met hant aen hant te gader,

825 *Is oirſprong en de bron:* moeſt zijn: *is oirſprong en bron.*
835 *Raden* voor *raderen.*
842 *Ontvouwe veêren:* tegenwoordig zoû men *ontvouwde* ſchrijven; waarom weet ik niet, daar men toch *gevouwen* en niet *gevouwd* ſchrijft.
853 *Loſſe ſtarren: losſe* is wel het tegenovergeſtelde van *vaste,* maar de benaming *loſſe ſtarren* voor „dwaalſterren" klinkt toch vreemd.

Den ronden dans beſluit, en aller glanſſen vader
Van verre tegenjuicht, en danckt voor 't rijcke licht,
Dat in elx oogen ſchijnt, en ſtraelt uit zijn gezicht,
En zonder 't welck de lucht en aerde en hemel duiſter,
Vergingen, zonder glans, en levendige luiſter.
Wat zet de hemel hier al ſchiltwachts uit by nacht!
De duiſternis verleent de ſtarren gloet, en kracht.
Hoe wort de bruit dan heel, dan half, dan niet beſcheenen!
Hier moet Hevelius geen' verrekijcker leenen,
Om ſproet en vleck en licht, in 't aenſchijn van de maen,
Te zoecken met den bril, en aerde en Oceaen
In zijne maenekaert te maelen, en de deelen
Der onderweerelt, rijck van bloedige krackeelen,
En arm van veiligheit, eendraghtigheit, en pais,
Die hier ten reie gaen, in 't hemelſche palais.
O ſchepper van de zon, waerby wy adem haelen!
Verlangt het al wat leeft, des morgens, naer de ſtraelen
Van 't allerſchoonſte licht, dat ghy geſchapen hebt;
Hoe komt het dat de menſch zich zelven dus miſſchept,
Noch redenloozer dan de wilden, en verblinden;
En hun verwanten wreet verſcheuren en verſlinden
Met tanden van metael; berockenen geen quaet
Te gruwzaem, uit een zucht tot overgang van ſtaet,
En heerſchluſt, zonder 't oogh te ſlaen op 't ongeſchapen;
Geen licht noch Godtheit zien, noch kennen dan hun wapen,
En 't glinſtren van een kroon, die, krenckbaer door gewelt,
In eenen blick, als ſneeu, gelijck hun leven, ſmelt?
Wat is 't een wonder, dat de hemel weet te paſſen,
Elck etmael juiſt ront om te drijven op zijne aſſen,
Te monſtren 't hemelſch heir, in aller menſchen oogh,
Van ooſten naer het weft! wat veltkortou, wat boogh
Kan koegel, ofte pijl, wat blixem ſtraelen ſchieten
Zoo ſnel door lucht en zwerck! wat watervallen vlieten
Zoo ſnel ter ſteenrotſe af! en evenwel bewaert

869 *De bruit:* de „maan."

870 *Hevelius:* Johannes Hevelius, in 1611 te Dantzig geboren, alwaar hy een post als Raadsheer bekleedde, was een beroemd ſterrekundige, die gedurende meer dan vijftig jaar den loop der hemellichamen waarnam en vele ſchoone ontdekkingen deed. Behalve door hetgeen hy aangaande de maan ontdekte, maakte hy zich verdienſtelijk door zijn *Selenographia*, waarop V. zinſpeelt vs. 873. Talrijke andere geſchriften gaf hy uit, en de ſterrekunde zoû hem nog meer hebben te danken gehad, zoo niet een felle brand in 1679 zijn huis, met zijn kostbare gereedſchappen, boeken en handſchriften, benevens zijn drukkery, in asch had gelegd. Acht jaar na dat hem alzoo een gelijk lot als hier ter ſtede zijn kollega wiskundige en boekverkooper Blaeu getroffen had, ſtierf Hevelius, op zijn geboortedag, den 28 January 1687, door geheel Europa hoog geëcht.

870-876 De zin van deze alles behalve duidelijke regels ſchijnt te wezen, dat, naar de meening des dichters, by zoo veel orde, veiligheid, eendracht, enz. als aan den hemel heerscht, terwijl zy op de onderwaereld („het benedenrond, de aarde") ontbreekt, men geen vlekken in de maan moet gaan zoeken.

872 *Bril:* hier in den zin van „vergrootglas."

883 *In eenen blick* voor „in een oogenblik."

De loſſe ſtar, van 't weſt in 't ooſt, haer ſtreeck en vaert,
Of ſnelſt, of traeger, naer den hoefſlagh, daer de zeven
Een hooge of laeger wijck en wachthuis wiert gegeven,
Veel hondertduizenden van mijlen wijt van een;
Om van geen vaſte ſtar te reppen, als met geen
Vernuft noch ſtarreboogh te ſchieten, noch te meeten,
Hoe arbeitzaem by nacht, de ſtarrekijckers zweeten;
Terwijl Kopernicus het ſtargewelf houdt ſtaen,
En om zijn eigene as den aerdtkloot om leert gaen.
O welcke lichaemen van lichten, welcke ronden
Verſtommen hier vernuft en ſtarrewijze vonden,
In 't gadeſlaen wat Godt, om hoogh geruſt en ſtil,
Ons ſlechts van verre toont door 't glas van oogh en bril!
Hier noemt de reden Godt den oirſprong van 't beweegen,
Die, buiten vrou natuur en haer gewoonte en zegen,
De ſtarren ommedrijft alleen door zijne hant,
En niet door eene vorm haer wezen ingeplant:
Want al wat van natuur bewogen wort, moet ruſten
Op zijnen ſtoel, gezet van Godt, den albewuſten:
En ruckt men het van daer, het zoeckt den ouden ſtaet,
Zijn eigen element, waer buiten het vergaet.
Gedurigh draeien dwaelt onendigh van 't volkomen.
Zoo lang de ſtarren dan het ruſten wort benomen,
Is 't zeker dat natuur des hemels loop niet ſpoeit,
Maer d' almaght het gevaert der kreitſen ommeroeit.
Natuurlijck pooght elck ding zijn ende te bereicken,
En eigen nut, geenſins een anders: dat 's een teicken
Hoe niet natuur, maer een verſtandige oppermaght
De ſtarren ommedrijft, die 't menſchelijck geſlacht
En de onderweerelt wou door haeren invloet ſtercken,
Verleenen vaegh, en groey, en leven, geenſins wercken
Ten beſte van zich zelve, uit kenniſſe, en vernuft.
Hier ſtaet nu d' ongodiſt verbijſtert, en verſuft;
Terwijl de Godtheit hem beſtraelt met 's hemels zegen,
Langs onnaturelijcke en ongewoone weegen,
En hy zoo zegenrijck dien overvloet ontfangt,
Door 's hemels loop, die van den albeweger hangt,

896 *De loſſe ſtar* voor „de losſe ſterren — zie vs. 833 — of planeten," waarvan er toen — zie vs. 897 — zeven bekend waren.

897 *De zeven:* lees: „aan de zeven planeten."

908 *Glas van.... bril:* vergelijk het aangeteekende op vs. 872.

909-920 De redeneering van V. is deze: „al wat zich volgens de algemeene natuurwetten beweegt, moet eindelijk ſtil ſtaan en rusten: een eeuwigdurende beweging is ſtrijdig met de natuur; en dewijl nu de planeten zonder ophouden haar loop volbrengen, is het klaar, dat haar beweging niet volgens de natuurwetten plaats heeft, maar door Gods byzonderen wil wordt beſtuurd."

925 *Door haeren invloet:* aan den onmiddelijken invloed der ſterren op dit ondermaanſche werd toen niet getwijfeld.

930 *Onnaturelijcke.... wegen:* d. i.: „wegen, die in ſtrijd zijn met den gewonen loop der natuur." Vergel. het aangeteekende op vs. 909—920.

Gemaetight wort, en volght het eeuwige behaegen,
Zoo lang de hemel 't licht der dwaelenden zal draegen,
En d' achtenveertigh vaſt op hunne ſchiltwacht ſtaen,
Die met den achtſten kreits eendraghtigh ommegaen,
En, in d' ontelbaerheên, om ieders wijck te mercken,
Verdeelen al den kloot in zoo veel ſtarrepercken.
Wie uit het ſtarreboeck de Godtheit kennen leert,
En nimmer in 't misbruick der ſtarren haer onteert,
Door blinde afgodery, of ſtarrewichleryen,
Die 's menſchen vryen wil, en Godt hierin beſtryen,
Heeft in ontelbaer licht het eenigh licht gezien,
Dat eerſt de zon ontſtack, waervoor de nachten vliên.
Nu wenſchte ik mijne keel te ſpannen, om te zingen
Hoe Godt zich in de zon, het ſchoonſt van alle dingen,
T' aenſchouwen geeft, gelijck de levendige ſchijn
Des hemels zich laet zien in ſpiegelkriſtalijn:
Maer onvermogen zal mijn' wenſch en wil verſchoonen;
Naerdien de kreitſen zelfs al juichende hun toonen
In ongelijcken klanck vereenigen om hoogh,
En my het zielendom hier boven heeft in 't oogh.
Ick ſchey van 't lichaemdom, en zweve op fijner pennen,
Om Godt in 't aengezicht van 't zielendom te kennen,
Dat naer de Godtheit zweemt, waerby op onzen dagh,
Geen ander ſchepſel, in gelijckheit, haelen magh.
Al ſchijnt dees waerheit vreemt, zy zal uit reden blijcken,
Indienwe Godt en ziel elckandre zien gelijcken.
De ziel is geeſt, geen lijf uit aertſche ſtof gebootſt,
En Godt is lichaemloos, en geeſt, doch allergrootſt,
Een ongeſchaepen geeſt: zoo zweeft de ziel met reden
Noch hooger dan de zon, daer zellefſtandigheden
Van geeſten legeren, en naderen Godts troon.
De ziel is onverknocht, en draeght hierom de kroon
Van Godts onſterflijckheit, een' titel, in dit leven,
Den onvernuftigen en ſtommen noit gegeven,
Die met hun lijf vergaen; terwijl de ziel, in ſtaet
Van duren, door Godts hant gehanthaeft, niet vergaet,
En danckt den eeuwigen, uit wien zy wiert geboren.
Wat is de ziele al lichts van kenniſſe beſchoren,
Die door de zinnen vat al wat zich openbaert

934 *Der dwaelenden:* der „planeten."

935,936 Oudtijds verdeelde men den hemel in *acht-en-veertig* ſterrebeelden, en op een hemelglobe kan men bovendien *acht* cirkels onderſcheiden, t. w. „den *Equator*, de *twee keerkringen*, de *twee pool-cirkels*, de *twee koluren* — waarvan de eerſte door de evennachts-punten, de tweede door de zonneſtands-punten gaat — en de *Ekliptika* of *zonneweg*. Deze laatſte cirkel wordt hier waarſchijnlijk als de *achtſte kreits* bedoeld, waarmede de 48 ſterrebeelden *eendrachtigh ommegaen*, d. i. „gezamentlijk medegaan met de omwenteling des hemels."

954 *Zielendom:* „de geestenwaereld," gelijk in den volgenden regel met *lichaemdom* wordt bedoeld wat thands ook wel met het woord „ſtof" wordt uitgedrukt.

964 *De ziel is onverknocht:* verſta: „de ziel is uit haren aart vrij en onbelemmerd."

Van buiten, en in zich vergadert en bewaert
Een' onwaerdeerbren ſchat van alle weetenſchappen,
Tot datze Godt genaeckt, langs zijn geſchape trappen,
Door redenkavelen van d' oirzaeck tot het werck,
Van 't werck tot d' oirzaeck toe, zoo hemelſch, boven zwerck,
En lucht, en element, en flonckerende vieren,
Oock flaeuwer licht, gemaelt als beeldewerck, en dieren.
Aldus gemoetze Godt, het oogh, dat alles ziet.
De Godtheit kent het al, en redenkavelt niet.
Wat tegenwoordigh is, wat was, wat noch zal worden,
De Godtheit ziet het al, een ieder op zijne orden:
De ziel behoeft den bril, terwijlze in 't lichaem quijnt,
En haer een nieuwe ſtar, dan hier dan daer, verſchijnt.
De vrye wil, de ziel des menſchen bygebleven,
Verheftze in waerdigheit, om naeſt aen Godt te zweven
Met al het geeſtendom, dat door den hemel vlieght.
Hier wortze in 's lichaems ſchors gequeeckt en opgewieght,
Tot aenwas van 't gebruick der redelijcke krachten.
Zy wort niet afgezet, als bloemen, uit geſlachten
In d' afkomſt, maer ontſpringt uit Godt, haer ſtam, en wit,
Beheerſcht het ganſche lijf, is heel in ieder lidt,
Doch heerlijcker in 't een, en donckerder in 't ander.
Zoo grenzen Godt en ziel naburigh aen elckander.
Ontfingze niet van Godt d' onſterflijckheit te leen,
Zy had dees majeſteit met haeren Godt gemeen,
Die blijft nu eigenaer, en leenheer. alle rancken
Van zielen moeten hem voor 't hemelſch leengoet dancken.
Maer om d' onſterflijckheit der ziele alleen door 't licht
Van reden en nature, als in een veergezicht,
Te toonen aen 't verſtant; dewijl des menſchen oogen
Het wezen van de ziel geenſins aenſchouwen mogen;
Zoo zal een heuſche my verſchoonen, dat ick hier
Beknopt ben in 't bewijs, om niet dit zielpapier
Met klancken te beſlaen, die krachteloos verdwijnen,
En meer ſcherpzinnigheên dan grontbewijzen ſchijnen.
De reden is te grof, die laegh langs d' aerde kruipt,
Het grontbewijs te dun, dat door de vingers druipt:
De middelmaet houdt ſtant. in 't ſtercken van een waarheit
Zoo noodigh, dient gelet op bondigheit, en klaerheit;
Behoudens naer den aert der ſtoffe: want indien
Men hier de wiſkunſt eiſcht, om toonbaer te bediên,

978 *Flaeuwer licht, gemaelt als beeldewerck, en dieren:* verſta: „flaauwer lichtende ſterrebeelden, aan welke onze verbeelding de gedaante heeft gegeven van perſonen, voorwerpen of dieren."
980 *Zy wort niet afgezet: afzetten* ſtaat hier in den zin van: „voortteelen;" gelijk elders herhaaldelijk *afzetſel* voor „kind, nakroost," gebezigd wordt.
1004 *Zielpapier* voor „dit papier, 't welk over het wezen der ziel handelt."
1012 *Bediên:* famengetr. van *bedieden*, „beduiden."

Door maeten en getal, den eigen aert der zielen,
Die noit, als 't lijf, in 't lot der ſterflijckheit vervielen;
Dat waer een onbeſcheit. men eiſch' geen' klaerder dagh
Van reden dan de zaeck natuurlijck geven magh,
En dit vernoeght een hart, dat niet, als ziende blinden,
Een taſtbre reden eiſcht, die hier niet is te vinden.
Een zelve grontbewijs en evenredenheit
Getuight d' onſterflijckheit van d' oppermajeſteit
En 's menſchen ziele, [is 't vry by Godt haer te gelijcken]
Uit beider werckingen, die voor de zinnen blijcken,
En wijzen ons verſtant op 't geen onzichtbaer is.
De wijze Atheenſche ſchool, al ſchietze zomtijts mis
In wijze en vonden van d' onſterflijckheit te ſtercken,
Begreepze nochtans klaer uit al de ſchoone wercken
Der ziele, die hier in de ſtommen overtreft,
En, elementſch noch aerdtſch, zoo hemelſch zich verheft;
Terwijl het lichaem hier verſtuift in ſtoffe, en aerde,
Daer zy, geſlaeckt van 't pack der aerdtſheit, naer heur waerde,
Den hemel zoeckt, van waer de geeſt zijn' oirſprong nam,
Die niet uit grove ſtoffe en aerde ſpruiten quam,
En eerze weder ſtreeft naer boven met haer pennen,
Als eene godtheit, uit haer wercken zich laet kennen.
Indien des lichaems form in 't wercken niet beſtaet
By 't lichaem, zoo beſtaet haer wezen in der daet
By 't lichaem allerminſt; want werck en wezen hangen
Vermaeghſchapt, en verknocht; dies gaet de form de gangen
Van 't ſterflijck lichaem niet, wanneer dit wort vernielt,
't Welck van de ziel, zijn form, geformt wiert, en gezielt.
Maer dat de ziel haer werck kan buiten 't lichaem wercken,
Zal onze reden klaer door kracht des wezens ſtercken,
Dat 's lichaems form verſtreckt, waeruit dus onvermoeit
De wercking van het lijf, als uit haere ader, vloeit.
Het wezen van de ziel dan, by zich zelf beſtaende,
Kan duren buiten 't lijf, wanneer dees ſchors vergaende,
Den gaſt verhuizen ziet, dien zy gehuisveſt hadt,
En zijnen oirſprong zoeckt, langs 't vry en open padt.
De ziel verkeert van ſtaet, maer niet van haer nature:

1024 *De wijze Atheenſche ſchool:* de Akademisten, of Plato en zijn leerlingen.
1028 *Elementſch* voor „ſtoffelijk, materieel."
1032 *Spruiten:* de oude uitgave heeft */puiten*, wat verdedigbaar ware, indien 't op zich zelf ſtond; doch waar van den *oirſprong* van den geest geſproken wordt, kan alleen het woord */ſpruiten* te pas komen.
1035 *Form:* hier gewis niet in de beteekenis van „gedaante;" want 1°. dan zoû V. waarſchijnlijk *vorm* geſchreven hebben, en vs. 1040 *gevormt*, zoo als gewoonlijk en niet *geformt*, en 2°. ſtaat de *vorm* beneden het *wezen;* terwijl hier de benaming *form*, in dit zelfde vs. 1040 aan de ziel gegeven en dus hooger dan 't lichaam geſteld wordt. Vermoedelijk moeten wy *form* hier opvatten in den zin van „beweegkracht" of „bezielende kracht." Zie ook vs. 1043 en 1044, 1050 en 1053.
1048 *En zijnen oirſprong zoeckt:* lees: „en *die* zijnen oirſprong": immers het is de *gast*, waarvan vs. 1047 geſproken is (de ziel), die zijnen oirſprong zocht, en niet, als de konſtruktie zoû meêbrengen, de *ſchors*, vs. 1046 genoemd.

Want, als de form van 't lijf, of buiten 't ſlaen der ure.
Geſcheiden uit haer hut, zy met een onderſcheit
Haer' ſtaet te kennen geeft door werckinge, en beleit.
Als form des lichaems wercktze, in 't brein en al de leden;
Als lichaemloos en vry, zy hooger aen gaet treden,
Doorzweeft het geeſtendom, en tuight en melt alom
Haer afgeſcheidenheit, en duurzaem eeuwighdom.
Al ſtaeckt de ziel haer werck in 's lichaems ledemaeten,
En 't lijck, als zy verhuiſt, en 't lichaem leght verlaeten,
Zy leeft nochtans in ſtaet en wezen. 't wercktuigh ſchort
Zijn werck door haer vertreck: de ſmidt, zoo 't vier hem wort
Benomen, ſmeedt niet meer. geen wan kan koren wannen
Of ziften, zonder hant. als 't paert is uitgeſpannen,
Dan ſtaet de wagen ſtil. de ziel kan nietemin
Noch wercken, buiten 't lijf, haer werck, dat lidt, noch zin,
Noch beckeneel vereiſcht. hoewel de zieleſchenners
En haer onſterflijckheits beſchimpers en ontkenners
Dit mooghlijck achten, noch ontkennenze wel ſtijf
Dat een verhuiſde ziel blijft wercken buiten 't lijf.
Zy waenen wat men vat wort eerſt in brein begreepen
En zinnen: geen verſtant, hoe ſcherp, hoe fijn geſlepen,
Kan wercken dan op 't geen in 's menſchen harſſens ſpeelt,
Verſchijnt, en door den zin 't begrijp wort ingebeelt.
Wy ſtemmen oock met hun dat onze ziel de ſchatten
Van al 't verſtaenbre hier wel ſtofwijs op kan vatten
Door haer verbeeldingen; maer ſluiten evenwel
Dat zy niet ſtofgewijs hierop haer oordeel vell';
Naerdienze dickwijl ſtemt, gelijckze zelfs belijden,
De dingen, die rechtuit met 's menſchen zinnen ſtrijden:
Gelijck wanneer verſtant of reên een ſtar vergroot,
Veel grooter dan de ring van 's aertboôms ronden kloot;
Of ſtoffeloosheên weet van ſtoffen t' onderſcheiden,
En verwen, en gedaent, waerin de zinnen weiden,
Van haere ſtoffen ſcheidt. oock beelt de wil dit uit,
Die buiten het verſtant de weelde en welluſt ſtuit
Om reden, en omhelſt, naer voorval van de tijden
Of zaecken, rampen, die met zin en neiging ſtrijden.
Indien 't verſtant alleen op aerdtſche welluſt zagh,
En wat de zinnen noodt, in 's weerelts blijden dagh,
Op 's weerelts ydelheit, vergangklijckheit, en feeſten;
Hoe zou des menſchen ziel, in 't lichaem, met de geeſten
Zich mengen, en by Godt verzaemen in geſpreck?

1059-1062 Verſta: „want de toeſtand der ziel onderſcheidt zich door verſchillende werking, wanneer zy, als form des lijfs, „in het lichaam" werkt, of wanneer zy, daarvan geſcheiden, in en op zich zelve ſtaat."

1088 *'t Lijck.... en 't lichaem:* een pleonasme: beide ſubſtantiva zijn hier van gelijke beteekenis.

Waeruit ontſpringt haer luſt en goddelijcke treck?
Want blinde en dooven, of door toeval, of geſchapen,
Aen verwen nochte klanck zich binden, en vergaepen:
Nu leeft de ziel alleen zoo zaligh nergens niet
Dan daerze 't hooghſte goet beſpiegelt, en doorziet.
De Godtheit, die door 't licht van ſchoonheit en vermogen,
De krachten van de ziel kan houden opgetogen,
In 's hemels hooghſten trans. nu haecktze naer 't beſcheit
Der wijzen, om den glans van haere onſterflijckheit
T' aenſchouwen, eerze ontboeit, in d' allervolſte klaerheit,
Beklaeght de lochenaers van deze onfaelbre waerheit.
Voor zoo veel werckingen, die 't eeuwigh zielendom
Ontvouwen, ſtaet de mont des tegenwrijters ſtom.
De vierſchaer van 't gemoedt verdaghvaert goddeloofheit
En overtuightze, en ſtraftze om d' overtuighde boofheit.
Hoewel de dwingelant te recht zit in zijn zaeck,
Hy velt zijn vonnis zelf, gegeeſſelt van de wraeck.
In 't ſterven lochent hy met ſidderen en beven
Dat vromen, hier gedruckt, de ſchelmen, in dit leven
Gezegent, met de ziel verrotten in het graf,
En Godt geen deughden kroone, en geene boofheit ſtraff'.
Indien de ziel, een geeſt, geen' ſtrijt voelt, als de leden,
Een' ſtrijt van hooftſtoffe en al haer hoedanigheden,
Een ſtrijt, die d' oirzaeck is van 't rotten en vergaen,
Zoo kanze buiten 't lijf en op zich zelf beſtaen:
En is de dierſcheit hier ſlechts krenckbaer, en bederflijck,
Zoo treft de ziel haer ende, en duurt, en leeft onſterflijck.
En zoo de hooftſtof blijft, alleen verkeert van ſtaet,
Wie droomt dat d'eedle ziel, die hooger draeft, vergaet?
Men ziet door ouderdom des menſchen kracht bezwijcken,
De zinnen, traegh en ſtomp, de jongkheit minſt gelijcken,
In werckingen, en kracht, gehoor, het ſnel gezicht,
De reuck, de taſt, en ſmaeck ontbreecken in hunn' plicht,
Als d' oude rijſt in top, bezaeit met grijze haeren,
En d' afgeleefde ſteent, om 't overwight der jaeren,
Terwijl hy reede gaet met eenen voet in 't graf:
Dat melt den ondergang des ſtervers, door den ſtaf
En krucken onderſtut, en hoe die krachten hangen
Aen elementen, daer zy leven van ontfangen:
Doch zoo het oordeel en verſtant, ons ingeſtort,

1117 Verſta: „en is het alleen 's menſchen ſtoffelijke deel, dat hier op aarde aan vergankelijkheid en bederf onderhevig is."

1119 Verſta: „en zoo zelfs des menſchen ſtoffelijke deel in wezen blijft en alleen een andere gedaante, een anderen vorm aanneemt."

1131-1136 De dichter had zich zelven kunnen aanhalen als een bewijs voor de waarheid van hetgeen hy hier betoogt; doch men zoû hem dan hebben kunnen tegenwerpen, dat juist hy een uitzondering maakte op den anders vrij algemeenen regel, dat, by 't klimmen der jaren, niet alleen de lichaamskrachten afnemen, maar ook de geestvermogens verzwakken.

Door 't waſſen van den tijt geenſins vermindert wort,
Maer aengroeit, dat 's een merck, en een onfaelbaer teecken
Hoe 's menſchen ziel, wanneer het lichaem is bezweecken,
Niet afneemt, als die niet aen 't lichaem hangt gehecht,
En buiten 't lijf beſtaet, door een onſterflijck recht.
Het drymael groot vernuft, in alle Egyptſche ſteden,
Om zijn hooghdraeventheit en wijſheit, aengebeden,
Getuight hoe Godt den menſch uit twee naturen mengt;
En teffens ſterfelijck en nimmer ſterflijck brengt
In 's weerelts ronden ring, als tuſſchen twee naturen,
D' onſterflijckheit van Godt, en 't geen veraert in 't duren,
Verandert, en verſterft; op dat de menſch getrou
Hier alle wonderen in 't licht beſpieglen zou.
Apollo, raet gevraeght, in 't Heidenſch koor te Malte,
Of, na het lijck, de ziel noch bleef in haer geſtalte,
Dan ofze ſmolt, berecht Polytes op zijn vraegh:
De ziel, aen 't lijf verknocht, gevoelt en lijdt de plaegh
Van 't rotten, en bezwijckt door 't ſterfelijcke lijden;
Maer komtze ſnel, als 't lijf vergaet, het lijf t' ontglijden,
Zoo ſtijghtze in 't hemelſchdom, daer wortze nimmer grijs,
Noch in haer' ſtaet gekrenckt. dit wou Godts eerſte wijs
Voorziende wezen dus voorzien, en ordineeren.
Sibillen, voor Auguſt, befaemt door profeteeren,
En, onder Nero, noit op logen achterhaelt,
Der zielen ſtraf en loon ons hebben afgemaelt.
Ferecides heeft eerſt deze eeuwigheit gedreven
In Griecken; Pythagoor zijn meeſters les geſteven:
Toen volghden Sokrates en Plato Pythagoor,
En Ariſtoteles betradt het zelve ſpoor:
Al ſchijnt hy zommigen benevelt in haer klaerheit,

1137 *Het drymael groot vernuft:* „Trismegist."

1145 *In 't Heidenſch koor te Malte.* By LACTANTIUS: *Divinar. Inſtit.* Lib. VII *de vita*, cap 13, lezen wy: *Polytis quidam conſuluit Apollinem Milesium utrumne maneat anima poſt mortem an diſſolvatur: et reſpondit hisce verſibus:*

Ψυχὴ μὲν μέχρι οὑ δεσμοῦ πρὸς σῶμα κρατεῖται,
Φθαρία νοοῦσα πάθη. κ. ι. λ.

Sommigen lezen *Polites* en verſtaan daardoor een inwoner van de Egyptiſche ſtad *Polio*. die by Stefanus voorkomt: anderen houden het voor een eigennaam.

De *Apollo Meleſius* wordt meeſtal *Didymaeus* genoemd, waarover men kan naſlaan PLINIUS, Lib. V. c. 29, en STRABO, Lib. XIV.

Dat V. het oog had op deze plaats van Lactantius is klaar: immers hy vertaalt de zes vaerzen lange orakelſpreuk zeer getrouw. Wat zijn „koor te *Malte*" betreft, hy heeft blijkbaar de ſtad *Melitus* in Klein-Aziën met het eiland *Melita* (Malte' verward.

1145-1156 Zeker heeft hier V. gedacht aan de drie beroemde regels:

Dies irae, dies illa,
Solvet ſeclum in favilla,
Teſte vate cum ſibilla.

1157 *Ferecides:* deze, een wijsgeer van 't eiland Sciros, leefde omſtreeks de Ve Olympiade. Hy was een leerling van Pittakus en een leermeeſter van Pythagoras. Theopompus, door Diogenes Laërtius bygebracht, beweert, dat hy de eerſte was, die over de natuur der Goden ſchreef.

De godtverlichte Aquijn ziet Stagirijt dees waerheit
Beſpieglen in haer kracht, daer hy d' onſterflijckheit
Der ziele voor 't gerecht der billijckſten bepleit.
D' eenſtemmigheit, het recht der volcken, heeft dees reden,
Al 't aertrijck door, als noch in d' Indiaenſche ſteden,
Bezegelt, met den ring der wijzen, die hun licht
Ontſtaecken aen Hebreen, Chaldeen, en 't ſnel gezicht
Van Trismegiſt, door wien de grijze Egyptenaeren,
In top van wetenſchap, zoo hoogh geklommen waren,
Als zy, door 't miſgebruick van zijn gebloemde leer,
Verzoncken in den nacht der afgoôn, die Godts eer
Bezwalckten. evenwel verweerdenze, in die tijden,
Der zielen overſchot, na 's lichaems overlijden;
Waer tegens Demokrijt, en Epikuurs vernuft,
Geſteven door Lukrees, geraeſt heeft, en geſuft,
Gelijck of 't menſchdom dan geredt wiert en gehulpen,
Als zerck en dootbus ziel en lichaem overſtulpen.
Nu ſluit het geeſtendom den draeiboom, daer het niet
Geſchapens boven zich in hoogheit ſteigren ziet.
De goddelijcke geeſt van Plato heeft hun leven
En wezens oirſprong Godt, den hooghſten, toegeſchreven.
Hoewel het Heidendom verſchilt in hunnen duur
Van voor en na, gelijck in wezen en natuur;
Of zy lichaemeloos geſchaepen, of te zaemen
Met hunne lichaemen in 't licht te voorſchijn quaemen,
Uit element, of iet wat hemelſch: in 't gemeen
Beſtemt d' aeloude ſchool der wijſten doorgaends heen
Den dienſt en ampt en endt, waer toe de groote vader,
Ten dienſt van Godt en menſch, hen voortbroght allegader,
Gelijck nu blijcken zal hoe Godts voorzienige aert
Al wat hy ſchiep regeert, en hanthaeft, en bewaert.
Indien een wildeman noch hoorde, op luchte ſprongen
En vingerdans, wat geeſt door 't orgel quam gedrongen;
Wat goddelijcke galm zich ſpreide in ieders oor,
En rolde in 't hoogh gewelf, door kerck, kappel, en koor;
Zoo veele mengſels van regiſteren en klancken,
Waervoor onze eeuwen noch Orlandoos zangluſt dancken;

1162 *Aquijn:* St. Thomas Aquinas, geboren in 1224 op het kasteel Aquino, in 't koninkrijk Napels, begaf zich, uit neiging tot een leven aan godsdienst en ſtudie gewijd, in de orde der Dominikanen, en haalde in 1255 te Parijs den tytel van Doctor in de Godgeleerdheid. In gemelde ſtad onderwees hy als Hoogleeraar de wijsbegeerte van Aristoteles, later aan verſchillende Italiaanſche Akademiën de godgeleerdheid; doch weigerde volſtandig alle hem aangeboden kerkelijke waardigheden. Hy overleed naby Terracina, op reis zijnde, in vijftigjarigen ouderdom. Zijn voorbeeldig leven, groote kunde en talrijke ſchriften hadden hem den eernaam van *Doctor Angelicus* doen verwerven; ook noemde men hem den Engel der ſcholen en den Arend der godgeleerden. In 1323 werd hy door Paus Johannes XXII onder de kerkheiligen geplaatst. Zijn werken, herhaaldelijk op nieuw uitgegeven, zijn nog ſteeds in achting gebleven.

Stagirijt: Ariſtoteles, aldus genoemd om dat hy van Stagira geboortig was.

1168 *Orlandoos zangluſt:* zie over Orlandus Lasſus het aangeteekende Deel VI, Nal. blz. 11.

Zou hy gelooven dat geval die toonen mengt,
Als verwen ondereen, met kunſt en geeſt geſprengt?
Zou hy gelooven dat die maetklanck en getalen,
Die weêrgalm, rijck van geeſt, in 't volgen, en herhaelen
Van hoogh en middelbaer en laegh en grof geluit,
Dan ſtaetiger, dan wuft, dan lang, dan kort geſtuit,
Zich zonder een vernuft ontvouden ongebonden,
En niet door Swelings hant en zijn doorluchte vonden?
Gewiſſelijck hy moſt bekennen dat verſtant
En hant die pijpen ſtelt, en haere keelen ſpant.
Indien de wiltſte Moor het licht der Amiraelen
Al triomfeerende, langs d' Amſterdamſche paelen,
Zagh uit de rijcke zee, op ons gezegent Y,
Aenſtreven, door een boſch van maſten, die te ly
En loefwaert op den ſtroom hem met trompetten eeren,
En vlagge, en wimpel, daer hy, onder het laveeren,
Zoo veele kielen mijde, en loſte, laegh op laegh,
De donders der kortouwe, om 't vrye Gravenhaegh
Te wecken met zijn komſt; zou dees Moorjaen gelooven,
Al zagh men noch maetroos, noch volck, noch ſtuurman boven,
Dat zulck een zeekaſteel gegroeit waer by geval,
En zonder ſtuurmans hant quam bruizen aen de wal?
Gewis het domſte brein, hoewel 't geen boeckſtaef leerde,
Moſt ſluiten dat vernuft dit boude, en zelf regeerde.
Wie kan dan lochenen, dat d' opperſte natuur
De weerelt, zooze zeilt, laet drijven zonder ſtuur?
Godts werck en d' eigenſchap des wercks, in 't overweegen
Gebleecken, ſpreecken dit van alle kanten tegen,
Door grootheit, roeringen, geſchicktheit, ſchoonheit, val,
Gemaetightheit, beſtaen, en rijckheit van 't heelal.
Wie Godt van 't eeuwigh roer der dingen af wil zetten,
Berooft hem 't heerlijckſte ampt, het welck beſtaet in 't letten
Op zijn geſchapenheên, het menſchdom allermeeſt,
Waervoor zich alles buight. in Godt is kracht noch geeſt,
Noch Godtheit, zit hy van voorzienigheit verſteecken;
Door Epikuur te ſnoot en ſchimpende geleecken
By een gerimpelde waerzeggerin. zoo pleit
Zijn blintheit avrechts voor der goden majeſteit.
De weerelt wort een groot en heerlijck huis geleecken,
Waerin men Godt in maght en wijſheit uit ziet ſteecken,
Als vader, huisvooght, heer, en hooft van 't huisgezin.
Het ampt des huisvooghts is te letten op gewin
En voordeel van het huis, en alle huisgenooten
Te houden in hunn' plicht, de kleenen, en de grooten,

1206 *Swelings hant:* zie over Swelingh, Deel II, blz. 162.

De kinders, meeſterknecht en knaepen, d' oppermaeght,
Slavinnen, en gezin, gelijck het hem behaeght,
Te leiden naer zijn hant, op dat het alles drave
Naer eenigh heilzaem endt; de middelen en have
Verrijcke in zegeninge, en aenwas, vee, en vrucht
Gedye, en al wat dient gehoorzaeme aen de tucht.
Het eerſte en opperſte ampt des heerſchers heet by vroeden,
Zijn koningkrijcken, hem bevolen, te behoeden
Voor haeren ondergang: want wort hier ſlim gemickt,
Zoo dwaelt zijn ampt van 't wit, waertoe het wiert geſchickt.
De Godtheit, ſlaende 't oogh op 't heil van haer vertrouden,
Beſtiert het werck, om dit te hoeden, te behouden,
Ten oirbaer van den menſch, ter eere van de maght
En wijſheit, die het al uit niet te voorſchijn braght.
't Regeeren van al wat zich roert, en niet kan roeren,
Is Godts voorzienigheit volkomen uit te voeren.
De beſte heerſchappy, zoo Plato wort gelooft,
En Ariſtoteles, beſtaet in 't eenigh hooft.
Zoo zit een eenigh Godt aen 't roer van alle zaecken,
Die door zijn wijs beleit haer uiterſte genaecken.
De redelijcke ziel, die 't leven onderſtut,
Regeert aldus de leên, tot 's lichaems beſte en nut,
Een ieder in zijn ampt, en kan, een ry van jaeren,
Den menſch in zijnen ſtaet behouden, en bewaeren.
Maer ſchoon de Godtheit heerſcht, in 't hemelsblaeu gewelf,
En overal, zy heerſcht, of zonder middel, zelf,
Of oock door middelen: en, zonder 't medewercken
Der Godtheit, zou men kracht, noch vaegh, noch leven mercken
In Godts geſchapenheên; geen ding zijn ende en wit
Beſchieten, zoo het, als een block en molock, zit
Verlaeten van verſtant, en krachten, en vermogen.
Indien den ſchepſelen Godts invloet wiert onttogen,
De ſtarren zouden ſtil in haere ronde ſtaen,
Der elementen treck en tegenheit vergaen,
Oock d' op-en-ondergang, 't verwelcken en het bloeien,
De tijden, elck ſaizoen, het ebben en het vloeien,
Der dingen beurten en verandering geſtuit,
Wat leeft en niet en leeft, het had al teffens uit.
Een blijckende bewijs en onweêrſpreeckbre reden,
Dat 's hemels voorzicht werckt door zijn geſchapenheden.
Zoo treckt de meeſter braef des leerlings pen en hant,
En ſchrijft door haer om prijs. geen redelijck verſtant
Kan zeggen, daer hy geeſt in letteren ziet zweven:

1251 *Wort hier ſlim gemickt:* verſta: „gaat hy hierby een verkeerden weg."
1271 *Molock:* „*molik*, vogelverſchrikker."

De leerlings hant en pen heeft dit alleen geſchreven.
Zy ſchreven bey, 't is waer, doch zonder meeſter niet,
Gelijck men uit de kunſt van ſchrift en trecken ziet.
Zy ſchreven te gelijck, om 't kunſtighſte met yver:
Maer d' eer komt eigentlijck den allereerſten ſchrijver.
De ſchool t' Athene zelf bekent, dat Godt alom
Tot medewerckers heeft het hemelſch geeſtendom,
En druckt de titels uit. zy noemtze wezens, wachten,
Verſtanden, jonger Goôn, en goddelijcke maghten,
Bewaerders, middelaers, gaſlaegers, die het quaet
Ontraeden, en het goet beſtemmen met hunn' raet;
Oock huisgetuigen van elcks wercken en vermeeten,
Verweerders voor 't gerecht, beſtraffers van 't geweten,
Dat zonder ſchaemroot lieght, voor hun doorzichtigh oogh;
Opvoerders van gemoedt en deughden naer om hoogh,
En, tuſſchen Godt en menſch, beſtellers der gebeden
En gaven, d' eene in 't licht, en d' andre naer beneden;
Beſchermers in den noot, der armen hulp en ſtut,
Onzichtbaer by der hant, en die, tot 's menſchen nut,
Door droom of teken heil bewercken, onheil keeren.
D' oprechte Sokrates zijn huiswacht hielt in eeren.
Behalve 't gadeſlaen des bidders, ſpellen zy
Het geen toekomende is door wiſſe profecy,
Verkondigen Godts wil, als opperſte gezanten,
Bedrijven wonderen, vermaert aen alle kanten,
By 't Grieckſche en Roomſche volck, in ſchriften en kronijck.
De ſtem van 't ſtomme beelt, de kerckdeur, zonder blijck
Van handen uit haer ſlot; de duiven te Dodone,
D' orakels van Apol te Delfis; en Trofone,
En Ammon, daer Jupijn niet ledigh zat en ſtom,
Bezegelden den aert en 't werck van 't geeſtendom.
Hier kan ick Epicteet met eere niet verzwijgen,
Wiens aerde nachtlamp quam, na zijne doot, te ſtijgen
Tot zulck een' hoogen prijs, als Luciaen haer kocht,

1291-1316 Uit deze geheele tirade blijkt, dat V. inderdaad geloofde aan 't geen Plato en zijn School vermeld hebben aangaande de beſcherm- of geleigeesten; en dat hy de orakelen by de ouden niet voor bedrog, maar voor werkelijke godſpraken hield. Ik heb reeds meer doen opmerken, dat men nog in zijn tijd aan Plato en Ariſtoteles ongeveer een gelijk gezach als aan den Bybel en de Kerkvaders toekende. Trouwens deze laatſten ſtoffeerden zelve hunne vertoogen met bewijsgronden uit de ſchriften der ouden.

1317 *Epicteet:* Epiktetus van Hierapolis, een Stoïſch wijsgeer, leefde ten tijde van Hero en was ſlaaf by diens gunſteling Epafroditus.

1318 *Tot zulck een' hoogen prijs:* namel. tot dien van 3000 drachmen, ongeveer 1400 gulden van onze munt, en toen zeker een tienmaal grootere ſom vertegenwoordigende. Lucianus zegt in zijn πρὸς ἀπαίδευτον, dat in zijn tijd iemand leefde, die het lampje van Epiktetus had gekocht, in de hoop diens wijsheid daarby te verwerven. En uit de historie dier lamp meent men te kunnen opmaken, dat Lucianus, over wiens geboortejaar getwist is, een tijdgenoot van Epiktetus moet zijn geweest of kort na hem geleefd hebben.

Dewijl hy by dit licht zijn ſchriften hadt volwrocht.
De Godtheit, zeght hy, heeft een ieder in dit leven
Een' geeſt, die hem bezorght en gadeſlaet, gegeven,
Een' wacht, die nimmer ſlaept, noch oock bedrogen wort.
Wanneer de ſchaduw 's nachts ter kamer inneſtort,
De donckre kamerdeur in ſlot ſtaet, en geſloten,
Dan zegh niet dat ghe zijt bevrijt van megenooten,
En eenzaem, want uw geeſt, een Godtheit, is 'er in.
Dus paſt het geeſtendom op huis, en huisgezin.
  Hoe Godts voorzienigheit de ſtreeck der heerſchappyen
Kan recken, en den ſtaet der grootſte monarchyen
Verkeeren, door de maght der vorſten, en hun zwaert,
Dat, onder haer beleit, geen heir noch heirkracht ſpaert;
Melt Ninus, Cyrus ſtaf, het zwaert van Alexander,
En Cezar, die 't gewelt van Rome, 't een op 't ander,
Verplet, en 't vry gebiet, al 't aerdtrijck door ontzien,
Leert zwichten voor een hooft, met neêrgeboge knien.
  Nu laet ons den ſcholier van Epikuur oock hooren.
Terwijl ick bezigh zat, om vlijtigh naer te ſpooren
Der dingen oirzaeck, hing mijn oordeel tuſſchen tween
In twijfel, of een Godt de weerelt ſtiert alleen
En gaſlaet, en bezorght, dan of men hier beneden
De dingen by geval ziet drijven, zonder reden,
En roer, en ſtuurmans hant: want als ick overwoegh
Hoe ordentlijck het al zich naer zijn voorſchrift droegh,
En d' elementen vaſt elckanderen verſtonden,
In hunne ſtrijdigheit door eenen bant verbonden;
Hoe d' aerde vruchten teelde, en van den Oceaen
Omhelſt wiert; hoe de loop van ſtarren, zon en maen
Den dagh en nacht regeerde, en deelde de ſaizoenen

1337 *Den ſcholier van Epikuur:* verſta: „de School, de navolgers van Epikurus."

1338-1361 Byna letterlijke vertaling van de navolgende plaats van CLAUDIANUS *in Rufinum*, Lib. I, vs. 1—19.

Saepe mihi dubiam traxit ſententia mentem,
Curarent Superi terras; an nullus ineſſet,
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu.
Nam cum diſpoſiti quaeſiſſem foedera mundi,
Praeſcriptosque mari fines, annisque meatus,
Et lucis noctisque vices; tunc omnia rebar
Conſitio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverſo tempore naſci,
Qui variam Phoeben alieno juſſerit igne
Compleri, Solemque ſuo: porrexerit undis
Litora: tellurem medio librarerit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Adſpicerem, laetosque diu florere nocentes
Vexarique pios, rurſus labefacta cadebat
Relligio, cauſaeque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quae curru femina motu
Affirmat, magnumque novas per inane figuras
Fortuna, non arte, regi; quae Numina ſenſu
Ambiguo, vel nulla petat, vel neſcia noſtri.

Van 't jaer, gedeckt met ſneeu, of levendige groenen;
Dan ſcheenme dat de maght en raet en wil van Godt
Het al gebiet, en ſtuurt, en ſtaen houdt in zijn ſlot,
En op des hooghſten wenck de hemelſche aſſen draeien;
Het ſtrant de golven ſtuit; het maeien op het zaeien,
De ſneeu den zomer volght, een ieder in zijn tijt:
Maer als my wederom bejegende de ſtrijt
Der menſchen, en hoe wilt de ſtaeten, rijck van rampen,
Krioelen ondereen, in nevelen en dampen
Van eeuwigh miſverſtant; hoe 't recht van 't ſpoor verdwaelt,
De deught verſtooten zit, de moort de kroon behaelt;
Dan lochende ick de maght en godtsdienſt van de Goden,
En wat men Godtheit noemt, en ſmaelde op hun geboden,
Om zekerder kompas te volgen, dat ons leert
Hoe Godt noch Godts gelijck der menſchen ſtaet regeert,
Met wijſheit, en beleit, waerop de blinden ſteunen;
Of zoo men Goden vint, en zy zich niet bekreunen
Met 's menſchen heil en ramp; men houze niet te vrient,
Wier majeſteit met ſmoock noch tempel is gedient.
Fortuin regeert het al. wie wil op Godtheên paſſen!
De kloecke zijn de roe des hemels lang ontwaſſen.
Dees blinde razerny en drift van d' oude tijt
Heeft reuckeloos Fortuin tot een Godin gewijt,
Een blint kranckzinnigh wijf altaer gebout, en tempels,
Geoffert aen den ſtroom des Tibers, op haer drempels.
Het rijp Thebaenſch vernuft ontkleede haer geheel
Van ſchaemte, en reêngebruick, in 't weerelttafereel,
Op haeren weereltkloot, daer al de toeloop rabbelt,
En raeſt, en om haer dringt, naer gout en gaven, grabbelt,
Naer kroon, en zwaert, en ſchat, en perlen, dieze ſtroit,
Van vore rijck van hair, van achter ganſch beroit,
Daer lamme, en blinde, lier, en kruck hunn' nootdruft, raepen:
Een ongelijcke ſtaet van erfrecht in 't geſchapen.
D' een vloeit van welluſten in 't hof, vol overdaet,
En d' ander lijdt gebreck, en geeft den geeſt op ſtraet.
Dat d' oirzaecken van ſpoet en onſpoet ons ontſchuilen,
In Godts geheimen raet, groef deze duiſtre kuilen

1350 *Levendige groenen:* min verkieslijke vorm. *Groen,* wanneer het ſubſt. gebezigd wordt, bezit zoo min een meerv. als alle andere ſubſtantiva, die een kleur of ſtof aanduiden. Men zegt niet: „dit kleed is met rijke *gouden* overdekt," „er zijn kostbare *zilveren,* in dien boedel gevonden," „met loodkleurige *blaauwen* was de lucht overtrokken," enz. 't Is waar, men zoû *groenen* kunnen verdedigen met het Engelſche *greens;* — doch dit laatſte verandert in 't meerv. van beteekenis, en beduidt dan niet meer „gras," of „loof," maar „groente" of „warmoes," — of wel daarmede, dat *groenen* hier zoû ſtaan voor „kruiden." Maar *groen* is reeds op zich zelf een collect. en dat is *kruid* niet. Men kan wel zeggen: *een kruid;* maar geenszins: *een groen.*

1375 *Het rijp Thebaanſch vernuft:* „Cebes," over wiens tafereel herhaaldelijk reeds geſproken is. Zie Deel I, blz. 193; Deel IX, blz. 239.

1380 *Ganſch beroit:* namel. „van hair."

Van dwaelinge en fortuin, van outs: en heden noch
Treên brave mannen toe, om dit verniſt bedrogh
T' aenbidden, als zy meer bezit van ſtaet, en klaerheit
Van naem en aerdtſch gewin be-yveren dan waerheit,
En godtsdienſt, vyandin van ſtaetafgodery,
Die al de weerelt houdt in haere ſlaverny.
Schoon alle hemelen en heldre ſtarretranſſen
Doorgaends op eene maet ten reie gaen, en danſſen,
Om Godts voorzienigheit; terwijl, beneên de maen,
De ſtaet der weerelt ſchijnt, in 't op- en ondergaen,
Te luiſtren noch naer toom, noch roede, ſpoore en regel
Van 't recht, der vroomen kroon, der goddeloozen vlegel;
Nochtans is Godt om hoogh de maght, die 't al beſtiert,
En, naer zijn wijſheit, zelf der zaecken breidel viert,
Of intoomt op haer tijt, van 't eerſte tot het leſte,
Den boozen tot een ſtraf, de goede ziel ten beſte,
En allebey ten prijs des Opperſten, die 't al
Geleit, gebruickt, en wendt zijn eere te geval.
In d' uitkomſt wort doorgaends het wijs beleit geprezen.
Al valt dit boeck voor ons te doncker om te lezen;
Godts wijſheit ſpringt te rugge, om grooter ſprong te doen.
Zy mickt verkeert, en treft, daer 't niemant zou vermoên.
Godts zorge waeckt alom. zy zweeft door al de leden
Van hemel, aerde en zee en zijn geſchapenheden.
De hooghſte liefde neemt op al haer wercken acht,
Maer eerſt en allermeeſt op 't menſchelijck geſlacht,
Dat zoecktze uit al haer maght te redden, en te winnen.
Geen ſterflijck menſch kon oit zich zelven zoo beminnen,
Als Godt den menſch bemint, maer boven al de ziel,
Daer zijn genadigh oogh met zulck een' luſt op viel
In 't ſcheppen, datze deelt in 't ongeſchapen leven,
Zoo hoogh als 't geeſtendom verheerlijckt, en verheven.

1391 *Staetafgodery:* hierdoor wordt verſtaan „het bejach van hooge ſtaats- en eerambten, van aardſchen roem en waereldsch voordeel," waarvan in de beide vorige vaerzen geſproken is.

1394 *Doorgaends* voor „by voortduring."

1408 *Zy mickt verkeert:* voor: „zy mikt oogenſchijnlijk zoo, dat men haar een ander doel zoû toeſchrijven dan zy in de daad heeft." Of, met andere woorden, „zy beſtiert de zaken op zoodanige wijze, dat de uitkomst geheel anders is, dan men zich zoû hebben voorgeſteld."

HET VIERDE BOECK.

VAN GODTSDIENST.

KORTE INHOUT

VAN

HET VIERDE BOECK.

1. Voortgang van Godts wezen, eigenſchappen en wercken, tot den Godtsdienst (vs. 1—20).

2. Lukrees, ſchiltknaep van Epikuur, lochent de goddelijcke Voorzienigheit, en beſchimpt den Godtsdienſt (vs. 21—38): oock het ſcheppen uit niet, d'onſterflijckheit der ziel en beſchimpt alle hoop op loon, en vrees voor ſtraffe (39—60). Hy belaſt den godtsdienſt t' onrecht met den menſchenoffer, in Ifigenia beveſtight (61—82): Tegenbewijs, dat de wijsheit een onaffcheibare megenoote van godtsdienſt is (83—112).

3. De ongodiſt drijft, dat Godt met geenen dienſt van menſchen beholpen is (vs. 113—134): en wort wederleght (135—154). Gelijckenis eenighſins aenwijzende, hoe de danckbaerheit van minder neffens een ongelijck grooter niet onbetamelijck is (155—167): Dat vecle dingen, zonder hun eigen voordeel, den menſchen dienen, die aen den godtsdienſt verbonden zijn (168—210).

4. Tegenwerpinge dat Godt 's menſchen dienſt kan ontbeeren (vs. 211—242): Verdadiginge dat Godt den dienſt des menſchen niet om zich zelven, maer om 's menſchen nut begeert (243—286).

5. Genade en gramſchap worden Gode toege-eigent, doch niet menſchelijcker wijze (vs. 287—296): Godt is de toevlught der elendigen (297—302): Rechtvaerdigh in 't beloonen, en weldaedigh (303—316): in 't ſtraffen der boozen (317—344): Dat Godts rechtvaerdigheit hier of namaels het goet beloont, en quaet ſtraft (345—356): Tegenwerpinge dat Gode geen gramſchap paſt (357—362): het welck beantwoort wort (363—382).

6. Godts omzichtigheit houdt de boosheit in toom en beletze uit te ſpatten (vs. 383—408).

7. De Godtsdienſt is een verbintenis met Godt, uit kracht van het Latijnſche woort (vs. 409—422): Godts volkomenheit en uitnementheit zijn alle eere waerdigh (423—442).

8. Bepaelinge van den Godtsdienſt (vs. 443—448): De Godtsdienſt is by het Heidendom vervalſt, en de godtvrnchtigheit wort by Epikuur beſchimpt (449—466).

9. De volkomen Godtsdienſt beſtaet inwendigh, en uitwendigh (vs. 467—494): Gelijck de menſch uit ziel en lichaem (495—500): en haere uitwerckingen (501—518).

10. Dewijl Godt niet kan laten te zijn, heeft niemant reden aen de Godtheit te twijfelen (vs. 519—524).

11. Godts onverknochtheit melt zijne gedurzaemheit, en vertroost ons met zijne beſtandigheit (vs. 525—530).

12. Godts evenacrdigheit leert ons nitſluiten al wat Godts aert beſtrijt (vs. 531—534).

13. Godts lichaemeloosheit leert ons alle aertſche luſten verſmaden (vs. 535—540).

14. Is Godt geen toeval, zoo behooren wy geene toevallen van rampen te vreezen (vs. 541—546).

15. Is Godt een louter en eenigh wezen, zoo wijzen ons ontelbaere dingen op den eenigen Godt (vs. 547—558).

16. Godts eenvonwigheit vermaent ons alle dubbelheit te ſchuwen (vs. 559—566).

17. Godts volkomenheit ſluit den onvolkomen Godtsdienſt uit (vs. 567—572).

18. Godts enkele eenigheit lijdt geene bygoden (vs. 573—576).

19. Godts oneindigheit vermaent ons tot ootmoedt en eerbiedigheit (vs. 577—586).

20. Godts onmeetbaerheit en overalheit beſchaemt overal den ſchijnheilige (vs. 587—600).

21. Godts onveranderbaerheit eiſcht ſtantvaſtigheit (vs. 601—608).

22. Godts onſterflijckheit verzekert ons van d' onſterflijckheit, en het leven, dat uit hem vloeit (vs. 609—630).

23. Godts almogenheit ſterckt ons betrouwen in noot, en verweckt eerbiedigheit, en ontzagh (vs. 631—638).

24. Godts wijsheit vermaent ons tot ootmoedige gehoorzaemheit en ongeveinsde vromigheit (vs. 639—654).

25. Godts goetheit vermaent ons tot danckbaerheit en wederliefde en ſterckt de hoop (vs. 655—676).

26. Godts heerſchappy eiſcht danckbaere gehoorzaemheit en godtvruchtigheit (vs. 677—684).

27. Godts voorzienigheit ſterckt het vertrouwen en eiſcht gelaetenheit (vs. 685—698).

28. Nader berecht van den Godtsdienſt (vs. 699—712). Het einde van den Godtsdienſt is het opperſte goet (713—714): dit beſtaet in 't lichaem niet (725—738): noch in weereltſche eere (739—754): noch in de faem (755—778): noch in rijckdommen (779—790): noch in mogentheit (791—798): noch lichaemelijcke gaven (799—810): noch in de vijf zinnen (811—818): noch in de zedekunde (819—836): noch in de goederen der fortuine, noch in de zeden, noch in weetenſchappen, en kunſten, maer in het beſpiegelen der Godtheit (837—870).

29. Natuur en reden leeren en wijzen ons tot den Godtsdienſt, een recht der volcken (vs. 871—906).

30. Uit den inwendigen vloeit de uitwendige Godtsdienſt, die ten hoogſten blijckt in d' offerhande, zonder welck geen Godtsdienſt volkomen is (vs. 907—940).

31. Oirzaeck, herkomſte, wijze, en einde der offerhande, en de regel des levens, geſchept uit de natuire, en reden, leerende het goet verkiezen, het quaet verwerpen (vs. 941—1002).

32. De natuurwet is in 't algemeen aengenomen en zelf den valſchen Godtsdienſt eenighſins bygebleven (vs. 1003—1014): toen de natuurlijcke en redelijcke godtsdienſt verbaſtert wiert (1015—1024).

33. De Godtsdienſt ſtaet tuſchen afgodery en ongodiſtery (vs. 1025—1042).

34. Oirzaecken van het vervallen des natuurlijcken en redelijcken Godtsdienſt (vs. 1043 tot 1074).

35. Herkomſt der afgoderye (vs. 1075—1090): Hermes Trismegiſt voert den Godtsdienſt, de wijsheit, en kunſten in Egypten, de ſcholen der Griekſche wijzen (1091—1124): maer het misbruick van zijne leere vermenigvuldight d' afgoden (1125—1172.)

36. Beſluit dat d' ongodiſten zelfs den Godtsdienſt op hun dootbedde beveſtigen (vs. 1173—1198.)

DE Godtheit dus ontdeckt door ons beſpiegeling,
In haer natuur, en aert, en wercken, waerze ging
En uitſcheen buiten zich, in 't ſcheppen, onderhouwen,
Regeeren van 't heelal, en wat in haer gebouwen
Ons toelicht, daer den menſch het hooftgebiet in paſt;
Zoo ſchaemt de twijflaer zich: zoo ſtaet de grondveſt vaſt,
Waerop de reden leert den dienſt der Godtheit ſtichten,
Den dienſt, die voor gewelt, noch laſteren zal zwichten,
Maer al de weerelt door, en eeuwigh, zonder endt,
Als een natuurwet, ſchijnt den menſche in 't hart geprent:
Want ſchoon de volcken min of meer, oock gruwzaem, doolen
In Godt, en zijnen dienſt, by ongelijcke ſchoolen
Geleert, en ingevoert; het algemeene ſlot
Staet vaſt op dezen gront, zoo wijdt de naem van Godt
Den menſchen op de tong en lippen is beſtorven;
't En zy by heidenſch ſlagh, verwildert, en bedorven,
Of eigenzinnigen, beluſt een nieuwe baen,
Die van de heirbaen wijckt, ter zijden in te ſlaen,
Op onverdaedighbaere en krachtelooze punten,
Om boven het gezagh der wijſten uit te munten.
Lukrees, de ſchiltknaep en de tolck van Epikuur,

1 *De Godtheit dus ontdeckt* voor „na dat wy, op de wijze als hierboven, het beſtaan der Godheid bewezen hebben."

4 *In haer gebouwen* voor „in hetgeen de Godheid geſchapen en verordend heeft."

12,13 *By ongelijcke ſchoolen Geleert, en ingevoert:* d. i.: „zoo als verſchillende, ſtrijdige ſcholen of ſekten dien (den eerdienst) hebben ingevoerd of voorgeſchreven."

Een' Godt by hem, doortaſt den boezem van natuur,
Ontvout, uit 's meeſters mont, al haer geheimeniſſen,
Om in 't godtvruchtigh hart der menſchen uit te wiſſchen
Het ingedruckte merck van Godts voorzienigheit,
Den Godtsdienſt, en 't geloof, in ſchijn, als of hy pleit
Voor d' eer en majeſteit der Goden, welcker grootheit
Niet afſtijght uit den troon tot 's weerelts laeghte en ſnootheit:
Want, zeght hy, het is heel nootwendigh dat der Goôn
Natuur en aert, by zich onſterflijck, eenen toon
Van oude in vrede volge; en, in de hooge daecken,
Heel wijt van onzen ſtaet en menſchelijcke zaecken
Geſcheiden, zich alleen onthoude, als die altoos
Bevrijt van jammeren en noot, en ſmerteloos,
Door haere middelen grootmaghtigh heeft geſcheenen,
Geenſins uit nootdruft iet van ons behoeft te leenen,
Door geen verdienſten tot genaê bewogen wort,
Noch door verbolgenheit tot wraeckluſt aengeport.
De zelve dichter, die het al regeert door d' orden
Der teelende natuur, ontkent dat iet kan worden
Uit niet, en ſchept en baert een weerelt by geval,
Uit vezelinge, en ſtof, gegroeit van overal;
Verlichaemt 's menſchen ziel, en laet de ziel bederven,
En zonder overſchot, gelijck het lichaem, ſterven;
Stoffeert dit groot heelal met lichaemen, en laet
Een ledige ydelheit, waer 't lijf geen plaets beſlaet.
Hy acht onſterflijckheit, noch heil, maer ſtil van harte,
Geruſt, en zorgeloos, en vry van ſchrick en ſmarte,
Te leven, zonder hoop op loon, en vrees voor ſtraf,
Tot dat de zerck de ziel en dootbus decke in 't graf;
Gelijck hy 't heeft geſchept uit Epikurus vonden,
Die ſtout de banden van den Godtsdienſt heeft ontbonden:
Want ſchoon zijn pen den dienſt der afgoôn wederleght,
Dewijl ze oock zelf den dienſt des waren Godt bevecht;
Zoo geeft ze vryen toom aen alle godeloosheit,
Daer dijck noch paelwerck ſtuit den ſpringvloet van haer boofheit,
Indien geen Godtheit zich met 's menſchen werck bekreunt;
Een droom des ongodiſts, met ſchijnreên onderſteunt,
Gelijck ons grontbewijs ontdeckt heeft, in het ſtercken
Van Godts voorzienigheit, te kenbaer in haer wercken.

22 *Een' Godt by hem*· verſta: „die (t. w. Epikuur) by hem (Lukretius) als een God word aangemerkt of vereerd."
29 volgg. Vergel. LUCRETIUS, *de Rerum Natura* Lib. V.
30,31 *Eenen toon van oude.... volge:* d. i.: „denzelfden (frisſchen) leeftijd beware."
40,41 Volgends den bekenden regel van Lukretius:
Nullam rem e nihilo gigni divinitus unquam.
41 volgg. Vergel. LUCRETIUS Lib. III.
58 *Des ongodiſts:* liever zoû ik hier lezen, om het harde, ja onuitſpreekbare *diſts: van d' ongodist.*

Lukrees, om 's vollecks hals t' ontlaſten van het juck
Des Godtsdienſts, zoo hy ſtoft, ontvout het gruwelſtuck,
In Aulis aengerecht, daer zelfs de Grieckſche Vorſten
Hun wapens met den moort der zuivre maeght bemorſten.
De dochter, met de huif op 't uitgekeinde hair,
Dat nedervloeide, wert ter ſlincke zy gewaer
Den vader, die bedruckt by 't outer ſtont verlegen;
Waerom de dienaers flux den blooten offerdegen
Verborgen, daer al 't volck, in traenen en geklagh
Uitberſtende, bedroeft dit bloedigh treurſpel zagh.
Zy knielde, ſtom van ſchrick en angſt, ootmoedigh neder.
Het baet de droeve niet, datze, een vorſtin zoo teder,
Den koning met den naem van vader heeft verblijt:
Want ſtraf door prieſters hem ontweldight, en gewijt
Ten offer, voert men haer, al ſidderende, eilaci,
Geenſins, om, naer den ſtijl, een bruilofts offerſtaetſi
Te vieren, met de tortſe, op een doorluchtigh feeſt,
Maer kuiſch, en huwbaer, om miſhandelt, en bevreeſt,
Gelijck een offerlam, in 's vaders dienſt te ſneven,
Op dat de vloot voorwint naer Troje toe moght ſtreven.
Dus ſluit Lukrees, en roept, op datwe hem verſtaen:
De godtsdienſt voert den menſch tot zulck een' gruwel aen!
Indienwe geen gebruick en miſbruick onderſcheiden,
Noch dienſten, die naer Godt, of ons van Godt afleiden,
Zoo wint Lukrees het velt, als hy een' gruwel noemt
Dien gruwelijcken moort van Ifigeen, verbloemt
Met ſchijn van offerhande en godtsdienſt, om de kielen
Te voeren over zee, door 't ſlaghten en vernielen
Der koningklijcke maeght, voor 't godelooze altaer:
En hoe veel gruwelen [het is al t' openbaer,]
Zijn eertijts op den naem van godtsdienſt doorgedreven,
By 't ſchandelijck ontzagh voor valſche Goôn geſteven,
Met looze orakelen en wichlery vergult:
Maer zeker dit belaſt den godtsdienſt met geen ſchult,
Naerdien de wijſheit en de godtsdienſt, vry van vlecken,
En onderling verknocht, een lijn te zamen trecken,
Oock zulcks dat geen van beide in wezen kan beſtaen,
Ten zijze onſcheibaer en gehuwt te gader gaen.
Dus keert men ongodtsdienſt en bygelooven buiten,
En alle afgodery, en dwaelende beſluiten,
By weereltſchen gedicht, gelijck een' nutten droom,
Om 't volck, den ſtaet ten dienſt, te leiden by dien toom:

61 volgg. Vergel. LUCRETIUS, Lib. I, vs. 82 fq.
74 *Straf* voor „op ſtrenge, ruwe wijze."
90-94 Ja: — en hy kon er by voegen: „hoe vele zijn niet bedreven op den naam van den godsdienst, in naam van den waren God!"

Want godtsdienſt ziet op Godt, en leert den ongezienen
En eeuwigen, in 't harte en oock uitwendigh, dienen.
Zoo treet Godts kennis voor, en uit dees kennis ſpruit
De dienſt, gelijck de naem in Duitſche ſpraeck beduit.
Waer deze kennis noch ontſchuilt het oogh der blinden,
Wat wonder is 't zoo daer geen' godtsdienſt is te vinden,
Of van zijn ſpoor verdwaelt, ter oirzaeck van 't miſbruick,
Dat, als het ſtomme vee, geen heil acht dan den buick!
En moet men om 't miſbruick 't gebruick der dingen laeten,
Zoo vint men geen gebruick van zaecken, noch van ſtaeten.
Noch klampt ons d' ongodiſt aen boort met onbeſcheit:
Is tuſſchen Godt en menſch geen evenredenheit,
Wat is de Godtheit dan aen 't menſchdom toch gelegen?
De Godtheit eeuwigh rijck, behoeft noch dienſt noch zegen
Van eenen ſnooden worm, die hier langs d' aerde kruipt.
Wat baet een druppel nats, die van een zeeklip druipt,
Den grooten Oceaen? wat nut kan Godt ontfangen
Van 't ſchepſel, dat geheel moet van een ander hangen,
En, ongehanthaeft van een hooger maght, vergaet?
Wat hartstoght van genade of gramſchap kan 't gelaet
Der Godtheit, nimmermeer veranderbaer, beweegen?
Of is het met den menſch en Godt gelijck gelegen,
In onderhevigheit aen hartstoght, opgeweckt
Of uit eerbiedigheit, of 't geen ter ſchennis ſtreckt
Van die noit quetsbaer zit op d' allerhooghſte ſtoelen?
Gewis geen wijze kan zoo laegh van Godt gevoelen.
Hy bezight wat natuur hem uit haer' boezem gaf,
Geenſins bekoort door loon, noch afgeſchrickt door ſtraf,
Den zwarten molock, daer de kinders voor verſchieten.
Of volght iet goets het lijck, hy zal het me genieten.
Zoo lang men op den bode uit d' andre weerelt wacht,
Wort bijſter misgetaſt in dezen blinden nacht.
Schoon tuſſchen Godt en menſch geene evenredenheden
Te vinden zijn, noch ſtrijt de godtsdienſt met geen reden,
Die toelaet dat de vorſt zich van een' minder dien',
Het zy dan menſch of vee, gelijck we daeghlijcks zien.
Al kan oock door den dienſt des vorſten eer niet ſteigeren,

100 *Gelijck de naem in Duitſche ſpraeck beduit:* V. doet hier het onderſcheid opmerken tusſchen het Latijnſche woord *religio*, hetgeen, naar zijn etymologiſche beteekenis, later in vs. 409 en volgg. opgegeven, eenvoudig eene „verbindtenis" met God te kennen geeft, en het Nederduitſche woord *godsdienst*, „dienst van God." Dit laatſte toch onderſtelt „voorafgaande kennis van het wezen dat men dient," Het Latijnſche *religio* brengt het vorderen van die kennis geenszins mede.

117 *Eenen ſnooden worm: ſnood* ſtaat hier, als meermalen, in den zin van: „nietig, verachtelijk."

125,127 Verſta: in ſubſtantie: „uit godsdienstyver."

131 *Verſchieten:* d. i.: „van kleur verſchieten, verſchrikt worden, bevreesd zijn."

132 V. wil zeggen: „ontfangt hy, na zijn dood, het loon voor zijn goede werken, hy zal het genieten, maar dat loon zal niet de drijfveêr zijner daden zijn."

133 Met andere woorden: „zoo lang men nog leeft."

Al geeft hem deez' geen nut, hy zal den dienſt niet weigeren
Te trecken met verlies uit een' verworpen ſlaef,
Oock uit miſdaedigen, noch hun geringe gaef
Verworpen, menighmael hen eeren, en beloonen,
En wat 'er is verbeurt verbloemen, en verſchoonen
Door zijn genaê, zoo lang als d' onderdanige aert
Des dienaers 's heeren gunſt in acht neemt, en bewaert.
Dus groeit des vorſten lof van goetheit, miltheit, grootheit,
Genade, en gunſt, uit ſtof, en ongeachte ſnootheit,
En armoede, en gebreck. ſchoon Godt geen eer begeert
Om zich, wiens heerlijckheit vermindert, noch vermeert;
Zijn goetheit zoeckt den menſch, door 't eeren van Godts wetten,
In zijn onſterflijck licht en vollen glans te zetten;
Zich uit te ſtorten in het ſchepſel, dat hy ſchiep
Ter eeuwigheit, die noit haer baen ten einde liep.
Indien de grootſte vorſt door iemant van zijn knaepen
Een arrem hondeken uit ſlijck van ſtraet liet raepen,
En koeſteren in 't hof met wijnen, en bancket,
Alleen uit loutre gunſt, vernoeght dat heuſch en net
Het opdiende, en hem danckte, op bey zijn achterpooten,
Voor onverdienbre deught, voor 's heeren min genoten,
Zoude iemant roepen dat de weldaet aen den hont
Beſteet, den heer onteerde, en reden tegenſtont?
De menſch, hoe kleen hy is, wert van den ongezienen
Zoo hoogh in top gevoert, dat zon en maen hem dienen,
En al het hemelſch heir, en wat uit element
Beſtaet, het leve of niet, dit reedlijck ſchepſel kent,
En ſtillezwijgende eert, als ſpraeckenze met tongen:
Wy dienen, onder Godt, en door zijn wet gedwongen,
Een' edeler dan wy; zoo d' adel niet beſtaet
In een wiſkunſtigh lijf, en overgroote maet
Des lichaems, maer in geeſt, vernuft, gebruick van reden,
En deught, en mogentheit, en alle uitmuntentheden:
Want eene mugh, of mier, of wackre honighby,
Die leeft, verdooft de zon, en ſtarren in waerdy.
De zon, en maen, en wolck, en lucht, en regen zweeten
Om 't groeizaem moſtertzaet hun krachten toe te meeten.
Al 's moeders krachten gaen in arbeit om de vrucht.
Hoe menigh koningkrijck en lant en legertucht,
Oock heele weerelden, daer andre ſtarren blincken,

143 *Ongeachte ſnootheit*: „nietigheid." Zie vs. 117.
159 *Opdiende* voor „opzat."
162 *En reden tegenſtont* voor „tegen de réde, tegen het gezond verſtand indruischte, dwaasheid was."
170 *Een wiſkunſtigh lijf*: „een lichaam, wiskunstig zuiver in zijn evenredigheden; — goed *geproportioneerd*."
177 *'s Moeders krachten*: en niet *der moeder krachten*, zoo als sommigen thands zouden schrijven.
179 *Heele weerelden, daer andre ſtarren blincken*: verſta: „uitgebreide rijken, onder een anderen sterrenhemel."

En hof, en helbardiers gehoorzaemen op 't wincken
Van een' gekroonden dwergh, een kint, met wacht geſtut!
Of dient natuur geen' menſch? wat voordeel ofte nut
Geniet de zon, terwijl zy met haer heldre glanſſen
Den hemel rijck ſtoffeert, en alle ſtarretranſſen;
Het aertrijck met haer hitte en ſtraelen leven ſchenckt,
Met groente en lover kleet, met bloem en aeren ſprengkt?
Wat voordeel treckt de maen uit ebben, en uit vloeien
Der vloeden van de zee, en elcks vergaen, en groeien;
Dewijl de ſtarren niets begrijpen van om hoogh,
En andren ſtaen ten dienſt, gelijck een licht het oogh?
Of dienen deze alleen de tamme en wilde dieren?
Die weeten noch verſtaen, noch laeten zich beſtieren
Door eenen vryen wil, geen' ſtommen ingeprent.
Zoo is de menſch alleen der dingen wit en endt.
Zoo dienen ze al den menſch, en onder hem 't vermogen,
Dat tot dees heerſchappy den menſch heeft opgetogen.
Nu blijckt het helder, hoe dees reden bovendrijft,
Dat al het menſchdom aen Godts dienſt verbonden blijft;
Dewijl dien aert alleen, door zoo veel goets verheven,
De hantveſt van zijn' Godt te kennen in dit leven,
En 't redelijck gebruick van reden is gegunt.
Hier draeit de godtsdienſt op, als op zijn as en punt.
Zoo ſtijght het minſte in top, ten dienſte van het meerder,
Tot dat het Godt genaeckt, dan kan de dienſt niet veerder.
De hemel dient het vier, het vier de dunne lucht,
En 't water. 't water en de lucht met eene zucht
Het aerdtrijek ſtaet ten dienſt. het water dient de planten.
De planten dienen vee, en dier aen alle kanten;
De dieren wederom den menſch, de menſchen Godt,
Uitdeeler van elcks dienſt, en toegeworpen lot.
Maer, zeghtghe, 's menſchen dienſt geen godtsdienſt zal verſtrecken
Zoo d' Opperſte geen nut uit 's menſchen dienſt kan trecken;
Gelijck het ſchepſel hier het ſchepſel dient tot nut;
Daer 't leven van den menſch beſtaet by zulck een ſtut.
Een veltheer wort gedient, gehanthaeft van ſoldaeten:
Een konings aenzien drijft op maght van onderzaeten:
Maer Godt beſtaet by zich, almagtigh, rijck, en wijs.
Hy leent van buiten niets, noch groeit niet aen in prijs.
Wat klanck luidt valſcher, dan dees valſche ſnaer te roeren,
Dat Godt zich van den menſch, als van een' muil, laet voeren,
En tot zijn dienſt den menſch als voor zijn' wagen ſpant,
Gelijck de menſch het vee hier breidelt met zijn hant!

199 *Dien aert* voor „aan dat ras, aan die ſoort van wezens."
206 *Met eene zucht:* zal hier moeten beteekenen: „met gelijken yver;" doch, hoe men 't uitlegge, 't is niet meer dan een rijmlap.

De menſch behoeft dien dienſt, het vee zijn voêr, en weide.
Dus blijft de nootdruft dan de bant van deze beide.
Het vee belieft den heer. de heer beloont het vee.
Neem wegh het nut: wat ſnoer, wat bant verbint dees twee?
Zoo ſtaen de maghtigen op hunnen troon, in 't midden
Des aenhangs, die in ſchijn hen dienen, en aenbidden,
In 't harte hun fortuin, het tijdelijck genot.
De weereltwijzen gaen ten outer om dien Godt,
En ſchoeien op de leeſt van eere en ſtaet en voordeel
Den godtsdienſt, daer het volck in yvert, zonder oordeel,
Gedreven onder 't juck in dienſten, daer men meer
De Godtheit me miſdient, dan haer de wettige eer
En glori geeft, gelijck zy zelfs te klaer belijden,
Dewijlze in 't harrenas elckandre alom beſtrijden,
Verzoenbaer evenwel in weereltlijck gezagh,
In godtsdienſt nimmermeer; zoo 't godtsdienſt heeten magh
Al wat op dezen naem en titel wort gedreven,
By dienaers van 't geluck, die dit een verwe geven,
En venten hun vergif met brieven, en vergult,
Daer 't volck al gaepende naer luiſtert met gedult.
De liefde, een' eigenſchap, in Godt voorheen beſchreven,
Waerdoor het hem behaeghde uit niet den menſch te geven
Het wezen van de ziele, en 't lichaem, zoeckt al ſtil
Den menſch, doch niet om zich, maer om des menſchen wil,
Wiens wederliefde na den zeilſteen, en 't vermogen
Der Godtheit, die hem baerde en voortbroght, wort getogen;
Dies keert des menſchen dienſt ten dienſt van zijnen Godt,
De hooghſte eerwaerdigheit, om voordeel noch genot
Zoo ſtip niet, als om dat de reden, en de waerheit
Hem voeren, buiten zich, naer deez' verſcheene klaerheit,
En 't goet, waermede hy zich zelf vereenight vint,
Het allerwaertſte goet, noch noit genoegh bemint,
Geprezen, en geviert: en kan een overſchoone
Volſchaepe, en heuſche maeght, een bloem, die met de kroone
Der ſchoonheit, naer de ziel en 't lichaem, zit ge-eert,
En boven al 't geſlacht der maeghden triomfeert,
Het edelmoedigh hart des jongelings verrucken,
Vervoeren buiten 't ſpoor, om haer in 't hart te drucken
De zuivre liefde, die hy tot heur waerde draeght;
Wat kan de Godtheit zelf, indien ze ons oogh behaeght?
Wat kan de bron van al de ſchoonheit? wat de luiſter

241,242 Verſta: „en die, als kwakzalvers op de markt, aan de hen aangapende, goed geloovige menigte, hun logenachtige waar door middel van aanprijzende briefjes en fraai vergulde fel weten te ſlijten."
243 *Voorheen beſchreven:* t. w. in het Tweede Boeck, vs. 59 volgg.
247 *Heur:* ter wille der welluidendheid, dewijl *haer waerde* min aangenaam klinken zoû, ſchrijft V. hier *heur*.

Der ongeſchape zonne, indien haer glans ons duiſter
En doncker hart verlicht, niet wercken in 't gemoedt?
De Godtheit, uit haer' aert, volkomen ſchoon en goet,
En die zich zelf uitſtorte in 't ſcheppen, om te vinden,
Te zegenen den menſch, dien lieven godtbeminden
En eerſt gezochten zoon, begeert en eiſcht alleen
Den menſch in haeren dienſt, om, met hem eens en een
Geworden, langer niet by druppels, maer by vlieten
Of teffens al de zee der Godtheit uit te gieten
In 't ſchepſel, met de reên en vryen wil begaeft,
En een onſterflijckheit, die naer de ſtarren draeft.
Zoo ruſt Godts liefde dan, wanneerze magh bereicken
Den menſch, van haer bemint, gelijck het jongſte teicken.
Zoo wort Gods gloet van liefde in 's menſchen dienſt vernoeght,
De menſch door dezen dienſt den hemel toegevoeght.
Het miſbruick van Godts dienſt, by kleenen of by grooten,
Kan geenſins 't recht gebruick van godtsdienſt ommeſtooten,
Gelijck het miſbruick van Godts naem by 't woeſt geſlacht
De Godtheit niet ontbloot van wezen, en van maght.
Laet ongodiſten vry den dienſt om ſtaet verbaſteren,
Of lochenen in 't hart, beſchimpen, en verlaſteren,
Als 't glas verloopen is, en 's weerelts glori ſmelt,
Getuight de tong van 't hart wat munt het meeſte gelt.
Geen lijbre hartstoght wort de Godtheit toegeſchreven,
Die menſchelijcker wijs gepraemt wort noch gedreven
Uit ſteurniſſe, en gebreck, en zwackheit: want de ſtaet
Van Godts volkomenheit in aert en wezen laet
Geen kranckheit toe. de menſch gevoelt hier ſtrijt in 't harte,
Begeerte, welluſt, vrees, en ongelijck met ſmerte:
Maer op haer wijze vint genade en gramſchap ſtof
In Godt, die haer gebruickt alleen tot zijnen lof,
En 's menſchen eeuwigh heil, 't welck nedervloeit uit d' ader,
Van dien rechtvaerdigen en goedertieren vader.
Wanneer de menſch in ſtrijt en tegenſpoet geraeckt,
En worſtelt met den noot en jammeren, genaeckt
Hy biddende den troon der opperſte genade,
Te goet dat zy de klaght des ſchreienden verſmaede.
Het mededoogen vint hier ſtof, waerop het werckt,
En dien elendigen de hant reickt, en verſterckt.
Men ziet de vroomen zich doorgaends rechtvaerdigh draegen,
Dewijl rechtvaerdigheit en deughden Godt behaegen,
Den vader en den heer van zijn geſchapenheên.
Zy offren hem hun hart, met offren en gebeên,

276 *Het jongſte teicken:* dit zal willen zeggen: „het jongſte blijk zijner almacht, het laatst geſchapene."
278,281 In deze beide regels wordt *misbruik* met den nadruk op de eerſte, vs. 109 en 111 van dit zelfde Boek, was het met den nadruk op de tweede lettergreep gebezigd.

Verheffen zijnen naem, met gaven, en gezangen;
Eene oirzaeck datze milt uit 's hemels ſchoot ontfangen
De weldaet en den ſchat, waer van hy overvloeit:
Want paſt het Godts natuur, in weldoen noit vermoeit,
Godtvruchtigheit en deught te kroonen; is 't een teken
Van onherkentenis, dat zy naer 's vroomen ſmeecken
Niet luiſtren wil, zoo moetze om deze ſmet t' ontgaen
Het vroome en oprecht harte in noot ten dienſte ſtaen,
De deught herkennen, van vergelden niet verbaſteren,
Een ſchantvleck, in den menſch met reden te verlaſteren.
Nu vint men ſchendigen, die Godt noch menſch ontzien,
De wetten, het gezagh en 't recht den rugge biên,
En ſtaet en lant door roof en moort en brant verdelgen.
De Godtheit heeft met recht zich billijck dat te belgen.
Het waer een ſmet in haer, indienze ſtil bleef ſtaen,
En zagh, als ſtom en doof, met goeden oogen aen
De ſchellemſtucken, daer onnozelen om treuren,
Terwijl hun geenen trooſt noch noothulp magh gebeuren.
De gramſchap paſt dan Godt zoo eerlijck als gena,
Op dat zijn heerſchappy in haere kracht beſta,
Door begenadigen van 't goet, en 't quaet te wreecken.
De droefheit, vrees, en nijt, en vreckheit zijn gebreecken,
Die dwaelen buiten Godt: maer liefde, en billijckheit,
En gramſchap, en gena de kroon der majeſteit
Des hemels, als robijn, en diamant vercieren;
Terwijl de weerelt zich van boven laet beſtieren,
En, onder 't hoogh gezagh van 't hemelſche palais,
Gewenſchte ruſt geniet, en ongeſteurden pais;
Tenzij de Godtheit haer den toom viere, als door 't wrocken
Der koningen alom de koningkrijcken ſchocken,
Of ſpatten uit hun loot, tot een byzonder endt,
Den Opperſten alleen en zijnen raet bekent;
Die deughden op den troon verheft door 't onderdrucken,
De booſheit kroont, om haer met kracht ten val te rucken,
Nadat ze op 't aertſch tooneel de rol heeft uitgeſpeelt,
En afleght deze grijns, die wijt van 't aenzicht ſcheelt.
Dan melt ons d' uitgang, welck van bey men ſchat voor 't beſte,
Het tijdelijck geluck, of 't eeuwigh op het leſte.
Of valt 'er ſtraf noch loon, als ziel en lichaem ſcheit?
Het ſtrijt te regelrecht met Godts rechtvaerdigheit,
Dat ongelijcken, hier in weelden, of verdrieten,

312 *Onherkentenis* voor „verſmading, verwaarlozing." Zoo ſpreekt V. vs. 315 van *de deught herkennen*, voor „haar op prijs ſtellen."

324 *Geenen trooſt*: wy zouden hier *geen trooſt* ſchrijven. Ik durf niet beſliffen of V. om met de maat van 't vaers uit te komen, opzettelijk den nomin. emphat. gebezigd heeft, of dat hy aan *gebeuren*, als aan *ontbreken*, een dubbelen dativus regeeren laat, wat mede verdedigbaar is.

Gelijck ſtaen na hun doot, een' zelven ſtaet genieten.
Wat baet het dat de deught naer heuren vader zweemt,
En heenſterft onderdruckt, en trooſt noch heil verneemt?
Wat ſchaet het d' ontucht hier onſchuldigen te plaegen,
Indien ze geene ſtraf noch geeſſels vreez', noch ſlaegen?
Nu lijdt de vroome op hoop, geduldigh in den rou;
Gelijck een ackerman, na zweet en ackerbou,
De vruchten van den oogſt verwacht met ope ſchuren.
De hoop op heilgenot kan ramp op ramp verduren,
Dat Godt genade en liefde aen zijne ſchepſels toont,
Wort by de billijckſten van deze rot verſchoont;
Maer geen' oploopentheit, van razernye ontſteecken,
In eenen oogenblick, geneight haer leet te wreecken.
Dit, roepenze, betaemt de hooghſte goetheit niet,
Wiens gal niet overloopt, noch opwalt, ſchuimt en ziedt.
Om dan met onderſcheit dees hartstoght t' overweegen:
In 't miſbruick en gebruick is 't quaet en goet gelegen.
De toorne is middelbaer, beſtrafbaer is de man,
Die zich met onrecht wreeckt, en niet betoomen kan:
De Godtheit, noit verruckt, vertorent zich met reden.
Zoo wort de gramſchap oock in wijzen zelfs geleden,
Doch in haer tijt bepaelt: dies ſchept ons miſdaet hoop
Dat Godt genadigh zich laet zoenen na 'et verloop.
Wie hem geheel van toorne en belghzucht zocht t' ontkleeden,
Heeft d' eene zenu van den godtsdienſt afgeſneden,
Den menſch in dier veraert, de booſheit ingeplant,
Verwildert van vernuft, verbijſtert van verſtant.
Sibillen melden ons uit grijze en wijze bladen
Godts gramſchap, om vergrijp en laſterlijcke daeden,
Verzoenen 's hemels troon, door afſtant van het quaet.
De vrees voor ſtraf bewaert en hanthaeft ſtadt, en ſtaet.
Waer tucht en gramſchap ruſt, is ruſt noch ſtijl van leven,
En wie de wetten eert 't gewelt ten roof gegeven.
Wie dus van Godt gevoelt, die elck beſtelt zijn lot,
Gevoelt gewis niet laegh, maer allerhooghſt van Godt.

340 *Naer heuren:* vergel. de aant. op vs. 261.

341 *D' ontucht:* dit woord beteekent hier: het tegenovergeſtelde van *tucht*, alzoo: „een ongeördenden ſtaat."

352 *Vreez':* voor „te vreezen hebben." Intusſchen ſchijnt V. in deze regels eenigzins in tegenſpraak met hetgeen hy vs. 130 ſchreef. Men onderſcheide echter wel, dat te dier plaatſe V. betoogen wil, dat men de deugd om haar zelve beminnen en betrachten moet, en niet uit hoop op belooning of, als ſtoute kinderen, uit vrees voor ſtraf; terwijl hy hier zekerheid van loon of ſtraf na dit leven voorſtelt als, voor de goeden een aanſporing tot lijdzaamheid, voor de bozen een teugel by hun wanbedrijven.

358 *Deze rot:* „de ongodiſten."

365 *De toorne is middelbaer:* d. i.: „vatbaar door bemiddeling te worden nedergezet," of wel: „in transaktie te komen," als wy nu zouden zeggen.

367 *Verruckt* voor „van 't ſpoor gedreven."

377 *Verzoenen 's hemels troon:* een beeldſpraak, hoedanig een wy nog heden ten dage bezigen, als wy b. v. van „een misdaad van gekwetſte *majesteit*" ſpreken. Als *majesteit* voor „koning," zoo ſtaat hier *'s hemels troon* voor „God," wien de Sybillen verzoenen, d. i.: „zeggen dat verzoend wordt," door enz.

Doch luſt het Epikuur noch echter zijne dieren
En kudden, zonder vrees, in 't wilt den toom te vieren;
Hoe kunnenze geruſt en ſtil te weide gaen,
Zich meſten, als het zwijn, met eeckelen en blaên,
Zoo Godt geen' moetwil toomt? hoe kan hy, ſtil van harte,
Geruſt, en zorgeloos, en vry van ſchrick, en ſmerte,
Gebruicken wat natuur hem uit haer' boezem gaf,
Geenſins bekoort door loon, noch afgeſchrickt door ſtraf;
Indien het onkruit groeie, en ongetemde booſheit
Haer wortel ſchiet' door 't zaet van zijne godeloofheit,
Die geene kranſſen zoeckt by d' opperſte gena,
Behoudens datze ſlechts de ſmert der ſtraffe ontga?
Want nu zijn ſpreeuwen dit voor eenen molock achten,
Wat aerdtſche ruſt is hier ter weerelt te verwachten?
Al bloeit de boomgaert ſchoon, wat baet de krieckeboom?
Geen ydel dreigen houdt de ſnoepery in toom.
Zoo leert men achteruit, in Epikurus ſchoolen.
De groote meeſter doolt, hoe zou de ſchool niet doolen!
Hy wacht noch op den poſt uit Godts onſterflijckheit:
En wie verzekert hem, wanneer het leven ſcheit,
Dat alle booſheit blijft begraven, en vergeeten,
Zoo d' allerbooſte dit ontkent in zijn geweten,
Daer Godt de vierſchaer ſpant, en pijnight den tiran,
Die op dit zachte bedt geene oogen luicken kan,
Terwijl hy 's nachts, van ſchrick gedootverft, bleecke ſchimmen
Van d' omgebroghte ſchaer hem gruwzaem aen ziet grimmen.
Hoewel de godtsdienſt wort geſterckt door kroon en roe,
Noch ſtaet de reden niet alleen den godtsdienſt toe,
Maer houdt den menſch hieraen, naer lijf en ziel, verbonden;
Gelijck de Roomſche tong den godtsplicht heeft gevonden,
Uit kracht van 's menſchen bant, en een verbintenis,
Die by 't opmerckend hart niet wijdt te zoecken is:
Want Godt in kracht geſtelt, met al zijne eigenſchappen,
En, onder hem, den menſch, op zoo veel hooger trappen,
Als ſteen, en plant, en dier; dewijl, met reên begaeft,
Hy, met zijn hooft om hoogh, naer 's levens oirſprong draeft,
Zoo vloeit d' eerbiedigheit des kints tot Godt den vader

383,384 *Zijne dieren En kudden:* d. i. „zijnen volgelingen, hun die naar zijn voorſchriften leven."

397 *Wat baet de krieckeboom?* voor „wat zal de krieke- of kerſeboom opleveren?" Epikurus hield zijn ſchool in een tuin, en van daar wellicht het beeld, hier door V. gekozen. De wijsgeer en zijn vrienden waren echter — als reeds vroeger is opgemerkt — lang zulke wilde en ongebonden dieren niet als zy door onzen dichter worden voorgeſteld, en in elk geval is V. niet vrij te pleiten van eenige onbillijkheid in zijn yver tegen een Griekſchen wijsgeer, die 2000 jaren vóór hem leefde en oordeelde naar 't licht van zijn tijd. Wel oefende zijn leer later een grooten invloed uit; doch zelfs de wijsgeeren, die hem in Vondels dagen eenigen lof gaven, leeraarden toch geheel andere dingen als hy.

409 *Door kroon en roê:* d. i.: „door belooning en ſtraf."

412 *Den godtsplicht*: „de uitwendige dienst, dien de mensch gebonden is te volbrengen.

412,413 Met andere woorden: „gelijk in de Latijnſche taal het woord *religio* gevormd is van *ligare*, binden."

Nootwendigh, als een beek uit heure bron en ader:
En deze eerbiedigheit vereifcht godtsdienftigheit
Aen Godts eerwaerdigheit, en oppermajeſteit.
Het recht des godtsdienſts blijckt: want Godts volkomenheden,
Oneindigh uitgeſpreit, verſchijnen in de leden
Der weerelt overal als ſtraelen uit haer zon.
Het reedlijck ſchepſel kent de Godtheit voor de bron,
Waeruit zijn wezen ſpruit. het hangt met hart en zinnen
Geheel en al aen Godt, en ſchat hem waert te minnen,
Te dienen, die den menſch uit niet zoo hoogh verheft.
Wie Godt en menſch aldus van wederzy beſeft,
En gaſlaet, vint den gront des godtsdienſts om te bouwen,
Als 't zekerſte, waarop het ſchepſel kan betrouwen:
Want d' edelſte nature, om haer uitſteeckenheit,
Wort billijck niet alleen de dienſt van eer bereit,
Maer heeft de maght en 't recht van alle redelijcken
Te vorderen den plicht van godtsdienſt, en zijn blijcken:
De menſcheit wederom, dewijl zy 't al ontfangt
Van d' opperſte nature, en aen haer wezen hangt,
Met reden blijft verknocht, verplicht den ongezienen,
Met al wat zy bezit, te vieren, en te dienen,
Naer d' ongeſchreve wet, oock, zonder het gebodt,
Vrywilligh en van zelf te dienen haeren Godt.
Om naeckt den godtsdienſt van 't natuurboeck dan t' ontkleeden,
De godtsdienſt is een deught, waer door de menſch met reden
Den ſchepper, eigenaer en allerhooghſten heer
Der dingen, naer zijn maght, den dienſt en ſchuldige eer
Geheelijck opdraeght, beide inwendigh, en uitwendigh.
Wat wanckelt ofte niet, dees waerheit blijft beſtendigh.
Indien rechtvaerdigheit alle ongelijckheit ſlecht,
Den ſchultheer niets onthoudt van zijn rechtmatigh recht,
Zoo magh de godtsdienſt wel den naem van hooftdeught draegen,
Die Godt door dienſten eert, en, ziende op 't hoogh behaegen,
Ontziet t' onthouden 't geen hem eigen toebehoort;
Ontziet, door ongelijck en wat de Godtheit ſtoort,
Te quetſen: want dit heet met reden, Godt te vreezen,
Waeruit de Godenvrees by miſbruick is gerezen
In 't Heidendom, het welck Godts enckelheit ontkent,
Verbijſtert in 't getal van Godtheên, zonder endt.
Uit zulck een ydle vrees voor krachtelooze Goden,
Door Cekrops ingevoert, by Numaes wet geboden,

421-423 *Eerbiedigheit, godtsdienſtigheit, eerwaerdigheit:* drie woorden op *heit* in twee regels, dat is twee te veel.

436 *Den plicht van godtsdienſt, en zijn blijcken:* „de godsdienstoefening, waarvan vs. 412 geſproken is, en het daaraan verbonden eerbetoon, de ceremoniën."

443 Verſta: „om zonder verbloeming of woordenpraal te zeggen, waar de natuurlijke Godsdienst in beſtaat."

Heeft Epikuurs ſcholier, Lukrees, den ſchimp gevoedt,
Die teffens alle vrees het menſchelijck gemoedt
Benemen wil, en van godtvruchtigheit ontkleeden,
In ſchijn van elx natuur te toonen, en t' ontleden;
Hoewel hy buiten 't wit der waerheit mickt, en ſchiet,
Die Godts voorzienigheit verſtoot uit haer gebiet.
De zinnen leeren ons d' uitwendige eer berekenen,
Uit woorden, en gebaer, en onderſcheide tekenen,
Getuigen van het hart, dat zich de majeſteit
Der Godtheit onderworpt met alle eerbiedigheit.
Het hart inwendigh ſtemt met uiterlijcke daeden,
Bekent en looft de bron en ſpringaêr der genaden,
Die al wat reên gebruickt tot danckbaerheit verbint.
Het wenſcht, gelijck van aert, en eens met Godt gezint,
Uit al zijn maght en kracht, door redelijcke blijcken,
Deze edelſte natuur des ſcheppers te gelijcken.
Dus eert het menſchdom Godt, gelijck 't gehoorzaem kint
Den goeden vader, niet alleen in ſchijn, bemint,
En eert, en volght, maer oock in voegelijcke zeden,
Gepaſt naer 's vaders aert, en billijckheit, en reden.
Rechtſchapen godtsdienſt ziet geheel op 's hooghſten prijs,
Beſtaet, gelijck de menſch, op tweederhande wijs:
Het uiterlijcke merck is 't lichaem met zijn leden;
D' inwendige opdracht, Godt van binnen aengebeden,
En boven al bemint, godtvruchtighlijck gevreeſt,
Aendachtighlijck gelooft, is 't leven, en de geeſt,
En ziel van dezen dienſt. zy gaen dan beide t' zamen,
Gelijck godtsdienſtigen, aen een gehuwt, betaemen;
En zonder dit verbant van 't hart en 't uiterlijck,
Daer maght is, datze in 't een noch 't ander niet bezwijck',
Schijnt godtsdienſt zijnen eiſch en ommetreck t' ontbeeren:
Want Godt begeert de daet, en 't innerlijck begeeren,
Het hart, en oock de hant. zoo ſtaet het godtsrecht ſpits.
Zoo ſtaet de godtsdienſt vol, in zijnen vollen krits.
De reden ſchijnt dit zelf te leeren, te beveelen:
Want nu de menſch beſtaet uit ongelijcke deelen
Van lichaem, en van ziel, en 's allerhooghſten wenſch
Den halven niet begeert, maer den geheelen menſch;
Hoe zou de godtsdienſt dan volſtaen met een van beide,
Of lijden dat men ziel en lichaem deelde, en ſcheide?
De godtsdienſt eiſcht dees twee ge-eigent aen den heer,
Noit hoogh genoegh gezet in top van prijs en eer.
Gelijck de roeringen van lijf en leden ſpruiten

Zie *De Rerum Natura* Lib. V.
De roeringen voor „de bewegingen."

En vloeien uit de ziel, gekent in 't werck van buiten;
Zoo ſtuurt d' opſpanning van 't aendachtige gemoedt
Den uiterlijcken dienſt, ontvonckt door haeren gloet.
Gelijck de leli, van den zeilſteen overſtreecken,
Den aert des zeilſteens volght, en uitdruckt door haer teken;
Zoo volght de hant het hart, en wat het hart beveelt.
Inwendige aendacht wort ontvonckt door 't ingebeelt
Beſpiegelen van Godts natuur, en eigenſchappen:
En ſchoon men in een wolck en nevel, als by trappen,
Hem in zijn ſchepſelen bejegent van beneên;
De Godtheit overtuight het menſchdom in 't gemeen
Dat al wat reedlijck is, zich onder haer moet buigen,
Gelijck d' eenſtemmigheên der volcken dit getuigen,
In ongelijcken klanck van tongen, wijder dan
Men over zee en zant de ſtarren ſchieten kan.
Beſtaet Godt eeuwigh en by zich, gelijck wy ſlooten,
En kan hy niet dan zijn, wie durf hem dan verſtooten
Uit zijn gedachteniſſe, als of het mooghlijck zy
Dat Godt kan zijn of niet, daer d' ongodiſtery
Haer zenu uit ontleent, en wanckelt in 't betrouwen
Der Godtheit, op wiens zijn in kracht het al moet bouwen?
In d' onverknochtheit van Godts wezen, zonder bant,
Wort zijn geduurzaemheit den zinnen ingeplant:
Terwijl het al bezwijckt, wat buiten hem gevonden
Van Godt zijn wezen leent, dat alles houdt verbonden
Aen dees belijdenis van d' oppermajeſteit,
Die zijne aenbidders ſterckt met zijn beſtandigheit.
Wort geen gewelt noch ſtrijt van onnatuurlijckheden
In Godts eenaerdigheit verdraegen noch geleden;
Wat eigent men hem dan het geen zijn' aert vervremt,
En in gelijckheit niet met Godts nature ſtemt?
Zoo Godt geen lichaem is; wat wil men hem dan grijpen
En taſten met der hant, of kerckren en benijpen,
Bepaelen in het aerdtſch? wat zoeckt men heil en ruſt
In iet lichaemelijcks, en zinnelijcke luſt,
Die, als het lichaem, ſmilt? de wijzen zien dit over,
En laeten dees gedachte een' aerdtſchgezinde, en grover.
Is Godt geen toeval, die een ſtut en ſteun behoeft;
Beſtaet hy by zich zelf; wie wort met recht bedroeft
Door toegeval van ramp, en ommeſlaen van ſtaeten,

507 *De leli:* die van 't kompas.
513 *De ſtarren ſchieten:* wil eigenlijk zeggen „de ſtarren meten," doch ſtaat hier eenvoudig voor „de ſtarren zien."
532 *Eenaerdigheit:* (of *evenaerdigheit*, gelijk in de Inhouds-opgave ſtaat) duidt die eigenſchap der Godheid aan, waardoor haar wezen een is, en geen vermenging lijdt met eenige andere naturen.
540 *En grover:* t. w.: „aan hen, die grover zijn van aart, zinnen, of verſtand."
543 *Toegeval van ramp:* „ramp, die iemand te beurt valt, overkomt."

Naerdien men zich op Godt, die vaſt ſtaet, magh verlaeten,
En ſpreecken, als het al in noot is, en in laſt:
Laet wanckelen wat wil: wat wanckelt, Godt ſtaet vaſt.
Is Godt een louterheit, een enckel eenigh wezen,
En anders niet dan dit; wat kan men t' zaemenlezen
Uit een ontelbaerheit van wezens, dan een Ick,
Een Godtheit, die zich toont te zien in eenen blick,
Geſmaeckt in elcken beet, en druppel, en te hooren
In allerhanden klanck en ſtemmen, niet te ſmooren,
Te riecken overal in endeloozen geur,
Te taſten allefins, al 's weerelts leden deur,
En van vijf zinnen milt aen ons verſtant geſchoncken,
Dat, vol van Godt, vernoeght, verzaet, en overdroncken,
Godts zuivre eenwezenheit in eigenſchappen ſmelt,
Als letters, daer men Godt in eenen naem uit ſpelt?
Dat Godt eenvouwigh is, onmengbaer, zonder rimpel,
Vermaent ons zijnen troon eenvoudigh, vroom, en ſimpel,
En louter, zonder goet en quaet in een gemengt,
Te naderen, naerdien zijn lucht geen kreuck gehengt.
Geen bant kan aerdtſche ſtof en 't hemelſch t' zamenhechten,
En duren in Godts gloet, die lijdt alleen d' oprechten,
Daer dubbelzinnigheit noch ſchalckheit inneſteeckt,
Maer een gemoedt, dat klaer de ſchijndeught wederſpreeckt.
Zoo Godt volkomen is, wie moet met recht niet ſchroomen
Te dwaelen in den dienſt, die manck en onvolkomen
Hem opgedraegen wort? wie ſchuwt de dwaeling niet
Met reden, als hy 't licht van klaerder waerheit ziet?
Wie pooght in deughden niet godtvruchtigh toe te nemen,
Die naer het voorbeelt van 't volkomen wezen zwemen?
Godt is het eenigh een, naer aller wijzen ſtem.
Men zette dan verwaent geen' afgodt neffens hem,
Van buiten, of in 't hart, of lochene in dien eenen
Een eenige enckelheit, een wezen, elck verſcheenen?
Is Godts onendigheit, van plaets noch tijt bepaelt,
Van geen begrijp noch brein omvat, en achterhaelt,
Van geene liefde omhelſt, na zijne eiſch en waerde;
En is dit groot heelal van hemel, zee, en aerde
Geen punt te rekenen by dit oneindigh groot,
Dat zich alleen bevatte, en in zijn wezen ſloot
Wat ſchoon, wat heerlijck ſtaet te wenſchen, te begeeren;
Wie kan zich dan te laegh voor zijnen ſtoel verneêren,
En, kruipende in het ſtof, dees hooghſte majeſteit
Opdraegen het volop van prijs, en danckbaerheit?

562 *Zijn lucht* voor „zijn nabyheid, zijn ſfeer." 't Woord *kreuck* is hier echter min gepast bygevoegd.
582 *Bevatte.... ſloot:* het imperf. is hier vermoedelijk om 't rijm gebezigd.

Zoo Godt onmeetbaer is, en zweeft in alle dingen,
Het groot heelal vervult, en zielt, en kan doordringen,
Geen duiſter hem ontſchuilt, geen ſlot hem buitenſluit:
Wie leght de grijns niet af? wie treckt den ſchijn niet uit,
Waer me de huichelaer zijn rol ſpeelt, en loopt mommen?
Het hart verraet den ſchelm, in 't midden van de ſtommen:
Want ſchoon geen pijnbanck hem kan melden, en verraên,
Men kan zich zelven niet, de Godtheit minſt ontgaen.
Laet weereltwijzen vry, op weereltſche tooneelen,
Uit zucht tot baet en ſtaet, hun rol ter kercke ſpeelen,
Bedriegen 't oogh des volcks, dat weifelt, ofte lieght;
Wie Godt bedriegen wil, zich zelven eerſt bedrieght.
Godts tegenwoordigheit houdt al zijn hovelingen
In tucht, en ſtilte, en toomt wat uit den bant wil ſpringen.
Is Godt doorgaends de zelve, en onveranderbaer
In wezen, en gelaet, en raetſlot: wat gevaer
Ontziet hy, die zich houdt aen dezen onbezweecken,
En, door 't veranderen der tijden en gebreecken,
In weldoen nimmermeer verandert, noch verkeert,
Maer onverandert Godt beſtendigh dient, en eert?
Zoo zweemt de ziel naer hem, die niemant zal bezwijcken,
En ſtaen, gelijck een rots, als alle dingen wijcken.
Is Godt onſterfelijck, en leeft hy niet alleen,
Maer zielt oock al wat leeft, door zoo veele eeuwen heen;
Wie ſchrickt voor koudt gebeente, en 't geen zich niet kan reppen,
Voor dootshooft, en de doot? hy kan het leven ſcheppen,
Als 't leven is gebluſcht. uit Godts onſterflijckheit
Is 's menſchen eedle ziel de hantveſt toegeleit
Van uit des lichaems ſchors geborſten noit te ſterven.
De balſſem hoedt geen lijck voor rotten, en bederven,
Maer Godts onſterflijckheit den ſterfelijcken menſch,
Die 's weerelts kerckhof vlught, om eenen hooger wenſch.
Zit Godt in d' eeuwigheit geruſt, terwijl de tijden
De tegenwoordigheit der weerelt ons benijden,
En vliegen, als een pijl en oogenblick, voorby;
Wat ydel oogh verhangt zich noch aen ſchildery
Der weerelt, die haer verf verſchiet in zon, en ſmoocken?
Wie bout een' troon in 't rijck der weerelt, dat op roocken,
En damp, en nevels drijft, en klancken, en gerucht?
Wie neſtelt hier? wie bout kaſteelen in de lucht,
Die als een damp vergaen, verſtuiven, en verdwijnen?
De Godtheit kan 't vernis der weerelt ganſch verſchijnen,
Door kracht van haeren glans, en eere, en majeſteit.
Men zoeckt ze in dezen tijt, en vint ze in d' eeuwigheit.
Godts almaght, in zijn werck uit niet volwrocht, t' aenſchouwen,
Der vroomen vryburgh is, en toevlught, en betrouwen,

Terwijl ze hen beſchut in 't uiterſte verdriet.
Zy weckt eerbiedigheit in al wat Godt gebiet.
Zy baert ontzagh in 't hart, dat ſchrickt in 't overtreden
Van 't geen natuurwet leert, en ſterckt door 't licht van reden:
Want zy 't gerecht voltreckt, en ſtreng den godeloos
Naer d' uitmaet van het quaet weêr inmeet voor altoos.
Godts wijſheit, die het al wat leeft kan overtuigen,
Vermaent de wijſten zich en hun vernuft te buigen
Eerbiedigh onder haer, die ſteigert boven 't geen
Ons zinnen en verſtant hier ſtapelen op een,
Onkundigh van den ſchat, die eeuwigh ſchuilt inwendigh
By Godt, in wijſheit en alweetenheit onendigh.
Zy toont ons hier alleen, by 't ſchijnen van de maen,
En ſtarrelicht, en zon, in dezen Oceaen
Der wijſheit, eenen drup van 't geen in Godt beſloten
In zijne oneindigheit alleen wort uitgegoten.
Wie knielt niet, die dit hoort, en valt op 't aenzicht neêr?
Wie weigert dienſtbaerheit aen dien alwijzen heer?
Wie waent, in overdaet, baldaedigheit, en ſchennis,
T' ontſchuilen 't alziende oogh, d' alweetenheit, en kennis
Van deze zon, en geeſt; of ergens vry te zijn,
Daer 't hart de Godtheit ſchent, en aenbidt met den ſchijn?
Godts goetheit, als zijn maght en wijſheit, elck verſcheenen,
Schijnt van de Godtheit zelf, in Duitſch, dien naem te leenen,
En voert ons weêr te rugh naer zijn volkomenheit.
Zy treckt den menſch tot zich, door blijck van 't onderſcheit
Der goederen, waerin het menſchdom, onder veelen,
Onſterflijckheit, en maght, en redendom moght deelen,
En vryen wil, waer door de menſch een' Godt gelijckt,
Naer 's hemels aenſchijn zweemt, daer zon en maen voor wijckt.
Indien dees goetheit zweeft te hoogh voor alle pennen,
Wie weigert haer door geur van danckbaerheit te kennen?
Godts liefde, die 't geliefde in wil en aert vereent
Met zich, en door een zucht tot weldoen zich verkleent,
Zich neêrbuight, en van zelf de vlagh ſtrijckt van haer grootheit
En volheit, om een' worm, een ſchim, een aerdtſche ſnootheit
Te neemen op haer' ſchoot, te koeſtren, als haer vrucht;
Wat eiſchtze van den menſche een wederliefde, en zucht
Tot dees menſchlievende natuur, den goeden vader!
Wie komt hem door de dienſt van hart en zin niet nader
Gekropen aen het hart, beholpen met ons nut,
En nimmer van genade en ſchatten uitgeput!
Die gaerne ons 't minder gaf, vermagh ons meer te geven,
In zijne onſterflijckheit, het onbepaalde leven.

635,636 Zie het aangeteekende *Boeck* I, vs. 39—52.

Het recht van heerſchappy beveſtight Godt alom,
Als eigenaer en heer in 't eeuwigh eigendom
Van al wat hier de menſch te leen ontfing van boven
Gehouden voor het leen den leenheer zelf te loven,
Te kennen voor dees deught naer lichaem, en naer ziel,
Te vreezen voor de ſtraf, die ſchichtigh op den hiel
Den boozen achterhaelt en naſtapt, zoo verbaſtert
Hy 's heeren hooftwet breeckt, en hem onteert, en laſtert.
Houdt Godts voorzienigheit een ſcherper oogh en wacht
Op zijn geſchapenheên, om 't menſchelijck geſlacht;
Regeert en onderhoudtze in wezen al 't geſchaepen;
Wie droomt dat Godt geruſt en zorgeloos blijft ſlaepen,
En zich met menſchen noch den Godtsdienſt niet bekreunt,
Die 't menſchdom ſcheit van 't vee, en op dees waerheit ſteunt?
Wie ſchept geen' trooſt hieruit in zijn verlegenheden?
Wie wederſtreeft Godts wille, indien hy wort beſtreden?
Wie wort niet opgeweckt ter vromigheit en deught?
Wie ſchept uit ydelheit verganckelijcke vreught?
Wie twijfelt dat de ziel, als 't lichaem leght verbeeten,
In 't graf verrot, van Godt verlaeten en vergeeten,
Dewijl de booſwicht zelf, in 't ſcheiden van den geeſt,
Zijn ſtraf genaecken ziet, en voor den rechter vreeſt?
Hier draeft de Godtsdienſt op: maer om dien dienſt noch nader
T' ontvouwen: en de wijs hoe Godt, der dingen vader,
Natuurlijck in 't gemeen gedient wort, naer het licht
Dat eerſt van verre rees voor 't ſterfelijck gezicht,
Zoo laet ons uit haer bron de beeck van godtsdienſt leiden,
Die den godtvruchtigen en boozen hielt geſcheiden,
Van 's weerelts oirſprong af, daer geen geſchreve wet,
Noch openbaering had den Godtsdienſt ingezet:
Want zoo de dienſt beſtaet, van buiten en van binnen,
By daeden van de ziele, en 't lichaem, en de zinnen,
Wort hier met recht vereiſcht een algemeene wijs
Van Godtsdienſt, ingevoert den Opperſte ten prijs,
Door een eenpaerigheit getroffen, daer de veelen
In zinlijckheden en opvoedingen verſcheelen.
Het dienen is een daet van 't lichaem of gemoedt,
Of van dees bey, waerdoor de dienaer zeker goet,
Gelijck zijn wit, beſchiet: dies moet hy overweegen,
Voor 't ingaen van den dienſt waer 't goet in is gelegen,
Het welck verdient den naem van 't allerhooghſte lot.
Dit eenigh beſte goet beſtaet alleen in Godt,
En buiten hem beſtaen de valſche of mindre goeden,

711,712 Verſta: „eenvormig, in weêrwil van het verſchil der menſchen onderling in neigingen en opvoeding."
713 *Of gemoedt:* beter: *of* (van) *'t gemoedt:* zoo als er nu ſtaat zoû 't ſchijnen of door „lichaam" en door „gemoed" 't zelfde beteekend moest worden.

Gelijck de reden leert, beſtemt by alle vroeden:
Want uit der dingen aert blijckt zeker en gewis
Wat goet, uit alle goet, voor 't beſt te keuren is.
Het ſchijngoet voert den ſchijn van 't goede by de blinden,
Maer zijne valſcheit wort ontmomt door 't ondervinden.
Het menſchelijck geluck beſtaet in 't lichaem niet,
Dat min is dan de ziel, en 's menſchen geeſt; zoo ſchiet
De welluſt veel te kort, die d' uiterlijcke leden
Wat ſtreelt, geenſins vernoeght; het zy door leckerheden,
Genoten op de tong; of ſchoonheit, die door 't oogh
Beſpiegelt, als een droom, in roock en damp vervloogh.
Zoo veele onmaetigen, naer lijf en ziel verovert,
En van dees meeremin beguighelt en betovert,
Bekenden endelijck dat dit geen' luſt verzaet,
Den dorſt naer meer outvonckt, en naer iet beters ſtaet;
Gelijck de byen ons al brommende getuigen,
Zich vol, van bloem op bloem, noit zat van honigh zuigen.
Al bloeit in 't geurigh velt de boeckweit ſchoon en milt,
Wat baet de ſmaeck van 't zoet, dat onder 't ſmaecken ſmilt!
Koſt weereltſche eer den menſch vernoegen naer zijn wenſchen,
Zoo hing des menſchen heil aen d' eer, die hem van menſchen
Wort aengeboôn, om 't goet dat in zijn wezen blinckt.
Ontkennenze dit goet en zijn waerdy, zoo hinckt
Deze eer, van hem beooght. oock wort de deught geprezen,
Als 't werck des vryen wils: maer d' eer hierom bewezen
Aen eenigh deughtzaem helt, met een gemeene ſtem,
Kan 's menſchen heil niet zijn: want d' eer hangt niet aen hem,
Maer zulcken, die de deught vereeren, en verheffen.
Men kan dan niet in d' eer het eerſte heilwit treffen.
Den vroomen is alleen om zijne eerwaerdigheit
Het welverdiende lot van eere toegeleit:
De quaden konnen me den vroomen eer bewijzen:
D' eerwaerdigheit is dan met reden meer te prijzen,
Dan eer t' ontfangen van den boozen, en hun rot:
Dies is geen eer met recht des menſchen waertſte lot.
Een uitgebreide faem, geblazen by trompetten,
De wijde weerelt door, vermagh geen' menſch te zetten.
In 't opperſte geluck. befaemtheit wort begeert
Om, overal bekent en loffelijck ge-eert
In veele duizenden doorluchtigh uit te ſteecken;
Zoo wort befaemtheit dan de kroon van 't hooft geſtreecken
Door d' eer, die haer verdooft. is d' eer nu 't hooghſte niet,

724 Verſta. „door de ondervinding leert men beſeffen, dat het maar ſchijngoed is."
734 *Naer iet beters ſtaet* voor „naar iets beters doet ſtaan of doet verlangen."
745 *Met een gemeene ſtem:* „met aller toeſtemming," *d'un commun accord*, als de Franschman zeggen zoû.
749 *Om zijne eerwaerdigheit:* verſta; „om dat hy de eer waardig is."

Wie ſtoft dat iemants faem in 't opperheilwit ſchiet!
Het kennen draeft, indien men lette op ieders orden,
In adel wijt voorheen het wijt bekent te worden.
Het allereêlſte kent: het minſte wort gekent.
Hoe zet befaemtheit dan de menſchen in het endt
In top van 't heil; dewijl dit ſchijngoet is gelegen
In kennis van een faem, door eer en lof verkregen,
Een faem, die los op waen en damp van zinnen drijft,
En in haer vlught bezwijckt, ten zij dees lucht haer ſtijft!
Wat heden wort gelooft, wert giſteren miſprezen.
Een heil, zoo wanckelbaer kan 't opperſte niet wezen.
En is al d' aerdtkloot ſlechts, ten opzicht van 't heelal,
Een ſtip, een paſſerpunt, veel min een ronde bal,
Omheint van wateren, vol woeſte wilderniſſen;
Wat moet de faemzucht niet al naem en kennis miſſen,
Daer onder duizenden Fortuin niet een' verheft,
Of niemant woont, veel min de titels eens beſeft.
Men wint dees heilkroon niet door rijck bezit van ſchatten,
Schoon Midas wat hy kan betaſten en bevatten
Verkeert in louter gout, dat niemants leven ſtut.
Men zoeckt geen gout om 't gout, maer om den dienſt en 't nut,
Genooten by den erts, zoo helldiep verborgen
Door vrou natuur, om ons t' ontlaſten van die zorgen.
Men zoeckt het dier metael om weder te beſteên
Aen eenigh waerder goet, en rijcker koſtlijckheên.
De milde ſchencker wort met recht in 't gout geprezen.
De vreckaert miſt den prijs, en ſlijt den tijt met vreezen,
Ter liefde van dien ſchat, en 's rijckdoms overvloet.
Wie ſchat den rijckdom dan het koſtelijckſte goet?
De mogentheit, bezuurt, benijt, bewaert zoo bitter,
Belegert van den ſchrick, zet nimmer den bezitter
In een' volkomen ſtaet. wat is de kroon een pack,
Den goên en quaên gemeen! wat is de koning zwack,
Die ſtut van mindren hoeft, en hooft en kroon ziet rollen,
Zoo 't volck den koning ſpeelt, en eens geraeckt aen 't hollen!
De maght is recht gebruick en miſbruick onderdaen;
Dus kan het aertſch geluck in 't heerſchen niet beſtaen.
Dit lot beſtaet geenſins in 's lichaems heil en gaven,
Gezontheit, ſchoonheit, kracht, hoe trots de zinnen draven,

762 Lees: „wie zal beweeren, dat men door het verkrijgen van een grooten roem (of faam) het geluk, zijn doelwit bereiken zal?"

763,764 Verſta: „het is verre verkieslijker en verhevener, te *kennen*, dan alom *bekend te zijn*."
Indien men lette op ieders orden: is: „indien men ieder beſchouwt overeenkomſtig den ſtaat, waarin hy geſteld is."

765 Verſta: „de edelſte vernuften bezitten de kennis; de mindere vlammen alleen op vermaardheid."

785 *Om weder te beſteên:* lees: „om *het* weder te beſteên."

788 *Miſt den prijs:* verſta: „wordt niet geprezen."

794 *Den goên en quaên gemeen:* d. i.: „even zwaar te dragen voor de goeden als voor de kwaden."

Gemoedight door den glans van deze uitſteeckentheên:
Want 's lichaems gaven zijn de goên en quaên gemeen;
De ziel genietze niet, al bezightze de leden.
De ziel beheerſcht het lijf door reêngebruick en reden,
Begrijpen en verſtaen; zoo kan in allen ſchijn
Het goet des lichaems niet het puick der goedren zijn;
Dewijl oock 's lichaems goet den dieren is gegeven,
Die zelf in ſnelte, en kracht, en zien, en riecken ſtreven
Voorby de menſchen heen, een onnaſpoorbaer rack,
Als blijck in paert, en leeu, en adelaer, en brack.
Het heil des menſchen, dat gevat wort in vijf zinnen,
Kan by gevolgh geen prijs in deze renbaen winnen,
Als menſch, en dier gemeen, en laeger dan 't verſtant,
Het welck 't gevoelbre grijpt, en in de harſſens plant.
Men looft de zinnen, om den oirbaer te genieten,
En luſt, en leckerny, hun weelde en wit; zoo ſchieten
De zinnen hier te kort, indien in dit geſchil
Men 's menſchen nutſte goet in hun beoogen wil.
De zedekunſt betoomt de hartstoght, en gebreken,
Zoo reickt dan haere hant niet wijder dan dit teken.
De Godtheit zelf gelijck te worden, is de gront,
Daer ons geluck op ruſt. zoo nu ons heil beſtont
In 't middel, dat ons leit naer 's hemels eigenſchappen,
Men hoefde Godt niet, noch oock hooger op te ſtappen.
Dus wort de menſch hier door de Godtheit niet gelijck,
Maer door verſtant, en wil. men eiſcht geen klaerder blijck
Of menſchen niet naer Godt, en naer de Godtheit zweemen,
Men kan het aen 't verſtant, en aen den wil vernemen,
De krachten van de ziel, waeruit de Godtheit ſtraelt,
Gelijck een wederſchijn van 't licht, op haer gedaelt.
Beſtont ons aertſch geluck in oefening der zeden,
Het ſtom gedierte zou langs deze heirbaen treden,
Door een deelachtigheit en glimp van deught en tucht,
Doch zonder het verſtant, dat redenloofheit vlught.
Men ſtell' dan 's menſchen heil in geene zedewercken.
De menſch zweeft hooger op, met aengeſchote vlercken.
Beſtaet nu 's menſchen heil in geen uitwendigh goet,
Genooten by fortuin, door 't lichaem of gemoedt,
Verluſtight by den zin; noch in verſtaenbre vreughden.

809 *Een onnaſpoorbaer rack* voor „een eind weegs, dat niet na te ſporen is."
811-813 Verſta: „de zinnen, die gemeen zijn aan menſchen en dieren, ſtaan beneden het verſtand, dat in de hersſens opvat wat de zinnen alleen gevoelen. De zinnen hebben geen andere waarde, dan dat men door hun hulp het noodige zoo wel als het aangename geniet; maar zy kunnen niet aangemerkt worden als iets toebrengende tot des menſchen wezenlijk heil."
815 *Den oirbaer:* „wat dienſtig, nuttig, voordeelig is."
831 *Verſtaenbre vreughden:* „verſtandelijk genot," of, wellicht beter nog, „zoodanig genot, als waar men een klaar beſef van heeft."

Geſproten uit de daet van zedigheit, en deughden;
Noch kennis en verſtant van kunſt, en weetenſchap;
Zoo moet ons heil beſtaen op eenen hooger trap,
In 't ſtil beſpiegelen der Godtheit, en de klaerheit
Van 't goddelijcke licht der onbevleckte waerheit;
Het eigenſte oogemerck, waerop ons wezen mickt,
En daer al 't minder goet van Godt is toe geſchickt.
Dus zweemt de menſch naer Godt, den vader aller dingen,
Die eeuwigh in zich zelf en zijn beſpiegelingen
Geruſt en ſtil volhardt, en opgetogen blijft;
Terwijl hy 't al beweeght, wat om hem ommedrijft.
Tot dees beſpiegeling van Godt, den ongezienen,
Moet ons gezontheit, ruſt, en ongeſteurtheit dienen,
Die uit de zeden vloeit: en elck uitwendigh ding,
By ons te vatten, dient tot dees beſpiegeling.
De wijzen ſlooten dan: men kan niet hooger rennen
Naer heilgenot dan Godt in zijn natuur te kennen,
Doch naer een ieders maght, en toegeleide maet.
Zy ſlooten dat in deught en weetenſchap beſtaet
De wijſheit, die het goet en quaet leert onderſcheiden:
Dat hen godtsdienſtigheit, de hooftdeught aen moſt leiden
Naer eenen Godt alleen, die 't al den oirſprong geeft,
En nimmer hoogh genoegh, by al wat reden heeft,
Gezet wort, noch gekent, gevreeſt, en aengebeden.
Dus raeckt de godtsdienſt eerſt in zwang, door 't licht van reden,
Geſchept uit Godts nature, en goetheit, wijſheit, maght,
De weerelt door bekent, by 't menſchelijck geſlacht.
Uit deze kenniſſe is de Godtsdienſt eerſt geſproten,
Gequeeckt en aengevoedt van alle godtgenooten,
En Ariſtoteles eiſcht ſtraf van elck gemoedt,
Dat twijfelt of men Godt eerbiedigh eeren moet.
De reden van Godts dienſt was geenſins wijt te zoecken,
Noch eiſchte een boeckſtaef, merck, en wet, gedruckt in boeken:
Natuur had deze wet gelijck in 't hart geſneên,
En hierin ſtemden al de wijſten overeen.
De ſimplen volghden vaſt met eendraght en genoegen
De vroeden, die ze ontzagh eerbiedigljck toedroegen,
En zagen naer den mont, en zochten trooſt en raet
By hen, der vroomen ſtut, en hoop en toeverlaet
In noot, en wederſpoet. het kint bemint den vader,
Den milden zegenaer, en volght hem altijt nader,
Als erfgenaem van 't goet, uit 's vaders ſchoot verwacht.
De booze vreeſt de roê des rechters, dien de wacht
Des volcks bevolen blijft. d' uitmuntenſte in 't beloonen

846 Verſta: „en waar God al het mindere goed toe verordend heeft."

Der deughden wort begroet, en aengebeên, en kroonen
En gaven toegewijt, en rijckelijck gedient.
De ſchencker van 't geluck is ieders Godt, en vrient.
Wie 't recht verongelijckt, het ongelijck moet boeten,
Verzoent het recht, en durf geen vonnis tegenwroeten,
Dat by rechtvaerdigen gevelt leght over 't quaet.
Wie gunſt by grooten zoeckt, zijn' wandel en gelaet
Naer hunne wet en wil gehoorzaem weet te paſſen.
Dus is de godtsdienſt eerſt geſticht, en opgewaſſen
Uit evenredenheit van een' gelijcken wenſch,
Het recht, en billijckheit, die tuſſchen Godt, en menſch,
En menſch, en Godt beſtaen, om Godt zijn recht te geven,
Den heer van lijf en ziele, en oirſprong van ons leven:
Want alle uitneementheit, en kracht, en majeſteit,
Rechtvaerdigheit, genade, en goedertierenheit,
Miltdaedigheit, en liefde, en onuitputbre ſchatten,
En wijſheit, zonder endt, bij geen vernuft te vatten,
Zijn wezentlijck in Godt, en wezen is het al
Wat Godt van eeuwigheit in zich beſpieglen zal.
Wie kon dan weigeren de Godtheit te behaegen,
En teffens lijf en ziel dat wezen op te draegen,
Uit liefde tot den dienſt, die Godt behaeght, en eert,
En naer den dienaer, als een weêrglans, wederkeert.
Een hart, tot Godt gekeert, en door 't beſpieglen zwanger
Van dit volkomen ſchoon, kan zijn gedachten langer
Niet bergen, maer het berſt in lof en klancken uit,
En godteerbiedigheit, gemelt en aengeduit
Door een eerbiedigh merck, en tekens, die, naer reden
En lantgebruicken, zijn de hooghſte uitneementheden,
In wijſheit, en in maght, en weldoen, toegekeurt,
Waer danckbaerheit en deught het hooft ten hemel beurt:
Doch in een' eedler zin dan een geſchapen wezen
Wert Godt, van oudts, hierdoor geheilight, en geprezen;
Want anders ſtonden Godt en menſch in eer gelijck.
Dat alle ſchepſel dan de vlagh van eere ſtrijck'
Voor Godt, die alles ſchiep, en eeuwigh uit zal ſteecken,
Is billijck. op dien voet beſtemde men het teken
Van eere, in 't algemeen den ſchepſelen ontzeit,
En niemant toegewijt dan d' oppermajeſteit
Des hemels: en dit merck beſtont in d' offerhande
Van vee, of ackervrucht, en wat men ſlaghte, en brande,

901,902 *Wezen is het al Wat Godt van eeuwigheit in zich beſpieglen zal:* ik durf niet zeggen, dat ik de meening dezer woorden volkomen bevat. Het ſchijnt, dat V. hier aan God denkt, als aan Hem, die was, is en zijn zal, en maak dat op uit de woorden *van eeuwigheit*, die op het verledene, en *zal*, dat op de toekomst ziet.

910 *Godteerbiedigheit:* eenigzins vreemde uitdrukking, voor „eerbied voor God."

912 *De hooghſte uitneementheden:* verſta deze woorden in den 3den naamv.

Of uitgoot op 't altaer, ter eere van den Godt,
Die 't redendom verbint, oock zonder zijn gebodt.
Dus raeckte d' offerhande in zwang by alle vroomen.
Waer deze ontbrack, daer was de Godtsdienſt onvolkomen,
Geknot van 't waertſte lidt, als 't lichaem, zonder oogh,
En weerelt, zonder zon en licht aen 's hemels boogh.
Al wat in reden ſtont [wy ſpreecken van geen wilde,]
In 't offeren aen Godt noit wanckte, noch verſchilde,
Eer baet- en ſtaetzucht noch het ſchendigh miſbruick ſtijft,
Den ongodt offert, Godt den offer ſchuldigh blijft,
Of offert menſchenbloet, en menſchen op d' altaeren,
Waervan de wijze ſchrickt met opgerechte haeren.
Dus bleef het offer zelf noch by den afgodiſt
Het merck van Godtsdienſt, noit by menſchen uitgewiſcht,
Gelijck de ſchrijvers ons, eeu in eeu uit, getuigen,
En overtuigen die zich voor geen Godtheit buigen.
Gelijck de leenman by den leenheer 't leen verheft,
Verheergewaet, hem kent door d' opdraght, en beſeft,
Voor heere, en eigenaer van 't erf, te leen ontfangen,
't Zy eens, of menighmael; als die geheel moet hangen
Met liefde en trouwe aen 't hooft, dat zijnen onderzaet
Om wederſpannigheit kan zetten uit den ſtaet
Van dit bezeten goet: zoo kenden d' offeraeren
Den grootſten eigenaer der dingen op d' altaeren,
Met opdraght van hun vee, en vruchten door het vier
Verteert in aſſche, en ſmoock, doch elck op zijn manier.
De wijſten ſlooten dit, door goddelijcke driften,
En zonder onderwijs van boecken, en geſchriften.
Zy kenden Godt, als door een merck van danckbaerheit,
Aenbaeden uit ontzagh de hooghſte Majeſteit,
En heilighden met prijs den vader aller dingen
Geheel en al het geen zy van zijn hant ontfingen,
Geoffert met hun hant ten brant van d' offervlam,
Waeruit brantofferhant haer' naem en oirſprong nam.
Het heiligh kerckgebaer, omtrent dien dienſt gevallen,
[Waerdoor de prieſter, en eerwaerdighſte van allen,
Den eenen grooten Godt eerbiedighlijck gemoet,
Naer ieders lantgebruick, godtsplightigh aengevoedt,
Godtvruchtigh ingevoert,] is reedlijck, en te prijzen,
Naerdien het wijſt op Godt, den toevlught aller wijzen.
Nu zienwe hoe de dienſt tot 's hemels eer begon,

926 *Ook zonder zijn gebodt:* dit ſtaat in verband met vs. 871 volgg.
930 *En weerelt:* lees: „en als een waereld."
962,963 *Godtsplightigh aengevoedt, Godtvruchtigh ingevoert:* zet dit om en lees: „uit godsvrucht ingevoerd, en uit plicht jegens God aangevoed, of onderhouden." Het „invoeren" moet toch wel voorafgaan; — maar 't rijm eischte hier anders.

Zoo heiligh als natuur de weerelt reglen kon.
Natuurwet leerde 't recht van onrecht onderſcheiden,
Het eerlijck van 't onnutte en ſnoo; betaemlijckheiden
Van onbetaemlijckheit, uit reden, door den wil
Verkoren of verſmaet, daer 't oordeel dit geſchil
Beſlecht had in 't verſtant: want treckt de pen twee lijnen,
D' een krom en d'andre recht, 't gebreck zal klaerder ſchijnen
Door tegenſtelling van het rechte by het krom.
Wat goet is uit zijn' aert, ſtelt reden dan alom
De maet, gelijck de reên de maet ſtelt, en den regel
Aen 't willen van den menſch, eer hy de zaeck bezegel';
En dees rechtmaetigheit, begreepen in 't verſtant,
Omhelſt van 's menſchen wil, bleef doorgaends ingeplant
In 't redelijck gemoedt, gezint naer 't recht te ſtreven;
Dies haer den titel van natuurwet wiert gegeven;
Dewijlze 't redendom gebiedt, en oock verbiedt,
Het welck zich klaer hierin, als in een' ſpiegel, ziet,
Of zuiver, of beſmet, ten waer een vlies op d' oogen
Van 't oordeel en begrijp de menſchen had bedrogen.
Zoo menighmael de menſch dees hooftwet overtreet,
Beklaeght hy zich, en voelt zijn hartquetzuur met leedt.
Waer zich 't geweeten went, het vint noch ruſt, noch voordeel.
De rechter ſpant in 't hart de vierſchaer, velt het oordeel
Inwendigh, anders niet dan of natuur dien treck,
En neiging tot het goet, en afkeer van 't gebreck
Den menſch had ingeplant, en weeten in te drucken,
Zoo diep, dat geen gewelt den wortel uit kon rucken.
De billijckheit, het recht, de voeghlijckheit des mans,
De tucht, en eerbaerheit behouden hunnen glans,
En lof, en prijs in zich: de rechte tegendeelen
Zijn ſchandelijck by elck, als vlacken op panneelen
Vol kunſt, en ſchildergeeſt. zoo hoort men hoe 't miſſtaet
Dat d' ongetoomde mont Godt laſtert, quetſt, en haet;
Zijne ouders vloeckt, en ſchent; onnooſlen ongenadigh
Miſhandelt; een gemoedt, dat milt is en weldadigh,
Benijt, en plaegen wenſcht; zijn vaderlant verriet,
Moetwilligh lieght, bedrieght, en Godt noch menſch ontziet.
Hoewel het goet en quaet verkeerde by de volcken
In naem, en onderſcheit, of min of meer met wolcken
Van misverſtant bedwelmt; noch bleef by elck de gront

968 *'t Onnutte en ſnoo:* zie vs. 117 van dit *Boeck;* maar 't moest *ſnoode* zijn.
Betaemlijckheiden: aldus volgens den ouden uitgang van 't meerv. Zie HUYDECOPER *Pr.*, Deel I, blz. 90. — Zuiverder had V. geſchreven: „'t betamelijke," of „wat betaamt, van 't onbetamelijke," of „wat niet betaamt;" — doch hier maakte hy zich tot ſlaaf van het rijm.
973 *By het krom:* lees: „by het *kromme*," even als vs. 968 *'t ſnoode.*
1001 *Verriet:* om 't rijm, voor „*verraadt.*"

Dat goet t' omhelzen, quaet met maght te ſchuwen ſtont;
D' een menſch den andren, en niets anders, moſt gemoeten
Dan hy zich zelven wenſcht'; het miſdrijf ſtont te boeten;
Elckeen de Godtheit dienſt en eere ſchuldigh was,
Den oudren desgelijcks, en heeren. op deze as
Van waerheit hing doorgaens by alle redelijcken
De godtſdienſt, die door tijt noch eeuwen zal bezwijcken,
En geen verbaſtering van godtsdienſt was zoo groot
Dat zy dees regels niet in haeren ring beſloot.
't Veraerden van Godts dienſt [die by natuur en reden
Was ingevoert, waerdoor de Godtheit aengebeden,
Geviert wiert, en ge-eert,] vertoont zich in de daet
Uitwendigh, en in 't hart van binnen; en dit laet
Zich zien in 't lochenen der Godtheit zelf, daer d' ouden
En wijzen dezen dienſt in 't algemeen op bouden.
't Verbaſtren van Godts dienſt voert ſchelmſche zeden aen;
't Verbaſteren van Godt in kenniſſe, is de baen
Tot blinde afgodery, die d' afgoôn quam verheffen.
De waerheit ſtaet alleen op 't middelpunt te treffen:
Want zoo de pen, in 't wit van een papieren velt,
Dry lijnen, evenwijt van een geſcheiden, ſtelt,
De midlijn zal alleen de loutre godtsdienſt heeten;
De rechte, afgodery, daer duizent afgoôn zweeten.
De ſlincke draeght den naem van ongodiſtery.
Dus blijft de middenlijn van ſmette en dwaling vry.
Al wat van 't midden dwaelt, aen d' eene zijde, of d' ander,
Dat 's laſter, in wat ſchijn de dwaelgeeſt zich verander'.
De middenlijn ſtaet vaſt als heirbaen, en de baen
Der kenniſſe, om naer Godt, het hooghſte goet, te gaen:
En twijfelt iemant noch: de groote wijze Heiden
Plutarchus wil hem langs de middenlijn geleiden:
Hoewel de zedepen van dien doorluchten man
Van Heidenſch bygeloof zich niet verſchoonen kan.
Natuur verlichtte 't oogh van allerhande volcken,
Doch uit een lucht, niet vry van miſt en donckre wolcken
Van miſverſtant; dat geeft veel dingen andren ſchijn
En verwen danze in hun nature, en wezen zijn.
't Vervallen van Godts dienſt, zoo vroegh, en wiſpelturigh,
Zoo verre, en overal, zoo halsſterck, zoo geduriglı,
Nam zijnen oirſprong uit elcks neiging, zucht, en wenſch,
Die ongelijck is, doch heel eigen aen den menſch,
En ongelijck als 't goet, daer lijf en ziel naer hellen.
Elck van die bey beooght zijn nut. vijf zinnen ſtellen

1006,1007 Lees: „dat de eene mensch den anderen op geene andere wijze behandelen moest dan hy zelf wenschte behandeld te worden, en dat het misdrijf geboet, d. i. gestraft moest worden."

Hun luſt op 's lijfs vermaack, genoten door gezicht,
Gevoelen, hooren, ſmaeck, en riecken. dit valt licht
En kieſbaer voor het lijf, als rijckdom, eer, en ſtaeten,
Gemack, en welluſten: maer reden leert dit haeten,
Zoo ſchijngoet 's menſchen geeſt en ziele hinder baert:
Doch 't goet des lichaems, dus bekoorlijck uit zijn' aert
Voor 't vleeſch, het tegendeel afgrijſlijck voor de zinnen,
Is maghtigh, in dien ſtrijt van keur, het velt te winnen.
Elck valt het reedtſte toe, en ſchuwt verdriet, en pijn:
Dus ſnoert de weerelt vaſt de menſchen aen haer lijn.
De wijze Plato zagh elckeen naer voordeel loopen,
En vont geraên de deught aen 't voordeel vaſt te knoopen,
Op dat de grootſte ſchaer de deught een hart toedroegh.
De godtsdienſt, alzoo ras dees aen 't veraerden ſloegh,
En doorgaends hem de naem van hooftdeught aen bleef hangen,
Wert lichter ingevolght om 't voordeel, met verlangen
Van al wat op gemack, en winſt, en ampten zagh:
En deze zenuw ſtijft, noch heden dezen dagh,
De grootſte dwaelingen, en byſtre misverſtanden,
Gehanthaeft, en gekroont in onverlichte landen:
En daer de waerheit blinckt eert menigh het genot
Van winſt en ampten meer dan Godts altaer, en Godt;
Als Godts altaer, en Godt te rugh ſtaen voor 't veroveren
Van rijcken. zoo kan zucht tot ſtaet den menſch betoveren!
De ſtaetzucht kent noch Godt, noch bloet, noch vaderlant,
En ſteeckt Godts tempels zelfs, en 't heilighdom in brant.
De koning Ninus, die out Babilon regeerde,
Beval dat elck het beelt van zijnen vader eerde,
In 't midden van de ſtadt, tot een gedachtenis,
Met ſtaetſie opgerecht. dit beelt van Belus is
De vryburgh van het volck. al wie zich kent miſdaedigh
Aen eenigh gruwelſtuck, vlught derwaert, wort genaedigh
Ontfangen, en ontlaſt van 't godeloos beſtaen.
Dus groeide d' eer des beelts gelijck een Godtsdienſt aen,
By 't ruwe en domme graeu. op zulck een voorbeelt treden
Veele andren, en de helt, die moedigh heeft geſtreden,
En voor het vaderlant zijn ziel in bloet vergoot,
Wort, als een Godt, gedient, geheilight na zijn doot,
Dees dienſt, by wetten, ſtreng bekrachtight, en verdedight,
Op halsſtraf wie dit ſtoort, en laſtert, en beledight.
Dus won d' afgodery allengs een ruimer velt,
En onderkroop Godts dienſt door looſheit, en gewelt.
Egypte, 't welck zijn' naem ontleent van duiſterniſſen,
Had dit geluck, toen 't volck den dagh begon te miſſen,

1076 *Van zijnen vader:* t. w.: „van Belus, den vader van Ninus."

En glans, die van nature in d' oosterlanden scheen,
Dat Hermes, een Hebreeu, gesproten in Chaldeen,
Den Nijl koos voor d' Eufraet, om elck Godts dienst te leeren,
En zeden, en den dienst der valsche Goôn te keeren.
Wat was dees groote man [in 't ondervinden sneegh,
En die met recht den naem van drymaelgrootsten kreegh],
Begaeft met weetenschap, door overleveringen,
Van hant tot hant gereickt, en door bespiegelingen
En vierigh onderzoeck, in wilderniſſe, en woudt,
Van zaecken, die natuur den traegen niet betrout,
Maer opgetogen brein, gezint alleen te leven
Tot nut van anderen, en Godt zijn recht te geven!
Hier leeft hy in, als in zijn eigen element.
Hy vondt een letterkunst, by niemant eerst bekent,
Beval de leeringen der zeden aen de boecken,
Tot onderwijs des volcks. scherpzinnigen en kloecken
Betroude hy den schat der wijsheit, die gebloemt
Door tekens, men met recht gebloemde wijsheit noemt;
Gelijckze op naelden staet voor eeuwigh uitgehouwen,
By priester en profeet en godtstolck slechts t' ontvouwen,
Als ordens, tot Godts dienst en 't heiligh ampt gewijt.
Dees was de bron en 't licht der wijsheit van zijn' tijt,
Van wien d' Egyptenaers, en hun nakomelingen
Geheimeniſſen, kunst, en weetenschap ontfingen,
Waeraen d' Atheensche school zoo vroegh haer licht ontstack,
En leerde zien hoe veel haer kennis noch ontbrack.
Homeer, Pythagoras, Empedokles, Sokraten,
En Aristoteles, en Plato zelf verlaten
Athene, Pallas burgh, om binnen Zonnestadt
Te leeren wat de naelt al wijsheit draeght en vat
In duistre tekenen, om Griecken die t' ontdecken,
En Hermes arrebeit en faem aen zich te trecken.
Maer d' onwaerdeerbre schat der wijsheit, opgehaelt
Ten hemel, en zoo dier betrout de steene naelt,
Wat baet die, als het licht, bevolen aen Godts tolcken,
In duisternis verkeert door misbruick, dat de volcken
Vervoert van Hermes wit en zin, en leit van Godt;

1094 *Hermes, een Hebreeu, gesproten in Chaldeen:* de Hebreeuwsche oorsprong en de Kaldeeuwsche herkomst van deze zeer twijfelachtige personaadje blijve voor Vondels rekening.

1098 *Drymaelgrootsten:* vertaling van *Trismegistus.*

1103 *Opgetogen brein:* lees: „aan het opgetogen brein, aan het verstand, dat zich zelf opgetogen of ontwikkeld heeft," of met een andere uitdrukking, in goeden zin gebezigd, „aan den enthuziast."

1110 *Gebloemde wijsheit:* „spreuken of vermaningen, in hieroglyfisch schrift gegeven." Zie dezelfde uitdrukking ook gebezigd in den tytel van het Gedicht op Athanasius Kircher, Deel VI, blz. 118.

1119 *Sokraten:* het gebruik van 't meerv. voor 't enkelv. ware te verdedigen, indien hier ook de overige eigen namen in 't meerv. stonden. Nu blijkt het te duidelijk, dat V. hier alleen den eisch van 't rijm heeft in 't oog gehad.

1122 *De naelt:* de „obelisk." Zie het Gedicht, in de noot op vs. 1110 aangehaald.

De tolck den ſleutel miſt van 't wijze letterſlot,
En merck by merck miſduit, door aendrift van de ſnooden,
Uit zucht tot baet en ſtaet? toen groeiden al de goden
En afgoôn in getal, by ſchandelijck gewin.
De bloem der wijſheit, uitgezogen by de ſpin,
Veranderde in venijn, door averechts miſduiden.
Men badt de ſtarren aen, en Godtheên, onder huiden,
En vacht, en pluim, en ſchub verborgen, kat, en hont,
De ſlang, en krokodil, en os, en havick ſtont
Bewierroockt op 't altaer. men zocht de Goôn in tuinen,
En eerde d' ackervrucht, en knofloock, en ajuinen.
Het rijck, daer eerſt Euroop het licht der wijſheit zoeckt,
Wert om zijn razerny by 't Heidendom gevloeckt,
Gelijck een wildernis, vol redenlooze wilden,
Die wijt in 't Godendom van zedigh volck verſchilden,
Dat wijzer dwaelingen omhelſde, met een' glimp
Van ſchijnreên, min geſtelt ten doel van ieders ſchimp.
Ick zwijge van den wrock en bloedige krackeelen
Der buren, ongelijck in Godtsdienſt, niet te heelen
Dan op 't moordadigh feeſt, daer, van verſtant berooft,
Men d' oogen krabt, by dranck, uit zijn gebuurmans hooft,
Elckandren gaet te keer met kaien, knepplen, ſtocken,
En pijlen, en geweer, uit zijne ſchee getrocken;
In 't endt den dooden eet, al raeu, en ongebraên,
En lillende, eer de ziel ter lijcke is uitgegaen.
Athene, en Rome, ſchoon zy hen als woeſten achten,
Zijn evenwel niet vry van menſchenofferſlaghten,
En geile gruwzaemheên, bekent door d' oude faem.
Dus dwaelt de Godtsdienſt wijt van zijnen eerſten naem,
Zoo wijt d' afgodery, door heilooze offerhanden,
Zich, als een weereltvloet, verſpreit in alle landen.
De dwaeling wort gevoedt, ten ſteun van rijck en ſtaet,
Ten minſte met den ſchijn, en 't uiterlijck gelaet,
By kloecken, die niet meer dan eene Godtheit kennen,
Geenſins ontzien, om 't nut des lantſtaets, Godt te ſchennen,
Door een ontelbaerheit van Godtheên, zonder maght,
By herſſens uitgebroeit, en op 't altaer gebraght.
Een Epikuur, in ſte van waerheits gront te peilen,
En tuſſchen ongodiſt en afgodiſt te zeilen,
In 't midden tuſſchen twee, vervalt aen d' andre zy,
Ontkent den dienſt van Godt, ſtijft d' ongodiſtery:
Gelijck een avrechts arts, die 't peſthuis komt bederven,

1148 *Der buren:* waarſchijnlijk worden met deze buren de Nubiërs of andere woeste volksſtammen verſtaan, wier zeden die der Egyptenaren zouden hebben aangeſtoken. Recht duidelijk is het my echter niet, op welke baldadige wijze van feestviering en op welke maaltijden van menſchenvleesch in de volgende regels gezinſpeeld wordt.

Venijn den krancken ſchenckt, terwijl hy leght op 't ſterven.
Schoon 't boos geweten traegh zich voor de Godtheit buight,
En lang hardtneckigh blijft, al wort het overtuight,
Nochtans wanneer de doot het kranckbedt komt genaecken,
Gelijck een dootshooft gaept, met ongevleeſchte kaecken,
En ſchincklen, zonder vel, en taſt den krancken aen,
Met zijne kille hant, begint de pols te ſlaen,
Het hart te ſidderen, de geeſten te bezwijcken·
Dan breeckt het dootzweet uit, de valſche trooſters wijcken.
De ſtrenge rechter treet ter vierſchaer van 't gemoedt,
Beklaeght den ſchuldigen, om 't wulpſch verwaerlooſt goet,
Of ingekanckert quaet, en velt, na'et overweegen,
Het vonnis in de ziel des ongodiſts, verlegen
In dien bedruckten ſtaet van ſchipbreuck, en gevaer.
Hy ziet om byſtant uit, en wracken hier en daer,
Om waer het mogelijck in 't uiterſt zich te bergen:
En die het leven ſleet met laſteren, en tergen
Der Godtheit, neemt de ſchim des Godtsdienſts uit ontzagh
Te baet, met ſlaeuwe hoope, of hy Godts ſtercken dagh
Aldus ontſchuilen moght; beſchreit zijn reuckelooſheit,
En wenſcht een luttel tijt, tot boete van zijn booſheit.
Zoo een van duizenden dien ſchrick ontveinzen kon,
Dat 's hachelijck. men kan de klaere middaghzon
Ontſchuilen in een' hoeck, en duiſtre moortſpeloncken,
En hol, en kerckeren, in d' aerde diep gezoncken:
Maer geen veraerde ontveinſt zoo loos 's gewetens ſmart,
Of 't aengezicht ontdeckt den knaeghworm binnen 't hart.

1188 *De ſchim des Godtsdienſts* voor „de uiterlijke gedaante van godsdienſtigheid."

HET VIJFDE BOECK.

VAN GODTSDIENST

IN 'T BYZONDER.

KORTE INHOUT

VAN

HET VIJFDE BOECK.

1. Voortgang van den algemeenen tot den byzonderen godtsdienſt, op de geloofwaerdigheit der heilige kercke, en des bybels gegront (vs. 1—18).

2. Moſes geloofwaerdigheit door wonderdaden heveſtight: (vs. 19—28), en zijn boecken, die ons wijzen naer den zelven voorgemelden Godt; (29—44). Moſes boecken worden beveſtight van alle uitheemſche volcken, oock blijkt zijne oprechtheit in 't ontvouwen der waerachtige geſchiedeniſſen, (45—96). De tijtrekeninge der Chinezen, nu wel bekent, beſtemt Moſes kronijck, van den weereltvloet af, en verwerpt de gedroomde jaeren der Chaldeen en Egyptenaeren, waermede d' ongodiſten doorgaends de waerheit des bybels beſchimpen: (97—106). Ariſtoteles onbewijs van Moſes onzekerheit, wiens daeden by zijne erfvyanden alom beveſtight worden, (107—188). De ſtandvaſtigheit der Hebreën, in 't verdadigen van hunne wet, verdadight Moſes: (119—128). Moſes godtvruchtigheit en heiligheit: (129—160).

3. De volgende profeeten zijn geloofwaerdigh, om hunne ſtantvaſtigheit, en profecyen, gelijck oock hunne en Moſes boecken, door koning Filadelfs laſt in Griecks vertaalt. (161—184). Euangeliſten, en Apoſtels en Chriſtus zelf beveſtigen Moſes en de profeeten. (185—202).

4. Keizer Juliaen, afvalligh en erfvyant van Chriſtus, ſterckt de waerheit van het out en nieuw verbont: (vs. 203—210). D' eerſte out-vaders en Concilien beveſtigen de waerheit van Godts boecken: (211—220).

5. D' oprechte wandel der Apoſtelen en Chriſtus leerlingen beveſtight het zelve: (vs. 221—234) Lukas was Paulus, Markus Peters reisgenoot, dat hun getuigenis ſterckt: (235—244). Gelooft men weereltſche, waerom geen heilige ſchrijvers? (245—256). Sint Peter en Pauwels beveſtighden de waerheit met hun bloet: (257—276): Sint Pauwels alleen en overtuight alle wederſpreeckers: (277—292).

6. Tacitus, een Heidenſch prieſter, en ſchout te Rome, beveſtight de Chriſtelijcke waerheit, by hem gehaet (vs. 293—308).

7. Flegon, Chalcidius, en openbaere gerechtſchriften getuigen van Chriſtus geboorteſtar en d' aerdbevinge en zonnezwijm in zijn doot, by Sint Mattheus en Marck, en Lukas, en Dionysius gezien: en Joſefus en de Thalmud zelf beveſtigen d' omſtandigheden van Chriſtus en zijne gezanten (vs. 309—336).

8. Het verſtommen der orakelen, beveſtight by Plutarchus, Juvenael, Cicero, Strabo, en Celſus, betuigen deze waerheit (vs. 337—412). Andere bewijsredenen voor de geloofwaerdigheit des Bijbels.

10. De Bybel, ons van de kercke, en haere vyanden zelfs overgereickt, beveſtight dan de Godtheit, en den godtsdienſt, door menighvuldige openbaeringen, ongelijck klaerder en levendiger dan het licht der reden, zonder het licht des ſchrifture (vs. 413—450).

11 De bybelſche godtsdienſt is dryderley, natuurlijck, wettigh, en Chriſtenſch (vs. 451—460).

12. De natuurlijcke godtsdienſt begint in den Bybel met de gehoorzaemheit, en offerhande (vs. 461—482). Enoch herſtelt den gezwackten godtsdienſt, in Noahs offerhande, na den weereltvloet, vernieut (483—502), en met het zevenſte gebodt, boven de zes, van Godt vermeert (503—508): Abrahams uitgang en godtsdienſtigheit (509—518). Melchiſedechs ſpijsoffer, en dranckoffer, het voorbeelt van Chriſtus eeuwige en onbloedige offerhande (519—530). Abrahams gehoorzaemheit in het offeren van Iſack, zijnen vader hierin gelijck (531—536): Jakobs godtvruchtigheit (537—544): Jozefs kuiſcheit (545—552): zijn liefde jegens de broeders en godtvruchtigheit in het begraven van zijnen vader (553—558).

13. De godtsdienſt der nature wijckt voor de wet (vs. 559—566). Moſes van Godt ten verloſſer en middelaer der twalef ſtammen gekozen (567—599). De wet door Moſes van Godt gegeven (591—610). Lof van Moſes wet (611—644). De bezwaerlijckheit van het juck der ceremoniale wet, die op Chriſtus, haer ooghmerck, wijſt (645—660). De wet leert eenen eenigen Godt, geene afgoden, dienen, en haer dienſten wijzen op Chriſtus, en de genade, door hem te verwerven (661—712). De dienſt der wet is door wonderdaeden geſterckt, en verheerlijckt (744—713).

14. De ſcepter van Juda vervalt, na velerhande rampen, aen de Romainen: waerop Jakobs profecy van Meſſias toekomſt zagh; (vs. 745—762): en Nebukadnezars droom van de vier hooftheerſchappyen, by Daniël ontvonwen, als een voorteken dat Meſſias voorhanden was, gelijck Rabbi Nehumias en Joſefus dit oock beſtemmen (763—784): Malachias verheft hier op den tweeden tempel boven den eerſten, en de geſtroide geruchten en oproeren getuigen dat Meſſias voor handen is (785—808).

15 Aertsengel Gabriël bootſchap aen de heilige Maeght (vs. 809—832): Chriſtus wort geboren onder Auguſtus (833—860).

16. Godt openbaerde zich d' eerſtemael in de ſcheppinge der weerelt (vs. 861—880): de tweedemael aen de Aertsvaders, voor en na de wet (881—890). De derdemael in het aentrecken der menſchelijcke nature, by Ebion, Fotijn, Arius, en Fauſtus gelochent en beſtreden (891—918).

17. Filo, Maimon, verſcheide Rabbijnen, en de Thalmud beveſtigen zelfs de heilige Dryeenigheit, bij de katholijcke kerck ſtantvaſtigh verdedight, Ferneel beveſtight uit Plato de heilige Dryeenigheit (vs. 961—976),

18. Onſchult en eerbiedigheit des dichters in het naſpooren van deze geheimenis (vs. 976—994). Miſverſtant geſproten uit het woort perſoon (995—108). Hoe het woort perſoon hier verſtaen wort (1009—1054). Godts inwendige wercking van eeuwigheit (1055—1085). Eveneeuwigheit van Godt den Vader, en Godt den Zoon en Godt den heiligen Geeſt (1085—1130). Breeder verklaring hoe de Zoon van den Vader (1131—1144) en de heilige Geeſt van den Vader en den Zoone voorkomt (1145—1210). Nu blijckt de waerheit der belijdeniſſe van den onoverwinbren Athanaſius (1211—1272). De orakels der oude ſibillen en de outvaders bezegelen de leer der heilige Dryeenigheit, en Chriſtus godtheit (1273—1304).

19. Chriſtus wort beſneden (vs. 1305—1316): van de wijzen aengebeden, en met gaven ge-eert (1317—1340): in den tempel Gode opgedraegen, en van Simeon en Anna beleden (1341—1380), Chriſtus vlught voor Herodes, en wort, na twalef jaeren, in den tempel onder de wetgeleerden gevonden (1381—1398): omtrent zijn dertighſte jaer gedoopt, en, in den geeſt na veertigh dagen vaſten, aengevochten (1399—1426).

20. Chriſtus wandel en wonderen in Judea en zijn leering op den bergh (vs. 1427—1460) Isaias en Hezechiël voerden hem in, als leeraer, profeet, en koning (1461—1474): Chriſtus wijsheit beknopt in het woort Bemin begrepen (1475—1494). Chriſtus leert met woorden en voorgang (1495—1506): zijn zekerheit in 't profeteeren (1507—1518). Chriſtus wonderdaeden (1519—1534). Zijn koninglijck ampt, en blijde inkomſte in

Jeruſalem, en het zuiveren des tempels (1535—1558). Godt had bij de profeeten d' offerhanden, en ceremoniale dienſten der wet verworpen, en een ander en eeuwigh prieſterdom en zuivere offerhande belooft in te wijden (1559—1602): Chriſtus, een prieſter naer Melchiſedechs orden, wijt voor zijn lijden de nieuwe offerhande des nieuwen teſtaments in (1603—1636). Door Chriſtus onbloedige wort ons zijne bloedige offerhande toegeeigent (1637—1660). De bloedige volght d' onbloedige offerhande die de bloedige in onze gedachteniſſe druckt, gelijckze in den gebedehof beginт, en aen het kruis voltrokken wort (1661—1702). Chriſtus verrijſt (1703—1714). D' Aertsprieſter, gaende door het vergoten bloet in het heilige der heiligen, beelde Chriſtus aertsprieſterdom en middelaersampt in den hemel af (1715—1726).

21. Chriſtus openbaert zich tienwerf na zijne verrijſſenis, beveelt den kruisgezant Peter zijne kudde, en vaert ten hemel (vs. 1727—1754). Chriſtus verrijſſenis en hemelvaert verzekeren ons van de verrijſſeniſſe des lichaems, en de hemelſche glorie (1755—1766).

22. De Heilige Geeſt wort op het Pingſterfeeſt over de kruisgezanten uitgeſtort 1767—1782). De vrucht van deze uitſtortinge des Heiligen Geeſts (1783—1856).

23. De Chriſtenſche godtsdienſt is geplant eu gewettight van Godt, en Chriſtus, door Apoſtels en biſſchoppen, hunne nazaeten, hiertoe geordent, en gemaghtight, om tweedraght en ſcheuringen te verhoeden (vs. 1857—1894). Door ſcheuringen en ketteryen worden de vroomen beproeft, en verheerlijckt (1895—1908). Men vint by d' outſte afgeſcheurden noch de voetſtappen en mercktekens der kercke, onder de dwaelingen gemengt (1909—1926).

24. Onder weinige ſchijngodtsdienſten kan een opmerckend noch het licht des waarachtigen Godtsdienſts kennen (vs. 1929—1948). Een ongodiſt kan, door zoo veele bewijzen overtuight, zich niet onſchuldigen (1949—1962). Het burgerlijck gebiet ziet alleen op den welſtant van den burgerlijcken ſtaet, die door Godtsdienſt meer verzekert, door Godtsdienſteloofheit omgeſchockt wort, (1965—1984). De Chriſtenſche godtsdienſt is te heiligh om uit ſtaetzucht te misbruicken (1985—2002).

26. Slotrede en wenſch des dichters (vs. 2003—2012).

De Godtsdienſt, in elx harte, als van natuur, geſchreven,
En eerſt, van hant tot hant, gereickt, en voortgegeven,
Is vaſt geſtelt, oock zelf bewezen door 't miſbruick,
En afgodiſtery, geſproten uit den ſtruick
Van heiloos bygeloof, dat maght van afgoôn baerde;
Toen 't volck van d' enckelheit des waeren Godts veraerde,
Met eenen van den dienſt, naer reden hem gewijt.
Dees Godtsdienſt heeft zijn deel: nu wort het eenmael tijt
Dat wy den Godtsdienſt oock, die, by onfaelbre ſchriften,
Door openbaeringen, en goddelijcke driften,
Den menſchen is ontdeckt, bezegelen zoo vaſt
Dat ongodiſtery vergeefs hier tegens baſt.
Ons ſtaet dan in 't poortael naeukeurigh t' onderzoecken
Wat geloofwaerdigheit de waerheit van Godts boecken
Beveſtight, en Godts dienſt, begreepen en gevat
In d' onwaerdeerbaerheit van dezen letterſchat,
Gelijck een diamant, wiens ſtraelen nimmer flaeuwen,
Gevat wort in een' ring, of kunſt van goude klaeuwen.
De groote Moſes draeft, als Godts profeet, vooruit,
Wetgever, Godtstolck, pen van 't heilige beſluit

3 *Dees Godtsdienſt heeft zijn deel:* verſta: „heeft zijn deel *gehad,* is in een vorig gedeelte van het werk afgehandeld."

10 *Goddelijcke driften:* hiermede bedoelt V. „voorſpellingen of openbaringen, gedaan door menſchen, die door Gods geest *gedreven* waren."

13 *In 't poortael:* voor „eer wy tot het onderwerp zelf overgaan, als inleiding daartoe."

18 *Kunſt van goude klaeuwen* voor „kunſtig gevormde gouden ſpangen of andere cieraden, die den diamant als met een *klaauw* omvatten." De uitdrukking, door V. hier gebezigd, is by uitnemendheid cierlijk. Even als hier *kunſt van klaeuwen,* zegt hy b. v. in de *Leeuwendalers,* Deel V, blz. 605, *kunſt van leunen* voor „kunſtige leuningen."

Des Hooghſten, hertogh en verloſſer der Hebreeuwen,
En, tuſſchen Godt en hen, de middelaer, veele eeuwen
Alom befaemt, door maght, beleit, en wonderdaên;
Dewijl op zijn gebedt de baren ſtilleſtaen,
De hemel manna daeut, en, na Egyptens plaegen,
Godts vyanden, verdelght door ſtraf en nederlaegen,
Bekennen dat de maght, daer aerde en zee voor beeft,
Hem hanthaeft, waer hy ſtrijt, en zich te velde geeft.
Vijf boecken, van Godts Geeſt, door Moſes pen geſchreven,
Zijn dertigh eeuwen, na zijn tijt, geheel gebleven,
Gelijck een rechte hant, die met vijf vingren wijſt
Naer Godt, den ſchepper, dien hy met gezangen prijſt.
Had Moſes pen den menſch op eenen Godt gewezen,
Wiens naem in 't voorhooft van natuur niet wort gelezen,
Wiens eigenſchappen niet gelijcken naer den aert
Der Godtheit, ons door 't licht van reên geopenbaert;
De redelijcke menſch moght Moſes pen met reden
Verwerpen, als onnut, en valſch, en overſtreden
Van logentael: nu ſtemt de leitsman der Hebreen,
In 't eeren van dien Godt, met reden overeen.
Men kan met reden dan, klaer overtuight, gelooven
Wat hy getuight van Godt, die dezen helt, van boven,
Beriep in zijnen dienſt, als eenen die getrou
In 't ampt, hem opgeleght, zich zelven quijten zou.
Zoo veel doorluchtige en aeloude uitheemſche pennen,
Geburen der Hebreen, oock Grieckſche en Roomſche kennen
Den naem van Amrams zoon, de ſtof, by hem gemelt,
En alle omſtandigheên, zoo klaer te boeck geſtelt,
Van 's weerelts oirſprong af; den wandel der aertsvaderen,
Door overleveringe ontfangen, in zijn bladeren
Getekent uit hunn' mont, en naem en plaets genoemt,
Oock zonder dat hy elcks miſhandeling verbloemt,
Zich zelven vleit of ſpaert. zoo veele oneensgezinden,
Erfvyanden der Joôn, en laſteraers, en blinden,
Beſtemmen Moſes werck; of als hun kennis miſt,
En in omſtandigheên te treffen ſtaet geſplitſt,
Dat ſpruit uit haet en nijt, gevat by d' onbeſneden
Op twalef ſtammen, die d' afgodery beſtreden,
Verdelghden door Godts laſt, bekenden eenen Godt,
En ſtelden het altaer des Heidendoms ten ſpot,

21 *Hertogh:* hier in zijn oorſpronkelijken zin van „aanvoerder," *dux.*
22 *Wonderdaên:* de oude uitgave had hier *onderdaên,* wat in den zin kwalijk te pas kwam, en de uitgave van 1700, die overal de ſpelling veranderd heeft, heeft hier de drukfout laten ſtaan; welke toch het kapje op de laatſte *ê* had moeten aanwijzen.
46 *Met reden:* lees: „met *de* reden."
52 *Miſhandeling* voor „verkeerde handeling," even als *misdaad* voor „verkeerde daad."
55 *Beſtemmen* voor „beveſtigen."

In hunne ontelbaerheit van aengegroeide Goden,
Wier dienſt te vloecken ſtont by alle oprechte Joden,
Belijders van Godts naem, geopenbaert aen hen,
Daer hy zich zelven noemt in out Hebreeuſch, ICK BEN;
Een naem, niet voller uit te ſpreecken, noch te lezen:
Want wat is Godt? wat niet? wat is hy? louter wezen.
Laet worſtelen wie wil, in krachtigh ſpraeckgeluit,
De Godtheit druckt haer' naem aldus op 't krachtighſte uit,
In 't rijck, daer Hermes vroegh de wijſheit overbloemde
Met tekenſpraecke, en Godt den naemeloozen noemde.
Het werck des ſcheppers, by alle onhebreen gedacht,
De menſch uit klay gebootſt, zet Moſes in zijn kracht.
De goude en yzere eeu, de ploegh, verkeert in zwaerden,
En 't ommeſlaen van deught zien op het ſnoot veraerden
Der eerſte tijden; toen den menſch het paradijs
Te kleen viel, om 't genot van dier verbode ſpijs.
De groote weereltvloet, en vreeſſelijcke baren,
Van Noahs huisgezin in 't ruim gevaert bevaeren,
Dat op den Ararath ten leſte ſtrande, en ſtont
In 't hoogh Armeniſch rijck; de duif, die zonder gront
Te vinden, wederkeerde, en voort al wat naer 't leven
Ons in Deukalion, by vreemden, is beſchreven,
Getuight van Noahs tijt. de ſpits te Babilon
Van reuzen opgebout, zoo hoogh men ſteigren kon,
Wort door de poëzy, en godtſpraeck der Sibillen
Bezegelt, in 't gezicht van die dit lochnen willen.
De brant van Sodoma en d' omgelege ſteên,
Beſnijdenis, en wet, gegeven den Hebreen,
De naem van Abraham, in ballingſchap getogen,
De toght van Amrams zoon, geleit door Godts vermogen,
Het blaeckend borſtjuweel, dat zulck een' glans ontſtack
Op 's prieſters borſt, waerdoor Godts mont orakels ſprack',

61 *Hunne:* dit ſlaat niet op de *twalef ſtammen*, maar op *Heidendom*, als collect.

64 Ik laat deze beweering voor rekening van Vondel. De Hebr. naam *Jehovah* is ſamengeſteld uit drie buigingsvormen van 't Hebr. w. w. *zijn* t. w. *hy was, hy is*, en *hy zal zijn*. Bedoelt V. nu met *Ick ben* den aanhef van sommige bybelplaatſen, waar God zelf ſprekende wordt ingevoerd, als b. v. in zijn geſprek met Mozes in 't braambosch of in de Tien Geboden? Vermoedelijk ja; doch nergens ſtaat aldaar dat *ik ben* los op zich zelf, overal in verband met hetgeen volgt.

69 *Hermes:* wederom de meermalen in dit werk aangehaalde Hermes Trismegistus. Opmerkelijk is het, dat Vondel dus herhaaldelijk, dat hy vooral hier, waar hy over den geopenbaarden Godsdienst handelt, zich beroept op Hermes, op wiens naam de nieuw- platonisten een leer verkondigden, die in ſtrijd was met het Kristendom. Vergel. LEONHARD SCHMITZ in WILLIAM SMITH'S *Dictionary of Greek and Roman Antiq. in v.* HERMES.

71 *By alle onhebreen gedacht:* verſta: „waarvan het denkbeeld zelfs by alle volkeren, die geen Hebreeuwen waren, beſtond."

80 *In 't hoogh Armeniſch rijck:* namel. in de hoog gelegen vlakte, uit welke zich de Ararat verheft en die later een deel uitmaakte van 't rijk van Armeniën.

81 *Naer 't leven:* indien deze woorden moeten doelen op de levendige, ſchilderachtige wijze van voorſtelling, heb ik er vrede meê: anders zoû ik zeggen, dat de historie van den zondvloed, zoo als die in *Genezis* is verhaald, volſtrekt niet naar 't leven, maar zeer onvolledig en verminkt in de fabel van Deukalion is terug gegeven.

Verhaelt door Moſes pen, betuight ſtaen door veel monden,
Gelijck een keten, aen haer ſchakels vaſt gebonden,
Gereickt, eeu in eeu uit, van d' eene in d' andre hant,
En doorgaends uitgeſpreit van 't een in 't ander lant.
Geen hondert duizenden van ongetelde jaeren,
Geſchept of uit Chaldeen, of uit Egyptenaeren,
Beſchaemen Moſes bladt; dewijl d' oneenigheit
De valſche rekenaers verſtomt, en wederleit,
En hunne talrijckheên, die zeker luttel klemmen,
Naerdien Chinezen zelfs met Godts kronijcken ſtemmen,
En van den weereltvloet ontginnen hun getal:
Gelijck men nergens oock ter weerelt vinden zal
By 't gantſche Heidendom ontwijfelbaere blijcken,
Waervoor de weereltvloet in ouderdom moet wijcken.
Dat Ariſtoteles nu Moſes luttel prijſt,
Als een' die veel verhaelt en zeght, maer niet bewijſt,
Is ſtout van hem gezeght, en allerminſt bewezen:
Want Moſes daeden zijn al 't aerdtrijck door te lezen,
En by erfvyanden bewaerheit voor gewis;
Een erfbewijs, zoo groot en klaer als ergens is
Te vinden, en bekent by zijn befaemde Griecken,
Die 't al doorſnuffelden wat ooſtwaert was te riecken,
Zich eigenden al wat zy leenden by Hebreen,
Fenicers, Arabiers, Egypters, en Chaldeen,
Waerna Athene dorſt met dezen titel proncken,
Dat haer de bron der kunſte en wijſheit was geſchoncken.
De zes paer ſtammen, zoo ſtantvaſtigh by hun wet,
En Godtsdienſt, van het kint op 't kintskint voortgezet;
Bewaerders van de ſtof gevat in Moſes bladen;
Veel hondert duizenden, getuigen van zijn daeden
En wonderen, geſpeurt in ieder element;
Zoo veel voorſpellingen, voltrocken in het endt,
Bewijzen dat hy was door 's hemels maght gezonden,
En niemant heeft vervoert door menſchelijcke vonden,
Gelijck Lykurges eer, en Numa, en Sertoor,
Den ſtaet ten dienſt, het volck miſleiden op hun ſpoor.
Dat Moſes naer geen' ſtaet uit heerſchluſt hebb' gedongen,
Noch hierom eenigh rijck en koningen beſprongen,

103 Lees: „hun tijdrekening beginnen van den zondvloed."
113 *Zijn* slaat zeker op Aristoteles.
127 *Lykurges:* de beſchuldiging, hier tegen den wetgever van Sparta ingebracht, komt my onverdiend voor. Lykurgus had niets anders gedaan, dan het orskel te Delfi te raadplegen en, geſterkt door de goedkeuring, aldaar verworven, met zijn arbeid door te gaan.
Numa: deze, de tweede Koning van Rome, verhaalde, dat de wetten, welke hy inſtelde, hem door de Nymf Egeria werden gedikteerd.
Sertoor: Q. Sertorius, die, tijdens het ſchrikbewind van Sylla, naar Spanje was gevlucht en zich aldaar onafhankelijk van de Romeinen verklaard had, maar door Pompejus overwonnen werd, deed zijn volgers gelooven, dat zeker hondje, of, volgends anderen, zeker hertje, 't welk hy met zich voerde, de Godin Diana was, en hem raad gaf by zijn ondernemingen.

Wees 't voorſpoock uit, toen hy, gelijck verkropt van leedt,
De kroon, hem opgezet, zoo jongk ter aerde ſmeet,
En namaels 't weeligh hof in ballingſchap verſmaede,
Totdat hem Godt verſcheen, om Faroos ongenade
Te plaegen, en Godts volck t' ontlaſten van het juck.
Wat heeft hy uitgeſtaen! wat niet bezuurt met druck,
Tot heil van Jakobs huis, in heiden, en woeſtijnen!
De koningklijcke kroon kon Levi niet beſchijnen,
Als Judaes ſtam belooft. het prieſterlijck gewaet
Moght Gerſon, Moſes bloet, niet wijden, maer dit ſtaet
Verplicht aen 's prieſters dienſt, om by de hut te waecken.
Wat deughden zagh men niet in Moſes aenſchijn blaecken,
Rechtvaerdigheit, en trou, zachtzinnigheit, gedult,
De temluſt, maetigheit, en lijden, zonder ſchult,
Manhaftigheit, genade, en toezicht op den armen,
Voorzichtigheit, en vlijt om ieder te beſchermen,
Aendachtigheit tot Godt, en yver voor Godts wet,
Geheilight, nacht en dagh, door offers, en gebedt.
's Mans geloofwaerdigheit, in 't melden van Godts handel
Met d' eerſte aertsvaderen, wort door zijn' vromen wandel
En heiligheit geſterckt, die, van der kintſheit af,
Hem volgen, uit den ſchoot der voeſter, tot in 't graf,
En blincken na zijn doot op Thabor by Helias,
Daer 't licht der Godtheit blinckt in 't aenſchijn van Meſſias,
Uit Moſes broederen, en hem gelijck, verweckt,
Als 't wezen, dat de ſchets en 't voorbeelt net voltreckt,
En zoo veel ſchaduwen, gedootverft voortgegeven,
Om, namaels klaer verlicht, onſterfelijck te leven,
Als een, uit Judaes ſtam, en Godts en Davids zoon,
Zijn volck regeeren zoude uit 's hemels hoogen troon.
Op Moſes voortoght volght de natoght der profeeten,
Die t' zamen, als om hoogh in 's hemels raet gezeten,
Voorſpelden menige eeu wat na gebeuren zou,
Waeraen men toetſen kan hunne ongevalſchte trou.
Hun tijden ſtaen bekent, gelijck een ieders ſchriften,
En yver voor Godts wet, door goddelijcke driften:
Hoe Iſaias, in Manaſſes hof geplaeght,

131 Deze byzonderheid zal men niet in den Bybel vinden. Jofefus vermeldt haar *J. Oudh.*, B. II, Hoofdſt. 5; vergel. ook in *het Paſcha*, Deel II, blz. 48, vs. 19, 20.

144 *Temluſt*: een zonderling woord voor 't Fr. *continence*, „zucht om zijn verkeerde neigingen te betoomen."

167,168 De hier vermelde *plagery* is zeker wat heel grof en doet aan het ſtraatliedje denken:

Die zoon, om zijn vader te plagen,
Heeft hem op zijn bed vermoord;
En, zonder permiſſie te vragen,
Hem onder de kuſſens gefmoord.

Plagen had intusſchen in Vondels tijd een ſterker beteekenis dan wy er thands aan hechten en luidde als ſynoniem van „ſmart aandoen, pijnigen;" welke zin dan ook nog heden in 't woord *plaag* is overgebleven.

Met eene houte zaege in ſtucken wiert gezaeght:
Hoe Jeremias, aen d' Eufraet geboeit, moſt weenen,
Om Sions ondergang, en in een buy van ſteenen
Op 't leſt begraven lagh: oock hoe Hezechiël
Te Babel wiert geworght, zoo gruwelijck en fel.
De wijze Daniël, befaemt door profecyen,
By twee paer koningen, heeft al de monarchyen
Beſpiegelt in den droom, Meſſias rijck voorzien,
En hoe Jeruſalem het heir niet zoude ontvliên,
Dat kerck en muren quam tot in den gront verdelgen
Ick zwijgh hoe Jeſſes ſtam zijn koningklijcke telgen
In wijſheit, lang voorheen, zagh bloeien in het rijck,
Befaemt door haeren naem, en pennen te gelijck.
De ry der tijden, lang bewaerheit by Hebreeuwen,
D' onfaelbre blaên in 't Griecks, omtrent voor twintigh eeuwen,
Vertolckt t' Alexandrye, op Filadelfs verzoeck,
Verſtommen zelfs den hæt, en godtverzworen vloeck.
Euangeliſten, en getrouwe Chriſtgezanten,
Op der profeeten gront, de zelve waerheit planten,
Zoo menige eeu vooruit eendraghtigh voorgeſpelt,
Voltrocken in de telgh van Juda, dezen helt,
Die 't menſchelijck geſlacht quam zoecken uit den hoogen,
Als 't eenigh wit, op 't welck de profecyen oogen,
En Moſes, en zijn wet, waeronder dees zich boogh,
Die, vry van ſchult en ſinet, noit ſimpel hart bedroogh;
Terwijl hy hier beneên den vader quam believen.
Zijn wandel, uitgedruckt in boecken, en in brieven,
Met d' opkomſt van het rijck, waerin hy koning is,
Bezwijcken Moſes niet in erfgetuigenis,
Gereickt van hant tot hant, noch oock in wonderwercken,
De wijde weerelt door beveſtight in Godts kercken:
En zoo een out Hebreeu Helias hemelvaert,
Uit Helizeus mont alleen geopenbaert,
Gelooft, met grooter recht gelooft men ellef tolcken,
Die Chriſtus vaeren zien ten hemel door de wolcken.
De keizer Juliaen, erfvyant van het kruis,
En Chriſtus eer en prijs, hoe naeu hy zifte en pluis',
Om zijn Chriſtlaſtering, ten ſchimp van Godt, te ſtijven,

183 *Op Filadelfs verzoeck:* men weet, dat Ptolomeus Filadelfus, Koning van Egypten, de vertaling van de boeken des Ouden Verbonds liet maken, welke onder den naam van: „de overzetting der zeventig" bekend is.

201 *Ellef tolcken:* de „elf Apostelen," getuigen van Kristus' hemelvaart. V. bewijst hier echter te veel of te weinig; want zoo hy hier met *tolcken* bedoelt: „getuigen, wier verklaring tot ons gekomen is," dan is de uitdrukking onjuist; daar niet meer dan een viertal van de elf toenmalige Apostelen ons geſchriften hebben nagelaten. Neemt hy *tolcken* in een uitgebreider zin, voor „perſonen, op wier getuigenis oude ſchrijvers zich hebben beroepen, dan is het getal *elf* te klein; want er waren, volgends het verhaal, veel meer volgers des Heeren by de hemelvaart tegenwoordig.

204 *En Chriſtus:* veertig jaar vroeger zoû V. geſchreven hebben *en Chriſti;* 't woord ſtaat in den genit.

Beveſtight al wat Godts geheimnisſchrijvers ſchrijven,
En Chriſtgezanten, en al wat de Roomſche faem,
Op Peters, Pauwels, Marcks en Sint Mattheus naem,
Wat Lukas, en Sint Jan bezeglen in hun ſchriften,
Zoo vreeſlijck aengeſtormt van ongelijcke driften.
Outvaders in hunn' tijt, aen Chriſtus eeu belent,
Juſtijn, de martelaer, Irneüs, en Klement,
Na hen Tertulliaen, die reden wiſt te geven
Van Paulus eige hant, bekent en nagebleven,
Origenes naeſt hem, beveſtigen de blaên
Der andre Apoſtelen, zoo die getekent ſtaen,
En na bezegelt zijn by volle kerckenraeden,
Naeukeurigh op de proef der onbeſmette bladen,
En daer men vont van outs het zekerſte beſcheit
Der ſchriften, alle ſteên en kercken door geſpreit.
De meeſter was bemint, bekent by zijn ſcholieren
Door ommegang, gelijck hy leeft in hun papieren.
Zy waeren lantsliên, en beſneên, van een geſlacht,
En ſtonden, op zijn ſpoor, naer heerſchappy, noch maght,
Noch rijckdom; volghden arm, onnozel, en verlaeten
Den leitsman, in 't gezicht der ſchoolen, die hem haeten,
En laſterden alom met yſſelijck gedruis,
Tot dat hy, als een lam, geoffert hing aen 't kruis.
Wat reden was 'er om de volcken te bedriegen,
En, zonder hoop op loon, moedtwillighlijck te liegen?
Om dien gevloeckten naem te lijden, zonder noot,
Te ſterven, zonder vrucht, een ſchandelijcke doot?
Men kan uit waen en drift de doot voor 't leven kiezen:
Maer wie verziert een daet om 't leven te verliezen?
Sint Lukas, reisgenoot van Paulus, en Sint Marck
Van Cefas, [overtuight, door menigh wonderwerck
Van Jeſus, uit hunn' mont geſchept,] beſchrijven 't leven,
Waer van de levenden getuigeniſſen geven,
By honderden, en die geheelt hem zagen bloot
Gehangen aen het kruis, en heerlijck na zijn doot
Verrezen uit het graf, verzekren dat hun ſchachten
Geen fabel nochte droom in 't licht te voorſchijn braghten;
Gelijck hun bladen oock, in ſimpelheit volleert,
Niet draeven naer den ſtijl, die zijn verhael ſtoffeert.
Indien men zich betrout op lang geſleete boecken,

212 *Irneüs* voor *Ireneüs*, een niet navolgingswaardige verkorting. 't Had voor 't minst *Ierneüs* moeten zijn.
217 *Na* voor „naderhand."
224 De oude uitgave heeft hier niet *doot*, maar *daet*. Offchoon dit woord op zich zelf niet ten eene male verwerpelijk geacht zoû kunnen worden, komt het my voor, dat, in verband met hetgeen voorafgaat, en als terugflag daarop, in Vondels gewone manier, wy hier *doot* moeten lezen. De zin van den regel is dan: „wie zoû zoo dwaas zijn, een verhaal uit te denken als dat van 's Heilands kruisdood, met de voorwetenſchap dat zijn verzinſel hem 't leven koſten moet."

Beſchreven naer den ſtijl der weereltwijze kloecken,
Daer Alexanders toght en doot in wort gemelt,
Of Cezar met zijn heir Pompeius daeght in 't velt;
Het zy met Kurtius of Cezars hant geſchreven,
Of jonger pennen, die d' aeloude waerheit ſteven;
Indien men Livius gelooft op dezen dagh,
Die d' opkomſt van de Stadt, en 't geen hy nimmer zagh
Te boeck ſtelt; zullen wy noch twijflen aen hun woorden,
Die melden 't geenze zelfs of van de naeſten hoorden,
Of zagen met hun oogh, en leefden in den tijt,
Die geene onweetenheit omtrent dees hooftzaeck lijdt.
De Tharſer, een ſcholier van d' eere der Rabbijnen.
Gamaliël, en, als een wolf, in Paleſtijnen
Op Chriſtus lamrenkoy gebeeten, en verhit,
Verheught in Stevens doot, daer niemant hem verbidt,
Daer d' eerſte martelaer begraven wort met ſteenen;
Sint Pauwels, alzoo ras Godts ſtraelen nederſcheenen,
En Chriſtus donderſtem den wreedaert uit de lucht
Op 't velt ter aerde ploft, daer al de lijfwacht vlught,
Verlaet de Farizeen, en glori, hem beſchoren,
Onaengezien hy was uit Benjamin geboren,
Omhelſt den vorſt van 't kruis, die uit het graf verrees;
Ontziet rampzaligheên, noch kommer, vloeck, noch vrees;
Trompet in 't Heidendom, en onder zijn beſneênen,
Den heilant, levendigh hem in de lucht verſcheenen,
Tot dat hy zijnen hals voor Neroos ſabel buight,
En Jeſus grooten naem met inckt van bloet betuight,
Te Rome, op eenen dagh, toen Cefas, met verlangen
Naer 's hemels kroon, aen 't kruis by 't been wiert opgehangen;
Gelijck de lichaemen, gewijt aen 't Roomſch altaer,
Hun doot beveſtigen, na zeſtienhondert jaer.
Zou Paulus, om een droom en fabel, eer en ſtaeten,
De wet, van kintsbeen af hem ingeſcherpt, verlaeten,
Verbaſtren reuckeloos van zijnen ouden ſtam,
En ſtellen zich ten ſchimp des volcks, uit Abraham
Geſproten, dat hem had den achtſten dagh beſneden?
Zou hy in ballingſchap, vervolght in alle ſteden,
Gegeeſſelt, en geboeit, geſteenight, en gehaet,
Geſchupt in arremoede, en koude, op wegh en ſtraet,
Geknevelt over zee, in ſchipbreuck op de baren,
In oproer, en in noot, benepen van gevaeren,
Gelijck een ſchouſpel, ſtaen ten toon in 's volx gedruis,
Als een die vruchtloos hoopt op Jezus, aen het kruis

276 *Hun doot beveſtigen:* namel. „door dien te herdenken."
281 *Den achtſten dagh beſneden:* toefpeling op hetgeen Paulus ſchrijft in zijn brief aan *Philemon* III: 5.
281-285 Vergelijk hier *Philipp.* III: 5; 1 *Korinthen* XI: 26.

Gehangen, en verſpuwt, en van 't gerecht verwezen,
Gekruiſt, en doot in 't graf geſtopt, maer noit verrezen;
Gewiſſelijck dat ſtemt met zijne wijſheit niet,
Gelijck menze in zijn blaên en brieven blincken ziet.
De ſchrandre Tacitus, [een prieſter van vijftienen,
Die 't Heidenſch kerckgebaer in Numaes ſtadt bedienen,
En ſchout, in top gevoert by vorſt Veſpaſiaen,
Den wreecker van Godts doot, en kruisgangk,] ſmet zijn blaên
Door 't laſteren des volcks, met Chriſtus merck getekent,
En by het Heidendom, gelijck Hebreen, gerekent
Voor vyanden van Goôn, en 't menſchelijck geſlacht.
Hy melt hoe Chriſtus wiert geſtraft, en omgebracht,
Daer lantvooght Pontius Pilatus 't recht verweerde,
Toen vorſt Tibeer den toom van 't Roomſche rijck regeerde.
Hy melt hoe Neroos wrock den Chriſten brant, en ſmoockt,
Als ſtichters van dien brant, door zijn beleit geſtoockt;
Oock hoe Veſpaſiaen, en Titus met hun benden
De hooftſtadt van de Joôn beſtormden, en berenden,
Tot datze, in aſſche en puin begraven met gewelt,
Bezegelden 't bederf door Jeſus mont geſpelt.
Het blijckt by Flegon, en Chalcid, en klaere blijcken,
Hoe Godts geboorteſtar verſcheen uit d' ooſterrijcken;
D' aerdtbeving desgelijx, en zonnezwijm, ontſtaen,
Zoo ſtrijdigh met nature, en by de volle maen,
Toen Chriſtus hing aen 't kruis. gelooft zelfs ooghgetuigen,
Matheus, een' Hebreeu, t' oprecht om 't recht te buigen,
Sint Marck, die binnen Rome ons deze waerheit ſchreef,
En Lukas, die in 't Grieckſch met zijne letter ſteef
De duiſtre zonnezwijm, gezien t' Antiochye,
Zijn eigen vaderlant. in Memfis heerſchappye
Zagh Dionyſius, noch Heidenſch, 't zonneradt
Verduiſtren aen de lucht in d' oude Zonneſtadt.
Slaet op het jaerboeck der Romainen, en uw yver
Vraegh' Flegon, Adriaens getrouwe pen en ſchrijver,

293 *Een prieſter van vijftienen:* een der *quindecimviri*, of „vijftien mannen," aan wie te Rome was opgedragen, de Sibyllijnſche boeken te bewaren, by voorkomende gevallen te raadplegen en van hunne bevinding verſlag te doen, met byvoeging van hun advys. Men wil, dat zy door Sylla zouden zijn ingeſteld.

299 *Voor vyanden van Goôn:* die beſchouwing was niet meer dan zeer natuurlijk van de zijde eens bewaarders der Sibyllijnſche boeken.

309 *Flegon:* deze was van Trallen geboortig, en een vrijgemaakte van keizer Hadrianus: hy ſchreef onderſcheidene werken, waarvan maar enkele tot ons gekomen zijn. Volgends Euzebius zoû hy geſproken hebben van de zonsverduiſtering en de aardbeving, die plaats hadden gedurende 's Heilands lijden, zie vs. 322; een beweeren, dat echter, volgends BAYLE, *Dict. Crit. in v.*, op wankele gronden ſteunt. *Chalcid:* Chalcidius was Aartsdeken te Karthago in de eerſte helft der vierde eeuw en behoorde tot de zoogenaamde *Neoplatonici*. Hy heeft over de werken van Plato geſchreven.

311 *Zonnezwijm:* „eklips."

319 *Dionyſius:* t. w.: „Dionyſius Areopagita," van wien geſproken wordt *Handel.* XVII: 34. Volgends de overlevering zoû hy geſtudeerd hebben te Heliopolis, ten tijde der zonsverduiſtering gedurende Kristus' kruiſiging, en te dier gelegenheid aangekondigd hebben, dat er een God in lijden was.

Zoo wortghe in twijfeling verzekert en bericht
Van 't onnaturelijck verduiſtert middaghlicht,
Op eenen dagh gezien. de Heidens, en Hebreeuwen
Getuigen Chriſtus doot, en wonderen, veele eeuwen
Bedreven door hem zelf, en zijn verworpe ſchaer.
Joſefus neemt de zelve omſtandigheden waer,
Eu d' overſten, geſtelt tot opzicht op de Joden.
Herodes wort gedacht. Pilatus plaeght die ſnooden.
Men hoort van Feſtus, en van Felix, en Sint Jan,
Door dien bloetſchendigen Herodes, den tiran,
Onthooft. Gamaliël wort niet by hem vergeten,
Jeruſalem verwoeſt, de tempel neêrgeſmeeten.
Oock ſtelt de Talmud zelf de waerheit in haer kracht,
En volght de ry des tijts, op 't ſpoor van Lukas ſchacht.
Plutarch, leermeeſter van Trajaen, en hoogh geklommen
In wijſheit, ſpeurt met vlijt naer d' oirzaeck van 't verſtommen
Der grijze orakelen, gelijck zijn tijtgenoot
De dichter Juvenael den mont van Delfis ſloot,
Die alle orakels ging in naem en faem te boven,
Gelijck in ouderdom: en mogen wy gelooven
De pen van Tullius, in 't redeneêren ſneêgh,
Zy tuight ons hoe alom 't orakel ſtille zweegh:
En Strabo zagh de ſchaer der prieſteren verwelcken
Te Delfis, van gebreck, om datze niet moght melcken
D' orakeluier, die de logenbuicken voedt.

330 *Plaeght die ſnooden:* even als in vs. 167 wordt hier wederom *plaegen* in den zin van „kaſtijden, onderdrukken, op ſtrenge wijze behandelen" gebezigd; *ſnooden* d. i. „ellendigen," beteekent hetzelfde als vs. 327 *verworpe ſchaer.*

337 *Plutarch:* Plutarchus ſpeurt in een zijner werken de redenen na van het zwijgen der orakelen; offchoon men zich moet wachten eenig bepaald gevolg daaruit te trekken. Immers het orakel van Delfi en ſommige der meest beroemde hadden reeds 400 jaren vóór Kristus opgehouden te ſpreken, terwijl andere nog lang na onze jaartelling in eer en aanzien waren. Zoo getuigt o. a. PAUSANIAS, die ten tijde van Hadrianus leefde, *Libr.* I, pag. 13: *Τῷ δε Αμφιλόχῳ καὶ παρ' Ἀθηναίοις ἐστὶν ἐν τῇ πόλει βωμὸς, καὶ Κιλικίας ἐν Μαλλῷ μαντεῖον ἀψευδέστατον τῶν ἐπ' ἐμοῦ:* d. i.: „Amfilochus heeft een altaar binnen de ſtad Athenen; maar te Mallus, een ſtad in Ciliciën, vindt men een orakel van hem, dat van al degene, die in mijn leeftijd beſtaan, het minst bedriegelijk is."

340 *De dichter Juvenael:* de hier bedoelde plaats komt voor *Satyra* VI, vs. 555.

Chaldaeis ſed maior erit fiducia: quicquid
Dixerit Aſtrologus, credent a fonte relatum
Ammonis; quoniam Delphis oracula ceſſant,
Et genus humanum damnat caligo futuri.
d. i.:
Nu zult ge aan wat Kaldeeuw of Aſtroloog verzon
Een blind geloof ſlaan, als geput uit Ammons bron,
Naardien 't orakel zwijgt te Delfi, *en wy menſchen*
Vergeefs 't ontzeeglen van een duiſtre toekomst wenſchen.

343 *Tullius:* wat Cicero getuigt ſchijnt hier minder afdoende, daar hy reeds was omgekomen voor dat Kristus geboren werd.

345 *Strabo:* de getuigenis van Strabo, die onder Augustus en Tiberius ſchreef, zoû hier van meer gewicht zijn dan die van Cicero: intuſſchen waren, als reeds gezegd is, de voornaamſte orakelen ſedert lang hun krediet kwijt.

Apollo voerde Auguſt op zijne vraegh te moet,
[Wie 't rijck beheerſchen zou na hem, de volgende eeuwen;]
Een die de Goôn gebiedt, een zoontje der Hebreeuwen,
Beveeltme deze kerck te ruimen, en terſtont
Te vaeren in de hel. ga heene, en toom uw' mont.
Op zulck een antwoort laet Auguſt een outer bouwen
Op 't Kapitool, waerin dees titel wort gehouwen:
Het outer toegewijt den eerſtgeboren Godt.
Plutarch betoomt den mont des afgronts met een ſlot,
Daer Epithers, die hem de letterkunſt ontvoude,
Geboren in zijn ſtadt, te water zich betroude,
En met al 't ſcheepsvolck hoorde, in 't vaeren over 't meer,
Langs 't eilant, eene ſtem, ten tijde van Tibeer:
Gaet melt hoe groote Pan nu doot is en geſtorven:
Waerop een luit geſchrey, en ſchreiers om hen zworven,
Als of d' orakelmaght des afgronts, nu in noot,
En al haer ſpoockery begraven lagh, en doot:
En Diokletiaen hoort zelf Apollo uiten
Dat nu rechtvaerdigen zijn lippen zouden ſluiten,
Waerby zijn prieſterſchap het Chriſtendom verſtont.
De laſtraer Celſus, vaſt op Epikuur gegront,
Bekent dees ſtomheit me, zoo vreemt als ongewoone,
Te Klaros, Delfis, en in 't wijt befaemt Dodone;
Een merck van Chriſtus komſt, vermogen, en gewelt
Op d' afgoôn; een verval ons lang voorheen geſpelt.
Om nu beknopt Godts boeck te zetten in zijn waerde:
D' eenpaerigheit des ſtijls, die nergens in veraerde,

348-350 Dit antwoord, 't welk Apollo aan Augustus zoû gegeven hebben, ter gelegenheid, dat deze diens orakel te Delfi raadpleegde, wordt door Suidas, Niceforus, en andere Kristenſchrijvers vermeld en luidt in 't Latijn als volgt:

Me puer Hebraeus, Deos Deus ipſe gubernans,
Cedere ſede jubet, triſtemque redire ſub orcum.
Aris ergo dehinc tacitis abſcedite nostris.

Deze regels hebben echter al het voorkomen van later verzonnen te zijn: zelfs MORERI, *Dict. Hist. in v. Delphes*, houdt ze voor onecht: en zeker doen zy ons niet aan de *aurea aetas* der Latijnſche letterkunde denken.

357 *Epithers:* de leermeester van Plutarchus. Ik zal geen andere aanmerking maken op de vertelling, welke hy hier opdischt, dan dat de goede Plutarchus een groot minnaar was van vreemdklinkende verhalen en die gretig opnam. Voor 't overige herinner ik, dat Pan door ſommigen, niet alleen als Veldgod, maar ook als Opperſte God der Heidenen werd aangemerkt, overeenkomſtig zijn naam, die „het Al" beduidt — en dus, volgends de latere opvatting, waarby alle Goden als duivels werden aangemerkt, de opperſte der boze geesten wezen moest. Zie de *Opdr. der Leeuwendalers*, Deel V, blz. 596.

365 *Diokletiaen:* ſchijnbaar is hier V. in tegenſpraak met zich zelven; want zoo Apollo na de geboorte van Kristus geen orakelen meer gaf, hoe kon hy dan aan Diokletiaan, die derd'halve eeuw later regeerde, nog vertellen, dat voortaan zijn mond zoû geſloten zijn?

368 *Celſus:* deze was een wijsgeer, en navolger van Epikurus. Hy leefde in de tweede eeuw, en ſchreef een werk, getyteld: *Discurſus verus*, tegen de Kristenen, 't welk door Origenes wederlegd werd.

369 *Ongewoone:* de *e* achter dit woord geplaatst klinkt hier niet alleen *zoo vreemt als ongewoone*, maar is in ſtrijd met de eiſchen eener goede ſpraakleer. Verg. Deel IV, blz. 755.

374-376 Vondels uitdrukking, als hy aan den Bybel, van 't eerſte tot aen 't leste blad, *eenpaerigheit* van ſtijl en toon toeſchrijft, kan onmogelijk worden opgevat in zoodanigen zin als had hy willen beweeren dat b. v 't Boek *Numeri* en de *Pſalmen Davids*, *'t Hooglied* en 't Boek *Ezra*, 't *Evangelie*

Noch wanckelt, noch bezwijckt in waerheit, en haer' ſchat,
Maer draeft op eenen toon, van 't eerſte aen 't leſte bladt,
Verdient geloof, dewijl 't met wonderen bezegelt,
En bloet der heiligen, ontelbre volcken regelt,
Oock zelfs verbaſterden in tucht houdt, en betoomt,
En oorlogh, watervloet, noch vyantſchappen ſchroomt,
Maer d' eeuwen vaſt verduurt, en niet laet door te dringen,
Gereickt van ouderen aen hun nakomelingen.
De kerckkronijck, een ry outvaders, kerckenraên,
Van ooſt en weſt vergaert, zien 't licht van 's hemels blaên,
In Chriſtus kruisleer, tot een licht voor alle blinden,
Zoo verre ſchijnen, als men menſchenſpoor kan vinden:
En zoo geen wonderwerck dit heilboeck, dat Godt eert,
Bekrachtight, waer het ſchijnt, en weerelden bekeert,
Zoo zal dit wonderwerck verdooven alle wonderen,
Gebleken om het licht van duiſter af te zonderen.
Dit heiligh boeck ontdeckt den oirſprong van 't heelal,
Den oirſprong van het quaet, des menſchen droeven val,
Den oirſprong van het goet, zoo groot als 't hart kan wenſchen,
Heft Godt alleen in top, vernedert alle menſchen,
Ontvout het zielgebreck, beſtelt ons artſeny,
Beloont de goude deught, en ſtraft de ſchelmery,
Met trouwe, en liefde, en ſchrick den harten in te prenten,
Door heilbelofte, en vloeck, en felle dreigementen,
Gevolght van heil en ramp, gezien in goên, en quaên,
Die hier den levenden ten nutten ſpiegel ſtaen.
Het ſtrijt oock niet, maer ſtemt ten hooghſte met de reden
Dat elck zich onderwerpe aen geloofwaerdigheden,
Die onweêrſpreeckbaer zijn, als der profeeten blaên,
En Moſes boeck. al quam een dooden op te ſtaen
Om ons t' ontvouwen in wat ſtaet verdoemde zielen,
Als 't lichaem in het graf gedolven leght, vervielen:
Die geloofwaerdigheit waer min geloovens waert
Dan Moſes pen, en wat Godts geeſt ons openbaert
In der profeeten blaên. zoo gaet geloof voor proeven
Van 't loſſe brein, hetwelck de waerheit zet op ſchroeven.
De mont der waerheit, al het waenwijs brein te kloeck,
Verzent en wijſt ons naer Godts nimmer faelbaer boeck.
De Bybel ſtaet dan vaſt, ten trots van alle liſten

van Markus en de *Openbaring*, in een en denzelfden ſtijl geſchreven waren; wat hy waarſchijnlijk meent is, dat zy allen door denzelfden geest Gods zijn ingegeven, en dat men dien daarin overal herkent, op gelijke wijze als men b. v. Vondel even zeer proeven zal uit zijn Hekeldichten als uit zijn Treurſpelen, uit zijn Lier- en Zegezangen als uit zijn Graffchriften, al is de wijze van uiting, naar den aart van 't onderwerp, ten eenemale verſchillend.

401-403 Zeer juist! maar wat V. voor *onweêrſpreekbaar* aanneemt, heeft in den loop der tijden en had reeds in zijne dagen vrij wat wederſpraak ondervonden. Ik twijfel er dan ook zeer aan, of Descartes door de hier aangevoerde argumenten zich van de onfeilbaarheid des Bybels had laten overtuigen.

404 *Een dooden:* met de Amſterdamſche flot-*n*, om de vokaal, die volgt.

Des afgronts, die doorgaends de tong der ongodiſten
Miſbruickt, in 't laſteren van Godtsdienſt, en den zwier
Van 't heiligh Godtsboeck, door de proef, als gout in 't vier,
Verheerlijckt, in 't gezicht der helſche razernyen,
Die, ydeler dan ragh, geen waerheit overſtryen.
Men ſla dit boeck vry op, den onwaerdeerbren ſchat,
Als uit Godts troon gedaelt; het eerſte en leſte bladt
Begint en ſluit met Godt, gelijck doorgaends Godts blaêren
Dien aengebeden naem in zijne kracht bewaeren.
Godts wezen, eigenſchap en werck, by ons voorheen
Beſpiegelt in het licht, dat uit de reden ſcheen
En ſtraelde, en oock de dienſt, de Godtheit opgedraegen,
Beginnen uit dit boeck noch ſchooner op te daegen,
Waer Godt zich meer en meer den vadren openbaert,
En entlijck zijnen wil op 't allerrijckſt verklaert
Door zijn' gezalfden zoon, uit 's vaders ſchoot gezonden,
Die alle volcken heeft door eenen dienſt verbonden.
Dry tijden wijzen ons dry ſlagh van dienſten aen,
Door openbaeringen, bekent in zuivre blaên,
Eerſt Adams laſt, daerna de wet van Godt geſchreven
In ſteene tafelen, en Amrams zoon gegeven.
De derde is Chriſtus dienſt, die Moſes oude wet
Zoo ſtip niet affchaft, als verbetert, en verzet,
En zijn genade druckt in 't hart, van Godt beſneden
Aen eige zinlijckheên, en vleeſchelijcke zeden:
Een Godtsdienſt zonder ga, gebonden aen geen tijt,
Noch plaets, noch ſtamhuis, welcks geſlachtregiſter ſlijt.
Gehoorzaemheit, zich zelf den ſchepper onderwerpen,
Was d' eerſte les, die Godt den ſchepſele in wou ſcherpen,
Toen hy in 't paradijs, door 't dreigement der doot,
Den boom der kennis ſtreng het heiligh paer verboodt,
Dat, door de vrucht bekoort en ſlang, van ſpoock bezeten,
Den appel pluckte, en at, te blint en godtvergeten,
En van den Cherubijn uit Eden wert gejaeght,
Daer 't eeuwigh zijnen val in 't menſchdom noch beklaeght.
Gehoorzaemheit, toen 't vee daerna op 't outer brande,
Wert zelf van Samuël oock boven offerhande
Geſchat: want offeren Godts hart van ons vervreemt,
Indien 't zijn' oirſprong niet uit deze hooftdeught neemt:
En d' offerhande, als van de Godtheit ingegeven,
Begint in Adams huis, en ſchier met 's menſchen leven,

436 *Affchaft:* de oude uitgave heeft verkeerdelijk: *afgeſchaft.*
442 *Den ſchepſele:* 3e. naamv. met de ſterke buiging van *het ſchepſel.*
445 *En ſlang, van ſpoock bezeten:* lees: „door *de* ſlang, van *het* ſpook (den duivel) bezeten."
448 Namelijk, volgends de leer, dat alle menſchen in Adam gezondigd hebben, en dus wederkeerig Adam in zijn nakroost de ſtraf draagt van zijn vergrijp.

Daer Abels offervlam om hoogh ſtijght naer de lucht,
En Kaïn op 't altaer zijn ſchoof en ackervrucht
Ontſteeckt, dat Godt miſhaeght, waerom zich d' offraer ſtoorde,
En zijnen broeder fel en wreet op 't velt vermoorde,
Wiens heilige opdraght ſproot uit eene oprechte ziel,
Waerom het offer oock het zuiverſte oogh geviel,
Gelijck een voorbeelt van het offer, te verwachten
Ten zoen van Adams ſmette, en allerley geſlachten.
De Godtsdienſt, in den ſtaet en 't wezen van natuur,
Geknackt door Adams val, ſcheen zwack in zijnen duur,
En lagh verreuckelooſt by veelen, als bezweecken,
Tot dat in Enoch 't licht van Godt wiert opgeſteecken,
En 's Allerhooghſten naem, die door de nevels ſcheen,
By vroomen recht ge-eert, geviert, en aengebeên,
Waeronder Enoch voer naer boven, opgenomen
Om zijn godtvruchtigheit, den ſpiegel aller vroomen.
Het onkruit nam na hem op d' aerde d' overhant,
Waerom de weereltvloet, die duinen kent noch ſtrant,
Het menſchelijck geſlacht in grondelooze baren
Begroef, die Noahs huis in 't groot gevaerte ſpaeren,
En allerhande vee, bedeckt van 't houten dack,
Tot dat de zee verliep, hy d' offerhande ontſtack,
Wiens geur ten hemel ſteegh, die, door dien reuck bewogen,
Beloofde, by het merck van zijne regenboogen,
Het menſchdom nimmer weêr om ſtouten wrevelmoedt
Te domplen in een zee, en grondeloozen vloet;
Een klaer en vaſt bewijs, hoe d' offers Godt behaegen,
Als zoeners van zijn roede, afbidders van zijn plaegen.
De zes geboôn van Godt, by d' outheit der Hebreen
Geſterckt, en Adams zaet, en Noahs bloet gemeen,
Door 't zevenſte gebodt vermeerdert, met de ſchricken
Voor ſpijs van dieren, die in hunnen bloede ſticken,
Zijn blijcken van Godts dienſt, ter weerelt ingevoert,
Door een gehoorzaemheit, die niet verbodens roert.
D' aertsvader Abraham, op 't hemelſch openbaeren,
Verliet zijn vaderlant, en afgodiſte altaeren,
En dwaelde in ballingſchap naer 't rijck van Kanaân,
Waer blaeckte d' yver niet van dien godtvruchten man!
Hy boude altaeren op, den waeren Godt ter eere,
Vereerde 't prieſterdom met tienden, ſteef met leere
En voorbeelt zijn gezin, was vreedzaem tegens Loth,
Oock gaſtvry, en ontfing dry engelen van Godt,

't Zevenſte gebodt: niet een der Tien Geboden, maar het gebod *Geneſis* XVII, vs. 11 vermeld, en waarby de beſnijdenis wordt ingeſteld.
Schricken: hier voor „godsdienſtigen affchuw."
Niet verbodens voor „niets verbodens."

Verbadt miſdaedigen, en die hem fel benijdden,
En paſte, op Godts bevel, al 't manbaer te beſnijden.
Melchiſedech, gewijt in 's Hooghſten prieſterdom,
En Salems vorſt, gemoet den helt, die wederom
Na huis toogh, uit den ſlagh, ten trooſt van Loth, geſlaegen
Met koningen, verſtroit in hunne nederlaegen.
De prieſter ſcheen gedaelt, gelijck uit eene wolck.
Hy quam met weite en wijn verquicken 't moede volck
Van vader Abraham, en zegent deze altzamen,
Gelijck Gods offraer voeght, die d' eeuwen gaf te ramen
Wat prieſter namaels eens, zoo gaſtvry en getrou,
Melchiſedech op 't ſpoor van verre volgen zou,
En offren weite, en wijn, tot onderhout der zielen,
Die voor een' eedler dranck en voetſel nederknielen.
D' aertsvader Iſack, als een lam, op 't hout geleit
Ten offer, geeft een merck van zijn godtvruchtigheit,
Door onderdaenigheit aen Godt en zijnen vader,
In 't offren van zich zelf. uit dees godtvruchtige ader
Begaf hy zich op 't velt des avonts in gebeên,
Daer hem zijn bruit, van Godt hem toegeſchickt, verſcheen.
D' aertsvader Jakob vlughte, om 's broeders wrock te ſchuwen,
Vermijde in Kanaän, op 's vaders raet, te huwen
Aen eene afgodiſtin. hy boude voor en na
Altaeren op den bergh, en oock te Berſeba,
En Bethel, en begroef, tot een godtsdienſtigh teicken,
Geſmijde, en oorcieraet, en afgoôn onder eicken.
Hy rechte mercken op van ſteenen, Godt gewijt,
Betaelt de godtsbelofte, en tienden op zijn tijt.
Hoe dierbaer Joſef, van godtvruchtigheit gedreven,
Zijn zuiverheit waerdeerde, oock boven ſtaet en leven,
Toen Potifars gemael, bekoorlijck met haer tong
En ſchoonheit, naer de bloem van zijne jaeren dong,
Melt d' uitkomſt, waert doorgaens op heilige tooneelen,
Ten ſpiegel van de jeught, die kuiſche rol te ſpeelen,
Op dat men, langs dees baen, naer eer en kuiſcheit ſtreef',
En liever 't kleet dan lijf en ziel ten beſte geef'.
Maer 's helts godtvruchtigheit niet laeger ſchijnt te draeven
In 't broederlijck onthael, en eeren en begraeven
Des vaders, en zijn lijck, met ſtaetſien beweent,
Zoo verre in Kanäan, by Abrahams gebeent,
En zijner zoonen aſch, in 't naere graf gezoncken

506-510 Vergelijk hier de *Altaergeheimenisſen*, Deel IV, blz. 570.
515 Zie *Geneſis* XXIV: 63.
519 *Afgodiſtin:* min gewoon woord, doch volkomen wettig van vorm.
529,530 Deze regels lijden aan onduidelijkheid en dubbelzinnigheid. Volgends de ſyntaxis zoû het *d' uitkomst* wezen, die *waert* was, enz.; doch volgends een gezonde uitlegging ſchijnt men dit adj. op *Joſef* te moeten doen ſlaan. Immers wel een perſoon, maar geen uitkomst, kan gezegd worden een rol te ſpelen.

Te Hebron, naer de kunſt uit louter rots geloncken.
De Godtsdienſt, in den ſtaet der ſimpele natuur,
Uit kracht van haere wet, in wezen, en in duur,
By huisgezinnen, meer dan tweemael twaelef eeuwen,
Zagh eenen dienſt, aen al de ſtammen der Hebreeuwen
Gezworen, te gemoet, en hoopte op d' uur en tijt
Dat Jakob, door een wet van boven ingewijt,
Noch nader kennen zou den naem des ongezienen,
En hem met duizenden gehoorzaemen, en dienen.
De hemel had voorheen door zijn voorzienigheit
Dit laſtigh juck den hals van Moſes opgeleit,
Een telge uit Levijs ſtam, geleert in weetenſchappen,
Begaeft met dapperheit, gevlught in ballingſchappen,
Geſtreng in 't ongelijck te wreecken van Godts volck,
Der onderdruckten wijck, en toeverlaet, en tolck,
Aen prieſter Jethroos bloet door wettige echt verbonden,
En hoeder van zijn vee. toen dees op dorre gronden
In Midian, omtrent Godts bergh, die Horeb heet,
Zijn kudden, overal verſtroit, zoo lang en breet,
Bewaeckte, en gadeſloegh, zagh hy een boſch ontſteecken,
In ſchijn van lichten brant, en hoorde een Godtheit ſpreecken,
In 's Allerhooghſten naem, en eerde barevoets
De heiligheit der plaetſe, eerbiedigh, vol ootmoets,
Hier melde Godt zijn naem, verkoos hem uit den boſſe
Ten heilant, dat hy 't volck uit ſlaverny verloſſe,
Zijn laſt bezegele door kracht, en wonderdaên.
Dus rant hy Memfis hof en rijck met plaegen aen,
En viert ten leſte 't feeſt des paeſchlams, ſtrijckt de poſten
Ter zijde, om hoogh en laegh, met lamsbloet, den verloſten
Ten beſte, en ruckt naer 't meer, daer Godt hem zege ſchenckt,
En Faro, die hem volght, met al zijn heir verdrenckt,
Waerop al juichende met lofgezang en reien
De ſtammen Moſes keel, en Mirjams trom geleien.
Toen hy met al zijn heir om Sinaes berghtop lagh,
En 't volck geheilight had, borſt Godt den derden dagh
Met ſtorm en blixem uit, en donderde uit de wolcken,
En roock, en ſmoock, en vlam, in 't oor en oogh der volcken.
De gantſche Godtsbergh dreunt. al 't leger beeft en ſchrickt
Voor donderſlagh op ſlagh, daer 't vier in d' oogen blickt,
De hemelſche trompet haer klancken mengelt onder

558,559 *En hoorde een Godtheit ſpreecken, In 's Allerhooghſten naem:* wie V. kent en tevens 't Bybelverhaal, weet wat hy hier meent te zeggen; maar voor hem met wien noch 't een noch 't ander het geval is, kunnen de hier gebezigde woorden niet anders beteekenen dan dat een andere Godheid dan de Allerhoogſte, uit naam of in ſchijn van dezen, tegen Mozes geſproken had. V. had zich van alle kritiek kunnen vrijwaren, door eenvoudig en overeenkomſtig den text, te ſchrijven: *En hoorde een* Engel *ſpreecken.*

560 *Vol ootmoets:* deze regel gaat kreupel. De eerſte greep in *ootmoed* kan niet kort worden uitgeſproken.

De kraeckende kortou en 't weêrlicht van Godts donder;
Als Moſes op den bergh aen Arons zijde ſtont,
En met zijne ooren ving 't orakel uit Godts mont,
Het welck hun eenen Godt te dienen in wou ſcherpen;
Zich zelf geen heiloos beelt van afgoôn onderwerpen;
Het miſbruick van Godts naem leert mijden uit ontzagh;
Om zeven dagen eens Godt wijden eenen dagh;
Der oudren eer geenſins ontluiſtren, noch verkorten;
Uit toorne en dolle wraeck geen menſchenbloet te ſtorten;
Het wettigh bedde niet te ſchenden door een' gloet;
Geenſins ter ſluick te ſtaen naer iemants have en goet;
Niet valſchelijck met ſchijn van waerheit te ſtoffeeren;
Een anders eigendom noch huisvrou te begeeren.
O wet, in tafelen van ſteen door Godt geprent,
Zoo zinrijck, en voltoit, wat zult ghy, noit geſchent,
Geheel, en gaef, den tijt en d' eeuwigheit verduren,
Niet van een rijck alleen, of eene ſtadt, met muren
Beſloten, en bepaelt, een volck en burgery
Betoomen, regelen; gelijck van outs de dry
Wetgevers, binnen Sparte, en 't uitgeleert Athenen!
Lykurgus, Drakoos wet, en Solon zijn verdweenen,
De wetten van Karthage en Rome lang vergaen,
Verandert, en hervormt; maer Moſes wetten ſtaen.
Hoewel Jeruſalem veranderde van heeren,
En Aron zijnen ſtoel en tempel om zagh keeren,
Geketent, en vervoert, en endelijck verloſt;
De wet van Moſes ſtont, zoo pal gelijck een poſt,
Wel dertigh eeuwen lang, en volght de zon en wolcken,
By Chriſten, Jode, en Turck, gelijck een recht der volcken,
En fackel van nature, en geeft getuigenis
Dat zy door Moſes hant van Godt gegeven is,
En eerſt aen Jakobs bloet, zijn erf en eerſtgeboren,
Wien deze hantveſt was van eeuwigheit beſchoren,
Voor allen onbeſneên, op dat een volck alom
Een Godtheit eerde, een wet, altaer, en prieſterdom;
Terwijl d' afgodery en heilooze offerhanden,
Gelijck een helſche peſt, beſmetten alle landen,
Daer 't blinde Heidendom, bykans van ſtadt tot ſtadt,
Geſpliſt aen rotten, elck zijn' eigen afgodt had.
Al ſchijnt de zon op elck, hoewel de hemel regent,

581-590 Deze beknopte en hier zeer gelukkig te pas gebrachte opgave van den hoofdinhoud der Tien Geboden zoû nog beter aan haar oogmerk beäntwoorden, indien zy niet met blijkbare overhaasting geſchreven ware en V. een meer gelijken regel in het gebruik van het voorz. *te* ware gevolgd, dat wy nu eens aantreffen, dan weder misſen. Waarom niet, even als vs. 581 *te dienen*, vs. 582 *t'onderwerpen*, en vs. 583, in plaats van *leert mijden, te mijden*, vs. 584, in plaats van *eens Godt wijden, Godt te wijden*, vs. 585 *t' ontluiſtren*, wanneer alles in overeenſtemming zoû zijn met de vijf laatſte regels, die overal *te* hebben.

En daeut van lant tot lant, geen volcken zijn gezegent,
Van Godt, als Israël, met zulck een zuivre wet,
Waerby de beſte wet geleken, is beſmet
Met dwaelinge, of met inck van menſchenbloet geſchreven,
En, na 's wetgevers doot, niet lang in zwang gebleven:
Want wat uit menſchen ſpruit verbaſtert, en verrot:
Wat Godt bekrachtight, duurt in eeuwigheit, als Godt.
Dees wet, van Sinaes top ter berghſpitſe afgedondert,
En federt uitgebreit, begrijpt in zich zeshondert
Geboden en verboôn, met eenen dry en tien,
Gedeelt in dryderley; die op de Godtheit zien,
En Godtsdienſt, op 't gerecht, en op den ſtijl der zeden;
Een onverdraeghzaem juck, zoo lang het vleeſch de reden
Vermeeſtert, en verzwackt, en d' opperſte gena,
Door deze wet belooft, den menſch niet koom' te ſta,
Noch krancken reickt de hant, die met verlangen wachten,
En uitzien naer den helt, aen Abrahams geſlachten
Gezworen, toegezeght, geſpelt, en afgebeelt,
En daer heur dienſt op wijſt; terwijlze niemant heelt,
Noch heelen kan ter noot, maer toonende de wonden,
Meſſias binnen roept, die, uit Godts ſchoot gezonden,
Met balſſem van gena het kranckbedt trooſten zal,
En redden den gewonde uit noot en ongeval.
Zy leert een' encklen Godt en godlijck wezen eeren,
Alleen by zijnen naem ter noot de waerheit zweeren,
Hem volgen op zijn ſpoor en donderende ſtem,
Geene afgoôn noch hunn' ſleep gedoogen neffens hem,
Maer al 't afgodiſch bloet in zijn gebiet verdelgen;
Te planten 's hemels wil van ſtam in teere telgen;
D' orakeltent, waerin de Godtheit ſtraelt en woont,
Te ſpannen naer 't gezicht, op Horebs kruin getoont,
In voorhof afgedeelt, en 't heiligh, en aertsheiligh,
Voor volck, en prieſteren, en Arons voetzool veiligh,

626,627 *Zeshondert Geboden en verboôn, met eenen dry en tien:* namel, de 613 voorſchriften van den Talmud, verdeeld in 248 geboden en 365 verbodsbepalingen, welke cijfers door de Rabbijnen geächt werden in verhouding te ſtaan tot de 248 deelen van 't menſchelijk lichaam — naar den toenmaligen ſtand der anatomiſche wetenſchap — en met de 365 dagen van het jaar.

636-640 De zin is: „de wet geeft wel voorſchriften; maar bezit het middel niet, om den overtreders, die onder de zwaarte hunner ſchuld gebukt gingen, verlichting en verzoening te verſchaffen. Hiertoe wijst zy op Kristus, die hun ſchuldvergiffenis doet erlangen." Men herinnere zich hierby de fraaie regels van Santolius:

Inſcripta ſaxo lex vetus
Praecepta, non vires dabat;
Inſcripta cordi lex nova
Quidquid iubet dat exſequi.

welke ik voor vele jaren aldus vertaalde:

Gaf de oude wet, gegrift op ſteen,
Geen krachten, maar 't bevel alleen,
De nieuwe wet, in 't hart geſchreven,
Heeft, by bevelen, kracht gegeven.

Den onbeſneên verboôn. de voorhang ſcheide ſtraf
Het allerheilighſt koor van 't heiligh midden af,
Voorzien met reuckaltaer, en toondiſch, en de lichten
Des gouden kandelaers, die 's prieſters dienſten ſtichten.
In 't allerheilighſt ſtont het gulden wieroockvat,
De bontkiſt, geſtoffeert met godtgewijden ſchat,
En heilighdom, de wet van ſteen, en Arons roede,
Den emer met den daeu, die hongerigen voedde.
't Gehemelt van Godts kiſt, als een genadetroon,
Waerop het goddelijcke orakel zat ten toon,
Wert overſchaduwt van de ſchacht der Cherubijnen;
Terwijl d' aertsprieſters, eens in 't jaer, voor Godt verſchijnen,
Na datze zich en 't volck eerſt heilighden door bloet
Van vee, geſlaght ten zoen van Godt, die hun gemoet
Met glans in 't borſtgeſteente, en antwoort op hun vraegen,
Ten dienſt der overſten en koningen, om plaegen
Te keeren van den hals, in tijt van druck en noot;
Of 't lant te zegenen uit 's hemels rijcken ſchoot.
De prieſters legeren, met eenen de Levijten,
Rontom het heilighdom, en dicht om Godts tapijten,
Een ieder om zijn ampt en offers te bekleên,
Ter eere van Godts naem, ten zoen van 't algemeen,
Of elck byzonder lidt, door 't ſlaghten van de ſtieren,
En os, en koey, en ram, en ſchaep, in outervieren
Verſlonden, of van 't vier der lucht tot aſch gezengt.
Hier worden wijn en bloet en olien geplengt.
Zy ſprengen tent, altaer, en bock, en volck met aſſchen,
En bloet. onzuivren gaen gezuivert, en gewaſſchen
Met water, naer hun tent. men offert geite, en duif,
En wierroock, mirre, en zout, en meel, en gerf, en druif.
De prieſters nacht noch dagh in hunnen plicht ontbreecken,
Om 't eeuwigh vier te voên, en vlammen aen te queecken.
Men viert de feeſten, net gemerckt by zon en maen.
Het zevenjaerigh feeſt heet ſchuldenaers ontſlaen,
En ſlave en arme velt en graen ten beſte ſchencken.
Men magh het wettigh recht des prieſterdoms niet krencken
In eerſteling, noch tiende, en 't geen hun eigen is,
Maer offren naar den eiſch de gaven aen Godts diſch.
De zallefolie wort op 's prieſters hooft gegoten,
Den koningen gewijt, en voor hun opgeſloten,
De rechterſtoel geſtelt, waer voor de moedtwil beeft,
En wat 's aertsprieſters mont en uitſpraeck wederſtreeft.
De Godtsdienſt der Hebreen ontbeert noch blijck, noch mercken,
Om een godtsdienſtigh hart t' ontvoncken, en te ſtercken.

664 *Die hun gemoet* voor „die hen te gemoet komt."

Men vint, van ſtap tot ſtap, het ſpoor gedruckt alom
Van Godt, en Godts geſlacht en lot en eigendom,
Door engelen geleit, gehanthaeft, en verdadight,
Met zege en wonderen getrooſt, en begenadight;
't Zy Arons roede bloey', de ſteenrots water geef',
De kopre ſlang genees', het heir der vorſten ſneef',
De ſtroomende Jordaen, met opgeſcheurde kolcken,
De bontkiſt doortoght gunn', Godts zwaert de zeven volcken
In Kanaän verraſſ', waerop bazuingeſchal
't Gevloeckte Jericho, met toornen, poorte, en wal,
Ter aerde ploft, na dat de bontkiſt, dry paer dagen,
Met ſtaetſi en gebeên ten toon is omgedragen.
De hemel ſtraft en helpt zijn volck in 't rechterſdom.
De bontkiſt wort burin van Dagon, doof en ſtom,
En wederom uit ſchrick van zelf te rugh gezonden.
Zy dwaelt vaſt ongeruſt, en wiſſelt huis en gronden,
Gelijck een pellegrim, beſchaduwt van tapijt,
En wacht op Salomon, die haer den tempel wijdt,
Met ſtaetſi heenevoert ten bergh op, daer de ſchaeren
En ſtammen van het rijck, wel drymael 's jaers, vergaêren;
Daer hemelſch vier om laegh het offervee verteert,
En Godt in eene wolck den tempel zelf ſtoffeert
Met glans en majeſteit, beſtemmende de bede
Des zoons, die 's vaders ſtoel bezit in vollen vrede,
In zulck een heerlijckheit, dat noit d' alziende zon
Een' koning zagh, zoo wijs en rijck als Salomon,
En zelf de koningin der Mooren haeren drempel
Verliet, om Jakobs Godt t' aenbidden in dien tempel,
Na zeven jaer volbout, ter eere van Godts naem,
En rijcker in haer oogh dan d' uitgeſpreide faem.
Men telt, na Salomon, een ry van duizent jaeren,
Dat Abrahams geſlacht, op ongelijcke baeren
Van afval, ſcheuring, krijgh, en ondergang van ſtadt
En tempel, wiert gefolt; het volck te Babel zat
Gevangen aen d' Eufraet, en wederom ontſlagen;
Jeruſalem herbout, en onderdruckt by vlaegen;
De heerſchappy by beurt verandert van gelaet,
In koningsdom, en vorſt, en prieſterlijcken ſtaet,
Tot dat de Roomſche maght, allengs in top geklommen,
Den ſtaf van Juda neemt, den keur der prieſterdommen
Van Aron ſteurt en krenckt, 't gewijde niet verſchoont,
En binnen Rome in 't endt Herodes koning kroont;
Een ſchijnbaer teken, uit 's aertsvaders mont genomen,
Dat 's volcks verloſſer nu eens moſt te voorſchijn komen,

737 *Een ſchijnbaer teken, uit 's aertsvaders mont genomen*: zinſpeling op Jakobs woorden, *Geneſis* LXIX: 10.

Waernaer zoo menige eeu beſneên en onbeſneên
Verlangden overal met zuchten, en gebeên,
Om, onder eene wet, geruſt den ongezienen
T' aenbidden, offeren, en heilighlijck te dienen.
De wijze Daniël, die by Hezechiël
Zoo heiligh wort geſchat, Meſſias toekomſt wel
Kon ſpellen, uit den mont van Gabriél, gezonden
Daer Juda, by d' Eufraet, geboeit lagh en gebonden.
Hy telt vijfhondert jaer min tien met zijne ſtem,
Dat, na 'et herbouwen van 't verwoeſt Jeruſalem,
Meſſias, de beloofde, in 't leven moſt verſchijnen:
Gelijck Nehumias, de meeſter der Rabbijnen,
Omtrent een halleve eeu, eer Chriſtus oit verſcheen,
Dit ſloot uit Daniël, ten dienſt van zijn Hebreen.
Hiermede ſtemt de ſteen, die, van den bergh aen 't glyen,
Nebukadnezars beelt, de vier hooftheerſchappyen,
Verpletten zou tot ſtof, 't welck, zoo men Gerſon leeſt,
Meſſias rijck beduit, dat, wijdt en zijt gevreeſt,
Met kracht de ſluierkroon van Rome zou verpletten,
En brengen onder 't juck van Chriſtus en zijn wetten,
Waermede zelf de mont der wetgeleerden ſtemt.
Joſefus pen, geenſins van Chriſtus tijt vervremt,
En die Jeruſalem met zwaerden om zagh ploegen,
De ſpreucken des profeets, die op dees neêrlaegh ſloegen,
Ontvoude op zijnen tijt, waerby het ſchijnbaer bleeck
Dat Chriſtus toekomſt hielt de voorgeſpelde ſtreeck.
De tweede tempel oock, in 't oogh van Malachias,
Die Salomons gebou ontluiſtert, haelt Meſſias,
Den lang verwachten in door 's hemels afgezant,
Die hem de heirſtraet baent: maer d' eerſte tempel ſpant
De kroon in heerlijckheit, in elcks uitwendige oogen;
Want Salomons geſticht was in den top voltogen:
Zoo moet de majeſteit des tweeden tempels ſlaen
Op Godts genaverbont, dat eeuwigh vaſt zal ſtaen,
En Godt Meſſias zelf betreden Arons drempels,
Gedurende den tijt en ſtant des tweeden tempels.
Oock bleeck het uit de faem, die, wijt en zijt geſpreit,
In Davids rijck, en daer zijn grens geburen ſcheit,

743 *Daniel—Hezechiel:* min gelukkig rijm.
743-749 Zie *Daniël* VIII.
750 *Nehumias:* lees: *Nehemias* of *Nehemyah.* Voor de hier gebezigde ſpelling beſtaat geen grond in 't Hebr.
755 *Gerſon:* een godgeleerde, die in 1363 in Champagne geboren werd en in 1429 overleed, na zich door zijn ſchriften een grooten roem te hebben verworven.
760,761 *Joſefus pen.... die,* enz.: 't is zeker wat heel ſterk, dat een *pen* Jeruzalem *zag* omploegen; doch *Joſefus pen* ſtaat hier voor „Jozefus" zelven.
763 *Schijnbaer* voor „blijkbaar, duidelijk," als meermalen.
770 *In den top voltogen:* anders ſchrijft V. *in top voltogen,* zonder lidw., dat er hier vermoedelijk om 't metrum is bygevoegd.

Hoe al de weerelt wachte op d' aenkomſt van den grooten
Verloſſer, toeverlaet van 's hemels bontgenooten.
D' een nam Herodes, of een hooft van Gaulon voor
Meſſias. Titus en zijn vader raeckten door
Voorſpellinge op de tong, in Syrien, en ooſten,
Dat zy 't Hebreeuſch geſlacht ten leſte zouden trooſten,
In zijn verdruckingen; Judea eenen helt
Uitleveren, wiens ſtaf al 't weereltlijck gewelt
Zou toomen, als Suetoon, en Tacitus ons melden,
Waerop de bladen ſlaen, die Godts orakels ſpelden.
Uit al dit mompelen en giſſen ondereen
Rees oproer voor en na, in Davids rijck en ſteên.
Elizabeth, gehuwt aen prieſter Zacharias,
Ging zwanger van een vrucht, den voorbo van Meſſias,
In haeren ouderdom, als engel Gabriël,
Gezant uit 's hemels troon, in d' onbeſmette cel
Van Davids dochter daelde, en, op zijn groete en reden,
De Godtheit, eene kracht, een vaegh, een vier, beneden
Afſtraelende uit de lucht, met glans en majeſteit
De kuiſche Maeght, Godts bruit, in haere ootmoedigheit
En onderdaenigheit, omhelſde, en kuſte, en eerde,
Zich mengde met haer bloet: en zy, die Godt begeerde
T' ontfangen in haer harte, ontfing ['t was noit gehoort,]
Nu Godt Emanuël, en droegh 't alſcheppend Woort,
Meſſias, onder 't hart, en, van de Godtheit zwanger,
Bezweeck van ſchrick, en hoope, en ſchaemroot kon niet langer
Verbergen haer geluck, maer borſt in 's Hooghſten lof
Met al haer krachten uit; terwijl d' aertsengel 't hof
Des hoogen hemels koos, van waer hy was geſtegen.
Zy gaet Elizabeth, haer nicht, op dezen zegen
Bezoecken, daer de vrucht, de voorglans van Godts zoon,
In 's moeders lichaem juicht; dewijl hy Jeſſes kroon
Alreede heerſchen ziet in dezen ongeboren,
Op 's grootvaêrs ſtoel, in 't rijck, van boven hem beſchoren,
En dat, van eeu noch grens beſloten, noch bepaelt,
Zich uitbreit, wijder dan de levende adem haelt.
Auguſtus in triomf had d' oorloghspoort geſloten,
En ſchatte al 't Roomſche volck, en Jakobs wetgenooten,
Als Joſef, Davids zoon, in Davids veeſtal quam,
Het arme Bethlehem, om onder zijnen ſtam
Zich met de zwangre maeght, Godts bruit, te laeten ſchatten.

770 *Herodes:* de omſtandigheid, dat hy aan 't rijk kwam toen de tijd der vervulling aanbrak, deed hem door ſommigen voor den beloofden Meſſias houden.
Een hooft van Gaulon: „Judas de Gauloniter, die zich kantte tegen de algemeene beſchrijving, door Augustus gelast (en waarvan LUKAS gewaagt II: 1), en een groot oproer verwekte.
788 *Voor en na:* „voortdurend."

Het kleen begrijp der ſtede, onmaghtigh te bevatten
Den grooten drang des volcks, zent d' ondertrouden voort,
Van deur tot deur, en wijſtze een herbergh, by de poort,
Een donckere ſpelonck, een veeſtal aen de veſte,
Daer 't volck krioelt en woelt. hier ruſt de maeght ten leſte,
En baert des middernachts haer eerſte alwaerde vrucht.
Gelijck de morgendaeu, uit koele en verſche lucht,
Op roozegaerden valt, om roozen te verquicken,
Die, 's daeghs van dorſt verſmacht, in zonne en hitte ſticken,
Zoo liefelijck ontvloeit den maeghdelijcken ſchoot,
Die blancke lelibloem, oock zonder laſt en noot
Te voelen, Godt en menſch, een zaet, en twee naturen
Aen een verknocht, een kint, waerop de laege muren
Van 't ongeachte vleck, het nedrigh Bethlehem,
Zich heffende uit het ſtof, de ſtadt Jeruſalem,
Godts outer, en den ſtoel der koningen, verdooven;
Hoe arm het in een kribbe en veeſtal leght verſchoven,
Gewonden in den doeck; terwijl de lucht, vol geeſt
En engelen, by nacht, op Godts geboortefeeſt
Vergadert, daerze lof den Allerhooghſten zingen,
Waerop de herderswacht en kudde en weide ſpringen
Uit haeren eerſten ſlaep, verheught en blijde, om dat
De vreught ter weerelt quam in Davids armſte ſtadt.
Voor 't ſcheppen van de hooge en hemelſche gewelven,
Vol engelen, was Godt alleen en ſtil zich zelven
Bekent, en zat geruſt, vervullende den ring
Van zijne oneindigheit, in een beſpiegeling
Van zich en zijn nature, in 't diepe licht verborgen,
Dat geene beurten kent, noch avontſtont, noch morgen:
Maer toen hy uit een Niet, op 't eeuwige beſluit,
De weerelt voortbroght, ging de noit verſcheenen uit,
Om zich den ſchepſelen, als zichtbaer, te vertoonen,
In zijne majeſteit, voor alle hemeltroonen,
En maght, en heerſchappy, gebogen onder hem,
Eerbiedigh toegejuicht, met een gemeene ſtem
Van duizentduizenden, zoo hoogh in top getogen,
Door danckbaerheit, om dat zy Godt aenſchouwen mogen.
Dus was het ſcheppen dan Godts uitgang d' eerſte reis;
Gelijck een weereltvorſt zich buiten zijn palais
In 't openbaer vertoont aen allerley geſlachten,
En volcken, die voor 't hof op zijnen uitgang wachten,
Ter aerde ſtorten, en op 't aenzicht vallen neêr,
Zoo dra hy zich vertoont, begroet met prijs en eer.
De tweedemael ging Godt, gelijck uit 's hemels zaelen,
Toen hy d' aertsvaders ſprack, of zelf, of quam beſtraelen
Door openbaeringen, en droomen, en gezicht,

En heilige engelen, en voorſchreef hunnen plicht
In tafels van de wet, met zijne hant geſchreven,
En boven uit den top van Sina hun gegeven,
Geſterckt met wonderen, en ſpraeckgeluit, en vlam.
Hy openbaerde zich in 't voorſtaen van dien ſtam,
Uit alle ſtammen tot Godts prieſterdom gekoren,
Als zijnen eenigen en eerſt- en outſtgeboren,
Met majeſteit omtrent de heilkiſt van 't verbont,
Genadighlijck ge-eert, daer Godts onfaelbre mont
Zoo lang orakels ſprack, en antwoorde op de vraegen
Van zijne aertſprieſteren, die voor hem nederlaegen.
Maer nu de derdemael quam Godt uit zijnen troon
Te voorſchijn in zijn bloet, den menſchgeworden Zoon,
Toen Godt de Zoon, wiens lof alle eeuwigheit verdure,
Het lichaem aenſchoot, en zich zelf met ons nature
Door eenen bant, zoo ras de Geeſt der Godtheit wrocht
In 't lichaem van de maeght, dat zuiver vat, verknocht;
Een ongehoort verbant van niemants brein begrepen,
Van geen vernuft gevat, hoe kloeck, hoe ſcherp geſlepen.
Schoon Ebions ſcholier, Socinus dit beſchimpt,
De heerlijckheit van Godt den Zoon bepaelt, en krimpt,
Gelijck een' menſch, ontbloot van Godts oneindigh wezen,
De zellefſtandigheit der Godtheit, noit volprezen:
Dewijl hy hem nochtans met godlijcke eer vereert;
Zoo wort door d' eer des Zoons de Vader geſchoffeert
En Jeſus by gevolgh ten afgodt trots en ſtouter
Verheven hooger dan voorheene oit Heidenſch outer
Verheven wert: want lijdt de Godtheit nimmermeer
Dat iet beneffens haer de hooghſte en opperſte eer
En prijs ontfang', zoo wort met recht geenſins geleden
Dat Chriſtus, als een Godt, alom werde aengebeden.
Maer d' eer komt Godt den Zoon, als een onfcheibaer lot
Van dien oneindigen eenwezigen, met Godt
Den Vader, en den Geeſt, eenzelve wezen t' zaemen,
En onderſcheên in dry, betekent door dry naemen.
De Joodſche Filo bout de Dryheit op dien gront.
De groote Maimon ſpreeckt met hem uit eenen mont.

883-894 V. wil zeggen: „Socinus wederſpreekt zich, door, aan de eene zijde, den Zoon de zelfſtandigheid der Godheid te ontzeggen en Hem, aan de andere zijde, goddelijke eer toe te kennen; — want zoo Jezus Gods natuur niet deelachtig is, is het afgodery, Hem te aanbidden."

890 *Filo:* Filo van Alexandriën was een Jood van hoogepriesterlijken geſlachte, die onder Tiberius geboren werd en vele geleerde werken ſchreef.

900 *Maimon:* eigentlijk „Mozes Ben Maimon of Maimonides" geheeten, was een Joodsch geleerde van Kordua, die in de twaalfde eeuw leefde, zich, door een aantal werken, inzonderheid over den Talmud, onſterflijken roem verwierf, en die de 13 geloofsartikelen opſtelde, welke nog heden ten dage by het Jodendom worden aangenomen. Wy hebben vroeger, (Deel III, blz. 176) gezien, dat Dionys Voſſius zijn werk *de idololatria* uitgaf.

Zy ſtellen een' die kent, gekent wort, en de kennis;
Waerin hen Albo volght, en natreet, zonder ſchennis.
Zy geven Godt den Zoon den titel van Gods Woort,
Daer Godt het al door ſchiep, en dat van geen geboort,
Gelijck de Vader, weet, die niet dit Woort quam teelen
Naer menſchelijcken ſtijl. zoo veel Rabbijnen ſcheelen
In Chriſtus Godtheit, noch Meſſias titel niet.
Dit is d' aertsengel, Godts gezant, die wijt gebiet,
Verloſſer, Bethels Godt, aen Amrams zoon verſcheenen,
Uit eene doorne haegh; een engel, die voorheenen
Hen uit Egypten leidde, en met zijn aengezicht
Voorheentrock; die genaeckt het heilige geſticht
Des tempels. vraegh 't vernuft der ſchranderſte Kabaelen:
Zy onderſcheiden Godt in dry doorluchte ſtraelen,
Den Vader, en den Zoon, of 't Woort, en oock den Geeſt.
Zy zien de mooghlijckheit dat Godt zich op de leeſt
Des menſchdoms paſſe, en zich met ons natuur bekleede.
De Talmud eigent hem Godts hooghſten titel mede,
Den naem, by geen Hebreen te noemen onverſchoont;
En ziet den tijt, die Godt met zijnen vinger toont.
Hoe kan d' erfvyant der Dry-eenigheit met reden
Dan drijven dat dit punt der Dryheit den beſneden
Ten aenſtoot dient, en van Meſſias kroon vervremt;

901 *En de kennis:* hier ontbreekt een w.w., als b. v. *is, heeft, bezit.* Intuſſchen moeten wy op dezen regel aanmerken, dat wel Maimonides, in de inleiding tot zijn beroemd werk van de Joodſche Wet, God beſchouwt als het wezen, dat het kennen, het gekende en de kennis in zich vereenigt; maar daarmede kwam Filoos leer in geenen deele overeen.

902 *Albo:* Jozef Albo leefde in de vijftiende eeuw. Hy was geboortig van Soria in oud-Kastiliën en hoofd van de Joodſche gemeente in Montreal. Hy nam deel aan de Theologiſche debatten, die van 7 Febr. 1413 tot 12 Nov. 1414 te Tortoza, in het paleis van Paus Benediktus en in diens tegenwoordigheid gehouden werden, en die niet minder dan 69 zittingen innamen. Geen wonder, dat het, by die debatten, waarin de leerſtellingen van het Kristendom en het Jodendom over en weder aangerand en verdedigd werden, vrij heftig toeging. Albo was een der twee geleerden, die ſtandvastig het hoofd boden aan de ſchimpredenen en aantijgingen, met welke de Kristen geestelijken de Joodſche leerſtellingen overlaadden; terwijl de veertien anderen, waarſchijnlijk voor de leus en om vervolging te ontwijken, toegaven en hun geloof verzaakten. Hy daar-en-tegen ſchreef een apologie van den Joodſchen Godsdienst, onder den tytel van „Gronden des Geloofs." Offchoon hy daarin nu wel is waar *drie* grondſtellingen aanneemt, waarop het geloof ſteunt, t. w. het geloof aan Gods beſtaan, aan de goddelijkheid der Openbaring en dat aan de vergelding, kan hy daarom geenszins geächt worden een volgeling van Filo of van Maimonides geweest te zijn. Vooreerst toch komt hun drieëenig begrip van God met zijn drievuldigheid in 't geloof niet overeen, en ten anderen is hy juist bekend als een der krachtigſte beſtrijders van Maimonides, wiens 13 geloofsartikelen hy tracht omver te werpen, vooral wegens het geloof aan een Meſſias, 't welk hy niet als een fundamenteel punt van den Godsdienst wil hebben aangemerkt. Het pleit ten deze niet voor Vondels voorzichtigheid, dat hy drie Joodſche godgeleerden, wier meeningen zeer wijd uit elkander liepen, aldus ſtout weg nevens elkander ſtelt om zijn leer te helpen ſchragen, waartoe geen van drieën zich ongetwijfeld zoû hebben geleend, daar toch hun leven en ſtreven voornamelijk daarheen gericht was om hun geloofsgenooten tegen overgang tot het Kristendom te wapenen.

913 *Kabaelen* voor „kabbalistiſche ſchrijvers." *Kabbala* is van 't Hebr. *kibbel*, dat zoo veel wil zeggen als: „hy heeft onderwezen," en waarvan ons *kibbelen* herkomſtig ſchijnt. De *kabbala* werd onderſcheiden in theoretiſche en praktiſche: de eerſte legde zich toe op kritisch onderzoek: de laatſte ſpoorde de verborgen natuurkrachten op, en bediende zich van myſtieke ſpreuken en getallen, van talismans, enz. om wonderen voort te brengen. De kabbala bloeide ten tijde van de komst van Kristus, wiens wonderen door de ongeloovigen aan zijn kennis daarin werden toegeſchreven. Ook onder de eerste Kristenen werd van de kabbala veel werks gemaakt.

913 *D' erfvyant der Dry-eenigheit:* 't zij Arius, 't zij ieder in 't algemeen, die de Drieëenheid betwist.

Naerdien de Kabaliſt, en Talmud dit beſteınt,
En menigh grijs Rabbijn, die, blijde op Davids zangen,
Meſſias tegengaen, op 's Vaders troon ontfangen,
Aenbidden, eeren, en hem offeren, terwijl
De jongſte Joden ſtout veraerden van dien ſtijl:
Gelijck d' erfvyanden der Godtheit van Godts Zoone,
Verbaſtert van den ſtijl der vadren, met dees kroone
Van doornen, Chriſtus noch verdrucken, en zijn licht,
Om dat natuur en reên voor dees geheimnis zwicht.
Wie door zijn reden dit geloofspunt wil beſeffen,
Dat niet met reden ſtrijt, maer hooger ſtaet te treffen
Dan menſchelijck vernuft en reden ſchieten kan,
Die overſchrijt verwaent en reuckeloos den ban,
En merckpael, hem geſtelt by Godt, die ons van boven
Zijn waerheit openbaerde, op datwe haer gelooven,
Gelijckze op den pilaer der waerheit, zijne kerck,
Gehouwen, eeu op eeu, den afgront valt te ſterck.
Ferneel uit Plato ſtelt, door 't helder licht van reden,
In een', die 't al regeert, dry eveneeuwigheden,
Het goet, 't verſtant, en oock de ziel van 's weerelts kloot.
By 't goet verſtaet hy Godt, den Vader, die dit groot
Gebou van hemel, aerde, en zee, en alles ſtichte,
Eenvoudigh, onbeweeght, en, boven al 't verlichte
Verſtant gerekent, rijck in alles, overvloeit
Van goedertierenheit. 't verſtant, dat eeuwigh bloeit,
Ontſpringt oirſpronckelijck van dezen goeden vader;
Gelijck een glansrijck licht, uit aller glanſſen ader,
De zonne, en dit verſtant is een verſtandigheit,
Die, goddelijck van aert, met reden wort gezeit
De beſte Zoon te zijn van 't beſte goet des Grooten.
De Ziel der weerelt, uit 't verſtant van 't goet gevloten,
Gelijck een ſtrael van 't licht, ſtraelt ſterck met haeren ſtrael
Door alles, onderhout, en zielt het altemael.
Genade, ô Godt, genade, indien wy uwen zetel,
Den troon der Godtheit, der Dry-eenigheit, vermetel
Genaecken durven in dat ongenaeckbre licht;
Het menſchgeworden Woort, Emanuël, te dicht
Beſpiegelen; te diep uwe aertsgeheimeniſſen

941 *Ferneel:* Jean Fernel (Johannes Fernelius) was geneesheer van Koning Hendrik II van Frankrijk. Reeds bejaard zijnde, legde hy zich op de letterkunde toe, en verwierf, vooral als uitlegger van Plato en Cicero, grooten lof.

942 *Eveneeuwigheden:* 't woord moge zuiver van vorm zijn, om zijn welluidendheid behoeft het niet te worden aangeprezen.

957-964 Er is eenige overeenkomst tusſchen deze plaats en de bede, die in den aanhef van BILDERDIJKS *Ondergang der Eerſte wareld* voorkomt. Ik geloof echter niet, dat men hier aan eenige navolging te denken heeft. De aart van het onderwerp kon zoo goed by den lateren als by den vroegeren ſchrijver hier een behoefte van verootmoediging en verontſchuldiging doen gevoelen, zonder dat Bilderdijk daartoe door het voorbeeld zijns voorgangers behoefde te zijn opgewekt.

Grondeeren, daer al 't brein der wijſten in kan miſſen.
Wie zulck een zee doorwaet verzinckt tot over 't hooft.
Hy is gezalight die dit aenbidt, en gelooft.
Men deelt al wat'er is rechtmatigh in twee leden,
In ongeſchapenheit, en in geſchapenheden.
De ſchepper is alleen eene ongeſchapenheit.
Ontkleet nu Zoon en Geeſt van deze Majeſteit;
Zoo zijnze geenſins Godt, maer bloote ſchepſelingen,
Die wezen, en natuur van Godt te leen ontfingen;
Zoo werdenwe in den naem der ſchepſelen gewijt,
Gewaſſchen op de vont: maer dit beſluit beſtrijt
Alle onbeſmette blaên, die Zoon, en Geeſt te gader
Bekleên met d' eigenſchap, en eer van Godt den Vader.
De dwaelinge in het punt der Godtheit is gewoon
Haer kracht te ſcheppen uit den naem of 't woort perſoon,
De kerck te laſteren, als een die Godt durf deelen,
Een rechtuitſtrijdigheit, en weêrſpraeck bekrackeelen;
Zoo menighmael zy dry in 't eenigh wezen ſtelt,
En dry perſoonen in een Godtheit noemt en telt.
Het onbeſleepen brein verbijſtert, weet niet beter
Of dry perſoonen zijn, als Jakob, Jan, en Peter,
Oock dry geſcheidenheên, en volght Fotinus vaen,
Of d' Ariaenſche vlagh, al lang aen 't ondergaen.
Wie dit verſtroien ziet van Chriſtus kerck en leden,
Op 's blinden leitsmans ſpoor verbijſtert, zonder reden,
Schept luſt om elck door 't licht, dat uit Godts boeckſtaef ſtraelt,
Te toonen hoe 't verſtant miſleit wort, en verdwaelt.
't Woort wezen wijſt op Godts natuur, die dry perſoonen
Gemeen is. 't woort perſoon wil, naer 't gebruick, betoonen
Een zellefſtandigheit van redelijcken aert,
Die eigen is aen een byzonder. nu verklaert
Het licht van reden hoe ons oordeel en gedachten
De dry perſoonen in de Godtheit anders achten
Dan in dry menſchen, als men elcks natuur beduit.
Het wezen van den menſch is eng bepaelt, en ſluit
Zich in zijn' kleenen ring, niet wijder uit te breiden:
En hierom is de menſch alleen niet onderſcheiden
Van andre menſchen door zijne eigenſchappen: maer

963 *Schepſelingen* voor *ſchepſels*, als meermalen.
971 *In den naem der ſchepſelen:* neen: „in den naam *van* ſchepſelen."
977,978 *Een die Godt durf deelen*, enz.: verſta: „een, die zich verſtout, God te deelen, en te ſtrijden voor (te *bekrackeelen*) iets dat met zich zelf in volkomen ſtrijd is, dat zich zelf weêrſpreekt."
978 *Rechtuiſtrijdigheit* voor „iets dat vlak tegen de rede ſtrijdt."
983 *Fotinus vaen:* Fotinus, Biſchop van Sirmiën, leefde in de vierde eeuw en werd vervolgd wegens zijn gevoelen aangaande het wezen des Zaligmakers.
984 *d'Ariaenſche vlagh, al lang aen 't ondergaen:* wat zoû V. opzien, indien hy eens weder op de waereld komen kon.

Deze eigenſchappen zijn oock van elckandre klaer
En in der daet gedeelt. hoewel in dry genooten,
Jan, Jakob, Peter, een natuur is ingegoten,
Hun dry gemeen, noch zijn 't dry menſchen in der daet,
Oock zelf ten opzicht van natuur en 's menſchdoms ſtaet:
Want mits geen vader al zijn wezen me kan deelen
Aen d' afkomſt, maer alleen wat zaets, bequaem tot teelen;
Zoo moet het volgen dat geen zoon van dezen ſtam
De zelleve natuur des vaders naer zich nam,
Maer ſlechts een diergelijcke uit d' andere is geſproten.
Des menſchen wezen, dus bepaelt, en afgeſloten,
Is dan geen zelve in veel perſoonen, met geen' ſchijn;
Dies Peter, Jakob, Jan dry enckle menſchen zijn:
Maer anders is 't met Gods nature, waerdigh t' eeren;
Want in dit wezen, dat geen wijze oit kon grondeeren,
Eenvoudigh, onbepaelt, en eeuwigh, daer ſtaen al
De dry perſoonen, ſchoon zy dry zijn in getal,
Op 't eenigh wezen vaſt, met elcks byzonderheden,
Die onmedeelbaer zijn, en waerlijck onderſcheeden:
En hierom telt men geen dry Goden, een' voor een,
Gelijck dry menſchen in Jan, Jakob, Peter; neen:
Naerdien Godts Zoon niet is geteelt van Godt, den Vader,
En Godt de heilige Geeſt niet ſtraelt van twee te gader,
Den Vader, en den Zoon, door 't ſnijden van 't geheel
In zijn dry ſtucken, waer van elck perſoon een deel
Of derde deel geniet: noch oock door af te vloeien;
Gelijck in aenteelt, daer al 't menſchdom by blijft groeien;
Noch door voortbrengen, als d' afzetſels van een roos;
Maer door een wondere, onuitſpreeckelijcke, altoos
Verborge, en eeuwige medeelinge, in het wercken
Van 't loutre wezen, daer geen verziende in kan mercken
Den oirſprong, midden, noch het eindt. dus blijft het wis
Dat hier niets anders dan een zelve wezen is
Des teelers, en van 't geteelde, en voortgekomen.
Wie dit begrijpt zal voor het woort perſoon niet ſchroomen.
Behalve 't woort perſoon dient noch een tweede ſteen
Van aenſtoot uit den wegh genomen, eer wy treên
In 't heiligh perck, om Godts Dry-eenigheit te ſtercken.
Geen, die verſtant gebruickt, kan Godts inwendigh wercken
Ontkennen, naerdemael een wezen, daer geen endt
Van wijſheit, goetheit, maght, en kracht in wort gekent,
Niet werckeloos in zich van eeuwigheit kan duren:
Want wie dit lochent ſcheit de vorm van haer naturen.

1038 *Wie dit begrijpt:* ik twijfel, of het voor hen, die 't vroeger niet begrepen, door de verklaring van V. veel begrijpelijker geworden is.

Dat is onmogelijck. ſchoon vier geen waslicht ſmelt,
Noch iet van buiten, daer 't op arbeit met gewelt:
Het gloeit nochtans in zich al even ſterck van binnen.
Bedenck nu uit uw kracht, met opgeſpanne zinnen,
Hoe 't eeuwigh, krachtigh, en almaghtigh, en alwijs,
En eenigh wezen van de Godtheit, rijck van prijs,
Nootzaeckelijck in zich noit zonder werck kon wezen,
En hoe in Godt niets is, dat na quam opgerezen:
Want d' eigenſchappen in Godts wezen, noit volroemt,
En die men hierom recht zijne eigenſchappen noemt,
Zijn een, en 't zelve, die van 't wezen niet verſchillen,
Noch in zelfkennis, noch in wijſheit, maght, en willen;
Al form, al louter Godt. ô ingloet, ons te ſterck!
Hoe uit men dit? Godt zelf is Godts inwendigh werck.
Dit werck, en wezen zijn al teffens. hoe men 't nader
Bedencken wil, hier is geen vroeger, nochte ſpader.
„Al wat in Godt is heeft eene eveneeuwigheit.
„Geen oogenblick Godts werck van 't eeuwigh wezen ſcheit:
„Hoewel ons zwack begrijp dat voorſtelt, als in orden,
„En 't een na 'et andere moet uitgeſproken worden:
„Want 's menſchen overlegh eiſcht tijt om voort te gaen.
„Godts werckzaem wezen heeft noit werckeloos beſtaen.
Dat levendigh verſtant ſtont eeuwigh ingetogen,
En ingeſpannen, om met alle zijn vermogen
Zich zelf en zijnen aert t' aenſchouwen, in den ring
Der Godtheit, onbeweeght in dees beſpiegeling.
Dat enckel eenigh, Godt, in zich alom geprezen,
Beſpiegelde geruſt zich zelven in zijn wezen,
Van eeuwigheit, en broght in dees beſpiegling 't Woort,
Een beelt, hem zelf gelijck in glans, inwendigh voort,
En dat nootwendigh Godt, zijn' Vader, moſt gelijcken.
Geen ſpieglaer kan zich zelf in eenen ſpiegel kijcken,
Of hy kent teffens, in het ſpiegelkriſtalijn
En glas, zich zelven, in een' levendigen ſchijn.
Gelijck teelt zijns gelijck. zoo zeght men oock met reden:
Hy is, als waer hy uit zijn aengezicht geſneden,
Den vader ganſch gelijck. zoo ziet men een manier,
Een' aert in plaet, en print: een' ommetreck, een' zwier.
Godt ziet dien eenigen, en eigen uitverkoren,

1043-1045 Wat V. hier wil zeggen is my na herhaalde lezing niet gelukt te begrijpen, en gaarne zal ik de oplosſing van ſchranderder dan ik ontvangen.

1055 *Al form:* zie het aangeh. omtrent het woord *form*, blz. 500. Ook hier zien wy wederom *form* in dienzelfden, geheel van wat gewoonlijk met *vorm* verſtaan wordt verſchillenden zin, en bedoelt de dichter, dat de eigenſchappen, waarvan vs. 1051 geſproken is, niet anders zijn dan de „affpiegeling" of, beter gezegd, het „beeld" van God zelven.
Ingloet voor „innige gloed." Zie over de kracht van 't voorvoegſel *in* het aangeteekende, Deel I, blz. 379; Deel II, blz. 50, 540.

Naturelijcken Zoon, en eeuwigh eerſtgeboren,
En noemt hem zijnen Zoon, een' Zoon, die hem behaeght,
En daer de vaderſchap met recht haer' naem af draeght,
Gelijck de zoonſchap neemt haer' oirſprong van den Vader:
Wat ſtraelden deze beide, onſcheibaer hecht te gader
Verknocht, toch anders dan den Geeſt der liefde, een' gloet
Des Vaders, en des Zoons, van wederzy gevoedt?
Dus openbaerden zich, in een' alom geſpreiden,
En 't eenigh wezen, dry al teffens ongeſcheiden,
Doch onderſcheiden, elck door dry byzonderheên.
Geen zonderlingheit deelt nochtans dees dry van een.
Een wezen deelt zich mede aen dry byzonderheden.
De dry, by zich beſtaende, in geen vermenging treden,
Maer blijven op zich zelve, en enckel in der daet,
Naerdien d' eenwezenheit der dry op 't wezen ſtaet,
En by gemeenſchap van het wezen: dat blijft enckel:
Dat ſpatte noit van zich, gelijck een vonck, een ſprenckel
Van eene vlamme ſpat. hier is een vlam, een licht,
Een pure louterheit, geſloten vaſt en dicht;
Een loutre eenvouwigheit, een Godtheit, puur en ſimpel;
Een effen aenſchijn, dat geen kreucken zet noch rimpel.
Al Godt, en Godtheit; een gelijckheit in dry een,
En een in dry: naerdien d' eenwezenheit hier geen
Dryvuldigheit ontkent, maer aenhout die te kroonen
Door ongeſcheidenheit, al hoort men dry perſoonen.
Maer eer wy verder gaen omzweven in dien ring
Der Godtheit; luiſter eerſt hoe Godts beſpiegeling,
En beelt, en 't ſtraelen van de liefde dezer beiden
Noit iemant buiten Godt, het eenigh wezen, leidden.
Godts zellefkennis teelt van eeuwigheit Godts beelt,
Maer geenen tweeden Godt: want Godts zelfkennis ſcheelt
Van Godt niet, neen geenſins, die ſtaen gelijck, en effen.
Godts zellefkennis, en beſpieglen, en beſeffen
Is Godt, en Godtheit, en oock anders niet dan dit;
Dewijl d' eenvouwigheit, gekroont in 't hoogh bezit,
Geen t' zamenvoeging lijdt, noch ongelijcke trappen,
En d' effene eenheit blijft in form, en eigenſchappen.
Nu ziet ghy dat Godts Zoon des Vaders afdruck is,
Die naer den Vader zweemt door zijn gelijckenis;
Zoo kentghe alree een tweede: en waerom dan naer reden
De derde in 't wezen van de Godtheit niet geleden;
Mits d' onderlinge treck van Vader, en van Zoon
Niet anders ſtraelt dan liefde, in eenen zelven troon?

1092 Verſta: „deze drie zijn nochthans niet als drie afzonderlijke, ieder op zich zelf ſtaande perſonen aan te merken."

Wie kan ons melden, wie uitbeelden hoe in 't baeren
Des Vaders oogen op des Zoons gedaente ſtaeren,
En d' oogen van den Zoon op 't minzaem aenſchijn van
Den Vader! noem eens wie dien treck bedencken kan;
Een' treck, van wederzijde elckandre toegedraegen.
Hier ſtraelt het onderling genoegen, en behaegen
Eene onuitblufchbre liefde, een' geeſt van lieflijckheit;
Een gloênde liefde, die van geen van beide ſcheit,
Waeruit zy voortkomt, als een derde in 't eene wezen,
Niet als een derde Godt. een drytal t' zamenlezen
Uit perlen, levert wel dry perlen aen een kroon,
Doch elck blijft zonderling. of nu de naem perſoon
Zich drymael achter een laet in de Godtheit tellen,
Dat kan alleen wel dry byzonderheden ſtellen,
Maer geen dry Goden: want in 't wezen vint men niet
Dan eenen Godt; hoe net onze eige wijſheit ſchiet;
Hoe fel het onverſtant op 't ſlot der Dryheit dondert,
Het drymael heilighſte, van ſmetten afgezondert.
Al enckel een is 't wat in top hier boven ſtaet;
Al Godt, en niet dan Godt; een toon, een zelve maet;
Eene overeenkomſte in het wezen; een gelijckheit,
In eenen oceaen van onwaerdeerbre rijckheit.
Godt is dan louter een in dry: en wie dit vat
Gelooft dat Godt, van Godt geteelt, van Godt niet ſpat,
Van eeuwigheit gezet by d' andre ſtoelgenooten.
Zoo blijft de ring van Godts volkomenheit geſloten.
De Dryheit ſluit zich hecht en dicht in een. zy lijdt
Geene inbreuck, noch gevoelt geen' onderlingen ſtrijt,
Maer ſtaet in eeuwigheit. belieft het u, tre nader:
De waerheit ſchroomt niet. vraegh vrypoſtigh: wat 's de Vader?
Wat anders dan Godt zelf, die eeuwigh is geweeſt?
Wat is de Zoon? Godt zelf, niet anders. wat 's de Geeſt?
Godt zelf, en anders niet. zoo hoort ghy hoe dry naemen,
Geen bloote klancken, maer betekenaers, te zamen
Een' Godt betekenen, dat wonderlijck Dryeen.
De zonderlingheit blijft in dry byzonderheên.
Wy noemen Vader, Zoon, en Geeſt, alom te loven,
Maer geen dry Goden, neen: een Godtheit ſtaet hier boven.
De zelfſtandigheit is een, al telt men dry

1136 *Doch elck blijft zonderling:* d. i.: „elke paerel blijft een paerel op zich zelf." Vergel. vs. 1092.
1143 *Stoelgenooten:* 't woord is niet gelukkig te pas gebracht. „Mederegeerder" zoû er door kunnen, om dat er van den Zoon gezegd wordt, dat hy met den Vader enz. leeft en regeert in eeuwigheid, enz.; maar 't woord *ſtoel* is te ſtoffelijk en verwijdert alle denkbeeld aan het geeſtelijk verband tusſchen de drie perſonen der Godheid. Minos, Eakus en Rhadamanthus, Octavius, Antonius en Lepidus, wier gezach een en tevens verdeeld was, kunnen *ſtoelgenooten* genoemd worden; maar zy blijven toch van elkander verſchillende individuen, die onderling, wat meening of belang betreft, in ſtrijd kunnen zijn, en dit is by de drie perſonen der Godheid, zoo als V. ze voorſtelt, niet denkbaar.

Perſoonen. dunckt u dat hier ſtrijdigheit in zy?
Ganſch geene; indien wy dees zelfſtandigheit ſlechts buiten
De dry Perſoonen recht nadencken: dan beſluiten
Wy billijck dat ons dry en een geenſins miſleit:
Want dry perſoonen zijn maer een zelfſtandigheit.
De dry zijn een, en een is niet dan dry, die duren.
Nu zegh: wat vint ghy in het tellen? dry naturen?
Hier is maer een natuur: of vint ghy wezens? neen.
Een wezen is 'er. vint ghy hier zelfſtandigheên?
Een zelfſtandigheit: of vint gy godtlijckheden?
O neen, een Godtheit, waert gedient, en aengebeden.
Ghy zeght: ik telle hier het een niet, maer de dry.
Wat zijn deze anders, zoo men 't inziet op een ry,
Dan een natuur alleen, een eenigh enckel wezen,
Een zelfſtandigheit, een Godtheit, noit volprezen?
Dewijl gelijckenis het donckere eer verlicht
Dan middaghklaer bewijſt, heb ick het zeil gezwicht
Op zulck een' afgront, en hier ſchaers gelijckeniſſen
Geleent van zon, en bron, en boom; noch wou ick viſſen
Uit krachten van de ziel, dryvuldigh in getal;
Noch uit quickzilver, zout, en zwavel, overal
Dry ſtoffen, uit een ſtof te louteren, te ſcheiden
Door ſtoffeſcheiders kunſt. gelijckeniſſen leiden
Weêrſtrevers kommerlijck naer d' aertsgeheimenis,
Waervan Godts boeck, en Geeſt een onderwijzer is:
Want zoo 't geſchapen licht te ſterck valt om zijn klaerheit;
Wat oogh verdraeght den glans van d' ongeſchape waerheit?
Nu zal 't kenteken des geloofs van Athanaes
Godts heirbaen wijzen, in het Ariaenſch geraes,
Om zonder ommezien den nimmermeer gezienen
In een Dry-eenigheit te wierroocken, te dienen,
En in deze eenheit Godt, in zijn Dry-eenigheit,
Die geen perſoonen mengt, noch van elckandre ſcheit,
Maer onderſcheit alleen, voorzichtighlijck en ſchrander,
Den Vader, Zoon, en Geeſt. een ieder is een ander,
Maer eene Godtheit, een gelijcke heerlijckheit,
Een eveneeuwigheit, een zelve majeſteit,
Een ongeſchapenheit, hoedaenigheit, en mede
Een ongemeetenheit, een eeuwigheit in vrede,
Alle even eeuwigh, geen dry eveneeuwigheên,
Een almaght, geene dry, een Godtheit mede, geen

11/9 1180 Verſta: „dewijl gelijkenisſen meer dienſtig zijn om tot toelichting van hetgeen duiſter is, dan om tot bewijsmiddel te ſtrekken."
1180 *Gezwicht* voor „geſtreken."
1191 *'t Kenteken des geloofs van Athanaes*: de „Athanaſiaanſche geloofsbelijdenis," ook achter den Katechismus in de Proteſtantſche kerkboeken gedrukt.

Dry Goden een is heer: men rekent geen dry heeren.
Dry Goden ſtellen, is Godts majeſteit ſchoffeeren.
De Vader, en de Zoon, des Vaders glans en beelt,
Zijn ongeſchapen, maer de Zoon alleen geteelt
Van zijnen Vader zelf. de Geeſt ſtraelt van den Vader,
En Zoone. een Vader, Zoon, en Geeſt zijn dry te gader
Een eenigh Vader, Zoon, en heiligh Geeſt alleen,
Maer geen dry vaders, zoons, en geeſten; neen, ô neen.
In deſe Dryheit is geen vroeger, nochte ſpader,
Geen meer, noch minder. dry perſoonen zijn te gader
Alle eveneeuwigh, en gelijck in glans, en maght.
Godts Zoon is Chriſtus, Godt, en menſch, zoo lang verwacht.
Hy is Godt zelf, geteelt uit Godts zelfſtandigh wezen
Van eeuwigheit; en menſch, gebaert uit d' onvolprezen
Zelfſtandigheit der Maeght, en Moeder in der tijdt;
Volkomen Godt, en menſch; en, zoo men recht belijdt,
Beſtaende uit eene ziel, begaeft met licht van reden,
En uit een lichaem, met zijn menſchelijcke leden:
En uit zijn Godtheit, Godt den Vader ganſch gelijck,
Min dan de Vader naer zijn menſcheit in Godts rijck.
Schoon Chriſtus Godt en menſch bekent wort en gerekent:
Noch wort met dezen naem een Chriſtus maer betekent,
Een eenigen: niet dat dit Godt in vleeſch verkeert,
Maer Godt met vleeſch bekleet, die zich om ons verneêrt.
Een Chriſtus is 'er, niet door ondereen vermengen
Der zellefſtandigheên, maer door 't aen een te brengen
En vaſt vereenigen in een' perſoon alleen:
Want even als de ziel, verheerlijckt door de reên,
En 't vleeſch een eenigh menſch uitlevren door Godts Moeder,
Aldus is Godt en menſch een Chriſtus, elcks behoeder,
Nu drijft geen dicke miſt, op datze 't oogh miſley,
Ons meer in 't licht; dies volgh de kruisgeloofs lievrey
Van Anathaſius, dien onverwinbren Heiligh,
En Godtsbelijder, na: de heirbaen is hier veiligh,
Ganſch effen, en gebaent. zoo gaet elck recht naer Godt,
En vlught godtslaſteraers: terwijl men Oſtorot
En Frans te Zevenbergh Godts Zoon zijn eer ziet roven,
En ſchimpen met Socijn, die Chriſtus leert hier boven
Aenbidden, en hem zet een nieuwe Godtheit by.
Zoo komt wanſchaepenheit opdondren in dees dry,
Een dry-oneenigheit, dry hoofden, dry grimmaſſen.
Men hoort godtslaſtraers Godts Dry-eenigheit verbaſſen,

1240,1241 Ik meen hier te moeten lezen: „terwijl men te Zevenbergen, Ostrogothen en Franſchen (?) de dwaalbegrippen van Socinus ziet navolgen." De zin noch bedoeling zijn my echter geheel klaar: en vs. 1249, waarin de „Ostrogoth" of *Oſterot* een *Turk* wordt geheeten, maakt my de zaak niet veel helderder.

Als gruwelen, en 't blijckt, by hunne laſtering,
Van hoe vervloeckt een vrucht de boezem zwanger ging.
De godtlooſe Oſtorot, met recht een' Turck te noemen,
De Chriſtaenbidders durf in eeuwigheit verdoemen,
Als afgodiſten: ſchoon alle englen Godt den Zoon
Aenbidden, daer hy zit gekroont op 's Vaders troon.
Gelijck d' outvaders in dit hooftpunt niet verſchillen,
Zoo ſpreecken uit Godts mont de hemelſche Sibillen,
Die Chriſtus Godtheit ons voorſpelden, breet en klaer,
Als menigh wetprofeet voorheene, en menigh jaer
Voor 's heilants komſt, waerna de nijt zich op quam werpen,
Die d' ouden dwong hunn' ſtijl hier tegens aen te ſcherpen,
Tot voorſtant van Godts eer, den menſchgeworden Godt,
In zijne kribbe en ſtal van Ebion beſpot,
Die geene Godtheit eert in Jeſus, den behoeder,
Maer acht hem voortgeteelt van vader, en van moeder,
Alleen naturelijck, gelijck een ander kint,
En niet uit eene maeght, die Godt in doecken windt.
Hy leght'er, toegejuicht van engelen, en menſchen,
Zoo veele koningen, en Godts profeeten wenſchen
Met alle aertsvadren, van verlangen afgepijnt,
Den blijden dagh te zien, dat Godt in 't vleeſch verſchijnt.
Het licht van 't licht, en Godt van Godt verberght zich onder
De menſcheit. wie begrijpt dit aller wondren wonder!
Hoe twee naturen, en elckandre al t' ongelijck,
Verknocht in een' perſoon, den glans van Davids rijck,
En Arons heilighdom, Godts bontkiſt, hier verdoven!
Het dwaelzieck brein wil eerſt begrijpen, dan geloven.
Men magh Godts bontkiſt, daer de Godtheit op de veêr
Der cherubijnen zweeft, niet dan met vreeze, en eer,
En volle eerbiedigheit genaecken; daer de zielen
Der hooge prieſteren neêrſlaghtigh nederknielen,
En op hun aengezicht neêrvallen in het ſtof.
Des menſchen ziel, in 't lijf gedompelt, is te grof
En aerdtſch om hooger in dit heilighdom te ſtijgen.
Het is godtvruchtiger te wierroocken, te zwijgen,
Dan t' onderzoecken hoe zich d' anderde perſoon

1249-1252 Deze regels zijn dezelfde in alle uitgaven; doch in de mijne van 1662 zijn zy bedekt door een ſtrook papier, waarop zy, met dezelfde letter als waarmede 't werk gedrukt is, aldus gewijzigd te lezen ſtaan:

De dooppeſt Oſtorot, met recht een Turck te noemen,
Durf ſtout den aenhang der Dry-eenigheit verdoemen,
Maer brant zich: want hy ſterckt dus ons dry-eenigh punt:
Geloof, 't is noodigh, 't geen ghy niet begrijpen kunt.

1250 *D' ouden:* verſta: „de eerſte belijders van 't Kristendom.

1260 *Ebion;* zie over de Ebionieten Deel VI, blz. 196.

1278 *Neerſlaghtigh:* hier in den letterlijken zin genomen van: „ter aarde geſlagen," en niet in den figuurlijken van: „door kommer gedrukt."

1282 *Anderde:* niet te verwarren met *andere;* 't beteekent hier „tweede," *ſecunda.* Zie KIL. *in* v.

Der Godtheit met dit kint vereenight uit Godts troon.
Het wort, den achtſten dagh, naer Moſes wet, beſneden,
En met dit eerſte merck, waer door het zich de zeden
Van Aron onderworpt, getekent, en het ſtort
Zoo vroegh zijn dierbaer bloet met ſmerte, om niet te kort
Te ſchieten in Godts eiſch te zoenen door zijn lijden,
En van den vloeck der wet het menſchdom te bevrijden;
Als Godts beſnijdenis dees wetquetſuur geneeſt,
En eiſcht dat zich de menſch beſnijde naer den geeſt,
Aen eigen wil, en hart, en hartstoght, en gedachten;
Beſnijdenis vereiſcht in allerley geſlachten,
Gezegent in het zaet, belooft aen Abraham,
Dat Jeſus heet, en nu de wet voltrecken quam.
De wijzen ſtercken dit, die, door de ſtar van 't ooſten,
Naer Bethlehem gewenckt, zich eenen toght getrooſten
Zoo veele mijlen verre, en, over bergh en dal,
Het licht der zielen zelf zien opgaen in den ſtal;
Terwijl Jeruſalem in ſlaep leght, Godts profeeten
Verwaerlooſt, en vergeefs hun bladen heeft geſleten.
Zy zetten al den dienſt van Mithras aen d'een zy,
Om 't licht, dat nu den nacht van alle afgodery
Verdrijft, en uit zijn kribbe elck toeſchijnt, in het midden
Van ezel en van os. zy eeren en aenbidden
Den koning, die met maght den ſcepter voert alom,
Den prieſter, afgebeelt door Arons prieſterdom,
Met een zijn ſterflijckhêit, betekent door dry gaven:
Want gout den koning eert: de myrre wort den graven
En lijcken toegewijt, en zalft hem reede, in ſchijn
Als hangende aen het hout, gekruiſt met ſmerte en pijn·
De geur des wierroocks paſt dien prieſter, om te treden,
Gepurpert in zijn bloet, met offren en gebeden
In 't allerheilighſt koor, den hemel zelf, en daer
Alle eeuwen in en uit te zoenen zijne ſchaer,
Die vaſt op Jeſus hoopt, en uit zijn' mont wil hooren
Den dienſt door Moſes dienſt ontworpen, lang te vooren,
Als in een ruw ontworp, waerop 't volkomen wort
Getekent, en gemaelt, en leven ingeſtort
't Betrouwen op dees vrucht ſchiet daeghlijx dieper wortels
Door openbaeringen: want daer men een paer tortels
Ten offer brengt, en zich de kraemvrou naer de wet
Wil zuiveren, en 't kint, van geene vleck noch ſmet
Ontzuivert, Godt vertoont, in zijnen gonden tempel,
Komt oude Simeon, al hijgende, Arons drempel

1305,1306 *In het midden Van ezel en van os:* dus: „midden in een ezel en midden in een os." De taal vorderde hier: „in 't midden van ezel en os," d. i.: „tusſchen ezel en os." De ſchilderyen en prenten van die dagen ſtonden V. hier voor den geest.

Inſtappen, om Godts Zoon t' omhelzen op dit feeſt,
Gedreven door een drift en inſpraeck van den Geeſt,
Op dat hy voor zijn endt dien zegen niet verſlofte.
Zijn wandel, zonder ſchult, verdiende een trooſtbelofte,
Dat hy de ſtramme leên niet ſleepen zoude in 't graf,
Eer hy den heilant zagh, den koning, die den ſtaf
Van David voeren zoude, en Godts geſlacht beſchermen.
Nu nam hy dien gezalfde op zijne bevende armen,
En hief zijne oogen, van de vrucht, naer Godts palais:
O vader, riep hy, dat uw dienaer vry in pais
By zijne vaders vaer', nu hy het licht der volcken
Ziet rijzen in dit kint, dat alle duiſtre wolcken
Zal drijven van hun oogh, een ieder heil belooft,
En Juda zulck een kroon van eere zet op 't hooft.
De hemel zeegne toch de maeght, de zuivre moeder.
De hemel zeegne toch haer heilvrucht, den behoeder,
Een merck van tegenſpraeck, dat wijt en overal
De kleenen heft in top, de trotſen pletten zal.
O moeder, zultghe wel uw droefheit zien, en lijden?
Wat wil een zwaert van druck het moeders hart doorſnijden,
Een zwaert, dat uw gedult tot prijs en glori ſtreckt,
En dien verborgen haet van menigh hart ontdeckt.
Zoo ſpreeckt de dorre ſtock, vol vreught, en onder 't hoopen
Gaet in zijn aengezicht, zoo 't ſchijnt, de hemel open,
Als of hy ree genoot de vreught, de zaligheit,
In deze vrucht elck een veele eeuwen toegeleit.
De weduwe Anna, meer dan vierwerf twintigh jaeren,
Stockout, gewoon des nachts den tempel te bewaeren,
Te waecken in 't gebedt, quam mede juiſt op ſlagh,
Verheught dat zy Godts bloet, den Aertsverloſſer, zagh,
Die nu Jeruſalem met eenen dienſt zou cieren,
Noch ſchooner dan tot noch al Arons offervieren
En Godtsdienſt, ſlechts een ſchim en voorbeelt van den plicht,
Die Moſes ſchaduwen verdrijft door 't nieuwe licht.
Maer recht als Moſes, eer wetgever der Hebreeuwen,
Vervolght wert in zijn wiege, ontrent voor vijftien eeuwen,
Van Faro, zoo verberght zich Jeſus eene wijl,
Voor 's kindermoorders haet, aen d' oevers van den Nijl,
En ſchuilt in duiſterniſſe, in 't rijck, daer d' ouden zworven,
Tot dat de kinderpeſt Herodes was geſtorven.
Zijn ouders leiden hem, tot drywerf toe om 't jaer,
Te Sion op het feeſt, gewijt aen Godts altaer.

1340 *De dorre ſtock* voor „de oude man." Zoo ook in 't opſchrift voor den Schouwburg, Deel III, blz. 322. *Om* d' ouden ſtock *te voên en d' ouderlooſe weezen.*

1354 *Den tempel te bewaeren* voor „in den tempel te blijven, te vernachten." Zoo zegt men nog: „hy *bewaart* het huis, hy *houdt* het huis," voor „hy gaat niet uit."

Zoo dra zijn oude zes paer jaeren had gemeeten,
Vondt hem de moeder zelf in Godts gewelf gezeten,
In 't midden van den ring der wetgeleerden, om
T' ontvouwen 's Vaders wil, en 't hemelſch heilighdom;
Verſtommende ieder een, door d' antwoort op hun vraegen,
Door vraegen, daer de kloeckſte en ſchranderſte onder laegen;
Verwondert om de kracht, en wijſheit, en 't verſtant
Van 't heiligh kint, dat vroegh de kroon der wijſheit ſpant,
En Salomon verdooft, en alle profecyen,
Die Godts gezalfden Zoon ten leeraer innewyen.
Na achtien jaeren tijts, hierna voorbygegleên,
Begon Emanuël eerſt in zijn ampt te treên,
Met openbaerder blijck, waerop elck zagh, en hoopte,
Daer Zacharias zoon, die van hem tuighde, doopte,
Aen d'oevers der Jordaene, en 't onbeſmette lam,
Het welck, zoo rein als 't was, by hem te water quam,
Hy dompelde, waerop de hemel wert ontſloten;
De Geeſt, gelijck een duif, op 't haer, dus overgoten,
Van boven nederdaelde, en, uit den hoogen troon,
De Vader met zijn ſtem, den godtbeminden Zoon
Vereerende, elck beval naer 's hemels eerſtgeboren
En wetorakel ſcherp te luiſtren, en te hooren.
Aldus ontfing het koude en vochtige element,
Door 't roeren van Godts leên en lichaem, noit geſchent
Door d' allerminſte vleck, zijn wijdinge, om in plaſſen
En bronnen Adams ſmet en erfſchult af te waſſen,
Den ouden menſch geheel te ſmooren in den gront,
En hem herſchapen weêr t' ontfangen uit de vont.
Dus heilighde het hooft het merck van zijne leden,
En trat, als hooftman, voor, die voor Godts eere ſtreden,
In diepe ootmoedigheit, en onderdaenigheit.
Hy leerde wat lievrey zijn helden onderſcheit
Van weereltſchen, die Godt noch Jeſus naem bekennen;
Een heilige lievrey, niet ſtraffeloos te ſchennen.
Het helſche ſpoock, verbaeſt aen 't woeden, brult en baſt,
En rant hem, na den doop, veel dagen afgevaſt,
Met bybelſpreucken aen, in brullende woeſtijnen,
Maer moet geſtuit, gelijck een roock en damp, verdwijnen.
Gelijck de zon alom de duiſternis verlicht,
Zoo wandelt Jeſus vaſt door Davids rijck, en ſticht
De menſchen met zijn leer, geſterckt door wonderdaeden.
Wie noch bezeten is van geeſten, of beladen
Met kranckheên, wort in noot geholpen, en geredt.
Geen ſtadt, geen vleck, geen huis, waer hy een voetſtap zet,

1408 *Brullende woeſtijnen* voor „woestijnen met gebrul gevuld."

Ontbeeren zijn genade, en uitgeſtorten zegen.
Wie hem betrout, en bidt, blijft nimmermeer verlegen.
Hy onderwijſt zijn ſchool, eenvouwigh, zonder ergh;
Ten leſte, in haeren ring gezeten, op den bergh,
Begint het volck en haer het nieuwe licht t' ontſteecken,
Dat uit zijn leering ſtraelt, den kancker en gebreken
Der ſchriftgeleerden melt, en aenwijſt wat elck leit
Naer Godt, op 't heiligh ſpoor van een volkomenheit,
Door wonderſpreucken, die de ſluimerenden wecken,
En Moſes grove wet beſnoeien en voltrecken.
Zijn mont ontvout waerin 't waerachtigh heil beſtaet;
Hoe verr' de jonge wet in kracht te boven gaet,
En in volkomenheit van haer geboôn en zeden
D' aeloude wet, die noit de harten heeft beſneden.
Hy leert de weldaet ſtil tot 's hemels eer beſteên,
En hoe men Godt behaeght door vaſten, en gebeên;
Vermaent in Godts trezoor de ſchatten te vergaeren;
Verjaeght onnutte zorgh, in kleet en koſt te ſpaeren,
En onderſtut de hoop met Godts voorzienigheit,
Die vogels aeſt, de bloem met rijcker majeſteit
Dan Salomon bekleet. hy waerſchuwt voor het haeſten
Ter vierſchaere, in de zaeck en 't recht van onzen naeſten;
Beſtraft het reuckeloos miſduiden van Godts wet;
Vermaent gedurigh Godt te ſmeecken in 't gebedt;
Door d' enge poort met kracht ten hemel in te dringen;
De wolven, die, vermomt als ſchaepen, elck beſpringen,
Te ſchuwen; op zijn woort te bouwen, ſterck en vaſt,
Een werck, dat eeuwigh duurt, en op geen ſtormen paſt.
Aldus bekleet hy 't ampt, dat Moſes, Iſaias,
En oock Hezechiel toewijden Godt Meſſias,
Zoo menigh eeu vooruit, als leeraer, en profeet,
En herder over 't volck, met wettigheit bekleet;
Profeet, uit Joodſchen ſtam, gezalfden, om de harten
Der droeve en krancke ſchaer te zalven in hun ſmarten;
Om des gevangens boey te breecken in gevaer,
Te bootſchappen alom het aengenaeme jaer;
Om Godts verſtroide koy door Davids ſtaf te hoeden,
En met gezonde wey van leeringen te voeden:
Gelijck een' leeraer paſte, en die zijn ampt verſtont,
En leerde 's hemels wil, ontfangen uit Godts mont,
Op een volkomen wijs aen allerhande volcken,
Of zelf, of door zijn boôn, en afgezonde tolcken.
Hoewel het drymael groot vernuft van een' Chaldeeu

1417 *En haer:* „zijn ſchool."
1445 *Gezalfden:* met de paragogiſche, of, wil men, Amſterdamſche *n*, ter voorkoming der ſamenſmelting.
1450 *Gezonde wey: wey* is hier niet *weide*, maar „melk."
1455 *Een' Chaldeeu:* „Hermes Trismegist."

Egypten eerſt verlichte; oock Moſes, en Hebreeu,
En Arabier, en Grieck, en allerhande ſpraecken
De torts van hun verſtant aen zijne torts ontſtaecken:
Schoon Salomon den naem van allerwijſten droegh,
En Hermes naelden verre in wijſheit overwoegh:
Schoon Rome 't heilighdom der Sibillijnſche bladen
Bezegelde, en zich met hun godtſpraeck ging beraeden:
Schoon d' oude Roomſche wet, in tafelen geſneên,
Met zulck een' glans het rijck der weerelt overſcheen:
Noch heeft de wijſheit van Godts Zoon, die zich verneêrde,
Op dat hy Adams zaet de wet des hemels leerde,
Meer wijſheit in een woort alleen beknopt gevat,
Als oit Jeruſalem, Athene, Zonneſtadt,
En Rome, in zoo veel tijts, door vierigh onderzoecken,
Begreepen in metael, en naelde, en beelt, en boecken:
Want in het eenigh woort Bemin begrijpt hier Godt
Al 's menſchen plicht tot Godt, en menſch; een hooftgebodt,
Het welck de ganſche wet, en alle Godts profeeten
Voltreckt, en elck zijn recht rechtmaetigh toe leert meeten.
Wie veilighſt in den top van een volkomenheit
Godts troon genaecken wil, ontvout hy 't onderſcheit
Van raeden, en geboôn, om ieder toe te lichten.
Schoon Godts geboden elck verbinden, en verplichten:
Noch hangt het volgen van dien raet aen 's menſchen keur.
Hier gaet de leeraer zelf zijn kruisſcholieren veur,
In willige armoede, en gehoorzaemheit, en kuiſcheit.
Zoo volght het twaleftal den meeſter, die op 't kruis leit,
De handen, voeten, lijf, en ziel ten beſte geeft
Aen zijnen vader, en zich zelf geheilight heeft,
Op datze in hem, als in een ſpiegel, vry van vlecken,
Al 's hemels leſſen zien uitwercken, en voltrecken.
In zijn voorſpellingen verſchijnen ons alom
D' onfaelbre zekerheên van Godts Profeetendom,
Door 't melden van zijn kruis en noch aenſtaende lijden;
Hoe hem Iſkarioth aen die zijne eer benijden
Ter ſluick zou leveren, oock juiſt wat uur en tijt;
't Verſtroien van zijn kudde, en 't aengaen van den ſtrijt
Der huizen, die Godts naem en zijnen Zoon beleden:
De faem van Magdaleene, aen Simons diſch beſtreden;
Zijn opſtaen uit den grave, en 's tempels ondergang,
Een treurſpel, voorgeſpelt wel veertigh jaeren lang;
Voorſpellingen, die, zoo men Chriſtus wil gelijcken
By d' ouden, geen' Profeet, noch zelfs voor Moſes wijcken.

1460 *Hermes naelden:* verſta: „de wijze ſpreuken (naar Vondels meening) geſchreven op de obelisken en pyramiden, door Hermes Trismegist (wederom naar Vondels meening) opgericht."
1466 *Voor Moſes:* beter: *geen' Moſes;* immers de dichter is zich zelven niet gelijk, wanneer hy in den zelfden zin het w.w. *wijken* nu eens met, dan zonder *voor* bezigt.

Ontelbre wonderdaên, gewrocht tot 's Vaders eer,
Bezegelen 't gezagh des Zoons, en zijne leer,
Door Davids rijcken heên. de dooden ſnel herboren,
Op bedde, baer, in 't graf, herleven, als te voren.
Hy is der dooven oor, des blintgeborens oogh,
De ſtock des kreupelen, die ſpringt, als 't hart, om hoogh.
Hy dwingt de geeſten uit des lichaems ſchors te vaeren.
Het viſchnet ſcheurt van laſt. hy wandelt op de baren,
En ſtrijckt de golven gladt, die zwichten voor zijn ſtem.
D' onheelbre, en 't hongrigh hart vint raet en trooſt by hem,
Die duizenden verzaet, met luttel graen, gewaſſen
In voren van zijn hant. geen vloeck, geen tegenbaſſen
Verdoven zijne maght, die, heerlijck uitgeſtort,
Van overtuighden wrock de hel ge-eigent wort,
En evenwel niet laet te ſtraelen door Godts daeden,
Zoo menige eeu geſpelt in nimmer faelbre bladen.
Gelijck 't profeetiſch ampt hem zoo volkomen paſt,
Zoo voeght zijn' ſchouderen den koningklijcken laſt
Te draegen, lang voorheen gezien van Zacharias;
Gelijck op 't pallemfeeſt met juichen de Meſſias,
Als koning, ingehaelt, gegroet wort, op den galm
En toeloop van het volck; daer al de wegh met palm
Beſtroit leght, d' ezelin, waer op hy zit, met kleeden
Gedeckt is, oock het padt. dus komt Godts Zoon gereden
Ter poorte in, door den drang van ganſch Jeruſalem,
Dat hem, als Davids zoon, met een gemeene ſtem
Ontfangt, hozanne zingt. hy ſtapt op Arons drempel,
Om d' aendacht des gebedts te voeden in Godts tempel,
Die, als een moortſpelonck, ontheilight wort alom.
Hy ſtoort de duivemerckt, ſmijt wiſſelbancken om,
En drijft het miſbruick uit met geeſſelen, en ſlaegen,
Om door een' zuivren dienſt den Vader te behaegen:
Gelijck hy, om Godts eer te planten overal,
Zijn twaleftal, en noch een zesmael twaleftal,
Als Godts herouten, zondt, om harten te bereiden
Ten dienſt, waertoe hy nu de menſchen aen quam leiden;
Een ampt, dat allerbeſt dien hoogen prieſter voeght,
Nu Levijs prieſterdom de Godtheit niet vernoeght,

1500,1510 *Luttel graen, gewaſſen In voren van zijn hant:* ſtoute beeldſpraak, waarin V. de graankorrels, uit welke de brooden waren gebakken, die Jezus aan de ſcharen liet ronddeelen, voorſtelt als in zijne hand gezaaid, daarin terſtond ontkiemd en welig weder opſchietende in genoegzamen voorraad om de hongerigen overvloedig te ſpijzigen.

1510-1514 *Geen vloeck,* enz.: ik betuig plechtig dezen zin niet te verſtaan. Dat *de maght* van Kristus *de hel ge-eigent wort,* kan ſlaan op zijn nederdalen ter helle, offchoon Hy volgends de Schrift daar juist als verwinnaar kwam en dus zijn maght *niet* aan de hel geëigend werd; — maar V. bepaalt zich niet te zeggen dat die *maght ge-eigent wort,* maar dat zy 't wordt *van overtuighden wrock,* en dat klinkt my als bepaalde wartaal in de ooren. Ik moet hier of aan een volſlagen gebrek aan doorzicht by my zelven of aan een zinverſtoorende ſchrijf- of drukfout gelooven.

Die vry wat eedlers eiſcht dan ſmoockende offervieren,
En bock en offenbloet, en kalveren, en ſtieren.
Dat Godt miſhaegen neemt in dienſten van de wet,
Geenſins om eeuwigh ſtip te duren ingezet,
Maer liever om verkeert en omgezet te worden
In een volkomener en beter ſtijl en orden,
Blijckt by orakels, die zoo lang het onderſcheit
Ontvouden, allermeeſt daer Godt zijn volck ontzeit
Den offerdienſt, een' dienſt in zwange by Hebreeuwen,
Dat uitverkoren volck, en eene ry van eeuwen
Aen Levijs ſtam en bloet verbonden; doch dewijl
De ſtammen zich te blint vergaepten aen dien ſtijl
Van offeren, als of die gruwelſmetten vaeghden
Uit 's menſchen harte, en uit hunn' aert Godts oogh behaeghden;
Zoo heeft de Godtheit lang dien offerdienſt beſtraft,
En door 't beſtraffen vroegh by wijle als afgeſchaft.
Hy keert zijn aengezicht van ſmoock, en outervlammen,
Van 't bloên der kalveren, en opgedraege rammen:
Hy zelf is eigenaer, en heer van al wat leeft.
Geen rijcke wort verrijckt by 't geen hem d' armoe geeft.
Wat wil men Godt met bloet en vlees van vee gemoeten!
Geen bloetkelck kan Godts dorſt, geen vlees Godts honger boeten.
Hem luſt een eedler dranck en ſpijs, een ander feeſt,
Een neêrgeſlaegen hart, en een gebroken geeſt
Behaegen Godt. wie met dien offer komt geladen,
Is aengenaem: Godt zal die gaven niet verſmaeden.
Zoo klinckt de harp, waerop alle andre ſnaeren ſlaen,
Daer Godt van offren walght, en eiſcht een onderdaen
Rechtvaerdigh hart: in ſte van ackervrucht, en gerven,
En vet van runderen. oock worden Arons erven
Ontſlaegen van dien laſt, gebonden aen hun rijck.
De harp belooft hun oock een' koning, te gelijck
Een hoogen prieſter, by Melchiſedech geleecken,
En wien in eeuwigheit geen offer zal gebreecken.
Zelf Iſaias ziet een' andren offerſtijl
En outer opgerecht, aen d' oevers van den Nijl,
Waerheene Egyptenaers, en Aſſyriers zich ſpoeden,
Die, buiten Levijs ſtam, hunne offerhanden voeden.
Wie Malachias vraeght, verneemt hoe lang voorheen
De Godtheit van den dienſt en offer der Hebreen
Gewalght heeft, en gewacht op 't offer, dat ten leſte
Haer zuiver eeren zou, van 't ooſte tot in 't weſte.
De wijze Daniël voorſpelt uit 's engels mont
Hoe Godt het offer ſmoort van Moſes out verbont,
Wiens kerck en outer leght zoo ganſch in ſtof verſtoven,
Dat tijt noch eeuwen haer geen opſtaen meer beloven.

Belofte, en voorbeelt, en de profecyen zien
Vaſt uit naer 't offer, dat alle offers zal verbiên,
Als Jeſus 's Paeſchnachts, met zijn twaleftal, gelegen
Aen zijnen offerdiſch, na 't heiligh overwegen
Des Paeſchlams, dat hy nutte, en hem zijn doot verbeelt,
Der jongren voeten waſcht, en hen hier door beveelt
Zich zelfs te zuiveren, ootmoedigh te verneêren,
Ten dienſt van ieder een. om nu den Vader t' eeren,
Te zoenen, dancken, en beweegen tot gena
En zegen, vangt hy aen, des middernachts heel ſpa,
Dit offer onbebloet de Godtheit toe te wijden,
Tot een gedachtenis van zijn aenſtaende lijden,
Met een om 't heilgenot, te vloeien uit de kracht
Der bloedige offerhande, aen 't menſchelijck geſlacht
Te ſchencken overal, waer offerdiſchgenooten
Het lijf, voor hun gekruiſt, het bloet, aen 't kruis vergoten,
Genieten uit gena, met heilzaem overlegh
Hoe, onder ſchijn van aer en druif, Melchiſedech,
Nu in Emanuël herſchapen, en herboren,
Den offerdienſt bekleet, doch rijcker dan te voren;
Naerdien de ſchaduw wijt voor 't heiligh lichaem wijckt,
De ſchijn voor 't leven zelf te rugh deiſt, en bezwijckt.
Hy zegent wijn en graen, en noemt terſtont die beide
Zijn lichaem, en zijn bloet, op dat men onderſcheide
Den wijngaert, en zijn vrucht, en voedtzaem veltgewas
Van 't geen het door Godts kracht alree geworden was,
Een levende offerſpijs, voor hun zoo milt gegeven,
Een' offerdranck, ten zoen van al wat is miſdreven,
Gewilligh uitgeſtort. in zulck een' klaeren zin
Wijdt Jeſus, voor zijn kruis, het nieuwe Paeſchfeeſt in,
Door 't heiligh offerlam, verbeelt door Arons lammers,
En aen 't gevloeckte hout te ſlaghten met veel jammers,
Veel bloets, den zegel van dit nieuwe teſtament,
Waer door zijn erfdeel erft het leven, zonder endt.
Dit 's d' offerhande alleen, die d' eeuwen zal verduren,
En niet gebonden ſtaet aen ſtam, en plaets, en muren,
Als Arons bloênde dienſt, verplicht aen Davids ſtadt,
Den tempel, en den bergh, zoo lang van bloet beſpat.
Wie zich van Godtsdienſt roemt, en Chriſtus durf verſteecken
Van 't onbebloede altaer, geheilight tot een teken
Dat eeuwigh in zijn kerck getuight van zijnen doot,
Verdwaelt van d' offerwet, die roept den Chriſtgenoot
Naer dezen offerzoen, en goddelijcken zegen,
Zoo bloedigh aen het kruis, door Godt den Zoon, verkregen,
En ieder toegereickt in d' aertsgeheimenis,
Geſcholen onder aer en wijnranck op Godts diſch.

Noch oudt noch nieu verbondt begrijpt geheimnismercken,
Gewijt om 't zwack geloof te ſtutten, en te ſtercken,
Zoo maghtigh, heiligh, groot, en heerelijck als dit.
Het manna, noch de kiſt, een troon daer Godt op zit,
Noch 't Paeſchlam, dat het zwaert des ſlaenden engels ſchutte,
Noch al Godts heilighdom, en ſchat in Arons hutte;
Geen ſchat in 't gouden koor, gebout van Salomon,
Kan 't halen by den glans van Jeſus offerzon,
In 't midden van de zes geheimnistekens, even
Gelijck een Godtheit zelf op haeren troon verheven,
Zoo lang de zichtbre zon den aertboôm overſtraelt
En ziel en leven geeft wat leeft en adem haelt.
Maer kan men zonder bloet niet zoenen den verbolgen
Verongelijckten Godt, zoo moet het bloedigh volgen
't Onbloedigh offer, dat terſtont hier op begint,
Daer Chriſtus zich alleen in zijnen behof vint,
En worſtelt met de doot, en, ziende in 't weſte en ooſten
Om trooſt, bezwijckt, ten zy d' aertsengel hem koom' trooſten,
Dat hy, ter aerde in ſtof, zich, als een worm, verneêrt,
Het zweet, van top tot teen, van angſt in bloet verkeert,
En dus by nacht beſtreên, geperſt aen alle zijden,
Wel drymael bidt den kelck van 't al te bitter lijden
Te mogen weigeren, indien het Godt behaeght,
En 's Vaders wijzen wil, waeraen hy zich gedraeght.
Maer neen, hy moet de pers, lang voorgeſpelt, dus treden
Alleen, en zonder hulp. op deze nachtgebeden
Verſchijnt Iſkarioth, gewapent met de maght
Des prieſters, ouderlings, en Ceſars tempelwacht.
Zoo wort de Heilant hier met eenen kus verraeden,
En in 's aertſprieſters hof, om 's menſchen laſterdaeden,
Gelaſtert, en beſchimpt, miſhandelt, en gehoont,
Daerna voor Pontius beticht, beſpuwt, gekroont
Met doornen, dat men 't bloet zagh vloeien langs zijn wangen,
De rietſtaf in de hant, met purperverf behangen,
Na 't geeſſelen, gelijck een ſchouſpel, elck vertoont,
Verwezen en gedoemt. geen onſchult hem verſchoont.
Hy draeght dan met gedult zijn kruis, waeraen de knechten
Van Rome, voor de ſtadt, hem nagelen en hechten,
En hangen op de rots, den dootshooftbergh zoo klaer
Veele eeuwen afgebeelt door Arons bloetaltaer;
Daer d' offerhanden lang om 't eenigh offer roepen,
Dat hier geoffert hangt voor allerhande troepen,
En, afgemat van bloên en weedom, zijnen geeſt

1637 *De zes geheimnisteeckens:* „de zes overige ſakramenten."
1656 *Ouderlings:* een min gewone vorm van 't meerv. van *ling*, dat anders doorgaands *lingen* heeft.

In 't ende Godt beveelt, voor 't ingaen van Godts feeſt.
De ziel bezegelt voort de waerheit van de bladers
Gewijt door Davids pen, en daelt, daer d' oude aertsvaders
Verlangen naer den dagh in 't voorburgh van de hel,
En volgen met triomf, op zang en ſnaereſpel,
Den zegenrijckſten helt, en toevlught der verloſten,
Aen 't juichen, toen de poort des afgronts en haer poſten
Van dootſchrick daverden, op Jeſus jongſten ſnick,
Die d' elementen roerde in eenen oogenblick,
En Moſes voorhang ſcheurde, op 't licht, dat ingeſcheenen
De ſchaduwen der wet verdreef, die voort verdweenen.
Gelijck de hel de ziel niet inſloot door haer ſlot,
Zoo laet het graf niet toe dat Chriſtus lijck verrot.
Dit blijckt den derden dagh, wanneer hy, nu herboren,
Pilatus grafwacht weckt, en op haer wacht komt ſtooren,
Met zijnen heldren glans; terwijl 't in 't ooſten daeght,
Daer 't licht de kim genaeckt, den naeren nacht verjaeght,
Met eenen zonnedagh, een' ruſtdagh, waert te vieren,
Met lofzang, en feeſtoen, en groente en loof te cieren,
Ter eere van den helt, die hel en doot verwon;
Ter eere van de nieuwe en opgereze zon,
Verweckende met zich ontelbre lijcken tevens,
In 's hemels heerlijckheit, vol juichens, en vol levens.
Gelijck d' aertspriеſter noit in 't heilighſte zijn' voet
Kon zetten eenmael 's jaers, dan door vergoten bloet
Van ſtier en bock en ram, zoo kon de Heilant mede,
Die Arons ſchaduw volghde, en plaets nam in zijn ſtede,
Niet zetten zijnen voet in 't hemelſch heilighdom
Dan door zijn eigen bloet, aen 't kruis vergoten, om
Ten hemel in te treên, en, zonder vleck en ſmetten,
Als een genadetroon, zich aen Godts zy te zetten,
Te zoenen 's Vaders toorne, en, als een middelaer,
In 't midden tuſſchen Godt en zijn getrouwe ſchaer,
Te bidden, en van daer te ſtorten zijnen zegen,
Voor haer aen 't bloedigh kruis verworven, en verkregen.
Maer voor zijn hemelvaert verſchijnt hy negenmael
En eenwerf, buiten 't graf, en melt door ſpraeck, en tael,
Littekens, en gezicht, en korſtbreuck, en door eeten,
Dat hy het graf verliet. vijfhondert teffens weeten
Te tuigen met hun oogh hoe hy in Galileen
Zijn kruisgezanten zelfs op eenen bergh verſcheen.

1689 *Met eenen zonnedagh:* de meerdere nadruk, die hier verkregen wordt door 't bezigen van 't woord *zonnedag*, voor 't meer gebruikelijke *zondag*, doet hier een hoogst gelukkige werking.
1702 *Als een genadetroon:* onzuivere en onduidelijke uitdrukking voor „als de genade op haar troon" of „als op den troon der genade."
1709 *Door eeten:* liever las ik hier: „door *te* eten."

'k Verzwijgh, toen om zijn doot alle elementen treurden,
Het kercktapijt, de rots, de ſteene zercken ſcheurden,
Hoe veele lichaemen der Heiligen in 't graf
Opſtonden, elck van hun zich ſtewaert in begaf,
Na Godts verrijſſenis, daer veelen met verwonderen
Hen zagen van de doot in 's levens licht opdonderen:
Of dees getuigenis van d' opgereze zon
Der Godtheit van Godts Zoon de ſtadt vermurwen kon.
Na dat d' Aertsherder heeft den eenen uitgeſcheiden,
[Om zijne lamrenkoy te hoeden en te weiden,
En zijn gezantendom belaſt, in 's Dryheits naem,
Te domplen den beſmette, en 's meeſters leer en faem
T' ontvouwen overal, en onder alle volcken,
Zoo wijt de hemel hangt gedeckt met zwerck en wolcken,
Waertoe hy hun den Geeſt en Pingſterdagh belooft;]
Verneemenze eene wolck, waerin hun trooſt en hooft,
Een ry van jaeren hier verworpen en verſchoven,
Al triomfeerende ten leſte vaert naer boven,
Waerop twee engelen verſchijnen van om hoogh,
Verzekren met hun ſtem der jongren druckigh oogh
Dat Jeſus wederom zich zelf zal openbaeren,
Gelijckze in eene wolck hem zien ten hemel vaeren.
Wie aen d' onſterflijckheit der ziele twijfel ſlaet,
En of na deze tijt een tijt te wachten ſtaet,
Waerin de hemel eens de deught met prijs zal kroonen,
Die kan zijn wanckelen nu langer niet verſchoonen;
Naerdien Godts hemelvaert den zwacken onderſchoort,
't Geſloten paradijs, de diamante poort
Des hemels, openſluit, door Jeſus, die, veel ſtercker
Dan Samſon, met zich voert de poorten van den kercker
Der helle, en zulck een roof van zielen haer ontruckt,
Ten trooſt der kruiskerck, die te Sion zoo bedruckt
Vaſt uitziet naer den trooſt, en Geeſt, door Jeſſes ſnaeren,
En Joëls zuivre pen, belooft voor veele jaeren.
De tijt verſtreeck, de dagh, die net de vijftighſte is
Gerekent, na den dagh van Godts verrijſſenis,
Wanneer de Geeſt, gelijck een ſtormwint uitgelaeten,
Van boven ſtorte, en 't huis, daer Godts gezanten zaten,
Met zijn gedruis vervulde, en ſchockte in Davids ſtadt,
In eenen ſchijn van vier en gloênde tongen zat
En overſtraelde, en zweefde op al de zes paer hoofden,
Die Jeſus naem terſtont in alle ſpraecken loofden.
Dees wonderſaem verbaeſt den toelcop der beſneên

1711 *Den eenen uitgeſcheiden:* d. i.: „een onder hen (Petrus) uitverkoren" — „in genade weêr aangenomen," zeggen de Protestanten.

Van allerhande bloet, verſchrickt dat Galileen
En viſſchers, ongeleert in letterkunſte, en taelen,
Godts wonderen, en maght, en kracht in top ophaelen;
Verwondert dat geen ſpraeck van volcken hun ontbreeckt,
De Godtheit door hunn' mont en tong orakels ſpreeckt,
Om al de weerelt door verſtaen, als Godts gezanten,
Den ſtandert van het kruis, van rijck tot rijck, te planten.
O Geeſt van wonderen en kracht en majeſteit,
Ghy zijt het, die Godts kerck, in haere onfaelbaerheit
Van leeringen, en hoope en aengeſtreên betrouwen,
Verzekert, en haer leert op dezen hoeckſteen bouwen,
Het eenigh heiligh en Apoſtolijck geloof,
Dat, buiten dezen gront, aen dwaeling valt ten roof,
Die, als de maeneſchijn, verwiſſelbaer in luiſter,
Dan op- dan- ondergaet, en, in zijn volſte, duiſter
Ten halven op ons oogh, met een' geleenden glans,
Zich openbaert, en ſchijnt uit 's hemels laeghſten trans,
Terwijl de Roomſche zon der waerheit alle ſtarren
Het licht en leven geeft. laet kringkelen en warren
Den doolhof van het brein, daer maght van onkruit waſt:
Wie den geſchoren draet der kercke volght, gaet vaſt
Dat hy de zijdepaên der doolingen zal mijden,
En op Godts heirbaen Godt in 't eeuwige verblijden
Gemoeten, daer, eeu in eeu uit, d' aertsprieſter leeft,
Die van dit pant des geeſts zijn kerck verzekert heeft,
Bewaerſter van Godts boeck, en hooftpylaer der waerheit,
Die zeſtien eeuwen blonck en doorſcheen met haer klaerheit
Door alle ſcheuringen, ſchandaelen, en gewelt,
Gelijck het Chriſtus mont te vore had geſpelt;
Toen hy niet nederdaelde uit luſt tot valſchen vrede,
Maer om 't godtsdienſtigh zwaert te rucken uit de ſcheede,
En door een godtskrackeel, ter eere van zijn kruis,
Te deelen het geſlacht, en huisgezin, en huis.
Hier ſchijnt een nieu Lukrees voor 't leſt noch op te donderen,
Om 's bybels Godtsdienſt van de wijſheit af te zonderen,
Zoo wel in d' oude wet, als onder 't nieu verbont:
Naerdien hy in Godts bladt twee menſchenoffers vondt,
Een dochter, en een' zoon, gehoorzaem bey te gader
Geoffert op 't altaer, ter liefde van hunn' vader;
Dies ſtoft hy: nu beſcherm uw' Godtsdienſt met Godts blaên.
Uw Godtsdienſt voert Godt zelf tot zulck een' gruwel aen.
Maer laet hy luiſteren naer Davids harp, en toonen,
Die ſtraft de ſtammen om het offren van hun zoonen,

1780 Een regel, die, ten gevolge van het hortende *geefts zijn*, niet te lezen is.
1789 *Een nieu Lukrees:* de taal vorderde: *een* nieuwe *Lukrees.*
1792 *Een dochter, en een' zoon:* t. w.: „Jeftaas dochter, en Abrahams zoon."

En dochtren, en betoont hoe Gode dit miſhaeght,
Die om dees gruwelen de menſchenoffraers plaeght,
Hen overlevert in de maght der onbeſneênen,
En drijft in ſlaverny, met yzer voor de ſcheenen:
Zoo verre is 't dat hy dit voor eenen Godtsdienſt acht.
Als Jeptha dan een maeght, zijn dochter, brant en ſlaght,
Om Gode zijn belofte en blinden eedt te houden,
Gedijt het hem ter ſtraffe: en die dit zagen, ſchouden
Geen vuile altaervleck ſchoon. zoo grof een onbeſcheit
Van godtbeloven hiet by hen vermeetenheit.
Het offer van Godts Zoon, toen hem het ſpeerpunt griefde
In zijn onnozel hart, was een bewijs van liefde
Der Godtheit tot den menſch: want Godt de Vader leedt
Dat zijn beminde Zoon, tot 's menſchen heil, dus wreet
Aen 't kruis miſhandelt wert: de Zoon, zoo ſterck gedreven
Van liefde, ontzagh geenſins vrywillighlijck zijn leven
Op t' offeren, ten zoen des Vaders, waer by bleeck
Dat hy in 't worſtelperck der liefde niemant weeck.
De Geeſt, de liefde van den goedertieren Vader
En Zoon, bekrachtight dit: zoo ſtemmen dry te gader.
Zoo wort de Zoon in 't ende, om zijn gehoorzaemheit
En diepe ootmoedigheit, gekroont met majeſteit.
Wat grijpt hier plaets, waerom d' aertspriester zich zou ſchaemen?
Zoo gaen de Godtsdienſt en de hooghſte wijſheit zaemen;
Dewijl de Godtheit met dit offer zich genoeght,
Een' liefelijcken geur, die wijzen Godtsdienſt voeght;
Een offer, ingewijt van Godt, den liefſten Zoone,
Wel drywerf door den mont des Vaders, uit den troone
Des hemels, tot dit ampt gemaghtight met een ſtem,
Aen 't water, op Godts bergh, en in Jeruſalem,
Daer zichtbre tekens elck verzekren van dees waerheit,
De duif, om laegh gedaelt; het aenſchijn met een klaerheit
Omſcheenen, als de zon; de ſtem, gehoort van 't zwerck,
Gelijck een donderſlagh, in Arons groote kerck:
En zoo men in de ſchool der wijzen om den prijs pleit,
In Godts gezalfden ſchuilt de ganſche ſchat der wijſheit,
En kenniſſe. zoo gaet de Godtsdienſt, ingeſtelt
Van 's hemels wijſheit, noit van wijſheit onverzelt.
Dees Godtsdienſt is bekent, geſterckt met leere en daeden,
Door Godts gezantendom, en op hun voetſpoor traden
De biſſchoppen, by hen gewettight, en geſtelt;
Een orden, die doorgaends in alle kercken gelt,
Van Chriſtus eeuwe en tijt: want buiten zulck een orden

1804 *Brant en ſlaght:* het *ſlachten* zal in allen gevalle wel voorafgegaan zijn.
1840 *Doorgaends:* „voortdurend."

Kon niemant in dit ampt, van outs, gewettight worden.
Wie deze wet verſtoorde, ontwijde 't kruisaltaer,
Ontwijde 't wierroockvat, als een geweldenaer,
En moordenaer, en dief, ter zijden ingeſlopen,
Door d' averechtſe deur. dit prieſterampt ſtont open
Voor vredelievenden, die nimmer onberaên
Hun ongewijde hant aen 't godtgewijde ſlaen,
Uit ſcheurzucht, eigebaet, en zucht ter heerſchappye,
Die maght van zielen druckt, en houdt in ſlavernye,
Door wetteloozen dwang. dees ſtoute Lucifer
Benijt het hooftgezagh, en, in een donckre ſtar
Verandert, liet noit af het hooftgezagh te ſchocken,
En heeft, van langer hant, met zich ten val getrocken
Een' ſtaert van engelen, ganſch Chriſtenrijck geſcheurt,
En Mahomet door 't zwaert zoo hoogh in top gebeurt,
Dat hy, van Buda tot in 't hart der Indiaenen,
Den ſtandert van het kruis, met zijne halve maenen,
Ontluiſtert, en verdooft, en wat naer Chriſtus neight,
Ten zy het Godt voorzie, door 't zwaert des Tarters dreight,
Die, als een weereltvloet, heel China houdt verzopen,
Verdroncken in zijn bloet, by ſtroomen uitgeloopen,
Van d' eene in d' andre zee, zoo bloedigh dat de zon
Niet zonder ſchrick de kim in 't ooſt oprijden kon.
De hemel zeegne toch de Roomſche Chriſtgezanten,
Nu derwaert om den boom van 't kruis alom te planten,
In 't woeſt Tartariſch rijck, en China, daer de nacht
Des Heidendoms noch duurt by 't onverlicht geſlacht,
En Pythagoor de ziel des menſchen noch ziet doolen,
Van 't een in 't ander dier, door d' afgodiſte ſchoolen,
In een wijdtſtreckentheit van landen, daer men niet
Van 't oude Chriſtendom dan 't eenigh teken ziet,
En ſchim van 't heiligh kruis, by weinigen, die weeten
Van 't merck, terwijl de naem van Chriſtus is verſleeten.
Schoon Godts voorzienigheit gedooght dat blinden haet
Den Godtsdienſt in den bou en waſdom wederſtaet,
Verſtroit, verjaeght, en ſpliſt aen ongelijcke deelen,
En ſtaf en mijters viſcht uit bloedige krackeelen;
De rechte reden ſchuilt in Godts alwijze borſt.
De vlegel ſpijſt het volck, wanneerze koren dorſcht.
Het gout zal, na de proef, getoetſt veel klaerder blincken.
Stilſtaende wateren en luye beecken ſtincken.
De zonneſchijn beſtraelt ons ſchooner na de vlaegh.
't Geſtampte kruit verſpreit den geur, en ſterckt de maegh.

1846 Verſta: „en waar men nog geloóft aan de zielsverhuizing, even als die door Pythagoras geleerd werd."
1851 *Dees ſtoute Lucifer:* uit een kantteekening, reeds in de oudſte uitgave geplaatst, en luidende: *te Konſtantinopele*, blijkt, dat V. met dezen *Lucifer* de „Griekſche kerk" bedoelde.

De veltheer dient zich van geoefende ſoldaeten,
Die liever ſterven dan hun kruisbanier verlaeten.
Het triomfeeren volght het uitſtaen van den ſtrijt.
Wie weigert eeuwigheit te winnen by den tijt?
Dees Godtsdienſt trotſt de hel, en liet noit door te ſchijnen
By d' afgeſcheurde rot. men vint by Abiſſijnen,
By Grieck, en Armenier, en Rus, en Perſiaen
Noch d' oude ſtappen van de Roomſche zeden ſtaen,
Hoewel met dwaelingen gemengt; gelijck in 't ſcheuren
De ſcheurzucht niet ontziet haer ſlip in ſtof te ſleuren;
Den Geeſt der Godtheit van den Vader en den Zoon
Niet ſtraelen laet, gelijck d' aeloutheit was gewoon;
Den encklen doop ontwijt, en ſchent door wederdoopen;
Den doopeling beſnijt, en zet de dwaelpoort open
Voor d' uitgediende wet; bepaelt de monarchy
Van Chriſtus, en beſnoeit de wettige vooghdy,
De ſleutelmaght der kercke, aen 't eenigh hooft gegeven,
En, als een eigendom en titel, toegeſchreven
By breede kerckenraên den nazaet, die Godts ſtadt
Bewaert, en menige eeu den eerſten ſtoel bezat,
Gekent van keizeren, en koningen, en heeren,
Die met eerbiedigheit Godts ſtedehouder eeren.
Hoe groot de weerelt is, hoe ongelijck gedeelt
In Godtsdienſt, of in ſchijn van Godtsdienſt, bekrackeelt
Naer ieders grof vernuft, of min of meer geſlepen;
De wijs van Godtsdienſt wort in 't gros beknopt begrepen
In afgodiſtery, en in godiſtery,
Hebreeuſch beſnedendom, en Turckſheit: zet hier by
Het heiligh kruisgeloof, en vergelijckze altzaemen
Oock ieders tijt: ſla ga het leven en de naemen
Der ſtichteren, met een wat geloofwaerdigheit
Elck medebrengt: wat merck, wat zegel en beſcheit
Den aenhang van hun leer verzekeren te leiden
In eene onſterflijckheit des levens, te verbeiden
Na dezen oogenblick: ghy zult onzijdigh zien
[Zoo verre u erfgewoonte, en erfleer, en miſſchien
Genot van baet, en ſtaet, en aenzien niet verblinden,]
Wat wettigheên, wat blijck heilgeerigen verbinden
Te wiſſelen den nacht der dwaelingen om 't licht
Der waerheit, en den glans van Jeſus aengezicht,
Dat hier beneên, gelijck een zon, op Thabor ſtraelde,

1890-1892 Indien V. zeide, dat by gemelde volkeren nog ſporen te vinden zijn van den Joodſchen, van den Joodsch-kriſtelijken of van den Katholyken of algemeen Kristelijken Godsdienst, zoû zijn beweeren eenigen grond van waarheid hebben of althands verdedigbaar zijn; maar te zeggen dat de *Roomſche* (kerk)*zeden* er invloed zouden hebben uitgeöefend, is een vergrijp tegen de kronologie.
1911,1912 Afgodery, Theïsmus, Judaïsmus en Islamismus."

Aen 't kruis in bloet verdronck, en weder adem haelde,
Toen noch de doot noch 't graf Godts lichaem houden kon,
Als hy ten hemel voer, noch klaerder dan de zon.
Indien 't een' ongodiſt noch luſt Godts dienſt te bluſſchen,
Te ſmooren in zijn hart; hoe kan hy ondertuſſchen
Verdooven Godts trompet, den klanck van 't eeuwigh Woort,
Dat van het ooſte in 't weſte, alle eeuwen, wiert gehoort,
In 't ſcheppen van 't heelal, in 't hemelſch openbaeren
Van engelen, en boôn, die 's hemels wil verklaeren,
Bezegelen met maght, door menigh wonderwerck,
Gebleecken wijder dan de hemel hangt met zwerck
En wolcken overdeckt, bekent by Jode, en Heiden?
Hoe kan hy Godt den Zoon, waerop d' aertsvaders beidden,
Zoo menige eeu voorheen, verwerpen, waer hy ſpreeckt
Uit 's Vaders mont en naem, en alle zielen ſmeeckt,
En noot in zijnen dienſt, met toezegh van te kroonen
Die, onder dees banier van 't kruis, zich dapper toonen?
Of is een trooſt van ſtaet, een onbeſtandigh lot
Meer waert dan wel te ſtaen met zijn gemoedt, en Godt?
Het burgerlijck gebiet niet hooger ziet dan 't leven,
Geſtut by aerdtſch gezagh, hierom in top geheven:
De Godtsdienſt ſtut die maght met ſchattinge, en ontzagh,
En ſtraft 't geweten, daer geen ſcherprecht reicken magh.
Waer Godt gelochent wort, is burgerrecht noch orden,
Noch deught, noch Godtsdienſt, die op Godt geveſtight worden.
Zoo drijft de weerelt, daer de Godtsdienſt zinckt, in 't wilt,
Gelijck een roerloos ſchip. geen toom van wetten ſtilt
Den dreigenden tiran, noch oploop der rebellen,
Een wilde zee gelijck, daer alle golven zwellen,
En barnen naer den wint, die 't water ommedrijft.
Stoot om den Godtsdienſt, en godtvruchtigheit: wat blijft
Geruſt op zijne plaets? men magh zich op plackaeten,
Noch wapens, en geweer, en eeden niet verlaeten;
Naerdienze noit den aert verzetten van 't gemoedt,
Dat godtvergeten hijght naer roof, en heiligh bloet,
En, ruſtende by daegh, by avont ſchuilt in laegen,
Bedrogh, en nachtverraet, en niet ontziet te waegen
In ſchaduwen het geen de heldre dagh verbiet.
Dus kent een ongodiſt zijn eigen ſtaetheil niet.
Doch vint hy goet, om 't nut van ſtaetheil, zich te veinzen,
Gelijck Machiavel, te decken zijn gepeinzen
Met loof en ſchaduwen van Godtsdienſt voor het volck,
Dat licht bedrogen wort, door een' gehuurden tolck;
Gewis die veinzer zal met Godtsdienſt en Godts kennis

1965 *Zich te veinzen* voor „te veinzen," als meermalen.

Niet ſpeelen ongeſtraft, en zonder opperſchennis
Der Godtheit, die den dienſt van Godts gekruiſten Zoon
Niet in de weerelt voerde, om, overal ten toon,
Een molock, zonder geeſt en leven, te verſtrecken,
Maer om door dezen dienſt den menſch tot zich te trecken.
De Chriſtdienſt, aen het kruis geheilight door Godts bloet,
Met zulck een bitterheit, uit zulck een' brant en gloet
Van liefde, om Adams en zijn nazaets ſmet te vaegen,
Lijdt niemants ſchimp noch hoon. geen weereltwijs behaegen
Verdooft den glans van 't kruis, Hebreeuwen een ſchandael,
Een dwaefheit by den Grieck, en uitgelachen tael,
Een wijſheit en Godts kracht by allen, die betrouwen
Het aenſchijn van Godts Zoon in 't eeuwigh licht t' aenſchouwen,
Geluckigh is de man, die, uit de wilde zee
Zoo veeler dwaelingen en jammeren en wee,
Door alle klippen heen, by wijle in ſchuim begraven,
Van barningen beſtulpt, in 't eindt de ſtille haven
Des Godtsdienſt innezeilt, en veilighlijck belant
By Godt, der menſchen heil, in 't hemelſch vaderlant,
En Godts onſterflijckheit, van boozen afgeſcheiden:
Daer wenſcht mijn godtsgedicht een ieder te geleiden,
Te ſturen, buiten noot van ſchipbreuck, en gevaer.
Zoo zy het Godt gewijt, op zijn gewijt altaer.

SOLI DEO GLORIA!

1970 Met andere woorden: „ongodistery is verkeerde ſtaatkunde."
1979-1981 Zie 1 *Kor.* I: 23.
SOLI DEO GLORIA: d. i.: „Gode alleen zij de eer."

KRITISCH OVERZICHT

DER

BESPIEGELINGEN.

De „Beſpiegelingen van Godt en Godtsdienst" kunnen, even als „de Altaergeheimenisſen," uit een tweeledig oogpunt worden beſchouwd, t. w. als godgeleerd betoog en als dichtſtuk. Wat de eerſte wijze van beſchouwing betreft, zoo ſpreekt het van zelf, dat ik my ook nu wederom zal onthouden van eenig oordeel omtrent de vraag, of en in hoe verre Vondel, dan wel degenen, die hy beſtrijdt, in de hoofd- of in de byzaken gelijk hebben. My in dit werk ſteeds op onzijdig grondgebied wenſchende te bewegen, waar het theologiſche of politieke questiën geldt, heb ik my hier alleen bezig te houden met de wijze, waarop onze ſchrijver zich van de taak, door hem aanvaard, heeft gekweten.

De korte opgave van den inhoud, 't zij door hem, 't zij onder zijn toezicht, op den kant der bladzijde, en — om redenen van welſtand — door my aan 't hoofd van ieder Boek geplaatst, ontſlaat my van de moeite, ook in dit Overzicht dien inhoud, als anders mijn gewoonte is, ſtuksgewijze na te gaan, en ik kan my vergenoegen met den lezer opmerkzaam te maken op de uitmuntende logiſche orde, door Vondel in zijn werk gebracht.

In het Eerſte Boek ſtelt hy zich voor, het beſtaan van God te bewijzen, en hy begint te dien einde zeer te recht met te verklaren, wat het woord *God* beteekent en welk begrip men zich van de Godheid te vormen heeft, waarna hy verſchillende gronden aanvoert, die tot bewijs moeten ſtrekken voor zijne ſtelling, dat er noodwendig een God moet zijn, ſchepper en onderhouder van al het geſchapene.

In het Tweede Boek zet hy zijn betoog voort en behandelt meer bepaaldelijk de eigenſchappen, die van de beſtaande Godheid onaffcheidelijk zijn. Hy eindigt zijn beſchouwing met op de Voorzienigheid Gods te komen, zichtbaar uit diens werken, en bereidt zich daardoor een gelukkigen overgang tot het Derde Boek, waarin hy de werken, zoo de zichtbare als de onzichtbare, gadeſlaat, en daaraan nieuwe gronden voor zijn ſtelling ontleent. Deze ſtelling nu als voortaan onaantastbaar aanmerkende, gaat hy in zijn Vierde

Boek over tot het betoog van het noodzakelijke, dat God door zijne ſchepſelen gediend en verheerlijkt worde: met andere woorden, dat er een Godsdienst zij, en hy dringt zulks aan door een nieuwe opſomming van Gods eigenſchappen en voortreffelijkheden, die ons moeten aanſporen tot liefde, tot dankbaarheid, tot hoop, tot aanbidding, enz. Een onderzoek naar het wezen en naar de oorzaken van het gedeeltelijk verval van den Godsdienst beſluit dit Boek en de algemeene beſchouwingen van onzen dichter betreffende dit onderwerp.

In het Vijfde Boek eindelijk gaat de dichter er toe over, den Kristelijken Godsdienst (in zijn oog natuurlijk den Roomsch-Katholyken) meer in 't byzonder te beſchouwen, en tracht te betoogen, dat deze de eenige ware is. Zijn bewijsgronden ontleent hy, zoo uit het Bybelverhaal — waarby hy tevens de geloofwaardigheid verdedigt der gewijde ſchrijvers — als uit de getuigenisſen, in en buiten de Kerk afgelegd. Hy doorloopt vervolgens de geſchiedenis van den waren Godsdienst, zoo als die zich in haar drie tijdperken heeft voorgedaan, als: voor de Wet, onder de Wet en onder 't Evangelie, en, na deze ſtoffe breedvoerig behandeld en met eenige woorden de ketteryen en ſcheuringen te hebben herdacht, beſluit hy zijn betoog en tevens zijn dichtſtuk met een treffenden wensch.

Men ziet het, er ware niet licht een betere en geleidelijker methode te volgen geweest, dan die, van welke Vondel zich bediend heeft om zijn ſtellingen te ontwikkelen. Zonder iets te kort te doen aan den geest van orde en de klaarheid, waardoor onze dichter zich in al zijn werken onderſcheidt, zullen wy toch waarſchijnlijk wel een deel van den lof, hem te dezen opzichte hier geſchonken, moeten toekennen aan hen, die hem met hun raad en voorlichting gediend hebben. In de eerſte plaats toch is in den betoogtrant, door hem gevolgd, die ſoort van dialektiek niet te miskennen, waardoor zich inzonderheid de geleerde Jezuieten onderſcheiden, en ten anderen worden in het dichtſtuk telkens ſtellingen of gevoelens aangehaald, beſproken of wederlegd, voorkomende by ſchrijvers, met wier werken wy by Vondel geen zoo gemeenzame bekendheid kunnen onderſtellen. — Over deze wijze van betoog zoo wel als over die bekendheid met werken van anderen, 't zij de eer daarvan aan Vondel, 't zij die aan zijn raadslieden toekome, dienen hier nog een paar woorden gezegd.

Wat de wijze van betoog aangaat, zy is, even gelijk de polemiek, zoo als die van de eeuw, waarin Vondel leefde, gewoonlijk te wachten valt. Meer dan eene ſtelling is met zoo krachtige bewijsgronden geſchoord, dat het wederleggen daarvan onmogelijk ſchijnt. Ik wil als voorbeelden hiervan wijzen op het betoog van de noodzakelijkheid eens Scheppers, Boek I, vs. 827—842: op de kernachtige bewijsgronden, die hy aldaar, vs. 1171—1178, uit de werking van het geweten ontleent om het materialismus te beſtrijden: op de zoo gepaste aanhaling, vs. 1282—1298, van het aan geſchiedenis en ervaring ontleende feit, dat by alle, ook de meest woeste volkeren een ingeſchapen behoefte is om een ſcheppende kracht of Godheid te eeren: op vs. 1363—1375, waar hy, den deduktieven betoogtrant van Descartes bezigende, van zich zelf, als beſtaand gewrocht, tot zijn maker opklimt: op de redenen, Boek II, vs. 77—85 bygebracht, voor Gods beſtaan uit zich zelven: op de vernuftige en duidelijke wijze, waarop hy, aldaar, vs. 273—288, het beſtaanbare eener verſcheidenheid van eigenſchappen met Gods eenheid daaruit verklaart, dat die verſcheidenheid maar ſchijnbaar is en haar oorſprong ontleent aan de verſchillende indrukken, die in 's menſchen brein aangaande het wezen der Godheid ontſtaan: op de ſchrandere gedachte, vs. 1141—1162 ontwikkeld, dat juist de uiteenloopende toeſtand, waarin de menſchen verkeeren, bewijst, hoe er een vrijmachtig God moet beſtaan, die zijn gaven uitdeelt of terughoudt naar zijn welbehagen: op de gemak-

kelijke en toch echt logiſche wijze, waarop hy, Boek III. vs. 999—1018, zich ontſlaat van het in byzonderheden treden ten bewijze van de onſterfelijkheid van de ziel: op de voorſtelling, vs. 1209—1224 gegeven, van den wilden Moor, die, op het zien van een oorlogſchip tot de gevolgtrekking komt, dat er een bouwmeester moet wezen, die er het aanzijn aan gegeven heeft: op het duidelijk en keurig betoog, Boek IV, vs. 135—154, dat het gemis aan alle evenredigheid tusſchen God en den mensch toch geenszins beletten mag, dat deze aan genen den eerdienst bewijze, dien hy Hem ſchuldig is: op de zoo juiste aanwijzing van het onderſcheid tusſchen den dienst, dien de menſchen van het vee of van hun gelijken trekken, en dien, welken God van het ſchepſel vordert: op de klare definitie, aldaar, vs. 439—444, van den Godsdienst, en, vs. 961—978, van het Natuurrecht gegeven: op zijn keurige voorſtelling, aldaar, vs. 1167—1192, van de kracht des gewetens: op de kunſtige wijze, waarop hy het leerſtuk der Dricëenheid betoogt, vs. 965 volgg., en op talrijke andere, niet minder treffende plaatſen.

Dat Vondel, zoo goed met de Latijnſche dichters bekend, volkomen t'huis was in het werk van Lukretius, zoû op zich zelf reeds geen verwondering baren, en tot de ſamenſtelling van een werk, waarin hy gemelden ſchrijver als zijn voornaamſten tegenſtander beſtrijdt, was hem bovendien het geſtadig by de hand hebben van diens dichtſtuk onmisbaar; maar niet minder was hy vertrouwd met de ſtelſels, door de wijsgeeren in zijn tijd ontwikkeld. Niet alleen neemt hy hunne meeningen op, 't zij om ze tot de zijne te maken, 't zij om ze te weêrleggen, maar niet zelden — ik heb er ſtraks een voorbeeld van aangehaald — volgt hy hun betoogtrant. Toeſpelingen op de leer van Descartes vinden wy o. a. Boek I. vs. 1235—1250, waar hy een beſchrijving geeft van het wezen der ziel, en Boek III. vs. 21 volgg., waar hy 's mans ſchool vermeldt, als wel niet de Godheid, maar de Goddelijke Voorzienigheid loochenende. In Boek I. vs. 955—966 beſtrijdt hy de leer van Gaſſendi, dat God wel de Schepper der atomen, maar de verdere werking dezer laatsten toevallig en willekeurig zijn zoû: en even zoo geeft hy aan de ſchool van dien wijsgeer in Boek IV vs. 17 volgg. een zijdelingſchen houw.

Maar wat oppervlakkig nog meer verwondering moet baren is, dat V. op onderſcheidene plaatſen betoogen levert, die de leer van Spinoza al zeer naby komen — zie b. v. Boek I. vs. 459 — 474, waar wy de theorie van het noodzakelijk natuurverband, door Spinoza gepredikt, byna letterlijk terugvinden. En toch kwam het eerſte traktaat van Spinoza eerst in 1670, dus acht jaar later dan de Beſpiegelingen, in 't licht. Men zoû hier uit moeten opmaken, of dat en Vondel en Spinoza hier — en ook elders — hetzelfde denkbeeld aan een gemeenſchappelijke bron ontleend hebben, of dat de Joodſche wijsgeer reeds in den kring zijner Amſterdamſche bekenden had geleeraard, wat hy later door middel der drukpers mededeelde. Zoo ik een giſſing mocht opperen, zoû ik vragen, of V. wat hy op de aangehaalde en andere dergelijke plaatſen ſchreef, ook ontleend had aan den met hem bevrienden rector Van den Enden [1]), die tevens de gids en leermeester van Spinoza ſchijnt geweest te zijn.

Zijn, gelijk, naar ik geloof, door my voldoende is aangetoond, en wat aan elken kundigen lezer blijken moet, de Beſpiegelingen uit het oogpunt der dialektiek beſchouwd, voortreffelijk, ja waardig naast de beste wijsgeerige werken van dien tijd geſteld te worden, als dichtſtuk beſchouwd is het een der ſchoonſte, die uit Vondels pen gevloeid zijn, ja dat misſchien boven elk ander van zijn hand den prijs verdient, als men de ontzettende moeilijkheden overweegt, waarmede hy uithoofde van den aart zijns onderwerps te kampen had. Wijsgeerige ſtelſels, metafyziſche beſchouwingen, ſcholaſtiſche de-

1) Zie over dezen hiervoren, blz. 238.

finitiën, in een woord, al den omhaal eener toen nog veelal drooge en dorre wetenſchap met den dosch der poëzy te kleeden, ziedaar gewis een taak, waar alleen een genie als het zijne zich met gelukkigen uitſlag van kwijten kon. Niet, dat er niet hier en daar een enkele plaats ware aan te wijzen, of minder dichterlijk, of minder helder en duidelijk dan men wenſchen zoû; maar moeilijk ware het toch, in het gandſche dichtſtuk eene bladzijde te vinden, die ons niet door de eene of andere fraaie plaats treft of boeit, of waar niet van die regels op voorkomen, die men zich gaarne in 't geheugen prenten zoû. Wil men voorbeelden? men leze de prachtige ſchildering der natuurverſchijnſelen, Boek I. vs. 195—212, die van 't Raadhuis te Amſterdam, ald. vs. 795—826, de zoo beknopte als juiste voorſtelling der Heidenſche godenleer, vs. 1115—1134, de krachtige ſchildering van den godsdienst der ſtaatzuchtigen, vs. 1135—1158, de bezielde voorſtelling van God, als het eenig volkomen wezen, Boek II. vs. 347—366, den gloed, aldaar in vs. 377—386 verſpreid, de ſchitterende definitie, vs. 1074—1066, van Gods wijsheid gegeven, en het krachtvolle ſlot van ditzelfde Boek: — voorts het geheele Derde Boek met al zijn verrukkelijke natuurtafreelen, zijn beſchrijvingen van de verborgen krachten, in geſteenten, kruiden en dieren gelegen, vooral die van het water, vs. 68—699, met zijn bevallige ſchildering, vs. 749—764, van den avond aan de zeekust doorgebracht. — Verder, in het Vierde Boek, de zoo keurige plaats, vs. 135—168, met het fraai gekozen beeld van het arme „hondeken"; die, waar vs. 243 en volgg. Vondel met zoo veel gloed en innigheid liefde predikt jegends God, die den mensch eerst heeft lief gehad, en de juiste en treffende gelijkenis in vs. 499—505 bygebracht: in het Vijfde, vs. 259—276, de korte, maar krachtvolle voorſtelling van Paulus, als vervolger, bekeerling, apoſtel en martelaar; de ſchoone regels vs. 591—603, waarin hy den lof en het voortdurend gezach verheft der Tien Geboden; de heerlijke epizode van Jezus' geboorte, vs. 813—840, en den prachtigen zegenwensch, vs. 1977—1988, waarmede hy zijn boek beſluit.

Opmerkelijk is tevens, in dat Vijſde Boek, de ſpaarzaamheid, waarmede zich Vondel, hier den Bybel tot gids nemende en op den voet volgende, van beelden bedient, hy, anders daarmede zoo kwistig en in het vinden daarvan zoo gelukkig. Hy zelf geeft in vs. 1179—1190 er de reden van. Waar het Boek Gods, en alzoo, naar zijn innige overtuiging, de H. Geest, de onderwijzer is, daar komen, volgends hem, geene gelijkenisſen te pas, aan het geſchapene ontleend, noch kunnen de waarheid, die geeſtelijk is, verſterken. Intusſchen behoeft, ondanks die ſoberheid van beelden, het Vijfde Boek als kunstgewrocht geenszins voor de eerſte vier te zwichten, en munt het niet alleen uit door geſpierdheid van vaersbouw, maar geeft het bovendien den dichter aanleiding om, juist wegens de diepte der daarin verhandelde leerſtukken, by de ontwikkeling daarvan al den rijkdom van zijn vernuft en de kloekheid van zijn geest ten toon te ſpreiden. Hoe meeſterlijk echter dat Boek bewerkt zij, toch moet het op den hedendaagſchen lezer den indruk misſen, dien de Schrijver bedoelde. In de eerſte plaats toch, waar hy zijn betoog laat berusten op de letter van de Schrift, begint hy met aan te nemen — zie vs. 401 volgg. — dat de echtheid en onfeilbaarheid daarvan *onwederſpreekbaar* is, gelijk hy 't noemt, iets, dat zeker door hen, die hy beſtrijdt, niet zoo gaaf zoû worden toegegeven en, vooral in onze dagen, wel degelijk weêrſpraak ontmoet: het gevolg hiervan is, dat zijn geheele betoog, wel beſchouwd, een *petitio principii* is, en niemand overtuigt, dan die vooraf reeds overtuigd is, of 't worden wil. In de tweede plaats wordt een groot gedeelte van het Boek gevuld met een uiteenzetting van het leerſtuk der Drie-eenheid; doch, hoe kunſtig en vernuftig die uiteenzetting ook wezen moge — ik heb er reeds op gewezen — het leerſtuk zelf behoort tot de zoodanige, die men door het geloof aan-

nemen of die men verwerpen kan, maar die zich niet langs den gewonen weg der redeneering laten verklaren, veel min bewijzen.

Het is dan misschien ook aan dat Vijfde Boek te wijten, dat een gedicht, hetwelk door inhoud en samenstelling anders tot de schoonste vruchten van Vondels pen behoort, niet zoo zeer als andere de algemeene belangstelling schijnt te hebben opgewekt, wat ik daaruit meen te moeten opmaken, dat eerst in 1700 een tweede druk daarvan verscheen. Ik houd my echter overtuigd, dat wie het, niet oppervlakkig en ter loops, maar met gezette aandacht leest en bestudeert, er meer en meer mede zal ingenomen worden. De leeraren in de estetika beweeren, dat de indruk, dien eenig voorwerp uitoefent op ons schoonheidsgevoel, of liever, dat het genot, 'twelk het ons smaken doet, vermindert, naarmate men dat voorwerp analyzeert. By Vondels Bespiegelingen is my juist het tegendeel overkomen. Hoe meer ik die gespierde vaerzen, die aaneengeschakelde betoogen, die gloeiende ontboezemingen zijner liefde voor zijn Schepper, die bliksemschichten van verontwaardiging, op de godloochenaars afgeschoten en heenflikkerende door het gebloemte der weelderigste poëzy, hoe meer ik dat alles in zijn byzonderheden en schakeeringen leerde kennen, hoe hooger ook mijn kunstgenot steeg en hoe meer ik het dichtstuk waardeerde. V. heeft zijn taak derwijze behandeld, dat ieder, welke belijdenis hy ook zij toegedaan, er het beeld — neen het begrip — van het hoogste Wezen, de bezielende ziel der waereld in terugvindt. Eeuw aan eeuw gewaagt men met opgetogenheid van kunstgewrochten, waarin dappere helden worden bezongen, die voor hun roem, voor 't voorwerp hunner aardsche liefde, voor minder edele oogmerken zelfs gestreden hebben; — maar grooter eere is de grijze zanger waardig, die, spijt al de rampen en beproevingen, waarmede hem zijn Schepper had bezocht, in de eene hand de lier, in de andere het strafzwaard nam om de eer des Allerhoogsten in zoo schitterende en gloeiende taal te bezingen en met zoo veel kracht en wakkerheid te verdedigen, en daardoor den eerbied en de bewondering te wekken niet slechts van al wie God lief heeft, maar zelfs ook, zijns ondanks, van hem die geen macht boven 't stof erkennen wil. Wie kan de Bespiegelingen lezen, en den grijzaart niet lief krijgen om het eerlijke en oprechte hart, dat er uit spreekt, en om zijn moed, die met de jaren by hem klimt in stede van te verminderen? — Dat zij dan ook nog lang aan menigeen het kunstgenot, de voldoening en den troost schenken, die ik er voor my in vond, is de oprechte wensch, waarmede ik dit overzicht besluit.

NASCHRIFT.

Reeds in 1659 was, gelijk dit te zijner plaatſe gezegd is [1]), een gedeelte van de „Beſpiegelingen" in 't licht verſchenen, en wel uit het vijfde Boek, van vs. 895 tot vs. 1272. De tekst is over het geheel dezelfde als hier gegeven is: alleen heeft de dichter, ten einde het brokſtuk tot een afgerond geheel te vormen, den eerſten regel, vs. 895, aldus veranderd:

Ter lang gewenſchte tijt quam Godt uit zijnen troon.

Aan het ſlot heeft hy deze regels toegevoegd, om niet plotſeling af te breken:

Zoo ziet men 't louter woort van 't ſchuim der ongodiſten
In aſche en enckel roock en ſmoock veralchemiſten [2]).

1) Zie Deel VII, blz. 793.

2) *Veralchemisten:* d. i.: „door verſtooking wegdampen." Vondel vergelijkt het hier beſproken *woort* met de ſtoffen, welke de alchymist in zijn ſmeltkroes werpt, in de hoop van er goud uit te ſtooken en die insgelijks in ydelen rook verdwijnen.

Aan 't hoofd van het betoog is door V. de navolgende Voorrede geplaatst.

AEN

DEN HEILGEERIGEN LEZER.

De godtvruchtige Thomas van Kempen [1]) zeght wel en wijſſelijck: *Wat baet het u hoogh van de Dry-eenigheit te redenkavelen, indien ghy ootmoedigheit ontbeert, en hier door de Dry-eenigheit mishaeght! zeker hooghdravende woorden heiligen nochte rechtvaerdigen niemant.* Wy ſtelden dan dit beknopt onderwijs niet op papier, om ſpitsvondigh te ſchijnen in eene ſtoffe, die ongrondeerbaer, godtvruchtiger gelooft en aengebeden, dan waenwijs en vermeeten onderzocht wort: maer aengezien veele eenvoudigen jammerlijck van de waerheit, aengaende het geloofspunt der heilige Dry-eenigheit, [ons in Godts woort geopenbaert, en eene doorgaende ry van alle eeuwen ſtantvaſtigh tegens opdonderende godtslaſteraers verdadight] misleit worden, en men onder de hant yvert om Chriſtus, Godts Zoone, en den Heiligen Geeſt, van hunne godtheit, en goddelijcke eere, en het wezen, datze met Godt den Vader gemeen hebben, te beroven; oock in dier voege, dat 'er een ziel gewonnen ſchijnt, wanneer Chriſtus die luiſter by iemant benomen, de Dry-eenigheit voor een wanſchapen gedroght aengezien wort; zoo achtten wy niet onſtichtigh in het licht te geven dit onderwijs, gelijck het getrocken is uit het vijfde boeck mijner beſpiegelingen van Godt en den Godtsdienſt, die noch ongedruckt zijn. Laeten

[1]) THOMAS VAN KEMPEN (à Kempis), in zijn beroemd werk *de Imitatione Jeſu Chriſti.*

zommigen zich voorſtaen hier meer ſcherpzinnigheit dan bewijsredenen te hooren: zy mogen gedencken dat wy, dit een onderwijs noemende, oock moeten intoomen de waenwijsheit der tegenſpreeckeren, die, eerze den grontſlagh der rechtzinnige leere vatten, terſtont dwersdrijven, en zich laeten voorſtaen wonderlijcke zwaericheit te vinden, eer men hun den wegh ter waerheit baent; en hierom hoeft men om de verſcheidenheit der woorden niet te krackeelen, wanneerze ons tot eenerley verſtant brengen. Godt, het waerachtige licht, verlichte alle heilgeerige harten met d' afſtraelende genade van zijnen Heiligen Geeſt, op datze de waerheit kennende, in die kenniſſe getrou volharden, en Godt den Vader, Godt den Zoon, en Godt den Heiligen Geeſt, eenen zelven Godt, in het eeuwige licht aenſchouwen mogen.

I. *Ioan.* 5.

In den hemel zijn dry, die getuigen, de Vader, het Woort, en de Heilige Geeſt: en deze dry zijn een.

S. Auguſtijn in het eerſte boeck tegens Maxim.

De Vader, de Zoon, en de Heilige Geeſt zijn een, om hunne ondeelbaere en een zelve natuur.

De zelve in het eerſte boeck der Dry-eenigheit.

Daer men d'eenigheit der Dryheit des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geeſts onderzoeckt, wort nergens gevaerlijcker gedwaelt, nochte iet arbeitzaemers onderzocht, nochte iet vruchtbaerders gevonden.

De „Beſpiegelingen" vonden, als men denken kan, meer dan eenen beſtrijder, waaronder een, die in een vry lang gedicht zijne „Bedenkingen op een gedeelte van Vondels Beſpiegelingen" [1]) uiteenzette. Deze was de reeds dikwijls door ons aangehaalde Joachim Oudaen, van wien het niet ongepast zal zijn, hier met een enkel woord te gewagen, te meer, daar wy hem toch in perſoon hopen te ontmoeten.

Joachim Oudaen was op den 7 October 1628 te Rijnsburg geboren, waar heen zijn vader, Frans Oudaen, die vroeger te Rotterdam woonde, geweken was, om de vervolgingen te ontgaan, in die ſtad tegen de Remonſtranten, waartoe hy behoorde, ingeſteld. De moeder van Joachim heette Van der Codde en was een zuster van den geleerden Gulielmus Coddaeus. Te Leyden de Latijnſche ſchole bezocht hebbende, waar hy dagelijks heen en terug wandelde, zijn ledigen tijd doorbrengende met zijn vader in diens bakkery te helpen, werd hy daarna by Scriverius, die in zijn vlugheid behagen ſchepte, in huis genomen, en tot ſekretaris en voorlezer gebezigd. — Na het verſcheiden zijner ouders begaf zich Oudaen naar Rotterdam, waar hy zich ſedert onthield. In 1656 trad hy in 't huwelijk met Ewoutje Stout, wier vader, Marten Stout, een ſteenbakkery had. Oudaen volgde dezen op in zijn beroep, 't welk hy tot kort voor zijn dood aanhield. Wat zijn geloof betrof, zoo behoorde hy tot de Waaterlandſche Doopsgezinden, waaronder hy, even als vroeger Vondel, het Diakenſchap bekleedde: en, even als Vondel, was hy een warm voorſtander der Staatsgezinde party. — Hy overleed den 26 April 1692.

Tot dus verre zijn leven: wat zijn verdienſten als letterkundige betreft, zoo ſchijnt het zeker, dat hy in de Griekſche en Romeinſche talen en oudheden uitnemend te huis was en over 't algemeen een grondige kennis van vele en velerlei zaken had, zoo dat meer dan een ſchrijver van lateren tijd getuigde van de hooge verplichting, welke hy aan zijn onderrichting had gehad. Ten opzichte der poëzy paarde hy een juist oordeel aan een kieſchen ſmaak, en kon zich even min vereenigen met de barbaarſche treurſpelen van Jan Vos als met de kieskeurige regelen, door Pels en zijn mede-likkebroêrs van *Nil volentibus arduum* geſteld. Hy was eerst een navolger van Cats ge-

1) OUDAEN, *Poëzy* II, blz. 161.

weest, doch had, na Vondel te hebben leeren kennen, een anderen toon aangeſlagen en de werken van dezen als de beste en ware voorbeelden van Nederduitſche dichtkunst geſchat. Ongelukkig was by hem de wil om Vondel na te volgen niet aan de macht geëvenredigd: en ſchoon men aan zijn vaerzen geen kracht noch ſoms verheffing betwisten kan, zoo zijn zy over 't geheel behebt met zekere ſtroefheid en duisterheid, die het lezen er van vermoeiend, en — wat mijn indruk daarvan is — verveelend maakt. Ik zonder hiervan uit zijn vertaling der Pſalmen, waarin hy zich op zeer gunſtige wijze doet kennen door de kunst om de zangmaten, waar hy zich van bedient, af te wisſelen en daarvan party te trekken.

Zijn treurſpelen zijn vrij langdradig, en zijn „Haegſche Broedermoord" een walgelijk libel, 't welk, toen het geſchreven werd, niet in 't licht mocht komen, en dit later nooit had moeten zien.

Wy hebben gezien, dat Vondel in 't vorige jaar zijn treurſpel „Adonias" opdroeg aan den reeds meer in dit werk genoemden Jacob de Graeff. [1]) Thans had hy de echtverbintenis te bezingen tusſchen diens eenigen broeder Pieter [2]) en Jacoba Bicker, zuster van Wendela, over het huwelijk van welke laatſte met Jan de Witt reeds geſproken is. [3])

1) Zie blz. 245.
2) Zie Deel VII, blz. 727.
3) Zie Deel VI, blz .635, 636.

TER BRUILOFT

VAN

DEN WELEDELEN HEER

PETER DE GRAEFF,

Jongkheer van Snidpolsbroeck,

EN

DE WELEDELE MEJOFFER

JAKOBA BICKER.

NON HÆC SINE NUMINE DIVUM EVENIUNT.

DE jonge GRAEFF, beluft uitheemſche ſteden,
En volcken te bezichtigen, met een
Hunn' ommegangk, en zinlijckheên, en zeden,
Quam bly Parijs, 's rijx hooftſtadt, ingereên;
Geen ſtadt, maer eer een weerelt in het kleine,
Daer Luidewijck, gezeten in 't palais,
Wort aengebeên, op d' oevers van de Seine,
En triomfeert in oorlogh, en in pais.
Wie melt ons wat den jonglingk al gemoete?

NON HAEC SINE NUMINE, CAET.: d. i.: „dit gebeurt niet zonder beſchikking van omhoog." Zie *Aen.* II. 777.

1-4 Uit de Opdracht van het II Boek van Virgilius, vs. 142 en volgg. — zie Deel VI, blz. 722 — is ons bereids gebleken, dat de bruidegom, in zijn jeugd, Berlijn bezocht had; wy leeren nu, dat hy ook te Parijs was geweest; hy kon dus eenige ondervinding hebben opgedaan.

6 *Luidewijck:* Lodewijk XIV, die in 1651, op veertienjarigen leeftijd, de regeering had overgenomen.

6 volgg. De grootheid, macht en luiſter van den ſchitterenden Lodewijk XIV (toen nog onze bondgenoot en een voorwerp van bewondering voor Franschman en vreemdeling) wordt in deze regels met enkele, doch echt karakteristieke trekken beſchreven.

8 *Gemoete* voor „ontmoette, onder de aandacht kwam," als meermalen.

Hy hoorde en zagh zich zelven naulijx zadt;
Toen al het rijck het paer gezalfden groete,
In eene zael, bekleet met kunſt en ſchat.
Hier blonck op 't hof een hemel, rijck van zonnen.
De rijckdom van de kunſt verdoofde gout
En diamant, als ofze in 't renperck ronnen,
Of worſtelden wie ſterckſt den palm behoudt.
Hy zagh 'er op de hemelſche tapyten
De zege der Bourbonnen afgemaelt,
En hoe 't verdragh beſlechte 't bloedigh wrijten,
Daer Henrick en zijn afkomſt eer behaelt.
Het luſte hem t' aenſchouwen in 't byzonder
Wat Luidewijck, zoo jongk, alree beſchrijft.
In ieder perck gemoet het oogh een wonder,
Waer aen het zich vergeet, en hangen blijft.
Hy ziet in 't endt twee weerelden verwarren.
De roock, en ſmoock, geſchrey, en wapenklanck,
Trompet, en trom, en ſtof bedroeft de ſtarren.
Men luiſtert hier naer oorloghstoom, noch dwangk.
Maer elders, als de zon de nevels doorſchijn,
Komt Liefde allengs gedaelt uit d' ope wolck,
Met Wederliefde, op englezangk, te voorſchijn.
Op dat gezangk ruſt donderbus en dolck.
Men zietze beide elckandre aenminnigh kuſſen,
En onderling zich vlechten, arm in arm.
De heiren, aen het wijcken ondertuſſen,
Staen ſtil van zelf. Nu hoort men geen gekerm.
Heer POLSBROECK merckt dat deze hoffchildrye
Hem afbeelt hoe de krijghseen raeckte in ruſt,
En Luidewijck verbonden aen Marye,
Bekrachtight dat heel Vrankrijck Spanje kuſt.
Wie zou, docht GRAEFF, gelooven dat de Liefde,
En Wederliefde in top dit wonder wrocht,
Ter goeder ure elck 't hart der volcken griefde
De Liefde won dat geen geweer bevocht.

11 *Het paer gezalfden:* koning Lodewijk en de Infante, met welke hy in 1660 getrouwd was
17 *Hemelſche tapijten:* die der *Gobelins.*
19 *'t Verdragh:* dat in 1659 tusſchen Frankrijk en Spanje op het zoogenaamde Fezanten-eiland gesloten was.
22 *Beſchrijft:* heeft men hier niet aan een ſchrijf- of drukfout te denken en moet er geen *bedrijft* gelezen worden? Zeker zoû dit in de ooren der meeste lezers duidelijker en logiſcher klinken; en toch geloof ik, dat *beſchrijft* behouden moet worden. Er is hier ſprake van tapijtſchilderijen, waarop niet zoo zeer de *bedrijven* des grooten konings, als wel de glorie van zijn regeering voorgeſteld of *beſchreven* worden: en nu komt het my voor, dat hier *beſchrijft* in dichterlijken zin moet worden opgevat voor „gelegenheid verſchaft te beſchrijven."
30 *Marye:* de twee-en-twintigjarige Maria Therezia, Infante van Spanje, dochter van Filips III. Men weet, dat het huwlijk tusſchen haar en koning Lodewijk eene der hoofdvoorwaarden uitmaakte van den zoogenaamden vrede der Pyreneën. Lodewijk zelf had zijn bruid in den aanvang van 't jaar 1660 afgehaald; waaruit men mag opmaken, dat de reis van Pieter de Graeff in dat zelfde jaar moet hebben plaats gehad.
42 *Elck:* t. w.: „de Liefde en de Wederliefde."

Geluckig zijn de beide nabuurrijcken,
De harten, die, gewont in 't harrenas,
Nu wapenloos verknocht door huwelijcken,
Een bruiloftskus en wederkus genas.
Zoo ſpreeckt hy by zich zelven, en beluiſtert
Het vryen van de min en wedermin,
Waer op een ſtem hem ſtil in d' ooren fluiſtert:
'k Zie u gepaert met uwe naburin.
Het ſchaemroot verft de leli van zijn kaecken.
Dat merckte flux de Hollantſche Gezant,
Die vraeghde: hoe? begint uw hart te blaecken,
Door eene vonck, geſpat van 's Konings brant?
Schep moedt, en leer op 's Konings voorbeelt paeren:
Zoo kan uw bloet, ten zegen van uw ſtadt
En vaderlant, der oudren ſtoel bewaeren,
Daer grootvaêr, al 't geſlacht ter eere, zat.
JAKOBA lagh hem ſedert in de zinnen,
Gelijck Atlante in 't hart van Hippomeen.
Hy hoopte haer, gelijck een prijs, te winnen,
In 't renperck, zoo hem Venus gunſt verſcheen:
Zoo Venus ſtrael het hart eens quaem t' ontdoien,
Dat harder dan het berghkriſtal bevroos:
Maer 's winters wil de lucht geen bloemen ſtroien:
De lente geeft den knop, en dan de roos.
De lente is tot het minnefeeſt geboren:
Dan wijdt de jeught den outer duif en zwaen.
Elck wierroockt dan gebeên in Venus kooren,
En vlecht feſtoen van roos en myrteblaên.
De jongling volght, op 't hemelſchblaeu geflicker
Der oogen, zijn beminde, in 't hart geplant,
Een Pallas, uit den eedlen ſtam van BICKER,
Die hier de kroon van deught en ſchoonheit ſpant.
Wanneer de deught, in ſterfelijcke leden
Gedompelt, uit het ſchoone lichaem ſtraelt,
Dan wortze van opmerckende aengebeden,
Als een godin, uit 's hemels ſchoot gedaelt.
De Wederliefde, in 't kerckgewelf gevlogen,
Belaeghtze, en treft door d' oogen haer in 't hart:
Dat voeltze, en vint zich onvermoedt bewogen
Met 's minnaers wonde, en uitgeſtaene ſmart.
Nu wort hy van de ſchoone heuſch bejegent,

51 *Uwe naburin:* zoo wel De Graeff als de moeder der bruid woonden op de Heeregracht by de Hartestraat.

54 *De Hollantſche Gezant:* dit kan geweest zijn, óf Willem Boreel, die sedert 1650 de gewone Gezant der Staten was, óf ook wel de Amsterdammer Koenraad van Beuningen, die, in 1660, met Joan van Gent en Justus de Huybert buitengewoon naar Frankrijk was afgevaardigd.

61 *Atlante* voor *Atalante*. Zy is ons met haar vrijer Hippomenes reeds herhaalde malen voorgekomen.

Met een gezicht en ongewoonen lonck.
Een blijde ſtar, die zijn vryaedje zegent.
Nu vint hy zich, als Hippomeen, aen honck.
Op dit beſluit, van minnezorgen veiligh,
En met een' kus bezegelt mont aen mont,
Verſchijnt het paer de blijde Bruiloftsheiligh
Met zijne tortſe, en kroont het trouverbont.
Hy zeght: nu volght dit licht, gekroonde braven:
Wy treên u voor, daer 't weeligh roozevelt
Weêr mengt in een de BICKERS en de GRAVEN,
Als Venus gloet uw zielen t' zamenſmelt.
Ten blijck dat ghy u medeelt bey te gader,
Wort u belooft een lief en edel krooſt,
Dat teffens zweemt naer moeder, en naer vader.
Zoo bloeie en groeie uw ſtam, den nijt getrooſt.

Aen honck: 't woord wordt hier in dezelfde beteekenis opgevat als er nog aan gegeven wordt by 't „krijgertjen-ſpelen" der knapen. *Honk* is voor den voetreiziger wat *haven* voor den zeevarende is: „een plaats, waar hy veilig aankomt."

Het feest, op deze wijze door Vondel bezongen, werd gevierd op den huize Ilpenſteyn te Ilpendam, den 11 April. Onder de dischgenooten bevond zich de zwager van de bruid, Jan de Witt, doch ook iemand, van wien ik ſedert lang niet geſproken heb, de Remonſtrantſche leeraar Gerard Brandt. [1]) Deze, dien wy als jeugdigen Predikant te Nieukoop en als pas met Suzanna van Baerle gehuwd verlaten hebben, had zich nu bereids een naam gemaakt door onderſcheidene geſchriften in proza en poëzy, waaronder: een „kort verhaal der Reformatie," dat reeds twee drukken beleefd had, en een bundel „ſtichtelijke Gedichten." In 1660 was hy te Hoorn beroepen, en het viel hem dus gemakkelijk, van daar naar Ilpenſteyn ter bruiloft te komen.

Beiden, de Witt en Brandt, ſpreidden te dier gelegenheid hun poëtiſche gaven ten toon. De Raadpenſionaris, die in zijn vroegere jeugd ook wat aan de dichtkunst had gedaan [2]), en bewijzen wilde, dat hy die door de ſtaatszorgen niet geheel verleerd was, ſprak elk der aanwezigen afzonderlijk in dichtmaat aan, hun dank zeggende voor de hulde, toegebracht aan de zuster zijner gade en aan zijn nieuwen zwager, wiens deugd en bekwaamheden hem waardig maakten te deelen in de glorie, waarmede de naam van De Graeff reeds gedurende een eeuw in 's Lands geſchiedenis praalde.

1) Zie Deel V, blz. 587.

2) Getuige o. a. zijn vertaling in vaerzen van CORNEILLES *Horace*, die in 1640 by Adam Carelsz. (van Zjermerz.) in 't licht verſcheen, en later verſcheidene malen werd herdrukt. Gelukkig voor Jan de Witt, dat hy zich betere aanſpraken op de bewondering van tijdgenoot en nageſlacht verwerven mocht, dan die alles behalve gelukkige navolging hem verſchaft zoû hebben.

Het doet my leed, deze proeve van het dichterlijk vernuft des grooten ſtaatsmans hier niet te kunnen inlasſchen. De regels, waarmede Brandt den bruigom toeſprak, beſtaan gelukkig nog, en wel van zijn eigen hand. Na daarin zijn eeregroete aan de bruid te hebben gebracht, weidt hy uit in den lof van den bruigom, wien hy aldus toeſpreekt:

Opreghte telg van uw aelouden ſtam,
Die eeuwen bloeide aan Y- en Aemſtelſtroomen,
Tot eer en nut van 't maghtig Amſterdam,
Hoe ſchets ik hen, van wie gy zijt gekomen?
Dit velt is veel te groot voor mijn papier,
Mijn ſtijl te laag om hunnen roem te melden.
Hun deught verdiende een eeuwigen lauwier.
Hun naam alleen kan hunne glorie ſpelden.

Was het wonder, dat onze machtige Regenten overmoedig werden en zich begonnen te achten als van een betere ſtof gevormd dan hun medeburgeren, wanneer hun van alle kanten, zelfs hier van een vromen godsdienstleeraar, vleieryen naar 't hoofd werden geſmeten van 't zelfde allooi als men die, kort daarna, aan den „Grooten Koning" verkwistte.

En nu volgen nog een paar klinkdichten, op de afkomst der beide echtelingen vervaardigd.

AEN

DEN HOOGHEDELEN HEER

PIETER DE GRAEFF,

Vryheer van Zuidpolsbroeck,

OP DEN OORSPRONGK VAN HET GESLACHT DER GRAVEN.

De naem en bynaem geeft het leven aen den braven,
Die Griete Pieter Beernts den ring op trouwe ſchonck,
Een vrou die met haer ſchilt vereerde d' oude Graven,
Dewijl Heer Eggerts glants en wapen hier in blonck.
Dit huwlijck teelde Jan, die Aemſtels Raet bewaerde,
In 't recht des Schependoms. uit hem quam Diedrick voort,
Uw grootvaêrs vader, die met jonckvrou Agnes paerde,
Een zuivre ſpruit van Neck, ſtantvaſtigh by haer woort.
Hy wert een lit des Raets, en eerde als burgervader,
Des Burgermeeſters ſtoel, tot heil der burgery:
Doch 't amptloos leven en geruſtheit lagh hem nader
Aen 't hart, dan eergenot en luſt tot heerſchappy.
Zoo tuight 's mans deught, beſteet aen ouderlooze weezen.
Dus wort der ſtammen deught de telgen aengeprezen.

1 Volgens een noot, door V. onder dezen regel geplaatst, was de *brave* hier bedoeld Pieter de Graeff, die in 1512 trouwde met Griete Pieter Beernts.

2 *Griete Pieter Beernts:* niet minder dan vier perſonen komen onder den naam van *Barend* of *Berend* op de Regeeringslijsten voor: waaronder een Berend Berends, die in 1509 Raad werd en wellicht de vader was van Griete. De hier vermelde byzonderheden kunnen intusſchen ter aanvulling ſtrekken van hetgeen Deel III, blz. 407 aangaande het geſlacht van de Graeff is gezegd.

3 Verſta: „een vrouw, die door P. de Graeff te huwen aan de familie de Graeff eer bewees, om dat zy van aanzienlijke afkomst was."

4 *Heer Eggerts glans.* V. voegt hier in een noot by: „Willem Eggert, Heer van Purmerent, en grontſteenlegger der kerk van Sinte Katrine t' Amſterdam." Zie over hem Deel IV, blz. 422, N. en A. 22, 23.

5 *Jan.* V. teekent hierby aan: „Jan Pietersz de Graeff 1542." Hy werd namelijk in gemeld jaar Lid van den Raad, in 't volgende Schepen.

6 *Diedrick:* „Diedrik de Graeff, in 1518 Burgemeester." *Aant. van V.*

7 *Agnes.... van Neck:* dochter van Pieter van Neck, die in 1581 Burgemeester werd.

AEN

DE HOOGHEDELE MEVROU

JAKOBA BICKER,

Vrouw van Swieten,

OP DEN OORSPRONGK VAN HET GESLACHT DER BICKEREN.

HEER Roemer Arent van den Anxter zagh men treeden,
Als Burgermeefter, voor drie eeuwen, ruim getelt,
Om 's Burgermeefters ftoel op 't out Stadthuis te kleeden.
Hy voerd' een rooden balck met eere in 't goude velt.
De perckementen zelfs getuigen van dit zegel,
Gelijck de witte balck van Henrick Willemsz Boel
In 't groene velt getuight hoe hy der vadren regel

1 *Roemer Arent van den Anxter.* In de oude uitgave ftaat naast dezen regel het jaartal 1356 genoemd; by Wagenaar komt de hier genoemde eerst in 1357 als Burgemeester op de Regeeringslijst voor. Verfcheidene leden van dat federt uitgeftorven geflacht bekleedden Regeeringsposten.

6 *Henrick Willemsz Boel:* in 1360 Schepen geworden, welk jaartal ook in de oude uitgave nevens dezen regel ftaat uitgedrukt.

4,7 *De witte balck van Hendrick Willemsz Boel, In 't groene velt:* dat het wapen der *Boelen* of *Boelenszen* zoo was als het hier befchreven wordt, is my nog onlangs gebleken uit een hoogst merkwaardige genealogifche tafel, in groot folio, behoorende aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootfchap hier ter ftede. Aan 't hoofd dier lijst prijken Cornelis Hendriksz. Loen en Elizabeth Boelensz., (dochter van den beroemden Ridder Boelensz., van wien meermalen in dit werk gefproken is) die in 1529 zich in den echt vereenigden, en van wie (als uit de tafel verder blijkt) fchier alle zoo Amfterdamfche als Hoornfche regeeringsfamiliën van vaders of moeders zijde zijn afgeftamd. De kinderen, uit gemelden echt gefproten, namen, ter inftandhouding der gedachtenis van hun doorluchten grootvader, den naam van Boelensz. by den hunnen aan, ja zelfs vindt men er op de lijst, die zich alleen Boelensz. fchrijven en den naam van Loen hebben laten varen. Aan de omftandigheid nu, dat de hier bedoelden wel den naam, maar niet altijd het wapen van Boelens overnamen, is het te wijten, dat tot nog kort geleden aan laatstgenoemd geflacht wel eens een verkeerd wapen werd toegefchreven. Veel tot die verwarring brachten onder anderen de wapens by van even zoo vele Burgemeesters, die alle drie den naam van Boelens voerden, en welke wapens ieder nog kan zien prijken op de glazen der Oude Kerk hier ter ftede, zijnde als volgt:

2de rij, 3de glas. KLAAS BOELENS. 1582. . . . . Gekwartileerd *Loen* en *Boelens:*
Loen, lazuur met een hoofdelozen leeuw.
Boelens, finopel met een zilveren faas.

3de rij, 3de glas. JACOB BOELENS. 1595. . . . . *Loen* vol.

2de rij, 7de glas. JAN KLAASZ BOELENS.
MERENS . . . . . 1587. . *Merens* en *Boelens* in 5 fazen vereenigd, 1.4 fabel, 2.5 finopel, 3 zilver met de meerlen.

Uit de aangehaalde regels, zoo wel als uit den geheelen inhoud dezer beide byfchriften, blijkt wederom, hoe grondig onze dichter met de gefchiedenis der Amfterdamfche familiën tot in de kleinfte byzonderheden bekend was, en hoe weinig hy de aantijging verdient van Melchior Fokkens, door my befproken, Deel VI, N. en A. blz. 25, als had hy — om dat hy een poëet was — vrijheid gevonden, daaromtrent het een of 't ander te verzinnen. 't Is met V. gelegen als met Herodotus: hoe meer men aan 't onderzoeken gaat, hoe meer de waarheid blijkt van zaken, door hem verhaald, en waar men in 't eerst, omdat men ze by geen nuchter prozafchrijver gevonden had, weigerde geloof te flaan.

En 't recht des Schependoms bewaerde op Aemſtels ſtoel.
Zoo bloeide 't out geſlacht van Bicker, niet vergeten
Van zwaert- en ſpilzy, lang eer Keizer Maxmiljaen
Heer Andries Boel beſchonck met eene goude keten,
Om 't gout hem milt vereert van zulck een' onderdaen,
Waer door de ſchiltkroon op Stadts wapen quam te brommen.
Aldus ruſt Bickers huis op zulcke twee kolommen.

10 12 Uit deze regels blijkt, dat de gisſing, door my geüit, Deel VI. N. blz. 27, n°. 3 en 4, betreffende de aanleiding tot het beſchenken van Andries Boelens met de ridderlijke waardigheid, werkelijk overeenstemde met de geſchiedenis of althands met de overlevering, zoo als zy by 's mans nakomelingen beſtond en aan V. bekend was geworden. Ik moet alleen nog den lezer verſchoning verzoeken voor het verzuim, 'twelk ik by het behandelen der kwestie ter aangehaalde plaats beging, door het niet aanhalen aldaar der gronden, welke het byſchrift op Jacoba Bicker voor mijn beweering opleverden. Doch ik was, by het opſporen der gedichten van V., waarin over Boelens geſproken wordt, niet op het denkbeeld gekomen om ook in het *Mengeldicht* te gaan ſnuffelen, waarin (uitg. van Brandt Poëzy, Deel II. bl. 551 en 552) zoo wel dit als het vorige gedicht, — die in Deel I, onder de *Bijſchriften* behoord hadden, doch waarſchijnlijk te laat aan Brandt bekend waren geworden om er een plaats te vinden — zijn verdwaald geraakt.

Offchoon het langzamerhand de gewoonte werd, dat de dochters der Regenten alleen in Regenten-familiën trouwden, werden daarop nog uitzonderingen gemaakt; en dit was onder meer het geval met eene der dochters van den Burgemeester van Vlooswijck en Vondels beſchermvrouw, Anna van Hoorn. Deze juffer, die even als hare moeder ſchijnt uitgemunt te hebben in bevalligheid en talenten, trad te dezen jare in 't huwlijk met een Ritmeester in Staatſchen dienst, doch, als uit zijn naam blijkt, een vreemdeling, althands van Engelſche of Schotſche afkomst. Vondel bezong hun echt op de navolgende wijze:

TER BRUILOFT

VAN

DEN WELEDELEN HEER

ROBERT HONIWOOD,

Ritmeester in dienst der vrye Landen,

EN

DE WELEDELE JOFFER

MARGARITE VAN VLOOSWIJCK.

ANNUIT ORANTI.

O PLUICKENDE MARGRIET, gewoon de luft te boeten
Met hemelfch maetgezang, en, drijvende op de voeten
En toonen van de keele en liefelijcke fnaer,
Braveerde Venus wet en hooghgewijt autaer.
De Ridder HONIWOOD vergat zijn wapenplichten,
En grenswacht aen de Wael, daer 't Roomfch gewelt moft zwichten
Voor Burgerhart, geteelt uit Koninclijcken ftam.
De trouwe minnaer vont geen leffing voor zijn vlam.
Hy hiel gedurigh aen om 't edel hart te winnen
Omtrent den Aemftelftroom. zy ging met Zanggodinnen
Te raede, en oock ten reie, en ftelde haer geluck
In vrye zuiverheit te leven, buiten 't juck
Van 't huwelijck, indien 't de hemel haer vergunne;
Een juck, dat mannen min bezwaert, de vrouwe kunne

ANNUIT ORANTI: d. i. „zy knikte den fmeekende toe:" hier: „zy gaf hem het jawoord." — Zie *Aen.* XI. 797.

6,7 *Daer*, enz.: verfta: „waar vroeger de machtige Romeinen moesten zwichten voor Civilis."

Meer druckt en onder houdt; een' laſt met recht te vliên
Voor wijze jofferen, die uit haere oogen zien,
En zoo veel verder dan die niet zoo hoogh geſchaepen
Te licht gezeghlijck, zich aen ydelheit vergaepen,
En een verbeeldinge van weelde, die heel ſnel,
Op haer gevoelijckſt, berſt, gelijck een waterbel,
En, als een droom, verdwijnt. hou op, hou op van jancken.
Ick hoor van honderden geen twee, die 't zich bedancken.
Ick heb dit jammeren nu al te lang gehoort.
Dit is gemeene koſt, geen ooft, dat my bekoort.
Zoo zoeckt een vogelaer de vryen, onder 't vliegen,
Met zijne zoete fluit te vangen en bedriegen.
Hoe ſtont de Ridder voor dees ſpraeck van zin berooft!
Als een, die onverhoedts, voor 't wreede ſlangenhooft,
In marmerſteen verkeert, geen lippen meer kan reppen,
Geen lidt verroeren, en noch lucht noch adem ſcheppen.
Hy vont een ſchoonheit, die het keurighſte oogh verleit,
Maer och, een ſchoonheit, vreemt van mededogenheit,
En zoet op pijnigen, en martelen, en grieven
Der onderdaenighſten, die haer alleen believen,
Alleen naer d' oogen zien, en ſmeecken om gena,
Gelijck de zonnebloem de zon volght vroegh en ſpa.
Maer een rechtſchaepenheit, van geen gevaer te trotſen,
Voor een onwinbaer ſlot, langs onbegangkbre rotſen,
Hervat den moedt en ſtorm, al ſtort hy ſlagh op ſlagh.
Het rijzen van de zon, het vallen van den dagh,
En teffens nacht en dagh 's helts dapperheit getuigen,
Geſint te breecken, eer dan zich te laeten buigen.
Al d' oude poëzy van 't minnen oit gedacht
Geraeckt nu in 't geloof: hoe Herkules zijn kracht
Verlieſt in 't vrouwekleet, gelijck een vrou herſchaepen,
De leeuwenhuit, en knodts, het monſtertemmend wapen,
Verwaerlooſt, en de ſpil in ſte van boogh hanteert.
De min moet lachen, nu de ſchoonheit triomfeert,
En ſterckheit leght aen bant. een maeght betemt veel braven.
De Ridder acht zich noch geluckigh onder 't ſlaven,
En ſchat dees ſchoonheit, met een eedle deught gepaert,
Een perle in gout gezet, die moeite en arbeit waert.
De moeite leert het eêlſt waerdeeren, en gebruicken.

21 *Hou op*, enz.: hier begint, als uit vs. 27 blijkt, de juffer tot haar minnaar te ſpreken.

22 *Geen twee, die 't zich bedancken*: d. i.: „geen twee, die reden hebben om er zich later mede geluk te wenſchen."

25,26 Zinſpeling op het gezegde van:

Fiſtula dulce canit, volucrem dum decipit auceps.

28 *'t Wreede ſlangenhooft:* het hoofd van Meduza, 't welk ieder, die 't aanzag, in ſteen deed veranderen.

45 *Gelijck een vrou herſchapen*: verliefd op Omfale, koningin van Lydiën, kleedde Herkules zich als een vrouw, en hielp haar ſpinnen. Zie *Gulden Winckel*, Deel I, blz.

Men vint geen perle by den wegh. men moet eerſt duicken
En viſſchenze op den gront. natuur, bedacht en wijs,
Bewaert de gaven dus by haer waerdy en prijs.
Jupijn, die 't al regeert, verhoort in 't endt het ſmeecken
Des braven minnaers, van zijn hoop te lang verſteecken,
En vaerdight Pallas naer den blijden Zangbergh af.
Zy, vaerdigh op den laſt, dien haer de vader gaf,
Genaeckt MARGRIETE, een tiende in negen Zanggodinnen,
En roept de ſchoone maeght, erfvyandin van 't minnen,
Ter zijde, op datze haer des hooghſten wil ontdeck.
Dus raeckenze onderling in minnelijck geſpreck.
De wijze Pallas pleit voor d' eer van Venus rijcken.
Zy raetze op 't hoogh gebodt de vlagh en 't zeil te ſtrijcken.
Men kan het nootlot van Jupijn niet wederſtaen.
Zy bietze 't huwlijxpant den rijcken trouring aen.
Op datze HONIWOOD naer zijn verdienſt de hant bie,
Sneet ſchrandre Mulciber hier ANNUIT ORANTI
Met kunſt op: en de maeght, dit lezende, zat ſtil
En ſtom, en overwoegh des allerhooghſten wil,
Geenſins t' ontworſtelen met woorden noch gedachten.
Z' aenvaert beſchroomt den ring, en zeght, geen jammerklaghten
Van minnaers zouden my van mijnen vryen ſtaet
Beroven, neen gewis, noch zelf der oudren raet
Kan 't hart bewegen: maer de reden eiſcht genoegen
En onzen eigen wil naer 's hemels wil te voegen.
Jupijn beſtemt zijn be: wy ſtemmen met Jupijn.
Op dat gewenſchte woort brack flux de zonneſchijn
Door alle nevels heene, uit 's hemels tinne en tranſſen,
En ſchiep een ſchoonen dagh. de rooze-en-myrtekranſſen
Bekranſſen 't lieve paer, den bruigom, en de bruit,
En Hymen quam ter feeſt getreên met dit geluit:
O ſchoone dochter van uwe overſchoone moeder,
Gezegent zy uw trou, Jupijn uw trooſt en hoeder.
Ghy trout den Ridder, en de Ridder uwe hant
Door 't hemelſche beleit, tot vreught van 't vaderlant,
Dat aen de dienſten van zijn' vader en uw' vader
Zich eeuwigh houdt verplicht, en uit u twee te gader
Verwacht de helden, die der vadren ſpoor betreên,
En 't recht hanthaven van de vrygevochte ſteên.

61 *Een tiende in negen Zanggodinnen:* men zoû deze uitdrukking kunnen opnemen als een overdreven kompliment, waarby V. de bruid een tiende zanggodin noemde; die zoo veel wist als de andere te ſamen. Ik geloof echter, dat hier eenvoudig verſtaan moet worden: „als tiende *in* (of *by*) het negental opgenomen."

72 *Overwoegh* voor *overwoog;* als meermalen.

74-79 Het is weinig vleiend voor Honywood, dat Margriete hem alleen zoû genomen hebben om pleizier te doen aan Jupijn.

87 *De Ridder uwe hant:* de ſpreekwijze: *de hant trouwen,* is ons reeds meermalen voorgekomen.

De minneby ſchept luſt te weiden op de tippen
Van uwen roozenmont, en honighzoete lippen,
En dau te lezen in uw levens morgenſtont,
Die boven necktar ſmaeckt. ô ſchoone roozemont,
O bloem van VLOOSWIJCK, zoo die luſt hem noit verveelde,
Beſnoey zijn welluſt niet, maer queeck de dertle weelde
Van uwen bruidegom, terwijl uw jeught het lijdt.
Zoo reedtghe aen d' eeuwigheit, in 't bloeienſt van uw tijt.

93 volgg. behelzen een toeſpeling op den naam van den bruidegom.

100 *Zoo reedtghe aen d' eeuwigheit:* d. i.: „zoo bereidt gy u, zoo rust gy u toe voor de eeuwigheid." Het zal wel niet by toeval geweest zijn, dat zoo wel dit, als het vorige bruiloftsgedicht juist honderd regels lang zijn. Misſchien moesten zy binnen een vooraf bepaald kader geſchreven of gedrukt worden, waarby het getal der regels — even als van de voormalige Nieuwjaarswenſchen — precies was afgemeten. In allen gevalle leverde V. hier weêr een bewijs, dat men aan dichterlijk vernuft een methodieken geest kan paren, die de uitſpattende vonken der poëzy binnen vaste grenzen weet te beperken; immers zelfs de ſcherpe blik eener kwaadwillige kritiek zoû in deze bevallige gedichten geen regel te veel of te weinig vinden: alles heeft zijn maat en is behoorlijk afgerond: en wie ook in die behandeling van een onderwerp in een vooraf vastgeſteld getal regels niet meer dan een welgeſlaagd kunstje wil zien, juist dat welſlagen maakt het in mijn oog tot een verdienſte te meer.

Dat er op dit bruiloftsfeest, behalve andere genoodigden, ook dochters aanwezig waren van wijlen den Amiraal Marten Harpertszoon Tromp, leeren wy uit een gedicht van Jan Vos, hetwelk te dier zelfde gelegenheid gemaakt werd en ten tytel voert:

AEN

DE MEJUFFROUWEN

TROMP,

OP DE BRUILOFT

VAN DEN WELEDELEN HEER

Ritmeester

HONYWOOD.

Uw vaader zwaaide 't zwaardt om ſlaaven te bevrijen:
Dat zagh men op de zee door 't ſtorten van zijn bloedt.
Een dapper oorloghsman begeert geen dwang te lijen
Maar gy, die vrouwen zijt, betoont u wreedt van moedt.
Men moet niet van het ſpoor der goede vaaders draaven.
Vraagt gy, o TROMPEN, *waar uw vrijheid in beſtaat?*
Gy maakt de vrije mans aan d' Aemſtelſtroom tot ſlaaven.
De ſlaverny wordt in een vrije ſtad gehaat.
Gy lacht; maar 't is geweldt. Verlangt gy naar 't verklaaren?
Gy bindt de harten met uw oogen, mondt en haaren.

Nog was op Margaretha van Vlooswijck het navolgende gedicht vervaardigd door *onzen* dichter:

OPVAERT

VAN

MEJOFFER

MARGARITE VAN VLOOSWIJCK.

De tiende Zanggodin,
Uit eene roos geboren,
Volght negen englekoren,
En vaert ten hemel in,
Op eenen regenboogh,
Een fchoone wolck van bloemen
En verwen niet te noemen.
De fchoone vaert om hoogh,
Op galmen van haer keel
En harp, door een gemengelt.
Ay zie: zy fchijnt verengelt,
Ontkleet van 't fterflijck deel.
Zy zweeft al hooger aen,
Om 't zaligh licht te groeten.
Een geeft verroert geen voeten,
Maer drijft, gelijck de maen.
Margrite, rijftghe zoo,
Ontkleet van mededoogen,
Uit 's minnaers fchreiende oogen?
De liefde fcheit te noo.
Och, trooft den liefdeloozen.
Beftroy hem met uw roozen.

1 *Uit eene roos geboren:* een kompliment, niet enkel aan de dochter, maar ook aan de moeder. V. wist ook fijn hoffelijk te zijn, waar hy 't gepast achtte.
3 *Negen englekoren: koren*, ieder door eene der *negen* Zanggodinnen aangevoerd.
21 *Den liefdeloozen:* niet „hem, die geene liefde heeft *voor* een ander;" in welken zin alleen 't woord heden ten dage wordt opgevat, maar: „hem, die de liefde *van* een ander derft," hier waarfchijnlijk: „hem, die 't voorwerp zijner liefde ontbeeren moet."

Brandt heeft in zijn uitgave dit bevallige gedichtje onder de rubriek *Lijkdichten* opgenomen. [1]) Dit had my in den aanvang zelf in den waan gebracht, dat de dochter des Heeren van Vlooswijck jong geſtorven was en wel op het tijdſtip dat zy verloofd was. Ik kon zulks echter niet rijmen met de omſtandigheid, dat er bruiloftsvaerzen op haar gemaakt waren; ten zij men aannam, of dat zy in den bruidstijd overleden was, of dat men aan twee juffers te denken had, beiden dienzelfden naam van Margaretha voerende. Tegen de eerſte opvatting pleitte de inhoud der beide gedichten van Vos en Vondel, die blijkbaar niet een der feestdagen in den bruidstijd, maar de bruiloft zelve bezingen: tegen de laatſte omſtandigheid, dat de inhoud van Vondels beide gedichten kennelijk op dezelfde perſoon doelt. Men vergelijke b. v. vs. 2 en 3 van het bruiloftsdicht met vs. 9 van de „Opvaert:" vs. 61 van het eerstgenoemde met vs. 1 en 3 van het laatstgenoemde, en men zal zich overtuigen, dat hier van dezelfde perſoon geſproken wordt. De aanvankelijke verwarring van denkbeelden, welke uit dit een en ander by my ontſtaan was, werd echter geheel weggenomen by een nadere en meer aandachtige lezing van het kortere gedicht, die my alras tot de overtuiging bracht, dat ik het daarin vervatte niet in letterlijken zin behoefde op te nemen, noch aan een werkelijk overlijden van de bezongen ſchoone te denken. Vondel behandelde een ernſtig onderwerp als den dood van geliefde of geächte vrienden altijd op hoogst ernſtige wijze, en hoezeer hy anders de mythologie wel eens te onpas in zijn voorſtellingen mengde, deed hy dit zelden of nooit in zijn lijk- en grafdichten. Bovendien, het gedicht voert ten tytel: *Opvaert*, en niet *Uitvaert*, en de geheele vorm is van dien aart, dat wy even goed kunnen denken aan een bloot dichterlijke beeldſpraak als aan het bezingen van iets dat werkelijk heeft plaats gehad. Ik kwam tot de ſlotſom, dat wy hier eenvoudig te denken hebben aan een ſchildery of teekening, waarop Margaretha was afgebeeld, in het gewaad eener zanggodin opwaart zwevende en rozen om zich heen ſtrooiende, en alzoo aan een allegorie, door Vondel bezongen, en door Brandt, ten gevolge van misverſtand of van gebrek aan oplettendheid, onder de Lijkdichten opgenomen in plaats van onder de „Gedichten op *ſchilderyen* enz."

Miſſchien was de hier bedoelde ſchildery wel dezelfde, waarop Jan Vos de navolgende vaerzen vervaardigde:

1) *Poëzy*, Deel II, blz. 66.

OP

MARGARETHA VAN VLOOSWIJCK,

IN EEN KRANS MET BLOEMEN GESCHILDERD.

Dus toont de kunſt Margriet, omheind van ſchoone bloemen.
Zoo pronckt de Leeu [1] *als zy de feeſt van Flora viert.*
Al wat aanminnigh is behoort men op te roemen.
Het aanzicht van dit beelt wordt te vergeefs geſiert.
Natuur beſchilderde haar welgevormde kaaken
Met roozen, leliën en al wat liefde baart.
Wie ſchoon is hoeft zich niet door verf bemint te maaken.
Hoe! dorre bloemen zijn niet door de kunſt vergaart.
De lier van Orfeus heeft gediert naar zich getrokken,
Margriet wiſt door haar keel van englen ſchel van klank
De bloemen rijk van glans en geur tot zich te lokken,
Niet trekt er verder dan bekorelijke rank.
Haar ſtem komt in 't gebloemte als in onze ooren dringen,
Een ſchelle keel heeft macht op onbezielde dingen.

1) Wat deze *Leeuw* hier beteekent is my niet duidelijk; in allen gevalle maakte Vondel vleiender vergelijkingen aan jonge dames dan Vos hier doet.

Niet alleen bruiloftsdichten, ook een grafdicht ſchreef in dit jaar onze dichter en wel op zekeren weinig bekenden ſchilder Kraenevelt, waarſchijnlijk een dier lieden, wie men aan Vondel had wijs gemaakt, dat zy wat waren. Hy viel op dat punt wat goedgeloovig.

OP

N. KRAENEVELT.

HIER ruſt KRAENEVELT, wiens gunſt
Blaeckte, uit luſt tot Schilderkunſt,
Die de hant hielt braef en eêl
Aen zijn leevendigh penſeel.
Eert den geeſt in 't kunſtigh werck.
Hout een veltkraen op den zerck.

1,2 Deze konſtruktie, om te kennen te geven, dat Kranevelt van lust blaakte tot de ſchilderkunst, is noch zuiver noch gelukkig te noemen.
8 *Hout:* lees *houwt.*

Een beter, zeker beroemder ſchilder was Filips de Koning. [1]) Hy maalde dit jaar, en alzoo ten derde male, weder een afbeelding van Vondel, die in mijn bezit is en een der voortreffelijkſte werken van dien bekwamen kunſtenaar mag worden geächt. Op geene beeltenis van Vondel komen zoo treffend dat breed gewelfde voorhoofd, zetel van ſchrandere bevatting, die doordringende oogen, door hooge, aan de zijde omgekrulde wenkbraauwen bedekt, die fraaie Romeinſche neus met zijn uitdrukking vol ſcherpzinnigheid, die geeſtig geplooide lippen uit. Alles getuigt er van vernuft en kracht, en by den vijf-en-zeventigjarigen grijzaart zijn de lokken, die uit de kalot komen ſpelen, en de wenkbraauwen nog bruin van tint: alleen de knevel is een weinig, en de *henri-quatre* geheel vergrijsd. Het borstbeeld is levensgroot, en vervat in een ovale vergulde lijst; terwijl achter tegen het paneel het nevensgaande gedicht is geplakt:

1) Zie Deel VI, blz. 109; Deel VII, blz. 13.

OP

MIJNE AFBEELDINGE,

GESCHILDERT DOOR

FILIPS KONING.

OMNIA LONGÆVO SIMILIS.

Ick telde vijfenſeventigh,
Toen Koning my, dus levendigh,
Te voorſchijn broght op zijn panneel.
Wie van de kunſt met kennis ſpreeckt,
Zeght dat hier ſlechts de ſpraeck ontbreeckt.
Men kroon' het koningklijck penſeel.

OMNIA LONGÆVO SIMILIS: d. i.: „in alles een oud man gelijk." Zie *Aen* IX. 650.

1,2 *Seventigh, levendigh:* een rijm, dat niemand hindert, terwijl b. v. *zesde* of *kwetſte* onuitſtaanbaar wezen zoû. 't Is, dat aan den dichter, met betrekking tot die zoogenaamde dubbele rijmwoorden, als *voorbeeld* en *veroordeeld*, *byſtand* en *drytand*, *prijs leit* en *wijsheid*, over welke geſproken is Deel VIII, blz. 578, altijd eenige meerdere vrijheid wordt verleend. Het ſlepend wordt alsdan *facto* een dubbeld ſtaand vaers, en men let meer op het gelijkluidende der tegenover elkander ſtaande klanken, dan wel op de gelijkheid der verbindingsletter.

Daaronder ſtaat, met verbleekte, echter nog leesbare inkt, te lezen: *Aen mijn Agneta Block deſe ſchildery vereert tot eene gedachtenis nog onder my beſtaende Anno* 1701. [1])

Op deze vereering, waarvan ook Brandt gewaagt [2]), en die waarſchijnlijk later plaats had, zal ik nog wel terug komen.

Een klinkdicht op Genua, vermoedelijk uit het Latijn vertaald, hoewel er dit niet is bygevoegd, draagt in de oude uitgaven het jaar 1662 en vindt alzoo hier zijn plaats.

1) Verſta: „nu, anno 1701, nog in mijn bezit."
2) *Vondels leven*, blz. 85.

OP

GENUA.

PALAISRIJCK GENUA, als uit een rots gehouwen,
Braveert in pracht en prael alle Italjaenſche ſteên.
Het ſchijnt, gelijck een paeu, zijn pennen trots t' ontvouwen.
Hier ſtapelt koopfortuin haer rijckdommen op een.
Het ſtreckt een krijghstrezoor der wijtgevreeſde Flippen,
En zenuw van hunn' ſtaet, die 't Roomſch gebiedt verdooft.
Een zijde- en goutooghſt bloeit en groeit in dorre klippen.
Ligurie bekent dees zeebaeck voor haer hooft.
De Vryheit in triomfe, op eenen boogh van marmer,
Begroet van al de zee, daer d' Apennijn begint,
Zich met den kruisſchilt deckt, een' ſcheutvry borſtbeſchermer,
En toomt Byzantium, dat weerelden verſlint,
Haer wapenhuis ontziet, en haven, en galaien.
Zoo heerſcht de Vryheit, noit van wijsheit afgeſcheien.

5 *Der wijtgevreeſde Flippen:* d. i.: „der koningen van Spanje." Hoewel Genua, omtrent den tijd, waarin Vondel dit gedicht maakte, geenszins eynsbaar van Spanje was, ſtond het toch ſteeds met de koningen van dat Rijk in een naauwe verbintenis en ſchoot de Republiek hun aanzienlijke geldſommen, waarvoor zy talrijke bezittingen, in Milaan, Napels, enz. gelegen, tot onderpand bekwam.
12,13 *Verſlint—ontziet:* hier behoorde wel *doch* of *maar* tusſchen te ſtaan.

Als gelijkſoortig met het vorige meen ik hier een aantal gedichten te mogen invoegen, van welker vervaardiging het jaartal onbekend is. Gelijk men zien zal, zijn het vertalingen uit het Latijn, deels naar bekende, deels naar onbekende ſchrijvers, ſommige geheel fragmentarisch en onvoltooid, zoo dat zy het voorkomen hebben van aanhalingen. Of Vondel by het vervaardigen daarvan eenig bepaald doel voor oogen heeft gehad, b. v. om ze in deze of gene voorrede of opdracht in te lasſchen, gelijk hy meer doet, of wel om ze tot bouwſtoffen te doen ſtrekken voor eenig gedicht van wijderen omvang, is my ten eenemale onbekend. Zy kunnen ook als byſchriften by het een of ander plaatwerk hebben gediend.

De eerſte twee onder die gedichten zijn vertalingen uit Scaliger: 't is my niet gelukt, de plaats uit te vinden, waar zy gezocht moeten worden, wat anders tot beter verſtand van den zin niet ondienſtig ware geweest.

OP

POICTIERS.

LETGHE op de ziel, het lijf beſtelt de kracht alleen,
En Gallie verdient die beide door gebeên.
De leerluſt d' een ontſteeckt, een ander 't krijghsbedrijf.
Poictiers is hier de ziel: al 't ander is het lijf.

1,2 Verſta: „op de ziel behoort acht gegeven te worden: de kracht is een zaak, die alleen uit het lichaam voortkomt; en Frankrijk is lichaam- en krachteloos, ten zij het die door gebeden verwerve."
4 *Poictiers is hier de ziel:* waarſchijnlijk wegens zijn beroemde univerſiteit.

OP

AVIGNON.

UW vryheit en manier van leven by de vroomen
Maeckt dat ghy zijt gelijck een tweede ſtadt van Roomen:
Groot zijn uw kerken, groot is uwer huizen eer.
Maer dit noch grooter is, ghy zijt uw eigen Heer.

1 *Een tweede ſtadt van Roomen:* men weet, dat Avignon in de veertiende eeuw gedurende zeventig jaren de zetel was der Paufen, wat de Romeinen ſpotsgewijze de zeventigjarige gevangenſchap noemden.
4 *Ghy zijt uw eigen Heer:* als zijnde Avignon, gelijk ook in vs. 1 gezegd wordt, een vrije ſtad.

Guillaume le Breton, uit wiens werken het volgende gedicht is vertaald, was een Franciskaner monnik, die in 't midden der veertiende eeuw leefde en onderſcheidene theologiſche en wijsgeerige ſchriften naliet. Hoezeer uit Engeland geboortig, bracht hy een goed gedeelte van zijn leven in Frankrijk en Italiën door.

OP

TOURS.

FESTINUS voerde 't volck van TOURS hier ſtewaert aen,
Daer om de ſchoone ſtadt twee ſtroomen d' armen ſlaen,
De Loir, en klaere Kaer. de ſtadt leght tuſſchen beide
In weelige landouwe, en aengename weide.
Haer burgery is trots, en taelrijck, groot van maght,
Gezegent door het ooft, en wijnſtock, hoogh geacht.
Sint Martens heiligh graf verheerlijckt, door zijn zegen
En eer, de kercken om en in de ſtadt gelegen.

1 *Feſtinus:* aangaande dezen ſtichter van Tours, by de Romeinen Caeſarodunum genoemd, heb ik geene byzonderheden kunnen vinden.
3 *Klaere Kaer:* door de *Kaer* verſtaat V. de rivier, welke de Franſchen *Cher* noemen.
4 *Taelrijck:* 't Fr. *verbeux*, doch hier in den zin genomen van „uit de hoogte ſprekende."
7 *Sint Martens heiligh graf:* Sint Maarten was Biſchop van Tours, waar de hoofdkerk nog zijn graf en zijn naam bewaart.

De volgende byſchriften op Narbonne zijn gevolgd naar Caius Sollius Sidonius Apollinaris, een Kriſten ſchrijver der vijfde eeuw. Deze te Lyon geboren, uit een overſte der Pretorianen in Galliën, onder Honorius, had Euzebius tot leermeeſter in de wijsbegeerte en Enus in de redekunst en poëzy. Hy verwierf een grooten roem van geleerdheid, en de gunst des Keizers, die hem in belangrijke aangelegenheden gebruikte. In 472 werd hy Biſchop van Clermont, waarop hy zijn waereldlijke ambten aan zijn zoon afſtond en zich geheel aan godgeleerde oefeningen wijdde. Hy overleed in 482, een aantal brieven en gedichten nalatende.

OP

NARBONNE.

NARBO, gezond van lucht en lant,
Van havens, zee en vaſte ſtrant,
Van burgers, huizen, merckt en ſtraet,
Van raethuis, recht en munt en maet,
Van kercken, toorens, brugh en wal,
Van waterbeecken, bergh en dal,
En wat men ergens vinden magh,
Daer immer ſchijnt den klaren dagh,
Verzien, zijt heerelijck gegroet.
Met recht de Goôn ghy loven moet:
Uw lant geeft kooren, wijn en zaet;
Veel vee in uwe weiden gaet;
De beemden ruicken van het kruit,
Dat weeldigh ſpringt ter aerden uit;
Moeras of water in uw ſloot
Niet ſtinckt gelijck een vuile goot,
Noch diſtelen men ergens vint,
Want ghy zijt Floraes echte kint:
Minerva by u altijt woont,
En uwe jeught met wijsheit kroont;
Zoo dat oock nevens 't edel bloet
U Princen wijs zijn van gemoet:
Want wijsheit by haer wert geacht,
Veel meer dan Vorſtelijcke pracht.
Ghy ſtoft op marmer noch op gout,
Noch Indiaenſch yvoor zoo ſtout,

OP NARBONNE: in de uitgave van Brandt vinden wy deze vertaling in tweeën geſplitst, en het tweede gedeelte, aanvangende by vs. 25 *Ghy ſtoft*, enz. door het volgende in alexandrijnen berijmde byſchrift op Narbonne van het eerſte geſcheiden, en voorzien van een afzonderlijk hoofd en van het onderſchrift *uit het Latijn*. Zeker had de uitgever de moeite niet genomen de vertalingen met het oorſpronkelijke te vergelijken, of maar alleen, goed te lezen wat hy drukken liet; het had hem dan in 't oog moeten ſpringen, dat hy hier een doorloopenden, volkomen aaneen geſloten zin voor zich had. Ik heb dan ook de vrijheid genomen, het verbroken verband weder te herſtellen.

1 *Narbo*, enz.: dit fragment is getrokken uit het *Carmen* XXIII van SIDON. APOLL. *Ed. Pariſiis* MDCIX, pag. 180.

2 *Van havens*, enz.: dit, en al wat in de vijf volgende regels genoemd wordt, hangt niet af van 't voorafgaande *gezond*, maar van 't later volgende *verzien*, d. i.: „voorzien."

Noch geen Marmariſch huiscieraet,
Waerop de Bars heenſtoffen gaet.
Uw poorten zijn oock niet vergult,
Met Aforootſch geſteent gehult:
Maer uw gewelven afgeſtreên
Betuigen d' oude ſtrijtbaerheên.
Uw ſtormgevaerten, noit gemat,
Zijn koſtelijck by u geſchat.

27,23 *Marmariſch huiscieraet, Waerop de Bars heenſtoffen gaet:* ik wist niet wat van dien *Bars* te maken, tot dat ik het Latijn had gelezen, waar vs. 54 en 55 ſtaat:

Non ſi quas eboris trabes, retractis
Roſtris, Marmarici dedere barri.

Dit *barri* nu, 't welk „olifanten" beteekent, heeft V., hier wellicht door een min goede lezing misleid, voor een eigen naam aangezien. De zin van 't oorſpronkelijke is: „noch de ivoren balken, welke de gekromde tanden der Marmariſche olifanten (die uit *Marmarica*, een landſtreek van Afrika, naby Egypten gelegen) u geleverd hebben."

30 *Aforootſch geſteent:* het Latijn heeft, vs. 56, 57:

Aureasque portas
Exornas Aforoticis lapillis.

Welk geſteente echter bedoeld wordt, zeggen de Kommentatoren niet.

VAN

NARBONNE.

Ghy, die verdreven waert, leeft ſtil, en, die den ſtrijt
Verduurde, wert bekent voor trou van tijt tot tijt:
Theodoricus, die veel hooger dan zijn vader
Gezet wort, en gekent al teffens en te gader
Een eer der Geten, en pilaer van 't Roomſch gebiedt,
Bevont u trou, in zoo veel oproer en verdriet.
Maer ſchoon ghy dikwijl waert beſtorremt en gereten
Hierom en wort u dit tot ſchande niet verweeten:
Want als een dapper helt zich eerlijck ſtelt te weer,
Dan is 't lidteeken van de wonde hem een eer.

1 *Ghy, die verdreven waert leeft ſtil:* wat deze uitdrukking hier beteekent, en hoe zy op een ſtad kan ſlaan, is my een raadſel. Deze en de volgende regel zijn niet uit het oorſpronkelijke vertaald: de rest is een navolging — dezen keer in een andere maat — van hetzelfde *carmen*, waaruit het vorige fragment is gevolgd. Zie ald. pag. 183.

3 *Theodoricus:* t. w. de tweede van dien naam, zoon van Theodoricus I, koning der Gothen. Hy beroofde in 453 zijn broed r Thorismund van de kroon en 't leven: in 462 leverde hem Graaf Agrippinus de ſtad Narbonne. Zie SID. APOLL., *Epist.* II, *Lib.* I, en voorts IDACIUS, JORNANDES en ISIDORUS in *Chron. Gothorum*.

De nu volgende vertaling is uit Seneka.

VAN

DE RHOSNE EN ARRAR.

Ick zagh een' hoogen bergh neêrhangen op twee ſtroomen,
Beſtraelt van overdwers met goude zonnetoomen,
Daer 's lants Rodaen voorby van boven nederſchiet,
En d' Arrar langkzaem langs de groene kanten vliet.

De zes volgende gedichten zijn alle gevolgd naar 't Latijn van Decimus Magnus Auſonius. Deze, een der voortreffelijkſte dichters van de vierde eeuw, was van Bordeaux en de zoon van Julius Auſonius, een beroemd geneesheer aldaar. Tot hoogleeraar in de welſprekendheid aangeſteld, verwierf hy zulk een vermaardheid, dat keizer Valentinianus hem tot leermeeſter benoemde van zijn zoon Gratianus. Hy klom verder tot verſcheidene hooge waardigheden op, werd Prefekt in Italiën en Galliën en in 379 Conſul.

OP

BORDEAUX.

GODTLOOZE ſtomheit, ick vervloecke u, nademael,
O vaderlant, ick niet gedacht heb in 't verhael
Uw ſchoone wijngerden, en ſtroom, en brave helden
En overſten, en raet, wel waerdigh om te melden,
Als ick die kleene ſtadt gedencke, of uw gebiet
Niet eens merckwaerdigh waer: en ſchaemen wy 't ons niet. &c.

OP BORDEAUX: hetgeen volgt is een vertaling van den aanhef van een lofdicht, by AUSONIUS te vinden onder zijn *Clarae Urbes*, en getyteld *de Burdigala* XIII.

1 *Godtlooze ſtomheit:* zeker was 't een *ſtomheid* des vroegeren uitgevers, dat hy hier *ſtoutheit* zette, wat geen redelijken zin kon opleveren. 't Lat. heeft:

Impia jam dudum condemno ſilentia.

5 *Als ick die kleene ſtadt gedencke:* 't Lat. heeft:

Quaſi conſcius urbis
Exiguae,

d. i.: „als of ik u voor een klein ſtadtje hield." De text van V. ſchijnt ook hier verdorven.

OP

NARBONNE.

GHY zult dat ſtrijtbre en trots Narbonne niet vergeeten,
Een heel wijtſtreckend rijck, in 't groote lant bezeten.
Zy hielt veel troepen met haer wetten onderdaen,
Daer zich Savoje buight, en neight naer den Sequaen,
En d' Alpes toppen hem van Italjaenen ſcheiden,
En 't Pyreneeſche ſneeu hem van d' Iberen leiden,
En de Rodaen met kracht ruiſcht in 't Lemanſche meir,
En de Cebenner loopt naer d' Aquitanen neêr,
Tot daer de Belgen al van outs Teutates eeren,
Zoo ver reickt Narbo toe. ghy Gallen hebt de Heeren
Van Rome, en hun vooghdy te vooren lang ontzien.

OP NARBONNE: vertaling der eerſte elf regels van 't gedicht *de Narbona*, mede onder de *Clarae Urbes* te vinden.

OP

THOULOUSE.

'k ZAL nimmermeer Tholoze ons voefters naem verzwijgen,
Zoo wijt omcingelt met een muur, heel hoogh in 't ftijgen.
Garumne, een fchoone ftroom, loopt langs de veften heen.
Z' is volckrijck: want zy paelt tot aen de Pyreneen,
En 't Cebennijfch geberght, met pijnboombofch behangen,
Van Aquitaners en Iberen dicht omvangen:
En fchoon zy uit vier fteên veel duizent mannen fchudt,
Noch wortze nimmer meer van burgers uitgeput:
Want zy in haeren fchoot bedeckt al die ze baerde.

OP THOULOUSE: zie AUSON. *Clar. Urb.* XI. Hier is het geheele lofdicht vertaald, offchoon de laatfte regel zijn rijm mist.

1 *Ons voefters naem:* vermoedelijk was Aufonius te Toulouze onderwezen en noemt hy daarom die ftad zijn *voedfter*.

3 *Garumne:* de „Garonne."

5 *'t Cebennijnfch geberght:* de „Cevennes," zoo als men die thands gemeenlijk noemt.

7 *Schoon zy uit vier fteên veel duizent mannen fchudt:* dat zegt het Lat. niet, waar wy lezen:

Quae modo quadruplices ex fe quum effuderit urbes,

d. i.: „die, offchoon zy vier fteden uit haren fchoot fchudde," of „vier fteden bevolkte."

OP

ARLES.

O TWEEDERLEY Aureel, komt voort met uwen ftaet.
Het ftrijbre Narbo en het rijck en maghtigh Weenen
Bewoont u met een volck uit d' Alpen eerft verfcheenen.
Uw fteene brugh verftreckt een wijde en effen ftraet,
Terwijl de Rodanus bruifcht door de boogen heenen,
En ghy koophandel met de Roomfche weerelt drijft.

OP ARLES: zie AUSON. *Clarae Urbes: de Arelate* VII.

1 *Tweederley Aureel:* de Aureliaanfche weg, die te Rome begon, eindigde wel te Arles; doch dit was nog geen reden, om die ftad *Aureel* te noemen. Wat het bygevoegde *tweederlei* betreft, de uitlegging daarvan vrage men aan Aufonius, die insgelijks fchrijft:

Pande, duplex Arelate, *tuos blanda hofpita portus.*

2 *Weenen:* niet de hoofdftad van Oostenrijk, maar *Vienne,* in *Dauphiné.*

5 Deze regel vindt wederom zijn tegenrijm even min als de flotregel der beide vorige byfchriften en van het volgende; terwijl V. heeft nagelaten, de twee laatfte vaerzen van Aufonius te vertalen.

OP

DE WATERWEL TE NISMES,

GENOEMT

DIANA.

O STROOMGODT van de ſtadt, gezont door 's waters aert,
Springader van den Celt, den goden lief en waert,
In ongelijcke ſpraeck. d' Apoon met zijn geklater,
Noch Nemauſus is niet doorluchtiger van water,
Oock vloeit Timavus niet zoo helder naer de zee.

OP DE WATERWEL: hier moet ik gelooven, dat V. niet de uitgave van Auſonius gebezigd heeft, welke ik geraadpleegd heb, t. w. die van 1631 by *W. Blaeu* te Amſterdam, maar een andere: immers hoe hy anders aan 't woord NISMES komt, is my onbekend. De Latijnſche vaerzen toch, welke hier vertaald zijn, komen voor in 't hier boven genoemd lofdicht *de Burdigala*, en daarin wordt van geen *Diana*, maar van *Dirona*, een Keltiſche godin, geſproken.

4,5 De *Nemauſus* is my als rivier niet bekend, des te beter de *Timavus*, die in het Adriatiſche meir vloeit, en van welken de oude dichters herhaaldelijk gewach maken.

OP

BLAYE.

O BORGHTOGHT van 't verbont, 't verdriete u niet, maer ſpoet
Te lande, of met den riem te water, door den vloet,
Daer ons Garumne met veel boghten heen komt ruiſſen,
Om in de baere zee met vollen ſtroom te bruiſſchen,
Of daer de kromme wegh rondom loopt, en u leit
Naer Blavie, altijt trots ten oorelogh bereit.

OP BLAYE. Het oorſpronkelijke van dit gedicht heb ik in mijn uitgave van Auſonius nergends kunnen vinden.

1 *O Borghtoght van 't verbont:* by een eerſte lezing zoû men denken, dat hier de ſtad zelve wordt aangeſproken, wat echter uit de ſlotregels blijkt, het geval niet te zijn. Van welk *verbond* hier geſproken wordt, of wie als *borg* daarvoor naar *Blaye* gevoerd moest worden, zoû misſchien uit het oorſpronkelijke kunnen opgemaakt worden, doch is my onbekend.

6 *Blavie:* 't Lat. *Blarium*, voor *Blaye*.

Van Blaye gewagende, laat ik hier het gedicht volgen op Roeland, die aldaar begraven werd.

OP

DEN HELDT ROELANDT,

WEL EER TE BLAYE BEGRAVEN.

UIT HET LATIJN VERTAELD.

GHY zoeckt uw vaderlandt, en laet ons in geklagh.
Ghy woont in 't heerlijck hof, wy in een' droeven dagh.
Maer ghy, belevende de twee en veertigh jaeren,
Vlught d' aerde, en, vroom van aert, gaet in de ſtarren vaeren.

DEN HELDT ROELANDT: de beroemde Paladijn, van wien de dichters zoo veel en de geſchiedenis zoo weinig verhaalt, en die onder Karel den Groote by Roncevallis zoû geſneuveld zijn.
Uit het Latijn: waarſchijnlijk geldt het hier een graffchrift, waarvan de maker onbekend is.

Noch Hierre, noch de door hem geſchreven „Franciade," waaruit het navolgende lofdicht op Marſeille ontleend is, zijn my bekend.

OP

MARSEILLE.

Wy bouwen eenen muur, ter eere van dien dagh,
Daer 't Middelantſche meir zijn ſchuim op breecken magh.
Het zal een ſtadt zijn, tot gerief der zuider ſtranden
En volcken over zee, die hier te ſcheep belanden,
Een zeeſtadt Mars genoemt naer dezen dagh alleen.
Voor 't Franſche krijghsvolck, dat zoo moedigh heeft geſtreên.
Dees ſtadt wert zedert tot een Keizersſtadt verheven,
De naem Marſeille haer ten prijs en lof gegeven,
Als of men zey: dees ſtadt voert haeren naem van Mars.

9 *Van Mars:* zoo zoû de Lat. naam *Marſilia* en niet *Masſilia* moeten zijn.

Het volgende is een vertaling uit het Latijn van Beza.

OP

DE WONDERBAERE BRUGH,

GENOEMT

PONT DU GARD.

En vry wat meer is 't dat dees kunſtenaer en helt
Den lof van 't werck veracht, en zijnen naem niet melt.
O wondre werckman, ſchoon het groot is dat ghy wrocht,
Noch meer verbaeſtme 't werck, van u noch niet bedocht.

DE WONDERBAERE BRUGH: men weet, dat deze brug, tuſſchen Avignon en Nismes gelegen, een werk is van de Romeinen.

4 *'t Werck, van u noch niet bedocht:* niet zeer duidelijk: het Latijn zoû hier de beteekenis kunnen opheldereu voor hem, wien 't gelukt de plaats by Beza te vinden.

De volgende gedichten zijn naar onbekende ſchrijvers:

OP

MANS.

Nu wenſch ick u heel klaer t' ontdecken en t' ontvouwen
Hoe Cenoman de ſtadt vernoemde en op hielp bouwen.
Lemanus, d' oude ſtadt, was eertijts wijt vermaert,
En volckrijck met een maght van burgery bewaert.
De Vorſt der Gaulen heeft haer met dien naem getekent,
Lemanus, die zich noch van Paris afkomſt rekent.

2 *Cenoman:* de Latijnſche ſchrijvers noemen de ſtad *Cenomanum*, waarvan misſchien de overlevering herkomſtig is, als ware zy door zekeren Cenoman gebouwd.
3 *Lemanus:* dit is eenvoudig een Latijnſche vertolking van *Le Mans*.

GRAFSCHRIFT

VOOR

WILLEM DEN OVERWINNER,

Koning van Engelant, Hertogh van Normandye,

GELIJCK HET TE KAEN WORT GELEZEN.

Die Normandye en gantſch Brittanje trots regeert,
Verwonze ſtout, en houdtze in toom door heerſchappye.
Het Cenomanſche zwaert bedwingt hy, en vermeert
De wetten, en behoudt het lant in zijn vooghdye.

3 *Het Cenomanſche zwaert:* de bewoners van de landſtreek *le Mans* werden in vroegeren tijd *Cenomanen* genoemd (zie het vorige gedicht). Willem de Veroveraar wist hen te overwinnen en in bedwang te houden.

De groote WILLEM ſchuilt hier in dit kleene graf.
Een klein huis is genoegh voor zulck een grooten heere.
De zon dry zevenmael en tweemael ſchijnſel gaf,
En koos den ſchoot der maeght, toen ſtorf dees helt met eere.

7 Lees: „de zon trad in het hemelteeken de Maagd."
7,8 Uit deze regels zoû men moeten opmaken, dat, volgens V., Willem de Veroveraar op zijn 23ste jaar overleed. Intuſſchen is het bekend, dat hy in 1027 geboren werd en in 1088 ſtierf, alzoo op 61-jarigen leeftijd. Maar de 3 × 7 of 21 + 2 jaren moeten geteld worden van zijn vestiging in Engeland — 1065–1066 — en dan komt de rekening beter uit.

GRAFSCHRIFT

VOOR

MACHTELT,

DOCHTER VAN

BALDUINUS DEN GOEDEN,

Graef van Vlaendere,

GEMAELIN VAN

WILLEM DEN OVERWINNER,

Koning van Engelant,

TE KAEN TE ZIEN.

DIT heerelijck gebou beſchaduwt d' overſchoone
En brave Machtelt, telgh uit koningklijcken ſtam.
De Graef, haer vader, zijn begin uit Vlaendre nam.
De moeder Adela een ſpruit was uit de kroone
Der Vrancken, Robbrechts krooſt, wiens eedle zuſter quam
Aen koning Henrix trou, en boude haren heere,
Den koning Willem, noch dees kerck, zoo ſchoon geſticht.

6,7 *En boude haeren heere, den Koning Willem:* hier moest noodzakelijk tusſchen in gevoegd ſtaan *zy* t. w. „Machtelt." Zoo als men nu leest, is 't of de *zuſter* van *Robbrecht, aen Henrix trou quam* en (bovendien) *aen Willem een kerck boude.*

Zy ſtichte oock door al 't rijck veel kercken, Godt ter eere,
En was der armen trooſt, en een godtvruchtigh licht.
Haer miltheit liet geen ſchat voor 't arme volck geſloten.
Dus wonze in 's levens tijt een' ſchat van gunſtgenooten,
En ſtorf, toen Slaghtmaent quam beſchijnen ſteên en ſloten.

OP

D'ABDYE VAN ST. ILLIDIUS,

BUITEN CLERMONT.

Dit oude hof wert eerſt van Auſtrimon geſticht,
Die t' Avignon ontſtack het eerſte Biſſchops licht:
Maer heer Illidius, die elck als heiligh eerde,
De vierde naezaet, die de Schaepskoy wijs regeerde,
Volboude het in top, toen Clodoveus 't rijck
Van Gallië betoomde, en d' eerſte tot een wijck
Der volcken wert gedoopt, en op de vont gewaſſchen.

1 *Auſtrimon:* S. Auſtrimonius was een der eerſte geloofsverkondigers in Galliën, waar hy den ry opende der Biſchoppen van Clermont.
3 *Illidius:* de heilige Illidius of Allyrus was de vierde Biſchop van Clermont. Hy overleed in 385.

OP DE SCHILDERY

VAN

DE MAEGHT VAN VAUCOULEUR

JOHANNA D'ARC

Verlooſter van Vrankrijck, tot Orleans.

De Maeght keert weder, ſtom van ſpraecke voor den Gal,
Geluckigh daer haer beelt. de Godtheit zelf beval
Het beelt aen 't vaderlant, dat quam 't den Franſchen bieden.
O Koning Henrick, groet het beelt, en trooſt der lieden.
Een andre maeght quam neêrgedaelt op uw gebeên.
Zy houdt de weeghſchael, en verrijckt het rijck met een,
Opdat ze d' yzere in een goude tijdt verkeere.

1 *De maeght:* hier: „de beeltenis der maagd," die als zoodanig „ſtom van ſprake" is.
2 *Daer:* vermoedelijk „by de Gallen," of op een plaats, waar vroeger, in een onvertaald gebleven brok van het gedicht, over gefproken is.
4 *Koning Henrick:* ik zal niet beſlisfen tot welken *Henrik* de onbekende dichter hier ſpreekt.
Het beelt, en trooſt: een by V. niet ongewone vorm voor „het beeld, dat tot troost verſtrekt."
5 *Een andre maeght:* Aſtrea, die volgends de fabelleer, in de „gouden" eeuw geheerscht had.

BYSCHRIFT,

ONDER 'T UURWERCK VAN 'T PALAIS TE PARIJS.

Dit kunſtwerck, dat zoo juiſt de twaelef uren ſcheidt,
Ons tot gerechtigheit en ſtut der wetten leit.

OP HET ZINNEBEELT

VAN

LODEWIJCK DEN XII,

Koning van Vrankrijck,

TE BLOIS OP 'T SLOT TE ZIEN.

ALHIER ter ſtede, daer de koning Luidewijck
Geboren wert, aenvaert hy oock den ſtaf van 't rijck.
Geluckigh was de dagh, die 't konings licht zagh rijzen,
Een Prins die Vranckrijck paſt, en eeuwighlijck zal prijzen.

4 *En eeuwighlijck zal prijzen:* wie moet hier *prijzen*, de Prins, of Frankrijk? — Er diende noodwendig te ſtaan: „en *dien het* eeuwig zal prijzen."

TER GEDACHTENIS

VAN

HENDRICK DEN III,

Koning van Vrankrijck,

OP 'T SLOT TE BLOIS, NAE 'T OMBRENGEN DER GUISARDS, UITGEHOUWEN.

O HENRICK, uwe deught ruſt hier op hooghge-eert,
Dat ghy bederven kunt, doch niemants ſcha begeert.

Nae 't ombrengen der Guiſards: liever: „na 't ombrengen van Hendrik van Lotharingen, Hertog van Guiſe." Deze toch was het, die op last des konings werd vermoord.

OP

HET OMSTORTEN

VAN

DE NAELDE

OP DEN KANT VAN DE BRUGH TE BLOIS OPGERECHT, TOEN DE LELIEN GESCHONDEN EN DE KROON ONGESCHONDEN BLEEF, 1593.

EEN pijler ſtont 'er op den hoogen bruggekant,
Gekroont met lelien op 't voorhooft heel parmant.
Een onweêr heeft hem 's nachts te treffen onderwonden:
Noch heeft dees booze plaegh de Rijxkroon niet geſchonden:
Gelijck de ſtorm de bloem van Vranckrijck ſchenden dorſt:
Want Jupijns blixem vreeſt de tekens van den Vorſt,
Die onder Henrix maght noch ongeſchonden blijven.

3 *Heeft hem 's naehts te treffen onderwonden* voor „heeft zich onderwonden, hem (den pyler) te treffen." De konſtruktie is Hoogduitsch en daardoor vry duiſter.
6 *Jupijns blixem: Ju* in *Jupijn* is altijd kort genomen, naar den aart onzer prozodie; hoewel het geen bepaalde fout is, die fyllabe lang te maken, mits men dan liever ſchrijve: *Juppijn*.
7 Deze regel rijmt op geen anderen. Men zoû al licht denken, dat hier, voor *ongeſchonden blijven*, gelezen moet worden: *blijven ongeſchonden;* doch dan verkrijgt men in plaats van geen, een dubbel, en alzoo een ſlecht rijm, daar vs. 4 reeds op *geſchonden* uitgaat.

OP

HET WAPENHUIS

TE PARIJS.

DIT 's Henricks donderburgh vol wapens van Vulkaen,
Vol wapens, die met kracht de reuzen tegenſtaen.

1 *Donderburgh:* zinſpeling op het verblijf van Jupiter, den donderaar.

BYSCHRIFT

VOOR

'T KONINGKLIJCKE VOGELHUIS

TE FONTAINE BLEAU.

DIE d' oorloghsdeure floot, de vogels deê beſluiten:
Op dat zy ſteets zijn roem en daeden zouden uiten.

1 *Beſluiten* voor „opſluiten."

OP

DE ZALFFLES TE MARMOUSTIER.

EEN Engel zalfde den op 't veldt gewonden Marten.
De groote Henrick durft elck met dees gifte tarten.

MARMOUSTIER: verbastering van *maius monaſterium*, in 't Fr. *Mamouſtier*, een rijke abdy, naby Tours, en door S. Maarten geſticht.

VOOR

DE KAPEL VAN S. MARTHA

TE TARASCON.

O MARTHA, zijt gegroet, die Chriſtus ſpijsde in vrede.
Hy zy uw diſchgenoot, en d' onze op mijne bede.

OP

DE GERAEMTENS EENIGER LICHAEMEN

IN ZEKERE KERK

TE TOULOUSE.

INDIEN men telt een tal tot acht toe achter een,
Dees plaets verdooft de reſt door haer geheilight been:
Want vier paer lichaemen van heiligen dees drempels
Vercieren, tot een eer van Godts gewijde tempels.

2 *Geheilight been* voor „geheiligd gebeente," of „beenderen van heiligen."

ANDER

DOORZIET vry al wat d' een en d' andre weerelt heeft,
Dees plaets in heiligheit ver boven andre zweeft.

OP D'AFBEELDINGEN

EENIGER

KONINGEN VAN VRANKRIJCK,

OP HET RAETHUIS TE ARLES.

Uw volck het Kapitool verrijckt met Keizersbeelden,
Zoo weet de weerelt dat zy boogh voor 't krijghsgeweer.
Aureel, het Franſche Room, booſt Rome na in weelden,
En ciert met Koningen het hof, uit luſt tot eer.
't Was eer geen wonder, dat out Rome triomfeerde,
Het Franſche Rome geen triomfen zelf ontbeerde.

2 *Aureel* voor *Arles*. Zie boven.

OP D'AFBEELDING

VAN

PETRARCHA,

STAENDE BY

LAURA,

TE ARQUADA TE ZIEN.

O HEMELSCHE Petrarch, door uw gezang in 't endt,
Wert Laura ooſt en weſt al 't aerdtrijck door bekent.
Zy broght te weege door haer ſchoonheit dat uw dichten,
Den Heiligen tot lof gezongen, yeder ſtichten.
Volhardt in liefde tot de dichters groot van naem,
Hanthavers van de lang geſleten heldenfaem.

Arquada of *Arqua*, een vlek onder Padua, waar Petrarcha begraven werd.

Had de Regering van Amſterdam, by vorige gelegenheden, 't zij toevallig, 't zij met opzet, verzuimd aan Vondel eenig deel te geven in 't beſtier der vermakelijkheden, aangerecht ter eere van doorluchtige perſonaadjen, er werd hem dit jaar een blijk gegeven, dat zy hem althands niet geheel vergat. De Aartsbisſchop van Keulen, Maximiliaan Hendrik, zoon van Maximiliaan Keurvorst van Beyeren, was in dezen jare de ſtad met een bezoek komen vereeren. De ſtad had den jeugdigen kerkvoogd — hy was niet verre boven de twintig jaren — een feestmaal aangeboden, 't welk door Vondel bezongen werd in een hartelijk en heldervloeiend welkomstlied, en dit bezingen werd door de Regeering erkend. Waarin die erkentenis beſtond zullen wy zoo aanſtonds zien. Eerst het gedicht, dat aldus luidde:

TER BLIJDE MAELTIJT

VOOR

DEN DOORLUCHTIGHSTEN VORST EN HEERE

MAXIMILIAEN HENRICK,

Keurvorst te Keulen, Hertogh te Beiere, Prince te Luick, &c.

DEUS NOBIS HÆC OTIA FECIT.

U de pais door Chriſtenlant draeft,
En alle ongelijck beflecht,
Komt de Vorſt, die Cezar hanthaeft
By het out en wettigh recht,
't Vrye Nederlant beſtraelen
Met zijn gunſtigh aengezicht.
Zulck een eer beſchijnt ons paelen
En vereiſcht zoo trots een dicht

DEUS NOBIS HAEC OTIA FECIT: d. i.: „God heeft ons deze rust geſchonken." Zie VIRG. *Ecl.* I. 6.

Als oit Flaccus kon bereicken,
Op Auguſtus blijden dagh;
Tot een danckbaer offerteicken,
Toegewijt aen 't wijs gezagh
Van den Keurvorſt, rijck van zegen,
Die, uit zijnen hoogen troon,
Zeewaert aen komt neêrgeſtegen,
En met keur- en myterkroon
D' oude ſchiltkroon ons geſchoncken
Van den Keizer zijn' genan,
Overſtraelen en ontvoncken,
Schooner dan men wenſchen kan.
Op 't verzaemen van twee buren,
Aemſtelſtadt en Agrippijn,
Rijſt de nieuwe bou der muren,
En die halve maeneſchijn
Komt in 't Y, dat zeilrijck water,
Zich te ſpieglen met meer glans,
En men hoort een bly geſchater,
Over torenſpits en trans,
Zich verheffen, nu de Heeren,
Op het Hollantſch Kapitool,
Met een Keurhooft triomfeeren,
Op ſchalmey, en feeſtviool,
En muzijckſpel van musketten
Der verheughde burgery.
Zulck een blijſchap kent geen wetten.
Laet den berckemeier vry
Ommegaen: de Rijnſche vaten
Rollen Kolen recht voorby
Naer de ſtaetſtar van de Staeten,
In den kelder van het Y.
Wenſcht vry, en de hemel geve
Dat nu MAXIMILIAEN
Langer dan zijn voorzaet leve,
En de vrientſchap vol magh ſtaen,
Die zoo lang, voor zeſtien eeuwen,
Van Veſpaſianus tijt,
Met de Batavierſche leeuwen
Aenving, in den burgerſtrijt,

18 *Van den Keizer zijn genan:* d. i.: „van zijn naamgenoot, keizer Maximiliaan."
24-27 Verſta: „Amſterdam, als een halve maan gebouwd, weêrſpiegelt in het water."
De ſtaetſtar van de Staeten: d. i.: „naar de ſtad, die tot een *ſtar van ſtaat* verſtrekt aan de *Staten*."
43 *Langer dan zijn voorzaet:* onzeker is het, of men hier, onder 's Biſchop *voorzaet*, zijn voorganger in de biſchoppelijke waardigheid hebbe te verſtaan, dan wel zijn naamgenoot, keizer Maximiliaan.
45-50 Zinſpeling op het bondgenootſchap tuſſchen de bewoners van den Bovenrijn en de Batavieren, ten tijde van den oorlog, door Civilis (*Burgerhart*) tegen de Romeinen gevoerd.

Tuſſchen Burgerhart ontſteecken,
En 't Romainſche krijghsgewelt;
Eer de tweedraght vergeleken.
Rome Batoos erven telt
Onder 's Tybers bontgenooten,
En gebroeders trou van aert,
Daer de bontkroon wert geſloten
Onder ſtandert, ſchilt en zwaert.
Kranſt kriſtal met groene kranſſen:
Vlecht uw haer met wijngertloof:
Leopoldus temt Byzanſſen,
Noit verzaet van bloet en roof,
En de kruisbanier te tergen.
Vrede bloeit van kuſt tot kuſt,
En luickt op uit Zevenbergen.
Tityrus bedanckt Auguſt,
In de ſchaduw van zijn beucken,
En het voorhooft, lang verneêrt,
Weet van rimpelen noch kreucken,
Nu het vee de klaver ſcheert;
Nu de melckbron in de weide
Uit de koienader ſpringt,
Daer hy, onder Godts geleide,
Van zijn Amaryllis zingt,
En van verr' de witte doecken
Uit ziet ſpannen op de reê,
Om meer weerelden te zoecken
Door de rijcke en ope zee,
Met de vrachten en de packen,
Die om laegh van Rijn en Maes,
's Biſſchops ſtroomen, nederzacken
Naer 't geweſt vol room en kaes
Drinckt op 't rijzen van ons veſte.
Geeft uw hart den Vorſt ten beſte.

51 *Vergeleken:* „door *vergelijk* beſlist."

59 *Leopoldus temt Byzanſſen:* de keizer had namelijk, omtrent dezen tijd, aan Kemini Janos, vorst van Zevenbergen, hulpbenden toegezonden om hem tegen de herhaalde ſtrooptochten der Turken te beſchermen. Zie vs. 63.

64 *Tityrus bedanckt Auguſt:* zinſpeling op den inhoud van Maroos Eerſte Herderskout, meermalen door V. aangehaald en vertaald, en waaraan ook het motto voor dit gedicht is ontleend.

65 *In de ſchaduw van zijn beucken: ſub tegmine fagi.* Zie *Ecl.* I. 1.

73,79 *Rijn en Maes, 's Biſſchops ſtroomen:* het gebied van den Aartsbisſchop werd door beide deze ſtroomen beſpoeld.

81 *'t Rijzen van ons veſte:* deze woorden kunnen in dubbele beteekenis worden genomen als ſlaande niet enkel op den bloei van Amſterdam in 't algemeen, maar ook op het uitleggen der ſtad, waar men wederom aan bezig was, als wy hier boven, hebben gezien.

En nu vinden wy in de Rekeningen, ter Thezaurie aanwezig, den navolgenden post:

„Aen Jooft van den Vondel voor 't maken van zijn gedicht ter eere van den Ceurvorft van Ceulen . . . . . *f* 30

Daarnevens een foortgelijken:

„Aen Jan Vos voor syn poëfie aen de Heeren Burgemeefteren gedediceert over de nieuwe vergrooting defer ftede. . . . *f* 50."

Men ziet, dat de poëtifche gaven van Vos door de Regeering 40 pCt. hooger gefchat werden dan die van Vondel. Of miffchien ook werden de dichtftukken naar mate van de uitgebreidheid betaald.

Van den Keurvorst zelven kreeg Vondel tot loon.... een gouden rijder! [1]).

1) Zie *Vondels leven*, blz. 86.

Wy hebben gezien [1]), hoe Vondel in zijn „Parnasloof," opgedragen aan Cornelis de Graeff en geplaatst voor zijn berijmden „Virgilius," gewach maakt van zijn voornemen om op den vermeenden ftamvader der Batavieren een heldendicht te fchrijven. Hiervan kwam echter even min iets als van den „Konftantijn," aan welken hy vroeger geärbeid had. Intusfchen, van het niet voltooien van den „Konftantijn" weten wy de reden [2]); ten opzichte van den „Bato" is ons die niet bekend, en blijkt het ons zelfs niet, of daarmede immer een aanvang werd gemaakt: ja, men zoû byna tot de gevolgtrekking komen, dat het hiermede by het bloote voornemen bleef, of dat hy althands het aangevangen werk fpoedig in de fteek liet. Immers, wy lezen ten opzichte van den „Konftantijn," dat hy fommige brokken vernietigde, andere in latere gedichten invlocht; maar van den „Bato" wordt door geen van Vondels bekenden of levensbefchrijvers een woord gerept. Waarfchijnlijk is het, dat, by zooveel anderen arbeid des geestes, als hy in de volgende twaalf jaren nog verrichtte, o. a. de ondernomen vertaling van de „Herfcheppingen," een reuzen-arbeid op zich zelf,

1) Zie Deel VIII, blz. 133.
2) Zie Deel III, blz. 212.

hem de tijd en vervolgends de moed zal ontzonken zijn om aan zijn voornemen gevolg te geven.

Intusfchen is het mogelijk, dat, in het hier volgend treurfpel, eenige brokken, die in den „Bato" moesten voorkomen, zijn bewaard geworden. De gebeurtenis, daarin herdacht, vindt op denzelfden bodem plaats, en waarfchijnlijk is Vondel by het zoeken der bouwftoffen voor zijn „Bato," op het denkbeeld gekomen, om den kampvechter tegen Rome ten tooneele te voeren.

BATAVISCHE GEBROEDERS,

OF

ONDERDRUCKTE VRYHEIT.

TREURSPEL.

1662.

In ferrum pro libertate ruebant.

[„Uit vrijheidszucht ſtortten zy zich op de ſpits van 't ſtaal."
Zie *Aen.* VIII. 648.]

DEN

EDELEN EN GROOTACHTBAEREN HEERE

Simon van Haren,

RAET IN DE STAETEN VAN HOLLANT EN WESTVRIESLANT,
GEZANT AEN DEN KONING VAN GROOT BRITANJE,

BURGERMEESTER EN RAET T' AMSTERDAM.

De Romainſche ridder Cornelis [1]) Tacitus, het orakel der Latijnſche Hiſtoriſchrijveren, getuight hoe d' oude Duitſchen of Germannen, onkundigh in letterkunſte en geleertheit, tot hunne gedachtenis en kronijcken, alleen gebruickten een zeker ſlagh van overoude gezangen, eene oirzaeck dat wy van dien lantaert en zijne zeden en lantsgelegenheit in veele zaecken onkundigh zouden blijven, ten waere hy door zijne ſtaetwijze pen [2]) ons die leerachtigh en krachtigh hadde ontvouwen; en met eenen den oirſprong der Batavieren, by de Romainen befaemt, ſedert dit vrye volck in bontgenootſchap met Julius Cezar tradt, tot dat het, gedurende Neroos heerſchappye, in zijn recht en vryheit jammerlijck verdruckt, onder Galba tegens die

1) Men ziet dat V., volgends een ſedert lang, op het voorbeeld van Hooft, by hem beſtaande gewoonte om de uitheemſche namen zoo veel mogelijk te vernederduitſchen, ook hier van *Cornelius Cornelis* maakt — een ſtap tot de vertaling van *Civilis* in *Burgerhart*, welke volgt. Konſequent handelende, had hy ook, voor *Tacitus*, „zwijger" moeten ſchrijven: immers nu doet die zoo Hollandsch klinkende voornaam een min gelukkige uitwerking by den Latijnſchen toenaam.

2) *Staetwijze pen:* d. i. „een pen geoefend in ſtaatswetenſchap."

meineedige verbontſchenders de wapens aenvaerde, en, na een bloedigh oorlogh, heerlijck uitgevoert, en het ſluiten van een eeuwigh vrêverbont, die vrywilligh nederleide. Toen ick den opſtant tegens de Romainen, en de doorluchtige daeden der Batavieren in de kunſtige printen van Tempeeſt [1]) beſpiegelde, en, onder andere afbeeldingen, den Romainſchen ſtadthouder op den ſtoel zagh zitten, daer Julius Paulus in zijn bloet geverft lagh, en Nikolaes Burgerhart [2]) geketent naer Rome gevoert wiert; en mijn luſt vaſt verlangde dat [3]) die hiſtorien, door laſt der Burgermeeſteren treflijck geſchildert, de galery van ons Kapitool, op eene ry, moghten bekleeden; ontvonckte my een yver om levendigh te ververſchen den treurhandel der Gebroederen, onder de ſchaduwe des Heeren van HOOREN, niet onkundigh in oude en jonge hiſtorien, en wien, gelijck een medelidt onder de Raeden der hooghedele en grootmogende Heeren Staeten van Hollant en Weſtvrieslant, de wacht der vryheit bevolen wert; betrouwende dat den Heere Burgermeeſter niet miſhagen zal de manhaftigheit der oude Batavieren, en onze eige lantszaecken, den nakomelingen ter eere, ten tooneele te zien voeren, terwijl ick blijve,

Edele en grootachtbaere Heer,

Uwe edele grootachtbaerheits
ootmoedige dienaer

J. V. VONDEL.

1) *De kunſtige printen van Tempeeſt:* Antonius Tempeſta was een Florentijn, die onder Strada de ſchilderkunst geleerd had en vele tafereelen naliet, vooral van veldſlagen en dergelijke onderwerpen. Ook maakte hy zich als plaatſnijder beroemd. Hy overleed in 1630.

2) *Nikolaes Burgerhart:* aldus heeft V. den naam van *Claudius Civilis* in onze taal zoeken over te brengen. Hy is echter hierin niet gelukkig geſlaagd; want *Nikolaes* (Νικολαος) is evenmin een Nederduitſche naam als *Claudius*; terwijl *Burgerhart* niet alleen geen zuivere vertolking is van 't Latijnſche *Civilis*, maar bovendien, als naam, geen beteekenis heeft, zoo dra men dien beſchouwt in verband met het volk, waaronder, en den tijd, waarin hy leefde. Dat woord *burger* had, volgends den zin, welken V. er aan hechtte, kunnen toegepast worden op een Romein, by wien een *burgerrecht* beſtond, doch nimmer op een Batavier, die als zoodanig behoorde tot een volk, dat ook prijs ſtelde op vrijheid, onafhankelijkheid, en gelijkheid, maar dat geenszins uit *burgers* beſtond.

3) *En mijn luſt vaſt verlangde dat:* verſta: „en ik het tijdſtip reeds met verlangen te gemoet zag, waarop." Zie voorts, over het vercieren der zaal op het nieuwe ſtadhuis met hiſtorieſchilderyen, tot welke Flinck de ſchetſen geleverd had, Deel VI, blz. 615, en Deel VIII, blz. 88, 89. Het werk was, na zijn overlijden, voltooid door Ovens, Lievensz., Jordaans en Legrand.

INHOUDT

UIT HET VIERDE BOECK VAN CORNELIS TACITUS HISTORIEN.

Julius Paulus, en Nikolaes Burgerhart, uit koningklijcken ſtamme, overtroffen verre alle anderen. Fonteius Capito benam Julius, onder valſchen ſchijn van miſdaedigh aen rebellye, het leven, en zont Burgerhart geketent naer Nero.

Het tooneel is in Outleger [1]). Het treurſpel begint met den op- en endight met den ondergang der zonne.

1) *Outleger:* 't Lat. *caſtra vetera*. Deze veſting of legerplaats lag by Xanten en buiten de landſtreek, door de Batavieren bewoond.

PERSONAEDJEN.

JULIUS PAULUS.
NIKOLAES BURGERHART. } Vorſten der Batavieren.

HELDEWIJN. Zuſter van Julius en Burgerhart.

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

FRONTO. Presheer [1]) der Romainen.

KRIJGHSRAET.

FONTEIUS CAPITO. Neroos ſtadthouder in Nederduitſchlant.

WALBURGH. Moeder van Julius en Burgerhart.

1) *Presheer:* „hoofdman eener bende, gezonden om lieden tot den krijgsdienst te *presſen.*" Doch zie vs. 65—67.

HET EERSTE BEDRYF.

JULIUS, BURGERHART.

JULIUS.

HEER broeder Burgerhart, wy rijzen met den morgen.

BURGERHART.

Heer broeder Julius, genoot van mijne zorgen,
Een onverwacht geluck beſlechte alle ongelijck,
Tot heil des Bataviers, gedruckt van 't Roomſche rijck,
In Neroos eeu. Waer zal de hulck des ſtaets belanden?
Hier is [het leghtme al op de leên] een ſtorm voorhanden.
Sta vaſt, en zet u ſchrap aen mijne rechte zy.
Het gelt nu een van beide, of teffens u en my.

5 *Eeu* voor „tijd," *aetas*.

Maer laet ons omzien, 'k vrees oock 't ruiſſchen van de bladers.
Geen huis, geen zael is vry van Hoffpiên en verraders,
Die melden 't huisgeheim, ten zy men hen vernoegh',
Uit ſchrick voor winck of woort, zoo 't iemant overdroegh.
Men magh veel dencken, maer moet omnezíende ſpreecken.
Elck dient in d' aerde nu den vinger eerſt te ſteecken,
Te riecken in wat lant en lucht hy ſta of niet.
Fonteius Capito bekleet hier 't hooftgebiet,
Als ſtedehouder, in Outleger. zijn Romainen
Verdrucken dagelijx de grooten en de kleinen.
't Vijfjarigh wijs gebiet is overlang voorby
Gegleden. Heiligh noch onheiligh gaet niet vry.
Dat tuigen ons de brant van huizen, hoven, kercken,
Zoo veel gebouwen en doorluchte wonderwercken,
Te Rome in aſſche en puin begraven met een' ſlagh,
Waerin die ſtokebrant out Troje zincken zagh.
Dat tuight de moort des raets, van gade, zuſter, broeder,
En zelf de moederſlaght van Agrippijn, zijn moeder,
Die haeren zoon, in 't eerſt zoo overwaert en lief,
Door manſlaght en vergift in top van 't rijck verhief.
Het moorden duurt te Rome, en opent d' edelſte ader.
De deught vint heul noch trooſt, de wees ontbeert haer' vader,
De weduw haeren man. geen weeklaght krijght gehoor.
De Vierſchaer zit verſtomt, en zonder tong en oor.
Men ziet ter kercke danck noch offerhande ontbreecken,
Zoo dick de hartaêr van een' heer wort afgeſteecken;
Gelijck of 't Godendom, op 't ganſche rijck geſtoort,
Niet waer te zoenen dan door bloet en vadermoort.
De bloetvrient magh zijn bloet beklagen noch beſchreien.
Men hoeft den dwinglant in zijn boosheit noch te vleien.
Zoo valt de wolf door bloet in 't goet en wettigh erf.
Zoo dreight het hooftgebiet der weerelt met bederf

14,15 Toefpeling op een ſpreekwoord, in gebruik by fommige Nomadiſche volksſtammen: „ſteek uw vinger in den grond, proef in wat land gy zijt."

19 *'t Vijfjarigh wijs gebiet:* dat van Vibius Avitus, die vóór Capito het beſtuur over de geweſten aan den Nederrijn had gevoerd.

21 *Dat tuigen ons de brant:* beter: „dat *tuight* ons de brant;" doch V. heeft zich hier vermoedelijk laten mifleiden door al de meervouden, die volgen.

24 *Die ſtokebrant:* „Nero." Zie *Peter en Pauwels.* Deel IV, blz. 48.

26 *En zelf de moederſlaght van Agrippijn:* lees: „en de moederſlacht *zelfs* van Agrippina."

28 *Manſlaght:* zuiverder van vorm dan het tegenwoordige *manſlag*, dat naar zijn aart beteekenen moet: „de ſlag, door een man gegeven," even als *donderſlag* beteekent: „een ſlag van den donder."

29 *En opent d' edelſte ader:* dit ziet op Seneka, Neroos leermeester, die, door hem ter dood gedoemd, zich in 't bad de aders liet openen en zoo zijn einde afwachtte.

38 *Men hoeft:* hier voor: „men is verplicht, gehouden." 't Woord *hoeven* wordt tegenwoordig niet gebruikt dan met een ontkenning er by.

36-40 Men zoû op deze regels kunnen aanmerken, dat zy wat al te *volbloedig* zijn.

40,41 Krachtig en treffend beeld, waarop echter zoû kunnen worden aangemerkt, dat een *rots* een paſſief voorwerp is, terwijl de dwingelandy van Nero daar-en-tegen zeer aktief op de lijdende onderdanen woedde. Men lette echter, dat hier geen ſprake is van een tegenſtelling van de natie en den despoot, maar van het *hoofdgebied*, d. i.: „het algemeen ſtaatsbelang," dat afſtuit op de „onverzetbare en door niets te vermurwen tiranny."

Des volx op deze rots van dwinglandy te ſtranden.
Waertoe vervalt de ſtaet der overheerde landen
Des Rijnſtrooms, onderdruckt van Cezars krijghsbanier!
Het heldeneilant van den vryen Batavier,
Een volck, uit Batoos bloet, en Duitſchen ſtam geſproten,
In Cezars eedt gekent voor vrienden, bontgenooten,
En medebroederen, wort jammerlijck verdruckt,
Geſchoren, en geſchat, getreên, gepreſt, gepluckt.
Ga heene, dien den vorſt, een heele ry van jaren;
Zoo wort de deught beloont. ſchelt Rome ons noch barbaren,
Dat dus barbariſch lacht in 's onderdruckten leet,
En onverzaet zich meſt met 's vroomen bloet en zweet?
Romainen, snooder dan gedroght van rave en gieren,
Elckandere onderling met riemen vleeſch en ſpieren
Afrucken, villen, en verſlinden, zonder maet.
Zoo ſtapt de keizer voor, en naer dit ongelaet
Des meeſters weet de knecht oock zijn gelaet te ſchicken,
Om, veiligh in zijn ampt, te ſchroomen noch te ſchricken.
Fonteius houdt vooraen het ſpoor van Tigellijn:
Wat geil en gierigh ſchent hy d' oevers langs den Rijn
Van wederzijde, een plaegh voor ouden en voor jongen.
Wat vrou zit ongeſchent? wat knaep magh ongedwongen
Ten hove ſtreven, als een ſlaghpen aen de wacht
Van Cezar, of hy wort, als een Barbaer, misacht?
Men preſt den ouden, lang aen 't afgaen en verwelcken,
Om glimpigh d' uiers van den rijcken man te melcken,
En met de melck het bloet dien hoogen ouderdom
Te tappen van het hart. Batavie zit ſtom
Voor 's lants geweldenaer, nu weder aen het preſſen
Van out en jongk. zoo treên wy barevoets op meſſen.
'k Verwacht de jongkheit van ons eilant met den dagh
Hier langs gevoert, en al wat wapens voeren magh,
Of niet kan voeren, om zijne afgeleefde dagen,
Hier in Outleger met afgrijſelijcke ſlagen
Getout, en voortgepreſt, om meede t' ſcheep te gaen.
Wie durft dit ſtuiten, of met reden tegenſtaen?
't Is wijsheit op zijn tijt te ſpreecken, of te duicken.

50 *Ons:* leg, ter verduidelijking van hetgeen volgt, den klemtoon op dit woord.
51 *Barbariſch:* gelijk van vorm als *Batarisch:* 't eerſte is geheel verdrongen door den meer Nederduitſchen vorm *Barbaarsch*; — 't laatſte is in gebruik gebleven, waar het *Batariëren* geldt; terwijl men *Batuafsch* alleen bezigt waar ſprake is van iets dat tot het tijdvak tusſchen 1795 en 1806 betrekking heeft.
59 *Tigellijn:* een der voornaamſte gunſtelingen van Nero.
64 *Misacht:* dit is hier een eufemismus, voor: „misbruikt, mishandeld."
65-68 Men weet, dat de Romeinſche wervers of *presheeren*, gelijk V. ze noemt, in ſtede van kloeke jongelingen, by voorkeur afgeleefden of onvolwasſenen presten om by de Batavifche hulpbenden ingelijfd te worden, die zich dan voor zware ſommen vrijkochten.
75 *Getout:* van *touwen*, d. i.: „met een touw, of zweep, ſlaan."
77 *Duicken* voor „buigen, voor den drang der omſtandigheden zwichten."

Wy dienen, ziende blint en weerloos, 't oogh te luicken.
Ghy zult de vrouwe kunne eer lang zien op de been.
Ons zuſter Heldewijn, vroegh op, komt herwaert treên,
Bekreten en bedruckt, om haeren zoon te bergen.
Helaes, het is te ſpade ons hulp en trooſt te vergen.
Wy kunnen zwijgende geene achterdocht ontgaen.
Dees bange dagh breeckt met een heiloos voorſpoock aen.

HELDEWIJN. BURGERHART.

HELDEWIJN.

Och allerlieffte en waertſte broeder,
Ontferm u over dezen knaep,
Dit weeskint van een weeu, zijn moeder.
Waer berge ick dit onnozel ſchaep?
Men loopt de deuren op de vloeren.
Outleger wort dus vroegh verraſt,
Om jonge knaepen wegh te voeren,
Op 's Keizers naem, een' ſtrengen laſt.
Wie kan de rijxtrouwanten keeren?
Wort Vechter my met kracht ontruckt;
Geen moeder kan haer kint ontbeeren,
Zoo ſterf ick, droef en onderdruckt.
Een weduvrou hoopt trooſt t' ontmoeten
In d' afkomſte, als haer hooft bezwijckt
En heenſterft, en die ſcha te boeten
Door 't krooſt, dat vaders aert gelijckt.
Ghy beide zijt zijn waerdige oomen,
Och redtme toch met raet en daet,

83 *Zwijgende:* verſta: „al zwijgen wy."

90 *Outleger wordt dus vroegh verraſt: Outleger* was geen dorp of ſtad, waar zy woonden, die *verrast werden*, maar, als de naam aanduidt, een verſchanſte plaats, waaruit zy, die *verraſten*, de omgelegen ſtreek beſprongen.

99 *Heenſterft:* volgends HUYDECOPER — *Pr.* III, 260 — zouden *heenſterren* en *wegſterven* veelal gebruikt worden om een ſchielijk ſterven uit te drukken. Ik kan my met deze verklaring niet vereenigen, die dan ook mijns inziens niet geſtaafd wordt door de voorbeelden, welke die ſchrijver aanhaalt. Immers in het eenige, dat er voor zoû pleiten, namelijk dat uit HEYNS in *Bartas* 1 B. bl. 126.

De menſche ſy berrijt van haeſtich wech *te* ſterven,

ſchijnt de byvoeging van *haeſtich* aan te duiden, dat, naar de meening van Heyns althands, *wech ſterven* alleen de beteekenis van „ſpoed" niet in zich bevatte. In tegendeel komt my voor, dat in de meeſte plaatſen, welke H. aanhaalt, juist het denkbeeld van een „langzaam wegkwijnen" ligt opgeſloten. — In de hier voorkomende woorden van Heldewijn zoû men aan *heenſterft* de beteekenis kunnen geven van „elders, verre van my ſterft." In de *Bruiloftsd.* van BOT, blz. 212:

Zoû men zonder bloet en erven
Heneſterven,

gelijk mede in Vondels gedicht op de Bruiloft van *Hinlopen*, Deel IV, blz. 157, vs. 102,

In eenzaemheit ghy quynend heen *zoudt* ſterven,

ſchijnt aan 't woord de beteekenis gehecht van „ſterven, zonder dat er gedachtenis van overblijft." Even zoo *Herſch.* III, vs. 145.

Zoo ging 't alle andren me, die vechtende onderling,
Elck door des anders hant vergaende, heeneſtorven.

O wijck en toevlught aller vroomen,
Nu 't water op de lippen ſtaet.

BURGERHART.

Toen ick mijn gade zondt naer Kolen
Met mijnen zoon ter goeder tijt,
Riet ick u ſtil en in 't verholen
Hem me te bergen buiten ſtrijt.
Nu ſchuilt mijne afkomſt by bekenden,
Uit Duitſchen ſtamme, t' Agrippijn:
Maer ghy ontzeit dien knaep te zenden
Den Rijnſtroom op, in zulck een' ſchijn.
Ghy hiet dat reizen ommezwerven,
En levend duicken in een graf.
Uw' zoon, als balling 's lants, te derven
Riet al te blinde liefde u af.
Ghy weigerde het kint te dompelen
In ſtilte, op een geſtroit gerucht
Van preſſen, en van overrompelen.
Nu is het vruchtloos datghe zucht.
Nu baet het kermen, noch het krijten.
Ontvoert men u dit pant met kracht,
Ghy moet die ſchade u zelve wijten,
Die tijdigh geenen nootraet acht.
Het is te ſpade raet te vraegen
By my, die los en wanckel ſta.
Elck heeft het oogh op ons geſlaegen.
Men ſlaet al onzen wandel ga.
Wy ſtaen in 't ſpits, en aengetekent
Op Neroos bloetrol: zoo 't gewelt
Ons daghvaert, en miſdaedigh rekent,
Is 't vonnis met een' glimp gevelt.

HELDEWIJN.

Heer broeder, och ghy waert voorheenen
Doorgaens mijn trooſt en toeverlaet:
Laet ghy een weeu, uw zuſter, weenen?
Verlaetghe haer in dezen ſtaet?
Helaes, de vyanden genaecken.
Waer berge ick dit onmozel kint?
De traenen rollen langs zijn kaecken.
Het ſtroit zijn klaghten in den wint.
Heer broeder, redt ons: wy bezwijcken,
Gepreſt van noot tot ongedult.

105 *Kolen*: d. i. *Keulen*.
111 *Ontzeit* voor *ontzeidet*, „weigerdet."
124 Verſta: „die, toen het tijd was, den raad, die u in uw nood gegeven werd, in den wind hebt geſlagen."

Ick zal van uwen raet niet wijcken.
Vergeeftme deze reis mijn ſchult.

BURGERHART.

Hou op van jammeren en klaegen.
Ghy brengt u zelve en ons in laſt.
Het is te ſpade raet te vraegen.
De dagh genaeckt, het onheil waſt.
De vyant raeſt en tiert verbolgen,
En meeſt op 't koninckklijck geſlacht.
't Is kunſt te raên, en raet te volgen.
De ſchiltwacht houdt een ſcherpe wacht.
Ghy moet uw' zoon terſtont vermommen,
Gelijck een melckmaeght. zendt hem heen,
Eer 't licht de kimmen heeft beklommen,
Naer 't heiligh offerboſch alleen.
De kopre melckkan hang van achter
Op zijnen rugh, voorzien ter noot,
Om wegh te ſchuilen voor den wachter,
Met zuivel, en nootdruftigh broot.
Omtrent den merckpael gaept in 't weſte
Een holle boom. hy bergh' zich daer
Een etmael, tot dat ghy ten leſte,
Hem redt by nacht uit lijfsgevaer.
Zoo ras men ruſt van volck te preſſen
Dan hael hem heimlijck weder t'huis.
Hy hoeft geen kruick noch waterfleſſen,
Daer ſpringt een bron, die met geruiſch
De laeghte zoeckt, en hem kan laven.
Ghy hoort ter noot mijn naeuſten' raet.
De hemel ſtier' hem in de haven
Van heil. 't is tijt dat ick u laet.
Een nevel houdt de lucht betogen.
Dees dagh zal leeren of mijn geeſt,
[Schep moedt, vrou zuſter. wiſch uwe oogen,]
Voor ydel ſpoock en droomen vreeſt.
Verklee den jongling wy gaen binnen.
't Is tijt te ſpoên, en tijt te winnen.

HELDEWIJN.

Mijn zoon, nu ſchiet dit linnen aen.
Dees melckkan om den hals gehangen,
En flux naer 't offerwoudt gegaen.
De popelier zal u ontvangen.
Aenvaert dien ſtock. bedeck uw hooft

151 Hier moet men zich Burgerhart voorſtellen, als bewogen met de wanhoop zijner zuſter en peinzende op een middel om haar zoon te redden.

160 *Nootdruftigh broot:* min juist, voor: „*brood* waarmede aan de *nootdruft* wordt te gemoet gekomen."

Met dezen hoedt, van ſtroo gevlochten.
Wanneer de ſchaduw 't nachtlicht dooft,
Of ghy van ſchrick wiert aengevochten,
Wil ick u trooſten in het woudt,
En niet verzuimen by te komen,
Daer ghy geſcholen zit in 't hout
Nu leer uw droefheit innetoomen.
Bedwing de traenen, en vergeet
Uw out geſlacht, zoo lang in eere.
Men overwinn' door liſt dit leedt,
Tot dat de tijt alle onheil keere.
Nu kus uw lieve moeder noch.
Dat Herkles u in 't woudt behoede,
En zegene dit nootbedrogh.
O telgh van koningklijcken bloede,
Ga heene, eer iemant ons beſpie.
Hoe vreeze ick dat de wacht dit zie!

BURGERHART. JULIUS. REY VAN VROUWEN.

BURGERHART.

Ick hoore alree gekerm van vrouwen langs de ſtraeten.
Het nadert meer en meer. ay luiſter. hofſoldaeten
Bezetten ſtraet by ſtraet, en rammen poort by poort.
Wie aengeteekent ſtaet op 's preſſers rol moet voort.
Het ſchreien mengt zich in afgrijſſelijcke vloecken.
De vrouwen naderen, om heul aen ons te zoecken.
Ick vint geraeden hun t' ontwijcken in der yl,
Om niet Fonteius wrock en ſcherpe legerbijl
Te wetten: want hy is alreede aen 't wederkeeren
Van over Rijn, gezint van daegh te triomfeeren
Met blijſchap, om de zege op Katmeers erf behaelt.
Wy zullen zien hoe hy met Duitſche ſtanders praelt,
En zwilt van moedigheit en trotsheit, om 't verdelgen
Des vyants, repte ick my, hy zou 't zich vreeſlijck belgen.

JULIUS.

Wat raet? hoe ſlaenwe beſt 't gehuil der vrouwen af?

BURGERHART.

Het voeght u beter dan het my voeght. antwoort ſtraf
En ſtreng. verzentze om trooſt by krijghsraet en kornellen.

JULIUS.

Zy komen om dees wijck in rep en roer te ſtellen.

187,188 *U by te komen* beteekent hier het zelfde als *by u te komen.*
207 *Hun t' ontwijcken:* V. laat hier *ontwijken* even als elders *wijken*, als in 't Lat., den dat. regeeren.
211 *Katmeers erf: Katmeer* wordt in Hoofts treurſpel „Baeto" voorgeſteld als koning der Katten en als vader van Bato, den ſtamvader der Batavieren.

Wie paeit een moeder, van haer' man en zoon berooft?

BURGERHART.

Bedaertze niet, zoo klinck haer fors de deur voor 't hooft,
Dan brengtghe my noch oock u zelven niet om 't leven.
De tijt gebiet op 't hooghſt' geene achterdocht te geven.
Daer komenze. ick vertreck, en ga naer binnen toe.

REY.

Getrouwe Julius, dat Herkles u behoê,
Waer ſchuilt uw broeder nu, de vryburgh aller vroomen?
Is hy verdruckten oit in noot te hulp gekomen,
Zoo wort het tijt dat hy zich weder openbaer':
Oprechte Batavier, een weerelooze ſchaer
Van vrouwen ziet bedruckt haer lieve zoons en mannen
Oppreſſen met gewelt. een aenwas van tyrannen
Verdruckt de vryheit, en ontziet noch eer, noch eedt
Te ſchenden. waren wy met dit beding beſteet
Ten huwelijcke, om zoons te baeren en te voeden
Tot dienſtb're ſlaven voor tyrannen, en verwoeden;
Veel nutter lagen wy den eerſten nacht geworght,
Geſmoort in 's bruigoms arm. vergeefs vergeefs gezorght,
En negen maenden lang de vrucht aen 't hart gedraegen,
Gebaert met hartewee, gezooght met jammerklaegen,
Dan haer in 't endt te zien, geketent en bedruckt,
Met kracht vervoeren, en den Rijnſtroom opgeruckt
Naer 's keizers hof niet, maer veroverde geweſten,
Ten roove en welluſt van harpyen en rijxpeſten,
En buiten alle hoop van immermeer een vreught
Aen haer te zien, in 't ſchoonſt en bloeienſt van de jeught:
En hier by ruſt het niet, hoe ſterck wy tegenſtreefden:
Men preſt de neven, en met een oock afgeleefden,
Den grootvaêr, hallef doot, en in den ouden dagh,
Die geenen arbeit noch geene onruſt draegen magh,
En eenen ſtock behoeft ter noot om op te leunen,
Te zwacke zuilen voor het hof, om op te ſteunen.
Heer Julius, och roep uw' broeder, of miſſchien
Hy in den hoogen noot hier tegens moght voorzien.

JULIUS.

Bedroefde joffers, ruſt: ghy klaeght uw leedt den dooven.
Geen maghtelooze kan u hulp en heil belooven.
Gaet klaeght den krijghsraet en kornellen wat u deert.

REY.

Geen klaegen gelt by hen: wy zitten overheert.

JULIUS.

Zoo is het meer dan tijt uw pack te leeren draegen.

246 *De neven* voor „de kleinkinderen," doch hier meer bepaald de „onvolwasfenen."

REY.

Wy droeven quamen hier uit noot om raet te vraegen.

JULIUS.

Hier is noch raet noch hulp in dees verlegenheit.

REY.

Geen Batavier heeft oit verdruckten hulp ontzeit.

JULIUS.

Wy ſtaen ten dienſt van 't rijck, gereet in alle nooden.

REY.

Zoo redt ons.

JULIUS.

Als het wort van hooger hant geboden.

REY.

Ghy kunt ten hove dit verdadigen met recht.

JULIUS.

Hier heerſcht Fonteius, die alle ongelijck beſtecht.

REY.

Fonteius over Rijn voert krijgh in Duitſche Landen.

JULIUS.

Hy heeft dien krijgh beſtecht en is alreê voorhanden.

REY.

En ondertuſſchen voert men onze zoons van kant.

JULIUS.

Door Stedehouders laſt. hier gelt geen tegenſtant.

REY.

Een al te krancke trooſt voor weerelooze vrouwen.

JULIUS.

Geduldigh lijden zal u alderminſt berouwen.

REY.

Dit lijden overweeght het moederlijck gedult.

JULIUS.

Natuur is krachtigh. 'k geef het moeders hart geen ſchult.

REY.

Beweegh den krijghsraet, of men hulp en trooſt kon ſcheppen.

JULIUS.

'k Zou by den krijghsraet van uw zaeck niet durven reppen.

REY.

Zoo klaegen wy vergeefs onze oogen dit verdriet.

JULIUS.

Vergeefs by ons gekermt. dit kermen vordert niet.

REY.

Geen moeder kan den zoon, geen vrou den man verlaeten.

JULIUS.

De zoon en vader zijn nu Cezars onderzaten.

REY.

Gedwongen, niet van zelf, noch met hunn' vryen wil.

JULIUS.

Ghy ſpreeckt uit ongedult, en zweeght veel nutter ſtil.

REY.

Het hart moſt berſten, zou 't zijn hartewee niet uiten.

JULIUS.

Bedwingt uw' moedt een poos, geen reden kan dit ſtuiten.

REY.

Rampzaligh draegen wy een onverdraeghzaem juck.

JULIUS.

Verwacht een beter tijt en uitkomſte in den druck.

REY.

Onze afkomſt ſterft terwijl in bittre ſlavernye.

JULIUS.

Gehoorzaemt, en genoeght aen Cezars heerſchappye.

REY.

De dienaers overtreên hun' meeſters Cezars laſt.

JULIUS.

Laet dit beſtraffen wien het ſtraffen wettigh paſt.

REY.

Wien paſt het meer dan u, uit Konings ſtam geſproten?

JULIUS.

Nu dienſtbaer onder Rome, en van gezagh verſtooten.

REY.

Ontaertghe van uw' ſtam, helt Bato, rijck van lof?

JULIUS.

Die ſcheide, uit luſt tot vrede, uit grootvaêr Katmeers hof.

REY.

Uit luſt tot vryheit troek hy over Rijn in 't eilant.

JULIUS.

En ſtreckte in zijnen tijt der Batavieren heilant.

REY.

Maer luttel docht hy dat zijne afkomſt ſlaven zou.

JULIUS.

Een ſtercker ſtelt de wet, dies matight uwen rou.

REY.

Heer Julius, wat raet? hoor Fronto herwaert komen,
Met ons gepreſte zoons, en mannen. Wijck der vroomen,
Beſchutze voor gewelt. de ſcheepsklaroen, o wee,
Verdaeghtze naer den ſtroom. men ſtuwtze als loeiend vee,

282 *Moedt* voor „gemoed."
Reden voor „redeneeren, praten, klagen."
283 *Onverdraeghzaem* voor „onverdragelijk," als meermalen.
286 *Genoeght aen Cezars heerſchappye* voor „neemt genoegen met Cezars heerſchappy (waar gy u toch niet tegen verzetten kunt): getroost er u in."
288 *Slaven:* hier voor: „in ſlaverny leven." Zoo ook ZEBRIJP, *Dood van Brutus en Caſſius:*
En of het Roomſche volck te ſlaven *is genegen.*"
Het woord wordt anders doorgaands genomen voor: „een ſlaafſchen arbeid doen, zwoegen, *ſlooven*," welk laatſte maar een dialektvorm van *ſlaven* is. — Zie voorts HUYDEC. *Pr.* II, 440.

Geketent hals aen hals. och keer die dwinglandyen.
Geen Batavieren ſtaet dien overlaſt te lyen.

JULIUS.

Bedroefde vrouwen, ghy bezwaert met uwe klaght
En byſter ſtraetgeſchal al 't Bataviers geſlacht.
Vertreckt: zoeckt elders heul. vertreckt terſtont: ſtaet buiten.
Het is geraeden u de deur voor 't hooft te ſluiten.

FRONTO. REY.

FRONTO.

Voort voort: het toghtſchip uit out Rijnlant is alree
Van 't huis te Britten, dat de ſchiltwacht houdt aen zee,
Den Rijnſtroom opgevoert, vol dienſtbre jongelingen,
Geſloten hals aen hals met halsbanden en ringen.
Het ſchip wacht aen de wal, by d' oude waterpoort,
Om d' opgepreſten in te neemen. haeſt u: voort.
Hier gelt geen wederſtant. voort voort, of 't wil u rouwen.
Maer wat wil dit miſbaer van ongebonde vrouwen
Te kennen geven? wat bediet dit ongeluit?
Dit ſchijnt een oproer. heeft haer iemant opgeruit?
Durf iemant Cezars laſt met buldren tegenſpreecken,
En kraeiende den kam by lichten dage opſteecken?
Dat ſchijnt geen vrouwenwerck, maer eer een mans bedrijf.
De man ſtaet achter, en vermomt zich met zijn wijf.
Hy ſpeelt de muitrol, in een vrouweperſonaedje,
Op mercktvelt, en op ſtraet, gebruickt voor een ſtellaedje.
Ick ken dit huichelen, dees mommery, te wel,
En wil zoo roeien en zoo ſpeelen onder 't ſpel,
Dat d' uitgangk zonder bloet de rol niet zal beſluiten.
Ten ſpiegel van den aert, die liſtigh onder 't muiten
Auguſtus Nero en zijn hoogheit komt te na.

REY.

Och presheer van de jeught, verſtoor u niet. och ſta
Een luttel, tot dat wy, magh 't zijn, ons hart uitklaegen.
Wy vrouwen, moeders, lang gemat van kinderdraegen,
Gebroken onder 't pack, de teêrſte kunne ſtuur
Geſchoven op den hals, by lot van vrou natuur,
Genaecken u met ſchroomte, om door ootmoedigh ſmeecken
Het onweêr, dat ons dreight, te ſtillen, en te breecken.
De grootſte ſtadt, die woeſte en wilde volcken temt,

302 *Staet dien overlaſt te lyen:* velen zouden nu in deze woorden een taalfout meenen op te merken, en *dien* in *die* verbeteren; de ſyntaxis is echter volkomen door V. in acht genomen: men konſtrueere: „dien overlast te lijden, ſtaat aan geen Batavieren."

303-306 Die poging tot wegdrijving der jammerende vrouwen ſluit op de voorzichtige waarſchuwing, door Burgerhart aan zijn broeder gedaan vs. 220 volgg.

Is van genade noch zoo byſter niet vervremt,
Dat zy genade ontzeght de ſneeckende onderzaeten,
Die aengevochten zich op haer gena verlaeten,
En minſt het vrouvolck, niet geſtelt om overlaſt
Te lijden, daer het zwackſte op 't felſt wort aengetaſt.
De liefde tot ons vrucht verwon de zwaerigheden
Van draght, en baerens noot, te bitter doorgeſtreden,
En 't laſtigh opvoên, op een hachelijcke hoop
Van eenmael endelijck, na 'et ongewis verloop
Der jaeren, hen te zien tot mannen opgetogen,
Ten trooſt der oudren; maer wy vinden ons bedrogen,
En los van deze hoop verſteecken op het leſt;
Naerdienze, als ſlaven, weghgevoert, en voortgepreſt
Uit moeders oogen, gaen, ten dienſt van vreemde heeren,
In ballingſchap (hoe kan 't een moeders hart verteeren?)
Omzwerven, ſlaven, en oppaſſen, onverpooſt
In hunnen arbeit. och is dit der oudren trooſt?
En moeten wy nu zien ons mannen en getrouwen,
In hunnen ouderdom, uitheemſche landen bouwen,
Verſteecken van hun ga, voor eeuwigh en altoos
Eene onbeſtorve weeu, bedruckt en trooſteloos?
Heer Fronto, ay gedenck, hoe in haer jonge daegen
Uw lieve moeder u met ſmarte heeft gedraegen,
Gebaert met weedom, en zorghvuldigh opgevoedt.
Geen boſchbeerin heeft u geworpen en gebroet,
Gezooght met haere ſpeene, in Noortſche wilderniſſen.
Gedenck hoe 't ſmarten zou, quaem zy haer vrucht te miſſen:
En, om uw moeders wil, verſchoon toch uit gena
Den zoon en vader, een verzwackte wederga,
Van dezen optoght. denck hoe Herkules door ſtryen
Heel Duitſchlant vaeghde van de plaegh der dwinglandyen.
De vryheit was van outs der Duitſchen eigen erf,
En allerwaertſte ſchat. zoo plaegh geen lantbederf
Den bodem van het rijck. zoo moeten alle uw wenſchen
U wel gelucken, en de goden en de menſchen
U minnen, wijder dan de zon haer paerden ment.

FRONTO.

Rampzaligen, die noch uw eigen heil niet kent,
Kan iemant grooter eer gebeuren dan met orden
In Cezars rijxdienſt treên, en begenadight worden
Met dezen titel van een lijffchut in het hof
Te heeten? dwaeltghe noch dus overdwaelſch en grof,

365,366 Van welken *Herkules* hier geſproken wordt weet ik niet; 't was my althands onbekend, dat de zoon van Jupiter en Alkmene zich ook in Duitschland door heldenſtukken had verdienſtelijk gemaakt.
375 *Lijffchut:* zie blz. 7.

Dat ghy een dierbaer lot, daer velen naer verlangen,
Ondanckbaer opneemt, en het hooft bedroeft laet hangen?
Wien d' eer gebeurt te ſtaen voor 's keizers aengezicht,
Kan, zoo het hof hem vint getrou in zijnen plicht,
Van d' allerlaeghſte tot de hooghſte trappen ſteigeren.
Fortuin begunſtightze, die graetigh geenſins weigeren
Den ſchoot t' ontvouwen, daer zy milt haer gaven ſtroit.
Wie t'huis blijft ſuffen, ſterft vergeeten en beroit:
Dies toomt u in, en geeft den moedt niet licht verloren.
Ghy weet niet welck een ſtaet uwe afkomſt is beſchoren.

REY.

Wat hier aen vaſt is, het zy voorſpoet of verdriet,
Woudtghe ons verſchoonen, wy miſgunnen 't niemant niet.
Laet andren ampt en ſtaet te Rome vry bekleeden,
En, ſteigerende in eere, uitlachen wat beneden
Miſdeelt zit van 't geluck. de ruſt wort beſt bewaert
In vryheit, ongemoeit, by zijnen eigen haert,
Van amptenaeren zich geruſt te laeten ſtieren.

FRONTO.

Zoo ſpreecken vrouwen: maer rechtſchaepe Batavieren
Aenbaden Julius, uit ouden Troiſchen ſtam
Geſproten, toen hy aen den Rijnſtroom trecken quam,
Die zijne legerbrugh vrywilligh leerde draegen.

REY.

Zoo mogen wy dien dagh met traenen wel beklaegen,
Naerdien zijn nazaet, tot wiens dwangk wy heden ſtaen,
Onze afkomſt vangt en ſpant, en, zonder iemant aen
Te zien, te water ſleept naer vreemde wingeweſten.
Wy bidden, kan 't geſchiên, ontſchuldigh d' opgepreſten.

FRONTO.

Maer wie verſtout u, met dit vreeſlijck ſtraetgeſchrey,
Te ſtooren d' amptenaers, gewettight om 't geley
Te geven aen uw jeught, en opgeſchreve mannen?
Wat hoofden leeren u weêrſpannigh t' zaemenſpannen?
Dit tegenſpartelen komt uit uw' koker niet.
Het rieckt naer oproer, en gewelt, dat hooger ziet.
Ontbeit, men zal dit ſtuck noch dieper onderzoecken.
Door wijven wil men nu ſtaetkundigen verkloecken.

REY.

Och 't is natuurdrift, diep in 't moeders hart geprent.

FRONTO.

Houdt op van kermen: zwijght: dit huilen neemt geen endt:

388 *Niemant niet:* dubbele negatie, alleen nog in gebruik by veilingen.
400 *Vangt en ſpant:* vergelijk *Maria Stuart*, Deel V, blz. 448.
En vangt en ſpant *die groote nicht.*
409 *Ontbeit:* voor: „toeft."

En wacht u Cezars laſt en woort te wederſtreven.
De weerelt is verplicht den keizer tol te geven,
Het goet en oock het bloet. dit lijdt geen wederſpraeck.
Wy zijn uitvoerders van zijn' wil: verweert uw zaeck
Te Rome, dunckt u dat wy 't recht verongelijcken.
Treckt heen naer Tigellijn: of laet het vonnis ſtrijcken
Ten hoof van Nero zelf, den vorſt, wien alle liên
Gehoorzaemen, en, als een' Godt, naer d'oogen zien,
Met eenen naer den mont. zijne uitſpraeck is de reden,
De wet, die 't al regeert. eene andre wet te ſmeden,
Waer Cezar met gewelt geſtooten uit den troon.

REY.

Een amptenaer kan ſtreng of zachter 's rijx geboôn
Hanthaven, en met een de gunſt van 't hof behouden.
Verſchoon ten minſte een deel van jongen en van ouden.
Gedoogh dat zy de gunſt of ongunſt van het lot
Verwachten. maetigh dus het keizerlijck gebodt.

FRONTO.

Hier valt geen loten, noch vertreck, noch langer beiden.

REY.

Ten minſte gun ons dat wy, voor dit bitter ſcheiden,
Noch oorlof nemen met een weeklaght, en den rou
Verzaên, dat Cezar zelf geen moeder weigren zou.

FRONTO.

Zoo haeſt u: want de tijt gehengt niet lang te toeven.
Dit jammeren kan ſlechts toghtvaerdigen bedroeven.

REY.

Och mans, och zoons, in ſlaverny
Te voeren, och, wien zullen wy
Van beide leſt of eerſt betreuren?
Genaede magh u niet gebeuren
Op onze voorbede. alle trooſt
Heeft uit. men zal u weſt en ooſt
Van een zien ſcheuren. arme ſlaven,
Ghy zult in diepe mijnen graven
En ſpitten, of de jongkheit zal,
Een' ſnooden heere ten geval,
Zich laeten ſchuppen en braveeren.
Och is dit jammer niet te keeren?
En moet de huisvrou haeren man,
Die, out en ſtram, niet waecken kan,
Verlaeten, of, uit ſchrick voor boeien,

427,428 Met andere woorden: „laten zy loten, wie tot den krijgsdienst zal beſtemd worden." Die Bataviſche vrouwen willen, al 18 eeuwen voor den tijd, Napoleons konſcriptieſtelſel op onzen bodem in werking gebracht zien.

445 *Braveeren:* hier in bedr. zin genomen, als 't Fr. *braver*, voor „tergen, plagen."

Door dwangk zijn middelen beſnoeien?
De have en 't erf, met zweet vergaert,
De vrucht des arbeits, lang geſpaert
Zoo zuinigh tegens d' oude dagen,
Wort nu, als losgelt, aengeſlaegen
Van eenen gierigen griffoen,
Om zijne dertelheit te voên.
Zoo vilt, zoo knevelt men de vryen.
O rampen, o bedroefde tyen!
Heer Fronto, t' is uit ongedult
Dat wy dus klaegen. wijt dees ſchult
Geen' onderdruckten en gevangen.

FRONTO.

Trouwanten keert u aen geen kermen. gaet uw gangen.
De tijt eiſcht ſpoet. voort voort met al dien wulpſchen ſleep.
Voort voort met out en jongk. gebruickt de taeie zweep
En bulpees vry. men moet hun huit met ſlagen touwen.
Ontziet geen laſteren noch ſtraetgeſchrey van vrouwen.
Ruckt voort, ruckt haeſtigh voort naer d' oude Rijnpoort toe.
Wy zijn dit jammeren, dit byſter jancken moe.

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

I. ZANG.

O Herkules, in offerwouden
Zoo lang gedient om uwe deught,
Waerin zich Duitſchlant vont gehouden,
Beſchut den ouderdom en jeught
Der Batavieren, onze mannen,
En lieve zoonen, in bedwangk
Van menſchevlegels en tyrannen.
Zie neder. hoor den ketenklanck
Der vrygeboornen, nu te ſcheepen
Te water op, en voortgeſtuwt,
Als vee, met bulpees, ſtock en zweepen,
Gevloeckt zoo vreeſlijck, dat elck gruwt,
En 't haer uit ſchrick rijſt overende.
Ontferm u over onze elende.

450 Verſta: „hem dwingen, zich los te koopen."
459 *Uit ongedult* voor „ten gevolge dat wy ons leed niet dulden kunnen."
463 *Dien wulpſchen ſleep: wulpsch* wordt anders by V. uitſluitend gebezigd van jonge lieden; de *ſleep* beſtond echter gedeeltelijk uit ſtokouden. Men moêt dus aannemen, dat Fronto hier bepaald meer zijn blik over de knapen liet gaan, die er by waren, of wel, wy moeten *wulpsch* in zijn lateren zin van „vermetel," *temerarius*, opvatten. Zie KILIAEN *in v.*
469 *O Herkules:* ik heb reeds op vs. 305 aangemerkt, dat de Germanen geen Herkules kenden. Wel ſpreekt o. a. BAYLE in zijn *Dict. crit.* van een Galliſchen Herkules, en wordt ook van een Keltiſchen gewach gemaakt; doch op Duitſchen bodem was de perſonaadje niet inheemsch. Wy willen echter V. over de invoering dezer godheid niet hard vallen; vooreerst ſchreef hy in een tijd, toen men van de Noordſche mythologie nog maar weinig of niets wist, en aan de Germaanſche of Skandinaviſche godheden de namen gaf van die Griekſche of Romeinſche, waar zy 't meeſte verwantſchap meê hadden: ten anderen hadden de Batavieren, ten gevolge van hun omgang met de Romeinen, ook de namen hunner goden kunnen leeren kennen en die op hun eigen goden toepaſſen.
480 *Gevloeckt* voor „ten vloek geſteld, gedoemd, mishandeld."

I. TEGENZANG.

Kon iemant lucht uit klaegen ſcheppen,
Die ſtil zat, en de handen wrong,
Of moſt een helt de handen reppen,
En ruſtigh waegen ſprong op ſprong?
Verloſte Herkules de luiden
En landen oit op zijn gemack?
Of bezighde hy leeuwenhuiden,
En knodts, en boogh, en ſchoot, en ſtack,
En kneuſde wreede lantgedroghten,
En reuzen, root van menſchenbloet,
Tot datze lagen afgevochten,
En plat getrapt met zijnen voet?
Het is verloren luid gekreten:
Het kermen breeckt noch boey noch keten.

II. ZANG.

Noch kunnen klaghten 't hart verlichten,
Dat van benaeutheit is beklemt;
Terwijlwe deerlijck moeten zwichten.
Van woeſte uitheemſchen overſtemt.
Zy ſtoffen ſtout op oude wetten:
Maer by ons Duitſchen gelden meer
De goede zeden, vry van ſmetten,
En d' erfgewoonte, wijt en veer,
Gelijck een zaet van tucht, geworpen,
Waer 's volx verloſſer heenetoogh,
In ope vlecken, buurte en dorpen,
Die hem verhieven hemelhoogh:
Als waerdigh op 's volx tong te leven.
Dus helpt dien Godt zijn eere geven.

II. TEGENZANG.

Helt Herkles wort by d' oude Katten,
In 't groote Harteboſch, geviert.
Toen Katmeers zoon quam herwaert ſpatten,
Als balling 's lants, en 't volck beſtiert
In 't eilant, eerde hy godtvruchtigh
Het hof, van Herkules gebout
Omtrent den Waelkant, hoogh en luchtigh,
Waer van die ſtreeck haer' naem behoudt.
Die Godt was waert in top te zetten
Van eere met een woutaltaer,
Gezangen, offerboſchbancketten,
En popelkrans, ſchalmeie en ſnaer.
Verſcheen hy nu uit offerboſſen,
Zijn maght kon onze zoons verloſſen.

III. ZANG.

Stelt Rome in nedrige onderdaenen
Te ſpaeren, trotze op 't hart te treên,

505-524 Zie TACITUS, *Annal.* II, 12.
512 *'t Groote Harteboſch:* de „Harts."
518 *Waer van die ſtreeck haer' naem behoudt:* het „land van *Arkel*" 't welk, volgends de overlevering, of liever volgends de oude genealogiſten, aldus genoemd was naar *Herkules.*
525,526 Zinſpeling op den regel van VIRGILIUS *Aen* VI. 834.
Parcere ſubjectis et debellare ſuperbos.

Zijne eer, en laet men ons in traenen
Weghſmilten? brengt dit overeen.
Het is de roe noch niet ontwaſſen.
Baethouwer, Kennemaer, en Vries,
Opborrelende uit hun moeraſſen,
Met ſpringſtock, hoyvorck, kloet en ſpies,
De keurebenden, die hen knellen,
Min zouden ſchroomen dan Armijn
Dien Varus ſchroomde neêr te vellen,
Te treên en ſtroopen langs den Rijn.
Al ſtoffenze op hunne arentſtanders,
Een hooft ontbreeckt ons, en niet anders.

III. TEGENZANG.

De Batavieren, lang ten hove,
Als 's keizers lijfwacht, trou van aert
Voorheen geſchat, en in 't gelove,
By Nero, met hun wacht bewaert,
Te vreezen ſtaen, zoo zy zich wenden
En Duitſchen ſnoeren aen hun lijn.
Vijf burgermeeſters keurebenden,
Waer van de ſtanders tuigen zijn,
Gevoelden Duitſchlants krijghsvermogen,
En onder 't ſtrijtbaer Duitſch geſlacht
Staen Bataviers in top getogen,
Wier ruiters door de Wael, met kracht
Gewapent, kunnen overzwemmen.
Dat volck zou 't Kapitool wel temmen.

TOEZANG.

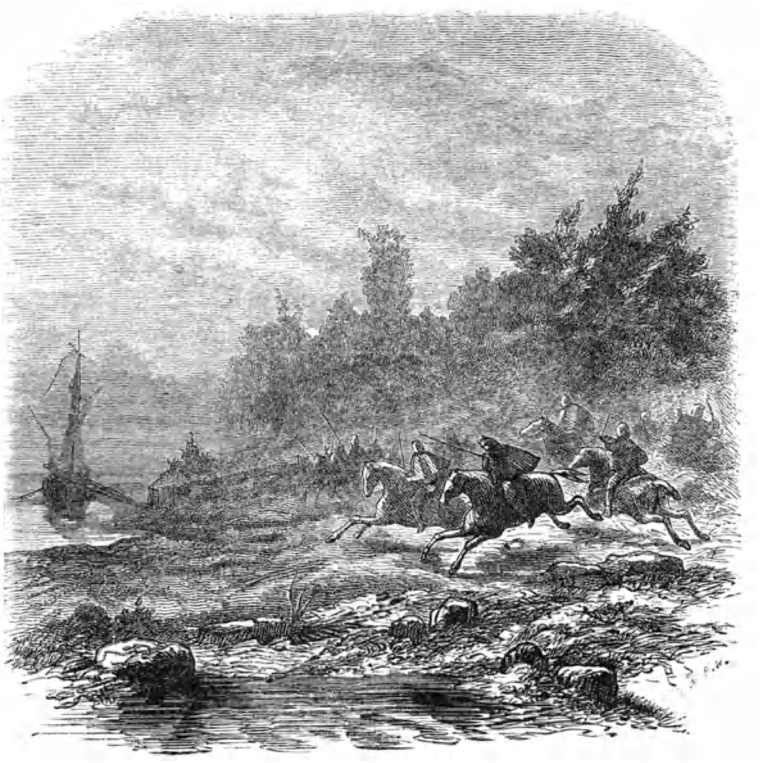
Wat baet dit wrocken binnen 's monts?
Wat baeten deze mompelingen?
Wy wreecken ons met luttel gronts,
En ydele bekommeringen.
Men hoede dat het niemant hoor',
Die van ter zijde dit beluiſtert.
Men ſchuwe een loos verraeders oor.
Wie vroet is zijne hoop verduiſtert,
Die niet dan onheil baeren kan.
Men reppe van geen eedtgeſpan,
Dat eens dit groot gewelt magh ſtuiten.
Laet ons, ter Rijnpoorte uit, naer buiten
Noch affcheit neemen, root beſchreit,
Van 's lants gevangens, t' ſcheep geleit,
En kuſſenze eens voor 't allerleſte.
Geen trooſt is meer voor ons ten beſte.

530 *Baethouwer:* zie over dit woord het aangeteekende Deel IV, blz. 130.

532 *Kloet:* 't zelfde als: „kluit, of knods." Zie BILD. *Geſll.* in vs.

534 *Armijn:* vreemd is het, dat V., die Latijnſche namen vertaalt, waar hy ze liever had moeten laten gelijk ze waren, hier aan den grooten overwinnaar van Varus zijn naam van *Herman* niet terug geeft; — doch waarſchijnlijk lag onzen dichter de naam in 't hoofd van den beroemden tegenſtander van Gomarus, die echter evenzeer oorſpronkelijk *Herman* of *Harman* heette: — en in allen gevalle was *hy* verſchoonbaar, wanneer wy zien, dat ook Wagenaar en andere geſchiedſchrijvers van lateren tijd den Germaanſchen held ſteeds met zijn Latijnſchen naam noemen, en dat mijn grootmoeder VAN MERKEN in haren *Germanicus* even zeer de namen van alle Duitſche helden latinizeert.

545-547 Verſta: „vijf legioenen bezwijken voor de dapperheid der Germanen, van welke nederlaag de veldſtanddaarden, op hen veroverd, getuigenis geven."

HET TWEEDE BEDRIJF.

KRIJGHSRAET, FONTEIUS.

KRIJGHSRAET.

De ſtedehouder komt zeeghaftigh herwaert aen
Uit Kattenlant. de toght is naer zijn' wenſch vergaen.
Het paſt den krijghsraet eerſt den helt te wellekomen,
Die alle vyanden manhaftigh in kon toomen.
Men ſteeck' de krijghsklaroen, en ga hem in 't gemoet.
Hy ſtapt ter Rijnpoorte in, gevolght van zijnen ſtoet.
Wie d' eer van 't Roomſche rijck behartight laet' zich hooren.
De vreught van zulck een zege is niet in 't hart te ſmooren.
Kornels en hopliên, helpt dees wellekomſt bekleên
Met een gemeene ſtem: het heil is algemeen.
Weeſt overwellekom. ter goeder tijt bejegenen
Wy uw doorluchtigheit. dat u de goden zegenen,
Beſchermer van den ſtaet, door uw beleit geſtijft.

Ghy zijt de ſlaghpen, daer 's rijx adelaer op drijft,
Die Aſie en Euroop ziet onder zijne voeten.
Waer Cezar hier, hy quam u met den raet begroeten.

FONTEIUS.

Een oproer dat zijn hooft alree ſcheen in de lucht
Te ſteecken, houdt zich laegh, en zwicht voor 't lantgerucht
Van deze zegefaem, met kracht vooruit geronnen.

KRIJGHSRAET.

Verhael toch op wat wijs de vyant wert verwonnen,
Gevangen en verſtroit, op zijnen eigen gront.
Het luſt ons dit verſlagh te hooren uit uw' mont.

FONTEIUS.

De Katten, d' allerbraefſte en ſtrijtbaerſte in Germanje,
Geloofden dat het rijck zou ſpatten; in Hiſpanje
De grijze Galba, met zijn oorelogsgeſpan,
Uitberſten; Vindex meer dan hondertduizent man
Opbrengen, en gelijck een Julius, de wallen
Van Rome uit Gallie gewapent overvallen;
Britanje, uit zijnen ſlaep geweckt en opgeſtaen,
De Roomſche heirkracht uit het ſlavende eilant ſlaen;
En d' oude Batavier, met d' aengegrenſde buren
Verbittert, Rijn en Maes en Wael en Noortſtrant ſchuren
Van 's rijx bezettingen, hun leggende op den hals.
De Katten droomden dit, het was dan waer of valſch.
Zy ruſten heimlijck toe. om herwaert af te zacken,
En, eer men hen verwachte, al Cezars maght te knacken.
Ick waeckte, door mijn ſpien verzekert van dit ſtuck;
En om, voor hen gereet, het dreigende ongeluck
Te ſtuiten, ruckte voort, eer iemant dit vermoede.
Zy laegen toghtree, doch te luttel op hun hoede,
Elck aen zijn' eigen diſch, in 't woeſte Hartewoudt.
Men braſte, en dronck, en klonck, en ſtofte, trots en ſtout,
Den Roomſchen adelaer te zitten in de veêren,
Dat hy met Duitſchen roof vergeeten zou te keeren.
Dit zwoerenze onderling, en ſterckten 't by den dranck
Met vrolijck boſchgeſchal, en trotſen wapenklanck.
Zoo loock de midnacht ſtil den ſlaeperigen droncken
Zijne oogen. het gedierte ontwaeckte van het roncken.
Hun paerden gingen vaſt te weide, vry en los
Van toom en teugel, aen de ſlincker zy van 't boſch:
En zy, die anders ſcherp op oorloghs voordeel letten,
Vergaten door den dronck nu ſchiltwacht uit te zetten.
Wy, door den loozen ſpie van hunne onachtzaemheit
Verkuntſchapt, ruckten flux met orden en beleit
Ten boſſche in, by de maen, opgaende om ons de paden
Te wijzen door 't geruiſch der ſchemerende bladen.

KRIJGHSRAET.

Ons luſt te hooren hoe zy wierden opgeweckt.

FONTEIUS.

De man lagh by zijn vrou en kinders uitgeſtreckt,
Op eene zode vaſt in ſlaep: een ander leunde
Half ſlaepende aen een eick, daer d' elleboogh op ſteunde.
D' een lagh begraven in de ruighte, en bieze en riet:
Een ander, op een' boom om hoogh geklommen, liet
De beenen en het hooft, al ſuizebollend, hangen.
Ick mompelde heel zacht: nu ruſtigh aengevangen.
Een ieder ſchiete en houwe in 't hondert, dat het kraeckt.
De krijghsgodt noodt ons op dit boſchbancket. zoo raeckt
Men blindling vleeſch, en been, en beckeneel, en ſchenckels,
Als in een vleeſchhal, daer de ſlaghter tot aen d' enckels
In roockend runderbloet zich baedt, beſpat, bebloet.
Het huilen galmt door 't boſch, zoo vreeſlijck en verwoet,
Gelijck of loeiend vee, in ſtallingen gedompelt,
Van wolven kudden uit het ſneeu wert overrompelt.
Wat vlughten kon, ontvlughte, en hielt niet langer ſtant.
D' een dieper boſchwaert in; een ander naer het lant
Wou in de vlacke wey te paerde ons tegenſtreven,
Maer quam te ſpaede, en vont de paerden weghgedreven
Door onze knaepen: alle op eenen oogenblick,
Elck van een voetknecht: nu een ruiter in hun ſchick.
Wy ſpaerden 't overſchot, en voerden het gevangen,
En keeren, rijck van roof, met wapenen behangen,
Te heiligen aen Mars, Jupijn, en Nero zelf.

KRIJGHSRAET.

Gelooft zy vader Mars. men hangze in kerckgewelf,
Of hechtze aen een' pylaer, naer d' oude Roomſche zede.
Maar Fronto keert weêrom. wat tijding brengt hy mede?

FRONTO, FONTEIUS, KRIJGHSRAET.

FRONTO.

Heer overwinner, dat de Goden u behoên,
Ghy keert ter goeder ure, en kunt den optoght ſpoên,
Verwinnen op zijn tijt, en tijdigh wederkeeren.
Wy mogen uw gezagh en opzicht niet ontbeeren.

FONTEIUS.

Hoe ging 't u? hebtghe een' hoop Baethouders t' ſcheep geleit?

FRONTO.

Met moeite t' ſcheep gebroght. al d' oever zagh beſchreit
Van grootmoêr, moeder, nicht, ſchoondochter, zuſter, moeien.

646 *In hun ſchick:* dit *hun* ſlaat op 't voorafgaande *knaepen*.

Het ſcheen geen affcheit van bloetvrienden, maer te groeien
Tot opſtant, en een' ſtorm van wederſpannigheit.
Zy vielenze om den hals. beſcheit noch onbeſcheit
Moght gelden, onder al dit jammeren en treuren.
Men konze met gewelt niet van elckandre ſcheuren.
Natuur quam boven, en met een boosaerdigheit.
Men ſchroomde bondelrecht, noch Cezars majeſteit
En naem te laſteren, te ſchenden onder 't klaegen.
Doch veel ſtaetkundigen, die uit hunne oogen zagen
Wat dit wou zeggen, en beluiſterden wat ſpraeck
Zy mompelden op ſtraet, getuigen dat de wraeck
Ons dreighde met een hooft, om zich van 't juck t' ontlaſten.
Het waer nootwendigh dit wat dieper t' ondertaſten,
En uit te boezemen wat brant van ſtaet hier ſmeult,
Gelijck een vonck met aſch bedeckt. geloof hier heult
Een manshooft me, die 't ſpel aenſchout met koele zinnen,
En broet en koeſtert het verraet, en houdt zich binnen.
Ick heb hun hoofden, twee gebroeders, in het oogh,
En, hen beſpiedende, meer pijlen tot mijn' boogh,
Om, met uw kenniſſe, eens de ſtrenge pees te ſlaecken.
Zy moeten onder, wil men 't quaet te boven raecken.

FONTEIUS.

Dit ſtemt niet qualijck met mijne inzicht overeen.

FRONTO.

Hadde uwe vroomheit niet de Katten plat getreên,
De ſtorm van oproer zoude op Rijn- en zeekuſt waeien.

FONTEIUS.

Nu druipenze, en ontzien in 't vlacke velt te kraeien.

FRONTO.

Geloofme by mijn woort, zy leggen op hun luim.

FONTEIUS.

Betoom uwe achterdocht, die weit miſſchien te ruim:
Of geefme een klaerder blijck van zulck een miſvertrouwen.

FRONTO.

Ick koom den Rijn af, voor mijn' optoght, u ontvouwen
Mijn wedervaeren, in 't geleiden van de vracht.
Ick volghde met een ſtoet te paerde, niet bedacht
Op eenigh reisgevaer, als plotzeling, van boven
Ten heuvel af, een troep ſtraetſchenders quam geſtoven
Naer 't water toe, om ons dien keizerlijcken buit
T' ontzetten met gewelt. de jaeger zagh vooruit
Ter rechter zijde hoe die ſtofwolck aen quam glippen.
Hy vont uit ſchrick geraên de lijn te laeten ſlippen,

673 *Uit te boezemen* voor „uit te vorſchen," letterlijk: „het geheime plan, dat iemand in zijn boezem beſloten houdt, te ontdekken."

675 *Een manshooft:* voor dit woord zegt men thands, minder cierlijk; „mansperfoon."

T' ontrennen naer beneên. de ſtuurman hoort geſchal,
En ſnijt het roer in ly, en zet aen laeger wal
Het ſchip, met menſchen vleeſch, tot Cezars dienſt, geladen.
Wy dondren brieſchende op. de ſtroopers, op verraeden
Gewelt en oproer uit, verneemen ons met ſchroom,
En wenden, toen dien kans hun miſte, flux den toom.
Hun paerden vlogen, recht als blixems, al te zamen
Door 't ſtof ten moortboſſche in, waeruit zy herwaert quamen.
Ick vont geraeden weêr te keeren, om vérſlagh
Te doen, en zulck een ſtuck te brengen aen den dagh.
Te Duitſchburgh zal het ſchip mijn wederkomſt verbeiden,
Om, met meer volx geſterckt, het hooger te geleiden.

FONTEIUS.

Men kent den vogel aen zijn veders. maeltghe hen
Naer 't leven af, miſſchien of ick die vogels ken.

FRONTO.

Het ſcheenen opgeruide oproerige Barbaren.
't Gezicht alleen van verre een' krijghsman zou vervaeren.

KRIJGHSRAET.

Beſchrijf ons hun geſtalte, om zekerder te raên.

FRONTO.

Zy zetten het te ſnel van verre op vlughten aen:
Gelijck een helſch geſpoock en baerelijcke droezen.
De ſchelmen deckten hooft en ſchouder met karpoezen
Van ſtierenhuiden, ros van verf. de naeckte borſt
Geleeck een kolder, dick van leder, en een korſt,
Uit eelt en zweet gegroeit. zy ſtaecken oſſenhoorns
Afgrijſlijck in de lucht, gelijck geſpitſte torens.
De ſtiere tanden, in het villen aen de huit
Gelaeten, ſlingerden, om ſchrickelijcker uit
Te kijcken, langs de wang van weêrzijde onder 't jaegen.
Een ſchacht, met een ſmal bladt van yzer ſcherp beſlaegen,
Was 't ruiters hantgeweer. zoo quamen ze op een' draf
Aenſtooten naer den ſtroom, maer ſpatten boſchwaert af,
Zoo dra ick, met mijn' troep gewapent, op quam daegen.
Wy vonden niet geraên een ſprong met hun te waegen
In 't moortboſch, anders waer de laegh miſſchien ontdeckt.

FONTEIUS.

En of wy 't moortboſch noch, zoo wijt het zwaeit en ſtreckt,

715 *Baerelijcke droezen:* min gelukkige uitdrukking in den mond van een Romein uit de eerſte eeuw na Kr. Geb. 't Is waar, Fronto had in 't land der Batavieren gewoond en dus tijd gehad, een ſpreekwijze aan te leeren, die aldaar — voor zoo verre men aanneemt, dat: *droes* van *Druzus* afkomt — in gebruik kan geweest zijn.

716 *Karpoezen:* zoo hebben ook by Antonides de Kaninefaten

Het hooft gehellemt met karpoezen, *ros en bont.*

Zie BILDERD. *Geſtl. in v.*

716-725 Deze beſchrijving van de uiterlijke gedaante der bende was in Vondels tijd te noodiger, om dat men toen de ſtukken nog niet in 't vereischte kostuum ſpeelde.

Bezetten over al met onzen ruitervlogel;
Ten minſte kregen wy een veder van dien vogel.

FRONTO.

Geloof niet dat dees laegh zich lang in 't moortboſch houdt.

FONTEIUS.

Zy zijn alreede ontdeckt, en hondert jaeren out.
Zoo ſtout een ſchelmſtuck zit te hoogh in top geklommen.

FRONTO.

Geloof zy zijn te rugge en over Rijn gezwommen,
Van waerze quamen: want z' ontzien geenſins, met toom
En paert, in 't harrenas te brieſchen door den ſtroom.

FONTEIUS.

Zoo kent ghy dezen aert genoegh aen hun manieren.

FRONTO.

Gewis een lantaert van rebelle Batavieren,
Verbonden aen hun hooft. het zy hierme zoo 't wil;
Een brant van oproer ſmeult al heimelijck en ſtil,
Terwijlwe onachtzaem ons aen ydelheên vergaepen.

FONTEIUS.

Men magh in ſtaetgevaer niet ſammelen noch ſlaepen:
Want als geſtichte brant by nacht ten daecke uitſlaet,
De wint daer onder blaeſt, dan rept men zich te laet.
Nu eerſt het hart geſterckt. wy dienen tijt te winnen.
De tijt eiſcht raet en ſpoet. treet t' zamen met ons binnen.

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

I ZANG.

Geluckigh leefden wy
Voorheene, eer vreemde heerſchappy
Den vryen hals quam drucken
Met haere ſlaeffche en yſre jucken.
Men kocht geen eigen erf,
Noch ſloot met graft en haegh zijn werf,
Maer dreef gemeene ploegen
Door 't lant, en leefde met genoegen.
De laege leeme hut
Plasregen, wint en hagel ſchut.
De diſch ſtont niet geladen
Met leckernye en overdaeden,
Maer ooft, in 't wilt gegroeit
Aen boomen, met geen mes beſnoeit.
Het wiltbraet was ons ſpijze,
En kaes en ſtremſel, naer lantswijze.

733 *Laegh:* „de bende, die in hinderlaag lag."
734 *Zy zijn.... hondert jaeren out:* voor: „zy hebben hun langſten tijd al geleefd, zy zullen ſpoedig het met den dood bekoopen."
748-844 Deze geheele reizang is — hier en daar byna letterlijk — overgenomen uit TACITUS *de moribus Germanorum.*

De man, verplicht door trou,
Genoeghde met een kuiſche vrou,
Die ſchaemroot ingetogen
Haer' heer en heerſchap zagh naer d' oogen.
De huiswaert, zonder laſt,
Noodt nagebuur en vreemden gaſt,
Zoo gaſtvry, als zijn maegen.
Men voelde geene uitheemſche plaegen.

I. TEGENZANG.

Men acht geen zilverwerck,
Noch gout, noch munt, gekent aen 't merck.
Zy wiſlen waer aen waeren,
Niet ver gehaelt door zoute baeren,
Maer in het Duitſche lant
Gegroeit, of met hunne eige hant
Gewrocht in laege hutten,
Om 's menſchen leven t' onderſtutten.
De hutten, niet getoit
Noch dicht by een, maer wilt geſtroit
Aen vlecken, en aen dorpen,
Niet licht den brant zijn onderworpen.
Hun timmerhout is ruw,
En ongeſchaeft, de rijckſte ſchuw
Van lijſtwerck en cieraden,
Geſneên gebloemt, als ooft en bladen.
De baſt en ſchors bedeckt
De hut, wanneer de regen leckt.
Men bezight kalck noch tegel,
Noch ſteen, gemetſt op eenen regel.
Een deel ſchuilt, voor gevaer
Van krijgh, in holen diep en naer,
En berght zich voor den rover.
Zoo brengt de Duitſchman 't leven over.

II. ZANG.

Geen woecker vrat verwoet
Zijn evennaeſtens vleeſch en bloet.
De vacht en vlasbloem kleedden
De hallefnaeckte en ſtercke leden.
De dochters huwen ſpa
Aen een hardtvochte wederga,
En beide hoogh van jaeren,
Waerom zy vroome vruchten baeren.
Ontvonckte brant van twiſt,
Het wert door ſcheitsmans flux geſliſt.
Al d' edelſten regeeren.
De vroomſte in oorlogh triomfeeren.
Der vorſten maght beſtaet
In ſchijn en uiterlijck gelaet;
Want om niet af te dwaelen
Bepaelt haer 't volck in enge paelen.
Zoo kon de vryheit ſtaen.

796 *Duitſchman:* min gewone, offchoon niet onwettige vorm. Zie het aangeteekende Deel V, blz. 690.
803 *Hoogh van jaeren:* dat wil hier zeggen: „op rijpen leeftijd."
804 *Vroome vruchten* voor „ſterke, kloeke kinderen."

De heer bemint den onderdaen.
En d' onderdaen, zijn heeren
Ontziendc, helpt alle onheil keeren.
Het ſchouſpel, zonderling
Gepaſt op wapenoeffening,
En niet om loon te trecken,
Tot oirbaer tijtverdrijf kon ſtrecken.

II. TEGENZANG.

Geen rechter recht uit gunſt
Of haet. geen pen, noch letterkunſt,
Noch ſtomme boecken ſpreecken
Van goede zeden en gebreecken:
Het ſchepſelboeck alleen
Leert hen aenbidden d' eeuwigheên,
Uitſtraelende in het wercken,
De Godtheit, niet bemuurt in kercken.
Zy wijden Gode in 't wout
Een kerck van ongekorven hout,
Daer zy de daeden melden
Van 's lants beſchutteren en helden.
Zy ſchuwen diep te treên
In 't hol van Godts verholentheên,
Met geen vernuft te ſchatten,
Maer door 't geloof alleen te vatten.
De godtsdienſt hielt met ſchroom
Voor ſtraf de woeſtheit by den toom.
De hoop op 't ander leven
Hiet elck zijn recht en eer te geven.
Der Duitſchen waertſte pant,
De goude vryheit hielt dus ſtant
In Nederduitſche beemden,
Voor d' overkomſt van deze vreemden.

TOEZANG.

Hoe is nu d' oude tijt verkeert
Door d' overkomſt der vreemdelingen!
Batavie leght overheert,
En laet zich knevelen en dwingen.
Rechtvaerdigheit, uit ſchrick gevlught,
Zocht in de wolcken zich te bergen.
O Julius, zie uit de lucht
Hoe uw nazaeten Duitſchen tergen.
Uw nazaet ſchat Baethouwers niet
Mebroeders, vrienden, bontgenooten
Van 't uitgebreit Romainſch gebiet,
Naer 't vreverbont, met u geſloten.
Gewelt en wreetheit gaet in zwang.
Bemintghe 't recht der vrye volcken,
Getrapt te byſter en te bang,
Zie eenmael neder uit de wolcken.
En, zoo uw godtheit onrecht haet,
Herſtel ons in den ouden ſtaet.

HET DERDE BEDRYF.

FONTEIUS, FRONTO.

FONTEIUS.

Wy kunnen 't rijxgevaer uit geene donckre tekenen,
Gelijck uit letteren, voorſpellen en berekenen,
Maer zonder klaerheit, op waerſchijnelijck vermoên,
Door ſcherpe middelen 't gevreeſde ſchaers verhoên:
Want zoo 't miſluckte 't zou ganſch Duitſchlant over klincken.
Een arts zal reuckeloos het lichaem niet vermincken
Van een gedienſtigh lidt, maer wachten zijn gety,
Die evel openbaert, eer hy beſluite, en ſny
En afzette, om uit noot inkanckrend quaet te keeren.

FRONTO.

Wie ſamnelt moet by wijl met ſchande en ſchade leeren.

863 *Uit geene donckre tekenen:* verſta: „uit zeer klare of verſtaanbare voorteekens."
869 *Gety* voor „juiste *tijd*," waarom dan ook het daarop volgende betrekk. vn.woord mann. is genomen.

FONTEIUS.

't Is kunſt de tijt en maet te treffen fix en net.

FRONTO.

Het heil van vorſt en volck is d' allerhooghſte wet.

FONTEIUS.

In trouwe dienaers is oock 's vorſten heil gelegen.

FRONTO.

Hun trou is als de punt en ſne van 's vorſten degen.

FONTEIUS.

Zy dient dan niet verſtompt, maer ſcherp en gladt gewet.

FRONTO.

Oprechte trou is ſchuw van opſpraeck en van ſmet.

FONTEIUS.

Zy wort by wijlen oock uit onverſtant gelaſtert.

FRONTO.

By wijlen oock met recht, wanneerze allengs verbaſtert.

FONTEIUS.

Dan geeft de tijt hier blijck en klaere proeven af.

FRONTO.

Niet altijt klaer, uit angſt voor een gewiſſe ſtraf.
De kloecken weeten hunne aenſlagen loos t' ontveinzen.

FONTEIUS.

Maer een, noch kloecker, ziet den gront van hun gepeinzen.

FRONTO.

Gebruick dan, het is tijt, uwe oogen en gezicht.

FONTEIUS.

't Verraet van Piſo wert geſtraft als 't quam in 't licht.
Men ſtrafte 't op bewijs, en uitgeborſte blijcken.

FRONTO.

En Cezar raeckte om hals, eer 't ſchelmſtuck uit quam kijcken.

FONTEIUS.

Die laegen raeckten bey de vorſten in perſoon.

FRONTO.

Nu raeckt het 's vorſten ſtaet, een wacht, u ſtreng geboôn.

FONTEIUS.

'k Beken wy draegen oock den naem van ſtaetbehoeders.

FRONTO.

Zoo let voorzichtiger op dees doortrapte broeders.

FONTEIUS.

Zy ſproten alle beide uit koningklijcken ſtam.

FRONTO.

Geſtooten uit het rijck, dat lang een ende nam.

878 *Piſo*: vermoedelijk Cn. Calpurnius Piſo, die beticht werd, Germanicus door vergif te hebben omgebracht. Zie TACITUS *Ann.* II: 74; III: 12.

881 Waar Fonteius hier op zinſpeelt, is my niet duidelijk. Noch de Latijnſche benamingen van *proconſul* of *legatus*, noch de Nederduitſche van *ſtedehouder*, kan zelfs in de verte beſchouwd worden als ſynoniem met dien van *ſtaatbehoeder*.

FONTEIUS.

De Batavier ontzietze, en eertze, als d' eerſte vorſten.

FRONTO.

Die heilgen Julius het hooft niet bieden dorſten.

FONTEIUS.

Zy traden in verbont door eerelijck verdragh.

FRONTO.

Maer ſtaen verplicht aen 't rijck, en keizerlijck gezagh.

FONTEIUS.

Als medebroeders, en getrouwe bontgenooten.

FRONTO.

Ghy moetze intoomen in hun hoofden, niet verſtooten.

FONTEIUS.

Ten minſte met een' ſchijn, verſchoonbaer by 't gemeen.

FRONTO.

Zy treden u, ontziet ghy hen op 't hart te treên.

FONTEIUS.

Op welck een wijze zou dit volck zoo verre komen,
Een ſtuck beſtaen, te ſtout om ſlechts te dorven droomen?

FRONTO.

Gebruick uw zinnen. 'k geef uw wijsheit dit te raên.

FONTEIUS.

Het luſtme uit uwen mont te hooren en verſtaen
Op welcke middelen de Batavier zijn zinnen
Zou ſpitzen; hoe en waer het ſchellemſtuck beginnen.

FRONTO.

Waer ick verdruckt, als zy, en vyant van het rijck,
En hun in adeldom en ſtam en ſtaet gelijck,
'k Wou glimpigh, onder ſchijn van 't offren aen de goden,
's Lants grooten en de braefſte op d' offermaeltijt nooden,
In 't Godtgewijde boſch, en [als by maneſchijn
De midnacht opquam, na het braſſen, en de wijn,
In 't brein geſteigert, moedt en ruſtigheit verweckte,
Eer iemant ſlaeperigh de leden nederſtreckte.]
De deught ophaelen van 't Bataviſche geſlacht,
En d' oude vryheit, door 't Romainſch gewelt verkracht·
Hoe adeldom en volck, berooft en uitgezopen,
Nu ſlavende onder 't juck, geen' aêmtoght durven hoopen:
Hoe jeught en ouderdom geketent wort vervoert.
'k Wou hier op klampen hoe de twiſt al 't rijck beroert,
De keurebenden, aen 't verloopen, velt verliezen,

896 *Heilgen Julius:* t. w.: „Julius Cezar."
897 *In verbont:* t. w.: „met Cezar."
902 *Zy treden u:* vul aan: *op 't hart.*
921 *Hier op klampen* voor „hier aan vast hechten," in den zin van „hier geleidelijk op doen volgen," maar krachtiger en dichterlijker dan een van beide.

En, wrockende onderling, uit wraeckzucht zijde kiezen,
Verlangende elck met ſmart naer een doorluchtigh hooft,
Dat haer bezolding van alle achterſtel belooft.
Hoe zou de Batavier, geneight zijn' ſmaet te wreecken,
Toeluiſtren, en, verhit van wraeck, het hooft opſteecken,
En roepen: het is tijt den hals t' ontſlaen van dwangk.
Het boſch zou galmen, op den vloeck en wapenklangk
Der gaſten, die aldus hun vloeckverwantſchap ſlooten.
Dan Kennenaer, Weſtvries, en Waterlants genooten,
Dan Tonger, Triersman, Gal, en Britten, over zee,
Gemaent het luie zwaert te rucken uit de ſchee.
Den Duitſchen hoefde men geen hart in 't lijf te ſpreecken.
Het zoume aen toeval van hulptroepen niet ontbreecken:
En zoo men 't Roomſch gewelt op onze zijde kreegh;
'k Wou Maes en Wael en Rijn afloopen met een veegh,
En overweldigen uw burghten en kaſteelen.
Waer zege is loopt elck toe, om diep in roof te deelen.

FONTEIUS.

Geen keurebende zou zoo reuckloos ommeſlaen,
Uit angſt van 's keizers toorne op haeren hals te laên.

FRONTO.

Men moſt op 's keizers naem de wapens eerſt aenvaerden,
En, in de ſchaduw van Veſpaziaens ſtandaerden,
Het oorlogh voeren, niet als vyanden van 't rijck,
Maer tot beſlechting van den ſmaet en 't ongelijck
Geleden by het volck, van die hunn' eedt verzaeckten.
Zoo ging men beſt vermomt, tot datwe ſchrap geraeckten.

FONTEIUS.

Gevaerlijck waer het, zoo de vyant dit verſtont.
Ghy wijſt den wegh, en geeft hem d' uitkomſte in den mont.
Ick vind geraeden met den krijghsraet raet te pleegen,
En zulck een ſtaetbelang voorzichtigh t' overweegen.

FRONTO.

En zoo de krijghsraet eer de zachtſte zijde hiel:
Ghy moſt beſluiten, 't viel dan echter uit hoe 't viel.
De majeſteit kan u hier over niet bezwaeren:
Naerdien uw ſtrengheit hem in eere wil bewaeren.

FONTEIUS.

Laet flux den krijghsraet hier verſchijnen, en terwijl

926 *Bezolding van alle achterſtel* voor „betaling van achterstallige foldy."
936 *Toeval* voor „toetreding," in welken zin 't woord ons reeds meer is voorgekomen.
944 *In de ſchaduw van Veſpaziaens ſtandaerden:* hier laat Fronto, of liever Vondel zelf, zich door zijn verbeelding wat heel ver vervoeren. 't Is waar, Civilis greep later de wapens aan, in schijn om Vespaziaan te ondersteunen; doch dat Fronto hem nu, onder Neroos regeering, reeds zulk een glimp toedicht, gaat wat ver.
953 *Eer* voor „liever."
954 *Echter* voor *achter.*

Wy ons beraeden, ga verneem eens in der yl
Wat maeren ons de ſpiên aenbrengen met den morgen.
Wie 's vorſten ſtaet bewaeckt, dient nacht en dagh te zorgen.

FONTEIUS, KRIJGHSRAET.

FONTEIUS.

Geſtrenge krijghsraet, nu voorzichtigh opgepaſt.

KRIJGHSRAET.

Gebie wat u belieft: wy volgen uwen laſt.

FONTEIUS.

Men vreeſt een' opſtant van Bataviſche Barbaren.

KRIJGHSRAET.

Miſſchien een' droom, gegront op uitgeſtroide maeren.

FONTEIUS.

Geen' droom, maer boosheit, daer de tijt van zwanger gaet.

KRIJGHSRAET.

Een onvoldraege vrucht, en vondeling op ſtraet.

FONTEIUS.

Te kennen aen het krooſt, dat zweemt naer zijnen vader.

KRIJGHSRAET.

Die moſt een booswicht zijn, en rijxpeſt, en verraeder.

FONTEIUS.

Een lantverraeder, en een booswicht in den aert.

KRIJGHSRAET.

Dat zal eerſt blijcken, als de miſdraght is gebaert.

FONTEIUS.

Dan waer de rijxpeſt al tot ons bederf geboren.

KRIJGHSRAET.

Zoo woudtghe 't baſterkint in zijn geboorte ſmooren.

FONTEIUS.

Met reden, eer die ſmet de lucht alom bederf.

KRIJGHSRAET.

Bewimpel niet, maer geef de zaeck haar' naem en verf.

FONTEIUS.

Verſchrickt niet eens, maer let op beide dees gebroeders.

KRIJGHSRAET.

Twee pylers van het hof, rechtſchape rijxbehoeders.

FONTEIUS.

Voorheene, maer nu ganſch verbaſtert van hun bloet.

KRIJGHSRAET.

Zy houden ampteloos een burgerlijcken voet.

FONTEIUS.

Zy houden zich bedeckt, dat kan uw oogh miſleiden.

976 Figuurlijk en allergeeſtigst gezegd voor „een ſtraatgerucht, dat wel weêr ſterven zal en waarvan men niet weet wie 't heeft uitgeſtrooid."

KRIJGHSRAET.

De daet leert vroomen en verraeders onderſcheiden.

FONTEIUS.

De Katten vingen op hunn' winck dien heirtoght aen.

KRIJGHSRAET.

Nu leggenze in den gront, om nimmer op te ſtaen.

FONTEIUS.

Zy leggen niet zoo vlack, of kunnen weêr verrijzen.

KRIJGHSRAET.

Men recht op geen vermoên, maer klaerheit en bewijzen.

FONTEIUS.

Men magh op ſtaetbelang oock rechten op vermoên.

KRIJGHSRAET.

En als vermoeden dwaelt, hoe raeckt men aen den zoen?

FONTEIUS.

Geen ſtedehouder ſtaet aen ſtijl van recht gebonden.

KRIJGHSRAET.

Ghy woudt dan vonniſſen op ongewiſſe gronden?

FONTEIUS.

Wanneer de ſtaet in laſt beraet noch uitſtel lijdt.

KRIJGHSRAET.

Zoo waertghe in Aſie den hals op aenklaght quijt.

FONTEIUS.

Sereen miſverfde my met valſche laſteringen.

KRIJGHSRAET.

Zoo wacht u valſch naer een' betighten hals te dingen.

FONTEIUS.

Het hof ontſloeghme van eene opgedichte ſchult.

KRIJGHSRAET.

Dat leere u hoe ghy nu Baethouders vieren zult.

FONTEIUS.

De Rijnwacht is ons op een nieu te hoogh bevolen.

KRIJGHSRAET.

Oock 't heiligh recht, dat magh in ſchemerlicht niet doolen.

FONTEIUS.

De naelt van 't ſtaetkompas wel uit haer ſtreeck verdwaelt.

KRIJGHSRAET.

Zoo volgh een vaſte ſtar, en geene waelbre naelt.

FONTEIUS.

'k Zal uit 's verdachten mont eerſt zien bewijs te trecken,

985 *Op ſtaetbelang oock rechten op vermoên:* ik moet hier aan een ſchrijffout denken. Het dubbele gebruik van 't voorz. *op* ſtrijdt hier met de taal zoo wel als met de cierlijkheid: en V. heeft hier waarſchijnlijk gemeend, zoo al niet geſchreven, *om* of *uit ſtaetbelang.*

990,991 Onder den Landvoogd Florus in Judea maakte zich zekere Capito ſchuldig aan gruwelijke ſlachting van onſchuldige Joden. Of deze dezelfde was als Fonteius durf ik niet beſlisſen.

988 *Geene waelbre naelt:* het ſchijnt, dat aan dien krijgsraad de kracht der magneetnaald reeds bekend was.

En letten of 't verraet niet ergens uit wil lecken.

KRIJGHSRAET.

Ghy taſt groothartigen, en forſſe leeuwen aen,
En durft ontijdigh een verziende ſtuck beſtaen.

FONTEIUS.

'k Beken zy ſchijnen tot geen ſlecht bewint geboren,
En Hanniballen, en doordringende Sertoren,
Om 't rijck te dompelen in 't uiterſte gevaer.
Zy neemen wacker alle omſtandigheden waer,
En rijxgebreken, om in 't endt met heele vlieten,
Van oproerzucht gezwint naer 't evel toe te ſchieten,
Daer 't lichaem van het rijck de doot aen ſterven zou.

KRIJGHSRAET.

Het ganſche rijck gewaeght van hun beproefde trou.
Verongelijcktghe hen, ghy quetſt Koriolanen,
Niet licht te heelen dan door moederlijcke traenen.

FONTEIUS.

Koriolaen ontfing van Volſcen onderſtant.

KRIJGHSRAET.

Wat volcken vliegen niet, als valcken, van hun hant?
Hun wrock zal nimmermeer dat ongelijck verzwelgen.
De Gal, de Brit, de Duitſch, de Bataviers, de Belgen,
De Kennemaer, en Vries, zelfs keurebenden zien
Op hunnen voorgangk, om u 't hooſt in 't velt te biên.

FONTEIUS.

Wy moeten ſchrap ſtaen, eer d' aenhangers ſchrap geraecken,
Een Argus ſlaghten, en met duizent oogen waecken.

KRIJGHSRAET.

Een ſchalcke loock met lift alle Argus oogen toe,
En vryde met zijn zwaert de ſchoone melleckkoe,
Die tot den buick toe tradt in vette klaverweide.

FONTEIUS.

Men mompelt hoe een zwarm noch korts by Welda ſchreide
Om een doorluchtigh hooft, dat hen verloſſen kon.
Zy zwermden vroegh om 't huis der broedren, eer de zon
De kim zagh, om met kracht den optoght uit te zetten.

KRIJGHSRAET.

De broeders ſloegenze af, en wouden 't niet beletten.

1004 *Hanniballen, en doordringende Sertoren:* deze worden hier genoemd, om dat Civilis zich by hen geleek, beiden, als hy, blind aan 't eene oog, en, als hy, den Romeinen vyandig.
1021 *Een ſchalcke;* „Merkurius."
1022 *Melleckkoe:* Iö.
1024 *Welda:* of *Vellede*, de wichlares en waarzeggerin, uit de geſchiedenis bekend.
1026 *Zy zwermden*, enz.: Fonteius haspelt hier, om een beteren glimp aan zijne beſchuldiging te geven, tijden en gebeurtenisſen door een, en brengt een bezoek, door ontevredenen by Velleda gebracht, in verband met de klachten, waarmede de *Rey* — zie vs. 201 volgg. — de *Gebroeders* is komen beſtormen.
1027 *Den optoght uit te zetten:* „het wegvoeren der dienstplichtigen te verhoeden."
1028 *En wouden 't niet beletten:* dat namelijk de dienstplichtigen werden weggevoerd.

FONTEIUS.

Niet zelfs, maer door een laegh Baethouwers aen den ſtroom.

KRIJGHSRAET.

Dat 's buiten hen. wie houdt baldadigen in toom?

FONTEIUS.

Een lantvooght, die niet ſchroomt het lant van ſchuim te vaegen.

KRIJGHSRAET.

Wie vyanden verweckt, bezaeit het lant met plaegen.

FONTEIUS.

Wat ſchaedt 's volx vyantſchap, wanneer de ſchrick het treft?

KRIJGHSRAET.

En als het volck een hooft op een rondas verheft;
Dan kan al 't Roomſche rijck 's volx vyantſchap niet paeien.

FONTEIUS.

En hierom wil ick 't gras hun onder 't lijf weghmaeien.

KRIJGHSRAET.

Uit elcken druppel bloets verrijſt een ander hooft,
Een vlam van Hydra, traegh geblufcht, en uitgedooft.

FONTEIUS.

'k Ontzie noch Burgerhart noch Julius te daegen,
Te dreigen, zooze niet antwoorden op ons vraegen.

KRIJGHSRAET.

Rechtvaerdigheit is ſtout, en trots, gelijck een leeu.

FONTEIUS.

Ontbeertze klaeu en tant, wat baet een loos geſchreeu?
Men kan den brullenden de ſcherpe nagels korten.

KRIJGHSRAET.

Auguſt ontzagh het bloet van Cinne zelf te ſtorten,
Die 't rijck wou ſchocken, en hem ſtil naer 't leven ſtont

FONTEIUS.

Auguſtus handelde gelijck hy raedtzaem vont:
Nu heerſcht hier Nero, van geen mindren te berechten.

KRIJGHSRAET.

Een pleit beginnen valt gemacklijck, maer beſlechten
Van ſtaetoneffenheit, daer is veel moeite aen vaſt.

FONTEIUS.

's Rechts uitſpraeck hangt aen ons, gewettight om dien laſt
T' aenvaerden, en ten dienſt des keizers uit te voeren.

KRIJGHSRAET.

Zie toe, ghy terght een volck, in veenen en in moeren,
Als vorſchen, tot den hals gedoocken, en gewoon
Te huppelen op 't lant en over groene zoôn.

1029 De *laag*, waarvan in het verhaal van Fronto — vs. 688 volgg. — geſproken is.
1034 Men weet, dat het een gebruik was by de Germaanſche volkeren hem, dien men tot opperhoofd koos, op een ſchild te heffen.
1045 *Stil* voor „in 't geheim."

Het gaet dan onder, en dan boven water heenen.
De grooten worden oock gebeten van de kleenen.
De veltmuis terght den leeu, van wraeckzucht razend dol.
Zy bijt hem fel in 't been, en ſluipt weêr in haer hol.
Laet geen pluimſtrijcker uw voorzightigh oogh verblinden.
Ghy zoeckt den voetſtap, maer zult haeſt den leeusklaeu vinden.

FONTEIUS.

Vertreckt, en daeghtze hier ten hove op ſtaenden voet.
Een ſtaetbelang als dit eiſcht kort beraet en ſpoet.

JULIUS. BURGERHART. FONTEIUS.

JULIUS.

Heer ſtedehouder, die Barbaren kunt betoomen,
Ter goeder ure wy u hier verwellekomen.

BURGERHART.

En wenſchen dat uw komſt tot ruſt des rijx gedy.

FONTEIUS.

Hoe komt uw wellekomſt zoo traegh en ſpaede by?

JULIUS.

Wy durven ons op ſtraet noch zien noch hooren laeten.

FONTEIUS.

Wel hoe? wat hindert u? het zijn des heeren ſtraeten.

BURGERHART.

Met reden: het gebruick ſtaet ieder even ſchoon.

FONTEIUS.

Wie heeft u 't vry gebruick der ſtraeten dan verboôn?

JULIUS.

De ſchroomte voor een' hoop ontſtelde en dolle wijven.

FONTEIUS.

Een weereloos geſlacht, dat luttel kan bedrijven.

BURGERHART.

Zy zoecken midlerwijl by mannen trooſt en raet.

FONTEIUS.

Het weigren ſtont u vry, in zulck een ongelaet.

JULIUS.

Men kan hun ongelaet met weigeren niet paeien.

FONTEIUS.

Geen mannen laeten zich van wijven overkraeien,

BURGERHART.

Wy ſchroomen achterdocht te geven aen het hof.

FONTEIUS.

Hoe geeft dan 't lantgerucht ons achterdenckens ſtof?

1058 *Geen pluimſtrijcker:* dit ziet op Fronto.
1071 *Schroomte:* min gewoon, voor *ſchroom.*
1074 *Ongelaet* voor „onbetamelijkheid van houding of gedrag, *immodestia.*" Zoo treffen wy ook *ongelatig* herhaaldelijk aan.

JULIUS.

Gerucht is waer of valſch, en kan geen braven krencken.

FONTEIUS.

Hoe komtghe dan verdacht? wie voedt dit achterdencken?

BURGERHART.

Een loſſe laſtertong kan achterdencken voên.

FONTEIUS.

Men ſchept uit tekenen by wijlen quaet vermoên.

JULIUS.

Wat quaet vermoeden kan met reden op u hechten?

FONTEIUS.

Dat vraeght u zelven, die u zelven kunt berechten.

BURGERHART.

Wy leven veiligh, niet bewuſt van eenigh quaet.

FONTEIUS.

Hoe vreeſt men dan eer lang voor opſtant in den ſtaet?

JULIUS.

Berecht u zelven nu, en antwoort op uw vraegen.

FONTEIUS.

Men hoorde vrouwen van een hooft op ſtraet gewaegen.

BURGERHART.

Wat ſmijt het ongedult van 't vrouwevolck niet uit?

FONTEIUS.

Een laegh Baethouwers zette op 't rijxſchip aen om buit.

JULIUS.

Zegh vyanden, gewoon op vrybuit uit te loopen.

FONTEIUS.

De Katten laegen reede, om dit geweſt te ſtroopen.

BURGERHART.

Nu leggenze geſtroopt door uw voorzichtigheit.

FONTEIUS.

Waerom hebt ghy den vorſt uw' outſten zoon ontzeit?

BURGERHART.

Hy was, een wijl geleên, den Rijnſtroom op getogen.

FONTEIUS.

Waerom verzontghe hem, zoo verre uit vaders oogen?

BURGERHART.

Om elders ſtrenger by uitheemſchen op te voên.

1083 *Op u hechten* voor „vat op u hebben, u bewegen."
1084 *Die u zelven kunt berechten:* „die zelven best beöordeelen kunt, wat daarvan is."
1087 *Berecht u zelven:* d. i.: „geef u zelf daaromtrent de noodige *informatie*." Julius geeft Fonteius hier op ſpotachtige wijze diens eigen woorden terug.
1088 Lees hier: „men hoorde vrouwen op ſtraat," enz.
1089 *Vrouwevolck:* om de maat, voor *vrouwvolk*, doch verkeerd.
1092 *Reede* voor „gereed."
1097 *Om elders:* de zuiverheid der taal eischte hier: „*om* hem *elders*," of anders, in plaats van *op te voên:* „opgevoed te worden."

FONTEIUS.

Waer ſteeckt uw gemaelin? kon zy haer reis niet ſpoên?

BURGERHART.

'k Geloof zy ſtaet gereet, en op het wederkeeren.

FONTEIUS.

Waer ſteeckt uw zuſters zoon? kan zy dat pant ontbeeren?

JULIUS.

De moeder wenſcht dat hy magh leeren 't geen hem paſt.

FONTEIUS.

Zoo zent menze al van kant, terwijl het oproer waſt.

BURGERHART.

De ſtedehouder moſt ons geen verraet opdichten.

FONTEIUS.

Ick toon d' omſtandigheên, die kunnen 't oogh verlichten.

JULIUS.

Al beuzelmaeren, niet beziens noch hoorens waert.

FONTEIUS.

Uit menige encklen wort een groote ſchult vergaêrt.

BURGERHART.

Nu reken vry: wy ſtaen bereit die ſchult te boeten.
Wat onbeſcheit is dit? wat zal ons nu gemoeten?

FONTEIUS.

Vergelding naer het werck, dat ghy gerockent hebt.

JULIUS.

Geen van ons beide heeft in 't preſſen zich gerept.

FONTEIUS.

Wie zette heden noch Outleger overende?

BURGERHART.

Een weereloze ſchaer, gedompelt in elende.

FONTEIUS.

Waer zochtze heul en hulp, van alle ontzagh berooft?

JULIUS.

Ick ſloegh het af, en klonck haer fors de deur voor 't hooft,
Toen geene reden het geraes ter neêr kon zetten.

FONTEIUS.

Ghy wiſt oproerigh brein te ſcherpen en te wetten,
Geboodt haer ſtil te ſtaen, tot een gewenſchte tijt,
Op hoop van haeſt te zien eene uitkomſte in dien ſtrijt.

BURGERHART.

Wat my belangt, ick heb de vrouwen noit geſproken.

1108 *Wat onbeſcheit is dit:* aan de treurſpelen van Vondel ontbreken alle aanwijzingen van wat er voorvalt. Uit de vraag van Burgerhart, die verwondering te kennen geeft over iets dat hem onverwachts voorkomt, en uit het antwoord van Fonteius ſchijnt te moeten worden opgemaakt, dat deze laatſte hier een wenk aan zijn krijgsknechten gegeven heeft, om zich van de gebroeders te verzekeren.

1110 *In 't preſſen zich gerept:* dat wil hier niet zeggen: „zich met presſen gehaast," want de gebroeders waren met het presſen niet belast, maar: „by het presſen zich geroerd."

1119 *Noit:* hier in den zin van: „in 't geheel niet."

FONTEIUS.

Ghy hielt u achter, en in ſchaduwe gedoken,
En zaeght het door een ſpleet met koele zinnen aen.

JULIUS.

Het preſſen is geruſt en vredigh toegegaen.

FONTEIUS.

Dat tuighde d' oever, toen de vrouwen oorlof namen,
En van ſcheltwoorden ſchier tot ſlaen en vechten quamen.
Men zagh een' toeloop van maetroozen, in hunn' ſchick,
Met dreigende oogen 's rijx trouwanten, blick op blick,
Begrimmen van ter zy. wat dorſtenze niet mompelen
Van opſtant, en gewelt, en wraeck, en overrompelen?
Men las uw naemen, met den voet in 't zant gemaelt.
De vlagh der vryheit vloogh. wat wert niet opgehaelt
Van lang beſchimmelde en gefletene ongelijcken!
Hoe Duitſchen noit het zeil voor Rome wouden ſtrijcken,
En liever ſterven dan hun vryheit zien verminckt.
Hoe dunckt u dat die klanck in Cezars ooren klinckt?
Wort op dees moorttrompet zijn' arent aengegreepen,
Zoo zienwe Neroos bijl op onzen hals gefleepen;
Dies dringt de hooge noot te ſtoppen zulck een wel
Van oproer, eerze tot een oorloghſpringvloet zwell'.

BURGERHART.

Uw krijghsliên treên den buick des Bataviers te berſten.
Die vrygeboornen dit met bloet ten halze uitperſten
Beſtelden ſtof hier toe: noch durftghe vuil en valſch
's Volx billijck ongedult ons ſchuiven op den hals.
Zagh Julius eens op, wiens ſtanderden wy dienden,
Als bontgenooten, en gebroeders, en rijxvrienden,
En leden van het rijck, naer inhoudt van 't verbont,
Gefloten zonder dwangk op Nederduitſchen gront,
Hoe zou hy Capito van toorne in 't aenzicht ſpuwen,
Met eenen hem den dolck, tot aen 't geveſt toe, duwen
In zijn moordadigh hart, ſchuimbeckende en verwoet!
Maer verft uw' moortklaeu vry in 't koningklijcke bloet,
En laet het in den ſtroom van dezen oever leken;
Latijnſche pennen en kronijcken zullen ſpreecken
Van 't ſchendigh ongelijck Baethouwers aengedaen,
En leeren d' afkomſt ſtreng, na menige eeuwen, ſtaen
Op d' oude vryheit, met 's Baethouwers hals verdaedight.
Vaer voort. wy ſmeecken niet dat ghy ons begenaedight.
Een ſtedehouder ſtreeft den meeſter ſtout voorby,
En ſterckt, op 's meeſters naem, een nieuwe dwinglandy.
O grijze dwinglant, is het u alree vergeeten

1152 *Latijnſche pennen:* Tacitus en anderen, die van den oorlog tegen de Batavieren gewaagden.

Hoe ghy in Aſie betight wiert uitgekreeten
Voor een' verraeder van het keizerlijcke hof?
En luttel ſcheelde 't dat de bijl uw' hals niet trof.
Doch toef: indien Aquijn en Valens ſchrap geraecken,
Uw knockelkraegh moght wel voor 't ſcherpe lemmer kraecken.

FONTEIUS.

Ghy raeſt. genoeght u met voorheene ontfangene eer.

BURGERHART.

Dat Rome, als kokers van zijn pijlen en geweer,
Ons bezighde, dus lang op toghten afgeſleeten,
Wort zulck een eergenot Baethouweren verweeten?
Gewis een avrechtze eer, indien menze ommekeert.
Het rijck heeft over al door hen getriomfeert.
Zy werden voor een lidt van 't Roomſche rijck gehouden,
Oock voor 't voornaemſte, daer uw vorſten op betrouden.
Britanje wert door hen gebreidelt over zee.
Wat opſtont bonden zy het ſlaghzwaert in de ſchee.
Auguſtus Nero weet, en moet hun heuſcheit dancken,
Dat hy Italie van Batoos brave rancken
Te leen hiel, toen het treurde, en ſtont tot haer gebodt,
Gelijck een heilige eick, van zijne kroon geknot.
De Roomſche majeſteit, die hun getrouheit kende,
Sliep veiligh op de wacht van hunne lijfſchut bende.
Zy ſtonden onder geen' Romain, een wolfs gebroet,
Maer onder overſten, gekoren uit hun bloet.
Op zulck een voorwaerde, oock geene andre als deze, zwoeren
Zy arentſtanderden, om toghten uit te voeren.
Nu roep: genoeght u met voorheene ontfangene eer.

FONTEIUS.

Aen ſtoffery gebrack 't uw lantsliên nimmermeer.
Maer roemt uit alle uw maght: ghy kunt met ydel roemen,
Met geen momaenzicht dit vermommen noch verbloemen.
Vertreckt: wy moeten kort en tijdigh ons beraên.
De krijghsraet komt. ghy zult tot hun genade ſtaen.

KRIJGHSRAET. FONTEIUS.

KRIJGHSRAET.

Hoe achterhaelde uw vaert de ridders onder 't rennen?

1160 Zie vs. 990.

1163 *Indien Aquyn en Valens ſchrap geraecken:* Cornelius Aquinius en Julius Valens, die in 't leger van Capito dienden, deden hem later, onder Galbaas regeering, van kant maken. Civilis is hier een profeet, even als Fronto het vs. 944 was.

1164 *Uw knockelkraegh:* zonderlinge uitdrukking voor „uw hals;" maar men bedenke, dat Burgerhart hier in toorn ſpreekt, en de uitdrukking by wijze van ſcheldwoord bezigt.

1175-1178 Nero had namelijk zijn kroon vooral te danken gehad aan de Pretorianen of lijfwachten, die grootendeels uit Germanen — waaronder niet weinig Batavieren — beſtonden.

1191 In dezen regel wordt het geſprek, door Fonteius met de gebroeders gevoerd, vergeleken by een wedloop, waar de behendigſte den prijs in behalen moet. De ſpeling zit vooral in 't woord *achterhulen*, dat zoo wel gebezigd wordt waar 't een harddravery geldt, als in den zin van: „(iemand) met zijn eigen woorden van ſchuld overtuigen."

FONTEIUS.

Zy luiſtren nergens naer, noch zwichten. ſtout ontkennen
Is d' eerſte regel der beſchuldighden in recht.

KRIJGHSRAET.

Wie tegens zijne ſchim en eige ſchaduw vecht,
Een worſtelt, recht niet uit dan zich vergeefs te matten.
Aen wezenloosheit vint de gaeuſte vuiſt geen vatten.
Heer ſtedehouder, ſtaet het onderzoecken vry,
Zoo ſtaroogh ſcherper op dees logenſchildery.
Laet geen pluimſtrijcker uw voorzichtigh oogh verblinden.
Geen zellefſtandigheit is in een' galm te vinden.
Bataviſchen zijn niet miszegent van verſtant,
Noch min hun heeren, datze, om 't zuchtend vaderlant
Te redden, reuckeloos van opſtant durven droomen.
Wie kan een arentspen in vlught te boven komen,
Zoo hy gefnuickt geen maght in zijne pennen voelt?
Van d' Alpes af, tot daer de zee dit lant beſpoelt,
Leght al de Rijn geboort met burgen en kaſteelen,
Geſtopt met krijghsvolck ſpits op ſmooren van krackeelen.
Wie eens durf reppen van een noodigh vloeckgeſpan,
Verwacht een ſtorting van dryvijftighduizent man
In 't harnas, een gewelt van vijftien keurebenden,
Van voor en achter en ter zijde op zijne lenden.
Gelijck een adelaer een duif grijpt en verſlint,
En pluckt, en bijt, en ſtroit de pluimen in den wint,
Noch lichter moſt de hoop van een' rebel verflaeuwen,
Zoo Neroos krijghsmaght hem beknelde met haer klaeuwen.

FONTEIUS.

De ſchrandre Fronto gaf ons grondiger berecht,
Dat nutter dient geſmoort dan klaerder uitgeleght.
Gevange Katten, die wy mede herwaert braghten,
Getuigen hoeze in 't boſch alleen naer opſtant wachtten
Van twee gebroederen, lantsheeren, groot van naem.
Wy ſteunen op die maer, geen valſche logenfaem.
Men had beſloten, langs den Rijn, en bey de boorden,
In alle veſtingen, op eenen ſprong, te moorden
Al wat Romainſch ſoudy op Neroos titel treckt.

1210 *Dryvijftighduizent: drierijftig* is op zich zelf even wettig als *driehonderd* of *drieduizend*. Het gebruik heeft echter gewild, dat een getal, wanneer het gebezigd wordt om het veelvoud van een ander aan te duiden, zelf geen famenſtelling met een ander getal meer gedoogt, doch 't woord *maal* voor zich neemt. Zoo zegt men niet „drie-honderd-duizend, drie-twintig-duizend;" maar „drie *maal* honderd-duizend, drie *maal* twintig-duizend." Alleen by de vermenigvuldiging met veelvouden van duizend, is de famenſtelling geöorloofd, en zegt men even goed: „drie duizend millioen, vijftig duizend million," als: „drie *maal* duizend," enz.

1213-1218 Dit hier gebezigde beeld is fraai gekozen; maar de deelen der vergelijking ſtaan niet zuiver tegen elkander over: een fout, waar V. zich enkelde reizen meer aan ſchuldig maakte, en waarover hy door Huidekoper te recht is berispt. Zie *Pr.* I, 145; 379, II. 56, 168, 237, en het door my aangeteekende Deel VIII. bl. 485, 548.

Jupijn zy eeuwigh danck, die 't gruwelſtuck ontdeckt.
Hoe zoudenze dien roof omdeelen, als een' zegen,
En gladt den Roomſchen naem van 's Duitſchen bodem veegen,
Uit wraecke, om datze lang geſlooten in een heck,
Gehindert werden eens te komen in geſpreck!
De dochter wort geruckt uit d' armen van de moeder,
De vader van den zoon, de zuſter van den broeder.
Men maeckt hun hemel, aerde, en lucht en zee te bang,
En houdt de vryſten van de volcken kort in dwang.
Laet Syrie, Aſie, en de rijcken in het ooſten,
Van ons ter dienſtbaerheit gewent, zich zelven trooſten
Te hijgen onder 't juck der koningen: maer ghy
Ontſlaet u eens van zulck een ſnoode ſlaverny.
't Is tijt naer vryheit en een ope lucht te ſtreven,
Een hantveſt van nature aen ſtom gediert gegeven.
De noot verdaghvaert u, en 't pant van trou en eer.
Hun onderling krackeel beſtelt u zelf geweer.
Dus roepenze gereet de banden van hun lyen
Te breecken door gewelt, en lantverraederyen;
Dies grijpt met ons by tijts gelegentheit by 't haer.
Of 't wil u gelden. ſluit: in uitſtel ſchuilt gevaer.

KRIJGHSRAET.

Men moet dit rijxbelang eerſt rechtsgewijs bepleiten.

FONTEIUS.

De ſtaet van 't rijck lijdt laſt, en d' eer der majeſteiten.
Een booswicht kruipt, gelijck een ſchildtpadt, in zijn ſchulp.
Geen ſtaetbelaeger zoecke aen wet of hantveſt hulp.
Geen ſtijl van pleiten kan d' oneffenheit beſlechten.
De noot eiſcht ſtaetkrackeel met bijl en kling te rechten,
En ſtraffen voor de vuiſt, op een waerſchijnend blijck.

KRIJGHSRAET.

Zet met het voorbeelt van een halsſtraf dit gelijck.

FONTEIUS.

Dus ſtraft Naſike en heer Opimius de Gracchen,
Gebroeders, wrevelaers, die 's raets bewint belachen.
Geſtrenge Marius verſchoont geen Saturnijn.
Dus miſte Lepidus zijn levens zonneſchijn
Door Catulus, die van Pompejus wert geſteven:
En Alexander holp Parmeen voorheene om 't leven.
Alle ouden gingen kort met trouweloozen door.
Wy volgen veiligh op het lang geleide ſpoor,

1231-1242 In deze regels worden de oproerlingen ſprekende ingevoerd.
1253 *Waerſchijnend:* minder gewoon, doch hier juister, dan „waarſchijnlijk," welk laatſte bovendien hier om 't volgende *blijck* niet te dulden zoû geweest zijn.
1254 Verſta: „helder dit eens op met een vergelijkend voorbeeld uit de geſchiedenis van het halsſtraffelijk recht."
1261 *Gingen kort..... door:* d. i.: „maakten niet veel omſlag, korte metten" — als men nu zoû zeggen.

En willen by hun doot niet winnen noch genieten.
Het luſtme 't leven niet in dit verraet te ſchieten.
Het hof gewaeght alree te Rome van verraên.
Een ſtedehouder moet op zijne ſchiltwacht ſtaen,
En zich verdaedigende aen niemants opſpraeck keeren.

KRIJGHSRAET.

Gedenck ghy ſtort het bloet van koningklijcke heeren,
En terght een ſtrijtbaer fors en vry geboren volck.
Hou wacht, en laet de zon der waerheit uit dees wolck
Van twijfelingen met haer' glans te voorſchijn komen:
Dan kuntghe tijts genoegh het oproer innetoomen,
En ſtoppen 't volck den mont met blijcken en beſcheit.

FONTEIUS.

Het hof te Rome houdt het oogh op ons beleit.
Indien de wagen van 't gebiet beginn' te hollen,
Wie ſtilt die paerden? wat al hoofden ziet men rollen,
En wentelen in bloet, van vrient noch maegh beklaeght!
Hy waeght te veel, die goet en bloet en leven waeght,
En teffens eer en ampt. deze een gedocght geen ſchimpen
Alle overſten, van ſchrick gedootverft, ſtaen en krimpen,
En ſidderen, alleen om 't ruiſchen van een bladt.
Een heiligh ooghmerck wort licht avrechts opgevat.
De zeeman ziet een' ſtorm opkomen, en, aen 't gruwen,
Verkieſt een haven, die hy anders wenſcht te ſchuwen.
Maer gins komt Fronto. toeft, en houdt een luttel ſtant.
Hy heeft een melleckmaeght gevat by zijne hant.

FRONTO. FONTEIUS. KRIJGHSRAET.

FRONTO.

Heer ſtedehouder, luſt u melck, noch verſch gemolcken?

FONTEIUS.

'k Verſta die tael niet. ghy moſt dit Latijn vertolcken.

FRONTO.

Bezie dees melckmaeght. let eens op haer aengezicht.

FONTEIUS.

Ick kenze niet. genaeck. dat zy den hoet eerſt licht.
Dit ſchijnt een wacker knaep, in dienſt van groote heeren.

FRONTO.

Dit 's Vechters zoon, een haen vermomt met henneveêren.
Mijn looze ſpie heeft hem in 't offerwoudt ontdeckt.
Hy zagh hem drincken, daer de klaere ſpringbron leckt,
En ruiſcht door 't groene gras. dees ſchiltknaep zat, vol zorgen,

1283 *Ghy moſt dit Latijn vertolcken:* met andere woorden: „Wees zoo goed en druk u wat duidelijker uit."
1292 *Dit 's Vechters zoon, een haen:* om dat *Vechter* een der eigenaardige namen van een *haan* is, als *graauwtje* voor een ezel, *poes* voor een kat, enz.

In 't holle popelhout, ter zijde in 't boſch, geborgen.
De moeder Heldewijn, die dit geraeden vont,
Verſtack hem, eer de zon op 's aerdtrijx kimmen ſtont.
Zoo zoeckt dit ſchalck geſlacht zich tegens 't rijck te kanten.
Het paſt op hoogh gebodt, noch preſſers, noch trouwanten.
'k Geloof de jonge ſchalck weet mede van den moort.
Waeck op: waeck haeſtigh op. zy leggen ons aen boort.
Al ſchijnt dit ſlecht in 't oogh: het melt hun looze ſtreecken.
Laet ick hem me naer Rome opvoeren, tot een teken
Van onderdaenigheit, en gunnen hun dien lof.
Nu Vechter, ſchroom niet. ga naer binnen in het hof.

FONTEIUS.

Wy ſtaen vaſt bezigh, en met hoogh verraet beladen.

FRONTO.

Alle uitſtel baert gevaer. men moet zich kort beraden.
De maeren komen ons van over zee en zant
Ter ooren. aerde en zee ſchijnt tegens ons gekant.
De hooftſtadt Kolen dreight haere ooren op te ſteecken,
Zoo Burgerhart zich reppe, en uit den mond durf ſpreecken.
De Zeeuſche eilanden en eilanders over al
Zien overgoten met een zelve groene gal.
De ſtrant, en ſtroomen, die in zee hun water lozen,
Alle elementen, ſchuim van ſchippers en maetroozen,
't Is al vergiftight van dees dootelijcke peſt.
Zy ſchreeuwen al: roy uit, roy uit dat wolveneſt.
Zoo d' eerſte Brutus zelf zijn eige zoons niet ſpaerde,
Zijn eigen bloet, dat van 't Romainſche bloet veraerde;
Ontzagh hy d' opſpraeck niet, die hem te wachten ſtont,
Veele eeuwen; als zijn tong den opgeſpalckten mont
Des laſtraers met geen blijck en reden meer kon ſtoppen;
En zullen wy dit ſtuck dus ſtrafloos innekroppen?
Men paeie 't nootrecht kort, en zonder meer geſchals.
Vaert voort: vaert ruſtigh voort, of 't gelt u al den hals.

KRIJGHSRAET.

Het naberou volght ſnel een' die t' ontijdigh oordeelt.

FRONTO.

Ay ſuft niet meer. doorgaens ſleept een naemhaftigh voorbeelt
Van ſtraf wat onrechts, als een zwarte ſchaduw, na:

1201 *Weet mede van den moort:* er is hier geen ſprake van eenigen moord; maar *van den moord weten* is een van ouds en nog ſteeds, hoezeer dan in deftigen ſtijl niet meer gebruikelijke ſpreekwijze voor: „van den toeleg bewust, er in betrokken zijn." By VAN EFFEN, *Holl. Spectator*, VII Vertoog, lees ik: (II Druk, bl. 71) „Zie Menheer, hy had al ehoort van de moort *van Parijs*," welke laatſte woorden misſchien den ſleutel tot den oorſprong der ſpreekwijze geven.

1203 *Slecht:* hier voor „onbeduidend."

1208 *U al* voor *u allen:* even zoo hier boven, vs. 1102:

Zoo zent menze al *van kant.*

Ik heb vroeger by V. geen voorbeeld van deze hier tweewerf voorkomende afkorting, zonder opvolgend lid- of voornaamwoord, gevonden.

Doch 't oirbaer van den ſtaet vergoet en boet die ſchа,
Ten dienſt van hooft voor hooft, en ieder in 't byzonder.
Wy moeten boven wint, of gaen al teffens onder.

FONTEIUS.

Ick ſchou· hen ſchuldigh aen gequetſte majeſteit.
Alle uitſtel wort hun kort, in Cezars naem, ontzeit.
Laet eenmael af van ons gedult noch meer te vergen.
Een majeſteit quetzuur is teêr, en lijdt geen tergen.

KRIJGHSRAET.

Heer ſtedehouder, ſta uw recht een luttel af:
Ten minſte, kan het zijn, zoo maetigh deze ſtraf.

FONTEIUS.

Gaet heene: geeftze keur dat elck zich kort berade.
D' een ſterve: d' ander ſta te Rome ter genade
Van Nero. Vechter geef den eenen oom 't geley.
Gaet heen: verkuntſchapt dit den broedren alle bey.

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

ZANG.

O Rijnſtroom, die uit Rhetiſche Alpen,
Als 't ſneeujaght ſmelt,
Uit uwe bronnen neêr komt zwalpen,
Door laeger velt:
Ghy deelt de Duitſchen en de Gallen
Met kil en ſtroom,
Die wijder aengroeit, onder 't vallen
Met vryen toom.
Ghy ſpoelt langs oevers, burgh en toornen,
En bruiſcht en boort
Door ſtrant en duinen met uw hoornen,
En durf geſtoort
Het noortſche zeegedroght aenrannen:
Maer waerom ſpaert
Ghy ſchuim van wolven en tyrannen,
Dat u bezwaert
Met ſchattingen en menſchetollen?
Het tolvry volck
Zal ſlus uw water zien gezwollen
En waterkolck
Van bloet der Batavierſche vroomen.
Ay keer te rugh,
En ſtorm met omgekeerde ſtroomen
Op Cezars brugh.
Verdrinck die booze burgerplaegen.
Uw ſtroom kan geen ſtadthouders draegen.

TEGENZANG.

De Nederduitſchman, noit verbaſtert
Van ſtam en bloet,

1344 *'t Sneeujaght* voor „de ſneeuw die op de bergen is gevallen." Dat het woord hier onz. gebruikt is, ſchijnt om den eisch van 't vaers te zijn.

En ongemengt, wort ſchelmſch gelaſtert
Van dit gebroet.
Hy hiel zich binnen zijne paelen,
En zocht noit buit
Op 's nabuurs erf en werf te haelen
Door krijghsbeſluit:
Maer Rijnlants weide en groene beemden,
Van rou verwelckt,
Gedoogen dat dit ſchuim der vreemden
Haere uiers melckt.
Het tapt den room af, en het beſte:
Wy drincken huy.
De koey, die zich met klaver meſte,
Wort traegh en luy.
De zuiveltuin, alom beſchadight
In Neroos eeu,
Ontbeert den klaeu, die 't recht verdaedight,
En miſt zijn' leeu.
Hy veinſt, gelijck in ſlaep getovert.
Ontwaeckte hy,
En zaegh 't gewelt, dat hem verovert,
In ſlaverny
Geboeit van ongenoode gaſten,
Hoe grimmigh zou hy van zich taſten!

TOEZANG.

De miſdaet van de majeſteit
Te quetſen wort op nieu bepleit,
En weder aengebonden
Door ſtedehouders vonden
In Nederduitſchlant, ſlaef van 't rijck.
Men hoeft voortaen geen breeder blijck.

1385 *Zuiveltuin:* zie *Herſchepp.* I. 383.

't Vruchtbre lant, zoo lang in zijn beſteck
Noch lant gebleven was, hiel Attika geſchciden
Van 't vette Aonien en Focis vruchtbre weiden
En was nu bare zee en ſlechts een watertuin.

Men vergete niet, dat *tuin* oorſpronkelijk niet „hof", maar „heining" beteekent. Zoo *'t Scip vol wonders* 1514 in de Prologhe: *Die welcke door hare ſonderlinghe gracie minen boghaert met ſodanighen ſtercken* thuynen *hebben doen omringen:* en MARCUS GERRAERTS *Fabulen der Dieren* fol. 15.

Daer den tuyn leeghſt is, men meeſt overgaet.

Hier, en in de woorden van den *Rey* wordt, als blijkt uit vs. 1388, bepaald gedacht aan het oude zinnebeeld van de Provincie, waarby de *Leeuw* met het zwaard in den Hollandſchen *tuin* wordt voorgeſteld.

HET VIERDE BEDRIJF.

WALBURGH. FONTEIUS. HELDEWIJN.

WALBURGH.

Heer ſtedehouder, hoe? hoe loopen nu de poſten?
Wat hooren wy? hoe dus? zal 't nu ons zoonen koſten?

FONTEIUS.

Vrou Walburgh, neem gedult: uw voorbe komt te ſpa.
Het vonnis leght gevelt. verzoeck nu geen gena.

WALBURGH.

Niet minder dan gena verzoecken voor die braven,
Twee vrye helden, geen gebore keizers ſlaven,
Lantsheeren, vorſten, beide uit koningklijck geſlacht,
Van laſterſtucken, noch verradery verdacht.
Gena verzoeckt men voor miſdaedigen, ontaerden
Van deught en vroomheit, die noch goôn noch menſchen ſpaerden,
En kerck en vaderlant ontwijdden. neen voorwaer,
Geen gunſt verzoecken wy, noch ſchroomen halsgevaer.

Gebruick uw ſtrengheit aen uw ſlaven, naer uw ſtijlen:
Wy Batavieren zijn uw bondelrecht en bijlen
Niet onderworpen, en ons vorſten allerminſt,
Wien 't rijck moet dancken voor zijn zege en overwinſt,
In oorlogh door beleit der broederen genoten.

FONTEIUS.

Mevrou, wy weeten uit wat ſtamme uw telgen ſproten:
Maer ſtam noch adel wort in halsrecht aengezien.
Ontſchuldigh ons. Auguſt gebiet en kan verbiên
Wat hem behaeght: wy ſtaen ten dienſt van zijn behaegen.
Bezwaer uw zoonen niet met ongeſtuimigh klaegen.
Men ſchonck uw' Julius noch korts een dootſchult quijt.

WALBURGH.

Een ſchult, hem opgedicht uit bittren wrock en nijdt,
Gelijck men u, niet lang geleên, betichte in 't ooſten.

FONTEIUS.

Nu moeder, ſteur u niet: de hemel wil u trooſten.
Wy hebben een' van bey verſchoont, op 's krijghraets be,
En 't recht gemaetight, ſchoon het recht geen uitſtel le.
Zoo een van beide voor Auguſtus zich verdaedigh',
En Neroos uitſpraeck hem verſchoone en begenadigh';
Ghy zult uw' zoon, ſchep moedt, herſtelt zien in zijne eer.

WALBURGH.

Die is hy maghtigh met de proef van zijn geweer
Te vryen tegens elck, die hem zijne eer durf vergen.
Zie toe: verhaeſt u niet. ghy zult den adel tergen,
Dies ſpan geen netten, daer uw voet eerſt in verwart.
De duinheer Bruin bemint mijn zoons, gelijck zijn hart.
Die trotſe vryheer ſteunt op zijn Konijnevatters,
Noit ſlaven onder 't juck. dat zijn oprechte ſchatters
Van 't pant der vryheit, by Romainen ſnoot ontwijdt.
Zy kroppen vaſt hun leedt, doch ſchelden 't hun niet quijt.
Een duinman waer getrooſt, al ſtondt ghy dicht geſloten
Van lijftrouwanten, dy een priem in 't hart te ſtooten,
En zijn bebloede ziel te mengen met uw bloet.

1423 Van deze ſchuld, aan Julius kwijt geſcholden, is vroeger niet geſproken, wat te vreemder klinkt, om dat Fonteius er tegen over den krijgsraad een voorwendſel tot geſtrengheid aan had kunnen ontleenen.

1425 Zie vs. 990.

1436 *De duinheer Bruin:* of *Brinio*, gelijk hy by de Romeinen genoemd werd: — de aanvoerder der Kaninefaten, die gezworen had, zijn hair te laten wasſen, tot dat de Romeinen van den Nederlandſchen bodem zouden verdreven zijn.

1437 *Konijnevatters:* — „Kaninefaten."

1442 *Dy*: opmerkelijk is hier het gebruik van een woord, waarvan onze dichter zich anders ſedert byna vijftig jaren niet bediend had in zijn vaerzen, en dat hier zelfs by wijze van uitzondering tusſchen *gy* en *uw* ſtaat. Zeker heeft hy bedoeld, er de kracht der dreigende taal, waarvan Walburgh zich bedient, mede te verhoogen, en 't is niet te loochenen, dat het, door den nadruk dien het vordert, hier een uitwerking doet, welke *u* niet had te weeg gebracht.

1443 Verſta: „en zijn bloed met het uwe te vermengen," met andere woorden: „zijn leven er aan te wagen als hy u van kant maakt."

FONTEIUS.

De reden leert ons dit het moederlijck gemoedt,
Beweeght in dezen ſchijn met haer beminde zoonen,
Niet toe te rekenen. den ouderdom verſchoonen
Is billijck. moeder wy vertrecken in het hof.

HELDEWIJN.

Zoo gunme eerſt dat mijn zoon alleen met uw verlof
Zijn moeder, eene weêu, magh byſtaen en verquicken.

FONTEIUS.

Het is beſloten hem den keizer toe te ſchicken,
Tot eenen ſchiltknaep, of diſchſchencker in 't pallais.
Hy moet zijn' oom 't geley verleenen op de reis.
Nu onderſtut mevrou, uw moeder: wy treên binnen.

WALBURGH.

Hier valt met jammeren by ſchelmen niet te winnen,
En zich verkleenen geeft uw' hoogen ſtam geen' lof.

HELDEWIJN.

Vrou moeder, gaenwe. geef den rechter geene ſtof
Om ſtrenger in 't gerecht zijn wreetheit t' openbaeren.
Ghy kunt mijn' zoon en mijn' heer broeder ſlechts bezwaeren.

WALBURGH.

Tyrannen, vangt, en ſpant, en raeſt, en moort, en preſt.
O broedermoorders aert, te Rome in 't wolveneſt,
Gevoedt van een wolvin, gebroet van vondelingen
En nonnebaſterden, die aen de wolfſpeen hingen,
Hoe groeit ghy in 't bederf van al wat adem haelt!
Onze afkomſt zette u rijck dit laſterſtuck betaelt,
Indien de goden uw verwatenheit niet plaegen.
Dit taeie ſtoxke kan de krancke leên naeu draegen.
Hoe zwaer valt 's lichaems pack den hoogen ouderdom,
Alree met eenen voet in 't graf, gebuckt en krom.
'k Hoop Vechters wraeck zal eens dit ongelijck beſlechten.
Nu dochter leyme voort: hier valt niet uit te rechten.

KRIJGHSRAET. JULIUS. BURGERHART.

KRIJGHSRAET.

Doorluchtſte vorſten, wien een rijck van Nero paſt,
Verſchoont den krijghsraet toch, gewettight om den laſt

1461,1462 *Vondelingen En nonnebaſterden:* gelijk men weet, waren Romulus en Remus, volgends de overlevering, zonen van een Veſtaalſche maagd (die beweerde door Mars te zijn verkracht), en door een wolvin gevoed.

1458 *Mijn heer broeder:* de oude uitgaven hebben hier *broeders*, wat, vooreerst, om 't opvolgende *ſlechts*, tegen de wellnidendheid, 2°. tegen de taal, en 3°. tegen de bedoeling van Heldewijn zoû ſtrijden. Immers over 't *bezwaren* van Julius kon geen ſprake zijn; daar die toch niet veel zwaarder dan met den dood kon geſtraft worden, en 't eenige, waar Heldewijn dus nog bekommering over voedt, is 't lot van Burgerhart en Vechter.

1465 *Plaegen:* d. i.: „kaſtijden." Zie over dit woord bl. 560.

Des ſtedehouders (hy gebiet het) uit te voeren.
Al 't Roomſch gebiet gewaeght van oorelogh srumoeren.
Uw namen mengen zich in 't ſchricklijck krijghsgeſchal.
Men gunt u keur wie van u beide ſterven zal.
Wie nablijft moet zijn zaeck voor Cezars ſtoel verweeren.

JULIUS.

't Gaet wel: 't gaet wel. verdelght Bataviſche lantsheeren:
Zy ſtonden 't Kapitool te Rome lang in 't licht.
Daer heerſcht Nymfidius en Tigellijn. elck ſticht
Een' vorſtelijcken troon op onzer beide lijcken.
Fonteius ziet hier oock een' kerckroof uit te ſtrijcken.
Vaert voort, vaert voort met my. heer broeder, 'k neem verlof,
En wenſche u voorſpoet, in uw' optoght naer het hof.

BURGERHART.

Hoe nu, heer broeder? laet my d' eerſte d' eer bewaren.
Het is geraden u het leven langſt te ſparen,
Ten dienſt van 't vaderlant, en onderdruckte volck.
'k Was lang den doot getrooſt, en vreesde zwaert noch dolck.
Het ſterven is ons erf. het ſcheelt ſlechts in de wijze.
Ons eerlijck ſterven ſtreckt Baethouderen ten prijze,
Romainen eeuwigh tot verſmaetheit en verwijt.
Volvoert uw' laſt: ick ſchel mijn doot den krijghsraet quijt.

JULIUS.

'k Gedoogh niet datghe ſterft. ghy moght de majeſteiten
Omzetten, en 't gewelt intoomen onder 't pleiten.
Ons onderdruckt geſlacht, de moeder, gemalin,
De zuſters, kinders, al de neven, hofgezin
En aanhang, duizenden op uwen voorſtant hoopen.
Vermurwtghe Cezars hart, zoo ſtaet de toegang open
Ten hove voor elck een, die nu verſtooten zit.
Geheel Batavie, met recht bekommert, bidt
Dat u de goden, om 't gemeene beſte, ſpaeren.

BURGERHART.

Ick wenſche uw leven met mijn ſterven te bewaeren,
Tot heil van 't algemeen, gedompelt in verdriet.
Dit leven, zonder uw genootſchap, luſtme niet.

JULIUS.

En my noch weiniger. de liefde ontzeght te ſcheiden.

1480 *Nymfidius en Tigellijn:* Nymfidius Sabinus en Sofonius Tigellinus waren beiden gunſtelingen van Nero. De eerſte ſtond bekend als ſpion, en had aan dat ambacht zijn benoeming tot hoofdman der Pretorianen te danken. Na Neroos dood hielp hy een famenzwering tegen Galba ſmeden, met het doel zelf den troon te bemachtigen, doch werd door zijn benden om 't leven gebracht. De gunst, waarin Tigellijn by Nero ſtond, had haar oorſprong in 's mans bekwaamheid in 't fokken en dresſeeren van paarden. Door den Keizer tot Prefekt van het Pretorium aangeſteld, was hy, volgends Tacitus, vooral de man die hem tot gruwelen aanhitste, en zoû zelfs de beruchte brand van Rome aan zijn inblazingen te wijten zijn geweest. Hy zette aan zijn euveldaden de kroon op door zijn weldoener te verraden en Galbaas party te omhelzen, na wiens val hy, ter dood veroordeeld, de lang verdiende ſtraf niet ontging. Zie TAC., *Ann.* XV, 72; *Hist.* I, 5: — *Ann.* XIV, 51, 60, 61 en *Hist.* I, 72.

Boekdruk van Gebroeders Binger

BATAVISCHE GEBROEDERS. — Het Vierde Bedrijf, Blz. 708. — vs. 1485, volgg.

KRIJGHSRAET.

Ghy heeren, ſluit. de tijt verbiet hier lang te beiden.

BURGERHART.

Gebie mijn' broeder dat hy op mijn bede wijck'.

JULIUS.

Of zal hy voortreên, deck zijn lichaem met mijn lijck.

KRIJGHSRAET.

Het vonnis luidt: laet een' van beide zich bereiden.

JULIUS.

Zoo laet den krijghsraet my naer 't bloedigh outer leiden.

KRIJGHSRAET.

De rechter heeft dit aen der broedren keur gezet.

JULIUS.

Men gunme dan den keur. waerom mijn' wenſch belet?

BURGERHART.

Hier gelt vrywilligheit, geen dwang van wederzijde.

JULIUS.

Zoo dwingme niet, dat ick door dwang uw' voorgang lijde.

BURGERHART.

Bezwaerme met geen juck, dat ghy niet draegen wilt.

JULIUS.

Mijn oude en uwe een jaer, en ruim zoo veel, verſchilt.

BURGERHART.

Wat heeft een jaer geſchils in oude hier te zeggen?

JULIUS.

Dat broeder my den keur van ſterven toe moet leggen.

BURGERHART.

En waerom niet den keur des doots aen my geſtelt?

JULIUS.

Dewijl ick d' outſte ben, wiens woort het meeſte gelt.

BURGERHART.

De jongſte ſcheide dan veel nutter uit het leven.

JULIUS.

Dus blijft de keur des doots van wederzy noch even.

1507 *Dat hy op mijne bede wijck':* dit kan beteekenen, of: „dat hy terug trede, op mijne bede — en my den weg ter dood niet verſperre" — of eenvoudig: „dat hy toegeve aan mijn bede, *qu'il cède à ma prière.*"

1522 *Des doots:* V. heeft in zijn vorige gedichten 't woord meestal vr. genomen, tot welk geſlacht het oorſpronkelijke, even als 't Lat. *mors*, ſchijnt te behooren, als ook de uitdrukking *hy gaat ter dood* en dergelijke bewijzen. Dat men er later het mann. geſlacht aan heeft toegekend is waarſchijnlijk aan dezelfde reden toe te ſchrijven, als welke meer vr. woorden, b. v. *Amſtel*, mann. heeft doen nemen, t. w., dat men in uitdrukkingen *hy is* des doods *ſchuldig*, *hy is een kind* des doods, enz. 't verbogen artikel als een bewijs van 't mann. geſlacht heeft aangemerkt; hoe zeer het van ouds even goed voor 't vr. gebezigd werd. Ik zou intusſchen niet zoo ver willen gaan om 't mann. geheel af te keuren, en heb dit zelf ſteeds gebezigd waar *dood* genomen wordt voor „'t middel dat iemand van 't leven berooft," voor „de daad van dooden, de ſtrafoefening," enz., overal, waar de dood als werkende wordt voorgeſteld, als b. v.: „hy werd my door *den dood* ontrukt, hy heeft met gelatenheid *den dood* ondergaan." Maar komt de dood als „perſoon" voor, of beteekent zy een lijdenden toeſtand, dan acht ik het vr. geſl. verkieslijk. Zoo b. v. in een vertaling uit Holbeins Doodendans:

O ſchrik! ik heb de *Dood gezien,*

zoo „het Rijk *der* Dood" — „zy ging onmerkbaar van 't leven over in *de dood.*' — Vergel. BILDERDIJK, *Verh. over de Geſl. cc*, waar my de aangehaalde voorbeelden echter min gelukkig voorkomen.

BURGERHART.

Zoo lang d'een broeder niet den andren wijcken wil.

JULIUS.

Dit is geen erfkrackeel, maer wightigh dootgeſchil.

BURGERHART.

Dat duren blijft, zoo lang wy om het keurrecht vechten.

JULIUS.

Laet door het loten dan dit keurkrackeel beſlechten.

BURGERHART.

En of by ongeluck het lot u viel te beurt?

JULIUS.

En of by ongeluck u 't lot hadde uitgekeurt?

BURGERHART.

Waer loting valt, daer gelt geen vrye wil na 'et loten.

JULIUS.

Moſt ick mijn' broeder, zoo hem 't lot trof, dan verſtooten?

BURGERHART.

Wy moſten alle bey genoegen, 't viel hoe 't viel.

JULIUS.

Mijn broeder miſſen? och ick mis mijn halve ziel.

BURGERHART.

En ick mijn heele ziel, quaemt ghy door 't lot te ſneven.

KRIJGHSRAET.

De ſnelle tijt verloopt, met al dit wederſtreven.

BURGERHART.

Verdriet het u: men ſtelle aen my het hooge woort.

JULIUS.

Hoe kan ick ſtemmen tot een' vuilen broedermoort?

BURGERHART.

'k Vergeef het u: ghy zult hierom geen opſpraeck hooren.

JULIUS

Veel nutter noit geleeft? veel nutter ongeboren.

BURGERHART.

De bloetverwantſchap is een nimmer ſcheibre bant.

JULIUS.

Een bloetknoop, ſtercker dan een knoop van diamant.

BURGERHART.

Help Herkules, wat raet? hoe raeckt de ſtrijt ten ende?

JULIUS.

Dees worſtlinge overweeght alle overſtreên elende.

KRIJGHSRAET.

Ghy heeren, waerom dientghe u zelven tot een' laſt
In dezen ſchijn? 't geſchil aen 't barnen groeit en waſt.
Natuur is krachtigh, en het onderling medoogen,
Gelijck in eene ſchael van reden opgewogen,
Staet even pal, en wijckt niet uit den evenaer.

Dus ſtonden eertijts twee halsvrienden voor 't altaer;
Oreſt en Pylades, getrou in doot en leven,
Waer van d' aeloude faem getuigenis kan geven:
Maer ghy gebroeders, uit een moeders ſchoot gebaert,
En onder 't zelve hart gedraegen en bewaert,
Door bloetverwantſchap blijft verknocht, dies is 't geen wonder
Dat een gelijcke treck van weêrzijde in 't byzonder
U krachtiger verbint: en zijt hierom gewis
Dat aen dit worſtelen geen endt te vinden is,
Ten zy een rechter in uw' halsſtrijt koom' van buiten,
En helpe u in dien noot het halsgeding beſluiten.
Belieft het u dat een kornel naer binnen tre:
De ſtedehouder wacht, en zal in uwe ſte
Een' kiezen uit u beide, en dezen bloetſtrijt ſcheiden.
De tijt ſchiet voort, en ſpoet. men kan niet langer beiden.

BURGERHART.

Ick ſtem het toe, indien mijn broeder dit beſtemt.

JULIUS.

Mijn hart, hoe kloptghe dus weemoedigh en beklemt!
Ick volgh mijn broeders ſtem, door nootdwang, en te noode.
De krijghskornel hael 't woort. hoe ſuffe ick nu dus bloode,
Die ſlagh op ſlagh, wanneer de krijghsklaeroen my riep,
In 't barnen van den ſtrijt, op ſpeer en heirſpits liep,
En wrong de zegekans uit 's vyants yſre klaeuwen?

BURGERHART.

Schep moedt, heer broeder. laet uw heldenhart niet ſlaeuwen.
Wy zullen daetelijck een veilige uitkomſt zien.

KRIJGSRAET.

De ſtedehouder wil gebieden noch verbiên,
Maer ſtelt de keur aen 't lot, in dezen helm geſloten.
Laet een onnozel kint het onpartijdigh loten
Bevolen. jongſke, treck voor elck een cedel uit.
Het lot eiſcht Julius, door 't merck des doots beduit.
Omhelſt elckandre nu: de noot gebiet te ſcheiden.
Wy willen Julius ten boſchaltaer geleiden.

BURGERHART.

Och broeder, 't lot heeft my die ſchoone doot benijt,
En niet ten woutaltaer van Herkules gewijt.
Ghy ſterft voor 't vaderlant en recht der Batavieren,
Verplicht uwe eer te voên, met groene populieren,
In 't heiligh offerwoudt, beſchaduwt om het hooft,
Daer Duitſche Herkules geviert wort en gelooft.
Wat zal men Nero van uw uiterſte gewaegen?

JULIUS.

Dat ick getrou het zwaert aengorde op zijn behaegen,
De paelen van het rijck uitzette door beleit,

En wenſche dat hy toch, naer zijne billijckheit,
De Bataviers herſtelle, en kenne, als bontgenooten,
Naer inhoudt des verbonts, met Julius geſloten.
Indien uwe onſchult voor 't gerecht ten hove gelt,
En hy u weder in den ouden ſtaet herſtelt,
Bezorgh vrou moeder, nu ten ende van haer leven,
En luick haere oogen, als zy komt den geeſt te geven.
Omhelsme noch voor 't leſte, en maetigh uwen rou.
Wat ſchudtghe 't hooft? vaer wel. blijf 't vaderlant getrou.

BURGERHART.

Heer broeder, 'k wenſch mijn bloet in uwe plaets te ſtorten.

KRIJGHSRAET.

Doorluchtſten, het is tijt dit marren af te korten.
Heer Julius, 't is tijt om boſchwaert in te ſlaen.
Heer Burgerhart, vertreck. de hofwacht port u aen.

BURGERHART.

Help Herkules, is nu dit moortſtuck niet te keeren?
Men moſt dien bloetroof hun ontweldigen. wy zweeren
En eens, en anderwerf, en drywerf, dat geen ſchaer,
Geen ſcheermes, geene vlijm dit lang gewaſſen haer
Zal korten, eer de wraeck het ſchelmſtuck hebb' gewroken,
Maer wat zijn woorden, los en in den wint geſproken?
Verkeert de kans, de wraeck, die my in 't harte zit
Gewortelt, moght wel eens 's Romainſchen borſt ten wit
Gebruicken van mijn zoons in gal gedoopte pijlen.
Verdruckte vryheit, nu bezwijcken beide uw ſtijlen!

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN. WALBURGH. HELDEWIJN.

REY.

ZANG.

O Boſchnon Welda, mont van Godt,
Ghy ſpelde ons, zonder gront en flot,
Hoe eens een wildeman, uit boſſen
Te voorſchijn treênde, zou verloſſen,
Omtrent den uitgang van den Rijn,
De melckkoe, in bedroefden ſchijn
Geſpannen, onder yſre jucken;
Hoe hy de ſlaghpen uit zou rucken
Den trotſchen vogel, die verſtaelt
Zijn' roof op alle vogels haelt,
En, nimmer zadt van vraetigh ſlicken,
Den Rijnleeu naer 't gezicht durf picken,
En hem een' moortklaeu ſlaen in 't hart.
O, wee, ô bitterheit, ô ſmart!

1580 *Met Julius:* t. w.: „Julius Cezar."
1611 *Welda:* zie vs. 1024.

Hoe gaet dit anders dan ghy ſpelde,
En, ons ten trooſt, de ſnaeren ſtelde
Op eenen zegenrijcken toon!
Verdiende uw wichlen eer een kroon
Van onverwelckbre lauwerbladen;
Nu miſt het uwen mont, in 't raeden
Van d' uitkomſte, ons ten trooſt belooft.
Ghy zaeght dit onweêr over 't hooft.'
Bacthouwers, Waterlanders, Kermers,
Nu zoeckt geen hulp aen lantbeſchermers.

TEGENZANG.

Een bloetraet, die geweldigh heerſcht,
En naer ſtadthouders hoort, paſt eerſt
De vrydoms hoofden neer te vellen,
Om dan een volcke een wet te ſtellen
Geprent in 't hart, gekneet als was.
De dwinglandy wort in tiras
Van 't eêlſte bloet geleght. nu baeten
Geen klaghten. het gezagh der Staeten
Moet zwichten voor een wreet Romain,
Een onrechtmaetigh ſtaetwaerdein.
Hy houdt de vryheit in zijn kluiven,
En weet op 's heerſchaps hals te ſchuiven
't Ontheiligen van 't vreverbont,
Geſterckt, op Nederrijnſchen gront,
Van Cezar, nu in top geheven,
Gelijck een' Godt, in 't ander leven.
Hy paſt op hantveſt noch op wet.
Hoe treft de dootgangk en de tret
Van Julius het hart der lieden,
Te zwack om wederſtant te bieden!
De tijt leert zwijgen. elck verbijt
Zich zelve, en kropt dien moort en ſpijt.
O burgerheeren, trouwe vaders,
Hoe verſt men u, als lantverraders!

WALBURGH.

Bedroefde reien, ſtaeckt uw klaght:
Verkeertze in lofgezangen.
Zy ſterven op hun heldenwacht.
De dapperſten verlangen
Te ſterven, niet in 't muffe bedt,
Maer op 't altaer van eere,
Waer op de Neêrduitſch wijzen zet.
Indien de kans eens keere,
Beleve ick 't niet, ghy zult den dans
Der maeghden me bekleeden,
En heffenze in den ſtarretrans,
Die voor 's lants vryheit ſtreden.
Wy baerden zoons uit onzen ſchoot,
Tot heil der onderzaeten.

1640,1641 Dit is juist het tegenovergeſtelde van wat V. vroeger zeide:
De vryheit wordt geleght in koſtelijck cement
Van dierbaer burgerbloet.
1644 *Staetwaerdein* voor „Staatsbeſtuurder." *Waerdein* is 't Eng *warden*, „voogd."
1665 *De Neêrduitſch:* even als vroeger herhaaldelijk *de Duitsch* voor *de Duitſcher.*

Wy kuſſen zulck een ſchoone doot.
Zy banthaef 't heiligh recht der Staeten.

HELDEWIJN.

Vrou moeder, gaenwe in 't hof.
Ay geef geen nieuwe ſtof
Aen dezen valſchen rechter.
Verſchoon uw' zoon, en mijnen Vechter,
Die met een' zuren ſtap
Naer Rome gaen in ballingſchap.
Vrou moeder, leun op mijne ſchouder.
Stockoude vrou,
Stantvaſtiger dan ick in rou,
Och waren wy zes maenen ouder,
En erfde een Galba 't hoogh gezagh;
Wy moghten, een gewenſchten dagh
Belevende, adem ſcheppen:
Nu durf de tuinleeu zich niet reppen.

1684,1685 Heldewijn wordt hier als een zieneres voorgeſteld.

1684 *Zes maenen:* V. poogt hier zekere lokale kleur aan de voorſtelling te geven, door Heldewijn, als een Bataviſche vrouw, die met de Romeinſche tijdrekenkunde nog niet bekend is, by *manen* en niet by *maanden* te laten rekenen.

HET VIJFDE BEDRIJF.

FONTEIUS. FRONTO.

FONTEIUS.

Wy twijfelen niet eens of 't krijghsrecht ging zijn' gang.
Het volck keert wederom. wacht Fronto nu dus lang?
Hem wert belaſt terſtont ten hove weêr te keeren.
Daer ſtapt hy aen, beſtuwt met eenen ſtoet van heeren
En ridderen. men zal nu hooren hoe het voer
Met dien Baethouwer, 't hooft van zulck een lantrumoer.

FRONTO.

Het recht is uitgevoert. geluck, heer ſtedehouder.
Zoo ſmoort men lantverraet. nu zijnwe zoo veel ouder,
En veiliger dan ſlus. d' oproerige is van kant.
Het doode lichaem wort op 't lijckhout väſt gebrant,

1690 *Wy twijfelen niet eens* voor „het is buiten twijfel," of „ongetwijfeld."
1693 *Hoe het voer:* echt Hollandſche uitdrukking, voor „hoe het ging."

Met eenen oock zijn paert, en wapentuigh, en wapen,
De roode tuinleeu in een goude velt, rechtſchapen
Bewijs dat 's meeſters klaeu geen' adelaer ontzagh.

FONTEIUS.

Het luſtme van 't begin te hooren het verſlagh,
Hoe, 't recht gehanthaeft, zich de vorſt ter doot bereide.

FRONTO.

De ſtrenge krijghsraet gaf hem boſchwaert in 't geleide,
Naer 't heiligh outer, dat in top des heuvels rijſt,
Die halve maenswijs, als een ſchouburgh, met een lijſt
Van popelboomen wort omſchaduwt en geſloten.
Hier was van overal het volck naer toe geſchoten;
Gelijck het water in een' boezem t' zamenvloeit,
En, tot een ſtaende meir, uit hondert beecken groeit.
D' een zat op 't groene gras: een ander hing aen tacken
Van boomen, door 't gewicht gebogen, en aen 't kracken.
Zoo hangen byen, in een' zwarm by een vergaert;
Romain en Batavier, gebaert en ongebaert,
En out en jong door een gemengelt, mans en wijven,
Soldaet en burgery. men hoortze ſchelden, kijven,
En worſtelen om plaets, die t' eng viel en te naeu.
Toen quam de krijghsraet aen met Julius, niet flaeu,
Maer trots, gelijck een leeu, wiens maen begint te krullen,
Te zwaeien om den neck; terwijl hy, onder 't brullen
En knarſſetanden, zich vaſt geeſſelt met den ſtaert,
Dat op dien boſchgalm wat op roof vlaint wort vervaert,
En 't hart in 't lijf krimpt. met dees leeuweneigenſchappen
Quam die verwezen trots den heuveltop opſtappen;
Gelijck hy, op 't gezang van zijne benden, plagh
Te ſtreven door de doot, in 't barnen van den ſlagh,
Of d' allervoorſte zelf een ſtormbrugh op te ſteigeren;
Wanneer de dapperſten uit ſchrick den aenval weigeren.
De doot, terwijl 't gezicht, als een paer blixems, blickt
En blickert, weeck te rugge, en ſcheen voor hem verſchrickt.
De krijghsraet deiſde een poos, uit angſt van zich te zengen,
En ſchroomde 't woutaltaer met zulck een bloet te ſprengen.

FONTEIUS.

Wat ſprack de vorſt, toen hy in top des heuvels ſtont?

FRONTO.

Hy keert het aengezicht, eerſt ommeziende in 't ront,
Naer Rome toe, en zet de handen in de zijde,

1700 *De roode tuinleeu in een goude velt:* niet alleen geeft V. hier aan den Batavier Julius Paulus een adelijk wapen, hoedanige men noch in die eeuw noch in de negen volgende kende, maar zelfs het wapen van Holland! een verziering, die wat al te grof is, daar toch de overledene niet eenmaal een inwoner was van de landſtreek, die later den naam van Holland ontfing.

1714 *Gebaert en ongebaert:* vermoedelijk worden met de *gebaarden* de Batavieren, met de *ongebaarden* de Romeinen verſtaan.

Om uit den mont voor 't volck te ſpreecken trots en blijde:
Is Cezar met mijn doot geholpen en gedient,
Ick ſchenck hem 't lijf, en ſterf geen onderzaet, maer vrient
En bontgenoot des rijx, der Batavieren vader,
Hanthaver van hun recht en vryheit, geen verrader,
Gelijck een dienaer van Auguſt ons ſchelmſch miſverft,
Een laſterſtuck, dat blaeu den ſchijn van waerheit derft.
Stadthouders ſchroomen niet op vuile hoffchavotten
Een' ouden koningsſtam van hooft en kroon te knotten.
Zoo ſtiet Antonius den koningk Antigoon,
Herodes ten gevalle, uit zijnen hoogen troon,
Dryhondert jaeren lang van Aſmoneen bezeten.
Ick ſterve een wettigh vorſt, geen ſchelm noch eervergeten.
De Roomſche hopman treffe een' vrygeboren vorſt,
En ſtoote my den dolck in deze bloote borſt.
Hy ſcheurt den boezem op, en met een' dolck doorſtooten,
Ploft neder, bijt het gras, en voort den mont geſloten.
Een oploop ſtack 'er, door het bloeden van den dolck,
Gelijck een lantſtorm op, en overliep het volck.
Baethouwers ſcheenen, dol van wraeckzucht, uitgelaeten.
Maer ſchroomden eenen ring gewapende ſoldaeten
Het lijck t' ontweldigen, dat nu tot aſch verteert,
Gelijck hy in 't geley des krijghsraets heeft begeert.

FONTEIUS.

Wat riep het krijghsvolck, toen de dootſteeck was gegeven?

FRONTO.

Lang lang leef Nero. lang moet helt Fonteius leven,
Als ſtedehouder van het keizerlijck gebodt.

FONTEIUS.

Nu flux den broeder, eer een oproer t' zamenrot,
Te water opgevoert, zoo raeckt men aen een ende.
Geley hem heene, met ons halve lijffchutbende,
In volle veiligheit, bevrijt van alle ſchroom.
De jonge Vechter moet, als ſchiltknaep, zijnen oom
Bedienen op den toght, met eenen ſleep van knechten.

FRONTO.

Maer nu, hoe zal ick beſt de majeſteit berechten?
De vorſt, vol wraeckzucht, wil hoogh klaegen aen het hof,
En dingen voor zijn recht. hy is op zulck een ſtof
Geſlepen.

FONTEIUS.

Laet het ſtuck by Nero overweegen.
Berecht Nymfidius, en Tigellijn, genegen

1742 *Blaeu* voor „verzierd, opgedicht." Zoo zegt men nog: „een *blaauw* exkuus;" zoo ſpreken de Franſchen van *contes bleus*.

Ter halsſtraf, 't zy hoe 't zy, waerſchijnelijck of valſch:
In 't ſpaeren ſchuilt gevaer. hy moet, hy moet om hals,
Of wy en ghy ſtaen los, en alle Romelingen.
Zoo fel een weêrſtuit zoude ons voor de ſcheenen ſpringen,
Indien dees vogel quaem t' ontglippen. hou hem vaſt.

FRONTO.

Dien heer bewaeren is een zorgelijcke laſt.
Een groote toeloop van nieusgierigen wil komen
Geſchoten naer den Rijn en Rijnkant toe, als ſtroomen.
Wy ſtreven Kolen, zulck een hooftſtadt, dicht voorby,
Een ſtadt gemengt uit Roomſche en Duitſche burgery;
Daer hy een aenhang vint van Duitſchen en Romainen.
Een zelve lantaert ziet zijn lantsliên noo verkleinen,
En allernootſt een' vorſt, uit koningklijck geſlacht.
Liet ghy hem ketenen, dat waer de trouſte wacht,
Om niet op 't ongewis het rijck in hem te waegen.

FONTEIUS.

Dat ſmaeckt naer wreetheit. 'k wenſch my zediger te draegen,
Doch wil hem hooren, en zijn affcheit. vaert hy uit
In trotsheit tegens ons ſtadthoudery, zoo ſluit
En keten hem. men kan die ſtrengheit dan by heeren
En burgery en volck met ſchooner glimp verweeren,
Hy ſtaet met zijnen neef toghtvaerdigh en gereet.

FRONTO.

Men hoort een ſtraetgeſchrey en jammerlijcken kreet
Van vrouwen. al 't geſlacht en maeghſchap wil hem ſpreecken.

FONTEIUS.

Laet flux de toghtklaroen, voor 't hof, op 't mercktvelt ſteecken,
Zijn maeghſchap en al 't volck vertrecken op dien klanck.
Nu ſpoe ter ſtede uit noch voor zonnen ondergangk.
Geheimeſchrijver, kom, en lever hem dry brieven,
Die 't hof berechten van ons ooghmerck en believen,
Een' aen den keizer zelf, noch twee aen Tigellijn
En heer Nymfidius. zy melden in wat ſchijn
Het hier geſchapen ſtaet, indienze 't halsrecht krimpen.
Men magh een' vorſt aen goet beſchadigen, maer ſchimpen
En raecken aen zijn eer, hem quetſen in zijn bloet,
Dat ſchiet een wortel van een weêrwraeck in 't gemoedt,
Die met geen duizenden van zielen is te zoenen.
Nu hael hem met zijn' neef. laet al de toghtklaroenen
Opklincken voor het hof. hier komt de krijghsraet aen.
Spoe voort: het is hoogh tijt: de zon wil onder gaen.
Wat valt het laſtigh zulck een' opſtant neêr te zetten,

1775 *Romelingen:* een misſchien verdedigbare, maar zeker ongewone vorm voor „Romeinen."
1799 *Geheimeſchrijver:* om 't vaers, voor *geheimſchrijver*, doch min gelukkig.

En in zijn hoofden met voorzichtigheit te pletten.
Het rijck te winnen eiſcht een' Cezar, noit in ruſt:
Maer 't rijck te veiligen, een' nazaet, als Auguſt.

FONTEIUS. BURGERHART. KRIJGHSRAET.

FONTEIUS.

Mijn heer, ontſchuldigh ons, en leer uw leedt verdraegen.
Wy kunnen min niet dan uw' grooten rou beklaegen.
Van Rome quam die ſlagh, en niet by onzen wil.
Geruchten vliegen heene en weder. zat men ſtil,
't Waer onverdaedighbaer voor Cezar en zijn raeden.
Dees hollende eeu miſduit oock d' allerbraeffte daeden
En trouſte dienſten zelfs ten ſlimſte: en wy ſtaen vaſt
Te zwaer geladen met een ſtedehouders laſt.
Een ander overtreet: een ander moet het boeten.
Wat diep begraven leght, weet afgunſt op te wroeten,
Te haelen voor den dagh, eer 't iemant denckt of raemt.
Zoo wort 's rijx amptenaer beſtreden en gepraemt,
Gelijck een baer in zee geperſt wort van een ander.
Der menſchen woeſtheit klampt het eene quaet op 't ander.
Hoe kan men anders dan zich ſchicken naer den tijt?
Heeft hier een ſtaetheer ſchult, zoo ſcheltze ruſtigh quijt.

BURGERHART.

Vervloeckte dwingelant, van eer en trou verwildert,
Ghy hebt u zelven recht naer 't leven afgeſchildert.
Het is onnoodigh dat een ander u miſverf.
Deelt iemant heden diep in 't algemeen bederf,
Zoo magh het algemeen met reden u miſdancken.
Doortrapte huichelaer, wy kennen uwe rancken,
Uw geile gierigheit, die goet verſchoont noch bloet,
En Godt noch menſch ontziet. wat toef ick? kan mijn moedt
Dit dulden? moet een vorſt, een lantsheer, vry geboren
Ter heerſchappye, noch zijn' aengeterghden toren
Inkroppen, eer hy van gevangenis verhuiſt?
Heruit Tyran, heruit. 'k verdaege u voor de vuiſt
In 't vechtperck hier voor 't hof. waer ſtaenwe? wat wil 't worden?
Een vrouweſchender dorſt my 't zwaert van 't lijf afgorden,
Een, die den riem van een Veſtaelſche ontgeſpen wou,
Een boſchnon, Welda zelf, in 't boſch ontwijden zou:
Men zwijgh' den overlaſt van zijne wulpſche knaepen.
Moght ick hem in den ſchilt, en in zijn baſtertwapen
Eens vaeren naer mijn' wenſch; al tradt hy voort in 't perck

1830 *Staetheer* voor „ſtaatsambtenaar," offchoon 't eigentlijk zoû beteekenen: „een *heer*, die tot iemands *ſtaat* of *ſtoet* behoort," even als *ſtaatjuffer* het zelfde met opzicht tot een juffrouw beteekent.

Met vijf ſchiltknaepen; 'k zou dien blooden weerwolf werck
Beſchaffen, en tot gruis vermaelen voor mijn voeten.

KRIJGHSRAET.

Een ſtedehouder op zijn heuſcheit dus t' ontmoeten,
Heer Burgerhart, dat lijdt zijn eer en ſtaetampt niet.
Het zy hoe 't wil: ghy ſtaet alleen tot zijn gebiet.
Hy gunde u uitſtel, om voor 't recht der majeſteiten,
Tot voorſtant van uwe eere en ſtaetrecht zelf te pleiten.
Betoom uw hevigheit ten minſte een korte wijl.

FONTEIUS.

Hy raeſt kranckzinnigh, naer 's Baethouwers ouden ſtijl.
Tronwanten, rept u flux, en ketent dezen dollen.
Het hooft is los: verſtant en zinnen ſlaen aen 't hollen.

BURGERHART.

Nu ſchroomt niet: ketent ons: het is Fonteius eeu.
Der dieren koningk, een afgrijſſelijcke leeu
Wort in een houte kou getuchtight en gegijzelt:
Maer in een yſren hock geſloten, breeckt en brijzelt
De ſtaele keten, en een trali van metael.
Wy gunnen u dees maght, en ſtaen gelijck een pael.

FONTEIUS.

Kornellen, leit hem wegh: de dagh begint te ſcheiden.
Heer Fronto komt den oom met Vechter t' ſcheep geleiden.
Het wilt geval beſtūurt den weereltlijcken ſtaet.
Zoo zienwe hoe 't een op, het ander onder gaet.

1851,1853 Dit was vroeger zoo, en 't heugt my, hoe, voor meer dan vijftig jaren, mijn vader, my voor 't eerst naar een „beeftefpel" op de Haarlemmer kermis brengende, my vooraf 't zelfde vertelde, als hier door Burgerhart wordt beweerd, er nog byvoegende, dat de hokken en afſluitingen opzettelijk van hout werden vervaardigd, om dat de leeuw, die met gemak yzeren tralies breken zoû, bang was voor houten ſplinters. 't Viel echter anders uit, en de tralies waren wel degelijk van yzer. Ik durf niet beſlisſen, of hetgeen mijn vader my verteld had, op de ondervinding van hetgeen hy gezien had, op een oude overlevering, dan wellicht alleen op het gezach van Vondel ſteunde; zeker is 't, dat men omtrent het gebruik van het yzer toen andere denkbeelden had dan nu. Wie b. v. had toen gedacht, dat men er ooit vaartuigen van zoû maken, die op het water dreven?

1869 V. laat hier Fonteius als een navolger van Lukretius ſpreken.

KRITISCH OVERZICHT

DER

BATAVISCHE GEBROEDERS.

Vrij opmerkelijk is, by de gelijkheid van onderwerp, die tusſchen dit treurſpel en den „Adonias" beſtaat, de volkomen tegenſtrijdigheid der voorſtelling. Hetzelfde, wat in het eene ſtuk wordt geprezen, wordt in het andere ten ſtrengſte gelaakt, en omgekeerd. Capito en Salomon handelen, onder omtrent gelijke omſtandigheden, op gelijke wijze. Beiden onderdrukken een opſtand, die op 't punt ſtaat uit te berſten, doch waarby het nog niet tot dadelijkheden gekomen is, en ſtraffen hen, die er van beſicht worden, met dood of verbanning. Het eenige onderſcheid in de toedracht der zaak beſtaat daarin, dat Capitoos raadslieden gedeeltelijk tot zachte, die van Salomon allen tot ſtrenge maatregelen aanmanen. Intusſchen, Capito wordt door Vondel als een bloeddorſtig tiran, Salomon als een wijs en vredelievend vorst voorgeſteld. 't Is waar, dat gene een „blinde Heiden" was, deze daar-en-tegen de „wijze Koning van Israël;" dat gene zich vergreep aan dappere Batavieren — byna had ik gezegd aan voorvaderen en typen van toekomſtige Burgemeeſteren — deze aan een onterfden prins, een afgezetten kerkvoogd en een afgedankten veldheer, en dat onze dichter zich behelpen kon met Ciceroos gezegde: *duo cum faciunt idem non est idem;* — wie echter ſtreng onpartijdig te werk gaat, zal vragen. of hier niet met twee maten gemeten en met twee ſchalen gewogen is, en of Vondel, die te recht de zwartſte verwen aan zijn palet ontleende om den politieken moord, door Capito bedreven, te veroordeelen, een dergelijk feit in zijn „Adonias" had behooren te vergoelijken, neen, te prijzen.

Oppervlakkig beſchouwd zoû Vondel, naar de wijze zelve waarop hy de beide gebeurtenisſen heeft opgevat, den Landvoogd even goed, ja misſchien meer nog dan Salomon, hebben moeten verſchoonen. Tot reden toch voor den achterdocht, door Capito gevoed, en voor diens handelwijze, had hy kunnen aanvoeren, dat er aanvallen waren gedaan op zijn troepen: dat er laſtige ſamenſcholingen plaats hadden, en Capito niet geheel zonder grond de beide ſtamhoofden verdacht hield, het volk in zijn muitzucht te ſtijven:

voorts dat, zoo al de Gebroeders uit vaderlandsliefde handelden, en voor de rechten opkwamen van een onderdrukt volk, (terwijl Adonias door „rampzalige kroonzucht" werd gedreven) zulks wel in onze oogen de bedoelingen der eerstgemelden mocht rechtvaardigen, maar dit niet kon doen in de oogen van den Romein, die, in zijn betrekking, zelfs het geringfte denkbeeld van verzet tegen den wil zijns meesters ftrafichuldig achten moest. Op den ver afgelegen post toch, waar hy zich bevond, kon hy zijn gezach niet handhaven dan door krachtsontwikkeling, en, ging hy daarby ook verder dan de billijkheid gedoogde, hy kon zich eeniger mate verontfchuldigen met de zware verantwoordelijkheid, die op hem rustte: — en ftellig, indien hy, even als de Koning van Israël, een David tot vader en een prieſter tot raadsman had gehad, Vondel zoû niet hebben nagelaten, hem, op de bovengenoemde gronden, in een gunftiger licht te doen voorkomen. — Maar Vondel leefde in de dagen, toen het *jurare in verba magistri*, toen het *malo cum Platone errare, quàm cum aliis vera dicere* nog in volle kracht was: de Kerkvaders prijzen Salomon, en Tacitus laakt Capito: en zoo wel de Kerkvaders als Tacitus waren orakelen voor onzen dichter.

Krachtiger bewijs hoezeer ook het helderfte verftand zich in zijn oordeelvellingen kan laten leiden door eenmaal ingewortelde begrippen, is moeilijk te leveren dan door de twee genoemde treurfpelen, in 't zelfde jaar gefchreven en een gelijkfoortige ftof behandelende. De „Batavifche Gebroeders" zijn de fterkfte bevestiging der kritiek, in het „Overzicht van den Adonias" door my geleverd.

Uit hetgeen tot hiertoe is gezegd zal den lezer gebleken zijn, dat juist hetgeen ik in het reeds door my befchouwde treurfpel te misprijzen vond, in de „Batavifche Gebroeders" is behandeld op een wijze, die niets dan goedkeuring verdient. Onrecht wordt daar geen recht genoemd, en gruwelen niet verfchoond om dat zy door een onfeilbaar gezach heeten te zijn voorgefchreven. Dit zal ons, naar ik vertrouw, by de ontleding van het treurfpel blijken.

Offchoon het twee perfonen zijn, die in het Eerfte Tooneel optreden, is het even goed als begon het ftuk met een alleenfpraak; want, na den eerften regel gezegd te hebben, doet Julius Paulus, wiens rol eigentlijk eerst tegen 't eind van 't ftuk eenige beteekenis krijgt, den mond niet meer open, en laat zijn broeder alleen redeneeren, en den toeftand van hun vaderland in alles behalve opwekkende, doch ook alles behalve overdreven kleuren fchilderen. Met dat al, Burgerhart toont zich nog lang niet de Civilis, die later uit hem groeien moet, en gelijk hy en zijn broeder zich in de Eerfte Bedrijven voordoen, behoefden zy geen bezorgdheid by den Stedehouder te verwekken. Doch juist hierin legt Vondel een juist oordeel aan den dag, dat hy hen als omzichtige, bedaarde lieden voorftelt, die, wat plannen zy ook in 't binnenfte van hart en hoofd mogen koesteren, wel zorg dragen er by niemand, zelfs niet in een vertrouwd gefprek met elkanderen, voor uit te komen.

Hun zuster Heldewijn komt in het Tweede Tooneel hun om raad vragen, wat zy beginnen zal met haar zoon Vechter (door de Romeinfche fchrijvers *Victor* genoemd), die gevaar loopt, door de Romeinen geprest te worden: een gevaar, waaraan zy hem zelve had blootgefteld, door in der tijd niet te luisteren naar Burgerhart, die haar geraden had, den knaap van de hand te zenden; een onvoorzichtigheid, natuurlijk in een moeder, gelijk Vondel haar zeer menschkundig voorftelt, die 't ergfte liever wil afwachten, dan zich van haar kind te fcheiden. Burgerhart veinst zich dan ook in 't eerst weinig genegen, hetgeen zy bedorven heeft weder goed te maken; doch ſlaat later een anderen toon aan en raadt haar Vechter eerst in een hollen boom en daarna in de kleeding eener melkmaagd te verbergen.

Ik moet hier in 't voorbygaan doen opmerken, hoe in de treurſpelen uit dit tijdvak de holle boomen een gewichtige rol ſpelen. Samſon kruipt in een hollen boom: Adonias kruipt in een hollen boom: en nu ook Vechter. Doch het gebeurt meer, dat ſchrijvers, in kort op elkander volgende werken, in zoogenaamde *reminiscences* vervallen, ook zonder het zelve te bemerken.

In het Derde Tooneel vertoonen zich de vrouwen, wier mans of zoons (als „lotelingen," had ik byna gezegd) den Rijnſtroom worden opgevoerd, en komen Julius Paulus met hare bittere klachten beſtormen. Hy vermaant haar tot bedaardheid en geduld en vindt, nu hy den Presheer Fronto ziet verſchijnen, „geraden, haar de deur voor 't hoofd te ſluiten." Al deze tooneelen zijn vlekkeloos, ja keurig, wat vorm en ſtijl betreft; doch voor als nog ontbreekt er het tragisch element aan, wat vooral het gevolg is van de wijze, waarop er zich de Gebroeders in voordoen. Hun voorzichtigheid moge verſchoonbaar, zelfs gepast zijn: hun houding, vooral tegenover de vrouwen, en de wijze, waarop Julius aan deze onderwerping predikt, geeft aan hun karakter een ſchijn van flaauwheid, ja van dubbelzinnigheid, minder geſchikt om den lezer of toeſchouwer voor hen in te nemen.

De Rei, by Julius geen ſteun vindende, wendt zich tot Fronto, die natuurlijk ſlecht beſcheid geeft aan de klaagſters. Byzonder gelukkig en historisch waar is het karakter van den Presheer geſchilderd. Met dien echten trots en overmoed, die de yverige dienaars der Romeinſche dwinglandy kenmerkten, en die wy later hebben kunnen terug vinden by de Presheeren eener andere *grande nation*, geeft hy zijn verbazing te kennen over den geringen prijs, dien de jammerende vrouwen toonen te ſtellen op het voorrecht, dat haar naastbeſtaanden ten deel valt, nu zy in dienst gaan van 't machtige Rome, en over haar ondankbaarheid by zulk een dierbaar lot, waar zoo velen verlangend naar uitzien. Fronto moge hier overdrijven: in den grond der zaak meent hy wat hy zegt; immers als Romein van Neroos eeuw, heeft hy geen begrip er van, dat de banden des huwlijks of des bloeds ſterker kunnen werken by een vrouw, dan de zucht om haar geliefden door de gunst eens keizers tot eer en grootheid te zien geraken. Ook wederom in dit tooneel en in den reizang, die er op volgt, legt Vondel zijn meesterſchap over de taal en zijn rijkdom van gedachten en beelden aan den dag, in de geſtadige afwiſſeling, welke hy aan het onafgebroken thema, het gejammer der bedrukte vrouwen, weet te geven.

Het Tweede Bedrijf vertoont ons Fonteius Capito, van den krijgstocht tegen de Katten zegevierend teruggekeerd, en daarvan verſlag gevende aan zijn Krijgsraad. Zijn verhaal is fraai; de overwinning zelve, als op ſlapenden en zonder gevaar of ſtrijd bevochten, weinig roemrijk; maar 't lag ook in Vondels plan, den Landvoogd, dien hy door Burgerhart „een blooden weerwolf" laat noemen, niet anders voor te ſtellen dan als een ydelen bluffer, zich veel latende voorſtaan op daden, die, wel beſchouwd, onbeteekenend geëcbt kunnen worden.

Het bericht, 't welk Fronto brengt van een aanſlag, door een bende muitelingen gevormd, om hem de gepreste Batavieren te ontrukken, noopt den Stedehouder op de middelen te peinzen, best geſchikt om den opſtand, dien hy vreest, in zijn beginſelen te ſnuiken. Hy keert — na dat de Rei een overheerlijke parafrazis van het werk van Tacitus over de zeden der Germanen heeft gegeven — in het Derde Bedrijf met Fronto terug, die hem de beide Gebroeders opgeeft als aanſtookers van het oproer. De Krijgsraad, opgeroepen om zijn gevoelen te zeggen, geeft geen anderen dan billijken en zachtmoedigen raad, vooral uit aanmerking, dat er tegen de beſchuldigden geen ſchaduw van bewijs is aan te voeren. Fonteius doet alsnu deze laatſten voor zich komen, die in den aanvang zich in hun antwoorden getrouw toonen aan hun ſtelſel van omzichtigheid, alleen,

des Landvoogds beleefdheid nu en dan met wat fijne ironie bejegenende. Doch wanneer Fonteius eindelijk met fchimp begint te fpreken over de Duitfche vrijheid en het te duidelijk wordt, dat hy, waar 't op 't ftijven aankomt van Cezars gezach, onvatbaar wezen zal voor toegeeflijkheid of gezonde rede, werpt Burgerhart het masker af, verdedigt in krachtige taal het recht des Bataviers, en ontziet zich niet, den handlanger des dwingelands in 't aangezicht te hoonen, daarby echter nog altijd, wat weder uitmuntend van Vondel gezien is, zich onthoudende van alle verwijten tegen den Keizer zelven. De beide uitboezemingen, welke hy zich veroorlooft, behooren tot de fchoonfte brokken van het treurfpel.

De Krijgsraad, andermaal verdagvaard, fpoort op nieuw Fonteius tot voorzichtige gematigdheid aan, en deze is tot geen befluit nog gekomen, wanneer Fronto opdaagt, die Vechter in diens vermomming met zich fleept en hierdoor den Stedehouder nieuwe ftof tot achterdocht verfchaft. Het vonnis der Gebroeders wordt nu geveld; een zal fterven, de ander met Vechter naar Rome worden opgezonden. Het Bedrijf wordt befloten met den vloek, dien de Rei, in echt zangerige vaerzen, den dwingelanden naar 't hoofd flingert.

In het Vierde Bedrijf komt Walburg, de moeder der Gebroeders — by de fchildering van welke perfonaadje Vondel ons het beeld der weduwe van Oldenbarneveld geleverd heeft — met haar dochter Heldewijn by den Stedehouder, niet om genade te vragen, maar om in krachtige taal de eer harer zoons tegenover Fonteius te verweeren. Met een imprekatie tegen Rome, na diens verwijdering uitgefproken, befluit zy het tooneel op meesterlijke wijze. De Krijgsraad kondigt den Gebroeders hun lot aan, en, na een treffenden tweeftrijd, waarby ieder van hen voor den anderen wil fterven, wordt Julius ter dood gevoerd. — Schoon van uitwerking is de Rei die nu volgt en waarin de klaagtoonen der vrouwen worden afgewisfeld door de aanfporing, welke Walburg, in een ander meer opwekkend metrum, tot haar richt, om liever haar klaag- in een loflied te veranderen.

In het Vijfde Bedrijf wordt de voltrekking van het vonnis aan den Stedehouder bericht; welke laatfte, uit vrees dat hem Burgerhart zal ontweldigd worden, een voorwendfel zoekt om hem in ketenen te flaan, wat hem dan ook gelukt. Burgerhart, door hem getergd, geraakt in woede, behandelt hem uit de hoogte en met de diepfte verachting, en doet hem de heftigfte verwijten, in een echt dramatifche tirade, waarmede het ftuk befloten wordt.

In algemeenen zin vinden wy in dit ftuk den ftrijd voorgefteld tusfchen vaderlandsliefde en dwingelandy, tusfchen een volk, eenvoudig van zeden, en dat in zijn teederfte belangen voortdurend wordt gekwetst, en baldadige, van alle zedelijkheid ontaarde onderdrukkers. Affchrik en medelijden wisfelen elkander beurtelings af. — Gaan wy de roerfelen van het treurfpel meer in byzonderheden na, wy vinden daarin de verfchillende gemoedsbewegingen op 't levendigst voorgefteld: aan de zijde der lijdende party, angst, verzet, kommer, die tot wanhoop ftijgt, onrust, haat, woede, kinder- en broederliefde, trots, hooghartige minachting van den dood: — aan de zijde des geweldenaars list, veinzery, loosheid, zelfzucht, wreedheid, enz. Zijn er hier en daar aanmerkingen op te maken, vooral wat de voorftelling van tijd en plaats betreft, wy vergeten ze, om de heerlijke fchildering der hartstochten, om den rijkdom der poëzy en om de frischheid der diktie. Hoe meer men het treurfpel leest, beftudeert en geniet, hoe meer men tot de flotfom zal komen, dat het onder de beste van Vondels dramatifche gewrochten behoort gerangfchikt te worden.

NALEZING

EN

AANTEEKENINGEN

OP HET

NEGENDE DEEL.

NALEZING EN AANTEEKENINGEN.

Blz. 219, reg. 3. — By herlezing is my gebleken, dat dit distichon op Flaccus Maro reeds door my was opgenomen Deel IV. blz. 376. 't Was gewis niet zoo verdienſtelijk, dat het twee malen in deze uitgave behoefde te prijken.

Blz. 387, BESPIEGELINGEN. — By de Tytelplaat der latere drukken, door J. Goeree geteekend en door J. Mulder in koper gefneden, voegde Johannes Bredenburg,[1] een ſtadgenoot van den uitgever, en ſchrijver van een verhandeling ter beſtrijding van Spinoza, de volgende berijmde verklaring:

VERKLARING

DER

TITELPRINT.

Godtvruchtige aandacht, in Beſpiegling opgetogen,
Speurt hier de Godtheid na in 't ongenaakbaar licht;
Zy ſtaat met diep gepeins, met uitgeſtrekt gezicht,
En 't Godtgenegen hart gekeert na 's Hemels bogen:
De onzigtbre Godtheid, met geen letters uit te ſpreken,
Al draagt 't vierlettrig Woort zijns wezens naam en merk,
Verſchijnt, met Engelen beſtuwt, als in het zwerk,
Ontdekt zig voor het oog, nooit moê na hem gekeken,
En doet zijn Almagt zien, van Geeſten aangebeden:
Terwijl de aandachtigheid, erkennend' in haar hert,
Dat Godt in 't groot alom en 't klein gevonden wert,
Wijſt op zig zelfs, als 't eêlſt van zijn geſchapenheden:
Zoo toontze nog den gront der heilige offergaven;
Waar door Godtsdienſtigheid met hare onnoosle ſchaar,

1) Zie over hem VAN DER AA, *Biogr. Woordenb.*

Die zig al biddende vernedert voor 't Altaar,
En in haar ſchuldberouw leit, als in 't ſtof, begraven,
Den Opperſten verzoent met Wierook toe te branden:
Op dezen gront verſchijnt de Kerkpracht in 't verſchiet,
Daar Davids Zoon aan Godt het Wettiſch offer bied,
Nog eens in Chriſtus dienſt verzet met reiner handen.

Een tweede druk, eenigzins van den eerſten afwijkende, vooral met betrekking tot den „Korten Inhoudt," verſcheen in 1700 by Barent Bos, boekverkooper op 't Westnieuwlant te Rotterdam. De uitgever voorzag het boek van de navolgende

OPDRAGT

AEN DEN HEER

JAN DE GOEDE,

Burchgunder van de Rekenkamer der ſtadt Rotterdam.

Van wat kanten men de Kriſtelyke Godsdienſt beſchout, ze komt ons voor, gegrontveſt op onwrikbare fondamenten, en haare leer, volkomentlyk over een komende met de geſonde reden; welwaardig den Schepper van Hemel en van Aarde.

't Scheen derhalven onnodig (immers overtollig) onder menſchen die vander jeugt aan inde belydenis der Kriſtelijke Godsdienſt zijn opgequeekt, de waarheyt daar van te beveſtigen, dog gemerkt, deze grondtwaarheyt geduerig wert ondermijnt van zulke dertele verſtanden, die wel uyterlijke belydeniſſe van de Godsdienſt doende hunne dwaſe gevoelens in 't openbaar ontveynſen, dieſe by hunne vrinden, daarſe wanen zeker te zijn, voorſtaan en verdedigen, ten koſten van haar Eeuwig heyl, zoo is 't, de zake wel nagezien zynde, niet dan t' overnodig de waarheyt en Goddelijkheyt der Kriſtelijke Godsdienſt te beveſtigen, tegens de zodanigen, welker dagelyx leven geen kleyn vermoede geeft van Godtverſakery.

Dit is ook de reden, agt ik, dat men zedert twee hondert Jaren, zoo veel ſchriften heeft zien aan den dag kome, daar toe dienende, om de dwaſe redenering der Godverzakers te ontſenuwen, en de Kriſtelijke Godsdienſt, tegens al haar vyanden en beſtryders te verdedigen: dit was 't heylſaam oogwit, van de *Hr. van St. Aldegonde, Philips van Mornay;* dit beoogde dien groote GROOTIUS, dat Delfs Orakel, die de *Waarheit des Chriſtelijken Godsdienſts* in rijm en onrijm zoo kragtig heeft verdedigt, dat zyn heerlyk traktaat over die ſtofle om zyn waarde in zeven talen is vertolkt.

Op dit ſpoor traden naderhant verſcheyde Godtgeleerde, al hunne kragte in ſpannede, om de Kriſtelyke-Godsdienſt tegens haare wederſtrevers te beſchermen: dit was ook 't doelwit van de Vader der nederduytſe digters

J. v. VONDEL, die met kragt van reden, en Poëzy, den Godsdienſt niet alleen verdedigt, maar zyn Lantlieden, door 't *Beſpiegelen* van 't *Godlijke weſen*, tot zynen dienſt als by de handt geleyt heeft. Dit voortreffelijk werk, 't geen Uw. E. hier vertoone van den grooten Digter zelfs uyt gegeven, is om zyn waarde zodanig begeert dat 't zelve lang uyt verkogt zijnde men geen meer Exemplaren heeft kunnen bekomen: zoo dat ik te rade ben geworden dit nutte werk voor myne lantgenoten (met toeſtemming van den eerſte drukker) [1]) wederom ter Perſe te brengen, en met geen minder ciraat, ais de eerſte druk te doen aan den dag komen.

De gewoonte, altans bynaa in een wet verandert, van yder Boek met een Opdragt aan een geagt Perſonagie op 't voorhooft te doen pronken, doet my de vryheyt nemen, van Uw. E. Naam voor de ingang van dit doorwrogte werk te ſtellen, dog ſonder de gewonelijke trant van flatterije te volgen: wel wetende dat zulx Uw. E. zoude mishagen, en dat Uw E. de gaven van God geſchonken, liever by u zelfs wilt beſitten, als zig die in 't openbaar te laten zeggen.

Ik zal derhalven my vergenoegen met deſe geringe gelegentheyt gevonden te hebben, om de veelvuldige van u genotene vrintſchappen opentlijk te betuygen, en te erkennen.

Ten beſluite wenſch ik, dat de Godt des Hemels UE. en uwe familie, met alle tijdelijke en Geeſtelyke zegeningen overſtorte: en eyndelyk Uw. E. doe verkryge 't eynde des Geloofs, en des Godsdienſts, de Zaligheyt der Ziele.

Dit wenſt hy die is en blijft,

MIJN HEER,

UE. Onderdanige Dienaar

In mijn Boekwinkel
Den 23 *February* 1700. B. BOS.

1) *Met toeſtemming van den eerſte drukker:* men ziet uit deze woorden, dat er ſedert Vondels tijd verordeningen op 't ſtuk van den letterkundigen eigendom gemaakt waren, ten gevolge waarvan het nadrukken niet meer zoo los en vrij als vroeger in zijn werk ging.

Hierna kwam het navolgende gedicht van Pieter Rabus. Ik weet niet, in hoe verre mijn lezers dezen ſchrijver meer hebben hooren noemen. Indien *Catonis Disticha* nog heden ten dage op de Gymnaſiën, gelijk in mijn jeugd op de Latijnſche ſcholen, ter oefening aan de leerlingen gegeven werden, dan gewis zoû aan niemand, die er zijn opleiding genoten had, die naam onbekend zijn van Pieter Rabus, die de voorzegde *disticha* in „aangenaam rijm" vertolkt en ze met een „aanprijzende voorrede," mede op rijm, heeft voorzien. Ik herinner my althands nog levendig het vermaak, my door dat boeksken, 't welk mijn medeleerlingen zoo flaauw en verveelend vonden, herhaaldelijk verſchaft, en nog zijn my de Latijnſche zoo wel als de Nederduitſche tweeling-vaerzen in 't geheugen gebleven, niet om het fraaie en dichterlijke, maar om het leelijke en barbaarſche van den vorm. — Wat den ſchrijver betreft, in 1660 geboren, werd hy in 1680 te Rotterdam tot Preceptor by de Erasmiaanſche ſcholen aldaar, en in 1684 tot Notaris aangeſteld Hy overleed in 1702, na een verba-

zend getal filologiſche, hiſtoriſche en kritiſche werken te hebben in 't licht gegeven, die meer getuigen van zijn werkzamen geest en zijn belezenheid, dan van zijn ſmaak of ſcherpzinnig oordeel. — Naar mijn gevoelen is echter het hier achter geplaatſte gedicht niet zonder verdienſten, ja zoude ik het onder de beſten rekenen, die de man ooit vervaardigd heeft.

OP

VONDELS

HERDRUKTE

BESPIEGELINGEN

VAN

GODT EN GODTSDIENST.

TANTUM RELLIGIO POTUIT SUADERE LABOREM.

Doorlugte Voedſter der Welſprekendheit, by wijzen
In duurzame agting, en na waarde noit te prijzen,
Schoon uwe heerlijkheit gedreigt wort met een val
Waar uit ze nimmer 't hooft miſſchien opſteken zal,
Terwyl grof Onverſtand en vuile Baſtaardye,
Twee helgedrogten ſchuw van brave digterye,
U onophoudelijk bevegten in ons land,
Verzet uw harteſpyt. Ik wenſch u in deez' ſtand
Veel heils. De Vader en de Grootvorſt der Poëten,
Uit nydigheit byna verſchoven en vergeten,
(Daar lompe rymers met hun lymwerk, plomp en krom,
Zig durven voegen by 't gewyde Digterdom,
En zonder onderſcheid, o tijden en o zeden!
Met hun wanſchepſels by 't gemeen te voorſchijn treden)
De gryze VONDEL ſteekt het hooft ten grafzark uit,
En hoort met blijdſchap, dat het hemelſche geluit,
't Welk gy hem leerde ſlaan, nog ooren kan bekoren:
Een ſtraaltje hope, dat uw aanzien wort herboren.
Die nooit de kragt verſtont van VONDELS Poëzy,
Veel min het groot verſchil der letter-lekkerny,
Dat, naer de tijt en ſtoffe, is in 's mans blaên te vinden,
Of die zig niet te ſtyf laat aan vooroordeel binden,
Hy leere, welk een ſchat in zijne ſchriften ſteekt,

Als hy van Godtsdienſt en van Bibel-zaken ſpreekt.
Niet toen hem 't eerſte vyer der Digtkonſt ſpeelde in d'aêren,
Maar toen hy, bp Parnas geſtegen, met de jaren
De mind're Digtersſchaer zag verr' beneên hem ſtaan.
Het luſte een ander liefſt zijn leesluſt te verzaên
In VONDELS Mannentaal, op vryen trant geſchreven,
Wanneer de twiſt der kerk de kerk en 't hof deedt beven;
't Zy dat hy roskamt of harpoent door vel en vleis;
Men ſchatt' de dingen na haar onderwerp en eis:
't Zy daar hy juichende zingt d' optogt van Oranje,
In ſpijt van Spinola en al de magt van Spanje,
Of daar zijn liergedigt zoo lieflijk d' ooren vleit,
Zijn maat is uitgeleert: elk heeft zijn voeglijkheit;
Maar als de Godtsdienſt hem kragtdadig 't hart komt roeren,
Dan voelt hy zijnen Geeſt van d' aarde lugtwaart voeren,
Dan ſtort hy gouden inkt op duurzaam parkement,
Die zijnen digtroem voert tot 's werelts uiterſte ent.
'K wil hier niet reppen van Gezindheits vitterye,
'K laat VONDEL by zijn kerk, en merk van ſlavernye,
Maar dat in 't grondſtuk van den Godtsdienſt zijn gemoet
Niet huichelde, die blyk ſtaet op een vaſten voet,
En blinkt, tot eer zijn's naams, in zijn *Beſpiegelingen*,
Zoo kragtig uitgewrogt, om 't Wezen aller dingen,
Den Maker van 't heelal, te kennen, en hem eer
Te bieden; veilig, langs een redelijke leer.
Hy houd de Godtheit ſtaande, in ſpyt der Ongodiſten,
Dwarsdryvers, die van outs deze egte leer betwiſten,
Bewyſt zijn Wezenheit van acht'ren uit zijn werk,
Een Onbegrependom, een oorzaak zonder perk.
Hier moet de byſterheid van Epikuur verdwynen,
Hoe ſchoon Lukretius zijn ſtellingen doe ſchynen,
Als of de ſamenloop van Vezels dit heelal
Zoo net gevormt had door een wild en blind geval:
Die dit nog dryven wil, hy vraag het ſlegts hem zelven.
Godts kennis is te klaer. Ze laat zig niet bedelven.
Op zulk een ſpoor wyſt hy Godts eigenſchappen aan,
Beſchouwt zijn werken in 't Natuur-boek, rijk van blaên,
En, hebbende den trots van 't ongeloof verſlagen,
Nu hy Godts Wezen uit zijn werken op ziet dagen,
Vervolgt hy 't heil-pat, dat de ziel tot Godtsdienſt leit,
Tot daar het tijdt wort, dat hy 't Chriſtendom bepleit,
En langs een ſchakeling van uitgedagte reden
Zig voelt verdrinken in den Bron der Zaligheden.
Waar ben ik? vint mijn ziel zig ook van d' aerd gerukt,
Als haer de Godtsdienſt wort met nadruk ingedrukt,
Waar op ze weiden gaat in heilige gedagten?
Dat hier geen lezers dan de lof van 't werk verwagten;
Daer 't nu zoo fraay herdrukt zig zelf genoeg beveelt,
En met den opſlag reets elks hart en zinnen ſtreelt.

P. RABUS.

Waarſchijnlijk had Willem Rabus, 's dichters oudſte zoon, zoo hy in leven ware gebleven, zijn vader verre overtroffen; immers zoo wy mogen oordeelen uit het volgende ſtaaltje van zijn vernuft, mede voor de uitgave der Beſpiegelingen geplaatst, en 't welk hy als veertienjarige knaap vervaardigde. Hy overleed, na zich door zijn Latijnſche gedichten alreeds een loffelijken naam te hebben verworven, in 1708, op twee-en-twintigjarigen leeftijd.

IN NOVAM EDITIONEM POEMATIS VONDELIANI.

DE DEO & RELIGIONE.

Proſpera lux oritur. Surgunt felicia rurſus
Tempora. Tolle tuum Belgica Muſa caput.
Quam modo Barbaries turpi vitiaverat ore,
Optatam toties experieris opem.
Exſurgit, pulcroque iterum ſibi plaudit amictu
Ille tui nunquam pars abolenda chori.
Exſurgit rurſus cani reverentia vatis,
Carminaque haud alia dulcia ſcripta manu.
Ille ſacer jam rumpit humum, rumpitque ſepulchrum,
Diſpergens tenebras Barbara lingua tuas.
Agnoſciſne tui vultus atque ora poëtæ?
Agnoſcis civem Belgica terra tuum?
Tempora facundis jam protrahe longa Camœnis;
Tempora, deliciæ ſemper habenda meæ!
Seu potius mecum documenta hæc ſancta revolve,
Quæque pius docuit ſcripta verenda ſenex.
Relligionis opus verum hinc & Numina diſce,
Diſce tuum rudis hinc noſcere Belga Deum.
O ſæclo librum noſtris & moribus aptum,
Quos cæcant miris nubila craſſa modis!
Utilis eſt, dulci ſeu delectare Poëſi;
Sive velis veri noſcere ſancta Dei.
Oſſa pii gaudete viri, cineresque ſepulti!
Quem decorat radiis lux rediviva novis.

G. RABUS, P. F.

In 1723 verſcheen een derde druk van de „Beſpiegelingen" te Amſterdam, by de Wed. Barent Viſcher, Boekverkoopſter in de Dirk van Hasfeltſteeg. Deze uitgaaf, opgedragen aan *den Heere* HENDRIK DE WILDE, *voornaam koopman te Curaçao*, wordt, behalve door de bovenſtaande vaerzen van Bredenburg en Rabus, vader en zoon, nog voorafgegaan door de navolgende dichtregelen van den bekenden zededichter Claas Bruin.

OP

DEN NIEUWEN DRUK

VAN

J. V. VONDELS

BESPIEGELINGEN

VAN

GODT EN GODTSDIENST.

Hier zien we op nieuw een ſtraal verſchynen van den geeſt
Des grooten Vondels, die een vraagbaak is geweeſt
Der Dichters, ja die hun noch na zyn' dood leert zingen.
ô Wie verzadigt zich in deeze lekkerny
Van ſtof, van gladden ſtyl, van kunſt der Poëzy!
Elk ſpieg'le zich met vrucht in deez' Beſpiegelingen.
Veel' Schryvers geeven ſlechts een walgelyk verhaal
Van woorden zonder kracht; maar dit is hemeltaal.

Blz. 629. Op mijne Afbeelding enz. — Mr. Kornelis Boon van Engelant, die, in 1680 te Rotterdam geboren, de betrekkingen bekleedde van Baljuw van Heenvliet en Leenman van den Lande van Voorne, maar zich ook bekend maakte door de uitgave van een menigte middelmatige tooneel- en andere poëzy, ſchreef op dit afbeeldſel de navolgende dichtregelen.

OP DE AFBEELDING

DES GROOTSTEN DICHTERS

JOOST VAN VONDEL.

De Konings-vinger maalt dus Hollants aerts-poëet,
Den grooten Vondel, die de gantſche werelt deed
Aan 't IJ verbaasdt ſtaan van zijn eewige gezangen.
Lang heeft de Faam 's mans lier in het geſtarnt gehangen,
En Rome en Grieken zwijgt voortaan tot Neêrlants eer
Van Flakkus, Sofokles, Virgyl, Pindaar, Homeer.

't Is waarlijk gelukkig voor Vondel, dat hy al de ſlechte rijmen niet heeft kunnen lezen, die tot zijn lof vervaardigd zijn geworden.

Blz. 655. BATAVISCHE GEBROEDERS. — Een bewijs, hoe men ter bepaling van den juisten text van Vondels werken, doorgaans het veiligst op de eerſte uitgave van ieder werk kan afgaan, levert de vergelijking tusſchen den eerſten druk der „Bataviſche Gebroeders," die in 1663 by de Weduwe van A. de Wees verſcheen en die door my gevolgd is, en den druk, die in 1690 uitkwam by haar opvolger Joannes de Wees, en uitmunt door ſlordigheid van korrektie. Als een ſtaaltje wijzen wy b. v. het verhaal aan, dat Fonteius — blz. 679—680 — van zijn krijgsverrichtingen tegen de Katten geeft en dat niet minder dan vier fouten oplevert in een kort beſtek. Vs. 606 lezen wy in die uitgave van 1690 *driegende* voor *dreigende*, vs. 618 *van boſch* voor *van 't boſch*, vs. 619 is in de woorden *op oorloghs voordeel*, 't voorzetſel *op* weggebleven, en vs. 640 *hielt* in *liel* veranderd. Van de overige zinſtorende misſtellingen, waar de latere uitgave van overvloeit, wil ik nog alleen die noemen welke voorkomt vs. 1737, waarin de zetter, of liever de ſlapende korrektor, Burgerhart heeft laten zeggen:

Is Cezar met zijn *doot geholpen en gedient,*

in plaats van: *met* mijn *doot*, als de zin vorderde.

By zoodanige werken van onzen dichter, als waarin hy by zijn leven zelf veranderingen heeft gemaakt, als b. v. met den „Palamedes," den „Gysbreght" en vele kleinere gedichtjes het geval was, heb ik het noodig geächt, die veranderingen nevens den oorſpronkelijken text op te geven; wat ik minder noodig achtte, waar de afwijking alleen aan onoplettendheid of onkunde van latere drukkers te wijten is; doch ik achtte een kleine waarſchuwing tegen 't gebruik van latere uitgaven in 't algemeen niet ondienſtig.

Blz. 655. BATAVISCHE GEBROEDERS. — In den jare 1690 verſcheen by d'Erfgenamen van J. Lescalje een dramatisch voortbrengſel van J. PLUIMER, door meer gedichten bekend, en den tytel dragende van „VOORSPEL, toegepast op de tegenwoordige tijd en op J. v. VONDELS *Batavifche Gebroeders* of *Onderdrukte Vrijheid.*" Het wordt voorafgegaan door een opdracht in vaerzen aan KORNELIS VAN RIJNEVELD en door een bericht *aan den Leezer*, waarin de ſchrijver verhaalt, dat het voorſpel is ſamengeflanst uit eenige vaerzen, voorkomende in een werkje, onlangs door hem in 't licht gegeven ter eere van Z. M. den Koning van Brittanje, — en uit een zang, waarvan de woorden, voorheen door een zijner goede vrienden gemaakt, door hem (Pluimer) wat verhanſeld waren. De perſonaadjes van 't ſtuk zijn Merkuur, Pluto, Geweld, Bedrog, Twist, Faam, Apollo, Zanggodinnen en twee zwijgende Helſche Geesten. In het Eerſte Tooneel treedt Merkuur op, die na op bevel van Jupiter de aarde rondgezworven en duizenden door 't lood, het zwaard enz. te hebben zien ſterven, weder naar den Hemel wil trekken om verſlag te doen. Als een geroutineerd reiziger verkiest hy zijn tocht by nacht te doen, en maakt dubbele haast op 't verſchijnen van Pluto met twee lijfſtaffiers. De Vorst der Onderwaereld is recht in zijn ſchik, dat zijn Rijk zoo vol wordt, en komt nu de tijdingen inwachten, die Geweld, Bedrog en Twist, aan wie hy *rendez-vous* gegeven heeft, hem zullen brengen. Geweld is de eerſte tegenwoordig, en verhaalt, hoe Bedrog den Koning van Frankrijk met behulp der Geestelijkheid tot het vervolgen en verdrijven der Kalvinisten heeft aangezet, terwijl hy, Geweld, overal zoo aldaar als in 't Duitſche Rijk, vooral in de Paltz deerlijk huis gehouden heeft. Bedrog daagt op, en vertelt, hoe hy in Ierland aan Willem III ſpels geeft, en Twist, die 't laatſte komt, heeft geen minder fraaie exploiten mede te deelen. Het wordt dag, en de geheele boevenfamilie vertrekt, terwijl Merkuur terugkomt en aan den Lezer, die, na hetgeen hy in 't Eerſte Tooneel verſtaan heeft, hem al by Jupijn zoû wanen, mededeelt, dat hy in „Neêrlands paalen" ſtaat. De Zanggodinnen zingen hierop een vrolijk deuntje, waarna Apollo opdaagt en tegen Merkuur een lange reden houdt, in welke hy alle zegen en voorſpoed aan Oranje voorſpelt. Het ſlot van die tirade — 't eenige uit het geheele gedicht dat eenigzins toepaſselijk is op Vondels treurſpel of eenigermate tot inleiding daarop dienen kan — wil ik hier, als een ſtaaltje van 't geheel, den Lezer mededeelen:

Gaat heen, verkondigt dit aan die zijn ſaamgeſpannen,
Op dat het Aardrijk eens verloſt word van Tierannen.
Gy Faam, maak dit bekend aan Spanje en Oosteurijk.
Merkuur, die Nederland verhieft tot uwen wijk,
En daar de handel ſterkt van 't Weſten, tot aan 't Ooſten,
Gy zult den Batavier in zijne wallen trooſten,
En hem verzekeren, dat hy in vaſt beſtand
En eendragt leeven zal met die van Brittenland,
Vry van geweetensdwang, en vry van and're ſmetten,
Geruſt in vryheid, recht, en zijne aloude wetten.
Dat min- en vreedzaam volk, weet wel hoe reedlijk 't is,
Dat aan den Keizer komt hetgeen des Keizers is.
Dat's ſchot en lot, vernoegt, aan zijnen Heer betaalen.
Waar door de Staat in 't end haar adem zal herhalen.
De kragt en zenuwen des oorelogs is 't geld.
't Is billijk dat het dan werde in 's Lands kas beſteld.
't Is voor de vryheid, die Oranje zal bewaaren,
Ten koſte van zijn bloed, en duizende gevaaren.
Hy krijgt geen kleine ſchat die vryheid valt ten deel,
Laat aan den Amſtel, op het wijdberucht Toonneel

Het tegendeel eens zien; daar de eerſte Batavieren
Gefleept aan ketenen door Neroos bloedlauwrieren,
Hun vryheid miſten in een deerelijke ſtant,
Daar de eene wreed vermoord, en de andre, in eene band
Van ſlaverny geparſt, naar Romen wierd gezonden.
't Geen Vondel, mynen zoon, met weergalooze vonden
En redeneringen, gebragt heeft aan den dag.
Een werk zo ſchoon als ooit 't naauwkeurigſte oog bezag.
Die twee Gebroederen uit Batoos ſtamme leeren,
Hoe ſmartelijk het valt hunn' vryheid dus te ontbeeren.
Prent dit in 't hart van 't volk, door een verbeeldenis,
Dat hen niet waardiger dan de eed'le vryheid is,
En hoe zy is bekend aan de Amſterdamſche Heeren,
Die boven alles, zulk een groote ſchat waardeeren.
Zy achten ze ook zo waard, zo groot, zo rijk, zo zoet,
Dat zy daar 't zegel van beſchermen met hun bloed.
Wie leeft er voor de vuiſt, die zulke deugden laſtert?
Ten zy, door eigenbaat, zijn zinnen zijn verbaſtert
Van eer, van eet, van plicht. Men ſchuwe zulk een peſt
Als zijnde een kanker van het algemeene beſt.
Ik zal de laſtertong, als 't tijd is, loon verſchaffen,
De Schrijver van Parnas met ſchorpioenen ſtraffen,
De ſpieren villen, heel verwoed, met ſneê op ſneê,
Gelijk ik Marſias om zijn verwaandheid deê.
De groote Wilhelm zal, in tijd van nood, bevinden,
Dat Amſtels Heeren zijn de beſte en trouwſte vrinden.
Hy zal op hen en zy op hem zien meer en meer,
Hy weiſlaars ſchiften van een oprecht burgerheer;
Zy op zijn groote deugd, en daaden zich vertrouwen,
Hem voor verloſſer en beſchermheer altoos houwen.
't Is tijd dat ik vertrek, enz.

Met een ſlotzang, die niets om 't lijf heeft, wordt het gedicht beſloten.

Blz. 690, de aant. op vs. 286. — De uitlegging, aan de woorden *Genoeght aen Cezars heerſchappye* gegeven, is minder juist. *Genoegen* heeft hier de beteekenis van „voldoen, *ſatisfacere*," in welke het in dit zelfde Deel voorkomt blz. 66, waar Adonias zegt:

Genoeght *aen onzen wil.*

Met deze opvatting ſtrookt ook beter de opmerking, door den *Rey* gemaakt.